

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

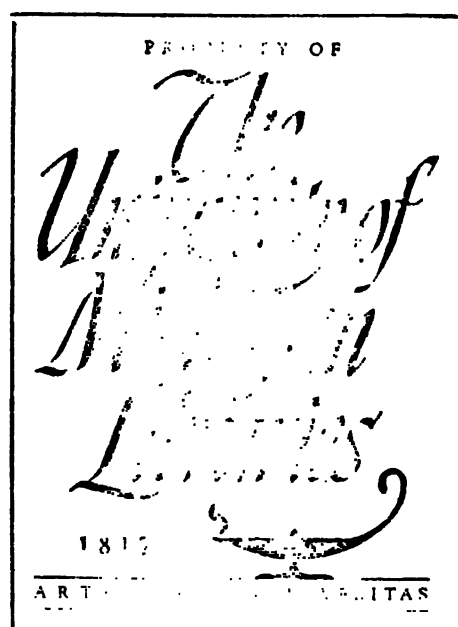
We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

—

ČESKO-MORAVSKÁ KRONIKA.

ZALOŽIL KAREL VLADISLAV ZAP.

KNIHA ŠESTÁ.

SEPSALI

PROF. DR. ANT. REZEK

„

JOSEF SVÁTEK.

Ozdobena 1 přílohou a 42 obrazy dle reprodukcí současných rytin.

„Skutkové předkův buďtež chloubou
i výstrahou potomkům.“

V PRAZE.
NAKLADATEL I. L. KOBER KNIHKUPECTVÍ.
1896.

DB
205.7
Z35
1880

v.6

Předmluva.

Přejímaje z rukou osvědčeného historika našeho pana univ. professora dra. Ant. Rezka další sepisování „Kroniky Česko-Moravské“, byl jsem si vědom obtíží, s jakými úkol tento spojen bude. Bylať doba druhé polovice XVII. věku u nás dosud nejméně vzdělána, tak že na každé takřka stránce jest třeba sáhati ku pramenům. Právě proto vábila mne však již od let doba Leopolda I., jako již dříve neméně temná doba Rudolfa II., a takž věnoval jsem oběma dobám těmto v posledních dvaceti letech řadu statí, z nichž ony, ku věku Leopolda I. se táhnoucí, do díla tohoto pojaty jsou. Zvláštní zřetel pak jsem obracel k jednání sněmovnímu v Čechách i na Moravě, které jsem nejprv se stránky finanční vylíčil a další předměty jednání zákonodárného dle dob dvaceti-letých sestavil, kteréžto přehledné roztřídění i dále zachovati hodlám. Zůstavuje úsudek o ceně práce své blahovůli povolaných kruhů, vyslovuji tuto vřelý dík panu prof. dru. A. Rezkovi, zemskému archiváři p. Fr. Dvorskému a adjunktovi zemského archivu p. J. Pažoutovi, bibliotékáři museum král. Českého p. Ad. Paterovi a adjunktovi bibliotéky musejní p. dru. Zíbrtovi, ředitelovi archivu města Prahy p. professoru dru. J. Emlerovi, adjunktovi téhož archivu p. professoru dru. L. Čelakovskému a kustodovi zemského museum v Brně p. M. Trappovi, kteří mne při badání mém co nejochotněji podporovali.

V Praze dne 1. května 1894.

Jos. Svátek.

KNiha ŠESTÁ.

HLAVA I.

Od míru Westfálského až do smrti císaře Ferdinanda III. (1648—1657).

Pohled do doby minulé. Úkol dějepiscův.

Př do roku 1620 byl stát český co do politického zřízení státem stavovským, co do náboženství státem protestantským, co do jazyka státem českým. Není tím řečeno, že nebylo za této doby v zemi katolíků, a že nebylo v ní také obyvatelstva jiného jazyka než českého, nýbrž má býti naznačen jen všeobecný ráz doby, jak vskutku byl a jak se současným i pozdějším pozorovatelům jevil. A tu není pochybnosti, že protestanté (t. j. dle našeho pojmu luteráni a bratři) tvořili velikou majoritu obyvatelstva *) a určovali ráz země rozhodněji, než nepatrný poměrně počet katolíků a katolická dynastie, v zemi častěji nepřítomná. Co do jazyka není rovněž pochybnosti, že před r. 1620 byl v zemi hojný počet němců, či konkrétněji řečeno obyvatelstva německého; ba bylo ho nepochybně v Čechách již před katoistrofou bělohorskou více, než dle dosavadní theorie, — že totiž teprv po 30leté válce začala se vlastní germanisace země, — jsme se domnívali. Ale přes to, jazykem sněmů, soudů, desk a veřejné správy, pokud o ní v této době mluvíti lze, byla čeština. Faktum tomuto neodpírala ani ta města česká a moravská, kteráž touto dobou byla německá, ba ani země skoro úplně německé jako bylo Slezsko i obě Lužice, tehdaž ke koruně české přivtělené. Nebo i s těmito vedlo se dopisování a jednání zhusta po česku. Jen

v mezích vlastní, od stavů a zřízení zemského neodvislé, moci panovnické měl král volnost řídit se co do jazyka zásadami vlastními a tím, co jemu bylo příjemnější. A tudy v úřadech toliko osobě panovnické podřízených již téměř celé století před r. 1620 na venek zavládla dvojjazyčnost, uvnitř pak jazyk, jemuž panovník rozuměl, t. j. němčina.

Z tohoto stručného náčrtku jest patrné, že v době předbělohorské stát český co do náboženství měl ráz protestantský a co do jazyka český. — Že země koruny české v téže době byly státem stavovským, to zvláště vykládati netřeba, protože jest věc samozřejmá a od nikoho nepopíraná.

Po r. 1620 a událostech po tom následujících naše země přestaly do veliké míry býti státem stavovským, přestaly býti státem co do jazyka jen českým, a úplně přestaly býti státem protestantským. Tento obrat, či lépe řečeno převrat, nebyl ani dílem okamžiku, ani jedné ztracené bitvy, nýbrž připravoval se ode mnohých let, jakož v následujících řádcích vyložíme.

Podstata stavovského státu a stavovského zřízení spočívala v tom, že moc panovnická nebyla svrchovaná a neobmezená, nýbrž že král o vládu a správu státní se s někým dělil, čili byl ve své moci od někoho obmezen. Ale, kdežto v moderních státech ústavních obmezená jest moc vládařská zastupitelstvem ode všech téměř tříd obyvatelstva voleným, ve státě stavovském obmezovaly panovníka jen jisté privilegované třídy, kterým říkalo se stavové.

*) Viz o tom ku př. statistické doklady Fr. Dvorského ve Sborníku Historickém II. 280—288.

Byli to v době předbělohorské v Čechách páni (vyšší šlechta), rytíři (nižší šlechta) a královská města, na Moravě pak vedle nich také ještě vyšší svobodnými statky obdařené duchovenstvo, jakožto zvláštní stav. Kdo k těmto privilegovaným třídám nenáležel, a to byla zajisté převeliká většina národa, ten v stavovském státě byl bez politických práv a tudíž vůči všemu potlačován se strany vyšších bezmocen.

Stavovské zřízení a stavovské státy vyvinuly se ve středověku v celé Evropě. A všude také již v samých počátcích anebo později vedl se mezi mocí panovnickou a mocí stavovskou boj o to, komu více práva a více vlivu na vedení státu přísluší. Ve všech státech evropských pozorujeme tytéž zjevy: někdy panovník dovedl se vyvýšiti nad stavy, jindy stavové nad panovníka a zřídka kdy mezi oběma stranama byla taková rovnováha, kteráž by byla zabezpečovala spravedlivé dělení moci státní mezi panovníkem i privilegovanými třídami a tím klidný rozvoj stavovského zřízení. V bojích mezi mocí panovnickou a mocí stavovskou pozorovati bylo skoro bezvýmínečně, že státu na venek i uvnitř vedlo se lépe, když moc panovnická nabyla převahy nad stavy, což bylo docela pochopitelné, protože z pravidla jen panovníci vynikajících darů ducha a velké energie toho dovedli, aby platila vůle jejich více než privilegie stavovské, a ti pak také měli potřebné schopnosti k povznesení svého státu.

Z tohoto poznání začalo se odvozovati učení, že neobmezená moc panovnická jest státu prospěšnější nežli obmezená, a při praktickém provádění tohoto učení v celé řadě států přišlo k prudkým bojům proti té části stavů, kteráž moci panovnické byla nejnebezpečnější, t. j. proti mocným a bohatým rodům šlechtickým. Panovníci, jimž theorie o absolutní moci se záhy dobře líbila, opírali se z pravidla při praktickém její provádění o nižší šlechtu a měšťanstvo proti rodům mocným, a s touto pomocí podařilo se dosti záhy v několika zemích provésti převrat od státu stavovského (obmezeného) k státu absolutnímu s panovnickou mocí buď úplně nebo z největší části neobmezenou. V převratu tomto vítán pokrok, protože vláda jednoho, a byť i tyran, pokládána za lepší, nežli vláda několika set tyránek malých.

Není pochyby, že v boji proti zřízení stavovskému bylo mnoho interestů osobních a dynastických, jako spatřujeme jmenovitě v Itálii; ale byli také panovníci, kteří zlomení moci stavovské pojímali z vyššího, svrchu naznačeného,

stanoviska, kteří byli si vědomi vladařských povinností a hlavně proto stavovství chtěli odstraniti, aby mohli se státí bezprostředními a pravými pány i krály celého svého národa, a aby povznášejíce moc vlastní, povznesli také moc státu a blahobyť obyvatelstva jeho. — K panovníkům tohoto druhu počítal se na příklad Ludvík XI., král francouzský (1461—1483). Přese všecky velmi nepěkné vlastnosti jeho, upříti nelze, že zlomil moc vysoké šlechty, zvrátil poměry feudální a stal se zakladatelem státu v moderním slova smyslu. Není potřebí, leč srovnati tehdejší zbědovanou říši německou s Francií, jak utvořil ji na základech svých předchůdců Ludvík XI., srovnati politickou moc, hospodářský význam, vědecký a umělecký vývoj státu Ludvíkova s troskami slavného kdysi římského imperia národnosti německé, aby každému bylo jasno, jak ohromný pokrok spočíval v povznesení moci královské a v absolutismu panovnickém takto míněném. — Filip de Comines, důvěrný rádce Ludvíka XI. a důvtipný spisovatel dějin doby jeho, stal se mužem světovým, a kniha jeho*) takřka písmem svatým pro všechny dvory a říše, jimž provedení absolutismu bylo ideálem.

V Čechách vyvíjely se poměry nejinak. — Také zde přišlo k bojům mezi mocí panovnickou a stavovskou, také zde povznesená moc panovnická značí vždy lepší periody dějin našich. Ze starších dob známy jsou snahy Přemysla (Otakara) II. o zničení moci vysoké šlechty a povznesení stavů nižších, jmenovitě městského. Právě snahám těmto padl potom král za obět. — Požehnanou pro všechny časy zůstane památka na vládu Karla IV. Vyvýšená moc jeho, spojená s výtečnými vlastnostmi vladařskými, zastíňovala moc stavovskou sice úplně, ale nezrušila ji, nýbrž hleděla jen přivést do jakési pravé rovnováhy k moci panovnické. Vláda Václavova znamená však v tomto směru nešťastný obrat. — Po válkách husitských, když podařilo se obyvatelstvu královských měst povznést se za třetí stav zemský, byla doba k tomu velmi příhodná, aby provedla se, neli více, aspoň rovnováha mezi pokleslou mocí panovnickou a příliš velikou mocí stavů vyšších, jmenovitě stavu panského. I pokoušel se o to král Jiří Poděbradský, současník Ludvíka XI.

*) Chronique et histoire contenant les choses advenues durant le règne du roy Louis XI. 1464—1483. — Vydáno mnohokrát za sebou od r. 1523 až na naši dobu. Do latiny přeložil dílo Cominesovo proslulý Joh. Sleidanus a vydal je 1545. O císaři Karlovi V. (bratru Ferdinanda I.) víme bezpečně, že Cominesův spis (patrně vydání z r. 1523) patřil k zamilovanému jeho čtení.

Pohlížíme-li ze všeobecnějšího stanoviska na vládu Jiříkovu, na snahu jeho po stycích s Francií, na národohospodářské pokusy jeho dle tehdejšího vzoru francouzského, nemůžeme ubrániti se přesvědčení, že v jistých snahách a cílech byla mezi Jiřím a Ludvíkem XI. veliká podobnost. A vezmeme-li v úvahu oblibu Ludvíka XI. u měšťanů francouzských i srovnáme-li ji s důvěrnými ba až tklivými zápisy našich městských knih, kde chudému králi Jiřímu propouští se odúmrtí, přejčují se mu peníze, odpouštějí dluhy a činí odkazy, nelze nám neznamenati, že i v této stránce městský stav v Čechách viděl v Jiřím „krále svého,“ jako Pařížané v Ludvíkovi XI. Jen velmožní páni ve Francii nebyli spokojeni, protože král jich radami se nespravoval, nýbrž jak pravili, „celou radu na vlastním koni sebou nosil.“ Osnováno spiknutí za spiknutí, hledána pomoc a spojenectví v cizině, — z čehož vznikl boj a v boji tom francouzský feudalismus podlehl moci královské. K papeži ovšem páni francouzští nemohli, protože Ludvík XI. byl katolík pravověrný.

V Čechách boj o svobody zemské, to jest o výsady stavu panského, proti Jiřímu Poděbradskému počal tímto způsobem, a při podpoře, kterou měl král v nižší šlechtě i v měšťanstvu, byl by také tak skončil. Avšak páni čeští, když nesvedli nic nářkem, že jde o jich svobody, dovedli boji, kterýž jim nastal s králem o principy politické, dáti ráz boje náboženského, neboť Jiří byl husita a kacíř. — Tím nabyli spojence v Římě a u okolních panovníků katolických, čímž osud opravných snah v zemi na dobro byl rozhodnut. Neboť od toho okamžiku, kdy byl Jiří stížen kletbou církevní a místo vnitřního boje o přiměřené opravy státního života, musil podniknouti novou válku náboženskou, bylo reformám konec. Nikdo tehdy netušil jakého nešťastného obrát tento nabude významu. Teprve my to chápeme, poněvadž dějinný vývoj zemí našich učí nás, že král Jiří byl jediný panovník český, který by byl provedl politické reformy ve smyslu tehdejších, — t. j. potřebné povznesení moci panovnické a trvalé zlomení přílišné moci stavovské — bez násilných převratů a bez nejcitelnějšího poškození životních podmínek našeho národa.

Co po smrti krále Jiřího se v zemích našich dalo, možno říci krátce. Kdežto na jihu a západě evropském toho času porušena byla rovnováha mezi mocí panovnickou a stavovskou ale tak, že panovníci a státní jich zmohutněli, kdežto stavovství pokleslo, v našich zemích (a také v Uhrách) provedl se

proces opačný: stavovství sesílilo měrou před tím neslýchanou, a moc království octla se v největším ponížení. Jaké to mělo následky, jest obecně známo. Stát na venek upadl v neváznost a opovržení, uvnitř pak daremným hospodářstvím pánů stavů stal se neschopným k provedení jakýchkoliv oprav i pokroků. Stará prostota mravů a způsobů vymizela, místo její zaujala prostopášnost a neupřímnost, kteráž nejvíce se jeví v korespondencích té doby. Jako jindy uměli Čechové vyjadřovati se prostě a pádně, tak teď virtuosní fráse o svobodách tohoto království a lásce k jazyku sloužily za zástěru pro nepočestné skutky, zejména nešetrné a podvodné zacházení s korunním jménem a s berněmi na potřeby zemské.

Doba tato — konec XV. a počátek XVI. století — označena jest velikými objevy nových, neznámých dosud zemí a pomorských cest, kteréž rázem daly jiný směr všemu obchodu a průmyslu; doba tato způsobila veliké proměny na poli vědy a umění, a tudíž úplný skoro převrat dosavadního názoru světového: ale naše království k pochopení a využitkování toho nalezeno bylo nepřipravené. A to proto, že moc královská byla v největším úpadku, a stavové, kteří jménem krále v zemi vládli, měli smysl jen pro své obohacování a pro rozšíření svých svobod stavovských; pro jiné státní úkoly vlády výlučně stavovské neměli pochopení a schopností, ani v Čechách a na Moravě, ani nikde jinde. — Co jen města královská ztratila, když v době obecného převratu průmyslového a obchodního, musila se zabývatí výlučně jen spory s vyššími stavy o vaření piva a jiná práva svá! — Čechům toužícím tehdy po vzdělání a po jakémkoliv spojení se světem bez toho rozdílu ve víře působil veliké obtíže, a přemáhati je bylo stejně těžko v Němcích, ve Francii, nebo v Itálii. A když potom ani v domově vlastním státní správa na žádné straně nedovedla hověti potřebám času, jest pochopitelné, že mnozí z nejlepších mužů doby té (jako p. Vilém z Pernšteina) viděli v duchu království káceti se do nevyvratné záhuby.

Nedošlo sice až k těmto koncům, ale další vývoj dějin českých ukazuje, že doba stavovské nadvlády a zlořádů v zemi měla pro Čechy i Moravu dalekosáhlé následky. Neboť v téže chvíli, kdy v západních říších moc stavovská ustoupila do pozadí na prospěch silné moci vládařské a pevné jednoty státní, u nás theorie o všemohoucnosti stavovské dostoupila nejvyššího vrcholu a stát při praktickém její provádění ovládnán byl zpupnou oligarchií, kteráž vůči moci panovnické již od současníků byla charakteriso-

vána slovy: „ty jsi naším králem, ale my jsme tvými pány.“ — Poohlédneme-li se po dějinách států evropských, vidíme, že ve všech říších, v nichž stavovství nabylo převahy, došlo k oligarchii, a vidíme zároveň, že všechny takové říše octly se v úpadku politickém, mravním i hmotném. Potřebí vedle Čech za doby Jagellonské podívat se na Uhry, Polsko i na tehdejší říši německou, a nalezneme pro své tvrzení dokladů co nejhojnějších.

Neblahé následky šlechtické oligarchie v Čechách jeví se, hledě k budoucnosti, přede vším v tom, že vědomí o svrchovanosti stavovské příliš se zakořenilo, že stalo se nejen podstatnou částkou zřízení zemského, ale také mocnou pákou pro všechny možné interesity osobní a hmotné. V těchto okolnostech každý pokus o jiný poměr mezi mocí panovnickou a stavovskou vedl nutně buď k revoluci nebo k násilnému převratu. Síně zaseté u nás v době Jagellonské vzrostlo v XVI. století ve velký strom a v XVII. věku uzrálo na něm zhoubné pro náš národ ovoce.

Reakce proti stavovské oligarchii vznikla v Čechách, jak povědomo, již za doby Jagellonské. Mezi šlechtou domácí našli se mužové, jimž prospěch státu a vlasti více vážil než interesity osobní. Tito mužové chtěli proti vůli svých přátel stavovských provést restauraci moci královské a tím povznést zemi z úpadku. Palacký nazval je stranou vlasteneckou. Pokusy mužů těchto o nenáhlý a nekrvavý převrat, pomocí Marie, manželky krále Ludvíka, zakráčely v samých počátcích, pro nedostatek energie u krále Ludvíka a pak ovšem pro předčasnou jeho smrt. — Při novém osazování trůnu českého, které po smrti rodu Jagellonského nastalo, jeví se nad jiné, k jakému mravnímu úpadku přivedeny byly Čechy za doby stavovského nadvládní. Potřebí jen porovnat, s jakou nezištností se volil v Čechách ku příkladu král Jiří i Vladislav a jaký systém svatokupecký nastal při volbě r. 1526. — Straně vlastenecké šlo o to, aby zvolen byl panovník, který by zavedl v rozervané zemi pořádek, a poněvadž mezi tehdejší šlechtou, na dvě rozpoltěnou, marno bylo hledati muže duševními vlastnostmi a mravností povahy nad jiné vynikajícího, obracela zraky k arciknížeti Ferdinandovi, vladaři v zemích rakouských, který před nedávným podal pořádný doklad panovnické energie. Ale tato strana byla v zemi v menšině a v nejvyšších úřadech zemských byla nevelmi zastoupena. Největší část ostatní šlechty rozuměla pak svobodě volby po vzoru voleb císařských v říši německé: ten totiž kan-

didát byl svobodně zvolen, kdo nejvíce slíbil a nejvíce platil. Vedle toho chtěli oligarchové míti i na příště zajištěné posízení moci královské a svrchovanost stavovskou. V tom smyslu vypracována volební kapitulace.

Není úkolem těchto řádků líčiti volební boj o korunu českou; postačí říci, že dosahu této události nebyl si tehdejší vědomí nikdo a že, s výminkou několika šlechticů, jimž vskutku šlo o povznesení kleslého království, velká většina stavů i tento nejdůležitější akt státní nedovedla jinak pojmáti, než se stanoviska svých interesů stranických a hmotných. — Po dlouhých spletitých intrikách, zvolen byl konečně 23. října 1526 svrchu vzpomenutý arcikníže Ferdinand. — Nový král český stal se zakladatelem dynastie, která v mužské posloupnosti vládla u nás až do r. 1740, v ženské pak posloupnosti (jakožto rod Habsbursko-lotrinský) panuje až po dnešní den.

Král Ferdinand I. byl rodem Němec, vychován Španěl. Otec jeho slul Filip (Slitný) a byl synem císaře Maximiliána I., matka sloula Johanka a byla původu španělského. Otce hoch téměř nepoznal, matku viděl častěji, ale jakožto ubohou paní, kterouž bolest nad ztrátou manžela přivedla k šílenství. Mladý Ferdinand vychován byl na dvoře děda svého Ferdinanda, krále Aragonského a Kastilského. Přišel do školy výborné. Aragonský král byl mistrem v zánovním tehdejší umění kabinetní diplomacie, a byl nejprvnějším představitelem idee o povznesení moci vládařské na útraty moci stavovské. Když s manželkou svou Isabellou Kastilskou nastoupil trůn, shledal v Kastilii majetek státní rozchvácený v rukou velmožů, autoritu vlády a soudů podlomenou, šlechtu ve strany, kteréž válkou se potíraly, rozštěpenou; nikde nebylo spravedlivosti, nikde míru. Každý šlechtic na svém hradě dělal co chtěl a hubil zemi, kam až moc jeho sahala. V tom Ferdinand a Isabella způsobili radikální obrát. Lid obecný získán přísným bděním nad soudy a bezohlednou spravedlivostí, statek státní po dobrém i násilím vrácen koruně, zemi dáno pevné zákonodárství (na základech práva římského) a politická moc šlechty trvale i dokonale vyvrácena. Jest známo, že proslulý Machiavelli jednu významnou kapitolu spisu svého „Il principe“ (kníže) věnoval za tyto skutky Ferdinandovi Aragonskému. — Není pochyby, že v boji absolutní moci proti privilegiím a moci stavovské zahynula také mnohá dobrá věc, ale ve Španělsku zmohutnění koruny pokládáno právem za jediný spásný prostředek, za jediný lék proti nesnesitelným poměrům, do nichž země byla přivedena šlechtickou oligarchií.

V tomto ovzduší narodil se a žil prvních 17 let svého života syn Filipův Ferdinand I. To co jsme krátce načrtuli, vnímavý duch jinochův slyšel, viděl, a částečně prožil se všemi podrobnostmi. I jest pochopitelné, že tyto první dojmy v mladé mysli utkvěly trvale a nesmazatelné. K nim přidružil se smysl pro střídmost, šetrnost a práci, kteréžto ctnosti na dvoře španělském byly tehdaž domovem, a pak konečně

pevné, ohnivé přesvědčení náboženské ve smyslu rozhodně katolickém.

Tedy nejen Comines a Machiavelli, ale hlavně Ferdinand Aragonský i veliký ministr jeho kardinál Ximenes, a konečně životní zkušenost i vlastní názor při praktickém provádění absolutistických zásad ve Španělsku, učinili z Ferdinanda I. panovníka docela opačného přesvědčení, než jaké zastávala většina českých stavů, kteráž ho na trůn povo-

Uzavření míru Westfálského.

lala. Tento kardinální rozdíl mezi názory stavovskými a přesvědčením Ferdinanda I. nebyl v Čechách neznámou věcí. Vědělť se dobře, jak mladičský panovník ostře zatočil s nepokojnými stavy rakouskými v Novém Městě za Vídní, dada r. 1522 popraviti náčelníky stavovského hnutí proti moci panovnické. Byl-li přes to Ferdinand I. přece na trůn český povolán, jest to důkazem, jak u jedněch veliká byla touha

po panovníku, který by také v Čechách učinil pořádek, a jak u druhých (a sice právě u horlivců pro svobody stavovské) hmotný zisk za daný hlas zvážil v rozhodujícím okamžiku všecku jejich politickou moudrost.

* * *

Ferdinand I., nastoupiv vládu v zemích českých, shledal zde s nápadnou shodou skoro

tytéž poměry, za jakých kdysi děd jeho Ferdinand a bába Isabella ujali se vlády v Kastilii. Užival také k nápravě (ve smyslu svých zásad) týchž prostředků. Silnější vláda na stavy, pevně vůli královské již dávno odvyklé, velmi účinkovala. Zprvu nastal zmatek a ústup. Ale brzo opozice stavovská se soustředila. Ferdinand I. měl postavení těžké. Lišil se od veliké většiny stavů nejen v základním pojmání otázky o zřízení státním, ale byl také jiného jazyka a jiné víry nežli většina jeho poddaných. Jak snadno bylo třídám bojujícím výhradně za privilegia stavovská, smísiti snahy své s bojem o jazyk a náboženství! Tím snadněji, čím více vláda královská v těchto stránkách se dopouštěla vážných chyb. Následkem toho konflikt mezi dvěma různými názory o způsob vlády, přirostl se zároveň v boj náboženský a národostní. Jedno faktum jest při tom zvláště pozoruhodné. Luteráni a bratři mezi stavy, to jest ti, kteří o sobě pravili, že hájí ideu pokroku ve věcech náboženských, utkvěly politicky na stanovisku stavovsko-středověkém, t. j. velmi konservativním; katolický dvůr a nepatrný v zemi počet katolických šlechticů, kteří v náboženství zůstávali konservativci, politicky hájili zmohutnění koruny a snížení moci privilegovaných tříd, tedy ideu, která v celé Evropě platila za pokrokovou. — Tak pomátla se stanoviska nejen u nás, ale také v jiných zemích.

Zjevně vypukla bouře revoluční v Čechách r. 1547. A tu se také ukázala pravá podstata věci. Stavové, kteří toho roku odepřeli táhnouti s králem do Němec proti nábožensky příbuznému spolku Šmalkaldskému, sestoupili se v Praze v samozvaný sněm a usnesli se o 57 artikulích, které, v naději na porážku krále v Němcích, mínili prosaditi a učiniti základem pro celou potomní správu státní v zemi. Z těchto článků viděti, oč vlastně stavům šlo. Bouře r. 1547 vznikla z podnětu náboženského; každý by tudíž očekával, že tato stránka bude se jeviti hlavně neli výlučně v člancích stavovských. Ale právě naopak. Artikulů náboženských jest ve snesení stavovském velmi málo; největší část jeho naplněna jest žádostmi politickými. Nelze popírati, že nejedno z přání stavovských dalo by se dobře hájiti a uvésti i v souhlas s principem královským o zmohutnění koruny; ale velká většina článků, dotýkajíc se dědičnosti trůnu, soudů zemských, poměru mezi králem i sněmy a vojenské moci, měla uzákoniti v Čechách šlechtickou republiku nejhoršího druhu, jako pověstná Pacta conventa z r. 1573 učinila v Polsku na záhubu této země.

V Čechách nepřišlo k tomu. Stavové ve skutečných válečných (jakožto pomocníci spolku Šmalkaldského) ukázali se liknavě i zbaběle, a král se z Němec vrátil jako vítěz. Ferdinand I. měl teď v moci mnoho, ba všechno. Mohl provésti obrat dle ideí svých jedním rázem. On tak neučinil, z několika příčin. Potrestal jen náčelníky vzpoury a zničil hmotné postavení královských měst. Sledoval snad i v tom způsob kastilský, kdež již od polovice XV. století dle principů hraběte Luny dokračováno proti městům se vši rozhodností. Aspoň celý způsob Ferdinandova chování proti pokořenému vzbouření českému v celku i jednotlivostech živě upomíná na události ve Španělsku, když zde po bitvě u Villalaru (1521) pokořeno bylo demokratické (či spíše demagogické) povstání měst. — A ve Španělsku zrovna tak po r. 1521, jako v Čechách po r. 1547, vyšší stavové z úpadku stavu městského v krátkozrakosti své se radovali.

Obmezování moci stavovské dělo se po r. 1547 poněkud ale promyšleně. K tomu mísily se ideje o vládě ústřední. — Nesmí se zapomínati, že Habsburkové nevládli jen v zemích koruny české, nýbrž také v Uhrách a v dědičných zemích rakouských. Touha panovníků po vytvoření jistých všem těmto zemím společných úřadů byla tudíž pochopitelná. Základ k nim položil Ferdinand I. Vedle principů o zmohutnění koruny vystoupila tím na povrch také snaha centralisační. V počátcích svých nebyla nebezpečná; již proto ne, že panovníci pro špatný stav finanční a neustálé války s Turky byli od stavů, co berní se týkalo, dosti odvislí a nemohli záměry své vykonávati rychle a bezohledně. V této okolnosti spočívala naděje na kompromis mezi ideami stavovskými a absolutisticko-centralistickými, k němuž ostatně již události r. 1547 sami sebou ukazovaly a věsti měly. V 16. století byl takový kompromis v Čechách možný.

Ale ovšem kompromis, na vzájemné potřebě a doplňování se obou směrů založený, předpokládal, že mezi tehdejšími stavy českými nacházejí a najdou se mužové vysokého politického a státnického rozhledu, jichž není tajno, jaký myšlenkový a po něm politický převrat udál se v Evropě od druhé polovice XV. století, a kteří pochopili, co za těchto změněných okolností z ideí stavovských pro budoucnost udržeti a hájiti se více nedá. Taci mužové byli by musili také uvažovati, že od r. 1526 země koruny české staly se částkou velikého svazku zemí, od téhož panovníka ovládaných, což nutně bylo by vedlo k pevným a určitým důsledkům ve příčině obávané centralisace.

Šlechta česká naplněna úvahami tohoto druhu, byla by musila přihlížeti k tomu, aby si zjednala veliký vliv při dvoře, což bylo jí mnohem snáze možno, nežli šlechtě rakouské nebo uherské, protože dvůr po celé šestnácté století nejčastěji a nejvíce sídlil v Praze. Při něm bylo vždy něco rádců, kteří, znajíce neobmezenou vládu v zemích západních, doporučovali tento systém také v Čechách. Šlechta česká byla by měla vůči tomu s ideou kompromisní snadné postavení, poněvadž panovníkům na nějakém dorozumění se stavy z příčin finančních mnoho záleželo. — Dále bylo nutno, aby šlechta nějakým způsobem dovedla zjednati si oblibu v širších vrstvách lidu, což moudrou činností sněmovní snadno docíliti se dalo.

Ale v XVI. století marně patráme po takovýchto zjevech ve šlechtě české. Neviděti ničehož o politické a státnické zralosti, kteráž by byla dovedla najíti prostředek ku smíření různých ideí, cestu ke dvoru a cestu k národu. Místo politické zralosti vidíme u šlechty tehdejší na větším díle jen hejskovství a rozmařilost; u dvora si pro tyto vlastnosti pevnou posici nezjednala a lid pro přituzování poddanství viděl v ní spíše svého utlačovatele než cokoliv jiného. — Stavové čeští, kteří v XVI. stol. obávali se nebezpečí absolutismu a centralisace, neznali k zamezení toho jiného prostředku, leč podvrácení autority vládařské a zničení těch základů, na nichž moc koruny spočívala. Ideálem šlechty byla naprostá oligarchie doby Jagellonské, jak ji uzákoniti chtělo přátelské snesení z r. 1547. Při dvoře za těchto okolností nabýval vrchu vždy více a rozhodněji směr opáčný. A tu postavily se proti sobě příkre dvě protivy: absolutismus a šlechtická republika, mezi nimiž za daných, právě vylíčených, poměrů narovnání nebylo více možné. Stačiloť protivy tyto samy o sobě k velikému konfliktu; u nás, jak již podotknuto, mísily se k nim ještě také rozdíly v náboženství a do jisté míry i otázka jazyková.

Co náboženství se týkalo, jest nepopíratelno, že ve druhé polovici XV. a v první polovici XVI. století katolicismus nalezal se v Čechách i na Moravě ve hlubokém úpadku. Co nuntius papežský Commendone psal r. 1561 o bídných poměrech katolického náboženství v Němcích, platilo ještě větší měrou o zemích našich. Jenže u nás rozklad začal o mnoho let dříve. Pokud hynoucí katolicismus měl co dělati jen s utrakvismem, nebyl špatný stav jeho tak patrný, protože utrakvismus sám, přes to, že většina národa se k němu hlásila, byl touto dobou v tom ještě hůře. Zavinila to jeho nejasnost a neurčitost.

Když však v Němcích povstal Martin Luther a utrakvisti, se stavem svým nespokojení, hůbně přihlašovali se k jeho učení, začínalo postavení katolicismu býti zoufalé. Nejen luteranismus, v zevním rozšiřování své nauky velmi energický, ale také Jednota bratrská dotíraly silně na domněle hasnoucí církev římskou.

Katolická dynastie habsburská snažila se z počátku tento proces zadržeti. Doufala docíliti toho podporou těch zbytků starého utrakvismu, které ještě nezplynuly s luteranismem. Ale do mrtvoly těžko bylo vdechnouti nový život. Proto se od toho upustilo, a dynastie proti návalu luteranismu a bratrství jala se křísiti životní sílu náboženství katolického. I to se zdálo zprvu býti počínáním marným. Ale jen zdálo. Ve skutečnosti toho času v církvi samé bývalá nejasnost ustupovala určitosti, bývalá bojácnost rozhodnosti. Založení řádu jezuitského a koncil Tridentský značí největší převrat v církvi katolické. U nás přistoupilo k tomu ještě znovuobsazení arcibiskupského stolce, 140 let osiřelého. Byl to skutek velikého dosahu. Působením nových arcibiskupů a škol jezuitských nastával mezi katolíky obrat, a sice, hledíme-li k předešlému rozkladu, neobyčejně rychlý a rozhodný. Zevně sice katolíkům vyznavačů tak mnoho nepřibývalo, ale za to ti, kteří se k církvi hlásili, nabyli pevné organisace a jasného vědomí o svých cílech. Katolíci byli pořád ještě v nepatrné menšině v zemi, ale každý z nich něco vážil. Mimo to měli od počátku vlády Rudolfovy podporu dvora zaručenou.

Luteranismus naproti tomu zevně se šířil ustavičně, ale vnitřní pevnou organizaci dáti sobě nedovedl, ani ve chvílích velmi příznivých. Také spojení jeho s Jednotou se nedarilo. Bylyť mezi luterány a bratřími ve věrouce i řádech podstatné rozdíly, a pak na žádné s obou stran nebylo k upřímnému a trvalému spojení mnoho chuti. Jestliže se vlivem vynikajících mužů přece na chvíli povedlo, bylo čistě zevní a netrvalé. Právě jednání o konfessi 1575 a o majestát 1609 poučuje nás o vzájemném poměru mezi luterány a Jednotou velmi nepěkně. — V jedné věci obě strany byly svorny: v boji proti katolickému dvoru, jakožto hlavnímu podpůrci vzrůstající katolické církve. Jako páni z jednoty Zelenohorské z politických příčin zvedli odpor proti králi Jiřímu a dovedli odporu tomu vtisknouti ráz náboženský: tak učinili protestantští stavové v 17. století. Politická oposice stavovsko-oligarchická, jala se bojovati proti absolutismu dvora pod praporem náboženství, a tím pro snahy své, jinak čistě šlechtické a stavovské,

nabývala také půdy i v těch vrstvách národa, které šlechtu nenáviděly. Ale ovšem přirozené spojení toto nebylo, a také k výsledku nevedlo.

Jazyková otázka v boji na život a na smrt, který nastával mezi principem stavovsko-protestantským a absolutisticko-katolickým, měla úkol poměrně menší, ač ne bezvýznamný.

Naznačil jsem již svrchu, že nepatřím k těm, kdož za to mají, že teprv 30letou válkou nastávaly přeměny v národnostních poměrech ve prospěch obyvatelstva německého. Po zdání mém, (kteréž sdílí také mnozí jiní), začalo se rozšiřování národnosti německé ve veliké míře v Čechách i na Moravě již ve století XVIém, tedy v době, kdy podstatou svou byla koruna naše co do jazyku výlučně českou. Nepatřím však také k těm, kdož toto bez hluku, tiše a poněnáhu prováděné rozšiřování německé národnosti v XVI. století měří dle toho hlediska, které máme my o národnostní otázce na konci století XIXtého. Scházelať zajisté v XVIém věku při proměnách národnostních a jazykových ona vědomá účelnost, která charakterizuje naše století.

Známa a často citovaná jsou slova Bartoše Písaře, že Luther je větší muž než sv. Bernard, sv. Augustin a sv. Tomáš Aquinský, poněvadž žádnému z otců církevních se nepovedlo takový div způsobiti, jaký Luthrem se stal, že totiž národ německý „od dávných časův Čechům a Moravanům zlostný a nepřítel“ ku přijímání pod obojí se obrátil a skrze to Němce s Čechy a Moravany v přízeň a milost uvedl beze všech nesází. Co Bartoš Písař tuto napsal, souhlasilo s tehdejší veřejným míněním. Stal se v říši div, kterýž Čechům připadal býti tím větším, ježto křížácká tažení Němců proti husitům byla ještě v živé paměti. A teď byli oba národové v náboženství za jedno! Do Němec chodili Čechové pro učení a poučení, ve Wittemberce bylo zřídlo, z něhož se napájeli, a z toho vznikla snášelivost národnostní mezi Čechy a Němci, kteří nedávno zuřivě proti sobě stáli. Ani Jednota bratrská, samorostleji se vyvinuvší, neubránila se obecnému proudu a hledala spojení s Wittemberekem, Vratislaví a Strasburkem.

Luteranismus, velmi se v Čechách i na Moravě rozšiřující, potřeboval kněží, a bral je odtud, kde jich bylo s dostatek, t. j. z Němec. Tím se stalo, že nynější německé území v severních Čechách již koncem XVI. století začalo poněnáhu bráti na sebe tutéž podstatu a rozměry, které má nyní. Přesvědčil jsem se o tom studiem místních poměrů v severních Čechách sám. Způ-

sobil to hlavně horlivý styk se sousedstvím nábožensky spřízněným a vliv luteranských kněží. To jest nepopíratelné*). Ale byly v nynějších německých krajinách Čech také okrsky, do nichž v XVI. století působením katolických vrchností luteranismus nevnikl, avšak i v těch se toutéž dobou šířil jazyk německý. A sice opět působením kněží katolických, kteří, při nedostatku sil domácích, bráni byli také z ciziny; hlavně ti věrní víře své, kteří nepřidali se k Lutherovi a musili proto ze Sas a odjinud ustoupiti, našli v Čechách ochrany a útulku.

Než to nebylo všecko. Rozšiřování národnosti německé v XVI. století bylo ještě hlubší. Z jedné strany, jak jsem právě ukázal, způsobil je bez odporu protestantismus, z druhé — katolický dvůr. Dynastie byla německá, celé okolí její také. Již Ferdinand I. přivedl sebou do Čech mnoho rad i úředníků z Rakous a z Tyrol, pak bral sem také řemeslníky, horníky atd. — Dvorskí úředníci královští nabývali v zemi časem majetku, na přímluvu krále dosáhli inkolátu a stali se členy stavu, buď panského nebo rytířského. Z domácích šlechticů ti, kdož ve dvorních službách výživy anebo hodností najíti chtěli, bez znalosti německého jazyka se ani v kanceláři ani v komoře neobešli. Králové čeští byli zároveň také císaři německými, a již to dávalo dvoru ráz jiný, ne pouze místní; za Rudolfa II. dokonce dvůr i Praha nabývaly rázu mezinárodního.

S důrazem bylo již od několika spisovatelů poukazováno k tomu, že novějším dějinám Čech, již pro postavení dynastie habsburské, nelze uvažovati rozuměti bez znalosti tehdejšího dějinného hnutí v ostatní Evropě. Jest tomu tak, panující proudy politiky evropské obrážejí se v dějinách naší vlasti velmi mohutně: v jazykovém ohledu protestantismus přinesl sebou národnost německou, katolický dvůr internacionálnost, kteráž v Praze vedle španělštiny a vlastiny jevila se rovněž hlavně němčinou. V 16. století byli v Čechách již rodové šlechtíci, kteří byli původem i jazykem úplní Němci a česky ani neuměli. Usadili se zde většinou vlivem dvora, ale pak někteří přidali se ke hnutí stavovsko-

*) Vedle jiných dokladů viz spisek R. Wolkanů v Nordböhmen u. die Reformation. Für die Feste u. Freunde des Gustav-Adolf-Vereines (Barmen 1885). — A. Pauler k němu podotýká (Mitth. des nordb. Excursionsklubs VIII. 309), že nové rozšíření německého jazyka v XVI. stol. připínalo se ke zbytkům německví, které přetrvaly v severních Čechách bouře husitské. Toto zdání má dosti mnoho pro sebe, aspoň v některých krajinách a městech.

protestantskému, kteréž tím se stávalo také národnostně smíšeným.

Nicméně, když šlechta octla se pro zásady politické v opozici proti dvoru královskému, a když opozici tu jala se prováděti pod praporem náboženství, přimísila také k tomu zhusta ideu národnostní a vedla nárek na potlačování českého jazyka od dvorní strany. Opakovalo se v Čechách totéž, co se tou dobou dělo i jinde. Ve Španělských veliká opozice vzrostla proto, že Karel V., přijeda do země, obklíčil se radami svými z Burgundska, v Rakouských stavové horlili proti španělským rádcům Ferdinanda I., v německé říši proti cizincům při dvoře Karlově, v Čechách proti Vlachům, Španělům a hlavně Němcům při dvoře Ferdinandově, Maximiliánově i Rudolfově. Horlení a nárek nevedly však k ničemu. Jediná cesta k nápravě byla, aby stavové čeští sami domohli se rozhodného vlivu při dvoře. Ale to nešlo pro zásadní rozdíl v kardinální otázce politické a pro nedostatek státnických schopností u oligarchů českých. Proto vliv cizích rad stoupal, a sice tak, že i těm několika katolickým šlechticům domácím, kteří u dvora přízně požívali, bývalo to velmi protimyslné, ač jinak z náboženských příčin s dvorní politikou byli v souhlasu a spolu se dvorem v odporu proti velké většině ostatních stavů. Ale ne všickni katoličtí šlechtici toto stanovisko zaujímali.

V těchto bžích, kde principy politické, náboženské i národnostní den ode dne více se zaplétaly s různými interesy osobními, obyvatelstva německého jazyka valně v Čechách přibývalo, ve městech i ve šlechtě. Již i stavům českým věc ze zdála býti povážlivou a odhodlali se na sněmě r. 1615 k usnesení velmi rozhodnému, aby dalšímu vývoji německé populace přítrž učinili. Ale skutek ten nelbil se. Mužové tak radikálně českého smýšlení, jako byl Mikuláš Dačický z Heslova, vyslovili se, že „věc již jest zastaralá, obmeškaná, nezhojitelná a nenapravitelná skrze vlastní nebdalost a nesvornost českou.“ Průběh dalších událostí dal Dačickému za pravdu. I po tomto snesení nezměnilo se nic. Ba titěž stavové, kteří na sněmě horlili proti němčině, předtím i potom jednali o alliance u náboženských souvěrců, a ty mohli nalézt i také našli jen v říši německé. Když pak bouře vypukla, bojovali proti dynastii stavové čeští vedle německých a měšťané čeští vedle německých, protože idea nábožensko-stavovská byla mocnější nežli idea národnostní.

Boj dávno připravovaný konečně vzplanul. Rozbroje v domě panovníkém za Rudolfa a slabost vlády Matiašovy dodávaly stavům chuti a naděje, že zvítězí a provedou převrat ve svém smyslu i co dynastie i co politického zřízení se týkalo. Nescházelo však mužů, kteří viděli hlouběji a netušili z toho nic dobrého, hlavně pro nejasné cíle a nedostatek pevné jednoty u stavů. Byli sice umlčeni, ale měli pravdu. Oligarchové čeští ve slovích plni odhodlanosti a síly, ve skutečích ukázali se, až na nepatrné výminky, liknavými a zbabělými. Proto také po jedné (a k tomu ještě dosti nepatrné) ztracené bitvě, ztratili vše.

Že vítězná moc státní po bitvě bělohorské užije šťastného obratu k politickým proměnám ve prospěch zmohutnění koruny a moci panovnícké bylo nepochybné; tragika události spočívá však v tom, že při této příležitosti za hříchů stavovské oligarchie byl odsouzen celý národ! — Ale i to vysvětluje se, máme-li na paměti, že šlechta povstává v boj proti dynastii pro oligarchické své snahy, vedla jej pod praporem náboženství. Když pak prohrála šlechticko-protestantská strana, vítěz absolutisticko-katolický způsobil nejen převrat politický, ale i náboženský. Tím se stalo, že za stavy vytrpěl celý národ a že utrpení jeho přeneslo se u českého obyvatelstva také na stránku jazykovou a národní.

* * *

Boj absolutismu proti nadvládě stavovské nikde skoro v celé Evropě neodbyl se hladce, ale převrat, jaký v Čechách a na Moravě nastal, když nadvláda stavovská byla r. 1620 zlomena, jest svého druhu jediný. Proto také absolutismus, který všude jinde proti oligarchii se jevil býti pokrokem, u nás zanechal stopy neblahé.

Stát český byl státem stavovským, protestantským a českým; co teď následovalo, učinilo z něho pravý opak všeho toho. Udály se proměny radikální, ale, když jsme přihlédli k vývoji věci v XVI. století, dávno připravované a tudíž vysvětlitelné. — Právní základ k novému stavu věci dán byl obnovením zřízením zemským, pro Čechy r. 1627 a pro Moravu o rok později vydaným. K němu přistupovaly četné doplňky a vysvětlivky, čili deklaratoria a novelly, r. 1640 v jeden svod uvedené, ale postupem času vždy nově doplňované. Než převrat takto způsobený nemusil býti trvalý.

Stavovská revoluce z r. 1618 skončila sice bitvou bělohorskou, ale z ní vyvinula se evropská válka třicet let trvající. V boji tomto, pod praporem náboženství vedeném, několikrát šlo o existenci rodu habsburského. A není také

pochybnost: kdyby se spojeným nepřátelům bylo povedlo rod habsburský dokonale potříti, také otázka česká byla by nabyta jiné tvárnosti. Každé vítězství Švédů a Francouzů, protestantským emigrantům českým po cizině roztroušeným dávalo naději, že se zase do vlasti navrátí a obnoví staré řády předbělohorské. Také při jednání o Westfálský mír jednou z velmi důležitých otázek bylo, jak naložiti s českou emigrací. A ještě roku 1648, v posledním roce války, když učiněn od Königsmarka odvážný útok na Prahu, emigrace čerpala z toho naděje pro své záměry. Ale marně. Během války třicetileté nepodařilo se Švédům a Francouzům moc rodu habsburského zničiti a tudíž nebylo možno císaři Ferdinandovi III. výminky míru prostě diktovati. Westfálským mírem odňata emigraci veškerá naděje a možnost na návrat do vlasti a obnovu starých řádů; tímto mírem teprve bělohorské vítězství královské moci nad mocí stavovskou, katolicismu nad protestanstvím, utrakvismu nad češtinou bylo trvale a na jisto zabezpečeno.

Proto také Westfálským mírem začíná se nová doba dějin českých i moravských, doba, v níž na místě starého stavovství panství došel absolutismus, na místě protestantství katolicismus a na místě češtiny jazykový utrakvismus.

Úkolem dějepisce této nové doby našich dějin jest i bude, aby vylíčil, jak po trvalém zabezpečení bělohorského vítězství mírem Westfálským zmohutnělá moc koruny připravovala poněkud ale určitě cesty úplnému absolutismu moci panovnické, jak vymítala ze země poslední zbytky kacířství a postavila ji na základ přesně katolický a jak idea jazykového utrakvismu (založená na faktických poměrech v zemi nastávších), z počátku nevědomě a neurčitě, potom s rozhodnou účelností měnila se v nadvládu jediného jazyka, ale ne již českého, nýbrž německého. — Tento postup dá se stopovati zřetelně a jasně, až do posledních let XVIII. století. Pak nastala reakce.

Nejprve výlučný a jedině oprávněný katolicismus ustoupiti musil před tolerancí vyznání nekatolických. Z tolerance vzešla rovnoprávnost pro všechna vyznání. Potom stavové jali se proti absolutismu moci panovnické dovolávati se svých práv; z toho po velikých převratech vznikly nyníjší řády ústavní. Konečně jazyk český vymaňoval se z nadvlády jazyka německého, ale — za radikálně změněných poměrů — nežádal již předbělohorské výlučné

panství pro sebe, nýbrž přesně provedený rovnoprávný utrakvismus, jak jej stanovilo obnovené zřízení. Z toho vzešly národní i jazykové boje, dosud nevyřízené a neukončené.

Dějepisec nové doby našich dějin nesmí, vedle těchto stěžejných bodů, zanedbávati také líčení proměn společenských, národohospodářských a kulturních, poněvadž jen tehdaž, rozumíme-li těmito věcem, můžeme správně vysvětliti vývoj hlavních a zásadních směrů politických, náboženských a národních.

Jak viděti, čeká dějepisce nové doby práce veliká a upřímně řečeno zhusta neveselá i trapná. Snáze jest sepisovati a snáze dojíti obluby u čtenáře líčením slavných a skvělých činů velikých dob, než chvil těžkých, plných zápasů, protivenství a všech možných neřestí. Ale potřeba velí neděsiti se práce a podstoupiti pro ni také protivenství. Vždyť jasno jest, že celý nynější veřejný život ve všech mnohotvárných stránkách svých, politických i kulturních, v Čechách i na Moravě, u Čechů jak u Němců, jest výsledkem toho vývoje, který se udál u nás od té doby, co vítězství bělohorské bylo trvale zabezpečeno mírem Westfálským a co země naše absolutismem, katolicismem a utrakvismem dostaly docela nový, od řádů předbělohorských co nejpodstatněji se uchylující ráz. Vylóžiti tedy vývoj veřejného života v Čechách i na Moravě od míru Westfálského jest tolik, jako podati klíč ku porozumění nynějšího života a snah přítomných. A o to chceme se pokusiti v následujícím vypravování.

Muho mluví i píše se o objektivitě čili nestrannosti ve spisech historických. Neschází hlasů, a sice i od vynikajících historiků všech národů, že objektivita jest věcí nemožnou, protože spisovatel nemůže zapřiti své vlastní já, nemůže potlačiti své přesvědčení politické, národní i náboženské. Proto prý každý spis historický jest zbarven vlastními názory spisovatele a nemůže býti leč jednostranný, subjektivní. Nechceme popírati váhu těchto slov a částečnou jich oprávněnost. Ale na druhé straně nesmíme zapomínati, že, má-li historické spisování sloužiti vědecké pravdě a vedle toho i politickému vzdělání, nesmí býti malováno dle zálibných vidin a citové stránky autorovy.

V díle historikové patrnou musí býti snaha, pověděti pravdu, byť i subjektivnímu názoru jeho byla nemilá; jen tak dá se docíliti nestrannost ne sice naprostá, ale aspoň ta, která lidské vůli jest dosažitelná. Že jest to možno, toho novověké dějepisceví hojně podává doklady. Vizme jen jak mnozí nynější dějepiscové

francouzští, osobně demokrati a republikáni, píšou o „velké revoluci.“ Jak liší se střízlivá objektivnost jich od chválořečnictví, kterým obypávali revoluci spisovatelé dřívější, kteří byli, jako ku př. Thiers, smýšlením royalisté! A podobných dokladů v anglickém, německém i slovanském (zvláště polském) dějepisectví nalézt lze více. — Na tom přestáváme; řekli jsme dosti, aby zřejmo bylo, jakého jsme v té věci názoru a čím se chceme při své práci řídit.

1. Všeobecné poměry politické po míru Westfálském.

Podepsáním úmluv ve Westfálských městech uzavřených (24. října 1648) byla sice válka ukončena, ale dokonce ne utrpení obyvatelstva v Čechách, na Moravě i ve Slezsku. — Neboť zbývalo i potom ještě mnoho učiniti, o čtených jednotlivostech se dohodnouti, a pak teprve mohla úmluva míru dojíti nejvyššího stvrzení od panovníků, čili tak zvané ratifikace. Dokud se to nestalo, zůstávali Švédové v našich zemích a nepočínali sobě o nic lépe než za dob válečných.

S úmluvami Westfálskými mnozí byli nespokojeni. Nejhluchněji ozval se protest papežského nuntia Fabia Chigi, po němž brzo následovala bulla papeže Innocence X. zvaná „zelo domus dei“; v ní protestovalo se a za neplatné vyhlásily se všechny články, jimiž porušena jsou práva papežské stolice a katolické církve. Praktického výsledku bulla neměla, ano císař Ferdinand III. zapověděl ve svých zemích ji tisknouti a rozšiřovati. Hůře bylo s nespokojeností vojska, a sice švédského jak císařského i bavorského. Dlouholeté válčení vychovalo vojáky z řemesla; s nimi a s jejich interesy souviselo mnoho všelijakých živností i obchodů. Důstojníci rovněž netoužili po míru, poněvadž válka byla pro ně zdrojem velikých příjmů. Mnozí generálové a plukovníci právě za 30leté války položili základ k rodovému jmění i k titulům, jichž potomci až dosud užívají. Bylo nebezpečí, že vojáci všech tří armád shluknou se i s důstojníky a dílo míru zamezí. Proto také u soldatesky musilo se přijetí úmluv Westfálských vykoupiti. K tomu cíli povoleno v Münsteru Švédům pět millionů tolarů válečné náhrady pro vojsko, kterouž zaplatiti měla říše; upokojení vojáků císařských a bavorských zůstaveno Ferdinandovi III. a kurfiřtovi Maximiliánovi.

Švédové nechtěli se hnouti z posicí svých, dokud peníze nebudou zaplaceny a dokud také jiné výminky míru, jmenovitě restituce majetku protestantům v říši nebude provedena. O tyto věci počalo se znova jednati na exekučním konventu v Norimberce, kdežto císař, co dědičných zemí se týkalo, hleděl se narovnat se Švédy ještě zvláště, a sice poradami, k nimž přišlo v Praze. Norimberský konvent sešel se teprv 2. května 1649; konference v Praze započaly již v listopadu 1648.

Neprátelská armáda rozprostřela se po Čechách na všechny strany. Jedna část vojska pustila se v listopadu 1648 do krajů Čáslavského a Chrudimského, kdež také falckrabí Karel Gustav po některý čas se zdržoval, maje hlavní stan v Kutné Hoře. Mezi Kolínem a Pardubicemi stavěn most, aby něco vojska mohlo býti usazeno v kraji Boleslavském. Königsmark zase hlavní stan svůj položil do Mostu a vojsko jeho leželo na mnoho mil kolem. Císařské vojsko pod Golcem stálo blíže Prahy na pravém a částečně i levém břehu Vltavy, maršálek Piccolomini na zimu z Bavor také přišel do země a usadil se v Klatovech, ostatek armády císařské byl v jižních Čechách, jmenovitě kolem Budějovic. V Budějovicích připomínají se dva pluky: Kolovratský a Plesský*). — Starost vlády byla především o to, aby vojsko císařské netrpělo nedostatky. Pro to některá část armády z Čech poslána na Moravu; pro pluky, které při oblehání Prahy se vyznamenaly (Valdšteinský, Golcův, Gallasův, Hanavský, Kreuzův a Contiho), uchystáno poměrně nejlepší opatření a sice v kraji Prachensském. Odtud také musily se vozit potraviny pro posádku pražskou, kteráž záhy po vyhlášení míru začala trpěti hladem. — Mimo to po válce dostavil se napřed do hlavního města, potom do Plzně, a brzo i do celého království i markabství hořký host — mor.

Švédové se na to na vše neohlíželi. Jim se na zimu ze země nechtělo a obživu sháněli si násilím. Měli v Čechách i na Moravě dosti mnoho pevných míst v rukou a ta byla také shromaždištěm loupeží od vojáků po krajích způsobených. V Čechách drželi vedle Malé Strany Pražské, Děčín, Litoměřice, Most, Cheb, Brandýs na Labi, Konopiště, Tábor a několik jiných méně důležitých.

*) Dle listů u Dudíka, Schweden in Böhmen und Mähren str. 346 a násl., dopisů Zuzany Černínové u Dvorského Staré písemné památky žen a dcer českých str. 350 a násl., dle dopisů z pozůstalosti páně Donebaurovy, Theatr. Europ. VI. a některých zpráv monografických.

tějších míst; na Moravě Olomouc, Uničov, Fulnek, Sovinec a Šternberk. Nebylo žádnou maličkostí vydržovati vojsko císařské; vždyť jen pro generální štáb Piccolominiův bylo potřebí měsíčně skoro 16.000 zl. a denně přes 3000 porcí pro lidi a koně. Ještě hůře bylo se Švédy. A přece císaři musilo na tom záležeti, aby sami v zemi neloupili, nýbrž, dokud se nevyklidí, aby s nimi bylo uhozeno o určitou summu peněz na výživu. K tomu cíli jednáno mezi zástupci císařskými a švédskými v Praze.

Se strany císařské byli k tomu ustanoveni generální komisaři Vilém Albrecht z Kolovrat a svobodný pán Blumenthal. Později na místě Kolovrata vedl jednání generál jízdy Raimund Montecucoli. Se strany švédské přišli: generální president vojenský Alexander Erskine a generálmajor Hammerstein. Falckrabí Karel Gustav byl také v Praze přítomen*). Formalismus tehdejší doby byl příčinou, že se dlouho nemohlo začít. Císařští zástupci nechťeli jíti na Malou Stranu ke Švédům, švédští zase nesnížili se, aby šli na Staré Město k jednatelům císařským. Proto začalo se jednati teprve 30. listopadu 1648 a sice na středokratech, to jest uprostřed kamenného mostu, kdež postaveny k tomu účelu dvě dřevěné boudy. Mezi nimi (zase uprostřed) postaven stůl, u kterého se zasedalo.

Předběžné otázky dotýkaly se hlavně dvou věcí: kde mají se vykazati pro švédské vojsko zimní byty, a jak se má býti zachováno vůči kontribucím, které Švédové vypsali v zemi ještě před vyhlášením míru? Ty vyřízeny tak, že Švédům určeny za byty krajiny Chebská, Litoměřická, Slanská a Rakovnická. Ve příčině kontribucí ustanoveno, že Švédům jest dovoleno vybírati je jen do konce listopadu 1648. V tom smyslu dopsáno všem krajským hejtmanům a pak ustanovení toto vztaženo také na Moravu. Ve hlavní věci uzavřeno: 1) že obě vojska zachovávatí budou příměří a nechají s pokojem veškeré obyvatelstvo, aby mohlo věnovati se svému zaměstnání; 2) že země koruny české zaplatí Švédům na vychování 42 tisíc zlatých měsíčně, a sice tak dlouho, pokud v zemi budou. Z toho Čechy budou platiti 19 tisíc,

Morava 7 tisíc a Slezsko 16 tisíc měsíčně. Kvota tato rozvrhne se na kraje a každého 1. a 15. složí se Švédům polovice. — Bděti na tím, aby peníze se pořádně vybraly a platily, budou na straně císařské generální komisař pro Čechy Vilém Albrecht z Kolovrat, generální komisař pro Moravu Jan hrabě Rotál a generální komisař pro Slezsko Maximilián z Gerštorfu. Kdyby některý kraj se nedbale zachovával, měl to maršálek Wittemberk dotčeným komisařům ihned oznámiti a směl „mírnou exekuci“ proti nedbalcům zakročiti; 3) Profiant, zbraně a munice, od Švédů v pevných místech nasbírané, mají zůstatí jejich majetkem. Co však po odtážení jich zbude, připadne vojsku císařskému; 4) Švédové za to vzdají se vymáhání kontribucí a ukládání výpalného*).

Ani ve hlavní ani ve vedlejších věcech nebyla smlouva tato dodržána. Švédové neobmezili se co do zimních bytů na čtyři kraje jim vykázané, a nepřestávali v Čechách i na Moravě vymáhati kontribuce. Vinu toho ovšem do jisté míry měli císařští, kteří nikdy nebyli s to v čas míti peníze pro Švédy pohromadě. Ti si tedy pomáhali „mírnou exekucí.“ Komora dvorská dlužila si peníze na všech stranách, úřednictvu české komory zapovězeno vypláceti komukoliv cokoliv, jen aby peníze zůstaly pohromadě, a Švédové mohli býti upokojeni. Neboť císaři bylo, vedle těchto povinností, vyplatiti také ze zajetí nejv. úředníky zemské, kteří od dobytí Malé Strany pořád ještě byli v táboře švédském. Jen vyplacení nejv. purkrabí Jaroslava z Martinic a syna jeho Bernarda Ignáce stálo 60 tisíc zlatých, které komora musila zaplatiti, protože nejv. purkrabí sám nebyl s to peníze tak na rychlo sehnati, a Švédové chtěli je míti, sice hrozili, že zajatce zavezou do Švédska. Nouze o peníze při komoře dostoupila následkem toho takové výše, že na vypravení legáta k portě turecké nebylo možno opatřiti potřebný náklad jinak než anticipacemi na účet v budoucnosti povolené berně!

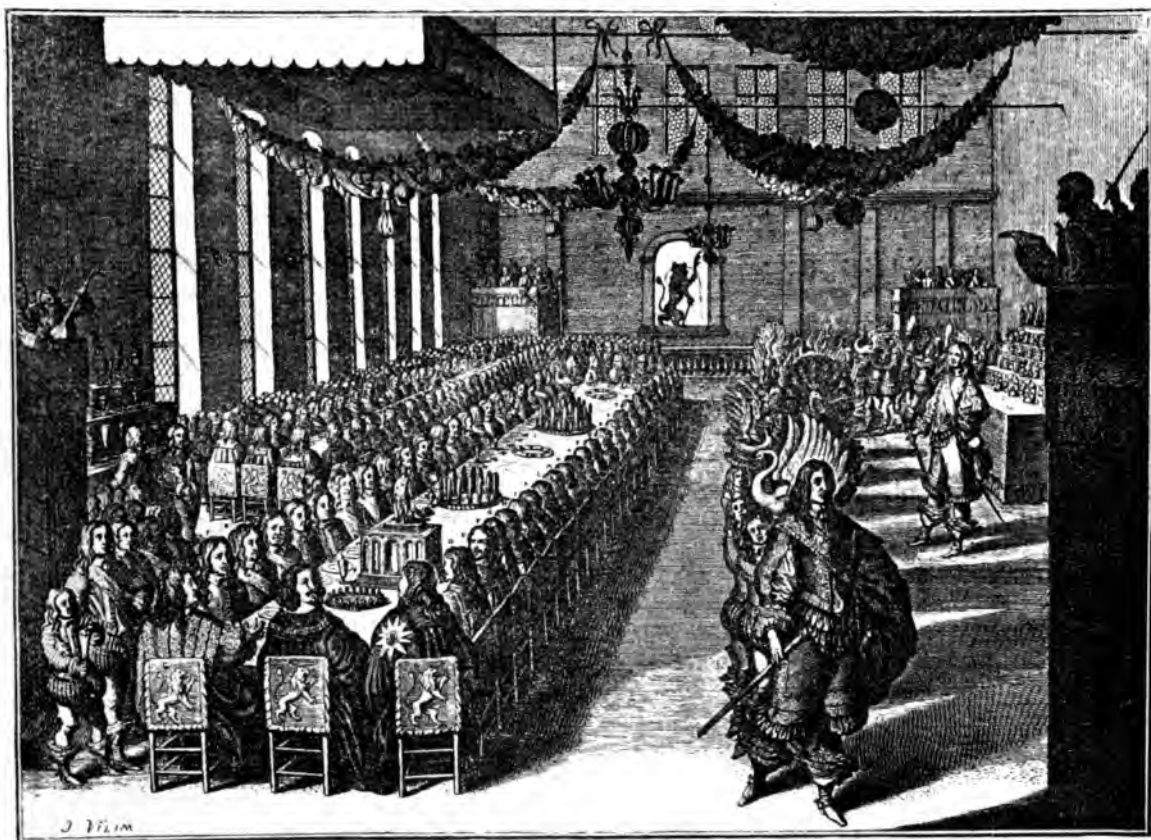
*) Dle Tatrovy zprávy o Harrachovském archivu měla by smlouva tato datum 1. ledna 1649 (Sborník Historický I. 32.) Dle Dudíka str. 361 a Pilarze i Moravce (Moraviae Historia III. 274) Švédové slíbili také ještě navrátiti bez náhrady odcizené archivy státní. Že Švédové v této příčině mnoho uloupili v Praze jest dokázáno, jmenovitě sebrali veškerá akta české komory z let 1612—1641. — Avšak z akt dvorské komory (1649, 22. května, 1650, 22. července) viděti, že při této smlouvě Švédové navrátili císařským toliko klíč od české komory a puchalterie; o navrácení uzmutých spisů jednalo se ještě r. 1650 v Norimberce.

*) Co o tomto jednání čte se u Dudíka str. 346 a 363 i násl. jest vše velice popleteno a částečně nesprávné. Totéž platí o zprávách u Kocha Gesch. des deutschen Reiches unter Ferd. III. díl II. str. 533. Velmi důležité zprávy jsou za to ve výtazích z akt dvorské komory, vydaných od D' Elverta v Beiträge zur Gesch. der böhm. Länder IV. str. 313—343. Smlouva sama najde se v Theatrum Europ. IV. 519.

Za těchto těžkostí pramalá byla naděje na rychlé vyklizení našich zemí od nepřátel; císař ovšem přál si toho toužebně, protože pokud neodtáhli, musilo se na ně platiti 42000 měsíčně. — V těchto okolnostech sešel se svrchu zmíněný exekuční konvent v Norimberce, kterýž měl blíže stanoviti a dojednati výminky míru Westfálského *).

Dne 2. května 1649 přijel do Norimberka

Octavio Piccolomini, jakožto zástupce císaře Ferdinanda III. Falckrabě Karel Gustav, zástupce koruny švédské, byl již zde delší dobu. Když odbyly se nutné formálnosti a návštěvy, přikročeno k jednání, jehož vedle obou hlavních plnomocníkův účastnili se se strany císařské dvorští radové Blumenthal a Lindenspür, se strany švédské Alexander Ersekin a Benedikt Oxenstierna. — Mimo ně dostavili se do Norimberka zástupcové

Hostina na počest uzavření míru.

francouzský, bavorský, všech kurfiřtů a mnohých knížat. Jednání vleklo se po tehdejším způsobu velmi zdlouhlavě a neupřímně; zdálo se, že ze všeho nebude nic, než nová válka. Tu žádali

*) Meiern, Acta pacis executionis publica (1736—1737). — Z novějších prací: Zwiedineck-Sudenhorst, Deutsche Gesch. im Zeitraum der Gründung des preussischen Königtums dil I., a B. Erdmannsdörfer, Deutsche Geschichte vom Westfälischen Frieden bis zum Regierungsantritt Friedrichs des Grossen 1648—1740, dil I.

Švédové pro sebe knížetství Hlohovské ve Slezsku, onde opět stavové říšští psali císaři, že Švédové přeruší jednání a s celou armádou vtrhnou do Čech, aby si zde pojistili zimní byty.

Teprv 21. září 1649 přišlo k podepsání tak zvaného prozatimného recessu (Interims-Rezess), v němž Švédům zaručena výplata tří millionů válečné náhrady a sice prvního millionu za týden, druhého a třetího vždy za 14 dní potom. Zbývaly pak dle úmluv Westfálských ještě dva milliony, z nichž jeden (čtvrtý) měl

se vyplatiti za 6 měsíců, poslední (pátý) nejdéle do roka. Dle výplaty peněz zřízeno odtahení Švédů, a sice tak, že vždy po složení určité částky peněz měli opustiti jistá místa. Co se dědičných zemí habsburských týkalo, učiněno dohodnutí zvláštní v ten smysl, že hned po podepsání prozatímného recessu měla se státi výměna taková, aby za to, že císařští opustí Augšpurk, Švédové vytáhli z Prahy, za Řezno aby vytáhli z Tábora a z Litoměřic, za Wilzburk a Weissenburk aby vytáhli z Brandejsa, Konopiště a všech ostatních míst v Čechách, vyjma Cheb. Pak se císař, vedle svrchu označené náhrady, zaručil zaplatiti Švédům 200 tisíc říšských tolarů ve třech lhůtách; po první lhůtě slíbili Švédové, že vyklidí se z Chebu, po druhé lhůtě z Moravy a po třetí lhůtě ze Slezska. — Smlouva tato oslavená hlučnou a skvělou hostinou, kterouž uspořádal 25. září falckrabí Karel Gustav, a brzo na to (5. října) uzavřena mezi nim a Octaviem Piccolominim zvláštní ještě smlouva čili konvence, v níž upraveny všechny podrobnosti, co propouštění čili abdankování vojska a odchodu jeho z císařských zemí se dotýkalo.

Hned 21. září 1649, jakmile prozatímní recess byl podepsán, odeslán kurýr do Čech, aby nařídil odchod Švédů z Prahy, z Tábora, z Litoměřic, Brandejsa, Konopiště a ostatních méně důležitých míst. Dne 24. září dal pak císař rozkaz dvorské komoře, aby okamžitě z Vídně přes Jindř. Hradec a Tábor poslala 100.000 zl. (t. j. 66 tisíc tolarů) pro Švédy, aby po zaplacení této první lhůty i také Cheb mohl od Švédů se vysvoboditi. Rozkaz tento v čas proveden. — Kurýr z Norimberka dorazil do Prahy 29. září *). V rychlosti vykonány všechny přípravy a na zejtrí (30. září) odchod v pořádku proveden. Císařští generálové Conti, Golč a generální komisař hrabě Kolovrat rozloučili se s generálem švédským Wittemberkem skvělou hostinou odbývanou v královské Oboře, kdež se jedlo a pilo až do 10 hodin večer. Zatím jedna (větší) část švédského vojska odpůldne přes Holešovice pustila se k Brandejsu, aby i odtud posádku vyzdvihla, druhá menší část dala se přes Bílou Horu k severní hranici české. Wittemberk přespál v Oboře a druhého dne (1. října) se za nimi vypravil, přijav dříve ještě první třetinu ze 200 tisíc tolarů, které se Švédům vyplatiti musily.

*) V pamětní knize Kadaňské zachovala se relace o odchodu Švédů z Prahy, kteráž vydána jest tiskem v Mitth. des Ver. für Gesch. der Deutschen in Böhmen XII. 91. Zavírá v sobě mnoho dobrých zpráv.

Podobným způsobem také z ostatních měst českých touže dobou Švédové vytáhli. Neodbylo se to bez všelijakých nářků a těžkostí, protože vojáci na poslední chvíli brali načas přišli. Také od předešle byly ještě na Švédy mnohé stížnosti, že vydírali proti úmluvě na pražském mostě uzavřené na obyvatelstvu více než jim příslušelo. Tak, abych příklad uvedl, obyvatelé panství Kostského vedli stížnost, že 13. prosince 1648 přišlo k nim 6 švédských pluků a za pětidenního pobytu (do 18. prosince) udělali škod v Sobotce, ve vesnicích i na zámku, téměř za 15 tisíc zlatých *). Ale pořídilo se s těmi a podobnými nářky nemnoho, z pravidla nic. Čechy měly aspoň tu výhodu, že od podzimku r. 1649 byly nepříteli sprostěny.

Na Moravě a ve Slezsku bylo hůře. Dvorská komora nebyla s to sehnati druhou a poslední třetinu ze slíbených 200 tisíc tolarů, a tudíž Švédové zůstávali v obou těchto zemích až do léta 1650. — Zatím v Norimberce jednáno dále o restituci pro německá knížata protestantská a o podrobnou úpravu, co výplaty válečné náhrady a odchodu vojska se dotýkalo. O to o všecko stalo se konečně dohodnutí, tak že 26. června 1650 nahradě Norimberském dokonáno stvrzení míru Westfálského podepsáním tak zvaného Friedensexecutions-Hauptabschiedu. Skutek tento oslaven hned v Norimberce slavnými službami božími, hlučnou stělbou a velikou hostinou, kterou 15. července uspořádal Octavio Piccolomini. Mír veleben v prose i ve verších, slovy zajisté upřímnými. V allegorické básni Betuliově (Sigmund v. Birken) také Čechy pod jménem Meibohma (= Bohemia) vystupují a chválu vzdávají dílu míru. — Císař zpravil hned zvláštním listem české místodržící o radostné události a nařídil, aby 24. července 1650 ve všech kostelích zpívalo se Te deum laudamus, a zvoněním i stělbou oslavilo konečné uzavření pokoje **). Teď mu také teprv lidé začali upřímně věřiti, a uvěřili z úplna, když konvent Norimberský, dokonav ještě některé podrobnosti, v červenci 1651 se rozešel.

Rozhodný krok k vyproštění Moravy od Švédů stal se po ratifikaci Norimberské a sice teprv 2. července 1650, když císař rozkázal dvorské komoře, aby se druhá třetina slíbené náhrady Švédům vyplatila ***). Téhož dne vy-

*) Specifikaci škod na panství Kostském (14947 zl. 21 kr. 3 den) v rkp. univ. knihovny II. A 27.

**) Dopis místodržících do krajů v této záležitosti de dno 14. července 1650 v rkp. univ. knihovny XI. A 12.

***) Akta dvorské komory u D' Elverta, Beiträge

praven hrabě Puchheim na Moravu, aby s generálem de Souchesem a hrabětem Rotalem „evakuaci“ země provedl. Dne 6. července přijal Wittemberk peníze, a nazejtří (7. července) vytáhlo již vojsko švédské ze Sovince i Šternberka a začalo se stěhovati i z Olomouce, což dokonáno 8. července. Téhož dne odtáhlo také z Uničova a Fulneku. Koncem července 1650 došlo k vyplacení poslední třetiny, a Švédové vystěhovali se také ze Slezska, kteréž po některou dobu vůbec pro sebe podržeti chtěli. — Na Moravě oslaven velmi hlučně odchod Švédů i uzavřený mír. Dne 24. července slaveny služby boží po celé zemi a mimo to ve mnohých městech, jako v Olomouci, pořádány zvláštní radovánky. Ještě r. 1653. hrála Brněnská mládež gymnasiijní divadelní hru k oslavě pokoje *).

* * *

Bylo správně řečeno, že Westfálský mír značil v Evropě konec a počátek. Tricetileté válčení rozpoutalo veškeré vášně a pohřbilo množství až dosud platných názorů. Nastal úplný rozklad všeho státního i společenského pořádku. Teprve když vichřice doburácela, začaly se objevovati nové snahy a směry, klestily si cestu jiné myšlenky a názory. Ale ovšem pomalu, nejistým chodem a zpočátku dosti neprůzračně. Ti, kdož prvně s nimi vystoupili, byli věšci budoucnosti, bez doufání a naděje, že by mohli dočkati se plodů ze semene, jež do vyprahlé půdy zasévali. Proto však nesluší se snižovati je a líčiti dějiny po míru Westfálském, jako dobu pro všechny směry státního a společenského života neplodnou a neužitečnou. Není pochyby: třicetileté válčení způsobilo, že lidstvo šlo zpět a zejména ve mravní stránce velmi pokleslo; ale když nastal mír, sbírány nové síly, a po počátečním, nejistém sem tam tapání viděti určité stopy a směry, kteréž připravovaly cestu budoucnosti. Druhá polovice sedmáctého století jest dobou přípravní, jest počátkem nového dějinného hnutí na poli praktickém i myšlenkovém, kteréž teprv mnohem později se v celé síle objevilo. To platí o ve-

líké většině států evropských a v malém také o Čechách, Moravě i Slezsku.

Země naše klesly velmi, a ve veliké, světové politice byly úplně bez významu. Staly se pouhou částkou dědičných zemí habsburských, a se zeměmi rakouskými splývaly pak i společným, do zvyku přicházejícím názvem: dědičné země česko-rakouské. Ale král český byl zároveň panovníkem rozsáhlých zemí jiných, byl císařem římsko-německým, byl jakožto člen mladší větve rodu habsburského účastníkem politických záměrů i snah Habsburků španělských. Stál tedy uprostřed všeho tehdejšího světového hnutí politického. Veliké akce světové politiky vrhaly pak své stíny na země naše; vnitřní politika i vnitřní proměny nebo opravy vždy řídily se dle okamžité situace veliké politiky a diplomatického postavení císařů římsko-německých. Tak bylo co do ideí politických, národohospodářských i všeho jiného. Dějinám zemí českých nové doby jen z tohoto stanoviska možno rozuměti, jen tak je náležitě chápati. Krkonoše ani Krušné hory netvořily nikdy čínskou zeď, kteráž by země naše před ostatním světem byla uzavírala. Co pak, od Westfálského míru počínaje, státní moc prováděla ve kterémkoliv směru veřejného života a správy státní v dědičných zemích česko-rakouských, bylo vědomě činěno a podnikáno dle vzorů cizích, dle toho, s jakým v jiných zemích podobné kroky potkávaly se úspěchem. A proto bez důkladné znalosti dějinného vývoje států evropských nelze ani vyložiti politiku rodu habsburského ani pochopiti novodobé dějiny zemí českých.

Velmi rozhodný vliv na dějiny našich zemí mělo nové postavení, do kterého dostala se moc císařská v Němcích. Co po více než století se připravovalo, stalo se po Westfálském míru skutkem: německí knížata nabýli suverenity a ústřední moc císařská stlačena na jistý počet nepatrných funkcí a stávala se vždy více prázdňným titulem. Všechny, i nejmenších dvorů německých, zmocnila se touha, aby také zaujaly nějaké místo ve vysoké politice; když to jinak nešlo, hleděly dosáti aspoň diplomatického zastoupení ve Francii, nebo v Hollandě, nebo v Anglii. Rozumí se samo sebou, že výsledky této činnosti nebyly žádné, nanejvýše nepatrný kníže německý rozuměl politice na vlastní pěst tak, že bral peníze a subsidie, odkudkoliv se mu nabízely. Moc německé říše vůči hledě klesla, ale odpovídalo to pojmu, zhusta tehdejší hlásanému, dle něhož „svoboda německá“ („deutsche Libertät“) nejlépe pokvete, když ústřední moc císařská co možná bude sůžena od suverenních knížat a pánů

IV. str. 341 a násl. Dopisy o odchodu Švédů z Moravy u Dudíka str. 366 a násl., pak také u Pilarze i Moravce III. 277.

*) Znáám titul její (Princeps pacis Christus. Drama, in quinquennialib. pacis in Moraviám reductae honoris Joh. comitis de Rottal etc.) toliko z Rosenthalova katalogu (Slavica II.) před několika léty vydaného. V některé moravské knihovně se snad exemplář zachoval.

říšských. Jen z toho je pochopitelné, jak mohli tehdejší vynikající úlohu hrát v říši páni tak nepatrní, jako kníže Clevský, biskup Münsterký a jiní, a jak mohla v hlavě osvětleného arcibiskupa Mohučského Jana Filipa ze Schönbornu vzniknouti myšlenka po jakési nadvládě v říši vedle císaře ano i proti císaři, ale ovšem s pomocí Francie.

Stav tento byl nezdravý a musil vésti k tomu, že jednotliví mocnější knížata německá na troskách hasnoucí říše zakládali mohutnou moc rodovou a organizovali síly své tak, aby mohli státí o sobě a býti shromažďovacími body pro nové útvary říše německé v daleké budoucnosti. Na toto stanovisko postavil se jmenovitě kurfiřt Fridrich Vilém brandenburský, vlastní zakladatel nynější moci a velikosti pruské.

Také císaři římsko-německému byla suverenitou knížat německých vykázána dráha, po níž se nutně ubírali musil. Vládl-li v říši jen dle jména, musil těžiště moci své přenést do vlastních zemí. Tak se také tlakem zevních událostí stalo, a tím teprv začal se vždy rozhodněji tvořiti jednotný stát Rakouský. Domovní moc rodu habsburského zařizovala se poněkud tím způsobem, aby každým okamžikem, zejména kdyby hodnost císařská se na jiný rod přenesla, dědičné země a Uhry mohly utvořiti samostatný o sobě stojící stát. Úplné vypuzení habsburského rodu z říše mělo v zápětí první krok k osamostatnění vlastních zemí a bylo počátkem k tomu, co dokonáno srpnovým patentem z r. 1804, jímž vlastním zemím habsburským dáno jméno dědičného císařství Rakouského*). — Ze poněkud emancipace habsburských zemí od říše měla veliký vliv na utváření vnitřních poměrů v zemích našich, jest zajisté pochopitelné a bude více zřejmo z dalšího vypravování.

Avšak, ačkoli císařství po míru Westfálském mělo více břemen nežli výhod, ačkoli ničehož nevynášelo**), a počalo zaplétati majitele koruny do stálých nesnází, nepřestali panovníci z rodu habsburského ani potom, když soustřeďovali se

ve svých zemích, státí o to, aby hodnost císařská byla jejich domu zachována. Nedělo se to z marnivé choutky po titulu, ale ze staré tradice, a pak proto, aby se tím zamezilo někomu jinému dosažení hodnosti císařské. Tento někdo jiný byla Francie.

Země rodu habsburského, z nichž se utvořil nynější rakouský stát, měly velmi těžké postavení tím, že půl druhého století musily býti na stráži na západě i na východě. Zde říše turecká, tam říše francouzská stály v odvěkém nepřátelství proti rodu habsburskému a začasté podaly si ruce ku společné práci. Turci opírali se při nepřátelských snahách svých o Uhry a tamější neunavnou oposici stavovsko-náboženskou, Francie opírala se o poměry v říši německé. Po míru Westfálském nabyta zde pevné posice, a kdyby se jí bylo podařilo také korunu císařskou strhnouti buď přímo na sebe anebo na kandidáta ku francouzským snahám povoleného, bylo by to pro rod habsburský značilo nebezpečí velmi hrozné.

A proto i po míru Westfálském vždy o to pracováno, aby císařství nevyšlo z rodu habsburského. I tato snaha nezůstávala bez vlivu na vnitřní poměry zemí našich. Nejznamenitější tehdejší znalec státního práva německého, Samuel Pufendorf, vykládá, že Čechy mají postavení v každém ohledu od říše docela neodvislé, ale při tom podotýká, že panovník český — nemaje za to nijakých povinností — požívá v říši kurfiřtského práva. Toto právo stalo se jakousi výsadou rodu habsburského (jakožto králů českých), a bylo nejednou i neposlední z příčin, že všechny volby císařské vypadly vždy ve prospěch králů-kurfiřtů českých, t. j. rodu habsburského. Již z toho viděti, jak i po úplném uvolnění poměrů mezi říší německou a Čechy, nepřestávaly jevití se určité vlivy politické z říše na Čechy, a sice hlavně tou okolností, že král český byl zároveň císařem římsko-německým. Když r. 1669 pomýšlelo se na zřízení tak zvaného kurvereinu, v němž vedle kurfiřtů měli zasedati a míti hlas také někteří vynikající knížata německá, zaručoval se v něm především také hlas Čechům, a sice proto, aby císař tím snáze mohl dostati vedení kurvereinu do svých rukou. Rovněž tak, když jednalo se téhož roku o vojenské zřízení říšské, chtěl císař zúčastniti se ho „s dědičnými korunami a zeměmi“ (t. j. se zeměmi česko-rakouskými), kteréž měly platiti na říšské vojsko roční poplatek. Za to však říše měla v případě potřeby vojensky vystoupiti na ochranu těchto zemí. Z celého plánu sice sešlo, ale podobných záměrů objevilo se časem

*) Pufendorf (Monzambano), De statu imperii Germanici, cap. II. §. 4. etc. — Viz také J. Zahna, Ferdinand III. und Leopold I. vom Westphälischen bis zum Karlovischen Frieden (1648—1699) str. 4 a spisek Šujanův, Rakousko po válce třicetileté str. 119. a j. v.

**) Příjmy císaře z říše obnášely toho času všeho všude asi 20—30 tisíc zlatých a později (v 18. století) ještě méně. Tehdáž vydán o tom „Authentischer Beweis, dass sich sämtliche ordentliche Einkünfte eines deutschen Kaisers jährlich auf 13,881 fl. 32 kr. in voller Summe belaufen.“ (Göttingisches Histor. Magazin IV). — Za to musil císař vydržovati a platiti ze svého úředníky říšské, kteří při dvoře jeho se nacházeli.

více; k obnovení jich přišlo počátkem 18. století, takže kurfiřt český císař Josef I. vedle práv vzal na sebe také jisté povinnosti k říši.

Již z těchto všech okolností viděti, jak souvisely osudy našich zemí a vývoj jejich s politikou panujícího rodu a s událostmi zahraničnými; ještě více platí to však o vlivu všeobecných zásad vládařských, které odjinud k nám byly přenášeny.

Jestliže již před válkou třicetiletou ve mnohých státech evropských boj se stavy a feudálními řády vedl k absolutismu, po míru Westfálském za jedinou správnou formu vládní pokládán toliko absolutismus. K němu vše směřovalo na všech stranách. Ani Anglie, kteráž přece docela jinak se politicky vyvíjela, nežli ostatní státy evropské, neunikla obecnému proudu; neboť panovníci její touto dobou snažili se vládnouti bez parlamentu a směřovali k samovládě. V Dánsku spojili se dokonce stavové duchovenský a městský proti ostatní šlechtě, a nekrvavou revolucí dopomohli králi k vítězství ve prospěch absolutismu. Jen tak daly se napravit zlořády státní správy, do nichž stav šlechtický Dánsko uvedl. — V říši německé nastal boj všech proti všem. V tom okamžiku, kdy knížata uvolnili svůj poměr k císaři a stali se suverény, začali ve svých územích vyvracet všechny překážky, které stavěly se v cestu absolutnímu vládnutí. Při té příležitosti „duch času“ pohltit téměř všechna říšská města a jich samosprávu. Padlať za oběť moci knížecí.

Německým knížatům nevedlo se všude stejně. S největší rozhodností, a bylo-li třeba, i bezohledností prováděl ideu absolutismu brandenburský kurfiřt Fridrich Vilém. Říše jeho zeměpisně nesouvislá, z různorodých částí složená a s nejpěstřejšími stavovskými řády opatřená, byla by snadno při prvním velkém nárazu rozpadla se v prvky, z kterýchž vzešla. Tomu zabránil Fridrich Vilém upravením základů pro jednotnou státní správu a zlomením moci stavovské. Kurfiřt brandenburský šlechtu úplně přivedl pod svou moc, ale za to vydal jí v šanc sedláky, stvrdiv všechny kruté povinnosti poddanství, jak se během času byly vytvořily. Jen na státních a korunních statcích vedlo se pak sedlákům lépe; všude jinde hůře, protože šlechta za odnětí veškeré moci politické vystupovala tím houževnatěji proti poddanému lidu.

Největším však ideálem absolutního státu v nejvyvinutějších a nejskvělejších formách jeho byl stát francouzský. Co zde na základech od Richelieu a Mazarina položených vykonal král Ludvík XIV., naplňovalo tehdejší svět obdivem

a úžasem. Francie za Ludvíka XIV. porovnávala se sluneční soustavou; v středu trůnil král-slunce a kolem něho otáčelo se množství hvězd menší i větší velikosti; lid i šlechta, všickni brali světlo i teplo od slunce svého! Absolutistický stát Ludvíka XIV. stal se vzorem pro celý ostatní svět, ale ovšem vzorem nedostiženým a nedostižným. Nicméně za vzdělaného a pokroku milovného platil jen ten vladař, který dovedl francouzský stát napodobiti, a ten, kdo francouzské zvyky a mody přijímal a francouzskou řečí mluvil.

Tázeme-li se po příčinách zjevu, proč po míru Westfálském „duch času“ tak mnoho hověl absolutním formám vládním, máme odpovědi k tomu několik. Předně, po ukončení války třicetileté nedal se více mysliti stát bez stálého vojska, jehož vrchním velitelem byl panovník sám, kterýž také udílel hodností vojenské a důstojnické. Stálé vojsko sesílilo moc panovnickou a doprávalo jí možnost, aby mohla stencovati a odstraňovati svobody stavovské; anebo vladaři proto, aby snáze nabyli prostředků k vydržování stálé armády, jali se rozhodně dokračovati proti neochotným v povolování peněz stavům. Jeden i druhý způsob vedl k cíli. Moc panovnická vojskem zmohutněla a opoštění, na výsady své hrdí stavové stali se poslušnými a pokornými sluhy dvora. „Veliký“ Condé, tento šlechtic ze všech nejhrdější, který vedl boj proti Mazarinovi a proti Francii za mládí Ludvíka XIV., teď s poníženou devocí zastával úřad nejv. hofmistra při dvoře krále-slunce. Takový příklad účinkoval. Šlechta, buď po dobrém nebo po zlém, smířila se s absolutismem, a v náhradu za bývalou politickou moc přijímala vděčně dvorské a vojenské hodnosti a stoupajíc v přízni panovníkově i ve společenském životě, rychle zapomínala na dávné snahy a dřívější postavení.

Za druhé, po třicetileté válce, když všechny poměry byly rozervány a velická část střední Evropy ve hrozném spustošení, musilo se státi něco pro povznesení obyvatelstva po stránce hmotné i mravní. Snaha po vybavení se z barbarství, a po zlepšení poměrů všude byla patrná. A to také vedlo k absolutismu. Neboť náprava státní správy, nové, spravedlivější systémy berní, pozdvižení obchodu a průmyslu: to vše nedalo se mysliti ve státech stavovském. Zejména opravami v bernictví všude v cestě stála stará stavovská privilegia, houževnatě od šlechty hájená. — Velkolepé opravy, které provedli ve Francii Le Tellier, Lionne a Colbert na politické administraci, finančnictví, obchodu a průmyslu, jen tím byly možny, že jmenovaní

mužové i jich pozdější nástupci opírali se při reformách svých o mohutnou vůli jediného muže a samovládce Ludvíka XIV. Stavovský stát, již pro mnohotvárnost svou a velikou různost interestů, podobných obrovských a možno říci revolučních oprav schopen nebyl; těžiště jeho příliš spočívalo v minulosti a v pevném lpění na staletých tradicích a pergamenech, pro nové potřeby nových dob neměl však porozumění.

Tak vše tíhlo k jednomu směru: vojenství i reformy státní. Touže cestou braly se také věda a umění. Filosofická spekulace zbudovala dokonce hotový systém o království z „boží milosti.“ Angličané Francis Bacon a Hobbes i Francouz Bossuet stejně hájí absolutní vládu, ač každý z nich vyrostl z jiného základu a ač všichni v ostatních věcech (ku př. v pozitivním náboženství) co nejvíce se rozcházejí.

V katolických státech panovnícký absolutismus dotekl se také církve. Prvně ve Francii za Ludvíka XIV. Což bylo pochopitelnějšího, nežli že „smrtnelný bůh“ a král z „boží milosti“ chtěl moci své podříditi všecko, a nechtěl trpěti samostatné zřízení církve, kteráž tvořila stát ve státě? Hobbes učil také, že církve musí podříditi se státu. Pro katolické absolutisty bylo to příliš lákavé, když viděli, že v protestantských říších panovníci jsou nejvyššími autoritami nejen ve věcech světských, ale i v církevních. A tak vznikl směr poněkud šířený a zdokonalovaný, kterýž v XVIII. století otrásl samými základy katolické církve.

V 17. století však tyto snahy nepůsobily nijak ve smyslu náboženské snášenlivosti. Ludvík XIV. v tomtéž okamžiku, kdy zpořádal protipapežskou „deklaraci francouzského kněžstva,“ tasil již meč proti kalvinským Hugonotům. Vyhubení kacířů bylo také jedním z absolutistických úkolů krále francouzského, kterýž nemohl a nechtěl strpěti, aby někdo z jeho poddaných věřil jinak nežli on. A tak jako ve Francii dělo se i jinde. V Prusích kněžstvo luteránské postavilo se až i do řad odboje proti kurfiřtovi Fridrichovi Vilémovi, jen aby zamezilo jmenování „kalvinských kacířů“ za úředníky a professory v zemi. V Anglii veřejné mínění i parlament obracely se proti katolíkům nejnak.

Nescházelo tehdy mužů, kteří spisy i životem hlásali sblížení a smíření různých konfessí. Vedle Jiřího Calixta a jiných i Amos Komenský nebyl ideí těchto vzdálen, jak již učený jesuita Boh. Balbín poznal a svým způsobem dotvrzoval*). Také Bossuet horlil pro tyto snahy

irenické. Ale nepřekáželo mu schvalovati zdvižení ediktu Nanteského, což, jak povědomo, bylo prvním krokem ku pronásledování Hugonotů. Irenismus byl teprv ideálem budoucnosti a mužové, kteří se k němu klonili v 17. století, předcházeli o sto let dobu svou. Sedmnácté století znalo jenom náboženskou nesnášenlivost; kde trpěla se různá vyznání vedle sebe, tam dělo se to hlavně z příčin politických anebo národohospodářských, aby se země zalidnila a mnoho vynášela. Doklady toho máme u Karla Ludvíka falckého a Fridricha Viléma brandenburského.

Se všemi zjevy, které jsme tuto stručně načrtli, setkáme se také v zemích našich. Formy stavovské zůstávají zde v platnosti, ale skutkem blíží se absolutismus, kterýž nejen zřízení státního, ale i také církve vždy hlouběji se dotýká. Absolutismus náš není podoben francouzskému, ale spíše brandenburskému: podmaňuje šlechtu, ale vydává jí na milost a nemilost sedláky, čímž poddanské poměry měrou nebývalou přitěžuje. Také snahy po sblížení konfessí, snahy irenistické, nacházejí ohlasu v zemích habsburských. Hlásí se k nim mužové tak vynikající jako Kristof de Roxas (Spinola), biskup v Novém Městě Vídeňském. Ale přitom a vedle toho pronásledování nekatolíků jest v největším květu, protože stalo se vyhubení kacířů interestem státním a politickým. Nejen naše země připravují se takto o poslední zbytky pracovitěho obyvatelstva, ale také v Uhrách, dosud náboženskými boji nedotknutých, počíná zuřiti válka náboženská. V říši sice také platila zásada „čí země, toho náboženství“ (cujus regio ejus religio), ale poddaným, kteří se jí podrobili nechtěli, zůstalo „dobrodiní vystěhovati se“ (beneficium emigrandi). Toho v našich zemích nebylo. Jen šlechta a měšťané královských měst mohli pro náboženství odejti ze země; poddaný lid práva k tomu neměl a ve smyslu dobrodiní mu ho neposkytnuto. Protož, pokud mohl, tajně prchal, a když to bylo nemožno, oddal se všude tam, kde neměl spořádané správy duchovní, tupé resignaci a nebo přetvářce. Vzruško z toho mystické blouznění. Jiným výrůstkem nezřízených poměrů bylo čarodějnictví a jeho pronásledování. V tom protestanti s katolíky svorně zápolili, a množství ubohých obětí přivedli na hranici.

Jakého byl Komenský náboženství? ve Sborníku dějepisných prací bývalých žáků W. W. Tomka str. 46.

*) Bohemia docta II. 314. Viz článek Zoubkův:

Stav našich zemí po válce třicetileté.

O stavu zemí našich po válce třicetileté víme mnoho všeobecného, ale málo, ba téměř nic, speciálního a na správné, metodě založeného. Jestliže v německé literatuře historické již od časů Freytagových vede se stesk na nedostatečné vědomosti o pravém stavu říše po Westfálském míru, možno naříkati si ještě ve větší míře na tutéž nesnáze, co našich zemí se dotýče. Nemáme dosud nejmenšího ponětí o stavu Čech, Moravy i Slezska před válkou třicetiletou. Nevíme číselně, v jakých poměrech žila šlechta na svých statecích, mnoholi rolí a jak vzdělávala, mnoholi a jakých dluhů vázlo na zboží, a jakou majetek jich naproti tomu měl cenu. Co stavové sami o sobě vyznávali, když své zboží šacovali, jest naprosto nespolehlivé i nesprávné, a nemůže nikdy býti základem pro pořádné výpočty. Dále nemáme nejmenšího ponětí o stavu a směrech tehdejšího obchodu a průmyslu, o jeho výnosnosti, vývozu a dovozu, o majetku měst, obecním i soukromém. A zrovna tak nedostatečny jsou naše vědomosti o stavu selském, o zřízení vesnic, o poměrech poddanských, o počtu usedlostí a obyvatelstva poddaného vůbec. Čeká zde na badatele práce obrovská, kteráž se nedá mysliti bez předchozího vydání velikých sbírek pramenů, jako ku př. desk zemských. Ale práce tato musí býti jednou vykonána a sice tak, aby národohospodářské metody zkoumací přivedeny byly přitom k plné platnosti. A když vedle toho podobnými pracemi vyšetřen bude stav literatury, vědeckého zkoumání, umění, školství i právních řádů, bude se moci mluviti a psáti o kulturních dějinách a budeme pak teprv věděti náležitě, čím jsme až do r. 1620 byli, jaký byl náš stav, naše přednosti a vady. Potom také snáze pochopíme, co jsme třicetiletou válkou ztratili.

Nechci nikterak dotýkati se jednotlivých prací, které k poznání stavu po míru Westfálském sloužiti mají, protože záslužnost jich měrou co nejvyšší uznávám. Ale nelze popírati, že jsou to studie a drobnosti bez jednotného základu sestavené, a že pro toho, kdo shrnouti má je v celkový obraz ztrát, utrpených třicetiletou válkou, naskytují se bezčetné nesnáze a nesrovnalosti. Těm teprve časem bude odpomoženo, až na základě výsledků svrchuvzpomenutých postoupí se o krok dále, a od místa k místu od panství k panství provede se spočtení škod do r. 1648 v našich zemích učiněných, a upraví se ke kritickému vydání berní role z r. 1654. To obě musí býti provedeno na základě jednoho

a téhož principu, sice jinak — měla-li by táž cifra pokaždé míti jinou hodnotu — číselné výsledky práce byly by velmi nespolehlivé. — Ztráty na duševním poli dají se pak snáze odhadnouti, když stav našich zemí do r. 1620 bude náležitě prozkoumán. Tak se věci mají a bylo by povážlivým klamem představovati si je jinak.

Pokud tyto průpravné práce provedeny nebudou, nelze nic úplně bezpečného, ciferně dokázaného, tvrditi a o celkovém, do všech podrobností správném, obraze o stavu našich zemí po válce třicetileté nemůže býti řeči. — Co se dle nynějšího stavu literatury a vědeckého zkoumání vypravovati dá, vyložíme ve stručném přehledu v této kapitole následovně.

Především jest třeba míti na zřeteli, že v současných zprávách o záhubách válkou třicetiletou způsobených se velmi přehání. Stížné a prosebné listy v jediné tonině píší a mluví, a sice jen v superlativech. Je těžko říci, oč skutečná bída tímto způsobem ještě byla zvyšována; ale jisto jest, že jednozvučný nářek, který neměnil se, ať již okamžité poměry byly o něco lepší nebo horší, zděláván je takměř dle stejného formuláře*) Nechcemeli upadnouti do veliké chyby a historické nekritičnosti, jest tedy potřeba opatrnosti. Však i když všechno, v čem se přehání, si odmyslíme, když ze slupky frásí jen pozitivní jádro budeme dobývati, zbude ještě potom skutečné bídy, mravní i hmotné, dost a dost. Vždyť v Čechách, na Moravě i ve Slezsku sotva se najde jediná víska a dědinka, kteráž by byla třicetiletou válkou ničehož neztratila, buď emigrací, buď válkou nebo morem.

V současné zprávě švédské**) podána jest

*) B. Erdmannsdörffer (Deutsche Gesch. vom Westfälischen Frieden str. 102) vyslovil se, co poměru v říši se týká, následovně: „Es lässt sich nicht verkennen, dass in der fürchterlichen Noth jener Zeit auch die deutsche Sprache einen gewissen Hang zum Ungeheuerlichen erlag. In allen Schriftstücken, die von Krieg und Kriegsnoth, sprechen, gewahrt man eine zur stehenden Manier gewordene Überschwänglichkeit fast winselnder Klage töne; eine fortwährend, so zu sagen, händeringende Ausdrucksweise ist allgemein gebräuchlich geworden. Während das Elend, so gross es war, doch seine wechselnden Grade hatte, kennt für die Beschreibung desselben das Schriftthum der Zeit fast keine Nuancen. Der Superlativ des Entsetzens dominiert fast ausschliesslich, und mit einer überaus fruchtbaren Erfindsamkeit ergeht man sich in immer neuen, immer blutrünstigeren Variationen des einen Themas von Blut und Brand, von Trübsal und Hunger.“ — Kdo jen trochu obeznámil se se žalobami a nářky z této doby v našich zemích, musí uznati, že platí o nich skoro doslovně totéž.

**) Vydáné u Dudíka Schweden str. 377.

statistika úplně vypálených zámek, měst a vesnic jak v říši tak v zemích našich. Dle ní zkaženo bylo v Čechách 215 zámek, 80 měst a 813 vesnic; na Moravě 63 zámek, 22 měst 333 vesnic; ve Slezsku 118 zámek, 36 měst a 1025 vesnic. Dohromady v celé tehdejší koruně české 396 hradů a zámek, 138 měst a 2171 vesnic. Přitom výslovně se podotýká, že v tomto počtu nejsou obsaženy spustošené stříbrné i měděné doly a železné hamry, jichž prý v Čechách a ve Slezsku několik set vzalo za své.

Na jakých výpočtech se tyto cifry zakládají, není možno zjistiti, jakož rovněž není jasno, co se úplně vypálenou vesnicí nebo zámkem rozumělo? Že mnoho hradů a vesnic, zkažených za války třicetileté, se nikdy více nevzkřísilo, jež dokázáno a bude ještě zřejmější až jednou celá berní role z r. 1654 bude tiskem vydána. Ale plného výsledku se ani potom nedoděláme, poněvadž jednak některé docela vypálené vsi přece zase byly po r. 1648 znovu osazeny, a jednak komise, která berní rollu sestavovala, byla od obyvatelstva všelijak šizena, takže výsledky její, jak na svém místě ukážeme, nejsou docela přesně spolehlivé.

Než jisto jest, že počet hradů, měst i vesnic, které, byť i ne zkaženy, přece byly válkou citelně poškozeny, byl větší, než vzpomenutý pramen uvádí. Co se týče železných hamrů a stříbrných hor, jest udaj švédský v podstatě docela správný. Toto odvětví průmyslu na delší čas vyhynulo úplně, ale ne tak válkou, jako prováděním reformace katolické po válce. Neboť při této příležitosti rozprchl se teprve poslední zbytek hornického lidu *). Ostatkem každé město české, moravské i slezské mělo své hrůzy i těžkosti, a všechny dohromady množství dluhů, pro které nebylo možno najíti tak brzo cest k nápravě.

Ta města, kteráž po válce spočetla, že mají spustlých a pobořených domů do jedné třetiny, patřila ku šťastnějším. Z pravidla, jmenovitě u měst položených při hlavních směrech a cestách, kudy vojska táhla, scházela celá polovice obyvatel, ba někde i tři čtvrtiny, čtyři pětiny a až do devíti desetin. V severních, severovýchodních i severozápadních Čechách hojně jsou toho doklady. Rovněž na Moravě a ve Slezsku. Ale daleko větším psotám na krvi i majetku vydán byl po celou dobu války lid venkovský ve vesnicích a nehrazených městečkách obývajících. Zde ztráty byly také největší. Města se

*) Doklady u Dudíka str. 365 a jinde jiné, o nichž později řeč bude.

přece zase, byť i ponenáhu, zmohla, ale vesnice zůstávaly na mnoze na vždy opuštěnými a z velké části až do 18. století řídce obydlenými. Grunty, jichž majitelé zahynuli, potáhla na sebe vrchnost. Mnohý rod šlechtický tímto způsobem majetek svůj zdvojnásobil, ale užitek měli z toho teprv pozdní potomci. Neboť nebylo-li v městech pro řemesla a obchody tovaryšů a jiných pomocníků, scházelo sedlákům i pánům na pracovním lidu i dobytku úplně. Vrchnosti pomáhaly si tím, že na prořídlý zbytek vesnického lidu ukládaly všechny ty robotní povinnosti, které dříve konalo obyvatelstvo mnohem větší; sedláci, aby svá pole obdělali mohli, zapřahovali se zhusta k pluhům sami. Že neblahé poměry obyvatelstva venkovského měly určité následky ve příčině utužení poddanství a rozmnožení robot, jest věc nepochybná; jakými způsoby se to jevílo v celku i v krajinách jednotlivých bude předmětem výkladu našeho později.

Spustlost země, prořídlost obyvatelstva, všeobecná chudoba, to vše způsobilo již během války veliký úpadek průmyslu, obchodu i zemědělství, kterýž jevil se pak ještě dlouhá léta po válce. Pripomínáme toliko soukenictví české a výrobu zboží lněného, ukazujeme k hornictví a sklářství. Sukna česká i lněné zboží panovalo před válkou vedle hollandských a westfálských výrobků na světovém trhu, po válce zavládly výrobky hollandské a anglické úplně. Ve příčině obchodu země české s ostatními zeměmi rakouskými sdílely společnou nehodu, že rodu habsburskému nepodařilo se pevně usaditi při moři severním a nabyti vlastního, přímého spojení s velikými světovými obchodními cestami i směry Hollandanů a Angličanů. To Terst tehdaž nahraditi nemohl. — A čím skrovnější byly prostředky i užší cíle pro práci a snahu lidskou, tím více zmáhal a šířil se malicherný, úzkoprsý duch, kterýž jal se ovládati řemeslníky i obchodníky, měšťany i jich cechy a kterýž stával se hradbou proti všemu pokroku. A to v době, kdy Francie, Anglie a Hollandsko velikolepým způsobem hájily i šířily své zájmy obchodní a průmyslové.

Na duševní obmezenost působila válka měrou převelikou. Generace obyvatelstva, kteráž r. 1648 byla v mužném věku, vyrostla na mnoze bez náboženství, beze škol a bez spořádané správy státní, a po celý život nepoznala leč krev, loupeže, pálení a vydírání. Veliké sesurování mravů a tupost k čemukoli lepšímu byly přirozeným toho následkem. Ano přicházejí z této doby příklady lidí docela spustlých, zvěři po-

dobných, po celém těle i obličejí jako opice zarostlých, kteříž tékali po lesích, živíce se bylinami a kořínky, a ozývali se zvuky zvířecími, nemajíce ponětí o mluvě lidské, náboženství a člověčím způsobu života.

Nesmíme si však představovati, že jen obecný lid takovouto měrou spustl a zhovadil; nýbrž mravní sesurování dotklo se všech stavů a tříd, každé svým způsobem. V mluvě i ve způsobech života i u stavů vyšších (šlechty, duchovenstva, i měšťanů v královských městech) nacházíme hrubosti tak neotesané a smýšlení tak nízké, že jen všeobecným úpadkem doby si je vysvětliti lze. Ano mezi mladými šlechtici v našich zemích (jmenovitě ve Slezsku) utvořily se společnosti za účelem systematických rvaček s každým, koho potkali; členové spolku byli povinni choditi bez pozvání k svadbám, křtům, pohřbům, hostinám, začínati tam sváry, kamna a okna vybijeti, jídla pokáleti a p. Zevně označovali se mladí pánové tím, že si nestříhali vlasů, vousů, ani nehtů. Způsob mluvy u těchto i jiných současníků byl těmto skutkům ne nepodobný. Měřítkem pro to, co bylo dovoleno říci, mohou nám zajisté býti tehdejší kazatelé a mravokárci, kteří mluvili tak, jak by ku př. nyní nikdo, ani za účelem stejně ctihodným, vyjádřiti se nesměl. Ze z toho vyplynul veliký úpadek věd i umění a zvláště jazyka, jest věc patrná a také obecně známá. Francouzské mody a způsoby života, které záhy po válce třicetileté do celé

Evropy a také k nám se plížily, byly při vši tůžnosti, kterou napodobování jich mělo v zápětí, oproti surovosti a spustlosti v našich zemích obecné, velikým a vítaným pokrokem, ať již obhrublí mravokárci mluvili a psali proti nim jakkolivě.

Celkem zajisté vše to, co jsme pověděli, poskytuje velmi neutěšený obraz o stavu našich

zemí po válce 30-leté. A přimyslíme-li si k tomu, že při všeobecné chudobě rozhostilo se po zemi veliké lichvářství a že následkem vylidnění celého království toulalo se po polích a lesích množství dravé zvěře, divokých koček, medvědů, vlků, lišek, ostrovidů, ano dle Balbína i pardálů, s nimiž venkovský lid musil zápasiti na obhájení života vlastního i svých zvířat domácích: shledáme zajisté, že předkové naši, kteří přetrvali válku třicetiletou, ještě dlouhá léta po ní vedli život nesmírně smutný a že bylo třeba napjetí všech sil a neobyčejné houževnatosti, aby národ, do všech těchto béd upad-

Gustav Horn.

nuvší, ponenáhlu se vzkřísil a vybral k životu lepšímu.

Aby obraz náš byl úplný, bylo by třeba, podati také ještě statistické doklady o počtu obyvatelstva v zemi před i po válce. Ale z doby bezprostředně po míru Westfálském nedostává se nám celkového sečtení obyvatelstva, ač dosti číslic jest po ruce o jednotlivých městech. Než brzo potom, když po ratifikaci míru v Norimberce začala se znovu klidnější a pořádnější

vláda, staly se za účelem náboženským a berním pokusy o sčítání obyvatelstva v zemi. Výsledky jich sice nejsou daleko tak spolehlivé, jak snad na mnoze se za to mělo, ale mají přece velikou cenu. Bude podán výklad o nich v dějinné souvislosti s ostatními snahami opravnými v následujících kapitolách.

* * *

V sousední říši německé byly tytéž poměry, nevšude stejně špatné, ale všude ubohé. Obyvatelstvo prořídle, lid mravně spustlý, pracovních sil po řídku. Poddanské poměry velmi se zhoršily, jmenovitě na panstvích, kteráž během války nebo po ní obdržela nové majitele. Šlechta na větším díle náramně byla zadlužená, a čím více tísnila ji lichva, tím více libovolných povinností ukládala poddaným. Platilo za pravidlo: čím menší statkář tím bídnejší poddaný. V městech pozorovati bylo veliký úpadek řemesel a obchodů, všude úpadek školství, věd, umění a především i jazyka. I jest zajímavé stopovati, co se v jednotlivých státech německých dělo k povznesení hmotného i mravního stavu u obyvatelstva, abychom mohli porovnat i to s opravnými snahami v zemích našich.

Především ve veliké většině zemí německých převládalo mínění, že není radno pro náboženství zbavovati se poddaných, kteří ve víře se neshodovali s panovníky. „Dobrodiní vystěhovati se“ (beneficium emigrandi), kteréž bylo zaručeno těm, kdož nechťeli změnití víru dle vůle panovníkovy, fakticky provádělo se málo kde, protože katoličtí i protestantští knížata ve většině případů nečinili ve věcech víry nátlak na své poddané, aby se jim nerozbiřhali. Tomu náhledu hověl i kurfiřt-arcibiskup Mohučský Jan Filip Schönborn, když dobyl protestantského města Erfurtu a připojil je k svému panství. Rovněž tak ke všem konfessím chovali se laskavě kurfiřti brandenburský i falcký a po nich mnozí jiní drobnější knížata. Rozhodoval přitom ovšem hlavně a především interest fiskální. V některých krajinách touha po rozmnožení poddaných vedla k ustanovením až velmi podivným. Tak sjezd kraje Franckého usnesl se, že každý muž smí míti dvě ženy, že katoličtí kněží mohou se ženiti a že nikdo nesmí vstupovati do kláštera před 60. rokem svého věku. Pro zlepšení zemědělství vlády i stavové zasahali rozhodně do poměrů selských, upravováním mzdy dělnické a určování cen obilních tak, aby sedlák mohl býti živ. Ve příčině povznesení průmyslu, obchodu, věd, umění a školství děly se v jednotlivých státech

německých veliké věci. Jen pěstění jazyka ponecháváno oblibě soukromníků, oficiálně se v 17. století staral v Němcích o to málo kdo.

Uvidíme, že v našich zemích císař i stavové v nejednom směru týmiž prostředky upřímně se snažily, aby hmotný i mravní stav obyvatelstva byl povznesen, a vykonalo se již v 17. století v těchto směrech více, než by se povrchnímu pozorovateli zdálo. Jen ve věcech víry nepovoleno v našich zemích ani v nejmenším, čímž způsobeno, že v sousedním Sasku i Brandenbursku neustále přibývalo obyvatel z uprchlíků českých, moravských i slezských po celé 17. a 18. století.

Celkem však země naše, jako všechny ostatní země rakouské, přese všechny snahy svrchu zmíněné, poměrně velmi zůstávaly ve vývoji pozadu za všemi zeměmi sousedními. Příčin toho bylo několik. Říše naše churavěla mnohými neduhy. V různých oborech státní správy nebylo potřebné pevnosti a přesnosti, k nepoctivostem osob vysoce postavených chováno se příliš shovívavě, k obecnému lidu tvrdě, stav finanční nikdy nebyl jasně vyložen a určen: proto také zhusta na zbytečnosti vydalo se mnoho peněz, a naopak zavládla úzkostlivá šetrnost, kde šlo o veliké cíle a za žádnou cenu nemělo se šetřiti. V době stálého míru a malých potřeb státních, jaké bývaly v starších dobách, byly by tyto nedostatky snadněji se odklidily: ale tehdejší říše habsburská ani po míru Westfálském nepožívala stálého míru, nýbrž zapletena byla záhy v těžké, dlouholeté války; potřeby státní pak rozmnožovaly se měrou před tím nikdy nevidanou, protože po ukončení vojny třicetileté ve všech státech došlo ku zřizování stálých vojsk, a říše habsburská nemohla samojediná zůstatí bez armády.

V těchto okolnostech dotčené chyby státní správy byly příčinou, že říše naše nepovznášela se a nepokračovala ve zvelebení svém v tom poměru, ve kterém vzrůstaly její potřeby. Následkem toho k starým dluhům přidělávaly se nové a potřebné opravy ku zvelebení zemí dály se jen po velikých oklikách a mnohých přestávkách. Zatím na západě evropském vyvíjely se říše první velikostí a v sousedství našem Brandenbursko přetvořovalo se za vlády „velkého kurfiřta“ ve stát velice mohutný a na pevných základech založený. Rakousko zůstávalo často státi, to jest, bylo záhy proti sousedům svým ve všem pozadu.

První starosti vlády po uzavřeném míru.

Císař vydržoval až do konce války a do konečného uzavření míru dosti velkou armádu. I nebylo nic přirozenějšího než myšlenka, aby část tohoto vojska podržena byla v stálé službě císařské, a aby současně s tím provedla se také nová organisace pevností. V tom smyslu přičiňoval se získati dvorskou radu vojenskou i císaře Raimund Montecucoli, ne-li nejlepší jistě nejučenější generál Ferdinanda III.

Již v prosinci 1648 sepsal pamětní spis *) v němž dovozoval potřebu pevností a organisace vojenské pro říši různými příklady z dějin vlastních i cizích. Ale na rozdíl od dosavadní praxe, měl Montecucoli za to, že není třeba, aby pevností bylo mnoho, neboť jeli jich větší počet a nemohouli řádně všim býti opatřeny, jsou ve válce více na závalu nežli ku prospěchu. Proto navrhoval, aby ty pevnosti, které nejsou v dobrých místech založeny, byly hned úplně zrušeny, aby snad při nějaké nastávající válce nemohly sloužiti nepříteli za útočiště. Nové pevnosti měly se založiti v místech přírodou i uměním pevných, zdravých, výhodných, rozsáhlých, kde možno umístiti nejen větší posádku, ale také lid obecný, když by se sem v případě nebezpečí utekl. U velikých měst pevnostních měly se poříditi citadelly a sice na návrší a u řek.

Pak činí určité návrhy, ve kterých městech v celé říši by se pevnosti založiti měly. V Čechách navrhuje k tomu: Prahu (se dvěma citadellami na Hradčanech a na Vyšehradě **), Cheb, Děčín, Plzeň, Budějovice, Hradec Králové, Fridland a Kladsko. Zrušiti se měly pevnosti povstálé za 30leté války v Lokti, v Táboře, v Brandýse na Labi, v Pardubicích a Grabštejně, jakožto v místech nevhodných. Na Moravě měly na příště býti toliko tři pevnosti: Brno, Uničov a Jihlava; zrušiti se měly Olomouc, Šternberk a Fulnek. Ve Slezsku Hlohov obdržeti měl citadellu, a za pevnosti měla se zříditi města Břeh, Namyslav, Opava, Jablunkov, Nissa a Svídnice. Zrušiti se měly pevnosti v Trachen-

berku, Opolí, Ratiboru, Hlubčici, Krnově, Hirschberku, Greifensteině a Johannisberku.

Vojska ve všech pevnostech (nejen v tuto vyjmenovaných ale také v ostatním Rakousku) mělo se chovati 7 tisíc jízdy a 10 tisíc pěších. Všeho stálého vojska mělo býti vydržováno 15 tisíc pěchoty, 8 tisíc jízdy. Vedle toho měly se zříditi pořádné arsenály císařské pro dělostřelectvo, zhotovování nábojů, nástrojů, lmožďů a děl. Všecka děla císařská měla se přelíti na nový kaliber dle změněných potřeb válečných. Plány k novým pevnostem měly se provésti dle výpočtů velmi přesných.

Pamětní spis Montecucoliův celkem doznal schválení. Jen co pevností se týkalo, trochu se mňnění rozcházela. Jmenovitě v tom, zdaž by se přece neměla Olomouc ponehati pevností místo Uničova, a nebo zase, zdaž by místo Jihlavy nemělo se opevniti raději Uherské Hradiště. V Čechách byla pochybnost, zdaž místo Děčína nemělo by se opevniti některé místo při Labi jižněji položené, jako Litoměřice neb Mělník.

Provedení však plánu zajisté dobrého a pěkně promyšleného nebylo naprosto možné. Vydržovati na 20 tisíc mužů stálého vojska a založiti přes 30 pevností, z nichž 18 mělo býti v zemích koruny české, bylo pro tehdejší stát holou nemožností. Jediný pohled do akt dvorské a zemských komor dával o tom svědectví nepopíratelné. Mluvílo a psalo se sice po celý rok 1649 o „reformě“ několika pluků, čímž mínilo se stabilisování jich, ale nepřišlo k tomu pro velikou bídu peněžní. Po norimberské ratifikaci s velikými prosbami, úsilím ba i hrozbami sháněny potřebné peníze, aby císařské vojsko mohlo býti „abdanováno“ t. j. zapláceno a rozpuštěno. Ano docela proti Montecuculiově plánu na podzim r. 1650 šance Jablunkovské rozkázáno pobořiti, střelivo odvezeno do Opavy, ostatní vojenské potřeby rozprodány *). Nicméně císař nemínil se vzdáti myšlenky na vydržování stálého vojska po celé říši rozloženého, a lépe organisovaného i zřízeného, než bývalo stálé vojsko v pevnostech uherských již od XVI. století **). Ale úmysly své mohl panovník prováděti z prostředků komorních velmi po skrovnu. Proto pomýšleno

*) Discorso sopra le fortezze, che si dovriano avere negli Stati di S. M. Cesarea. In Praga li 14. Dicembre 1648. Tištěn u Dudíka str. 409—419, bohužel velmi chatrně.

**) Praha, popisuje Montecucoli, zasluhuje býti pevností, protože jest metropolí království, v srdci země, schopná pojmuti mnoho vojska, jest protékána Vltavou, vhodná pro obchod, možno sem stáhnouti všecken lid z okolních krajů a je prý „con aere salubre.“ Když vyřádal Montecucoli Praze chválu, že má zdravý vzduch, řáčil v ní právě — mor.

*) Dle akt dvorské komory u d'Elverta Beiträge IV. 321 a násl. — Dislokace císařského vojska v zemích českých 1649 v Theatrum Europ. VI. 616.

**) Gömöry von Gömör, Notizen über Stand, Eintheilung des kais. Fuss- u. Reitervolkes etc. im XVI. Jahrh. (Mittheilungen des k. k. Kriegsarchivs 1881).

na cesty, jak by sněmy jednotlivých zemí mohly býti potaženy k povolování peněz na výchovu vojska béze srážky na ostatních berních. S jakým úspěchem se tato myšlenka v našich zemích potkala a prováděla, bude na svých místech vyprávěno.

Princip, na který se při snaze o stálou armádu postaveno, spočíval v tom, že na místo jednotlivců, kteří dříve, obdrževše plukovnícké patenty, verbovali pluky a vedli s nimi nejen válku než i také obchod, měl teď nastoupiti stát a převzít sám všechny úkoly se zřízením vojska spojené. Montecucoli neustával v tomto směru býti činným. Vedle nedostatečných prostředků vadila však také churavost presidenta dvorské vojenské rady hraběte Jindřicha Šlika, sestárlého pána, kterýž jen se léčil, v letě v Karlových Varech a v zimě ve Vídni. Ve vojenské radě zastupoval ho Václav Euseb kníže z Lobkovic, kterýž měl hodnost polního maršálka a držel od r. 1649 druhé místo v tajné radě císařské. Když Šlik v lednu 1650 zemřel*), stal se Lobkovic po něm presidentem dvorské vojenské rady. Byl tehdejší statný čtyřicátník v nejlepší věku a síle. Jméno jeho odtud po léta stálo v popředí všech veřejných záležitostí. Lobkovic pohnul rozhodněji otázkou vojenskou, neboť za jeho předsednictví dvorská rada vojenská nabyla širšího působitě a jmenovitě co do povolování peněz k účelům vojenským stala se neodvislejší od dvorské komory. Mimo to hned r. 1650 zřízeno místopředsednictví ve vojenské radě a počet přisedlých radů ustanoven na pět. Prvním místopředsedou jmenován polní zbrojmistr Walter Leslie, mezi radami přední místo zaujal Montecucoli. Ale i při tomto složení vojenské rady trvalo to mnoho let nežli stálé vojsko s jednotnou organizací stalo se v našich zemích skutkem.

Zatím co s vojenskou záležitostí šlo to ku předu jen velmi poněkud, provedly se větší změny ve dvorské i zemských komorách, a pak v nejvyšších úřadech, jak ve Vídni, tak v Čechách a na Moravě.

V září 1648 dosavadní president dvorské komory Oldřich František z Kolovrat, k opětované žádosti své složen z tohoto úřadu a odstěhoval se do Prahy. Tajným radou zůstal a

*) Ve příčině smrti Šlikovy a nastoupení Lobkovic i násl. událostí, jsou u spisovatelů co do letopočtů největší různosti. Přidržel jsem se Firnhabra (Zur Gesch. des öst. Militärwesens), Hallwichovy biografie Waltra Leslie (Allg. d. Biographie) a anon. spisku Die Hofkriegsraths-Präsidenten u Kriegsminister der k. k. Armee (1874).

v Praze spravoval pak úřad nejv. hofmistrovství, kterýž držel od r. 1646. Presidentem dvorské komory stal se hrabě Ungnad. — Komora česká octla se následkem dobytí Malé Strany pražské ve velikém nepořádku; Švédové dostali se do úředních její místností, uzmulí všechna akta a způsobili ve všem veliký zmatek. Císař tehdejší ustanovil pro běžné práce prozatimné správce komory. Jakmile byl však uzavřen mír, hned (10. února 1649) vydal rozkaz, aby prozatimní správcové složili účty a předseda i radové komorní aby započali předešlou pravidelnou činnost. President Jindřich Wolf Berka měl na starosti, aby nejen vymohl uzmutá akta, ale také aby podal brzo návrhy, na potřebné změny a opravy v komorních řádech*). Ale zatím přišlo najednou k velikým proměnám v nejvyšších úřadech královských v Čechách a komora při té příležitosti ztratila dosavadního předsedu a na nějaký čas v ní zavládlo opět provisorium.

Dne 21. listopadu 1649 zemřel totiž nejv. purkrabí pražský Jaroslav Bořita hrabě z Martinic následkem nemoci, do níž upadl v zajetí švédském. Nejbližším k nástupnictví po něm byl nejvyšší hofmistr František Oldřich z Kolovrat, rovněž starý a velmi churavý pán. Nicméně zdá se, že vedl hned po smrti Martinicové některou chvíli úřad purkrabský, ač nejv. purkrabím jmenován dle všeho nebyl. Neboť než se otázka tato nějak vyřídila zemřel dne 3. ledna 1650 sám, želen a oplakáván jakožto „velký patron království Českého.“ Mimo to během roku 1648 zemřeli nejvyšší komorník i generální komisař vojenský hrabě Sezima z Vrtby a nejvyšší sudí František Matiaš ze Šternberka, teprv téhož roku k tomu úřadu povoláný. Byly prázdné tudíž najednou čtyři z nejvyšších úřadů královských. Největší boj vedl se, jak se zdá, o první mezi nimi, totiž o nejvyšší purkrabství, kteréž zůstalo celý rok neobsazeno. Nejvyšším komorníkem po Vrtbovi stal se ještě r. 1648 druhorozený syn páně Bořitův Bernard Ignác z Martinic (předtím nejv. sudí) a nejvyšším sudím po Šternberkovi jmenován v říjnu

*) „Wie ein melioration und mutation einzuführen.“ — Zprávy o proměnách a reformách v úřadech mám z akt dvorské komory u D' Elverta IV. str. 305 a násl., z dopisů Zuzany Černínové vydaných od Dvorského, z D' Elvertova spisu Beiträge zur Geschichte der Rebellion, z Památek archaeologických, z Palackého a Bočkova Přehledu nejvyšších úředníků v Čechách a na Moravě; co se úřadu podkomořského a král. měst týče z Jar. Čelakovského práce o úřadě podkomořském v Č. Č. Musea 1877 str. 568 násl. a co hejtmanů krajských se týče z Riegrova Zřízení krajského v Čechách.

1649 hrabě Heřman Černín, dosavadní sudí dvorský, jehož místo ihned zaujal dosavadní předseda české komory Jindřich Wolf Berka z Dubé, čímž opět jeho místo bylo uprázdněno.

Bernard Ignác z Martinic v nejv. komornictví téměř ani se neohřál, neboť hned po smrti nejv. hofmistra Františka Oldřicha z Kolovrat dosazen na jeho místo, dostav se takto v krátkém čase na druhé místo v pořadí nejv. úředníků. Avšak jemu to nepostačilo, neboť toužil po nejv. purkrabství. O ně stálo více pánů, mezi jinými i také Maximilián hrabě z Valdštejna, kterýž dosud v žádné úřední hodnosti nesloužil, ale za to vynikal jakožto voják. — Po smrti Františka Oldřicha z Kolovrat se docela určitě vyprávělo o tom, jako o hotové události, že hrabě z Valdštejna nejv. purkrabím již jest jmenován. Ale za tím u dvora, jak mám za to, pan Vilém Slavata a jeho adlatus, kancléř Jiří Adam z Martinic, překázeli tomu. Celý rok se otázkata tato vlekla, až konečně v prvních dnech ledna 1651 Bernard Ignác z Martinic zvítězil a nejv. purkrabství pro sebe dosáhl. Byla to rychlost neobyčejná, s jakou tento pán proběhl všechny stupně úředních hodností, ale ti, kteří byli za ním, všickni mu toho přáli, protože také postupovali.

Heřman hrabě Černín z nejv. sudství po Martinicovi s touže rychlostí převzal nejv. komornictví (1650) a hned potom (1651) nejv. hofmistrovství; ale když 7. března 1651 zemřel, nastal nový rychlý postup na všech stranách, zvýšený ještě tím, že také bývalý předseda české komory a nyní sudí dvorský, Jindřich Wolf Berka z Dubé, r. 1650, a nejv. písař Příbík Jeníšek z Újezda 1651 (25. března*) se světem se rozžehnali. To mělo za následek všeobecné proměny, které dotkly se dle výslovného přání císařova také úřadu nejv. mincmistrovství a komory, v níž nejen předsednictví, ale i místa radovská znovu se obsazovala. Návrhy vyžádal si panovník od Berky (ještě za jeho života) a pak ode všech tehdejších rad komorních, Viléma Albrechta z Kolovrat, Hýzrla, hraběte Wolkensteina, Günzla a Fridricha Freyszlebena. Potom provedeno jmenování a sice tak, že za rady komorní povýšení r. 1650 Mikuláš ze Šenfeldu a prokurátor královský Christján Iter; prvnější z nich obou jmenován zároveň nejv. mincmistrem, po Oldřichovi Adamovi Popelovi z Lobkovic**). Předsedou če-

ské komory v červnu téhož roku ustanoven pan Vilém Albrecht z Kolovrat.

V ostatních úřadech proveden postup velmi pravidelný. Podkomoří Oldřich Sezima Skuhrovský stal se nejv. písařem (1651); podkomořství zdědil Mikuláš z Gerštorfu, a když ten zase postoupil za nejv. písaře (1652), obdržel podkomořství téhož roku Fridrich Leopold z Věžník; oba sloužili nyní v těchto úřadech dlouhá léta. Věžník byl před tím purkrabím kraje Hradeckého; k tomu úřadu povolán po něm Josue Kořenský z Terešova a když za rok (1653) zemřel, Jan z Gerštorfu.

V úřadech panskému stavu vyhrazených dosavadní appellační president Jan Hartvik z Nostic roku 1650 skokem přes dva úřady stal se po Heřmanovi Černínovi nejv. sudím, a hned za rok po témž pánovi nejv. komorníkem. Sudím dvorským po Jindř. Wolfovi Berkovi z Dubé stal se r. 1650 Krištof Ferd. Popel z Lobkovic, ale hned za rok, skokem přes 4 úřady, stal se nejv. hofmistrem po zemřelém Heřmanovi Černínovi.

Nejvyšší kancléřství bylo sice v pořadí úřadů na šestém místě, ale fakticky stalo se úřadem nejdůležitějším a nejpřednějším, protože nejv. kancléř bydlil při dvoře a byl zde zástupcem celé české koruny, maje při tom v politických i soudních věcech velikou moc. Nejv. kancléřství zastával již od 1. 1628 Vilém Slavata, kterýž od roku 1632 měl k ruce Jiřího Adama z Martinic, nejstaršího syna páně Bořitova, s titulem kancléře. Jiří Adam zemřel 1651 a brzo po něm dokončil pozemskou pouť osmdesátiletý nejv. kancléř Vilém Slavata (19. ledna 1652). Za tři neděle na to jmenován nástupcem jeho v úřadě svrchu vzpomenutý nejv. komorník Jan Hartvik z Nostic, kterýž tím v hodnostním pořadí šel o dvě místa zpět, ale hledě k významu úřadu kancléřského ovšem velmi povýšil.

Pro ostatní nejv. úřady dosud neobsazené vyhládnuti kandidáti mezi mladším dorostem šlechtickým a sice tak, že presidentem appellačního soudu po Hartvikovi z Nostic stal se v září r. 1650 Ferdinand Arnošt z Valdšteina; ale nezůstal v úřadě tom ani rok, neboť již v květnu 1651 po témž pánovi převzal nejv. sudství a opět za rok, když Nostic stal se nejv. kancléřem, postoupil na jeho místo za nejv. komorníka. Nástupcem Valdšteinovým u appellačního soudu stal se roku 1651 František Karel Libšteinský z Kolovrat. Sudím dvorským po Krištofovi Ferdinandovi z Lobkovic r. 1651 jmenován Ferdinand Vilém Slavata, vnuk páně Slavatův, kterýž spokojil se s tímto úřadem až téměř do své smrti. A nejv.

*) Paměti březnické ve Zprávách o zased. král. Č. Spol. Nauk 1881.

**) Tento pán byl ještě 1649 mincmistrem, jak viděti jest ze současného tisku moravského snešení sněmovního r. 1649.

sudím konečně po Valdšteínovi stal se r. 1652 Maximilián Valentin hrabě z Martinic.

Tak během 4 let všechny nejvyšší úřady znovu a několikrát za sebou byly obsazovány, což ve šlechtě tehdejší způsobilo velmi živý ruch a mnoho nepřátelství i revnivosti. Neboť velická byla tehdaž touha po nabytí úřadů těchto, ač dle obnoveného zřízení nebyly více zemskými, než čistě královskými! Po r. 1652 nastal pak v této příčině několikaletý klid. — Beze změny zůstalo toliko nejv. maršálství, které od r. 1645 nepřetržitě po 40 let držel Adam Matiaš hrabě z Trautmansdorfu.

V drobnějších úřadech udály se rovněž mnohonásobné změny, kteréž však dopodrobna vykládati nemůžeme. Jen tolik sluší zmíniti se, že dosti důležitý úřad hejtmána německých lén koruny České během třicetileté války zanikl a potom již více zřízen nebyl. Hejtman německých lén koruny české byl nejvyšším úředníkem nad lény v Loketsku, Chebsku, Ašsku, pak ve Falci a v jiných částech říše německé. Měl úplnou a samostatnou pravomocnost ve všech záležitostech veřejných t. j. politických; rozepře právní nesměl však rozsuzovati sám, nýbrž k tomu cíli zřízen byl zvláštní soud, složený z určitého počtu vasallů pod předsednictvím hejtmána. Odvolání šlo, jak se podobá, již v XVI. století k appellačnímu soudu do Prahy.

Po válce třicetileté, když dvůr na všech stranách pomýšlel na opravy ve státní správě byl úmysl přidělití německá léna dvorskému sudímu, jehož úřad věcně i povahou svou stál hejtmanovi německých lén nejbliže. Ale potom rozhodnuto se jinak. Resolucí ze dne 18. července 1651 *) přenešeny veškeré povinnosti bývalých hejtmanů německých lén na appellační soud v Praze. Tomu nařízeno, aby bděl přísně nad vykonáváním spravedlnosti, měl na zřeteli interessy fiskální i komorní, a především vyhledával všecka bývalá všelijakými nedovolenými způsoby odcizená léna a podával o nich dobrá zdání císaři. K vlastnímu vedení lenních záležitostí při appellačním soudě ustanoveni dva radové (Jan Reichard Schwab a Adolf Hammer), a určeno podrobně, jak mají došlé kusy se vyřizovati, ve kterých případech bude volno k panovníkovi se odvolati, jak má býti zařízen pro lenní věci zvláštní podací protokoll i registratura atd. — Udělování lén, vyhotovování listin

na léna, stvrzování jich a p. vyhraženo dle dosavadní praxe i na dále české dvorské kanceláři.

Také v krajích staly se změny v hejtmanech, jmenovitě r. 1650. Určité doklady toho máme ovšem toliko ze 4 krajů (Hradecka, Čáslavska, Bolešavska a Bechyňska), než dá se mysliti, že proměny provedeny i jinde. V Loketsku příslušelo radě města Lokte a šlechtě v kraji usedlé právo navrhovati 3 osoby k úřadu hejtmanskému. Brzo potom, když funkce hejtmána německých lén převedena na appellační soud, zrušena r. 1652 i tato výsada a panovník dosazoval do Loketska hejtmány jako do jiných krajů, dle dobrého zdání místodržících a své vůle. — O hejtmanství krajské za války třicetileté stál málo kdo, protože s tím úřadem bylo spojeno mnoho svízelů; ale na sklonku války, když úřad stal se placeným a když hejtmani mohli ještě všelijaké jiné výhody si zjednávat, bylo v chudší šlechtě stavu panského a rytířského vždy hojně kandidátů, kteří se „třeli“ k hejtmanství, pokládajíce je za první stupeň k hodnostem vyšším. Plat hejtmanů sice nebyl takový, aby úřad sám byl rázem ztratil povahu úřadu čestného, ale při veliké potřebnosti tehdejší šlechty a touze po zaopatření ve službách, odvislost krajských hejtmanů od vůle vyšší byla den ode dne patrnější.

Při všech těchto proměnách v úřednictvu nejvíce ze všeho šlo císaři, jak již svrchu podotknuto, o českou koinoru. Neminulo téměř dne, aby nebyla bývala upomínána o nějaké návrhy k pozvednutí správy své a ku zlepšení důchodů. Pak nařizoval císař, aby se provedla důkladná prohlídka komorních panství, stříbrných a jiných dolů, cel pohraničných i na mostě v Praze vybíraných a aby o stavu toho všeho podány byly podrobné zprávy. Hned potom výběrčí nápojového tácu a správce obchodu solního byli vyzváni, aby podali podrobný výkaz, co za poslední tři léta tyto dávky vynesly a jaký užitek vyplynul komoře z veliké berně r. 1646 povolené z masa, ryb, másla, sýra, vlny, bot, střeviců a pantoflí? Když odstraněno provisorium, po odchodu Berkově nastavší, a když dosazen za předsedu komory Vilém Albrecht z Kolo-vrat, prováděly se visitace všeho zboží královského. Jindřich Kustoš ze Zubřího, za dob válečných generální proviantnistr, poslán na panství Kolínské, Poděbradské i Pardubické a shledal všecko ve špatném stavu. Hejtmani na panstvích byli samý dluh a „rest“. Bylo potřebí opravití zámky, pomoci dvorům i poddaným, a do lepšího řádu přivéstí lesnictví. Kustošovi,

*) Vydána tiskem u Schmidta, Monographie des böhm. Appellationsgerichtes, str. 85.

který při visitaci patrně objevil mnoho nepořádků, nabídnuto bylo místo nejvyššího hejtmána všech královských statků v Čechách, ale on je nepřijal. Nicméně víme bezpečně, že potom mnohé opravy se prováděly*), a sice dle návrhů Kustošových.

Při visitaci cel a mýt přišlo se také na nepořádky, a sice hlavně pro nesrovnalosti mezi soukromými na výsadách založenými mýty a mýty královskými. Potříze jevíly se hlavně při průvozu polského dobytka, honěného skrze Moravu a Čechy do jižních Němec atd. Honci musili platiti z každého kusu dosti vysoký poplatek výběřcím komory české, ale soukromí majitelé mýt požadovali také pro sebe zvláštní taxu. Následek toho byl, že polští kupci honili dobytek skrze Sasy a Brandebursko. Císař proti tomu nařídil vydání patentů (1650 v únoru), v nichž majetníkům soukromých cel přísně a pod ztrátou privilegií se nařizovalo, aby obchodníky s polským dobyttem kromobyčejnými platy nesužovali, a komora česká obdržela rozkaz, aby každého, kdož se dle toho nezachová, ihned císaři udala. Ale při nedostatečné exekutivě spory o tyto věci a jich nápravu vlekly se mnoho let.

Za doby provisoria v nejvyšším purkrabství (od poč. 1650 — do poč. 1651) také statky tohoto úřadu dostaly hejtmána, Jana Jiřího Mazánka ze Zlatého Pole; důchody z nich připojeny k české komoře, hejtmán jí zplna a ve všem podřízen**). Povinnosti jeho do nejmenších podrobností předepsány. Měl dohlížeti na stavby, udržeti v pořádku inventáře, knihy urbenní a spisy hospodářské; měl času zinného, hned po Novém roce, „říditi“ soudy, v přítomnosti rychtáře i konšelfů, a potom skládati počty a předkládati je komoře; měl každý týden, vždy v sobotu, přijímati stížnosti lidu poddaného a dle možnosti se jeho zastávati. Pak mu předepsáno, jak má řídit vlastní hospodářství, v čem má rozhodovati sám, a kdy musí vyžádati si svolení komory. Platu měl 200 rýn. zlatých, a byl povinen vydržovati si na vlastní groš písaře.

R. 1652 nařízena přehlídka a zavedena stálá inspekce pražských fortifikací. Inspektorem stal se generál-strážmistr svobodný pán Cron

a za „assistentu“ přidán mu inženýr Pieroni. Fortifikační stavitel Karel Lurago byl povinen skládati pravidelné účty.

Všecky tyto a jiné podobné, stejně chvalitebné skutky ukazovaly dobrou vůli a pevný úmysl pro pořádek. Ale předseda komory Vilém Albrecht z Kolovrat v prvním zadání svém k císaři doznal, že česká komora jest přes příliš prodloužena, a děj se co děj, že úroky a splátky všechny příjmy její pohlcují. Týž stesk na prodlouženost komory ozval se také ze Slezska a z Moravy. Musilo se tudíž pomýšleti na pozdvižení příjmů, sice jinak bídě nebyl tak snadný konec. — K tomu připravováno se ve velikých rozměrech. Komorní správa, stav královských a věnných měst, poměr podkomořského úřadu a krajských hejtmánů k nim, nové instrukce pro správu jmění obecního a pro městské soudnictví: to vše a ještě mnohé jiné věci učiněny předmětem podrobných úvah ve smyslu opravném, a na sněmích žádáno také o spolupůsobení stavů při všem tom, co mělo sloužiti k povznesení země a k polepšení státních příjmů.

* * *

Zatím také na Moravě i ve Slezsku tytéž byly okolnosti a důrazně voláno po reformách. Pro první chvíli provedeny zde, jako v Čechách, potřebné změny v úřadech.

Dosavadní hejtmán zemský, Krištof Pavel hrabě z Lichtenšteina, zemřel 30. srpna 1648. Ihned jmenován za nástupce jeho dosavadní místohojtmán a nejv. komorník Jan hrabě Rotál, pán na Napajedlích a Kvasínách. Zemský hejtmán byl zároveň předsedou tribunálu a jako takový měl pevný plat 3000 zl. Ale Pavel z Lichtenšteina požíval mimo to ještě přídavku (aiuto di costa) 4, později 3 tisíce zl. ročně. Podobný přídavek z komory české (v obnosu 3000 zl.) dostával také nejv. purkrabí pražský. Ač teď, po válce, doby byly pokojnější a nesnáží přece o něco méně, hrabě Rotál dostal 4000 zl. platu a přes to nepřestával žádati také o přídavek, až mu v listopadu 1649 v sumě 4000 zl. na jeden toliko rok poskytnut; ale pak týž obnos až do roku 1655 (t. j. až do jeho resignace na úřad) každoročně povolován; za to zvláště přísně měl bdíti nad pořádkem při vybírání kontribucí. Roku 1650 (v březnu) jmenován k ruce zemského hejtmána moravského zvláštní sekretář František Griesslau.

Na úřad nejv. komorníka po Rotálovi povýšen dosavadní nejvyšší sudí Gabriel hrabě Sereniyi a

*) Zoubek, O správě panství Poděbradského v XVI. a XVII. století, ve Sborníku Historickém I. a II.

**) Instrukce pro něho ze dne 22. června 1650 v rukopise universitní knihovny II. A 27. — Vydána jest jménem císaře Ferdinanda III.; podepsán jest předseda komory Vilém Albrecht z Kolovrat, vedle něho komorní rada Hýzrle a Mařan Bohdanecký z Hodkova.

za místokomorníka ustanoven Adam Ladislav svobodný pán z Věžník. Nejv. soudm po Serenym stal se 1649 hrabě František de Magni, ale již r. 1651 ustoupil Maximilianovi Valentinovi hraběti z Martinic. Za rok (1652) jmenován tento pán, jakž svrchu vyprávěno, nejv. soudm král. Českého a uprázdněný úřad moravský dostal se Lvovi Vilémovi hraběti z Kounic. Nejv. soudm dvorským stal se 1649 bývalý nejv. písař a podkomoří Jan starší Jakartovský ze Sudic; nejv. písařství obdržel 1648 Sigmund Ferdinand Sak z Bohuňovic, místopísařství (1649) Jakub Arnošt Roth z Almšteinu, a tak zvané purkrabství zemské téhož roku Tobiáš Almann z Almenšteinu, dosud výběrčí kontribuce v kraji brněnském.

Rentmistrem moravským byl již od r. 1633 Mikuláš Nusser a zůstával ve službě i po válce třicetileté, a rovněž tak rentmistrovský kontrolor Erasmus Preheuser. Nusser měl platu 1000 zl., Preheuser 450 zl., kterážto summa mu r. 1650 zaručena doživotně. V úřednictvu rentmistrovi podřízeném nestaly se veliké změny. Místo Tobiáše Almannu 1649 jmenován Jiljí Rubin výběrčím kontribuce v brněnském kraji, Jan Karg téhož roku kontrollorem při výběru cel z vína na moravské i české hranici. Filip Widemann jmenován výběrčím tácu v Uherském Hradišti a dozorcí tamějšímu Frant. Střechovi svěřen také dozor v Kyjově. Platy všech těchto úředníků byly velmi malé. Krajsťi výběrčí kontribuce měli denně 2 zl. 30 kr. po případě 2 zl., výběrčí tácu a dozorce při tom 48—52 zl. ročně. A to mnozí za to, že úřadů nabyli, musili půjčiti komoře hotové peníze, jako ku př. Jan Karg, kterýž půjčil 3000 zl.

Při tribunálu, u desk a u zemského hejtmanství nenastalo rovněž podstatných změn, jen nový prokurátor jmenován r. 1649 a sice Eliáš Wisner z Wisenau. Úředníci u všech těchto úřadů za posledních let války zhusta nedostávali platu; za tyto „resty“ povoleno jim po válce zvláštní příbytečné. Když po odchodu Švédů zbylý po zasobárnách profiant se prodával, propuštění v Čechách i na Moravě ze služeb komorních skoro všickni profiantmistři a hlídači zásobáren. — Zdali také hejtmané krajsťi byli toho času na Moravě znovu ustanoveni, o tom zpráv nemáme; jen tolik bezpečně víme, že tito úředníci již během války třicetileté byli na Moravě ve mnohé větší odvislosti od moci zeměpanské nežli v Čechách. Za to byli také příjmy krajských hejtmánů moravských mnohem větší, nežli českých, ale ovšem brali plat z rentmistrovského úřadu královského.

Opravy a reformy komorní a berní správy, úřednických platů, městské správy a t. p. za-

čaly se hned po 1649, a budeme o nich v souvislosti mluvit na jiném místě. Jen potřebí jest ihned několika slovy zmíniti se o tribunále*).

Úřad tento, soudní i politický, jehož předsedou byl zemský hejtmán moravský, přestěhoval se r. 1641 z Olomouce do Brna a měly se zde proň i pro desky upravit v zemském domě úřadovny. Ale k tomu během války nepřišlo, tak že tribunál zasedal v soukromých domech a registraturu jeho přechovávali kancelisti a registrátoři u sebe. Pro úřad i pro strany, kteréž zde spravedlivosti hledaly, vznikly z toho nemalé nesnáze, jakož rovněž i z toho, že radové i nižší úředníci tribunální stranám všelijak za peníze sloužili. To císař Ferdinand III. instrukcí ze dne 21. listopadu 1649 přísně zapověděl, rozkázav přitom, že sezení tribunálu na dále nesmějí se jinde odbyvati, leč v zemském domě, tam také musí chovati se veškeré radní protokoly, expeditní knihy, repertoria a registratura; tato musí se přivésti do pořádku, a do repertorií všecko býti vypsáno, co k jasnému a rychlému poznání předcházejících akt a staršího soudnictví posloužit může. Při té příležitosti rozkázáno také, že má v zemském domě pro tribunál postaviti se zvláštní poschodí, a povolena také k tomu na r. 1650 první lhůta 1500 zl. Ale k dokonání stavby nepřišlo velmi dlouho, neboť ještě za císaře Leopolda I. záležitost tato nebyla ukončena. Tribunál vypomáhal si zatím místnostmi prozatímními, a zdá se, že on i desky, měly v zemském domě o pořádný kousek místa velikou nouzi.

Při komoře slezské ve Vratislavi dosavadní direktor (od r. 1647) Ferdinand Křištof z Lobkovic jmenován 1649 presidentem, ale v září 1650 stal se po smrti Jindřicha Wolfa Berky z Dubé soudm dvorským v Čechách. Od komory navržen byl za nástupce jeho svobodný pán Horatius Forno, kterýž také jmenován a sice 1650 v říjnu direktorem a v dubnu 1651 presidentem. Na počátku r. 1649 ustanoveni nově úředníci celní při hranicích, výběrčí nápojového tácu, kontribucí a všech jiných příjmů komorních. Správa mincovny Vratislavské r. 1650 zvláštním

*) Ustanovení a zařízení tohoto úřadu popsáno jest v Českomoravské Kronice V. str. 893 a 894, potom v mých Dějinách Ferdinanda III. str. 40—45, 308—310, 329, 396, 456. — Co zde nyní doplňuji, zakládá se na instrukci vydané tiskem u Weingartena, Vindemiae judiciales str. 293—305, a ve zlepšené formě u D'Elverta, Rebellion str. 433 a 580. (Zde pokážde s jiným datum.) Srovnej také D'Elverta, Zur öst. Verwaltungsgeschichte str. 212—214.

Odměny za zásluhy v minulé válce.

dekretem znovu ponechána dosavadnímu mincmistrovi Jiřímu Reichardovi s platem 1000 tolarů; jeho prubír stříbra čili vardein obdržel 240 zl. ročně.

V úřadech jiných zůstalo na větším díle všecko při starém a teprve, když začala se prováděti v zemi katolická reformace a úmrtím některých rodů spadala knížetství slezská přímo pod korunu, nastaly větší proměny. Po válce třicetileté velikého vlivu u dvora požíval v záležitostech slezských Otto z Nostic, až do r. 1650 hejtman knížetství Vratislavského a od roku 1651—1665 plnomocný hejtman císařský ve knížetstvích Svidnickém a Javorském,

Hrabství Kladské sice tehdyž patřilo k Čechám, ale mělo od r. 1641 vlastní politickou správu, jakési místodržitelství, pro věci správní soudní i komorní. Předsedou jeho byl Jan Putz, kterýž však kolem r. 1648 stal se radou u dvorské komory ve Vídni. Za nástupce jeho, který zove se v úředních aktech „vrchním regentem“ (Oberregent) Kladska ustanoven svobodný pán von Götten *), jemuž v září 1649 nařízeno, aby

*) Tak píše se v aktech dvor. komory. D'Elvert IV. 326.

vypracoval podrobný přehled všech komorních příjmů kladských, jako také měly vypracovati komory česká i slezská a rentnistrovský úřad moravský, aby byl učiněn pořádný základ pro pokusy a směry opravné.

Císař Ferdinand III. v mužném věku.

Odměny za zásluhy v minulé válce.

Sotva že r. 1648 proklamován byl mír, hlásil se, kde kdo byl, o odměnu za práce ve válce vykonané. Generálové i vojáci, šlechtici i měšťané. Každý měl neb aspoň činil si nějaký dle osobního zdání platný nárok na odměnu. Jako vždy při podobných okolnostech bývá, neodbylo se vše po právu a dle spravedlnosti. Na vojenského velitele v Praze Rudolfa Colloredu veřejně i mezi šlechtou si stěžováno, že zpráva jeho, kterou podal císaři o vítězných bojích u

Prahy nebyla docela nestranná; zásluhy některých mužů byly prý přes míru vyličený, jiných zamlčeny aneb nepatrnou zmínkou odbyty. Generálové a důstojníci dovedli si však najíti cestu ke dvoru, a po nich činili tak i jiní; zejména o Pražanech víme, že přímo podali žádost, v jakém směru si přejou, aby za přestálou vytr-

valost a horlivost byli odměněni *). Se stanoviska finančního upříti nelze, že císař Ferdinand III., ač v těchto věcech byl mnohem šetrnější nežli otec jeho, po r. 1648 na odměnách vydal více, než se smutným stavem komorních důchodů se srovnávalo.

Statků zemských ovšem bylo toho času již málo po ruce, a přece generálové právě o ně nejvíce stáli. Jan de Werth, proslulý generál jízdy, kterýž na sklonku války dal v šanc postavení své v Bavořích, aby mohl sloužiti císaři **), teď nemohl tak lehko do vlasti zpět pro nepřátelství kurfiřta Maximiliána; zůstal tudíž v Čechách a císař dal mu v majetek panství své Benátské u Mladé Boleslavi. Generál Ludvík Ratvit de Souches obdržel za odměnu, za staré pohledávky a za půjčku nově císaři poskytnutou, panství Jevišovické na Moravě. Generální strážmistr Innocenc Conti, kterýž vyznamenal se jakožto ředitel opevňovacích prací při obležení Prahy, obdržel 40 tisíc zl., obháje Špilberka Jiří Ogilvi 10 tisíc zl., znamenitý vojenský inženýr Jan Pieroni, kterýž již od roku 1635 dostal k správě statek Dubenec (v Hradecku), 1651 obdržel ho dědičně, a sice v summě 21.872 zl., z čehož jenom něco přes 4 tisíce zaplatiti musil, ostatky byla odměna a náhrada za zadržený žold. František Arnošt hrabě Šlik, syn zemřelého r. 1650 předsedy dvorské vojenské rady Jindřicha Šlika, obdržel l. 1651 za zásluhy otcovy a v náhradu za plat jeho 150 tisíc zlatých, které se mu postupně u dvorské komory měly vyplatiti.

Ukázky tyto tuším postačí, aby bylo jasno, jak mnoho dvorská i zemské komory při ostatních nesnázích svých ještě také s odměnami pro vojáky zápasiti musily. Vedle těchto a jiných dosti velikých darů na statcích a penězích, povoleno mnoho vyznamenání drobnějších: zlatý řetěz, prsten, několik set zl. a p. Sběhly se přitom i případy, že komora zůstávala dlužna čestně

řetězy, protože neměla prostředků, aby je dala zhotoviti. Tak ku př. hejtman kraje Čáslavského Ferdinand Rabenhaupt, za horlivou podporu při dobývání Jihlavy r. 1647, měl obdržeti zlatý řetěz v ceně 200 korun, ale r. 1650 se s ním česká komora vyrovnala, že mu za tuto „pohledávku“ dala 300 tolarů!

Hůře než s vojáky bylo s městy, úředníky a měšťany. — Města z celé koruny žádala pro sebe mnohých různých výhod, neli více, aspoň přiročí na dluhy a osvobození od berní na delší nebo kratší dobu. Také mnohá z nich dosahovala částečně přání svého, jak při výkladu o berních a nápojových daních uvidíme. Co do rozšíření starých anebo vydání nových privilegií města většinou stála na stanovisku obchodním a žádala v tomto směru výhody, na útraty příjmů fiskálních. Jedno z největších podobných privilegií uděleno r. 1649 Brnu, jemuž vedle jiných výhod a zápisů povoleno, že obyvatele jeho směli ve všech dědičných zemích habsburských kupovati, prodávati, vyvážeti a dovážeti všecko zboží i potraviny, bez jakéhokoliv cla nebo mýta. Podobná privilegia a výsady obdržela také Olomouc a některá města slezská.

Výhod zvláště velikých nabyli Pražané Staro- i Novoměstští, což ovšem bylo přirozeno, protože obrana Prahy r. 1648 byla nejskvělejším skutkem válečnickým té doby a přispěla nad jiné k tomu, že mír Westfálský v té formě byl skončován, aby císař i stavové v dědičných zemích zůstali při katolickém náboženství zachováni a aby utvrdil se ten politický stav, který zahájen byl obnovením zřízením zemským. Výsledky dosahu tak velikého nemohly zůstat bez odměny. Pražané obou měst také rychle sepsali své žádosti a odevzdali je 22. prosince 1648 císaři. Velikým přímluvcím za ně byl nejvyšší purkrabí pražský Jaroslav Bořita z Martinic. Ještě o něco dříve také obě university, klementinská i karolinská, hledaly u císaře prospěchy a vyznamenání pro svá učení. K tomuto kroku dal Ferdinand III. podnět sám. Hned totiž po skončeném obležení Prahy dopsal 14. listopadu 1648 oběma universitám, poděkoval studentům za jich zmužilost a zakazoval se jim císařskou milostí. To mělo za následek, že poslány dvě žádosti ke dvoru, jedna od Jiřího Plachého jménem studentů z Klementina, druhá od kolleje karolinské, podepsaná od představenstva obou tamějších fakult a ode všech důstojníků bývalé studentské setniny.

Studentské žádosti byly vyřízeny velmi rychle a záhy. Generálové Colloredo a Conti byli horlivými za ně přímluvci. — Obě university žá-

*) O odměnách vojenských, a peněžních u měst, hlavní pramen v aktech dvorské komory u D' Elverta IV. 318 a násl. Privilegia Pražanům udělená, vydána jsou s celým literárním aparatem od J. Čelakovského, Privilegia měst Pražských č. 326–330. K tomu úvod str. XLVII., LXXI. a XC. O odměnách pro měšťany a studenty Pražské psal A. Rybička „Měšťané a studující Pražští 1648“ (Vědecký sborník Musea král. Č. 1870); dodatky k tomu najdou se v Památkách IX. 154, 957, v dopisech Zuzany Černínové (Dvorský str. 175, 176, 194), ve snešení stavů na sněmu Budějovickém i Brněnském r. 1649, a v Tomkové Gesch. der Prager Universität 270 a násl.

**) Viz Českomoravské kroniky díl V. str. 1261.

daly mezi jiným také o věci, které byly v souvislosti s dávným sporem universitním mezi kardinálem Harrachem a jesuity. Vyřízení jich se císař vyhnul, protože mnil starý spor o universitu rozhodnouti při příležitosti dle svého názoru; k ostatním však ochotně svolil. Klementinští dostali odpověď 4. prosince 1648, Karolinští 9. ledna 1649. Studentům poskytnuta peněžitá pomoc na vychování a ošetřování raněných a nemocných, mimo to povolen jim tříměsíční žold, což schválil také sněm český v Budějovicích v září 1649 odbývaný. Všickni bývalí členové legie studentské, kteří z rodičů svobodných se narodili, povýšení do stavu šlechtického; bylo jich 48, a jest pamětihodno, že ani jediný z nich si nezvolil šlechtický predikát český, nýbrž všickni dle vkusu doby německý, jako z Freyfeldu, z Braunthalu, z Eisenfeldu, z Ehrenfeldu atd., atd.

Studentům z poddanských rodin pochodícím slíbeno, že bude postaráno o jejich osvobození z poddanství. O to se také císař ucházel na zmíněném sněmě v Budějovicích a na moravském sněmě v Brně. Stavové obou zemí svolili k tomu v ten smysl, že poddaní studenti, kteří v legii studentské bojovali, mají býti z poddanství propuštěni, ale toliko pro své osoby, a že jménem císaře hejtmané krajští záležitost tuto s dotýcnými vrchnostmi vyříditi mají. Větší díl studentů, do šlechtictví povýšených i z poddanství osvobozených, nalezl potom existenci v císařských službách, pokud ovšem na kněžství se neoddali. — V kruzích drobnější šlechty viděno rádo rozmnožení řad vladýckých a rytířských mladými muži, a sice v naději, že „ti studenti se potom také ženiti budou a někteří rádi sobě od stavu zase bráti panny“. Neboť po dlouhotrvající válce bylo prý „mládenců málo a pannen dar boží.“

Žádosti akademie karolinské směřovali také ještě k tomu, aby universita měla místo a hlas ve sněmě, aby nejstarší dva světští professoři obdrželi titul císařských radů, a aby professoři i jejich dědici směli svobodně kupovati statky zemské i šosovní, t. j. městské. O místo a hlas na sněmě císař jednal, ale pro všelijaké překážky sešlo z toho; titule císařských rad dostalo se oběma nejstarším profesorům, a sice slavnému lékaři Markovi Marci a profesorovi kanonického práva Janovi Düsterwaldovi. Marcus Marci potom o něco později (1654) povýšen do stavu vladýckého s titulem z Kronlandu. Císař rád byl by vyznamenal také professory klementinské, jmenovitě Jiřího Plachého, ale poněvadž byli členové řehole jesuitské nešlo to; i poctění toliko pochvalnými listy od samého panovníka. — Ko-

nečně i žádost profesorů, aby směli svobodně nabývat zboží, vyřízena příznivě zvláštním dekretem ze dne 29. srpna 1649.

Poněkud nesnadněji bylo vyhověti všem žádostem Pražanů, protože mnohé věci, o které oni stáli, spadaly do kompetence sněmu anebo zase z jiných příčin nezdálo se dvoru jim vyhověti. Zejména Novoměstští měli některá přání, kteráž již od dlouhých let bývala předmětem sporu aneb aspoň žárlivosti mezi nimi a Staroměstskými. Tudíž reskriptem dvorské kanceláře ze dne 23. prosince 1648 odpověděno především toliko Staroměstským: vyloženo jim, co se jim dáti nemůže, a slíbeno vydání majestátu, kterýž by zavíral v sobě všecko, co dvůr povoliti a poskytnouti chce. Pro přítomnou chvíli reskript obsahoval ustanovení, že až do příštího sněmu uděluje se Pražanům Starého Města osvobození od berní a dává se jim přiročí co se dluhů obecních týče; konečně se jim zaručovalo, že vojenská posádka v Praze bude se vydržovati na útraty zemské, a že postaví se pro vojsko baráky na hradbách z fondu fortifikačního, aby měšťané novými platy a dávkami nemusili býti obtěžováni. Brzo potom, 3. ledna 1649, nový dekret dvorský svědčící již také Pražanům Novoměstským oznamoval, že císař oběma městům daruje určitou sumu peněz na opravu bran, hradeb, mostů a na podporu zchudlých obyvatel, kterýžto dekret byl potom také pojat do slíbeného majestátu.

Tento byl vydán pro Pražany Staroměstské 20. dubna 1649, a pro Novoměstské 3. května téhož roku. Obsah jest týž; Novoměstským toliko přirůká se právo patronátní a presen-tanční k farám v jejich městě, kteréhož požívali Staroměstští již od r. 1640, ne bez odporu kardinála Harracha. — V ostatních věcech oba majestáty srovnávaly se, a povýšena jsou jimi města Pražská z předešlého ponížení opět na přední mezi městy královskými. Neboť rozšířen jim erb městský, přirůčen konšelům titul „slovutní“, jehož musili úředové v dopisování s městy užívati, při čemž upraven také způsob dopisování mezi úřady zeměpanskými a městy pražskými. Dále prohlášeno, že zmínka o nich, jakožto účastnících povstání českého*), nemá býti více na ujmu jejich poctivosti, poněvadž vinu svou při posledním obležení Prahy „krví

*) Nachází se v artikulu A XXXIV. Obnoveného zřízení. Pražané zde výslovně jmenování nejsou, nýbrž jmenují se toliko města Plzeň a Budějovice jakožto vždycky věrná, kterážto se za to osvobozují od posudného, kdežto všechna ostatní města (tedy i Praha), jakožto nevěrná, posudné platiti musila.

svou smazali,* a že každého, kdo by jim to ještě vytýkal, mohou k soudu pohnati a k potrestání odevzdati. Tím dle přání katolických Pražan a nejv. purkrabí Jaroslava Bořity z Martinic na na dobro smířena dynastie se stavem městským a takřka s celým národem, na němž až dosud lpěla pohana „ohavné rebellie.“

V dalších člancích majestátu poskytovalo se Pražanům obou měst 300.000 zl., kteréž se jim dle reskriptu ze dne 3. ledna 1649 měly vyplatiti ve 30 letech, po desíti tisících ročně, a sice od výběrčích dědičného posudného a berně nápojové i důchodu solního Ant. Losiho a Wolfa Höniga. Peněz mělo se užívati k účelům svrchu vytknutým. Při sněmích a sjezdech král. Českého směli vyslati Pražané na příště seděti uvnitř šranku na obzvláštní lavici hned za stavem rytířským, a směli také v sedě přímluvy činiti a hlasovati. Dále všickni ti, kdož v předešlých bojích se vyznamenali, vepsáni zejména a na věčnou paměť do majestátu, ano celý „ouřad“ Staroměstský a Novoměstský i s dědici povýšen do stavu vladýckého, a kanceláři dvorské nařízeno, aby každému z radních osob, jakmile se ohlásí, vydala na takovéto povýšení do stavu majestát s erbem a příslušným predikátem. Tím způsobem povýšeno 35 osob; některým, kteří již erb měli, dostalo se zlepšení, jiní teprv erbu a přídomku nabyli. Jeden občan, majetník mlýna Václav Novotný, který byl poddaným nejv. purkrabství, z poddanství osvobozen; komorní rada Ant. Losi povýšen do konce do stavu panského. — Ze všech vyznamenaných toliko 7 zvolilo predikáty české, ostatní německé (ze Scherlingu, ze Strombergu, z Lövenburgu, z Freyfeldu etc.). Potomci mnohých z těchto rodin žijí a užívají titule šlechtického po dnes.

Až dosud stav městský zastoupen byl toliko při soudě appellačním; teď oznamovalo se Pražanům, že z nich také povolávání budou úředníci do soudu dvorského, komorního, purkrabského a menšího při deskách zemských. Dále udělovalo se Pražanům dosti veliké rozšíření právomocnosti policejní i soudní tím, že v majestátu se rozkazovalo, aby nikdo z vyšších stavů nekupoval více žádného domu v městě, který by pod šos čili plat městský příslušel; pokud takové domy jsou v držení šlechty nebo duchovenstva, jsou majetníci povinni všechna břemena s obcí nésti a žádných živností v domech těch neprovozovati. Kdo by ze šlechty nebo z duchovenstva šosovního domu se zbaviti chtěl, směl prodati jej toliko měšťanovi. Při téže příležitosti nařízeno, že všechna tak zvaná postranní práva ve věcech veřejných t. j. politických

a vojenských, i ve věcech trestních, podříditi se musí úřadům městským, tak že majitelům postranních zpráv zbylo toliko soudnictví ve věcech práva soukromého nad poddanými čili úročníky jejich. Konečně postoupena obcím Pražským druhá polovice (první polovice požívali od dřívějších dob) odúmrtí po všech obyvatelích, kteří k soudu městskému příslušeli*), a osvobození obyvatelé obou měst na 50 let od platů z vinic a zahrad v městě i okolo města t. j. tak zvaného perkrechtního tácu; při čemž výslovně podotknuto, že osvobození vztahuje se jen na měšťany Pražské a na vína domácí, ne přesporní. — Za několik dní (13. května 1649) po vydání obou majestátů potvrzena Staro- i Novoměstským všechna starší privilegia jakož i nadání nová, ale ovšem s tím doložením, že jich mají užívati, jen pokud zůstanou věrni náboženství katolickému.

Nepochopitelno zůstává, proč majestáty nebyly také vztaženy na Malou Stranu Pražskou, která sice neubránila se Švédům, ale přes to neméně vytrpěla, se stejnou oddaností zůstávala věrna rodu panovnickému a chovati musila nepříteli i strádati pro něho na všech stranách. Ve příčině vlivu obce na postranní práva nabyli sice Malostranští týchž výhod již před vpádem švédským do Prahy, ale v ostatních věcech, na četné žádosti ke dvoru podané, nepřišla zprvu vůbec žádná odpověď, a teprve po několika letech (1653) zřízena komise, kteráž měla prosby Malostranských vyšetřiti a podati o nich dobrá zdání. Záležitost tato vlekla se znovu několik let a teprv nástupce císaře Ferdinanda III. Leopold I. 15. prosince 1657 vydal Malostranským majestát zavírající v sobě podobné výhody, jako obdrželi Staro- a Novoměstští, ale v míře mnohem menší. Nepovolil jim válečnou náhradu, nepovýšil nikoho do stavu šlechtického, a osvobodil je od placení perkrechtního tácu toliko na 25 let. Téhož roku, jen o několik dní dříve (7. prosince) nabyli také Hradčanští potvrzení starých privilegií, ale nového neobdrželi nic, leč jen výsadu, aby domy městské nebyly odcizovány od šosu městského.

Vedle odměn za zásluhy, pomýšleno také na stálé díkučinění Bohu za šťastné skončení války a žádoucí mír, čili na „odměnu nebesům.“ Musili bychom daleko jíti za mez líčení našemu

*) Tento odstavec majestátu nabyt pro obec Pražskou v našich dobách praktické důležitosti a vedl J. Čelakovského k sepsání zvláštního, samostatného spisu o „Právu odúmrtí“, kterýž vydán byl po česku i po německu.

vytknutou, kdybychom měli vyprávěti vše, co v tomto směru se stalo. Postačí zmíniti se toliko o těchto stránkách bohoslužby, které dávají ráz tehdejší době. A to jsou slavnosti k počtě P. Marie. Jesuitům především přísluší zásluha, že ctění Rodičky Boží systematicky vypěstovali; jejich přičiněním vstřípeno v mysl všeho věřícího lidu katolického pevné přesvědčení, že odvrácení záhub nepřátelských a zamezení návratu předbělohorských řádů politických a náboženských stalo se hlavně na přímluvu blahoslavené P. Marie. Z toho dá se vysvětliti hluboké zanícení a nadšení náboženské, s nímž potkávaly se skutky císařské vlády směřující k účtě mariánské.

Císař Ferdinand III. prohlásil P. Marii za zvláštní patronku domu Rakouského a jmenovitě přál si, aby učení o nepoškvrněném početí P. Marie, od starých dob (na př. od sv. Tomáše Aquinského) v církvi hlásané a v novější době jmenovitě od jesuitů hájené, stalo se uznáním článkem věrouky katolické. Ale poněvadž tehdejší papežové tomu odporovali, zaváděl ctění nepoškvrněného početí sám a sice na tak dlouho, pokud by papežové opak toho věriti nenařídili *). Jmenovitě rektorům, děkanům, profesorům, kandidátům doktorských hodností a všem jiným příslušníkům university pražské, jakož i všech ostatních universit v celé říši habsburské, předepsána r. 1650 přísaha o nepoškvrněném početí P. Marie, kterouž všickni musili složiti, a každoročně v určitý den v chrámě Týnském opakovati. Ustanovení toto zůstávalo v platnosti až do císaře Josefa II., kdež dekretem ze dne 15. června 1782 bylo zrušeno. — V témže smyslu dal Ferdinand III. v červnu 1650 uprostřed Staroměstského náměstí postaviti vysoký sloup s obrazem Nepoškvrněné P. Marie na památku míru Westfálského, a zřídil nadání, aby každou sobotu byla zde zpívána litanie loretánská a sice u přítomnosti jednoho kanovníka a dvou vikaristů chrámu svatovítského. Nadání toto trvá dosud, jenže se nezachovává více v původní, nýbrž ve změněné formě.

Největšího rozsahu nabyla účta k P. Marii při přenášení obrazu P. Marie staroboleslavské z Vídně (kdež obraz chován k vůli bezpečnosti) do Staré Boleslavi. O přípravách a slavnostech, které s tímto aktem byly spojeny, nemůžeme si učiniti ani pořádné ponětí: tak byly velikolepé. Když v srpnu 1650 odvážen obraz z Vídně,

stalo se to za účastenství celého dvora; nemocného císaře zastupoval syn jeho král Ferdinand IV. Obraz měl býti vezen do Čech přes Jihlavu a Čáslav, ale staričký Vilém Slavata vyprosil si, aby byl vezen přes Jindřichův Hradec. Tam přivítán s nesmírnou nádhrou a velikými slavnostmi. Zpívána při tom píseň nově složená od Adama Michny z Otadovic, známého tvůrce hudebně proslulé „České Mariánské muziky.“ Za neustálých slavností odvezen obraz z Hradce do Prahy; zde chován nejprve na Vyšehradě, potom v Týně, konečně u sv. Víta, až 7. září v přeslavném processí za účastenství všech hodnostářů církevních i světských, jakož i množství obecného lidu, odvezen do Staré Boleslavi *).

Není pochybnosti, že vzrůst kultu mariánského měl také ráz protiprotestantský. V pojmání účty ku P. Marii katolicismus ode všech vyznání nekatolických velmi se rozlišoval a bylo záhy patrno, že ti, kdož se mariánských slavností nezúčastnili, byli se stanoviska církevního kacíři a ze stanoviska obnoveného zřízení politicky trestuhodní lidé. Rovněž tak přísaha o víře v dogma nepoškvrněného početí byla závorou, kteráž až do císaře Josefa překážela přemnohým k dosažení professor a hodností akademických, a to nejen nekatolíkům, ale i těm katolíkům, kteří o této věci, jakožto od stolice papežské dosud neuznané, měli jiné mínění. Se stanoviska svobody církevní bylo také velmi pochybeno, že do záležitostí čistě dogmatických vměšoval se stát a směl činiti co do vry závazné předpisy. Trpěla-li a schvalovala to tehdejší správa církevní v tomto případě, stála na základě pochybeném, což se ukázalo velmi záhy, když stát míchal se do záležitostí náboženských i tam, kde to musilo býti a bývalo zástupcům církve velmi nemilé. Než tyto a podobné úvahy pronikly teprv později, až když nebezpečí, že církev ocitne se v úplném područí státu, bylo docela patrné. Na ten čas zástupci církve, stavové a vychovanci škol katolických, vliv státu na církev pokládali za blahodárný a nejen v povznesení náboženství katolického, ale i v potlačení posledních zbytků kacířství stáli se státní mocí za jedno, rozcházejíce se do jisté míry jen v prostředcích, které k tomuto cíli vésti měly.

Katoličtí stavové, jichž přesvědčení nábo-

*) Zmínil jsem se o této věci již stručně v předcházejícím svazku na str. 903.

*) Popisů tohoto processí, současných i pozdějších, jest velmi mnoho. Já jsem (nemohu pouštěti se do podrobností) přidržel se Beckovského Poselkyně II 3. str. 403.

ženské i hmotná existence během války třicetileté několikrát byla vydána v šanc velikému nebezpečí, největší odměnu spatřovali v tom, že mírem Westfálským návrat k bývalým řádům náboženským stal se nemožným; oni také ihned chopili se myšlenky, aby reformace katolická, kteráž během války nedala se úplně provésti, teď provedla se dokonale a na všechny věky trvale.

Sněmy v Čechách i na Moravě r. 1649.

Naposledy sněmovalo se v našich zemích roku 1646, a tehdaž povolena veliká berně na tři léta *), kteráž došla 1649. Na Moravě svolán byl sjezd stavovský již v březnu 1649, aby na rychle svolil některé pomoci **), a sice hlavně, aby prodloužil na několik měsíců dávky svolené před třemi lety. Stavové usnesli se povoliti na 6 měsíců, od 1. dubna do konce října, kontribuci z kupců, nájemníků, řemeslníků i jich tovaryšů, z mlýnů, pivovarů, rybníků, vápenic, hamrů, skelných hutí atd. v tom způsobu, jak tato berně povolena byla v Čechách i na Moravě r. 1644 ***). Pak svolili 6000 zl. na výrobu prachu a sice tak, aby rozvrhla se tato summa na podíly po 500 zl., splatné každý měsíc; a konečně vzali na sebe zaplacení šestinedělního žoldu vojákům v zimních bytech na Moravě ležícím. Za to žádali odstranění anebo aspoň polevení mýt a cel zřízených během války od rentmistrovského úřadu a pro stálý nedostatek peněz rok od roku zvyšovaných. Mimo to učinili určité opatření, co se kontribucí pro Švédy v zemi ještě zůstávající týkalo, a sice tak, že nemá je platiti země jako celek, nýbrž každá vrchnost dle své povinnosti.

Císař byl se snesením sjezdu moravského celkem spokojen, ale dříve ještě, než došla lhůta, na kterou pomoci dány, staral se o svolání sněmu nejen na Moravě ale i v Čechách a ve Slezsku, aby nabyl stálejší a větší berně. Sněmy český

i moravský svolány k 11. srpnu 1649 do Prahy a do Brna. Kdežto však sněm v Brně sešel se v ustanovený den a začal rokovati, sněm český, pro prudký mor v Praze řádcí, musil býti přeložen do Budějovic, kdež sešel se teprv 25. srpna *).

Komisary královskými při sněmu moravském byli Oldřich Adam Popel z Lobkovic, rada dvorské komory i nejv. mincmistr král. Českého a Gabriel Peverelli, skutečný dvorský rada, známý oddaný služebník a rádce panovníkův ve věcech fiskálních. Na vychování jich vyměřeno, Lobkovicovi jakožto „principal komisaři“ 500 zl. a Peverellimu 400 zl. měsíčně; rentmistrovskému úřadu pak rozkázáno, aby tuto summu jim vyplatil. Peverelli vedle sněmovního komisařství obdržel ještě zvláštní úkol, aby totiž vyšetřil stav pracháren moravských a podal návrhy k polepšení jich.

V proposici stavům předložené, žádáno o peníze, kterýchž nevyhnutelně bylo třeba na „abdankování“ vojska, na rozličná poselství, na uherské pevnosti a na jiné veřejné potřeby. Stavové dle tehdejšího způsobu v sáhodlouhých řečech omlouvali se a líčili svou záhubu, ale pak přece povolili 100 tisíc zlatých na rok a sice od 1. listopadu r. 1649. Za to ovšem císař musil upustiti od toho, aby se nově povolili „akcisy“ z masa, piva, vína a jiných věcí dle způsobu z r. 1646.

Povolena summa rozvržena byla takto: k volnému použití zůstaveno panovníkovi 58 tisíc zlatých, na platy pro úředníky při tribunále, deskách zemských, pro krajské hejtnany i komisaře a pro zemské doktory vyměřeno 26 tisíc zl., na opravu opevnovací 10 tisíc zl., na výrobu prachu 6 tisíc zl.

Způsob k vybírání obrán starý a špatný. Již tolikrát bylo naříkáno, že rozvrhování berní na Moravě dle tak zvaných „zbrojních koní“ čili giltperdů **) jest nanejvýše nestejné a nespravedlivé, ale přece zase bylo se k němu navraceno. Omlouváno to nedostatkem času a válečnými příhodami, že až dosud nějaký nový, lepší způsob berních rozvrhů upraven nebyl. Jako se již dříve dalo, tak i teď provedena jenom

*) Viz. Českomor. Kroniku V. str. 1236.

**) Zprávy o tomto sjezdu čerpám jen ze zmínek v srpnovém snesení sněmovním obsažených a pak z Pilarze a Moravce Historia Moraviae III. 275. Že to byl pouhý sjezd a ne sněm, viděti z toho, že nebyli při něm král. komisaři. — Bylo-li vydáno tiskem nějaké snesení, nevím, protože o tisky stavovských snesení moravských jest veliká nouze. V Praze jsou jen některé a na Moravě z jiných příčin nejsou dosažitelné. Jen správa c. k. studijní knihovny v Olomouci zapůjčila mi s ochotou vše, co měla, ale bohužel i její sbírky jsou v tomto směru dosti neúplné.

***) Viz Českomor. Kroniku V. str. 1183 a 1187.

*) Tištěná současná snesení sněmovní česká i moravská. Mnohé zprávy také v aktech dvorské komory, D'Elvert IV. str. 323 a násl., výtahy ze snesení v téhož Rebellion str. 576, 650 a násl. Že mor byl příčinou přeložení sněmu z Prahy do Budějovic, potvrzuje také Zuzana Černínová (Dvorský str. 214).

**) Obširnější výklad o jich podstatě podán v Česko-Mor. Kron. V. str. 1142 a násl. Dle rejstříku (heslo: Giltperd) snadno se najdou všechna dotýčná místa.

nějaká nejnutnější oprava čili redukce gilltperdů. Napočteno jich již jen 250, takže z každého musilo se zaplatiti 400 zl., aby 100 tisíc zl. mohlo býti sebráno. Ovšem berně nevybírala se najednou, nýbrž v měsíčních lhůtách po částech. Krajští výběřčí, kteří měsíční kvoty přijímali, byli povinni odváděti je do rentmistrovského úřadu a císař ihned také vydal rozkaz, aby peníze povolené k volné jeho dispozici každý měsíc pravidelně se posílaly ke dvorskému výplatnímu úřadu (Hof-Zahlamt). Ač krajští výběřčí dostali instrukce a vymyšleny všechny prostředky, aby bez velkých útrat a rychle se pracovalo, bylo přece potřebí velmi mnohých rozkazů a upomínek, než peníze vskutku byly odvedeny. Zatím pomáháno si anticipacemi, čili děláním dluhů na účet povolené berně; zemský hejtman Rotál sám půjčil na to císaři 25000 zl.

Stavové moravští nezůstali státi při tomto svolení, nýbrž prohlásili, že vedle svrchu vzpomnutých 100 tisíc zl. jsou hotovi převzít všechna vydání, která s rozpuštěním vojska na Moravě v posádkách ležícího budou spojena. Žádali jenom, aby císař brzo určil, mnoholi vojska bude rozpuštěno a kdy se to stane. Přitom neopomenuli dodat, že počet vojska, který na dále zůstane ve službách císařských, v pevnostech a po hranicích, bude zredukován na počet co nejskromnější. Císař to Moravanům v propositi naznačil, a oni neváhali rychle v tom smyslu se usnésti. Záměry o vydržování většího stálého vojska tím ovšem povážlivě se bortily. — Dokud ještě vojsko nebude „abdankováno“, povolili na jeho vydržování 16 tisíc měric žita, 10 tisíc měric ovsu a po 5 tisících měric pšenice a ječmene, kteréž se měly vybírat také dle gilltperdů, a odvésti do krajských měst a zásobáren čili profianthauzů, jak bylo zvláště nařízeno.

Císař nemlnil povoleného obilí užívati, nýbrž prodati a peníze na vojsko upotřebiti. V tom smyslu zemský hejtman musil podati zdání, jak by nejlacinějším způsobem obilí se sebralo a jak co nejdražše prodati mohlo. Také profiantmistr Girola v témže směru obdržel instrukci.

Několik let již svobodníci moravští, t. j. majitelé dvorů nebo mlýnů, kteří sice byli bez vlastních poddaných, ale také sami vrchnostem v dědičné poddanství zavázáni nebyli, bývali osvobozeni od berní, nepochybně proto, že válkou nesmírně sešli. Při tomto sněmu jim však uloženo, aby do vánoc složili po 12 zlatých, jakožto příspěvek k abdankování vojska, ale ovšem tak, že bohatší měli dáti více, chudší méně, dle uznání krajských hejtmanů a deputovaných. Při této pří-

ležitosti nařídil sněm revisi svobodníků a sice tak, že každý majitel svobodného dvora nebo mlýna měl 11. listopadu 1649. dostaviti se před hejtmana svého kraje, a předložiti mu privilegia a nadání, na nichž svobodnictví jeho se zakládá. Kdo by v určený den se nedostavil, měl propadnouti a ztratiti svobody své. Ale přes nařízení tak určité s trestem velmi citelným trvalo to dlouho, než záležitost tato byla uvedena do pořádku. Bylo to jako s hrozbami naproti těm, kdož neplatili berně; vojenské exekuce se sice přistřežovaly, ale berních nedoplatek pranic neubývalo. Státní správa za doby převratu politického a dlouhých válek tak se pokazila anebo byla nehotová, že všechny hrozby nevedly k ničemu; teprve ustálenější praxe správní a zlepšené poměry způsobily pořádek.

Z jiných článků sněmovních pro další vývoj důležitější jsou tyto. Již roku 1642 vyhlášeno všeobecné přiročí čili generální moratorium ve příčině placení dluhů *), kteréž každoročně obnovováno a nyní ještě na jeden další rok prodlouženo. — Óde mnohých let zřízena byla na Moravě stavovská komise k ohledání a vyrovnání zemských dluhů. Na tomto sněmě poděkoval se z ní Jan hrabě Rotál, protože převzal úřad nejv. hejtmanství zemského a tím také předsednictví tribunální. Stavové vzali resignaci jeho na vědomí, a při téže příležitosti obnovili tak zvanou zemskou komissi, zvolivše členy nové a potvrdivše některé ze starých. Komise skládala se potom z 8 členů, po dvou z každého stavu. A sice zvoleni: z duchovenstva, kanovník Olomoucký Jan Merkurián, a opat Zábředovský Vavřinec; ze stavu panského, nejv. komorník Gabriel hrabě Serenyi a appellační rada Maximilián Valentin hrabě z Martinic; ze stavu rytířského, nejv. písař a hejtman kraje brněnského Sigmund Ferdinand Sak z Bohuňovic a místokomorník Melichar Ledenický z Ledenic; ze stavu městského, soused olomoucký Julius Ferd. Zirkendorfer a soused brněnský Ondřej Boreš z Boršten-dorfu. Vedle toho zvoleny ještě jiné dvě komise, osmičlenná k vyrovnání sporu o hranici s královstvím uherským, na panstvích Strážnickém a Hodonínském, a čtyřčlenná k dalšímu provádění staré právní rozepře o privilegia Lichtenšteinská, s náčelníkem rodu tohoto. — Dle starého zvyku klíče od zemských privilegií mívali u sebe dvě osoby, jedna ze stavu panského, druhá z rytířského. Poněvadž během války obě zemřely, usnešeno, aby jeden z klíčů svěřen byl

*) Viz Českomor. Kroniku V. str. 1147.

zemskému hejtmanovi Janu Rotálovi, druhý podkomořímu Janovi Jakartovskému ze Sudic.

Nejdůležitější bylo usnešení o náboženství. Stavové byli vděční za uzavřený mír a přáli si, aby teď křesťanská pobožnost se všude hojněji než dříve pěstovala, ale ovšem jen a jediné na základě víry křesťanskokatolické. Protož kladlo se především stavům na srdce, aby vše činili co k upevnění katolické církve slouží a dále pak, aby poddané své k těmž vedli, a ve věcech víry postupovali dle starších patentů a nařízení císařských o tom vydaných, t. j. aby poddané přiměli všude k přijetí víry katolické. Konečně žádán císař a král Ferdinand III., aby nad katolickým náboženstvím ochrannou ruku držel a všechny bludy, kdekoliv by se jaké vyskytly, odvracel, tak aby jednota i svornost v jednotné víře na vždy byla zachována. Podobně, jak uvidíme, usnesl se také sněm český, což ovšem nezůstalo bez následků na vývoj otázky náboženské.

S tím se sněm moravský v měsíci září 1649 rozešel. *) — Gabriel Peverelli, jeden z obou sněmovních komisařů, ještě před odjezdem z Brna přivedl do pořádku výrobu stříelného prachu; na základě jeho zdání uzavřel v listopadu r. 1649 rentmistrovský úřad k rozkazu císařskému s výrobcem prachu, Petrem Haugeckem v Brně, novou smlouvu.

Český sněm sešel se, jak svrchu praveno, pro mor v Praze rádicí, teprve 25. srpna 1649 a sice v Budějovicích. Komisaři královskými byli při něm Václav Euseb kníže z Lobkovic, president české komory Jindřich Wolf Berka z Dubé (kterýž se psal hrabětem Hovorou z Dubé), a purkrabí kraje Hradeckého Fridrich Věžník z Věžník. Průběh byl celkem týž jako na Moravě. Císař žádal o peníze na zaplacení a rozpuštění vojska, a stavové mu odpověděli, že by spíše zasluhovali oddechnutí nežli nových berní, ale přes to přece svolili mimořádnou berní, a sice ze dvou důvodů: předně aby již jednou vojenským neřestem byl konec učiněn, a za druhé, aby ukázali vděčnost císaři, že je zachoval „při starožitném, pravém, samospasitelném římsko-katolickém náboženství, jakožto nejpřednější, nejpevnější a nejstálější základu, na kterémž práva a ustanovení, též i prospěch a všeobecné dobro tohoto království záleží.“

*) Ve výtahu u D'Elverta Rebellion str. 577 jmenuje se 6. September, v současném tisku teprve „16. listopad“, čímž po mém zdání nemíní se konec sněmu, nýbrž bezpochyby datum reversu, anebo vydání tištěné zprávy o sněmovním usnešení.

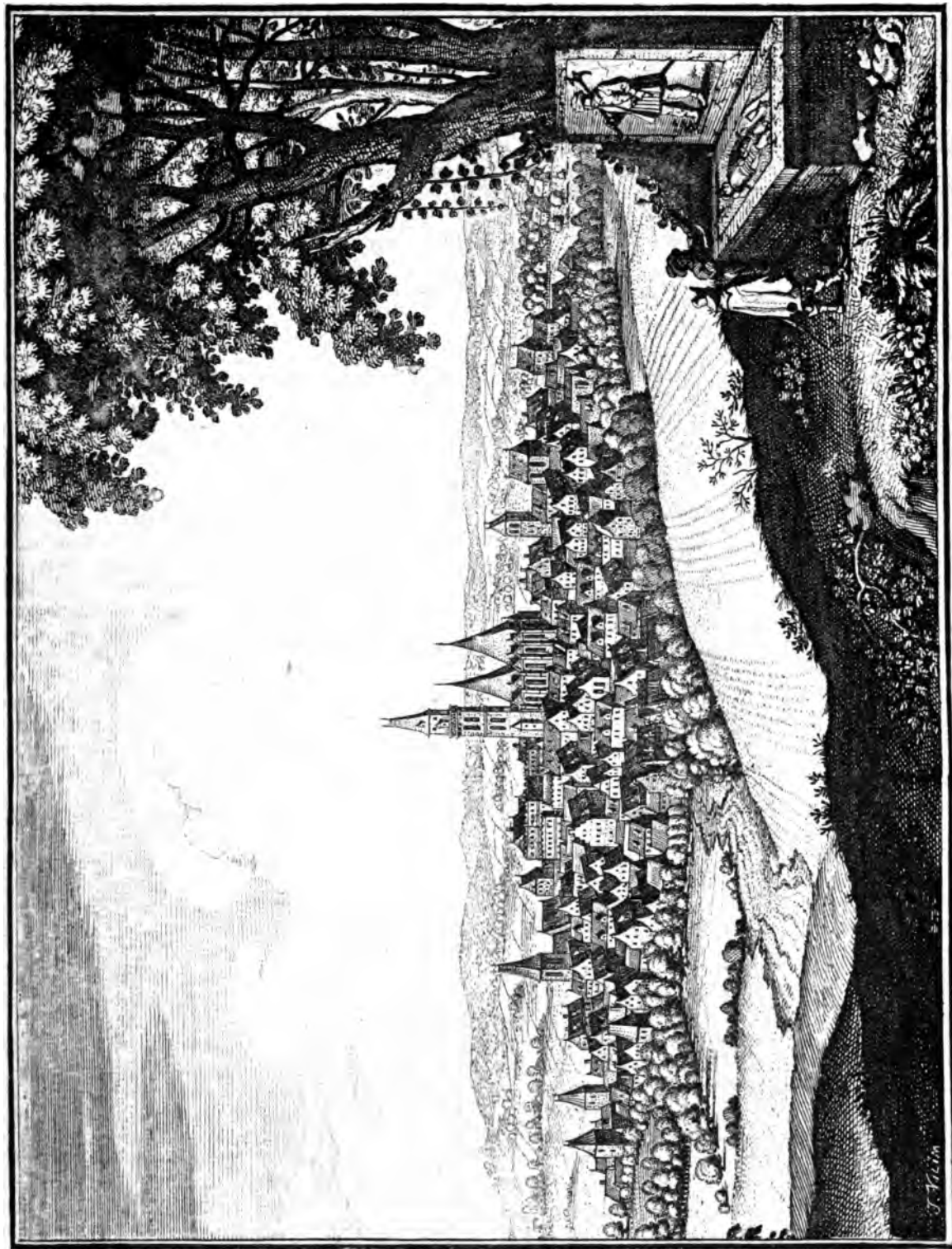
Stavové čeští na rozdíl od Moravanů nepovolili berni v určité summě, nýbrž rozhodli se pro svolení nápojové daně, dle způsobu již ve dřívějších letech obvyklého, a sice tak, aby po celý rok platilo se ze čtyřvřederního sudu piva, bílého nebo ječného, 45 krejcarů, z vědra vína (32 pinet) po 15 krejcarích. Každý jedenáctý sud piva a sedmé vědro vína pro dolivku od daně osvobozeno. Platiti musil berni tuto každý (i obyvatelé Chebska a Kladska), ať již pivo vařil a prodával, aneb jen ku své potřebě a pro domácnost užíval. Vyjmuti byli toliko řádové mnichů žebravých, nápoje potřebované ve špitálech pro chudé a víno koupené pro potřebu služeb božích. Potom také vyjmuti Pražané, ve smyslu císařského slibu vepsaného potom v majestát svrchu vyložený. Rovněž vysloveno, že obyvatelé nebudou nuceni platiti z piva, které se na vychovávání vojáků spotřebuje.

Na potřeby vojska povolen čtyřicátý mandel z letošní sklizně; aby v tom byla rovnost, určeno, že mandelem rozumí se dva věrtele pšenice, žita a ječmene a tři věrtele ovsa. Toto obilí mělo se dovážeti na útraty stavů do nejbližších zavřených měst, a sice pšenice, žito a ječmen musily se odměřovati „štrejchované“ oves pak „s vrchem“: praxe to, která se až dosud při prodeji obilí zachovávala. Osvobození byli, kdož povětřím, ohněm, nebo krupobitím o úrodu přišli. — Co kdo za posledního obležení Prahy na vojsko a koně půjčil, mělo mu teď býti nahrazeno.

Za toto svolení žádali stavové, aby zrušeno bylo hraničné clo z obilí, a aby na nejmenší počet bylo ztenčeno vojsko, kteréž po rozpuštění armády v zemi se posádkou vydržovati bude. Císař v obou případech slíbil žádostem stavů dle možnosti vyhověti a k tomu dodal, kdyby budoucně mělo se pro Čechy ustanoviti nové rozvržení vojska, a k tomu byly pozvány osoby z jiných zemí, že ze stavů českých přibere se k takové práci nejv. hofmistr František Oldřich hrabě z Kolovrat (Libšteinský) a generální komisař vojenský Vilém Albrecht z Kolovrat (Kraňovský), aby byla zachována náležitá proporce, a na Čechy nebylo ukládáno více než snéstí mohou.

Co se vybírání svolené berně nápojové a obilné dotýkalo, stavové dali to jako r. 1648 *) úplně a dokonale v moc Jeho Milosti Císařské, čili dle tehdejšího způsobu mluvení „modum exigendi“ zanechali k dispozici J. M. Cské. Za to se panovník zavázal, že výběrčí daně

*) Viz Česko-Moravskou Kroniku V. str. 1238.

Čáslav (dle Merianovy topografie Čech, Moravy a Slezska z r. 1650).

nápojové ve příčině berních exekucí budou odvislí od místodržících, (tedy ne od komory, ale také ne od nej. berníkův stavovských) a bez jejich vědomí a svolení nebudou směti nižádné exekuce předsebráti.

Vedle svolené berně vzali na sebe stavové čeští také povinnost, že budou vydržovati vojsko v Čechách rozložené tak dlouho, dokud abdikováno nebude, při čemž vyměřeno, že na jednoho koně vojenského se více týdně nemá od obyvatel žádati než dva větele ovsu. Císař zavazoval se za to, že rozpouštění armády začne co nejdříve, aby brímě s vychováním vojska spojené dlouho netrvalo. Tímto způsobem, jak ukázáno, stavové na Moravě i v Čechách, vedle berně a bez újmy její, vzali na sebe starost o vojsko, a sice o všecko, a pak aspoň o to, které i po rozpouštění armády zůstane pohromadě v posádkách. Tak učiněn byl počátek pro budoucí pravidelný požadavek o výchovu jisté části vojska na útraty země*). Za to panovník vzal na sebe pro tentokráte výchovu posádky Pražské, zaplacení místodržitelské kanceláře a zemských lékařů, a rovněž slbil, že na vlastní útraty bude dále zpořizovati pořádné opevnování Prahy.

Generální vojenský komisař a hejtmani krajští měli dle snesení tohoto sněmu býti z prostředkův zemských placeni, „poněvadž v službách a potřebách zemských pracují;“ přitom císař vydal ještě nařízení o těchto úřednících, kteráž rovněž pojata do sněmovního snesení. A sice: 1) generální vojenský komisař i hejtmani krajští jsou odvislí od císaře, a když jeho v zemi není, od královských místodržících; 2) mají na svých platech zúplna přestati a od stavův žádných jiných dávek, než které na sněmě svoleny byly, neukládati a nevybíráti; 3) kontribuční účty mají hejtmané každého čtvrt roku předkládati generálnímu komisaři a on, přehlídna je, má přednésti je ku schválení místodržícím; 4) krajští hejtmané nemají při svých pochůzkách a jízdách v kraji od obyvatel venkovských nebo městských žádných zvláštních pomoci žádati, aniž poddaný lid k postranným službám a robotám pro sebe potahovati, nýbrž naopak, mají se poddaných ve všech případech věrně ujímati a je chrániti; 5) s důstojníky vojenskými nemají míti hejtmani žádného srozumění a nemají jim žádných dávek obzvláštních na obyvatelstvu vykazovati, nýbrž mají kontribuce dle rozkazu místodržících sebrati a přitom vlastní

*) Vedle snesení sněmovního svrchu citovaného viz také Riegrovo Zřízení krajské I. 251; později bude o tom řeč obšírněji.

své statky jako jiné šacovati, a berni ke komoře, aneb kamž jinam náležeti bude, odvésti.

Těmito články měl býti položen základ k nové, přísnější správě státní. Neboť za předešlé války hejtmanu příliš bývali odvislí od generálních komisařů vojenských, a ve vypisování i vybírání dávek po krajích hověli zhusta veliké libovůli. To sice nyní nařízením císařským od sněmů přijatým mělo býti zamezeno; ale ve skutečnosti trvalo dosti dlouho, než se zásady tuto projevené ujaly. Krajští hejtmané musili býti, jak uvidíme, ještě zvláště a znovu upomínáni, aby nepotlačovali obyvatelstvo městské, a ochranu nad lidem poddaným rovněž nevykonávali tak, jak těžké a zlé doby by byly vyžadovaly. Nicméně staly se na sněmě Budějovickém aspoň první kroky k zákonitému pořádku.

Vedle usnesení na prospěch studentstva, o němž svrchu již řeč byla, jsou ještě dvě věci důležité, kteréž stavové uzavřeli. První dotýká se příročí čili moratoria na dluhy, kteréž od léta 1640 každoročně obnovováno a teď ještě na rok povoleno, druhá dotýká se náboženství.

Příročí na dluhy nejpotřebnější bylo pro Pražany a obyvatele královských měst. Pražané Staro- i Novoměstští žádali císaře za osvobození ode všech berní a za udělení zvláštního příročí na deset let, aby ani kapitálu spláceli ani úroků platiti nemusili. Císař, jak povědomo, osvobodil je od placení dědičného tácu, jakožto platu komorního, na 50 let, ale od berní nemohl jinak, než osvoboditi je jen do příštího sněmu, jemuž židost Pražanů předložil a skrze komisaře sněmovní horlivě za její přijetí se přimlouval. Ale stavové nesvolili k ničemu jinému leč k příročí na jeden rok a sice ve smyslu od Pražanůž žádaném, aby vztahovalo se na kapitál a úroky. Co se berní dotýkalo, vytkli stavové Pražanům, že beztoho mají velikou polevu odpuštěním tácu na 50 let, a nesvolili k ničemuž více, než aby sprostěni byli ode všech dávek a břemen na tomto sněmě svolených, kromě „nápojné a obilné kontribuce, kromě ubytování vojska a jemu náležitých potřeb.“ Jinými, přímými slovy řečeno, nebylo Pražanům sleveno nic; posádka vojenská vydržována sice na útraty panovnickovy a ne měšťanů, ale to nebyla koncesse od sněmu Pražanům udělená, nýbrž od císaře. — Pro ostatní města království příročí, na jeden rok toliko sněmem povolené, nemělo téměř významu, a musilo znovu býti prodloužováno a i také jinými způsoby o to býti postaráno, aby města své obecní hospodářství a dluhy do pořádku mohla přivést.

Ve příčině náboženství stavové čeští zrovna tak jako Moravané postavili se na stanovisko co nejrozhodněji katolické. Čechové usnesení své trochu jinak stylisovali, a sice, jak se mi zdá, ještě důrazněji. Právili totiž ku konci sněmu, že pro císaře učinili, co jim nejvýše bylo možné, a že jsou hotovi i na dále ve všech potřebách při panovníkovi státí a statky i hrdla v nezměnitelné věrnosti proň nasaditi. Za to však očekávali i cele se ubezpečili, že je císař a král bude ochraňovati, „obzvláště pak nad starožitným, pravým, samospasitelným římsko-katolickým náboženstvím“ že bude ochrannou ruku držeti dle královské povinnosti své a dle přísahy korunovační; neboť, doložili stavové, katolické náboženství „jest nejpřednější, pevné, hlavní, základní a gruntovní tohoto království privilegium, v kterémž stavové bez proměny žiti i umříti hotovi jsou.“ Stavové čeští mimo to dobře věděli, že knížata němečtí vyhradili si, aby na říšském sněmě směli se za emigraci českou přimlouvati, a proto vyslovili ku konci své žádosti ještě přesvědčení, že císař nebude se na žádné „intervence nebo přímlyvy“ ohlížeti a dle toho se zachová, jak oni žádají. — V tomto směru nebylo zajisté třeba císaře Ferdinanda III. tak horlivě napomínati: neboť postaral-li se o to, aby ve Westfálském míru požadavky emigrace naprosto byly zamítnuty, nemínil zajisté dbáti nějakých dodatečných přímlyv na sněmě říšském v Řezně.

Katoličtí stavové čeští i moravští, kteří hned na prvním sněmě po uzavřeném míru s takovým důrazem ukazovali panovníkovi cestu, po které ve věcech víry kráčetí měl, byli si zajisté dobře vědomi, že přání jejich shoduje se s vůlí a přesvědčením panovníka i představenstva církve katolické v obou zemích. A oni sami zajisté toho času velmi hluboce byli o správnosti toho, co žádali, přesvědčeni. Neboť pod záštitou katolického náboženství dostali se k nám a udrželi se v zemích našich: i bylo pochopitelné, že s celou silou duší svých byli katolíky a že rodiny své v duchu nejvroucnějšího zápalu pro věc církve katolické vychovávali! Ale vedle této stránky ideální nesluší se zapomínati na stránku hmotnou. Katoličtí stavové v obou našich zemích srostli s novými poměry politickými a jim největším dílem děkovali za svůj majetek i společenské postavení. Těch, kdož neobohatili se přízní panovníka a ze statků bývalé šlechty nekatolické, teď v cizině strádající, bylo hrozně málo. Každá změna v poměrech politických, kteráž by byla laskavější tvář ukázala emigraci,

mohla býti pro majetek katolických pánů nepřijemnou. Dokazují nám protokoly konfiskačních komisí, že ještě dlouhá léta po válce třicetileté vlekly se právní rozepře dětí a vnuků po emigrantských rodičích o majetek otcův anebo peněžité náhrady zaň. I lze si snadno představit, do jakých spleťtých processů byla by bývala zapředena velická většina katolické šlechty, kdyby emigrace, navráťvši se domů, byla se domáhala toho, co otcům dříve patřovalo. A z toho jest pochopitelné i jasno, že katoličtí stavové čeští i moravští, když během války třicetileté s největší obětavostí povolovali panovníkovi prostředky na vojsko, činili tak nejen z rozhodného přesvědčení pro víru katolickou, ale také z pudu po sebezachování. A tytéž zajisté motivy — ideální a praktické — byly také příčinou, že po skončené válce stavové obou zemí zavádali podnět k tomu, aby moc světská a církevní konaly svou povinnost vůči těm zbytkům kacířstva, kteréž za dob válečných dovedly se v zemi udržeti anebo pod ochranou nepřátel se sem navrátily.

Budějovický sněm skončil práce své a rozešel se dne 2. října 1649, když byl ještě na samém sklonku panovníka žádal, aby obyvatelstvo ničím jiným postranním nebylo obtěžováno a žádné vymyšlené berně nebyly naň ukládány, leč jen ty, kteréž na tomto sněmu povoleny.

Sněmování r. 1650.

„Kdyby Bůh všemohoucí ráčil srdce naší nejmiloslivější vrchnosti k nám věrným, poslušným Čechům nakloniti a aspoň na dvě léta kontribucí nás zbaviti, tu bychom tak trochu mohli se zotaviti.“ Těmito slovy paní Zuzana Černáková charakterisovala poměry v zemi roku 1650. Ale nebylo nejmenší naděje, že by této touze bylo a mohlo býti vyhověno, protože zejíci na všech stranách prázdnota komorních pokladen nedopouštěla vládě oddechu. Na Moravě již 1. září 1650 byl opět sněm pohromadě a sice v Brně *).

Královskými komisaři při něm byli hrabě František Euseb z Pöttingu, český místokanclér, Gabriel Peverelli a Křištof starší Martinkovský z Roseče. Ze zachované proposice a snesení lze

*) Instrukce a proposice sněmovní u D'Elverta Rebellion str. 593; tamže str. 600 snesení sněmovní; výtahy z knih dvorské komory u D'Elverta Beitrage IV. 345 a násl.; Pilarz i Morawetz Moraviae Historia III. 279.

dobře poznati, co si vláda přála a jak daleko stavové moravští jí vyhověli. V proposici žádal císař o 150 tisíc zlatých „k volné disposici,“ 5000 zlatých pro prachárny, 6000 zlatých na fortifikace, a konečně o potřebné summy na platy pro úředníky zemské, tribunální, krajské, pro výběrčí berní a zemské lékaře. Dle žádosti předešle od stavů vyslovené zmenšen počet stálého vojska na Moravě v posádkách ležícího; za to od stavů žádáno, aby potravou vojáky vydržovali, a kdyby ještě trochu ho mělo býti rozpuštěno, aby zavázali se dáti potřebnou k „abdankování“ summu peněz. Na opravu uher-ských pevností žádáno o svolení „domovní daně,“ kteráž by se vybírala z každého vskutku osedlého poddaného, ať křesťana nebo žida.

Poněvadž výroba prachu není možná bez dostatečného množství salnitru čili ledku, žádala proposice, aby hledání a kopání jeho bylo pokládáno za zeměpanský regál a bylo volné na všech panstvích bez překážek a náhrady. — Několik dalších článků proposice týkalo se starých berních restů, povolení 3000 zl. na stavbu domu pro tribunál*), obrany proti loupežnictví po silnicích, jmenovitě proti Valachům, zrušení generálního komisariátu válečného, jehož funkce, pokud i v míru trvaly, přeneseny úplně na úřad zemského hejtmanství, prodloužení moratoria čili přiročí, odstranění sporu o hranici zemskou mezi Moravou a Uherskem, vyklizení židů z Moravy, aby se jich více netrpělo v zemi nežli jich bylo r. 1618 a aby nesměli býti pachtýři cel, mýt, ani držitelé živností, kde toho před dotýčným rokem nebývalo.

Na konec proposice ponechány dvě velmi důležité žádosti. — V Německu jednotliví panovníci vši silou se starali o rozmnožení obyvatelstva válkou prořídleho. Zmínil jsem se svrchu (str. 43) o některých prostředcích, které k tomu vésti měly. Vedle těchto hlavně v Brandenbursku a ve Falci ujala se myšlénka, aby všem obyvatelům, kteří nově v zemi se usadí, zbořených domů se ujmou, nové postaví, anebo pole ladem ležící vzdělávají budou, dopřálo se na několik let osvobození ode všech a jakýchkoliv berní a platů, ať již zeměpanských nebo vrchnostem odváděných. Prostředek velmi patrně účinkoval: ve Falci i celá města (ku př. Mannheim) tímto způsobem znovu založena. Císař Ferdinand III. hodlal pokusiti se o totéž i v dědičných zemích, jmenovitě v Čechách a na Moravě. Proto do této proposice pro stavy moravské vložil žádost, aby každý do země se na-

vrátivší obyvatel anebo nový příchozí, kterýž by zpustlého gruntu se ujal anebo nový dům v městě neb i ve vsi stavěl, na tři léta byl ode všech platů osvobozen. Císař, co daní jemu odváděných se týkalo, mohl ovšem svolení takové dáti i bez sněmu a osvoboditi od berní, koho chtěl, ale šlo tu hlavně o to, aby také stavové těm a takovým všechny dávky poddanské na tři léta odpustili.

Konečně panovník žádal v proposici, aby stavové moravští upustili od reparticií berních dle tak zvaných „giltperfidů“ čili zbrojných koní, protože na nespravedlivost tohoto způsobu již dávno bylo naříkáno, a aby místo toho uradili se o nějaký nový spravedlivější způsob, jak svolené berně by se měly rozvrhnouti.

Sněm uvažoval o předloze vládní až do 13 října, než dospěl k usnesení. Dovolil si měniti ledacos z přání ve proposici vyslovených, ale jmenovitě užil svého práva (dle moravského obnoveného zřízení) a přidal k artikulům proposice také články své, týkající se záležitostí obecného dobrého a katolického náboženství. Tak činili stavové na Moravě i v Čechách (zde na základě deklaratorií i novell z r. 1641) po válce třicetileté téměř při každém sněmu.

Žádaných 150 tisíc zlatých bylo povoleno, ale tak, aby se z nich zaplatily také potřebné summy na prachárny, fortifikace, opravy uher-ských pevností a stavba tribunálu. Potom převzali stavové výchovu dvou pluků až do konce října 1651 a zavázali se, že zaplatí po případě summu k rozpuštění jich potřebnou. Dobývání salnitru svoleno, ale jinak než chtěla proposice; vrchnosti totiž směly jej dobývati, do císařských skladů odváděti a za mnoho-li peněz by ho odvedli, tolik si při placení berně strhnouti. V krátkosti stavové svolili k volbě komisí pro vymáhání berních nedoplatek, povolili peníze a jiné prostředky k vyhubení loupežnictví po válce se v zemi rozmáhajícího, srovnávali se s tím, aby úřad generálního komisariátu vojenského byl sloučen se zemským hejtmanstvím, ale tak, aby o důležitějších věcech vojenských nerozhodoval hejtman sám, nýbrž kolegiálně se sborem deputovaných od sněmu k tomu navržených. Proti všeobecnému přiročí vyslovil se sněm rozhodně a žádal, aby se povolovala jen moratoria speciální, jednotlivým osobám, stavům nebo městům, dle okolností a potřeby. Za to úplně sněm souhlasil s tím, aby židé se na Moravě trpěli jen tam, kde seděli 1. ledna 1618, odevšud jinud měli býti všickni, ve smyslu proposice královské, vyhoštění. Rovněž tak mělo se naložiti se zbytky novo-

*) Viz nahoře str. 56.

křtěnců, kteří se ještě po skončené válce 30leté na Moravě po různu objevovali.

Policejních opatření uzavřel sněm, částečně i z vlastní iniciativy, několik. Postaral se o to, aby o trzích a jarmarcích netrpěly se v dotyčných městech lehké „ženky“, kteréž prý mnoho neplechů a neřestí působily. Učiněno opatření o opravách cest, stezek a mostů, o bezpečnost na silnicích hlavně tím, že sedlákům, kteří během války chodili ozbrojeni, nyní zbraň nositi bylo zakázáno. K policejním opatřením náležela také volba komise, kteráž měla postarati se o jednotnost měr a váh v zemi. Zajímavé jest, že uložena tímto sněmem také pokuta všem, kdož by z lehkomyšlných příčin sezením sněmů se vyhýbali. Členové stavu duchovního mohli býti pro tento přestupek trestáni pokutou 20 zl. rýn., členové stavu rytířského 12 zl. rýn.

Ve hlavní věci, o kterou proposice stála, nepřišlo se však toho času ku předu. Stavové neodhodlali se ku změně berního systému, nýbrž žádali toliko, aby panovník schválil změny v soustavě gilltferdové, kteréž byly učiněny roku předešlého (1649); ale opravám bernictví se sněm nevyhýbal, nýbrž, dle tehdejšího těžkopádného způsobu, jenom obtížil s tím spojených velmi se lekal. Císař byl spokojen a dohodl se potom se stavy v ten smysl, že se vykonají přípravné práce ku provedení generálního „šacunku“ země, a dle výsledku jeho že se potom upraví nová berní soustava *). Za to stavové ihned při tomto sněmu svolili k tomu, aby obyvatelům nově na spustlých pozemcích usazeným na tři léta dostalo se osvobození ode všech berní a dávek, a pak také snesli se, že dle zařízení r. 1649 znova zavedeného ničehož proti tomu nenamítají, když nedbalcům v placení kontribuce pěší vojsko posílati se bude na exekuce.

Jako roku 1649 tak i teď moravským stavům nejvíce záleželo na otázce náboženské. Věděli, jako v Čechách, velmi dobře, že protestantští stavové němečtí vyhradili si právo, aby na říšských sněmích směli se přimlouvati za „svobodné užívání jiných věr“ v dědičných zemích habsburských; i vyzývali důrazně panovníka, aby k takovýmto prosbám dokonce nic nepřihlížel a stavy i zemi moravskou při „samospasitelné katolické apoštolské víře, při kteréž živí i mrtví býti žádají, milostivě přichrániti a zachovati ráčil.“ Prosby této nebylo třeba; vždyť toho času již připravovaly se cesty, jak po skončené válce provésti reformaci v Čechách i na Moravě do nejpo-

slednějších důsledků. Nicméně sněmovní usnesení moravské, jako později i české, dalo těmto snahám určitější a obecnější ráz i směr.

Za málo dní potom, když moravský sněm byl uzavřen, sešel se 24. října 1650 sněm český v Praze *). Za komisaře císařské posláni k němu nejv. sudí dvorský Křištof Ferdinand Popel z Lobkovic, president české komory Vilém Albrecht Krakovský z Kolovrat a podkomoří Oldřich Sezima Skuhrovský ze Skuhrova. Dříve ještě než do Prahy přijeli, psal císař mnohým vynikajícím osobám, aby na sněmě komisaře jeho podporovali a proposici brzo vyřídili. Zahájení sněmu bylo by málem se zpozdílo pro tuhý spor ve stavu duchovním o přednost místa a hlasů. Svářili se opati Osecký se Želivským, benediktinský od sv. Mikuláše na Starém Městě s opatem benediktinů Montserratských ze Slovan, a konečně opat Strahovský s Broumovským. Dlouho to trvalo, než se podařilo kardinálovi tyto i jiné ještě spory duchovenské narovnat.

O sněmě z r. 1650 zachovaly se nám všechny podrobnosti, co se formálního řízení schůzí, zasedání a uzavírání týkalo. V podstatě však formalie tyto neobsahují mnoho nového, čeho by nebylo bývalo již při sněmování předbělohorském, a proto musíme výklad o nich stranou zanechat. Jen tolik podotýkáme, že instrukce komisařů císařských čtena byla shromážděnému sněmu nejprve jazykem českým, potom německým. Tak také nepochybně se naložilo i s proposicí. — Císař hověl v ní na nejpřednějších místě otázce náboženské, aby ukázal, že mu starost o zvelebení víry katolické zrovna tak leží na srdci jako stavům, kteří již loňského roku stejně s Moravany o rozhodné kroky v této věci žádali. Odpověď na proposici a usnesení, jaké sněm český teď ve příčině náboženství učinil, tvoří základ pro všecku příští reformační činnost katolickou v celém 17. i 18. století. Proto zůstáváme si výklad o něm do zvláštní kapitoly.

Druhá starost vlády byla o peníze na vojáky. Císař žádal o 40tý mandel z letošní sklizně,

*) Vedle současného tisku sněmovního snesení mohl jsem užiti důležitých zápiskův kardinála Harracha, kteréž se chovají ve dvorské knihovně Vídeňské. (Srovnej také Sborník Historický I. 32.) P. skriptor Ferd. Menčík sepsal na základě jich obšírnější článek o sněmě r. 1650, kterýž vyjde ve „Květech“, ale mně byl s velikou ochotou zapůjčen ještě před tiskem, tak že jsem výsledků jeho v této kapitole užiti mohl. Některé zprávy jsou také v dopisech Zuzany Černínové a v aktech dvorské komory u D'Elverta i v Řiegrově Zřízení krajském.

*) Viz k tomu D'Elvert, Zur oest. Finanzgeschichte str. 299.

a sice tak, že polovice měla se v plodinách odvésti vojákům v posádkách po zemi zůstávajícím, a druhá polovice měla se dáti v penězích. O tento požadavek vypukl ve sněmovně prudký a déle trvající spor, až konečně se svolením císaře původní návrh vlády byl zavržen a přijato, že stavové nedají 40tý mandel, nýbrž vojsko v Čechách ležící po celý rok sami budou vydržovati. Hned sněm usnesl se na jistých normách, mnoho-li na jednoho muže dáti přijde, a že více žádáno býti nesmí. Byly to celkem porce dosti hubené: jezdec i s koněm měl nárok na denní porci 13 $\frac{1}{2}$ krejcarů a za „servicie“ 2 krejcarů. Tato dávka mohla se odváděti v penězích anebo také v plodinách. Přes to bylo hned ve sněmě vypočteno, že výživa vojska na vlastní útraty přijde obyvatelům skoro o 10 tisíc zlatých draze, nežli kdyby odváděl se 40tý mandel, ale za to prý se ujde velmi četným nepřijemnostem jiného druhu. Židé k vychovávání vojska měli přispívati tisícem zlatých a sice mimo všechny ostatní platy komorní. — Hned při tom jednalo se také o rozpuštění všeho vojska; stavové navrhovali, aby si císař sumu k „abdankování“ potřebnou někde vypůjčil, a že příští sněm mu ji pak povolí. Ale to dle všeho nezdálo se komisařům, proto stalo se jiné usnesení, a sice, aby stavové napřed (anticipando) složili tolik, co by vojenský žold za půldruhého měsíce obnášel; těchto peněz mělo býti užito k abdankování, ale ovšem s tou výminkou, že si stavové dotyčnou summu při povolení příští berní budou moci sraziti.

Další článek proposice týkal se domovní daně na opatření pomezních pevností v Uhrách, kteráž bez odporu byla povolena, a sice z každého domu na panstvích, v němž lidé skutečně bydlí, 18 krejcarů, z domu ve královských městech po 21 krejcarích a z domů židovských po 2 zl. 6 krejcarích. Za to však následující požadavek o vyupomínání zadržalých vojenských restantův setkal se s velikým odporem. Stavové rozhodli, aby věc tato nejméně rok zůstávala při svém způsobu, a než se s ní znovu před sněm přijde, měla zvláštní stavovská komise (8mičlenná) resty vojenské, jich velikost a spravedlivost, vyšetřiti a císaři o tom zprávu podati. Na tomto základě měl teprv panovník zpoříditi proposici pro příští sněm. Při té příležitosti podotkli však stavové ihned, že země Česká vlastní zemské pokladny či kassy nemá a ani prý míti nechce, a že všechno předešlé svolování peněz na vojsko (vyjma loňský sněm v Budějovicích) stalo se s výslovným podotknutím, že berní má se užiti na výchovu vojáků, bez ja-

kýchkoliv dalších pro stavy závazkův, a že by tedy bylo slušno a spravedливо, aby panovník vyupomenul berní resty a z těch platil restanty vojenské, pokud za správné budou shledány. Při tomto snesení také zůstalo.

Na uhrazení válečných nákladů, na opravení i udržení domácích pevností, a na zhotovování nábojů žádal panovník kontribucí z piva a z vína, ovšem, jako vždy předešle, vedle povinného a dědičného tácu měst královských, ale také se šetřením výsady Pražanům loňského roku udělené. Ze sudu jakéhokoliv piva žádal císař 1 zl. rýnský a z vědra vína 20 krejcarů. To se sněmovníkům zdálo býti požadavkem nesmírně vysokým, a horlivě mluvilo se proti povolení „těžké a tyranské daně,“ kteráž prý od orgánů k tomu určených, vybírala se až dosud vždy způsobem příliš příkrým. Jiní mluvili aspoň proti dani z vína a tvrdili, že sám Bůh tuto berní zatracuje, neboť prý od té doby, co se z vína platí, vinice neustále mrazy a jinými pohromami trpí. — Ale ovšem postavení sněmu bylo takové, že když jednotlivci z dostatek se vymluvili, něco se povoliti musilo. Nejvyšší purkrabí hrabě Bernard Ignác z Martinic navrhl tudíž, aby se svolila polovice toho, co žádáno, t. j. ze sudu piva půl zlatého (30 krejcarů) a z vědra vína 10 krejcarů. To sněmovním komisařům nepostačovalo i dovedli sněmovníky přiměti k tomu, aby povolili 45 krejcarů z piva a 15 krejcarů z vína. Na to psal císař stavům, že svolení jejich nepostačuje k „nad míru velikým a vysoce potřebným nákladům a vydáním.“

Císař Ferdinand III. byl tehdež po druhé vdovcem; druhá manželka jeho Marie Leopoldina, arcikněžna tyrolská, s níž zasnoubil se v červenci r. 1648, zemřela již za rok (11. srpna 1649) následkem těžkého porodu*). Na sklonku r. 1650, právě když tento sněm se odbýval, strojíval se ku třetí ženitbě s Marií Eleonorou, dcerou knížete Karla Mantuanského. I sděloval to sněmu se slibem, že s mladou manželkou do Prahy přijede a „residenci svou zde držeti bude.“ K tomu připojil žádost, aby stavové „k svatebnímu

*) Velmi sympaticky o zemřelé císařovně píše Zuzana Černínová (Dvorský str. 220): „Naše nejmilostivější paní a císařovna taky dluh smrti zaplatiti musila v některou málo hodinu po porodu dítětko a synáčka svého, kterýž živ zůstává (arcikníže Karel Josef, narozen 7. srpna 1649 zemřel 27. srpna 1664). Tak se ta dobrá paní málo s svým nejmilejším pánem a císařem těšila. Tak se praví, že hlasem jak panstvo tak jinší pro tu vzácnou paní při dvoře plakali, což i my Čechové velice ji máme litovati, nebo jest Bůh za prostředek pokoje svatého ji dáti ráčil.“

praesentu a fedruňku Jeho Milosti příjezdu“ povolili vyšší daň z piva a vína, než o které se byli usnesli. Tomuto přání nebylo možno nevyhověti; sněm k 45 krejcarům za sud piva přidal ještě 15 krejcarů a k 15 krejcarům za vědro vína přidal ještě pět, t. j. svolil nápojovou daň v té výši, ve které byla na počátku od vlády žádána (1 zl. z piva a 20 kr. z vína). Ovšem vyhnul se tímto nové berni, kterouž by byl jinak k svadbě císařské znovu a zvláště povolit musil.

Svolivše stavové po dlouhém odporu daň nápojovou v žádané výši, chtěli všelijak se ohraditi proti kontrole, čili, jak oni říkali, proti přílišnosti při jejím vybírání. Nápoj v domácnosti vrchnostenské spotřebovaný měl býti od daně osvobozen, špehouni a udavači, kteří pídili se po důkazech, mnoholi se kde piva nebo vína spotřebuje, měli býti odstraněni. Ale do snesení sněmovního nepřišlo z toho všeho nic. Za to dostala se tam jiná ustanovení, jako že daň nápojová povoluje se toliko na rok, že každý, kdo nějakou anticipací přispěl na „abdankování“ vojska, směl si summu tuto strhnouti, že sice způsob vybírání úplně se ponechává panovníkovi, ale co exekucí proti nepořádným platcům se týče, výběrčí nápojové daně postaveni, jako r. 1649, pod dozor místodržících a ne komory. Bez svolení jejich nikdo nesměl býti pro neplacení daně exekvován. Konečně také usneseno, aby z každého vybraného zlatého odvádělo se 10 krejcarů místodržícím, kteří měli z té summy zapraviti dlužné platy úředníkům u kanceláře a platiti dále služné jejich i ostatních úředníků a lékařů zemských.

Jako na Moravě generální komisařství vojenské sloučeno bylo s úřadem zemského hejtmana, tak v Čechách týž úřad splynul s místodržitelstvím. Za povinnosti s komisařstvím vojenským spojené brali místodržící jakýsi plat, od tohoto sněmu jim povolený, a rovněž tak hejtmanům krajským na další rok byl plat zaručen, ale ovšem dáno jim znovu napomenutí, jako již roku předešlého v Budějovicích, aby v rozvrhování daní a v kontribučních počtech měli co největší pořádek. Při té příležitosti poněkud v jiné formě obnoven ústav krajských deputovaných, zřízený prvně r. 1646 a zrušený r. 1648*).

Aby totiž v krajích nikdo nemohl si stěžovati na nějaké nerovnosti, bylo usneseno, aby zřízeny byly čtyři stavovské osoby, prelát, pán, rytíř a měšťan, které by repartice čili rozvržení vojska přehledly, a všechny nerovnosti místo-

držícím, jakožto vojenskému komisařství, oznámily zároveň s dobrým zdáním, jak by se věc napravit mohla. Rovněž tak měli čtyři deputovaní při budoucím rozvrhu vojska býti nápomocni. Bohužel není přítom docela nic řečeno, kdo deputované ustanoviti měl, zdaž byli jmenováni od panovníka, nebo voleni od krajů. Dle jistých okolností dalo by se souditi, že oba krajští hejtmané, (jeden z panského a druhý z rytířského stavu) byli vlastně také dvěma deputovanými, tak že k nim přibráni toliko zastupcové stavu duchovního a městského*).

Těmito usneseními nebyly pořád ještě požadavky proposice vyčerpány. — Již r. 1644 uzavřeno na sněmě povolití potřebnou summu na rozšíření panenského kláštera u sv. Jiří na hradě Pražském**). Ale berně k tomu účelu tehdejší rozvržená nesešla se vůbec. Tudíž k žádosti císařově stavové znovu povolili 5000 kop míš., a sice tak, aby vybrala se summa tato od krajských hejtmanů po krajích vedle ostatních reparticií, a odvedla se u desk; až bude celá pohotově, měl ji k sobě vzíti nejvyšší písař království a koupiti za ní dům pro svůj úřad, dům pak dosavadní postoupiti k rozšíření jmenovaného kláštera. Kdyby se však nejv. písaři žádný dům ke koupí nehodil, mohl oněch 5000 kop uložití tak, aby on i jeho nástupcové měli z ní spravedlivý úrok.

Tím byla proposice královská, co se týkalo kontribucí a jiných dávek, vyčerpána. Jen podotknuto ještě, že Pražané Starého i Nového města musí na všech berních sněmem povolených participovati, vyjímaje ovšem ty dávky, od nichž byli privilegiem, v loni jim uděleným, osvobozeni.

Teprv potom došlo také na články obecného dobra se dotýkající. V první řadě šlo o odstranění loupežnictví, kteréž po válce se obecně rozmohlo. — Jsme v době tak zvaných Petrovských***). Byli to na větším díle sedláci (dříve „dobří lidé“, jak potvrzuje Zuzana Černínová), kteří, jsouce bez potravy a pořádného gruntu a k tomu od vrchnosti tlačeni, přechali ze statků do lesův a zorganizovali se v tlupy tuláků i konečně loupežníků. Přepadali hlavně šlechtice, kupce, pošty, dvory pauské a zřídka kdy lid vesnický.

*) Riegrovo Zřízení krajské str. 318, 319.

**) Viz Českomor. Kroniku V. str. 1192.

***) Dle Stranského a po něm Balbína (Miscellanea I. 24). Petrovští sluli tak od vrchu Petřína, na němž prý se ponejvíce v úkrytech zdržovali. Mnohé zajímavé zprávy o nich u Zuzany Černínové. (Dvorský str. 170, 173, 174, 182, 197, 206 a o poměru k podaným zvláště str. 214.)

*) Viz. Českomor. Kroniku V. str. 1244.

Tvořili prý celý pluk, a náčelníci jejich dávali si jména dle proslulých vojevůdců císařských a švédských. Tak měli Petrovští svého Montecucola, Piccolominiho, Colloreda, Wrangela, Königsmarka atd. Vláda vydala proti nim 7. srpna 1650 ostrý patent, ale loupežnictví nebylo, protože patent se neprováděl a protože Petrovští u obecného lidu nacházeli dosti podpory a v případě pronásledování i úkrytu. Tam, kde lid poddaný utiskován nebyl, kde vrchnost s ním trpěla a trávil a dni ve zlém i dobrém, nebylo naprosto příčin ku stížnostem. Poddaní všechno ochotně udělali, co se jim rozkázalo a byli vděční, přišla-li vrchnost častěji mezi ně. Kde tomu tak nebylo, dali se sedláci mezi Petrovské a ti, kteří při gruntech zůstali, poskytovali jim přístřeší i všelijaké jiné ochrany.

Sněm vystoupil proti Petrovským s velikou rozhodností. Patent ze dne 7. srpna měl zůstatí v platnosti, ale k snazšímu a lepšímu jeho provedení ustanovena řada pravidel. Předně měli všickni poddaní býti odzbrojeni. Již v XVI. století platilo u nás za zákon, že poddaní nesmí nositi zbraně, a obnovené zřízení rovněž tak prikazovalo; ale v době třicetileté války, když tak zhusta nastala potřeba sebeobran, nikdo nemohl v tom sedláckům zabrániti, když se šavlemi a ručnicemi opatřili. Teď ovšem bylo po válce a tudíž sněm rozkázal vrchnostem, aby poddaným všecku zbraň odejmuly a ji na bezpečném místě uložily. Bude-li potřeba jíti na zločince a škůdce zemské, tu vrchnosti musí ozbrojiti některé ze svých služebníků i poddaných a těm pak dáti „pascetle“, že mají až do určitého času právo se zbraní choditi. Kdo by nápotom, bez „pascetlu“ nebo s „pascetlem“ více než 4 neděle starým, se zbraní byl postizen, měl býti hned zatčen, uvězněn, útrpně tázán (t. j. mučen), a vedle uznání ortelován. Byl-li to člověk jinak lidem známý a nepodezřelý, nepřikročeno sice k němu s tak přísným trestem, ale aspoň těžkou pokutu (10 kop gr. českých) musil složiti, nebo na čtvrt léta do vězení jíti. Na měšťany královských měst nevztahovalo se toto usnesení; ti směli na vlastních gruntech ručnic užívati, a sice osoby radní bez jakéhokoliv svolení, jiní měšťané na písemné povolení od purkmistra a rady městské. — V podstatě patent ze dne 7. srpna a toto usnesení sněmovní neobsahovalo mnoho nového, co by již nebylo ve článcích Q 58 a násl. obnoveného zřízení.

Za druhé usnesl se sněm (jako se také stalo na Moravě), aby lesy kolem silnic byly vysekány a dříví odvezeno, mláží a křovin

každý rok podél silnic mýtěny a sice až do jednoho honu z šíř, aneb co by z pistole přestřeliti mohl, aneb konečně co by vůz se šesti koňmi mohl se volně obrátiti. I také to ustanovení nebylo nové, nýbrž uvádělo v paměť jen nařízení a snesení starší.

Za třetí, sněm rozhodl se pro rychlé a přísné trestání Petrovských. Každá vrchnost obdržela právo, aby loupežníky Petrovské při skutku postižené, anebo „patrně podezřelé“, mohla bez odkladu se světa sprovoditi dáti. Také soudy ve městech královských i šosovních mohly zločince jim dodané sumárně a bez průtahů souditi a rozsudky vykonávati. Útraty soudní a popravní měla pak města pohledávati na jmění odsouzených. Pokud vrchnost neměla vlastního práva hrdebního nebo zločinec byl beze jmění, a nebylo tudíž po ruce nákladu na popravu, byl každý jiný soud povinen dodané loupežníky a zločince přijímati a souditi, sic jinak ztratil své vlastní hrdební právo.

Za čtvrté, vysazeny na Petrovské odměny. Každý člověk, který by zločince nebo škůdce zemského, buď mrtvého nebo živého, vrchnosti dodal, měl nárok na polovici jeho jmění, anebo na 10 kop mš. odměny od vrchnosti. Jestliže loupežník udal své spolutovaryše, měl vedle toho ještě nárok, aby za počestného byl držán a všechny předešlé zločiny mu byly prominuty. Hejtmánům krajským uloženo za povinnost, aby nad zachováváním tohoto snesení bděli a o vyplacení odměn udavačům s obzvláštní pilností se vynasnažovali. Jinak měli udavači právo i u vyšších vrchností, t. j. u místodržících, o odměnu se ucházeti, kdyžby nesprávně se jim zadržovala.

Za páté, pro kontrollu všech počestných a „přes svět pracujících lidí“ nařízeno, aby ve všech městech, městečkách a zavřených místech dva radní páni osobám, které nepatřily k stavům a o nichž se nevědělo, zdaž jsou v zemi usedlí, vydávali „palety“ a sice zadarmo a bez ouplatků, v nich mělo býti napsáno jméno i povolání cestujících, odkud a kdy přišli, kam a kdy odjedou a jak dlouho pobudou. Palety musily býti řádně podepsané a spečetěné. Kdo z cestujících průkazu takového neměl, nesměl pod pokutou do žádného města a městečka býti vpuštěn anebo z něho vyjiti. Za tři měsíce po skončení sněmu mělo se toto usnesení prakticky prováděti. Bylo velikým zosílením dosavadních nařízení a zejména patentu ze dne 7. srpna, v němž jen tolik se nařizovalo, aby krčmáři denně rychtářům nebo jiným úředním osobám oznamovali, koho přes noc u sebe mají,

a osoby podezřelé nesměli přijímati ani přechovávat.

Za šesté, patent ze dne 7. srpna předpisoval pokutu pro ty obyvatele, na jejichž gruntech by se loupežníci (či jak se říkalo „nákeřníci“) zdržovali; ale sněm poukázal k tomu, že Petrovští náhodou mohou chyceni býti na gruntě, kde nikdy před tím nebyli, nýbrž kam v posledním okamžiku přeběhli, a tudíž vyměřená pokuta měla býti uložena jen těm obyvatelům, jimž by se dokázalo, že Petrovští u nich nejmeně dva dni se zdržovali, aniž by proti nim bylo se zakročeno.

Za sedmé, vrchnosti a komora česká, která správu královských statků měla na starosti, měly k tomu přihlížeti, aby myslivci žádných nepříslušností proti poddaným se nedopouštěli a dobytek do lesa zbloudilý jim nestříleli, ale ovšem také s Petrovskými žádného srozumění neměli, nýbrž, jakožto nejlepší znalci lesních slují, loupežníky chytati a zajímati pomáhali.

Za osmé, krosnáři, t. j. lidé, kteří z měst s různým zbožím vycházeli a po kraji je nosili, sem tam se potulující, byli ve velikém podezření, že mají s Petrovskými srozumění, kupují od nich loupeže a prodávají jim potraviny, prach a olovo. Proto živnost krosnářská celkem byla zapovězena; jen ten směl ji provozovati, jehož mravní zachovalost byla nepochybná, kdož byl pevně na některém panství usazen a měl od své vrchnosti vysvědčení.

Za deváté, majitelům vinic přísně zapovězeno, aby „v boudách a v listích“ Petrovské nepřechovávali a schůzek jim tam pod těžkými pokutami netrpěli. Vedle Petrovských postavilo snesení sněmovní také „predikanty,“ na něž všecka ustanovení článku devátého rovněž se vztahovala.

Za desáté, všechny hospody, krčmy a domky o samotě stojící měly od vrchností dobře se opatrovati, aby majitelé jejich ani zbraní nenesli, ani Petrovské nepřechovávali, a kdyby se na něco nekloudného přišlo, okamžitě měl dotyčný dům jakožto hnízdo loupežnické býti zbořen. Hejtmanům krajským rozkázáno, aby na samoty ve kraji co nejbedlivěji pozor měli.

Patent ze dne 7. srpna 1650 a toto snesení sněmovní na dlouhá léta platily za normu čili všeobecné pravidlo proti loupežnictví a škůdcovství. Petrovští ovšem hned tak vyhubeni nebyli, protože praxe veřejné správy tehdejší silně pokulhávala za teorií, a ani polovice toho nebylo řádně vykonáváno, co patenty a sněmy sebe přísněji nařizovaly. Ještě za císaře Leopolda I.

uvidíme, že sněm zanašel se vyhubením Petrovských.

Jako na Moravě tak i v Čechách žádal císař o osvobození od daní pro ty, kteří by spustlé grunty a domy nově osazovali. Sám předešel dobrým příkladem, prohlásiv, že všechny ty, kdožby v královských městech, městečkách a vesnicích se osadili, nějakého gruntu ujali, nové domy stavěli nebo spustlé opravovali, na tři léta ode všech berní sněmovních a zemi povinných osvobozuje. Stavové se své strany usnesli se podobně, jen s tím rozdílem, že požadovali, aby noví osadníci, když kam na panství přijdou, s vrchností jakožto s prodávající se domluvili o grunt, který osaditi chtějí a jej zaplatili a pak obvyklým způsobem se dali v poddanost té vrchnosti, pod kterou seděti chtějí. Také podotknuto, že výhody sněmem povolené užiti mají jen ti, kdož pusté domy a grunty na svůj vlastní groš opravovati budou.

Největší těžkost od dlouhých let byla o placení dluhů. Všeobecné příročí čili generální moratorium od předešlého sněmu na rok prodloužené, teď zase, a sice opět na jeden rok, prodlouženo, při čemž, co placení ouroků se týkalo, ustanovena jistá hranice, za níž se jiti nesmělo, a pak přijato 17 článků, kteréž zavíraly v sobě výminky, na které příročí vztahovati se nemůže. Články tyto z většího dluhu neplatily pro Pražany Starého i Nového města, kteří po těžkém odporu, jmenovitě stavu rytířského, vymohli si pro sebe i své dluhy na rok příročí zvláštní (speciální), kteréž jen v několika málo případech nemělo míti místa. Stav rytířský a část stavu duchovního nebyli s tím spokojeni, a jmenovitě s velikou horlivostí a prudkostí mluvili proti těm kusům velikého privilegia, roku loňského Pražanům uděleného, v němž se jednalo o povinnostech těch šlechticů k obci, kteří měli domy v obou městech Pražských (str. 84). Zástupcové Pražanů nemlčeli k výtkám od ostatních stavů jim činěným a z toho vzešel spor takový, že až rytíři s některými duchovními odbývali postranní schůze, chtějíce vyslati zvláštní deputaci k císaři s protestem proti takovýmto výsadám. Ale za člena deputace se nikdo nehlásil a duchovenstvo, vidouc marnost všeho, pomalu se z toho vytahovalo. Spor skončil teprv potom, když císař sám dopsal nejv. purkrabímu Martinicovi a udělil mu důtku, že dopouštěl tajné schůzky a dovolil odpor proti správně vydanému privilegiu, k jehož udělení radili svým časem i dva z místodržících stavu rytířského, kteří teď proti němu jsou. — Také ostatní města královská ucházela se o speciální příročí, ale nebylo jim

všeobecně povoleno, protože hmotné poměry těchto měst byly předmětem zvláštních úvah a podrobného vyšetřování, které v čas zasedání sněmovního nebylo ještě ukončeno. Promluvíme o věci na stránkách následujících.

Vedle příročí na dluhy obcí a dluhy soukromníků šlo také o nějakou nápravu dluhů komorních, které se páčily na mnoho set tisíc zlatých. — Bylo ode dávna snahou panovníků, aby dluhy české komory přeneseny byly na zemi, a stavové až dosud vždy dovedli se tomu všelijakými oklikami ubrániti *). Bylo pochopitelné, že císař, když teď bylo po válce, přišel znovu k sněmu s podobnou žádostí. Stavové byli v nemalých rozpacích. Nejlépe se jim líbil způsob, jakým si od dluhů pomohla komora slezská, která zastavila platy a přiměla věřitele k nucenému narovnání na 10 percent. Avšak v Čechách byla obtíž, odkud i v takovémto případě vzíti potřebnou summu peněz na vyrovnání s věřiteli? Stavové neměli chuti ji povolit, a proto sáhli k osvědčenému prostředku: odkázali věc osmičlenné komisi, a sice ne zvláště zvolené, nýbrž té, která vyšetřovala finanční poměry královských měst a příročí jejich. Pak dle rovněž starší ale také osvědčené metody vyložili, že napřed „velikost a pořádnost“ komorních dluhů musí býti na jisto postavená, a když to vše bude dopodrobna provedeno, a když napřed království České ode všech vojenských obtíží a na ně vycházejících nákladův dokonale osvobozeno bude a císař to potom na ně vznese, že budou hotovi komoře ku pomoci přispěti. Zatím usnesli se, aby komora česká užila také na rok příročí, a radili panovníkovi, aby z dosavadních příjmů komorních vykázal asi 50 nebo 60 tisíc pro upokojení chudých věřitelů. Do snesení sněmovního však tato rada přijata nebyla.

Poslední odstavec královské proposice týkal se „vybytí židův“ z Čech a byl podán sněmu českému docela v tom znění jako před krátkým časem stavům moravským. Stavové čeští také s touž ochotností ale s většími ještě pokutami usnesli se, aby židé po 1. lednu 1618 v Čechách usazení ve 4 měsících se vystěhovali; vedle toho pak ještě řadu všelijakých obtíží na židy si vymyslili a přijali. Počítalo se tehdy v Čechách židů kolem 3600; nejméně dvě třetiny byly by se měly vystěhovati. Ale snesení se neprovádělo a neprovedlo.

Tím vlastní činnost sněmu českého byla skončena, ale on se dosud rozejíti nemohl.

*) Viz Českomor. Kroniku V. str. 919.

O jednotlivé články dopisovali komisaři přímo císaři, a bylo třeba, aby sněmovníci zůstali pohromadě, pro případ, žeby císař jiné znění si přál. Mimo to zápisy sněmovní nemohly býti tak rychle pořizeny, jak jindy, protože překážela tomu dvojjazyčnost do sněmovního jednání zavedená. Času, který stavům následkem toho přebýval, užívalo se ve smyslu deklaratorií a novell k tomu, aby k artikulům, dle proposice přijatým, přičinily se také návrhy vlastní.

Stavové především obnovili starší snesení o rovnosti v měrách i váhách s pokutou padesáti kop grošů českých proti těm, kdo by falešných měr a vah užívali. Polovice pokuty měla připadnouti udavači, druhá polovice české komoře. Hejtmani pak krajští především měli bdíti nad tím, aby nesprávné míry byly odklizeny a míry na rathouze Starého města vycejchované užívány. Potom usnesli se stavové, aby majitelé cel a mýt pořádně upravovali silnice, cesty a jezy, konečně pak vyslovili se rozhodně proti tomu, aby pohraničný les, jmenovitě při hranici saské, neprodával se cizozemcům. — Komorní cla a mýta toho času velmi byla zvyšována, což na sněmě také vedlo k nějaké stížnosti, a sice v tom smyslu, že nejen ničtí se tím všecken obchod, ale že stavové za těch okolností nebudou moci ani zaplatiti berně právě povolené. Císař vyžádal si v té věci dobré zdání komory, ale do snesení sněmovního nesmělo býti nic z toho pojato. — Naposled předložena stavům ještě žádost, aby země udělila nějakou odměnu všem těm diplomatům, kteří o uzavření míru Westfálského měli nepopíratelných zásluh. Ale stavové odmítli, poukávavše k tomu, že již povolili císaři vše, co mohli, a aby panovník dal těm osobám nějaké dary z výnosu nápojové daně.

Mezitím co tyto drobnější záležitosti byly vyřizovány, urovnány konečně sporné otázky ve hlavních kusech, a stavové ve všem přiklonili se dle vůle panovníkovy, takže resolucí ze dne 5. prosince snesení sněmovní bylo přijato a následkem toho dne 7. prosince sněm uzavřen.

Osazování nového obyvatelstva a opravy ve správě královských měst.

Smutný stav královských měst byl již roku 1649 předmětem sněmovního jednání. A sněm z r. 1650, jehož průběh jsme právě vylíčili, znovu se k témuž předmětu vrátil a výslovně se usnesl, že města, kteráž „přes třetí díl ruinovaná nejsou“ mají užiti příročí na jeden

rok, a na města, kteráž jsou v tom hůře, že nemá s exekucemi pro dluhy přílišně dokračováno býti, protože byla zřízena komise, kteráž měla raditi a pracovati k tomu, aby města dluhů svých se zbavila a mohla zase v lidský stav býti přivedena. Nejlepším prostředkem k povznesení měst bylo by bývalo jejich zalidnění; o to, již během války 30tileté, pokoušel se císař Ferdinand III. *), ač s nevelkým zdarem, protože jediný prostředek, který by byl vlasti zachoval původní obyvatelstvo, t. j. snášenlivost k jinověrcům, byl docela proti mysli vládě i stavům.

Úlevy v placení daní a všelijaké jiné výhody, kteréž na mnohých místech byly novým osadníkům poskytovány, lákaly po válce pohenáhu dosti lidí, aby štěstí svého hledali v zemích našich. Ovšem, nemohlo ani jinak býti, než že to byli lidé pochybné minulosti a velmi různé mravní hodnoty, zkrátka vysloužilí vojáci (což tehdejší něco zcela jiného znamenalo, než nyní) a dobrodruzi z celého světa. Do vsí tito noví osadníci na větším díle nešli. Tam rozmnožování obyvatelstva dalo se cestou velmi pohenáhou, ale přirozenou. V dobách míru byli sedláci déle živi, a měli více dětí: úmrtnost byla menší nežli průměrná výše přírůstků. Proto také na venkově mezi sedláky zachovalo se mnohem více z původního rázu i tradic předběllohorských, nežli ve městech, kteráž na větším díle dostala nové obyvatelstvo. A jaké! Toho máme doklady velmi zajímavé. — O Jindřichově Hradci, městě sice poddanském ale jednom z větších a před tím velmi zámožných, jsou po ruce zprávy, o přijímání obyvatelstva do svazku městského **), a z nich jest viděti, že již během války třicetileté a ještě více po ní usazovali se v Jindř. Hradci lidé rodilí v Solnohradsku, Tyrolsku, Korutanech ***), Štýrsku, Rakousích, Bavořích, Sasku, Švábsku, Falci, Porýnsku, Nizozemí, Italii a Uhrách. A ti smísili se se zbylou populací domácí a utvářeli za stále nových přeměn nynější obyvatelstvo ve jmenovaném městě. A jestliže v Jindř. Hradci, v zá-

koutí položeném, nastaly takové proměny, jakž potom ve městech při velkých řekách i blíže hranic zemských a zvláště ve městech královských! Vidíme tu před sebou jasně příčiny velikých, na mnoze až do nejnovější doby ještě patrných, rozdílů mezi českým obyvatelstvem vesnickým a městským!

V obvodu pohraničním měla nově přibývající populace také ještě význam jiný. Nejen města ale i vesnice před tím české anebo aspoň smíšené, dostávaly teď ráz převahou německý. Přeměna tato připravovala se tiše, ale jistě již v XVI. století, a po válce třicetileté byla pohenáhu dokonána. Jeden příklad, na místě mnohých jiných, věc osvětlí. U samé Plzně, v obvodu bývalého kláštera Chotěšovského, první německá jména vyskytují se r. 1650 a brzo potom již v matrikách začíná se boj mezi češtinou a němčinou, až na konec jazyk německý vždy novými a novými příchozími sesilovaný, nabývá té převahy, kterouž má až do dnešního dne *). Podobné proměny udály se také v četných vesnicích panství Hradeckého a všude jindy v místech pohraničných. Bude naším zvláštním úkolem, abychom při sklonku XVII. století vyložili je všestranněji a podrobněji.

V městech poddanských správa obecní již v dobách předběllohorských byla od vrchností dosti přituzována, a nebylo divu, jestliže po skončené válce dělo se to v míře ještě hojnější. Ale tou dobou došlo také na města královská. „Duch času“ tehdejšího hověl, jak šířeji bylo ukázáno, snahám absolutistickým a silné moci zeměpanské. Této snaze padla za obět i velká většina svobodných měst říšských, jakž tedy měla udržeti bývalou samosprávu naše poměrně malá, finančně zubožená města královská, s obyvatelstvem prořídilým a válkou sesurovělým, bez účty k sobě, bez občanské hrdosti a s názorem velmi obmezeným? Obyvatelstvo nové v městech usazované, podle toho, co o něm právě vyprávěno, rovněž nemohlo buditi účty ani býti zárukou pro pořádnou správu. Za těchto okolností nebylo si ani také velké samosprávy obcí co přát, neboť kus moudrého a energického absolutismu více spořídil, nežli nejlepší samospráva ve špatných rukou **). Tak na věc pohlížela také vláda.

*) P. Felix, Uiber das Vordringen des deutschen Elementes bei Pilsen im XVII. Jahrh. v Mitth. des Ver. für Geschichte der Deutschen in Böhmen I. 4. Hft. str. 24.

**) Rovněž v tomto smyslu, jen že obšírněji a dle mého zdání velice správně, vyslovil se J. Čelakovský, Úřad podkomořský v Čechách (v Č. Č. Musea 1877 str. 566).

*) Viz Českomoravskou Kroniku V. str. 1269.

**) Jan Orth, Jindřichohradečtí měšťané v letech 1623—1727. do svazku městského přijatí (zvláštní otisk z Ohlasu od Nežárky 1884). — Již r. 1884 napsal jsem ve Sborníku Historickém II. 60, jak užitečno by bylo, kdybychom takové seznamy měli ze všech měst, jakožto živé doklady, z jakých prvků nynější populace měst (českých i německých) vznikla. Nemohu jinak, než přání toto znovu opakovati. — Některé příklady najdou se také ve Vávrově monografii Kolína II. 181.

***) Odtud přišla do Hradce daleko široko známá knihtiskářská rodina Landfrassů.

Především šlo o to, aby se městům nějak pomohlo od přetěžkých dluhů. Přiročí r. 1649 a 1650 měšťanům povolené, nemělo velkého smyslu, protože choroba obcí byla tím jen prodloužena, ne vyhojena. To vláda dobře věděla, a protože příjmy komorní z královských měst tím byly menší, čím déle bída obcí trvala, staráno se všemožně o nápravu. — Věřitelové hrdlili obce zle a vymohli si v některých městech jako v Táboře, dokonce i sekvestrací všeho majetku*), z čehož si obec Tábořská ostatně nic nedělala, protože byla ráda, když věřitelé sami se přesvědčí, že veliké dluhy obecní (se zadržalým úrokem přes 130 tisíc kop) z výnosu těchto statků zaplatiti nelze. Příkladem Tábořských chtěla pak i jiná města následovati a dčchody svým věřitelům ke správě odevzdati. — Během války třicetileté proveden byl již jednou bankrot královských měst spojený s nuceným narovnáním, při němž většina dluhů prohlášena za neplatné a ty, které zbyly, srovnány na 50 a ještě méně procent. Teď schylovalo se k něčemu podobnému. Sněm r. 1650 zvolil osmičlennou komisi „strany přiročí stavu městského“ v níž zasedali: František Raš z Ašenfeldu, probošt u sv. Víta a Křišpín Fuck z Hradiště, opat Strahovský i světicí biskup, ze stavu duchovního, Jan Hertvík hrabě z Nostic, nejvyšší sudí zemský a Arnošt Ferdinand hrabě z Valdšteina, appellační prezident, ze stavu panského, Friedrich Věžník z Věžník, purkrabí kraje Hradeckého, a Mikuláš Gerstorf z Gerstorfu ze stavu rytířského, Baltazar Werner, měšťan Staroměstský a Severin Landšall, měšťan Malostranský, ze stavu městského.

Tato komise zdá se, že mnoho nepořídila, protože příštího roku (1651) s jistými změnami byla obnovena a bylo jí přímo nařízeno, aby vezmouc k poradě oba podkomoří, prostředkovala mezi městy a věřiteli o polehčení dluhů. Jmenovala se teď generalní komisi k traktování dluhů měst královských. Zatím co dosti dlouho se radila, provedl během r. 1650 a do polovice r. 1651 podkomoří Skuhrovský několik narovnání mezi městy a věřiteli na svůj vrub a sestavil také jistá pravidla, jimiž se nepochybně přitom řídil a kteráž nabyla potom obecné platnosti. Generalní komise roku 1652 ukončila předběžné práce a dle jejího snesení vydal císař v měsíci říjnu t. r. (9. a 22. t. m.) nařízení do všech královských měst, a ke všem

věřitelům, aby do tří měsíců podali k menším úředníkům desk zemských podrobné zprávy o stavu dluhů i jmění obecního. Rozumí se samo sebou, že města užila této příležitosti, aby vylíčila poměry své v barvách co nejkřiklavějších a pohnula věřitele i komisi k tím větší útrpnosti. To se z velké části povedlo, protože ze zpráv o stavu měst, když i vše, v čem se přehánělo, se odstranilo, bylo viděti, že dluhy a zadržalé úroky zaplatiti s to nejsou. Jednání o potřebné slevy vedly pak částečně menší úředníci desk, částečně komise k tomu zřízená. — Mnoho let nemohlo se přijíti z místa, poněvadž ani jedna ani druhá strana povolití nechtěla, a záležitost dluhů městských skončována ku prospěchu měst a v neprospěchu věřitelů teprve za Leopolda I.

Vedle úpravy dluhů musilo se také přihlídnouti k tomu, aby obyvatelé měst požívali dostatečné ochrany proti přechmatům úředníků a aby pro zprávu obcí dostalo se jim nějakých zmíněným poměrům odpovídajících předpisů. V obou směrech velmi se přičiňoval podkomoří Oldřich Skuhrovský ze Skuhrova. — Nejvíce nesnázi bylo městům královským zakoušeti od krajských hejtmanů, kteří dostavše teď dosti mnoho moci do rukou, podřizovali si také města královská, ačkoliv ona v potřebách svých měla hleděti toliko k úřadu podkomořskému. Hejtmani libovolně měšťany tiskli, žádali od nich všelijaké počty, pro malichernosti sázeli je do vězení a p. Oldřich Skuhrovský vedl na to stížnost u císaře (1650) připomínaje, že za takových okolností nikdo, ba ani už voják se v městech osazovati nechce*), a žádal o nápravu v tom smyslu, aby hejtmanům, bez zvláštního rozkazu císařského aneb místodržitelského, veškeré vněšování do městských záležitostí bylo zakázáno. Císař velmi rychle stížnosti vyhověl a místodržící musili přísně rozkázati hejtmanům, aby všeho bezpráví proti měšťanům zanechali. Tím způsobem byl na několik let zjednan pokoj.

Ve příčině předpisů pro obecní správu stal se rozhodný krok rovněž roku 1650 a sice 27. srpna, vydáním rozsáhlé instrukce pro rychtáře, purkmistry a rady královských měst, kteráž přípisem místodržících ze dne 2. března 1651 byla všem obcím doručena**). Právem vyslovil

*) J. Čelakovský Úřad podkomořský (Č. Č. Muzea 1877), str. 575.

**) Vydána byla ponejprv tiskem r. 1673 v Hradci nad Labem u Daniele Kamenického. Německý text pojal J. J. Weingarten do spisu svého Vollkommener gegen der böhm. Edition collationirter Auszug der Stadtrecht im Königreich Böhmeim r. 1688; český text uveřejnil

*) Fr. A. Slavík, Panství Tábořské str. 95. — O dlužích Kolínských, Slánských a jiných viz příslušné monografie.

se o ni J. Čelakovský, že jest „prvním pokusem jakéhosi ustálenějšího zřízení obecního v Čechách a zároveň důležitou změnou platného dosud práva městského z r. 1579.“ — Hlavní podstata instrukce v tom spočívá, že správa obecní podřízena co možná dozoru moci státní, což nutně vyplývalo nejen z tehdejšího theoretického nazírání na úkoly státní a z absolutistického ducha času, nýbrž v tomto případě obzvláště bylo ještě podporováno úvahami o tehdejší populaci městské, jejíž ráz jsem svrchu stručně vyložil.

Poněvadž instrukce z r. 1650 byla na dlouhá léta základem pro správu i soudnictví městské, musíme také blíže k jejímu obsahu přiblížnouti. — Prvních osm článků dotýkalo se věcí náboženských, a bude o nich v jiném spojení obšírněji promluveno. — Od článku devátého začínají se nařízení o věcech soudních a správních. A sice:

Nařizovalo se především, aby purkmistr i konšelé pravidelně a každodenně v 8 hodin ráno do rady se scházeli, nijakých prázdnin sobě libovolně neukládali, k sobě s náležitou úctou se chovali, zástupce stran, kteří v radě co činiti mají, rovněž ke slušnému chování vedli, v zasvěcené dni a svátky do kostela chodili, nařizené posty zachovávali a všech veřejných processů jakožto osoby úřední se účastnili. Všecky přestupky proti těmto řádům měl císařský rychtář kárati a přetrhovati; pakli by sám nebyl s to, měl přestupníky k české kanceláři oznamovati.

Co se týkalo soudů a „lidské spravedlnosti“, rozkazovalo se, aby chováno se bylo ke každému stejně, k bohatému jako chudému, a hlasování i potazy aby se daly tak, jak každému svědomí káže a před Bohem zodpovídati si troufá. V hrdelních věcech, pod pokutami v právech ustanovenými, musila se zachovávatí tajnost. Instrukce pro appellační soud r. 1644 vydaná*) příkazovala přísně, že při soudech městských, od nichž šlo odvolání k soudu appellačnímu, všechno řízení musí býti písemné. Této okolnosti užíváno bylo od prokurátorů čili zástupců

stran mnohonásobně k tomu, že brali dlouhé lhůty a způsobovali ve sporných záležitostech zbytečné průtahy. To se touto instrukcí přísně zakazovalo.

Proti prokurátorům (nyní by se řeklo advokátům) byl v instrukci zvláštní odstavec. Tomu, kdo zastupovati chtěl strany při soudech městských, nepředpisovalo se tehdejší, jako nyní, aby odbyl určitá studia a opatřil se předepsaným odborným vzděláním, nýbrž prokurátorství bylo tehdejší pouze věcí praktické zkušenosti. Že to mělo zlé následky, bylo záhy patrné. Neboť na prokurátorství dávali se lidé bez znalosti „pořádu právního a jeho processu“, lidé, kteří zběhli od řemesel i obchodů a stranám nesloužili v zájmu práva, nýbrž vlastní kapsy. Instrukce líčí dosti drasticky, jak takovíto prokurátoři a sollicitátoři přijímají zastoupení u soudů, strany pak často navštěvují a „hodováním vyžírají“, jak lidi ženou do sporů a protahují je, starajíce se všemožně, aby strany po dobrém se nesmluvily. Ale vedle toho byli také prokurátoři, kteří spisovali poddaným žaloby proti pápům, anebo měšťanům proti konšelům a působili tím prý místodržícím mnoho zaneprázdnění. Proto teď se nařizovalo, že každý podaný spis musil býti podepsán od toho, kdo ho podával, a také od toho, kdo k němu radil nebo jej spisoval, t. j. od prokurátora. Ke spisům nepodepsaným nebyl soud městský povinen přihlížeti. Vedle této kontroly také ještě se nařizovalo, že soudy městské mají právo „zkažené řemeslníky“, pak zvláště židy, kteří za prokurátory se dávají, od šrankův soudních hnáti a vypuzovati. *) Za to však byly městské soudy povinny chudým lidem k vedení při „přísežného, rozumného prokurátora“ sami (ex autoritate officii sui) vyhledati.

Veliké stížnosti byly až dosud na to, že rady městské stranám, když ve právní anebo jakékoliv jiné věci měly s nimi co činiti, ukládaly veliké taxy, větší, než ku př. platiti se musily u soudu appellačního. Dle tohoto příkladu chovali se pak také sluhové úřední, kteří za dodání obsilek a p. „libovolné, prve nikdy neslýchané“ záplaty požadovali. Jest známo, že panovník u vyšších soudů sám určil taxy, kteréž překračovati se nesměly. I oznámeno bylo

Jakub Ferd. Ant. Vrba ve spisu „Krátký vejťah práv městských král. Českého“, a sice ve vydání z r. 1700. Rukopisné chová se na mnohých místech, současný opis jest ku př. v archivu musejním v Praze. Nejobšírněji o významu instrukce pojednal až dosud J. Čelakovský v častěji citované práci o Úřadu podkomořském v Č. Č. Musea 1877 str. 570 a násl., pak také zmínil se o ní ve vydání Privilegií měst Pražských v úvodě na str. XLIX.

*) Viz Českomoravskou Kroniku V. str. 1191.

*) Podobné nařízení dostalo se také r. 1650 zástupcům stran u menšího i většího soudu zemského, kteréž r. 1653 obnoveno. Advokáti theoreticky vzdělaní (graduovaní) přáli si, aby mezi nimi a obyčejnými prokurátory dělal se u zemských soudů patřičný rozdíl, k čemuž r. 1654 svoleno. (Dle rukopisných zpráv, kteréž mi laskavě sdělil p. V. Nováček.)

teď v této instrukci, že po vykonaných poradách také městům pro všechny případy určité taxy se předepíšu, a nařizovalo přísně, aby tento řád pak bezvýjimečně se zachovával. Jmenovitě kladlo se městům na srdce, aby počínaly si skromně při vyměřování platů za udělování městského práva a při přijímání nových mistrů do cechů, neboť že přece mnohem lépe obce budou prospívat, čím více řemeslníkův a obchodníků v nich bude se osazovati. Zle prý té obci, od které lidé pro velikost outrát s usazením spojených se odvracejí.

Ve příčině městského věznictví dostalo se obcím rozsáhlého naučení. Především v pamět přivedeny starší předpisy práva městského, dle nichž dva konšelé každý týden měli vézení prohlížeti a činiti soupis, kolik osob v něm sedí, kdo pro jakou vinu, a jak jest opatřeno vychování jejich. Při té příležitosti bylo povinností purkmistrů a rad, aby, vyslechnouce zprávu konšelů, vězně, kteří pro věci civilní ve vězení sedí, na závazek anebo na revers proponovali; kteří se něčeho trestního dopustili, ale ovšem jenom v lehčích případech, mohli vůbec z vězení i bez závazku propuštění býti, když se shledalo, že nebyli obvinění pořádně a v času dle práva vyměřeném. O věznicích do cizích obcí anebo jiným vrchnostem náležejících mělo státi se oznámení, kam bylo třeba; a teprv když by v určitý čas nepřišla odpověď, že by ty vrchnosti, kam sluší, ujmáti se jich chtěli, mohlo se proti nim dokročiti v tom městě, kde byli uvězněni. Kde nebylo původu čili žalobce soukromého, měl dle povahy věci i osoby zastupovati žalobu z úřední povinnosti buď rychtář císařský nebo rychtář městský. Chudých vězňů mohlo k obecnímu dílu býti užíváno, jaksi za náhradu stravy, kterou ve vězení dostávali. Konečně se nařizovalo, že pro vězně musila se častěji v kapli radnic městských čísti sv. mše.

K těmto článkům o soudnictví a řízení městském na konec doloženo, aby při něm se zachovával určitý pořádek. Nejprve mělo vždy raděno se býti o záležitostech náboženských, pro které i jeden určitý den v týdnu mohl obrán býti, a po nich mělo dojíti na věci trestní. Cokoliv by od panovníka anebo od místodržících purkmistrům a radám buďto k opatření nebo o správu odesláno bylo, mělo vyřídit se vždy hned po trestních věcech a nikdy nemělo přes týden ležeti a odkládáno býti, leč by šlo o větší předmět a dotýčná obec delší lhůtu byla obdržela. Jakmile se vyřídily tyto záležitosti, mělo dojíti na všechny takové, které by nějak se dotýkaly fiskálních zájmů panovníka a jeho komory; po

nich měly přijíti spory, kde bylo nebezpečí škody z prodlení, kde se dotýkalo zbožných fundací a nadání, na konec záležitosti osob nuzných, vdov a sirotků a konečně lidí přespolních.

Velké nesnáze bývaly během války s jménem vdov a sirotků, ačkoliv práva městská i novelly k obnovenému zřízení z r. 1640 pevný pořádek v této věci předpisovaly. Zejména stávalo se, že jmění sirotků bývalo rozchváčeno, aneb že poručníci dovedli to opatřiti, aby sirotci pro náboženství se vystěhovali, čímž pak o dědictví své „mizerně připravováni byli.“ Proto přítomná instrukce obnovovala a zostřovala starší nařízení, v ten smysl, aby pozůstalosti byly hned po smrti každého souseda od osob radních pečetěny, sirotkům ihned zřízení poručníci, pak v jejich přítomnosti pozůstalost popsána a zinventována, a inventář chován ve dvou opisech; jeden měl zůstat u poručníků, druhý při knihách městských na radnici. Za poručníky měli býti ustanoveni lidé rozsašní a usedlí, kteří by přísahou se zavázali, že statek sirotčí tou měrou spravovati budou, aby ho raději přibývalo nežli ubývalo; mimo to měli býti tak zámožní, aby statek sirotčí dobře uručiti mohli. Za přední povinnost ukládalo se jim, aby sirotci k náboženství katolickému vedeni a v něm vychovávaní byli. Jestli vdova sama statkem sirotčím po muži vládla, bylo povinností rad městských postarati se, aby sirotci byli dobře opatřeni, zvláště v tom případě, kdyžby vdova po druhé se vdáti chtěla. Rada městská mohla v těchto okolnostech, uznala-li za dobré, poručenství vdově odníti a jiné poručníky ustanoviti.

Obnovené zřízení zemské (článek A 2) předpisovalo všem obyvatelům země přísahu, „dědičné poddanosti“ a v deklaratoriích z r. 1640 se vyměřovalo, že v městech královských nikdo nemá k městskému právu připuštěn býti, pokud dotčenou přísahu nesložil. Ale přes tato velmi přísná a určitá nařízení málo kdo se dle nich řídil. Proto instrukce znovu ukládala městům, že nikdo nesmí míti ku právu a ke knihám městským přístupu, nikdo nesmí živnosti městské provozovati a nikdo nesmí k obecním úřadům „fedrován“ býti, dokud předepsanou přísahu nesložil *).

*) Formule přísahy zněla následovně: Já N. přísahám Pánu Bohu všemohoucímu, blahoslavené Panně Marii matce Boží, všem svatým a Vám (titul) N. N. atd. jakožto králi Českému a mému pravému dědičnému pánu, Vaší královské Milosti dědicům a budoucím králům Českým, stále věrný a poslušný býti, a nikdy vědomě a v radě té a spolu s jinými v takovém shromáždění, kdež by se co proti Vaší královské Milosti osobě, vzá-

Další články instrukce dotýkaly se řemeslníků i obchodníků ve všech směrech a podrobnostech. Zakazovalo se, aby při přijímání nových mistrů do cechů nebraly se veliké úplatky a nestrojily na útráty nově přijatého „svačiny“; nařizovalo se, aby řemeslníci dělali díla hodná i podstatná, a neutiskovali lid zvyšováním cen. Co se týče prodeje a kupování různých věcí a způsobu, který se při tom zachovávat měl, jakož i co se najímání čeledě dotýkalo, upozorňovala instrukce na staré nařízení z doby Rudolfské a na opatření učiněné r. 1626, aby se zachovávala a sice ve způsobě, dle povahy času pozměněné. A co se týče měr a váh, mělo se zachovávat i snesení sněmovní a dle něho na radnici každého města měl býti „jeden dobře udělaný mustř“ měr a váh, dle něhož všechny ostatní v městě měly se řídit. Kdo se tomu nepodrobil, propadl pokutě. — Obširná policejní nařízení zavírala v sobě instrukce o řeznících, rybářích, sládcích a pekařích, jak mají vážit a prodávati maso, dle jaké taxy prodávati chleba; při tom hrozilo se velikými pokutami všem, kdož by klamali lid vyššími cenami anebo špatným zbožím, ku př. nevypečeným chlebem.

Přitom určen zvláštní článek (22) jenom pro Pražany, a sice o překupnících, to jest lidech, kteří od přespolečných kupců, rybářů, sedláků, kupovali z první ruky všechno jich zboží „až do nejmenšího kuřete a vejce“, a pak teprve z druhé ruky prodávali to obyvatelstvu s příslušným výdělkem. Toto překupnictví a vedle něho lichva s obilím naprosto a pod velikými tresty se zapovídalo.

Rovněž zakazovaly se všechny „fortele a šmejdy“ při prodeji piva i vína, a podotýkalo se přitom, že hospodští mají se zachováti dle patentů nedávno vyšlých (10. května 1649 a 3. února 1650) a netrpěti v šenkovních domech „muziky“ i jiné rozpustilosti, a nenalévati hostům déle než do 9 hodin v letě a do 8 hodin v zimě.

cnosti, důstojenství, řádu a právu před se bráti chtělo, nebývat, méněji pak k tomu povolovati, aneb přistupovati, nižádným způsobem; nýbrž V. K. Mti i též dědiců V. K. Mti, budoucích králů Českých, vzácnosti, dobrého a užitečného vyhledávati a fedrovati. A kdybych tomu srozuměl, že by něco proti V. K. Mti před se bráno a jednáno bylo, tomu věrně odpírati chci a mám, a V. K. Mti bez meškání vejstrahu dáti, a to všechno, což poslušnému a věrnému poddanému vrchnosti své dědičné činiti náleží, věrně a upřímně, bez všelijakého ostýchání konati. Toho mi Pán Bůh dopomahej, blahoslavená Panna Maria matka Boží a všickni svatí“ — H. Jirečkovy vydání Obnoveného zřízení zemského strana 10.

Kdo po této hodině naleje, bude i s hostem trestán, a rovněž tak i ti, kdož by večer bez světla a se zbraněmi po ulicích chodili nebo dokonce z bambítek střídali.

Dalších několik článků předpisovalo, jaká mají býti v každé obci opatření proti ohni, jak pro zachování zdraví má se přihlížeti k čistotě, „aby na ryncích, placích, při chrámech a v ulicích nebyly po zemi všelijaké neřádky“; kdo by aspoň jednou týdně před domem svým zametati a nečistoty ukliditi nedal, mohl býti penězi nebo i vězením pokutován. Co se týkalo zamezování loupežnictví při silnicích, a kontroly těch, kdož světem chodili, a v tom kterém městě přenocovati chtěli, instrukce dávala poučení docela v tom smyslu, jako také předepsal poslední sněm (str. 88); přidána k tomu jenom opatření „jak se zachováti k těm, kteří by přicházeli z krajin, kde panují nakažlivé nemoci. — Přísný dohled v obcích předepsán proti lichvům i překupníkům a pak proti těm, kdož v městě sice zůstávají, „ale u nikoho v službě nejsou, nic nedělají, poctivých obchodů nevedou, jen po hospodách a po městě se potulují.“

Nejdůležitější ustanovení nařizovala instrukce ve příčině správy obecního jmění. — Přicházelo tehdy do zvyku (ničím neodůvodněného), jako by toliko třem nebo čtyřem předním osobám radním příslušelo vládnouti důchody obecními a dle libosti o nich rozhodovati. Naproti tomu přivádělo se teď obcím na paměť, že všickni konšelé jsou povinni dobrého obecného vyhledávati a proto že nic nemá se díti pokoutně, nýbrž v plné radě, zejména o důchodech obecních, špitálních a zádušních, že má každý z konšelů dobře věděti, aby při kladení počtů mohl „podstatně k věci mluvit“, jestližeby přitom co scestného se shledalo.

Stávalo již ze starší doby (1628) obširnější nařízení ve příčině správy jmění obecního, jehož podstata byla v tom, aby vláda měla co možná přísný a rozhodující vliv na finance městské. Předpisovalo se v něm, a) že smí obec činiti dluhy jen se svolením krále nebo české komory, b) že z důchodů obecních, zádušních a špitálních nesmí nic se vydávati na pouhý rozkaz jedné osoby, nýbrž vždy jen na základě usnesení plné rady, c) že náhrada za správu purkmistrovského úřadu má vždy „neprodleně“ v plné radě se uvážiti a že má býti „mírná“; d) že netrpí se jakékoliv nehospodárství úředníků se jménem obecním a také žádné pořádání „banketů“ na útraty jmění obecního. Císařský rychtář v první radě a vedle něho kterýkoliv konšel byl povinen, kdykoliv by co scestného shledal

a toho po dobrém v radě napravití nedovedl, učiniti oznámení k české kanceláři.

Toto nařízení, které za dob válečných zachovávatí ani se nemohlo ani nechtělo, v celé ostrosti obnoveno a ještě novými přídatky doplněno. Účty obecní měly teď se schvalovati čtvrtletně a sice v plné radě, zejména i v přítomnosti císařského rychtáře, nebo (v městech Pražských) hejtmána, a též předních starších obecních, kteří k tomu jsou spůsobilí a obecní majetek dobře znají. Celoroční pak účty důchodní i kontribuční vždy o vánocích musily býti hotovy tak, aby je rada, když by o to požádána byla, ihned, kdež náleží, složití mohla. Rovněž se nařizovalo radám městským, že bez svolení starších obecních a některých předních osob z obce nesmějí ani žádných dluhů na obec uvozovati ani platiti; bez povolení královského anebo české komory nesměly obce vůbec nikomu nic na svém majetku pojišťovati, ani co od něho zastavovati, anebo jinak odcizovati nebo prodávati.

Také velmi přísné ustanovení dáno ve příčině vybírání kontribucí. Bylyť na to staré stížnosti, že rady městské ukládaly nerovné kvoty, na některé sousedy mnoho, na jiné málo, na sebe z pravidla nic. Mimo to vybírávaly někde městské rady libovolné dávky pro rozličné potřeby, které se jindy z důchodů obecních platily, ano byly také stesky, že i peníze kontribuční k jiným potřebám se obracely. Nebyla v tom vždy nepoctivost, nýbrž zhusta také bída a nemožnost, kteráž správy městské nutila ke krokům protizákonným. Teď však upravovalo se vybírání kontribucí ve městech způsobem velmi podrobným, aby byla kontrolla, že se nepožaduje od sousedů více, a že berně rozvrhla se spravedlivě. Jmenovitě přísně se zakazovalo, že konšelé nesmějí sebe „šanovati a ze všeho se vytahovati.“

Poslední článek konečně nařizoval, aby městské „kompanie“ od officířů byly dobře spravovány, hlídky a stráže souměrně rozdělovány a zvláště v noci pilně konány; důstojníkům se zapovídalo měšťanské vojáky peněžitě pokutovati, protože jen radám městským příslušelo vzniklé spory vyšetřovati, a čeho k uklizení jich bylo třeba, nařizovati.

Celá tato rozsáhlá instrukce neměla zůstatí na papíře, nýbrž vskutku také býti prováděna. Aby pak nikdo vymlouvatí se nemohl, že ustanovení její neznal, měl opis vždy býti vyložen na radnici vedle práv městských a zřízení zemského. Mimo to měl každý člen konšelského sboru míti opis doma a častěji v něm čítati,

aby vše dobře v paměť si vštípil. Čtyřikráte za rok měl purkmistr v plné radě instrukci předčítati sám a vedle ní veškeré artikule z práv městských, kteréž instrukcí blíže se vysvětlovaly anebo s ní souvisely.

Jako všude jinde tak i při této instrukci vidíme, že bylo dlouhé doby třeba, než všechno provedlo se tak, jak bylo nařízeno. Mnohé články bylo také třeba postupem času měniti. O správě důchodů městských víme bezpečně, že ještě dlouho po r. 1650 byla právě tak špatná jako před tím, o úzkoprsosti cechů řemeslnických při přijímání nových členů ještě z velmi pozdních dob máme po ruce stesky nejhoršího druhu, a ve všech jiných stránkách veřejného života i správy (ku př. čistoty ve městech) dlouho nevypadalo to o nic lépe, než před vydáním instrukce. Jen z kompanií městských dosti rychle vznikaly všude (postupně i ve městech poddanských) sbory pro parádu: známé ozbrojené sbory měšťanské čili ostrostřelecké. — Diviti se tomu všemu nelze; bylot potřebí velikého i všestranného sebrání sil a ponenáhleho vzpamatování se, než proniklo obyvatelstvo zubožených zemí k novému lepšímu životu.

Přípravy ke katolické reformaci.

Po celou dobu války třicetileté neustávala činnost vlády i kněžstva ve prospěch katolického náboženství. Ale rozhodné kroky, jmenovitě co venkovského obyvatelstva se týkalo, nebylo možno provéstí, protože protestantský nepřítel byl zhusta v zemi a s ním navraceli se emigranti. Ty pak kraje v Čechách i na Moravě, které bývaly v rukou nepřátel, musily pro činnost misijnářskou pokládati se za ztracené. Následkem toho také výsledky nebyvaly v žádném poměru k vykonané práci. — Teprve Westfálský mír způsobil v této stránce nápravu, protože po uzavření jeho nebylo překážek, které by byly vůli vlády i církve v cestu se stavěly.

Ferdinand III. ujal se úkolu reformačního s velikou horlivostí, ač vřele katolické smýšlení jeho musí vždy zřejmě se rozlišovati od jeho teorií o moci vladařské. Panovník byl přesvědčen, že protestantismus ve všech formách jest jeho státu záhubný a proto se přičiňoval, aby přivedl veškeré obyvatelstvo do lůna církve katolické. Celkem ovšem raději volil prostředky mírné, ale nevyhýbal se také trestům a příkrotem, kde mírnost nebyla nic platnou.

Katolická reformace měla, jakožto v první

radě činnost vládní, ráz čistě politický, což až dosud vždy se přehlíželo, ale na dále přehlížeti nesmí. Že církev katolická kroky vládní nejen schvalovala, ale všemožně podporovala, rozumí se samo sebou; všakté v tom také tkví příčina, proč dvůr navykl si pohlížeti na kněze i biskupy jako na své úředníky a veškeré záležitosti církevní pojímal úplně se stanoviska světského, a proč u nás již Ferdinandem II. a ještě více Ferdinandem III. začíná vždy patrněji se vyvíjeti směr, kterýž v XVIII. století vrcholil v josefinismu, čili v úplném podřízení církve pod moc státní. Josef II. nevázal svou činnost cír-

kevně-politickou na staré tradice a směr již dávno pěstovaný; co nového dodával, to, jak nyní s přesvědčivou určitostí jest dokázáno *), bral téměř do slova ze spisů známého biskupa Justina Febronia (Jana Hontheima).

Vyložil jsem již svrchu, jak Ferdinand III. o vlastní ujmě nařídil přísahu v dogma nepoškrvněného početí (str. 65); on tímž způsobem nařídil ve všech dědičných zemích svátek sv. Josefa, a ponechal biskupům, aby se ve příčině schválení papežského sami dohodli s římskou stolicí. Bude o tom blíže vyprávěno při sněmu r. 1654. — Týž panovník zapověděl

Sloup P. Marie na Staroměstském náměstí.

také rakouským biskupům odvádění tak zvaných **annatů** (poplatků za udělení církevních hodností), papežům, zavedl již r. 1641 v Rakousích tak zvané **placetum regium**, dle něhož listy papežské (breve i bully) dříve, než byly uveřejněny, musily dojíti schválení od vlády, osobil si právomocnost biskupů, nařizoval farářům něco zcela opácného nežli konsistoř a t. p. *). Jaké stanovisko hájil v Čechách ve sporu s papežem a kardinálem Harrachem o Pražskou universitu,

bylo již **) a bude ještě šířeji vyloženo. — Pokládá jsem za nutné o těchto stránkách názoru Ferdinandova se zmíniti, poněvadž potom reformační snahy jeho budou čtenářstvu jeviti se docela v jiném světle, než až dosud bylo obvyklo.

Vedle toho ještě k jedné věci ukázati nutno, že totiž katolická reformace po skončení třicetileté války prováděla se všude týmnž a je-

*) Obširněji u Wiedemanna, Geschichte der Reformation und Gegenreformation im Lande unter der Enns, zvláště v V. svazku.

*) J. Kuntzinger, Febronius et le Febronianisme. (V Bruselu 1889.)

**) Českomoravská Kronika V. str. 964 a násl., pak 1126 a násl.

dnostejným způsobem. Co se dalo v Čechách i na Moravě, platilo s jistými obměnami také pro Slezsko a skoro bez výminky stejně vykonávalo se ve všech tak zvaných dědičných zemích rakouských *). Jen pro země uherské pravidla tato neplatila. Zásada, že panovník nesrovnává se svým svědomím, aby trpěl v zemích jiných poddaných nežli katolíků, prováděla se jen tam, kde vláda měla k tomu po ruce hmotnou moc; kde jí nebylo, musilo se od zásady upustiti. A to platilo o Uhrách.

Staly se zde během první polovice 17. století také velké proměny na poli náboženském, ale ty nebyly způsobeny násilnými převraty, nýbrž horlivou činností jezuitských škol a Ostrihonského arcibiskupa, kardinála Pázmáně. K rozhodným, třeba i násilným krokům proti luteránům a helvetům uherským neměla vláda moci; ano v tom okamžiku, kdy nasazovala poslední síly, aby zachránila katolicismus v zemích českých a rakouských, musila s Uhry narovnat se na základě úplné svobody pro obě vyznání, augšburské i helvetské. Stalo se tak v Linci r. 1645 a Prešpurský sněm r. 1646 narovnáni toto schválil.

V Uhrách vládlo se jinak než v dědičných zemích českých a rakouských. Pokusy o přizpůsobení Uher k zemím dědičným, které se potom zhusta daly a jmenovitě za Leopolda I., nepovedly se: mezi správou zemí dědičných a uherských utvořila se hluboká propast. Následky toho byly dalekosáhlé a jsou citelné i viditelné až po dnešní den. Otázka náboženská měla při tom veliký úkol. — V našich zemích byl protestant politickým zločincem, v Uhrách mohl dosíci i nejvyšších úřadů; ano panovníci sami zhusta přimlouvali se za uherské protestanty a podporovali je proti snahám domácích katolických biskupů a jezuitů. Později, když vedli Habsburkové již otevřený boj proti moci papežské a právě protestantů uherských jakožto pomocníků při tom užívali, nepřekáželi jim nejen kacíři luteránští a helvetští, ale ani unitáři a sobotáři a jiné odrudy náboženské roztržitého uhersko-sedmihradského.

Jestliže tedy v následujícím vypravování dotkneme se zásad vládních a všeobecných opatření proti kacířům, rozumí se vždy, že vzta-

hovaly se jen na země českorakouské a ne na Uhry, pro něž platila jiná pravidla a jiné zásady.

* * *

Největších poměrně výhod poskytl Westfálský mír v ohledu náboženském Slezanům. Tam nejen ve knížetstvích, která nepodlehala bezprostředně císaři, mohlo zůstat vše při starém, ale i v dědičných knížetstvích nikdo nesměl býti nucen, aby pro víru se vystěhoval. Potom dovoleno luteránům, aby si směli postaviti tři kostely, ve Hlohově, Javoru a Svídnici, ovšem mimo zdi městské; ale vykonávání bohoslužeb v těchto chrámech a velmi četná návštěva při nich nemohla býti zabráněna. V knížetstvích dosud vlastními pány spravovaných na mnoze zavládly zásady, které současně i v říši platily (viz str. 43) a tudíž ze strachu před příštími národohospodářskými následky katolická reformace prováděna s menší příkrostiti, na větším díle jen mírnými prostředky, anebo vůbec teprv po letech, celkem všude mnohem později nežli v Čechách i na Moravě. I knížata smýšleli tak rozhodně katolického, jako byl Václav Eusebius z Lobkovic, od r. 1646 kníže Zahaňský, zdráhali se prováděti úmysly vlády ve příčině katolické reformace po mnoho let *).

Nemá tím býti řečeno, že ve Slezsku k přikřejší reformaci vůbec nedošlo, nýbrž poukázáno k tomu, že v této české korunní zemi pro nekatolíky (ale ovšem jen konfesse Augšpurské) byly poměry nejsnesitelnější, a že přimluy knížat a stavů německých za protestanty v Čechách, na Moravě i v zemích rakouských, byly by se pokládaly za docela splněné, kdyby v těchto zemích bylo se povolilo aspoň tolik, jako platilo ve Slezsku.

Přimluy stavů německých, o nichž v současné literatuře i na sněmích českých a moravských tolik se mluví, byly ostatně vedle jiných příčin také tím docela bezvýznamny, že přicházely pozdě, když totiž katolická reformace byla již v plném proudu. Největší část přimluy stala se teprv roku

*) Doklady pro srovnání najdou se v starém díle Raupachově, *Evangelisches Oesterreich* I. str. 300, Beilagen str. 63., *Erläutertes evang. Oesterreich* III. str. 461, Beilagen str. 258, a pak ve svrchu citovaném spisu Wiedemannově.

*) Od Václava Eusebia z Lobkovic pocházejí všickni nyní v Čechách žijící členové knížecího rodu Lobkovičského, a sice jsou potomky z druhého manželství jeho s Augustou Sofií falckraběnkou Sulzbašskou, kteráž byla luteránkou při provdání a zůstala jí až do smrti. Děti ovšem vychováni směla j-n po katolicku. — Vlivu této dámy přičítalo se ve Slezsku obecně, že kníže Lobkovic k protestantům Zahaňským po dlouhá léta mírně se choval. Viz A. Wolf, *Fürst Wenzel Lobkowitz* str. 40 a násl., *Grünhagen Gesch. Schlesiens* II. str. 321.

1652 i 1653, a nebyly ani provázeny s patřičným důrazem. Jmenovitě dosavadní náčelník německých protestantů, kurfiřt saský, pro své osobní poměry k císaři nechtěl s celou věcí nic mít, leda že se přimlouval za některé jednotlivce *) a jmenovitě za kněze protestantské v Čechách vězněné. Když mu však císař důrazně odepsal, že predikanty, kteří by domácí obyvatelstvo od náboženství katolického odluzovati chtěli, musí trestati, zanechal všeho přimlouvání.

R. 1652 prosili v Řezně zástupcové knížetství Javorského a Svídnického za polevu v náboženství, a vedle nich delegát protestantů dolnorakouských. O něco málo později vystupoval poněkud s větším důrazem ve prospěch protestantů v dědičných zemích kurfiřt brandeburský, kterýž toho času úplné přejímal vedení protestantů v říši na místě liknavého Saska. Ale bylo to právě tak málo platno, jako veliká „intercesse“ německých knížat a stavů z r. 1653, kteráž ostatně netroufala si žádati o nic více než o křesťanské slitování. — Němečtí knížata pokládali věc protestantismu v dědičných zemích za „desperátní“ i ztracenou a dle toho se také chovali, činíce kroky takové, aby jen se zdálo, že se něco dělá. Při dvoře pak švédském, myslence protestantské před tím vždy nakloněném, připravoval se toho času veliký obrat; dcera Gustava Adolfa, královna Kristina, stála již ve blízkém styku s katolickými kněžími, jmenovitě jesuity, a strojila se opustiti říši a státi se katoličkou. Dvůr císařský o všech těchto poměrech dobře věděl, a proto pokládal stížnosti i prosby ve prospěch nekatolíků za plané demonstace, jichž všimati si netřeba**). — Ostatně, jak svrchu podotknuto, když přímlyvy a intercesse přicházely, bylo již pozdě, neboť dvůr císařský připravoval se k rozhodným krokům ve prospěch náboženství katolického od samého sklonku války třicetileté a byl k ráznému vystoupení pohotov, jakmile válka se ukončila.

Přípravy k reformaci konaly se ve dvou směrech; první čelil k povznesení katolické

církvě a její organizace, druhý k potlačení kacířství. Bylo na obou stranách práce tuze mnoho, a nevykonala se také najednou a bez chyb.

Především pomyšleno na duchovní správu v krajinách, kde se jí až dosud naprosto nedostávalo. A jako během celé války třicetileté pomáháno si missiemi, tak hned r. 1648, ještě za přítomnosti Švédů v zemi, zahájena misijnářská činnost ve větších rozměrech; zejména víme z toho roku o missích ve krajině Kladenské. Uctívání p. Marie, kteréž na Svaté Hoře u Příbrami působením jesuitů již od delšího času (1632) byla pěstováno, nabylo roku 1647, když jesuité trvale tam se usadili, v těchto místech největšího rozsahu. Rovněž tak obnoveny poutě, processy a všeliké církevní pobožnosti, jako ku př. v létě 1650, kdy slaveno s nádherou „milostivé léto.“ Kardinál-arcibiskup Harrach již r. 1642 dal tiskem vydati tak zvaný Pražský ritual *) a nařizoval všem vikářům a skrze ně veškerému kněžstvu, aby si ho započítali. Však ale dlouhá léta nebylo tohoto rozkazu uopslechnuto. — Pevný základ pro novou organizaci církve katolické v Čechách dala diecesální synoda z r. 1605, za arcibiskupa Zbyňka Berky. Kardinál Harrach hned po válce staral se o to, aby snesení synodální znovu bylo tiskem vydáno a kněžím rozdáno. Nový tisk upraven r. 1650 **) a dle všeho hojně rozšířen.

Dále staráno se pečlivě o upravení finančních poměrů far i kapitol, při čemž Harrach z mysle nespouštěl zamilovanou myšlenku o zřízení dvou nebo tří biskupství v Čechách. Pro budoucí biskupství Litoměřické koupil panství Stolínky již na počátku r. 1647, přemahaje veškeré nesnáze, kteréž se mu při tom v cestu stavěly ***). — Kardinál počítal, že biskupství Lito-

*) *Rituale Pragense ad usum Rom. accomod. jussu Ernesti Adalberti card. archiepiscopi Pragae 1642 (in fine indicis: Viennae Austr. per Mathiam Cosmoravium 1645).* Měl jsem ve Mnichově v ruce exemplář, kterýž přestál dobu Josefskou, neboť listy, na nichž byla bulla Coena domini, byly vytrženy.

**) Já sám jsem bohužel otisku z r. 1650 neviděl, vim jen z Rosenthalova katalogu, že byl vskutku vydán. Pátral jsem po něm na mnohých místech, poněvadž snad v nějaké předmluvě budou blíž vyloženy příčiny nového vydání.

***) Harrachův denník ke dni 8. února 1647: *Der Cardinal ist gar stark in dem Kauf der Herrschaft Drumb, welche mit der Zeit zu einem neuen Bistumb applicirt werden solle, begriffen, die Creditores allein, deren gar viel und die Alle von diesem Kaufgeld gern kontentirt wären, machen den Kauf noch etwas schwer; sonst ist das Gut jetziger Zeit gar sehr ruinirt....* A ke dni 27. února 1647: *Heut ist der Kaufkontrakt umb die Herrschaft Drumb, welche der Cardinal fort umb 53.000 fl. erhalten, in die Landtafel eingelegt worden.*

*) R. 1651 ucházel se Baltazar Lumpe z České Kamenice o přimluvu u saského kurfiřta, aby se směl s majetkem svým vystěhovati ze země. Kurfiřt uhradil Kinských, jimž Kamenice patřila, vskutku se přimluvil v červenci téhož roku. *Mitth. des. Nordböh. Excursionsclubs V. 122, 123.*

**) Obšírněji o těchto věcech v citovaných již spisech Zwiédineck-Südenhorstové a Erdmannsdörferové. Doslovné znění prosebných listů u Lüniga *Deutsche Reichskanzlei I 409* a na mnohých místech u Raupacha, s podrobnými a správnými výklady.

měřické bude moci hned býti zařízeno. Biskupství pak ve Hradci Králové, pro krajinu veskrze kacířstvím prosáklou, mohlo dle jeho zdání rovněž býti způsobeno brzo, nejdéle v několika měsících. Bylať komora královská dlužna solní pokladně*) 76000 zl., za kteroužto summu snadno nějaký statek k výživě biskupa a kapitoly zakoupen býti mohl. Se třetím biskupstvím, kteréž mělo býti v Plzni, musilo se ovšem několik let počkati, ale Harrach si myslel, že přece dosti záhy k němu dojde. Zatím nic z toho se nestalo, hlavně asi proto, že komora nebyla s to zaplatiti dluh solní pokladně. — Za to hned po ukončené válce začínal se nový rozkvět řeholí a klášterů.

Hned v prvních letech po míru Westfálském (až do smrti Ferdinanda III.) především jesuité založili residenci v Jeníkově (1652), dokonali přeměnu Březenské residence v kollej (1651) a položili 1653 základ kustavbě nové velkolepé budovy pro kollej u sv. Klimenta v Praze. Vedle nich nejvíce se rozšířili kapucíni, kteří v letech 1651 až 1656 zřídili kláštery v Sušici, v Horšově Týně, v Litoměřicích, a položili základ k budoucímu klášteru v Chrudimi. R. 1651 klášter na Karlově v Praze dán Augustiniánům a zřízeno při něm proboštství; téhož roku v měsíci lednu uvedeno 12 františkánů do Turnova; r. 1652 zřízeno benediktinské opatství u sv. Jana pod Skálou, r. 1655 stal se první pokus osaditi v Čechách Voršilky i bosé Karmelitky (řádu sv. Terezie) a položen základní kámen ke klášteru Paulanskému v Nové Pace.

Všecky tyto řády měly především za povinnost starati se o rozvoj katolického náboženství; kapucínům a františkánům práno proto, že byli vedle jesuitů nejpilnějšími missionáři. Nově osazený klášter působil vždy na celou krajinu. Pěkný a současný doklad máme o Turnově**). Když tam 17. ledna 1651 františkáni přišli, největší část obyvatelstva smýšlela po luteránsku. I začali hned kázati, katechismus vykládati a zpovídati, a v krátkém čase způsobili úplný obrat bez jakéhokoliv násilí. Pro nově obrácené zřízeno bratrstvo třetího řádu sv. Františka. Tři českého jazyka znalí mniši (Jeronym Žatecký, Ivo Nevřelý a Jeronym Lang) měli hlavní o to zásluhu. A zrovna tak dělo se všude jinde,

ale ovšem ne vždy klidnými a mírnými prostředky.

Rovněž bděl kardinál Harrach přísně nad kázní kněžskou. Dovedl býti laskavý, ale také neuprosný. Některé doklady toho máme z kláštera Emauského, a jeden zvláště rozhodný odjinud. Týkal se provinciala Minoritův od sv. Jakuba, Antonína Spechta a jeptišky Kateřiny Maršákové od sv. Anežky. Veřejné hovory, které se po Praze šířily, o neklášterním životě těchto obou osob, přiměly kardinála k tomu, aby nařídil co nejpřísnější vyšetřování, kteréž r. 1651 vedli: generální vikář Caramuel z Lobkovic, arcibiskupský kancléř František Wisenteiner a sekretář Tomáš Javornický*). Přímluvy a prosby nebyly nic platny a také ne počátečný odpor jeptišek u sv. Anežky; vyšetření i potrestání provedlo se s bezohlednou přísností.

Největší část a činnosti na prospěch zmožutnění katolické církve spadá ovšem za jedno s vlastní prací reformační. Tato byla dvojího druhu; jednak starala se o vypuzení všeho kacířstva, které se během války v zemi nasadilo, a s tím současně pracováno o obrácení těch, kteří zůstávali kacíři, ale ze země odejiti ani vypuzeni býti nesměli**).

Hned po uzavření míru Westfálského doleháno na to, aby nekatoličtí kněží ze země byli vyobcováni a vrchnostem, které by je přechovávaly, pohroženo velkým ubytováním

*) Akta jeho mám z jedné knihy (č. 26) archivu Harrachovského.

**) O těchto stránkách katolické reformace jest mnoho pramenů vydáno a velká literatura tištěna. Výbornou pomůckou pro zákony a nařízení ve příčině kacířů jest Jakschův alfabertický Gesetlexicon im Geistlichen, Religions- und Toleranzfache für das Königreich Böhmen 1601—1800. Z literatury, vedle starší a zhusta nekritické knihy Peschkovy, Geschichte der Gegenreformation in Böhmen (II. díl), hlavně spadají sem práce Bílkovy, Reformace katolická v Čechách 1650—1781 (Č. Č. Musea 1877) a pak více článků o témž předmětu v Mittheilungen des Vereines für Gesch. d. Deutschen in Böhmen. Mnoho o katolické reformaci napsáno jest také v obsáhlé knize Kráslové, Arnošt hrabě Harrach, a v I. svazku mého spisu Dějiny prostonárodního hnutí náboženského v Čechách. Dle rukopisů dvorské knihovny podal některé vzácné příspěvky F. Menčík ve článku Z dějin reformace katolické r. 1650 (ve feuilletonu „Nár. Listů 1887 č. 210—212). — Co v následujícím vypravování z Jakschova Gesetlexiconu a ze spisů právě uvedených podávám, k tomu nebude již potřeba zvláště citovati, ani tam ne, kde v pojetí některých událostí anebo v chronologickém pořadí od běžného názoru se uchyluji. Ale co odjinud, buď ze zpráv archivních buď z roztržité literatury, k tomu dodávati budu, najde se na příslušných místech pod čarou poznamenáno.

*) O jejím vzniku a účelu viz Českomor. Kron. V. str. 944—947.

**) Potřebný opis z archivu Františkánského konventu v Turnově opatřil mi posluchač můj pan Viktor Šimák.

vojska. Ostrý patent proti jinověrcům vyšel pak roku 1649, 25. září; vrchnostem rozkazovalo se, aby netrpěly u sebe ani kněží ani úředníkyv nekatolických, a poddané své aby bez výminky, buď domluvami nebo přísnými prostředky, přivedly do lůna církve katolické. Když během války třicetileté se prováděla proti-reformace v městech královských, pomáháno si vojskem proti zatvrzelým kacířům; roku 1649, 28. září vydán podobný rozkaz také pro venkovský lid, neboť se nařizovalo, aby při ubytování a dislokacích vojenských vždy k tomu se hledělo, aby kacířští sedláci více byli obtíženi než katoličtí a poslušní obyvatelé. Patent tento několikrát byl obnoven a stal se pak normálním pravidlem při ubytování vojenském až do 18. století.

Víme z předešlého vypravování, že sněm český v září 1649 v Budějovicích odbývaný s důrazem hájil stanovisko katolické a dá se tudíž mysliti, že všechny kroky vlády, až dosud učiněné docela schvaloval. Ale ovšem mnoho se jimi nespomohlo, protože nebylo dostatečné exekutivy. Pak jevil se v patentech přílišný chvat: nařizovaly se všeobecnými slovy věci, které ani v našich dobách by rázem se neprovedly, tím méně v tehdejších Čechách, na ten čas váš spořádané správy postrádajících. Nahlíželo se dosti všeobecně, že, když nyní trvale byl zabezpečen mír a když návrat bývalých řádů náboženských i politických stal se naprosto nemožným, bude potřeba dotvrditi náboženský převrat ve smyslu katolickém způsobem jiným, než se dalo po r. 1620, a během války. Mnění jen v tom se rozcházela, zdaž způsob příkřejší nebo mírnější a systematický povede lépe ku cíli.

Pro příkré a rozhodné vystoupení horoval Caramuel z Lobkovic, od července 1647 opat v Emausích a od konce 1649 nebo počátku 1650 generalní vikář arcibiskupův i zvláštní jeho důvěrník. — Don Juan Caramuel z Lobkovic, zrozený v Madridě (1606) z české matky a otce původem z Lucemburska, pokládán byl od současníků za „div světa.“ A sice pro vlastnosti fysické i duševní. Byl to muž zběhlý ve všech vědách i uměních, přitom výborný voják a vynikající theolog, rázu ovšem kasuistického. Psal spisy o mathematice, hvězdářství, přírodních vědách, dějepisu, přitom dělal verše a skládal knihy ascetické. S jesuity žil ve velikém nepřátelství po celý život *), kteréž

nejevilo se pouze ve slovích ale také ve skutcích. Rozhodnost, s jakou psal, v bitvách bojoval, a proti kacířům vystupoval, má v sobě spíše něco dobrodružného, nežli vážného; ale každým způsobem byl Caramuel zjev neobyčejný, v chybách i cnostech svých, takže „jako samolet v Evropě svítil se velikým vtipem a rozumem.“

Tento muž tedy podle svého názoru staral se o mnohem rozhodnější způsob katolické reformace. Příčinu k tomu zavládla mu dosavadní praxe a pak patent císařský ze dne 25. prosince roku 1649. Jím se uváděla na pamět všechna předešlá nařízení ve příčině náboženství a zakazovaly schůzky kacířů. Generalní vikář postaral se o to, aby místodržící čeští vydali k patentu tomuto prováděcí nařízení, které hovělo více jeho chuti nežli patent sám. Jak věc se sběhla dopodrobna známo není. Víme jen tolik, že příčiněním Caramuelovým vydali místodržící 1. února 1650 nařízení, aby k nekatolickým poddaným, neobrátili-li se ve 3 nedělích, ihned se přikročilo uvězněním, vypovídáním ze země, ubytováním vojska, odnímáním statků a trestáním na hrdle, jakož i pokutováním všech, kdo by obyvatele pro víru zběhlé přechovávali.

Nejvyšší purkrabí hrabě z Martinic začal první na panstvích svých dle toho se řídit. Ale poddaní se rozutekli, a když náčelníci nekatolíků měli býti schytáni a do Prahy zavezeni, vypukla vzpoura, kteráž teprv vojskem utišena, když několik lidí bylo zastřeleno. I na jiných stranách poddaní utíkali, kdo kam mohl, zejména za hranice. Z panství Fridlandského a Libereckého prchlo přes 2000 usedlých osob do Lužice, a z měst Jáchymova, Blatné a Rožňohodaru, když sem vložena vojenská posádka, všickni ne-

fatis commentarius v Praze 1782) a dle něho v Jungmannově literatuře str. 243, v Riegrově Naučném Slovníku III. 49. u Krásly str. 206 a j. Anekdota otištěno hojně na mnohých místech. Známá historka: „Buď Caramuel si, buď ďábel“ čte se ku příkladu v Lumíru 1851 str. 67. — O jiném životopisu vydaném v Benátkách r. 1760 vím jen z titulu (Memorie della vita di monsignore Giov. Caramuele di Lobkowitz, vescovo di Vigevano, descritta da Jac. Ant. Tadisi), ale nikdy jsem jej neměl v ruce. Spisů Caramuelových sám, pro utvoření úsudku, prohlédl jsem několik, jmenovitě theologických (Apologema pro doctrina de probabilitate, Theologia fundamentalis moralis, Theologia rationalis); z kázání jeho ono, které měl ve Vídni 1655 k počtě známého Dominika a Jesu Maria; z historických knih spis Philippus Prudens, Caroli V. imp. filius etc., jímž hájí právo španělských Habsburků na Portugalsko. V archivu Harrachovském chová se pojednání jeho (1654): Quaestio, utrum servorum filii, qui nascuntur in parochiali domo aut schola, sunt liberi (Sbor. Hist. I. 34).

*) Proto se také mýlí Bílek, když za to má, že Caramuel dělal své návrhy „ku povzbuzení“ jesuitů. — Jediný nedostatek přesný životopis Caramuelův lze čísti u F. Procházky (De saecularibus liberal. artium in Boh. et Mor.

katoličtí obyvatelé*) utekli do Sas. Nastal všeobecný postrach, že páni přijdou o všechny poddané. Krásně vyslovila se o tom paní Žuzana Černínová v dopise k synovi: „Sedláci se zase vkládají do práce a velmi silně bohdá k setí někteří se strojí, jen aby pán Bůh ráčil jim dobrý oumysl dáti, aby se nerozběhli. Soudím, že se dovtipíš proč. Máť pán Bůh taky jejich srdce a mysl v svých mocných rukou.“ — Z tohoto a z jiných podobných výroků jest viděti, že z katolického panstva téměř nikdo si nepřál násilností proti nekatolickým poddaným a v tom smyslu také žalováno u dvora na příkrý rozkaz místodržících.

Císař následkem toho již 23. března 1650 nařídil, aby přísná exekuce proti nekatolíkům byla zastavena, a aby nejvyšší úředníci se zodpovídali z toho, proč dotčený rozkaz bez císařského povolení uveřejnili. Pro příště zůsta-
val panovník sobě k prohlédnutí všechna nařízení ve věcech politických i náboženských. Místodržící se omlouvali, že meze své působnosti nikterak nepřekročili a že za tvrdost, se kterou úředníci na některých panstvích si počínali, dokonce nemohou. Císař se tím upokojil, ale chtěl věděti, kdo ono nařízení sepsal. Ale nedozvěděl se, protože kardinál Harrach vlastně osobou Caramuela z Lobkovic chránil.

Trestání na hrdle a odnímání statků bylo tudíž zastaveno, což mnohé rozběhlé poddané přimělo, že zase do domovů svých se navrátili. Jmenovitě víme z pozdějších akt archivních o obyvatelstvu Jáchymova a Božího daru, že se zase z větší části navrátilo a ještě potom dlouhá léta houževnatě a neoblomně při víře luteránské stálo.

Zároveň s tímto zákazem vyžádal si panovník od místodržících, aby mu sestavili obšírný seznam nekatolických osob stavu vyššího, zvláště pak úředníků vrchnostenských; pak chtěl míti seznam všech far a kněží katolických s udáním příčin, proč tak veliký nedostatek farářů všude se vynachází. Nějakou odpověď dali místodržící k těmto dotazům, jmenovitě co se dotýče nedostatku duchovenstva, protože si na rychlo v téže věci vyžádali dobré zdání od kraj-

ských hejtmanů. Dva patenty brzo na to (2. a 9. dubna 1650) vydané vztahovaly se již k těmto oběma záležitostem. V prvním z nich dána úředníkům vrchnostenským lhůta tříměsíční k přestupu ke katolické víře anebo ku vystěhování; lhůta tato mohla býti prodloužena nejdéle o týden, ale jen v tom případě, šlo-li již o skutečné obrácení na víru. Ve příčině far dáno nařízení, aby osazeny byly katolickými faráři do 6 neděl! K tomu připojen později dodatek (21. června 1650), v němž se předpisovalo, jakými prostředky mají faráři působiti na lid i ku povznesení katolické církve a ukládalo se jim za povinnost, aby čtvrtletně (vždy o suchých dnech) krajským hejtmanům podávali zprávy o stavu svých osad.

Současně obnovovaly a doplňovaly se některé starší patenty, jako ku př. že nekatoličtí obchodníci cizozemští smějí toliko o trzích býti v zemi trpěni; stálé sklady a závody se jim zapovídaly, leč by je katolickým správcům postoupili. Jinak musili své obchody prodati domácím katolickým lidem. Následkem toho stěhovalo se mnoho kupců z měst, jmenovitě z Prahy. Ale císař proto neustoupil od učiněného rozhodnutí. Jen dodal k němu, že s těmi obchodníky, kteří by snad u víře katolické se chtěli dáti vyučiti, má nakládati se shovívavě, ale ovšem zase ne tak, aby vůbec na náboženské jejich smýšlení se zapomínalo. — Ve příčině řemeslníků a zvláště tovaryšů musila při velikém nedostatku pracovních sil dopustiti se výminka a to taková, že směli v zemi zůstávati, pokud by bez pohoršení katolické vtry žili; ale samostatným a do cechu přijatým mistrem směl ovšem, jako již dříve, státi se toliko katolík. Totéž platilo o udílení práva sousedského a ženitby k živnostem městským. Pro důkladnou kontrolu kacířských tovaryšů byl každý mistr povinen vésti jejich seznam a zasílati jej pravidelně k české kanceláři s podotknutím, zdaž některý z těchto tovaryšů od času k času katolíkem se stal.

Místodržící vzali všechna nařízení na vědomí, ale velikého výsledku si od nich neslibovali. Patent o vrchnostenských úřednících byl vydán bez valného rozmyslu; patent pak o osazení všech far katolickými kněžími v 6 nedělích svědčil o naprosté neznalosti poměrů v zemi. Veškerý vliv moci duchovní i světské nedovedl tuto zásadu provést v Čechách a na Moravě po celé 17. a 18. století, jak tedy měla se uskutečniti v 6 nedělích? Zdá se tudíž, že nebylo mnoho uspokojení v kruzích zemského úřadnictva nad rozkazy jednak naprosto nemožnými,

*) Zpráva císařského generála Golče Piccolominimu (ze dne 4. května 1650). „Dass die protestantischen Einwohner der Gebirgsposten: Joachimsthal, Blatna und Gottesgabe insgesamt entflohen und die Häuser leer stehen liessen.“ Dudík, Schweden str. 365. — Útěk stal se v březnu. Také Bernau (Ottův Slovník Naučný, článek Boží dar) má o tom zprávy, jen že klade útěk teprv do r. 1654, což se nepodobá.

jednak zase dle jich zdání příliš mírnými. Proto již před patentem ze dne 21. června místodržící radili císaři k rozhodnějším krokům, ukazujíce, že „reformace ustydá,“ jakmile kacířům se povoluje.

Potom k radě generálního vikáře Caramuele z Lobkovic a snad též dle jeho myšlenek, vypracovali místodržící obšírný pamětní spis s námitkami proti některým předešlým patentům a s pozitivními návrhy, jak by kacířství se odstraniti a náboženství katolické pozdvihnouti mohlo. Císaři podán 8. července 1650, ale minul se s účinkem. Panovník stál na tom, aby se provádělo, co bylo nařízeno; zvláště patent ze dne 21. června měl pro příště býti pravidlem. Jenom přidán k němu doplněk toho smyslu, aby ze čtvrtletních zpráv farářských krajští hejtmané dělali soupisy neposlušných vrchností a osob i míst v kacířství nejzatvrzejších. — Již r. 1637 vydán patent o pokutách proti těm, kdož by emigranty a nekatolíky přechovávali; ten teď obrácen hlavně proti vrchnostem, kteréž by nekatolictví trpěly, poddané z cizích gruntů pro náboženství odběhlé u sebe přechovávaly anebo je dokonce pro časný zisk k sobě loudily. Pokuty na tyto přečiny vyměřené byly dvojnásobny, než ustanoveno r. 1637, t. j. obnášely mnoho tisíc zlatých.

Také prvních 8 článků známé nám instrukce pro královské rychtáře ve městech dotýká se věcí náboženských*), a sice docela ve smyslu svrchu citovaných anebo podrobněji uváděných patentů. Všickni konšelé měli ihned po obnovení rady skládati vyznání víry římskokatolické; dbáti toho, aby v městě nic se nedělo, co by čelilo proti pánu Bohu, vrchnosti a křesťanským mravům; netrpěti žádného nekatolíka, ani zapovězených postranních („pokoutních“) schůzek; nepřechovávat emigranty; světití neděle a svátky, zachovávat předepsané posty a navštěvovati pilně chrám Páně. Přitom mělo se pilně hleděti, aby v zasvěcené dni žádné obchody se nevedly, krámy neotvíraly, v hospodách po čas služeb Božích nešenkovalo, pod těžkými na to pokutami. Chasa a čeládka řemeslnická mívala způsob v neděli scházeti se po domích, tam zpívati a všelijaké zapovězené knihy čísti, anebo zase mezi židy na „pálené“ (t. j. kořalku) choditi. I byli konšelé povinni takové věci netrpěti, lidí do kostela honiti a každého, kdo by odporoval,

*) Viz str. 96. — Ale i ostatní články instrukce mluví o náboženství, kdekoliv příležitost k tomu se naskytuje (ku př. článek 10 a j. v.).

trestati. Rovněž tak dáno konšelům právo, aby, kdykoliv chtějí, vykonávali visitaci po městě a přesvědčili se, zdaž všickni obyvatelé byli v čase velikonočním u zpovědi i přijímání a zdaž mají toho hodnověrně vysvědčení (zpovědní cedulky). Konečně pak předpisovala instrukce podrobně, jak mají obce spravovati fundace čili zbožná nadání ke kostelům, kaplím, oltářům a špitálům učiněná.

Reformační návrhy jezuitů, kardinála Harracha a sněmu českého z r. 1650.

Veškeré tyto rozkazy a přípravy ukazují hojnou měrou, že povznesení náboženství katolického a potlačení věr nekatolických vedlo se hlavně cestami politickými. Ale ovšem, církev ani nesměla a ani nechtěla vzdalovati se spolupůsobení při tom. Máme také velmi důležité o tom doklady, že kněžstvo nezahálelo. Jmenovitě zajímavý jsou náhledy, které o katolické reformaci pronášel řád jezuitský. Jest z nich patrné, že otcové tovaryšstva Ježíšova stáli roku 1650 ve příčině boje proti kacířům na stanovisku docela jiném a opačném nežli generální vikář Caramuel z Lobkovic.

Jesuité dle všeho nesouhlasili s ostrým nařízením ze dne 1. února 1650*). Stanovisko své vyložili takto: Nekatoličtí obyvatelé, aby ušli trýznění, budou přijímati víru katolickou jenom na oko, budou se zpovídati a přijímati, ale jen pokud je někdo bude nutiti, jinak nic. Proto mocí nedá se docíliti ničehož, leč jen stálým vyučováním a dobrým příkladem. Dokonce nemají lidé ku přijímání býti honěni, nýbrž má na ně tak býti účinkováno, aby nepozorovali, že jednají nesvobodně. Ve příčině „dobrého příkladu“ byli jesuité velmi nespokojeni se světským duchovenstvem, pro mnohé tehdejší jeho nezpůsoby, i radili, aby faráři podřízeni byli dvojímu dozoru, duchovnímu a světskému, vždy ovšem tak, aby knězi nebyla odňata možnost k obraně proti krivým obžalobám.

*) Všecko následující vím a mám toliko ze svrchu (str. 112) citovaného článku p. Menčíkova. Jest tištěn v denním listu a tudíž přirozeně není prost mnohých tiskových, smysl rušících chyb. Píše se ku př., že jesuité s oním nařízením „souhlasili,“ ač patrně dle následujících vývodů má státi nesouhlasili. — Věcnou pochybnost ovšem mám: zda totiž návrhy dle p. Menčíka od jezuitů pocházející, nebyly aspoň z části výsledkem porad tak zvané „důvěrné konference“ o níž dole řeč bude. Shoda jest nápadná, ač ovšem i jinak vysvětlitelná.

Co se týkalo poučení, měl arcibiskup, na náklad farních patronů, dáti tisknouti a rozdávatí stručné katechismy v řeči české i německé, duchovní měli obdržeti sbírky dobrých tištěných kázání, aby měly vzory, dle nichž by se řídili, v obou jazycích měla se vydati kniha, v níž by byly vyloženy hlavní články katolické víry, a katechismus měl po případě uvéstí se do veršů, tak aby se zpívatí mohl a lidu zpěvumilovnému stal se pochopitelnějším a přístupnějším. — Faráři měli dále zamezovati křty, oddavky, a pohřby od kněží nekatolických předsebrané, měli vésti pořádné matriky narozených a zemřelých, pravověrných i kacířů. Poněvadž jim tím přibude mnoho práce, mělo se za každou cenu záhy zameziti, aby jediný farář spravoval více far; na příště neměl jeden duchovní více míti na starosti než obyvatelstvo v objemu dvou mil. K těmto cílům bylo třeba, aby faráři měli také vliv na jmenování učitelů i kostelníků a aby fary byly opatřeny slušnou výživou.

Jesuité ukazovali k tomu, že mimo některá proboštsství, jichž pravidelně jen osoby šlechtické nabývaly, jsou fary celkem chudé; proto měly se poříditi dobré seznamy veškerého bývalého jmění farního i desátků, a která vrchnost by potřebných k tomu spisů nechtěla vydati, měla býti stížena od arcibiskupa tresty církevními. Tím způsobem a z jiných ještě zdrojů mohla upravena býti lepší existence farářů a mohla potom býti naděje, že více mladíků se oddá kněžskému povolání. Ale bylo k tomu také ještě třeba, aby vrchnosti pouto poddanství uvolnily a daly sedlákům aspoň tolik svobody, aby směli syny posílati na studie. — Také neměl arcibiskup v moci své nad faráři od vrchnosti býti zkracován.

Co se týče vlivu světské moci na obrat náboženský, měl císař stavům důrazně povědět, s jakými oběťmi mír byl vykoupen, a že toho nyní vlastní jeho prospěch žádá, aby všickni obyvatelé se s ním u víře srovnávali. — Stavové ustavičně žádali, aby panovnick rozpustil vojsko. Má-li se to státi, musí vrchnosti přijíti ku poznání, že sami se musí postaviti v čelo ruchu reformačního, sice jinak nemůže vojsko býti rozpuštěno, nýbrž musí býti ponecháno pohromadě a posíláno za trest těm, kteří vůli císařské odporují, nebo jen liknavě hoví. Proto katolické vrchnosti neměly trpěti ani jediného nekatolického úředníka a nesměly se spokojovati tím, jestli někdo za katolíka se vydává, ale ve skutečnosti jím není. Rovněž tak dbáti bylo toho, aby nekatolický šlechtic nespravoval sám své statky nýbrž bydlel v Praze a správu majetku jeho vedl úředník od císaře ustanovený. Šlechticům

nemělo se dovoliti, aby měli zpovědníky dle libosti zvolené, nýbrž bylo nutno rozkázati jim, aby se zpovídali u svých farářů.

Praktičtější a mírnější než rady Caramuelovy jsou tyto návrhy. Ovšem, nového v nich mnoho není, neboť kardinál Harrach některé hlavní z myšlenek tuto vyslovených zastával již mnoho let. Patrně však v této příčině názory nejpřednějšího řádu katolického s náhledy Harrachovými v podstatě se srovnávaly, což po bývalých tuhých sporech na jiném poli, bylo pro společné snahy dobrým znamením, třeba že nedalo se všechno ihned provésti, jako ku př. návrhy na vydávání knih a katechismů v tak rozsáhlé míře.

Kardinál Harrach se své strany postaral se na sklonku léta r. 1650 o to, aby byla sestavena s vědomím vlády „důvěrná konference“ *), patrně na větším díle z osob stavu duchovního, kteráž měla raditi se o podrobnější způsob reformace katolické a jmenovitě o osazení zašlých a spustlých far. Dá se dobře mysliti, že jesuité také konference se účastnili a že mínění svá na ni přednášeli. Na základě porad, patrně déle trvajících, sestavil kardinál Harrach 23. září některé určité návrhy, kteréž svědčí o tom, že nevymizela v něm stará náklonnost k pořádné statistice, jakožto jedině správnému základu dalších kroků **). Neboť on přál si, aby se provedl úplný popis všeho obyvatelstva na všech panstvích, a přitom zvláště se podotklo, kdo chodí neb nechodí ke zpovědi. Dále v souhlase s návrhy jesuitů vyslovil přání, aby se pořídil pořádný popis far a jmění farního i desátků, při čemž mělo se udati, kde jaká fara jest obsazena, jaký jest dotýčný farář, zdaž je dobrým kazatelem, kolik zná řečí, jak se chová v ohledu mravním a nemá-li příliš mladý služební personál ženského pohlaví. Pak mělo se zvláště prokázovati, zda-li farář spravuje toliko faru jednu nebo více, jak jsou od sebe farnosti ty vzdáleny a jsou-li v okolí nebo v sousedství protestantští kazatelé? — Jiných třináct článků podal Harrach (nepochybně ve jménu „důvěrné konference“) císaři a žádal ho, jakož i nejv. purkrabí Marti-

*) Snesení sněmovní z r. 1650, výslovně o ni mluví. Vedle toho zachovaly se zprávy o přípravách kard. Harracha v témže směru v jeho zápiscích, užitych ode mne dle svrchu citovaného (str. 82) rukopisného článku páne Menčíkova. (O sněmu r. 1650). Domnívám se, že tyto udaje vztahují se rovněž k „důvěrné konferenci“, ač p. Menčík zřejmě toho nepodotýká.

**) O sbírání statistických dokladů k účelům církevním z dřívější doby viz Českomoravskou Kroniku V. str. 998.

nice, aby mu při jich provádění potřebnou pomoc poskytnul.

Císař odhodlal se za těchto okolností předložit věc stavům, což také se stalo a sice na sněmě, který se sešel 24. října 1650. Hned první článek proposice císařské dotýkal se náboženství a sněm neváhal dáti k němu rozhodnou odpověď.

Stav duchovní a jmenovitě kardinál Harrach měl přitom zvláště veliké účastenství.

Když sekretář Smolík v sezení sněmovním dne 25. října přečetl článek o „o rozmnožení a utvrzení svatého, pravého, samospasitelného náboženství katolického, římského“ vyzval nejv. purkrabí stavů, aby o něm přemýšleli a na zejťtí se k odpovědi schystali.

Především šlo o hlas stavu duchovního; i svolal jej Harrach k poradě na 26. října před schůzí sněmovní. Ale napřed musil ukonejšiti rozvaděné opaty Caramuele z Lobkovic ze Slovan a Matouše Sobka od sv. Mikuláše, kteří byli v tuhém sporu o přednost míst. Když to bylo narovnáno, stalo se o proposici brzo dohodnutí, protože všecko bylo již dříve připraveno. Návrhy podány od stavu duchovního čtyři: 1) aby císař vydal nové patenty proti nekatolickým úředníkům a správcům na pan-

stvích; 2) aby reformace prováděla se pravidelným krokem bez ohledu na různé osoby a přímluvy, a také aby zvláštními patenty bylo ustanoveno, že vystěhovalci z Čech nemají býti přijímáni do ostatních zemí císařských ani do Uher; u kurfiřta saského mělo rovněž o to býti postaráno, aby jich také nepřijímal; 3) nekatoličtí kněží, kteří zdržují

se při hranicích českých, jmenovitě ve slezských knížetstvích Svídnickém, Javorském a Minsterberském, aby byli vypuzeni; 4) aby bylo pomýšleno, jak by chudobě far a farářů se odpomohlo. V té příčině navrhovala se volba hlavní komise se sídlem v Praze a vedlejších komisi po krajích; ty měly vyhledati a popsati nedostatky far a učiniti návrhy, jak by hmotné postavení farářů mohlo se polepšiti, aby mladší s větší chutí se oddávali na kněžství a odstranil se nedostatek duchovenstva.

V plném sněmu (26. října) mluvil k těmto návrhům prvně nejv. purkrabí, po něm pak kardinál Harrach, kterýž s důrazem vytýkal, že někteří faráři spravují tři až sedm far, a žádal, aby se dle urbářů vyšetřily fundace kostelům odcizené a aby byly kam náleží navráceny. Během jednání sněmovního měl kardinál častěji příležitost dotknouti se ještě otázky re-

Václav Euseb kníže z Lobkovic.

formační, a tu opakoval na větším díle všechno to, co jesuité v dobrém zdání svém vykládali a patrně také v důvěrné konferenci bylo přijato. Jmenovitě horlil pro mírný způsob reformace a pro trpělivost duchovních a jen tam radil ku přisnosti, kde lid zatvrzele bránil se všemu poučení. Ostatní stavové celkem se vším se srovnávali, jen si někteří přáli, aby nikdo mimo katolíky nesměl mít v zemi majetek a desky aby se kacířskými zápisy nepoškrýňovaly. Císař v zásadě s tím se shodoval, ale nepřál si, aby se to provedlo příkře, než znenáhla.

O návrzích stavu duchovního stalo se pak snesení, do kterého všechno pojata, mimo žádost o vypuzení „predikantů“ ze slezských knížetství a přání, aby emigranti z Čech nesměli jinak býti přijímáni. Saský kurfiřt, jehož země právě českou emigrací bohatla, byl by v přijímání vystěhovalců ani po zlém, ani po dobrém bránil si nedal, jak zejména r. 1652 se ukázalo, a do dědičných zemí habsburských, kde přece protireformace také se prováděla, nikdo z Čech se nestěhoval. Do Uher šli mnozí zejména z Moravy, čemuž zabrániti se nedalo; ano v 18. století (za Marie Terezie) objeven v tom i zvláštní národohospodářský interest státní, když ti, kdož nechťeli se státí katolíky, nesměli do cizích zemí utíkatí, nýbrž musili nuceně se stěhovati do Uher, jakožto země nábožensky svobodnější, ale také císařské.

Snesení o náboženství bylo krátce toto: Poněvadž panovník s velikou ztrátou krve a statků domohl se toho, že mu v dědičných zemích náleží plné právo k reformaci (jus reformandi), tedy ho stavové žádají, aby je bezohledně provedla stavovské osoby i úředníky jich, v „bludech urputně vězící“ do 6 neděl k přijetí víry katolické přiměl, anebo ze země vyobcoval. Co far a záduší se týkalo, uznával sněm, že musí se státí nějaká náprava, ale shledával zároveň, že to nepůjde tak rychle; proto zvolena 12členná komise, již především uloženo, aby nynější způsob far a jmění zádušního vyhledala. Do komise zvoleni: ze stavu duchovního, Dr. František Raš z Ašenfeldu, probošt u sv. Vásta, Křištof Jan Reinhold, děkan tamtéž a Matouš Ferdinand Sobek z Bilenberku, opat benediktinský od sv. Mikuláše; ze stavu panského, Jan Hertvík hrabě z Nostic, nejvyšší sudí zemský, Křištof Ferdinand Popel z Lobkovic, nejvyšší sudí dvorský a Arnošt Ferdinand hrabě z Valdštejna, appellační president; ze stavu rytířského, Oldřich Sezima Karel Skuhrovský ze Skuhrova, podkomoří, Mikuláš Gerštorf z Gerštorfu, J. M. Cské rada a Rudolf Tycho Gasneb

Tengnagel z Kampu, hejtman bradu Pražského; ze stavu městského, Pavel Wolf, měšťan Staroměstský, Pavel Trman Ostrovský, měšťan Novoměstský a Daniel Ories, soused Malostranský.

Tato komise pokládána za hlavní a jí k ruce v každém kraji měla pracovati čtyřčlenná komise krajská; jejím předním úkolem bylo provésti pořádnou statistiku i soupis „nynějšího způsobu záduší, far a kaplí“ a podati o tom zprávu přímo císaři a sice prostředkem místodržících, s nimiž měla komise ve všem potřebném se raditi. Týž účel měla také „důvěrná konference“ svrchu zmíněná. Pracovaly obě vedle sebe a sněm to výslovně schválil. Máme také o stavu far z té doby zprávy dvojí, pokud ovšem vůbec se zachovaly.

Při shledávání církevní statistiky nemělo však s vlastní reformací odkládáno býti, nýbrž kde bylo možno měla ihned způsobena býti náprava. Shledalo-li se ku př., že by některá vrchnost měla prostředky k vychování faráře, mohla komise ji donutiti, aby hned ho ustanovila, a sice buď pod pokutou ztráty patronátního práva anebo s hrozbou jiného, od císaře ustanoveného trestu. Kde by se nalézal naprostý nedostatek důchodů a tudíž nebylo možno fary obsaditi, sliboval císař, že způsobí prozatímnou nápravu tím, že do všech krajů a obzvláště do míst pohraničných pošle „dobré, hodné, spůsobné a příkladné“ missionáře, aby ubohé, „více z hlouposti než z urputnosti v bludech pobřížené lidi poddané“ poučovali a do lůna církve katolické přiváděli.

Aby missionářům v činnosti jich nebylo překáženo, měli nekatolíci duchovní (říkalo se jim „predikanti“ čili lidských duší svůdcové“) odevšad býti vyhnáni, schůzky nekatolíků zapovídány, všickni učitelové, kteří by ve víře byli podezřelí, míst svých byti zbaveni. Mimo to každý kollator, kterýž by faru obsaditi nemohl, byl povinen missionáře nejen živiti, ale také jim při práci býti nápomocen. Kde by se to nedělo, měla světská moc právo ve prospěch missionářů zřejmě vystoupiti a jim dopomáhati.

Hlavní komise od sněmu zvolená sice na větším díle tato ustanovení neprováděla, a ve příčině statistiky far i záduší také práce její vedly se, jak uvidíme, tuze zvolna i líknavě. Ale co vlastní reformace se týkalo zastali ji krajští hejtmáné a pak reformační komise po krajích nařízené. Tak zvaná „důvěrná konference“ měla prostředkem vikářů a farářů dosti záhy potřebný statistický materiál pohromadě. — Dříve než o tom blíže promluvíme, jest ještě nutno, abychom

naznačili, jaké kroky proti kacířům podnikla vláda na základě tohoto snesení sněmovního.

Především 3. března r. 1651 vydán nový dekret proti nekatolickým úředníkům a správcům na statech panských. Dostali svrchu sněmem vyměřenou šnedělní lhůtu k vyučení katolickému náboženství; kdo by do té doby se neobrátil anebo okamžitě nevystěhoval, měl za odbojníka proti rozkazům císařským býti pokládán a podle toho také veřejně potrestán. — Když pak hned po sněmu k místodržicím přicházely zprávy krajských hejtmanů o bídném stavu katolického náboženství, nedostatečnosti a částečně i neschopnosti farářů, a o velikém počtu nekatolíků a oni posílali je k arcibiskupské konsistoři, odpověděl Caramuel z Lobkovic 27. února 1651 obšírným dopisem, v němž žádal, aby reformace dle snesení sněmovního provedla se pořádně a radil zase k rozhodné přísnosti, jmenovitě co se týkalo kraje Hradeckého, odkud nejšpatnější zprávy docházely.

Caramuel z Lobkovic vykládal, že si kardinál Harrach ode všech provinciálů mnišských řádů a jmenovitě od jezuitů, taktéž od některých biskupů z Rakouska a Tyrolska, vyžádal již missionáře, aby tedy byli vysláni do krajův a měli právo dle předešlých patentů a posledního snesení sněmovního zajmáti predikanty, přísně trestati jich přechovavače, odměňovati jich udavače, zavíratí nekatolické kostely, zapovídati a lidem odnímáti kacířské knihy a pokutovati jich prodavače. Tvrdšíjné vrchnosti měly býti trestány vězením a odnímáním statků, poddaným jich mělo se vkládati do příbytku vojsko a ukládati i jiné přísné tresty. Caramuel nebyl, jak již víme, ani proti trestu smrti, háje zásadu, že dle výroků nejlepších theologů jest dovoleno dokročovati proti kacířům trestem na hrdle. Zejména měl tento nejvyšší trest stihnouti ty, kdož by nekatolické kostely, z moci arcibiskupské uzavřené, násilně opět otvírali, anebo kdož by kacíře na místě posvěceném pochovávali.

Místodržící s velikým kvapem doplnili a ještě přistříli návrhy Caramuelovy a poslali je 1. března do Vídně. Přistřílení dotýkalo se mnohých článků. Především měl nejen proti vrchnostenským úředníkům, ale také proti vrchnostem vydán býti patent se lhůtou 6 neděl k vystěhování; kdo by neposlechl, tomu mělo se pohroziti, že pětina jeho jmění propadne fisku a že statky jeho do sekvestru vzaty a veřejnou dražbou prodány budou. Také nekatolické manželky katolických obyvatelův měly býti do Prahy povolány, zde domácím vězením ke ka-

tolickému náboženství přidržovány a kdyžby se neobrátily, měly véna svého i všech práv stavovských zbaveny i ze země vypovězeny býti. Pro přechovávání nekatolických osob od stavů vyšších navrhovali místodržící pokuty, jaké se předpisovaly již v patentech z r. 1637.

Ve příčině nekatolických poddaných vyslovili místodržící co nejurčitěji zásadu, že jim právo ze země se vystěhovati nepřisluší. A poněvadž ve vlasti opět nesměli býti živi po nekatolicku, bylo jasno, že buď po dobrém nebo po zlém musili se státi katolíky. Místodržící navrhovali vězení a vojenskou moc. Exekuci nad poddanými měla vykonávati těmito prostředky vlastní vrchnost, kteréž i za povinnost uložiti se mělo, aby v určitém čase se vykázala dvojím hodnověrným vysvědčením, že všickni její úředníci, služebníci, čeládka i poddaní obojího pohlaví víru katolickou přijali. Vysvědčení mělo býti podepsáno od faráře nebo missionáře a mimo to ještě od vikáře. Jeden exemplář měl pak se odevzdati české kanceláři, druhý ke konsistoři. Pod trestem ztráty hrdla zapovídalo se vydávati vysvědčení nepravá. Která vrchnost by vysvědčení neměla, aniž by v čas dokázala, že jí nebylo možno předeepsaného obratu se dodělati, měla býti odsouzena k citelné pokutě; a sice měla zaplatiti z každého usedlého poddaného, který se dosud neobrátil, 15 kop českých, za jeho ženu polovici této summy (7½ kopy), za nájemníky, domkáře, chalupníky a čeledíny čtvrtinu té summy (3 kopy 45 gr.). Tato pokuta však měla stoupati až k dvojnásobné summě, kdyžby po prvním jejím zaplacení poddaní ještě zůstávali zatvrzelými. Veliké tresty navrhovali místodržící pro přechovavače nekatolických duchovních čili jak se říkalo predikantů. Člen panského stavu, byl-li při takovémto skutku postižen, měl zaplatiti 1000 dukátů, člen stavu rytířského 1000 kop mš., člen stavu městského 500 zlatých. Z toho pak jedna část měla připadnouti královskému prokurátorovi, druhá udavačům, třetí ke zbožným nadáním.

Při dvoře císařském shledáno, že návrhy Caramuelovy a místodržicích jsou tuze příkré; po nedlouhém uvažování byli sice přijaty a a schváleny, ale ve formě mnohem mírnější, která více odpovídala návrhům jezuitů, důvěrné konference a vlastnímu zdání císařskému. Dne 14. března 1651 poslána do Čech o tom resoluce, kteráž se stala základním pravidlem pro příští provádění katolické reformace a dle nabytých zkušeností byla vždy ob čas doplňována. Ze stručného obsahu, kterýž v následujících řádcích podám, vysvitne velmi jasně, ve kterých

kusech císař návrhy jemu podané zmírnil a jakým způsobem.

Resoluce skládala se z osmi hlavních článků a sice: 1. přísný dozor má se vésti nad smíšenými manželstvími, zejména nad rodinami, kde žena jest nekatolička; jakmile by se pozorovalo, že děti vychovávají se dle způsobu nekatolické matky, mají rodičům se odníti a dáti na vychování do rodin čistě katolických; 2. renitentní a zatvrzelí poddaní mají podle možnosti býti stíženi vojenským ubytováním; 3. vrchnosti, kteréž by činnost katolických missionářů s dostatkem nepodporovaly, mají býti sepsány a seznam podán do císařské kanceláře, zároveň s návrhem na příslušné tresty; 4. přechovavač nekatolických duchovních má platiti pokutu, jak svrchu byla od místodržících navržena. Z toho dostati se má 50 zl. odměny denunciantovi, který přechovavače vypátral a udal; vydal-li ho hned také soudu v ruce, má obdržeti 100 zl. odměny. Kdyby přechovavačem byl sedlák, aneb taková osoba stavovská, kteráž není s to pokutu složit, má jiným způsobem „exemplariter“ býti potrestána; 5. kdoby kostely nekatolické z nařízení arcibiskupského zavřené, otevřít se vynasnažil, má hned uvězněn a v každém jednotlivém případě dle zvláštního rozhodnutí dvora potrestán býti; 6. přísně mají potrestáni býti ti, kdož prodávají a kupují knihy kacířské; ponejprvé vězením, pak vedle toho ještě nějakým jiným trestem, dle uznání; 7. nekatolíci nemají se pochovávat do země zasvěcené; 8. nekatolíkům mají se odepríti oddávky.

První doplněk k resoluci této vydán byl již za několik dní potom (23. března). Neobsahoval mnoho nového, nýbrž přiváděl na paměť starý patent ze dne 1. září 1638 proti chování nekatolického služebnictva a poněkud jej přístrojoval. Mimo to zakázány všady postranní schůzky nekatolíků, nařídilo se odstranění všech z kacířství podezřelých učitelů a vrchnostem znovu se ukládalo, aby zdělaly důkladné seznamy o veškerém obyvatelstvu svých panství se zvláštními rubrikami o počtu nekatolického obyvatelstva a rovněž i počtu neobsazených far s udáním příčin, proč tak jest. Seznamy takové v 6 nedělích měly se zasílati do královské kanceláře. Ale nezachovávalo se to vůbec anebo velmi špatně, protože u přemnohých vrchností, jinak katolicky smýšlejících, převládal strach, že poddaní se jim rozutekou a výnos statku scvrkne na částku nejmenší.

Druhý doplněk k resoluci vydán byl 15. dubna 1651 a obsah jeho ve značné míře

hověl tomu, co navrhovali jesuité a „důvěrná konference.“ Za hlavní pravidlo při reformaci doporučil císař vrchnostem i kněžím, aby z počátku vždy jen prostředků mírných užívali, a teprve, když nic nespomohou, měli sáhnouti k přísnosti. Jmenovitě mělo se v tomto případě vkládati vojsko do domů nekatolických obyvatel co možná často a hodně; tím prý zajde protestantům chuť i příležitost porádati postranní schůze. Ostatně neškodí, když nekatolíci zvědí, proč vojsko mají na statku a když uvidí, že je tak dlouho a často míti budou, dokud se neobrátní. Úřad arcibiskupský měl k tomu přihlížeti, aby katolické kněžstvo horlivě svůj úřad plnilo, kázalo, katechisovalo, dobré knihy rozdávalo, při každém důležitějším obrácení na víru první přijímání nového katolíka co možná veřejně a před velkým počtem obyvatelstva uspořádalo. Toto prováděli, jak z pozdějších dokladů Balbínových víme, jmenovitě jesuité, od nichž nepochybně i myšlenka sama pocházela. — Dále rozkazoval císař, že nemá se trpěti, aby sedlák, jemuž odeprény oddávky od kněze katolického, dal se oddati od „predikanta“; kdo by toho se dopustil, měl ihned býti uvězněn a pak dle rozhodnutí dvora potrestán.

Dosti málo důvěry měl dvůr, z příčin svrchu vyložených k vrchnostem, že tak se zachovají, jak se žádalo. Proto patent ze dne 25. dubna předpisoval, že do holdovní přísahy stavů mají se vložiti slova: „slibuji, že při svaté římsko-katolické víře pevně setrám a poddané sobě svěřené k témuž vésti chci.“ K tomu dodáno 4. května 1651 ještě nové nařízení, že poddaní musí bez odporu býti poslušni všech rozkazů ve příčině reformace, a že vrchnost, která by jich nedbala, anebo byla vlašnou v podpoře prospěchů katolické církve, má býti pokládána za potupitele císařských patentů, zákonů zemských, a snesení sněmovních a dle toho také býti potrestána. Tím co nejjasněji vysloveno, že nejen poddaní, ale i pán a stavovská osoba, kteráž by jinak smýšlela o obracování na víru katolickou, než se předpisovalo upadala v podezření a trest — jako zločinec politický.

Mezitím co tyto věci se nařizovaly, byla reformace již v plném proudu. Kardinál, jak svrchu podotknuto, opatřil si ze všech řádů missionáře a přál si ovšem, aby sám směl je potvrzovati v úřadě a udávati jim místa, kam by se odebrati měli, poněvadž dle slov jeho, mnozí prý lakotně si počínali a zhusta ubírali se do míst, kde jich nejméně bylo třeba. Císař dohodl se o to s kardinálem Harrachem, listem ze dne 27. ledna 1651. Missionáři dostali na

cestu tištěný patent jakožto instrukci, v němž především se jim nařizovalo, aby kacířské knihy lidem odníмали, ale neničili, nýbrž posílali je ku prozkoumání ke konsistori. — Tou dobou zřízena také reformační komise a ta, majíc za základ svrchu vyložené patenty a nařízení, započala novou, systematictější a důraznější reformací katolickou v Čechách.

Bohužel nezůstalo při tom, co původně bylo nařizováno, nýbrž následkem různých okolností reformace na četných místech měla průběh krutý. Vyšli mnozí stíli lásku a zasili nenávisť, kteráž dědila se z pokolení na pokolení, až se objevila v našich dobách v jiné, nové podobě, ne více náboženské, nýbrž národnostní.*) Zatím zrovna v té chvíli, co u nás v zemi začal se „boží soud“ proti zjevným kacířům, výkvět emigrace české, opuštěný a mírem Westfalským oklamáný, buď hynul, anebo, jako tonoucí stébla, chytal se blouznivých prorocství, jimž věřil, v něž doufal a nepřestával doufat i když všecka „zjevení“ ho oklamala. „Duch svatý“ mluvil tehdaž z Mikuláše Drabíka, a veliký učitel národů Jan Amos Komenský byl jeho pobočníkem! Neumorná naděje v konečné vítězství evangelia, naděje, že zřítíse Babylon a panství Antikristovo i zahyne dům Achabův (papež, císařství a rod Habsburský) tuze mohutně vryla se v duše všech nekatolíků: i což po úplném sklamání a zničení všech nadějí, do Švédska kladených, bylo přirozenější, než víra ve „zjevení“, kteráž učila doufat, že staré sny přece se vyplní! —

Neutěšený obraz. — Doma nový boj náboženský, za hranicemi úplné scestí a mystické blouznění, do něhož upadl i největší muž doby, Jan Amos, k vlastnímu neštěstí za živa a také ještě po smrti!

Činnost reformační komise a misijnářů, zvláště v kraji Hradeckém.

Reformační komise určené k tomu, aby obracely protestantské obyvatelstvo k náboženství katolickému, vznikly prvně ve Štyrsku, Koru-

tanech a Krajině, a sice po roku 1580 za vlády arciknížete Karla II., syna císaře Ferdinanda I. Prvotní způsob jejich byl dosti nevinný a nepraktický; zdokonalení dostalo se jim teprv 1598, za vlády arciknížete Ferdinanda, později krále českého a císaře, toho jména Druhého. Tu již reformační komise byly provázeny vojskem a kde nepomohlo dobré slovo kněží a světských misijnářů, tam vojáci užívali násilí. Také pálení kacířských knih bylo zavedeno jakožto pravidlo. — Komise se osvědčily. Za léta 1598—1602 kacířství ve Štyrsku, Korutanech a Krajině bylo úplně vypleněno, aniž by bylo celkem příliš mnoho prostředků násilných se užívalo. Vojenský průvod sloužil komisi toliko za ochranu a působil více strachem a ubytováním, než užitím zbraně. Zkrátka, způsob těchto štyrských komisí má v sobě zárodky pro další jejich vývoj a největší rozkvět, jak jej spatřujeme v zemích českých po r. 1620.

Když arcikníže Ferdinand štyrský stal se králem českým a pokořil bitvou bělohorskou protestansko-stavovské povstání, nastalo pronásledování nekatolíků a pracovaly v zemích českých reformační komise po způsobu štyrském. Jen že u nás odpor byl větší, a komise také počnaly si následkem toho rozhodněji. V zemích štyrských vykonala se protireformace bez hmotných záhub a bez velikého vylištění země: v Čechách a na Moravě s těžkými záhubami a s nejcitelnějšími ztrátami obyvatelstva. Ostatek pak dohubila dlouhotrvající a surová válka. — Viděti z toho, že katolická reformace v zemích českých vyvíjela se sice dle vzoru štyrského, ale ne k mírnější a lepší, než ku hroznější a bolestnější formě. Nezařadila toho ona sama, nýbrž mnohé okolnosti, které vyplývaly z politických i válečných poměrů. Ale nelze proto zastírat ztráty, které způsobila, ani je všelijakými domněnkami a hypothesesami umenšovati. Byla a jest to práce marná, již se ani pravému stavu věci ani katolické církvi neposlouží. Pravda, byť i trpká, jediné vede ku zdárnému cíli.

Reformační komise po r. 1620 zařizované během války třicetileté musily ustati v činnosti, aniž dílo náboženského obratu bylo vykonáno. Po míru Westfalském, jak v předešlých kapitolách bylo ukázáno, raděno se velmi všestranně o další postup reformace a konečné i trvalé obrácení celých Čech na víru katolickou. Z porad jest viděti, že vyjímaje jedinou osobu, nikdo nepřál si příkrého postupování: ani katolická šlechta, ani kardinál Harrach, ani jesuité. Ano členové tovaryšstva Ježíšova v návrzích svých ukazovali k nutnosti, aby s poddaným lidem

*) Nověji vyslovil se o tom Zwiedineck-Südenhorst (Deutsche Geschichte etc. I. 228.): „In Böhmen und dessen Nebenländern aber, wo Deutsche und Tschechen in dem Kampfe für die Glaubensfreiheit und die territoriale Selbständigkeit gemeinsame Sache gemacht haben, trat die katholische Reaktion im Namen einer deutschen Regierung auf und aller Unmut und Groll gegen die Unterdrücker nährte die Abneigung gegen deutsches Wesen, welche erst in unseren Tagen zum vollen Ausbruch kommen konnte.“ — Ne ve všem správné, ale celkem trefné propovědění!

lépe se nakládalo, a aby pouta poddanských poměrů se uvolnila. Že mezi jesuity všeobecně tak se smýšlelo, toho máme ještě jiné velmi důležité a pro jesuity čestné doklady; při ličení poměrů poddanských bude jich blíže vzpomenu.

A přece, jakmile od theoretického přemítání přešlo se ku praktické práci reformační, ihned opakovaly se také stesky na násilné skutky, jimiž katolická víra se vnucovala. Příčinu toho shledávám ve smíšených komisích reformačních a ve vlivu zahraničním. Smíšené komise reformační, jak byly zřízeny po r. 1648, dopřávaly tuze mnoho místa vlivu světskému a vojsku. Jakou byla tehdejší soldateska, jest obecně známo a bylo od nás obšírně na mnohých místech*) pověděno. Vojáci toužili jen po lupu a nasycení svých zvířecích chťů: k tomu byla jim každá příležitost vítána. Jest známo, že ani vojevůdcům zhusta se nepovedlo uvésti pořádek a kázeň do rot žoldnéřských a tím méně mohl toho docílit kněz anebo světský člen reformační komise. A přece všechny výstřednosti soldatesky přirozeně spadaly na vrub komise, jejímiž průvodčími byli vojáci. Další nesnáz, z téhož zdroje plynoucí byla, že lid vida nenáviděné vojsko, od kteréhož tolik protivenství zkoušel po celou dobu války, byl tím rozhodněji zaujat proti katolickému náboženství; tlak hmotné síly, budil protitlak, a z toho potom z pravidla přišlo k násilnostem.

Cizina přitom také nezahálela. Okolní sousedé měli z toho prospěch, když docházelo v Čechách pro náboženství k rozbrojům, protože lid prchal ze země a usazoval se u nich. Hustota obyvatelstva ve království Saském jest až do dneška dokladem toho, jak panovníci této země dovedli těžiti z náboženství pro hmotné interesity svých států. Nescházelo tudíž v Čechách nikdy ponoukatelů. Z r. 1650, tedy právě z doby, než nová reformační komise započala činnost, máme pozitivní doklad, že zemský správce z Lužice (saské) vyslal do Čech lidi, aby pobuřovali nekatolíky před hrozcí protireformaci a tím je přiměli k útěku do ochrany saské. Sám císař musil lužickému správci pohroziti, aby pobuřování přestalo.**)

Zkrátka, z celého průběhu katolické reformační činnosti po r. 1648 jest viděti, že kde působili missionáři sami, odbývala se věc klidně, kam přišla komise s vojskem, že docházelo

k bouřím a nebo k — pokrytectví. Selský lid naučil se oklamávati kněze i vojáky; podrobil se na oko všemu, ale v srdci zůstával tím houževnatějším a zatvrzelejším. Povaha obecného lidu obojetností a pokrytectvím brala zkázu; stopy toho patrný jsou na mnoze až do dneška.*)

* * *

Podle nařízení a instrukcí v předešlé kapitole vyložených začato se systematickým obracením lidu na katolickou víru po celých Čechách, avšak zvláště a nejrozhodněji ve kraji Hradeckém. Odtud totiž docházely již během roku 1650 nejhorší zprávy a sice jak od hejtmanů krajských, tak od farářů. Dle nich ze 54 panství toliko 11 bylo katolických úplně, 10 jich bylo částečně nekatolických a 33 téměř úplně kacířských; z několika panství vůbec zprávy nedošly, což bylo zajisté důkazem, že stav katolického náboženství byl tam velmi špatný. Nejvíce kacířů bylo na panstvích: Zacléři a Žirčí, Radimi, Pecce, Solnici, Kumburku, Oulibicích, Veliši, Kopidlno, Smiřicích, Hostinném, Náchodě, Opočně, Novém městě nad Metují, Žamberku, Sejfech (Hermanuseifen), Vlčicích, Branné, Jilemnici, Vrchlabí, Hořicích, Černikovicích, Vamberce, Potštýně, Chlumci, Rohoznici, Aberšpachu, Chvalči, Poličanech, Starých Bucích, Maršově, Malých Bukovinách a Smidarech. — Z královských měst kraje Hradeckého všechna byla katolická, jen Bydžov velmi pochybný. Na četných panstvích kraje měla vrchnost nekatolické správy a úředníky, jako v Náchodě, v Novém Městě nad Metují, ve Vlčicích, v Branné i Jilemnici a ve Smidarech. Mimo to spočteno, že žije v Hradeckém kraji dosud 38 šlechtických rodin (asi o 60 členech) úplně nekatolických. Víme ostatně, že nekatolickým stavům dávaly se zhusta delší lhůty, než nařízení dopouštěla a že sám starý Vilém Slavata za mnohé šlechtice se přimlouval, aby ze země se nevyháněli: kdo k otcovské zemi tak přilnul, že přese všechny rozkazy zdráhal se ji opustiti, ten jistě po delších odkladech stal se katolíkem.

Císař projevil velikou nelibost nad tak velikým počtem nekatolíků, zejména ostře vytý-

*) Promluvil jsem šífeji o této věci ve svých „Dějích prstonárodního hnutí náboženského v Čechách“ (1887). O něco později tytéž resultáty následkem týchž příčin konstatuje o obyvatelstvu Hornorakouském Th. Wiedemann v zajímavém spisu „Die religiöse Bewegung in Oberösterreich und Salzburg beim Beginne des 19. Jahrhunderts“ (Innsbruck 1890). Podám o něm na jiném místě obšírnější zprávu.

*) Viz kn př. V. svazek Českomoravské kroniky.

**) Viz článek p. Menčíkův, Z dějin reformace katolické r. 1650, svrchu častěji citovaný.

kal, že na Opočensku, Novoměstsku a Smiřicku zdržuje se tolik kacířů. — Zvláštními dopisy pokáral ty šlechtice, na jichž panstvích se dosud zdržovali kněží nekatoličtí; tak jmenovitě knížete Václava Eusebia Lobkovic, na jehož statku Byšicích predikant veřejně pořádal schůzky věřících nekatolíků.

Za generálního komisaře reformačního pro celé Čechy ustanoven Mikuláš svobodný pán ze Schönfeldu a za duchovního komisaře přidán mu k návrhu kardinála Harracha Rudolf Roder z Felsburku, probošt ve Staré Boleslavi. Platu jim vyměřeno 300 zl. měsíčně a sice z komory české; k ruce přidán jim přísežný notář se 30 zl. měsíčního platu. Instrukce vydána pro ně dne 25. října 1651, v níž se nařizovalo, aby se odebrali osobně napřed do Hradeckého kraje, zvláště na panství Opočenské, Novoměstské a Smiřické, aby vyšetřovali stav far a počet katolického duchovenstva, pak počet katolíků a kacířů po panstvích, i překážky, které obrátům ve víře v cestu se staví.

Dříve ještě, než vládní komise reformační započala činnost svou, některé vrchnosti jaly se o své ujmě, dle posledních patentů a nařízení císařských, užívati přísnějších prostředků proti nekatolickým poddaným, aby je obměkčily a obrátily. Nekatolický lid však se vzburil. Již v březnu vypuklo povstání ve Vrchlabí, kteréž odtud s velikou rychlostí rozšířilo se jednak do Žacléřska, jednak do Branné, Jilemnicka, Smiřicka a Poděbradska. Nekatolíci utíkali houfně do Slezska, aby reformaci se vyhnuly. To však vrchnosti těžce nesly, protože ztrácely mnoho poddaných. Proto celním úřadům při hranicích prikázáno, aby zběhlé poddané zadržovaly a přes hranice nepouštěly; velitelům císařských posádek ve Slezsku poručeno, aby obyvatelům království Českého, jichž poddaní do Slezska utekli, při vyhledávání a navracování jich byli nápomocni.

V těchto okolnostech vidělo se býti nutným, aby reformační komise pro bezpečnost před vzpourami lidu dostala vojenský průvod 50 dragounů s jedním důstojníkem. Vojáci měli mimo to ještě zvláštní ze starších patentů a nařízení vyplývající úkol. Kde totiž komise pro houževnatost lidu musila déle se zdržovati, tam dragouni na útraty tvrdošíjných kacířů tak dlouho musili býti opatrování stravou a denní pokutou po 4 krejcarích pro každého muže, pokud odpor nekatolíků nebyl zlomen. V případě většího odporu bylo nejbližším velitelům posádek rozkázáno, aby ihned poskytli tolik pomocného vojska, mnoholi komisaři budou si přát. Vláda

nezapomněla sice do instrukce dodat, že jest povinností důstojníků, aby při všech těchto případech udržovali přísnou kázeň: ale stará zkušenost učila, že toho druhu rozkazy nebyly pranic platny, protože vojsko nedalo si pranic poroučeti, a protože důstojníci, berouce z vojanských loupeží zhusta lví podíl, o pořádek pranic se nestarali.

Reformační komise hned na podzim roku 1651 započala činnost svou a sice prvně v kraji Hradeckém. Proboštu Roderovi kardinál ještě zvláště rozkázal, aby dobře přihlížel ke krajinám, do nichž bude potřebí na stálo posílati missie. — Missionáři již před příchodem komise ve mnohých místech, z pravidla bez příkroستí a se zdarem, pracovali. Oktavián Piccolomini od r. 1650 měl dva kněze z řádu jezuitského na panství Náchodském. Vilém hrabě Lamboy osobně přijel z Nizozemí do Hostinného a uvedl sem r. 1651 jesuity jakožto missonáře, chtěje aby ponenáhlu vznikla v Hostinném kolleje řádu Ježíšova, z čehož však nebylo nic, pro veliké hmotné oběti, které Lamboy buď dáti nemohl, nebo nechtěl. Spokojil se potom s klášterem františkánským, jehož zařízení mnohem méně stálo *). — Ve Vrchlabí činnost missonářů a rozhodnost dědičného pána Pavla hraběte Morzina způsobila selské povstání svrchu vzpomenuté, kteréž teprve Mikuláš svobodný pán ze Schönfeldu brannou mocí upokojil.

Nebylo zkrátka panství, kde by již před příchodem komise reformační nebyly působily missie. — Všude se jim stejně nedařilo. P. Jiří Hohenius poslaný do Branné někdy z jara 1651, do září neobrátil více než 70 duší, a vinu toho dával hejtmanovi panství Václavu Wedrichovi, kterýž sám kacířem byl a tudíž sedláky k víře katolické nenutil. Místní farář ve Branné prý dobře věděl, jak věci stojí, ale musil mlčeti, protože s hejtmanem panství, kterýž měl velkou moc při dvoře kardinála Harracha**), nechtěl utkat se nepřátelsky. Proti této zprávě, stojí jiná, od panství samého podaná, v níž se praví, že již v květnu 1651 všem sedlákům nařizeno, aby dostavili se do vrchnostenské kanceláře v Branné. Ale nepřišel nikdo jen rychtář z Vichové. Poručeno tedy, aby v každé vesnici všickni obyvatelé se sešli u rychtáře, že hejtman

*) Životopis Lamboyův od H. Hallwicha v Allg. d. Biographie.

**) „In aula Suae Eminentiae“ praví se v referátu o tom chovaném v archivu Harrachovském. — Panství Branná patřilo totiž sirotkům po Ottovi Fridr. hraběti z Harrachu. — Z téhož archivu ještě mnoho jiných podrobností jsem čerpal a doleji vyprávěti budu.

sám k nim přijede. To sice částečně se provedlo, ale o katolické reformaci nechtěl nikdo slyšet; mnozí lidé, zejména z Poniklé, Křelíc, Štěpanic utekli raději do lesů a hejtman pauství nevěděl si prý rady.

Viděti z tohoto, podrobněji vypravovaného příkladu, jakého druhu nesnáze missionáři měli. Celkem však činnost jejich byla plná velikých výsledků. Vydán pro ně — mezitím co již reformace se prováděla — velmi pěkný list od kardinála Harracha (1652, 20. března), v němž se označoval způsob, jak by si počínáno býti mělo při obracování nekatolíků. Význačná místa jsou v něm tato: „Ať rozpomenou se tedy (missionáři) na vznešenost duší i chybných, které ráčil Kristus Pán předrahou krví svou vykoupiti. Duše bludem zastíněné nechať doporučují Pánu Bohu, obzvláště na modlitbách prosebných a při obětích, aby byly hotovy zřítci se bludu svého a jeho želeť. Tak obcujte s kterýmikoliv jinověrci, aby bylo na bledni z otcovského a bratrského se chování, jež sdruženo býti má s pokorou a trpělivostí, že vše děje se z toužebnosti po spáse, cokoliv se počíná s nimi. Snaživě ať o to dbají a péči mají těch osob, které vzdáleny jsou osad farních, nemohou pohodlně účastenství bráti na posvátných kázáních proto, že dni života svého tráví uprostřed lesův a rolí. Nechať vedou si opatrně i rozšafně v rozhovoru a střeží se, aby přílišnou horlivostí v činech aneb slovech nedali se unášeti; v úkonech svých ať zachovávají slušnou obezřetnost, vyznačují se zbožností a čistým svědomím a tak příkladem života svého táhnou jinověrce k náboženství katolickému. Nechať nikdy nevystupují z mezí skromnosti a mírnosti i varují se dávatí příležitost špatného příkladu. Zůstávejte v místě vykázaném, nepřecházejte z místa na místo, přestávejte na určeném podílu výživy, neobtěžujte úřady světské, nebudtež nikomu za obtíž, tím méně jinověrcům*.“

Vedle těchto všeobecných slov, plných ušlechtilého zápalu, mírnosti a proseb, udílela se missionářům rozsáhlá pravomoc, co se rozdávání svátostí a vyhrazených případů zpovědních dotýče; ze všech hříchů směli rozhřešovat, vyjma trestu výslovně ustanoveného pro ty, kdož násilně by ruku vložili na kněze. Nejtvrdší ustanovení pastýřského listu bylo, že kacířské knihy mají se lidem bráti a buď býti ničeny anebo pro klášterní knihovny zachovány.

*) Orig. listu nepochybně jest latinský; užil jsem českého překladu doslovně dle znění u Krásla, Kardinál Harrach str. 145.

Druhý případ byl zajisté lepší i rozumnější; proti prvnímu, t. j. ničení knih vyslovili se přemnozí missionáři, jmenovitě Boh. Balbín. Jiní zase právě v této stránce činnosti missionářské spatřovali hlavní práci a zásluhu svou.

Většina missionářů působila již dříve v duchu kardinálova listu, kterýž stal se pak na dlouhá léta základem vši reformační činnosti, pokud moci duchovní se při ní týkalo. — Vycházeli nyní přemnozí missionáři ze řádu jesuitského, kapucínského, františkánského, augustiánského, promonstrátského, benediktinského částečně i piaristického do všech krajů českých, aby provedli dlo státem i církví předepsané. Nejrozhodnější zřetel obrácen byl, jak praveno, do východních krajů českých, zejména do kraje Hradeckého, kterýž byl tehdejší podstatně větší, než za našich časů. Nadšeně velebí se od současníků missionářská a spisovatelská činnost jesuity Bridla v Hradecku, Chrudimsku, Čáslavsku a Boleslavsku; v pověsti muže svatého byl jesuita Adam Kravařský, kterýž toho času hlavně působil na Hradecku; v tomto kraji pracoval také Bohuslav Balbín, kterýž sám o tom prostosrdečně vypravuje*).

R. 1650 dokončil B. Balbín studium bohoslovecké a byl vysvěcen na kněžství; ihned potom šel k vyzvání hraběte Františka z Kolovrat kázat nekatolíkům na paustvích Rychnovském a Častolovickém. V ustanovený den oběsláni všichni sedláci, aby se dostavili na vrchnostenský úřad, aby byli o víře vyslechnuti a po případě poučeni. Ale nepřišel nikdo. Všichni uprchli buď do Slezska neb do blízkých lesů. Balbín tedy prošel veškeré farnosti na Rychnovsku, Častolovicích i Týništi a obrátil, jak vypravuje, více než 500 duší. Byl pro lidskost, a šlechetnost povahy velmi oblíben; lidé při kázáních jeho zhusta propukali v pláč. Jednou přihodilo se mu v Rychnově, že při kázání nedobře citoval nějaký text ze svatého písma. Babička jakási poznala to a hlasitě chybu kazatelovu opravila. — Po dvou měsících odebral se do Vysokého a na Horku.

V únoru 1652 přišel na pauství Žamberecké, a obešel odtud všechny důležitější fary a vesnice v okolí (Kunvald, Rybnou, Klášterec, Doudleby,

*) O Kravařském viz Balbína *Miscellanea* decas I., lib. IV. pars 2 str. 139 atd. O své vlastní činnosti vypravuje Balbín tamže dec I. lib I. str. 123 a j. v. K tomu obšírný životopis Balbínův od F. Mentíka ve *Světotozoru* 1888 str. 390 a násl. O jiných missionářích zpráv mnoho po různých místech. Důležitější literaturu snesl jsem v *Dějínách* prstonárodního hnutí náboženského v Čechách str. 44 a násl.

Královské město Plzeň. (Dle Merianovy topografie Čech, Moravy a Slezska z r. 1650.)

Jelení). Prospěly mu již výborně vědomosti jeho historické. Když se mu podařilo přesvědčiti protestanty a bratry české, že v starých dobách celé Čechy byly zemí katolickou, podali se mu všickni, celkem asi 1400 duší. I město Žamberk celé ke katolictví bylo obráceno r. 1652 hlavně osobní vlivností a rozšafností Balbínovou. Jen kněz protestantský, který se toho času v Žamberce zdržoval, neobrátil se, nýbrž podstoupiv s Balbínem bezvýslednou hádku náboženskou, odešel pryč do Skalice v Uhrách. S knězem Václavem Píseckým pokoušel se Balbín také o obraty na panství Novoměstském, kdež protestantský lid byl zvláště houževnatý. Úspěchy jeho byly zde ovšem neveliké.

Tak jako vypravuje Balbín o sobě, chodilo to také na jiných místech, kde jen missionáři byli činní; kde však lid byl houževnatější a musila přijíti reformační komise s vojskem, tam došlo k novým dragonádám. Pověstný doklad, jak toho druhu reformace se prováděla, máme na panství Opočenském*). Pět měsíců pracoval zde Adam Kravařský s pěti nebo sedmi soudruhy, ale výsledek se nedostával. Bylo tudíž celé panství obklíčeno 50 dragouny a 60 mušketýry od pluku Waldšteinského a když se to stalo, sehnal hofmistr panství Opočenského Cyril Geer všechny sedláky do Opočna a sice s pomocí 60 mušketýrů domácích. Zde kázali jim missionáři a napomínali je s největší horlivostí i výmluvností. Lid vida nezbytí poddal se. Uprchnouti nebylo možno, prohlásiti se ještě teď za nekatolíky velmi nebezpečno. I přistoupilo veškeré obyvatelstvo k víře katolické v počtu kolem 6000 duší**).

*) Jest o tom psáno na mnohých místech. Vedle spisů svrchu (str. 112) citovaných dodati sluší ještě vlastní vypravování Kravařského u Balbína, Miscell. I. c. str. 141, 142, kdež ovšem o účastenství vojska se nemluví, a pak archivní příspěvky Fr. Dvorského v Památkách VII. 294—302. — Obšírné výtahy z Balbínova životopisu Kravařského čtou se ostatně také u Krásla str. 118 a násl.

**) Údaje rozcházejí se mezi 5558 a 6040. — Máme troje vydání statistiky o nekatolických poddaných obrácených, neobrácených a ze země uprchlých, ale bohužel že dosti zhusta cifry se nesrovnávají. Pověděl jsem o tom více v „Dějínách prstonárodního hnutí“ str. 45 a 46. — Vydání statistických dokladů pochází od Dvorského (Památky VII., 294—302), od J. Svobody v Časopise katolického duchovenstva 1875, str. 440—442 a od Bílka v Č. Č. Musea 1881 str. 71 a 231. Vedle toho některé jednotlivé údaje najdou se u Rieggra, Materialien zur Statistik I. 81, u Zoubka, Náboženské poměry na Poděbradsku Č. Č. Musea 1878, ve feuilletonu Menčíkové v Nár. Listech 1887 č. 210—212 a j. v. Hleděl jsem srovnáním všech těchto zdrojů dosíci správnosti, a kde jinak to nešlo, přidržel jsem se „zlatého středocesta“.

Podobným způsobem provedla se pak reformace katolická všude tam, kde missionáři sami nestačili, jmenovitě na panstvích Novoměstském, Náchodském, Smiřickém, Vrchlabském, v Branné a j. Ale byly to přestupy z velké částky vynucené, a tudíž pokrytecké, kteréž neměly dlouhého trvání, nezůstal-li po odchodu reformační komise v dotyčné krajině nebo panství výborný kněz, který by byl lid ponenáhlu utvrzoval v tom, co násilně mu bylo vnuceno. Kde byla hned potom spořádána správa církevní, tam z pravidla již ve druhém koleně přilnul lid k náboženství dříve nenáviděnému velmi horlivě a vroucně. — O Kravařském se vypravuje, že majitel panství Opočenského hrabě Colloredo ve vítězoslávě dovedl ho do Prahy, když provedl obrat na jeho panství: ale kdo zná další náboženské osudy této krajiny po celé 17. a 18. století, přisvědčí mi, že r. 1652 nebylo k triumfu příčiny.

Celkem počítalo se, že před příchodem reformační komise bylo v kraji Hradeckém nekatolíků přes 52 tisíc; z těch obráceno po dobrém i po zlém asi 46 tisíc, do Slezska uprchlo jich přes 5 tisíc, a přese všechnu práci smýšlelo veřejně po nekatolicku i na dále 560 osob. Tito nejhouževnatější byli zejména z panství Novoměstského, Chlumeckého, Hořického, Brandejského, Černikovského, Maršovského a j.

Největší počet na víru obrácených kacířů byl, vedle svrchu vzpomenutého panství Opočenského, na panstvích Poděbradském (850), Smrkovickém (949), Náchodském (4433), Velišském a Kopidlenském*) (1337), Kumburském a Oulibickém**) (2436), Dymokurském (977), Hostinském (1044), Novoměstském (1514), Chlumeckém (975), Lomnickém (684), Vlčíckém (965), Hradištském a Hermanickém (803), Smiřickém (3658), Hořickém (1536), Vrchlabském (2360, dle jiných 2800), Brandýsském nad Orlicí (508), Černikovickém (1081), Maršovském se Starými Buky (920), Vamborském a Potenšteinském (1029), Branském a Štěpanickém (1572), Jilemnickém (780), Poličanském (595), Smidar-

*) Krás (str. 148) vypravuje, že v Libáni a některých okolních vesnicích (jichž jména však správně neuvádí) zdržovali se a tajné schůzky odbyvali bratři Pecinovští t. j. Mikulášenci. Údaj tento stál by z mnohých příčin za bližší objasnění.

**) Nejrozhodněji chovali se poddaní v Liběšíně, a nepodali se dříve, pokud 27 předních sousedů nebylo zatčeno a do Jičína odvedeno do vězení. Tam se teprv obrátili a brzo po nich celá ostatní osada 300 obyvatel čítající. — Z pozdějších událostí jest však patrné, že tento obrat byl neupřímný a toliko na oko učiněný.

ském (589), Starkovském (561), Třeboučevském s Vinicí i Sádovou (655) a v městě Novém Bydžově i poddaných vesnicích (675).

Některé věci ovšem ve zprávě komisařů a ve statistických dokladech překvapují. Víme ku příkladu určitě, že na jezuitských panstvích Žirci a Žacléři dle roku 1651 provedeného sčítání bylo: v Žirci 843 katolíků, 74 nekatolíků, v Žacléři 15 katolíků, 1209 nekatolíků. Zpráva však udává na obou panstvích na víru obrácených 202, uprchlých ze země 583, a neobracených kacířů, kteří v zemi zůstali 11, tedy čísla nepoměrně menší, než by se dle sčítání z r. 1651 očekávat mělo. Podobných neshod jest více. — Do Slezska přchalo nejvíce lidí právě z těch panství, kteráž vykazují největší čísla obrácených. To platí z pravidla; výminka jest jen tam, kde jako v Opočně celé panství záhy bylo obstoupeno vojskem a nikdo uprchnouti nemohl. To byl také způsob, který vrchnostem dosti mnoho se líbil; jinak přemnozí páni bránili se katolické reformaci ze strachu před ztrátou poddaných. Zejména víme to o hraběti Pavlovi Morzinovi, majiteli panství Vrchlabského, kterýž nedávným povstáním lidu beztoho dost utrpěl. — Bylo dlouhého přemlouvání třeba, než dovolil reformaci prováděti, a když mu uteklo 372 poddaných (horníků), vymohl si jejich návrat a zároveň také list císařský, aby s nimi mírně bylo naloženo a jen povlovně ve víře katolické byli vyučováni.

Zkušenosť nabytých při reformaci kraje Hradeckého užilo se také již na sněmě českém, kterýž se sešel v prosinci 1651 a trval až do března 1652. Učiněná na něm další opatření proti poddaným pro víru do jiných zemí utíkajícím, nařizovalo se vrchnostem, že mají právo i povinnost obracet na víru nejen své poddané, ale i cizí, jmenovitě takové, kteří, aby se vyhnuli pravé víře, z jednoho panství na druhé přebíhají. — Co pak se týkalo kontroly nových katolíků, mělo se především přihlížeti, aby chodili ke zpovědi a ku přijímání. Dle resoluce ze dne 9. dubna 1652, hejtnanům krajským příslušelo, aby k tomu napomenuli a vedli osoby stavovské, magistráty a vrchnosti byly poučeny, aby dbali toho u svých obyvatel a poddaných*). — Zatím reformační komise v únoru 1652, když dílo v Hradeckém kraji bylo dokonáno, obrátila se do kraje Boleslavského.

*) Současné sněmovní snesení a Riegrovo Zřízení krajské str. 305 poz. 40.

Katolická reformace v ostatních krajích českých.

Na místě Mikuláše svobodného pána ze Schönfeldu jmenován byl reformačním komisařem pro Boleslavsko Jan Karel Příchovský z Příchovic. Ostatkem se pranic nezměnilo. Jen postavení komise tím bylo horší, že obyvatele před ní prchali ne do Slezska, odkudž poměrně snadno bylo je možno donutiti k návratu, ale do Sas, kdež s otevřenou náručí byli přijímáni, aniž zpět původním vrchnostem byli vydáni. Již 14. března 1650 saský kurfiřt vydal nařízení o přijímání emigrantů a rozsazování jich po své zemi, kteréž r. 1652 (22. června) bylo doplněno přípisem k radě města Žitavy, aby uprchlíky z Čech z milosrdenství přijímala do svazku obecního a nehleděla k přísnému znění obecních statut, protože uprchlíci pro náboženství opouštějí vlast a zasluhují, aby trpký osud jejich nebyl příliš stěžován.*)

Missionářům i komisařům reformačním práce také tím byla stížena, že právě na panstvích pohraničních, odkud útek do Sas byl velice snadný, většina panských úředníků rovněž smýšlela po luteránsku. Páni, aby udrželi poddané, musili trpěti kacířské hejtmany a správce na zámcích. Pokud však ti byli ve službě, nedalo se ve prospěch katolického náboženství pranic učiniti. Komise reformační postarala se, hledíc k celé řadě nařízení a patentů v této příčině, o jich odstranění. Když toho dosáhla nejen v kraji Boleslavském ale i také ve všech pohraničních panstvích kraje Litoměřického, přestupovalo pak dosti lidí ke katolictví, ale kde to bylo možno ještě více jich prchalo.

Celkem spočetlo se v Boleslavském kraji něco přes 37 tisíc kacířů; největší počet jich byl v krajině pohraničné. V Liberci ku př. 28 usedlých měšťanů hlásilo se ke katolictví, všichni ostatní byli protestanti. Největší počet na víru obrácených kacířů byl ve vesnicích k Brandýsku náležejících (666), pak na panstvích: Kosmonoském (561), Kostském se Sobotkou (1094),

*) Peschek Gegenreformation II. 467. — Jiné podrobnosti ve zprávách jezuitů (jmenovitě P. Stephanidesa) vydaných od F. Menčíka v Nár. Listech 1887 č. 238 a 240 (viz článek Jesuitenberichte über die Gegenreformation in Nordböhmen. Nord. Excurs. Club X. 295), u P. A. Frinda, Die Protestantisierung und Rekatholisierung des böhm. Niederlandes, (programm Litoměřického gymnasia 1856), u Svobody, Katolická reformace II. str. 8. u Rohna, Reichenberger Chronik, v Jahrbuch Comotovia IV., u Bernaua, Der politische Bezirk Dauba a j. v.

Doubravickém (628), Mnichovohradištském (930), Turnovském (903), Svijanském a Skalském (2300), Rohozeckém, Semilském a Maloskalském (2349, dle jiných 2838), Dubském s Hodkovickým (1187), Grabšteinském (1132), Libereckém (1213), Fridlandském (1586), Bělském s Kuřívodou (722), Navarovským (741), Dörfelském (585), Dokském (744), Wartenberském (573), Lemberském (538), Mimoňským (877) a Jabloneckém (505). V městě Mladé Boleslavi shledáno také ještě 233 kacířů, ale vedle nich již také mnoho nově přistěhovalých katolíků, většinou národnosti německé, kteří přáli si, aby jim byl ustanoven kněz, kterýž by jim po německu kázal. Za hranice uteklo lidí přes 11 tisíc, z čehož hlavní podíl připadl na Fridlandsko (5575), a na panství Rohozec, Semily a Malou Skálu (2345). Na Semilsku zavínil to hejtman panství. Před příchodem missionářů svolal rychtáře a konšely ze všech 33 vesnic panství a dal je zavřít. Jedva se to rozhlásilo, uprchlo všechno ostatní obyvatelstvo v počtu 1300 lidí do lesů a do ciziny. Někteří vrátili se potom dobrovolně, jiní od vojáků byli schytáni, nazpět přivedeni a ponenáhlu obráćeni. Protestantů, kteří v zemi zůstali a nepoddali se, byl na Boleslavsku počet velmi malý; udává se 79 v pramenu jednom, toliko 8 v pramenu jiném. — Ale přílišný útěk z pohraničních míst a stesky i žaloby kurfiřta saského, že ani jeho poddaní se neušetrují, byly příčinou, že vydána zvláštní resoluce (1652, 6. dubna), aby reformační komise v místech pohraničních vykonávala úkol svůj bez vojška, bez exekuce, jen po dobrém. Následkem toho přemnoží, kdož před příchodem komise uprchli, navraceli se domů a dlouhá léta potom pracováno, než víru katolickou přijali.

Z Boleslavska postoupila reformační komise do kraje Litoměřického. Zde před jejím příchodem mnozí majitelé statků a missionáři horlivě pracovali, tak že většina panství byla již katolická. K bouřím selským přišlo pro náboženství v Týnci (1652), statku to děkana Litoměřického, ale povstání nenabylo větších rozměrů; poddaní žádali toliko kardinála Harracha, aby se jich zastal, což on odmítl. Horší průběh mělo povstání v Benešově, a pak na statku Šonvaldském, kterýž patřil generálnímu komisaři reformačnímu Mikulášovi ze Schönfeldu. Sem bylo potřebí poslati 150 mužů vojska, než nastalo upokojení. Pán ze Schönfeldu počínal si dle všeho velmi tvrdě, protože mnoho poddaných do Sas utíkalo. Totéž dělo se také z panství Benešovského.

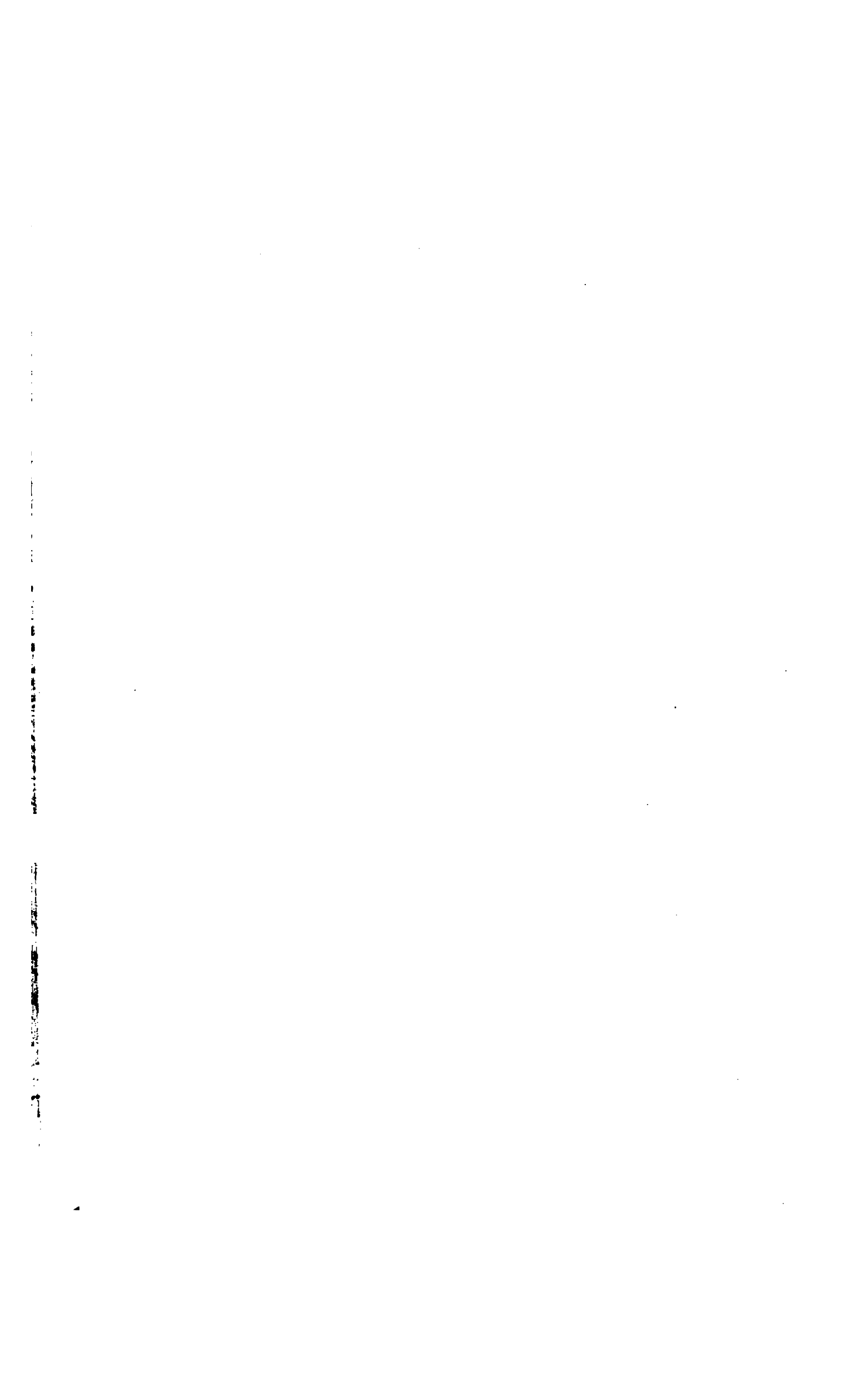
Nejhorší byly poměry na panstvích Šluk-

novském, Rumburském a Hanšpášském*). V Rumburce a spojeném s ním Warnsdorfe již r. 1650 pracovali jesuitští missionáři, ale celkem až do r. 1652 jen 260 osob přistoupilo ke katolictví, asi 400 jich uprchlo a přes dva tisíce zůstávalo nekatolickými. Katoličtí faráři v Rumburce a v Hanšpachu, teprve snad z jara 1652 sem dosazení, užívali při křtu jazyka německého (ne latiny), dávali věřícím píti z kalicha a ve všem přidržovali se rituálu Budyšínského, tvrdíce, že tamějšímu děkanovi jsou podřízeni a ne arcibiskupovi Pražskému. Z těchto nesrovnalostí těžili ovšem hlavně kněží protestantští, kteří kolem sebe denně shromažďovali vždy větší počet stoupenců. Ti, kdož do Sas prchli, přes tu chvili se navraceli, aby své domy a pole zhlédli, při čemž se zdá, že sousedy své v odporu podněcovali. Protestanti, v zemi zůstavši, prohlásili pak veřejně, že všickni ze země odejdou, budou-li nuceni jíti ke zpovědi. Následkem toho, že byli jako na skoku, nevzdělávali polí a neodváděli vrchnosti povinné dávky. V této situaci přišla reformační komise.

Majetník oněch tří panství, Karel Adam hrabě z Mansfelda, žádal tudíž císaře o delší lhůtu, aby o poddané nepřišel; byla mu svolena, a komisařům reformačním nařizeno (1652, 13. dubna), aby v kraji Litoměřickém při pomězi zastavili reformaci jako se stalo v kraji Boleslavském. Komise tedy odebrala se dále. Hrabě Mansfeld chopil se věci sám. Kázání a činnosti církevní ujali se jesuitští missionáři, donucování světského hejtman panství Jan Jiří Otto. Byl to urputný člověk, který znal jen bití, vězení a jiné horší tresty (ku př. přikování k trdlici). Obrátil tím způsobem během r. 1653 970 lidí na panství Rumburském; ostatní se nepoddali ač jednotlivci po 4—10 nedělí byli vězněni. Aby poddaní neutekli, bývali s pomocí vojska v noci jímání a vězením k přijetí katolické víry nuceni. Uprchlo jich však přece dosti mnoho.

V Žateckém a Loketském kraji, kamž se reformační komise z Litoměřicka obrátila, ukázala se v plném světle nesprávnost úředních udajů krajských hejtmanů. Ti totiž ve zprávě své (22. července 1651) tvrdili, že byla sice tři panství (Přísečnice, Neydek a Heinrichsgrün) úplně luteránská a Červený Hrádek z většího dílu nekatolickým. Ale hejtmani prý způsobili již takový obrat ke katolictví, že jen 114 lidí uteklo do Sas,

*) Bohužel se zprávy (z místních archivů) u Frída (I. c) s relací vydanou u Kráska (141) ve věcech dosti podstatných neshodují.

a jen 141 zůstává v kacířství. Sotva však reformační komise přišla, shledala, že tomu tak není. V Přísečnici bylo 553 nekatolíků, z nichž 448 se obrátilo, 26 uprchlo a 76 při víře vytrvalo, v Hauenštejně a Kupferberku 115 protestantů zůstalo při své víře a jen 26 se jich obrátilo, v Neydeku shledalo se 1170 kacířů, z nichž 127 prchlo, jen 231 se obrátilo a 812 zůstalo při svém. V Červeném Hrádku 314 lidí přestoupilo ke katolictví, 79 jich uprchlo, 9 zůstalo. V Heinrichsgrünü nalezeno 1073 luteránů, z nichž 409 obráceno, a 664 nechťelo o změně ve víře ani slyšeti. Poněvadž byli to horníci, nařídilo od císaře, aby se s nimi mírně nakládalo a nebyli násilím k víře nuceni, aby neuprchli. To se také provádělo, tak že jen 4 lidé z panství toho do Sas odešli.

Komise netroufala si, hledě k pohraniční poloze kraje, rázněji vystupovati, a rozkazy vládní také v tom smyslu přicházely. Následkem toho o celou řadu panství ani nezavadila, spokojivší se zprávou hejtmanů, že tam nekatolíků není. Z udání Tachovského děkana, který koncem r. 1652 Loketský kraj, jakožto vikář, prohlížel, vychází na jevo, že postavení katolických farářů bylo zde velmi zlé; trpěli přemnoho útisků od patronů. Z kraje Zateckého opět přicházely stesky na liknavost mnohých vrchností ve věcech víry; jmenovitě žalováno na majitelku Nepomyšle, paní Kvestenberkovou. Zajímavé jest, že i také v královských městech Žatci a Lounech našel se poměrně dosti veliký počet nekatolíků. Celkem obráceno ke katolictví skoro 2000 obyvatel, a něco málo menší počet (1736) zjevných protestantů zůstalo v zemi; obrácení jejich a pak těch nekatolíků, kteří spočtení nebyli, protože komise se o nich nedozvěděla, musilo býti ponecháno budoucnosti.

Loketský kraj byl ještě v jiném směru velmi povážlivý*). Již svrchu (str. 114) zmínil jsem se, kterak následkem nařízení ze dne 1. února roku 1650 velká část protestantského obyvatelstva z Jachymova, Blatna a Božíhadaru prchla do Sas. Když příkré nařízení bylo zastaveno, navrátili se někteří; s jinými, zejména s lidem hornickým, vyjednával císařský vrchní

správce dolů Jachymovských Jan Jakub Kuttner, ale uprchlíci kladli za výminku, aby zaručila se jim úplná svoboda svědomí a osvobození ode všech poplatků. Po velikých obtížích v létě r. 1650 z valné části se vrátili.

Nejvyšší mincmistr král. Českého, známý nám již Mikuláš svobodný pán ze Schönfeldu, objel brzo potom všechna horní města v Krušných Horách a podal 6. října 1650 právu, že jsou úplně nekatolická, jmenovitě Jachymov, Božidar, Blatno, Bleistadt, Abertham, Jungenhengst, Vejprty, Český Wiesenthal, Slavkov a Schönfeld. V Slavkově byl usazen farář neznalý jazyka německého; většina hornického lidu však byla německá a tudíž farář s nimi nic nepořídil. Katolická městská rada potom (1651, 16. srpna) prosila u arcibiskupa o jiného kněze. V Jachymově shledáno jen 9 katolických měšťanů, ale dva z nich požívali tak špatné pověsti, že nemohli do rady městské připuštění býti; dáno tam tedy jen sedm zbylých katolíků, a ostatní členové musili býti vybráni z protestantů. — V lednu 1651 sděloval již Schönfeld, že přičiněním Jachymovského děkana 82 měšťanů přijalo víru katolickou a 40 jiných tak učiniti slíbilo. Za to se ženami prý byl veliký kříž, neboť těch získáno jenom 9.

Také obyvatelé Aberthamu a Jungenhengstu byli ochotni k poučování náboženskému; ale neuprosně houževnatými zůstali Blatenští a Božidarští. Na základě toho vydán rozkaz (13. února 1651), aby „predikanti“ byli schytáni a dodáni do vězení do Prahy, kdežto děkanovi Jachymovskému zvýšila česká komora plat. On ale byl by si raději přál, kdyby do Blatna i Aberthamu byli se dosadili faráři. — Hned potom dostal Schönfeld nařízení (28. února 1651), aby pokračovalo se v reformaci jen prostředky mírnými, a kdo by se vystěhovati chtěl, aby se mu to povolilo.

Majitelé panství Kraslického, páni ze Schönburka, byli luteráni a sídlili v Sasích. Jeden z nich (Jiří Arnošt) byl roku 1652 rektorem university v Lipsku. Ti naprosto nechťeli nutiti poddané své k víře katolické a v obšírném připsu k císaři dokazovali, že v Kraslici jaktživi katolíci nebyli, a město nikdy pod právomoc arcibiskupa Pražského nepřislouželo. Kurfiřt saský přimlouval se rovněž za ně. Následkem toho panství Kraslické z reformace katolické vyňato, ale dosazen tam r. 1652 katolický farář. Majetníci panství odepřeli však dávat mu plat a musil býti živěn od české komory. Do r. 1655 přivedl k víře katolické toliko 12 osob.

*) Užil jsem v hořejším i následujícím vypravování rozsáhlého materiálu z archivu arcibiskupského a místodržitelského, (na mnoze dle opisů chovaných v archivu zemském v Praze). Mimo to viz: Bílek, Die Gegenreformation in den Bergstädten des Erzgebirges 1623—1678. v Mitth. des Ver. f. Gesch. der D. in Böhmen XXIII. (1884). Jest to rozšířený výklad toho, co podáno v Č. Č. Musea 1881 str. 226. Vypravování Kráslova (str. 142—145) srovnává se s Bílkovým místy až do nejmenších podrobností.

Za těchto okolností měla reformační komise v horních městech velmi těžké postavení. Sotva že roku 1652 přišli do nich dva jesuité z koleje Chomútovské, majíce sebou k své ochraně i také k ubytování u kacířů něco vojska, zvedalo se veškeré měšťanstvo na útěk do Sas. Z Jachymova prchlo 854 usedlých měšťanů a horníků, z Českého Wiesenthalu všechno obyvatelstvo až do posledního muže. Kurfiřt saský přijal hornický tento lid s otevřenou náručí a založil proň ihned město zvané Johann-Georgenstadt, kteréž pak s doly císařskými silně soutěžilo.

Nastalo těžké vyjednávání, aby uprchlí lidé, bez nichž v dolech pracovati se nemohlo, se navrátili. Vrchní správce hor Jan Jakub Kuttner a nejvyšší mincmistr Mikuláš ze Schönfeldu psali jim, a zaručovali, že vojáci v horních městech ubytovaní jim nikterak neuškodí; protestanti však odmítli, ukazující na to, že vojsko již jim vyhubilo majetek a že se strany úřadů nezaručuje se jim svoboda svědomí. Se strany duchovní rovněž útěku tolika pracovníků litováno, ale děkan Jachymovský v dopise k arcibiskupovi (1653 29. ledna) měl za to, že lidé prchají z Čech do ciziny ne tak pro náboženství, jako pro kruté dávky a daně, které na nich císařští úředníci vymáhají. O něco později (1654, 18. září) vyslovil se v témže smyslu také Mikuláš ze Schönfeldu. — Vláda v těchto okolnostech byla nucena naříditi reformačním komisařům, aby od práce své zatím upustili, což se ihned stalo; jenom navrženo (roku 1653) opatření, aby pro obyvatelstvo v Českém Wiesenthalu a okolí zřídila se fara. Katolickou reformaci prováděli potom jen missonáři; toliko v A b e r t h a m u zdá se, dle pozdějších zpráv, že užito bylo 1654 vojska a násilí. Město tím způsobem celé stalo se katolickým, ale ne na dlouho. — Po odchodu komise rozprchli obyvatelé z největší části se opět navraceli; v lednu 1654 bylo v Jachymově ještě 140 domů prázdných a Božídar, skorem úplně pustý, ale brzo potom se již zase pracovalo a lidé začali vyhledávati své domky a políčka. Jak mnoho lidí se navrátilo, pozná se z pozdějších událostí a z velkého počtu nekatolických obyvatel, kteří bydleli v Jachymově a okolí r. 1676 i v letech následujících*).

Dosavadní průběh reformační činnosti vedl opět ke mnohým novým zkušenostem, jichž se chopil sněm český, kterýž zasedal od 3. prosince

1652 do 14. února 1653. Ukázalo se mezi jiným, že jest ještě dosti panství, kde se nekatolíci zdržují, aniž by vrchnosti jim v tom více překáželi, než právě nejnutněji musili. Těm sněm nařizoval, aby si do nejbližšího postního času opatřili faráře, nebo missonáře. O tyto bylo třeba hlásiti se při místodržitelství, odkud uvedlo se to v známost arcibiskupovi a on je ihned poslal. Do nejbližší příští Velikonoc měli všickni kacíři býti tak vycvičeni, aby mohli jíti ku zpovědi a přijímání. Nedbanlivé vrchnosti byly povinny faráře živiti, pokud by neměl výživy z důchodů farních, a sice tak, že měl denně dostávat jeden zlatý rýnský; missonářům měla se zaplatiti cesta a dáno vedle toho vždy dvě ma missonářům po 1 kopě míšenské na den, a to tak, že polovici zaplatiti měla vrchnost, polovici nekatolíci poddaní. Majitelé panství, kteří by všech těchto nařízení nedbali, odsouzení sněmem k pokutě (dle starších nařízení) a sice k určitému poplatku z každého nekatolického poddaného. Peněz těchto mělo se užívati k opatření far*).

Z kraje Rakovnického, kde pracovala reformační komise před prosincem 1652, nemáme bližších zpráv. Probošt Rudolf Roder doznával jen, že kraj jest velmi zbědovaný a spustlý; krajský hejtman, Jaroslav z Kolovrat, nedbal mnoho nařízení o dosazení farářů, neboť sám ve faře své kollatury měl za nájemníka — žida. Vévoda Julius Jindřich sasko-lauenburský, pán na Novém Strašecí, rovněž patřil k liknavcům, kteří neprováděli, co vůči nekatolickým poddaným se rozkazovalo. Dle způsobu far a spustlosti kraje soudíc, reformační komise zanechala marně na ten čas práce a počátkem prosince odebrala se do kraje Plzeňského.

Kraj Plzeňský, katolické víře „vždy věrný“, měl celkem poměry nejsporádanejší. Dle zpráv vikářů z r. 1651 bylo ve vikariátě Tachovském 18 a v Týnhoršovském 188 kacířů, kteří žili ve vesnici Chlumě a okolí. Také Domažlice toho času nebyly a nechtěly býti úplně katolickými a pak okolo Klatov jevílo se ještě hnutí kacířské. Jinak celý kraj byl u víře nejvíce jednotlý a co do církevní správy nejsporádanejší. Komise dle všeho byla také brzy hotova. Za liknavého a neochotného vykonavatele vůle císařské ve příčině nekatolických sedláků poznamenala komise hraběte Trautmausdorfa, majitele Horšova Týna.

Z Plzeňska snad komise podívala se také do kraje Prachenského. Také o tom máme

*) Rukopis dvorní knihovny vídeňské č. 8038, kterýž přichystal jsem k tisku (*Relatio progressus in extirpanda haeresi per regnum Bohemiae etc.*) podá o tom bližší zprávy.

*) Současný tisk sněmovního snesení z roku 1653.

velmi sporé zprávy. Víme, že v krajině kol Prachatic působili jesuitští missionáři, a že zejména kázal a na víru obracel tam Bohuslav Balbín. Za město velmi kacířské pokládána Sušice. Ve vikariátě Prachatickém (říkalo se mu také Sušický) spočteno r. 1651 441 nekatolíků, z nichž 341 žilo ve farnosti Bohumilické, ku které náleželo 18 vesnic. O činnosti komise ve kraji nevíme však ničehož.

Z r. 1653 máme dosti hojných zpráv z krajů Slanského, Podbrdského, Vltavského, Kouřimského a Čáslavského. V kraji Slanském r. 1653 napočteno se nekatolíků celkem 1601, z nichž podařilo se ke katolické církvi obrátiti 1314, a sice jmenovitě v Kamýku a okolí (106), na panství Roudnickém (318), Hornoběřkovickém (198), Páteckém (108) atd. Do ciziny anebo do lesů uprchlo před komisí 105 osob, mezi nimi všickni obyvatelé ze vsi Charvátce na statku Mšenském v počtu 30 osob. 182 prohlásilo jich ještě nyní, že zůstanou nekatolíky a z těch 97 bydlelo na panství Roudnickém. Stížnost byla na knížete Václava Eusebia z Lobkovic, že na panství Nelahozevském trpí nekatolíky. Podobná žaloba přišla na jeho úředníky také z Encovan (Litoměřicko) a z Vysokého Chlumce (Vltavsko), kdež sedláci, v naději na milostivou vrchnost, co nejhrouževnatěji missionářům odpírali. Kníže Lobkovic jim také dle možnosti a co nejdéle hověl.

V kraji Podbrdském spočteno se 1138 kacířů, a z nich se obrátilo 1109. Komise počínala si tam dle zdání místodržících poněkud kvapně; dostala tudíž naučení, aby postupovala pomalu od panství k panství; jmenovitě měla ostře zakročiti na panství Dobříšském a ve Mníšku donutiti vrchnost, aby obsadila faru. — Dobříšské panství nepodalo žádné výkazy o náboženském stavu; vědělo se, že celé jest kacířstvím prosáklé. Zdržovali se tam potají také dva nekatolíčtí kněží, Řeticha a Čermák; o těch dán rozkaz, budou-li chyceni, aby v poutech byli dodáni na Novoměstskou radnici do Prahy, což se tuším také stalo. Dobříšské panství však, když komise kraj opouštěla, ještě z velké části bylo nekatolické. Rovněž také na panství Točnickém, jmenovitě v Kublově, a na panství Nížburském zdržovali se ještě nekatolíci.

V kraji Vltavském působilo před příchodem komise a společně s ní mnoho missionářů; celkem z 5034 kacířů 5019 se obrátilo. V kraji Kouřimském shledány poměry velmi špatné. Missionáři nemnoho tam pořídili. Zejména jesuité byli zde na mnoze neoblíbeni. R. 1651 v září farář v Kostelci nad Černými lesy výslovně

žádal u konsistoře, aby se mu poslali na panství za missionáře kapucíni; jesuity prý lid venkovský nenávidí. Podobná žádost opakována u konsistoře ještě r. 1656. Jediný jesuita, o němž víme, že v kraji Kouřimském r. 1650 se zdarem působil, byl Bohuslav Balbín (v Kamenici a v Jilovém). V nevelikém tomto kraji spočteno celkem 8962 nekatolíků; komise s pomocí 25 dragounů obrátila jich 8178; zůstávalo ale vždy 784 neobrácených, s nimiž nebylo nic možno poříditi. Svobodníci ve Vesce i Sedlečku nejen zůstávali nekatolíky, ale přechovávali vždy také některého kněze nekatolického, kterýž potom evangelíkům na Kouřimsku rozšířeným obstarával potají služby boží.

Z kraje Čáslavského se opět zpráv nedostává. Probošt Roder píše jen (1653, 27. května), jestliže v Kouřimsku byl stav katolického náboženství špatný, že v Čáslavsku není o nic lepší, neli ještě horší. — Chotěbořský farář ještě 1654, 10. června popisuje, jak celá jeho kollatura byla plná kacířů a kacířských knih, kteréž on lidem bral a páčil, a jak jenom ponenáhu se způsobuje obrat. Mnoho misí působilo v krajině kolem Lipnice a potom v Polné. Odtud větším dílem utíkali lidé na Moravu, na panství Třebíčské, kteréž náleželo Zdislavě z Valdšteina a bylo útočištěm nekatolíků. Polenský děkan několikrát obšírněji na to si stěžoval; komise, která sčítala r. 1654 obyvatelstvo (zvala se visitační) doznávala, že děkan v Polné má pravdu, že na panství Třebíčském žije prý 13 sekt*). Císař dal věc vyšetřiti, ale zemský hejtmán Moravský nechtěl pranic o tom věděti. Žádány tedy z Polné a od hejtmánů Čáslavského kraje podrobnější doklady. Teprv roku 1656 (10. listopadu) nové vyšetření skončeno a konstatováno, že z Čáslavského kraje něco přes 500 lidí uprchlo pro náboženství na panství Třebíčské.

Komise reformační mnoho v Čáslavsku ani nepracovala. Listy Roderovy odtud psané dělají dojem veliké unavenosti po přestálé, těžké práci v tolika krajích. Do Čáslavi obesláni hejtmáni z krajů Chrudimského a Bechyňského, aby se vyslovili, zdaž jest třeba, aby komise také k nim se odebrala. „Kéž by naši přítomnosti v těch dvou krajích potřeby nebylo,“ volá v jednom dopise probošt Roder. Prání toto se vyplnilo; ale představuji si, že komise ne pro

*) Komise jmenuje výslovně: Luterány, Calvinisty, Ariany, Zwingliány, Flacciány, Pikarty, Husity a Anabaptisty. Již toto sestavení ukazuje, že pisatelé jeho o dogmatických rozdílech „sekt“ tuze málo věděli, a že udaj jejich o 13 sektách jest libovolný.

nedostatek nekatolíků, ale pro velmi špatné spojení a obtíže na cestách do Chrudimska a Bechyňska nejela. Ponechána zde veškerá činnost missionářům, bez vojska a bez vlivu světského.

Co Chrudimska se týče, musí rozhodnutí reformační komise velmi překvapovati. Ovšem veliká a nábožensky důležitá část, kteráž později připojena ke kraji Chrudimskému, v době o níž píšeme patřila ke kraji Hradeckému. Ale v hornatině kolem Hlinska, Skuče, Richenburka, Poličky a Lanškrouna jistě byl luteránů a bratří českých, jak nasvědčují tomu události pozdější, veliký počet; nemáme o nich však z doby reformační komise nijaké statistiky. Dá se toliko mysliti, že před missionáři a zповědními cedulkami hledán také často útulek na Moravě. Třebíčské panství až do r. 1665*) poskytovalo útulku též velmi četným nekatolíkům z Chrudimska; pak ale na ně také zde došlo.

V kraji Bechyňském byli poměry o mnoho lepší. Již během války 30-leté provedla se zde jakož i v Prachensku katolická reformace způsobem celkem klidným a nenásilným. R. 1651 konstatoval vikář Bechyňský (Jindřichohradecký), že má v okrsku svém 843 nekatolíků; z nich 205 ve Stráži a okolí, 177 v Kumžaku a Strmilově, 224 v Novém Rychnově. — Pro reformaci katolickou působili v Bechyňském kraji: na Milevsku premonstráti, v Kruunlově jesuiti, mezi nimiž zejména i Balbín se nacházel, na četných menších panstvích Augustiniáni z Tábora. Ty mívala také paní Zuzana Černínova v Radeníně, a veselila se, když dšlo v míru i klidu se dařilo. Paní tato vypravuje sama o sobě, jak se o to „dosti nahádala“, když jí kdosi

tvrdil, „že žádný Čech nemůže býti kardinálem“*). Viděti z toho jasně její smýšlení národní i náboženské, a chápeme radost, kterou měla, že se jí dílo reformační nejen u poddaných, ale také u příbuzných dobře dařilo. — Z míst kraje Bechyňského nejkacířštější pověst měl Týn nad Vltavou.

Také v Praze ne sice od komise reformační, nýbrž od visitační vykonána od 30. června do 10. srpna 1653 všeobecná přehlídka far, kněžstva i kollatur a zejména revize zповědních cedulek. Ze zprávy učiněné o tom (12. srpna 1653) nedozvídáme se bohužel nic statistického.

Jen se oznamuje, že zповědní cedulky vydávají se v různé formě, často beze jména komu náleží a bez podpisu faráře, tak že se s nimi mohou dít i také dějou veliké neplechý. Rovněž konstatováno, že se dosud zdržuje v Praze několik nekatolických osob z vyšších stavů. Z pozdějších dokladů víme, že veškeren dělnický lid, jmenovitě ve vinnicích kolem Prahy, byl úplně nekatolický: to visitační komisi r. 1653 ušlo.

Docela zvláštní byly poměry ve krajině Chebské, do-

sud za plný kraj k Čechám nepřivtělené, nýbrž jen jako zástavou od říše spravované. Sem také jmenována a vyslána byla jiná reformační komise**).

Chebští byli rozhodně luteráni, a ač přední město krajiny před mírem Westfálským bylo již

Krojové studie Václava Hollara.

*) Dopis ze dne 3. července 1649. Dvorský str. 203. O reformaci dopisy na str. 253, 256.

**) Čerpám jsem vypravování své hlavně z akt archivu místodržitelského. Z literatury vedle Bílka (Č. Č. M. i Mitth. XXIII.) a Krásla, prospěl mi Kürschner Eger und Böhmen a pak důležitý anonymní článek „Zur Geschichte der Rekatholisierung Egers v Mitth. des Ver. f. G. der D. in Böhmen XXIII. p. 55 a násl. Stará literatura o katolické reformaci v Chebsku jest velmi hojná.

*) Dle rukopisu Relatio progressus, svrchu citovaného.

pokatoliceho, nepřestávali ti, kdož se nepodali, ukazovati k tomu, že Chebsko není krajem Čech, nýbrž jenom zástavou od říše, a odvozovati z toho pro sebe výlučné postavení ve věcech víry. Zástupcové luteránsky smýšlejících občanů a šlechticů Chebských dovedli záležitost tuto předložiti i jednatelům o Westfálský mír i Norimberskému kongressu, který články míru dojednával. Žádali pro sebe svobodu luteránského vyznání a nacházeli souhlas u knížat německých a také u Švédska. Žádáno, aby Chebský kraj směl býti restituován do stavu, ve kterém byl 1624. Ale věc se neprovedla pro rozhodný odpor vyslanců císařských. Chebsko za nic jiného ve příčině víry nekladeno, než za dědičnou zemi císařskou, a to sice dle četných analogií v říši německé, kde protestantští knížata, zástavami od říše vládnoucí, osobovali si v nich ve příčině náboženské veškerá práva.

V městě Chebu, kde až do konce roku 1649 byla švédská posádka, zdržovali se také kněží luteránští, kteří zůstali zde i potom a vykonávali v ustanovené hodiny ve farním chrámě své bohoslužby.

Protestantů bylo však tehdejší ve městě již jen něco málo přes 100 a katolíků něco přes 400. Hned po odchodu Švédů vznikaly spory mezi stranami, až konečně katolická rada městská žádala císaře aby vystoupil na její prospěch. Pokud jednání konventu Norimberského neblížilo se ke konci, nedalo se však nic dělati. Naopak, zástupce císařův Octavio Piccolomini, 26. prosince 1649 nařizoval veliteli císařské posádky v Chebu, aby luteráni Chebští až do další dispozice císařské byli na pokoji zanecháni a v bohoslužbách jejich nebylo jim překáženo.

Ale zatím hned právě o Vánocích r. 1649 mezi jesuity a kněžími protestantskými přišlo k prudkému výstupu v kostele. Duchovní lute-

ranští, soudíce dle zprávy katolické městské rady, chovali se přitom nemoudře, neznajíce a nebo nepovážíce pravého stavu věci. Následkem toho vedena stížnost na ně, a v tajné radě císařské rozhodnuto i resolucí ze dne 15. ledna 1650 rozkázáno, že oba protestantští duchovní během 24 hodin musí z města se vystěhovati; luteránské obyvatelstvo mělo sice požívati vši právní ochrany, ale služby boží a schůzky mu zakázány. Resoluce tato provedla se ve zmíněné formě; teprv 9. března 1650 opustili luteránští kněží město. — Vzájemné stížnosti tím nepřestali. Dne 7. srpna 1651 městská rada

Chebská oznamovala, že ani jeden z luteránů nebyl u zpovědi, a žádala císaře o naznačení cest, jak by proti nim měla vystoupiti. V lednu 1652 navrhovali místodržící, aby posádka Chebská rozložila se jen po domech luteránů; návrh tento byl předmětem jednání v tajné radě císařské 4. února 1652, kdež ustanoveno se také o programu, jak by proti Chebským nekatolíkům se vystoupiti mělo.

Především vydán roku 1652 11. března reformační dekret, aby pro-

testanti Chebští ve dvou měsících se staly katolíky a nebo se vystěhovali. Hned potom zřízena zvláštní samostatná reformační komise, skládající se z několika konšelů, přísedních soudců i starších městských a jednoho kněze ze řádu jezuitského. Do konce roku 1654 téměř všechno obyvatelstvo v městě i ve vsích Chebu příslušných stalo se katolickým, protože vždy přísnější a rozhodnější dekrety přicházely a nebylo jiného vysvobození. Za to ovšem u přemnohých vykonán byl obrat velmi neupřímně. — Markraběti Kristianovi brandeburskému, kterýž ve prospěch Chebských všelijak vystupoval, císař to přísně zapověděl (16. srpna 1652). Ti když naprosto nechtěli se obrátiti, vystěhovali se většinou do Aše, na lenní pan-

Trio od Václava Hollara.

ství české koruny, které bylo toho času v držení šlechtického rodu Zedtwitzů, velmi rozhodných luteránů.

V kraji Chebském šlo to s reformací trochu pomaleji nežli ve městě, protože vrchnosti byly luteránské, a tudíž poddané dokonce nepřidržovaly k víře katolické. Nejrozhodnější odpor kladl Hanuš Vilém Zedtwitz seděním na Lichtensteině a Eva Polixena z Trautenbergů (i s rodinou) na Wildštejně. K návrhu místodržitelů a české dvorské kanceláře (1652, 23. března a 31. května) zřízena tedy zvláštní reformační komise pro kraj Chebský. Dlouho nebylo se možno dohodnouti o vhodných osobách. Konečně sestavena následovně: Světským členem byl plukovník Vít Theodor svobodný pán ze Steinheimu a duchovním předsedcem křižovník s červenou hvězdou Matouš Augustin Višňovský, správce komendy Chebské. Jim k ruce jakožto missionář přidán jesuita P. Ondřeje Kuhn. Liebensteinský. Zedtwitz kladl tuhý odpor, pročež vypovězen ze země. Ale na obyvatelstvo nikterak to neúčinkovalo; missionář pracoval bez patrných úspěchů. Proto k jeho radě schváleno, že povolá se vojsko. Dne 3. září 1653 obstopeno v noci panství Liebensteinské a obyvatelstvo donuceno poslouchati výklady P. Kuhna. Do 14. září všickni se stali katolíky, ale na oko. Poddaným panství Wildšteinského dána 6měsíční lhůta. Oni sami za to u vrchnosti své prosili (1652, 26. června), ukazující k tomu, nedá-li se jim delší termín, že odejdou do ciziny. Vrchnost se tedy v tomto smyslu přimlouvala a to se zdarem. V nedostatku světského kněžstva jesuité vykonávali bohoslužby skoro ve všech farnostech a nastupovali proti kacířům na cesty příkřejší. — R. 1659 musila však býti pro Chebsko reformační komise znovu zřízena.

Jen v Aši (městě i vesnicích panství) katolická reformace naprosto se nepovedla. R. 1649 Zedtwitzové obsadili faru v městě protestantským knězem, a sem přechali z Chebska i odjinud ti, kdož nechtěli se státi katolíky. — Všecky pokusy o rozhodný a trvalý obrat náboženský minuly se v Aši účinkem; v 18. století pak, v době kdy jinde v Čechách kacířství poště ještě bylo státním zločinem, protestanti v Aši požívali již vši svobody a právní ochrany pro své náboženství.

O hrabství Kladském, kteréž také tehdyž ke království Českému příslušelo, máme ve příčině katolické reformace po r. 1650 velmi málo zpráv*). Dlouholetý, energický vikář kladský

*) Zprávy, které tuto podávám, čerpal jsem z archivu arcibiskupského.

Jeronym Keck způsobil skoro všeobecný obrat ke katolické církvi již před mírem Westfálským. Pak již málo učiniti zbývalo. Viděti to z následující události. Roku 1651 obžaloval kdosi kladské kněžstvo katolické u mladého krále Ferdinanda IV. (jemuž hrabství Kladské od otce bylo odevzdáno), že jest velmi nedbanlivé v kázání a vyučování slova božího. Ferdinand IV. podal žalobu kardinálovi Harrachovi a on opět sdělil ji kladskému vikáři a děkanovi Adamovi Preslerovi. Vikář svolal všechny faráře na poradu; i uzavřeno hájiti se, a sice přímo u kardinála a pak u zemského úřadu kladského. Z obhajovacího spisu (1651 26. července) vysvítá, že velkonoční zpověď vykonalo (1651) ve hrabství 27199 osob, nevykonalo 132 osob. Tedy počet nekatolíků byl ovšem velmi malý. Hlavní město Kladsko sice v počtu tomto zahrnuto není, ale tam zajisté také nebylo mnoho nekatolíků, protože v městě byla kolej jezuitská.

Když reformační komise česká koncem r. 1651 a počátkem 1652 pracovala ve Hradeckém kraji, zacházela částečně také do Kladska, ale byly ji se strany tamějšího úřadu činěny nějaké překážky. Komise si stěžovala, král Ferdinand IV. psal do Kladska dopis plný výčitek (5. prosince 1651) a úřad se srdnatě bránil. Zemský hejtman Jindřich Jan hrabě z Bubna, vrchní regent Emond von Götten a assessor Jindřich ze Schenckendorfu*) odpověděli 14. prosince 1651 dosti rozhodně; ale vysvítalo z dopisu jejich, že nepokládali za svou povinnost reformační komisi podporovati, protože jim nebylo sděleno, že také do Kladska přijíti má. Jinak královský úřad kladský ukazoval na svou horlivost ve věcech víry. Sotva katolická reformace v Čechách začala, hned také oni prý v Kladsku činili svou povinnost, ač, vyjma 4 nebo 5 vdáných žen a asi 40—50 luteránů ve třech pohraničních vesnicích (při Slezsku), v celém hrabství vůbec nekatolíků není. Královský úřad kladský obdržel potom napomenutí, aby reformační komisi, až k ní přijde, podporoval, ale zdá se, že komise si tuto cestu uspořila; vůči souhlasným zprávám farářů i úřadů, nebylo téměř v hrabství kacířů a nebylo tudíž třeba protireformace.

Z pozdějších akt víme, že jesuité kladští konali drobné obchůzky missionářské po hrabství ještě mnoho let, ale počty na víru obrácených udávají se rok co rok neveliké; také

*) Ti dohromady tvořili královský úřad hrabství kladského po způsobě moravského tribunálu a českého místodržitelství.

z toho viděti, že v hrabství kladském katolická reformace byla vlastně provedena a odbyta již před rokem 1650. — Místo nesnáze náboženské mělo však Kladsko jinou: ustavičné spory mezi kněžstvem a zemským úřadem. Svrchuvzpomenutá žaloba na kněžstvo z r. 1651 stala se jistě z popudu úřadu kladského; r. 1654 27. února vystoupili však zemský hejtman (tehdy Jan Jiří hrabě Götz), vrchní regent a assessor zřejmě u kardinála Harracha s velikou stížností na špatnou kázeň a nedbalost katolických kněží v Kladsku. Podobné žaloby se přes tu chvíli opakovaly a nelze jasně dokázati, pokud byly oprávněny a pokud vycházely z osobních nechtů.

* * *

Pro charakteristiku doby nelze na konec této kapitoly ještě jednu okolnost mlčením pominouti. Reformační komise měla určený plat měsíční, kterýž měla jí vypláceti česká komora (strana 133). Ale ta zůstávala dlužna a na konec (roku 1653) vznikl velmi prudký spor o to, kdo komisi platiti má. Netočil se o to, že snad několik kas chtělo platiti komisařům, nýbrž o to, že nechtěl platiti nikdo a jedna instance svalovala břímě platu na druhou*). Na sněmu českém svolaném 2. prosince roku 1652, kterýž zasedal až do 14. února roku 1653, povoleny panovníkovy určité summy peněz, a mimo to vzal na sebe sněm povinnost, že zaplatí „všelijaká jiná zemská a správy tohoto království se dotýkající vydání.“ Mezi těmi, ve snesení sněmovním, výslovně se jmenuje vydání za „reformaci v religii.“ Jan Antonín Losi, inspektor nad nápojovou daní a obchodem solním, ihned zastavil výplatu měsíčního služného komisařům reformačním a odkázal je na místodržící, aby u nich pohledávali záplatu z peněz sněmem povolených. Podobá se, že při tom také i to, co ještě z doby před snesením sněmovním komora zůstávala komisařům dlužna, teď také mělo se přenést na stavy.

Místodržící se bránili, ukazujíce, že není peněz; co sněm svolil, musí prý ukládati se stranou pro císaře. Losi naproti tomu stál při snesení sněmovním a sám nechtěl platiti rovněž nic. Beztoho prý také není: nápojová daň a obchod solní již tolika anticipacemi jsou obtíženy, že až peníze se sejdou a zaplatí se dluhy napřed a na příští účet udělané (anticipace), ne-

zbude císaři skoro nic. Spor o zaplacení poměrně nepatrné summy dospěl až k osobním urážkám a k žalobám místodržících na Losiho u dvorské kanceláře, Losiho na místodržící u císaře. Věc došla až do tajné rady císařské, tehdy s panovníkem v Řezně meškající, a vyřízena 12. srpna 1653 dle návrhu dvorské komory v ten smysl, že komisařům reformačním musí dle sněmovního snesení zaplatiti se z berní a ne z vlastních příjmů panovníkových. V tom smyslu vyhotoven 14. srpna dekret dvorské komory k české dvorské kanceláři, a vydán od ní ve formě listu císařského dne 8. září. Místodržící nečekali, až rozkaz, který pro ně znamenal porážku, přijde do Prahy, nýbrž znovu žádali, aby reformačním komisařům, kteří několik měsíců již žádných peněz nedostali, zaplatilo se z daně nápojové. Když potom 15. září došel list císařský do Prahy, místodržící znovu odpírali a 4. října 1653 podali císaři opětnou žádost, aby z peněz sněmem povolených nemusili reformačním komisařům platiti, nýbrž aby se jim zaplatilo z výnosu nápojové daně a obchodu solního. Ukazovali k tomu, že teď právě země na sebe vzala povinnost platiti komise visitační, kteréž k vůli sečtení obyvatelstva po krajích pracovati budou, a jestliže se musí od země platiti komisi reformační, pak že na komisi visitační nebude peněz: na poddané více ukládati možno není a za těchto okolností jest prý velmi pochybné, jak se zachová příští sněm k novým žádostem o povolení berní. Místodržící si patrně i zahrozili a to s velikou odhodlaností, ale dle všeho nebylo jim to nic platno. Reformačním komisařům zaplatiti musili.

Nějaký dobrý špekulant (jmenoval se Erhard Ferdinand hrabě Wetzhausen), jemuž nepochybně finanční stav komory byl velmi dobře znám, udělal v březnu 1653 císaři návrh (obsahu nám neznámého*) na zřízení zvláštní pokladny k obracování kacířů a vydržování nových katolíků. Ferdinand III. vyprošoval si o něm dobré zdání českých místodržících. Ale pak již se o věci více nemluvilo, protože patrně byl plán pana hraběte Wetzhausena velmi nepraktický, neli dobrodružný.

Nápadnou jest při všem tom ta okolnost, že při notorickém nedostatku prostředků na vydržování reformačních komisí v Čechách a při nesnázích, které vznikly o konečné zaplacení nepatrné poměrné summy pro ně, byly peníze pro

*) Dle akt uložených v archivu bývalé dvorské komory (nyní říšského ministerstva financí) ve Vídni.

*) Zmínka v dopise císaře Ferd. III. 1653, 28. března v archivu místodržitelském.

missie do Číny! Dne 9. září 1654 nařizeno *) výběrům důchodů nápojových v Čechách, aby od 1. dubna 1655 počínaje, vyplácelo se ročně 1000 zl. prokurátorovi Rakouské provincie jezuitské P. Melchiovu Mayrovi, na missie čínské. Později (3. dubna 1655) se dokládalo, že tyto peníze mají se vypláceti ve čtvrtletních lhůtách po 250 zl. tak dlouho, pokud by rozkazem císařským něco jiného se nenařídilo.

Výsledky reformace a církevní statistika.

R. 1654 dilo reformační komise bylo dokonáno a nutno seznati, že celkem důkladně. Neboť podle úředních čísel zajisté největší počet nekatolíků přijal víru katolickou a ostatní zbytek útekem ze země vybavil se z povinností od stavů českých i vlády uložené. Slezsko i Sasko získaly nejvíce těmito uprchlíky. Těch, kteří potom ještě zřejmě a veřejně vyznávali se býti nekatolíky, byl počet tak skrovný, že se vskutku mohlo říci: katolická reformace Čech, jest dokonána. Ale ovšem dle úředních čísel a na papíře. Ve skutečnosti bylo ještě tuze mnoho učiniti třeba, aby obraty, zhusta vynucené, staly se trvalými. To se všeobecně uznávalo. Vláda světská i duchovní všemožně se přičiňovaly o taková zařízení, aby země, majíc spořádanou církevní správu, odolati dovedla jakémukoliv odpadlictví. Byl v tom dobře promyšlený systém. Jenže pro nedostatky financí, a nespolečnost i nemožnost státní správy dala se opatření liknavě, pomalu, s častými přestávkami. Tím se stalo, že luteránství a bratrství zhusta znovu propukalo, po celé 17. i 18. století. Čím dále, tím jevílo se rozhodněji a tím také přikřeji trestáno.

Ku trvalému zabezpečení výsledků, jichž se dodělala reformační komise, činnou byla církev, stát i stavové. Měli dobrý podklad statistický. Neboť již tak zvaná hlavní komise od sněmu r. 1650 zvolená sbírala statistický materiál, vedle ní činila taktéž vláda, a pro své potřeby i také kardinál Harrach. Dle návrhu r. 1651 od arcibiskupa učiněného **) mělo se provésti sečtení tehdejšího způsobu záduší, far i kaplí. Co pak sčítání obyvatelstva se dotýkalo, mělo se užívati rubrik: jméno, stav, povolání nebo úřad, stáří, náboženství. Rubrika o náboženství měla se rozdělití ve dvě: a) katolíci b) nekatolíci. Při nekatolických osobách vždy měla

se připojiti poznámka, zdaž je naděje na obrát k víře katolické čili nic. Děti se sčítati neměly.

Na tomto základě začalo se sčítání prováděti hned r. 1651, ale 3. června t. r. došel od císaře Ferdinanda III. list ke hlavní komisi, aby takového obšírného počítání bylo zanecháno a aby jen počet osob nekatolických se zaznamenával. Tak se to potom jmenovitě od komise reformační provádělo; odtud pochodí veškerá čísla o nekatolickém obyvatelstvu po krajích, která ve předešlé kapitole jsme uvedli.

Dle návrhu arcibiskupova sčítalo se málo kde, jen v několika obcích městských, na statcích kněžských a pak v některých vikariátech, v západních a jižních Čechách (v Tachovsku, Týn-Horšovsku, Prachensku, Krumlovsku a Bechyňsku *). Pokud se týká sečtení obyvatelstva při tomto pokuse, užijeme výsledků jeho při výkladu o visitační komisi. Ve příčiny statistiky far a kostelů sebrala hlavní komise s pomocí komisí krajských dosti údajů; ale mnohem více zvěděl kardinál Harrach ze zpráv vikářů. Když potom reformační komise putovala po království od jednoho kraje ke druhému měla příležitost podívati se na stav far a kostelů velmi z blízka a podávala o něm zprávy místodržícím i kardinálovi Harrachovi. Co odtud se dovídáme, a co spojením různých, ze tří stran poskytnutých údajů na světlo vychází, načrtne v krátkosti v následujících řádcích **).

V nejkacířtějším kraji Hradecském bylo celkem na 105 panstvích a v 5 královských městech 109 far s 78 filiálními kostely, ale z nich toliko 42 fary byly osazeny řádnými duchovními a 67 bylo neobsazených. Vypomáhali na nich buď okolní faráři, nebo misijnáři. Děkan Poděbradský tím způsobem sám spravoval 8 kostelů farních 11 filiálních, děkan Náchodský 5 kostelů farních a 8 filiálních, a tak nápodobně dále. V kraji Boleslavském nacházelo se na 73 panstvích a v městě Ml. Boleslavi 91 kostelů farních a 89 filiálních. Obsazeny byly 33 fary většinou kněžstvem řeholním;

*) Riegger Materialien zur Statistik I. 81; Dvorský, Historické zprávy o lidnatosti král. Českého v Památkách X. str. 676 a násl.

**) Vedle Dvorského hlavní zásluhu má Bílek o vydání statistického materiálu a sice v Č. Č. Musea 1881 str. 232 a násl. potom v Památkách XIII.: Stav far v kraji Chrudimském, Hradeckém, Boleslavském, Slanském a Zateckém 1650—1652. Některé drobnosti naleznou se také v článku Zoubkové O věcech církevních na Poděbradech v Č. Č. Musea 1877. Já jsem dle možnosti doplnil zprávy tyto z relací vikářů a probošta Roderera chovaných v arcibiskupském archivu v Praze.

*) Archiv dvorské komory ve Vídni.

**) Archiv arcibiskupský (bez datum měsíce).

58 far bylo bez kněží. Děkan fridlandský spravoval následkem toho sám 15 far, děkan Turnovský 9*) far atd. V kraji Litoměřickém byly poměry o něco lepší, nebo ze 64 far toliko 18 bylo neobsazených. V kraji Zateckém spočteno na 93 panstvích a v 5 městech královských 101 kostelů farních a 65 filiálních. Obsazeno jich bylo 52, tedy polovice a sice většinou řeholníky. V Loketsku bylo toliko 25 far vůbec, a z těch jen 7 bylo obsazeno. V horních městech katolických far nestávalo, až teprve komise reformační je zařizovala. Také v Loketsku se ujal zvyk, že v nedostatku farářů učitelové v neděli a o svátcích čtli evangelium, křtili novorozenátka a jiné funkce církevní vykonávali.

Velice bídné byly poměry v nevelikém co do rozlohy kraji Rakovnickém. Celý kraj měl mít asi 13—15 far, ale měl, mimo klášter Plasský, jen 4 faráře, 3 na venkově, jednoho (děkana) v Rakovnici. Probošt Roder podrobně popisuje spustlost kraje a vypravuje, že kolátoři pozemky kněžské nechávají pusté. Jsou-li proto napomenuti, odpovídají, že není dosti pracovních sil, aby dali vzdělati svá pole. Následkem toho faráři, i kdyby byli na fary dosazeni, naprosto by nenalezli obživení. — V kraji Plzeňském bylo osazeno duchovními celkem asi 100 far, hlavně řeholníky z klášterů Kladrubského a Tepelského. Vikariát Tachovský sám měl 40 a vikariát Týn-Horšovský 31 far**). Arciděkanovi Plzeňskému vedlo se zle; měl všechno zastaveno a čtyři kaplani jeho každou chvíli prý brozili, že od něho odejdou. O kraji Prachensském úplných zpráv se nedostává, ale byl jeden z lepších. Ve vikariátu Sušickém, který asi polovici kraje Prachenského v sobě zavíral, spočteno roku 1651 20 a o něco později 24 obsazených far.

V kraji Slanském počítalo se farních kostelů 47, filiálních 45, ale toliko 8 far bylo řádně a stále osazeno, 39 zbývalo prázdných, na nichž přísluhovali faráři odjinud a nebo občas misionáři. Průměrně spravoval jeden kněz 6 far a 7 kostelů filiálních. Z kraje Podbrdského nejsou podrobnější zprávy; na dvou velikých panstvích, Zbirovském a Točnickém, bylo toliko po jednom faráři katolickém. Ve

Vltavském kraji osazeno bylo již r. 1650 9 far, což byl, hledě k malé rozloze kraje, počet znamenitý, který svědčil o poměrech dosti spřádáných. V kraji Kouřimském, o mnoho větším, bylo opatřeno 19 far; počet kostelů bez kněží neudává se. V kraji Chrudimském počet far znám není; jen se udává, že 33 farních chrámů bylo bez kněze, takže faráři, na určitých místech osazení, musili spravovati 5—13 far a filiálních kostelů v okolí. Rozlehlý kraj Bechyňský tvořil tři vikariáty: Jindřichohradecký, Budějovický a Krumlovský. Máme o dvou z nich dvě zprávy z r. 1651. První udává, že na Hradecku bylo far 15, druhá 19; na Krumlovsku první počítá 27, druhá 30 far osazených. Celkem byl kraj Bechyňský v lepším stavu, ač zvláště v neschůdné krajině krumlovské fary velmi od sebe byly vzdáleny. — Z kraje Čáslavského, z Chebska a hrabství Kladského statistika far a kněží chybí docela.

Statistické výkazy, stručně tuto podané, sami sebou postačují, abychom si udělali jasné ponětí o bídném stavu katolické církve v Čechách po skončení třicetileté války. Ale nebylo to ještě všechno. Kdyby aspoň fary, kněžími opatřené, byly měly všude správce a pastýře dobré! Toho však na mnohých místech nebylo. Mimo to během války odcizily se farám anebo zpustly zádušní grundy, zmizela mešní roucha a kostelní nádoby, farní i chrámová budova ocitly se ve stavu prašpatného. Faráři, i dobří a osobně šlechtití, musili hrdlití se s lidem o každé sousto chleba, kteréž jim příslušelo; byl-li pak farář špatné povahy a neřestem oddán, nabývaly spory jeho s osadníky rázu velmi ošklivého. Když potom po návrhu kardinála Harracha (strana 120—122) dle urbářů, register a pamětí starých osob začal se vyšetřovati a sepisovati bývalý farský majetek a srovnáván se stavem po r. 1650*), nebylo rekriminací a hádkám konce. Církev stála o to, aby dostala všechno zpět, co drživaly kostely a fary před vypuknutím 30leté války; ale majetek tento byl přecasto již ve třetích, čtvr-

*) Soupisy takové viděl jsem o všech kostelích panství Zákupského v tamějším zámeckém archivu. Mají dvě rubriky: v první vylučuje se stav kostela i jeho majetku r. 1615 nebo 1616, ve druhé roku 1653, 1654 a i 1655, dle toho, kde se kdy s tím začalo. Myslím, že tato statistika jest zachována z největší části Čech. Její sebrání a vydání bylo by znamenitým příspěvkem k dějinám církevního majetku v dobách před i pobělohorských, a také cenným příspěvkem k dějinám církevního umění i umělého průmyslu, protože v rubrikách se popisují zde onde také roucha mešní, oltáře, obrazy, kostelní nádoby atd.

*) Když r. 1683 děkan Turnovský Jan Augustin Chlumský utkal se v prudký spor s obcí, vypravuje ve stížném spise k vrchnosti, že před 30 a více lety děkanové Turnovští „jedenácte kostelův drželi.“ (Archiv města Turnova.)

**) Tak dle zpráv vikářů. U Dvorského (Památky X. 676) na Tachovsku 30 na Horšovo-Týnsku 24 far.

tých rukou a nyníjší majitelé jeho zdráhali se vraceti to, čeho právem nabyli. Dokonce pak nikdo nechtěl platiti úroky a jakékoliv jiné platy ke kostelům, poněvadž při úplném rozrušení právních řádů za války 30leté v největší části Čech docela se na ně zapomnělo a nyní, když se měly obnoviti, zdály se býti těžkým, „nebyvalým“, nespravedlivým břemenem. — Úprava těchto poměrů nedala se dosíci hned, než poněmáhlu. Nejvíce při tom záleželo na pánech kollátorech a na okolnostech osadníků. Nebylo na mnohých místech bez dobré vůle, ale naprostá bída a nedostatek pracovních sil činily všechny opravné pokusy na dlouhou dobu marnými.

Prostředky k povznesení katolických far i kostelů a tím také náboženství hledány přemnohé; při tom přirozené pátráno po příčinách úpadku tak hlubokého, jak se následkem zpráv hejtmánů, vikářů i reformačních komisí jevil. Vzešly z toho žaloby místodržících proti kardinálovi Harrachovi. Nevidíme dobře do vlastního zdroje sporu; jen tolik jest jisto, že r. 1652 někdo z jiného řádu žaloval na české jezuity v Římě u papeže, že jsou líní a neužiteční*). Současně vystoupili čeští místodržící 26. března 1652 s těžkými žalobami proti kardinálovi a poslali je císaři**). Zdaž jest či není nějaká příčinná souvislost mezi žalobami na jezuity v Římě a na Harracha u císaře, netroufám si rozhodnouti; osobně klonil bych se k tomu, že obě tyto věci nějak souvisí.

Místodržící vytýkali kardinálovi, že bez vědomí jejich, stavův i sboru kanovníckého zavádí mnohé novoty a aby neobmezeně vládnouti mohl, do konsistoře nepřijal ani jediného kanovníka od sv. Víta, než jen samé řeholníky, cizince, poměrů i řeči neznalé a že i nejdůležitější místo generalního vikáře svěřil cizinci (Caramuelovi z Lobkovic). Konsistoř takto složená stará prý se jen o výhody a prospěchy pro řehole a ne o vzdělání a rozmnožení duchovenstva světského! Dále prý Harrach libovolně dal zavřít dva pražské kostely a jiné fary ve hlavním městě obsadil dle své vůle bez vědomí obcí. Podobných menších stížností předneseno ještě více.

Chceme-li zkoumati podstatu těchto žalob,

*) Balbin, *Bohemia sancta* II. str. 146: cum id temporis Romae ex certa religiosorum hominum familia unus aliquis dictis et scriptis provinciam Bohemiam Societatis accusasset ignaviae multumque operae pretium a nostris hominibus in Bohemia factum asseruisset. . .“

**) Znám je jen z vypravování Bílkova v Č. Č. Muzea 1881 str. 236.

tu především nutno doznati, že měl kardinál Harrach velkou oblibu v Caramuelovi z Lobkovic, ač s ním a s jeho náhledy ve mnohém (ku př. co provádění protireformace se týkalo) naprosto nesouhlasil. Že generálnímu vikáři neznalost jazyka celkem byla závadou o tom nebude nejmenší pochybnosti. — Co se týkalo osazení konsistoře s pominutím kanovníků Svato-vítských, tu již má se věc trochu jinak. Roku 1652 bylo při kapitole Hradčanské toliko 6 kanovníků a z nich jeden (Benno z Martinic) vůbec na hradě nesídlil. Tři byli staří, churaví páni; mezi dvěma mladšími, Václavem Frant. Nebeským a děkanem Křištoforem Reinheldtem, byly stálé spory, dle všeho děkanem zaviněné. Příjmy kanovníků byly nepatrné a poměry jejich na všech stranách velmi neutěšené*). Jest tudíž dosti pochopitelno, že vybíral si Harrach přisedlíci konsistoře odjinud. Co pak se týče výčítky, že osazoval pražské fary o své ujmě, nebylo to ponejprve, co stížnost tato se objevila. Arcibiskup po bitvě bělohorské ve všech městech královských a na všech statcích komorních dosazoval faráře sám. Města královská však prosebně záhy se obracela k císaři, aby se jim právo patronátní navrátilo. Obec Starého Města Pražského docílila toho r. 1640, obec Novoměstská velikým privilegiem ze dne 3. května 1649 (viz str. 62). Stalo se to proti vůli kard. Harracha, kterýž jmenovitě do Staroměstských trpce si stěžoval, že uprázdňené fary neosazují řádnými faráři, nýbrž dávají je spravovati kaplany, že předpisují kněžím, co a jak směji kázati, zkrátka, že nevedou si řádně a snižují důstojnost kněžskou**). Za těchto okolností kardinál, patrně pro záchranu autority církevní, nedbal privilegií a počínal si libovolně, ale libovůle jeho měla hlubší a mravnější podklad, nežli pouhou panovačnost a vzdorovitost.

Z těchto vzájemných žalob vyvinulo se nové nepřátelství mezi arcibiskupem, jezuity a místodržícími. Na venek zachovávána sice společenská zdvořilost, ale uvnitř vřel boj, kterýž každou chvíli v různých skutečích stran se jevil, ale ve zřejmý, veřejný konflikt (jako se stalo v letech třicátých) nevzplanul.

Mezitím výsledky reformační činnosti hleděno udržeti a doplniti všemi možnými prostředky. — Vláda podporovala, pokud finanční

*) Dle rukopisné autobiografie Václava Františka Celestina (Nebeského) z Blumenberka v archivu kapituly Pražské. (LXXIV). — Životopis Nebeského sepsal P. J. K. Votka S. J. (Časopis katol. duchovenstva 1882.)

**) Viz Českomoravskou kroniku V. str. 1008.

zřetel dopouštěl, katolickou reformaci penězi a mocí úřední. Kněží, kteří působili v horních městech v Krušných horách dostávali plat z příjmů Jachymovských dolů, z prvu 200 potom 300 zl. ročně, z nápojové daně povoleny prostředky, ovšem nepatrné (200 zl.), na zakoupení kostelních rouch pro chrámy v týchž městech, ano v tajné radě císařské rozhodnuto se také již r. 1651 (18. dubna), že na zakoupení potřebných pro reformaci knih a jmenovitě kontroverčních katechismů povoluje se almužna 300 zlatých*). Odpovídalo to známým nám návrhům jezuitským a důvěrné konference; jenom však se zdá, že na ten čas pro nedostatek vhodných knih mnoho katechismů se neskoupilo. Aspoň reformační komise ani missonáři ve zprávách svých ani v nejmenším o rozdávání nebo užívání knih se nezmiňují. — Úředníci císařští ve Slezsku musili bedlivě pozorovati, do kterých míst utíkají nekatoličtí sedláci z Čech a vyžádáno si od nich dobré zdání, jak by nejlépe proti nim dokročiti se mělo. Kdekoliv která vrchnost domáhala se pomoci ve příčině uprchlých pro víru poddaných, bývala jí poskytována**).

Královský prokurátor pro Čechy, Jan Gräff z Gräfenberka (před tím appellační rada), obdržel 1. července 1651 instrukci, v níž mnoho opakovalo se z instrukce starší (r. 1629) a pak z té, kteráž vydána 1640 pro prokuratora moravského***). Zvláštní důraz položen v ní na „blahodárné dílo reformační“, prokurátor měl za povinnost stopovati, kdo jak podporuje náboženské snahy dvora a měl právo žalovati jménem krále všechny ty, kdož dle vyšlých patentů a nařízení se nechovali. Všakť víme, že reformační komise nepřestávala podávati zprávy o „liknavých“ mezi šlechtou; r. 1655, 20. února nařízeno od místodržících, aby se velmi přísně dokročilo proti pánům z Lipé†), kteří se nechovali dle náboženských předpisů.

S tím souběžně šlo stíhání a trestání predikantů čili „svědců lidských duší.“ Rámě

*) Všecky tyto zprávy mám z archivu ministerstva financí (dvorské komory) ve Vídni.

**) Archiv arcibiskupský r. 1651 1. února; archiv místodržitelů 1655 únor: Malostranským Karmelitánům utekli poddaní ze statku Solnického do Slez, a sice do knížetství, kde luteránství bylo dovoleno. Nicméně místodržící starali se o jich vydání.

***) Instrukce z r. 1651 v archivu ministerstva vnitra i v archivu dvorské komory ve Vídni; měl jsem v ruce tři exempláře, dva de dto. 1. července, jeden 2. září 1651. Trochu se od sebe liší, ale v nepodstatných věcech. Moravskou instr. z r. 1640 viz v Česko-moravské kronice V. str. 1140.

†) „Die von der Leipa“ praví se v přípisu toho datum v archivu místodržitelství.

světské propůjčovalo se k soudům velmi horlivě. Jakým způsobem právní process se vykonával, o tom poučuje několik případů. Byl-li zatčen někdo na udání katolického kněze, provedlo se vyšetření od místodržících a rozsudek od nich vydán, nebo také, v případech těžkých, hledáno poučení u appellačního soudu. Byl-li někdo udán a zatčen od světské moci, zavolána před jeho odsouzením některá osoba duchovní, aby zkoumala obviněného a podala o jeho náboženském smýšlení věrohodnou zprávu. Rozsudek soudní potřeboval po případě i schválení panovníkova.

Asi od r. 1650 seděl na radnici Novoměstské v tuhém vězení Jakub Reyl (nebo Riel), jinak Nicasius řečený, jehož zprávy úřední líčí jako hrozného darebu. Býval prý pacholkem u koní, potom krémářem, konečně bez jakéhokoliv oprávnění jal se kázati a vykládati písmo svaté. Se ženou, která ho provázela, prý nikdy oddán nebyl, než žil jen v manželství divokém. Jdeme-li k jádru věci, vysvítá z těchto zpráv, že byl to muž z lidu, kterýž jistě nebyl od nikoho k úřadu kněžskému zřízen, ale konal, co tehdaž, v nedostatku řádného kněžstva nekatolického, činili mnozí jiní: svolával tajné schůze, předčítal v nich písmo svaté a předsebrával snad i jiné funkce kněžské. Nesmíme zapomínati, že tehdaž ve Slezsku a v Čechách začínala doba tak zvaných „buschpredigerů“, lidí sice na větším díle neučených, prostých sedláků a řemeslníků, ale pro své přesvědčení velmi zanícených a horlivých. — I s konkubinátem Nicasia má se snad věc tak, že nebyl oddán od kněze katolického. Toť bylo ovšem se stanoviska úředního prosté souložnictví.

Tento Nicasius byl od appellačního soudu 28. května r. 1652, odsouzen „ku věčné práci na hranici Uherské“. Ale císař trest neschválil, protože prý by i tam duše lidské sváděl a zavozoval. Proto zůstal v radnici Novoměstské. Manželka (či souložnice) jeho Anna utekla se o pomoc ke kurfiřtovi saskému, odkudž ke konci roku 1654 došla přímluva. Ale místodržící, byvše otázaní, líčí (v lednu 1655) Nicasia znova jako člověka na prach spustlého. — Mezitím navštívávali ho ve vězení dva jesuité, Jan Hubatius a Fridrich Bridel. Ti oba dosti záhy jinak smýšleli a asi tak v květnu 1655 způsobili při něm obrat k víře katolické. Ale ještě potom trvalo to celý rok, a bylo třeba horlivých přímluv obou jesuitů, než byl Nicasius (1656, 1. června) k nařízení místodržících z vězení propuštěn, a sice na revers, kterýž podepsal 17. června t. r. *).

*) Dle akt archivu místodržitelství a arcibiskupského.

Jiný příklad soudní procedury jest s Janem Lygvanem či Liganem. Farář v Železné*) Vojtěch Hájek, patrně teprv nově sem dosazený, obžaloval v březnu 1656 vzpomenuť Jana, starce 87letého, že bez jakéhokoliv svolení zřídil školu, kdež mládež v kacířství vyučuje. V neděli bývá prý vždy u něho shromáždění lidu, při němž se konají modlitby, čtení zapovězené knihy a posluchači vybízejí k vytrvalosti, neboť „brzo přijde král, kterýž dá svobodu náboženskou.“ Na den Narození Páně odbýval Lygvan slavné čtení a nešpory v noci. Udržoval spojení s nějakým predikantem, přijímal jej u sebe a býval přítomen, když v lesích podával lidu tělo a krev Páně. Katolíkům říkal: katolíci kolíci, a o jesuitech mluvil, že zfalšovali písmo svaté.

Tak znělo udání. Lygvan byl zatčen, a poněvadž kacířství jeho bylo již doloženo, odevzdán rameni světskému. Byl zavřen ve vězení při universitě. Měl však za to, že děje se mu křivda, a že veškerá obvinění jsou nesprávná. Proto žádal arcibiskupa, aby přiměl faráře ze Železné, aby to, co tvrdil, také dokázal. Místodržící nařídili vyšetření celé záležitosti, ale jak potom dopadlo, nevíme.

Malostranský rychtář zatkl v dubnu 1655 jakéhosi Matouše Praetoria z Dolejších Lužic, kterýž přišel na Malou Stranu a kázal obecnému lidu, čili, jak rychtář praví, „frašky roztrušoval a jako za proroka se vydával.“ Byl z krajiny, kde působil známý visionář Krištof Kotter. Rychtář Praetoria zajal a uvěznil, ale k potrestání jeho nesmělo se přikročiti, pokud nepožádán kapitulní probošt Raš, aby poslal „nějakou osobu duchovní,“ která by vyslechla prorockého muže. — Rovněž tak naloženo s jakýmsi Sobětickým, patrně rytířem, kterýž sedě na blbé věži upadl v blouznění náboženské a psal všelijaké „karaktery“ i divná písma po čarodějnicku. Hejtman hradu Pražského vyžádal si 1656, 10. července dobré zdání o tom všem od jistého kněze Augustiánského.

Pokud byl někdo v trestání duchovním, mohl býti propuštěn z vězení na pouhý rozkaz kardinálův. Tak se stalo v listopadu 1652 jistému Janovu Hrabetiovi, kterýž chodíval po krajích a rozdával pod obojí. Dostal se do vězení arcibiskupova, ale když byla naděje, že k víře katolické se obrátí, byl propuštěn**).

*) Akt v archivu arcibiskupském 1656 20/3. píše: „parochus Zeleznensis.“ — Myslím tedy na Železnou na panství Chrástanském a ne na Železnici a nebo Železnou v Žatecku.

**) Všechny tyto případy dle akt archivu arcibiskupského.

Horlivě katolické vrchnosti celkem volili kratší postup. Zavírali predikanty i kacíře a bitím vynucovaly na nich vyznání. Ne vždy našel se šlechtic, který napřed u arcibiskupa se zeptal, aby vinu zatčeného náležitě zjistiti mohl*). Pravidelně platilo násilí dle způsobu tehdejšího obhrblého století.

Moc církevní spojila se se světskou k trvalějšímu zabezpečení víry katolické prostředkem missií a lepšího opatření far. Co missií se týkalo, zřízena věc následovně. Již reformační komise na sklonku r. 1652 (31. prosince) podávala zprávu, kam kolik missionářů by stále se posílati mělo. Z toho vyvinula se praxe, že vikáři arcibiskupovi a krajští hejtmani místodržícím podávali zprávy, mnoholi která osada nebo město potřebuje missionářů pro čas velikonoční anebo vůbec. Místodržící dohodli se potom s arcibiskupem o jich vybrání i vypravení do příslušných krajů a hejtmani krajští obdrželi rozkaz, jak se mají k nim chovati a je opatrovati. O missionáře z řádu jesuitského dopisovali místodržící provinciálůvi přímo a bez prostřednictví arcibiskupova**). — V čase velikonočním byl povinen každý jíti ke zpovědi a přijímání. Aby nikdo krátkostí času vymlouvat se nemohl, prodlouženo (1654, 6. března) velikonoční období z milosti arcibiskupovy až do svátku sv. Trojice, což potom mnoho let za sebou se opakovalo. Na doklad vykonané zpovědi musil se každý opatřit cedulkou; dle nařízení ze dne 8. července 1656 císařští hejtmani byli povinni sbírat tyto cedulky v městech Pražských, krajští hejtmané po krajích a oba podkomoři ve městech královských i věnných. Sebrané cedulky musili se odváděti na českou kancelář. Přitom zhotovovány seznamy všech těch, kteří „neřádný“ život vedli a o veliké noci se nezpovídali.

Roku 1655 bylo v Čechách 22 missionářů stálých, z nich 13 jesuitů; pro čas velikonoční rozmnožen počet jejich na 35. V r. 1656 bylo celkem missionářů 41 a sice v krajích: Kouřimském 8, Bechyňském 2, Hradeckém 6, Ža-

*) R. 1651, 17. července (Archiv arcibiskupský) sděloval Vilém Václav z Talmberka arcibiskupovi, patrně za účelem informace, že jistá žena v Německém Brodě po oddavkách byla u přijímání, ale hostii vyplila do šátku, majíc za to, že dopouští se hříchu, přijímá-li pod jednou způsobem.

**) Doklady o tomto postupu měl jsem v rukou teprve od r. 1655, ale mám za to, že se tak dělo již dříve. Četné dopisy a nařízení o těchto věcech v archivu místodržitelském a arcibiskupském. Něco také v mých Dějinách prousového hnutí I. str. 49 a v Zápiskách jesuitů uveřejněných od F. Menčíka v Nár. Listech 1887 č. 238 a 240.

teckém 2, Loketském 3, Čáslavském 4, Bole-slavském 7, Chrudimském 3, Slánském 1, Lito-měřickém 3, Pracheňském 2. Do kraje Plzeň-ského neposlán nikdo, ač pravilo se ve zprávě vikářů, že by pro 15 míst bylo missionáře po-třebí. Patrně jinde byly potřeby ještě naleha-vější. V kraji Pracheňském 8 míst bylo zvláště podezřelých a poslání tam dva, v Čáslavsku do 14 míst čtyři. Loketský vikář pravil, že potřebuje missionáře jen pro Jachymovskou krajinu a dostal pro ni 3; Kadaňský a Krum-lovský vikář mohli se pochlubit, že nepotřebují výpomoci pražádné. — R. 1656 již také Lito-měřický biskup s pomocí krajských hejtmánů, jimž dán na to rozkaz od místodržících (1656, 31. března), řídil samostatně missie a práci reformační v diecesi své, kteráž zabírala toliko tehdejší kraj Litoměřický. — Dosti zle bývalo o missionáře znalé jazyka německého. R. 1655 před velikonočí dožadován převor řádu Servit-ského (Diviš Maria Öttl) o dva missionáře pro německé obyvatelstvo kraje Bole-slavského, kteréž take dání přislíbil.

Veliká práce o otázkách čistě církevních spadala na bedra kardinála Harracha, při čemž bylo nepřijemno, že moc státní a sněmy zemské vždy víc a více zasahovaly do ústrojí církevního, aniž bývalo možno tomu zabrániti. Nejdále zašel sněm odbývaný od 13. dubna do 20. června 1654 v Praze. Ale nepřišlo vše o čem se radil do snesení sněmovního, nýbrž jen ta ustanovení, kteráž bez vlivu světského provéstí nebylo lze. Zdá se, že bez boje věc se neodbyla, ale blíže spravení o tom bohužel nejsme*). Následující vypravování podrobněji celý stav vysvětlí.

Kardinál Harrach udržoval rozsáhlé, pra-videlné spojení s vikáři a jeho vlivem od května r. 1654 odbývány dosti pravidelně vikariátní sjezdy. Roku 1655 byly sjezdy v listopadu**). Již předtím vikáři byli o všech důležitostech spravováni, aby mohli poučovati ostatní kněžstvo i lid ve svém okršku. Tak ku př. 13. října 1653 ozuámena vikářům bulla papeže Innocence X.,

*) Naše vědomosti zakládají se na četných aktech sněmovních od 16/4. — 9/6. 1654 chovaných v archivu místodržitelském. (Dle opisů chovaných v archivu zemském) Jeden z nich nese nadpis: Antwort der auf dem Prager Schloß versammelten Stände des König-reiches Böhmen auf die Königl. Landtagspostulate. — Přitom poznámka: NB. In dieser Schrift wird der elende Status regni hauptsächlich beschrieben. Vedle toho sro-vnati sluší: současný tisk snesení sněmovního, J. Svo-body, Památky kolleje Klementinské, v Časopisu katol. duchovenstva 1875 str. 418., Kráslova Kardinála Har-racha str. 150.

**) Dle zpráv archivu arcibiskupského.

vydaná 31. května 1653 proti zemřelému nizo-zemskému theologovi Jansenovi a jeho fran-couzským přívržencům (jansenistům). Ale karak-teristické jest, že Harrach žádati musil o svo-lení u císaře, aby bullu papežskou směl ohlá-siti*). Tedy placetum regium před Josefem II.!

Brzo potom (1653, 29. října) vydal arcibiskup sezuam zasvěcených svátků, rozeslal jej všem tehdejším 24 vikářům, aby se dle něho řídili, a nikdo v ty dni nepracoval, leč se svo-lením arcibiskupa, generálního vikáře, aneb místního faráře. Sídla vikářů byla teház: v Kladsku, v Hradci Králové, Chrudimi, Kutné Hoře, Kouřimi, Sedlčanech, Jindřichově Hradci, Krumlově, Budějovicích, Sušicích, Blatné, Týně Horské, Tachově, Lokti, Plzni, Doupově, Ka-dani, Příbrami, Rakovníku, Slaném, Ústí na Labi, Lípě, Fridlandě a Mladé Boleslavi. Svátků byl proti naší době veliký počet. Z pohyblivých dnů svátečních jmenuje se především velikonoční neděle, pondělí a úterý, potom Na nebe vstou-pení Páně**), Seslání Ducha svatého (přitom pondělí a úterý) a slavnost Božího těla.

Po měsících vypočteny potom svátky ne-pohyblivé a sice: v lednu Nové léto a Tří králů s předcházejícím celodenním postem; v únoru Očišťování P. Marie a sv. Matěje apoštola s předcházejícím dokonalým postem celodenním; v březnu Zvěstování P. Marie; v dubnu sv. Marka, jakožto svátek dopolední s předchozím dobrovolným postem, sv. Vojtěcha; v květnu sv. Filipa a Jakuba; v červnu sv. Víta a Narození sv. Jana Křt. s předchozím celodenním postem dokonalým; v červenci sv. Markéty, sv. Maří Magdaleny, sv. Jakuba s předchozím postem; v srpnu sv. Vavřince, Na nebevzetí P. Marie a sv. Bartoloměje, všechny tři s postem předchozím; v září Narození P. Marie, sv. Matouše ap., sv. Václava a sv. Mi-chala; před svatým Matoušem půst; v říjnu sv. Šimona a Judy s postem; v listopadu Všechn Svatých s postem, Dušiček jakožto svátek polodenní, sv. Martina, sv. Kateřiny a svatého Ondřeje s postem; v prosinci sv. Tomáše ap. s postem, Narození Krista Pána s předchozím postem, sv. Štěpána muč. a sv. Jana evangelisty.

*) Arch. místodržitelský: 1653 16/10. ozna-muje císař Ferd. III. místodržícím, že k uveřejnění bully svolil. Srovnej Kráslo str. 151.

**) K tomu poznámka: Tři dni před božím vstou-pením až do poledne, pro procesí, která se ty tři dni konají, jest půst dobrovolný. Čechové starší to konali, nebo pobožní byli. — Nařízení o svátcích chová se v archivu arcibiskupském.

Mimo to nařizovalo se, aby každá obec, v městě i ve vsi, světila svátek založení nebo posvěcení svého chrámu, a ponechávala se volnost jednotlivým obcím, zdaž mimo to chtějí světit ještě nějaké svátky, které u nich dle starobylé zvyklosti se zachovávaly. Předpisovalo se také, že svátek začíná v půlnoci a trvá do půlnoci, že však lze velmi chváliti obyčej, aby svátky se začínaly již od nešporů aneb od západu slunce, jmenovitě ve příčině odpočinku od hmotné práce a přípravy k pobožnostem. Trefil-li se svátek v pondělí, a je-li na předchozí den předepsán půst, nezachovává se v neděli, nýbrž již v sobotu. Čtvero Suchých dnů co do postu zachovávatí přísně se rozkazovalo. Trefilo-li se Narození Krista Pána v pátek nebo v sobotu, bylo dovoleno požívatí masitých pokrmů.

Mělo-li toto nařízení se zachovávat, bylo třeba podpory světské. K tomu propůjčoval se sněm z r. 1654. V komisi pro náboženské záležitosti bylo rozhodnuto, že neděle a svátky musí se světit, všechny vrchnosti světské mají k tomu farářům dopomáhati a císař požádán, aby vydal o tom brzo platné nařízení, kdež by také určil pokuty pro přestupníky. To se provedlo patentem 1654, 22. října *). Ale již ve sněmě bylo naříkáno, že mnohé vrchnosti poddaným tolik roboty ukládají, že sedláci k obdělání svých políček musí pracovat v neděli i ve svátky, a nebo zase vrchnosti ve dni sváteční volají sedláky na kancelář k řízení. Do sněmovního snesení sice stížnost tato nevloužena, ale pro vrchnostenské správce, kteří by sedláky k znesvěcení svátku nutili, určena v císařském patentu pokuta 6 kop. míš. Bohužel však nebylo to nic platno. Na velkém díle neměli páni slitování. Dřeli sedláky po celý týden, a když pak poddaný v neděli chtěl pracovat něco pro sebe, byl pro znesvěcení božího dne zhusta pokutován on a ne vrchnostenský správce, a to dosti těžce; z pravidla složití musil desátou část toho, co se mu pobralo při práci (koně, vozy atd.). Tak nařízení o nedělích a svátcích, kteréž mělo býti zároveň ochranou proti přetěžování poddaných, stalo se takřka novým nástrojem ku zhoršení poměru selského lidu. Mnozí, zejména faráři a missionáři, nesli nelibě tento stav a po dlouhá léta všelicos činili pro nápravu. Ale proti vrchnostem byl těžký boj, stížený ještě známými nám a velmi neuspořádanými poměry

*) Současný tisk patentu zachoval se mnohonásobně a také vydán již několikráte. Cf. Rieger, Zřízení krajské I. 301.

far a kollatur *). Následkem toho mnohý farář raději mlčel a nestíhal přestupky pro nesvěcení neděl i svátků, protože dobře věděl, že vina skutku spočívá jinde, než u poddaných. Tím zase dohled na tajné nekatolíky byl stěžován.

Císař vedle svátků svrchu vyjmenovaných přál si, aby ještě jeden nový svátek, a sice sv. Josefa, byl veřejně ve všech zemích jeho říše zaveden. Vydal o tom prostě nařízení, a dopsal mezi jinými také kardinálovi Harrachovi, aby opatřil, čeho po stránce církevní jest třeba. Arcibiskup musil vyhověti, ač při povaze jeho, velmi pochybuji, že mu tento způsob byl právě vhod. Když však zvěděl, že připravuje se vydání císařského patentu o svátku sv. Josefa, uveřejnil o něco dříve mandát (roku 1654, 10. ledna), jímž kněžstvu svátek tento nařídil *). — Potom k žádosti císařově ujal se toho také sněm z r. 1654 a prohlásil sv. Josefa za spolupatrona království Českého i ochránce pokoje; schválil ustanovení o svěcení jeho svátku a snesl se, že útraty, kteréž s tím byly pro první čas spojeny, země uhradí arcibiskupovi, kterýž všecko k tomu cíli zaříditi měl. Prvně sice sv. Josef slavil se již 19. března 1654, ale teprv příštím rokem (1655) oslava jeho nabyla, následkem tohoto snesení sněmovního, rázu všeobecného, jakožto svátku církevního, zemského i císařského. Od té doby užívalo se také v Čechách křestného jména Josef mnohem houfněji, nežli v časech starších. Jen Chebští nechtěli o svátku sv. Josefa nic slyšeti, když jim o tom od vrchnosti duchovní 13. března 1654 rozkázáno. Musil dojít teprv tuhý reskript císařský 10. dubna 1654, než uposlechli. Příčiny odporu nebyly však náboženské, nýbrž politické. Chebští žárlivě hlídali výlučné své postavení vůči české koruně, a byli ihned hotovi k opozici, jakmile posílaly se jim rozkazy, jakoby byli pouhým krajem království. A to právě stalo se s man-

*) Mám vzácné doklady pro tyto stránky náboženských a poddanských poměrů. Na některé (Considerationes) upozornil mne P. J. Svoboda a potřebné přepisy z tajného státního archivu ve Vídni opatřil mi s velikou ochotou J. Excell. p. tajný rada Alfred Arneht, ředitel jmenovaného archivu. Podrobný výklad zavedl by mne v těchto místech daleko; něco povím ve zvláštní kapitole o poddanských poměrech, ale doklady archivní hodlám dle možnosti vydati o sobě.

**) Orig. mandátu v archivu arcibiskupském. Harrach přímo v něm dovolává se rozkazu císařského; Exposuit nobis Ferdinandus III., se jam pridem singulari devotione et ferventi... zelo, ad id desiderii impulsus fuisse, ut annua eiusdem sancti (Josephi) solennitas tam in foro, quam in choro.... proponeretur. Arcibiskup schvaluje tento úmysl a nařizuje, aby již od letoška tak se stalo.

dátem o svátku sv. Josefa. Proto Chebští byli proti němu *).

Jiná záležitost, kteráž nedala se vyřídit bez spolupůsobení vlivu světského, byla otázka far a kollatur. Také té ujala se vláda i stavové na sněmě r. 1654 způsobem dosti rozhodným. Stavové odpovídající na příslušný odstavec královské propozice, projevíli především velikou radost, že začíná již také tužší reformace katolická ve Slezsku a žádali panovníka, aby v bezprostředních knížetstvích slezských netrpěl „predikantů“ pod žádnou výminkou. Do tištěného snesení sněmovního ovšem tento radostný projev nevložili.

Ale sněm s vůlí panovníka zašel ještě dále. Dne 12. května r. 1654 začaly zvláštní porady o farách i kněžstvu, kteréž, jak za to mám, trvaly až do 28. května. Do tištěného sezení sněmovního pojata jen některá starší ustanovení, jako: 1) že nedbalé v reformaci vrchnosti musí platit z každého kacířského poddaného pokutu a peněz těch že se užije k „snadnějšímu osazení“ far; 2) že nesmí se trpěti, aby lidé pro víru utíkali na Moravu a tam přebývali bezpečně, nýbrž že má císař u stavů moravských to zameziti; 3) že v pohraničních místech mají se dosaditi faráři nebo stálí missonáři na fary s týmž platem, který již předešlý sněm byl ustanovil. Tímto způsobem aspoň v místech pro kacířství nejpodzřelejších mělo o stálou duchovní správu býti postaráno.

Stavové však vedle toho, způsobem sice velmi krotkým, upozornili ještě na jiné možnosti, kudy by počet kněží a far mohl býti zvýšen. Nejlépe bude prý, když polepší se návštěva škol, kde budoucí kněží se vychovávají. K tomu sněmovní komisaři odpovídali, že české komoře bylo již nařízeno, aby vyplácela pravidelně všecky zadržalé fundace, které k výchově kněžstva byly založeny a aby zejména studentské nadání zemřelé císařovny Anny pořádně bylo v život uvedeno. Mimo to povolil císař pro studenty bohosloví 3000 tolarů ze zadržaných starých restů berních a jiných platů komorních. Byla to nepatrná kapka do moře velkých potřeb.

Vláda i stavové chtěli však na sněmě jíti mnohem dále. Máme toho zřejmé doklady, že ve sněmě mluvilo se o žalostném nedostatku vyučování mládeže i lidu, což ovšem souviselo s nedostatkem far. K tomu cíli navrhováno, aby kardinál Harrach svolal provinciální

synodu, při níž by byl také přítomen císařský komisař. Na synodě mělo by slavně vyhlásiti se usnesení konsilu Tridentského a pak pravomoc duchovní přivedena býti v soulas s pravomocí světskou *). Na tomto základě Tridentinum, od stavů potom „adjustované“, mělo býti vloženo do desk zemských. Jest pochopitelné, že kardinál Harrach se stanoviska církevního něco podobného naprosto nemohl přijmouti. A proto také dovedl způsobem nám neznámým vyhnouti se této záležitosti. Bylo o ní psáno a mluveno, ale do sněmovního snesení nebyla pojata.

Stavové také obírali se otázkou zřízení biskupství, ale i o té nepřišlo k žádnému snesení. Císař Ferdinand III. opět přál si, aby studium theologie bylo opraveno. Citelný nedostatek kněžstva spatřoval mezi jiným v tom, že bohoslovci studovali dlouho a neprakticky. Zanášejí prý se tuze mnoho filosofií a spekulativnou theologií a neumějí kázat. Proto mělo studium theologické se zkrátit a zařídit lépe pro potřeby praktického života. Také touto otázkou obíral se sněm roku 1654, což asi nikomu z církve nebylo vhod, protože rozhodování o školách bohosloveckých mělo svěřeno býti laikům. Sněm však nepřišel s tím z místa, a císař vyžádal si potom (1. června 1654), co opravy theologických studií se týkalo, dobré zdání od arcibiskupa a od provinciála řádu jezuitského. Otázka tato vyřizovala se pak zvláště a sice ve spojení se záležitostmi universitní.

Poslední sněm za vlády císaře Ferdinanda III. r. 1656 (17. července — 12. září) odbývaný, uhodil na nový způsob ve příčině far, kterýž byl na dlouhá léta potom základem vši činnosti. Stalo se totiž snesení, aby hlavní komise r. 1650 pro věci náboženské zvolená (str. 123), opatřila si od komise visitační veškeren statistický materiál, pokud far a záduší se týče, vyslýchala kollatory o stavu jmění zádušního a podávala o tom zprávy i s dobrým zdáním, buď k české dvorské kanceláři anebo k místodržícím. Pokud by sama k této práci nepostačila, směla hlavní komise ustanoviti tak zvané subdelegáty či komisaře subdelegované. Až do té doby, než výslechy a ostatní práce komisařů budou vykonány, nemělo nic ve příčině far se podnikati. Na tomto základě pokračovalo se potom za vlády císaře Leopolda I. Otázka far byla de-

*) Kürschner, Eger und Böhmen str. 131; Mitth. des Ver. f. G. der D. in Böhmen XXIII. 69, 70.

*) Archiv místodržitelský: „Die geistliche Jurisdiction mit der politischen in billigmässige, verlässliche Ordnung zu bringen.“

finitivně vyřízena vlastně teprv za císaře Josefa II., kterýž dle svých zásad a po svém způsobu ji ku konci přivedl.

Viděti z toho, že věc, která podle původního právní vlády měla býti v pořádek uvedena v několika nedělích (str. 116), vyřizována velice poněkud skoro 150 let. V letech, o nichž ve přítomném svazku vypravujeme, zůstaveno bylo jenom dobré vůli kollatorů, chtěli-li zádušního se majetku vzdáti a faru zříditi, čili nic. Takovýchto ochotných šlechticů, i mezi horlivými katolíky, příliš mnoho nebylo. Počet far stoupal sice přes to, ale pomaloučku. Jako veliký pokrok vítáno, že ku př. v Slanském kraji r. 1655 již 13 far bylo osazeno*).

Drobných starostí měl vedle toho všeho kardinál Harrach dost a dost. Jmenovitě přicházely zhusta různé žaloby na faráře, které bylo třeba vyšetřovati a dle okolností i trestati**). Potom vypukly občas a místy spory mezi farním duchovenstvem a misionáři, zejména jesuity. Nejvíce vedly se o kompetenci. Tak stěžoval si (1653) arciděkan Kutnohorský Jan Pasch a téhož roku vikář Královéhradecký Martin Štípek, že jesuité potahují na sebe práva a povinnosti farářské. Zejména na kolleji Jičínskou byly tyto stížnosti. Arcibiskup 11. července 1653 vydal „přípomínku“, že jesuitům v místech, kde jest stálá duchovní správa, není dovoleno bez svolení místního faráře udíleti svátosti a konati funkce farářům příslušné. V Nepomuku opět farář 1656 naříkal na vrchnost, (Ludmilu Benignu ze Sternberka), že ho pronásleduje proto, že hájí majetek církve. Sporu toho užili jesuité, aby kostelík založený od Františka ze Sternberka ke cti Jana Nepomuckého (již tehdaž za svatého pokládaného) na sebe potáhli***). Farář si na to stěžoval u arcibiskupa a ten musil srovnávat. K jesuitům však v těchto sporech docela nestranným nebyl, což vyplývalo z předešlých i nynějších vzájem-

ných sporů mezi ním a nimi. Zhusta tázali se venkovští děkani a faráři i na docela zbytečné věci, o nichž mohli dle stávajících nařízení církevních a státních sami rozhodovati. Tak děkan Jachymovský Lukáš Bridel 1656 a 1657 neustále se dotazoval, co má dělati s „predikanty“, kteří z Míšně do horních měst den co den přicházejí, lidi oddávají, pod obojí jim podávají atd. — To přece byly otázky zbytečné, co s nimi dělati!

Největší těžkosti bývaly s vrchnostmi, kteréž o vydání zádušního jmění nechtěly slyšeti, a sotva kde který farář na panství zemřel, již veškerou pozůstalost jeho pro sebe zabavovaly. Prudký a hlučný spor v této věci vedl kardinál Harrach s Marií Majdalenou hraběnkou Buquiovou, majitelkou Nových Hradů, Rožmberka a Libějic. Došlo tak daleko, že Harrach hraběnce pohrozil, že ji z církve vyloučí a vyřkne exkomunikaci. Teprv potom stalo se narovnání (26. června 1653). Hraběnka vydala zápis, že jakožto cizinka poměrů v zemi neznalá a zejména nepovědomá statut synodálních (z r. 1605), nechovala se k pozůstalostem kněžským správně, ale slibovala, že toho nikdy více učiniti nechce.

Se světskými úřady měl Harrach, jak z hořejšího vypravování viděti, pořáde nějaké nesnáze. Zvláště jedna týkala se toho, že Harrach rozhodně hájil právo kostelů, aby směly býti útočištěm či asylem pronásledovaných a odsouzených, dle způsobu již v prvotní církvi obvyklého. R. 1654 v lednu, žena jakási, která dítě své zabila, utekla se do kostela v Zezicích (Litoměřicko) a položila se na stupně oltáře. Vrchnost její dala ji tam hlídati, a žádala arcibiskupa, aby ji k soudu vydal. On dlouho se zdráhal a poručil ji teprv potom vydati, když vrchnost se zaručila za její život. Téhož roku v červnu nějaký vinník v Praze utekl se na schody kláštera sv. Jiljí. Rychtář městský s biřiči pronásledoval ho a strhl ze schodů. Převor kláštera vedl stížnost na porušení „immunity církevní“, a Harrach horlivě ji podporoval. Podobných zajímavých dokladů jest z této doby více*).

Tak se všech stran pracováno ku sesílení církve katolické a k zachování toho stavu, který způsoben byl komisií reformační. Kardinál Harrach při tom vždy vracel se k zamilované a staré myšlence o zřízení nových biskupství

*) Archiv arcibiskupský.

**) Veliký počet akt zachován jest ku př. o nesprávnostech Ondřeje Vrabského, faráře na Hrádku (Frimburce), panství Opočenského. Žalovali naň poddaní a vrchnost (1656). On dobře se bránil rovněž spisy dlouhými. Podobných akt jest v archivu arcibiskupském velmi hojně. Rovněž o sporech mezi faráři a jesuity. Veliký poplach po celé zemi vzbudilo uvěznění (1655—1656), pověstného děkana Litomyšlského Jana Ludvíka de Girové, rodem Franconze. Dopisy jeho chovají se v archivu Harrachovském. Viz také Jelínkovu Litomyšl II. 105 a V. V. Zeleného Životopis Pešínův v Č. Č. Musea 1884 str. 17.

**) Jesuitas tempellum a Francisco de Sternberg beato Joani Nepomuceno fundatum in usum suum appetere.“ — Archiv arcibiskupský.

*) Archiv arcibiskupský. Pro novější dobu (konec 17. a počátek 18. věku) sebral některé příklady F. Tadra ve článku Das Asylrecht der Prager Kirchen und Klöster v jednom feuilletonu „Politik“ 1890.

v Čechách. Jakmile činnost náboženská po míru Westfálském započala, hned uchopil se znovu této věci a byl tentokráte o něco šťastnější než v letech předešlých. — Císaři Ferdinandovi III. opět velmi záleželo na odklizení universitního sporu, na novém studijním řádu pro studující bohosloví a podobných věcech, což vedlo k novému jednání o spojení universit pražských, kteréž také dokonáno. S universitou souviselo veškeré ostatní školství tehdejší, poměry censury a literatury.

Pokusy o zřízení nových biskupství v Čechách.

Bylo již svrchu vyprávěno, že kardinál Harrach koupil r. 1647 pro budoucí biskupství Litoměřické panství Stolinky a že sháněl peníze pro budoucí biskupství v Králové Hradci a v Plzni (str. 110 a 111). Věc tak potřebná a jasná vlekla se však mimo jeho nadání po několik let a docházela jen velmi poněkud usku-tečnění. Poměrně nejlépe dařilo se ještě projektu Litoměřickému. Již od r. 1646 pracováno na uklizení všech obtíží a na zjednání příjmů proboštsví Litoměřického pro příštího biskupa, dále projednána otázka příbytků pro biskupa, probošta, děkana a tři kanovníky; čtvrtý kanovník měl býti vždy městským děkanem. Císař to schválil a zejména dopustil, aby důchody proboštsví na 10 let byly postoupeny k biskupství. Avšak pro kanovníky nebylo možno nic učiniti, protože příjem z pokladny solní byl malý, a všechny peníze za předešlých let rozpůjčeny na vojsko, bez naděje, že budou brzo moci býti zaplaceny.

Ale přes to prosadil Harrach, že byl r. 1649 od císaře za biskupa Litoměřického designován tamější probošt Maximilian Rudolf svobodný pan Schleinic a hned potom, téhož roku 5. července, žádal arcibiskup císaře, aby ustanoveného již biskupa ohlásil v Římě, dohodl se s papežem o „patronátní právo“ a hleděl pro veliké kacířství v kraji Litoměřickém toho dosíci, aby Schleinic dosáhl brzo papežského stvrzení a mohl co nejdříve zahájit svou činnost*). U dvora měli chuť posečkat, až také

*) Tento i všechny následující dopisy (pokud pod čarou jiný zdroj nebude udán) o biskupstvích Litoměřickém a Hradeckém atd. mám z archivu ministerstva vyučování ve Vídni. Z Tatrovy zprávy ve Sborníku Hist. I. 20—35 viděti jest, že velká jich část nalezá se také v Harrachovském archivu v Mostě nad

výživa pro kanovníky bude zjednána; ale Harrach znovu (1649, 29. listopadu) napomínal a prosil, že není radno k vůli tomu věc zdržovati, že otázka kanovníků vyřídí se poněkud, jen když Schleinicovo jmenování bude rychle posláno do Říma.

Tak se také stalo. Ale u stolice papežské narazila věc na odpor, protože se neuznávalo za právo, aby císař za biskupa designoval koho by chtěl. Papežská stolice vyhrožovala jmenování sama sobě. R. 1651, 15. března dožádán byl Harrach, aby odstranil tyto obtíže, k čemuž on ihned ochotně se propůjčoval. — Zatím uzrával další projekt, to jest, aby se přikročilo ku zřízení biskupství v Králové Hradci, v Plzni a v Budějovicích. Kardinál Harrach přál si o tom dobré zdání kapitoly u sv. Víta, a ta podala je v květnu 1651.

Především vysloveno v něm přání, aby hranice nových diecesí shodovaly se s hranicemi krajů. Arcibiskupovi pražskému — aby nad suffragány vynikal — měla zůstatí polovice dosavadní veliké diecese, a druhá polovice měla se rozdělití novým biskupům tak, aby zabrali největší kraje Čech: Litoměřický biskup kraj Litoměřický, Hradecký týž, Plzeňský týž a Budějovický biskup kraj Bechyňský. Dle rozvržení z r. 1615, které kapitola vzala za základ, jmenované čtyři kraje měly vsutku bez mála polovici všeho obyvatelstva*). Arcidiecese měla potom dle přání kapitoly býti rozdělena dle bývalého způsobu na archidiakonáty čili arcijahenství, a v každém okrsku (patrně v kraji politickém) měl sídliti arcijahen, jakožto „druhé oko“ arcibiskupovo. Arcijahenové měli k velikým slavnostem přicházeti do Prahy a sloužiti arcibiskupovi vedle prelátů a kanovníků. Přitom zdá se, že kapitola měla na mysli sloučení arcijahenství s kanonikáty, protože obšírnými slovy vykládá potřebu, aby pozvedena byla kapitola z nynějšího prabídného stavu.

V principu tedy kapitola roku 1651 zří-

Litavou. — Literatura starší i novější jest dosti veliká. Přehledně podal ji Král v Kard. Harrachovi str. 201. Životopis Schleinicův čte se u Balbína, Bohemia docta II. 127.

*) Počítáno takto: R. 1615 měl: kraj Litoměřický 5 měst, 117 far, osedlých poddaných mimo města 1539; duší ovšem o mnoho více; kraj Hradecký 7 měst, far 102, osedlých pod. mimo města 21490; kraj Bechyňský 9 měst, far 103, osedlých pod. mimo města 18350; kraj Plzeňský 15 měst, far 158, osedlých pod. mimo města 17039; čtyři biskupství tedy dohromady osedlých poddaných 72198. Roku 1615 bylo všech osedlých 148822½. Odečte-li se hořejší summa, zbývalo ještě arcibiskupovi 76624½ osedlého.

zení nových biskupství podporovala a způsob, jak si provedení věci představovala, hověl tuším docela názorům kardinála Harracha, vyjímaje ovšem otázku arcijahenskou. Zbývalo jenom promluvit s dotýcnými městy, čehož u Litoměřic třeba nebylo, protože patronem tamějšího probošství i kapitoly býval král Český od jakživa. Jinak bylo v Hradci, v Plzni a Budějovicích, kde obce měly patronát děkanství chrámů v rukou a bděly tak nad příjmy duchovního. Tyto měly připadnouti příštím biskupům. Po dlouhých odkladech a oklikách, psali tudíž místodržící (16. července 1653) Plzeňským a Budějovickým žádajíce, aby se vzdali patronátů ve prospěch biskupů, a Hradeckým z nařízení místodržících psal téhož dne Jindřich Kustoš ze Zubřího, podkomoří věnných měst.

Odpověď Hradeckých, dodanou již 11. srpna, neznáme; odpověď Budějovických ze dne 24. srpna 1653 zachovala se úplně; odpověď Plzeňských ze dne 19. září známe toliko z výtahu*). Co nikdo nečekal stalo se: Hradečtí, Budějovičtí a Plzeňští biskupa ve svých zdech míti nechtěli. Opatrní páni Budějovičtí pravili, že jsou kollátory děkanství a kdyby polovičku příjmů měli postoupiti biskupovi, že by pak děkan se 3 kaplany neměl od čeho býti živ, neboť musí prý ze svých příjmů vychovávat ještě školního mistra, kantora a varhaníka. Místodržící prý sice teď říkají, že jim nepřibudou biskupstvím nové povinnosti, ale pak by přece třeba k tomu došlo, aby platili na biskupa, probošta a kanovníky. To však obec, kteráž má 150 tisíc dluhů a skoro tolik nezaplacených úroků, není s to podniknouti.

Nejlepší a nejzajímavější příčinu položili Budějovičtí na konec. Jest známo, že mnohé říšské svobodné město musilo se utkávat v boje s biskupem, kterýž v něm měl residenci. Boj takový z pravidla končil tím, že města svobodná upadla v poddanství svého biskupa. Současně byla známa veliká a dlouholetá válka obce Münsterké s biskupem Křištofem Bernardem von Galen, jehož tehdejší satirické vyobrazovali v šatě půl kněžském, půl rytířském. Také tato válka skončila v neprospěch měšťanů. Budějovičtí tudíž chtěli z cizí škody býti moudřími a vyslovili obavu, dostanou-li biskupa,

že by mohli přijíti o své svobody a o právo podací. — Zkrátka, odmítali rozhodně. Aby pak se jim nevytýkala vlažnost pro náboženství, neopomenuli dodati, že jsou dobří katolíci a kněžstvem hojně opatřeni, majíce v městě vedle správy duchovní ještě dva kláštery, kapucinský a dominikánský. Z toho prý viděti, že biskupa nepotřebují. Ale v sousedním Táboře, končili pichlavě, nedávno teprv k vše katolické obráceném, tam prý byl by biskup tuze dobře na místě.

Stejně odpovídali také Plzeňští. U nich prý se kacířství naprosto není co obávat; patronátu nad kostelem, který jim od Ferdinanda II. výlučně byl udělen, nemohou se vzdáti a ani příjmů kostelních, z nichž arciděkan vydržuje 4 kaplany, školmistra a správce káru. Ostatně nejen patronát, ale i kostel jest jejich, protože ho sami postavili a na svůj groš opravují. Mimo to má arciděkan právo nositi ve zdech městských odznaky biskupské a to prý jim úplně postačuje. — Viděti z toho, že u obou měst především rozhodoval strach, aby na sebe nevalila nová břemena a aby nepovstaly záhy spory mezi mocí biskupskou a městskou ve světských záležitostech. Se stanoviska tehdejší všeobecné bída jsou podobné obavy dobře pochopitelné. — O sto let později a v našich dobách pohlíží se na věc ovšem docela jinak. Dnes ku př. Plzni především jiným to schází, že není sídlem biskupa a středem zvláštní diecese.

Těm, kteří nesdíleli náhled Harrachův o potřebě nových biskupství v Čechách, nebyl odpor měst nevhod. Za to tím tížeji snášel ho kardinál, a do jisté míry i dvůr. Harrachovi šlo především o to, aby nesnáze vzniklé mezi papežem a císařem o právo dosazovati biskupy, brzo byly odklizeny a aspoň jedno nebo dvě biskupství záhy byla zřízena. Chtěl k tomu cti sám se odebrati do Říma. Avšak nebylo peněz. V září 1652 psal Harrach císaři, že se v Římě ani ukázati nesmí, pokud nebude do pořádku přiveden dluh solní pokladny. Vláda celkem si vypůjčila, jak již svrchu podotknuto, 76 tisíc zlatých. Na zaplacení celé sumy nebylo nejmenší naděje. Kardinál chtěl se spokojiti, když by pokladně solní zaplatilo se aspoň těch 40 tisíc zlatých, které musil zapůjčiti arciknížeti Leopoldovi Vilémovi r. 1645 po bitvě Jankovské. Půjčil je tehda na 6 ze sta, ale neobdržel ani krejcaru úroků, čímž dluh vzrostl o 16.800 zl.

Harrach sám navrhl způsob, jak by se s ním o záplatu této částky uhoditi mělo. V tajné radě stalo se 3. září 1652 usnesení, aby inspek-

*) Tanner M. S. Hist. Plsnae. Místo, které jsem potřeboval, vypsál mi laskavě p. prof. Strnád v Plzni. Že také Hradečtí dělali obtíže, vysvítá ze knihy „Liber documentorum tertius,“ o níž zprávu podal J. Čelakovský v Památkách X., 781. Já nemohl jsem bohužel na ten čas této knihy podrobněji užiti.

tor nápojové daně Ant. Losi zjednal nějakou slevu. Kardinál chtěl odpustiti veškeren úrok, obdržel-li ihned kapitál. Konečně se spokojil, že sleví celý úrok i tehdaž, bude-li mu do roka zapláceno 40 tisíc zlatých. Ale v květnu 1653 neměl ještě ani krejcaru a znova tuze dolehal na komoru. Dluh měl se mu spláceti z výnosu myta v Trbiži (Tarvis) v Korutansku, avšak nedostával odtud nic, proto tuším, že výběr myta na důležitém tomto místě byl současně i jiným osobám zastaven. Výnos pokladny solní, z příčin, o nichž na jiném místě promluvíme, klesal až na 13—14 tisíc zl. ročně a z toho měly se poříditi všechny potřeby rozsáhlé arcidiecese! Avšak ani tento nový důrazný nárek nevedl k místu. Byl sice předmětem porady v tajné radě (10. května 1653), než komora česká ani dvorská neměla peněz, a proto i kardinál musil znovu čekat^{*)} Myslím, že krátké toto vylíčení poměrů více osvětlí situaci, nežli sebe delší výklady.

Spor mezi papežem a císařem týkal se „*juris conferendi*“ čili podacího práva, které chtěl vykonávati papež sám. Během r. 1653 stalo se velkým příčiněním kardinála Harracha narovnání a sice v ten smysl: jestliže císař k biskupství Litoměřickému a k ostatním třem biskupstvím, která se zříditi mají, připojí trvalé dosavadní důchody, které proboštství Litoměřické a děkanství oněch tří měst mají, bude moci míti a užívati podacího práva a jmenovati biskupy tak, že osobu, kterou zvolí, papež v Římě potvrdí. Víme dobře, že ve příčině Litoměřic a snad také Králova Hradce bylo to možno provésti; rozhodnou překážku činila města Budějovice i Plzeň.

Narovnání, které Harrach způsobil, předložilo se císaři, aby je schválil. Probošt Schleinic, designovaný biskup Litoměřický, sám (21. února 1654) prosil Ferdinanda III., aby aspoň co Litoměřic se týče, schválil přivtělení proboštství tamějšího ke statku biskupskému, již proto, že panství Stolinky jest nesmírně zbědováno a bez příjmů proboštských nemohl by biskup býti živ. Sliboval přitom, že se postará, aby to bylo časem svým proboštství nějak nahrazeno. — Podle způsobu tehdaž velmi široce se rozvíjejícího, žádal císař z několika stran dobré zdání, dříve než se rozhodl. Jedno měli dáti místodržící. Ti vzali prosebný list Schleinicův, připojili k nim svrchu vzpomenuté odpovědi měst a vyžádali si zase pro sebe dobré zdání od kapitoly u sv. Víta.

^{*)} Tato finanční záležitost dle akt z archivu ministerstva financí (dvorské komory) ve Vídni (1632 Sept., 1652, 3. a 6. Sept. 1653 10. Mai).

Tato odevzdala je teprv 1. července 1654. A podivno, i ona nyní velmi rozhodně se vyslovila proti zamyšlenému zřízení biskupství, kteréž v květnu 1651 ještě podporovala. Kapitola postavila se teď na stanovisko zastávané dříve od jesuitů, ale nehájila je tak věcně, ač ledacos pověděla správného. Především jala se vykládati, že v Čechách nebylo několik set, snad tisíc let, žádných biskupství a proto přece katolické náboženství v zemi kvetlo. Ano nebývalo v Čechách ani arcibiskupa, a kapitola za času nejhoršího kacírství, všecko sama zastávala. Ale jak, to ovšem neřekla, protože tehdejší kanovníci neměli patrně o minulých nesnázích z doby církevního bezvládní správných vědomostí.

Potom se praví v dobrém zdání, že jindy byly Čechy plny obyvatelstva a plny far; teď není ani jednoho ani druhého. A proto hájila kapitola zásadu, docela ve smyslu klýsi P. Lamormaina, zpovědníka císaře Ferdinanda II.: že především jest potřeba far, aby lidé nemusili na mnoho mil choditi do kostela a v zimě za nečasu postrádati křtu i pohřbu a žíti jako prý hovada. Že by zřízení nových diecesí mohlo vésti k intensivnější činnosti právě v tomto směru, již proto že by s arcibiskupem o práci dělili se ještě tři biskupové, to kapitola, jak se zdá, nenahlížela, nýbrž naopak tvrdila, že zřízením biskupství počet far ještě se zmenší, poněvadž mnozí faráři se stanou kanovníky a budou voláni ke službám biskupů, do jich residencí. Aby pak proto, že budou v zemi čtyři biskupství, šlo hodně lidí studovati bohosloví, to prý naprosto očekávati se nedá.

Na konec neopomenuli kanovníci dodat, že jest nesprávně mluviti o nových biskupstvích, co zatím hlavní chrám u sv. Víta jest v nejbídnějším stavu a kanovníci při něm ve špatných poměrech. Poměry ty byly ubohy, jak víme z každé stránky v líčení Václava Nebeského^{*)}, a není pochybnost, že tím méně byla naděje na jich zlepšení, čím více jiných, nových projektů se objevovalo.

Otázka biskupská tímto dobrým zdáním nepopíratelně se zhoršila. Za to kapitola Litoměřická nevyslovila se proti biskupství a tuším že také rada města Litoměřic ne. Kapitola vypočetla, že biskup bude míti příjmů 6000 zl., 4000 ze Stolinek a 2000 z dosavadního proboštství, a dobře nahlížela, že při tehdejších poměrech a povinnostech jeho ne-

^{*)} Rukopis jeho paměti chová se v archivu kapituly Pražské.

může mít méně. Při tom podala podrobné návrhy, jak by časem nové probostství se dalo zříditi a vůbec poměry církevní upravit. Všecka tato dobrá zdání, i dopisy Budějovických a Plzeňských odeslány byly od místodržících císaři 31. října 1654. — První následek byl, že o biskupství v Budějovicích a v Plzni více se nemluvilo, a hleděno jenom dosíci aspoň Litoměřic a bude-li možno Hradce Králova. Narovnání se stolicí papežskou, jak je způsobil Harrach, bylo od císaře přijato a kardinál odejel do Říma k volbě nového papeže (Innocenc X. zemřel 6. ledna 1655), při čemž hodlal věc konečně k místu přivést *).

Císař mezitím, aby své podací právo hájil, způsobil na rychlo 21. ledna 1654, v Řezně „v české radě“ („in concilio Bohemico“) rozhodnutí, že generální vikář Caramuel z Lobkovic má býti „pro své zásluhy“ designován za biskupa v Hradci Králové, a jakmile kasa solní bude s to biskupství vskutku zříditi, měl ihned za skutečného biskupa býti dosazen. Ještě téhož dne vyhotoven list a poslán Caramuelovi **); o něco později (12. února) sdělil to císař také kard. Harrachovi do Říma.

Pokud nebyla provedena volba nového papeže, nejednalo se o česká biskupství. Jen se ukázalo, že presentace probosta Schleinic

za biskupa Litoměřického, vyhotovená již roku 1649, se v Římě ztratila. I dopsal Harrach hned Schleinicovi, aby si opatřil nový opis a přijel brzo do Říma. Schleinic žádal oň císaře. V sezení tajné rady v Prešpurce, 26. dubna 1655, rozhodnuto, že prosbě probostově má se vyhověti a záležitost biskupská co možná fedrovati. Zatím téhož 26. dubna bylo v Římě sezení kongregace pro rozšíření víry (de propaganda fide), v níž o Litoměřicích učiněno toto konečné rozhodnutí: protože císař přivtělil probostství k budoucímu biskupství a tím částečně ze svého je opatřil, má jemu na vždy presentace čili podací právo býti ponecháno *). Teď bylo jen ještě třeba nové slavnostní schůzky propagandy, v níž by i před papežem věc formálně byla skončována. To také se provedlo a 3. července 1655 vydána bulla papeže Alexandra VII. o zřízení biskupství Litoměřického.

Vypravuje se v ní o rozsáhlosti arcidiecese Pražské, popisuje se vhodnost polohy města Litoměřic pro nové biskupství, vyjímá se kraj Litoměřický z dosavadní diecese a zřizuje za diecesi vlastní, chrám pak sv. Štěpána v Litoměřicích prohlašuje se za katedrální. Téhož dne byl také Schleinic od papeže za biskupa potvrzen a 9. července v Římě od kardinála Františka Brancacciho posvěcen. Do Prahy došla bulla papežská teprve 10. ledna 1656. Zatím jednalo se již o installaci. Kardinál 5. prosince 1655 mínil, že nestojí nic v cestě, aby se neprovedla, jen když místodržící krajským hejtmanům Litoměřickým hotovou událost oznámí. Také Schleinic, biskup tolik let již designovaný, byl by rád slavně na stolec dosedl. Ale dříve ještě musil podepsati revers.

Vláda totiž nemínila probostství Litoměřické zrušiti. Přivtělila statky jeho proto k biskupství, aby odstranila překážky v Římě, ale biskup měl nyní ze svých příjmů probosta vydržovati. Schleinic se k tomu zavázal. Dekretem císařským ze dne 20. ledna 1656 bylo mu pak uloženo, že musí postarati se i o postavení nové residence pro probosta. Tak daleko však revers biskupa nešel. Proto Harrach vložil se do věci, a sice dosti prudce. Žádal, aby podobné výminky biskupovi se neukládaly. Pravda prý jest, že časem měla se vystavěti nová residence pro celou kapitolu, ale nejde naprosto, někoho k tomu

*) O jízdě Harrachově do Říma a volbě papežské uveřejnil Ferd. Menčík článek plný zajímavých podrobností (dle zpráv rukopisných) ve feuilletonu Nár. Listů 1890 č. 75: Konklave r. 1655. — Kratší výklad o tom u Krásila str. 549. — Harrach vyjel z Čech 14. ledna na zprávu, že papež těžce stůně. On však mezitím byl zemřel. Již 16. ledna sešli se kardinálové do konklave, ale boj volební byl velmi zuřivý; napřed rozštěpen sbor v 6 stran, potom ve 4. Na konec zůstávalo při boji mezi stranou španělsko-rakouskou a francouzskou. Harrach dojel 6. února a jakožto jeden z nejstarších kardinálů prostředkoval mezi stranami. Jeho přičiněním po 80 dnech (7. dubna) zvolen konečně kardinál Fabio Chigi, známý z jednání o mír Westfálský. Francouzská strana původně o něm nechtěla slyšeti, ale hlavně přičiněním kard. Harracha zanechána odporu. Chigi přijal jméno Alexandra VII. — Menčík jen praví, že Harrach odejel do Říma bez instrukce ode dvora. Ale dle zprávy zachované ve Sbor. Historickém I. 31. byl by přece instrukcí měl a sice již od 12. října 1654, když prvně se proslechlo, že papež Innocenc X. těžce jest nemocen. O činnosti v konklave mělo se zachovávat všeobecné mlčení; poněvadž však nikdo dle toho se nechoval, upokojil též Harrach své svědomí a poslal císaři pravidelné zprávy o průběhu jednání. Zachovaly se částečně v Harrachovském archivu.

**) Dodatkem k literatuře o Caramuelovi na str. 113 a 114, podotýkám, že o něm a jmenovitě o činnosti jeho v matematice napsal obšírné pojednání prof. J. Smolík v programu Malostranského gymnasia 1872. — Mne upozornil na to laskavě P. Fr. Ekert.

*) List Harrachův ze dne 1. května 1655 v archivu min. vyučování, praví doslovně: weil K. Mt. de suo die Probstei alda darein incorporiren lassen u. es also ex parte dotiren, in dero favor und das E. K. Mt. praesentation in perpetuum zu passiren, decretirt worden.

zavazovati. Neboť, pravil kardinál, papežské stolici nesmělo se vůbec říci, že z příjmů probošství, přivtěleného ku biskupství, má se vydržovati probošt dále a ponenáhlu zříditi probošství nové, sice by byla propaganda právem řekla, že císař, co na jedné straně biskupství dal, na druhé straně opět bere. Bude-li se to prováděti příkře, pak ku zřízení dalších biskupství nepříjde. Neboť v Římě stojí papež a kardinálové na stanovisku, chce-li císař užívati práva presentačního a patronátního, že musí z vlastního něčím ke zřízení biskupství přispěti; a nemá prý se ve sboru kardinálském za vlastní to, co se dává z cizího měšce!

Jak viděti, nebyl dopis Harrachův příliš zdvořilý, ale dle všeho účinkoval. K radě místodržících poslána komise, ku které také Harrach jednoho člena dal, aby provedla taxaci proboštských gruntů dle urbářů a dle skutečnosti; potom měla se učiniti nová úmluva se Schleinicem a ustanoviti summa („ein gewisses, billiges Quantum“), co by měl budoucímu probošství ročně dávati. Pak teprve mělo se probošství znovu obsaditi. Kandidátů byla však hojnost ihned. Františka hraběnka z Meggau, vdova po Jachymovi Oldřichovi Slavatovi, ucházela se o probošství pro svého syna Františka Leopolda. Podporoval ji v tom starší syn Ferdinand Vilém Slavata, toho času nejvyšší soudi dvorský. Arcibiskup vida to, přál si, aby probošství Litoměřického dostalo se světcímu biskupovi Josefu z Corti čili Curtiovi*). Zatím však věc zůstala na odkladech. Ale za to konečně po 7letém jednání vykonáno 25. května 1656 nastolení prvního biskupa Litoměřického Maxmiliána Rudolfa ze Schleinic. — Byl dobrým duchovním pastýřem, kterýž nejen staral se o to, aby příjmy biskupské zvýšil, kanovníky opatřil a katedrální kostel zvelebil, nýbrž obrátil hlavní zřetel k rozmnožení farního duchovenstva své diecese a učinil v tomto směru záhy pozoruhodné pokroky. Počet far v Litoměřicku za jeho biskupství vůči hledě se množil**).

Když byl Harrach v Římě jednalo se také o ostatní 3 biskupství, ale jen všeobecně. V seně propagandy 26. dubna 1655 vyložil kardinál nepochybně obtíže, jaké činí města, v nichž biskupství zříditi se mají. Následkem toho ne-

stalo se žádné snesení. Jen přítomným kardinálům se zdálo, nepřičiní-li císař ze svého něco pro zamýšlená biskupství, že nebude moci sám biskupa ustanoviti. Na nejvýše jmenovati smí tři osoby a z nich papež koho by chtěl vybere a biskupem ustanoví. Harrach však těšil císaře (dopis ze dne 1. května), až podruhé se sejde propaganda a kardinálové strany španělské budou v ní míti většinu, že uzavře se něco jiného, pro císaře snesitelnějšího.

Potom o Budějovicích a Plzni již více se nemluvalo ani nejednalo, než jen o Hradci Králové. Kardinál Harrach 3. prosince 1655 prosil císaře, aby aspoň nepatrné příjmy vikářství Hradeckého k biskupství obrátil a tím pro sebe v Římě patronátní právo zachránil. Sám Harrach jednal toho času o koupí panství Chrastického, tehdaž velmi spustlého, a počítal, že by ve třech letech mohlo tak se spraviti, aby poskytl biskupovi výživu. Hůře bude prý s kapitolou, která musí déle čekati. — Vyskytl se tehdaž také plán, aby biskupství v Hradci se zřídilo hned, biskupovi aby se poskytl 2000 zl. ročně a na místě čtyř kanovníků, aby se opatřila výživa 4 kaplanů, kteří by zatím kapitolu tvořili. Harrach, ač jinak pro zřízení biskupství horlil, proti tomuto záměru vyslovil se rozhodně, a přál si, aby raději se posečkalo. Za to dvůr byl netrpěliv a nařizoval 20. ledna 1656 místodržícím, aby bez odkladu a ustavičně jednali s Harrachem o prostředky pro biskupství Hradecké. I koupeno 8. března 1656 panství Chrastické (a Uhřetice) v kraji Chrudimském od Anny Eusebie z Harrachu, rozené Švamberkové, za 88.000 zl. z pokladny solní. Kardinál vyslovil naději, že časem ponese panství 6000 zl. ročně, které biskup nezbytně k výživě potřeboval.

Zatím však, pokud nevyřízena otázka patronátu, pokud nebylo prostředků pro kanovníky a pokud obec houževnatě stála na svém, že na biskupa platiti nebude, biskupství definitivně zříditi se nemohlo. Ferdinand III. vůbec se ho již nedočkal. Po těžkém a trapném jednání teprve Leopold I. přivedl záležitost tu ke konci 1664. O tom v následujícím svazku obšírněji promluvíme.

Sloučení university. Něco o školách.

Jak viděti, stálo zřízení jedinkého biskupství ohromnou práci. S druhým se již za života císaře Ferdinanda III. nepřišlo ke konci. Za to

*) Za jakou příčinou 1664 proti němu vedeno vyšetřování, o němž zmiňují se akta ve Sbor. Historickém I. 34, neumím pověděti, protože jsem jich v ruce neměl.

**) Bernau, Der politische Bezirk Dauba str. 86. Vedle toho Krás. str. 302 atd.

poněkud snadněji uspořádány poměry v universitě, jejíž sloučení také úzce souviselo s katolickou reformací.

Od r. 1622 vedl se v Čechách spor o universitu mezi kardinálem Harrachem a jesuity. Byl příčinou, že arcibiskup zřídil si vlastní seminář a gymnasium v rozsáhlé budově tak zvaného Dvoru Králova u Prašné brány. Až do r. 1638 jesuité neobmezeně vládli Klementinem (fakulty bohoslovecká a filosofická) i Karolinem (fakulty právnická a lékařská). Toho léta Karolinum vyňato z jejich moci a postaveno pod dozor zvláštního od císaře jmenovaného protektora. Tak bylo v Čechách troje od sebe oddělení vysoké učení: jesuitské v Klementině, arcibiskupské v Králově Dvoře a císařské v Karolině, ale žádné z nich nebylo úplné. Oddělení Karolina od Klementina stalo i provedlo se rozkazem císařským, s porušením všech práv a nároků stolice papežské i kardinála Harracha. Mělo to za následek, že Harrach pro svůj seminář vymohl si bullu (1638), s velikými výhodami. Vzešel z toho nový, tuhý boj s mocí císařskou. Ferdinand III. dal školy arcibiskupovy vojskem obstoupiti a násilně zavřít (1640). Harrach následkem toho obžaloval císaře i jesuity u dvora papežského. Co Ferdinanda III. se týkalo, žaloval kardinál naň hlavně, že libovolným zasahováním do university porušil práva arcibiskupů pražských, jakožto kancléřů university od doby jejího založení.

Nemělo-li obecné pohoršení vzrůst, musil tento spor nějak jinak, než soudem papežovým, býti rozhodnut. I pracováno o mírné narovnání. Došlo r. 1642 k volbě komise, kteráž měla podati návrhy, jak by universitní otázka s pokojem se vyříkla. Ale pro velikou různost v zásadách nebylo možno dosíci smíru. Jesuité chtěli, aby Klementinum (t. j. jejich školy) sloučilo se s Karolinem, a arcibiskup opět svůj seminář byl by rád, jakožto fakulty theologickou a filosofickou, spojil s Karolinem, aby jesuité zůstali se svými školami mimo universitu. Císař, vládní kruhy i professoři z Karolina přáli více návrhům jesuitským, ale přece zase nechtěli znovu a příliš příkře vystoupiti proti Harrachovi, jenž opíral se o autoritu a vážnost stolice papežské. Za těchto okolností nesvedlo se nic, a všecko zůstávalo na ten čas při starém.

R. 1647 dal císař znovu si předložiti veškerá privilegia a listiny týkající se Pražské university. Kardinál doufal, že v tuto chvíli stane se rozhodnutí pro něho příznivé, protože poměr jeho ke dvoru zatím byl se polepšil. Ale zuřivá válka a

vpád Švédů do Čech zmařily jeho naděje *). — Když Švédové od Prahy byli odraženi a statečně legii studentské naznačeno, že císař milerád chce se jí odměniti: hned obě university, Klementinská a Karolinská, prosily císaře o nové některé milosti a obdarování (str. 60, 61.).

Mezi jiným žádal Jiří Plachý, jménem studentstva z Klementina, o sloučení jesuitských fakult, bohoslovecké i filosofické, s císařskými fakultami, právnickou a lékařskou, v jednu universitu Karlo-Ferdinandskou; professoři z Karolina, kteří v komisi r. 1642 odbývané také byli pro toto spojení, teď najednou obraceli, aniž víme, proč. Byli by nejraději zůstali pro sebe. K tomu cíli opětovali žádost svou z r. 1642, aby směli voliti rektora a připojili k ní prosbu o stvrzení starých privilegií učení Karlova. Císař, jak povědomo, vyhověl všemu, o čem professoři a studenti se ucházeli, jenom těmto dvěma kusům ne, protože se dotýkaly starého sporu o universitu. Nicméně jesuité neustáli znovu žádati, kdežto professoři z Karolina počátkem r. 1651 opětovali prosbu o potvrzení privilegií učení Karlova a předložili zvláštní návrh statut universitních, prosíce, aby byly schváleny. Návrh vypracoval professor lékařství Marcus Marci, dříve vřelý přítel spojení Klementina s Karolinem, a nyní jeho odpůrce. Příčina odporu vězela jistě v poměrech fakultních a ne v nepřátelství k tovaryšstvu Ježíšovu. Císař 26. března 1651 zamítl prosbu profesorů z Karolina, ale se slibem, že budou při dosavadních svobodách přichráněni a novými co nejdříve obdařeni.

Ferdinand III. byl totiž od prosince r. 1648 rozhodnut, že provede sloučení kolleje Karlovy s kollejí Klementinskou, a pomýšlel již jen na způsob, jak věc uskutečniti, aby nikomu nebylo ukrivděno. Kardinál Harrach ovšem měl býti zkrácen, protože po provedeném spojení jeho seminář

*) Co až potud v největší krátkosti jsem vyložil, pro lepší porozumění následujícího vypravování, najde se velmi obsírně v Českomoravské Kronice V. str. 950 a násl. — Pro další výklad užil jsem, vedle některých listin z archivu ministerstva vyučování ve Vídni a archivu arcibiskupského v Praze, hlavně W. W. Tomka Geschichte der Prager Universitaet od str. 271 a Frant. Krásla, Arnošt hrabě Harrach od str. 402. — Co starší literatury se týče, pokládám za nejucennější spis Schnablův, Geschichte der juristischen Fakultät (III svazky, 1827) a téhož historickou skizzu, Ferdinand der Dritte, der Wiederhersteller der Prager Universitaet. (Vydaná k počtu císaře Ferdinanda Dobrotivého v říjnu 1835 v Praze přítomného). Slavnost sloučení Karolina s Klementinem popsána jest v četných spisech, nejpřístupnější v mém vydání Beckovského Poselkyně II. díl 3. svazek str. 425 a v Illustr. Chronik v. Böhmen II. 708.

a školy v Králově Dvoře musili octnouti se mimo universitu. Zato mělo arcibiskupovi při spojeném vysokém učení dopřáno býti trochu vlivu a sice obnovením hodnosti kancléřské, ač ovšem v míře mnohem skrovnější, nežli si Harrach myslíval. K tomu bylo třeba, aby papež učinil rozhodnutí o žalobě Harrachově proti císaři, co práv kancléřských se dotýkalo. Ferdinand III. r. 1652 (18. dubna) žádal sám kardinála Colonna, aby záležitost tato brzo se skoncovala; ale mimo několika zdvořilostí nedostal co do věci odpovědi, ač dal na jevo, že jest po případě i odhodlán, jednati o své ujmě a dle vlastního zalíbení, jestliže v Římě do roka se nestane rozhodnutí.

Císaři neochota papežského dvora nebyla právě nevhod. Dopsal místodržícím, aby podali mu o některých punktech university se týkajících dobré zdání, a když je obdržel, rozhodl se pro úpravu vysokých škol Pražských bez ohledu na papeže. Rádcem byl mu plnomocník kolleje Klementinské P. Karel Grobendonque, člen řádu jezuitského. Z kolleje Karlovy zdá se, že nikdo poradám přítomen nebyl, ač professoři fakulty právnické i lékařské o nich věděli. Výsledek jednání shrnut v listinu, vydanou 17. listopadu 1653 v Řezně, kdež tehdyž císař se zdržoval. V ní vyslovovaly se zásady příštího zřízení Pražského vysokého učení a sice drženo se celkem návrhu komise roku 1642 a dobrého zdání Martinicova z roku 1643.

Především rozhodnuto, že universita má se jmenovati Karlo-Ferdinandskou a sestávat ze 4 fakult: dvou Klementinských a dvou Karolinských. Privilegia a svobody obou dosavadních kollejí mají zůstati v platnosti a tvořiti základ sloučených vysokých škol. Kancléřství nad universitou má míti arcibiskup Pražský, ale s právy mnohem menšími, než si ku př. kardinál Harrach představoval. Rektor má se voliti ročně a sice střídavě po fakultách; volba stane se právoplatnou teprve, když dojde císařského schválení. Ve fakultě bohoslovecké a filosofické obmezeno však passivní právo volební na tři osoby z tovaryšstva Ježíšova a sice na představeného (slouh také rektor) kolleje Klementinské a přednosty jezuitských kollejí Novoměstské nebo Malostranské. Dosazování professorů právnických a lékařských vyhradil si panovník; professoři bohosloví a filosofie vybírali se z jezuitů, ale musili od císaře býti potvrzeni. Statky kolleje Karlovy měl spravovati zvláštní úředník od české komory k tomu ustanovený; rektor a senioři fakult měli nad ním míti dozor a pře-

hlížeti účty. Professoři světští (práva a lékařství) dostávali platy z příjmů těchto statků. Veliký majetek kolleje Klementinské patřil jezuitům a nebyl přivtělen ke sloučené universitě; rád si ho sám spravoval a z příjmů jeho uhrážoval vydání nejen pro obě fakulty, které obsazoval, než i také ostatní své potřeby. Přednášky měly se odbývati v dosavadních místnostech, t. j. v Klementině i v Karolině; veřejné slavnosti a promoce vždy jen v Karolině.

Zásady právě vytknuté oznámeny P. Grobendonkovi, aby je sdělil představeným řádu jezuitského, ale jinak zachoval v tajnosti. Mimo to dáno jezuitům soukromé ujištění, že professury na fakultách bohoslovecké a filosofické zůstanou jim na vždy vyhrazeny a že potvrzování professorů z řádu nebude ničím jiným, než pouhou formou a sice tak, že rektor kolleje Klementinské pošle každoročně seznam profesorů k české dvorské kanceláři. Toto poslední ujištění dáno jezuitům proto, aby nebyli nikterak obmezováni v libovolném dosazování svých členů k professurám.

Základní listina ze dne 17. listopadu 1653 téhož dne, kdy vydána, sdělena přispisem českým místodržícím s nařízením, aby vyslali ze sebe tři osoby ke kardinálovi Harrachovi, nabídnuly mu kancléřství ve formě obmezené a sdělily mu stručně hlavní zásady, dle nichž universita bude sloučena. Stalo se tak a Harrach kancléřství přijal, ovšem s jistou byt i zakrytou klausulí, že by si přál, aby spojení vysokých škol, jak je císař zamýšlí, od papeže dobře bylo přijato. Ferdinand III. viděl v tom vytáčku a proto musili místodržící poslati druhou deputaci k Harrachovi s vyřízením, že císař úmysl svůj pojal a provésti hodlá bez ohledu na schválení nebo neschválení papežovo, a kardinál požádán, aby nabízené kancléřství přijal bez výminek a klausulí. Harrach nevida jiné pomoci svolil (4. ledna 1654), ač nepochybně dosti nerad. Místodržící sdělili to (14. ledna 1654) císaři a obdrželi za několik dní (25. ledna) odpověď, aby sloučení university hned provedli a s arcibiskupem, jezuitu i dosavadním protektorem kolleje Karlovy dohodli se o slavnostní způsob, jakým by se to státi mělo.

Když vše bylo připraveno, vydány 23. února 1654 císařské rozkazy, v nichž se dotýčným osobám oznamovalo, že arcibiskupové Pražští budou kancléři university, dosavadní protektorát kolleje Karlovy že se zrušuje a professorům se nařizuje, aby uzavřenému sloučení Karolina s Klementinem se podrobili. Zároveň rozkázáno, že bohoslovecká fakulta má býti první, z níž se

bude voliti rektor spojené university. Pro tentokrát však se nevolilo, nýbrž dle přání císařského přijat za prvního rektora magnifika P. Jan Molitoris, toho času představený či rektor koleje Klementinské.

Dne 4. března 1654 prohlášeno v kostele Týnském sloučení obou kolejí v universitu Karlo-Ferdinandskou způsobem velmi slavným. Slavnosti účastnili se nejvyšší úředníci zemští, kardinál Harrach, zástupcové čtyř měst Pražských, všichni professoři, doktoři a studenti i množství lidu. Po slavných službách božích, které měl probošt od sv. Víta Jan Raš z Ašenfeldu, sekretář místodržitelství přečetl (latinsky a česky) zakládací listinu o sloučení university, a po něm děkovací a oslavné řeči měli děkan fakulty lékařské Marcus Marci a P. Karel Groben-donque. Potom přezpíván hymnus „Tě boha chválime“ a celá společnost k universitě příslušná odebrala se do Klementina, kdež jesuiti upravili kardinálovi, místodržícímu a professorům skvělou hostinu. — Fakulty zvolily si ještě téhož roku patrony, a sice bohoslovecká sv. Jana evangelistu, filosofická sv. Kateřinu, právnická sv. Ivona a lékařská sv. Kosmu a Damiána. Za chrám pro služby, boží pro fakulty sídlící v Klementině vybrán kostel sv. Salvátora, pro fakulty v Karolině kostel P. Marie v Týně. Zde též odbývány veškeré slavnosti sloučené university se týkající, jmenovitě installace rektorské*).

Kardinál Harrach zůstal se svým theologickým a filosofickým ústavem (v Králově Dvůře) docela mimo universitu, což bylo pro něho a žáky, kteří tam vstupovali, velikým ponížením. Arcibiskup nesl to tuze těžce, již proto, že přirozené, následkem odloučení od university, míval žáků mnohem méně. Mohl sice vždy se opírat o bullu papeže Urbana VIII. a dosáhl také toho, že semináři jeho 27. listopadu 1655 propůjčena byla táž práva, která měla akademie jesuitská**): celkem však přece jenom ústav jeho byl školou soukromou, kdežto sloučená universita byla velikým ústavem veřejným. — Za císaře Leopolda I. (1657, 30. června) začalo se potom jednati, aby také učení arcibiskupovo připojeno bylo k universitě, o čemž později budeme vyprávěti.

*) Prvním rektorem byl, jak svrchu pověděno, P. Jan Molitoris (theologie), druhým teprv po druhé volbě prof. Jan Pippius (práva), třetím prof. Mikuláš Franchimont (lékařství), čtvrtým P. Ondřej Schambogen S. J. (filosofie).

**) Toto faktum jest mi známo jenom ze zmínky v Menčíkově článku: Censura v Čechách (Věstník Uč. Spol. 1888).

V Římě rovněž nebyla radost ze sloučení Klementina s Karolinem a sice hlavně proto, že věc se provedla docela bez hlasu papežova i kongregace k rozšíření víry čili tak zvané propagandy. Harrach sám r. 1655 *) slyšel, jak „velmi ostře“ kardinálové o tom se vyslovovali. Ale nový papež Alexandr VII. smýšlel mírněji. Přál si jen, aby se stalo něco, čím by reputace propagandy, tímto případem poškozená, byla nějak napravena, a pak aby ve příčině přednášek na fakultách bohoslovecké a filosofické našel se prostředek, aby tak docela všecko nepřednášeli jenom jesuité. Bude-li v těchto věcech vyhověno, chtěl papež všecko ostatní schváliti, jak císařem bylo provedeno. — Ale nestalo se ani jedno, ani druhé; universita přece zůstala sloučená a papežská stolice neprotestovala proti tomu.

Zakládací listina ze dne 17. listopadu 1653 stanovila, jak pověděno, jenom hlavní zásady. Spojená universita Karlo-Ferdinandská potřebovala však nové řády, jak pro správu svou vlastní, tak také pro postup vyučování. V obou směrech staly se některé kroky, ale s velikými obtížemi a po tuhých bojích.

Ve příčině řádů pro správu university nařídil císař záhy po provedeném sloučení (14. dubna roku 1654), aby zpořázen a jemu ke schválení předložen byl návrh statut pro vysokou školu. Porady o návrh, vedle rektora a professorů ze všech 4 fakult, zúčastniti se měli také zástupcové vlády, aby prý práva císařská v ničem nebyla zkrácena. K tomu cíli vysláni do schůzky komise jeden z místodržících, dva appellační radové a jeden z úředníků české komory. Professoři, jmenovitě jesuitští, byli tímto ustanovením tuze nemile dojatí. Užívali všech prostředků, aby se prokázala veřejně neodvislost university od místodržících. Ale císař nesl to nelibě, již proto, že místodržící tehdaž v doslovném toho slova smyslu zastupovali panovníka a drželi úřady své vlastně jen po čas jeho nepřítomnosti. Jinak Praha platila formálně za residenční město, a když císař přijel, místodržící přestali úřadovati, t. j. na venek vycházela veškerá nařízení jménem panovníka a nic jménem úřadu, který ho zastupoval po dobu nepřítomnosti.

Z té příčiny také císař, nepochybně dle návrhů pánů místodržících, ostře dokračoval proti pokusům university o úplnou samostatnost a ne-

*) Dopis Harrachův ze dne 1. května 1655 v archivu ministerstva vyučování ve Vídni. (V přepisu chovaném v archivu zemském v Praze jest: 1650; toť však patrný omyl písařův.

odvislost. V komisi, kteráž měla připravit návrh statutu universitního, přicházelo zatím k tuhým sporům, hlavně mezi professory a rektorem. Tento zdráhal se předložiti komisi privilegia Karolinská i Klementinská, jichž bylo nutně potřebí. Když tato nesnáze byla ukončena, a sice teprv po zprostředkování císařském, rektor Jan Molitoris předložil komisi hotový návrh příští zlaté bully pro universitu, kteráž by zavírala v sobě všechno, čeho bylo třeba, a sice v duchu zásad zakládací listiny ze dne 17. listopadu 1653. Světští professoři byli návrhem rektorovým velmi překvapeni, poněvadž byl zdě-

lán bez jejich vědomí. Zdráhali se jednati o něm, pokud neobdrží pro sebe přepisy. Rektor je nechtěl dáti, a když konečně svolil, povstal hned zase spor nový, zdaž se má o návrhu hlasovati dle počtu profesorů anebo dle fakult, tak aby každá pro sebe měla jeden hlas.

Zatím panovník, jemuž jednání o statuty trvalo dlouho, vydal 8. července 1654 po dorozumění s místodržitelstvem dekret, jímž bez ohledu na přání university ze své moci nařídil celou řadu ustanovení pro budoucnost platných. Především dostala universita nad sebou policejní dozor tím, že zřízeno místo tak zvaného

Kroje XVII. století.

císařského superintendenta, jehož povinností bylo, aby docházel do všech sezení akademického senátu, zdaž neděje se tam nic protizákonného, co by se nesrovnávalo se zřízením zemským a zákony politickými. V takovýchto případech měl právo napomenouti senát anebo snesení jeho zastaviti, až do dalšího nařízení místodržících. Pak měl vésti dozor nad professory, zdaž dle předpisů odhývají přednášky, a jak spravují jmění university. Veškeré these, které měly býti předmětem veřejných disputací, musily se napřed předložiti superintendentovi, aby je zkoumal po stránce politické. — Za prvního superintendenta jmenován 24. září 1654

František Ferdinand Camel, od r. 1650 rada při soudě appellačním. Bližšího nevíme o něm bohužel nic, jen to, že při apellačním soudě zůstal až do smrti své 9. října 1681.

Dekret ze dne 8. července 1654 vedle toho učinil ještě několik do života universitního hluboce zasahujících opatření. Především stanovil složení akademického senátu, potom způsob volby rektorské, konečně určil meze soudní pravomocnosti universitní. Akademickému senátu přiřknuta sice soudní pravomocnost nade všemi professory, úředníky a řádně imatrikulovanými studenty, ale jen jakožto první instancí. Ve věcech soukromoprávních a trestních za dru-

hou instanci nad universitou prohlášen appellační soud, ve věcech politických královské místodržitelství. Tím odvislost university od tohoto úřadu zřejmě a znovu byla vyslovena.

Zasedání komise, která měla vypracovati návrh statutu universitního, stávalo se po 8. červenci bezúčelným a porady její byly také k výslovnému rozkazu císařskému přerušeny. Universita činila sice ještě potom všelijaké kroky, aby zbavila se odvislosti od místodržitelství a appellačního soudu. R. 1656 připadl někdo na myšlenku, aby stížnosti své s podpisy všech profesorů, doktorů i studentů podali přímo císaři. Stalo se tak skrze akademický senát, ale výsledek byl špatný. Vláda spatřovala v tomto kroku „spolčování, závazky a puntování,“ kteréž obnoveným zřízením (čl. A 13) přísně se zapovídaly, a i smrti mohly býti trestány. Stížný spis musil tudíž ihned býti zničen.

Vláda upravovala potom všechny ostatní řády universitní sama. Roku 1655, 9. dubna vydáno nové nařízení o volbách rektorských, roku 1656, 16. září podrobněji provedeno ustanovení o poměru university k místodržitelství. Při té příležitosti vysloveno, že these k disputacím doktorským nemusejí se více předkládati superintendentovi, nýbrž toliko rektorovi university, kterýž ovšem musil s toutéž opatrností bdíti, aby neproklouzlo něco vládě nelibého. — Na počátku roku 1657 (10. března) zřídil císař novou komisi, kteráž měla ve spojení s akademickým senátem udělati svod všech nařízení pro universitu platných a sice jako jeden dobře upravený celek. Komise však nepřišla z místa. Tehdejší doba tuze dbala forem etiketních a professoři nebyli v té příčině lepší nežli jiní lidé. Od počátku universitní unie začaly se titěrné spory o vyšší a nižší hodnost a o pořadí, jak professoři vedle sebe anebo za sebou mají státi, seděti atd. Několikrát musil i panovník sám do sporů těchto zasáhnouti. I komise nově zřízená, dříve než ještě úplně se sešla, byla již také plná podobných malicherností. Než z nich vybědla, zemřel císař Ferdinand III., a ona pak se více nesešla. Svod universitních zákonů dodělán nebyl. Základem universitního zřízení zůstával nápotom dekret ze dne 17. listopadu 1653 a ony přípisy panovníka a místodržících, které k vysvětlení a doplnění jeho byly vydány.

* * *

Bedlivější čtenář shledal, že sloučení Klementina s Karolinem v jedinou universitu Karlo-Ferdinandskou bylo více formální, než

věcné. Světské fakulty (právníká i lékařská) měly jiný řád pro jmenování profesorů, jiné platy a povinnosti, nežli fakulty jesuitské (bohoslovecká a filosofická). Jesuité byli sice velmi bohatí, ale jmění jejich patřilo kolleji Klementinské, a nikdy nebylo sloučeno ani s universitou ani s vlastními fakultami jesuitskými, takže obě fakulty jejich byly jako fakulty velmi chudy. Karolinum mělo dosti veliký důchod ze jmění svého, které taktéž nesloučeno s universitou, nýbrž zůstalo majetkem pouze oněch dvou fakult, které Karlovu kolleji tvořily, t. j. právnícké a lékařské.

Ve příčině studijního řádu a kázně nad posluchači nestalo se sloučením universit rovněž pranic, co by i na vnitřní jednotu vysokého učení Karlo-Ferdinandského ukazovalo. Fakulty jesuitské šly úplně vlastní cestou a řídily se toliko předpisy svého řádu. Kázeň nad posluchači fakulty bohoslovecké a filosofické vykonávali sami, bez ohledu na společného rektora a pravomoc senátu. Co vyučování se týkalo, nedali si jesuité již dokonce nikým poroučeti a nijak se obmezovati. Blížili se tehdy k největšímu vývoji síly a slávy své; tuhá organizace řádu, veliké jmění i nepopíratelné zásluhy o katolickou církev, činily je mohutnými, že nikdo proti nim vystoupiti si netroufal. Fakulty jesuitské měly tehdy také poměrně veliké počty posluchačů; ve filosofii (jakožto studiu přípravným) bývalo jich mnoho set a ne méně i v theologii. Provinciál řádu následkem toho ustanovoval větší počet profesorů, ale ovšem ne na stálo, nýbrž dle pohodlí řádu: dnes někdo učil, zítra poslán jinam a nahrazen silou novou.

Naproti tomu fakulty světské, i po sloučení, měly hojně nesvobody a odvislosti: ve věcech politických i světských od superintendenta, ve věcech náboženských od jesuitů. Professorů a posluchačů na nich bylo velice málo. Právníká fakulta měla toho času čtyři řádné professoři; r. 1656 (v říjnu) přibyl k nim na čas jeden mimořádný. V roce 1654, kdy sloučení university Karlo-Ferdinandské se stalo skutkem, měla právníká fakulta 53 posluchače, 1655 jenom 45, 1656 43 a 1657 klesl počet až na 29. Doktorské promoce byly roku 1654 a 1655 dvě, 1656 žádná, 1657 tři. Hodnost licenciátskou dosáhlo za tato 4 léta celkem 10 studujících. — Na fakultě lékařské byly tuším poměry ještě o něco horší. Slovatný professor Marcus Marci udělal sice návrh statut, dle něhož veškerá věda lékařská přednášeti se měla od pěti řádných profesorů, a každý posluchač měl 5 let býti ve fakultě zapsán. Návrh se však neprovedl; ve skuteč-

nosti nebylo více učitelských sil než 3 profesori řádní a jeden mimořádný. Počet posluchačů byl rovněž pramalý. Na venek fakulta lékařská tím měla vliv, že dle císařského reskriptu ze dne 25. dubna 1651 všickni praktičtí lékaři, chirurgové, lékárníci a porodní baby byli podřízeni doзору fakulty, a bez jejího svolení nikdo nepřipustěn k vykonávání praxe.

Z pravidla sčítá se vina špatného stavu fakult právnické a lékařské na nedostatečný řád studijní, a na nepatrnou vědeckou snahu nejvyššího počtu professorů. Zajisté že do veliké míry právem. Ale po hrůzách války třicetileté nebylo na velmi četných universitách o nic lépe, ba nebylo možno ani jinak, než velmi poneháhu pozvedati vědeckou snahu a opravovati řády studijní. Celý tehdejší život veřejný a společenský i poměry hospodářské dlouho byly takovy, že málo koho lákaly ke studiu práv anebo lékařství. Ba tyto poměry působily více, než nedobré studijní řády, čehož nejlepším dokladem jsou fakulty od jesuitů řízené. Na těchto byly studijní řády rovněž dosti chatrné. Jesuité s houževnatostí lepší věci hodnou stáli, co vyučování se týkalo, na principech, které byly dobré při vzniku řádu, ale postupem času nevyhovovaly, nýbrž potřebovaly nutně oprav. V tomto přemrštěném konservativismu spočíval zárodek vnitřního úpadku jesuitského řádu*). Po válce třicetileté způsob jejich vyučování ve filosofii i v bohosloví měl citelné nedostatky, větší snad než na př. tehdejší studium právnické, a přece fakulty filosofické i bohoslovecké byly plny studentstva. A to proto, že zde kynula budoucnost, moc, síla a obecná vážnost.

O způsobu přednášek, řádech studijních i pokusech opravných mohu zevrubněji pojednati teprv až delší periodu politických i vnitřních dějin budu míti za sebou. Bez porovnávání s universitami jinými, jmenovitě zahraničními, nebyl by náš obraz úplný, a to lze provésti teprv v dalším postupu našeho vypravování. Na ten čas třeba jen promluvití blíže o pokusech k opravě studia bohoslovného, kteréž podnikal císař sám, a sice ne za účelem vědeckým, než čistě praktickým, chtěje dobu studijní zkrátiti, aby rychleji vycházeli kněží do světa a mohly fary jimi býti osazovány. Zmínil jsem se již svrchu o této věci (str. 174) a také,

*) V 19. století chovají se jesuité vůči vědeckému ruchu a naukovým snahám docela jinak, neboť členové řádu účastní se snažení vědeckého na všech jeho polích se zdarem z pravidla vynikajícím. Z toho souditi možno, že sami nahlížejí chyby, kterých řád v minulosti se dopustil.

že původně účastněn chtěl býti při ní i český sněm. Konečně žádal císař o dobré zdání u arcibiskupa a provinciála jesuitů. Co tento odpověděl, není povědomo, ale dle zásad řádu, sotva jesuité v něčem císaři povolili. Arcibiskup poslal list císařský rektorovi svého semináře Jindřichu Meckenburgrovi a jeho odpověď (ze dne 20. června 1654) zachovala se nám*). — Z ní viděti jest dosti hluboko do tehdejšího zřízení bohosloveckých studií.

U jesuitů v Klementině trvalo studium filosofické tři léta a bohosloví čtyři léta. V ústavu kardinálově filosofie jen dvě a bohosloví jen tři léta. Dříve než někdo do theologie vstoupiti směl, musil filosofii míti odbytou, a sice ti, kdož chtěli bohosloví studovati u jesuitů, musili u nich bývati ve filosofii, a totéž platilo i o semináři arcibiskupském. Císař naproti tomu si přál, aby jesuité i arcibiskup přijímali do theologie žáky i odjinud, jen když budou mravní, 24—25 let starí, a aspoň částečně ve filosofii sběhlí (tolik, jako posluchači, kteří absolvovali tak zvanou logiku). S těmi mělo bohoslovecké studium ve třech letech býti odbyto; a sice tak, aby vycvičili se v písmě svatém, v právě kanonickém a kasuistice, především však měli se vzdělávati v kázání a katechisaci.

Rektor arcibiskupského semináře v zásadě neměl ničehož proti tomuto přání císařskému, a byl hotov přijímati odjinud posluchače do bohosloví; než v praxi pravil, že nedá se to provésti, poněvadž mezi 8—10, kteří se hlásí, sotva jediný jest dosti zralým a mezi 20 sotva jediný zralým a zároveň mravním. Udělali se s těmito lidmi již několikráte trpké zkušenosti; jest prý obecně povědomo, jak potom kněží, kteří z nich vyšli, jen všude byli ku pohoršení, a s kollátory i konsistoří v ustavičných svárech. Proto prý není jiné pomoci, než přijímati mladíky 18—20leté napřed do filosofie a když tu odбудou teprv do bohosloví. Tím jedině je možno, každého mladíka dokonaleji seznati a během 5letého studia odhadnouti, zdaž se hodí ku kněžství čili nic.

Meckenburger připouštěl ovšem, že dle nynějších poměrů ani jesuité ani arcibiskup nepostačí obsazovati místa po zemřelých farářích, tím méně pak dodávati kněze na fary nově zřízené. Neboť ze semináře Harrachova za 1½ léta (1652—1653) vyšlo toliko 13 kněží a r. 1654 mělo jich vyjítí všeho všudy 11. Ale

*) V archivu Harrachovském v Mostě nad Litavou. Já užil opisu chovaného v archivu zemském v Praze.

proti tomu neznal jiné pomoci, než aby se farářům neodnímalý příjmy, a pak aby seminář arcibiskupský se také spojil s universitou Karlo-Ferdinandskou *).

Zkrátka, rektor arcibiskupského semináře odmítl návrhy císařovy, a Harrach tudíž dle všeho nepřijal je také. Zaváděl ve svém semináři pořádku nějaké novoty, jmenovitě tuhou disciplinu, přísné zkoušky z bohosloví i zkoušky farářské, ale po úpravě studií ve smyslu přání císařova, neviděti ani stopy. Rovněž jesuité zůstali naprosto při svém dosavadním způsobu ve fakultě filosofické i bohoslovecké. Snahy o rychlejší zjednání kněží minuly se tudíž s cílem.

Co ostatních škol v zemi, mimo university a kolleje jesuitské, se týkalo, máme o nich zprávy tuze špatné. Již sněm r. 1654 nařikal na veliký nedostatek při vyučování mládeže. O dobré učitele byla nouze a i rodinám šlechtickým se jich nedostávalo **). Na školách městských, pokud o nich zprávy máme, bylo ještě hůře. V Písku r. 1648 obec žalovala se s děkanem o učitele; děkan protežoval jednoho, o němž Písečtí pravili, že s manželkou svou nenáležitě a nekřesťansky nakládá; obec chtěla mít jiného, o němž zase děkan vyznával, že jest opilec. Kandidát páně děkanův sotva prý uměl slabikovati. V Poděbradech r. 1652 byla škola sešlá, strhaná, tak že školní správce i s mládeží za deště sotva v ní hlavy ukrýti mohl a probošt Roder vyznával, že jest strach, přijde-li vichřice, aby krovy, trámy i zdi se nesřítily. — Za to však Poděbradští měli v knězi Ondřeji Janovi Výslavovi dobrého učitele, aspoň pro náboženství, neboť 1653 sami doznávali, že děti jejich u něho prospívají, ano starí rodičové od vlastních dětí prý se přiučují.

Jediné město, o němž záhy po skončené válce jsou zprávy, že mělo školu dobrou a pořádanou, jest Příbram. Farář tamější r. 1650 vyznává, že učitel Příbramský byl u jesuitův vychován, a že jest mravný i učený. Také o jiných učitelích své farnosti celkem mluvil příznivě ***).

*) Meckenburger užil každé příležitosti, kde mohl trochu s ústípkem mluvit o jesuitech. Tak učinil 1653, když novosvěcence arcibiskupovi doporučoval (Krásalstr. 198) a tak učinil i ve přítomném dobrém zdání, řka, že u jesuitů studuje se 7 let a v semináři 5; ale dobře prý se ví, odkud vycházejí kněží vzdělanější.

**) Dopis Zuzany Černínové 1650, 1. listopadu u Dvorského str. 245.

***) Tyto doklady mám z Pamětí o školách českých vydaných od Dvorského str. 137, 248, 360. Tamtéž otisknuty jsou také (str. 556—558) zpěvy

Za to máme dosti zpráv o vagantech, „štercýřích“ a zběhlých studentech, kteří jmenují se zhusta dešperátní logikové („desperati logici“). Chodili po městech a znepokojovali lidi. „Lecjaci“ tito mendikové (potupně „mendlíci“) všelijak si vydělávali živobytí. Chvilu někde sloužili a pak zase šli o dům dále. Jiného druhu byli chudí žáci či mendikové, kteří sice také bývali bujni a veselí, ale celkem jen za tím účelem, aby vtipnými zpěvy vyloudili na dobrodincích dary. Brali všecko: prádlo, svrchní oděv, boty i potravu.

Zpěvů mendických bohužel pramálo jest dosud známo. Pokud nás došly, jsou velmi zajímavé i se stránky kulturní i poetické. Obhrublý mrav tehdejšího věku vždy ovšem musíme mít na zřeteli, když si představujeme mendiky zpívající ku příkladu:

Chlubím se a chlubit budu,
pokud nejdéle živ budu,
to proto, že se mám dobře,
nevím skoro, co jest hoře;
neboť ačkoliv jsem mendik,
však věřte, že žádný knedlík.

Nebo zase:

Vás pak prosím, posluchači milí,
rozpomeňte se v tu chvíli,
mou milou osobu fedrujte,
a po trníčku mi darujte,
abych mohl čtrnáct krejcarů mít,
střevíce si vyplatiti,
abych nechodil na boží hod bos,
toť by bylo nového cos.

V Praze nejen mendlíci a dešperátní logikové, než často i také řádně zapsaní posluchači vysokých škol znepokojovali obecnost. Z doby válečné zbylo mnoho bujnosti, a protože každý uměl zacházeti se zbraní, šly půtky hned do krve. Zejména mezi vojáky a studenty přicházelo ke rvačkám téměř každodenním. V dubnu 1654 nabyla jedna z nich takových rozměrů, že bylo na obou stranách několik osob zabito a několik těžce poraněno.

Na nápravu těchto poměrů ani nikdo pomyslit nemohl; teprv čas musil ji přinést. —

mendiků, o nichž doleji se zmiňujeme. — O vagantech a zkažených studentech mluví svrchu uvedená zpráva Meckenburgova v archivu Harrachovském a pak dopisy Zuzany Černínové (vydání Dvorského).

V prvních letech po válce 30leté universita byla ve zlých poměrech, školy městské většinou velmi špatné, ve vsích vůbec škol naprosto nebylo.

* * *

S universitou a školstvím souvisela také censura. — Jesuité měli vlastní tiskárnu a obožovali sobě, ukazující na příklady z dob dřívějších, i právo censury, kteréž ku příkladu na Moravě měli úplně. V Čechách však kardinál Harrach nepovolil a vrchní dozor nad tiskem nedal z rukou. Nejen že veškeré spisy jemu musily býti předkládány, ale ani knihy od jesuitů sepsané, schválením řádu opatřené a ve vlastní tiskárně vytištěné, nesměly býti vydány bez svolení arcibiskupského censurního úřadu. Správcem jesuitské tiskárny při universitě byl Jiří Plachý a po něm od r. 1655 Jakub Bohr. Počátkem r. 1657 (4. března) ucházel se provinciál jesuitský Jindřich Lamparter u arcibiskupa, aby knihy od otců tovaryšstva Ježíšova vydané nepotřebovaly již žádné jiné censury a revise; dokud však byl Harrach živ, byla žádost jesuitů marná *).

Arcibiskupovi vkládal se opět do censury stát. Kardinál Harrach měl také tiskárnu. Když 27. listopadu 1655 jeho semináři udělena byla tatáž práva, jako kolleji Klementinské, bylo ve příčině censury řečeno, že sice co vřy se týče kardinál jistě bude dobře bdíti nad tiskem, ale poněvadž lehko se může státi, že by něco se vytisklo, co by čelilo proti státu a správě politické, tudíž že bude povinen všecky ve své tiskárně k tisku přichystané spisy předkládati superintendentovi university Karlo-Ferdinandské, kterýž bude je odevzdávati místodržícímu ku prohlídce, není-li v nich nic závadného. Harrach dosti dlouho se zdráhal, než s jistou výhradou se podvolil **).

Censura začala brzo doléhati na literáty tehdejší velmi těžce. Arcibiskup byl sklíčen mocí světskou, jesuité instrukcemi svého generála i provinciála; revisoři ze řádu vybraní musili se tudíž tuze míti na pozor, aby pranic

neproklouzlo. A nad nimi pak stála ještě kontrola arcibiskupská. Vyvinula se následkem toho hrozná úzkostlivost, a nikdo nechtěl míti odpovědnost i za spisy neb věty sebe nevinnější. Proto raději všecko potlačováno. Že tím literatura nesmírně trpěla a i mužové jako jesuita Balbín byli vydáváni v šanc těžkostem všeho druhu, jest obecně známo a bude v kapitole o literatuře místněji doloženo.

Ku konci této statě, universitě a školám věnované, nelze nezmíniti se ještě o jedné starosti kardinála Harracha, a sice o český hospic v Římě, založený Karlem IV. Císař Ferdinand III. již r. 1645 vyžádal si dobré zdání místodržících o tomto hospici, který „zašel a jehož příjmy k jiným účelům byli obráceny“. Ale místodržící patrně nevěděli si rady. Teprv o deset let později (1655), když Harrach byl v Římě dopsal císaři (30. července) a připomenul mu, v jakém stavu se hospic nalézá a co by se nyní, když Čechy se staly katolickými a více poutníků do Říma se odebrati bude, státi mělo pro jeho nápravu a pozvednutí. V letech 1655 až 1657 mezi kardinálem a místodržícími houfně o to dopisováno, ač bez příliš patrného zdaru. Nicméně neslušelo se mlčením pomínouti ani tuto stránku činnosti Harrachovy *).

Katolická reformace na Moravě a ve Slezsku.

Na Moravě také stavové na sněmích zavdali podnět k reformaci náboženské, jakož na svých místech bylo pověděno. A vedly je k tomu tytéž podněty jako stavy české. Jenže poměry na Moravě byly pro církev katolickou mnohem horší nežli v Čechách. Pokud byl živ kardinál František z Ditrichšteina, biskup Olomoucký, dodělával se katolicismu nepopíratelně velikých úspěchů, třeba že na zřeteli míti sluší, že kardinál ve zprávách do Říma posílaných výsledky své činnosti upřílišoval. Ale po jeho smrti (1636, 19. září), když arcikníže Leopold Vilém stal se biskupem Olomouckým, když přišlo k trvalému osazení markrabství od Švédů, když administrátor biskupství a kapitola násled-

*) Tak dle akt archivu arcibiskupského. Liší se podstatně od udaje p. Menčíkova (Censura v Čechách a na Moravě str. 111). Jinak poskytla mi práce p. Menčíkova mnoho podrobností.

**) Jeden dosti zajímavý doklad arcibiskupské censury mám po ruce z r. 1656. Toho léta v dubnu předložena byla ku schválení německý kalendář. Byla v něm mimo jiné jména 26 „vornehme Leut“ v dějinách vynikajících. Mezi nimi také Martin Luther. Censura approbovala kalendář, ale s výminkou, že jméno Luthe-rovo musí bezvýjimečně býti vyloučeno. (Archiv arcibiskupský).

*) Korrespondence z let 1655—1657 chová se v archivu arcibiskupském (opis v zemském archivu v Praze). Stála by za zvláštní článku již proto, že já nemohl jsem se obsírněji tou věcí zabývatí. — Dopis ze dne 30. července 1655 vydán jest od Tadry ve Sborníku Historickém I. 33 a od Krásly v Kard. Harrachovi str. 582. K celku viz důkladný článek Marešův Český hospic v Římě v Č. Č. Musea 1890.

kem toho se rozprchla, nastal veliký obrat k horšímu. Jest jisto a ciferně dokázáno, že po třicetileté válce žilo na Moravě mnohem více nekatolíků než v království českém.*)

Na Moravě především scházela osobní autorita, jakou měl v Čechách kardinál Harrach. Neboť arcikníže-biskup Leopold Vilém v Olomouci nikdy nesídlil; administrátor biskupství Roderich hrabě Saint-Hilaire bydlel ve Vídni, nejen pro nebezpečné poměry moravské, ale také proto, že mu arcikníže Leopold Vilém svěřil též administrátorství svého biskupství Passovského. Generálního vikáře, který by biskupa v úkonech církevních zastával, nebylo pak na Moravě, následkem neshod v kapitole, od r. 1647. Teprve po Westfálském míru, když klonilo se k odchodu Švédů z markrabství, rozprchlí členové kapitoly Olomoucké vraceli se na Moravu a vidouce bídný stav církve žádali arciknížete-biskupa, aby směl konati schůzku kapitoly, kterouž potom svolali ke 13. červnu 1650 do Vyškova, protože Švédové ještě nebyli opustili Olomouc. Snesení této schůzky dotýkala se mnohých církevních záležitostí, jako pokladu katedrálního kostela, archivu kapitulního do Vídně odvezeného atd. S důrazem však žádali kanovníci, aby arcikníže-biskup jmenoval za sebe generálního vikáře a pak aby přiměl administrátora biskupství k tomu, aby bydlel na Moravě.

Arcikníže-biskup Leopold Vilém zdržoval se tehdaž jakožto místodržitel ve španělském Nizozemí (Belgii) a trvalo tudíž déle, než došla na Moravu jeho odpověď. Celkem však schválil usnesení schůzky a ve všem jejímu přání vyhověl. Protože hrabě Saint-Hilaire buď na Moravu nechtěl nebo nemohl, ustanovil nového administrátora pro biskupství Olomoucké, a sice tamějšího kapitulního probošta Jakuba Merkuriána.***) Za generálního vikáře a zástupce svého při úkonech církevních jmenoval arcikníže děkana Olomoucké kapitoly Claudia svobodného pána ze Sorina. Potom učinil arcikníže ještě mnohá jiná důležitá nařízení: jmenoval přisedlíci konsistoře, rozkázal, aby se provedla revise celé diecese a kacíři, kteří za švédské doby se zde

usadili, aby buď byli na víru obráceni nebo přinuceni vystěhovati se ze země; konečně přál si, aby počet vikariátů čili děkanátů po venkově byl zvýšen, k vůli snadnějšímu přehledu a častějšímu dozoru nad kněžstvem i obyvatelstvem. Za faráře neměly se dosazovati leč osoby vědomostmi i zbožností vynikající.

Všecky tyto věci snadněji se vyslovily, nežli provedly. Zejména rozmnožení vikariátů a osazování far schopnými kandidáty. Byloť na Moravě jako v Čechách kněžstva tuze málo, a v něm ještě mnoho osob docela nepovolných. Za doby švédského panství v markrabství rozprchl se mimo to hojný počet duchovenstva po ostatních zemích, zvláště do Čech; bylo třeba mnohaletého dopisování, než aspoň někteří z nich se navrátili.*). — Nedostatek biskupské autority pocítován byl při každém kroku, jmenovitě při pokusech vlády o vměšování do poměrů církevních. Již r. 1651 měl generální vikář Claudius ze Sorina těžký boj o dvě věci, o desátky a o právo patronátní. Sporné záležitosti v těchto obou směrech potahoval na sebe císařský tribunál (resoluce císařská ze dne 29. července 1651) a byl podporován od stavů, kteří chtěli, přitom aby také něco připadlo k zemiskému soudu. Generální vikář naproti tomu mnil, že spory toho druhu náležejí před soud biskupský.**). Otázka zůstávala déle nevyřízená a zkalila dosti povážlivě poměr moci státní k moci církevní. Arcikníže-biskup však přes to na Moravu nepřišel, pro velmi četná, důležitější zaměstnání v jiných stranách. Teprv když složil místodržitelství v Nizozemí (1655) a odstěhoval se do Vídně, přijel 1656 do Olomouce, ale na krátkou chvíli. Ostatek byla kapitola úplně ponechána sama sobě.

Také ve příčině řeholí stalo se na Moravě mnohem méně nežli v Čechách. Za celou dobu od míru Westfálského až do smrti císaře Ferdinanda III. (1657) zřízeny jsou dva nové kláštery. Roku 1653 Františka hraběnka Slavatová rozená z Meggau, vdova po Jáchymovi Vilémovi Slavatovi, druhorozeném synovi bývalého nejvyššího kancléře pana Viléma Slavaty,

*) Doklady najdou se v mém článku, který za nedlouho bude vydán tiskem v Časopisu Matice Moravské.

**) V dopise finančního archivu ze dne 1650. 6. července. jmenuje se ještě „Roderigo Graf von Saint-hiller Administrator der beiden Hochstifte Passau u. Olmütz“. Jmenování Merkuriána mohlo se tedy státi teprv po 6. červenci, a nepochybně stalo se ještě později.

*) Dopisy toho druhu od konsistoře Olomoucké ke Caramuelovi z Lobkovic z r. 1653, 10. února a 1654, 14. září, nalezájí se v arcibiskupském archivu v Praze. Zvláště ve druhém z nich hořekuje se velmi na nedostatek farářů na Moravě. — Co ostatního vypravování se týče viz Pilarze a Moravtze Moraviae historia III. str. 541.

**) Archiv arcibiskupský v Praze: dopis Sorinův ze dne 19. května 1653 Caramuelovi z Lobkovic.

založila kolej*) pro jesuity v Telči, kteráž postupem času i velmi hojně byla nadána. R. 1657 Jan Ferdinand kníže z Lichtensteina zřídil klášter pro Barnabity čili Pauliny v Moravském Krumlově. — Jesuité měli na Moravě, možná, ještě větší vliv a moc nežli v Čechách. Nebyloť v markrabství ústavu pro vzdělání kněžstva jen toliko u jesuitů; oni také měli sobě již od času kardinála Ditrichšteina svěřenou censuru knih a nepodlehali nijaké cenzuře biskupské. Toto privilegium dali si znovu potvrditi od arciknížete-biskupa Leopolda Viléma dne 17. října 1653.***) Měli tudíž nejen literaturu, ale také výchovu všeho příštího kněžstva úplně v rukou.

Nicméně za okolností právě vyložených katolická reformace na Moravě při nedostatku vrchní správy církevní byla úplně prováděna od státu a od stavů; kněžstvo moravské samo účastno bylo v menší míře; porad konaných o reformaci při dvoře, a co v zemi potom provádělo, činilo vše jen jakožto pomocný orgán vlády.

Vláda nečekala ani, až Švédové budou z Moravy pryč, ale hned po míru Westfálském a ještě za jejich přítomnosti v zemi nastoupila na rozhodnou dráhu proti nekatolíkům. — Následkem určitého případu vydána byla 23. července 1649 císařská resoluce,***) že královský fiskál má bedlivý pozor míti, aby nikdo z emigrantů nezdržoval se v zemi přes lhůtu od panovníka jemu povolenou. Kdo by tak činil, aniž by o prodloužení termínu požádal, měl býti zatčen a uvězněn. Když potom sněm r. 1649 a 1650 (str. 71 a 81) ujal se horlivě otázky náboženské, vydal panovník řadu patentů proti kacířům a kněžím nekatolickým.†) Na větším díle jsou téhož obsahu jako patenty vydané do Čech, proto jen kratičce lze o nich se zmíniti.

Dne 8. ledna 1651 vydáno nařízení proti nekatolickým kněžím, že mají býti schytáni a vězněni; dne 21. února uveřejněna ve trochu jiné úpravě resoluce, vydaná o něco dříve pro Čechy (1650, 26. října), že nekatolíci majitelé

statků zemských nemají práva činiti nové vklady, nýbrž že buď do dvou měsíců se mají státi katolíky, anebo musí ustanoviti si katolické zastupce. Zprávy z panství Třebíčského a jiných několika zavdaly podnět k patentům ze dne 3. a 23. března 1651, že páni nemají na svých statcích trpěti nekatolické úředníky a služebníky. Dána jim lhůta 6 neděl, aby se k víře katolické obrátili; kdo by tak neučinil, měl úřadu nebo služby své úplně býti zbaven a jakožto přestupník vládních rozkazů vězením nebo jinými tresty stížen. Jisto jest, že provedení těchto i jiných nařízení císařských setkávalo se s velikými překážkami a sice z těchto příčin, o nichž jsme již obšírněji mluvili při dějinách reformace v Čechách.

Konečně žádal panovník 3. srpna, aby stavové všecku plni věnovali na vyplnění kacířstva a dali mu zprávu o náboženském stavu země, jmenovitě, kde až posud zdržují se lidé nekatolíci. Žádost tato zavdala podnět k obšírnému jednání o náboženství na sněmě moravském, kterýž se sešel 3. listopadu a zasedal až do 22. prosince 1651,*) máje za císařské komisaře Julia hraběte Salma a rytíře Jana Ferdinanda ze Švábenc.

Stavové žádali především panovníka, aby obnovil staré, již během 30leté války vydané patenty proti nekatolickým vrchnostem a jich úředníkům, a dal jim poslední lhůtu 3 měsíců od publikování tohoto snesení sněmovního, aby buď se stali katolíky a nebo ze země se vystěhovali. Nad náboženstvím stavů měl bdíti tribunál, zemský hejtman a hejtmani krajští, nad náboženstvím sousedů magistráty ve městech, nad poddanými vrchnosti. Zvláštní pozor měl býti věnován „predikantům“, kteří ze Slez a z Uher do země přicházeli, podomní schůzky konali, a lid od pravé víry odvraceli. Jestliže nedávný patent hrozil jim vězením, usnesl se sněm, aby jiným ku výstraze pořádně byli trestáni a s nimi i ti, kdož je v tom podporovali a jim nadržovali.

Sněm netajil se tím, že obnova katolického náboženství nebude tak dlouho možnou, pokud nebudou spustlé a zaslé fary obsazeny řádným kněžstvem a pokud venkovskému lidu, válkou na těle i duši spustlému, nedostane se pořádku.

*) Snesení sněmovní u D'Elverta Rebellion str. 605 č. 197. Co tam jest vynecháno, vypsál pro mne laskavě ze současného sněmovního tisku p. prof. Dr. Fr. Kameníček v Brně. — Konstatovati však nutno, že český a německý text snesení sněmovního nekryjou se úplně, nýbrž připouštějí v různých věcech různé výklady.

*) V pramenech jesuitských až do r. 1663 jmenuje se „domus tertiae probationis“, potom teprv „collegium“.

**) Menčík, Censura v Čechách a na Moravě ve Věstníku Učené Společnosti 1888.

***) Tištěná u D'Elverta, Rebellion str. 558 č. 179.

†) D'Elvert, Rebellion str. 602 č. 196, Pilarz a Morawetz Moraviae historia III. 281; stručný ale dobrý náčrtek v Šujanově spisku Rakousko po válce 30leté str. 56 a násl.

ného vedení i vyučování. A proto usnesl se, velmi podobně jako o něco dříve v Čechách, aby zvolily se komise k prohlídce far a bývalého jich majetku; poznání skutečného stavu mělo potom vésti k soustavné nápravě.

K tomu cíli zvoleno pět krajských komisí po čtyřech členech; v každém kraji pracovati měla jedna komise a čtyři členové její obrání po jednom z každého stavu.*)

Nad komisemi krajskými stála komise hlavní, kterouž dle všeho také zvolil sněm. Byla tříčlenná a sice náleželi do ní: Claudius svob, pán ze Sorina, děkan Olomoucké kapituly a generální vikář biskupství, Jan hrabě Rotál, zemský hejtman a direktor markrabství, Jan Jakartovský ze Sudic, podkomoří, hofrychtář a assessor při tribunálu. K těmto třem osobám měl biskup Olomoucký právo přidati ještě dvě, jakožto zástupce biskupství. — Od hlavní komise měla vyjít instrukce pro komise krajské a sice s vědomím císařské vlády sestavená a od ní potvrzená. Dle ní mělo se v krajích postupovati, a každý obyvatel byl povinen komisím ve všem býti nápomocen.

Vedle těchto farských komisí světských slíbil administrátor biskupství Jan Merkurián v plném sněmě, že se strany církevní zřídí se visitace, která také bude choditi po farách, ale ne za účelem zkoumání bývalého jich majetku a způsobu obnovy, nýbrž za účelem povznesení stavu duchovenského; neboť bude prý zkoumati jen fary osazené, zdaž faráři v nich jsou křesťanský živi a bedlivě zastávají povinnosti úřadu

svého, a zdaž duše sobě svěřené náležitě opatrují. Kde pak ukáže se potřeba nápravy, tam církevní komise visitační slibovala ji provésti. Mimo to prohlásil ještě administrátor Merkurián, že při arciknížeti-biskupovi vymůže, aby na útraty jeho 6 alumnův studovalo v konviktě Olomouckém. Tím mělo se přispěti k rozhojnění dobrého kněžstva. — Když arcikníže Leopold Vilém stal se biskupem Olomouckým, založil nadání pro 12 alumnův, ale to patrně pro válečné běhy neveslo v život; Merkuriánův slib zavíral v sobě tedy toliko obnovu něčeho, co ve větší míře díti se mělo již od r. 1639.

Z tohoto usnesení sněmovního viděti jest, že komise hlavní i krajské, r. 1651 volené, dokonce nebyly komisemi reformačními v tom smyslu, jako v Čechách, nýbrž účel jich byl jiný, mnohem užší. Měly toliko sebrati pořádný statistický materiál, který by sloužil za základ k obnově zašlých spustlých a neobsazených far v markrabství. Vlastní činnost reformační t. j. obracení nekatolického obyvatelstva k víře katolické zůstavil sněm moravský výslovně tribunálu, krajským hejtmanům, magistrátům měst a, co poddaného lidu se týkalo, vrchnostem, a sice ve smyslu starších patentů císařských, dle nichž tito úřadové měli bděti nad tím, aby v zemi nezůstávali kacíři a aby všickni, kdož se obrátiti nechtěli, do určité lhůty (3 měsíců) ze země se vystěhovali. Poučování obyvatelstva ve smyslu náboženství katolického zůstalo duchovenstvu farnímu a kde toho nebylo missionářům, kteří ze všech řeholí, jmenovitě však z řádu jezuitského, vycházeli a po městečkách, vesnicích a zámcích kázali.

Nelze upírati, že tento způsob byl nohem méně pronikavý nežli reformace současně v Čechách prováděná; čeští nekatolíci záhy to prohlédli a také před komisemi reformačními prehalí, jak víme, na Moravu, kdež bylo bezpečněji a úkryt možnější. Výsledky činnosti reformační byly vskutku na Moravě celkem velmi nepatrné, jak uznával sněm odbývaný v prosinci 1652.*)

Císařští komisaři na něm prohlásili, že co dřívější sněmy ve příčině náboženství schválily, téměř nikdo nekoná a dle toho se neřídí. Stavové „litostivě“ vyznali, že jest tomu tak, a hned doložili, že v markrabství žije dosud mnoho nekatolických vrchností a nekatolických

*) Obvykle počítalo se na Moravě 6 krajů; v této příčině však tak zvaný díl čili kraj Přerovský položen za jeden s krajem Olomouckým. Stavovské komise krajské byly složeny následovně. V kraji Olomouckém: Sebastian Lustrier z Liebensteinu, scholastikus hlavního chrámu v Olomouci, Jan Baltazar Vetter svobodný pán z Lilien na Čechách, hejtman kraje Olomouckého, Bernard Václav Bartodějský z Bartoděj a na Opatovicích, a Jiří Řehoř z Olomouce; v kraji Brněnském: Gottfried Ollenius opat kláštera Zábřovského, Lev Vilém hrabě z Kounic, Zdeněk Diviš Vlkovský z Ouhrovic, Jan Heuffler z Brna; v kraji Znojemském: Benedikt Lachenius opat kláštera v Louce, Jindřich z Blíru a na Žiroticích, Fridrich Geuer ze Znojma (zde zástupce stavu panského chybí). — V kraji Jihlavském: Engelbert Benátko probošt v Nové Říši, Ferdinand Arnošt svob. pán z Bukova, Hendrich Matiaš Krabice z Weitmile, Jakub Koucman z Jihlavy; v kraji Hradčanském: Jan Salix, opat Velehradský, Gottfried Horecký svob. pán z Horky, Absolon Chorinský z Ledské, Ignatius Jelínek, královský rychtář z Hradčisté. — První z osob tuto jmenovaných je ze stavu duchovního, druhá ze stavu panského, třetí ze stavu rytířského, čtvrtá z městského.

*) Mám po ruce český exemplář současného tisku sněmovního, výtah u D'Elverta Rebellion str. 616 č. 201 a u Peschka, Geschichte der Gegenreformation II. 371.

úředníků i služebníků při nich; ti všichni prý se neohlížejí pranic na to, že lhůta, do které se měli obrátiti nebo vystěhovati, již dávno uplynula. Proto usnesli se stavové v plném sněmě na tom, aby nekatolíkům žádná lhůta více se neposkytovala, nýbrž všichni kacířští páni i jich úředníci aby byli zatčeni, čtyři neděle vězněni a pak ze země vypovězeni. Statky vrchností nekatolických měly se z úřední moci prodati těm, kdož by za ně nejvíce nabízel a byli katolíky.

Také komise ku prohlídce far r. 1651 zřízené po celý rok nezačaly práci, protože neobdržely instrukce, a té nedostaly proto, že ve Vídni na celou věc buď se zapomnělo, anebo návrh instrukce zůstal ve dvorské kanceláři ležeti. Prosincový sněm r. 1652 žádal tudíž co nejponíženěji, aby císař s instrukcí pro farské komise si pospíšil, tak aby ony činnost svou zahájiti mohly.

Ve příčině poddaného lidu neučinil sněm nižádného usnesení. Jestliže vrchnosti byly tak horlivými na svých statcích, jako hlasovaly na sněmě, bylo zajisté provedení reformace katolické v dobrých rukou. Ve skutečnosti vedlo se však jinak. Zpustlost statků, měst i vesnic byla na Moravě, aspoň místy, větší nežli v Čechách, a proto vrchnosti měly také mnohem větší strach, aby poddaní se jim nerozutékali, kdyby ostřeji na ně se dokročilo. Bez práce poddaných nebyla by měla vrchnost výživu a nebyla by mohla také platiti berně rok od roku ve větší výši od císaře požadované. A tudíž všecka nařízení zůstávala na papíře, nebo prováděla se vlažně a pomalu. Stavové moravští usnesli se sice v prosinci 1652, že uprchlí odjinud poddaní mají se původním pánům navraceti, ale toto usnesení, které se státi musilo již k vůli vzájemnosti s Čechami a se Slezskem, kde sněmy totéž byly uzavřely, provádělo se na Moravě, pokud stopovati můžeme, měrou menší nežli jinde.

Celkem však prosincový sněm r. 1652 označuje přece jenom jistý obrat, jmenovitě co nekatolických vrchností a jich úřednictva se týče. Jest pravda: statky sice z úřední moci nekatolíkům se neprodávaly aniž kacíři dávali do vězení; ale rozhodné snesení sněmovní způsobilo, že nekatolíci houfněji ze země se stěhovali anebo k víře katolické obraceli nežli před tím. Mnohým povolovali se za tímto účelem nové lhůty. Když potom na prosincovém sněmě 1653 císařští komisaři znovu napomínali stavů, aby zachovávali všecko, na čem se usnesou, zvláště

co katolického náboženství se dotýče, odpověděli oni, že tak učiniti chtějí, ale aby panovník nekatolickým vrchnostem neposkytoval více nijakých lhůt a zatvrzelé kacíře aby trestal.

To vedlo k vydání patentu ze dne 3. března 1654*) proti všem nekatolickým vrchnostem, kteréž dělají, jakoby statky prodati chtěly, ale kupců prý nalézti nemohou, a pak proti těm, kteří ze země se vystěhovali jenom na oko, že musí do 14 dní statky své prodati, sice jinak že úřady budou je sekvestrovati, dají je do veřejné dražby a prodají těm, kdož nejvíce za ně nabídnou. Ze stržené summy zaplatí se dluhy na statku vázající a ostatek dostane majetník. Rozkaz tento účinkoval. V krátké době nekatolické panstvo a rytířstvo zmizelo z Moravy téměř úplně, a rovněž vrchnostenské úřednictvo i služebnictvo stalo se brzo, až na něco málo výminek, katolickým. Ve městech zeměpanských také nebylo možno nekatolickým obyvatelům se udržeti, protože nesměli provozovati řemesel, vstupovati do cechů, nabývati městského práva atd. Tudíž i zde za několik let po Westfálském míru vykonán obrat celkem důkladný a pronikavý.

Obyvatelstvo vesnic a měst poddanských zůstávalo za to velikou měrou nekatolické. Jen tam, kde dobrou shodou a methodou vrchností i missionářů bylo možno zavésti pravidelné vyučování, lid poněmáhlu se obracel; kde toho nebylo, nedocílono po celou dobu vlády Ferdinanda III. nižádných úspěchů. Ano mezi moravskými Valachy po r. 1648 nastaly poměry mnohem horší, nežli byly v první polovici 30tileté války. Tvrdí a otužilí horalé valašští hledali u Švédů pomoci a pomáhali za to také jim. Víme z předešlého vypravování,**) že Valaši hrozným způsobem byli od císařského vojska i mimořádného soudu za tuto zpronevěru strestáni. Potom dařilo se také missionářům jezuitským mezi nimi, ale jen do r. 1648. Léta následujícího (1649) bouřili se zase již Valaši tak, že proti nim hledána pomoc mezi Valachy katolickými (portáši). Těchto najato 50 do služeb císařských, a sice na 4—5 měsíců. Platu pro ně povoleno 1000zl. z rentmistrovského úřadu moravského***). Po míru Westfálském ani nejzkušenější a nejobratnější missionáři nebyli s to s Valachy nic poříditi. Oni nevzdorovali více, jako dříve, a nedělali revoluci, nýbrž podávali se všemu, co se od nich žádalo. Zpovídali se i velebnou svátost

*) U D' Elverta, Rebellion str. 624 č. 207.

**) Českomoravská Kronika V. str. 1193.

***) Regesta z knih dvorské komory u D' Elverta, Beiträge IV. str. 323.

*) Výtah u D' Elverta, Rebellion str. 622 č. 205 a u Peschka Gesch. der Gegenreformation II. str. 372.

pod jednou přijímali, než to vše jen na oko. V srdcích zůstávali tím rozhodnějšími luterány nebo bratry. Tento odpor byl daleko nebezpečnější a horší nežli zjevný odboj. Nastoupeno proti nim od vrchností žalářováním, mukami, posty, ale nic naplat. Valaši slíbili, že budou katolíky, než slibu nezdrželi, jakmile se jim polevilo. Následkem toho r. 1653 i jesuité zastavili na ten čas missie své mezi nimi *).

Hlavní příčinou těch a takovýchto zjevů byl naprostý nedostatek stálé a spořádané duchovní správy. Jedním slovem: nebylo kněžstva, nebylo far. Komise pro otázku farskou r. 1651 zvolené, r. 1652 neměly, jak pověděno, ještě instrukce a domáhaly se jí na sněmě. Ale neobdržely jí po celou ostatní dobu vlády Ferdinanda III., takže vůbec nezačaly činnost. Na posledním sněmě, který na Moravě za života Ferdinanda byl odbýván (v únoru 1657), konstatovalo se, že mnoho členů komise té již zemřelo. I byli na místě jich povoláni jiní. A sice do hlavní komise na místě Claudia ze Sorina Petr de Requesens, oficiál biskupa Olomouckého a arcijahen kapitoly tamější, a na místě Jana hraběte Rotála nový zemský hejtman Gabriel Serenyi. V komisích krajských obsazeno nově 6 míst **). Ale ani obnovené takto komise nezačaly činnost a otázkou lepšího obsazení far pohnuto na sněmě teprve zase r. 1667 za vlády Leopolda I.

Ač tudíž pro dobu až do r. 1657 bližších statistických údajů se nedostává, přece z pozdějších hojněji tekoucích pramenů viděti jest, že katolická reformace, co lidu se tkne, nedodělala se rozhodnějších výsledků za vlády Ferdinanda III., nýbrž teprv v době Leopoldinské. Morava byla se stanoviska církve katolické r. 1657 mnohem hůře v tom nežli Čechy.

* * *

Ve Slezsku správa církve katolické byla rovněž nedobře opatřena. Biskupem Vratislav-

*) M. Václavek, Dějiny města Vsetína a okresu vsackého str. 196, 197.

**) V Olomouckém kraji na místě Jiřího Řehoře ustanoven Martin Neumann z Olomouce; v Brněnském kraji na místě Lva Viléma hraběte z Kounic, Ferdinand František Max hrabě z Heussensteina, na místě Zdeňka Diviše Vlkovského z Oubovic Karel Václav Chorinský z Ledské; ve Znojemském kraji na místě opata Lacheniusa probošt Peltenberský Tomáš von Schlessin, na místě Jindřicha z Blíru Adam Matiašovský z Matiašovic; v Jihlavském kraji na místě Ferdinanda Arnošta z Bukova Vilém Dubský z Třebomyslic. — Současný tisk snesení sněmovního z r. 1657.

ským byl od r. 1625 do 1655 Karel Ferdinand, princ Polský, kterýž toliko příjmy biskupské bral, ale ani v diecesi nesídlil, ani o potřeby její se nestaral. Nedal nikdy na kněze se vysvětití a nebyl také za biskupa konsekrován. Vratislavská kapitola důrazně proti nehospodářství jeho vystupovala, ale na konec musila ustoupiti vždy moci vyšší. Duší biskupství Vratislavského byl generální administrátor a světský biskup Baltazar Lisch von Hornau *). Provádění katolické reformace bylo ve Slezsku vedle toho spojeno také ještě s jinými obtížemi, které souvisely s právním stavem země, s akordem Drážďanským 1621, s mírem Pražským 1635 a s mírem Westfálským 1648. Za války 30leté vykonávána protireformace v mezích dovolených jen místy a chvílemi, od r. 1639 nastala vůbec přestávka, protože od této doby až do r. 1650 Slezsko bylo téměř ustavičně v rukou švédských. Mírem Westfálským a odchodem Švédů ze země nastaly také ve Slezsku poměry pro luterány nepříznivé, ale jenom v bezprostředních knížetstvích, kam přímo moc rodu habsburského zasahala (viz str. 108). Protireformace nejevila se v první době v tom, že na protestantský lid by se bylo kázáním a jinými prostředky působilo, nýbrž v tom, že v letech 1653 a 1654 provedla se všude, kam dle úmluv míru Westfálského moc císařská ve věcech náboženství sahala, veliká redukce kostelů, t. j. odevšud vypuzeni byli kněží protestantští a kostely jejich upraveny ve chrámy katolické.

Redukci prováděly komise k tomu určené, kteréž měly k pomoci také něco vojska. Ale až na nepatrné výnimky nebylo vojenského zakročení třeba. Tím způsobem odňato protestantům za dvě léta, pokud povědomo, 656 kostelů **). Velká část z nich před reformací Lutherovou patřivala ovšem církvi katolické, ale mnohé si teprv luteráni sami byli postavili. — V nynějším rakouském Slezsku nařízení císařské o odnětí kostelů protestantům prováděl s největší rozhodností Karel Eubesus kníže z Lichtenšteina, vévoda Opavský a Krňovský, kdežto naopak v Těšínsku kněžna Alžběta Lukrecie, poslední potomek rodu Piastovského, ač katolička horlivá,

*) Viz Českomoravskou Kroniku V. str. 1029.

**) V knížetství Vratislavském 116, ve Hlohovském 156, Minsterberském 48, Svidnicko-Javorském 206, Těšínském 50 (Dr. Sláma, Dějiny Těšínska str. 178, uvádí 49), a na panstvích stavovských (Standesherrschaften) či bezprostředních 81. — Počet kostelů protestantům odňatých ve knížetství Opavsko-Krňovském povědom není. Grünhagen Geschichte Schlesiens, Quellennachweisungen II. str. 37.

odporovala přílišné přísnosti, hlavně z příčin národohospodářských. Když však r. 1654 (20. března) zemřela a Těšínsko spadlo na císaře, byl i na této straně konec vši mírnosti.

Vypuzení protestantského kněžstva a odnětí protestantských kostelů minulo se pro první dobu téměř úplně s účinkem. Lid zůstával luteránským se vši rozhodností. Měl několik dobrých opor v okolí. Především musí se míti na zřeteli, že knížetství Lehnické, Břežské, Olavské, Olešnické i město Vratislav byly z ruchu protireformačního vyjmuty; v nich ani kostely se nezavíraly a ani kněží luteránští ze země nevyhnali. Vedle toho knížetství Zahaňské, kdež také redukce se prováděti měla, zůstalo na ten čas netknuto, protože pán jeho, kníže Václav Euseb z Lobkovic nehleděl nic na rozkazy císařské a nechal protestanty v klidném držení majetku i chrámů až do r. 1668. Připisovalo se to obecně vlivu manželky jeho, horlivé luteránky. Protestantský lid z knížetství bezprostředních mohl tudíž užití bohoslužby dle svého řádu tam, kde redukce se provésti nesměla, t. j. ve knížetstvích vlastní knížata majících, pak ve Vratislavi a v Zahaňsku. Toho také hojně bylo užíváno.

Vedle toho povolil Westfálský mír slezským protestantům v knížetstvích bezprostředních postavení tří kostelů, kteréž v r. 1652 ve Hlohově, 1655 v Javoru, 1665 ve Světlíci byvše postaveny, byly luteránům oprávněným a trvalým útočištěm náboženským. — Ve mnohých částech Slezska blízko protestantského Pruska, protestantské Lužice a nábožensky volných Uher měla veliký účinek. Lidé šli za hranice hledat potěchu ve svém náboženství, kteréž doma nalézati nesměli. Kurfiřt brandeburský Fridrich Vilém užíval těchto okolností hojně při velikolepých plánech svých o novou kolonizaci marky braniborské. Luteránští Slezané šli na mnoze rádi a stali se výbornými osadníky v pusté marce i dobrými poddanými nového, protestantského pána.

Jestliže již všechny tyto a mnohé jiné drobnější okolnosti byly příčinou, že lid ani potom, když byl zbaven svých kněží, nestával se katolickým, přispěl k tomu nade všechno také ten skutek, že katolická církev nabyla sice redukcemi 656 kostelů, ale neměla ani pro jedinou třetinu z nich povolanych kněží*). Následkem toho obyvatelstvo venkovské buď bylo bez kněží vůbec,

anebo potají přijímalo návštěvy vypuzených kněží luteránských. Těch zůstávalo v zemi mnoho, žili v úkrytu v horách, lesích a skalách, nebo zase ve knížetstvích, kde luteranismus byl dovolen, a občas navštěvovali bývalé osadníky, křtili jejich děti, oddávali snoubence, a podávali jim chleba a víno pod obojí způsobou. Tajní kazatelé tito zvali se „Buschprediger“, a ujali se nejen ve Slezsku, než i na Moravě a v Čechách. Kde kněží luteránských nebylo, i laikové jali se zastávatí potulný úřad kazatelský.

Přemnohé obce slezské ostatně i bez Buschpredigerů požívali pravidelné útěchy náboženské. Neboť když v letech 1653 a 1654 při redukcích vypovědělo se luteránské kněžstvo, zapomělo se úplně na luteránské učitelstvo. Tam kde hned po r. 1654 bylo možno při kostele usaditi faráře katolického, vzala činnost protestantského učitele záhy za své, ale poněvadž víme, že katolických farářů téměř nebylo, zůstali luteránští učitelové větším dílem ve svých místech bez překážky a sice až do r. 1666. — Myslím, že za tohoto stavu věcí velice jest pochopitelné, proč katolicismus ve Slezsku ještě dlouho po Westfálském míru nedodělával se téměř žádných větších úspěchů.

Na straně katolické se tyto nedostatky od samého počátku dobře viděly. Popudem generálního administrátora Lische došlo ke svolání dioceesální synody, ku kteréž princ-biskup sám přijeti mínil. Synoda rozepsána do Nissy k 26. květnu 1653, a sice tak, že všichni arcijahnové (archipresbyteri) měli před tím svolati schůzky kněžstva svého okrsku, vyslechnouti veškeré stížnosti a potřeby, a svá snesení o nich do 12. května poslati biskupské kanceláři do Nissy. Ke schůzkám v archidiakonátech určen 5 květen*). To se v pořádku provedlo a v ustanovený den sešla se synoda ve farním chrámu v Nisse. Princ-biskup Karel Ferdinand vskutku předsedal. Dlouhých rozprav krátký smysl byl, že zpořádku vydání nové agendy církevní, že prohlášeny císařské patenty proti predikantům a že uvažováno o způsobu, jak povznéstí vnitřní i zevní život v církvi i rozmnožiti počet dobrých duchovních správců. Účinek synody byl nepochybně dobrý, protože po dlouhých letech sjednotil opět kněžstvo katolické ve Slezsku a naznačil cesty, po kterých jíti třeba. Ale výsledky objevily se až po letech, když na stolec biskupský ve Vratislavi dosedl r. 1664 Šebestián z Rostocku, kterýž nejen biskupem se nazýval, ale také jim vskutku

*) Jak veliký počet far spravoval často jediný kněz, o tom viz doklad v D. Ae. Bittner Chronicon Braunense str. 20.

*) Archiv für die Gesch. des Bisthums Breslau (ed. A. Kastner) I. 247.

byl. Teprve za Leopolda I. katolická církev ve Slezsku nabývala jiné tvárnosti a také proti-reformace provedla se s pevnou a jednotnou organizací.

Do té doby působila ve prospěch katolické reformace toliko vláda a četní missionáři i školy katolické. Vláda dávala na jevo nechuť k luteránství při každé příležitosti. Orgánové její ve městech, tak zvaní císařští rychtáři, a pak hejtmáné jednotlivých knížetství byly vesměs rozhodní katolíci a starali se již o to, aby žádný nekatolík nedostal se do jakéhokoliv úřadu. Naopak zase obrát k víře katolické odměňován byl zhusta hojnými a výnosnými hodnostmi úředními. Nejrozhodnějším hubitelem kacířů byl Otto z Nostic, v l. 1661—1665 císařský hejtmán ve knížetství Svídnicko-Javorském, který již r. 1652 ostře bděl nad kněžstvím luteránským, aby nikoho k sobě nelákalo, a ani slovem ani skutkem ničehož nepodnikalo proti zamýšlené katolické reformaci*). V knížetství jeho správě svěřeném vykonána redukce kostelů nejrychleji a bezohledně.

V ústředních úřadech císařských již během války třicetileté netrpěli se nekatolíci, a máme po ruce několik rozkazů, jimiž se propuštění luteránských úředníků nařizovalo. Nicméně v posledních letech třicetileté války, při nedostatku pracovních sil, opět mnozí protestanti stali se úředníky a výběřci při slezské komoře. V prosinci r. 1651 vydán však znovu rozkaz, že všickni nekatoličtí úředníci a služebníci komory musí býti propuštěni, jestliže ve třech měsících nestanou se katolíky**). Že za těchto okolností mnozí dali výhost luteranismu, aby v úřadě se udrželi a nebo nějakého postavení v císařských službách nabyli, jest velmi pochopitelné; z doby Leopoldinské máme toho také četné doklady.

Mezi missionáři a školami stojí ve Slezsku jak v Čechách i na Moravě na prvním místě jesuité. Nesnáze jejich ve Slezsku byli větší než kdekoli jinde, a nepocházely toliko od protestantů, než na mnoze i od katolíků, od jiných řádů, ba od samé kapitoly Vratislavské. Nicméně v letech od míru Westfálského až do smrti Ferdinanda III. počíná se doba velikého jejich rozkvětu, kteráž za Leopolda I. dostoupila potom téměř vrcholu svého. Ve Vratislavi sice ani po Westfálském míru otázka stavby nového kollegia tak hned nebyla rozřešena, ale za to ve Ilhově začalo se nádherně stavěti 1653, v Opavě do-

celeno narovnání s obcí 1655, v Zahani mohli jesuité nastoupiti znovu nepřerušenu již činnost 1652, ve Svídnici dosavadní pouhá residence změnila se ve velkou kolleji, kolleje v Nisse a Kladsku (tato ovšem počítána do Čech) zůstávaly v nepřetrženém držení majetku i škol a vyvíjely se po Westfálském míru statněji dále. Pro zakládání nových residencí bylo mnoho míst obráno; prozatím došlo toliko na Hirschberg, blíže hranic českých. Jen v Opoli, kde již 1638 složen kapitál pro kolleji jesuitskou, nepřišlo se ku předu dříve až za císaře Leopolda I.

U všech kollejí byly školy, ve Vratislavi již v té době, dokud tam byla pouhá residence. Školy tyto byly dobře řízeny a záhy velmi četné navštěvovány. Ve Vratislavi byla škola jesuitská jedinou školou katolickou, protože město samo veskrze bylo protestantské i správa jeho také. Nicméně žilo ve hlavním městě mnoho katolíků ve službách kapitoly, a jmenovitě ve službách císařských. Tudiž Vratislavští jesuité měly záhy školu plnou. Oni ale přijímali zde i ve všech ostatních kollejích také děti protestantské do svých škol, což přirozeně vedlo ke konverzí. Každý obrát ke katolické církvi vykonán velmi obřadně, týkal-li se rodiny vznešenější i velmi nádherně. Katolické svátky církevní, jichž oslava v protestantské Vratislavi a ostatních městech slezských dávno byla zapomenuta, od jesuitů byly obnoveny. Učitelové i žáci chodili na processy k pontnickým místům, uvedli v život slavnost Božího Těla, a všemi prostředky vnitřní pobožnosti i zevní nádhery působili na mysl těch tříd lidu, kteréž u tehdejší zkorstnatělé orthodoxy luteránské nenacházely uspokojení*). Obraty den ode dne se množily; jmenovitě šlechta a lid městský valem vstupoval do lůna katolické církve.

Největším triumfem pro jesuity a porážkou pro luteránskou církev byl přestup dvou mužů v literárním světě proslulých. První z nich byl známý básník Adam Scultetus, kterýž přestoupil již r. 1644 a pak z rozhodnutí kon-

*) List de dto 16. února 1652 v archivu arcibiskupském v Praze.

**) Příklad provádění ve výpiscích z dvorské komory u D'Elverta Beiträge IV. str. 419 (10. prosince 1651)

*) Colmar Grünhagen, muž veskrze protestantského smýšlení, píše o tom (Gesch. Schlesiens II 335): „Auch die Protestanten und ihre Geistlichkeit tragen einen Theil der Schuld an ihren damaligen Verlusten. Jene starre immer mehr verknöchernde lutherische Orthodoxie erzeugte bei vielen, oft gerade den tiefer angelegten Naturen, ein Gefühl der Unbefriedigung, welches... zur Bekehrung benutzt werden möchte. Für den in der Zeit liegenden Hang zum Mysticismus hatte die protestantische Orthodoxie nur ein Verdammungsurtheil, während die geschmeidigere Denkart der Jesuiten derartigen Geistern auch in der Umfriedung der katholischen Kirche Nahrung und Bewegung zu verschaffen wusste“.

vertity vyzýval k disputacím a bojům bývalé své protestantské učitele. Druhý byl učený lékař Ondřej Scheffler, kterýž stal se katolíkem v létě 1653, veřejně vykonav přestup v jednom z chrámů katolických ve Vratislavi. Při biřmování nazván Angelus a proslul po tom pod tímto jménem (Angelus Silesius).

Scultetus i Scheffler mysticismem dostali se z luteranismu ke katolictví, a byli oba v tomto směru i dále velmi plodní. Zvláště Scheffler či Angelus Silesius, jehož básnické plody, ve pěkné formě sepsané, přesyceny jsou myšlenkami ze sv. Bonaventury, sv. Bernarda, sv. Augustina a španělských mystiků, jest zajímavým dokladem muže, který ukojení náboženských potřeb hledal v hloubavém přemýšlení a v cituplné zbožnosti, ale ovšem také jako ctitel jesuitů neštítel se rozhodného boje s církví luteránskou, od které byl odstoupil. Byl mystický, jemnocitný básník a přitom bojovný theolog.

Venkovský lid byl nepodajnější. Zhrubl a zdivočil dlouholetým utrpením a věřil pak jen těm, kdož také trpěli, jmenovitě vyhnaným kněžím luteránským a odhodlaným, žádného nebezpečí se neštítícím „buschpredigerům“. Při nedostatku stálé a spořádané duchovní správy katolické, pracovalo se mezi lidem buď tlakem vrchností, anebo missiemi. Těchto jesuitů posílali nejvíce, a kde toho potřebovali, zřídili stálé missijní stanice, z nichž v některých případech postupem času vyvinuly se i residence. Ale katolická reformace ve Slezsku, z příčin již ve Westfálském míru obsažených, nikdy neprovedla se tak úplně jako v Čechách a na Moravě; kde pak v lidu obecném činnost misijnářů padla přece na půdu úrodnou, trvalo to dosti dlouho, nežli símě vzešlo. Na Opavsku, Krňovsku, Těšínsku i v celém ostatním (nynějším pruském) Slezsku teprva Leopoldinská doba dokonala obrat ve smyslu katolickém.

* * *

Kdo jen poněkud pozoroval, co v náboženských příčinách se dalo v našich zemích po míru Westfálském a kdo jen trochu viděl co pro budoucnost se připravovalo: musil nabýti pevného přesvědčení, že věc protestantismu jest v Čechách, na Moravě a částečně i ve Slezsku na dobro ztracená. Mínění toto pronikalo také všeobecně, doma i za hranicemi. Emigrace na větším díle vpravovala se do nezbytné nutnosti; v druhé, třetí generaci ztrácela touhu po vlasti, kteréž nepoznala, a pozbývala také vědomí bývalé pospolitosti i mateřského jazyka.

Jenom v jednotě bratrské nedocházelo k resignaci. Náčelníci její, jmenovitě Komenský, byli plni plodné práce, ale také plni víry. Zmínil jsem se již jednou, že věřeno v různá proroctví, kteráž slibovala Čechům návrat do vlasti. Po míru Westfálském vedle proroctví Drabikových byl to hlavně tak zvaný „apokalyptický klíč“ (clavis apocalyptica), jemuž důvěřováno, protože věštil splnění některých věcí pro r. 1655. V okoli Komenského klíč stal se knihou váženou; známý Hartlib, Komenského ctitel v Anglii, přeložil a vydal jej po anglicku.

Avšak tolik praktického ducha bylo v Jednotě, aby vědělo se, že nelze čekati výsledků s rukama v klín složenýma, bez příprav a bez práce. Kde kdo byl, s každým jednáno, na každého počítáno. Rozhodným prováděním protireformace v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a v Rakouských zemích rostla mezi protestanty rozhořčenost myslí. Na tisíce prý bylo „čekačů a prosáčů boha, aby seslal nějakého Žižku, jenž by počal válku za věc protestantskou“; ale na knížata německá nebylo již dávno spolehnouti, protože neměl nikdo z nich zmužilosti vystoupiti proti domu habsburskému. Jak se zachovalo Švédsko při jednání o mír Westfálský, bylo mezi emigranty v živé paměti.

Tu pak oči všech obrátily se do Anglie, kde král Karel I. Stuart skončil r. 1649 na popravišti a země proměněna v republiku pod protektorátem Olivera Cromwella. Tento muž, jeho činnost a jeho náboženské snahy, byly podle srdce bratrů. Vstoupeno s protektorem Anglie ve styk, nepochybně prostřednictvím Hartlibových. Odtud měla vzejíti hvězda spásy. V zachovaném jednom dopisu,*) psaném od zetě Komenského Petra Jablonského, vypravuje se, jak císař uhlédá než zahlazení církve boží i rozšíření moci své a jak společně s papežem jest odhodlán zdvihnouti válku proti protestantům, k níž všechny kláštery slíbili přispívati, každý po dvou vojácích. Takové líčení mělo za účel pohnouti lorda-protektora Cromwella, aby v státních poradách republiky anglické byl také v úvahu brán osud českého národa a „nás ubohých exulantů“. Jak od úvah mělo se přejíti ke skutkům, není v listě pověděno, než toliko naznačeno. Někdo jiný (snad Švédsko?) měl vystoupiti válečně proti císaři, Anglie pak stejnou

*) Zachoval se ve sbírce zvané „Thurloe-Papers“, zavírající v sobě dopisy a jednání sekretáře Cromwellova Thurloe. Odtud přeložil zmíněný dopis Jar. Goll a uveřejnil jej v Příspěvcích k životopisu Komenského v Č. Č. Musea 1874 str. 271.

dobou měla povznést zbraně proti Španělsku, aby odtud nemohlo se císaři dostati podpory.

Jest trapno pozorovati, kterak muž tak vynikající a bystrý, jako byl Komenský, nejen věřil ve blouznivá proroctví, ale po tolikých zkušenostech neviděl dosud, že láska Němců, Švédů a Angličanů k české emigraci byla a mohla býti pouze theoretická, kteráž ve praxi na nejvýše jevila se — v almužnách! Běda národu, jenž ztratil důvěru ve vlastní práci i ve vlastní sílu a spásu svou hledá v pomoci ciziny! To se osvědčilo na Komenském a české emigraci, u níž ovšem ztráta důvěry ve vlastní síly jest tuze pochopitelná.

Veliký boj proti císaři a Španělsku, jehož účastníci se měla také anglická republika Cromwellova, nestal se skutkem; přispěním lorda-protektora docházely jen almužny pro emigranty a vznikl také návrh (1658), aby čeští vystěhovalci i s Komenským usadili se v Irsku. Ale návrh tento byl zamítnut; emigraci bylo jedno kde žije, když nemohla se vyplniti neumořitelná touha po návratu do vlasti.

Jisté proroctví „klíče apokalyptického“ nevyplnilo se sice r. 1655 ale brzo potom; avšak pro jednotu bratrskou a zvláště Komenského strašným způsobem. Mírně osud Lešna, o čemž v jiné souvislosti bude vypravováno.

Počátky hospodářských oprav.

Musil jsem déle a obšírněji zdržeti se při výkladu otázky náboženské a reformační, protože ona jest stěžejným bodem, kolem něhož veškeré ostatní dějiny tehdejší doby se otáčely. Při každé, ať jakékoliv, politické nebo národohospodářské záležitosti, stanovisko náboženské přicházelo ku platnosti. Tudíž bez porozumění protireformace, nelze rozuměti a chápati také vývoj běhů ostatních. A dále: válka třicetiletá i mír Westfálský, vyhubení protestantů i výlučné panství církve katolické z toho plynoucí: to vše dalo zemím našim i jich dějinám určitý ráz, který v nezměnné tvářnosti potrvál až do císaře Josefa II., a v následcích svých jeví se, byť i s četnými proměnami, až na naše dny. Tím zajisté z dostatek jest vysvětleno a omluveno, proč pozdrželi jsme se déle u náboženských a reformačních dějin naší vlasti.

Mezitím všeobecná bída obecného lidu nezůstávala bez vlivu na správu státní. Čím hůře se vedlo obyvatelstvu, tím obtížněji scházely se povolené berně a tím méně bylo naděje, že by finance koruny záhy přišly do po-

řádku. Finanční náprava a hmotné pozdvižení země potkávalo se s překážkami téměř nepřekonatelnými. Nejhorší ze všech byl nedostatek smyslu pro obecné dobré a úplná zdivočilost mysli ve všech vrstvách. Nemáme sice před rukama pro Čechy a Moravu tolik dokladů současných, jaké ku př. pro Německo podali Grimmelshausen a Moscherosch,^{*)} avšak můžeme dobře souditi, že při stejném vývoji poměrů mnoho z toho, co tito spisovatelé vypravují, platí také pro naše země.

Všeobecná bída mravní zapudila veškeren interes pro společné dobro, každý jen na sebe pamatoval a pro sebe hleděl něco urvati: prospěch celku byl všem lidem lhostejným. Spatřujeme to nejlépe na pokusech české komory a rentmistrovského úřadu moravského o pozvednutí důchodů královských. Kamkoliv tyto úřady zasáhly, všude došly k výsledku, že se hospodářství nepoctivě a nesprávně, ano na konec shledalo se, že i ti, kdož v Čechách a na Moravě měli býti strážci dobrého a poctivého úřadování, nejsou o nic lepší nežli ostatní lidé a že s penězi státními vedou obchody lichvářské. Také nejvyšší úředníci zemští i říšští šli, až na nepatrné výminky, za svými osobními cíli a rodinnými interesy, pokládajíce úřady za nejvhodnější příležitost k obohacení, nebo aspoň za prostředek, který jim poskytoval možnost, vyvléci se ze všelijakých berní a jiných povinností státních. Že za těchto okolností nedalo se nic lepšího čekati od zuboženého měšťanstva a otupělého obecného lidu jest příliš přirozeno a pochopitelno. Všeobecně právě způsob, jakým šlechta zásady římského práva přenášela na svůj poměr k poddaným, aby je mohla co možná utisknouti, svědčí více než co jiného o sobeckém stanovisku tehdejší doby a o naprostém nedostatku citu pro zájmy společné. — Všeobecný tento výklad dojde dotvrzení při podrobnějším vypravování v rádcích a kapitolách následujících.

Připomenul jsem již na jiném místě (str. 52), že při všech proměnách v úřednictvu, které se provedly v prvních letech po míru Westfálském, především šlo císaři o komoru v Čechách i ve Slezsku a o rentmistrovský úřad na Moravě. Bylo přirozeným přáním dvora, aby příjmy

^{*)} Od prvního pochází známý cyklus románů, jichž hrdinou a předmětem jest Simplicissimus. Jeden z těchto románů (Trutz-Simplex oder die Landstörzerin Courage) odehrává se částečně v Čechách. Od Moscherosche pochází proslulé líčení (na způsob cestopisu) zvané Philander von Sittewald. Práce obou těchto spisovatelů mají pro politické i kulturní dějiny doby velikou cenu.

těchto pokladen královských se zvýšily, a bylo také interessem státu, aby se tak stalo. Nebylo tehdaž ještě mezi státními a dvorními potřebami toho rozdílu, který jest nyní. Kdyby se bylo komorám dobře vedlo, není pochyby, že by nejen dluhy komorní se byly poplatily, ale také berně od sněmů požadované byly by se snížily. Princip berní pořádku ještě spočíval v tom, že sněmy povolovaly panovníkovi tolik, mnoho-li z vlastních příjmů komorních se mu nedostalo.

K povznesení příjmů komorních užíváno všech prostředků, které tehdejší umění finanční znalo. Především vládla při dvoře veliká šetrnost, odpovídající úplně smutnému stavu financí. Z prvních let po míru Westfálském známe tuze málo komorních vydání, která by pro pouhý luxus dvora byla se učinila. Císařův komorní deputát obnášel z Čech měsíčně 1250 zl., a ten neodváděl se z vlastní komory, nýbrž z nápojové daně. Tento deputát byl r. 1651 zvýšen o 603 zl. měsíčně, t. j. o summu, kterouž z Čech se přispívalo na velkolepou a proslulou dvorní kapelu a sbor zpěváků. Poněvadž však summa tato, dohromady 1853 zl. měsíčně, dokonce nepostačovala, učinil panovník rozhodnutí, aby se mu, počínaje od r. 1652, jmenem komorního deputátu vyplácely měsíčně 2000 zl. a vedle toho 603 zl. pro dvorní kapelu.* Nutno zajisté doznati, že i zvýšená summa 2603 zl. měsíčně byla poměrně dosti nepatrná. Vedle toho až do sklonku r. 1651 vydal dvůr něco peněz na podpory chudým klášterům, nemocným mnichům, potom kupoval, kde co možno, zpět z uloupených pokladů sbírky kdysi Rudolfské, a konečně nařídil, aby z peněz sněmem r. 1651—52 povolených vyplatilo se 1245 říšských tolarů Divišovi Miseronovi, za všelijaké umělecké předměty, které pro členy císařského domu byly zhotoveny.** To jest všecko, čeho jsme z pramenů dobrali se o útratách dvora na mimořádné věci a pro pouhý přepych, na které požadovány peníze z komor našich zemí. Zajisté byly to potřeby velice skromné!

Druhá cesta pro pozvednutí komorních příjmů směřovala k zavedení nového, lepšího pořádku

*) Dle údaje v archivu ministerstva financí ve Vídni (25. list. 1651). Podrobný seznam osob ve dvorní kapelle Ferdinanda III. najde se u Oscara Teubera, *Geschichte des Prager Theaters* I. str. 37. Ferdinand III. byl nadšený ctitel hudby a zvláště tehdejší nově vznikající opery italské. Sám také se zdarem pokusil se jakožto skladatel.

**) Archiv ministerstva financí ve Vídni (1651. 27/II.). — D'Elvertovy výpisky v *Beiträge* IV. str. 442.

v těchto úřadech a ve všem, co s nimi souviselo. Byla to práce nemalá, často dlouhá léta naprosto bezvýsledná. Zmínil jsem se již (str. 52), čeho všeho se dotýkala. Musíme obdivovati se kvapu, se kterým jedno nařízení stíhalo druhé. Vedle prohlídek komorních panství, dolů, cel, fortifikací, došlo brzo také na královské lesy, k čemuž podnět dal nejvyšší lovcí František Vilém z Lobkovic, který již 13. února 1649 žádal císaře, aby českou komoru přiměl k lepšímu opatrování lesů, k vyrovnání všech sporů mezi hejtmany panství a úředníky nad lesy a k pořádnému vyplácení služného všem osobám při lesnictví zaměstnaným. Nejen mezi nižšími úředníky na panstvích byly spory, ale také sám nejvyšší lovcí utkal se ostře s Divíšem Miseronem, správcem pokladu císařského, o to, komu přísluší dozor nad královskou oborou u Prahy a nad opravami při stavbách, které se hned r. 1649 k nařízení císařskému tam prováděly.* — Ve příčině nepořádků v lesích podal potom František z Lobkovic v listopadu 1652 nový spis a sice ke dvorské komoře, kterýž předložen k dobrému zdání dvornímu nejvyššímu lovcímu hraběti Harrachovi, a vedl pak k důležitému nařízení (1653, 3. února), kteréž v dějinách lesnictví a honitby v Čechách začíná novou dobu, ale nám pro obmezenost místa nelze se podrobněji s ním zabývat.

Veliký nepořádek zavládl v poštovníctví, jmenovitě proto, že postmistři (zvaní postbeforderer) nedostávali platu, tak že jen v Čechách byla jim komora dlužna přes 20 tisíc zlatých. Císař, jenž na zlepšení pošt velmi záleželo, nařídil (1649, 9. října), aby se postmistřům během roku aspoň 4 tisíce zaplatily, ale nepochybně že se to nestalo, protože stesky vzrůstaly a prosby ke dvoru o zaplacení se opakovaly. Následkem toho vydal císař nařízení (1651, 10. června), aby komora česká podala návrhy, jak by bylo lze postmistřům nejsnáze dluh zaplatiti a co by se dalo učiniti pro

*) Archiv ministerstva financí ve Vídni (ad 1649, 13. února). — Odtud mám veškeré následující zprávy, které dotýkají se finanční stránky státního hospodářství. Lituji jen, že program a rozsah tohoto díla mého naprosto nedopouští, abych obsírněji o těchto věcech promluvit směl, neboť na větším díle byly a jsou dosud úplně neznámé. — V archivu ministerstva financí pro tuto dobu a v těchto směrech nepracoval dosud nikdo, a také tiskem není vydáno nic, leč stručné výtahy (registra) z některých knih dvorské komory od D'Elverta (až do r. 1653), na které jsem již častěji byl poukázal. — Bylo mi velikou pomocí, že zemský archiv král. Českého dává nyní na své útraty pořizovati opisy z archivu ministerstva financí, kterých jsem také z části použiti mohl ku své práci.

ně okamžitě, aby na srážku svých požadavků aspoň něco obdrželi. Toto nařízení dlouho zůstalo neprovedeno, protože komora nevěděla, jak uhditi na cestu, aby se postmistrům zaplatilo, když v pokladnici ani groše nebylo. — Zatím se však sít spojení poštovního vždy, byť i velmi poněkud, rozšiřovala, anebo pošty během války zašle obnovovaly. Nejdůležitější v této příčině bylo znovuzřízení stálého poštovního spojení mezi Vídní a Krakovem, kteréž provedlo se s pomocí rentmistrovského úřadu moravského a komory slezské, protože se obou těchto zemí dotýkalo (1651, 13. června). — Při prohlídce pošt šlo se do nejmenších podrobností, tak že ku př. bylo i přesně určeno, kdo smí posílati psaní bez poplatku, zadarmo. Byli to především úředníci dvorní, komorní a pak všickni ti, kdož stáli ve službách výběrčích nápojové daně a obchodu solního. Těmto dáno k tomu zvláštní svolení 1649, 21. dubna, ale ovšem s výhradou, aby se neopovážovali k zásilům svých dopisů také cizí listy přidávati. — Viděti v tom první počátky známého dosud, v jiné ovšem formě, platného zasilání úředních dopisů zdarma (ex offio).

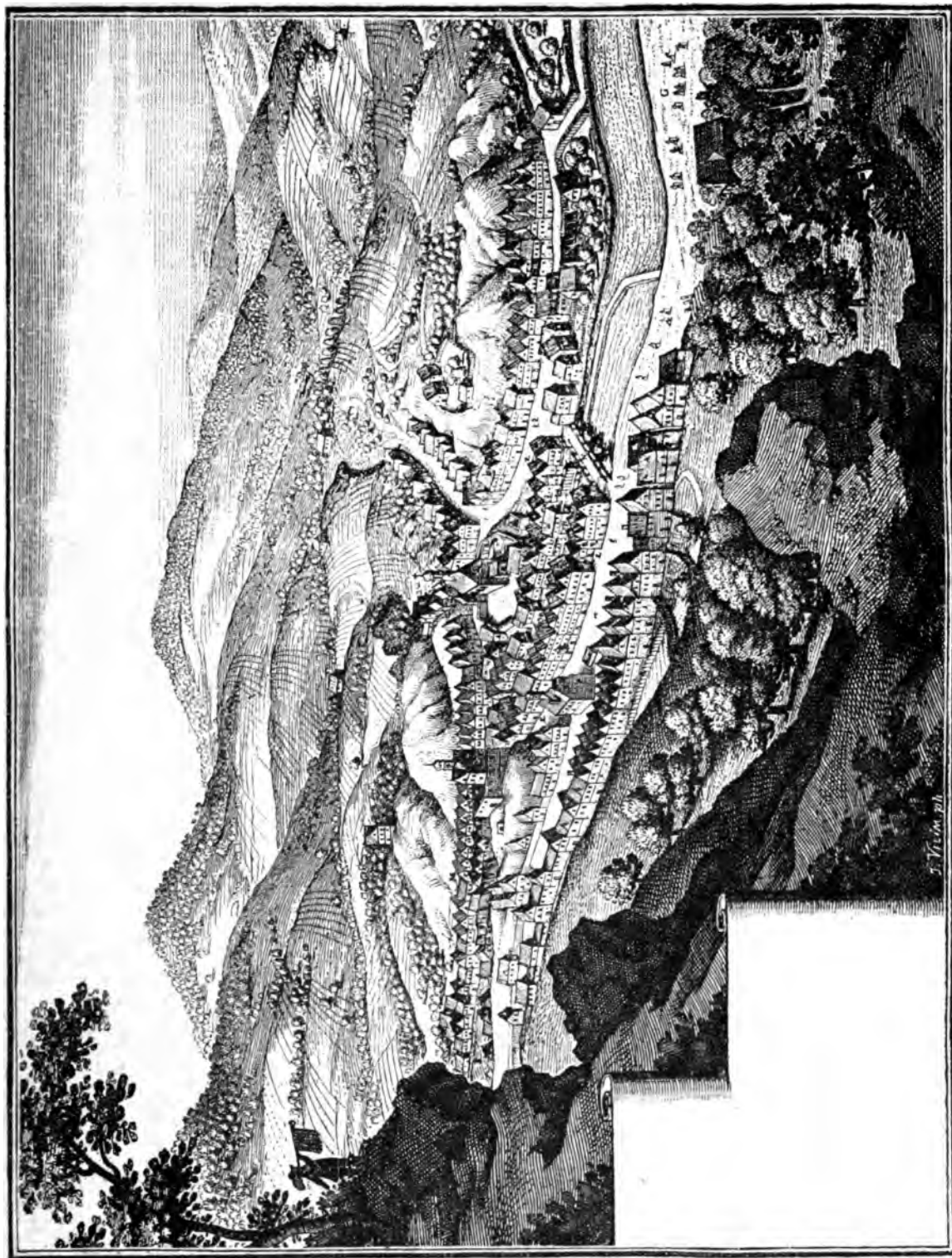
Největší nesnáze byly s obchodem solním, který panovník sám provozoval prostředkem svých úředníků. Sůl dovážela se k nám ze solivaren rakouských, což bylo bez obtíží, pokud týkalo se jižní polovice Čech a veliké části Moravy. Pro severní Čechy, severní Moravu a zvláště pro celé Slezsko byl dovoz rakouské soli spojen s velikými obtížemi, proto si také záhy pomáháno jinými prostředky. Do těchto krajů vozila se sůl ze Sas, do Slezska, pokud poměry politické dopouštěly, z Polska. Pražský žid Löbl Mirovic předložil císaři na sklonku třicetileté války nějaký plán, že by se dalo ročně mnoho set tisíc zlatých vydělati, když by slezská komora zařídila si pořádný a stálý dovoz soli z Polska do Slez.*) Vedle toho vyskytl se druhý, podobný projekt, kterýž pocházel od Křištofa von Zobel, patrně obyvatele Slezského. S tímto dal císař prostředkem tří radů dvorské komory jednati (1649, 11. února), a jestliže se dojedná, měli hned vypracovati návrh smlouvy se Zobelem a podati dobré zdání dvorské komoře. Brzo potom (1649, 31. dubna) dva úředníci slezského oberantu zároveň s úředníky tamější komory dostali nařízení, aby tuto záležitost zrale uvažovali a podali o ní konečné návrhy. Pak dostalo se uvedení v život obchodu solního s Polskem do rukou hra-

běte Jiřího Ludvíka ze Sinzendorfu, který byl tehdaž úředníkem dvorské komory*) a prvně zřejmějším způsobem při této příležitosti vystupuje na veřejnost jakožto finančník rakouský. Muž tento rychle docházel vždy k vyšším a vyšším hodnostem a stal se za to největším zhoubcem a pravým neštěstím dvorních i státních financí a tím i hlavní příčinou nepatrných pokroků na dráze oprav národohospodářských v našem státě. Naučil se záhy užívati úředního postavení k vlastnímu obohacení; počátky této činnosti s velikou pravděpodobností sluší hledati právě v solním obchodu s Polskem.

V červenci 1649 vyslán Sinzendorf do Slez, aby záležitost solní skoncoval a v život uvedl. On však podal nějaké docela nové dobré zdání, které bylo opět předmětem porad jak v komoře dvorské, tak i slezské. Zatím byl ve Slezsku již citelný nedostatek soli, a Jan Weikhard hrabě Vřesovec o své ujmě začal s Polskem vésti obchod, při čemž dopouštěl se všelijakých nesprávností, pro něž stavové slezští naň ve Vídni žalovali. Z jiných stran poukazováno na sůl ze Sas, nebo z Pomořanska, ano nescházelo hlasů, které měly za to, že by císaři prospělo nejlépe, kdyby se vozila do Slez i severní Moravy sůl gmundenská z Rakous a sice přes Králové Hradec a nebo přes Olomouc. V těchto obou městech měly se zříditi k tomu cti hlavní sklady. Naproti tomu dva židé moravští (Josef Munk a Samuel Marx) žádali, aby také na Moravu směli dovážeti sůl polskou, jako dříve bývalo, a chtěli za dovolení k tomu platiti jistou roční summu rentmistrovskému úřadu. Nářky na nedostatek soli byly mezitím ze všech stran veliké, ale jednání o hojnější dovoz buď soli gmundenské anebo polské nevedlo se proto o nic rychleji. Ba naopak. Právě řešení této pro denní potřebu všeho obyvatelstva tak důležité otázky, jest dokladem, do jakých konců zabřídala správa státní. Popsaly se veliké spousty papírů, vyžadovala z nejrůznějších stran dobrá zdání, posílaly komise, a lidé zatím trpěli nedostatkem, jemuž nevědělo se jak odpomoci. Vedlo to k podloudnictví anebo k úplatkům. Na Moravě jmenovitě obyvatelé z Uherského Hradiště nedbali ničehož a vozili si sůl z Polska dle potřeby, až z toho měli potom nesnáze u rentmistrovského úřadu. Správa biskupských statků vymohla si opět právo k dovážení soli z Polska

*) Leckde jmenuje se již radou, ale proti tomu mluví docela určitá zpráva finančního archivu, že byl teprv 23. dubna 1650 přijat za radu s obvyklým platem 1300 zl. — Možno ovšem také, že byl dříve radou neplaceným.

*) Viz Českomoravskou kroniku V. str. 1259.

Karlovy Vary. (Die Merianovy topografie Čech, Moravy a Slezska z r. 1650.)

a sice za roční náhradu 1000 zl. královskému fisku.

Teprve na samém sklonku roku 1650 stalo se rozhodnutí, že na Moravu polská sůl se nebude více pouštět, nýbrž že bude tam se dovážeti sůl z Gmundenu. K tomu cíli měly se zříditi sklady v jednotlivých městech, opatřiti dovoz a vypočísti, v jaké asi ceně se v markrabství bude moci sůl prodávati. O těchto věcech měl podati zprávu zemský hejtman hrabě Rotál, ale ještě 1. července 1651 byl upomínán, protože ji dosud byl nepodal. Téhož měsíce opět dva členové dvorské komory *) byly k vůli soli na Moravě a v srpnu 1651 ustanoveni konečně hrabě Rotál a dvorský rada komorní Peverelli, aby solní obchod na Moravě definitivně zavedli. Peverelli po čas pobytu svého v markrabství dostával 500 zl. a jeden nižší úředník z účtárny, jemu přidělený, 100 zl. měsíčně. Pak to konečně šlo; 12. listopadu 1651 vyhotoven a podepsán byl patent o prodeji gmundenské soli na Moravě a zároveň vydána zapověď, že žádná jiná cizí sůl se v markrabství prodávati nesmí. Patent vyšel 20. listopadu po česku a po německu ve 200 exemplářích. Současně vyslán na Moravu Jan Baptist Garibaldo, správce solního úřadu ve Vídni, aby shlédl, co se provedlo, a zařídil sklady. Rentmistr Nusser zároveň obdržel rozkaz, aby dal dobře hlídati hranice, aby z Uher a Slez cizí sůl se nepřivážela, do Slezska pak dáno nařízení, že za každý cent polské soli, která by se vezla na Moravu, zaplatí se na hranici 3 zl. 20 kr. cla a že k lepšímu dozoru mají se zříditi 4 nové celnice (ve Frýdku, v Polské Ostravě, Fryštaku a Ilučně). R. 1652 zřízeno jich pak ještě více. Nevíme bohužel, ve kterých městech moravských byly zřízeny solní sklady; v Brně je povědomo, že byl tam sklad solní a sice v suchém sklepě císařské zbrojnice. — Zvláštní horlivost při zavádění obchodu solního dal na jevo nejvyšší komorník moravský Gabriel hrabě Serenyi, začež mu panovník vlastnoručním dopisem poděkoval (1651, 10. listopadu). — Dle patentu ze dne 20. listopadu prodávali se malé prostičky soli dle odlehlosti krajů buď za 24 nebo za 27 krejcarů, kterážto cena neměla býti zvyšována. Sněm moravský v listopadu a v prosinci 1651 odbývaný vzal to na vědomí, děkoval císaři za jeho starostlivost a sli-

boval, že bude o to pracovati, aby postranní prodej cizí soli byl zamezen. — Když potom brzo se ukázalo, že obyvatelé při slezské hranici mají daleko pro sůl gmundenskou a věc přišla na přetřes na sněmě prosincovém 1652, slíbil panovník, že i v těchto odlehlějších krajinách sklady rakouské soli zřídí. *)

Do Slezska však dovoz vlastní soli z Gmundenu hned se provésti nedal a proto zůstalo jednak při starém, jednak učiněna opatření, aby také se dovážela sůl z Polska. Rozumí se však, že nedovážel a neprodával ji kdo chtěl, nýbrž jen komora slezská, při níž za tím účelem zřízen zvláštní úředník nad solí (Salzoberamtmann). Byl jmenován k tomu r. 1652 Baltazar z Borvic. Jednou koupilo se ve Štětíně a Hamburce veliké množství francouzské a španělské čištěné soli mořské (boysalz), kteráž do Slezska přivezena a zde prodávána. Pokud vím, zůstalo při tomto jediném pokusu. Neboť císaři i dvorské komoře vždy tanulo na mysli, zdaž by nebylo možná také ve Slezsku výlučně jen rakouskou sůl prodávati. V červnu 1652 jel rada dvorské komory Peverelli v této záležitosti do Vratislavi; ale jednak pro brzkou smrt jeho, jednak pro jiné příčiny nepřišlo se dlouho vůbec k cíli; a pak později jen částečně. — Soukromá solivarna zřízena byla ve Slezsku jedna a sice na panství Pruskově od bratří Hanuše a Kristofa Pruskovských. Císař dal k ní své svolení 1651, 13. února, ovšem za určitý plat ke komoře. S jakým zdarem pracovala, známo není.

Po delší dobu obchod s rakouskou soli na Moravě prospíval velmi špatně. Od dlouhých let byli lidé zvyklí na sůl polskou, kterouž patrně měli o něco levněji, i nebylo možno podlondný dovoz její zameziti. I pomýšlelo se v létě 1652 na to, aby rentmistrovský úřad nestaral se o sůl, nýbrž aby obchod s ní se pronajal. Ale nepřišlo se ani s touto myšlénkou z místa, nýbrž pomáháno si proti podlondníkům zostřenými patenty a jinými represáliemi. **) — Žid Löbl Mirovic, kterýž prvně pohnul otázkou solního obchodu, ve kteréžto věci měl patrně veliké a dlouholeté zkušenosti, užil malého vděku; ba někdy r. 1651 dostal se do vězení u úřadu nejvyššího purkrabství, odkudž byl vyproštěn na sklonku r. 1652 jen proto, že sliboval podati císaři důležité návrhy, z nichž veliký finanční

*) Rada dvorské komory Jan Putz, a hrabě Sinzendorf, kterýž tehdy byl již místopředsedou tohoto úřadu s platem 1800 zl. ročně (1651, 29. března). Postupoval, jak viděti, velmi rychle, a ač z domova byl chud, účastnil se již různých finančních operací, jmenovitě půjčoval peníze k potřebám dvora.

*) D'Elvert, Rebellion str. 612 a 617.

**) O důležitém příjmu státním ze soli pojednal také D'Elvert, Zur oest. Finanzgeschichte str. 398 a násl. Je to práce velice záslužná, ale čím já se přes to od ní liším, pozná věci znalý čtenář záhy.

prospěch pro komory vzejde. Löbl Mirovic odebral se za tím účelem do Vídně, a dle všeho zdá se, že návrhy jeho nezavíraly v sobě nic jiného, nežli že vypověděl o různých šmejdech, které se při komoře slezské dály. — V letech šedesátých 17. století byl však zase ve vězení.

V Čechách byl solní obchod celkem v lepším pořádku. Spravován byl od výběrčích nápojové daně a tácu pivního a vinného. Starší z obou správců Antonín Losi byl v úřadě od r. 1645, dosáhl titule komorního rady a pak dvorského komorního rady a stal se po r. 1648 svobodným pánem z Losinthalu. Druhý úředník Wolf Hönig sloužil od r. 1647. — Za obchod se solí měli oba určitý roční plat, za výběr daní a poplatků nápojových 5% z odvedených peněz. Služné zůstávalo se jim z části dlužno, ale přes to nevedlo se těmto úředníkům právě špatně. Aspoň všickni ostatní se závistí na ně pohlíželi, Losi byl také zhusta obdarován. Po r. 1648 vedle povýšení do stavu svobodných pánů dostal od císaře 12000 zl. Nicméně nechtěl anebo aspoň stavěl se, jako by nechtěl déle sloužiti. Potom to srovnáno tak, že přece ještě zůstal, a obdržel titul ředitele a inspektora nad obchodem solním i dávkami nápojovými, kdežto účty klásti měl toliko Wolf Hönig. Při té příležitosti učiněno také narovnání, aby oba úředníci brali na místě 5 toliko 4 procenta z odvedených peněz, nebo i tak byli nejlépe placenými úředníky v zemi. Za to zase směli si přibrati ještě třetího úředníka k výpomoci, který by ovšem prozatím sloužil zadarmo. Tato úprava stala se v říjnu 1650. Než Hönig nebyl s ní spokojen a hned složil úřad, patrně následkem nějakých intrik ředitele Losiho, kterýž prohlásil ho za nezpůsobilého k vedení účtů. Místo jeho záhy nově obsazeno a sice obdržel je, podle návrhu v prosinci 1650 podaného a schváleného, Jan Pavel Bartolotti, dosud dvorní kupec. Přijal místo s týmiž povinnostmi, které mívával a měl pro budoucnost míti Hönig; musil za sebe i manželku svou dáti revers, složit kauci a vzdáti se vlastního obchodu. Za dohlídku k soli měl dostávat 1000 zl. ročně a z výběru nápojové daně 4%. V lednu 1651 Bartolotti, obdržev dekret, nastoupil službu. — Oba tito úředníci zvali se krátce deputovanými nad tácem i obchodem solním a zaujali v zemi záhy postavení velice důležité i vlivu plné; stali se také neodvislími od komory české a podřízení přímo komoře dvorské.

Nejpřednější zřetel jejich byl obrácen k obchodu solnímu, jakožto pro komoru zvláště vý-

nosnému, pro obyvatelstvo nesmírně potřebnému a také pro církev důležitému, ježto dle množství prodané soli, přispívalo se v Čechách určitou summou k účelům církevním.

Když na sklonku r. 1650 vyžádal si císař sestavení všeobecného přehledu, mnoholi vinný a pivní tác i obchod solní za posledních 10—20 let vynesl, bylo nařízeno, aby o soli udělala se zvláště podrobná specifikace. Z ní jest viděti, že do Čech vozila se po celé dvacetiletí sůl v bečkách čili prosticích velkých z Gmundenu, a vedle toho také sůl bavorská a saská, z níž ovšem na hranici musilo se platiti dosti velké clo, aby co možná nemohla soutěžit se solí gmundenskou. Nepořádky v obchodě solním vznikly v naší zemi hlavně tím, že mnozí výběrčí pohraniční zemřeli nebo jinam odešli, a místa jich zůstala neobsazená, jmenovitě pak tím, že všechny starší patenty o prodeji soli úplně přišly v zapomnutí.

Obnovení jich bylo nutností a dvorská komora v tom smyslu činila 1651 návrhy, přejíce si zejména nové vydání solního patentu z r. 1628. Zároveň měl Bartolotti vydati se na cestu po krajských městech a po hranici, shlédnouti solní sklady a solnice i učiniti návrhy, čeho by k opravě bylo třeba. Bartolotti nechtěl však z Prahy, pokud solní patent nebude znovu vydán. Ospravedlňoval se tím (1651, 23. září), že bez patentu venku nic neporídí, zejména již proto, že nesmí nikoho vzíti s sebou, neboť v Praze blížila se doba Svatováclavského trhu, a tu v solním úřadě bylo nejvíce práce. Dvorská komora přijala toto ospravedlnění, ale měla za to, že obnovené patenty solní nemohou se tak hned uveřejniti a sice z důvodů politických. Na sklonku 1651 sešel se sněm český, kterýž, jak uvidíme, ocitl se v dosti tuhé opozici k požadavkům dvora; i minilo se, že by bylo lépe sečkat, až bude po sněmu. Potom obnovený patent vydán 1. ledna 1652.

Vypracování jeho zpořizeno v listopadu 1651, ale nebylo tak snadné, protože se nepovědělo nic nového, leč toliko obnovil a upravil patent ze dne 7. prosince 1628. Za hlavní zásadu stanoveno, že obchod solní povede se jen prostřednictvím císařských úředníků, a to proto, aby lidi nemusili si stěžovati na zdražování soli. Pro dovoz a prodej v Čechách ustanovena následující pravidla:

Všecká gmundenská sůl ve velikých prosticích ukládati se bude ve dvou hlavních skladech v Linci a v Mauthausenu. Odtud lze ji rozvážeti a prodávati na všechny strany. Pro dovoz do Čech budou (jako za starší doby) sklady solní

v Cáhlově (Freistadt v Rakousích), v Budějovicích, v Týně nad Vltavou a v Praze. V těchto místech povinni budou císařští úředníci za určité ustanovenou summu lidem sůl prodávati. A sice: Velká prostice soli státi bude v Linci a v Mauthausenu 3 zl. 20 kr., v Cáhlově 3 zl. 45 kr., v Budějovicích 4 zl. 20 kr., v Týně nad Vltavou 4 zl. 30 kr. a v Praze 5 zl. 15 kr. Dráže se nesměla prodávati a každý měl právo v těchto skladech sůl koupiti a dále voziti, aniž by byl povinen platiti z ní nějakých cel, mýt anebo přirážek.

Pro vozky, kteří by chtěli z Lince a Mauthausenu voziti sůl do císařských skladů v Čechách, určená v patentu pevná taxa. A sice z obou jmenovaných míst do Cáhlova 20 kr. z jedné prostice, odtud do Budějovic 30 kr., z Budějovic do Týna a do Prahy dle okolností. V příhodné době užívalo se totiž cesty vodní po Vltavě a jen když to nebylo možno, dovážela se sůl vozmo. Platívalo se z Týna do Prahy z bečky 15 krejcarů. — Dovoz malých prostic soli polské do Čech naprosto se zapověděl, ale dovoz bavorské a saské soli dovozoval se, ovšem jen za určitý plat, kterýž hned na hranicích úředníkovi k tomu ustanovenému odevzdati se musil. Výše tohoto platu či přirážky (Aufschlag) se v patentu neudávala, ale byla velká. Víme z doby o málo pozdější (1653), že kurfiřt bavorský a arcibiskup solnohradský trpce si stěžovali na vysoké clo. Vypočetli také císaři, že prostice soli stojí v Passově 2 zl. 14 krejcarů; když se po zlaté stezce doveze do Čech, musí se zde zaplatiti z ní 2 zl. 20 kr. cla, čímž prý jest solní obchod z Bavor do Čech úplně zničen. Žádali tudíž za odstranění tak vysokého poplatku a dle všeho dovolávali se při tom nějakých více domnělých než skutečných práv svých na dovoz soli do našich zemí.

Následkem dřívějších i těchto rozdílů, nařídil císař již 18. září 1652, aby se sestavil pamětní spis, kdy se začal dovoz bavorské a hallské (solnohradské) soli do Čech, od kdy jiní okolní kurfiřti a knížata (mínili se saští) sůl sem vozí, jestli o tom jsou smlouvy a zdaž by se vůbec dovoz cizí soli do Čech dal zakázati? Solní úřad v Gmundenu a dvorská komora našly sice několik smluv ze 16. a 17. století, ale uzavírali se z nich nedalo nic. Z té okolnosti však, že dobývání soli v Solnohradech bylo staršího původu nežli v Rakousích, dalo se souditi, že Čechy braly původně sůl hallskou, a potom teprv rakouskou. Poněvadž však v Rakousích vyrábělo se soli méně, bylo pochopitelné, že, čeho odtud se nedostávalo, musilo dovážeti se

odjinud. Tedy: dovoz cizí soli do Čech neza-kládal se na žádném právě a zvláštních privilegiích, nýbrž na zvyklosti a potřebě. Když byla potřeba menší, dovoz cizí soli tím samým upadal, což bylo zřejmo od XVI. století.

Aby dovoz soli odjinud vůbec se zakázal, k tomu dvorská komora na ten čas neradila a sice z důvodů velmi jasných. Uvažovala následovně: Gmunden zásobuje České království průměrně ročně 50.000 velkými prosticemi soli,*) a dovoz mohl by se zvýšiti se největším napjetím o 20 tisíc prostic, ale o více na ten čas ne. To však nepostačuje, protože potřeba soli v Čechách jest tak veliká, že kurfiřt bavorský a arcibiskup solnohradský prodají ročně v Čechách 200 tisíc prostic! O tolik výroba v Gmundenu se zvýšiti nemůže, a kdyby mohla, bylo by pro dovoz po vodě místo nynějších 180—200 pramic potřebí 6—700 pramic, které se teď poříditi nedají. Proto dvorská komora doporučela, aby císař se Solnohradskem a Bavorskem uspořádal společnou komissi, ve které by vyložil, že jim trpí dovoz soli do Čech z dobré vůle, a pak aby učinil s nimi narovnání o počet prostic, který dovážeti mají. — Aby nedováželi více a nepřekáželi tím císaři, o to patrně mělo se postarati svrchu zmíněné vysoké clo. Ferdinand III. potom oba sousedy své s domnělými nároky odmítl a clo také nesnížil. Až zase r. 1658 začalo se znovu v tomto směru vyjednávati.

Clo na dovoz soli saské byl po válce třicetileté ještě vyšší než 2 zl. 20 kr. z prostice. Místodržící čeští stěžovali si na to, a dvorská komora radila, aby se snížilo na 2 zl. 20 kr., jak bylo před r. 1648. Proti námitce, že pak mnoho saské soli do Čech voziti se bude a obchod se solí gmundenskou klesne, odpovídala komora, aby se uvážilo, že dovoz z Gmundenu do severních Čech jest příliš drahý. V tajné radě císařské přijato (1652, 2. srpna), aby napřed se vyšetřilo, mnoholi v těch stranách solní obchod vynášel, a pak že se bude moci jednati o snížení cla. Vyšetření však se mělo státi rychle, sice prý si lidé zvyknou na jiná koření,**) a nebudou sůl vůbec kupovati.

Číslo 200 tisíc, kterým označen dovoz bavorsko-solnohradské soli do Čech, zdá se mi býti

*) Pro dobu po válce třicetileté vzat měl býti průměr o něco vyšší. Víme z jiných akt finančního archivu, že r. 1651 se do Čech z Gmundenu dovezlo 75 tisíc prostic, r. 1652 pak 40 tisíc prostic, a tak i v letech následujících, tak že průměr roční blížil se k 60 tisícům; na sklonku 17. století byl pak o mnoho vyšší.

**) „Ehe man sich in den Landen an die andern Säuren anstatt des Salz gar gewöhnen thue.“

téměř neuvěřitelné*), neboť vedle toho dovážela se také ještě ze Sas sůl do Čech, a mimo to se mnoho soli prodalo potajmu od podloudníků, kteří po neschůdných stezkách s obejitím celnic přinesli ji do země. Tento podloudnický obchod byl veliký, a teprv když vykonána od Bartolottiho pořádná inspekce, udělal se veliký kontraband a zřídili dozorcí pohraniční, zalekli se lidé a zanechali trochu podloudného řemesla. Ale jenom na chvíli. Za nedlouho (1653, 10. září) stěžovali si Losi a Bartolotti znovu, že není možno podloudnictví překaziti, protože ustanovení hlídači hraniční (Salzbereiter) nejsou s to všude dohlížeti. Okolnosti totiž zhoršily se tím, že na sněmě nebyla více povolena nápojová daň a tudíž hraniční dozor byl o několik osob, které si vzájemně vypomáhaly, snížen. K zamezení podloudnictví na severní hranici měl se zříditi pořádný sklad solní v Děčíně, aby lidé nemusili tak daleko pro sůl jako dosud a tudíž neměli příčin k úskokům; mimo to mělo se naříditi všem vrchnostem, které se Saskem hraničily, aby udělaly na rozhraní záseky tak, aby postraunými cestami nic do Čech véztí se nemohlo, než jen cestami řádnými, od výběrčích osazenými. Návrhy tyto přijaty a schváleny v tajné radě císařské 20. září 1653 a za několik dní vydány příslušné patenty. Podloudnictví se ani potom nezamezilo, podporováno jsouc jmenovitě nesvědomitými úředníky při skladech soli císařské, kteříž proti zřejmému zákazu císařskému vybírali pro sebe mýto z vozů i z pranic a tím sůl zdražovali.

Nieméně byla sůl nejvýnosnějším obchodem, který císař k svému prospěchu vedl, a proto také pořádku při něm a nutným opravám ve Gmundenu věnováno tolik pozornosti.

Jako škodilo podloudnictví při soli, tak také zkracovalo panovníka ve příjmech při cizích vínech, která se v dosti velkém množství do země přivážela a všelijakými způsoby vyměřená daň z nich platiti se opomíjela. Nejvíce vína vpravilo se podloudně do Prahy. Následkem toho dvorská komora nařídila 2. dubna 1650 deputovaným nad pivním a vinným táčem, aby s českou komorou se dohodli a ustanovili jisté osoby v branách městských, které by k tomu hleděly,

aby se cizí vína podloudně do Prahy nevozila. Toto nařízení provedlo se a stalo zárodkem dalších kroků, z nichž vznikl postupem času výběr potravní daně u bran hlavního města.

Jinou starostí vlády bylo, aby se netrpěla v zemi české cizozemská, drobná a lehká mince; v této příčině vydán první zákaz 7. září 1649, kterýž potom častěji opakován. — Rovněž tak zakazován vývoz všech těch věcí, kterých k potravě, k různým živnostem a k soukromým stavbám, nebo k fortifikacím a stavbám veřejným nezbytně bylo potřebí; nejzajímavější jest v této příčině zákaz pálení dřeva a vyvážení jeho do ciziny, daný do Slezska 22. září 1649*). Stalo se to hlavně proto, že bylo třeba lesů, beztoho vyhubených, šetřiti, aby bylo s dostatek stavebního dřeva pro spustlá města i vesnice.

Při revizi účtů komorních a následkem zpráv o výnosů různých daní a akcí, přišlo se na celou řadu nedostatků, k jichž napravení učiněny teprv první kroky. Tak ku př. bylo se zodpovídati deputovaným nad táčem, proč za poslední rok nápojová daň tak málo vynáší. Oni (1651, 15. srpna) výborně dovedli se omluviti. Předně, pravili, odešlo většinou ze země vojsko, kteréž hodně pije; potom uteklo mnoho obyvatelstva následkem reformace náboženské. Ostatně jest prý celému světu povědomo, co lidí v Čechách vůbec ubylo, a co válka způsobila žebráků. Následkem toho lidé pijou málo, nebo nic, a pivovarníkům musí se daň čekat, sice by vůbec přestali vařiti. Po tomto vyjádření dvorská komora více již se neptala.

Jindy zase komora česká měla vyložití, jak vznikly některé platy úřednické, které se zdály panovníkovi a dvorské komoře býti příliš vysokými. Jeden z četných toho druhu případů, týkal se platu pro nejvyššího purkrabí Pražského. Česká komora vyšetřila věc a podala v dubnu 1650 tento zajímavý referát. Nejvyšší purkrabí začal bráti plat 1548 a sice 500 kop českých, ne z povinnosti, ale z milosti. To trvalo až do r. 1608. Toho léta nejv. purkrabí plat 500 kop potvrzen a 1610 přidány mu 2000 kop mš., takže, převedeme-li celý plat na míšensko, měl 3000 kop. A při tom zůstalo až do přítomné doby. Ale komora dodala, že nejv. purkrabí má vedle toho ještě jiné příjmy: z Velvarských poddaných, z Újezda Malostranského, z vesnic purkrabských, z vinic kolem Prahy, z cihelen, z přivozu, posudné z Velvar, z pivovaru na Starém městě, což vše spočteno v summě ročního příjmu 6422 zl. — U dvora

* Ve zprávě ze dne 8./I. 1653, kterouž znám z přepisu chovaného v zemském archivu v Praze, opakuje se však totéž číslo několikrát a jsou i úvahy k němu připojeny. Jen proto přijal jsem je do svého vypravování, ač i potom nepřestávám býti nedůvěřivým. Možné ovšem, že prostice byly velmi malé; pak by se však zase na ně nehodila cena i clo, o kterém svrchu se mluví.

*) D'Elvert, Rebellion str. 577 č. 183.

se teď teprve náležitě chápalo, proč po smrti Jaroslava Bořity z Martinic bylo o nejvyšší purkrabství tolik ucházečů.

Nade všecko největší nesnáz byla s berními nedoplatky a resty. Bylo jich vždy hojně, ale za války třicetileté nepořádky tyto veškerou finanční správu činily nemožnou. Jakmile nastal mír, odhodlal se císař učiniti tomu všemu konec a zavést do komorního hospodářství pořádek. První pokusy v tom směru vedly k odhalení pro komoru a deputované nad tácem i solí příjmu zdrcující. Ukázalo se mezi jiným, že 58 panství a měst (královských i poddanských) nezaplatilo daň z vína a piva od r. 1626 až do r. 1651 a sice buď za všechna léta, nebo za největší jich většinu!*)

Na Moravě bylo restů ještě více. Mnoholi jich bylo při akcízích, nevíme, jen tolik povědomo, že rentmistr Nusser obdržel v březnu 1650 nařízení, aby okamžitě sestavil účty akcízové za poslední tři léta. Kontribuční resty spočetly se teprv na sklonku r. 1651 a to jenom za léta 1632—1640. Obnášely 52 575 zl. Dále se nemohlo, neboť kontrolor rentmistrovského úřadu Erasmus Preheuser od r. 1644 nesložil žádných účtů. Dostal za to ovšem důtku (1650, 1. září), ale resty prozatím zůstaly nevyřízeny. Také účty z pobělohorských konfiskací nebyly ještě v pořádku a sice ani v Čechách, ani na Moravě, ani ve Slezsku. Již v dubnu r. 1648 nařízeno v té věci vyšetřování a sestavení podrobných seznamů, protože se však neprovedlo, opakován rozkaz 21. ledna 1651. Ve Slezsku byla největší potíž s Vratislavskými, kteří vybrané v městě akcízy nechťeli odváděti do slezské komory. R. 1650 (7. listopadu) nařízeno císařem, aby jim česká dvorská kancelář dala ostré napomenutí a přinutila je k pořádku.

Na Moravě vymahání berních restů již bě-

*) Akt finančního archivu ze dne 6. září 1651 jmenuje tato města: Týn nad Vltavou, Vodňany, Volyně, Horažďovice, Prachovice, Vimperk, Strakonice, Příbram, Cerhovice, Mýto, Zdice, panství Ledčské, Haberské, Chotěbořské, Světlé a Polenské, města Brandýs nad Orlicí, Hlinsko, Lanškroun, Bohdaneč, Sezemice, Přelouč, Týnec (Hrochův?), Dašice, Skuteč, Neustadt (Bělá nebo Stráž v Plz.), Haslava, Kladruhy, Horšův Týn, panství Chlumecké, Dobrušské, Novoměstské, Kostecké (nad Orlicí), města Náchod, Skalice, Police, Broumov, Slaný, Velvary, Brandýs na Labi, Stará Boleslav, Čelákovice, Lysá, Benešov, Vlašim, Jilovce, Kostelec na Labi, Píseň, Jindř. Hradec, Počátky, Strmilov, Kumzák, panství Rosenberské, Královice, Unhošť, Zákupy, Mimoň, Benátky. — Některá z těchto měst nezaplatila vůbec nic, některá jenom za jednotlivá léta, obvykle za ta první.

hem války třicetileté působilo mnoho nesnází; po válce zřízena k tomu cíli zvláštní komise, kteráž v prosinci 1650 obdržela instrukci. Za zástupce fisku jmenováni do ní Mikuláš Nusser, Ondřej Strobely a Erasmus Preheuser. Potom hrnuly se jedna upomínka za druhou, proč komise nepracuje rychleji, proč není dosud hotova atd. Ona však se skonstruovala a začala činnost teprve k jaru 1652; z Vídně k tomu vyslán známý nám již Gabriel Peverelli. Komisi předsedal zemský hejtman hrabě Rotál a jak se zdá, důležité místo zaujímal v ní sudí zemský Maximilian Valentin z Martinic; soudím tak z toho, že i když roku 1652 jmenován byl nejvyšším sudím král. českého, císař psal mu, aby při této komisi zůstal, dokud práce neukončí, a pak teprv aby přijel do Čech. Tak dlouho nebylo možno čekat, protože mezi zástupci stavů a fisku přicházelo k četným nesnázím, pro které nebylo možno jednání ukončiti. Když Peverelli zemřel, jmenován (v listopadu 1652) nástupcem jeho při komisi rada dvorské komory Jan Putz.

Není pochyby, že náprava těchto poměrů mohla se státi jen tehdy, jestliže se napřed provedly velmi pronikavé reformy v komorách a rentmistrovském úřadě, velmi rozhodné kroky k národohospodářskému pozvednutí země ve všech směrech a nový systém berní, který by lépe odpovídal poměrům a netížil tak nerovnoměrně obyvatelstvo jako systémy dosavadní.

Co komor a rentmistrovského úřadu se týkalo, provedl panovník, jak již vyprávěno, změny rozhodně hned po ukončení válce; na této dráze bylo pak pokračováno bez přetržení dále. President dvorské komory David Ungnad, jehož vynalézavost a energie nemohla ani dosti býti oceněna, jmenován 2. března 1650 tajným radou, aby s tím větším důrazem pracoval na organizaci úřadů sobě podřízených. Hned potom (18. března) vydáno generální pravidlo pro všechny finanční a fiskální úřady císařské, v němž se prohlásilo, že na příště není dovoleno, aby úředníci na účet příštích příjmů napřed se dlužili či přijímali anticipace; bylo-li anticipací třeba, jako že bylo, smělo se jednati o ně jenom když panovník nařídil. Tím se mělo zabrániti soukromým šmejdům komorních úředníků.

Povinnosti jejich, od nejvyšších do nejnižších, určeny velmi přesně a přísně; každá odchylka trestána. Nejenom že úřední hodiny musily se dodržovati, ale ani jinak nesměl nikdo na kratší nebo delší dobu se vzdáliti. Presidenti komory potřebovali k dovolené přímého

svolení císařského. *) Příčina velikých berních nedoplatků na Moravě shledávána v tom, že krajští hejtmani nekonali svou povinnost. I vyžádána si o tom zpráva (1651, 26. dubna), aby se vědělo, které z nich lze pokládati za dobré a které za liknavé úředníky. V platech pro moravské výběrčí berně zavládla veliká šetrnost, kteráž potom napodobena i jinde. – Aby rychle mohla dvorská komora do všeho zasáhnouti, zdokonalováno r. 1652 poštovní spojení mezi Prahou a Brnem, Prahou a Lincem, Vídní-Prahou a nebo Vídní-Brnem do Vratislavi. Ve zprávě hor, podřízené české komoře, způsoben nový pořádek jmenováním úředníků, instrukcemi a visitacemi. O kutnohorských dolech a reformě jejich podal obšírný referát (1651, 4. prosince) Jakub Bernard Wülkern, pražský mincmistr, kterýž hlavně poukazoval na technickou a obchodní stránku, jak mají počínati si šmeleři, jak zříditi pece, jak chovati zásoby stříbra, jaká má býti zásoba olova a uhlí, jak se chovati k vodní síle a t. p. Co obchodu se týkalo, měl za to, že císař tak zvaný erzkauf (koupí rud od majitelů jednotlivých dílů horních) musí naprosto podržeti pro sebe, a kupovati přímo, ne prostřednictvím obchodníků jiných.

Téhož dne, kdy podána tato zpráva, jmenován komorní rada Mikuláš ze Schönfeldu nejvyšším mincmistrem s platem 1000 kop míš. a s přídavkem 100 kop míš. na různé potřeby. Bydleti musil v Kutné Hoře a bez potřeby neměl se odtud vzdalovati. Vedle dozoru a prací v Kutné Hoře měl dojížděti ku prohlídce hor u Českých Budějovic, u Jilového, u Knína, v Příbrami, v Kašperských Horách, u Tábora (v Ratibořicích), a v Krupece. Postupem času měla se všechna ostatní horní místa podřídití nejv. mincmistrovi, vyjímaje ta, která ode dávna spravovala se jen českou komorou a úředníky od ní ustanovenými. K těmto městům počítán Jachymov, Slavkov, Přísečnice a všechny ostatní hory v Rudohoří. Ty výslovně z právomoci nejv. mincmistra se vyjímaly, a stavěly pod dozor české komory, hejtmanů a správců zvláště pro ně jmenovaných. Návrh k tomuto dělení vyšel od komory

dvorské ve Vídni a neměl toho času velikého smyslu, protože jak poměry se vyvinuly, nejv. mincmistr byl také podřízen panovníkovi a po něm české komoře, jejíž byl a zůstával radou. Tato podřízenost byla v jeho instrukci zřejmě vytknuta. Ovšem do jisté míry byl panovník při osazování úřadu nejv. mincmistra vázán k určitému stavu, kdežto úředníka pro doly v Rudohoří ustanovil docela neodvisle. Jmenoval také současně se Schönfeldem Jana Urbana Muschlitzze vrchním horním mistrem (Oberbergmeister) a jemu nepochybně svěřen dozor nad horami, jež vyjmuty z právomoci mincmistrovy.

Jinak odkázán nejv. mincmistr k horním řádům z r. 1534 a 1575, dle nichž měl se řídit; obdržel toliko bližší naučení o pořádku při sazení konšelů, o dosazování podřízených horních úředníků a o zachovávání poctivosti při dolech i v hutích šmeleirských. Nejdůležitější bylo však, že císař byl hotov přispěti i finančně k pozvednutí hor a jmenovitě zašlé Kutné Hoře. K tomu cíli obdržela komora česká rozkaz, aby na první potřeby v Kutné Hoře vyplatila 6000 zl. Byl to počátek mnohoslibný.

Důležitou ve fiskálním ohledu jest také instrukce (1651, 1. července a 2. září) pro českého komorního prokurátora Jana Gräffa z Gräffenbergu (někde také z Gräffenburku), o které jsem již při protireformaci se zmínil. *) — Prokurátor měl býti strážcem nad přečiny a zločiny, na které soudy ukládaly pokuty. Panovník nesměl ani o jedinou pokutu přijíti, a proto v tom případě, když by přečin zůstal bez trestu, měl prokurátor sám vystoupiti jakožto žalobník, a hleděti toho, aby strany ve sporech, kde o pokuty šlo, po dobrém se nevyrovnávaly. Dále bylo povinností prokurátora dávatí pozor na královská města, židy a odúmrté, bděti nad lenními statky, aby nevcházely do desk bez vědomí panovníka, míti seznamy svobodníků, kteří byli povinni panovníkovi různými službami a platy, což však přišlo v zapomenutí. Aby se tyto povinnosti obnoviti mohly, musil přihlížeti prokurátor, aby žádný statek svobodnický neprodal se bez králova vědomí. Když panovník o prodeji zvěděl, mohl na novém majiteli ihned žádati, aby v zapomenutí přišlé služby konal. — Prokurátor byl by na tyto všechny a ještě mnohé jiné úkoly nestačil, proto směl míti příruči čili adjunkty. Určitého platu jak se zdá neměl; dostával však 5% ze všech peněz, které jeho přičiněním komora vyzískala. Z toho $\frac{2}{3}$ patřily jemu, $\frac{1}{3}$ jeho adjunktům nebo jiným po-

*) Akt finančního archivu ze dne 23. června 1651: President české komory Vilém Albrecht z Kolovrat chtěl s dětmi jeti na pouť „zu unser lieben Frauen zum heiligen Blut sonsten Neukirchen in Baiern“. Prosil císaře o dovolenou prostřednictvím dvorské komory a zavazoval se, že učiní opatření, aby služba komorní jeho odchodem netrpěla. Žádost přišla 23. června do tajné rady, již předsedal císař, přítomen byl mladý král Ferdinand IV. a 10 radů. Tam rozhodnuto panovníkem, že se mají Kolovratovi povolit 4 neděle.

*) Viz str. 165 a Č. M. Kroniky díl V. str. 1140.

mocníkům. Prokurátor byl úředník ve všem zeměpanský, kterýž směl postupovati samostatně; u komory české hledal toliko poučení ve případech fiskálních. Ve věcech politických, pakli někdo dotekl se krále, mluvil proti vydaným zákonům, nařízením, patentům a t. p., neměl vlastní pravomoci, nýbrž toliko povinnost učiniti o takovýchto přecínech a zločinech udání u české dvorské kanceláře.

Žádalo-li se od komor i rentmistrovského úřadu a úředníků od nich odvislých přísné konání povinností, musilo se jim také platiti, aby nehledali výživy jinde. Také v tomto směru vydáno bylo v letech 1650—1652 několik nařízení, jimiž se platy úřednické upravovaly, a komorám rozkazy udílely, aby bez jakýchkoliv srážek, v čas a pořádně úředníkům se platilo. Vedlejší zaměstnání se jim netrpělo. Přímou v instrukci zapovězeno měl prokurátor, že nesmí ničím se zanáseti, čím by úřad jeho a fiskus trpěl. Také funkce začaly se toho času již přísně dělit; zprvu u dvorské komory, potom i v komorách zemských. Každý z radů spravoval poněkud jen jistý, určitý odbor,* jehož byl pak stálým referentem; usnesení však dala se, jako ve starších dobách, kolegiálně t. j. ve společném zasedání. Deputovaní nad tábem a prodejem soli nebyli úředníky české komory a nechodili tudíž do sezení, nicméně podávali písemně svá zdání o všech záležitostech, jejich odboru se týkajících. S dvorskou komorou dopisovali si přímo.

V komorách stal se, jak viděti, nepopíratelný krok k lepšímu. Co však pronikavějších hospodářských proměn na jiném poli a nového systému berního se týkalo, nedalo se bez sněmů zemských z pouhé moci panovnické nic trvalého poříditi. Bude tedy v souvislosti s dějinami sněmování o tom více vyprávěno.

Sněmy r. 1651—1652.

Nejen reformy, ale také a snad hlavně nouze finanční nutila panovníka, aby svolával častěji sněmy. Na nich dalo se jediné docíliti svolení takových sum peněz, které se komorám z ostatních příjmů královských nedostávaly k placení dluhův, vydržování dvora a k potřebám státním. Proto také zemské komory činily návrhy,

*) Jan Putz byl referentem nad solí, Gabriel Perelli nad salitrem a střelným prachem; po jeho smrti přešel na dvorního radu komorního Jana Richthausa. Referát se tomu však tehdyž neříkalo, nýbrž „*ma directorium*“, nebo „*ma inspekci*“ nad tím neb oním.

co by se mělo od sněmů žádati a dvorská komora i kancelář sestavovaly proposice. Stavovské komory bylo co nejvíce fiskální, a proto také stavové, kteří zase jen své těžkosti měli na zřeteli, tolik bývali s ní nespokojeni. Dvorská komora byla jasnější a určitější v cílech svých nežli stavové v nářecích, ale ovšem ohledů na těžké okolnosti národa mívala tuze málo, protože zřetel k rychlému nabytí velikých peněžitých pomoci platil u ní nade všecko.

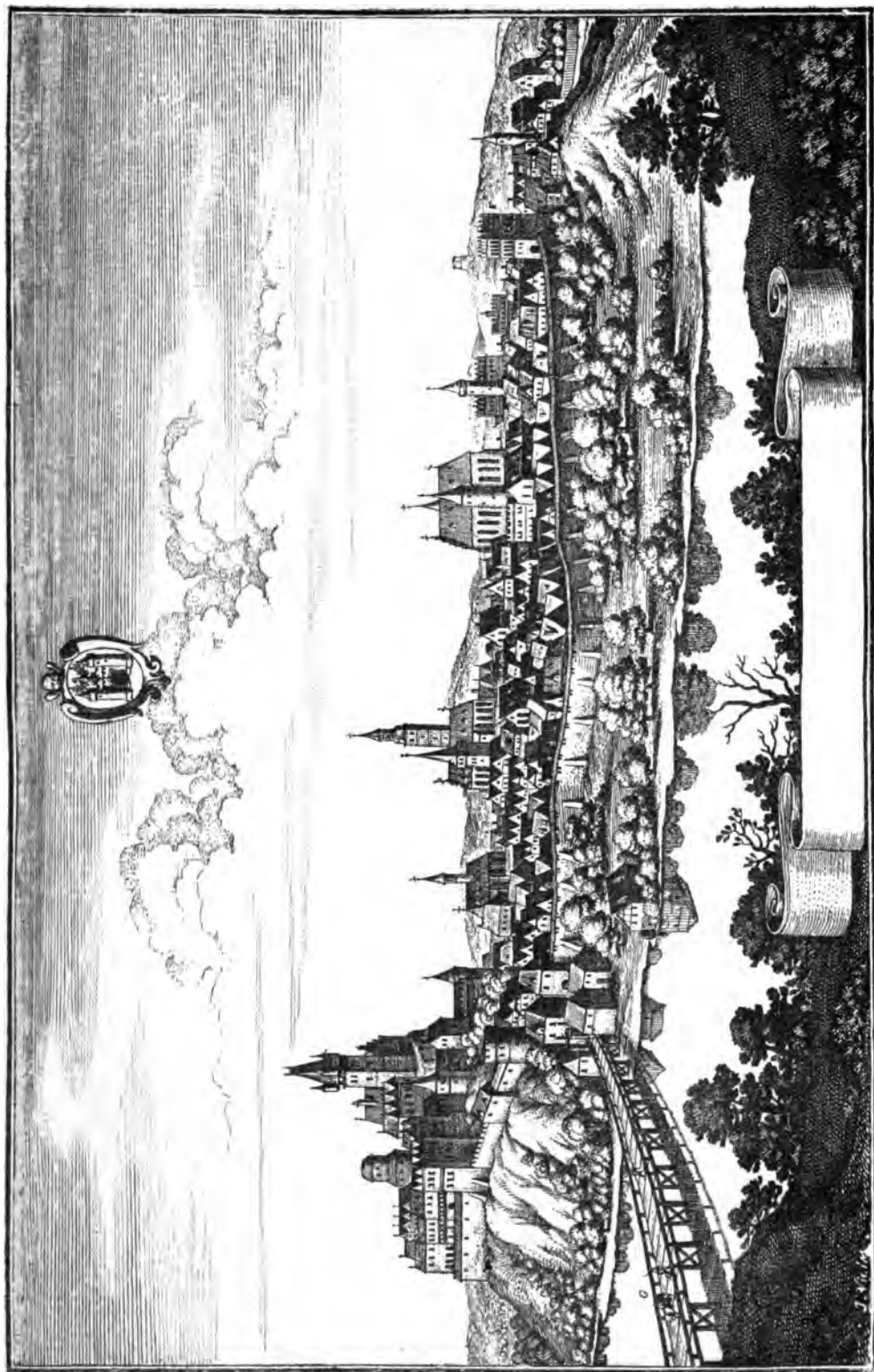
R. 1651 sněmovalo se ve všech zemích české koruny. Ve Slezsku byl komisařem sněmovním president tamější komory Horatius Forno, jemuž nařízeno (1651, 18. října), pracovati k tomu, aby stavové slezští berni v žádané výši povolili a jmenovitě také akcízy, t. j. nápojovou daň, při které nemělo býti dopuštěno, aby domácí spotřeba od daně se osvobodila.

Na Moravě sešel se sněm 3. listopadu a zasedal do 22. prosince 1651.* Povolil 200.000 zl. rýnských berně od ledna 1652 počínaje na 10 měsíců. Vybírati a platiti se měla dle gillpferdů, protože prý stavové pořádku ještě lepší a spravedlivější způsob si vymyslíti nemohou. Vedlejší svolení na některé nutné potřeby obnášelo 8000 zl. a z berně od předešlé povolené nebylo ještě doplaceno 12.500 zl. Aby berně snáze a spravedlivěji se rozvrhla, obnovili také stavové usnesení z r. 1649 o svobodnících (str. 69), aby hned po publikování tohoto sněmu prokázali se svými svobodami, sic jinak, kdo by toho neučinil, měl upadnouti v nesvobodu a berně na něho měla býti rozvržena zároveň jako na poddané.

Při této příležitosti usnesl se sněm také o zvláštním článku co poddaných se týkalo. Stavové napomínali sami sebe, aby poddané příliš nedřeli ani nepotlačovali, a tím o pracovní lid se nepřipravovali. Velmi pokrytecky se přitom podotýkalo, že tyto výtky na nikoho se nevztahují, protože asi nikdo něčeho podobného se nedopouští, ale kdyby přece dopustil, měl ten a takový dle obnoveného zřízení před zemský soud k obyčejnému soudu volán, souzen i po případě odsouzen býti. Naproti tomu ovšem napomínali se také poddaní, aby od nikoho nedali se svozovati, vrchnost svou poslouchali a povinné platy i služby konali.

Důležité snesení týkalo se obchodu a průmyslu. Bylať na Moravě, jako i v Čechách, stará nesnáz o cla a mýta, jichž za poslední léta mnoho vzniklo způsobem nenáležitým. Kdo něco do země vezl nebo vyvážel, byl stížen tolíka

*) Výtah u D'Elverta, *Rebellion* str. 606, č. 198.

Těšín. (Dle Merianovy topografie Čech, Moravy a Slezska z r. 1650.)

platy, že veškeren obchod musil tím váznouti. Vláda již během války 30tileté dávala vyšetřovati oprávněnost všech cel a mýt a vydávala v té příčině různé rozkazy, kteréž však se z pravidla neprováděly. Po válce rozhodl panovník na návrh rentmistrovského úřadu a dvorské komory, že všechna cla a mýta, která povstala až do r. 1618 mají zůstatí v platnosti; která však libovolně a bez svolení panovníkova vznikla po r. 1618, že mají všechna okamžitě býti zrušena a na dále neplatná. Sněm schválil a přijal toto nařízení císařské a pojal je mezi svá snesení. Prováděti inspekci nad mýty a cly měli krajští hejtmani, jimž každý obyvatel povinen byl dokázati, jakým právem je zařídil. Neprokázal-li vůbec nebo nedostatečně, mohl krajský hejtman dotýčné mýto nebo clo ihned vyzdvihnouti.

S tím souvisela lepší správa silnic a mostů. V té příčině bylo mnoho stesků a vycházelo také dosti patentů i stalo se několik usnesení sněmovních, kteráž však nemnoho přicházela ku platnosti. Císař stál na stanovisku, že oprava silnic a mostů patří těm stavům, kteří od starodávna cel a mýt při nich užívají, a přál si, aby také dle toho se zachovali. Poněvadž starší a předešlá snesení sněmovní se neprovedla, obnoveny veškeré stesky na sněmě tomto a přijato, že ihned, jakmile přítomný sněm bude zavřen a usnesení jeho publikováno, mají veškeré „cesty, silnice, pasy a mosty“ se opravovati a v dobrém pořádku udržovati, od těch, jimž činiti tak přísluší. Kdo by dobrovolně nechtěl se podvoliti, měl od krajských hejtmanů býti udán a od zemského hejtmanství přiměřeně pokutován. Aby na silnici byla větší bezpečnost, měly lesy a křoviny podle nich, až na jistou, již předešlými sněmy předepsanou (str. 87) šířku se vymýtití. — Na kolik tato usnesení vskutku se provedla, dozvíme se v letech následujících.

Skončil pak moravský sněm práci svou obvyklým přífročím čili moratoriem, kteréž teď mělo však vztahovati se toliko na dluhy zemské. Raději prý by stavové je zaplatili, nežli nové přífroci požadovali, ale veliké kontribuce a dávky od císaře požadované jsou příčinou, že na srovnání zemských dluhů nelze pomýsliti.

Český sněm r. 1651 sešel se na samém sklonku roku (4. prosince), později než slezský a moravský. Stalo se proto, že dosti dlouho nebylo možno sepsati proposici a protože nedocíleno shody o to, jaká berně a mnoho-li se v Čechách žádati má.

Dvorská komora již 26. srpna 1651 žádala od deputovaných nad solí a daní nápo-

jovou, Losiho i Bartolotta, a potom od české komory, aby podali návrhy, co by na příštím sněmě mělo od stavů se požadovati. Deputovaní odpověděli 2. září a snad i potom později v několika přípisech.*) — Pravili, že obyčejná berně na příště císaři nepostačí, protože již u české komory i u deputovaných mnoho poukázek jest složeno, které na účet příští berně byly vydány a musí z ní býti zaplacený. Jestliže stavové posledně svolili 1 zl. ze sudu piva a 20 kr. z vědra vína, měl by se teď žádati 1 tolar říšský (= 1½ zl.) z piva a 1 zl. z vína. Vedle toho měla se žádati daň z masa jako byla r. 1646.***) Ale to ještě nebylo všecko. — Císař se strojí k důležité jízdě na říšský sněm, o čemž v jiné souvislosti budeme vyprávěti. Na tuto cestu a útratu při sněmě měli stavové povolití buď 400.000 zl. na hotově, anebo místo toho daň z komínů, tak aby pravidlem platil se z jednoho komínu tolar, od chudých měšťanů po 1 zl. z městeček a vesnic z osedlých po 30 kr., od chalupníků po 15 kr. Jestliže vrchnosti a města spravedlivě udají počet komínů, mohl by prý výnos této berně býti značný. — Tolik navrhovali deputovaní, neopomenuvše připomenouti, že bude dobře, když v proposici tyto požadavky ještě o něco se zvýší, aby se mohlo stavům sleviti, až začnou se smlouvatí.

Česká komora podala své zdání teprve 18. října a sice tohoto asi obsahu. Především připomínala, že při všech dosavadních sněmích mluvilo se v proposici o velikosti komorních dluhů a tudíž, že by se to mělo státi i nyní. Stavové při posledním sněmě r. 1650 (str. 91) usnesli se zkoumati dluhy komorní a projevíli ochotu, až budou prozkoumány a země zbavena vojska, přičiniti se nějak o jejich zmenšení t. j. vzítí jich část na sebe. K tomu dodávala komora, že seznam dluhů až do r. 1636 jest hotov, a dluhy dle různých kategorií srovnány; že by tedy komisi stavovské, k tomu na předešlém sněmu ustanovené, nezbývalo již nic jiného, než provésti revisi a doplňky. Ale stavové prý se i tomu budou brániti a předstíratí, že jest v zemi dosud vojsko. I neškodilo by připomenouti jim, aby plnili, co slíbili, a aby na zaplacení chu-

*) Zprávy o tomto jednání, o proposici a o odporu stavů ve sněmě proti požadavkům vlády mám z akt archivu říšského ministerstva financí ve Vídni. Sněmování pobělohorské osvětluje se jimi znamenitě způsobem docela novým, dosud neznámým. Proto také vypravování moje jest trochu obsírnější než by býti mělo. Kde jsem z literatury současné a novější něco přibíral, na svých místech pod čarou jest doloženo.

**) Českomoravská Kronika V. str. 1237.

dých věřitelů povolili aspoň 60—70 tisíc a na ostatní dluhy dali přiročí dle obvyklého již způsobu.

Co se týče peněz potřebných císaři k jízdě do Řezna, tu česká komora dovolávala se návrhu, který učinili oba deputovaní, ale s jistou trpkostí podotkla k tomu, že jest tuze snadno dělati návrhy na papíře, ale těžko takové, které by se daly provést a v skutku něco vynesly. K tomu sluší dodat, že úředníci české komory byli sice úředníky zeměpanskými, ale z pravidla také stavovskými osobami a domácími obyvateli; nestavěli se tudíž tak příliš na stanovisko čistě fiskální jako Losi a Bartolotti. Česká komora mívala trochu citu pro zemi a důrazně vytkla, že obyvatelům vede se velmi zle, že jsou v bídném postavení a k tomu ještě obtíženi vojenským ubytováním několika pluků. A až těchto v zemi nebude, bude prý království mnoho let míti co dělat, aby trochu z nynějšího stavu se pozvedlo. Následkem toho komora ve příčině opatření peněz pro jízdu ke sněmu do Řezna nečinila nijakého návrhu.

Co se týkalo berně z nápojů, musili oba deputovaní v některých pozdějších, nám neznámých, přípisech raditi k něčemu protiústavnímu. Sice jinak nerozuměli bychom, proč česká komora dosti podrážděně připomíná, že daň z piva vybírá se od měst v jisté obnoveném zřízení (A 34) předepsané výši, jakožto věčná dávka, ale od vyšších tří stavů že dle téhož zřízení nesmí se nic takového požadovati bez svolení sněmovního. To přece dělá dojem, jako by někdo, nepochybně deputovaní, byli radili, aby se stavům uložila trvalá nápojová daň jako platila města. Česká komora vyslovila se nepřikrytě proti tomu, čímž, ač byla úřadem zeměpanským, ukázala, že smýšlí se stavy a není nakloněna k absolutismu, jaký dle vzoru cízích chtěla prováděti fiskálními prostředky komora dvorská i čeští deputovaní nad nápojovou dávkou.

Komora dvorská líbila se nepochybně návrhy deputovaných lépe než návrhy české komory. Především provedeny některé rozpočty a prohlédnuty účty loňské nápojové berně. Z nich se ukázalo, že daň z piva a z vína, r. 1650 povolená, vynesla za tři čtvrtě léta, či tři kvartály, toliko 134.449 zl. 39 kr. Byla to summa velmi nízká, hledě ku výši poplatku ze sudu piva a z vědra vína. Příčiny tak malého výnosu byly několikery. Některé z nich deputovaní sami 16. srpna 1651 sdělili dvorské komoře (viz předešlé kapitoly str. 234); že nebyly nepravdivy, vysvítá z toho, že vláda sama

byla v několika případech nucena některá města od dědičného tácu na čas osvoboditi, aby sousedé tuto daň snadněji mohli platiti.

Ale dvorská komora i deputovaní čeští viděli hlavní a nejdůležitější příčinu malého výnosu daně nápojové jinde. R. 1646 když povolila se veliká daň čili akcíz ze spotřeby masa, vína atd., způsob vybírání dán úplně i dokonale v moc J. M. Císařské. Císař si ustanovil své úředníky k výběru a tito lidé také měli právo exekuce proti nedbalým nebo nesvědomitým plátcům. Avšak r. 1649 a 1650 právo exekuce úředníkům a výběřcům císařským od sněmu byla odňato, a svěřeno místodržícím. Tito pak, jsouce sami také stavové, zavedli mírnější praxis a následkem toho obyvatelé, nebojíce se exekuce, hůře platili. Tak rozumovali deputovaní a dle nich dvorská komora, kteráž (7. listopadu 1651) důrazně stála na tom, aby česká dvorská kancelář položila do proposice, že deputovaní nad nápojovou sbírkou, kteří od císaře jsou ustanovení a placení, musí míti na příště exekuci v ruce; neublíží prý se přitom nikomu, nýbrž naopak rozhodným prováděním exekuce prospěje se císaři i těm, kdož pořádně platí. — Ze stanoviska fiskálního byl výklad dvorské komory docela správný, ale zavíral v sobě podezření proti místodržícím, jakoby hůře dbali prospěchu císařova, kdežto oni, zujíce zemi a její bídu, postupovali toliko o něco mírněji nežli deputovaní. Ti ze sebraných peněz dostávali, jak víme, určitá procenta, a proto ovšem co možná ostře přihlíželi, aby se pořádně platilo, na chudobu i vyhubení země málo se ohlížejíce. Byla situace vůbec velmi zlá: vláda potřebovala velmi mnoho a země mohla dáti tuze málo! Vzešel z toho spor mezi místodržícími i deputovanými, a mezi sněmem i císařskými komisaři. Při tom příčiny malého výnosu nápojové daně znovu přesuzovány a všelijak vykládány.

Co ostatních částí proposice se dotýče, vybrala si dvorská komora z došlých návrhů to, co se jí nejlepším býti zdálo, a žádala od dvorské kanceláře, aby v tom smyslu sepsala se proposice. I mělo býti požadováno: 1 zl. z piva, $\frac{1}{2}$ říšského tolaru z vína a k tomu 300.000 zl. pro potřebí císařské; tyto měly se sehnati berní z komínů, požadovanou v té výši jak deputovaní navrhovali; co by pak chybělo do 300 tisíc, o to měli stavové se postarati způsobem, který by za nejlepší uznali. Všecky tyto povolené peníze měly býti odváděny jen deputovaným, protože měly zůstat k volné dispozici panovníka. Nic tudíž dle staršího způ-

sobu nemělo se dávatí stranou pro platy místodržících a jiných zemských úředníků; však již prý císař dá deputovaným nařízení, aby z docházejících berní platili kurýrům, úředníkům a na potřeby kancelářské.

Konečně přála si dvorská komora, aby stavové, bez jakékoliv srážky na některé berní, vydržovali a zásobovali vojsko v zemi, a aby příročí, kteréhož česká komora, co placení dluhů se dotýkalo, od let užívala, bylo na další rok prodlouženo.

Poněvadž dvorská komora nevěděla, zda-liž při kanceláři dvorské nebudou proti některým z těchto přání námítky, navrhovala, aby zástupcové obou těchto úřadů sešli se ke společné poradě, kde by se stalo definitivní usnesení o sněmovní propozici. Mezitím co nepochybně tyto porady se odbyvaly, svěřil císař hraběti Nosticovi*) zvláštní posláni. Měl s inspektorem Ant. Losim míti porady, jak by výnosy dosavadních akcí bylo možno pozvednouti, a jak by vedle nich nějaké nové prostředky se daly najíti k polepšení příjmů státních. Losimu 16. října 1651 nařízeno, aby ihned do schůzky o tyto věci se dostavil, jakmile od hraběte Nostice bude vyzván.

Na čem tito pánové se usnesli, není povědomo. — Za to ovšem víme, že dvorská kancelář celkem přiklonila se k žádostem dvorské komory a předložila císaři ke schválení sněmovní propozici s požadavky svrchu zmíněnými. Sněm byl potom ke 4. prosinci 1651 rozepsán a jakožto komisaři císařští vysláni k němu: nejv. sudí Ferdinand Arnošt z Valdšteina, praesident české komory Vilém Albrecht Krakovský z Kolovrat a purkrabí kraje Hradeckého Fridrich Věžník.

Když předložena byla „těžká“ propozice, stavové vyžádali si některý den na rozmyšlenou. Potom 13. prosince odpověděli velmi rozhodným způsobem, že žádané berně v té výši povolití nemohou. Vyložili to v obšírném spise, plném národohospodářských theorí, jimž oprávněnosti uprání nelze. Právili císařským komisařům: My jsme očekávali slibované polehčení v berních, protože jsme posledně povolili všecko; ale na místě úlevy žádá se více, což musí vésti ku zkáze země. Zvyšování daně z piva jest nebezpečné, neboť již posledně se ukázalo, že větší berně měla menší výnos; musilo se totiž zdražiti pivo a pak je skoro nikdo nepil: ještě horší budou následky, jestliže by se povolilo opětně

*) V dopise finančního archivu ze dne 16. října 1651 jmenuje se jen „Graf Nostitz“, bez bližšího údaje, který se mýlí. Nám se zdá, že hrabě Jan Hartvik.

nové zvýšení. Však prý ukazuje zkušenost, kam vede zvyšování ku př. při cle z volů. Dokud bylo nízké, honilo se jich skrze Čechy hojně, ale jakmile se zvýšilo, prochází jich málo. *) — Ještě méně dá prý se ospravedlniti zvyšování daně z vína. Vinařství jest v Čechách zaměstknáním obtížným, užitek nese malý a nejistý, protože již po mnoho let vinobraní bývalo tuze špatné. Jako lidé raději prodají obilí a slady, než by vařili vysokou daní stíženě pivo, tak také raději nechávají vinice státi pusté a nevzdělávají jich, nežli by platili z nich těžkou daň. Za císaře Karla IV. prý — dokládali stavové — lidé „svobodami“ a „šetřením“ (Verschonung) byli ve vinařství podporováni a tak by tomu mělo býti i nyní, aby lidé dostávali chuť a nebyli odstrašováni. — Konečně uvedli stavové císařským komisařům na rozum, že jak věci v zemi stojí, na pivo měla by se ukládati daň malá, aby se pivovarský průmysl nezničil, a na domácí víno z téhož důvodu pranic, leč jen na víno cizí. Přece prý musí císaři více na tom záležeti, aby měl užitek častější, byť i menší, než jednou mnoho a potom nic.

Když stavové takto, ve slovích obšírných a ve slohu až k odpornosti zkrouceném a nejasném, vyložili své stanovisko, prohlásili, že jsou hotovi povolití na nejvýše 45 kr. ze sudu piva, 10 kr. z vědra vína domácího, 15 kr. z vědra vína cizího. Nápoje pro domácí potřebu však že musí býti osvobozeny, každý jedenáctý sud piva a a sedmé vědro vína rovněž, a pak že musí při výběru této daně zvláštní pozornost věnována býti židům. Srážeti neměl si na daní nápojové nikdo nic, leč ti, kdož půjčili peníze či dali anticipace na zaplacení žoldu vojákům a na jich rozpuštění.

Druhý požadavek vlády týkal se povolení 300.000 zl. na potřeby dvora a na útraty při sněmování říšském v Řezně. Ten stavové naprosto odmítali, **) a sice z těchto důvodů: Jsou prý všickni zadlužení, a nemohli by tuto summu na sebe rozvrhnouti, výbrž musili by opatřiti ji půjčkou, čímž by upadali do dělávi dluhů zemských, což jest věc velice nebezpečná. Všude jinde žádána na sněmích jen jistá summa a ne také daň nápojova, v Čechách se žádá obojí;

*) Stavové přitom zamlčeli, že císař zvýšil clo z volů, ale snažil se odstraniti nespravedlivá mýta postranní, od jednotlivých stavů zřízená. Kdyby se odstranění bylo povedlo, pak i při vyšším mýtu komorním bylo by se platilo méně; ale císař zvýšil mýto své a stavové postranních mýt nezrušili. Pak ovšem honci raději Čechy obcházeli. — Viz nahoře str. 53.

**) Užívají výrazu, že musejí „unungänglich re-monstriren“.

bez ohledu na nemožnost země. A proto nelze povolit. Stavové opět pustili se do výkladů národohospodářských, ukazujíce obšírně, že ceny obilí jsou velmi nízké, obchod nejde, vrchnosti i poddaní na penězích mají nesmírný nedostatek, musejí při tom vydržovati vojáky, jichž důstojníci utrácejí peníze mimo zem; platí kontribuce, pamatovati na opravu spustlých příbytků a zašlých rolí! Kdyby prý od poddaných měli chtít každou chvíli nějaké platy, zanechají všeho a utekou do Polska, Bavora a Míšně, kamž všelijakými prostředky jsou lákáni. Tudíž aby císař pamatoval na budoucnost království Českého a od požadavku svého upustil.

Stavové přičítali v těchto svých vývodech velmi nízké ceny obilí té okolnosti, že z dob válečných zůstávala ještě v platnosti vysoká cla vývozní, a tudíž nebylo možno voziti obilí za hranice a tam prodávati. Tím, že pak všechno zůstávalo doma (a léta hned po skončené válce byla úrodná), klesalo tou měrou v ceně, že páni ani poddaní nic netržili. Výklad tento nebyl úplně správný a nebyl založen na znalosti poměrů. Odstranění vývozního cla nebylo by obilí českému pranic pomohlo, protože v Němcích byl právě tak veliký přebytek všech plodin a ceny jejich rovněž ustavičně klesaly. A to následkem všeobecné krise hospodářské zaviněné tím, že městské obyvatelstvo bylo vyhubeno a města zbavena velké většiny obyvatelstva. Ten trošek lidí, kterýž ve městech zůstával, byl oddán z největší části sám také hospodářství polnímu, protože průmysl a obchod úplně byl zničen. Kdo měl potom od sedláků a vrchností polní a hospodářské plodiny kupovati?*) V Němcích jako v zemích našich byly poměry tytéž: za války bylo by se prodávalo velmi drahé, ale nebylo zhusta co, po válce přišla léta úrodná, a bylo všech plodin na prodej v hojnosti, ale nebylo prodávati komu. Okolnosti se ještě zhoršily tím, že výroba celkem byla drahá, protože pracovních sil bylo po řídce. Co vrchnosti nebo sedláci nemohli pořídit sami než s pomocí najaté čeládky, to tuze stoupalo v ceně, právě pro citelný nedostatek pracovních sil. Proto také mnoho polí zůstávalo nevzděláno.

V Německu pomáháno si na mnoho tím, že panovníci ze své absolutní moci upravovali mzdu čeládky a dekretovali také, v jaké ceně se obilí prodávati nebo kupovati smí, aby se-

dláci mohli býti živi (str. 43). U nás se sněm chopil této úlohy a sice v témž směru, ale teprv r. 1654, a v letech následujících. Prozatím pomáháno si nářkem na vysoká cla vývozní a odporem proti požadovaným berním.

Oposice stavů proti proposici nebyla výkladem o dávce nápojové a o požadované summě 300.000 zl. skončena. Neboť předloha vládní měla ještě několik odstavců, s nimiž stavové nesouhlasili. Císař nejenom žádal dvě berně, ale, podle výše zmíněného návrhu dvorské komory, chtěl také, aby způsob vybírání jich dokonale a úplně zůstával v jeho moci, jako bylo přijato od stavů r. 1646. Stavové však opřeli se tomu výkladem, který nejenom dotýkal se do jisté míry právního poměru jejich ke králi, ale ve velké míře císařských fiskálních úřadů. Stavové pravili, že když mají právo povolovati berně, chtějí také věděti, mnoho-li vynášejí a co se s nimi děje? Odvozovali z práva povolovati berně práva jiná, kterých před obnovením zřízení a částečně i po něm docela nepochybně měli a užívali. Ukazovali, že jindy nebylo o exekucích na nezaplacené daně ani slyšeti, že věřilo se přiznáním stavů na slovo a na pečť, že berně vybírali nejvyšší berníci, kteří byli zvoleni od stavů, ale přes to ochotně podřídili se předpisům o pravidelném skládání účtů a poslouchali také ve všem místodržících. Tehdáž prý vynášela daň více a nebylo se strany obyvatelstva žádných stížností.

Když takto stavové vylíčili bývalý způsob vybírání berní jakožto nějaký zlatý věk, ač ve skutečnosti se věci měly trochu jinak, jali se v barvách temných malovati obraz toho způsobu, který nastal, když vybírání daní bylo úplně zůstaveno moci panovnické. Radové české komory a deputovaní nad tácem a solí nemohli všude býti sami, a proto ustanovili k výběru berně „subdeputované“ či tak zvané výběrci. Poněvadž byli to lidé většinou jen na čas a na kvap najatí, nacházeli prý se mezi nimi mužové bůh ví odkud přišli, v zemi neusedlí, lehčí, špatní a podplatní, kteří ve vědomí své moci zle nakládali s úředníky vrchnostenskými, stavy mučili, a hověce svému pohodlí, nutili obyvatele, aby pro „palety“, jimiž se zaplacená daň, jmenovitě nápojová, vykazovala, na mnoho mil do krajských měst si dojížděli. Tím daň dobrovolně svolená za těžkých protivenství se odváděla.

A pak, tážali se dále stavové, kam berně takto sebraná přichází? Z potu a krve chudých obyvatel této země se vybírá a přece ani Jeho Královské Milosti ani obecnému dobru k užítku není,

*) Paní Zuzana Černínová nařká si (1650, 3. srpna a 26. října), že dávala v Praze omastek „odpolu darmo“, a jindy zase lidé nenabízeli ani půl zlatého za centnýř. — Dopisy Z. Černínové vydané Dvorským str. 231, 243.

než prý rozběhne se na všelijaké assignace, kteréž si soukromé osoby opatřily. A když potom ti ke kase přijdou, kdož půjčili peněz napřed (anticipace) na vojáky, nedostanou již ničehož. Stavové tudíž opakovali, že jim mnoho na tom záleží, aby zvěděli, mnoho-li svolené berně vynášejí a k jakým účelům se jich užívá, a to proto, že berní úřad od starodávna jen z osob stavovských se skládal. Jestliže v těžkých válečných dobách povolili jiný způsob vybírání, stalo se to docela mimořádně a na obecný revers, že to jejich privilegiím ke škodě býti nemá.

Po tomto dlouhém výkladu však došli stavové k jiným koncům, než by se očekávalo. Nechtěli na sebe uvaliti zdání, že jsou na veskrz oposiční a že proti všem požadavkům sněmovní proposice brojí, a proto byli ochotni „ještě pro tentokrát“ ponechati vybírání daní panovníkovi, avšak se dvěma výminkami: předně, že inspekce nad exekucemi zůstane při místodržících a bez jejich vědomí nebudou ukládány, za druhé, že za výběrčí po krajích vyberou se poctiví lidé; ti, kteří z dosavadních „subdeputovaných“ nejsou slušní, měli býti odstraněni. — Jakmile však berně na tomto sněmě svolená dojde, má také způsob vybírání daně r. 1646 zavedený přestati a při příštích sněmích ke starému způsobu se navraceno býti.

Proposice sněmovní zavírala v sobě také přání, učiněné ve smyslu deputovaných nad tákem a solí, aby stavové povolili a odváděli celou berní summu výběrčím k tomu ustanoveným a nevybírali přitom částku pro místodržící a úředníky jejich. Však prý deputovaní sami budou dle potřeby vypláceti peníze tomuto úřadu. Stavové rozhodně odmítli, pravíce, že by to bylo něco neslýchaného, aby gubernium zemské bylo bez peněžitých prostředků; ukázali pak ostrým způsobem, k jakým koncům by to vedlo, kdyby místodržící měli ke komoře a nebo k deputovaným posílati pro každý zlatý. Konečně navrhli, aby z povolené pивní daně šestý díl byl „separován“ a odváděn místodržícím pro potřeby jejich i úředníků jim podřízených.

Z výkladu našeho viděti jest, že stavové se tentokrát odhodlali zaujati stanovisko velmi oposiční; avšak podle povahy tehdejší doby nese-trvali při něm. — Císařští komisaři sněmovní, znajíce smýšlení při dvoře, namáhali se všelijak, aby sněm přimeli k povolnosti. Popsalo se mnoho papíru než stavové konečně 29. prosince dali si říci a slibili, že svolí nápojovou daň v té výši jako loňského roku, t. j. 1 zl. ze sudu piva a 20 kr. z vědra vína. Daň tato měla se vybírati jeden rok a sice s týmiž různými vý-

hradami a výminkami jako loňského léta. Co se žádaných 300.000 zl. týkalo, slevovali komisaři, žádající 250 a konečně již jen 200 tisíc; ale stavové odpověděli opět záporně. — Způsob výběru této berně, aby totiž platilo se z komínů, zdál se sněmu býti docela špatný: na zámcích prý jest komínů dosti, ale neužívá se jich a proto také těžko jest platiti z nich.

Z celého jednání viděti jest, že stavové nechtěli svoliti určitou summu. Neboť když potom na ně znovu a znovu doleháno, vymysleli si známý již prostředek, aby totiž, na místě summy od císaře žádané, povolila se jistá daň z poddaných a z ostatních obyvatel,*) při čemž ovšem naprosto věděti se nemohlo, mnoho-li vydá, a stavové se také k určitému výnosu nejen nezavazovali, ale připojili k návrhu ještě jisté výminky. Tato daň osobní měla se odváděti ve dvou lhůtách, první ve 3 měsících po ukončení sněmu, druhá za 4 neděle po císařově příjezdu do Čech. Vyrozumělo se z toho, nepřijede-li panovník, že druhá lhůta se nezaplatí.

Co se týkalo způsobu vybírání, zůstávali stavové při prvnějším docela odmítavém mínění, že má způsob z r. 1646 platiti jen pro tentokrát a dále již ne. Ku předešlým výminkám dodali ještě, aby každému, kdo zaplatí, výběrčí hned také dali kvitanci, a aby ti, kdož ukvapenou exekucí utrpěli ztrát, měli právo k náhradě.

Komisaři sněmovní poslali odpovědi stavovské do Vídně, a radili, aby se přijalo, co nabízejí, protože se nic více na nich nevydobude. Na nejvýše prý jest naděje, že by jednotlivé položky při dani osobní o něco se zvýšily.***) Císař odevzdal tento přepis s replikami i duplikami stavovskými dvorské komoře, aby podala dobré zdání. Stalo se tak dne 6. ledna 1652.

Dvorská komora s nabídkou stavů, co se berně nápojové týkalo, byla spokojena, ale se vši rozhodností modus exigendi na vždy chtěla stavům vyrvati z moci. Proto měl císař naléhati, aby výběr daně a také neobmezené právo exekuce zůstalo deputovaným i jejich výběrčím. Kdo prý bude mít příčinu ke stížnostem, najde

*) Původní návrh stavů zněl: páni měli dáti z každého poddaného po 30 kr.; poddaní sami po 1 zl.; Pražané a obyvatelé měst královských i horních z každého osedlého 4 zl. 30 kr.; kdo v městech těch žije, nemaje však přitom živnosti 1 zl. 30 kr.; faráři nebo kollatoři 1 zl. 30 kr., kupci a kramáři 12 zl., majitelé statků bez poddaných 6 zl., svobodníci, svobodní rychtáři, manové Karlšteinskí a Křivoklátské 6 zl., ovčáckí mistři 1 zl., 30 kr., pacholci jejich 22 kr., židé více než 20letí 3 zl., mladší polovici té summy.

**) Jmenovitě aby páni místo 30 kr. platili po 1 zl.

příležitost k tomu, protože císař k jízdě do Čech se strojí. Rovněž tak rozhodně vyslovila se dvorská komora proti tomu, aby jistá část berně se odváděla místodržícím. Jen deputovaní císařští měli býti příjemci a správci berně a jen oni měli vypláceti, co komu patřilo. Místodržící a jejich úředníci měli si býti vědomi, že nejsou placeni od sněmu, nýbrž že sněm povoluje daň císaři, on si ji nezkráceně vybere a pak sám prostředkem svých orgánů zaplatí, co komu náleží. To bylo stanovisko dvorské komory a jistě také panovníkovo. Jen v jedné věci čistě formální byla komora hotova k ústupku: deputovaní totiž měli každé čtvrtletí z došlých berní především zaplatiti místodržícím a jiným zemským úředníkům, a kdyby neměli peněz, směli si je k tomu účelu i vypůjčiti. Dvorská komora si představovala, že se uvede takto do výplaty pořádek, a když nebude stížností na neplacení, že stavové opustí princip, a dopomohou myšlence finančního absolutismu sami k vítězství. Tak se také stalo, neboť stavové vskutku potom upustili od „seperace“ jedné šestiny berní pro místodržící s dodatkem, že tak činí „pro tento kráte.“

Co se týkalo nabídky stavů, že místo určité summy chtěli povolit daň osobní, dvorská komora naprosto se vyslovila proti ní a sice z velmi dobrých důvodů. Kdo prý ví, mnoho-li by berně taková vynesla, a kdo vůbec ví, kolik jest v zemi poddaných? Podle toho, jak stavové sami počet poddaných umějí přiznávat, mohlo by se státi, že se shledá všeho všudy 50 tisíc poddaných, a celý výnos daně nebude vyšší než 100 tisíc zlatých! Zkušenost prý učí, že stavové, když nejde o sehnání pevné summy, jsou velmi lknaví. Ku př. loňského roku povolili daň domovní (str. 83) a sice tak, aby z každého domu se zaplatilo několik krejcarů, a ejhle, až dosud sešly se všeho všudy 3000 zl. Z těchto důvodů radila komora, aby císař pevně stál při určité summě 250 anebo 200 tisíc, kteréž stavové měli mezi sebe rozvrhnouti a zaplatiti. Teprve v nejzazším případě, kdyžby veškerá naděje byla marná, že stavové tuto žádost přijmou, měli sněmovní komisaři od ní upustiti, a přikloniti se k původní nabídce sněmu, ale ve výši takové,* aby svolení to aspoň trochu něco vyneslo. Ještě jednou však dvorská komora vrátila se na konci svého zdání k tomu, že nikdy se neví, co takové svolení vynéstí může a pravila

*) Od pánů se mělo žádati, aby platili tolikrát 1 zl. 30 kr. kolik mají poddaných a z poddaných aby dal každý také 1 zl. 30 kr.

císaři, že již by mělo konečně provésti se nějaké sčítání obyvatelstva, aby přece jednou při povolených berních se vědělo, jaký bude výsledek.

Císař dobré zdání dvorské komory schválil a bezodkladně dal odeslati do Prahy, kdež sněmovní komisaři předložili je stavům. Ti zrovna tak upjatě a nepovolně zůstali na svém jako dvorská komora. V odpovědi ze dne 12. ledna 1652 prohlásili, že peněz nemají a k určité summě se nepodvolí; raději již byli odhodláni povolit z každého poddaného 2 zl. (polovici aby platil pán, polovici poddaní), jen když nebude se od nich žádati, aby na sebe rozvrhli summu předem ustanovenou. Ale přes dva zlaté výše, prohlásili, že také již se odvážiti nemohou, protože vydržování vojska stojí je nekřesťanské peníze, až dosud 356.775 zl. Povolovali beztoho daň v té výši jen proto, že druhá polovice se měla platiti teprv tehda, přijede-li panovník do země.

Co se týkalo „modu exigendi“ a neobmezené moci exekuční — povolili stavové tlaku dvora, aby vše úplně zůstalo v ruce deputovaných, ale jen pro tentokrát a s výslovným podotknutím, že jim císař ještě před svolením dá určité ujištění, že tento mimořádný způsob výběru daně byl na místě jen v dobách válečných, k dokonání pokoje a k provedení protireformace; jestliže stavové k němu tehdaž přivolili, že jim a jejich svobodám ani privilegiím to nemá býti ke škodě. Po uplynutí pak tohoto roku a vybrání nynějšího svolení sněmovního, že má všechna mimořádnost při berních přestati a vráceno se býti k tomu, co bývalo, aby totiž berně vybírali a účtovali nejvyšší berníci od stavů na sněm zvolení.

Sněmovní komisaři, nevědouce si rady, podali odpověď stavovskou opět do Vídně, a dvorská komora již 20. ledna vyslovila se o ní, polo záporně, polo pohrdlivě. Především znovu opakovala, aby císař nepřijímal daň povolenou z poddaných, když se neví, mnoho-li vydá, a bude-li již k tomu donucen, pak aby provedení i dozor nad tím svěřil Ferdinandovi Křištofovi z Lobkovic a Antonínovi Losimu z Losinthalu. Oba náleželi ke stavům, ale první vedle toho byl nejvyšším hofmistrem, druhý ředitelem a nejvyšším inspektorem nad tácem nápojovým a tudíž osobou od císaře placenou. — Potom žádala dvorská komora, aby zaplacení druhé lhůty berní nečinilo se odvislým od příjezdu císařova do Čech, nýbrž aby se povolila tak, aby se vybrati mohla v červnu 1652. Co pak se týče žádaného ujištění stavů ve příčině „modu

exigendi“, má se sněmu krátce a jen tak všeobecně (in genere) říci, že privilegii stavů nikdo nechce překážeti. Ostatně jestli prý si stěžují stavové na výběrčí a subdeputované, tito opět žalují na stavy, že se s nimi ledajak nakládá, ač nic jiného nečiní, leč že interese panovníkova se zastávají. Proto přála si komora, aby dostalo se stavům na sněmě v tomto směru napomenutí.

Duch absolutismu, který z těchto rad byl zřejmý, ukazoval, že dvorské kruhy vídeňské pohybovaly se v téže myšlenkovém proudu, který po válce 30leté stal se vládnoucím v celé Evropě. Stavové čeští byli by dovedli vyhnouti se těmto snahám na úplné poklesnutí své moci, kdyby byli sestředili opozici na ty věci, kde byli anebo aspoň mohli býti v právu; v žádostech vlády spravedlivých a samozřejmých (jako sčítání obyvatelstva pro určení censu) měli však býti povolnými, aby opozice jejich nevypadala reakcionářsky proti těm pokrokovým snahám, které s fiskálním absolutismem nepopíratelně souvisely. Jak dalece stavové dovedli uhájiti toto stanovisko, ukáže další vypravování.

Sněm zasedal již dva měsíce a ač přiblížil se k přáním proposice, přece pro některé zásadní rozdíly nepřicházelo se ke konci. Teprve ve třetím měsíci sněmování podařilo se spojenému odporu vlády a těch kruhů šlechtických, které byly vládě blízkými, opozici utlumiti a provésti takové návrhy, které byly přijatelné, protože absolutistickému stanovisku vlády se nepřičili. Provedlo se to následovně:

Ve příčině nápojové daně nebylo více sporu o summu. Stavové nabídli 1 zl. ze sudu piva, 20 kr. z vědra vína a to bylo přijato. I také o způsob vybírání této berně došlo dohodnutí. Zůstalo při tom, jak si císař přál, že jeho vlastní úředníci ji vybíráti budou, sami z ní místodržicím vydají peníze na platy a sami také budou míti právo exekuce. I také o některé podrobnosti při exekuci doděláno se shody. Deputovaní měli býti povinni k náhradě, když by dopustili se exekuce nenáležitě; stížnosti stavů v tomto směru měly se vyřizovati při české dvorské kanceláři nebo u místodržicích (kdyžby krále v zemi nebylo), naprosto však odmítli stavové jakékoliv zasahování dvorské komory do těchto záležitostí. Tam neměl nikdo ze stavů býti odkazován ve svých sporech s deputovanými. Deputovaní a jejich orgánové po krajích neměli také od stavů mimo povolenou berni nic jiného požadovati a měli „bez vynucení a úplatků“ ihned vydati kvitanci na summu zaplacenou.

Jen jedna věc zůstávala ještě chvíli na sporu. Nápojová daň povolená na sněmě r. 1650 na jeden rok, začala se dle snesení vybrati za 4 neděle po skončeném sněmě. Sněm r. 1650 byl uzavřen 7. prosince, výběr daně nápojové počal tedy 7. ledna 1651 a 7. ledna 1652 přestalo se platit. Toho času nebylo však nové svolení ještě schváleno, protože sněm, o němž jednáme, sešel se 4. prosince 1651 a pro četné neshody uzavřen byl teprv 13. března 1652. Kdyby byla nová daň vstoupila v platnost opět teprv za 4 neděle potom (od 13. dubna 1652), nebyla by se tři měsíce nápojová daň platila vůbec. Četní majitelé pivovarů vskutku vařili právě toho času nejvíce piva; pilo prý se také mnoho v době sněmování, a do zásoby se vyrobilo piva hojnost. Deputovaní stáli na tom, aby také z toho všeho piva se platilo a dvorská komora návrh horlivě podporovala, ukazujíc, že jinak císařský důchod bude míti velikou ujmu. Stavové však chtěli, aby dle staré zvyklosti svolená daň nápojová platnost měla teprve za 4 neděle po sněmu a aby se z piva „interkalárního“ neplatilo nic. O to vedl se boj až do konce února. Komora konečně 23. února radila, aby pivo a víno, které se během sněmu vypilo, bylo od daně osvobozeno, ale na zásoby tou dobou uvažené aby vztahovala se již platnost nynějšího sněmovního. Stavové však obhájily své stanovisko a vláda i od toho upustila. Z „interkalárního“ vína a piva neplatilo se nic, ať již bylo hned vypito, aneb do zásoby během sněmování navařeno.

To všecko bylo uvedeno do pořádku do konce února a v tomtéž duchu i směru, jak jsme právě vyložili, dostalo se také do tištěného snesení sněmovního. Spor zůstával v otázce zásadní. Stavové chtěli míti platné a určité ujištění, že nápojová daň bude se vybíráti r. 1652 naposledy prostředkem orgánů zeměpanských, odvislých jenom od komory české a dvorské, nebo od deputovaných nad tácem a solí. Po vyjití tohoto roku pak berníci od stavů volení měli býti nejvyšším úřadem pro výběr daní. Císař však stavům k radě dvorské komory takového ujištění dáti nechtěl. Vláda ve zlých dobách válečných uchvátla bernictví pro sebe a nemnila se této vzácné kořisti vzdáti; stavové opět cítili nyní, jak veliké právo zadali, a chtěli za každou cenu vydobiti si je zpět. Shoda dala se docíliti jen na základě nějakého kompromisu mezi stanoviskem vlády a stanoviskem stavů. Tak se také stalo.

Císař žádal, jak víme, vedle berně nápojové, ještě daň v určité sumě 300 a konečně

200 tisíc zl. Stavové odpírali zprvu vůbec, potom nabízeli jistou osobní daň z poddaných a osedlých městských, bez závazku ovšem, mnoho-li vynese. Po dlouhém, od nás vylíčeném, jednání, našla se konečně v Praze, prostředkováním sněmovních komisařů, tato cesta: Stavové povolili osobní daň, ale zavázali se, že se postarají, aby vynesla určitou summu 200 tisíc zlatých. K tomu

cíli měli tuto berní vybrati nejvyšší berníci od stavů zvolení, aby mohli v čas učiniti náležitá opatření. A nyní císař k radě dvorské komory (23. února 1652) sděliti dal sněmu: Jestliže se berníci stavovští při této příležitosti jak náleží osvědčí, povolenou osobní berní v čas vyberou a aby 200 tisíc zlatých vynesla se postarají, že na příště, a sice hned od budoucího sněmu, zruší nynější způsob vybírání nápojové a jiných daní s pomocí svých úředníků, a zavědí řád dřívější, aby daně se vybíraly od čtyř nejvyšších berníků stavovských a odváděly do berní-

ního úřadu od týchž berníků spravovaného. — Stavové přijali tento zprostředkující návrh a odhlasovali následující usnesení: svolili osobní daň z poddaných a osedlých ve značné výši; *) první

*) Páni z vlastního měšce měli dáti tolikrát 1 zl. 10 kr., kolik měli poddaných; každý poddaný rovněž 1 zl. 10 kr. (tedy dohromady 2 kopy míšenské z jednoho poddaného). Osedlí obyvatelé Prahy, horních a královských měst po 7 zl. rýnských; kdo v těchto městech

polovice její měla se odvésti ve třech měsících; kdoby neodvedl, měl zaplatiti dvojnásobně. Po uplynutí první lhůty předloží nejv. berníci zvláštnímu sjezdu stavovskému účty a oznámí výnos daně. Bude-li obnášeti 100 tisíc zlatých, bude dobře; ne-li, musí sjezd i s berníky to, co by se nedostávalo, tak na jednotlivé kraje rozvrhnouti, aby druhá lhůta vydala summu,

která se do 200 tisíc císaři povolených nedostáváti bude. Tato druhá lhůta musí pak do konce srpna 1652 zaplacená býti. Celá summa vybraná odevzdati se musí císaři, vyjímaje 6000 zl., které zůstanou na útraty a platy pro nejvyšší berníky a jejich podřízené. — Za nejvyšší berníky zvoleni pak od sněmu: probošt u sv. Víta a theologie doktor František Raš z Ašenfeldu ze stavu duchovního, Aleš Vratislav z Mitrovic ze stavu panského, Jiří Šťastný Jaroslav Víta ze Rzávěho ze stavu rytířského, a primas Malostranský Jan Vavřinec Schneider z Cetwinburku ze stavu městského.

Sněm hned také ustanovil řád pro královský úřad berníční. V něm především byla vy-

bydlí a živnost nevede po 2 zl. 20 kr.; faráři nebo jich kollátoři po 2 zl. 20 kr.; kupci a kramáři po 18 zl.; majitelé poplužních dvorů bez poddaných, svobodníci a manové Karlštejnští i Křivoklátské po 9 zl. 20 kr.; mistři ovčáctí po 2 zl. 20 kr.; pacholci ovčáctí po 35 kr.; židé starší než 20 let po 4 zl. 40 kr.; židé mladší 2 zl. 20 kr. — Současný tisk snesení sněmovního.

Raimund Montecucoli.

slovena žádost, aby panovník nedopouštěl nikomu moci a vlivu nad tímto úřadem, leč jen české dvorské kanceláři, nebo místodržícím. Ustanovení berničního řádu dotýkalo se pak dosazení písařů a jiných úředníků při úřadě tom, vedení pokladny a uschování klíčů k ní, schůzek nejvyšších berníků, vydávání kvitančí a t. p. *) Za hlavní zásadu přijato, že z peněz, které k první lhůtě se sejdou, nic vydávati se nemá, pokud se neuvidí, mnoho-li jest pohromadě. Potom dána příštímu sjezdu po případě sněmu moc, aby řád pro úřad berniční dle nabytých zkušeností zdokonalil.

Měla-li povolená summa býti vskutku sebrána, musila provedena býti přísná kontrola příznávacích listů, aby se vědělo, zdaž vrchnosti pravý stav nezamlčují a neudávají méně poddaných. Proto nejvyšším berníkům k ruce přidání byli deputovaní krajští, a sice oba hejtmani každého kraje, jedna osoba stavu duchovního **) a jeden měšťan. Těm povinen byl každý obyvatel kraje do určité lhůty předložit příznávací list. Deputovaní pak měli za úkol listy zkoumati. Aby měli k tomu nějaký základ, usneseno, aby se jim vydaly tak zvané krajské roly, kteréž byly zpořizeny r. 1646, když nejvyšší profiantmistr vybíral desátý mandel na potřeby vojenské. ***) Jeden exemplář měl býti rozeslán po krajích, druhý odevzdán nejv. berníkům. Že tyto krajské roly málo souhlasily se skutečností, o tom nemohlo býti po-

chybnosti; proto také deputovaní i jiných všech cest směli užiti, aby správnost příznávacích listů vyzkoumali. Nesprávnosti měly býti oznamovány nejv. berníkům prostředkem místodržících. Sněm však hned ustanovil pokuty proti těm, kdož by pravý počet poddaných zatajovali: Dopustila-li se toho vrchnost, měla býti potrestána placením dvojnásobné kvoty daňové; učinil-li tak vrchnostenský úředník na místě pánů svých, kteří nežili v zemi, měl také buď dvojnásobnou kvotou býti pokutován, nebo na 3 měsíce dán do vězení. Polovici pokut měli dostati deputovaní a ti, kdož podvod udali.

Tím hlavní podstata sněmovního jednání byla skončena. Dříve však, než promluvíme o finančním úspěchu a jiných dalších a důležitých následcích tohoto svolení, nutno několika slovy zmíniti se také o ostatních, byť i méně důležitějších sneseních tohoto sněmu.

Odpor k deputovaným nad tácem a solí, kteří vybírali daň nápojovou, vedl k usnesení, aby místodržící prozkoumali, co až dosud kontribuce z vína a piva vynášela. Stavové chtěli věděti o tom již proto, aby vůbec známo bylo, mnoho-li kontribuce z Čech se odvádí a pak tuším, chtěli sestrojiti z toho důkaz, že deputovaní nad tácem nejsou úředníci té důvěry, jakou dvůr k nim měl.

Vedle velikých berní vzali stavové na sebe také vydržování vojska v zemi rozloženého a sice „pro tím mocnější ochranu a zdržení obyvatel při pravé samospasitelné katolické religii“. Potřeby vojáků vyměřeny již předešlými sněmy a při tom i nyní zůstáno. Pokud by císař mohl některou část vojska rozpustiti, zavazovali se stavové býti mu při tom nápomocni a sice tak, že by na účet příště povolené berně složili summu k „abdankování“ vojska potřebnou; ale pokud staré anticipace nebudou splaceny, neměly nové se dávati, aby v tom nenastala nějaká „nebezpečná nepořádnost“.

Stavové při berní nápojové a při povolených 200.000 zl. také hrabství Kladské i kraje Loketský a Chebský potáhli do svolení a do repartice. Ale Chebští se proti tomu od delší doby obvyklému způsobu bránili a vymohli si z pravidla tolik, že s nimi zvláště, na sjezdu kraje Chebského, bylo jednáno, aby přijali kvotu od sněmu českého na ně vloženou. Tentokrát sněm český jako vždy jindy usnesl se, aby císař je k tomu přivedl, aby společně se zemí trpěly. Dříve než se tak stalo, již nejv. berníci bez sjezdu kraje Chebského dali vyšetřovati poddané v Chebsku a určili potom částku, kterou kraj zaplatiti měl. Vedlo to

*) 1. Současný tisk snesení sněmovního; Müller: „Geschichte des Grundsteuerwesens in Böhmen seit der Urzeit bis zur Gegenwart“ str. 37. — Klíč k pokladně berniční mělo býti pět; po jednom měl míti každý z nejv. berníků, pátý pak nejv. berniční písař. Nižší úřednictvo mohli nejv. berníci jmenovati sami.

**) Za krajské deputované ustanoveni: v kraji Kouřimském děkan kapitoly u sv. Víta, v kraji Čáslavském opat Želivský, v kraji Chrudimském opat Sedlecký, v kraji Bechyňském probošt Doksaný, v kraji Vltavském opat Strahovský, v kraji Prachensském veliký převor řádu Maltánského. Byl jim tehdejší známý z 30leté války generál Rudolf hrabě Colloredo. Poněvadž i po válce zůstával ve vojenských službách císařských a tudíž v Čechách málo pobýval, usnesl se sněm, že může za sebe jiného duchovního jakožto deputovaného pro kraj Prachenský postavit. V kraji Podbrdském ustanoven opat od sv. Mikuláše v Starém Městě Pražském, v kraji Plzenském opat Kladrubský, v kraji Rakovnickém opat Plaský, v kraji Žateckém opat Osecký, v kraji Slanském probošt kapitoly u sv. Víta, v kraji Litoměřickém probošt Litoměřický, v Boleslavském probošt Staroboleslavský, v Hradeckém opat Broumovský. Také Loketsko a Chebsko připočteny při této příležitosti prostě za kraje Čech a ustanoven v nich obou za deputovaného opat Tepelský. — O prvním ustanovení deputovaných viz str. 85, 86.

**) Viz Českomoravskou Kroniku V. str. 1238—1240.

k nové veliké právní rozepři mezi královstvím a krajem Chebským.

Zvláštní článek snesení sněmovního týkal se židů. Co jindy ve sněmovních aktech se vykládalo o nich při svolení berně, teď vloženo do „židovského“ artykule. Nařizovalo se v něm císařským rychtářům a krajským deputovaným, aby na židy bedlivý pozor měli a dobře je sečtli. Vedle povinnosti k ostatním berním a mimo povinné roční kvoty jakožto platu komorního, uvaleno na ně ještě 1000 zl. měsíčně na vychování vojska, a to hlavně proto, že židé byli prosti vojenského ubytování.

Veliké jednání bylo o tak zvané „restanty“ vojenské, o nichž již loňský sněm se neshodl a odklad na rok povolil (str. 83). Osmičlenná komise, kteráž restanty měla vyšetřiti, nebyla hotova, a přání stavů směřovalo k tomu, aby věc zůstávala na dalším odkladu. Rozumno by bylo bývalo, restanty vůbec za neplatné prohlásiti, protože obyvatelstvo bez pochybnosti vojákům mnohem více dáti musilo, než bylo předepsáno; jestliže pak mimo to důstojníci a mužstvo vydírali na lidech „zápisy“ a „pretense“, dalo se to způsobem nenáležitým. Stavové v této záležitosti se zvláštní žádostí obrátili se ke sněmovním komisařům i k císaři. Dvorská komora navrhovala, aby se povolil odklad, ale projevila při tom strach, aby placení všech vojenských pretensí stálými odklady nespadlo na císaře.*) Ferdinand III. svolil potom, aby konalo se v této věci ještě další šetření, a v tom smyslu usnesl se sněm na dlouhém odkladu.

Co se týkalo restů berních, císař hledě ke všem předešlým nesnázím, částečně je vůbec stavům odpustil, částečně pak slíbil neupomínati jich až do příštího sněmu. V tom smyslu učinili stavové snesení.

Docela dle vzoru předešlých let povoleno další příročí čili generální moratorium všem dlužníkům a potom prodlouženo o rok speciální moratorium měst Pražských. Co pak se týkalo královských měst, odkázáni věřitelové na komisi, kteráž k „traktování“ dluhů městských byla ustanovena, ale dosud práce své neukončila. Dokud se to nestane, byla také královská města kryta před žalobami a exekucemi vyjmaje některé zvláště vytčené případy. Císaři jakožto králi udílelo se příročí již od r. 1640 každoročně a pravidelně, aby dluhů komorních platiti nemusil ani on ani jistcové jeho. To bylo ještě teď na rok prodlouženo, ale s dodatkem

(také již častěji opakovaným), že má pořádnost těch dluhův „gruntovně“ býti vyhledána.

Poněvadž vědělo se o brzkém příjezdu císařově do země, usnesl se také sněm na přísných pokutách proti těm, kdožby v lesích J. M. Císařské a na panstvích komorních zvěř honili. Za každý zastřelený kus červené zvěře ukládala se pokuta 40 kop míš. nebo tři měsíce vězení, za každý kus černé zvěře 20 kop míš. nebo dva měsíce vězení. V okolí měst Pražských veškerá honitba „do tenat nebo kladených ok“ a všecko střílení se zapovídalo pod pokutou 20 kop míš. Polovici pokuty měl dostati udavač, polovice věnována ke zbožným nadáním (ad pias causas).

Sněm r. 1649 usnesl se, že hejtmani krajští i dále (t. j. po válce) mají býti placeni a usnesení toto obnovil teď zase, poukazuje k veliké práci jejich se záležitostmi vojenskými, s vyšetřováním počtu poddaného lidu a s pomocí při výběru dávky nápojové. Za to ovšem uvedli jim stavové na pamět usnesení sněmu Budějovického o hejtmanech (str. 5), s podotknutím, aby přísně bylo zachováváno, a aby zejména při reparticiích berní nedály se žádné nesprávnosti.

Poslední článek sněmovní týkal se podpory na opravu a „vyzdvížení zase starožitného kanovníctví a kostela sv. Václava v Staré Boleslavi.“ Probošt tamější Rudolf Roder požádal stavy o to. Oni usnesli se, že „ke cti tomu svatému knížeti, mučedníku a patronu této milé vlasti“ povolují 10 krejcarův z každého poddaného; polovici měl zaplatiti pán, polovici poddaný. A dle téhož poměru měli přispěti také obyvatelé královských i horních měst. Dávka tato měla se odváděti společně s berní 200.000 zl. a na příštím sjezdu mělo definitivně býti rozhodnuto, mnoho-li na vystavení Boleslavského chrámu bude se moci vydati.

Závěrek sněmu dotýkal se několika nařízení, kteráž pokaždé se opakovala, ale jak stavové doznávali, málo kdo se dle nich řídil. Obnoveny rozkazy o vyplenění Petrovských, napravování silnic, mostů a jezů, o rovnosti v měrách a vahách, a k nim připojen artikul, aby bez císařského povolení nikdo na hranicích cizozemcům dříví neprodával.

S tím sněm 13. března 1652 ukončen a potom 12. dubna usnesení jeho uveřejněno.

Příjezd císařské rodiny do Čech (1652). Další opravy hospodářské i berní.

Při sněmě, jehož dějiny jsme právě vyložili, několikráte stala se zmínka o budoucí jízdě císařské ke sněmu do Řezna. Záležitost

*) Akta ve finančním archivu 29/1 a 6/2 1652.

tato souvisela s celým vývojem tehdejší říšské a císařské politiky.

Ve 3. paragrafu 8. článku míru Westfálského bylo ustanoveno, že za půl léta po ratifikaci míru má se sejít říšský sněm, aby provedl revisi dosavadní říšské ústavy; celá státní správa, soudnictví, finančnictví i vojenství říšské měly dle nových poměrů nově se upravit. Ano Westfálský mír bral v pochybnost i dosavadní volby králů římských, jak se v praxi vyvinuly, že totiž nástupce trůnu byl zvolen ještě za života panujícího císaře; rovněž tak říšská knížata chtěli provést revisi volebního řádu, nebo s netajenou závistí pohlíželi na přednost kurfiřtů a vedli proti nim již dlouholetý boj. Bylo pochopitelné, že císař Ferdinand III. za těchto okolností s rozepsáním říšského sněmu nespěchal. Odkládal svolání jeho od měsíce ku měsíci a odhodlal se k němu teprve, když měl naději, že splní se horoucí touha jeho, aby syn Ferdinand IV. byl při té příležitosti zvolen za římského krále. Teprv potom svolal říšský sněm k 31. říjnu 1652.

Císař o volbu syna svého jednal s kurfiřty již delší dobu. V kurfiřtském sboru byly celkem poměry příznivé. Skládal se tehdy z 5 knížat katolických a tří protestantských. Žádný z kurfiřtů nemohl při provádění Westfálského míru obejít se bez dobré vůle císaře; ani mohutný kurfiřt brandenburský Fridrich Vilém ne. On právě měl tuhý spor se Švédskem, kteráž zdráhalo se postoupiti mu Zadní Pomořansko, ač ve Westfálském míru bylo tak ustanoveno. Tudíž byl odkázán na dobrou vůli císařského dvora. Vedle toho ovšem také působila ke sblížení snaha kurfiřtů, aby zůstali v držení volebního práva, kteráž jim tolik výhod poskytovalo. Chtělo-li předejít se pokusům knížat ve prospěch jiného volebního řádu, zdálo se býti k tomu nejlepším prostředkem, aby kurfiřti přišli ke sněmu s dokonanými přípravami a provedli volbu nového římského krále dříve, než by vůbec o změnách volebního řádu mluvit se začalo. Snaha Ferdinanda III., aby zjednal nástupnictví svému synovi setkala se tudíž na půl cesty s intereselem kurfiřtů. Následkem toho stalo se rychlé dohodnutí o volbu Ferdinanda IV.; ku projednání pak jednotlivostí a ke konečnému uzavření volby navrhl císař společný sjezd kurfiřtů v Praze. Myšlenka tato byla přijata a císař i s rodinou musil se brzo přichystati na cestu, aby byl v Praze dříve nežli jeho hosté.

Již od konce roku 1651 konány přípravy k jízdě do hlavního města král. Českého. Pro špatný stav financí šlo to zdlouhavě. Císařský

dvůr dlužil se na cestu u koho právě bylo možno; částečně šlo to ve formě anticipací na berně povolené, částečně musili se však udělati půjčky na dosti vysoký úrok. Do června 1652 sehnáno 50 tisíc zlatých z Moravy, a brzo potom 100.000 zl. ze Slezska. Byly to peníze půjčené na účet poslední svolené berně. Také z Čech chtěl si císař podobným způsobem vypůjčiti. Ale zde musil dříve ukliditi některé spory.

Oba deputovaní nad tákem a solí, Ant. Losi a Pavel Bartolotti zdráhali se vybrati nápojovou daň nově svolenou, patrně proto, že stavové čeští v plném sněmě byli proti nim vystoupili. Dvorní komora však radila císaři, aby jim to jakožto zvláště spolehlivým a znalým osobám bylo ponecháno. V tom smyslu stalo se pak usnesení tajné rady (18. března 1632) v přítomnosti Ferdinanda IV. a 8 rad. Hned potom (27. března) žádal císař, aby mu deputovaní opatřili 50 tisíc zlatých na nejnutnější potřeby dvora před cestou do Prahy. Oni však (3. dubna) odpověděli, že v kasách nemají ani krejcaru, a od kupců nebo měšťanů pražských, že si toho času nelze vypůjčiti ani 100 tolarů.

Patrných nesnází dvora užil Losi dvojím způsobem. Jednak nabídl sám císaři půjčku 40 tisíc zlatých na 6 procent, kteráž byla přijata a tím panovník podřízenému úředníkovi znovu zavázán, jednak vylícena při té příležitosti nedbalost stavů českých barvami hodně křiklavými. V přípise ze dne 18. dubna 1652 vypravují oba deputovaní, že místodržící neučinili dosud pražádné opatření, co výběru daně nápojové se týká, ano že sněmovní usnesení není ještě tiskem vydáno,*) ačkoliv se prý 10. dubna mělo s vybíráním započít. Deputovaní vyložili panovníkovi obšírně, že od té doby, co staré svolení došlo až k ukončení sněmu, uvařilo se 17.300 sudů piva, ano 9 dubna bylo prý v Praze samé 20 várek. To všecko císaři ujde a další škoda bude v tom, že teď mají sládci zásoby a nebudou dlouho vařiti. Deputovaní při tom neopomenuli podotknouti, jak bdí nad intereselem panovníka a jak svým výběrčím ve městech poručili, aby od 9. dubna večer počínaje, měli na várky bedlivý pozor. Drastický tento výklad, kterýž nepochybně nejednu pravdu v sobě zavíral, neminul se při dvoře s účinkem.

Vedle peněz na cestu do Prahy a potom do Řezna bylo třeba mnohých jiných příprav na

*) Datum tištěného snesení jest 12. dubna. Nemělo-li zámysla datováno o několik dní nazpět, nemluvili deputovaní pravdu.

nábytku a staveních v Praze. Již v listopadu 1651 nařizováno opravení domu, který patřil dvorské komoře, protože president její chce přijeti do Prahy s celou svou rodinou. V domě tom scházela částečně okna, dvěře, kamna a byly v nepořádku i stáje. Rovněž tak dbáno o opravu hradu Pražského. Za poslední léta vydáno k tomu účelu od komory české 9000 zl. a na práce truhlářské, které podniknuty za příčinou příjezdu panovnickova, vydala česká komora 1800 zl. K tomu žádal císař, aby komora dala zhotoviti sametové sesle, sedla a jiné toho druhu potřeby. Komora česká odpověděla (7. května) širokým výkladem, že nemá a tudíž nedá, aby si panovník tyto věci opatřil jinde. V důtklivém dopise vyložila, že příjmy komory z cel a mýt obnášely za rok 1651 77 tisíc zlatých; naproti tomu řádné vydaje činí 60 tisíc zlatých a mimořádných vydání jest tolik, že nikdy zbytek příjmů na ně nestačí. Co by jenom bylo třeba peněz pro nescetné, schudlé věřitele, kteří mají pohledávky na statech kdysi zkonfiskovaných, a dosud nedostali ani krejcarů, ač komora dluhy ty převzala! Statky komorní nevynášejí nic; co se z nich vytěží, musí se dáti na opravy, a z pravidla to ani nestačí. Panství Brandýskému bylo by pomozeno několika tisíci, ale není jich, a proto správa jeho hyne. V tomto duchu psala komora dále a častěji. Panovník pak v skutku ničehož od ní nechtěl, nýbrž pomáhal si jinými způsoby.*)

Jest viděti, že bylo třeba odstraniti příliš veliké nesnáze, nežli se rodina císařská mohla vypraviti na cestu. Výjezd z Vídně stal se 8. června 1652 a sice oklikou přes pouťnické místo Maria Zell, kdež vykonána delší pobožnost za zdar následujícího jednání. Odtud vydali se císař s císařovnou, s králem Ferdinandem a velmi četnou družinou na cestu do Čech přes Linec (25. června). Po dvoudenním odpočinku postoupeno přes Budějovice, Tábor, Votici*) ku Praze, kamž stihla císařská rodina 3. července odpoledne.***) Dvorskí úředníci a

myslivci již od března byli v Čechách a vykonali mnoho příprav k pobytu císařské rodiny, jmenovitě zásobili z komorních panství zámeckou kuchyň hojnými potravinami. Nejvíce přispělo k tomu panství Zbirovské.

Průvod císařský vjel do Prahy branou Vyšehradskou a ubíral se kolem Emaus a radnice Novoměstské na koňský trh, odtud přes Příkopy, Celetnou ulici a Staroměstské náměstí na Malou Stranu a Hradčany. Obyvatelstvo městské vítalo radostně panovníka, ale při panující bídě celkem chudě se k tomu ozdobilo; za to šlechta vynikla neobyčejnou v těchto časech nádherou, kteráž ve příkrém byla odporu s ustavičnými nářky na sněmích. S panovníkem přijeli také někteří cizí vyslanci, jmenovitě benátský a španělský, potom množství šlechty rakouské. Kurfiřti však dlouho nepřijížděli, takže bylo potřeba nového jednání a dopisování, než jeden po druhém do Prahy se vypravili. Stalo se tak teprv ke konci měsíce září.

Císař zatím užíval pobytu v Čechách k některým zábavám, k četným pobožnostem a k důležitým novým pokusům o hospodářské a berní opravy. Co se zábav týče, jezdil často na hony; jmenovitě připomínají se návštěvy jeho v Králové Dvoře u Zbirova. Nádherných pobožností bylo přes tu chvíli hojně. Dne 31. července s celou rodinou a v průvodu kardinála Harracha navštívil kolej jesuitskou v Klementině, kdež také obědval. Častěji pobýval v klášteře Augustiánském u sv. Václava na Zderaze a pak u Františkánů při kostele P. Marie Sněžné*). Celodenní náboženská slavnost vykonána 15. srpna. Téhož dne ráno položil císař základní kámen ke stavbě kostela Hibernského na Novém Městě, odpůldne byl na nešporách u P. Marie Sněžné a k večeru vykonal pobožnost u sochy P. Marie na rynku Staroměstském, kteráž byla o něco dříve (13. července) v přítomnosti jeho i celého dvora posvěcena.

Státní záležitosti přitom nebyly zanedbávány. Tajná rada mívala sezení téměř denní;

*) Akta v archivu ministerstva financí ze dne 15. listopadu 1651, a 20. března, 27. března, 3. dubna, 7. května 1652. Některé drobnosti také v regestech z knih dvorské komory u D'Elverta, Beiträge IV. str. 453, 454.

**) Zde císař 2. července obědval. Dopisy Zuzany Černínové (ed. Dvorský) str. 317.

***) Popis vjezdu do Prahy zachoval se v archivu ministerstva vnitra ve Vídni (1652, 3. července: Beschreibung des kaiserlichen Einzuges 1652). Mimo to zachoval se současný německý tisk: Beschreibung was anno 1652 auf den kaiserl. Reisen und in Anwesen der Herren Churfürsten zu Prag Denckwürdiges vorgan-

gen. Vyšel dvakrát r. 1653, jednou bez místa, podruhé v Augšpurce u Ondřeje Apergra. Srovnal jsem tisky ty (dle exemplářů zachovaných ve Mnichově a v Praze) a shledal, že co do obsahu téměř nicím od sebe se neliší. Ostatně zdelán jest dle nich také článek Mikovcův, Ferdinand III. v Praze r. 1652, v Lumíru 1860 str. 734 a násl. Viz též Kráslova Kard. Harracha str. 548.

*) Chudoba tohoto kostela přiměla jej k roční „almužné“ 120 zl. a 6 prostic soli pro tamější františkány. Akt ve finančním archivu 1652, 23. července.

císař nebýval při nich vždy, pokaždé však syn jeho král Ferdinand IV. Také kardinál Harrach přicházel k sezením. Rovněž dvorská komora vykonávala časté porady s komorou českou a s oběma deputovanými nad tácem. Nejvíce záleželo císaři na dobrém výsledku poslední povolené berně 200 tisíc zl. Protože první lhůta této dávky měla se složit do 12. července, svolal císař k tomu dni stavovský sjezd, aby dle snesení posledního sněmu přijal počet od nejv. berníků a učinil dle něho další opatření.

Ke sjezdu sešel se znamenitý počet šlechty v Praze tehdejší za příčinou císařova pobytu přítomné a panovník sám zahájil první schůzi v tak zvaném zeleném pokoji hradu Pražského^{*)}. Když byli účastníci sjezdu především poděkovali císaři za rozhodné provádění katolické reformace a prosili, aby „na skrze, beze všeho ohledu a ušetření kteréhokoli místa a jeho vrchnosti“ v tom pokračoval, přikročili k vlastnímu předmětu jednání. Nejvyšší berníci předložili výtahy z priznávacích listů a oznámili, mnoho-li se až dosud peněz sešlo. Nevíme, mnoho-li to bylo, ale berníci se vyslovili, že jest podle všeho poddaných ještě menší počet než se stavové nadáli, a že tedy, když z každého poddaného dávati se budou 2 kopy mš. (2 zl. 20 kr.) žádaná summa 200.000 zl. naprosto se nesejde. Poněvadž však stavové se zaručili, že ji seberou, byli nuceni najíti k tomu jinou cestu a sice tu, kterou přál si císař hned při snesení sněmovním v lednu 1652. Stavové musili 200.000 zl. mezi sebe rozvrhnouti a pak dle této repartice vybrati. Bije do očí, jaký v tom byl rozdíl, proti usnesení, kteréž předpisovalo určitou dávku z poddaných, ale nemajíc pevného základu o počtu jejich, nemohlo zaručiti, mnoho-li se vskutku sejde. — Repartice ostatně nebyly v zemi věci neznámou; při vybírání dávek na výchovu vojska v zemi ležícího se pravidelně a zejména v posledních letech tento způsob volival.

Stavové na sjezdu udělali tudíž repartici a sice následující: Summu, kteráž se měla vybrati, rozdělili ve dva nestejně díly. První díl činil 150 tisíc, a ten rozvržen na usedlosti poddané, pak na faráře, svobodné dvory, svobodné rychtáře, dědičníky, nápravníky, ovčácké mistry i pacholky a sice tak, že pro každý kraj ustanovena jistá kvota, kterouž odvésti musil^{**)}. Kvoty tyto byly,

^{*)} Současný tisk snesení sjezdu tohoto vydán 7. srpna 1652; Tomkovy Sněmy české dle obnoveného zřízení str. 67; Riegrův Zřízení krajské I. str. 283, 317, 323 atd.

^{**)} Musily platiti kraje: Kouřimský 5500 zl., Čáslavský 10000 zl., Chrudimský 12000 zl., Bechyňský

jak viděti, velmi nestejně, a pro tentokrát jen tak od oka, dle bohatosti nebo chudoby, dle rozlehlosti nebo skrovnosti kraje určeny. Jediným základem pro ně byly dosavadní neúplné priznávací listy. — Druhý díl činil 50 tisíc, a ten rozvržen jistým způsobem na Kladsko, Chebsko, Loketsko, královská, horní i věnná města a konečně na židy^{*)}.

Co takto krajům a městům uloženo, musilo na jednotlivé obyvatele býti rozvrženo, aby každý věděl, mnoho-li zaplatiti má. Práce tato ponechána krajským deputovaným, jak je poslední sněm byl ustanovil. Deputovaní měli řídit se dle počtu usedlostí, ale ne dle počtu priznaného v listech, nýbrž dle skutečného seznání osobního. Komu se přitom přišlo na podvod, že totiž priznání lišilo se od skutečného počtu, mohl býti pokutován rovněž dle vyněření posledního sněmu. Co na koho od deputovaných bylo uloženo, musil zaplatiti, ale mohl si pak stěžovati u tak zvané hlavní komise, jestliže se mu zdálo, že byl nespravedlivě obtížen. Aby pak každý mohl lepšího přesvědčení nabýti, zdali se mu neděje křivda, měli deputovaní celou repartici všem obyvatelům kraje od panství k panství poslati k nahlédnutí. Přitom rozumně se, že co kdo byl již na první lhůtu (do 12. července) zaplatil, to se mu nyní na kvotě jeho odečísti musilo. Do 31. srpna měla tímto způsobem berně býti rozdělena, vybrána a nejv. berníkům odvedena. Kdožby tak neučinil, mohl vojensky býti exekvován, ale vždy musilo tři dni napřed učiněno býti jemu o tom oznámení. Byl-li by celý kraj v placení nedbalý, pohroženo exekucí deputovaným, a sice na tak dlouho, až by z celého kraje kvota byla složená. — Při té příležitosti mělo se pamatovati také na sebrání 10 krejcarův z osoby na stavbu Staroboleslavského kostela; z toho, co by se k tomu účelu sešlo, mělo 6000 zl. dodati se proboštovi Roderovi.

Na tomto základě vykonáno během měsíce srpna vyšetřování ve všech krajích a určená

20500, Vltavský 3000, Prachenský 12000, Podbrdský 5000, Plzenský 18000, Rakovnický 2000, Žatecký 9000, Slanský 3000, Litoměřický 12000, Boleslavský 14000 a Hradecký 24000.

^{*)} Repartice učiněna následovní: Kladsko 10000 zl., Chebsko, město i kraj 4000, Loketsko s městem Loktem 4000, města Pražská (Staré, Nové i Menší) 8000, Plzeň 1000, Budějovice 1000, horní města 2500, ostatní královská města 5000, věnná města 2500, židé 12000. — Chebští protestovali, ale potom dle výkazu v knihách komorních zaplatili 3500 zl., tedy o 500 zl. méně, než jim uloženo. — Viz Kürschner, Eger und Böhmen str. 133.

summa rozvržena na obyvatele dle počtu poddaných*). — Neměly však tyto prohlídky panství a repartice býti vykonány a zhotoveny jen pro okamžitou potřebu, nýbrž měly se státi základem pořádného popisu obyvatelstva a spravedlivějšího rozvrhování berní. K tomu cíli nařízeno deputovaným aby dle osobního prozkoumání statků a srovnávání jich s příznávacími listy, složili popisy krajů čili tak zvané krajské roly. Hned tak sjezd stavovský usnesl se o způsobu jejich a vydal potom formulář, dle něhož rolla krajská měla v podobě tabulkové obsahovati v první rubrice názvy panství, sídel, statků, ve druhé jména držitelů, dále jména vesnic na každém panství a při každé vesnici počet osedlých poddaných. Podobně mělo se vésti při městech atd. Židé se měli rozdělit dle dvou tříd, do 20 let a přes 20 let.

Dá se dobře mysliti, že zavedení tohoto způsobu berně nemohlo se obejít bez nesprávností, žalob a jiných nesnází všeho druhu. Kdo měl je vyšetřovati? Snad nejvyšší berníci? Ti sami opatrováním došlých peněz, a vydáváním kvitancí byli dosti obtíženi. I dohodl se sjezd stavovský s císařem o zřízení zvláštní komise tak zvané hlavní, kteráž měla míti dozor nejen nad nejvyššími berníky, ale zároveň měla rozhodovati všechny námítky a stížnosti obyvatel proti repartici od krajských deputovaných učiněným. Na posledním sněmě vydán byl, jak vyloženo, řád pro nejv. berníky, kterýž dle potřeby a nabytých zkušeností mohl se pozměniti a rozšířiti: první změnou jeho a sice dalekosáhlou bylo právě zřízení této hlavní komise, čímž položeno základ k jistému stálému zemskému výboru, který by prováděl sněmovní usnesení.

Tištěné snesení sjezdu praví, že stavové si členy hlavní komise z prostředku svého dožádali a zvolili; ale z jisté současné zprávy, dějiny hlavní komise vypisující,**) viděti jest, že sjezd osoby ty navrhl a císař schválil. To bude asi udaj přesnější, protože nešlo od samého po-

čátku jenom o změny berního řádu, nýbrž i o jiné funkce, kteréž hlavní komisi byly přiděleny, zajisté v souhlase s panovníkem. Především měla říditi práce k vyhledání kollatur a far, pak měla zkoumati, mnoho-li nápojová berně vynášela i vynáší a potom měla vůbec právo bděti nad zachováváním artikulů posledního sněmu, a mohla konati i nařizovati, co v té příčině za dobré uznala. Konečně i co berně 200.000 zl. se týkalo, dána jí plná moc, aby při nastalých snad pochybnostech nalezla nejlepší prostředky k cíli vedoucí. — Za nedlouho obor působnosti hlavní komise byl ještě více rozšířen.

Skládala se ze 12 členů, a sice ze tří nejvýznamnějších osob z každého stavu.**) Pro případ, že by některý člen k poradě přijíti nemohl, bylo ustanoveno, že „principal“ každého stavu bude moci jinou osobu na místě nepřítomné jmenovati a tak počet komisařů doplniti. Platu komise za práci svou neměla; ale usneseno tolik, co by na kostel Staroboleslavský sešlo se přes 6000 zl., to že má zůstat k dispozici její, na potřebné náklady a na různé expedice. — S tím byl stavovský sjezd 6. srpna 1652 uzavřen.

Usnesení sněmu 1651/52 a tohoto sjezdu směřovalo ku pronikavé reformě kontribuce t. j. daně z hlavy a pozemků, jejížto výsledky vždy až dosud byly nejisté. Panovník podporoval tuto snahu sice, ale ještě raději byl by viděl, kdyby celý berní systém byl ustoupil jinému, pro pokladnu jeho výnosnějšímu. V 17. století vládly v ostatní Evropě vlivem Holandska tak zvané akcizy. Akcizem rozuměla se daň z konsumu a sice jak z plodin, tak z výrobků průmyslových a ze zboží kupeckého. Něco podobného bylo u nás i jinde ode dávna, ale ovšem v rozměrech malých a ne jako daň všeobecná. Třeba poukázati na ungelt, na cla, na komorní platy měst z piva atd. Než i akcizy po způsobu holandském po mnohých nezdařených pokusech dostaly se k nám během války třicetileté, ku př. svolením veliké berně z konsumu r. 1646. V době nebezpečí dali si stavové říci, ale po

*) Kdyby se nám tyto repartice krajské byly zachovaly, tvořily by znamenitý srovnávací a statistický materiál o populaci Čech po 30leté válce. Ale až dosud víme toliko o jedné, totiž o „Repartici čili rozvržení“ učiněném v kraji Hradeckém 24. srpna 1652, kteréž vydal K. J. Erben v Čas. Č. Musea 1844 str. 376—383.

**) V nedatovaném ale současném aktu, uloženém v archivu ministerstva financí, vypisuje jistá stavovská komise vznik komise hlavní a sice ve formě přípisu k císaři Ferdinandovi III. Tam praví doslovně, že se shledalo za užitečné zříditi „eine Hauptkommission oder Deputation, hiez zu dann aus jedem Stand fast die vornehmsten Häupter E. Mt. aller gehorsambist vorgeschlagen und von Ihro placidirt worden.“

*) Ze stavu duchovního: kardinál Harrach, probošt svatovítský Jan František Raš z Ašenfeldu, opat strahovský Křišpín Fuck z Hradiště; ze stavu panského: nejv. purkrabí Bernard Ignác z Martinic, nejv. maršálek Adam Matiaš z Trautnansdorfu, nejv. sudí dvorský Vilém hrabě Slavata z Chlumu a Košumberka; ze stavu rytířského podkomorí Mikuláš z Gerštorfu, purkrabí kraje Hradeckého Fridrich Věžník, hejtman hradu Pražského Rudolf Tycho Gansneb Tengenagel z Kampu; ze stavu městského: Baltazar Werner z Geiersperku, Šimon Kutnauer ze Sonnenšteina a Daniel Štěpán Ories z Kolče. — Podstatné změny ve složení hlavní komise udály se pak roku 1657.

válce byli by nejraději zůstávali při bývalé berni z poddaných či obecně tak zvané kontribucí. I není pochyby, že byli hlavně proto nakloněni k opravám při této berni, aby se vyhnuli obávaným akcizům. Panovník však a jeho finanční rádcové byli by nejraději stavům celou kontribuci vůbec odpustili, kdyby se byli přiklonili ke svolení akcizů t. j. trvalé a určité berně z konsumu.

Z pravidla boj o berní systém a o akcizy klade se u nás i od nejlepších spisovatelů do konce století 17tého a do počátku věku 18tého; kdo však jen poněkud stopoval, co až dosud bylo vyprávěno, vidí, že pětka mezi kontribucí a akcizy vznikla v zemích habsburských již ve druhé polovici 30leté války a že ihned po válce vedla se dále, jmenovitě v Čechách, s velikou s obou stran houževnatostí. V ní a v ostatních národohospodářských poměrech našich zemí tkví také příčina, proč panovník u nás neprorazil tak rychle s akcizy, jako ku př. kurfiřt Fridrich Vilém brandenburský. Ale dlouholetý vleklý boj o ně u nás byl a jak vypravování další poučí, měl na vývoj státní správy a financí mnohonásobné vlivy. Panovník v akcizách viděl lepší bezpečí pro stálost a stoupání svých příjmů, stavové spatřovali v nich nebezpečí, pro své svobody. Neboť při akcizách nemohlo býti řeči o tom, že by svolená daň rozvrhla se jenom na poddané. Akcizy byly spravedlivější, protože rovnoměrněji rozvržené způsob daně; o další otázku, zdaž to, co prospívalo vyvinutému Holandsku, hodí se vesměs také pro stát zemědělský, průmyslový i obchodně zanedbaný — o tuto otázku a odpověď k ní se ovšem z finančníků Ferdinanda III. nikdo nestaral. — Stavové moravští a slezští také byli proti akcizám, a jmenovitě ve Slezsku pozorovali již od r. 1649 tuhou opozici proti těmto směrům finanční politiky.

V tomto ovzduší pohybovaly se různé snahy stavů a panovníka a z něho také vyplývaly všechny jiné národohospodářské opravy, anebo aspoň pokusy o ně.

Největší nesnáze byla se cly a mýty. Měl jsem již několikrát příležitost zmíniti se, jaké císař do Čech r. 1650 vydal o clech patenty a jak se o odstranění neoprávněných mýt staral moravský sněm r. 1651. V Čechách minuly se všechny rozkazy s účinkem, protože stavové postranních mýt nezrušili. Teď při pobytu císaře v zemi měla tato záležitost býti upravena a sice trochu jiným způsobem nežli na Moravě. Přímou k nápravě vzal si panovník ze stížností stavů na posledním sněm, a pak z prosby

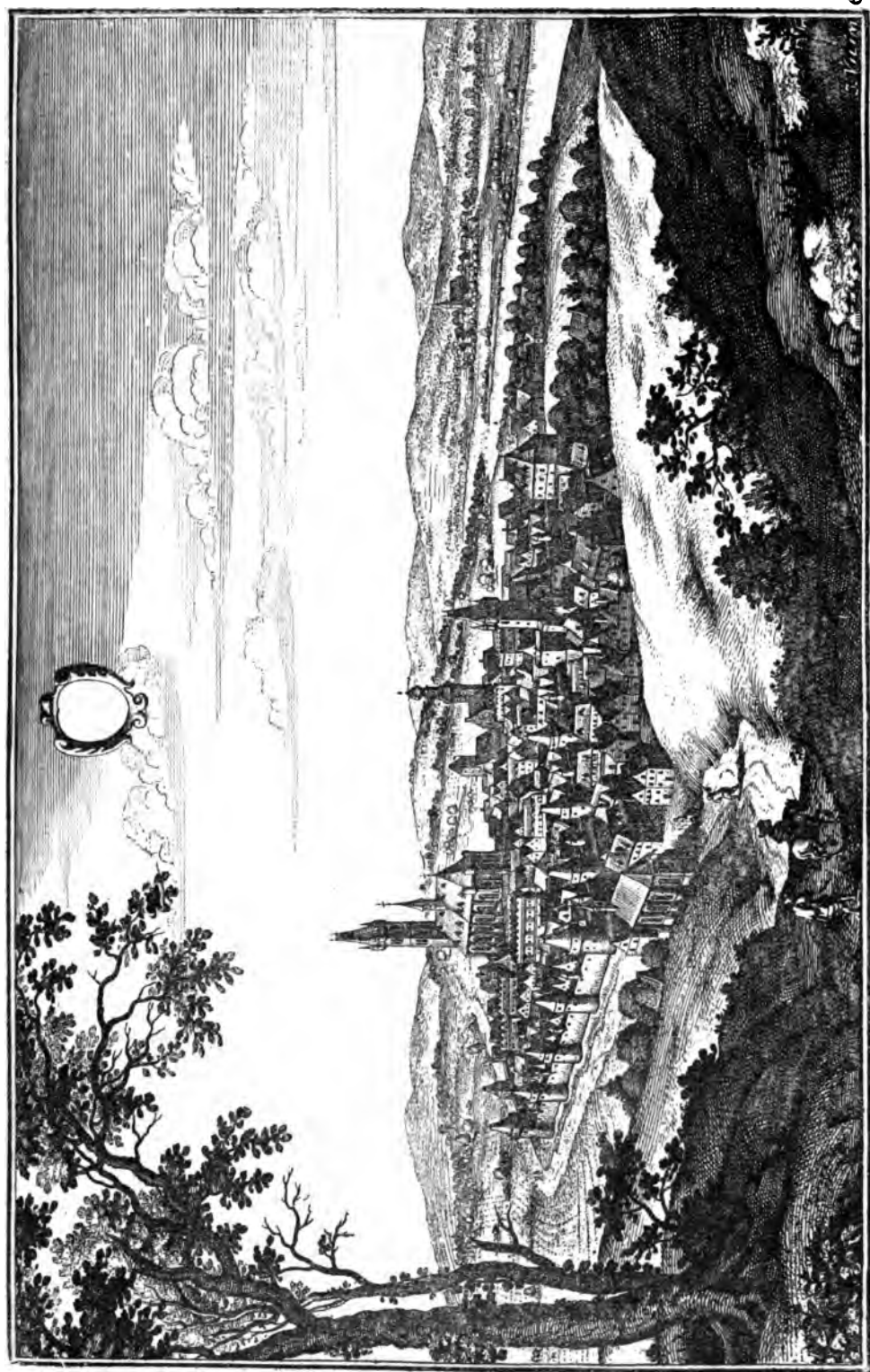
místodržitelů někdy koncem r. 1651 v téže příčině podané*).

Místodržitel všeobecnými slovy opakovali totéž, co stavové na sněm, že obchod hyne velkým clem, které z obilí se vybírá na hranicích. Dvorní komora, kteráž si již na sklonku r. 1651 dala sestaviti seznam všech obyvatel, kteří bez oprávnění cla vybírají, s nechtí podávala dobré zdání o této stížnosti místodržitelů. Právila císaři, že již několikrát vyložila, kterak ne tak cla komorní, jako cla soukromá vadí obchodu. K tomu za doklad uvedla, že na Labi cla šlechtická obnašejí mnohem větší summu, nežli cla pro císaře vybíraná. Dne 2. srpna 1652 projednávána tato záležitost v tajné radě za přítomnosti samotného císaře. Dosavadní postup proti majitelům neoprávněných cel byl ten, že královský prokurátor poháněl je k soudu. To nevedlo však naprosto k cíli. Proto přijato, aby vydal se veřejný patent, že každý uživatel cla má do tří měsíců prokázati, na jakém právním základě je drží. Kdo by neměl dokladů anebo nepřihlásil se do určité lhůty, proti tomu bude moci potom prokurátor mnohem snadněji zakročiti. — Při tom uvažováno také o snížení cla obilního, které se pro císaře vybíralo na hranicích. Vysoké clo vývozní, které za války zavedeno a tehdaž dobře vysvětliti se dalo, nemělo nyní smyslu. K návrhu komory a tajné rady vráceno se k původnímu nižšímu clu z r. 1628; ač dvorní komora konstatovala, že ani potom nebude ze cla vyšší výnos, protože nic více obilí ze země se nevyveze. Poznávala ona mnohem jasněji, než stavové, že ne tak clo brání vývozu, jak nedostatek obyvatelstva městského, kteréž by obilí kupovalo. — Ve smyslu tohoto usnesení tajné rady vydán potom patent císařský 5. srpna 1652.

Také o zaplacení některých dluhů komorních jednáno za panovníkovu pobytu v Čechách, se zdarem však příliš nepatrným. Nejvíce domáhali se záplaty Budějovičtí. Když odmítali biskupství, ukazovali především na veliké dluhy, které mají; nyní opakovali nářky své, a žádali, aby komora zaplatila, co jim je dlužna: potřebovali peněz pro své věřitele. Vypočetli, že mají za komorou přes 71 tisíc zlatých a za mnoho let i zadrželý úrok z této summy. Císař dal s nimi jednati, aby především slevili celý úrok; kapitál pak měla jim zaplatiti komora — solí**).

*) Zmínka v dobrém zdání dvorské komory ze dne 2. srpna 1652. Archiv ministerstva financí.

**) Finanční archiv 6. září 1652. Dluh komory Budějovickým obnašel z úplna 71.467 zl. i kr. a 4 penízky.

Louny. (Die Merianovy topografie Čech, Moravy a Slezska z r. 1650.)

Ale nepřišlo se na tom základě na ten čas ke konci.

Císařova mysl byla v září cele již obrácena ku příchodu kurfiřtů do Prahy. Šlo o velikou věc: o zabezpečení volby Ferdinanda IV. za krále římského. Proto také na místě obvyklé skrovnosti zaváděna ve všem veliká nádhera, aby kurfiřti s pohostinstvím císaře i s dary od něho byli jak náleží spokojeni. Jakmile pak první z hostů se dostavil, nepřestávala Praha býti plnou nádherných slavností a bujného života, což trvalo až do odjezdu císařova do Řezna počátkem prosince 1652. Zevní lesk přikryl veškerou bídu a jakékoliv nářky. Pražané oddali se rovněž veselému životu, neboť pro ně příchod tolika vzácných hostů byl velikou vzácností a také zdrojem slušných výdělků. Neboť dle tehdejšího zvyku nepřijeli kurfiřti sami, než s hojným komonstvem, aby každý ukázati se mohl kolegům svým v plné moci a lesku.

Nejprve dostavila se do Prahy Marie Anna, vdova po kurfiřtovi bavorském Maximiliánovi. Byla vlastní sestrou císaře Ferdinanda III. a zastupovala při sjezdě nezletilého syna Ferdinanda Marii. Slavný vjezd do Prahy vykonala 29. září 1652. Po ní 5. října přijel falckrabí Karel Ludvík, syn bývalého „zimního“ krále Čechů Fridricha falckého. S jakými pocity jel Karel Ludvík kolem Hvězdy, přes Bílou Horu a Strahovskou bránu do hradu Pražského? Byl dvouletým hochem, když r. 1619 otec jeho slavně vjížděl toutéž cestou do hlavního města království a byl tři léta star, když přechali rodičové jeho do říše a do vyhnanství. — Pražanům Karel Ludvík líbil se nejméně, protože přijel s nepatrným komonstvem a jenom několika vozy. Byl on velice šetrný vladař. — Rychle za sebou přijeli potom kurfiřti Trevířský (6. října), Mohučský (9. října), teprve v listopadu kurfiřti Saský (4.) a Brandenburský (15.). Jediný kurfiřt, kterýž ke schůzi se nedostavil, byl arcibiskup Kolínský. — Slavnosti, tabule, bankety, ohňostroje a hudba střídaly se s diplomatickým jednáním. Císař byl hostitelem nádherným a štědrým. Veškeré hody, ať zval k nim on, anebo ať pořádali je jiní, platil z vlastního měšce. Za to také celkem pořídil. Všichni kurfiřti se zavázali, že voliti budou Ferdinanda IV. za krále římského.

Nejdéle s příjezdem do Prahy odkládal kurfiřt Fridrich Vilém z Brandenburka *). Zprvu

*) Urkunden u. Aktenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg, svazek IV. a XIV. — Zde jsou akta o jednání v Praze a také denník kurfiřtovy jízdy, kterýž však

odmítal, a poslal toliko vyslance svého Filipa Horna. Chtěl velmi draho prodati svůj hlas. Nejenom že šlo mu o to, aby císař ve sporu Brandenburska se Švédskem o Pomořany, postavil se na stranu kurfiřtovu, nýbrž chtěl také pevnou nohou usaditi se ve — Slezsku. Domoci se vlády v něm, bylo již po dlouhá léta touženým cílem politiky brandenburské. Fridrich Vilém byl dobrý národní hospodář, a tu ovšem nemohl mu ujíti veliký význam Slezska a jmenovitě Vratislavě pro veškeren obchod s východem. Proto obnovil kurfiřt nároky své na Krňovsko, ale byl hotov spokojiti se místo něho také s knížetstvím Hlohovským, které s markou braniborskou hraničilo.

Avšak císař se s vyslancem kurfiřtským o tyto věci do jednání nedal, nýbrž jen o to stál, aby kurfiřt přijel do Prahy sám. To se stalo pak 15. listopadu. Průvod kurfiřta brandenburského byl největší a nejnádhernější. Ale ani to nepomohlo. O Slezsku mluvilo se jenom všeobecně. Za to císař za hlas kurfiřtův slíbil, že Švédům nedá tak dlouho léno na Přední Pomořany a nedopustí, aby zástupce švédský zasedl mezi stavy říšskými, pokud Švédové Brandenbursku nepostoupí Zadních Pomořan. S tím se Fridrich Vilém spokojil a 26. listopadu nastoupil z Prahy přes Drážďany cestu k domovu.

Sjezd kurfiřtů v Praze způsobil dvoru císařskému veliké útraty, na které veškerá předešlá svolení sněmovní nepostačovala. *) Jednalo se také ještě za pobytu některých kurfiřtů a pak hned po jejich odjezdu o svolání sněmů a velikých žádostech o nové berně. Pak také pokračováno na dráze oprav při správě komorní. Nejdůležitějším výsledkem bylo, že konečně našel se schopný nejvyšší hejtman nad královskými statky v Čechách. Byl to rytíř Jindřich Odkolek. Sjednáno s ním ještě za císařova pobytu v Praze; hned po Novém roce 1653 nastoupil pak službu. — Jiné záležitosti musily zůstatí již nevyřízeny, protože císař Ferdinand III. spěchal do Řezna k říšskému sněmu.

Dne 2. prosince 1652 opustil Prahu s man-

jest datován dle starého kalendáře (příjezd do Prahy 5. listopadu atd.), což mnohé novější spisovatelé zavedlo. Z literatury dávám přednost Erdmannsdorfferově spisu Graf Georg Friedrich von Waldeck (str. 86—95) před Droysenovou Gesch. der preussischen Politik III. 2.

*) Jako zvláštní vydání na dary připomínám rozkazy dané deputovaným nad tácem, aby vyplatili Divišovi Miseronovi, správci císařského pokladu, 1000 říšských tolarů za všelijaké umělecké práce, a pak aby mu vyplatili 6000 zl. „für das Schneiden eines Smaragdes“. — Miseroni měl dostati za tuto práci 12000 zl., ale ne najednou, nýbrž dle pohodlí a poměrů. — Archiv ministerstva financí 1/2 a 1/10. 1652.

želkou i synem Ferdinandem IV., a přes Rokycany, Plzeň*) a Horšův Týn ubíral se do Řezna, kamž stihl 12. prosince, byv slavně uvítán. Císařští manželé vykonali cestu v nosítkách, mladý král Ferdinand IV. koňmo. Průvod rodiny císařské skládal se ze 3000 osob všech stavů, knížat, hrabat, rytířů, hudebníků, dvorských šašků, pidimužníků atd.

Na zahájení říšského sněmu se však zatím nemyslílo, jednak pro různé nevyřízené spory, jednak pro volbu krále římského, již chtěl Ferdinand III. mít napřed skoncovanou. Všichni kurfiřti byli k tomu dle úmluv Pražských nakloněni, jen brandenburský dělal na jedinou všelijaké obtíže. Toužil opětně po knížetství Krňovském ve Slezsku, a aby snáze je dosáhl, vyhledával proti volbě námitky. Napřed chtěl, aby mluvilo se také o jiných kandidátech, potom zase osud protestantů v dědičných zemích habsburských byl příčinou k odporu. Pokud těmto souvěrcům se lépe nepovede, neměl zástupce kurfiřtů dávatí Ferdinandovi IV. hlasu. — Volba se tím vším o něco protáhla, ale nezmarila. Dne 31. května 1653 byl Ferdinand IV. jednohlasně zvolen v Augšpurce za krále římského. Hned po volbě odebrali se kurfiřti i mladý král zpět do Řezna, kdež 18. června odbyta slavná korunovace. — Do Čech oznámeno zvolení Ferdinanda IV. hned v den volby a císař nařídil odbývání slavných služeb božích, což potom nejen v Praze, ale po celé zemi provedeno.**)

*) Plzeňští již 11. října usnesli se, aby brány městské byly dobře opatřeny, a 13 osob denně na stráž posíláno, protože císař se vzácnými hosty jest v Praze. Potom když zvěděli, že císař pojedí „okolo“ do Řezna, mesli se 8. listopadu, aby jarmark byl odložen do 2. prosince. Předpokládali totiž, že císař pojedí z Prahy dne 16. listopadu; zatím císař jel právě 2. prosince. Manuál Plzeňský č. 23 v tamějším městském museu. — Také nešťastní Chodové čekali kdesi na hranicích a vítali císaře do Řezna jedoucím. Při té příležitosti podali mu spis o svých právech, ale nedocílili očekávaného výsledku. (Stížný spis Chodů z července r. 1654 v archivu Turnovském.)

**) Dopis císařův místodržícím ze dne 31. května 1653 v archivu místodržitelství v Praze. (Laskavé sdělení p. archiváře Kópla.) Že po celé zemi slavena byla volba službami božími, soudím z přípisů několika děkanů. Děkan Turnovský (dle listu v tamějším archivu) Pavel Vojtěch Blažejovský zval ke službám božím těmito slovy: Poněvadž P. B. všemohoucí slavného domu Rakouského obzvláštní ochránce a rozmnožitel jako někdy sám Abrahamova, takové nám krále představovati ráčí, kteří pokorou, milosrdenstvím a dobrotivostí naplněni jsou, slušné k tomu pohnutí býti máme, abychom P. B. za to skroušeným srdcem děkovali, že se neráčí zapomínati nad Israelem svým, kterého jest předraze vykoupiti ráčil, zbuzujíc

Potom teprv (30. června 1653) zahájen byl říšský sněm. Jednání jeho naskrze bylo neplodné, pohybujíc se na větším díle v tuhých sporech o všelijaké přednosti v místě, při odevzdání hlasů a v podobných pro věcnou podstatu říšské politiky a neužitečných tretkách. Členové tajné rady a jiní radové císařští měli při těchto osobních záležitostech hojnou zeň. Každý si předcházel panovníka, aby v jeho smyslu rozhodl, a k tomu cíli hleděl získati i jeho rádce. Ti pak z největší části byli velmi podplatní. Služné za práce s úřady jich spojené z pravidla se jim nevyplácelo pro nedostatky v komorách císařských, oni však za to dali se odměňovati jinak, a sice velikými dary od panovníka na účet budoucích berní a přijímáním peněz od dvorů cizích. Nejvíce proslul jako člověk podplatný hrabě Ferdinand Sigmund Kurz, říšský místokancléř.* — O hospodářství pak při dvorské komoře jeden z dvorních šašků císaře Ferdinanda III. právě tehdaž prohodil: koně, který neumí žrát, že by bylo nejlépe udělat na několik měsíců presidentem dvorské komory, tam prý jistě stloustne.* — Tak panovník při veliké skrovnosti chudnul a nejbližší okolí jeho obohacovalo se.

Pro příští postavení císaře v říšském sněmě bylo nejdůležitější, aby v něm nabyl strany sobě oddané. To se mělo státi tím, když všem do stavu říšských knížat povýšeným šlechticům zabezpečilo se místo i hlas ve knížecím kolegiu říšského sněmu. O to se císař pokusil již 1641, ale tehdaž sněm jen s jistou výminkou chtěl k tomu přivolit, když totiž dotčení knížata nabudou bezprostředního majetku v říši. R. 1653 obnovil císař žádost svou, a sice s největším důrazem. Kterí z knížat výminku splnili, byli

mu laskavou vrchnost duchovní i světskou, vedle které by do země zaslíbené přijíti mohl“ atd. — Vrcholem však nechutného slohu tehdejší doby jest latinský spis, kterýž česká jesuitská provincie k počtě volby Ferdinanda IV. vydala a jemu dedikovala. Jsou to: XVIII. Heroum Christianorum spectacula. (Univ. knih. LII. A 16.) Mezi spectacula či zrcadly jsou také básně o českých látkách ku př.: Spect. III. S. Wenceslai Bohemorum principis cum Radislao duce Kurimensi pro Bohemia certamen; pak Spect. IV.: Drahomirae Bohemorum ducis impietas prodigiose castigata, atd. Látku k těmto skladbám poskytl Hájek, Eneas Sylvius a Dubravius.

*) Od císaře obdržel časté recompensí z milosti (Gnadenrecompens): r. 1651 v únoru 70.000 zl., 1652 v říjnu 30.000 zl., při tom bral peníze od Švédska a Brandenburska. — D'Elvert: Beiträge IV. 442, 459. O recompensacích z milosti pro jiné dvorské úředníky, viz téhož Finanzen II. část str. 5 a 9.

*) Relace benátských vyslanců vydané od Fiedlera ve Fontes rer. austr. XXVI. a XXVII. (Svrchu citovaný výrok XXVII., 56.)

bez námítky do knížecího kollegia připuštění, ale císař chtěl, aby od výminky této se vůbec upustilo a každý kníže přijat byl. Spor o to vedl se až do března 1654, pak rozhodnut ve prospěch císaře. Přibýlo tím celkem 9 členů do knížecího kollegia, z nichž 8 bylo katolíků císaři ve všem oddaných. Byliť to většinou šlechtici z dědičných zemí habsburských, kteří měli statky své ponejvíce v Čechách a na Moravě: Lobkovicové, Eggenbergové, Dietrichšteiňové, Salmové, Auerspergové, Piccolomini a j. — Postavení nových těchto knížat bylo ostatně v říšském sněmu dosti nevýhodné; členové starších rodů knížecích neuznávali je za sobě rovné a posmívali se jim, že z bohatých hrabat stali se chudými knížaty.

Proti seslání moci císařské v říši nejhouževnatěji pracoval Fridrich Vilém, kurfiřt brandenburský. Blížil se ob čas ke dvoru císařskému, ale jenom ve chvílích nouze a ze strachu, aby nezůstal osamocen. Jinak politika jeho spočívala na hesle, že budoucnost Brandenburska spočívá v seslání strany Habsburkům protivné. Založení proticísařské strany pod vedením kurfiřta Fridricha Viléma stalo se na tomto říšském sněmě skutkem. A sice tím, že kurfiřt postavil se v čelo strany protestantské, a na místě Saska zaujal náčelnictví v tak zvaném „Corpus evangelicorum“.

Císař vida naprostou neplodnost říšského sněmu a věda, že pro syna svého dosáhl čeho chtěl, 17. května 1654 sněm rozpustil, přes protesty evangelíků. Ale rozpuštění tomu dán pak ráz pouhého odročení na dvě léta. Skutečně se však říšský sněm nesešel až r. 1663, a to potom k ustavičnému, nepřetržitému zasedání až do rozpadnutí říše.

Sněmy 1652—1653.

Na rychlé svolání sněmů naléhala již od srpna 1652 dvorská komora z příčin z předešlého vypravování dobře pochopitelných. Ale přišlo k tomu v Čechách i na Moravě teprve počátkem prosince. O Moravě nemáme zpráv tak určitých, jak o Čechách. Víme sice, že ani tam stavové s fiskální politikou dvorské komory a rentmistrovského úřadu nebyli spokojeni a že občas si postěžovali, ale celkem byla tehdy Morava již tuzeji upjata a vynikající mužové mezi stavy velmi spřáteleni s novými směry, poněvadž pro sebe z nich mívali užitky a veřejný interes musil těmto osobním zájmům ustoupiti.

Sněm moravský sešel se 2. prosince 1652

a byl ještě do Vánoc se všemi předlohami hotov. Císařskými komisaři byli při něm: Ferdinand Vilém Slavata, nejvyšší dvorský sudí v král. Českém, Jan Putz z Adlerthurnu, rada dvorské komory a Bernart Václav Bartodějský z Bartoděj *) Zemský hejtman hrabě Rotál, psal jakožto „direktor“ sněmovní císaři, a upozorňoval, že půjde to tentokráte těžko na Moravě se svolováním větších sum, ale když obdržel vlastnoruční list (28. listopadu), v němž se mu vykládaly příčiny velikých potřeb dvora císařského, přičinil se tou měrou o svolení k žádostem proposice, že již 13. prosince 1652 mu panovník za tuto službu děkoval. Viděti z toho, že sněm moravský velmi rychle se usnesl o vydatné pomoci; jestliže pak přece zasedal až do 23. prosince, bylo to nepochybně pro různé jiné články a také k vůli stylisací sněmovního snesení.

Stavové moravští povolili panovníkovi určitou summu 200 tisíc zlatých k vlastní dispozici; mělo se z ní však zaplatiti úředníkům zemským a dávatí peníze na začatá opevňování měst moravských. Vedle toho svolili stavové na ostatní potřeby zemské 16.000 zl. — Obojí summa měla v 10 měsíčních lhůtách býti zaplacená. I rozvrhla se na gilltperdy, a sice tak, že přišlo z jednoho koně zbrojného platiti měsíčně 83 zl. 20 kr. pro císaře a 6 zl. 40 kr. na potřeby zemské. Na tyto potřeby měli také přispěti majitelé svobodných dvorů a mlýnů, i pánové kraje Olomouckého**) a sice měsíčně po 1 zl. 12 kr. Vedle toho svolili stavové i na dále starati se o výživu vojáků v posádkách a sebrati peníze na jich rozpouštění.

Potom přijali stavové celou řadu článků buď nepatrných nebo již od dřívějšíka známých. Tak ujistili panovníka, že co dobývání salnitru se týče, stojí dosud i pro budoucnost při usnesení z r. 1651 (str. 80), opakovali snesení o vzájemné (z Českým královstvím) propouštění a vydávání zběhlých poddaných, zostřovali pokutami usnesení předešlého sněmu o clech a mýtech (str. 243), k čemuž přidali ještě článku proti

*) Původní ustanoven vedle Slavaty Gabriel Peverelli. — Slavata jmenován „principal komisařem“, proti čemuž se dvorská komora u dvorské kanceláře ohrazovala, ale marně. Peverelli patrně nechtěl býti podřízen. Než přišlo k zahájení sněmu, zemfel však a na místě jeho nastoupil potom Putz. — Do Čech neposlán až dosud nikdy za komisaře sněmovního pouhý úředník dvorské komory, ale na Moravě zvyk tento již od několika let panoval. — O sněmu moravském viz regesta z knih dvorské komory u D'Elverta: Beiträge IV. 459—461, současný tisk snesení sněmovního a výtah u D'Elverta, Rebellion str. 616 č. 201.

**) Viz Brandlovo Glossarium str. 282.

falešným „pascetlům“, jichž mnozí užívali, aby mýt platiti nemusili, konečně zvolili nebo doplnili několik komisí; nejdůležitější z nich, komise pro berní resty (str. 236) obdržela za odstouplého Maxmiliána Valentina z Martinic, hraběte Lva Viléma z Kounic jakožto jeho náhradníka. — Nové byly dva články ve snesení stavovském: první dotýkal se turecké vlny, druhý tabáku.

Jest známo, že vedle vlny saské a slezské od starodávna byla proslulou vlna česká a moravská. Proto také slavně kvetlo české soukenictví. Tricetiletá válka zadala mu hroznou ránu, z níž se po celé století nevzpamatovalo. Ale jakmile nastaly klidnější časy, hned páni na statcích a sedláci jali se pěstovati chov ovcí, pro veliký z něho užitek. Záhy po válce bylo ovčáctví opět velmi silně vyvinuto.*) Vlna prodávána soukenníkům, jakmile opět pravidelně pracovati začali. Tento zdroj příjmů pro hospodáře velkého i malého brzo však na Moravě klesal a sice nepříjemnou soutěží s vlnou tureckou, kteráž prostřednictvím chytrých špekulantů začala se na Moravu voziti a za levný peníz prodávati. Byla mnohem horší co do jakosti a mohla tudíž také býti levnější. Stavové, kteří tím škodu trpěli, ozvali se na sněm a způsobili usnesení, aby každý pokutou byl trestán, kdo tureckou vlnu do země dováží, donáščí nebo k řemeslu užívá. Přisešní výběrčí mýt byli povinni tureckou vlnu zabavovati a rovněž tak od počátku března 1653 propadaly fisku nebo vrchnosti postavy sukna z této vlny pracované. Soukenické cechy měly sukna, dříve než k nim cejchy přivěsily, prohlédnouti a jestliže při nich turecké vlny bylo užito, na trh je nepropouštěti, nýbrž k ruce vrchnosti zabaviti. Který cech by tak neučinil, měl pro ponejprv pokutován býti 5 zl., po druhé 10 zl., po třetí ztrátou svého cechovního zřízení a práv.

Tabák znám byl v Čechách jistě od druhé polovice XVI. století, ale jen jako rostlina léčivá. Kouření tabáku začalo se u nás teprve během války tricetileté. Zoldnéri přinesli tento nový mrav, kterýž z počátku setkával se s odporem, potom hojně se šířil, hlavně působením vojenských posádek po městech.**)

*) Viz ku př. dopisy Zuzany Černínové ze dne 3. a 17. dubna 1649 (Dvorský str. 188 a 191). Ne příliš bohatá paní Černínová vypravuje tu, že jí zahynulo morem „přes 2000 ovčího dobytka.“ Jest viděti z toho, jak mnoho ovcí musila mít.

**) Zíbrt: Tabák v zemích českých, v Listech z českých dějin kulturních str. 81 a násl. D'Elvert v Notizenblattu moravsko-slezské hosp. společnosti 1858 str. 29—31. Z archivu Turnovského mám doklad, kterak jeden voják r. 1661 na „tavák“ si dlužil grešli.

morní správa chovala se k tabáku odmítavě; stavové pak zapovídali jej užívati. Nebyl to zjev neobyčejný, neboť dělo se tak téměř všude; teprv ze záповědí vyvinul se postupem času regal a monopol.*)

Určité stanovisko k tabáku zaujali v našich zemích prvně stavové moravští a sice právě na tomto sněm. Usnesli se, aby užívání tabáku bylo naprosto zapovězeno. Odůvodnění jest následující: Ohyždné užívání kouřícího tabáku již všude mezi obecným lidem ve zvyk přišlo, (o čemž prve ani slýcháno nebylo), tak že ne toliko vojáci, ale sedláci a čeled s ním se stále obírají, nemoci si vzbuzují a nenabyté škody vypálením měst, dvorců i vesnic působí, jakož na Moravě prý skutkem se stalo, že vznikly ohně neopatrností kuřáků. Proto usnáší se sněm, aby duchovní i světské vrchnosti užívání tabáku podaným záповěděly a přestupníky citelně trestaly.

S tím sněm Moravský byl ukončen a 23. prosince se rozešel. Nějaké stížnosti, bohužel nám neznámé, při této příležitosti také vyslovil, a snad i podal písemně. Víme jenom, že hrabě Rotál a rada dvorské komory Jan Putz měli o nich podati dobré zdání. — Nejspíše dotýkali se berního systému a obtíží se stálým povolováním značných kontribucí.

V Čechách bylo za to sněmování mnohem živější. Předcházelo je opětně obšírné jednání soukromé o sestavení proposice. Za základ položen výnos nápojové daně na posledním sněm svolené. Bylo vybráno s velikou horlivostí, tak že až i panovník musil deputované napominati, aby se umírnili.**)

Přes to výnos za první pololetí nebyl veliký, což vysvětlovali deputovaní tímže způsobem jako v loni, jenže teď nařikali ještě, že stavové, aby daní ušli, dávají si do královských měst přivážeti piva cizí a zde je prodávají. Vyšly sice patenty, že i z cizího piva musí se platiti 1 zl. ze sudu, ale mnozí toho nedbali, dokud císař na samém sklonku r. 1652 přísně o tom nerozkázal.

Tudíž dvorská komora předložila dne 4. listopadu 1652 dvorské kanceláři finanční návrhy pro proposici k českému sněmu, kteréž převyšovaly veškerá dosavadní svolení.***). — Dvorská

*) „Das Tabaksregal ist in vielen Staaten unmitelbar aus den polizeilichen Luxusverboten hervorgegangen.“ — W. Roscher, Geschichte der Nationalökonomik in Deutschland str. 162.

**) Výběrčí brali totiž také 20 kr. z vědra vína, které se z Rakous vozilo skrze Čechy do Slezska, což bylo docela nesprávné a císař jim to zapověděl.

***). Archiv ministerstva financí 111. 1652. Odtud čerpal jsem také všechny následující údaje, pokud jiný pramen udán není

komora pravila: Sjezd kurfiřtů stál veliké peníze a rovněž tak bude s pobytem císařovým v Řezně. Platy pro císařské vyslance a residenty u cizích dvorů jsou rok co rok větší; v Uhrách množí se zápletky, způsobené bojem mezi katolíky a protestanty a pak stálými vpády tureckých vojsk na císařské území: proto nemůže ani vojsko býti rozpouštěno ani opevňování měst v Čechách zastaveno. Z těchto příčin bude třeba vznést na stavy české trojí žádost: 1. aby ještě na rok převzali zásobování vojska, které buď u nich v zemi leží, nebo sice jinde, ale na Čechy je poukázáno se stravou i jinými potřebami; 2. aby povolili nápojovou daň; 3. aby dali určitou summu peněz k vlastní dispozici panovníka.

Co nápojové daně se týkalo, mělo se žádati tolik, co povoleno bylo předešle (20 kr. z vědra vína, 1 zl. ze sudu piva). K vlastní dispozici císařské mělo se pak vymoci 30.000 zl. K tomu dodáno: stavové posledně žádali, aby způsob vybírání berně r. 1646 zavedený byl zrušen a obnoven bývalý úřad berníků stavovských. K tomu však se naprosto nesmí přihlížeti, nýbrž nutno státi na tom, aby „modus exigendi“ i exekuce zůstala ještě teď i dále deputovaným nad tákem a solí. Kdyby však stavové, hledíce k ujednání na posledním sněmě, chtěli urputně státi na svém, má se raději od požadavku nápojové daně upustiti. Ale v tom případě nesmí se pak žádati toliko 300.000, nýbrž 700.000 zl., za jichž sebrání a odvedení musí se stavové zaručiti tak, jako se stalo na posledním sjezdu; kdyby stavům sjezd se nezdál, mohou plnou moc uděliti také zvláštnímu „výboru“, čímž mínila se nepochybně tak zvaná hlavní komise nedávno zřízená. Obdrželi-li císař celou žádanou summu, vyjímaje platy pro nejv. berníky a jejich písaře, vzdá se nejen nápojové daně pro příště, ale také té, kterou ještě dle posledního svolení obdržeti měl. Povolena předešle daň z piva a vína na rok a sice od 13. dubna 1652 do 12. dubna 1653. Uplynulo tedy v přítomné chvíli teprv něco přes půl léta. Kdyby stavové přivolili dati panovníkovi 700.000 zl. mělo se jim dáti na vůli, aby vybrali si až do 12. dubna 1653 nápojovou daň sami a summu takto nabytou doplnili potom reparticemi po krajích na požadovaných 700.000 zl.

Přikloní-li se stavové k těmto návrhům, bude jim však nutno vysvětliti, že inspektor Losi a deputovaný Bartolotti nebudou proto zbaveni dosavadní činnosti; neboť nehledě k tomu, že mají péči o dědičný ták nápojový a obchod solní, budou bdíti nad tím, aby staré berní resty daně pivní a vinné byly vypouštěny a odvedeny.

Dvorská komora zakončila návrh svůj obšírnějším výkladem, že požadovaná summa 700.000 zl. není tak veliká, pováží-li se, že také stavové dědičných zemí Rakouských musí hodně mnoho povolovati, a uvedou-li si stavové na paměť, že císaři z ní zbude toliko 580.000 zl. protože 120.000 zl. činí výlohy na běžné a zemské platy.*)

Dvorská kancelář po poradách ústních se dvorskou komorou sestavila v tomto smyslu propositi; ale rozhodnuto se potom, že na místě navrhovaných 700.000 zl. bude se žádati toliko 600.000 zl. Tak císař také propositi schválil. — V poslední chvíli (21. listopadu 1652) přišla ještě dvorská komora s návrhem, aby vložilo se do předlohy sněmovní, že horní města mají býti ode všech dávek a berní osvobozena, aby se mohla poněkud pozvednouti z bídy své a byla zase jako bývala „velikým regálem a vzácným klenotem země i krále.“ Přijetím tohoto návrhu, o sobě dobrého a smutnými zprávami o stavu hor, které podával nejv. mincmistr Mikuláš ze Schönfeldu, velmi odůvodněného, byly by požadavky propositi ještě větší tíhou dopadly na stavy, protože i to, co jindy horní města plativala, byli by musili na své poddané rozvrhnouti. Proto také nepochybně návrh dvorské komory do propositi pojat nebyl. Za to ovšem zavírala v sobě vedle veliké summy svrchu vzpomenuté ještě jiné dosti veliké finanční požadavky.

S touto propositi a podrobnou instrukcí (26. listopadu 1652) vypraveni ke sněmu českému jakožto královští komisaři: Maximilián Valentin hrabě z Martinic, nejvyšší soud zemský, František Karel Libšteinský z Kolovrat, praesident appellačního soudu, a Fridrich Leopold Věžník, podkomoří v král. Českém. Sněm za-

*) Udala tu dvorská komora téměř o 12 tisíc více, než její vlastní rozpočet ukazuje. Dle toho, jak sestavila vydání a běžné platy pro rok 1652/53 (Archiv ministerstva financí ²⁰, 1652) musil císař do Čech platiti: na abdikování vojáků 30.000 zl., na kostel sv. Jiří 6000 zl., roční deputát nejv. purkrabí 3500 zl., appellačnímu kolegiu 15047 zl., kapitole u sv. Víta interes z půjčených kapitalů 1320 zl., úředníkům při zemské kanceláři 5782 zl., zemským medicům 3500 zl., zemským chirurgům 1750 zl., dvorním sekretářům (při české dvorské kanceláři) 2400 zl., na potřeby kancelářské 264 zl., na fortifikace v Praze 29250 zl., v Chebu 7300 zl., hejtmanovi pražské zbrojnice 1200 zl., správci zbrojnice v Chebu 480 zl., v Plzni 240 zl. To činí dohromady 108.033 zl. Přiráží-li se k tomu plat pro nejv. berníky, a jejich kancelář, který dle posledního svolení obnášel 6000 zl. (teprv potom zvýšen na 8 tisíc), činí celá summa 114.033 zl., vždy ještě o 6 tisíc méně, než dvorská komora udávala.

hájen byl 3. prosince 1652 a trval do 14. února 1653. *)

S jakými pocity stavové přijali propozici, o tom zpráv nemáme. Zdá se však, že byl tentokráte úmysl jejich nepovoliti nic, jen peníze na výchovu vojska a sice „ještě na rok“. Smýšlení sněmovníků musilo být velmi nevrle, protože komisaři hned po zahájení sněmu posílali zprávy nepotěšlivé za císařem do Řezna a tam již 13. prosince učiněno rozhodnutí, že se něco sleví. Z tohoto chvatu usuzuju, že smýšlení stavů bylo nepřívznivé. Císař dal psáti sněmovním komisařům, že vedle vydržování vojska chtěl sice 600.000 zl., ale že se spokojí také se 450.000 zl., budou-li mu odvedeny čistě a úplně, tak aby panovník z nich nemusil nic dávat na běžné zemské potřeby, jako dosud při každé berni bývalo. Vyjímal jenom císař Ferdinand III. z ročních běžných platů peníze, které se dávaly na fortifikaci a na zbrojnice; ty i dále chtěl platiti z povolené berně.

Pohledneme-li na výkaz platů za rok 1652, **) a odečteme-li, co se dávalo k fortifikačním účelům, a pak také některé osobní platy panovníkovy (jako na kostel sv. Jiří, interessy kanovníkům u sv. Víta) zbývají 62243 zlaté. K tomu-li připočteme vydání na nejv. berníky a pak na visitační komise, o jichž činnosti se právě tento sněm obšírněji usnesl, obdržíme bezmála 100.000 (doslovně 97743) zl. ***) Tedy: žádal-li panovník k vlastní dispozici jenom 450.000 a měli-li stavové na potřeby zemské rozvrhnouti na sebe vedle toho ještě 100.000 (které jindy panovník sám platil), obnášela celá povolená summa 550.000 zl. a skutečné zmírnění propozice toliko 50.000 zlatých. Za to chtěl ovšem panovník ustoupiti od principu ještě vloni houževnatě hájeného (str. 253), že totiž jen jeho úředníci budou vybírat berně a jen oni platiti místodržícím a na jiné zemské potřeby.

Když sněmovní komisaři obdrželi list císa-

řův jednali hned s nejpřednějšími osobami stavovskými ve smyslu jeho. Největší horlivost, aby se vyhovělo aspoň trochu přání panovníkovy, dával na jevo Bernard Ignác z Martinic. Byl to pomocník vydatný, protože, jakožto nejvyšší purkrabí, byl zároveň „direktorem“ čili předsedou sněmu a řídil jeho jednání. Stavové byli již ustanoveni, že svolí 350.000 zl. a nic více, když tu 18. prosince přiměl je nejv. purkrabí, že bez jakýchkoliv srážek povolili 400.000 zl. a sice na rok (od 13. dubna 1653 — 13. dubna 1654) a ve čtyřech čtvrtletních lhůtách. Komisaři sdělovali to ještě téhož dne do Řezna, se žádostí, aby se císař spokojil, protože více od stavů vskutku žádati se nemůže. Mimo to, dodávali, jest prý naděje, že povolí také nějaký dar (donativ) pro císařovnu.

Ale u dvora spokojeni nebyli. Hned jak dopis komisařů došel zasedla dvorská komora k přísnému nad ním soudu (21. prosince) Radila pak císaři, aby svolení ze dne 18. prosince nepřijímal. Nesmí prý jiným zemím se dávat špatný příklad a tím méně od Čech, kde teď za pobytu císařova a kurfiřtů mnoho peněz se utratilo i vydělalo. Mimo to sluší povážiti, že stavové zase nějakému času dají proběhnouti, aby interkalarem něco vyzískali. Proto jest nutno státi na tom, aby stavové povolili 450.000 zl. a sice bez jakékoliv srážky, docela ve smyslu listu císařova ze dne 13. prosince. Jen v jedné věci — nevím jakým popudem — dopouštěla dvorská komora výminku. Stavové měli převzít sami platy na potřeby zemské a na úředníky; mezi ně v dopisu panovníkově ze dne 13. pros. počítalo se také appellační kollegium. Dvorská komora však v přítomném zdání ukázala, že appellační soud býval placen z výnosu obchodu solního a že by tedy i pro budoucnost mělo při tom zůstat. Patrně byla si dvorská komora v tom okamžiku vědoma zeměpanského původu i postavení appellačního soudu.

Císař přijal a schválil dobré zdání dvorské komory a komisařům sněmovním nařizeno, aby znovu jednali se stavy. Tito sice ještě některou chvíli dělali oposici, ale pak konečně ke svoleným již 400.000 zl. povolili ještě 50.000 zl. a sice, jak pravili, „obzvláštně a mimořádně, z veliké devoci a lásky k J. M. Císařské.“ Převzetí platů na appellační kollegium odpadlo, čímž stavové ušetřili 15047 zl., tak že oproti původně žádaným 600.000 zl., skutečné slevení obnášelo něco přes 65.000 zl., vezmeme-li za základ platy na potřeby zemské dle rozvržení z r. 1652. Stavové si však udělali rozvrh jiný,

*) Současný tisk snesení sněmovního (vydaný 21. února 1653).

**) Viz poznámku na stránce 284.

***) V dopise svrchu zmíněném de dto v Řezně 13. prosince 1652 (finanční archiv) výslovně se jmenují úřady a povinnosti, které by si pak stavové měli zvláště platiti, a sice: nejv. purkrabího, dvorní sekretáře, kancelář místodržících, zemské mediky a chirurgy, potřeby kancelářské, appellační kollegium, nejv. berníky a jejich kancelář; vedle toho peníze na abdikování vojska, a na komise, které souvisí s reformací (to byly právě komise visitační, o nichž doleji řeč bude). Císař tím nechtěl říci, že vyčerpává všecko, nýbrž výslovně se podotýká, že stavům případnou také ostatní vydání na jiné zemské potřeby, které by se vyskytly.

dle něhož pak jeví se sleva ještě o 30.000 zl. vyšší*).

Ohrad a výhrad přičinili stavové k tomuto svému svolení velmi mnoho. Předně povolili určitou summu peněz, sice teď již po druhé, ale prý jen „ještě tentokráte“; pro budoucnost nemělo se z toho odvozovati nijaké právo ani povinnost. Rovněž také jen „na tentokráte“ přivolili, že sami ze zvláštního svolení zaplatí všechny potřeby zemské, jmenovitě převezmou na sebe platy úředníků, nejv. berníků i jejich písařů a zapraví útraty za „reformaci v religii.“ — Tyto ohrady a výhrady „pro tentokráte“ zůstaly pouhou frází; neboť stavové od této doby každoročně musili povoliti určitou summu pro panovníka a vedle toho převzít i zemské platy na sebe. V praxi měly všechny pozdější podobné výhrady tutéž cenu jako známá závěrečná slova každého sněmovního: že svolení své učinili stavové „z dobré vůle a že k žádné ujmě a protržení privilegiím, obdarováním, svobodám, řádům, dobrým, starobylým obyčejům a zvyklostem býti nemá nyní i na časy budoucí.“

Dříve než promluvíme o tom, jakým způsobem stavové výběr povolené daně provedli, nutno promluvit ještě o jiných finančních předlohách sněmu.

Stavové svolili také vydržovati dle starého způsobu vojáky v zemi rozložené, k čemuž židé měli přispěti měsíčně 1000 zlatých rýnských. Protože však valná část vojáků byla právě poslána do Uher a stavové by tudíž byli měli velké ulehčení, žádala proposice, aby také na výživu tohoto vojska připláceli. I k tomu stavové svo-

lili, a sice tak, že na každého pěšího slíbili dáti po 6, na každého jezdce po 12 krejcarůch. Peníze měly se vybírat od krajských hejtmanů vždy na měsíc napřed a odevzdávány býti osobě od císaře k tomu nařízené. — Potom žádáno bylo od komisařů o zvláštní svolení pro císařovnu Marii Eleonoru, třetí manželku Ferdinanda III. Než si jí císař bral stavové místo svatební berně povolili raději zvýšenou daň nápojovou (str. 84); když však panovnice ponejprve s manželem svým 1652 přijela do Čech, zdálo se mnohým, že by se slušelo, aby jí byl povolen nějaký dar, čili tak zvaný donativ, a to tím spíše, ježto o mnoho dříve Moravané dali k témuž účelu 20 a Slezané 30 tisíc zlatých.*) K úvaze této přičinila snad i ta okolnost, že nová císařovna od věnných měst království Českého dostávala komorní úrok celkem nepatrný, a i ten zůstávala města za uplynulá 4 léta dlužna. Císařovna vymáhala pak úrok jen za dvě léta a druhá dvě městům odpustila, když obdržela donativ.**)

Následkem všech těchto okolností povolili stavové císařovně donativ 20.000 zl. rýnských, kteréž stejně se měly vybírat s daní povolenou panovníkovi. Způsob výběru čili modus exigendi byl dán okolnostmi, ale podle tehdejšího zvyku stal se dosti složitým. Stavové celkem zůstali při zásadách, kteréž přijali, když loňského roku ponejprve zavázali se k určité summě, jenže bylo třeba některých změn, protože tentokráte se vybírat mělo daní více: předně kontribuce 450.000 zl., za druhé donativ 20.000 zl. pro císařovnu, a za třetí kvota potřebná pro zemské úředníky a úřady. Vedle toho dostali stavové do rukou výběr nápojové daně až do 13. dubna 1653; výnos z ní měl tvořiti základ pro repartici. Neboť dle proposice a svolení sněmovního sta-

*) Stavovský rozpočet pro rok 1653/54, má některé položky vyšší a o jednu více, než v rozpočtu z roku 1652, pokud platil císař sám (str. 284 pozn.). Za to není v něm 30.000 zl. na abdikování vojáků, protože r. 1653/54 vskutku žádné vojsko se nerozpouštělo, ale ovšem za to musilo živiti. — Rozpočet stavovských platů vypadal pak následovně: Pro nejv. purkrabí a celou kancelář místodržících 9282 zl., na potřeby kancelářské 720 zl. 40 kr. (položka vyšší), dvorským sekretářům 2400 zl., zemským lékařům a bradýřům (chirurgům) 5250 zl., menšímu písaři při deskách 233 zl. 20 kr. (položka nová), na ouřad nejv. berníků 8000 zl. (položka vyšší). Toto byly platy celoroční; k tomu přidáno v rozpočtu: pro visitační komisaře na „půl léta toliko“ 13750 zl. Tedy dohromady obnášela zemská výdání 39636 zl. Komisařům visitačním počítalo se půl léta, protože jen v létě po zemi jezdili; kdyby se položka tato zdvojnásobila (na celý rok), dostoupila by summa zemských vydání 53386 zl. Viz „Poznamenání řádných zemských vydání na rok 1653 a visitačním komisařům na rok 1654 za půl léta“ v archivu českého místodržitelství (přepis v archivu zemském).

*) Regest ze knih dvorské komory, zavírající v sobě rozkaz, aby se tyto peníze odvedly (28./2. 1651) u D'Elverta Beiträge IV. str. 441.

**) Dle aktu v arch. min. financí 26./6. 1653. — Tamtéž vyčítá se komorní úrok z věnných měst následovně (v kopách míšenských): z Chrudimi 256 kop 41 grošů, 4 denáry, z Vysokého Mýta 200 kop, z Poličky 80 kop, z Hradce Králové 263 kopy, 37 gr. 6 den, z Dvora Králové 48 kop, z Jaroměře 160 kop, z Trutnova 40 kop, z N. Bydžova 190 kop a z Mělníka 97 kop, 9 gr 5 den. V úhrnné summě 1244 kop. míš. 29 gr. 1 den. Dle toho dá se dobře souditi na tehdejší velikost a hustotu obyvatel věnných měst. — K požitkům královny české patřil v 17. století také hrad Karlštejn, ale ten byl, jak povědomo, od r. 1626 zastaven a dosud zůstával nevyplacen. Roku 1655 jednalo se sice o sehnání 50.000 zl. na výplatu zástavy, ale bez výsledku. Viz Sedláčkovy Hradky VI. str. 68. a arch. min. financí 29./4. 1655.

vové si ji měli vybrati na ten čas, pokud ještě byla povolena (do 13. dubna 1653) a co by se pak nedostávalo do 450.000 zl., to mělo se jiným způsobem, to jest reparticí krajskou vymáhati. — V jedné věci stavové ihned se ohradili. Předěše dali se pohnouti, že povolili 200.000 zl. a pak se také za skutečné jich sebrání zaručili. Teď byli již o něco chytřejší. Povolili 450.000 zl. (i z výnosem daně nápojové), chtěli se horlivě přičiniti, aby byla tato summa dříve rozvržena; ale nějaký závazek, že by „in solidum“ měli ručiti a k „dostičinění potahování býti“, úplně odmítali.

K zaplacení všech dávek určeny čtyry čtvrtletní lhůty*) a za základ pro proporce, mnoho-li jednomu každému kraji se přidělí, vzat způsob předešlý, když se rozdělovalo 200.000 zl. Repartice pak kvoty jednotlivým krajům přiřknuté měla se diti skrze krajské deputované rovněž dle předešlého způsobu; jen mělo se k tomu přihlídnouti, že tentokráte byli faráři od daně osvobozeni a že tedy částky na ně připadající musili na ostatní obyvatele se rozvrhnouti. Na tomto základě stalo se pak snesení, že v prvním termínu má se vybrati pro císaře 100 tisíc zl. a pro císařovnu pět tisíc, kteréžto summy také na kraje rozděleny.**)

Největší práce byla s rozvržením těchto částek na jednotlivé usedlosti. Tu vykonati musili deputovaní. Základ měli sice, jak pravěno, od předešlé, ale byl celkem chatrný. Neboť hlavní komise, kteráž příznávací listy i krajské rolle přehlížela a vyšetřovala stížnosti proti kvótám na jednotlivá panství uloženým, shledala, že jest ve příznávkách veliká nerovnost, a že jmenovitě majetníci velikých panství, na záhubu ma-

lých statkářů, udávali mnohem menší počty poddaných.*) Z toho vznikla snaha o provedení velmi důkladné revize a sice ve dvojím směru: jednak aby při tomto nynějším svolení docílilo se lepší rovnosti, jednak aby provedlo se za účelem berním úřední sečtení všeho obyvatelstva a sestavila základní berní role pro veškeru budoucnost.

Obojí úkol svěřen hlavní komisi, kteráž obdržela od sněmu plnou moc, aby si sama jmenovala podřízené komise k vykonání těžké a spleťité práce. Pro okamžitou potřebu nynějšího svolení zůstalo při revisích příznávacích listů se strany tehdejších deputovaných, jimž dána celkem tatáž nařízení jako předešle, jen že byla většími pokutami proti nedbalcům zostřená. Potom poručeno deputovaným, že příznávací listy mají tentokráte jinak býti zhotoveny, než poslední, neboť musily zavíratí v sobě soupisy vesnic nejen osazených než i také pustých, a pak nejen počty osedlých poddaných celé usedlosti majících, ale také chalupníků a zahradníků. Aby pak deputovaní věděli, kdo jest osedlý, a kolik chalupníků atd. za jednoho osedlého počítati mají, ustanovil sněm pro tentokráte pevné pravidlo následující:

„Jedenkaždý nyní na gruntu svém skutečně se nacházející hospodář, který buď skrze oheň anebo jinak na živnosti své zkažen a dokonce zahuben není, nýbrž přes polovici dědin a rolí svých zdělaných, osetých, anebo hospodářství své tak zaopatřené má, že povinné roboty s potahem vykonávati může, budiž počítán za jednoho skutečně osedlého poddaného; chalupníci, kteří něco rolí svých oseti mohou, buďtež počítáni čtyři za jednoho osedlého, zahradníků, jenž toliko nějaké vyživení z dobytka mají, budiž osm počítáno za jednoho osedlého; ti pak, kdož mimo chalup ničehož nemají, nýbrž jako nádečníci práci rukou svých se živí, nebudtež vůbec počítáni, nýbrž vypouštění.“ Ti k placení dani nebyli potaženi. — Tato definice měla platiti „až do dalšího rozeznání hlavní komise“.

Pro druhý úkol, t. j. sečtení všeho obyvatelstva a sestavení krajské rolly pro budoucnost

*) 13. máje, 13. srpna, 13. listopadu 1653 a 13. února 1654. K tomu však doloženo, že pro větší jistotu skutečného sebrání peněz přidávají se ke každému termínu ještě dva měsíce, tak že posledními dny, kdy čtvrtina daně musila býti složena, byly: 13. července a 13. říjen 1653, pak 13. leden a 13. duben 1654.

**) Případlot na kraje: Kouřimský 2750 zl. pro císaře a 137 zl. 30 kr. pro císařovnu, Čáslavský 5000 a 250 zl., Chrudimský 6000 a 300 zl., Bechyňský 10250 a 512 zl. 30 kr., Vltavský 1500 a 75 zl., Prachenský 6000 a 300 zl., Podbrdský 2500 a 125 zl., Plzeňský 9000 a 450 zl., Rakovnický 1000 a 50 zl., Žatecký 4500 a 225 zl., Slanský 1500 a 75 zl., Litoměřický 6000 a 300 zl., Bolešlavský 7000 a 350 zl., Královéhradecký 12000 a 300 zl. Na hrabství Kladské uložen dvacátý díl, t. j. 5000 a 250 zl., na Chebsko „okolo“ 2000 a 100 zl., na Loketskou 2000 a 100 zl. Na města královská uloženo: na Prahu 4000 a 200 zl., na Plzeň a Budějovice po 500 a 25 zl., na horní města 1250 a 45 zl. 30 kr., na všecka ostatní královská města 2500 a 125 zl., na věnná města české králové 1250 a 62 zl. 30 kr. Konečně na židy 6000 a 300 zl.

*) Ve stížném spise hlavní komise (nedatovaný akt ve finančním archivu) praví se: „Nachdem nun der Hauptkommission nicht allein die Kreisrepartition sondern auch die neue Kreisrollen von denen damaligen Kreisdeputierten zuegeschickt und erlegt worden, hieraus aber, eine augenscheinliche disproportionelle Ungleichheit, dass die grossen Herrschaften, mit äusserster Ruin der schwächer und ärmeren, die Anzahl ihrer angesessenen Unterthanen zu verschweigen und zu bedecken wol gewusst, allzusehr und klar hervorgebrochen“ atd.

neustanovení krajští deputovaní, nýbrž hlavní komise měla právo zvláštní komise (tak zvané visitační), jmenovati, a sice z osob schopných nepodezřelých a věry hodných. Komise visitační byly ve všem hlavní komisi podřízeny, toliko od sněmu obdrželi instrukci pro činnost svou. Bude o nich a o výsledcích jejich řeč ve zvláštní kapitole.

Jak svrchu praveno, mělo na první lhůtu sejít se 100 tisíc pro císaře a 5 tisíc pro císařovnu. Nic však nerozvrhli stavové na zemské potřeby, jako na platy pro úředníky a pro místodržitelenskou kancelář, a to proto, že na tato vydání chtěli věnovati zbytek nápojové daně, kterou si měli právo vybrati. Ustanovili v té příčině, aby při prvním terminu, vedle sum shora uvedených a na usedlé rozvržených položil každý čtvrtý díl té částky, kteroužto složil jménem nápojové daně r. 1651. Osvobozen neměl býti nikdo, jenom faráři, kláštery mnichů žebavých, víno v kostelích spotřebované a pak ti, kdož nově se osazují, pusté grunty vyzdvihující. Naproti tomu však byli povinni zaplatiti i ti, jimž pivovary shořely, a pak také ti, kdož nové pivovary postavili a r. 1651 nápojovou daň ještě neplatili. Při tom však se dokládalo velmi rozhodně, že z vín platiti se bude jen z těch, která až do 13. dubna 1653 budou prodána nebo zpotřebována; poněvadž však výběrčí nápojové daně majetníky vinic k tomu přivedli, že jim musili již před tímto sněmem zaplatiti daň z celé poslední úrody, dříve než byli něco z ní prodali, má jim to teď při nynější kontribuci vynahrazeno býti.

Jakmile první lhůta uplyne (13. července), měli se nejvyšší berníci sejíti a vyplatiti na kvitanzi 105 tisíc pro císaře a císařovnu; co pak z nápojové berně se sejde, mělo se zanechat v kasse, aby z toho dle rozkazů místodržících zaplatila se čtvrtina útrat zemských a platů úřednických. Kdyby pak se sešlo hned na první termín více, než bylo třeba, měla hlavní komise repartici pro následující tři lhůty o tolik snížit, a kdyby zase hned na ponejprv sešlo se méně, musily příští repartice býti zvýšeny. Ale stavové neměli býti nuceni, aby mezi sebe rozvrhovali a platili také to, co by panovník komukoliv odpustiti nebo na berni pouleviti chtěl.

Hlavní komise měla následkem těchto ustanovení plné ruce práce, nejen s dozorem nad berničným úřadem a krajskými deputovanými, nad příznávacími listy a rollou, ale hlavně také se spory z berních záležitostí vznikajícími a s reparticemi na další termíny. Platu za to neměla;

jenom ustanoveno, co by z pokut přebylo anebo při poslední lhůtě více se sešlo na dani nápojové, to že má zůstatí místodržícím, aby měli z čeho platiti „na potřebné expedice a visitace“ hlavní komise. Vydání pro visitační komise započtena pak mezi potřeby zemské. — Při úřadě berničném nic sněm neproměnil, jenom jeden z nejv. berníků a sice Jan Vavřinec Schneider, primas Malostranský, odstoupil a na jeho místě zvolen Mikuláš František Turek ze Šturmfeldu a Rozenthálu, primas Starého Města Pražského. Protože nejv. berníkům přibýlo valně práce, zvýšen jim a jejich úřadu plat na 8 tisíc ročně.

Viděti z dosavadního vypravování, že výběr daně dostal se tímto sněmem opět zúplna do rukou nejvyšších berníků stavovských a jim také příslušelo právo exekuce, kteréž začínalo se odtud prováděti mnohem ostřeji, nežli dříve činivali místodržící. Stavové dobře postřehli, že vlivu na výběr daní jednou již ztraceného, záhy by opět pozbyli, kdyby si počínali liknavě a kdyby svolená berně nepořádně a neúplně se scházela. — Toliko co vybírání zbytku nápojové berně se týkalo, slušelo právo exekuce deputovaným nad solí i tákem, ale ovšem jen do času, do kterého dávka tato byla povolena. Místodržící byli povinni deputovaným při vymáhání nápojové daně náležitě pomáhati.

O některé rozvržené částky vypukly ještě spory před samým skončením sněmu. Obyvatelé Kladští nebyli s tím spokojeni, že počítání jsou za dvacátý díl království a dle toho berně na ně se rozvrhuje. V čem spočívala jejich stížnost není sice povědomo, jen tolik jest jisto, že stavové čeští usnesli se, aby „až do budoucího rozeznání“ zůstalo při tom a Kladským nikterak nebylo dopuštěno z toho se vyťahovati.

K delšímu jednání zavdala podnět nespokojenost kraje Chebského. Sám panovník ujmál se tamějších stavů a komisaři jeho měli za úkol přiměti sněm český, aby ukládání kvot krajských na ně se nevztahovalo. Císař Ferdinand III. chtěl si na sjezdu kraje Chebského sám vymoci příslušnou berni a věděl, že jistě narazí na opozici, když stavové Chebští budou postaveni již před hotovou událostí a určitou kvotu. Byly toho příklady z předešlých let, že Chebští nechtěli svolovati pouze, co jim již z předu bylo uloženo sněmem českým. Viděli rádi, že na zvláštním sjezdu se jim předkládaly žádosti panovníkovy, ale stáli také o to, aby kvota pro ně nebyla již před jejich sjezdem od sněmu českého ustanovena. Panovník dal Chebským stavům v té příčině jistě ubezpečení roku

1651, 18. února. *) Toho však stavové čeští nedbali loňského roku a nemínili dbáti ani teď. Komisařům sněmovním, kteří je žádali, aby se Chebským kvota neurčovala, odpověděli 13. února 1653, že se musilo na všechny kraje rozvrhovati, co komu dáti přijde a že není naprosto příčiny, proč by právě u Chebu se dělaly výminky. Jen ať prý si císař u nich navrženou kvotu rozhodně vymáhá. **)

Do sněmovního snesení nepřišlo nic o těchto věcech, ale z toho právě jest viděti, že zůstalo při kvotě pro Chebsko navržené. Císaři Ferdinandovi nezbývalo, leč poslati zvláštní komisaře do kraje Chebského, kteří by svolali sjezd a na něm vymohli svolení k berní předem kraji tomu určené. Komisaři jmenováni již v březnu 1653. ***) Ale stavové Chebští odhodlali se tentokráte k velmi tuhé oposici. Sněm český rozvrhl na ně pro první termín „okolo“ 2000 tisíc, mimo splátku na donativ pro císařovnu. Celkem tedy bylo by přišlo na kraj Chebský ve čtyřech lhůtách asi 8000 zl. — Ale tamější sjezd stavovský svolil toliko 4000 zl. a dále se přese všechny domluvy nespustil. I žádáno od stavů českých, aby zaplatili sami, co od Chebských se nedostalo. Avšak místodržící ozvali se proti tomu, dokládajíce, že sněm nikterak se nezavázal a neusnesl, že by chtěl zaplatiti to, co Chebští na svou kvotu nedodají; jestliže se jim v tom povolí, bude prý dán špatný příklad i Kladsku, aby také svalovalo veškeré berně na království. Proto mělo na Chebské jen pořádně se dokročiti, aby platili. — Ve smyslu místodržících navrhovala pak dvorská kancelář, aby se schodek Chebských z berně odepsal. Dvorská komora však stála na tom, že císař nemůže a nesmí ničehož ztratiti; stavové dělají repartice a jest tudíž jejich povinností, aby to, co na jedné straně neseženou, rozvrhli znova. Tudíž navrhovala, aby se místodržícím nařídilo, že jest jejich povinností sehnati celou summu 450.000 zl. bez jakékoliv srážky. Toto mínění schválil císař v sezení tajné rady 9. prosince

1653. *) Tím nebyl však ještě spor stavů českých z Chebem vyřízen.

Po této odchylce vrátíme se opět k zasedání sněmovnímu, jehož práce ovšem, jakmile berní povolil, byly již neveliké. Důležitější jednání týkalo se ještě „restantů“ vojenských, kteréž, jak vyprávěno, osmičlenná stavovská komise vyšetřovala od r. 1650. Vedle toho vyšetřovaly se také berní resty. V obojím směrn nařikal si sněm, hned v prvních dnech, když se sešel, **) že obyvatelstvu dějou se veliké krivdy, kteréž široce vykládal. — Konečně potom dohodnuto se v ten smysl, že prozatím zůstane při starém, jak na předešlých sněmích bylo svoleno, t. j. restanty měly se dále vyšetřovati, ale na ten čas neplatiti.

Ostatek jednání sněmovního dotýkal se věcí rok co rok se opakujících: nákladu na vydržování vojska v zemi ležícího, příročí všeobecného i na dluhy komorní, vzájemného propouštění zběhlých poddaných, vypuzení loupežníkův, rovnosti v měrách a váhách, vypuzení židů, nápravy silnic atd. — Ve všech těchto a jiných policejních věcech dal sněm vůli místodržícím, aby z moci úřadu svého čeho třeba nařídili a skrze hejtmany krajské veškeré nepořádky odstraňovali.

S tím sněm 14. února 1653 ukončen a snesení jeho 21. února uveřejněno.

Spory stavovské se zástupci moci zeměpanské.

Stavové čeští musili se odhodlati k velikým obětím, aby vlivu nenáviděných deputovaných nad tácem a solí poněkud se zbavili. Jim šlo však patrně o více. Byli by pro lepší jistotu v budoucnosti nejraději viděli, kdyby vůbec úřad deputovaných pominul. Víme, že místodržící mívají s ním veliké spory; právě po sněmě, jehož dějiny tuto vyličený, vypukl známý konflikt (str. 157—160) o to, kdo má platiti reformačním komissím. — Na sněmě 1651/52 stalo se pak usnesení (str. 260), že mají místodržící vyšetřiti dosavadní výnos nápojové daně. Z toho měla dvoru dokázati se neužitečnost deputovaných a vyložiti všelijaké nepěkné stránky úřadování jejich. Místodržící dali se pilně do práce a s pomocí hlavní komise byli brzo po tomto sněmu s ní hotovi.

Již 1. března 1653 podávali zprávy cí-

*) Kürschner, Eger und Böhmen str. 132.

**) Archiv ministerstva financí 1¹/₂, 1653. Při té příležitosti stavové ještě jednou ulevili své nechtivosti, že musejí povolovati určitou summu. Právili v přípisu ke komisařům: „Demnach wolbekannt, dasz bei denen in diesem Königreich vorgehenden allgemeinen Landtagen einige gewisse Summen zu verwilligen jedesmal bedencklich gewesen“... A pak argumentovali: když přes to jsme přece je povolili, tedy ať jen Chebští také platí, co na ně přijde.

***) Archiv místodržitelství v Praze 1¹/₂, 1653. (Opis v zemském archivu.) Jedním z komisařů byl Vít Theodor ze Steinheimu, kterýž byl také v Chebském kraji komisařem reformačním.

*) Archiv ministerstva financí 1¹/₁₁, a 1¹/₁₂, 1653.

**) Archiv ministerstva financí 1¹/₁₂, 1652.

safi,*) kteréž především zavřaly v sobě veliké obžaloby na nehospodárství deputovaných, potom žádalo se jejich odstranění a konečně v průběhu sporu, který z toho vznikl, působeno na dvůr v ten smysl, aby funkce deputovaných jednak odevzdány byly české komoře a jednak nejv. berníkům stavovským. Boj mezi místodržícími i deputovanými vedl se s velkou prudkostí a bezohledností a po delší čas celý veřejný život, jmenovitě i sněmování okolo něho se otáčelo.

Popud k vystoupení mistodržících dal panovník sám. Tázal se mistodržících o radu, jak by daly se zmenšiti útraty při výběru daní a jakými způsoby bylo by lze zvýšiti komorní příjmy a nahrazovati ztráty, které při nich vznikají. Mistodržici o pověděli k tomu obšírným vypočtem a dlouhým vykladem. Vzáli za základ výnos velice nápojové daně roku 1646 na tři léta povolené a k tomu pak výnos těžé berně povolené na sněmu Budějovickém r. 1649. Dávka nápojová z let 1646—1649 vynesla za tři léta dle jejich vypočtu 644.400 zl. 36 kr. 1½ den. Z toho obdrželi deputovaní 5% jakožto provisi za svou práci t. j. 32.220 zl. 2½ kr. Ovšem musili si sami platiti všelijaké menší potřeby, tak že jim oběma zbylo za tři léta toliko 28.956 zl., ale i ta summa zdála se byti mistodržicům právem velika, zvláště považme-li, že to nebyl jediný příjem deputovaných, nýbrž že vedle toho dostávali měsíčně 300 zl., jestliže byli za účelem výběru této berně na cestách, a že dostávali také 5% z výběru dědičného taceu nápojového od měst odváděného. Vedle toho však, že o berně na tři léta povolene přes 32 tisíc zlatých obdrželi oba deputovaní, musilo se dati také ještě 51.340 zl. různým písařům a výběrcům po krajích.

Dan povolená z najožiu roku 1649 na suenie Budějovickem vynesia 179.985 zl. Z toho masili se dati Lohne platy vyberem pies 15 tisíc a oba deputovan dostali 8 set ri. 25 kr. pravis, z čehož jim bylo čiste 6499 zl. 25 kr., takže za 4 leta vydělaného a čistého ziska 35.455 zl. 25 kr. *) Ale to nebylo všecko. Stavové vypověli jim, že leten také p pátky za „paloty“, jimiž se zaplacení dan vykonávala, že paloty čisem počet na 10 a více početní, a tyto anticipace že nepošly, a v částí, kdy sy ani z peněz odlo-

ných lidí zapůjčených, nýbrž z vybraných sum
daně nápojové a tátu, t. j. že půjčují panovní-
kovi jeho vlastní peníze a berou z nich
vysoký úrok.

Vedle toho vyložili stavové císaři, že deputovaní vydělávají slušné summy při vyměňování peněz a při kontrabandech, že věřitele císařské, kteří k nim jsou poukázáni, výplatou všelijak zkracují a jim strhují, ale do knih potom vepisují celou summu dlužní jakožto zaplacenou, a co věřitelům strhli, mezi sebe dělí! Když mají pro císaře něco kupovati (livreje a jiné potřeby dvorní), berou všechno na dluh, aby vybraných peněz berních hodně dlouho pro sebe mohli užívat. Vzali si úředníky pro svůj úřad, jako pokladníka, kontrolora a pisáře palet i berních cedulek, kteří nejsou zavázáni císaři, nýbrž jenom deputovaným a tudíž od nich úplně jsou odvislí a ke všemu mlčeti musejí. Ostatně kontrolor a pisár jsou příbuzní a s pokladníkem „na jednom řetěze“ přivázáni, aby se hýbati nemohli.

Ze žalob těchto, jichž podali potom ještě více, odvodili místodržící, že císaři nejvíce na překážku jest úřad jeho vlastní, zeměpanský, kterýž jest nesmírně drahý, připravuje panovníka na všech stranách o peníze a nedopouští, aby finanční poměry dvora lépe uspořádati se mohly. — Místodržící měli hned také lék pohotové proti této nemoci.

Nápojeová daň dle posledního svolení přestala se vybíratí od deputovaných. a 13. dubna 1853 přestala v dosavadní způsobě vůbec. Zbýval deputovaným tedy jen výběr dědičného tácu a pak obchod solní. Mistodržící prozatím činili návrh, aby s dědičným tácem učinilo se jisté opatření, které by deputované zbytečnými učinilo. Navrhovali císaři, aby se dohodl s městy o určitém kvotu na místě dědičného tácu a sice na tři léta a aby města sama přijatou kvotu čtvrtletně vybírala a odváděla. Stane-li se to, nebude třeba: výběrůch po městech a dozorců nad tím. mnoho-li se piva varilo, a vypilo, a nebude také třeba drze placených deputovaných. Mimo to bude pry mluvit výhod, že z předu bude vědom, mnoho-li každé čtvrtlet skutečně obilí, a bude snadněji moci na účet na to si počítat. Městem i exekuci proti špatným placům provádně. Po třech letech města jistě se budou seznáti a pak může se s tím, přímou se o toliko kvotu a sice s náležitou výhradou na nepřesných počtech. Zákazem pro přímou kvotu již se náležitě odvolává, a přímou kvotu již se náležitě odvolává, a přímou kvotu již se náležitě odvolává, a přímou kvotu již se náležitě odvolává.

• Actual or substantial transfer of value.

[illegible]

aby se postaral o jich předložení a vydání, neboť deputovaní sami všemožně je ukrývají a za sebou zdržují. — Brzo potom podán také — jak uvidíme — návrh, jak by i obchod solní na jiný úřad se převedl.

Hned na to přišla velmi tuhá obžaloba proti deputovaným také z jiné strany, ač se zdá, že ne bez popudu a bez vědomí místodržících. Jakýsi Jiří Jachym Venclovský poslal císaři 41 žalobních kusů proti Losimu. Některé z nich měly týž obsah, jako stížnosti místodržících, jiné všeobecnými slovy označovaly Ant. Losiho jakožto veskrze nepoctivého člověka, který má spolky se židy (jmenovitě s jakýmsi Prosperem Levim) a okrádá císaře a pána svého, konečně některé kusy zavíraly v sobě určité žaloby, jako, že Losi od výběrčích ve královských městech, když jim císař odpustil staré resty, bral za to 5% provise, že pod záštitou, jakoby kupoval livreje pro dvůr, dával dovážeti do země množství látek, z nichž ani clo ani mýto neplatil, a tak komoru šidil, že když jezdí na své statky, obešle si tam venkovské výběrčí a přijímá tam od nich peníze, aby mohl jízdu k vlastní potřebě vykonanou dáti si zaplatiti jako jízdu úřední, a na konec že zpronevěřil 700 prostic soli.

Pravda jest, že deputovaní vedle pevných platů za dozor nad obchodem solním, měli veliké příjmy procentové, ale od r. 1650 ne více 5 nýbrž toliko 4 procenta z vybraného tácu a nápojové daně. Pravdou také jest, že oba deputovaní, přes bídu obecně panující, velice bohatli a že Ant. Losi byl toho času nejen držitelem několika panství ale i největším v Čechách věřitelem dvora. Že to všechno nešlo způsobem řádným, o tom není nejmenší pochybnosti; ale místodržící chybili, že ve stížnosti příliš opírali se o pouhé pověsti, které se sice jako jisté vyprávěly, ale dokázati nedaly. Rovněž tak nebyl Venclovský svědek docela nepoškrvněné pověsti, ano Losi jmenuje ho „svatokrádcem, k smrti odsouzeným falešníkem a v celém království známým zlopořevstným člověkem.“

Venclovský dle všeho ledacos věděl, a přiměl také Losiho, že k některým kusům i přiznati se musil, jako ku př. že zboží z ciziny s obejitím cla a mýt do Čech vozil, ale celkem žaloby jeho ještě méně se dali soudně dokázati než při místodržících. K tomu byli Losi a Bartolotti lidé příliš chytří a u dvora měli velikou oporu ve dvorní komoře a u všech těch mužů, kteří na stesky místodržících pohlíželi jako na pouhé výbuchy stavovské nenávisti proti zeměpanským, dvoru a fisku bezvýminečně oddaným úředníkům. Nicméně přišlo k obšírnému vyšetřování,

kteréž mělo velmi zdlouhavý a spletitý postup. Vedla je zvláštní komise ze dvorských komorních rad k tomu cíli sestavená.

Především se toho času oba deputovaní mezi sebou velmi nesnášeli. Vinu měl Losi, muž dle všeho nesmírně pánovitý a hrdý. — Již v srpnu 1652*) oznamoval do Vídně, že s Bartolottim sloužiti nebude, žádal za propuštění z povinností úředních, ale přitom také o zaplacení 80.759 zl., které mu dvůr byl dlužen. Věděl dobře, že zaplatiti nelze a tudíž chtěl nátlakem tímto způsobiti, aby císař ho uchlácholil a Bartolotta ze služby propustil. Než dvorská komora neměla chuti vyhověti tomuto záměru nejen z důvodu právě uvedeného, ale také proto, že chtěla napřed znáti příčiny, proč Losi jest nespokojen, a pak že také Bartolottovi byl dvůr dlužen téměř 60 tisíc, jež by rovněž byly se musily zaplatiti, kdyby mělo se státi po vůli Losiho. A proto napřed celá věc se vyšetřovala.

Losi neuněl proti svému kolegovi pověděti nic pozitivního, jen všeobecnými slovy stěžoval si, že Bartolotti nechová se k němu s náležitým „respektem.“ Teprv později dodával také některá obvinění o špatném jeho hospodaření a podivných manipulacích s penězi. Bartolotti rozhodně odmítal všechnu vinu; co pak se týkalo „respektu“, poddával se ochotně k jakékoliv nápravě. Ale Losi stál na svém, o smíření nechtěl slyšeti a opakoval stále, že s ním sloužiti nebude.

Následkem toho přijat v tajné radě návrh dvorské komory, aby byla do Prahy vyslána komise k vyšetření věci a narovnání protiv. Ustanovení za členy její místopředseda dvorské komory Jiří Ludvík hrabě ze Sinzendorfu a rada Jan Putz.

Než ještě do Prahy přijela, vyličoval Losi dvorské komoře, jak by docela dobře službu zastal jediný deputovaný, zvláště od té doby, co při solním obchodě zřízeno bylo nové samostatné místo kontrollorské.***) — Ve Vídni toho nedbali a komise jela do Prahy. Dlouho nemohla ničehož poříditi, protože Losi urputně stál na svém a nechtěl povoliti. Popsalo se o to mnoho papíru bez výsledku. Teprve v dubnu

*) Akta finančního archivu 10. září 1652 a ad 16. května 1654.

**) Kontrollorem čili gegenhandlerem při soli ustanoven Petr Pavel Geppfer, dosud kancelista při dvorské komoře, a instrukci obdržel 24. května 1653. Tedy zadání Losiho pochází z doby pozdější; není datováno, ale bylo jakožto prius vloženo při aktu ze dne 21. srp. 1653. (Archiv ministerstva financí.)

nebo v květnu 1654 docíleno narovnání, které však nezpůsobila komise, nýbrž za jejími zády — kníže Piccolomini. Sinzendorf i Putz marně přemýšleli, jak tento pán k úloze prostředníka přišel, ale spokojili se s hotovou událostí. Oznamili dvorské komoře, že spor jest urovnán a navrhovali, aby oba deputovaní zůstali dále ve službách. Při tom podotýkali, že obvinění Losiho proti Bartolottovi jsou pouhé výmysly vášnivě povahy („hitzige Passiones“). Ale potrestati za to Losiho nebylo možno, protože přese všecku pánovitost a nesnášlivost svou platil patrně za velikého znalce finančnictví a za muže pro fiskální hospodářství nezbytného.

Mezi tím co oba deputovaní takto nepřátelsky proti sobě stáli a i po smíření starých kyselostí nezapomínali, bylo jím společně brániti se proti obžalobám místodržících a Jiřího Jachyma Venclovského. Šlo jim to velmi z tuha a psali také málo oba dohromady, nýbrž na větším díle každý pro sebe. Bartolotti byl ostatně pokládán za člověka více méně neškodného, proto veškerá akce místodržících jmenovitě pak Venclovského obracela se hlavně proti Losimu.

Prvně dozvěděli se deputovaní, co se u dvora proti nim podniká, z dopisu daného v Řezně 7. června 1653. Zvěděli však jenom něco a nepoznali ani dobře původy žalob. Nicméně odpovíděli 18. června t. r. *) a sice tak, že na nejvyšším místě již z předu ukázali, jak všechny obžaloby proti nim mají ráz politického stranictví. — Pravili, že stavům nejde o nic jiného, leč o to, aby vybírání dědičného tácu přešlo na úrad nejvyšších berníků, a že to chtějí vynutiti takovým způsobem, jako vynutili, že berně sněmem svolené opět stavovští berníci vybírají. Toť ovšem byla pravda nepopíratelná, že šlo při tom o důležitý princip politický, a že v tomto sporu jeví se veliký kus boje mezi absolutismem fiskálním a touhou stavů po nabytí moci a vlivu na veškeré záležitosti finanční v zemi. Tuto touhu vykládali pak ovšem deputovaní jako něco, co jest proti zájmům panovníka a toliko „nepopíratelným interesem stavovským“. — Do věcného rozboru obžalob odmítli deputovaní se pustiti na tak dlouho, pokud jim dvorská komora nepošle celý obsah žalobních spisů a dokud jim nebude jmenován „denunciant“.

*) Archiv ministerstva financí 18. června 1653. Z akt tamějších jsou také čerpány všechny následující události. Datum důležitějších kusů jest vždy položeno ve vypravování.

Dvorská komora vyhověla této prosbě, ale zároveň žádala z „rozkazu císařského“, aby také deputovaní, jako učinili místodržící, podali nějaké návrhy, jak by dědičný tác dal se vybrati s menšími útratami a jak by obchod solní dal se polepšiti. Byloť přece nepochybné, že od té chvíle, co přestali deputovaní vybírati nápojovou daň, musilo se pomysleti na nějaké prostředky, aby výběr tácu se zjednodušil. Ant. Losi napsal někdy v srpnu 1653 odpověď sám. Především tvrdil, že v letech 1646—1650 vydání s výběrem spojené nečinilo více než 6434 zl. ročně, což nebylo pravda ani tehdy, když se myslí na vydání jen za tác od královských měst. Losi totiž zamlčel, mnoho-li obnášelo 5%, kteréž oba deputovaní z vybraných peněz tácových obdrželi. A to přece také bylo vydání! — Pak — a to jest pro fiskální stanovisko jeho i pro tehdejší poměry velmi zajímavé — tvrdil, že největším zlem pro císaře jest, že výběrci tácu ve městech jsou vždy tamější měšťané, kteří z osobního kamarádství tropí veliké šmejdly. Nejlépe prý by bylo, aby za výběrci dosadili se jen cizí lidé, kteří s poměry v dotčených městech nikterak nejsou svázáni, a nebo — aby se výběrci vůbec propustili a s obcemi městskými smluvil roční paušál. Kdyžby císař přiklonil se k tomu návrhu, musil by za základ pro jednání o paušál vzíti se rok 1629, poněvadž toho léta tác vynesl největší summu (186.292 zl. 3½ kr.).

Losi ocitl se tímto návrhem na téměř stanovisku, které hájili i místodržící. Tito také navrhovali paušál, ale neřekli, komu by se odváděl. Mínili-li však, že by deputovaní se stali zbytečnými, chtěli zajisté, aby města odváděla paušál buď komoře nebo nejv. berníkům. V tom ovšem Losi s nimi naprosto se rozcházel. Dle něho měla města vybírati jej na své útraty a odváděti — ne dvěma, nýbrž jednomu deputovanému, jehož by pak bylo dosti pro tuto povinnost. Tedy fiskální jen dvorské komoře podřízený úředník měl i na dále v zemi zůstat, měl přijímati paušály od měst a pak míti právo exekuce proti těm obcím, kteréž by správně neplatily. — K úradu nejvyšších berníků měly se toliko postoupiti poukázky, které u deputovaných byly odevzdány k výplatě z berně nápojové. Bylo jich v summě 80921 zl. 52 kr.

Dvorská komora mohla míti ze sporu mezi místodržícími a deputovanými aspoň ten užitek, že mohla přijmouti návrh na paušál a jednoho z deputovaných propustiti. Ale nestalo se tak a víme již také proč. Bylo těžko propustiti

kteřéhokoliv z obou mezi sebou rozváděných deputovaných, protože byli velikými věřiteli komory.

Teprve když Losi byl hotov se svými návrhy, dal se do vyvracení žalobných kusů proti deputovaným podaných. O místodržících mnoho nemluvil, ale za to tím ostřeji proti Venclovskému. — Spis Losiův podán byl vyšetřující komisi v prosinci 1653. Zavíral v sobě více výroků z horka nakvašeného člověka, nežli pozitivních dokladů o nevině. Losi hlavně žádal, aby Venclovský byl zatčen a zavřen; pak tvrdil, že jakožto stavovská osoba není vůbec povinen odpovídati, ale on prý celému světu chce dokázat, že jest nevinen a proto se hájí. Potom rozebíral kus za kusem ze žalob Venclovského a vyšetřující komise přičiňovala k tomu své poznámky. Z nich jest viděti, že Losimu z akt nedalo se nic dokázat, čímž ovšem netvrdilo se, že jest nevinen. Losi měl při dvorské komoře mohutné příznivce a také „puchalterie“ čili účtárna dvorská se ho zastala.

Dalo by se z toho souditi snad, že dobře hospodařil a místodržící i Venclovský vědomě pravdu nemluvili? V jiných dobách a okolnostech snad ano, ale tehdy ne. Vímeť z pozdějšího případu z rentmistrem moravským Mikulášem Nusserem, že dvorská komora i puchalterie dlouho všecko u něho nalezalo v pořádku, ale potom přece se objevilo, že byl podvodníkem.

Zkrátka, když 19. prosince 1653 výsledky celého vyšetřování předloženy v tajné radě, vidělo se, že pro nedostatek důkazů nelze nic dělati. Již tím Losi nad stavy zvítězil. — Není pochyby, že stanovisko fiskálního absolutismu, které jako všude jinde tak i ve Vídni za jediné správné platilo, bylo českým deputovaným velikým pomocníkem proti stavům, k jejichž finančnímu hospodářství ode dávých let z vážných příčin bylo tuze málo důvěry. Losi uměl také v rozhodnou chvíli ukázati na platné služby své a vypočetl, že od r. 1646 do 1653 vydali deputovaní k účelům dvora, obrany říše a na různé platy 501.632 zl. 2 denáry. A to jediné z tácu nápojového!

Místodržící však po první porážce nevzdali se dalšího boje a deputovaní jim sami dali dobrou příležitost, aby znovu a ještě s větším důrazem mohli vystoupiti ve spolku se všemi skoro stavy z celé země.

Bylo již vyprávněno (str. 233), kterak většímu výnosu solního obchodu velmi překáželo rozsáhlé podloudnictví, podporované tím, že obyvatelé donášeli sůl z ciziny po postranných stezkách, kdež

nebylo a nemohlo býti pohraničních dozorců, kteří by clo byli vybírali. K odstranění tohoto zla učiněny sice během r. 1653 různé návrhy a vyšly také příslušné patenty, ale bez patrného výsledku. Deputovaní byli přesvědčeni, že vinu toho nesou vrchnosti, kteréž prý podloudnictví vesměs podporují anebo aspoň mlčky trpí. A proto žádali dvorskou komoru, aby do proposice pro sněm roku 1654 dány byly stížnosti deputovaných na nesnáze při solním obchodu. Stavové měli býti na sněm donuceni ku přísným opatřením ve prospěch fisku a proti sobě samým i svým poddaným. Jmenovitě přáli si deputovaní, aby stavové byli zodpovědní za své podloudnictvím se zanášející poddané, ano i za cizí kupce na jejich zboží dopadené, a aby pokutami směli býti trestáni. Jen tak prý stavové budou donuceni, hleděti si lépe poddaných a překážeti podloudnictví.

Dvorská komora se postarala, aby podobný artikl se dostal do proposice ku sněmu, kterýž se sešel v dubnu a skončil v červnu 1654.*) Ze sporu deputovaných s místodržícími vyvinul se následkem toho prudký spor se všemi stavy a sněmem, při němž šlo o vítězství idejí absolutních na jedné, a o vítězství idejí stavovských na straně druhé.

Sněm vyslechl stížnosti ve příčině soli, ale věda kdo jest jejich původcem, vzhopil se k velmi důrazné odpovědi. Bude prý dobře, když solní obchod přivede se do lepšího pořádku; ale toho, že dosud tak tomu není, nejsou vinni stavové, nýbrž všelijaké jiné příčiny. Předně se cena soli neustále zdražuje, za druhé lidé, kteří do císařských skladů pro ni dojíždějí, bývají zbytečně zdržováni a tím k velikým útratám donuceni, a pak i „prý“ za palety, na něž sůl se jim vydává, musejí zvláštní poplatky dávat. Za třetí, úředníci nad solí nechtějí od lidí bráti za sůl jakoukoli běžnou minci, nýbrž jen zlaté a tolary (stříbrné), kdežto v lavořích se prodává sůl za obilí. — Žádostem proposice, již dříve také jinde vysloveným, aby na všech postranních stezkách pohraničných udělaly se záseky, odepřeli stavové naprosto. Pravili, že to nejde hlavně pro polohu mnohých vesnic, jichž obyvatelé nemohou naprosto konati mnoho hodin obtížné chůze, aby dostali se na cestu veřejnou, i jsou odkázáni jen na horské postranní stezičky.

*) Akta ve finančním archivu 27. ledna, 17. června, 22. června, 4. července, 8. srp., 12. srp., 13. října, 22. prosince 1654. S tím srovnaj dotčený artikl v současném snesení sněmovním str. XXV.

S největší rozhodností však postavili se stavové proti žádosti propositce, aby ručili (i pokutami) za podloudnické přestupky svých poddaných i cizích kupců na svých gruntech. Všechno nepřátelství proti nenáviděným deputovaným a jejich pomocníkům vysloveno nyní veřejně. Stavové pravili, že oba deputovaní jsou výborně placeni a že jest proto jejich povinností bdíti nad pořádkem a míti po krajích i hranicích dobré dozorce čili pojezdny (überreiter). Aby stavové na sebe přebírali funkce těchto dozorců, to že jim ani nenapadá, a také nikdo od nich žádati toho nemůže.

A teď sršely žaloby proti pojezdným, lidem to od obyvatelstva a zvláště od stavů nesmírně nenáviděným. Nebylo se čemu diviti. Stavům byl od jakživa každý protimyslným, kdo bděl nad pořádkem, jmenovitě ve financích, platech a berních, tím však odpornějším byli jim pojezdni, kteří nezachovávali vždy ani potřebných ohledů slušnosti k pánům, a s lidem prý pro každý nepatrný přestupek nakládali velice bezohledně. Jestliže si někdo na to stěžoval, musil se žalobou jíti k oběma deputovaným, kteříž byli představení pojezdných a zhusť i původci přísných nařízení proti podloudnictví. Tudíž ve vzniklých sporech, jsouce stranou, byli také soudci, což ovšem naprosto nebylo v pořádku.

Jeden z pojezdných nad obchodem solním dopustil se právě krátce před sněmem ještě těžšího hříchu. Přijel do Přestic a ustanovil tamějšího jednoho souseda za místního dozorce nad dovozem a prodejem cizí soli. Byl to skutek neslýchaný, aby „poddaný člověk“ stal se úředníkem zeměpanským a dozorcem i také nad vlastním dědičným pánem, nad svou vrchností, kterouž směl stíhati, jestliže se dopouštěla věcí nedovolených! Majetník Přestic Fridrich Švihovský hrozil pojezdnému, který se toho skutku dopustil, zabítím, tak že musil utéci a podal stížnost o tom sněmu. Stavové odkázali vyšetření věci místodržicím i hlavní komisi a sami na sněmě císařským komisařům pověřili o tom své mínění, ukazující k tomu, že takovým způsobem poddaným se dává příležitost, aby se vymkli z poslušnosti ku svým vrchnostem a to že jest nejen nebezpečná věc, ale čelí také proti zřízení zemskému a stavovským právům.*)

*) Doslovně: Dasz aber dieser Überreiter sich un- terstanden bei seines Amtes Verrichtung einen so unförm- lichen und weit ausstehenden neuen modus zu intro- ducieren und einen Unterthan auf seines eigenen Erb- herrn Grund und Boden, ja gleichsam etwa wieder sei- nen Herrn selbst, zum Inspektoren über die Salzeinfuhr und deren Verschleissung zu konstituieren, bekundet uns

Proto žádali stavové, aby se něco podob- ného pro zamezení nepokojů více nestalo, nýbrž aby deputovaní vybírali si za dozorce jen lidi „svobodné“, a těm aby se rozkázalo, že musejí chovati se šetrněji k chudým lidem, kteří v nej- větší bídě jsouce postaveni, trochu si zapod- loudničí. Ve sporech pak, které mezi zatče- nými podloudníky a pojezdnými vzniknou, hlavně o kontraband, neměli rozhodovati oba deputo- vaní, nýbrž místodržitel, jako bylo na Moravě, kde tyto věci příslušely ke tribunálu.

A na konec ponechali si stavové poslední nej- větší trumf. Práviliť komisařům sněmovním, že všechny snahy panovníka nesou se zajisté k tomu, aby příjmy ze soli se zvýšily. K tomu však dovede prý panovníka prostředek velmi jednoduchý. Především jest třeba nepotlačovati obyvatelstvo, a pak je třeba odstraniti „vysoce škodlivý“ dvojnásobný náklad, který na sól se vede. Nechť prý císař jen sníží příjmy výběrčích, odstraní draze placené deputované, dá solní obchod spravovati od české komory a uvidí hned, že bude výnos ze soli větší. Neboť od komory ustanovení výběrčích cel při hranicích bu- dou pak moci dohlížeti na sól a vše půjde bez deputovaných levněji i lépe. Pak bude možno snížit cenu soli a pro snadnější dovoz na všechny strany bude možno i třeba zříditi nové sklady v Prachaticích, Sušicích nebo v Klatovech,*), v Plzni, v Žatci, v Hradci Králové a v Mladé Boleslavi.

Odstranění deputovaných bylo tedy i v tomto případě konečným cílem stavů. — Ale panov- ník měl vůči stížnostem sněmu na solní obchod těžké postavení. Šlo-li mu o rozhodné a bez- ohledné provedení fiskálního absolutismu, jako ku př. kurfiřtům brandenburskému a falckému, a jako králům francouzským, pak zajisté musil nehleděti k žalobám stavů a schváliti vše, co dělali deputovaní i jim podřízení pojezdni. Měl-li po dlouhé době úplného rozkladu zavládnouti po- řádek, bylo třeba lidi přivykati naň přísnosti, kteráž třeba někdy bolela, ale byla nezbytnou. Také od ustanovování „poddaných“ za dozorce

ein Sach von nicht wenigen Nachdenken und schand- licher Sequenz, ... indem durch dergleichen Vorhaben und Beginnen denen Unterthanen sich ihrer Obrigkeit aus dem schuldigen Gehorsamb zu ziehen, zu wie- dersetzen und zu Kopfe zu wachsen, Mittel und Wege an die Hand gegeben werden, welches in den statum publicum et jura quaesita der Stände allzu weit und nachtheilig hineinlauffet.“ ... Finanční archiv ad 22. června 1654 (vlozeno při kusu již po sněmě psaném).

*) Tak v písemném podání stavovském 17. června 1654; v tištěném sněmovním snesení: „v Sušicích a v Klatovech.“

nesmělo se pak upustiti, i kdyby přišlo z toho k ústavnímu konfliktu. Až dosud jmenovalo se jich beztoho málo; mimo případ shora vyličený, víme jen o několika jiných, že totiž za hajné (forstknechty) v lesích královských ustanovení také lidé poddaní, proti čemuž stavové rovněž se ohražovali. — Zkrátka, ze stanoviska theorii, u všech tehdejších dvorů uznávaných a od dvorské komory Vídeňské dle možnosti prováděných, musily zajisté všechny stavovské stížnosti se zamítnouti, vyjímaje žádost za zřízení většho počtu skladišť a přání, aby ve sporech o kontraband nebyli deputovaní stranou a soudcem zároveň.

Avšak stalo se něco neočekávaného. Panovník poněkud ucouvl.

Nepředloživ žaloby sněmu dvorské komory a deputovaným k vyjádření, vydal o nich resoluci, kteráž dostala se potom i do sněmovního snesení. Fer-

dinand III. slíbil v ní, že všechny stížnosti dá vyšetřiti, uznal, že ve sporech o kontraband mají místodržící přijímati žaloby i rozhodovati, a konečně ustanovil, že za „pojezdne“ *) nesmějí se bráti lidé „poddaní“, nýbrž jen „svobodní“. — Patrně

*) Tak ve snesení sněmovním. Pod pojezdny mi stáli ještě místní dozorcí; byli ti také zde míněni čili nic? Další vypravování ukáže na nesnáze z tohoto uzavření plynoucí.

z toho, že dvůr co poměru poddaného lidu k vrchnostem se týkalo, stál úplně na stanovisku stavovském, a tudíž raději vzdal se výhod z toho plynoucích, než by byl schválil revoluční na tehdejší dobu názor dvorské komory a deputovaných.

Vyhráno ústupem dvora mnoho nebylo.

Stavové zvištěli nad deputovanými, co poddaných se týkalo; neboť z nich nikdo teď nesměl se hnouti. Ale po čem hlavně toužili, po odstranění totiž deputovaných, toho sněm nedosáhl. Nicméně při dvorské komoře a při pražském úřadě deputovaných bylo zděšení („sonderliche Bestürzung“), že císař neotázav se jich, vydal resoluci. Vždyť prý jest přece příliš patrné, kam stavové svými žalobami míří!

Oba deputovaní vy-
zbrojili se také
velmi statečně
k vyšetřování,
které slíbil cí-
sař dle sně-
movního sne-
sení provést.

Již 4. července odpovídali k došlému dotazu dvorské komory, že není pravda, jakoby při nakládání soli byl někdo přes příliš zdržován a za palety musil zvláště platiti. Při solním obchodě úřaduje se prý déle a více než jest předepsáno, jen aby vše rychle odbyti se mohlo; co „palet“ se týče, žádali deputovaní, aby jim stavové ukázali jednoho člověka, který za ně platil. Dále s důrazem prosili, aby stavové byli přinuceni jmenovati

Klementinum v Praze. (Stavba započata 1653.)

jim pojezdné či „überreitary“, kteří zacházejí s lidmi nespravedlivě. S rozhorlením poukazovali k tomu, že pojezdni konají jenom svou povinnost, a jestliže zabavují podloudníkům zboží, jsou k tomu služební přísahou zavázáni; stěžovat si na to nemá nikdo práva, protože se vše děje dle předpisů. Přijde-li přece někdo se žalobou, mají jen deputovaní ji vyšetřovati, a ne místodržící. Dá-li se jim to do ruky, jak císař sněmu přiřkl, bude tuze zle; neboť potom, bude šlechta „stranou i soudcem“, protože ona to jest, která na větším díle se solí obchod vede.*) A dále, jakmile budou mít místodržící spory o kontrabandy v ruce, bude císaři nutno, aby pro tyto processy vydržoval si zvláštního advokáta, které by jeho zájmy fiskální při nich zastupoval.

Co pak se týče ustanovování pojezdných a místních dozorců, tvrdili deputovaní, že páni na hranicích zakazují poddaným tyto služby přijímati, což jest nespravedlivé a neloyální, neboť každý věrný obyvatel jest povinen „fedrovati službu Jeho Císařské Milosti“. V pozdějším pak zadání (při aktu ze 14. srpna 1654) vyložili dvorské komoře, že chudí lidé poddaní v pohraničném okrsku rádi slouží deputovaným za nepatrnou náhradu 6, 8, 10 zl., kdežto bude-li nutno bráti „svobodné“ lidi z měst, bude třeba platiti jim po 100 až 200 zl. A to prý jest velmi na uváženu.

Ve příčině stížnosti, že za sůl se berou jen velké mince (zlaté a stříbrné), podal zvláštní vysvětlení Jan Pavel Bartolotti (12. srpna), v němž pravil, že se přijímá vše, co kdo přinese, jenom odmítá se příliš drobná mince, jako slezské grošičky, krejcary a dvoukrejcary; ty pak neberou se proto, že by úřadování ve skladech solních příliš se zdrželo, a pak že by císař při směně této drobotiny na velikou minci tratiti musil.

Císař nařídil, aby o žalobách stavů a námitkách deputovaných proti nim, podal dobré zdání Clemens von Radolt, rada dvorské komory a vrchní komisař při generální visitační komisi nad solní komorou. Radolt byl brzo hotov. Již 14. srpna 1654 předložil obšírné dobré zdání, v němž postavil se téměř úplně na stanovisko deputovaných. Více pro smýšlení jeho a kruhů jemu blízkých než pro novotu

obsahu uvádím ku př. následující: Stavové žádali, aby pojezdni chovali se k chudým lidem šetrně. Radolt praví k tomu: zajisté jest jim to předepsáno, a proti každému, kdož by tak nečinil, jest možno vésti stížnost u deputovaných. Ale aby pojezdni byli zdvořilí i k lidem, které při skutku (in flagranti) dopadnou, to prý by byl pěkný pořádek! Tu zbývá jediný prostředek: sebrati jim vše.

Co se týkalo otázky, kdo má rozhodovati ve sporech o kontraband, Radolt stál na stanovisku, že ke kontrabandu mají právo deputovaní. Jestliže by proti však někdo žaloval, jsou deputovaní stranou a nemohou vynésti nález, tudíž věc musí předložiti se místodržícím; ale úřad deputovaných musí k tomu cti míti advokáta (jako komora má prokuratora), a to buď celoročně nebo od kusu placeného. — Žádost sněmu, aby solní obchod v Čechách se svěřil komoře české, zdála se Radoltovi téměř býti směšnou a zamítal ji docela.*)

Snaha dvorních úřadů byla patrnou. Mělo se ve všem dáti deputovaným za pravdu, a kde to již nešlo, měl resoluci císařské, která do sněmovního přešla, dáti se výklad fiskálnímu stanovisku dvorské komory a deputovaných co možná málo nebezpečný. Vše dařilo se v tomto směru dobře, hlavně proto, že některé stížnosti sněmu (jako o vybírání peněz za palety a o zbytečném zdržování lidí ve skladech) nedali se naprosto dokázati, některé opět vyloženy tak, že k udržení pořádku a ku prospěchu fisku nezbytně jich bylo třeba. Z dlouhého dalšího vyšetřování nevyšlo již na jevo nic, jen že někteří dozorcí ve skladech vybírali pro sebe neoprávněným způsobem mýto ze soli, čímž jí ovšem zdražovali. Vědělo se o tom již dříve, než místodržící a sněm si stěžovali, a proto také v květnu 1653 zřízen zvláštní kontrollor při solním úřadě — Místodržící i stavové musili v těchto okolnostech při svou prohráti, kdyby i jiných všeobecných důvodů nebylo, které plynuly z tehdejšího směru politiky a z ducha času.

Dvorská komora přijala námitky deputovaných i dobré zdání Radoltovo úplně za své (22. prosince 1654), ano místy je ještě zostříla. Stavové prý na sněmě, pravila, bránili se, jakoby se od nich žádalo něco nemirného, když se chtělo, aby ručili za poddané, kteří podloudníci anebo za cizí vozky, kteří po jejich panství sůl

*) Deputovaní řekli o šlechtě, že „handluje v soli“, ale mínili něco jiného, horšího. Sloť při sporu tomto o kontrabandy, tedy patrně se naznačovalo, že páni podloudnickou živnost poddaných podporují a z ní také těží.

*) Sind der Hofkammer die erhebliche Motiva, warumb solches auf keine Weis zu gestatten, genugsamb bewusst.

vozí: však ale dali žádosti panovníkově přitom docela jiný ráz. Panovník prý od nich chtěl v takových případech „assistenci“ t. j. pomoc proti škůdcům fisku, a tu jsou dáti povinni, neboť i v obojích Rakouských stavové tak činí. — Potom navrhovala dvorská komora, aby zůstala stavů, že jinde prodává se sůl za obilí, stala se předmětem zvláštního jednání a bude li možno, aby se v tom obyvatelstvu vyhovělo. — Proti odevzdání solního obchodu české komoře vyslovila se dvorská komora co nejrozhodněji.

Za těchto souhlasných návrhů všech instancí, nemohla ani dvorská kancelář mnoho učiniti ve smyslu místodržících i sněmu, a ani snad také nechtěla, protože v ní duch absolutismu rovněž převládal. Snažila se udržeti jen původní resoluci císařskou v platnosti, aby panovník na venek nebyl kompromitován. — Ale i to bylo těžko proti společnému útoku všech ostatních stran, a při nemoudrých skutečích, o nichž z Prahy docházely zprávy.

Poměr mezi deputovanými a místodržícími byl následkem sporů tuto vyličených velmi špatný a zhoršoval se den ode dne. Ponenáhlu také úřad nejv. berníků a i také komora zaujala proti Losimu a Bartolottovi postavení dosti nepřátelské. Ať deputovaní od kteréhokoliv z těchto úřadů chtěli co chtěli, všechno se jim odpíralo, anebo zůstalo po měsíce nevyřízeno; jestliže potřebovali deputovaní pro sebe nějaké opisy, neobdrželi jich jinak, leč za zvláštní plat. Císař psal v březnu 1654 ku př. deputovaným, aby odvedli peníze, které mají na hotovosti a sice, pro ulevení útrat, společně s nejvyššími berníky, až tito budou odváděti čtvrtou kvotu poslední berně. — Deputovaní dali se několi kráte ptáti, kdy berní úřad bude peníze posílati, ale bylo jim odpověděno, že se to neví.*)

R. 1654 pak stavové na sněmě výslovně se usnesli, že povolená a vybraná berně odvede se jen k české komoře. Když potom dvorní komora (8. srpna) nařídila Losimu, aby přijal první lhůtu této berně, šel on k nejv. berníkovi Alešovi Vratislavovi z Mitrovic, kterýž mu však řekl, že jsou peníze sice pohromadě, ale že je vydá jen na rozkaz místodržících. Jeden z místodržících, k němuž se potom Losi obrátil, pravil, že první lhůta bude odvedena, jakmile císař nařídí, ale ne jemu, nýbrž české komoře. Tak se potom také stalo, a teprv česká komora obdržela nový rozkaz, aby peníze odvedla Losimu.

*) Komorní deputát za r. 1654 z Prahy do Vídně zasláný byl potom u Znojma od 5 jízdných loupežníků uloupen. D'Elvert, Finanzen II. oddíl, str. 11.

Ještě horších ústrků bylo po sněmě r. 1654 snášení výběrcím, pojezdým a dozorcům od deputovaných ustanoveným. — Převládalo mínění, že panovník, když částečně vyhověl žádostem stavů, jest úplně stanovisku jejich získán. Lid obecný odpíral pojezdým poslušnost, týral je dle možnosti a mstil se na jich ženách i dětech, ano pojezdý nad solí v Přísečnici (Jiří Fridr. Satz) byl od lidu zabít.*) Dvorská komora již na sklonku r. 1654 (13. října) žádala při dvorské kanceláři, aby o tom bylo uvažováno a místodržícím dopsáno, aby tyto výtržnosti stavili a pojezdým proti všem škůdcům byli nápomocni. Byloť u dvora přesvědčení, že šlechta mlčky trpí, co obecný lid tropí, a věc líčena tak, že nebude-li brzo přítrž tomu učiněna, panovník přijde o všechny příjmy.

V těchto okolnostech po dlouhém vyšetřování konečná resoluce císařská vypadla pro stavy hubeně a dvorská komora ještě po dvou letech s úštipkem vyslovila se, že vlastně nestalo se nic. Dne 26. dubna 1655 vydal císař řadu nařízení k místodržícím, jimiž druhý akt sporu stavovského s deputovanými byl ukončen. Vše zůstalo při starém a při snesení sněmovním. Jen kontrabandy se měly stranám vraceti, když za ně se položila kauce. Vrchnosti nebyly povinny ručiti za podloudné kousky svých poddaných a bez jejich svolení nesmělo se také užívati poddaných ke službám fiskálním. Pak obecnými slovy nařizováno zachovávatí pořádku při „paleších“ za sůl, a konečně místodržícím se kladlo na srdce, aby při soudech a ve sporných záležitostech věrně byli král, prokurátorovi a deputovaným nápomocni. Stavové podrželi tedy celkem to, co jim již na sněmě r. 1654 bylo zaručeno, více nic. O odstranění deputovaných a přenesení obchodu solního na komoru nebylo v resoluci ani řeči. Jednalo se o tom však ještě později. Komora česká v květnu 1655*) vykládala místodržícím, jak by to bylo pěkné, kdyby ona sůl měla ve správě, jak by jí to vlastně příslušelo a že by to lépe dovedla nežli deputovaní a také že by sůl byla potom levnější.

Zatím sněm r. 1655 (v březnu — v květnu) odbyvaný po tak rozhodné porážce nepustil se více do velikých polemik. Žádal jenom v první odpovědi na proposici o slevu solní ceny a s dů-

*) To se stalo snad teprv r. 1655. — Zpráva o tom při aktu finanč. archivu ze dne 31. května 1656.

**) Arch. ministerstva financí 13. dubna, 25. května, 30. června, 13. července, 5. října 1655, 31. května, 4. července, 26. července, 1. srpna 1656.

razem opakoval loňskou žádost o zřízení některých nových skladišť, při čemž podotknuto, že právě nedostatek skladišť je příčinou k hojnému podloudnictví, protože sůl dalekým dovozem se zdražuje, tak že mnozí lidé v odlehlých krajinách nemohouce si ji opatřiti užívají místo soli „popelé ze všelijakých k tomu cíli na prach spálených rostlin.“ — Komora česká oprávněnou žádost o nových skladištích podporovala, jmenovitě za vhodná města k tomu: Sušici, Plzeň, Žatec, Litoměřice nebo Ústí a Hradec Králové. Voziti by se do těchto měst měla sůl přímo z Budějovic a nesměla by býti dražší nežli jest v Praze, což, jak komora vypočetla, dobře prý by šlo.

Dvorská komora však to vše odmítala, slihuje na nejvýše jednati o nějakou slevu v ceně solní, a v tom smyslu vyšla pak, po ukončeném sněmu, 26. července 1655 císařská resoluce. Losi a Bartolotti také si přispíšili, aby s důrazem odmítli všechny výčitky, které jim komora česká činila a vyložili příznivcem svým ve Vídni, že stavové je jen proto ustavičně souží a vždy něco nového proti nim si vymýšlejí, aby dostali jejich úřady do svých rukou. Dvorská komora referovala o tom dvorské kanceláři a císaři (13. července), docela dle přání deputovaných, že totiž solní obchod jest v Čechách v dobrých rukou a že má všechno při starém zůstatí a komoře české uložiti se mlčení.

Při tom zůstalo. Porážka místodržících a stavů v boji proti čistě zeměpanským úředníkům stala se obecně známou i zjevnou, když brzo po skončení těchto půtek císař Ferdinand III. povýšil Losiho, listem daným dne 14. srpna 1655, do stavu říšských hrabat s predikátem „Hoch und Wolgeboren“ a to „za dlouholeté říši i domu habsburskému věrně vykonané služby.“*) Aby pak i v zemích koruny české mohl titule toho užívatí, dal mu císař jakožto panující král český vydati na to zvláštní diplom z české dvorské kanceláře, což dopisem ze dne 16. října 1655 českým místodržícím bylo intimováno k neveliké asi jejich radosti.**)

*) Archiv minist. financí 6. září 1655.

**) Intimát zní: und seinen von uns als Römischen Kaiser erlangten Reichsgrafenstandt sammt den Praedicat „Hoch und Wolgeboren“ auch jetzt als regierender König zu Beheim gnedigst beliebet und genehm gehalten, auch Ihme hierüber aus unserer k. böhm. Hofkanzlei ein absonderlich Diplom ertheilen lassen.“ — Srovnej k tomu J. Kalouska České státní právo, II. vydání, str. 63. Za sdělení tohoto intimátu děkuji lajskévé ochotě p. místodržitelského archiváře K. Kopla. Od něho obdržel jsem také opravou a dodatkem ku předešlým zprávám o Losim (str. 63 a 229) následující sdělení:

S jakými jinými ještě okolnostmi bylo vysoké vyznamenání pro Losiho spojeno, nedá se dobře doložiti, zdá se však, že on toho času půjčil dvoru nové veliké summy peněz, tak že byl potom předním věřitelem koruny vůbec, a ona zastavila mu veškerý důchod ze soli z vinného i pivního tácu v Čechách na tak dlouho, dokud nebude mu všecko zapláceno. Losi ujistil se tou měrou, že do té doby, než bude jeho dluh vyrovnan, nesiněl na účet nápojového tácu a soli ode dvora nikomu býti vydán nějaký zápis nebo platební poukázka. A až bude dopláceno Losimu, stál zde Bartolotti s pohledávkou svou, o kterou se dohodl s komorou dvorskou, že chtěl se spokojiti, bude-li mu zapláceno 58.500 zlat., ale tak, aby byl postaven v pořadí věřitelů hned za Losiho, a po něm byl z těchto důchodů uspokojován i uspokojen. I to bylo při dvoře přijato.*)

Nepochopitelno jest, že místodržící po tomto konci, jehož příčiny jim přece nemohly býti neznámy, pustili se ještě jednou v boj s deputovanými. Podnětem byla opět sůl. Dle patentu z r. 1652 (str. 230) byla cena soli pevně ustanovená. V Budějovicích měla státi prostice 4 zl. 20 kr. a v Praze 5 zl. 15 kr. Skutečně však prodávala se mnohem dražší, a sice v Budějovicích za 5 zl. 50 kr., v Praze za 6 zl. 45 kr. Místodržící, opíraje se o poslední resoluci císařskou (26. července), kde sleva solní ceny se slibovala, dopsali 5. října rozhorleně císaři, kdo že dal deputovaným právo sůl o tolik dražší prodávati a žádali o vydání patentu, jímž by se to zapovědělo.

Ale i v této žalobě místodržící prohráli. Představovali si totiž, že v ceně dle patentu z r. 1652 vyměřené zahrnutý jsou již také přírážky pro solní pokladnu (15 kr. z prostice) a pro vydržování appelačního kollegia (10 kr. z pro-

Jan Antonín Losi byl 1647 povýšen do stavu rytířského („starých rytířů“), o čemž podal císař zprávu místodržícím z Klatov dne 10. července 1647. R. 1648 (intimát ze dne 19. prosince) povýšen byl do stavu „svobodných pánů“ s predikátem „Wolgeboren.“ — V intimátech k místodržícím píše se vždy Jan Antonín Losi, v aktech finančního archivu zhusta jen Antonín L. Přídomek jeho, r. 1647 mu udělený, vždy zní v dopisech finančního archivu „von Losinthal.“ v intimátech k místodržícím „von Losimthal.“ — Jak dokázal Losi 1647 své staré šlechtictví, nevím; pancvník konstatuje jen, že průkaz byl podán. Odkud Losi do Čech přišel, také nevím; dle jistých známek soudím, že přivedl ho do země Baltazar Marradas, dle všeho jeho krevný příbuzný.

*) O zástavě veškerých tácových a solních příjmů Losimu a po něm Bartolottovi dovidáme se teprve z akt finančního archivu 26. července a 1. srpna 1656; zástava Losimu však jistě se stala r. 1635.

stice). Tomu však nebylo tak, nýbrž přírážky musily platiti se zvláště, přes cenu patentem ustanovenou. Ale i potom neměla prostice soli státi v Praze 6 zl. 45 kr.† Zajisté ne; ale že byla o tolik dražší; toho nezpůsobili o své ujmě deputovaní, nýbrž dvorská komora, bezpečně že ne bez vůle panovníka. Bylo totiž ustanoveno,*) aby místo dvojí přírážky menší udělala se na sůl jediná přírážka větší, z níž se potom platilo do pokladny solní i na appellaci. Aby pak to za to stálo, stanovena „jediná“ přírážka na říšský tolar (= 1 zl. 30 kr.) a o tolik dražší, jak ze stížností místodržících jest viděti, sůl v Budějovicích i v Praze vsutku se prodávala. Bylo to ovšem prapodivné splnění resoluce ze dne 26. července 1655, kde sleva solní ceny se slibovala, kdežto nyní ku stávajícím přírážkám 15 + 10 (25) krejcarů přiráženo ještě 1 zl. 5 kr., aniž kdo věděl nač; ale deputovaní, vykonávající rozkaz s hůry příšlý, byli proti nové žalobě místodržících ve výhodě a také ovšem vyhráli. Stížnost místodržících zanechána při dvoře bez odpovědi.

Ale deputovaní jim nezůstali se své strany odpověď dlužni. Bartolotti z podzima 1655 a z jara 1656 prováděl „generální visitaci“ nad skladišti a obchodem solním. Když potom připravovala se proposice pro sněm r. 1656, žádali deputovaní, aby se do ní vložily stížnosti proti místodržícím i stavům na základě nové nabytých zkušeností. — Především měly veškeré processy o kontrabandy býti staveny, protože se děje při nich císaři veliká ujma. Jakmile prý se teď některému podloudníkovi něco zabaví, běží hned ke krajským hejtmanům a k místodržícím a potahuje tam solní pojezdě, kteří tím přicházejí do zbytečných útrat. Jsou prý sami sotva živi, a nemohou si pro podobné processy najímati advokáty. Patrně směřovalo se touto žádostí k odstranění zánovního vlivu místodržících při sporech o kontrabandy. Avšak deputovaní chtěli více. Žádaliť, aby do proposice přišlo také, že lidé nerozumějí patentu z roku 1652 o ceně soli, kteráž jest tam udána bez přírážky, dále konstatovali, že sůl není zdražována fiskem, nýbrž nespravedlivými a neoprávněnými mýty stavovskými, a konečně chtěli, aby jezy Vltavské, které plavbu stěžují, byly nějak odstraněny a dovoz soli po vodě byl možný až do Ústí nad Labem.

*) Kdy nařízené toto bylo vydáno, nevím; že bylo na podzim 1655 věci hotovou, viděti jest z aktu finančního archivu 5. října 1655; potom mluví se o solní přírážce jakožto o něčem stávajícím v aktu ze dne 4. července 1656.

Dvorská komora docela schválila žádosti deputovaných, ale odmítla vložiti je do návrhu sněmovní proposice, a sice proto, že by stavům jako r. 1654 i teď zase zbytečně dala se příležitost, aby o správě soli a obchodu s ní mluvili a ji ve sněmě kritisovali mohli.†) Patrně převládala následkem posledních sporů snaha, spravovati fiskální záležitosti docela neodvisle a trpěti raději nějaký nepořádek, než by stavům se dopustil vliv na tyto věci. Tak se to také provádělo. Do sněmovní proposice nepřišlo nic; a stavové sami ve snesení jen nepatrnou zmínku učinili o — snížení solní ceny. — Ve příčině mýt a jezů Vltavských psal pak panovník místodržícím zvláště ve smyslu žádostí deputovaných.

Spory stavovské se zástupci moci zeměpanské skončily se tedy, jak se jinak ani očekávati nedalo, téměř s úplnou porážkou stavů.

Sčítání obyvatelstva. (Berní role z r. 1654.)

Vyložil jsem již při sněmu r. 1652/53, že stavové usnesli se o sečtení obyvatelstva a sice za účelem berním. Dosavadní „příznání“ naprosto nepostačovala, protože namnoze byla nesprávná. I měla tedy hlavní komise, roku 1652 zřízená, provésti soupis obyvatelstva takový, aby byl z něho zřejmým pravý počet usedlostí a dalo se vypočísti, mnoho-li by se musilo na jednu usedlost uložiti, aby se docílilo sebrání požadované berní summy. K tomu účelu sněm usnesl se na jisté prozatímné definici, co jest „jeden skutečný osedlý“ a kolik chalupníků a zahradníků na jednoho osedlého počítati se má (str. 290). Mimo počet zůstali pouze nádenníci, kteří neměli pražádného majetku a jen prací rukou svých se živili. Při velikém tehdejším nedostatku pracovních sil, bylo tohoto druhu lidí mnohem méně, než by se theoreticky mysliti mohlo; ze sněmovních zpráv i odjinud víme určitě, že mnoho polností se jen proto nevzdělalo, poněvadž hospodář s rodinou svou na to nestačil, a nádenníků ku výpomoci nebylo lze zjednat.

Hlavní komise nemohla práci od sněmu na ni vznešenou vykonati sama, i ustanovila k tomu tudíž ze své moci několik komisí tak zva-

*) „Dass die Stände hiedurch nur allerlei Gelegenheit nehmen würden, die Salzwesen-Administrierung zu kritisiren und das Werk weitläufiger zu machen.“ — Akt de dto. 4. července 1656.

ných visitačních*), kteréž byly jí přísahou zavázány a ve všem podřízeny. Sněm dal potom visitačním komisím určitá pravidla, dle nichž se chovati měly.**)

Sněmovní instrukce zavírala v sobě ustanovení, že visitační komise měly vzíti za základ počet lidí poddaných dle sečtení z roku 1615, pak že všude měly si dáti předložit urbáře a z nich neb i dle potřeby odjinud vyšetřiti rozdíl mezi rokem 1615 a nynějškem, a zdali role, domy a chalupy tehdejší zdělané i vystavené ještě teď jsou zdělané a stojí, či jak

*) Visitačních komisí nebylo tolik, jako krajů v Čechách, nýbrž méně. Dle sněmu z r. 1654 zdá se, že byly komise jen tři, protože se tam mluví o zřízení jistých osob za „čtvrtou partaj“, aby práce rychleji byla dokonána. Dle druhé instrukce, visitační komisi dané (o níž doleji obšírně se promluví), pro pět krajů ustanovena jen jedna komise (Matouš Ferdinand z Bilenberka, Julius Jaroslav Libšteinský z Kolovrat, Jan Arnošt Schaffgotsch z Kinastu a Jiří Rick, primas Berounský) a sice pro kraje Plzeňský, Prachenský, Čáslavský, Chrudimský a Bechyňský. — Dle podpisů na originále role berní v zemském archivu chované viděti jest však, že udělána přece jenom jistá proměna, tak že potom spatřujeme komisi více, ale tak, že částečně táž jména se střídají, z nichž možno sestaviti komise tři, k nimž potom následkem snesení z r. 1654 přidána byla čtvrtá. V první komisi byli: Křištof opat Plasský, Křištof Karel Přehořovský, Bernard Šmerovský z Lidkovic, Max de Cara z Rosenetu (kraje Boleslavský, Hradecký [a k tomu Kladsko], Chrudimský a Kouřimský); ve druhé: Mat. Ferd. z Bilenberku, Ferd. Arn. Hýsle z Chodu, Jan Arnošt Schaffgotsch z Kinastu, Jiří Rick, primas Berounský (pokud víme: v kraji Čáslavském a Bechyňském); ve třetí: Matouš Ferdinand z Bilenberku, Ferd. Arnošt Hýsle, Vojtěch Kristián Přichovský, Pavel Václav Nigrin z Liboslavě (pokud víme [Monatschrift des vaterl. Museums, 1828, I. 398], v kraji Prachenském a snad též v Plzeňském); ve čtvrté: Jiří opat Sedlecký, Šebestián Ferdinand z Říčana, Mikuláš Diviš Radkovec z Mirovic, Šimon Kutnauer ze Sonnenšteina (pro kraje Podbrdský, Rakovnický a Slanský. — Ale v Berouně sčítala komise třetí a v Rakovniku zase jmenuje se místo Říčana Albrecht Kapoun). — Chybí nám jména pro kraje Vltavský, Litoměřický, Zatecký a Loketský, ale pohledneme-li na úkol komise první ve 4 velkých krajích, dá se dobře usouditi, že komise 2 — 4 také v těch čtyřech krajích, o nichž určitých zpráv nemáme, sčítání vykonaly. Možno jen jest, že se tak stalo s některou (částečnou) proměnou v osobách. Ze sněmu r. 1655 dá se totiž souditi, že při visitacích byl též účasten soused Malostranský Fridrich Geörger.

Pro Pražská města byla zvláštní komise „subdelegovaná“ a sice: Ferdinand Rabenhaupt, Bernard Šmerovský a Theofil „Klno z Kadman“ (sic).

**) Současné snesení sněmovní. Stručný ale jasný přehled celé otázky u Tomka: Sněmy dle obnoveného zřízení, str. 69—71. Srovnej také přednášku A. Gindelyho: Uiber die Lage der bauerlichen Bevölkerung in Böhmen (výr. zpráva Učené Spol. 1880) a Riegrovo Zřízení krajské I. str. 323, 324 a j.

mnoho z nich jest spáleno a opuštěno. Na tomto základě mělo se potom provésti pořádné nové sečtení poddaných osob osedlých a nově se usazujících, svobodníků, svobodných rychtářů, nápravníků, dědinníků a jiných robotných manů; podobně mistrů i pacholků ovčáckých a židů, kteří se měli rozdělit ve dva oddíly (do 20 let a přes 20 let). Podobným způsobem měla se pak také provésti visitace a sečtení v královských, horních a věnných městech. Výsledky své práce byly povinny visitační komise předložiti komisi hlavní, k níž se také odvolati směl každý, komu se zdálo, že „subdelegovaná“ komise učinila mu křivdu.

Víme bezpečně, že visitační komise konaly ještě také jiné úkoly než jen sčítání osedlých. Pro ně obdržely od hlavní komise ještě jednu instrukci, nad míru důležitou.*). — Vypravovali jsme, kterak r. 1650 zřízena byla na sněmě komise pro prozkoumání far a záduší, kteráž sloula rovněž hlavní, ale že tato práci svou prováděla z různých příčin liknavě a také nepřivedla ji, ke konci tak, aby k systematické nápravě použití se jí dalo. Tato komise také beze hluku zanikla. Potom reformační komise po kraji projíždějící zkoumaly stav far, ale ani ony, ač vyšetřily počet far pustých a osazených, nešly a nemohly v každém případě vésti vyšetřování do podrobnosti (str. 123, 159, 160 a násl.). Nyní tato práce, několikrát již připravována a s různým zdarem začatá, svěřena visitačním komisařům, jimž se nařizovalo: aby při svých obchůzkách zkoumali dle urbářů a register stav far a kollatur, a sice kde jsou jaké fary, kaple, filiálky, jaké důchody k nim náležejí a zdaž jsou kostelům zachovány, či odcizeny a od kollátorů zpravovány, a od které doby jest neb není na farách kněz katolický? K pořádnému vypátrání těchto všech věcí dostali visitační komisaři veškeren materiál od dřívějších komisí sebraný sebou, aby měli pokud možno dobrý základ a mohli prováděti kontrollu. Dále bylo jejich povinností odděliti všude polnosti kostelům náležející od polností farářů, aby kostelní jmění nebylo zkráceno. — Viděti z této částky instrukce, že hlavní komise v podstatě vrátila se k původnímu návrhu kardinála Harracha (str. 121—122) a rovněž víme, že od visitačních komisí byla věc lépe provedena, než ode všech předešlých komisí (str. 162).

*) Opis návrhu k ní (30. června 1653) chová se v tajném státním archivu ve Vídni, odkudž obdržel jsem kopii laskavostí J. Excellence p. Alf. rytíře Arnetha.

Další povinností visitačních komisí bylo zkoumání náboženského života u veškerého obyvatelstva, zdaž všude jsou faráři, lidé žijí dle předpisu katolické církve a zdaž se ještě někde zdržují kacířští kněží a nebo učitelové? O tom měli visitační komisaři podávat zvláštní zprávy a posílali je také, jak jsme v kapitolách o katolické reformaci v Čechách na několika místech ukázali.

Co se týkalo ale vlastní a nejdůležitější činnosti komisí visitačních, ukládala jim hlavní komise především, že při sčítání obyvatelstva veškeru práci musejí vykonati sami a na nikoho se nebezpečiti; nikomu nemělo býti ublíženo, ale tak pod jakoukoliv výmluvou nikomu nadržováno. Z Prahy měli vyjeti pohromadě, nebo určití si místo, kde se sjedou a odkud v tom neb onom kraji práci začnou.

Když přijdou na některé panství, mají si především dáti předložiti pravý a nyní platný urbář (das rechte und wahre Urbarium), z něho udělati přepis všeho majetku a obyvatelstva (mimo nádenníky) a srovnati to s přiznáním z r. 1615 a pak s přiznacími listy k berní svolené roku právě běžícího (1653). Ukáže-li se nějaký rozdíl, má býti poznamenán. Potom má visitační komise odebrati se do měst i vesnic panství a srovnávati skutečný stav se summarním výtahem z urbáře učiněným, při čemž budou vrchnostenská úředníci, rychtáři a konšelé povinni jim pomáhati. Komise bude potom povinna do každého statku i chalupy vejti a především o účelu visitace lid poučiti, aby byl spíše uspokojen, než zkomoucen a dozvěděl se, že nejde o nějaké nové stížení obyvatelstva, nýbrž o rovnoměrné rozvržení břemen a tudíž vlastně o polehčení těm, kteří dosud trpěli. Potom mají se každého hospodáře, chalupníka nebo zahrádníka rychle a krátce vyptati, mnoho-li má polí, mnoho-li z nich na zimu osívá, jaké řemeslo vedle toho provozuje, kolik má kusů dobytka, zdaž také kousek lesa. A když na to odpoví, mají konšelé nebo přísežní před ním dosvědčiti, že tomu tak jest, jak vyznává. — Ale poněvadž by i tu mohli komisaři býti oklamáni, bude jejich povinností, aby sami pole, lesy, i dobytek shlédlí a přepočtli. Rovněž tak mají sečísti domy a srovnati s počtem z roku 1615, při čemž mají se vyptati, které z nich ještě stojí a jsou obydleny, které byly zničeny nebo scizeny, nebo jsou pusté. Výsledky celého zkoumání pak musí se zapsati.

Podobným způsobem předepsána visitačním komisařům také činnost v královských, horních

a věnných městech a při sčítání svobodníků, lenníků atd.

Když krajští deputovaní rozvrhovali berni dle usedlostí, dělo se zhusta, že hospodáři ze dvou i tří domů odstěhovali se do jednoho, z ostatních vysadili dvěře i okna a dobytek vyhnali do lesů. Tím se stalo, že mnoho usedlostí počítáno za pusté. Tudíž mají visitační komisaři pečlivě dbáti toho, aby se podobná věc nyní neopakovala, a k tomu cíli užívati pomoci deputovaných krajských a různých informací od sousedních vesnic. Kdo by se přes to podvodu dopustil a polapen byl, bude dle rozhodnutí hlavní komise náležitě potrestán. Při tom podotknuto, že sousedé v poddanských městech nesmějí býti čtáni každý za dva osedlé; ale rovněž tak nesmějí vynechávání býti horníci, kteří vlastní domy nebo chalupy mají, nýbrž dle jmění vtělení do některé z oněch tří tříd, které sněm ustanovil.

Protože na sněmě r. 1653 svolena nápojová daň dle přiznání z r. 1651, z čehož byly mnohé nepřijemnosti, poněvadž majitelé nových pivovarů, ač měli platiti, berni náležitě neodváděli, a od starších pivovarů některé hospody byly jinam postoupeny nebo odprodány, následkem čehož měly platiti více než vskutku vyčepily: nařizovalo se visitačním komisařům, aby na svých obchůzkách provedli také prohlídku pivovarů a změn při nich, aby se v berni pивné mohla provésti rovnost.

V krajích bývaly zhusta spory, kam některé pohraničné místo má býti počítáno; z pravidla pak v těchto případech hejtmani dvou krajů dotýčné místo vpočetli do své krajské role, takže potom dvojí daň mu byla uložena a při úradě nejv. berníků vznikaly z toho veliké rozdíly a nepořádky. Protož měly komise krajské hejtmany o sporná místa smířiti a v dobrotě způsobiti narovnání, aby každý kraj při starobylé podstatě byl zachován; kde by po dobrém smíru se nedocílilo, měly učiniti oznámení ke hlavní komisi.

Konečně dostaly visitační komise ještě řadu úkolů policejních, protože starší nařízení vládní a snesení sněmovní v těchto směrech nepotkala se se zdarem. Visitační komisaři tudíž obdrželi rozkaz, aby se všude přičinili o zachovávání rozkazů ve příčině rovnosti měr a váh, opravy silnic, mostů a jezů, dohledu na hranice zemské, vyplenění loupežníků, odstranění židů, zvláště těch, kteří cla a mýta v nájmu drží a nebo proti obecnému nařízení křesťanskou čeleď mají. Všude měli komisaři zákony v těchto příčinách dané ohlašovati a zaváděti a kdo by kde

tomu na odpor byl, toho měli u hlavní komise udati.

Každá z visitačních komisí dostávala 736 zl. měsíčně a sice tak, že osoba duchovní obdržela z toho 221 zl., pán rovněž 221 zl., rytíř 184 zl., měšťan 110 zl. *) Mimo to měli komisaři nárok na pokuty, které neochotným a rozkazů jejich neposlušným by od hlavní komise byly uděleny. Za to rozkazovalo se jim velmi přísně, že od nikoho nesmějí nic bráti, nikde bez příčiny se zdržovati a práci uloženou dle nejlepší možnosti bez jakýchkoliv jiných útrat brzo a dobře vykonati.

Instrukce tato osvětluje všestrannou činnost komisí visitačních co nejlépe. Víme, že všecko, co se jim předpisovalo nevykonaly a při krátkosti času ani nemohly, ale hlavní věc přivedena od ní k toužebnému cíli. V ostatních pak věcech od hlavní komise předepsaných učiněno bylo vše, co se státi mohlo a sice ve všech směrech **).

Jisto jest, že mezi stavy mnoho bylo nespokojených s visitačními komisemi. Dosavadní způsob nejistý, neurčitý, kde ledacos bylo možno ustraniti a popřítí, byl nejednomu pánu a rytíři velmi vhod. Jakmile bude jasné a přesné počet osedlých ustanoven, bylo nepochybné, že požadované berně se zvýší, protože se uvidí, že jest více lidí v zemi, než bylo až dosud obecně ve příznávacích listech udáváno. Ale velmi překvapuje, že k nespokojencům náležel sám nejvyšší purkrabí Bernard Ignác z Martinic, na sněmích horlivý podpůrce žádostí panovníkových a jakožto člen hlavní komise spolupracovník

na instrukci, kterou visitační komise na cestu obdržely *).

Na venek nezbyvalo leč podporovati snahu o sčítání osedlých, poněvadž jinak bylo nebezpečí, že dvůr prosadí berní nápravu stavům mnohem nebezpečnější, ve formě akcízů, uvnitř však a v srdcích nemohli stavové neviděti a neuvažovati, že všechny cesty vedou do Říma, t. j. že i sečtení osedlých a upravení berní role na pevnějším základě statistickém, bude novou oporou dvora při provádění zásad o silné co možná absolutní moci panovnické. — Jedinou naději měli mnozí v pomoc vysokého duchovenstva a jmenovitě mocného řádu jezuitského. K nim upíral zraky nejvyšší purkrabí Martinic, ukazuje k tomu, že i statky církevní, statky kollejí a jmenovitě jmění nadační stíženo bude většími platy, nežli dosud. Tím měl býti zaujat proti sčítání řád jezuitský a působeno býti i na toho člena jeho, kterýž byl zpovědníkem císařovým. Ale nepovedlo se. Není povědomo, že by byl řád i jen prstem pohnul ve smyslu stavovském.

Visitační komise měly povolené peníze za práci svou „na půl léta“ pro r. 1654, ale započaly přes to činnost již v červnu 1653. Nejdříve ve městech Pražských a hned pak také po venkově. Komisaři měli sebou poslední příznávací listy a krajské role od deputovaných dle předešlých snesení zhotovené, výtahy z příznávacích listů r. 1646 a z rozvržení stáلهo r. 1615 *). Do zimy r. 1653 byly komise v některých krajích s práci úplně hotovy **), z čehož usuzovati lze, že sice prohlížely urbáře a srovnávaly údaje jejich s příznávacími listy, že však ne všude, nýbrž jen zde i tam jako na zkoušku šly také po vsích, aby

*) Sněm povolil (viz str. 287) na visitační komisaře 13.750 zl. na „půl léta“, tedy na měsíc 2291 zl.; měla-li každá komise dostati 736 zl., nesmělo jich býti více nežli tři. Něco peněz ovšem přebylo, a z toho i z dalšího svolení r. 1654 zaplatila se potom komise čtvrtá a platilo se prvním třem komisím, pokud déle než 6 měsíců byly na cestách. Instrukce udává měsíčního platu 700 zl., ale hned potom vyčítá summy pro jednotlivé členy, tak že viděti jest, že musí státi 736 zl.

**) Že komise pátraly po kacířích a zpovědních cedulkách, víme od předešlé; pro ostatní činnost uvedu za příklad, jak staraly se o odstranění židů. Visitační komise shledala, že na královských panstvích v Brandýse a v Pardubicích správu cel a mýt až dosud mají židé v ruce, a podala o tom zprávu hlavní komisi a odtud šel referát skrze českou komoru do Vídně ke komoře dvorské. Císař shledal, že je to počínání hanebné a nařídil okamžité odstranění židů, ale roku 1656 ještě, co Brandýsa se týče, věc nebyla provedena. Nájemci židovští byli sice nuceni odejti, ale zanechali na svém místě služebníky, také židy, kteří dále cla i mýta vybírali. Bylo třeba nového rozkazu dvorské komory i císařského, než provedena náprava ve smyslu starého snesení sněmovního a židům mýto odňato. Archiv min. financí 3. února 1654 a 8. a 28. dubna 1656.

*) Instrukce tato, v tajném státním archivu chovaná, opatřena jest marginálními poznámkami, které psal nejv. purkrabí v době sice pozdější (po 1657), když jednalo se o revisitaci a nové obšírné sčítání obyvatelstva. Nicméně lze z nich výborně vyčísti, jak týž pán v srdci svém o celé věci od samého počátku smýšlel. A že nebyl asi sám, jest nepochybné.

**) My také můžeme s ním srovnávati, protože jest nově vydáno tiskem od A. Sedláčka (Rozvržení sbírek a berní r. 1615) v pojednáních Učené Společnosti 1869.

**) Viděti to z originálu berní role (v zemském archivu), neboť dosti velká část závěrečných relací, podepsaných a spečetěných od komisí visitačních, má datum r. 1653. — V Turnovském archivu zachovalo se z téhož roku „Poznamenání outraty při příjezdu p. komisařův visitationis.“ Útrata činila (jídlo, pití, obrok pro koně) 45 zl. 44 kr. Mezi pokrmy a nápoji pro komisaře připravenými jmenují se: klobásy, „Ploťský štokfús“, uzené štičky, merunky a pak růžová voda.

se osobně přesvědčily o správnosti údajů v urbářích. R. 1654 od jara tímtež způsobem v práci pokračováno, a když potom sněm téhož roku odbyvaný usnesl se o zřízení „čtvrté partaje“ čili čtvrté visitační komise, byla práce do konce tohoto roku, co chození po venkově, prohlížení urbářů a sčítání po městech a vsích se dotýče, z největší části hotová a všecky relace sepsány a sečetény *).

Vlastní práce nastala teprv potom, když relace u hlavní komise byly odvedeny, a když zkušenosti od visitačních komisí nabyté staly se předmětem úvah. Především obecně konstatováno, že sečtení osedlých vede docela k jiným výsledkům než k jakým ukazovaly ještě poslední příznávací listy stavův. V těchto někde jedna, jinde až dvě třetiny, ano místy i tři čtvrtiny osedlých byly zamlčeny. Věc osvětlí se nejlépe příkladem.

V příznávacím listě z r. 1653 udáno bylo, že v městysi Milčíně jsou 4 osedlí, 2 chalupníci a 4 zahrad-

nici. Nově osedlí, z nichž daň se neplatila, udáni čtyři a sice dva celí usedlí a dva chalupníci. Ostatní vše prohlášeno za pusté a příznány 4 pusté usedlosti a 1 chalupa. Visitační komise však shledala: že „nově usedlí“ jsou dávno starousedlí a tedy že se z nich má platiti daň. že ze 4 pustých usedlostí 3 nejsou pusté a pustá chalupa rovněž jest obydlena a že ze 4 zahradníků 2 jsou chalupníci. Mimo to shledala, že tři usedlí byli zamlčeni. Výsledek tedy byl, že v Milčíně jest 12 plně osedlých, 7 chalupníků, 2 zahradníci, a toliko jedna celá usedlost

pustá. Za účelem berním umlčelo se tedy v jediném městečku 8 usedlých a 5 chalupníků. *)

Napotom doznávalo se, že místy byly komise klamány nejen od majetníků panství, kteří předkládali všelijaké urbáře a udávali libovolné počty poddaných, ale také od obyvatelstva selského, které před

nimi prehalo, takže počítány i nyní ještě grunty za pusté, jenž pustými nebyly. Velké stížnosti na ne-

Klementinum v Praze. (Stavba započata r. 1653.)

*) Sama komise praví v zadání k císaři: Solchem nach ist diese Visitationskommission inkaminiert und wiederholten durch den im 1654 Jahr geschlossenen Landtag von denen Ständen einstimmig gutgeheissen und approbirt, auch selbigen Jahres vollzogen und kummerlich geendet worden (Arch. min. financí, nedatovaný kus.) V témže smyslu vyslovuje se také sněm r. 1655 (současné snesení str. VI). Proto také povstal obecný název: berní role z r. 1654. — Uvádím věc tuto zevrubněji, protože namnoze minilo se, jakoby visitační komise několik let byly jezdily po venkově.

*) Z visitační relace (17. září 1653) opata Matouše Ferd. z Bilenberka sepsané pro arcibiskupa (originál v Harrachovském archivu). Výsledků této důvěrné relace užiju obšírněji ve zvláštním článku. — V četných relacích, které jsem projít musil, nalezl jsem však také jeden případ (možno však, že jich jest několik), kde visitační komise shledala méně osedlých, než udával poslední příznávací list. To bylo v Jindřichově Hradci. Komise napočítala tam 127¹/₂, skutečně osedlých, v příznávacím listu uvádělo se jich 175¹/₂. Hradci dopustili se této „drahé“ chyby z veliké naivnosti. Ostatně visitační komise pravila, že městu na tehdejší poměry výborně se vede, patrně tím míníc, že může z více osedlých platiti, nežli jich skutečně má.

správné udaje byly na mnohé vrchnosti; vedle visitační komise ještě hejtman Litoměřický hlučně žaloval na probošta (pozdějšího biskupa) v Litoměřicích Maximiliána Rudolfa ze Schleinic v této příčině*).

Plyne z toho, že toto sečtení visitačních komisí nemůže býti pokládáno za naprosto spolehlivé, protože vykazuje četné nesprávnosti. Nicméně proti dosavadním příznávacím listům jest velikým pokrokem, protože urbáře se přece tak snadno zfalšovati nedaly, jako příznávací listy, které podlehaly kontrole buď nedosta- tečné nebo nijaké.

Největší nesnáze byla, jak ukliditi veliké rozdíly v osedlých. Prozatimná definice, kterou dal sněm r. 1652—1653 (str. 290) připouštěla tuze mnoho volnosti; ve skutečnosti pak shledaly visitační komise v pojímání toho, co má slouiti celou usedlostí, rozdíly převeliké. podmíněné nejen polohou a dobrotou půdy, ale také mno- hými jinými okolnostmi. Sněm r. 1655 výslovně praví, že věc tato působí nesnáze, protože akta a relace visitačních komisařů velice jsou ob- šírná a není možno pojednou je přehlédnouti a „jistý, dokonalý počet skutečně osedlých pod- daných vedle rozdílných jich jakostí neb pří- padností vystaviti.“

Tento sněm připadl také na dobrou myš- lenku, jak by nesnázi aspoň částečně mohlo býti odpomoženo. Ze „subdelegovaných“ visitačních komisí zvolen čtyřčlenný výbor,**) kterémuž dáno za úkol, aby provedl revisi veškerých akt visi- tačních, vykonal s p o l e h l i v ý výpočet poddaných vskutku osedlých, a určil potom, mnoho-li se jich každé vrchnosti, dle různosti půdy a jiných okolností, do berního rejstříku zanéstí má, aby na přístě dle toho počtu berně se vybírati mohla. A právě proto, že tento výbor obdržel funkci s berněmi souvisící, usnesl se sněm, že členové jeho budou pro rok 1655 až 1656 zároveň nej- v y š š í m i berníky.

Tito čtyři mužové dali se velmi horlivě do práce a našli jistý klíč, jak by se lepší rovnost v usedlostech provéstí dala a dle toho určil každé vrchnosti počet berních jednotek. Hlavní komise byla o postupu práce zpravo-

vána a schvalovala jí. Když vše bylo hotovo sestavena obšírná relace, kteráž prostředkem místodržících a hlavní komise podána 11. ledna 1656 k císaři se žádostí, aby schválil elaborát nejv. berníků. Než schválení došlo, upravili si zatím nejv. berníci dle tohoto nového sečtení usedlostí berní repartice.

Zatím docházely k císaři, k místodržícím i ku hlavní komisi ze všech stran žaloby, že visitační komise napočítly jednotlivcům příliš mnoho poddaných „vskutku osedlých,“ i žá- dáno za nápravu, z velikého strachu, že berně nepřiměřeně budou zvyšovány. U dvora nena- lezly stížnosti sluchu, nýbrž naopak císař schválil čili ratifikoval elaborát revisijního výboru a zá- roveň nejv. berníků. Ať již byl jaký byl, tolik dvoru vysvítalo z předložených akt, že při při- znávacích listech děly se velké nesprávnosti, kteréž nynější vyšetření částečně napravilo. Ne- bylo tudíž pochybnosti, že elaborát revisijního výboru přece o něco více blížil se skutečnému stavu, než libovolná přiznání z předešlých let.

Aby pak panovník přece nějak na stížnosti odpověděl, žádal, nepochybně k návrhu nejv. berníků, v šestém článku proposice na rok 1656, aby mu stavové na sněmě shromáždění dali spolehlivou definici toho, co jest jeden „vskutku osedlý?“ Stavové prý, jak nejv. ber- níci císaři oznamovali, žádost panovnickovu vzali ve „zralou úvahu,“ ale na konec se přiznali, že „na ten čas žádná dokonalá a na skrz se trefující definice neboližto jisté vyměření osed- lého poddaného ještě dáti a státí se nemůže.“ Následkem toho také sněm přijal a schválil elaborát revisijního výboru, řka, že nejv. berníci sestavili počet osedlých poddaných dle visitačních zpráv, dle různých případností lidí, kteří buď v horách nebo v kraji sídlí, dle živností a obchodu jich „dle nejvyšší možnosti“. A nejen to: sněm nejv. berníky, kteří revisi vykonali, s jistou malou změnou na další rok (1656—57) opět za berníky zvolil, a za vykonanou práci ustanovil jim od- měnu 4000 zl., o níž se rozdělití měli toliko tři berníci z vyšších stavů, kdežto čtvrtý (mě- štan) byl za přičinění své ustanoven vrchním písařem berního úřadu, následkem čehož na jeho místo povolán jiný člen stavu městského za čtvrtého nejvyššího berníka (primas Staroměstský František Turek ze Šturmfeldu).

Proto však přece ustanovil se sněm na ně- kterých kusech, jak by spravedlivým stížnostem proti visitačním komisím nebo proti revisi mohlo dosti učiněno býti. Vláda dala předložiti sněmu celou relaci revisijní komise, aby každý viděl, jaký v krajích a také v osedlých dle polohy byl

*) Archiv místodržitelství 12. listop. 1653.

**) Matouš Ferdinand Sobek z Bilenberku, Ferdi- nand Arnošt Hýzle v Chodu, Bernard Šmerovský (či Šmerhovský) z Lidkovic a soused Malostranský Frid- rich Geörger. — Vedle krátké zprávy ve sněmovním snesení poučuje nás o účelu i postupu práce jejich ob- šírná relace k císaři, z níž veliká (bohužel nedatovaná) část zachovala se v archivu ministerstva financí ve Vídni.

dělán rozdíl. Revisijní výbor horšil se na to, že vláda elaborát jeho sněmu předložila, a ještě větší nedůvěru k sobě spatřoval v tom, že mohlo bez odmluvy vlády státi se usnesení, aby každé vrchnosti vydán byl od berničního úřadu výtah (ale jen všeobecný = in genere), mnoho-li má vsí, a v jedné každé sedláků s potahy, chalupníkův i zahradníků, k čemuž měl býti učiněn výklad, proč jednomu každému počet osedlých poddaných ve výši od revisijního výboru stanovené byl vyměřen.

Na základě tohoto výťahu a výkladu mohly vrchnosti stěžovati si na vyměření revisijní komise, a sice, byl-li panovník v zemi, u české dvorské kanceláře, jinak také u místodržících nebo u hlavní komise. Zde měl každý případ býti vyšetřen a jestliže se „vskutku nějaké pochybení vyskytlo,“ měla státi se náprava. Aby však nikdo lehkovážně do žalob se nepouštěl, ustanoveno, že každý přísnou pokutou bude stížen, na kom by se shledalo, že by menší počet poddaných udával, nežli má, a bezpotřebně sobě stěžoval. Rovněž tak ustanovena přísná pokuta těm, kdoby o škodách nenadálými příhodami vzniklých falešná svědectví podávali, a tudíž „vyšší vrchnost“ podvésti se opovážoval.

Tím však nebyla věc ukončena. Uvidíme, že hned první sněmy za panování císaře Leopolda I. se otázkou touto znovu zabývaly, ano r. 1657, hned po smrti císaře Ferdinanda III., vystoupeno rozhodněji proti revisijní komisi, nežli státi se mohlo na sněmě r. 1656 právě uplynulém.

* * *

A nyní několik slov o číselných výsledcích visitačních komisí a o přibližném počtu obyvatelstva dle jejich sečení *).

*) Jednotlivé zprávy o počtu obyvatel dle výpočtu z r. 1654 na mnoha místech jsou tiskem vydány, ku př. o Vodňanech v německém musejním časopisu r. 1828, o Praze a všech městech královských v Č. Č. Musea 1881 a 1882 sepsáním Fr. Dvorského; o Kaňku v Osvětě 1877, II. 562, ve velmi četných monografiích a článcích (viz Vávrův Kolín, II. 177, Sborník Historický, II. 106, Wintrův Rakovník v Č. Č. Musea 1889, str. 12, Šnajdrovy Příspěvky k lidnatosti země České, Hejnovy Paměti Opočenské 10, atd., atd.). Sem také náleží veškeré číslice, o nichž jsem mluvil v kapitolách o katolické reformaci, a kteréž rovněž po různu jsou roztroušeny. Pro srovnání se stavem před válkou nalézt lze dále poučení v článku Emlerové v Památkách VIII. 186, a v úvaze Tomkové: Sněmy dle obnoveného zřízení, str. 21 atd. — Úhrnný výsledek sčítání z r. 1654 nebyl, pokud mi povědomo, uveřejněn dosud nikde. Já nabyl jsem z tajného státního

Visitační komise spočetly, že jest v Čechách 1364 a v hrabství Kladském 66 panství a svobodných statků; z těch 14 náleželo císaři jakožto králi českému, 174 stavu duchovnímu, 473 pánům, 623 rytířům a 70 královským městům. Měst královských napočteno 68, t. j. 3 města Pražská, 30 měst horních, 26 měst královských a 9 měst věnných; vedle toho počítala se 4 svobodná města v Kladsku. Poddanských měst spočteno 87 a v Kladsku 1, městeček 396 a v Kladsku 4, vesnic 11.203 a v Kladsku 183. Far napočteno v Čechách 1010, ve Kladsku 33.

Podle příznávacích listů z r. 1653 bylo v Čechách 44.629 celých osedlých, na venkově i v městech. Z Kladska nám z toho roku číslo chybí. Když komise jezdily po krajích, přesvědčovaly se, že přiznání stavovské bylo nesmírně nízké; jeden stav předstihoval druhý v tom, že poddané zatajoval, a dařilo se to celkem dobře, přes to, že krajští deputovaní bděli nad pořádkem a sami v posledních letech sestavovali berní role. Visitační komise měly dobrý úmysl, věc napravit, ale hlavní vadou bylo, že nestávalo pevné definice, co jest celý osedlý poddaný, a tudíž v každém kraji, ba i na každém panství různě se sčítání provádělo *). Následkem stížností, které z toho vznikly a o nichž svrchu jsem vyprávěl, musila dle „nejvyšší možnosti“ díti se náprava a každé vrchnosti, respektive každému kraji, určil se přibližný počet osedlých, dle něhož potom berně naň rozvrhovány. Jak se tento přibližný počet dělal, o tom bohužel jsme nedostatečně zpraveni; víme jen s bezpečnou určitostí **), že ve výsledcích visitačních komisí prováděly se značné redukce, takže cifra osedlých poddaných, které

archivu ve Vídni (laskavosti J. Exc. p. rytíře Arnetha) summární výtah z veškerých akt visitační komise i revisijního výboru, kterýž patrně byl spofizen pro dvůr. Odtud mám čísla, která uvozují ve vypravování nad čarou. Rovněž z tajného státního archivu pochází „Divisor, wie viel in jedem kreysz in K. Böhmen strich Feldt auf einen Angesehenen gerechnet werden,“ o němž ve vypravování také se zmiňuji.

*) Podle „divisoru“ v tajném státním archivu ve Vídni chovaného počítalo se průměrně na jednu usedlost strychů v kraji: Bechyňském 44, ve Hradeckém 46, v Plzeňském 47, Chrudimském 50 a 3 větele, Litoměřickém 38 a 2 věrt, Boleslavském 47, Žateckém 47 a 2 věrt., Prachensském 43 a 2 věrt., Čáslavském 55 a 3 věrt., Kouřimském 66 a 3 věrt., Slanském 55, Podbrdském 53 a 1 věrt., Vltavském 40, Loketském 34, Rakovnickém 56 a 1 věrt., v okolí Pražském 80. — Rozdíly proti našim názorům o hodnotě půdy v jednotlivých krajích bijí přímo do očí.

**) Osvětluje to poněkud akt archivu ministerstva vnitra z roku 1684, v němž se vykládá, jak r. 1655 revisijní výbor si počínal.

pak se nabylo za účelem berním, nikterak neodpovídá počtu obyvatel, ani jak komise samy jej vyšetřily, a ani jak skutečně byl.

Neklamou-li mne důležité sice, ale kusé zprávy, které před rukama mám, zredukoval revisijní výbor počet osedlých i s Prahou a městy královskými na 64.304¹/₂ *).

Stavové nebyli s tím spokojeni a hned v r. 1657 začali s novými stížnostmi. nepochybně proto, že i po redukci byl počet usedlostí téměř o třetinu větší, než udávaly příznávací listy z r. 1653. Ale dle relací visitačních komisí byl počet osedlých v zemi ještě o mnoho vyšší.

Neboť dle sumárního výkazu, který byl pro císaře učiněn, napočteno na statcích komorních, duchovenských, panských, rytířských a městských 64.210 sedláků (celých osedlých), 34.827 chalupníků (4=1 osedlý) a 23 775 zahradek (čili domkářů (8=1 osedlý). Vedle toho pak 426 svobodníků. Přidáme-li k tomu 3144 sedláků, 1643 chalupníků, 1862 zahradek, pak 50 svobodníků v Kladsku, obdržíme pro obyvatelstvo mimo královská města číslo 129.946 hlav rodin, které měly nějaký majetek. Převédeme-li je na celé osedlé, obdržíme jen z poddaných 75.888¹/₂ usedlostí. Svobodníci počítáni průměrně za něco více než dva osedlé a v Kladsku poddaní i s obyvatelstvem měst svobodných spočtení za 5880 celých osedlých, takže bez královských měst lze v Čechách i s Kladskem počítati 82.813¹/₂ usedlostí starých i nově osedlých.

Ke 129.946 hlavám rodin přičísti sluší ještě 775 mistrů ovčáckých a 2609 židů starších než 20 let, žijících na venkově i v královských městech (hlavně v Praze), tak že obdržíme: 133.330 hlav rodin čili při tehdejších dokázaně malém počtu dětí **), asi 650.000 duší. K tomu

*) Případlo dle redukce usedlostí na kraje: Bechyňský 9088¹/₂, Hradecký 8259¹/₂, Plzeňský 7327¹/₂, Chrudimský 5422¹/₂, Litoměřický 5173¹/₂, Bolešlavský 4923¹/₂, Zatecký 4711¹/₂, Prachenský 4616¹/₂, Čáslavský 3703¹/₂, Kouřimský 346¹/₂, Slanský 2552¹/₂, Podbrdský 1537¹/₂, Vltavský 1032¹/₂, Loketský 860¹/₂, Rakovnický 699¹/₂, na města Pražská 896¹/₂. Udává se v současných pramenech také ještě summa osedlých na 55.943¹/₂, ale tu jistě míní se jen usedlosti poddaných (dle redukce revisijního výboru), kdežto do součtu mnou uvedeného počítají se také obyvatelé královských měst a Prahy, jistým způsobem na formu osedlých sečtení. Všechny pochybnosti tím ovšem odklizeny nejsou.

**) Doklady mám až i ještě z roku 1672, že rodiny o 5 a 6 členech byly řídky. Ostatně vysvitne to také částečně srovnáním počtu osedlých ku př. v Plzeňsku s počtem duší z roku 1651 v Tachovsku a Horšovotýnsku (= dobrá polovice Plzeňského kraje). Dvorský v Památkách X. 676.

sluší přičísti: ovčácké pacholky (2609), židy mladší nežli 20 let (970) a veškerou (tehdež nehojnou) čeládku; všeho všudy celkem 50.000 duší. Bylo tedy obyvatelstva v Čechách, bez svobodných měst, asi 700.000 duší.

Výkaz do Vídně od komise poslaný uvádí sice počty sedláků, chalupníků i zahradek, ale ne počty sousedů či hlav rodin, ve městech královských. Má je převedeny na osedlé. — Jak se tyto převody daly, o tom poučuje nás svrchu citovaný akt z archivu ministerstva vnitra (z r. 1684) dosti názorně. Počítali se: právnířecníci, kteří měli více dobytka i rolí, za plné měšťany čili za 2 osedlé, pak byli půlměšťané (= 1 osedlý), čtvrtměšťané a osminoví měšťané atd. až do zlomků šestnáctinných. Takovýmto způsobem napočteno se v Praze (3 města) 867¹/₂ měšťana čili 1735 osedlých, ve 30 horních městech 506¹/₂ měšťanů čili 1113¹/₂ osedlého, v 26 královských městech 1716 sousedů čili 3432 osedlých, v 9 věnných městech 384¹/₂ sousedů čili 1169¹/₂ osedlého. Tudíž dle tohoto dosti libovolného základu bylo městských usedlostí 7450¹/₂, čítáme-li i nově osedlé atd.

Dle toho obnášel úhrnný počet usedlostí na venkově, ve městech i v Kladsku 90.263¹/₂. Z nich bylo přes 13 tisíc nově osedlých nebo z jiných příčin od daně osvobozených, takže zbývalo 76904 berní povinných usedlostí v Čechách. Z toho dobře lze posouditi, jak velická redukce se stala, když po práci od revisijního výboru vykonané klesl, jak shora praveno, počet usedlostí na 64304¹/₂.

Muho-li asi duší žilo v Praze, v horních a ve královských městech? Dle osedlých se to ani přibližně určití nedá. Měst bylo dle sečtení 68. O 55 z nich (i s městy Pražskými) máme po ruce seznamy a součty domů pro rok 1654 *) a z těch viděti, že toho léta obývaných domů v nich bylo 10.681. Počítáme-li dle jisté proporce, že ve zbývajících 13 městech bylo 2525 obývaných domů, obdržíme číslo 13.206. Máme-li za to, že jen 6 duší průměrně v jednom domě bydlelo, **) obnášel by počet obyvatel městských 79.236 duší. Máme-li pak k tomu na

*) Dvorský: O počtu domů v Praze a v král. městech v Čechách v Čas. Česk. Musea 1881 a 1882. — (3 města Pražská, 53 měst královských, a Kaňk, který při ten ke Kutné Hoře = 57. Ale o dvou městech výkazy z r. 1654 nedostávají se.) Spočítal jsem jen domy a chaloupky obydlené, a docela mimo pustil domy zbořené nebo pusté, ač i v těch někdy různí lidé chudí jakožto podruží bydleli.

**) V Praze zajisté více, ale ve venkovských městech, i královských, na muoze byly domky malé a nuzné, jen pro jednu rodinu.

zřeteli obyvatelstvo v zámcích (šlechtu a služebnictvo), v kolejích, v klášterích a na farchách, potom tu okolnost, že mnozí obyvatelé sčítání se uhnuli a že zejména o židech docela určitě se konstatovalo, že jest jich vyšší počet, než visitační komise shledala, doplníme snadno číslo svrchu uvedené na 100 tisíc.

Dle toho by summa obyvatel v Čechách dle berní role z r. 1654, při opatrném a skrovném počítání, obnášela 800.000 duší. Spíše však lze za to míti, že byl počet obyvatel ještě o něco vyšší.

Ovšem nutno doznati, jak již svrchu podotknuto, že sečtení osedlých z r. 1654 k účelům berním, bylo přese všechny nedostatky značným pokrokem proti dosavadním způsobům či nezpůsobům s přiznávacími listy, ale pro sčítání duší nejsou relace visitačních komisí, ani hotová a dle „nejvyšší možnosti“ zredukováána berní role nikterak měřítkem naprosto spolehlivým. V této věci jsme odkázáni jenom na kombinace více nebo méně pravděpodobné.

Poměry zahraničné. Berně na vojenské potřeby a fortifikace.

Dlouhého, velmi dlouhého míru bylo třeba, aby země Ferdinanda III., a zvláště země koruny České se poněkud z těžkých ran zotavily. Císař také vše činil, aby pokoj se všemi sousedy zachoval. Ale okolnosti byly mocnější nežli nejlepší vůle. Na východě, v království Polském, stahovala se mračna, kteráž i naše země zasáhla a přetěžkým beztoho poměrům finančním zasadila novou ránu.

Veliké národohospodářské úmysly, které na několika stranách se připravovaly, zhynuly za těchto okolností v samých počátcích. Platí to jmenovitě o zajímavých a důležitých projektech dvorního kupce Gerharda Leuxe (též Leixe) z Leuxensteina, sídlícího na Malé Straně v Praze.*) Leux chtěl přiměti vládu, aby zřídila v Praze i ve Vídni veliké mezinárodní trhy, jako toho času byly ve Frankfurtě, v Lipsku a v Bozenu.

*) Leux či Leix pocházel z Lipska a měl snad toliko sklady zboží svého v Praze. Utrpěl veliké ztráty při vpádu Švédů na Malou Stranu 1648 (Českomoravská Kronika V. str. 1285). — O projektech jeho po válce zachovala se řada zpráv v archivu ministerstva financí, a něco také v archivu Harrachovském v Mostě nad Litavou (viz Kráslova kard. Harracha str. 606, a Sborník Historický I. 34). Vložíme je na jiném místě obšírněji, zde možno jen dotknouti se jich, protože projekty se neuskutečnily.

Vykládal své zámysly císaři i dvorské komoře v obšírných pamětních spisech (1652 a 1653), při čemž navrhoval všelijaké dobře míněné opravy v celnictví, ukazoval na prospěch, který by plynul Čechám z vývozu potravin do ciziny, a jmenovitě z exportu dříví do Hamburku. K tomu cíli mělo se ovšem provésti dokonalé splavnění Vltavy a Labe až ke hranici zemské. Leux za účelem poučení a jistoty, že by trhy se zdařily, konal rozsáhlé cesty a úmluvy s kupci francouzskými, holandskými a německými. Dle jeho zdání měly trhy býti v Praze na Malé Straně, proti čemuž Staroměstí i Novoměstí rozhodně se stavěli. Návrhy Leuxovy byly předmětem porad ve dvorské komoře i všelijakého jiného jednání, ale skutkem nestaly se nikdy za vlády Ferdinanda III., pro různé obtíže a zejména těžké poměry politické. Až zase za Leopolda I. k nim se vráceno, ale ne s větším zdarem. — Rovněž tak nepřicházelo se ku předu s návrhy o splavnění řeky Moravy, kteréž podporovali stavové a jmenovitě zemský hejtman hrabě Rotál. Ferdinand III. sice poručil císařskému inženýrovi Filibertu Lucheseovi, aby vykonával vše, co hejtman Moravský mu v této příčině bude nařizovati,*), ale věc sama za nedlouho uvázla. Nebylo peněz a klidné mysli k těmto důležitostem.

Ti, kdož trochu přehlíželi poměry evropské, viděli, že strojí se k veliké válce na dvou stranách. Rakouští Habsburkové především byli povinni pomáhati Španělům. Mírem Westfálským nebyl skončen dlouholetý boj mezi Francií a Španělskem. Až do r. 1653 vedl se slabě. Toho roku však, po upokojení šlechtických vzpour ve Francii, začala válka proti Španělsku nabývatí nebývalé prudkosti, a bojiště přeneseno do Italie. Za bídné vlády Filipa IV. krále španělského, nebylo lze mysliti na statečný odpor, zejména již proto ne, že Španělsko zapletlo se ještě také do sporu s Anglií. Jednalo se tedy s Ludvíkem XIV. o mír; ale král francouzský chtěl přistoupiti k němu jen za cenu velmi vysokou. Žádal důrazně o ruku slibované mu již dříve infantky Marie Terezie. Protože však Filip IV. tehdaž neměl ještě mužského potomstva, značil sňatek španělské princezny s králem francouzským pro případ nenadálé smrti Filipovy veliké nebezpečí. Rakouští Habsburkové nemohli klidně přihlížeti k tomu, jak Ludvík XIV., největší nepřítel jejich, sahá po španělském dědictví. Z té příčiny musilo

*) Regest. de dto. 13. listop. 1653 u D'Elverta Finanzen, II. oddíl, str. 8.

se Španělům v Itálii vojensky pomáhati a všechna snaha obrácena býti k nabytí peněz a vyzbrojení armádního sboru, který vskutku potom do Vlach poslán, ale neslavně se rozběhl.

Jiné nebezpečí hrozilo z Polska. — Tento stát poskytoval podívanou velmi ošklivou a odpornou. Slechtická oligarchie přivedla jej na mizinu. Král Jan Kazimír z rodu Vásovců (vládl od r. 1648) byl však při naprosté málo-mocnosti své hlava nepokojná. O ochranu nad ko-záky vznikla mu v létě 1654 nebezpečná válka s cářem ruským Alexejem Michajlovičem, ale on jakoby ještě na ní neměl dosti, zaplétal se ve stále spory se Švédskem, kteréž přátelské mocnosti marně snažily se na sjezdu v Lubeku (1652) ututlati.

K starému nepřítelství začalo se družiti nové, když určitě se vidělo, že královna švédská Marie Kristina míní zřici se trůnu, a postoupiti jej svému nejbližšímu příbuznému falckrabí Karlu Gustavovi, známému nám z posledních dob války 30leté a z oblehání Prahy r. 1648. Polský král Jan Kazimír nemínil nástupnictví toto uznati, číně sobě bližší nárok na trůn švédský, anebo aspoň na některé částky švédské říše.

Když potom 16. června 1654 Marie Kristina korunu švédskou složila a falckrabí jakožto Karel X. Gustav ještě téhož dne trůnu se ujal, byla válka přede dveřmi. Nový panovník shledával Švédsko v těžkém stavu, zejména proto, že musilo živiti velikou armádu po uzavření Westfálského míru domů se navráťívši. Vojsko i důstojnictvo toužilo po zaměstnání a král byl odhodlán dáti mu je. Bojovné povaze jeho byl velmi vhod odpor krále polského Jana Kazimíra proti změně švédského trůnu, neboť stal se mu vítanou příležitostí k válce proti spuchřelé a zbědované říši polské, kdež dala se nabyvatí korist pro lačnou armádu a snadno bylo dosíci vavřínu vítězných!

Mezitím co tyto věci, jichž stručný vývoj právě jsem vyložil, se připravovaly, císař Ferdinand III. byl odhodlán pro zachování míru prostředkovati mezi nepřátelskými stranami jak dlouho bude možno, ale pro všechny případy učiniti náležitě přípravy k válce. Neboť jestliže bylo jisto, že Karel X. Gustav zakročí proti Polsku, bylo rovněž nepochybno, že bude míti mocného přívržence ve Francii a že bude, jakožto odpovědný nepřítel rodu habsburského, hledati spolek také s nespokojenci uherskými, jmenovitě s knížetem Sedmihradským Jiřím II. Rákoczym. A kdož mohl předvídati, zdaž nebude opět pohnuto otázkou náboženské svo-

body pro evangelíky v česko-rakouských zemích dědičných?

V těchto okolnostech stalo se záhy usnesení tajné rady, aby císařská armáda byla rozmnožena a sice poněmáhle až na 50 tisíc mužů. Proto také všechny výplaty u komor a rentmistrovského úřadu byly staveny, a bez pří-mého rozkazu komory dvorské nesměl se vydati nikomu ani krejcar.*) Rovněž roční pomoci z komor klášterům a kostelům poskytované byly částečně zdviženy, tak že po některý čas jen nejchudším řádům, jako kapucínům, františkánům a dominikánům, poskytovány.**)

Dvorská komora přičiňovala se o rychlé svolání sněmů jmenovitě v Čechách. Již 27. ledna 1654 upozorňovala dvorskou kancelář, že loňské svolení českých stavů skončí 13. dubna, a že tedy bude v brzkou třeba postarati se o svolání sněmu, aby nebylo velkých ztrát z interkaláru, t. j. za dobu, kdy jedno svolení se skončilo a druhé buď nebylo ještě povoleno anebo teprv od pozdější lhůty.

Řádné sebrání berně posledně svolené způsobilo mnoho všelijakých nesnází. — Především židé neplatili částku na ně vypadající, takže byli stíženi exekucí, potom škola jim zapečetěna i „tandlmark“ a židovští starší uvězněni. Židé velice si stěžovali u dvora***) a česká komora vskutku dokládala, že jsou ve veliké bídě a nemají nikde nejmenšího úvěru. Spočítá-li se prý všechno dohromady, co jim za rok 1653 platiti přijde (berně, na vojáky, komorní plat) činí to 34 tisíc zlatých a ty prý oni zaplatiti s to nejsou. Čím déle tandlmark bude zapečetěn, tím bude hůře, protože židé bez výdělků zůstáva-

*) Nařízení o tom pro Moravu 17. listopadu 1653 a D'Elverta Finanzen, II. oddíl, str. 8.

**) Výminka v tom stala se (ale ještě r. 1653) Pražským jesuitům, což však vyplynulo ze zvláštních poměrů. Jesuité si poněmáhle schraňovali peníze na novou stavbu kolleje Klementinské, ale potom celou summu k účelu tomu sebranou půjčili císaři Ferdinandovi II. Když se potom r. 1653 dali přece do veliké stavby (viz str. 111), žádali o zaplacení dluhu a sice v té formě, aby dostávali ročně 2000 říšských tolarů, buď v penězích nebo v stavebním materiálu, tak dlouho, pokud stavba potrvá. Císař svolil k tomu (17. listopadu 1653) a nařídil české komoře výplatu. — Vedle jesuitů dostal ještě opat na Karlově Isidor de la Cruce 800 zl. k opravě chrámu Karlovského (20. prosince 1653) a Caramuel z Lobkovic 4000 zl. „zur Erkaufung gewisser Güter“ (21. ledna 1654). — Jiné žádosti (tak jmenovitě dvakráte opakovaná prosba o znovuzřízení spustlého kláštera u sv. Dobrotivě) zamítnuty. — Akta ve finančním archivu ve Vídni.

***) Archiv ministerstva financí ad 7. července a 3. srpna 1653.

jíce, nejen nebudou pro příště nic moci platiti, ale z nedostatku řádné potravy budou žít se různými odpadky i nezralým ovocem, z čehož mohou povstati veliké nemoci.

Na základě těchto zpráv navrhovala dvorská komora, aby židům se slevily 2000 zl. z kvoty komorní (tedy 8000 místo 10 000), a pak aby se vyjednávalo s místodržícími o slevu v berni, a sice tak, aby co židům se sleví, na kraje se rozvrhlo, aby císař nikterak nebyl zkrácen. V sezení tajné rady (7. července 1653) přijato sice slevení platu komorního, ale o slevu berně nemělo se jednati, poněvadž prý by to bylo marné.

Členové tajné rady neklamali se. Neboť hned po jejich rozhodnutí došlo do Vídne dobré zdání místodržících (de dto. 2. července) o žalobách židovských, kteréž prohlášeny vesměs za neoprávněné a hned z předu ohražováno se proti tomu, že by se mělo židům něco sleviti v tom smyslu, aby křesťané to za ně zaplatiti musili. Místodržící znali se k tomu, že židé stíženi jsou exekucí, ale dodávali, že nebylo příčiny jich ušetřovati, protože ze zkušenosti je povědomo, že nikomu nic neplatí, dokud exekucí nedostanou. Město jejich zavítí poručili prý proto, aby o Božím Těle nepřišlo k nějakému pobouření myslí, ježto židé mají zvyk, ceremoniím církve katolické se posmívati.

Ale židé také nebyli spokojeni s usnesením tajné rady ze dne 7. července a podali novou žádost k císaři, aby aspoň 6000 zl., které sněm na ně uvalil, panovník vzal na sebe, třeba i v té formě, že by jim summa tato byla odepsána z jejich požadavku za českou komorou. O tom však nemohlo býti řeči, protože dvůr zásadně nechtěl jakékoliv částky z povolených berní na sebe převáděti z obavy, aby všickni velmi četní věřitelé komory české nežádali o totéž, jakmile by jednomu se vyhovělo. Došlo tedy k novému snesení tajné rady (1. srpna), v němž, ve formě od židů navrhované, odpuštěny jim 4000 zl. z kvoty komorní; o slevení nebo převodu berní však se nemluvalo. Teprve ke sněmu na rok 1654 svolanému připravil se v této příčině jeden článek ve proposici královské a židům skutečně potom poulevěno ve výměře i placení berní.

Jiná známá nám již nesnáz byla s Chebskými, kteříž r. 1652 nezaplatili berni od sněmu na ně uvalenou ($\frac{1}{50}$ celého obnosu), nýbrž méně (str. 268) a r. 1653 zase povolili na místě žádaných od sněmu asi 8000 tisíc, toliko 4000 zl. Dlouhý spor o to vzniklý (str. 293) upokojen

pak tím, že Chebští přidali, nepochybně pod titulem donativu, ještě 400 zl. *)

Rovněž tak Kladští začínali jeviti nespokojenost se kvotami jim přidělovanými, jmenovitě zdálo se jim od delší doby, že jsou velmi přetíženi, když se hrabství počítá za $\frac{1}{20}$ celého království. Při první ze čtyř lhůt, ve kterých se berně r. 1653 povolená platila, odvedli skutečně ještě dvacátý díl (5000 zl. berně, 250 zl. donativu), ale při ostatních lhůtách s velikým důrazem žádali i také docíliti slevy takové, že celková summa, kterou zaplatili, byla ne již dvacetinou, nýbrž asi třicetinou povolené berně. **) Tím způsobem Kladští i příště za $\frac{1}{30}$ království žádali počítání býti, avšak císař nesliboval jim, nýbrž psal, že musejí všemu podrobiti se, co sněm jim ustanoví; ale právě proto vyzýval je (14. února 1654), aby dostavili se sami do sněmu českého, právě svolaného, a tam prokázali podrobněji „disproporci“, která se jim děje, aby o věci mohlo býti konečně a platně rozhodnuto.

O těchto všech a mnohých jiných věcech přála si vláda, aby na příštím sněmě českém přišlo k dohodnutí. Proto také ze všech stran žádána dobrá zdání, co a jak by mělo v proposici postaveno býti. Každý z úřadů hleděl co nejvíce se přičiniti; místodržící in politicis, komora ve věcech finančních a záležitostech dluhů svých i dalšího příročí pro ně. Na návrh místodržících přišel potom do proposice článek o zřízení komise, která by prohlížela fortifikace; od níh vycházela také žádost o povznesení plavby po řekách českých a polepšení „komercií“, o dobré měně, i podobné jiné návrhy k obecnému dobrému a k slušnému policejnímu řádu směřující. ***)

Největších starostí měl nejv. mincmistr Mikuláš ze Schönfeldu. Byl by tuze rád především

*) Tak tvrdí se ve zprávě ze dne 1. srpna 1656 o povolených a odvedených berních (archiv min. financí). Dle ní dali Chebští 4400 zl. Jistý přehled z r. 1654 v archivu místodržitelství, jehož účel mi není povědom, vypisuje, že Chebští ve čtyřech lhůtách od 18. května 1653 do 13. února 1654 odvedli (spíše snad měli odvésti?) 5150 zl. a 400 zl. donativu. Vedle toho uvádějí se tam 2400 zl. nápojové daně z města Chebu, tedy dohromady 8000 bez 50 zl. To by bylo něco méně než 50. díl celé berně. Viz str. 293.

**) Že již v r. 1653–1654 Kladští byli třicetinou království, toho důkazem jsou účty odvedené berně v archivu finančním i místodržitelství. Jak svrchu uvedeno, dali Kladští v první lhůtě 5000 a 250 zl., to jest plnou dvacetinu, ve druhé lhůtě však 3000 a 250 zl., při třetí 2500 a 250, při čtvrté 2300 a 250, celkem 12.800 zl. berně a 1000 zl. donativu, což činí 13.800, t. j. méně než třicetinu svolené berně.

***) Místodržitelství archiv 14. února 1654.

Kutné Hoře a pak i jiným horním městům vymohl osvobození od berní.*) Dvůr byl nakloněn prozatím jen o Kutnou Horu se přičinovat; Jachymovským, Božidarským a Blatenským odpuštěny toliko staré berní resty (1148 zl. 40 kr. 4 den.). O celém osvobození vyžádána si z různých stran dobrá zdání velmi pozdě, z čehož se poznávalo, že při sněmě r. 1654 nebude se ještě o tom jednati.**)

Stavové se své strany měli také některé stížnosti a zvláště jednu velmi těžkou. Připočteme-li pak k tomu obšírné jednání o otázkách náboženských, o nichž již prve jsme pojednali, měl sněm pracovní program na několik měsíců. Zasedal také přes čtvrt roku. Hlavním článkem byly peníze. Dle návrhu dvorské komory mělo se žádati: a) udržování vojenská a b) 450.000 zl. k dispozici císařské. Na potřeby zemské měli si stavové povolit a vybrati potřebnou summu zvláště. Dvorská kancelář při sepsání instrukce zvýšila druhou položku o 50 tisíc, tak že žádáno potom od sněmu půl milionu.

Za komisaře královské při sněmě byli ustanoveni: nejvyšší sudí dvorský Ferdinand Vilém Slavata, appellační praesident František Karel Libštejnský z Kolovrat a purkrabí kraje Hradce Vilém Gerštorf z Gerštorfu. Sněm zahájen byl obvyklým způsobem dne 13. dubna 1654. Vedle záležitostí náboženských,***) zanášel se především a hlavně otázkou kontribuce, to jest zdráhal se povolit 500.000 zlatých, a ještě méně byl ochoten přivoliti k žádosti propositice, aby summa tato začínala se vybírati hned, jak dojde poslední lhůta předešlé berně (od 13. dubna 1653), tedy bez interkaláru.

Přišlo o to k prudkým debatám a sice ne v kuríích, na které se sněm dle čtyř stavů dělil, nýbrž v plném sněmě. Císař totiž žádal skrze komisaře, aby stavové pro zrychlené jednání jali se o propositici rokovati v plenum, k čemuž stavové s některými výhradami svolili.†) Ale

na zkrácení sněmu zůstávala tato novota bez vlivu, protože v plném sněmu horlilo se snad ještě více proti velikým kontribucím, nežli jindy v kuríích.

V srdcelomných nářcích líčili (16. dubna) stavové obecnou bídu následkem loňské neúrody, a konečně se vyslovili, že za těchto okolností nemohou svoliti více nežli 350.000 zl. na čtyři lhůty, z nichž první chtěli zaplatiti již 13. června 1654. Císař nabídky této nepřijal. Stavové tudíž povolili a usnesli se 4. května přidati k hořejší summě ještě 26.900 pro císaře na místě interkaláru, k čemuž doložili, že dále jíti nemohou: neboť budou-li poddaní, sotva k výře katolické obrácení, soužení velikými kontribucemi, utokou ze země (viz str. 147). Beztoho jest pracovních sil nedostatek citelný, a co se stane potom? K tomu připojen také stesk, že panovník nesídlí v Praze. — Ale Ferdinand III., na návrh dvorské komory, i toto podání odmítl. Nabídl tedy stavové 400 a po novém jednání a psaní 450.000 zlatých, s nimiž dvorská komora ve jméně císaře se spokojila. Dne 18. května*) bylo svolení s následujícími výjimkami stvrzeno.

Především byli stavové nespokojeni, že berně loňského roku svolená odvedla se do dvorské komory a dvorský pokladník (Hofzahlmeister) vydal kvitanci na ni. Proto nyní dohodnuto se, že z povolených 450.000 zlatých 350 tisíc odvede se do „královské berně zemské na hrad Pražský“ (t. j. nejv. berníkům stavovským) a od nich potom nikam jinam než do české komory na pořádnou kvitanci. Těchto peněz pak mělo se použiti k hájení hranic uherských, k fortifikačním pracím v Čechách, jmenovitě v Praze a Chebu, k opatrování prachu i nábojů a konečně k rozšíření zbrojnice čili „cenghausu“ v Praze. Zbývajících 100 tisíc zlatých zůstaveno pro panovníka k jeho osobním čim, jak sněm řekl, „tajným komorním vydáním“. Ty měly nejvyšší berníci odvésti, komu císař poručil. Ferdinand III. jmenoval potom k přijetí peněz komorníka svého Jana Ladnera z Ladenburka.

Vedle tohoto svolení vzali na sebe stavové sebrání summy, kteréž bylo třeba na vydání zemská: na správu, visitační komise, zemské úředníky atd. — Původně nemínili stavové svo-

*) Jest zajímavé, že Schönfeld, ač r. 1651 výslovně z jeho pravomoci vyňata byla horní města v Rudohoří (str. 237), přece postupem času fakticky je spravoval, o nich dobrá zdání podával, za ně se přimlouval atd.

**) Archiv min. financí 6. a 26. února 1654.

***) O těch viz str. 169, pak 171—174.

†) Stavové píšou o tom 16. dubna 1654: Das wir die in obangeregten I. Mt. königl. Instruction enthaltene, uns insgesamt proponirte postulata nicht wie es von Alters Herkommens, ein jeder Standt absonderlich, sondern gleicher Gestalt sammentlich und unabgetheilter (jedoch mit dem abermaligen ausdrücklichen Vorbehalt, dass solches zu keiner Consequenz und Be-

fulgung gereichen solle) in reyße Deliberation alsobald zu ziehen nit underlassen. — Dle akt archivu místodržitelského o tomto sněmu, o nichž viz již poznámku na str. 169.

*) Akt finančního arch. (nedatovaný), v němž jest výtah z dopisu stavů k císaři de dto. 18. května. Od tud, z akt místodržitelských a z tištěného snesení sněmovního, jest čerpáno následující vypravování.

lovati na tyto potřeby zvláště, nýbrž měl je platiti císař, jako jindy bývalo z kontribuce. Když však viděli nezbytí, odhodlali se k tomu a sice na ten způsob jako vloni, že totiž při placení kontribuce měla se odváděti také nejv. berníkům daň z nápojů dle svolení z r. 1651, a výnosu z ní užito býti potom na potřeby zemské. Následkem loňské neúrody však a velikého nedostatku ječmene, slevna ze svolení léta 1651 ještě čtvrtina, takže jen $\frac{3}{4}$ měly se odvésti a sice ve třech lhůtách.

O interkalár dohodl se panovník se sně-

mem následujícím způsobem. Protože prostředky dvora, následkem dlouhého pobytu v Řezně byly vyčerpány, a císaři velice na tom záleželo, aby svolenou berni měl ihned, povolili stavové, že ještě před zavřením tohoto sněmu a před publikací jeho snesení, má hlavní komise učiniti na kraje rozvržení první lhůty, kteráž se započne platiti nejvyšším berníkům 13. červnem a do 13. srpna musí býti odvedeno z ní 25 tisíc ke dvoru a ostatek do české komory. Tímto způsobem šly ostatní tři lhůty za sebou,*) tak že poslední měla odvésti se 13.

Stavby XVII. věku: Roudnický zámek.

července 1655. Stavové tedy platili berni déle nežli rok, a užili interkaláru na místě před svolením, teprve dodatečně čili po zaplacení, s výslovnou výhradou, že do 13. července 1655 jim žádné nové berně ukládány nebudou. *)

*) Sebrání berně provádělo se pak dle následujícího rozvrhu:

1. lhůta	13. června 1654	. 116.666 zl. 40 kr.
2. "	13. září "	. 127.777 zl. 46 kr. 4 den.
3. "	19. ledna 1655	. 127.777 zl. 46 kr. 4 den.
4. "	13. dubna "	. 127.777 zl. 46 kr. 4 den.
		500.000 zl.

Z toho odvedlo se do české komory a panovníkovi čtyřikrát 112.500 t. j. 450 tisíc a zbývajících 50.000 zů-

Poněvadž v době tohoto snesení visitační komise nebyly ještě se sčítáním usedlostí hotovy, měly repartice na kraje a v krajích pak na jednotlivá panství provedeny býti způsobem předešle obvyklým, takže i deputovaní krajští zůstali v činnosti. Jen osvobozen od placení neměl býti nikdo a pak se mělo přihlížeti bedlivě k tomu, aby z povolené summy toliko po-

stalo v rukou nejv. berníků na potřeby zemské. — Akt finančn. archivu ve Vídni.

*) 13. září 1654, 13. leden a 13. duben 1655 k sebrání, 13. listopad 1654, 13. březen a 13. července 1655 k odvedení berně.

lovici platili poddaní a druhou polovici páni z vlastního měšce. Komora česká obdržela (18. června 1654) nařízení, aby peníze, které jí budou od nejv. berníků odváděny, nikam o své ujmě nevydávala, nýbrž chovala pohromadě až do dalších rozkazů císařských. Nejvyššími berníky zůstaly s tímž platem tytéž osoby, jako ve předešlých dvou letech, jenom zástupce městského stavu změněn, tak že na místě Mikuláše Františka Turka zvolen Matěj Vojtěch Miller z Mildenberku, primas Novoměstský.

Při této příležitosti stavové horlivě si postěžovali na obyvatelstvo hrabství Kladského a Chebska. Co Kladsko se týče, byli stavové v principu, jak se zdá, nakloněni k jisté povolenosti v berni, ale jen tenkrát, jestliže tamější stavové „jakožto spoluoudové tohoto království“ přijdou do sněmu, což se r. 1654 obecně očekávalo. Ale Kladští nepřišli. Proto stavové rozhodli se, aby hrabství i na dále pokládáno bylo za $\frac{1}{20}$ království a dle toho stalo se také rozvržení právě povolené berně. Císař to schválil. Ale potom přece se nahlédlo, že Kladští platí mnoho a proto r. 1655 slibovalo se, že hlavní komise, až dle výsledků visitačních komisí zdělá generální repartici, přihlédne ku poměrům Kladska. To se stalo nepochybně teprv r. 1656 a hrabství od r. 1657 položeno za $\frac{1}{30}$ království a dle toho platilo.

O Chebských snesli se stavové, že mají platiti, co jim „dle slušné proporce“ od sněmu se uloží, a kdyby nechtěli, neměli stavové čestí býti nuceni, aby za ně platili. Císař slíbil, že se o to postará. Ale Chebští přese všechny pokusy dvorské kanceláře na sjezdě svého kraje nesvolili nic více než opět 4000 zl. A vedle toho obnovili starou stížnost, proti placení tácu z piva a vína, protože jest jim tato dávka uložena proti jich řádům a privilegiím. Chebští totiž dokládali, že na ně dotyčné články Obnoveného zřízení se nevztahují. Ale jako dříve tak i teď, na návrh komorního prokurátora, stížnost byla zamítnuta.*)

Tatáž historia opakovala se r. 1655 opět. Chebští kvotu od sněmu jim vyměřenou nepřijali, nýbrž povolili co chtěli sami, t. j. zase 4000 zl., s nimiž se císař spokojil a čeští stavové konečně také, když si byli vymohli, že nebudou povinni k náhradě za to, co se na kvotě Chebských nedostáváti bude, jako se od nich žádalo r. 1653 (str. 293).

Také židé pražští přišli ke sněmu se stíž-

*) Finanční archiv ad 30. září a 3. prosince 1654.

ností, že příliš vysoká kvota na ně se rozvrhuje. Stavové uznali ji za správnou a snesli se, aby židé tentokráte (pro r. 1654/55) platili méně. A poněvadž si židovští starší mimo to naříkali, že židé mimopražští nechťejí nikdy pořádně přispívati ku placení berní, provedl sněm věc tak, že z kvoty židovské $\frac{2}{3}$ uloženo zaplatiti židům pražským a $\frac{1}{3}$ židům venkovským, od nichž měli zaplacení vymáhati krajští hejtmani.*)

Jestliže stavové povolili a rozvrhli na sebe 450.000 zl., z nichž 350 tisíc mělo se obrátiti na vojenství a zejména pevnostní stavby v Čechách, chtěli také míti dozor nad tím, co a jak se za ty peníze pracuje.

Až dosud pevnostní stavby, zbrojnice a fortifikace jakéhokoli jiného druhu, podřízeny jen dvorské vojenské radě, co týkalo se řízení, a dvorské komoře nebo komorám zemským pokud se týkalo peněz k těmto věcem potřebných. Inspekci nad stavbami vykonávali hodnostáři vojenští, jak již r. 1652 o tom bylo ustanoveno (str. 53). Vojenský inženýr Pieroni, kterýž měl spoludozor v Čechách, vyslán také zhusta do Uher i na Moravu, kdež při stavbách dohlížel anebo dělal návrhy, co by se kde zříditi mělo. Na Moravě řídil opevňovací práce generál Ludvík Ratvit de Souches, jehož plány u dvorské vojenské rady došly schválení. Hlavně pracovalo se v Brně, na Špilberku a v Uherském Hradišti. Na Moravě přispíval sněm k těmto pracem fortifikačním a zemský hejtman měl za to také vliv i dozor na stavby.**)

V Čechách platilo se na fortifikace nejen z příspěvků berních, nýbrž hlavně z nápojové daně. Dle resoluce ze dne 14. května 1651 dávalo se z tohoto zdroje na fortifikaci Pražskou od dubna do září 500 tolarů (750 zl.) týdně, od října do března 200 tolarů (300 zl.) týdně, což činilo ročně, s platem pro dozorce, 29.250 zl. Na fortifikaci Chebskou platilo se podobně, v létě 200 a v zimě 100 zl. týdně, tedy něco kolem půl

*) Dle výsledků visitačních komisí (tajný státní archiv ve Vídni) bylo židů v Pražských městech 1492 přes 20 let starých a 598 mezi 10 a 20 lety, dohromady 2090. Na venkově bylo židů: na panstvích císařských 34 starších, 11 mladších (pod 20 let), na statcích duchovenstva 129 a 40, panského stavu 601 a 212, rytířského stavu 101 a 36. V horních městech 2 a 2, v královských městech 217 a 63, ve věnných městech 33 a 8. Celkem židů starších 1117, mladších 372, dohromady 1489. Byli by tedy židé venkovští měli platiti mnohem více nežli třetinu berně. Ale přihlíželo se nepochybně k tomu, že Pražští židé měli lepší obchody a byli celkem mnohem zámožnější.

**) Regesta u D'Elverta, Beiträge IV. 363, 343, 439, 444, 450, 451, Finanzen, II. oddíl, str. 3.

osma tisíce (7300) ročně. Když bylo více peněz, účastnil se v Praze při pracích opevňovacích také ještě Vlach Santin de Bossi a to vedle stálého stavitele fortifikačního Karla Luraga. Účty fortifikační vedly se zvláště a sice měl je ve správě bývalý písař nejv. berního úřadu František Miseron, kterýž také, protože lidem týdně mzdu vyplácel, chodil na stavbu dohlížeti, zdaž vskutku tolik dělníků a tak pracuje, jak se udávalo. Vedle něho měl ještě úřední dozor po stránce finanční rada české komory Aleš Vratislav z Mitrovic (kterýž byl zároveň nejv. berníkem).

Když nápojová daň přestala, nařídil císař (9. dubna 1653), aby se na fortifikace přece vydávaly peníze jako dříve a sice z jiných důchodů komorních, které oba deputovaní spravovali. Co však tímto způsobem se vydalo, mělo se deputovaným nahražovati každého čtvrt roku z peněz berních, tak že fiskus vydával peníze jen jako zálohu, ale vlastně platilo se na fortifikace z berní sněmovních. Proto také sněm chtěl mít větší kontrollu a žádal k tomu cíli teď, když 350.000 k naznačenému účelu povolil, aby vedle pana Aleše Vratislava z Mitrovic a Františka Miserona ještě dva stavové, a sice jeden duchovní a druhý rytíř, od sněmu za dozorce nad stavbami byli zvoleni. Tak se stalo, a vybrání k tomu děkan svato-vítský Jan Krištof Reinheld a nejv. berník Jiří Štastný Jaroslav Víta ze Rzávého. Ti pak s Alešem Vratislavem a Miseronem tvořili komisi sněmovní či zemskou k prohlídce fortifikačních prací. Nic pak stavům nevadilo, že dva členové komise byli k témuž účelu také ustanoveni od panovníka.*)

Pro stavbu a udržování zbrojnic měl císař zvláštního vysokého úředníka, dvorské vojenské radě podřízeného. Byl to Rudolf svobodný pán z Teuffenbachu, který měl zvukný titul: Generalobrist, Land- u. Hauszeugmeister. Ten vyžádal si již v září 1651 dobré zdání o stavu „ceughausů“ v Čechách. Jiří Baum, správce zbrojnice Pražské (zeugwart nebo zeugwarthauptmann), podal je, ale vylíčil stav zbrojnic na Malé Straně a Novém městě v Praze, v Chebu a v Plzni, jakožto velice bídny. Jen v Budějovicích byla zbrojnice jakž takž v lepším stavu. Na základě toho žádal Teuffenbach u dvorské vojenské rady (18. listop. 1651), aby

starala se o postavení dvou nových zbrojnic v Praze; jedna z nich měla státi na Vyšehradě, kdež se právě s opevňovacími pracemi začínalo. Teuffenbach vypočetl stavební náklad na 76.107 zl. a mnil klidně, kdyžby se vyupomenuly staré resty berní, že budou ihned potřebné peníze pohromadě. Pro Moravu nebylo tolik třeba, jen asi 18 tisíc na sklady prachu a drobnější zbroj.

Ale dvorská vojenská rada nenaléhala příliš na splnění návrhů Teuffenbachových, ne proto, že by s nimi byla nesouhlasila, nýbrž proto, že vyupomenutí berních restů mělo své zvláštní obtíže. Některé zbrojnice zkasírovány, tak že od r. 1652 stát měl v Čechách již jen tři, Pražskou (dva domy pod společnou správou), Chebskou a Plzenskou. Tato poslední však k vůli úspoře odevzdána k opatrování obci Plzenské. Zbrojnice pak Chebská i Pražská měly následkem nynějšího svolení sněmovního cele býti přestavěny a rozšířeny. I nad tím vedla dozor svrchu zmíněná fortifikační komise.

Slévač děl a hotovitel nábojů při pražské zbrojnici, Linhart Löw, měl také na paměti, aby z Čech se nevyvážel salitr, jehož k výrobě prachu bylo třeba. Stavové byvše v tomto směru od panovníka požádání, usnesli se na přítomném sněmě, že nikdo nemá dříve salitr ze země vyvážeti, pokud by ve zbrojnici se nepřetpal, zdaž by ho zde ku potřebě J. Mti Královské nekoupili. Pakli ano, nesměl ho jinde než v „ceug-hause“ prodati. Jestliže však zde nebylo potávky, měla býti prodáváči bez úplatku dána paleta, že smí salitr jinde, i za hranicemi, prodati.*)

Požadavky dvora nebyly povolenou berní vyčerpány, nýbrž zbýval ještě náklad na vojsko v zemi rozložené. Také ten dle způsobu předešlé obvyklého stavové převzali, k čemuž židé přispěti měli 1000 zl. měsíčně (12.000 zl. za rok), jako jindy bývalo. Kdyby císař některou část vojska „abdankovati“ chtěl, slibovali stavové sebrati k tomu účelu takovou summu peněz, co by plat za půl druhého měsíce obnášel, a zapůjčiti ji panovníkovi na účet berně příště povolené. — Vydání na vojsko páčeno na 300.000 zl., tak že sněm pro císaře, pro veřejné a zemské potřeby i pro fortifikace povolil celkem 800.000 zl.

*) Finanční archiv: 1649, 14. září; 1651, 10. února a 14. května; 1652, 23. ledna a 20. března; 1653 8. dubna, 9. dubna, 7. července a 17. července. Místodržitelský archiv 1654, 16. dubna.

*) Finanční archiv: 1651, 13. července, 30. září a 18. listopadu; 1652, 6. března; 1653, 27. prosince. Manuálík města Plzně (v tamějším museu) č. 23 fol. 23: 1652, 21. června.

Poslední opravy hospodářské a opatření policejní za Ferdinanda III.

Když byl sněm s předlohami berními hotov, obrátil zření své k četným žádostem propositice, kteréž byly rázu národohospodářského nebo týkaly se policejních opatření v zemi, buď za příčinou bezpečnosti, anebo také za účelem národohospodářským. Mnohé z těch článků postaveny byly do propositice ku přání místodržících anebo i komory a tudíž stavové ochotně se propůjčovali k jich vyřízení.

Především shledáváme v tištěném sněmovním snesení žádost stavů, aby se některým „řemeslníkům a jinším obchodníkům“ neudělovala rozličná privilegia proti svobodám království a nabytým právům stavů. Původ této všeobecné, jinak dosti nesrozumitelné, žádosti*) hledati sluší v následující události, velmi poučné pro tehdejší národohospodářské názory.

Roku 1652 udal jakýsi žid dvorské komoře, že nezpracované hovězí kůže vyvážely se jindy ze země, tam se zdělaly na tuho a přišly zase zpět pod názvem pfundledru čili pevných kůží podešvových, za našich časů librovkou zvůňých. -- Z vývozu suroviny platilo se clo a z dovozu zpracované kůže rovněž. Následkem toho fiskus vydělával mnoho peněz. Ale tu usadil se v Praze asi před „16 lety“ jakýsi Nizozemčan, máje kapitálu nejvýše 1000 zl. Ten koupil volských kůží na lacino (pár za 12 zl.), mnoho-li mohl, zpracoval je na tuho dle „cizozemské manýry“ a prodával potom libru kůže za 10 grošů, čímž vydělal prý nejméně 80 procent. Takovýmto způsobem Nizozemčan rychle bohatl, zkupoval četné domy i jiná zboží, kdežto fiskus přicházel ke škodě, protože mu ušlo dvojí clo. Domácí řemeslník však nemohl laciněji hotoviti výrobky z kůže nežli dříve, protože Nizozemčan prodával librovku draho. Proto navrhoval udavač, aby se zřídila komise, kteráž by vyšetřila, za jakou cenu možno tuze vydě-

lané kůže prodávati, k tomu pak aby přirazila poplatek pro císaře (v náhradu za clo) a konečně aby určila tarif, dle něhož Nizozemčan při prodeji musí se řídit. Za léta předešlá, kdy tento cizinec prodával libovolně, měl býti odsouzen k nějaké náhradě ve prospěch fisku a sice dle rozeznání téže komise.

Dvorská komora, jindy ve vynalezení nových zdrojů velmi horlivá, prohlásila udání toto za věc celkem malichernou a nechtěla učiniti nic. Ale některé vynikající osobnosti z Prahy, patrně blíže zasvěcené, ujímaly se horlivě této záležitosti. Mezi nimi na předním místě nejvyšší hofmistr Krištof Ferd. Popel z Lobkovic. Tudíž udaj židův stal se předmětem jednání v tajné radě za přítomnosti krále Ferdinanda IV. Zde 17. března 1652 rozhodnuto, k návrhu dvorské komory, aby vyšetření věci svěřilo se jmenovanému právě nejv. hofmistrovi, praesidentovi komory české Vilémovi Albrechtovi z Kolovrat a deputovanému nad tácem a solí Janu Ant. Losimu, zdaž by vyplynul z toho císaři nějaký užitek a zdaž by bylo na prospěch obecného lidu, kdyby se provedly návrhy žida-udavače. V tom smyslu 23. března 1652 dopsáno do Prahy.

Komise dala se ihned do práce a vyšetřovala několik měsíců. Dopátrala se, že onen Nizozemčan přestěhoval se do Prahy již roku 1630 a ačkoliv několikráte od vojáků těžké škody utrpěl, přece veliké jmění zanechal synu svému i nástupci v obchodě, kterýž zval se Servatius Engel a byl toho času (1652) již obdařen přídomkem z Engelfuszu za přičinění své proti Švédům r. 1648. Komise si ho zavolala a s velikými výčitkami, že ošidil fiskus, chtěla donutiti ho, aby uvolil se zaplatiti za všechna předešlá léta nějakou náhradu. Přitom mu vypočetla že kupuje surové kůže po 5 zl., výrobní cena stojí ho při kuse nejvýše 3 zl., a on potom prodá na tuho zdělaný kus podešvový za 13 ano i 15 zl. Mnoho-li že tedy chce dáti z jednoho kusu císaři?

Servác Engel nezalekl se. Ba naopak tropil si z komise i úsměšky. Dostavil se k slyšení kdy chtěl, nepřišel pak kdykoliv se mu uzdálo. Jednou byl ochoten k náhradě a k poplatku, podruhé všechno odmítal. Konečně po dlouhém sem tam mluvení podal několik návrhů, z nichž vysvítalo, že za minulé užitky nechť zaplatiti nic, za budoucí pak byl nakloněn dáti poplatek, a sice napřed nabízel paušálně 500 zl. do roka, potom z každé kůže 1 zl. rýnský. Ale za to chtěl, aby se živnost jeho úplně zmonopolisovala, t. j. měl dostati výsadu,

*) Jest přidána ve snesení sněmovním na konci článku „o salitru,“ což zavdalo podnět k různým nedorozuměním. -- Doklady k tomu, že souvisí s událostí, jak nad čarou vypravují, mám z archivu ministerstva financí 1652, 17. března, 23. března, 13. listopadu a zvláště z nedatovaného kusu, v němž odpovídají stavové sněmovním komisařům, jak se chtějí zachovati k císaři ve příčině prodeje salitru. Slibují zde totéž, co jest obsaženo ve snesení sněmovním z r. 1654. Tedy do tohoto roku a k tomuto sněmu nedatovaný dopis náleží. Vedle salitru píše se v něm obsírně o „pfundledru“ a bojuje se proti privilegiím pro obchodníka s vydělanými kůžemi zase tímž způsobem a těmi slovy, jako lze čísti ve snesení sněmovním z r. 1654.

že nikdo v celém království nesmí podešvovou kůži zhotovovati, ani odjinud do Čech dovážeti; surové kůže měly se mu bez placení mýta dodávati odevšad, a pak mělo se mu dovoliti, aby směl, jako vídenský obchodník, s řezníky ve Vídni, ve Slezsku, v Uhrách, na Moravě a v Čechách uzavírat smlouvy o dodávání suroviny na celý rok. Konečně měl dům jeho v Praze býti zproštěn všech jiných berní a veřejných břemen. Dostane-li se mu těchto všech výhod, a dovolí-li se mu, aby libru kůže o 2 krejcarey draže směl prodávati než dosud, chtěl platiti z každého prodaného kusu 1 zlatý do komory české.

Komise podala na základě toho do Vídně zprávu, a navrhovala, aby se Englovi na tak dlouho vydělávání kůží zapovědělo, pokud se s komorou nevyrovná a sice za minulost i pro budoucnost. Ostatkem zdálo se komisi, že by z toho mohl vejíti komoře veliký užitek, když by se 1 tolar (1:30 kr.) z každé kůže platil. Pak by se mohlo Englovi povolit, aby prodával libru za 25—26 krejcarů a mohla by se mu propůjčiti výsada, již zoveme privilegium privativum, aby totiž v Čechách sám jediný surové kůže kupovati, librovku vyráběti a prodávati směl. Komise byla si vědoma, že věc dotkne se i stavů a jejich poddaných, ale mínila, že to pak již nějak samo sebou srovná.*) Dvorská komora předložila návrh komise 13. listopadu 1652 v tajné radě a sice v tom smyslu, že za minulé doby nelze ničehož žádati, protože by z toho mohla vzniknouti dlouhá právní rozepře, ale pro budoucnost že má průmysl koželužský býti předmětem zvláštní pozornosti fiskálních orgánů, protože výnosnost jeho jest ze všech zpráv patrná. Proto měla komise dále v téže smyslu pracovati a společně s českou kanceláří se shodnouti, jak by věc nejlépe a nejprospěšněji se zařídila, aby komora měla užitky, a Engel mohl pracovati. Toto zdání nabylo vrchu v tajné radě a došlo také schválení panovníkova. Za den na to (14. listopadu) vyhotoven byl příslušný dekret pro pražskou komisi.**)

Co se dále v té věci dalo, s určitostí nevíme. Jest jenom patrné, že po dalším novém vyjednávání blížilo se r. 1654 k uzavření smlouvy mezi koželuhem Englem a komorou; Engel zavazoval se platiti určitou roční summu z obchodu svého, ale měl za to obdržeti výsadu svrchu

naznačenou. Proti tomu postavili se stavové ostře na sněmě toho roku odbývaném, a vložili komisařům i císaři, že takovéto monopoly jsou velmi škodné, poněvadž vedou k ochuzení všeho obyvatelstva na útraty jediného člověka. Až dosud v Čechách směl každý kůže kupovati a každý také dle potřeby a umělosti své zdělavati. Polní hospodářství bez toho až dosud leží ladem, a když teď lidu obecnému i všechny počátky průmyslu budou staveny, odkud budou bráti kontribuce, rok co rok nově na sněmích požadované? Dále poukázali stavové na to, že udílení podobných monopolů čelí proti nabytým právům stavů, proti obnovenému zřízení i smlouvě Svatováclavské z r. 1517, a žádali, aby privilegium nebylo uděleno jinak nežli „salvo jure tertii“ t. j. s výhradou stávajících práv stavovských. V tom smyslu docíleno nepochybně dohodnutí se dvorem a stížnost stavovská dostala se do snesení sněmovního.

Servác Engel z výsady, kterou jistě potom obdržel a sice s výhradou od stavů požadovanou, těžil velice velmi. S rostoucím bohatstvím přibývalo mu také titulů. R. 1658 povýšen koželuž Servác Engel „z Brabantu“ do stavu rytířského, později do téhož stavu ale mezi „rody starožitné“, konečně stal se říšským svobodným pánem a členem stavu panského.*)

Stavové při tomto případě ukázali, že dobře pochopují velmi hluboký úpadek polního hospodářství, ale po nějakých opravných pokusech v tomto směru neviděli přes to ani stopy. A přece v okolních zemích ukazovaly se skvělé příklady pokroku zemědělského, jako ku př. ve Falcí a v Bavořích. Zde dán podnět ku zřízení první hospodářské školy, odkudž dobrá semena a rostliny po celé zemi se rozšířily. Ve Falcí začalo se ve velkých rozměrech pěstování tabáku a setba brambor, kteréž tam první přinesli Francouzové z vlasti pro náboženství uprchnuvší. U nás, dle pověsti dosti pravděpodobně, pěstovali brambory irští Františkáni čili Hibernové v zahradě své na Novém Městě Pražském již během války 30leté anebo za nedlouho po ní; **) že by však bylo odtud rozšířilo se pěstování.

*) Stal se zakladatelem bohaté rodiny šlechtické, jejíž sídlem byl Mníšek. Vymřela po něm v 18. století. Nynější držitel Mníšku Karel svobodný pán ze Schirndingu jest příbuzným po přeslici bývalých Engelfusů a jejich následníků Unwerthů. O bohatství Serváce Engla viz článek Vávra v „Bývalé panství Mníšek“ ve Sborníku Historickém I. 117.

**) Berchtold, Die Kartoffeln; Volz, Beiträge zur Culturgeschichte str. 247 (dle laskavého sdělení Dra Zíbrta).

*) „Was aber anbelangt unterschiedliche Geist- und weltliche Ständ, die auch auf ihren Gründen Sohlen- leder arbeiten lassen, solches werde sich darnach sodann schon von sich selbst einrichten.“

**) Nenalezl jsem originálu ani přepisu, ale výtah jeho čte se u D'Elverta Beiträge IV. str. 469.

stování zemáků po celé zemi, nedá se naprosto dokázati. O Slezsku víme z této doby, že tam ve větších rozměrech začalo se pěstění řepky, a že r. 1651 ta společnost, která ve Slezsku s řepkou začala, obdržela privilegium, že smí pěstiti a vzdělávati tuto rostlinu ve všech dědičných zemích habsburských.*) Tudíž dostala se řepka brzo také na Moravu a do Čech.

Interes stavů soustředil se hlavně v ochranných prostředcích pro zemědělství a živnosti s ním spojené a pak v pokusech o vývoz přebývajících a v zemi samé nepotřebovaných plodin. V tomto směru stalo se usnesení proti prodeji turecké vlny a sice v témže smyslu jako r. 1652 na Moravě (str. 281), aby domácí vlna i chov ovcí byl chráněn. Pak žádali stavové o volnost plavby po Vltavě a Labi do Němce, zejména, aby panovník pomohl odstraniti překážky od měšťanů Magdeburských volné plavbě činěné. Sněm mluvil o věci tak, jakoby měl na zřeteli „všeljaká commercia, obchody a handle“, ale odjinud víme, že stavové myslili hlavně na vývoz obilí.

Nárky na špatnou minci cizí, která prý se houfně do Čech drala, měly v zápětí, že panovník upozornil v proposici stavy na úřad průběře zemského na ten čas neobsazený. Stavové přivolili úředníka takového přijmouti, hlavní komisi pak uloženo, aby dorozuměla se s místodržitelstvím a schopnou k tomu osobu vyhledala. — Hlavní komise pátrala především po starších případech, až našla, že r. 1574**) a potom zase 1609—1610 na sněmě o průběři, jeho povinnostech a platu se mluvílo. Posledním průběřem byl Jan Schuster z Goldberku, soused Staroměstský. Nyní ucházel se při hlavní komisi o týž úřad syn jeho Karel Schuster a vedle něho Krištof Margelik, jízdný sluha při puchalterii. Komise i místodržitel rozhodli se pro Schustra, což císař schválil a 26. října 1654 vykázal mu plat z české komory a sice 150 kop českých ročně, jako mívával jeho otec.***)

Velice stál panovník o úlevy berní pro horní města a jmenovitě při tomto sněmu pro Kutnou Horu. Snaha po pozvednutí hornictví byla při tom, jako i při jiných pokusech dvora, patrná. Stavové neměli ničehož proti tomu, pakliže císař horním městům kvotu od berníků na ně rozvrženou sleví, t. j. o tolik méně obdrží, co horní města nezaplatí. Dvorská komora před-

stavovala si naproti tomu věc tak, že to, co se horním městům sleví, nejv. berníci znovu na ostatní stavy rozvrhnou a vyberou, aby císař celou od sněmu povolenou summu obdržel. Sleva horním městům značila tudíž větší obtížení stavů, a tomu oni již při jiných příležitostech a nyní opět s největší houževnatostí se bránili i také ubránili, prosadivše usnesení, že ničeho proti tomu nenamítají, jestliže císař ze svého chce horním městům něco sleviti anebo i dokonce celou berni odpustiti, ale na jiný způsob, pro stavy obtížný, že nelze o slevěni mluvit. Protože pak dvůr pro veliké nedostatky finanční ze summy povolené ničehož postrádati ani nechtěl, ani nemohl, byla tímto snesením žádost horních měst i zvláště Kutné Hory zamítnuta.

Panovník byl velmi trapně dojat, a ještě více popudil ho nejvyšší mincmistr Schönfeld. Muž tento, povolání svému neobyčejně oddaný, nepřestával ukazovati na potřebu i možnost zvelebení českého hornictví, a ač horlivý katolík, byl hotov v horních městech i v ohledu náboženském k nějakým ústupkům. Hlavní příčinu nynějšího úpadku vždy a ustavičně shledával ve veliké nouzi a bídě horních měst, která dle jeho mínění potřebovala všestranné pomoci, a ne vyssávání „nemožnými“ prý berněmi. Velmi názorným způsobem ukázal, jak hornictví vzkvétati může, obšírným výkladem o saském městě Jana Jiřího (Johann-Georgenstadt), zřízeném od saské vlády pro uprchlíky z horních měst českých. Schönfeld sám Johann-Georgenstadt navštívil a ve dlouhém přípisu ke dvorské komoře*) vyložil příčiny vzrůstu a síly jeho, poukázav, že lidem u nás příliš utlačeným, v Sasích postavily se domy, daly polnosti, zřídila svobodná obec a provedlo se osvobození ode všech a všelijakých dávek a daní.

Císař Ferdinand III. musil horním městům sám usnesení sněmu sděliti a žádané slevy nebo osvobození odepřiti,**) ale pravil, že odpírá se jim jen pro tentokráte; pro budoucnost slevu sliboval.

Ale ani tento slib se nesplnil. Roku 1655 i 1656 bylo na základě dobrých zdání Schönfeldových jednáno se stavy znovu, nepřišlo se však k žádnému příznivému konci.

Ještě méně šťastné byly pak jiné projekty, kteréž horám měly pomoci k novému rozkvětu. Přihlašovali se u dvora všelijací dobrodruzi, kteří tvrdili, že znají prostředky, jak horám pomoci.

*) D'Elvert: Beiträge IV, 447 (Regest ze dvorské komory 6. března 1651.)

**) Viz Sněmy české IV. str. 85.

***) Finanční archiv: 19. září, 6. října a 26. října 1654.

*) Finanční archiv 1655, 4. ledna.

**) Archiv místodržitelský 1654, 5. července.

Jedním z takovýchto kondottierů, ale trochu učenějších, byl Heřman Sonnemann z Utrechtu, kterýž se zavazoval právě roku 1654, když se sněmovalo, že vyčerpá veškeru vodu ze zatopených dolů Jilovských. Vláda s ním uzavřela dosti výhodnou smlouvu a Sonnemann začal pak pracovati nejen v Jilovém než i v Kutné Hoře. Schönfeld pokládal umění jeho za „řádné“, ale výsledky se nedostavovaly. Jednou nebylo pořádných přístrojů, pak zase stala se jiná chyba. Na konec Sonnemann ujel a mezi tím co o jeho „kumst“ i o peněžitou náhradu pro něho vedlo se obšírné jednání, vyjednávala vláda s Vlachem Pavlem Leonidou de Buono, aby jel do Čech spasit tamější zašlé hornictví. Smlouva o službu i povinnosti jeho sepsána již 1655 (21. července), ale k cestě Buonové do Čech nepřišlo až za vlády Leopolda I.)*

Jestliže stavové nepřiklonili se ani ku slevě berní, tím menší byla naděje na splnění jiných požadavků mincmistrových, s nimiž se vláda při sněmě roku 1654 ani později nevytasilala. Mikuláš ze Schönfeldu chtěl totiž, aby císař nejen bděl nad starými výsadami horních měst, ale aby hornický lid, pokud pracuje v dolech, byl svobodný, a od vrchností, pod které náležel, neodvislý, děti pak, které se během toho času horníkům narodí, aby byly svobodné buď na vždy neb aspoň po určitou dobu. Schönfeld dobře věděl, že návrh jeho přičl se i jistému ustanovení obnoveného zřízení (Q 5), ale jakožto úředník pro odbor svůj nadšený, který z denní zkušenosti bídu českých hor znal a jemuž o zvelebení jejich šlo nade všechno, nelekal se ani kroku, který byl v tehdejší době a při tehdejších názorech velmi revoluční.**)

Víme již z jednání o dozorce nad obchodem solním, jaké stanovisko vůči poddaným zaujímal stavové, a jak v té věci i dvůr s nimi se srovnával. — Právě ve sněmě r. 1654 začaly se nové prudké spory o zběhlé poddané, zejména o děti narozené na cizích gruntech v době, kdy poddaní před nepřitelem prchali, a bylo třeba několikaletého jednání, než byly jakž takž uklizeny.***) Při tehdejší nedostatku lidí hlídaly vrchnosti každou poddanskou duši s velikou

obezřetností*): a teď by byly měly trpěti, aby lid utíkal k horám a tím sebe na čas a děti snad na vždy z poddanství svobodil? Záměry takové byly by se daly provést jen tehdy, když by dvůr byl vůbec pomýšlel na zničení a odklizení stavovského zřízení, což byla myšlénka na tehdejší dobu tuze smělá a téměř nemožná. Proto také nestalo se pro hory nic; česká komora nepřestávala jenom po léta opakovati frázi, že zvelebení hor by stálo mnoho peněz, ale že jich není, a sněm občas také usnesl se na něčem o zvelebení hor, což potom z pravidla se neprovedlo.

Rovněž tak nepřišlo se na sněmě r. 1654 ani později ke konci s jinou pro obchod v zemi důležitou záležitostí. Císař přál si obdržeti pomoc na postavení mostu přes Labe u Litoměřic, nepokládaje důležitou věc tuto za čistě místní, nebo komorní, nýbrž za záležitost celého království se dotýkající. Ale stavové zdvořilým způsobem se tomu uhnuli usnesše se, že napřed bude třeba vyšetřiti, co by postavení mostu stálo. Pak již se o tom do smrti Ferdinanda III. nemluvalo.

Co již sněmů od konce války 30leté bylo odbýváno, na všech téměř jednalo se o různá opatření policejní a činěna snesení v těchto směrech hojná i podrobná. Víme však již z předešlého vypravování, že na venkově článků sněmovních dbáno nebylo, a že pro nedostatky, které tkvěly v samém zřízení zemském, málo kdo se dle snesení sněmovních řídil.

Proto přichystal panovník ke sněmu r. 1654 dlouhé články a stížnosti na nezachovávaní starších nařízení, žádaje důrazně sněm, aby v těch a některých nových s nimi souvisících věcech postaral se konečně o pořádek. — Stavové měli dlouhé o to porady a konečný výsledek jejich dostal se pak do sněmovního snesení v té skoro formě, ve které napřed císaři bylo od sněmu dopsáno.

Stavové především ukázali k visitačním komisím, kteréž při obchůzkách po království ku všemu přihlížejí a v budoucnosti přihlížeti budou a také veškeré přestupníky starších sněmovních nařízení udávají místodržícím ku potrestání.

Co pak týkalo se loupežnictví velmi se opět rozmáhajícího, radili stavové, aby proti loupežníkům sestaven byl zvláštní štičlenný soud, který by jezdil po zemi a měl právo za-

*) Finanční archiv 1654, 5. února, 1655, 3. července, 25. srpna, 28. prosince, 1656, 1. června.

**) Finanční archiv: bezprostřední zpráva Schönfeldova k císaři. Jest nedatovaná a sluší nepochybně k r. 1656. Schönfeld podobně, s tímž důrazem, mluvil i psal již dříve, jmenovitě r. 1654.

***) Snad tehdejší (1654) z praktické potřeby vzniklo pojednání Caramuele z Lobkovic, o němž se zmiňují v poznámce na str. 114.

*) Místy také s velikou bezohledností. — Dne 1. května 1655 žalováno na Viléma Mladotu ze Solopisk, že manželku jistého poddaného Polenského, aby mu nešla, chová na řetěze ukovanou, ač jest těhotná. — Akt v archivu arcibiskupském v Praze.

vésti řízení co nejsumárnější (sumarissime): kdo bude chycen při skutku, budiž zavřen, souzen a nejdéle ve třech dnech odsouzen, t. j. pověšen. S tím však panovník nesouhlasil a proto také do snesení sněmovního dostal se tento článek ve formě mnohem mírnější. Prosadili však stavové, aby proti Petrovským a loupežníkům užíváno bylo starodávného způsobu, tak zvaného nevoďu, t. j. aby úřady obcí městských i venkovských, seberouce lid svůj a vezmouce třeba k pomoci i vojáky z nejbližších posádek, loupežníky honili a jímali; patrně měli podezřelá stavení obkličovati a nebo i lesy obstupovati, aby nikdo vyjítí a loupežníci schytáni býti mohli.

S tím souvisela nařízení stará i nyní nově opakovaná o vysekávání lesů podle cest, o opravách silnic, o přetřhování „neřádného“ života v krajích, zejména „nedorozumění“, vad a rvaček a t. p. I ukládalo se hejtmanům krajským, aby nad tím vším bděli, a „neposlušných poddaných každodenně se rozmáhající urputnost“ krotili.

Co se týkalo některých kusů ze žádostí panovníkových, jako ve příčině zběhlých poddaných, umenšení přepychu v oděvu a ustanovení pevné taxy pro nádeníky a řemeslníky, kteří právě proto, že byl nedostatek pracovních sil, velmi nadsazovali a nesmírné požadavky činili, usnesl se sněm odkázati tyto věci místodržcím, aby zřídili jisté komise k vyšetření toho všeho a k podání návrhů. Místodržci svěřili pak, jak se zdá, celou záležitost hlavní komisi. Ale až do sněmu r. 1655 nebylo ještě nic hotovo, a jenom znovu slíbeno, že brzo budou návrhy hotovy a císaři k další resoluci odeslány. Stalo-li se tak, povědomo není, soudím však že ne. Sněm r. 1656 znovu zabýval se vysokými požadavky nádeníků a řemeslníků, ale neurčil pevnou taxu pro ně, nýbrž pokusil se o stanovení pevných cen za obilí, aby sedláci lépe prodávali a tudíž také lépe živi býti a pomocníkům svým platiti mohli.

Čím zaviněno bylo veliké klesání obilních cen, bylo již vyloženo. Věc horšila se rok od roku, a sedláci, kteří vzdělávali půdu po léta zanedbanou a spustlou s velikým napjetím vlastních sil (protože dobytka nebylo), za všechnu práci mřeli hladem; mnozí opouštěli vesnice a dávali se mezi Petrovské. I stalo se r. 1656 snesení, že hlavní komise zemská o každých suchých dnech, tedy čtyřikrát do roka, určí se svolením místodržcích a císaře pevnou taxu, zač v každém tom období obilí se prodávati a kupovati smí. Kdo by laciněji kupoval, ztratí peníze, kdo by laciněji prodával, obilí. Draže však než za určenou taxu bylo každému volno prodávati nebo kupovati. Podle dosavadních zkušeností dá se my-

sliti, že snesení o taxě obilné rozmnožilo počet oněch nařízeních, která se z nedostatku exekutivní moci nezachovávala a poněkudlu upadla v zapomnění. — Vláda sice současně pokusila se o zostření exekutivy a sice tím, že provedlo se nové obsazování všech krajských hejtmantství. Hejtmani v krajích obnovovali se každoročně, ale tuším že právě od r. 1654 zavládl v tom trochu jiný pořádek, neboť tenkrát vybráni noví hejtmani pro všechny kraje a v příštích letech dále se obnovování vždy s dosti velikými změnami v osobách.*)

Že však účinek tohoto kroku jevil se dlouho velmi nepatrně o tom pochybovati nelze.

Pravidelně bývalo na sněmích jednání o příročí na dluhy a sice o všeobecném pro stavy, o zvláštním pro města a pak o moratoriu pro dluhy komory královské. Vždy se při tom trochu ponářkalo, ale příročí konečně povolilo. R. 1654 však vzniklo delší jednání, kteréž mělo za následek, že provedlo se sečtení dluhů komorních.

Stavové totiž zdráhali se, jak obyčejně, povolit moratorium komoře, žádající, aby aspoň vdovám, sirotkům a jiným chudým věřitelům bylo zapláceno.**)

Vlasti nebude prý zpomoženo, dokud se úvěr nepozvedne, a má-li ten se polepšiti, jest nutno, aby co možná brzo všechna příročí se zrušila. Stane-li se tak, musí všickni dlužníci platit dluhy, a budou-li oni zadost činiti své povinnosti, musí učiniti rovněž tak i komora. Aby však vláda nevzala si z toho příležitost,

*) R. 1654, 26. června ustanovení za hejtmany krajské: v Podbrdsku Zdeněk Euseb Vratislav z Mitrovic a Ladislav Chlumčanský, v Plzensku Jan Sezim z Vrtby a Jan Karel Žakavec, v Zatecku Jan Sebastián z Pöttingu a Maximilián Elbogner ze Schönfeldu, v Loketsku Jaroslav Julius Libšt. z Kolovrat a Jan Fabián Mulz z Waldy, v Rakovnicku Karel Heřman Koc z Dobře a Jiří Kašpar Hrobčický, v Slánsku Jan Zdeněk Vratislav z Mitrovic a Jaroslav František Cukr z Tamfeldu, v Litoměřicku Ferdinand Arnošt Hýsle z Chodu a Gotfried Konst. Solhauz ze Solhauzu, v Bolešlavsku Pavel hrabě Morzin ve Vrchlabí a Václav Bzenský z Prorubě, v Hradecku Václav Záruba z Hustiřan a Rudolf Dobřenský, v Chrudimsku Ferdinand Ludv. Libšt. z Kolovrat (od srpna: Jan Záruba z Hustiřan) a Adam Talacko z Ještětic, v Čáslavsku Ferdinand Frant. Robmhap ze Suché a Litmír Viduna Obitecký z Obitec, v Bechyňsku Albrecht Kapoun ze Svojkova a Jan Křištof Malovec z Chejnova, v Prachensku František Ignác z Rozdrážova a Jan Kořenský z Terešova, ve Vltavsku Sebastián Čabelický ze Soutic a Jan Jiří Radecký z Radče, v Kouřimsku Václav Jiří Holický ze Šternberka a Jan Burian Slavíkovec ze Slavikova. — Z let 1655—1660 jest v archivu místodržitelském seznam, v němž viděti všechny dosti podstatné změny rok co rok při jmenování hejtmánů prováděné.

**) Finanční archiv ad 15. června 1654.

uvaliti aspoň část komorních dluhů na stavy, kteří byli jednou k tomu se zavázali, třeba i jen podmíněčně a neurčitě, dodal sněm k této všeobecné úvaze, že stavové s bídou odvádějí berně sněmovní a že tedy na ně nebude možno se bezpečiti. Jindy prý dvůr císařský měl vyživení z cel a mýt, ale ta nyní většinou jsou zastavena soukromníkům a i cizincům; následkem

toho dvorská komora všechny vydaje chce uhrazovati z kontribucí v dědičných královstvích a zemích povolovaných, a tudíž není naděje, že by stavům v berních kdy poleveno bylo tak, aby mohli odváděti ještě zvláštní berně na splácení dluhů komorních.

Obšírný výklad stavovský končil potom návrhem, aby s pomocí místodržících, hlavní komise a čtyřčlenného výboru od stavů zvoleného, stalo se konečné, od r. 1650 několikrát již požadované, sečtení a roztržení komorních dluhů, a pak aby sepsáno bylo dobrozdání, jak by se poněmhu platiti měly. — Až do té doby, než věc bude hotova, povolil sněm komoře příročí, a ovšem také obecné moratorium stavům i pod jistými podmínkami královským městům. Pro vyrovnání dluhů městských stávala již od r. 1651 (str. 95) zvláštní komise; poněvadž však někteří členové její zemřeli, byli od hlavní komise noví na jejich místa postaveni. Vedle

nařízení císařského ze dne 3. února 1655*) povolání byli do ní také podkomoři měst královských i podkomoři měst věnných.

Císař svolil k žádosti stavů o sečtení komorních dluhů a sněmovní snesení bylo v tom smyslu učiněno i tiskem vydáno, ač způsobem pro nezasvěcené velmi temným. Hned také byl sestaven čtyřčlenný výbor, ale zdá se, že ne od

sněmu, nýbrž od hlavní komise, a česká komora doplnila ho potom**) dvěma členy se své strany.

Jednání totou četných věřitelů vzbudilo docela neoprávněné naděje, jako by vskutku šlo již o placení komorních dluhů. Věřitelé den co den přicházeli ke komoře a nabízelí veliké slevy, jen aby aspoň k částce dluhů svých přijíti mohli. Česká komora živými barvami líčí své postavení,***)) a táže se u dvorské komory o radu, co by činiti měla. Neboť prý mnozí

věřitelé slibují, že spokojí se 6, 7, 8 ano až i 10tým dílem dlužní summy, jiní jdou ještě dále a slevují veškerý úrok, a co kapitálu se týče, chtějí vzít za každý zlatý — dva

*) Archiv místodržitelů.

**) 1654, 29. prosince. — Členy od komory do výboru vyslanými byli: komorní radové Aleš Vratislav z Mitrovic a Kristián Iter z Adelfingen. — Archiv min. financí.

***)) Finanční archiv 1655, 20. ledna.

Císař a král Leopold I.

groše! Komora české zdálo se, že by nezodpovídala před Bohem ani před císařem, kdyby tyto nabídky přijala, a proto žádala o resoluci a po případě také o peníze na výplatu, neboť sama neměla v pokladně ani haléře!

Zatím však dělala si zbytečné strachy, že by obtížila svědomí, neboť na placení nemyslílo se, dokud úplné sečtení dluhů se neprovede. Když pak to bylo koncem března r. 1655 hotovo, nastalo obecné poděšení. Odhadovaly se sice vždy komorní dluhy na mnoho set tisíc zlatých: ale při tehdejších nářcích nebývala nouze o superlativy, kdežto vsoukromí dosti obecně mělo se za to, že sice komora si stojí špatně, ale ne tak zle, jak se mluvilo a naříkalo. Zatím úplné sečtení dluhů překonalo všechny superlativy. Ukázalo se, dle dlužních register zpořádaných r. 1638, že komora dluhuje různým stranám přes půl deváta millionů kop míšenských, summa to v tehdejších poměrech nad pomyslení obrovská *)

K tomu dokládala účtárna české komory, že sice něco jest na tento dluh zapláceno, ale za to z různých příčin všechny passivní položky do počtu pojaty nejsou, jmenovitě dluhy komorní městům královským, a pak také nepojat úrok za poslední léta, od Havla r. 1637. Tudíž prý jest celková summa dluhů vlastně o hodně („um ein mächtiges“) větší. — Věřitelů bylo přes 1200 a veškeren dluh rozdělen dle jistého hlediska ve 14 tříd.

Ustrnutí nad těmito ciframi bylo tak všeobecné, že nikdo nevěděl si rady. Na placení dluhů přestalo se vůbec mysliti a česká komora předem navrhovala, aby ve sněmovní propozici pro rok 1655 žádalo se znovu o příročí. To se také stalo. Sněm pak, vyloživ širokými slovy k dobrému komory směřující smysl svých loňských žádostí, povolil je bez váhání nejen l. 1655 ale i také na sněmě l. 1656 vždy na další rok. Komora prosila panovníka, aby ze svolené berně těchto dvou let věnovalo se po každé aspoň 60—70 tisíc na upokojení chudých věřitelů, ale ani tomu nemohlo býti vyhověno pro veliké potřeby na vojáky. Na placení dluhů komorních potom vůbec ani pomyslíti se nemohlo.

*) Relace od puchalterie české komory ze dne 20. března 1655 ve finančním archivu. Podrobnosti jsou tyto:

Dluhů sečteno 5,804,531 kop 27 gr. 3 1/2 den.
Zadržalých úroků až do

Havla 1637 2,822,483 „ 5 „ 4 „

Summa . . . 8,627,014 kop 33 gr. 1 1/2 den.

Že kopami míní se míšenské, jest moje domněnka, jak myslím, správná.

Sněm r. 1654 pohnul také znovu otázkou vývozních cel, na něž již tolikrát marně si bylo naříkáno. Ač do snesení o té věci nic nepřišlo, bylo přece předmětem dalšího jednání mezi stavy a králem a vedlo k jistému výsledku. *) Stavové stáli jmenovitě o snížení vývozného cla z obilí, protože začala ukazovati se naděje na slušnější prodej v cizině. V některých krajinách Německa byla totiž 1653 a 1654 dosti velká neúroda. Kněžna Anhaltská již koncem června 1653 žádala, aby směla v Čechách koupiti 10.000 strychů obilí a sice za sůl, kteroužto doufala při té příležitosti dovézt do Ústí bez pohraničního cla, což však se jí nepovedlo. Když pak z několika stran do Čech o obilí bylo psáno, rozhodl se panovník, povolit jistým způsobem žádostem stavů. Bylo třeba jednati rychle, protože českým vývozníkům hrozilo nebezpečí ze Sas. Kurfiřt rozlobený, že saská sůl jen po velkých poplatcích může prodávati se v Čechách, chtěl na vzájem vysoké clo uvaliti na obilí a železo z Čech do Sas vyvážené. Clemens von Radolt radil císaři, aby raději hned clo na sůl saskou snížil, ale nepřišlo k tomu, nýbrž ke snížení vývozného cla z některých druhů obilí a z dobytka, aby prý čeští exportéři i když v Sasku znovu budou muset platiti, přece mohli obilí vyvážeti a prodávati.

Panovník vyžádal si dobré zdání od zvláštních komisařů, kteří z nařízení komory vykonali cestu po hranici a podali o svém pozorování obšírnou zprávu. Ti vyslovili se proti slevě obilního cla, protože na větší a déle trvající vývoz, pro dosti veliké zásoby obilí za hranicemi, nelze mysliti. Do Míšně a do Slez bude pak se voziti, ať jest clo jakkoliv vysoké, české obilí vždy, protože jest vydatnější a jmenovitě ječmen z Čech hodí se lépe k sladování („malzreicher“). Za to přimlouvali se za slevu cla z dobytka: jindy vyšší clo mělo smysl, protože i cena dobytka byla vysoká, ale teď když klesla téměř na polovici a zůstalo stejné vysoké clo, všechn obchod v tomto směru hyne, a „handlíři“ z Bavor, z Falce, z Rakous a z Foitlandu nejezdí více do Čech na trhy kupovati čeho potřebují. Navrhli tedy snížení cla z dobytka, celkem o třetinu. *) Obilní cla měla zůstati beze změny.

*) Finanční archiv 1653, 27. června. 1654 ad 20. června, 25. listopadu a několik kusů z prosince 1654, z ledna 1655 a 8. května 1655.

*) Z vola 50 krejc. místo 1 zl. 15, z býka 20 kr. místo 30, z krávy 40 kr. místo 1 zl., z krmeného prasete 16 kr. místo 25, z ovce 8 kr. místo 12 atd. Mám z finančního archivu velice poučnou a podrobnou

Účtárna české komory schvalovala tyto návrhy a přidala k nim ještě dodatek, jak by se mělo sleviti asi o $\frac{1}{3}$ clo ze surových koží. Na tomto základě vyšel potom patent o snížených clech 20. ledna 1655. Obecná nespokojenost s nepatrnou touto slevou propukla na sněmě r. 1655. Stavové v odpovědi na proposici důrazně žádali o větší snížení cla, jmenovitě na těch věcech, jichž se nejvíce ze země vyváželo, jak na ovčí vlně, sýru, másle, chmelu, žitě i pšenici.* Následkem vysokých cel nejdou pryč cizí peníze do země. Vlastní dobrá mince musí se posylati za vojskem do Uher, špatná a lehká mince zůstává v zemi a ničí všecken úvěr i blahobyť.

Tím se octli stavové při jiném stesku, kterýž vyskytl se také již na sněmu r. 1654 a vedl k ustanovení zemského průbíře. Vláda byla ochotna pomoci, ale nevěděla jak. Tudíž stesk na špatnou minci odkázán komisi a tím prozatím pohřben. — Co se týkalo cel obilních, komora česká byla rozhodně proti slevě, ze strachu, že příjmy její klesnou a ona nebude mít, čímž by platila úředníkům. Když však stavové nepřestali na sněmě dolehati na vládu, povoleno konečně zvolení tříčlenné komise (Adam Matiaš z Trantmansdorfu, Maximilián Valentin z Martinic a Mikuláš z Gerštorfu), kteráž společně s praesidentem české koruny měla zkoušeti, zdaž citelnému nedostatku peněz dá se odpomoci snížením cel obilních. K tomu účelu provedlo se na rok jisté nepatrné snížení cel, a sice při pšeničném sladu na 10 kr. místo 13 kr., při žitě na 10 místo 12 kr., při žitné mouce na 8 místo 10 kr., při sladu ječném na 10 místo 12 kr., při prose na 11 místo 13 kr. atd. vždy při jednom strychu. — Jak dopadlo za rok votum komise povědomo není, ale snížení zůstalo pak trvale.

Není pochyby, že obraz, který poskytlo toto naše vypravování, jest na veskrze neutěšený. Ale brzo přišly časy ještě horší. Události zahraničné nutily ke zbrojení a nešťastná příhoda v domě panovnickém způsobila nové a těžké zápletky. Jestliže již na sklonku r. 1654 bylo v Čechách velmi nejisto pro četné rotý lou-

pežníků, najmě Petrovských,*) zhoršily se poměry, když bylo nutno rozmnožiti posádky vojenské v zemi. Přibýváním soldatesky zdály se vraceti doby bývalého násilnictví za války třicetileté a jmenovitě z Moravy rozléhal se nárek na lupičství vojáků daleko široko.

Smrt krále Ferdinanda IV. a její následky.

Hned po rozpuštění říšského sněmu v Řezně odebral se císař Ferdinand III. se synem svým Ferdinandem IV., korunovaným již králem českým, uherským i římským do Vídně. Před časem nemocemi týraný a tudíž rychle stárnoucí císař byl s výsledkem svého namáhání spokojen, vida, že nejstaršímu synovi ještě za živa zaručil císařskou korunu, klidné držení království Uherského i dědičného království Českého. Ale jedva že se císařská rodina do Vídně navrátila, mladý král rozstonal se neštovicemi a, následkem převráceného léčení, zemřel v náručí otcově 9. července 1654. Žal císaře Ferdinanda III. byl — dle zpráv benátských vyslanců — zdrcující. Jediným okamžikem znařeny politické snahy celého života a churavý císař viděl pro sebe i rod svůj budoucnost velmi nejistou. Uzavřel se před celým světem, nebyl přístup ani radě, ani rozmluvě, ani práci, která by ho k jiným myšlénkám přivedla, uýbrž s výrazem němého bolu bez slov vyseděl celé hodiny a dni ve svých komnatách. Jen v hudbě chvílemi nalézal útěchu.

Co bude nyní? Nástupcem v zemích rakouských, v Čechách i v Uhrách stal se mladší syn Leopold Ignác, narozený 9. června r. 1640, tedy právě 14tiletý. Ale co se stane s korunou císařskou? Toť byla otázka, k níž těžko bylo dáti odpověď. Jedno bylo nepochybné: jestliže volba Ferdinanda IV. stála nesmírné oběti, byla volba Leopoldova i při největších obětech nejistá, ano zdánlivě nemožná vůbec. Poměry v říši braly obrat rodu habsburskému veskrze nepřátelský a Francie se Švédskem staraly se již, aby příště měla volba jiný výsledek nežli r. 1653.

Radové císařští sice hned po nešťastné smrti Ferdinanda IV. přičinili se o vyzkoumání poměrů v říši, aby zvěděli, zdaž není vyloučena

tabulku o clech ze všeho zboží, jak se platilo od roku 1628—1655, ale mohu z ní bohužel jen něco málo cifer, jen jako ukázkou, podati.

*) Platilo se z těchto věcí: ze strychu chmele od r. 1625 10 kr., od r. 1627 až do nynějška 6 kr., z centu másla od r. 1625 30 kr., z centu sýra od r. 1625 20 kr., z centu vlny ovčí od r. 1625 45 kr., ze strychu pšenice původně 20, potom 15 a od roku 1652 13 kr.

*) Archiv místodržitelský 1654, 17. listopadu: Místodržící tázali se panovníka, jak se mají zachovati vůči tomu, že obyvatelé pro veliké nebezpečí a nejistotu na cestách nemohou jezdit do krajských měst, aby odvedli kvoty berní?

možnost brzké nové volby. Ale hrabě Volmar, vyslanec dvora Vídeňského, sděloval celkem zprávy smutné. O Leopoldovi nechtěli kurfiřti ani slyšet. Především vymlouvali se, že není ještě plnoletým a tím snažili se volbu pozdržeti. Pak konečně měl být zvolen za císaře kdokoliv jiný, jenom ne některý člen rodu habsburského. V tom smyslu pracoval v říši vyslanec kardinála Mazarina, a obracel zření kurfiřtů na volbu mladého knížete-kurfiřta bavorského Ferdinanda Marii. Vliv rakouský v Mnichově udusil tuto kandidaturu v zárodku, ale z dalšího jednání bylo viděti, že ten z knížat německých, kdož by vyslovil se pro kandidaturu arciknížete Leopolda, musil se trásti před pomstou Mazarinovou. Tudíž rozhodnuto se ve Vídni pro postup velmi, velmi ponehálý; Ferdinand III. zdál se již tušiti, že volby syna svého Leopolda se nedočká.*)

Jestliže bídné poměry ve vlastních zemích nutily panovníka, aby vůči zápletkám na severovýchodě Evropy zachovával nestrannost a neutrality až do nejkrajnější možnosti, stala se tato politika po smrti Ferdinanda IV. tím nutnější. Chtěl-li Ferdinand III. Leopoldovi zjednati nástupnictví v říši, musil ještě obezřetněji vystupovati ve všech záležitostech evropských, aby nikde neuvalil na sebe nepřátelství. Císař Ferdinand III. zachovával se dle toho až na samý skloněk svého života. Zemím našim však proto nevedlo se lépe, protože trapná nejistota ozbrojeného míru stála právě tolik jako válka.

Od léta r. 1654 zuřil již prudký boj mezi Ruskem a Polskem. Cár Alexej Michajlovič po zvláštním poselstvu do Vídně žádal císaře Ferdinanda III., aby Poláky v boji tomto nepodporoval. Císař to neurčitě slíbil a ihned nabídl se za prostředníka mezi bojujícími stranami, což bylo od Ruska přijato. Když potom v březnu r. 1655 švédský král Karel X. Gustav strojí se rovněž učiniti vpád do říše polské a učinil o tom sdělení ke dvoru vídeňskému, nabídl se ihned Ferdinand III. rovněž k úkolu prostředníka, což však bylo zamítnuto.*) Císař vypravil na to ke dvoru krále švédského

nejlepšího svého diplomata Františka Lisolu, aby záhy byl zpraven o všech jeho krocích.

Průběh války švédské byl neobyčejně vítězný. Švédsko vtrhlo do Polska se dvěma armádními sbory; první vedl maršálek Wittemberk, druhý sám král. Šlechta i vojsko polské prchalo před Švédy bez boje; rozháranost vlády polské i zbabělost vojska ukázala se v hrozném světle. Šlechta nekatolická vítala Karla Gustava s nadšením, k němuž připojil se také J. A. Komenský, když Švédové obsadili Lešno, tehdejší hlavní sídlo Jednoty bratrské. Rázem dobyto Velkopolsko, pak obsazena Varšava, konečně i Krakov. Stejnou dobou Rusové dobyli Vilna a Lvov oblehli kozáci, kteří konali odtud nájezdy až k Lublínu. Polský král Jan Kazimír prchl do Slezska, usadil se v Opoli a dožadoval se na všech stranách o pomoc.

Císař Ferdinand III., když bylo od Švédů zamítnuto jeho prostřednictví, jednal zatím toliko s cárem Ruským a zbíjel se tak, jak toho poměry říše dopouštěly. Již na podzim r. 1654 ustanoven zvláštní dozorce (hrabě Abensberg z Traunu) nad vojenskými zásobami v Opavě,*), kteréž potom stále rozmnožovány. Na Moravu stahováno vojsko rovněž již v zimě 1654—1655. Pak se staral císař všemožně o peníze a zřízení nových pluků vojen-kých.

Český sněm byl za tím účelem svolán na 31. března 1655. Jakožto komisaři posláni k němu Křištof Ferdinand Popel z Lobkovic, Vilém Albrecht Krakovský z Kolovrat a Friedrich Leopold Věžník. Panovník žádal půl milionu zlatých na penězích. Stavové, poukávavše na velikou povodeň, kteráž následkem dlouho trvajících dešťů v únoru a v březnu vznikla, nabídli 400 tisíc zl. rýn., což bylo přijato, a sice tak, že začala se svolená berně vybírati od 13. července r. 1655 a měla do roka a 40 dnů býti vybrána a císaři odvedena. Platiti se mělo ve čtyřech lhůtách, a sice dle dosavadního způsobu, podle repartici krajských od deputovaných zhotovených, a od hlavní komise přijatých, protože, jak známo, sečtení poddaných nebylo ještě úplně hotovo. Jak zvolení byli nejvyšší berníci, vyložil jsem již svrchu (str. 323).

Vedle peněz pro císaře svolil sněm ještě jistou dávku nápojovou, dle priznání z r. 1651, na uhrazení potřeb zemských. Pak slíbili stavové, že budou po způsobu již po léta obvyklém vydržovati vojsko v zemi i v Úhrách a bude-li třeba přispějí anticipacemi k jeho částečnému rozpuštění. S tím byl sněm 29. května r. 1655 skončen.

*) D'Elvert Finanzen, II. část, str. 11.

*) A. F. Příbram: Zur Wahl Leopold I. 1654—1658. (Archiv für öst. Geschichte LXXIII, 1.)

**) A. F. Příbram: Die Berichte des kaiserlichen Gesandten Franz von Lisola aus den Jahren 1655—1660 (Archiv für österr. Gesch. LXX); A. F. Příbram: Oesterreichische Vermittlungspolitik im polnisch-russischen Kriege 1654—1660 (tamtéž svazek LXXV). Této druhé práci Příbramově, jinak velice dobře, schází důkladnější znalost některých edicí pramenů ruských.

Brzo potom svolán v Čechách zvláštní sjezd, aby povolil peníze na zaopatření zverbovaných vojáků, a půjčil císaři jistou summu peněz na nastávající útraty válečné. Ferdinand III. najímal totiž vojsko ve všech zemích; stavům tvrdilo se pro upokojení, že na vojnu nebéře se žádný osedlý poddaný, ale nebylo tomu tak. Nově najaté vojáky bylo třeba opatřiti výživou a k tomu konci sešla se dle slibu daného r. 1649 (str. 72) jistá konference, aby poradila se o proporcii, mnoho-li která země vojska vydržovati má. Kdo se jí zúčastnil není mi známo. Výsledek porady byl, že na země koruny české má připadnouti 10 dílů a na země rakouské 8 dílů. Dle tohoto měřítká řídily se žádosti panovníkovy při sjezdu v Čechách, pak také na Moravě a ve Slezsku.

Stavovský sjezd český svolán na 10. června a trval do 31. srpna, tedy déle nežli mnohý sněm. Ředitelem jeho i zároveň komisařem královským byl nejvyšší purkrabí Bernard Ignác z Martinic. Stavové vůči nebezpečné situaci, kteráž jim obšírně byla vyložena, ukázali se býti ochotnými. Nebylo již pochybno a nikoho tajno, že král švédský jest dorozuměn s knížetem sedmihradským: mohla tedy snadno válka přenesena býti do zemí císařských, ač Ferdinand III. až dosud se choval docela neutrálně. Proto ve všem vládě bylo povoleno, ovšem s výminkou, že příští sněm musí snesení sjezdu schváliti, což se potom také stalo.

Především vzala na sebe země opatření bytů a stravy pro určenou částku naverbovaného vojska a sice tak, že dle starších norem mělo se dávatí pěšimu vojáku 6 kr. a jezdcí 12 krejcarů denně, a na „servicie“ 2 krejcarey denně. Kdo chtěl, mohl dávatí vše v penězích anebo také polovičku v naturalích. Roztřídění vojska zůstaveno místodržícím, kteří také obdrželi právo k exekucí a sice směli ji prováděti prostřednictvím krajských hejtmanů. Císař zavázal se za to bděti nad kázní vojenskou a netrpěti, aby důstojníci, všelicos předstírajíce, obyvatelstvo sužovali.

Dále žádal panovník při sjezdu o půjčku na potřeby válečné; ale stavové na místě toho povolili 200 000 zlatých v hotovosti a slibovali mimo to za 50 tisíc zl. nakoupiti obilí pro vojenské sklady. Summu tuto měli složiti stavové ve 2 měsících, avšak úplně ze svého, bez obtěžování poddaných. Konečně pak usnesli se, že nikdo nesmí prodávati starou zvonovinu, měď a jiné kovy ze země ven, leč by komora česká sama toho nepotřebovala a ku pro-

deji dala svolení.*) Toto snesení opětováno pak také na sněmě r. 1656.

Záhy po sjezdu sdělil nejvyšší purkrabí, že stavové se odhodlali i těch 50 tisíc, za které chtěli koupiti obilí, složiti raději v hotovosti, ovšem s tou výminkou, že komora sama vskutku obilí koupí. Císař nabídku přijal a hned nařídil zřízení zásobáren a skoupení žita a ovsa v nejhojnější možné míře. Císařské statky obdržely rozkaz, aby všechny zásoby obilí, které mají, svezly do Prahy, kdež zřizována veliká či hlavní zásobárna. Druhá měla býti v Nisse ve Slezsku, a obě opatřeny tak, aby mohly vydržeti armádu 30 tisíc mužů po 3 měsíce. Bylo však na to málo peněz, protože Slezané nepovolili na zásobárny ani krejcaru. Ustanoveno se tedy na tom, že budou se vymáhati ve Slezsku kontribuční resty se vši přísností, ale tak, že obyvatelům bude volno, platiti je obilím, což prý — tvrdila dvorská komora — rádi uslyší, protože obilí jest velmi levné.

Ze 200 000 zlatých dalo se 10 tisíc hejtmanovi nad děly Jiřímu Ondřejovi Giglerovi na opatření hrubé střelby, za ostatní peníze verbovalo se vojsko. Z peněz pak od posledního sněmu povolených věnovaly se veliké částky na práce fortifikační v Praze, v Chebu a v Kladsku.***) Chebští žádali o slevu 1000 zl., jakožto čtvrté lhůty ze svolení učiněného r. 1654 a divno dosti, že dvorská kancelář prosbu jejich podporovala. Ale dvorská komora se co nejdůrazněji opřela proti tomu a císař rozhodl v jejím smyslu.

V měsíci září jmenován Jan Opitz z Ehrnsteina nejvyšším profiantmistrem („Obrister profiantmeisterleutnant“) pro Čechy a předložil počátkem října veliký plán pro vojenské zásobení země. V Praze měla zříditi se, jak řečeno, hlavní zásobárna, ale měla ve tři částky se rozdělit; vedle toho měly zásobárny menší zaříditi se v Chebu, v Plzni, Hradci Kralové a v Kladsku. Platy pro všechny dozorce vyměřeny na 241 zl. měsíčně.***)

*) Současného snesení tohoto sjezdu nemohl jsem dosíci; užil jsem toliko výtahu vydaného v Rieggerových Materialien XI, str. 130 a pak zpráv u Tomka a B. Rieggra. V Rieggerově výtahu stojí, že 200 000 zl. mělo se složiti do roka, kdežto v dopise finančního archivu ze dne 4. září 1655 praví se, že „ve dvou měsících,“ což jest správnější.

**) Archiv minist. financí: 24. května, 17. července, 4. září, 10. září, 13. října, 23. října, 26. a 28. října 1655. — Odtud také zprávy o Moravě, o nichž doleji se zmiňuji.

***) Opitz stál o to, aby za správce magazinů povoláni byli mužové, kteří se v tom již od dřívějšíka vy-

přibýlo tím velmi mnoho práce a bylo potřebí mužů zkušených, potvrzen touto dobou (16. října) Vilém Albrecht z Kolovrat na dalších 5 let za presidenta komory, což by za jiných okolností sotva se bylo stalo, protože dvorská komora s náhledy jeho bývala z husta nespokojena. Zásobárny zřizovaly se ihned potom, dle návrhů Opitzových.

Na Moravě hleděl se panovník především dohodnouti se stavy o zaplacení berních restů, o nichž, jak vyprávěno, bývala již dlouhá jednání. Když komise s vyšetřením jich byla hotova, docílena v soukromí jistá shoda, aby totiž stavové za veškeré resty, až do konce 1651, zaplatili určitou summu peněz a tím dlouhou i mrzutou záležitost tuto zkoncovali. Císař svolal potom sjezd stavů moravských na 8. března r. 1655 do Brna. Ale pro veliké deště a povodně musil býti odložen až do 19. dubna. Komisaři císařskými byli při něm zemský hejtman hrabě Rotál a rada dvorské komory Václav Hegenmüller. Stavové brzo usjednotili se a nabídli za berní resty 100 tisíc zlatých, kteréž začínaje lednem 1656 ve čtyřech letech měly se splatiti. Komisaři přijali nabídku a usnesení o tom ihned bylo od císaře schváleno a publikováno.

Tím však sjezd se neskončil, nýbrž císař podal k němu ještě jiné žádosti, čili „extraordinární postulaty“. Poněvadž pak hrabě Rotál, hned jak záležitost berních restů byla skoncována, složil úřad zemského hejtmanství a druhý komisař Hegenmüller odejel do Vídně, ustanoven dne 21. května za komisaře ku projednání jich nejvyšší komorník Gabriel hrabě Šerényi, kterýž současně, ač s dočasným ponecháním v došavadním úřadě, jmenován byl zemským hejtmánem moravským.

Jednání o postulaty trvalo velice dlouho, takže sjezd teprve 22. září 1655 se skončil.*) Císař postupně žádal o následující: 1. aby stavové opa-

znali. I navrhoval pro Staré Město Maximiliána de Cara, pro Nové Jiřího Hermanna, inspektora nad Novoměstskými mlýny, pro Malou Stranu Jakuba Hübla. Pro Cheb tamějšího primátora Jiřího Arnošta Thumbsera, pro Plzeň Adama Šebestiána Schnobeliga. V Hradci Králové a v Kladsku měly tamější městské úřady vynajít vhodné osoby. Platu měli mítí tito profiantmistři v Praze a v Chebu po 20 zl., v ostatních městech po 15 zl. měsíčně, nádenníci po 5 zl. měsíčně, a zástupce nejv. profiantmistra 40 zl. měsíčně.

*) Současný tisk jeho, jako i o sobě vydaného snesení o berní resty, měl jsem z c. k. studijní knihovny Olomoucké. — Možno dosti, že celý sjezd nezasedal bez přetržení, nýbrž s přestávkami, že však teprve v září byl zavřen, viděti jest z tištěného snesení docela nepochybně.

třili příbytky i potravu pro vojsko naverbované k doplnění dvou pluků (jednoho pěšího a jednoho jízdného), které na Moravě posádkou ležely a dosud byly neúplny; 2. aby po způsobu českého stavovského sjezdu a též dle vzoru stavů rakouských na místě půjčky povolili jistou summu peněz na verbování vojáků; 3. aby svolili dáti určité množství obilí pro vojenské zásobárny.

Stavové téměř bez výhrady přiklonili se k žádostem panovníka. Na verbování vojáků povolili 60 tisíc zlatých, které do Vánoc měly býti od deputovaných stavovských vybrány a sice tím způsobem, že na každý „giltperd“ uloženo 250 zl., kteréž dáti měli páni z vlastních kapes, a vedle toho rozvržena jistá částka na duchovenstvo, nobilitované osoby, úředníky, svobodníky, kupce a jiné živnostníky. Pro zásobárny vojenské svolili pak, docela dle rozpočtu a návrhu dvorské rady vojenské, 40 tisíc měřic obilí, a sice 6 tisíc měřic pšenice, 20 tisíc měřic žita, 4 tisíce měřic ječmene a 10 tisíc měřic ova. Co se týkalo příbytků a stravování naverbovaných vojáků, stavové usnesli se ve smyslu práni panovníkova, povolili, dle trochu jiného měřítka, totéž jako v Čechách, a vyměnili sobě toliko, rovněž dle vzoru sjezdu pražského, aby rozdělení soldatesky po bytech zůstaveno bylo pouze stavům; krajští hejtmáni měli přihlédnouti, aby nikdo přetěžován nebyl, pak aby zachována byla přísná kázeň, a kdo by z vojáků ji porušil a obyvatelům škody působil, aby odnětím porcí v hodnotě učiněné škody potrestán byl.

Než ještě skončil se rok 1655 a peníze právě svolené byly položeny, svolán byl zase sněm moravský a sice na 13. prosince t. r. *) Za komisaře císařské posláni do Brna hrabě Humprecht Jan Černín, hrabě Jan Baltazar Vetter z Lillieu a Sigmund Ferdinand Sak z Bohuňovic. Císaři šlo o velikou věc a proto vezl sebou Černín vlastnoruční dopisy k četným osobám světským i duchovním, aby propošení dvoru podporovali, a brzo usnesení učinili, neboť, dle řeči hraběte Černína při otevření sněmu, bylo třeba řídit se starým prý příslovím, „kdo co dobrého brzo učiní, jest jakoby tuplem učinil“.

Mnoho-li císař na penězích žádal, a stavové svolili, nevím; bezpečno jenom jest, že sněm

*) Tištěného snesení jsem se nedopídl. Moje vypravování zakládá se na četných aktech archivu Jindřichohradeckého (kteráž uchovala se tam proto, že jeden z hrabat Černínů byl komisařem při tomto sněmě) a pak na dvou kusech, zachovaných v archivu ministerstva vnitra ve Vídni (žadání stavů bez datum, odpověď ze dne 25. ledna 1656).

konečně v jedné příčině od nářků postoupil ke rozhodnému skutku. Že rozvrhování berně svolené dle „giltperdů“ jest nestejné a nespravedlivé, vědělo se již dlouhá léta. Již r. 1650 slíbili stavové, že vykonají přípravné práce pro generální „šacunk“, avšak teprv na tomto sněmě zřídili visitační komisi, kteráž měla hned z jara roku 1656 započítati činnost a provésti za příčinou berní nové sečtení domů a obyvatelstva i vyšetření půdy, pokud byla vzdělávána nebo spustlá.

Již za dva dni po zahájení sněmu došel z Vídně důležitý dodatek ku proposici. Dvorská kancelář z úmysla zdržela dodání jeho, aby přijetí jiných požadavků nebylo stíženo. Šlo také vskutku o věc většího dosahu. Císař obával se, že při rostoucích zápletkách válečných bude třeba armádu ještě více sesílit a potřeby pro zvýšený počet vojska na dědičné země rozvrhnouti. I měli sněmovní komisaři soukromě se vyptávati, zdali by stavové, pro případ velikého nebezpečí, když by nové vojsko na kvap musilo k nim do země býti vloženo a sněm nebylo možno svolati, chtěli dáti úřadu hejtmanskému plnou moc, aby sám provedl ubytování a zásobování vojska dle potřeb císařské služby i země. Příští sněm mohl by pak rozvržení zemským hejtmánem učiněné dodatečně schváliti. Vyzkoumají-li sněmovní komisaři, že by stavové nebyli tomu na odpor, měli tento dodatek předložiti sněmu a žádati o udělení eventuálně plné moci pro úřad hejtmanský; kdyžby však v soukromých rozhovorech shledali, že stavové by byli proti tomu, neměli v plném sněmu žádati ničehož, nýbrž vyzkoumati jen, k jakému jinému způsobu by stavové pro případ nenadálé potřeby nejvíce se klonili, aby panovník věděl, jak se zaříditi. — Komisaři sněmovní zajisté o šetření svém podali podrobnou zprávu císaři, ale my bohužel nevíme, jaký další osud potkal tuto část proposice panovníkovy.

Za to jest nám povědomo, že stavové, učinivše zadost požadavkům dvora, sestavili řadu článků svých, přijali je na sněmě a žádali, aby také panovník je stvrdil. — První z nich dotýkal se velikých stížností na vojáky. Císař vydal již v roce 1654 přísné nařízení o kázni ve vojstě i v obyvatelstvu, ale nebylo nic naplat. Vojsko obíralo sedláky po silnicích, a šel-li si kdo stěžovati, nepořídil ničehož, protože z pravidla nevěděl, ke kterému pluku nebo oddělení loupežní vojáci patřili. Žádali tedy stavové, aby za utrpené škody směli vojákům dle snesení posledního sjezdu odpráti porce, a pak aby důstojníci byli donuceni zůstávati v místech

jim vykázaných a chrániti obyvatelstvo před násilnostmi. Císař k první částce žádosti nesvolil, nýbrž slíbil vydati ještě více zostřená nařízení o kázni, což se také stalo.

Potom přáli si stavové, aby byl zaveden lepší pořádek při výběru berní. Již dávno stěžováno si, že počet výběrčích je malý, na konec byli toliko dva pro celou zemi. I žádali stavové, aby zase bylo, jak bývalo, výběrčích 5, t. j. pro každý kraj jeden. Císař slíbil, že si vyžádá dobré zdání od dvorské komory.

Pak stavové navrátili se k staré, dávno ztracené záležitosti, a prosili císaře, aby Opavsko bylo opět přivtěleno k Moravě. Popud k této žádosti vzali z toho, že kníže Karel Euseb z Lichtenšteina, držitel knížectví, nechtěl státi k půhonům soudů moravských. Císař odpověděl, aby mu stavové podali o této věci bližší vysvětlení.

Konečně žádali stavové o zřízení nových skladišť pro sůl, opětovali stížnost, že někteří obyvatelé přese všechny zákazy vybírají neoprávněná mýta, a vyslovili se, že chtějí vydati zvláštní policejní řád co oděvu a šatstva se týká. Císař první dvě věci sliboval vyšetřiti, ve příčině pak poslední výjádřil libost svou a a přál si, aby návrh policejního řádu vypracován byl od zvláštní komise a pak předložen ke dvoru ku schválení.

* * *

Mezi tím co ozbrojený mír vyžadoval tolik a tak velikých obětí, hledaly všechny válčící strany přátelské styky při dvoře vídeňském. Švédský král neopomenul oznamovati císaři každé ze svých vítězství, při čemž více poroučel než prosil, aby Ferdinand III. zachoval i na dále nejprísnější neutralitu. Na druhé straně vypuzený ze své země král polský nepřestával žádati o pomoc a podporu. Jeho podporoval kurfiřt Fridrich Vilém brandenburský, kterýž dal vzkázati císaři, neutvoří-li se brzo pevný a velký spolek proti Švédsku, že ze všech stran ohrožené Brandebursko bude nuceno hledati smíru s Karlem Gustavem a po případě uzavřít i s ním spolek. Jan Kazimír nabízel na konec za poskytnutou pomoc i korunu polskou rodu habsburskému. — Naproti tomu ohledy k Francii, zření ku příští volbě císařské, a šetrnost ku vlastním zemím, nutily dvůr ku další neutralitě, již následkem přílišných úspěchů švédských i nebezpečné.

Císař Ferdinand III. pokusil se v těchto okolnostech ještě jednou prostředkovati mezi stra-

nami. Tím mělo býti vyhověno králi švédskému a přece neopouštěno nešťastné Polsko. Ale účelu touto cestou nedosaženo. Karel Gustav z váhavosti vlády vídeňské soudil na její slabost a kurfiřt brandenburský byl okolnostmi donucen, se Švédskem jednati o spojení. Polskému králi opět nebylo spomoženo pokusy o mír, nýbrž on potřeboval armádu — a spojence.

Po nešťastném létu 1655 nastával zatím v roku 1656 v Polsku obrat. Šlechta styděla se za zbabělost, při vpádu švédském projevenou, a tím tížeji snášela jeho divoké a nepřátelské soldatesky. Někteří mocní šlechtici uzavřeli v lednu 1656 konfederaci, sbírali vojsko, hlásali povstání proti cizímu vetřelci a zvali krále Jana Kazimíra, aby ze Slezska se navrátil a postavil opět v čelo armády. To se stalo. Z jara r. 1656 spatřujeme Švédy všude na ústupu. Poláci vytlačili je z jednoho místa po druhém a doufali do léta celou zemi osvoboditi. Při této příležitosti dobytý od Poláků 29. dubna roku 1656 Lešno a v boji se švédskou posádkou vzešel oheň, jímž celé město lehlo popelem. Jednota bratrská znovu rozptýlena a J. A. Komenský ztratil veškeren majetek, všechny spisy své, veškeré rukopisy: plody to namáhavé práce celého života!

Dvůr císařský nepřestával jednati. S Ruskem po celý čas války spojení nebylo přetrženo a v létě 1656 dařilo se již sprostředkování míru mezi cářem Alexejem a Janem Kazimířem. Mír tento obrátil se potom záhy ve společný postup proti Švédům. Také Dánsko zbrojilo k válce. Spojené vojsko švédsko-brandenburské dobylo sice nad Poláky koncem července 1656 skvělého vítězství u Varšavy, ale ani tím se nepolepšilo o mnoho postavení švédského vojska v nepřátelské zemi. Události spěly k rozhodnutí a pro císaře Ferdinanda III. den ode dne stávalo se nezbytnějším, aby v pravé chvíli zaujal pevné a především určitější postavení k bojujícím stranám. — Dříve než se k tomu bylo odhodláno, bylo ještě nutno provéstí korunovaci v Uhrách i v Čechách a rozmnožiti moc válečnou.

Korunovace Leopolda I. Spolek s Polskem. Smrt císaře Ferdinanda III.

Zdraví císaře Ferdinanda III., nikdy ne příliš pevné, horšilo se od smrti nejstaršího syna a nástupce trůnu velmi povážlivě. Také duševní pružnost ztrácela se a místo její zaujímati počala lhostejnost ke všemu. Bylo tudíž třeba pomysleti na korunování druhého syna

Leopolda, aby aspoň v našich zemích nedařící změna trůnu odbyla se hladce, když naděje na císařství den ode dne byly nejistějšími.

Především rozepsán byl sněm v Uhrách na leden 1655. Byloť se co obávati bouřlivých schůzí, protože sněm již dlouho nebyl svolán a úřad palatinský zůstával neobsazen. Nicméně po delším vyjednávání spory byly uklizeny a když císař svolil k obsazení palatinátu byl pak brzo na to Leopold za krále uherského prohlášen (27. června 1655) a když podepsal příslušný diplom, také korunován.

S korunovací v Čechách sečkalo se až do sněmu, kterýž svolán za příčinou berní 17. července 1656. — Mělo již dříve přijíti k rozepsání jeho, ale stará nesnáze o sestavení proposice stala se příčinou několikerého odkladu. Psáno dlouho sem i tam, co všechno má býti do proposice dáno.*) Dvůr přál si co nejvíce, z Prahy od komory české a od místodržících stále docházely prosby, aby se požadovalo co nejméně. Dvůr byl ve velikých finančních nesnázích; nechtěl sice, aby o nich veřejně na sněmě se mluvilo, ale dvorská kancelář měla právě proto přičiniti se, aby stavové aspoň 450 tisíc a v nejhorším případě 400 tisíc svolili a sice bez interkaláru. Z Čech zase dopisováno, že se bude muset tentokráte hodně sleviti, protože některá města (výslovně jmenuje se Nový Bydžov) vyhořela a protože horní města v Krušných horách musejí nějaké slevy dosíci, sice že nikdo z těch, kdož do Sas utekli, se nenavrátil, a bude po dolování. Kraj Loketský se také bouřil, že na něho dle elaborátu revisijního výboru tuze mnoho chce se ukládati, což tamější obyvatelé platiti nemohou a nebudou, a vedle nich Chebská prudce útočili pro repartici od předešlého sněmu na ně uloženou.

Císař žádal dobré zdání od místodržících o těchto věcech (21. února) Ve příčině Loketska odpověděno 8., ve příčině Chebských 13. března.**) Loketský, pravili místodržící, jest již pouhým krajem Čech, ničím více, Loket pak a Karlovy Vary svobodnými městy královskými. Tudíž musí stejné břímě nésti s ostatními. Tot bylo zajisté správné, ale v praxi nedá se popřít, že v Loketsku na jednoho osedlého počítáno bylo nepoměrně méně strychů nežli v ostatních krajích (str. 326) a že jedině tím napočten tak veliký počet usedlostí.

Co se týkalo Chebských, pravili místodržící,

*) Akta finančního archivu od ledna až do září 1656.

**) Archiv místodržitelů (8. března); Kürschner, l. c. str. 133—135.

že si nemají nač stěžovati. Zdá-li se jim, že jsou přetíženi, ať svolí, aby u nich visitační komise provedla sečtení jako se stalo v celých ostatních Čechách i v Kladsku: potom bude se moci mluvit o slevě a narovnání v herní dle ostatních krajů. Ale Chebští byli proti visitačním komisím a proti sčítání; hájili své výlučné postavení jako zástava od říše tím, že nechtěli se poddati k jakékoliv konformitě s ostatní zemí. — Že záležitost tato naprosto neměla příchuti národnostní, viděti nejlépe z toho, že česká dvorská kancelář sdílela stanovisko Chebských úplně, kdežto česká a hlavně dvorská komora, jenom z Němců složená s tuhou důsledností stála na stanovisku centralistickém a nechtěla, aby se Chebským povolilo. Již byl sněm pohromadě a spor se ještě vlekl. Konečně rozhodl jej panovník reskriptem ze dne 7. srpna 1656 ve smyslu dvorské kanceláře. Císař praví v něm, že by byl rád viděl, kdyby Chebští byli srovnali se s ostatní zemí a provedli sečtení osedlých prostřednictvím visitační komise. Ale přihlížeje k jejich výsadám a staré zvyklosti, ponechává je panovník při dosavadním způsobu a bude s nimi po sněmě českém o kontribuci zvláště jednati. — Místodržícím se potom nařídilo, aby Chebských nikdo se nedotýkal a stavové čeští rozvrhovali kontribuce jen na sebe, bez kontingentu Chebských. Toliko v případě náhlé a nenadálé potřeby válečné, když by nebylo možno stavů Chebské svolati, směli místodržící uvaliti na ně břímě platů a ubytování rovnoměrně s ostatní zemí.

Stavové vidouce na sněmě, že schyluje se spor na prospěch Chebských, velmi se horšili a žádali ještě 1. srpna r. 1656 ostře, aby pro Cheb nedělala se nějaká výminka, že patří k Čechám a tudíž musí podle nich platit. Potom však, když reskript byl vydán, učiněno snesení, které si mohl vykládati kdo jak chtěl.*) A poněvadž i reskript Ferdinanda III. postrádal přesnosti a jasnosti, nebyl tím spor stavů českých s Chebem odklizen na dobro, nýbrž jen odložen.

Obsah proposice sněmovní byl mezitím definitivně rozhodnut 10. července 1656. Byl ve všech kusech vůči přáním stavů a místodržících i české

komory zamítavý; jmenovitě odmítlo se, jak již svrchu řečeno, povolení sebe menší částky na splacení dluhů komorních, a jakékoliv úlevy pro horníky. Kdo viděl trochu hlouběji, nemohl se tvrdosti této podiviti. Dvůr císařský nebyl s to vystrojiti se za včas ke korunovační jízdě do Prahy, protože nemohl ani půjčkami na vysoký úrok sehnati potřebných peněz. Všecko pohltila za poslední dvě léta armáda. Ba dále. Česká komora měla dáti ke korunovaci zhotoviti mince korunovační, které se lidu rozhazovaly a cizím vyslancům i hostům dávaly na památku. Poněvadž se dal ke korunovaci Leopolda I. očekávati větší nával hostů, nařizeno komoře, aby se zhotovilo tentokráte mincí za 3000 zl. (jindy jich bývalo za 1900 zl.).

Komora česká odpověděla, že nemá z čeho by ty mince dala udělati. Dvorská komora sdělila na to, že sama rovněž nemá ani krejcaru, aby tedy sehnal potřebný náklad mincmistr Schönfeld. Na to zase česká komora, že Schönfeld nemá praničehož, a že jen oba deputovaní nad tácem a solí mohli by pomoci. Od těch se však naprosto nesmělo ničehož chtíti, protože Jan Antonín Losi nebyl povinen žádnou poukázku ode dvora vyplatiti, dokud z příjmů solních a tácu jeho dluh zaplacen nebyl. Co nyní počíti? Dvorská komora již měla strach, že k vůli mincím zdrží se korunovace. Konečně nalezena cesta: radové české komory vypůjčili si s „nasazením vlastního kreditu“ žádané 3000 zl., aby korunovační mince v čas mohly býti hotovy. Dvorská komora radila sama k tomuto kroku a slibovala, že v Praze při korunovaci bude hledati cesty, jak by se tyto peníze zaplatily.*) — Ukázka tato zajisté k porozumění situace postačí.

Sněm se sešel 17. července 1656. Poněvadž panovník nemohl od počátku býti přítomen, zastupovali ho zatím Maximilián Valentin z Martinic, Vilém Albrecht z Kolovrat a Friedrich Věžník, jakožto komisaři. Sněmovní snů měla novou tvárnost. K žádosti nejvyššího komorníka Ferdinanda Arnošta z Valdšteina povoleno již 14. prosince 1654 v tajné radě, aby sněmovna byla nově „vytapestirována“. Část útraty nesla země, část (1678 zl.) měla zaplatiti dvorská komora, ale pak také zaplatil úřad nejvyšších berníků. Tapety objednány od jistého obchodníka z Nizozemí. Hrabě Valdštejn zaručil mu, že je doveze do Čech bez cla, což se teprve po delší době schválilo. Trvalo dosti dlouho než vše bylo hotovo, jistě až do samé koruno-

*) Nadto nade všecko J. C. a K. Mt to tak milostivě naříditi ráčil, aby v jednon. i druhém předřečeném místě (Kladsku i Chebsku), co se peněžité kontribuce a vychování soldatesky dotýče, vedle starobylého způsobu a obyčeje se jednalo a oni Kladští tak dobře jako Chebští s obyvateli království tohoto, jako předešle, spolu trpící byli. Spolu trpět Chebští vždy chtěli, jen že dle svého uznání a ne dle vyměření stavů českých. „Starobylý způsob a obyčej“ dopouštěl také nejméně dva výklady.

*) Finanční archiv: 26. července, 5. srpna a násl. 1656.

vace Leopolda I. hlavně proto, že Valdštejn mezi tím zemřel. *) Staré tapety věnovány k návrhu místodržících a se svolením císaře kostelu sv. Víta, kdež byl toho času veliký nedostatek ozdob a proto prý se jich při slavnostech dobře mohlo užítí.

Dne 1. srpna dali stavové odpověď na propozici. Vypočetli především, že v loni povolili 650.000 zl. v penězích a 694.643 zl. 45 kr. že stál náklad na vojsko. Tedy dohromady 1,344.643 zl. 45 kr. ! A to prý jest více než dosti, hledě k tomu, že poddaní se rozbíhají, a mnozí si sáhli i na život, a hledě k tomu, že obilí nic neplatí. Jindy byla bečka soli za strych žita, teď jest za 12—15 strychů ! Protož pro Boha a jeho smilování prosili, aby císař slevil ze svých požadavků, aby slevil na soli a ještě trochu snížil clo. A teď nastalo opět velké smlouvání, až konečně stavové povolili — mimo útraty na potřeby zemské — dvě dosti veliké dávky.

Předně, slíbili vydržovati všecko vojsko v zemi ubytované i od posledního sněmu nově naverbované a svěřili hlavní komisi, aby spolu s místodržícími provedla rozřídění po bytech i všechny ostatní repartice tak, aby vojákům neplatilo se více než posledně bylo sneseno. Aby se pak neodvádělo peněz na více vojska nežli jest ho v zemi, měl každého čtvrt léta předsevzat býti muštrník, a důstojník, který by při falsi byl postižen, měl na příště ztratiti, co předem se mu zaplatilo na mužstvo, jehož neměl. Na neplechy soldatesky byly veliké stížnosti. **) Císař vydal 28. března 1656 patent o zachování kázně, kterýž při sněmě ještě zostřen, jmenovitě tím, že zvláštní důstojník se 12—15 jízdnými měl krajským hejtmanům pomáhati k zachovávaní bezpečnosti v kraji, především proti vojákům, kteří by bez „pasbrifů“ se toulali po cestách za kořisti a loupeží. Vyměreny také přísné tresty na všechny jiné škůdce.

Za druhé svolili stavové k vlastní potřebě panovníkově 380 tisíc zlatých a sice bez přetržení, t. j. že ode dne, kdy končilo předešlé svolení (24. srpna), tato daň se počala vybírat i v roce i ve 40 dnech musila býti odvedena a sice ve čtyřech lhůtách. Generální rozvržení berně na kraje provedla hlavní komise, a sice

*) 26 května 1656. — Tělo jeho v únoru 1657 převezeno a uloženo v rodinné hrobce u Františkánů v Turnově. — Dle zpráv z tamějšího archivu františkánského, kteréž se innou sdělil pan Šimák.

**), Dopis z března 1656 o škodách od vojska ve Slanském kraji způsobených z pozůstalosti páně Donebaurovy.

nemůže býti nejmenší pochybnosti o tom, že stalo se tak již na základě elaborátu revisijního výboru o posledním sčítání, ač pro samé rekursy jednotlivců nebyla ještě záležitost tato skončována. Podrobné či partikulární repartice v krajích provedli pak v mezích generálního rozvrhu krajští deputovaní. Jenom podrobněji určeno od sněmu, že majitelé svobodných dvorů pro tentokráte budou platiti za dva osedlé, pak ustanovena kvota pro židy a srážka pro ty, kdož dali anticipace na vojáky anebo utrpěli od nich škody.

Mezi tím přijel císař Ferdinand III. s manželkou svou Marií Eleonorou, synem Leopoldem a arciknížetem Leopoldem Vilémem do Prahy *). Z Vídně vyjeli s četnou družinou **) dne 17. srpna a za 10 dní (27. srpna) byli v Brandýse nad Labem, kdež je očekával nejvyšší purkrabí se všemi úředníky a s četnými zástupci šlechty. Na zjezdě (28. srpna) po obědě vypravil se průvod do Prahy, kamž vjel Novou branou, které odtud říkalo se také „brána císařská“. Za obvyklého vítání, přerušovaného prudkým lijákem, dostali se císařští manželé na hrad; arcikníže Leopold Vilém ubytován v domě Rosenberském.

Císařovna Marie Eleonora, třetí manželka Ferdinanda III., dosud nebyla za královnu českou korunována; teprv nyní, ač churavá a ve stavu požehnaném, přijela za tím účelem do Prahy. Korunovace její ustanovena na 11. a Leopoldova na 14. září. Dříve však ještě sněm musil dokonati práce své.

Císař nepřál si ničehož více, než aby zůstala i na dále v činnosti dozorčí komise nad fortifikačními pracemi, k čemuž sněm svolil, **)

*) O cestě do Prahy zachovala se zpráva v archivu ministerstva vnitra ve Vídni, potom v archivu místodržitelství. O korunovaci jest současný německý popis v archivu arcibiskupském (přepis v archivu zemském). Viz k tomu Mikovcův článek v Lumíru 1860, II, str. 808 a Kráslova Kard. Harracha str. 549, 551.

**) Z členů tajné rady připomínají se jakožto přítomní v Praze: kníže Václav Euseb z Lobkovic a Weikhard z Auersperka, president dvorské komory hrabě David Ungnad a místopresident hrabě Sinzendorf, markýz Gonzaga, hrabata Rotál, Portia, Cavriani, Stahrenberg, Colloredo a Schwarzenberg.

***) Císař činil to proto, že oběma fortifikačním stavitelům mnoho chyb se vytýkalo. — Jeden z nich, Santin de Bossi, v zadání k císaři (ad 8. června 1656) rovněž jevil se způsobem stavby velikou nespokojenost. Vykládal obšírně, kterak na Vyšehradě se láme skála a potom staví zeď 7 loket zšíří, jakoby skála nebyla pevnější, nežli jakákoliv zeď. Ale když již se staví, stačí šířka 3 loket a může se mnoho peněz uspořít. — Chtěl, aby se na to zvolila komise, a pro příště aby se zadávala stavba tak, že svolají se mistři, a ten kdo nejméně bude požadovati, má práci obdržeti.

a pak aby se povolila berně korunovační pro manželku jeho i pro následníka trůnu. Stavové svolili 24 tisíc zlatých rýnských, polovici pro císařovnu, polovici pro Leopolda I. Tím sněm 12. září uzavřen.

Korunovace a holdování stavů vykonány s předepsanými ceremoniemi. Marii Eleonore vstavila 11. září korunu na hlavu abatyše od sv. Jiří (Justýna Anna Ettlová z Rosenfelsu), následníka trůnu Leopolda I. korunoval 14. září kardinál-arcibiskup Harrach, za assistance biskupa Litoměřického a probošta Vyšehradského. Hostiny a slavnosti korunovační byly celkem nehluché pro neustalou churavost císařovu a také pro stav císařovny Marie Eleonory.

Ferdinand III. viděl Prahu naposledy a jako v předtuše brzké smrti, vedle nutných sezení tajné rady a vyřízení některých sporů mezi českou komorou a mincmistrem Schönfeldem, většinu času věnoval pobožnostem. Také do Staré Boleslavi zajel a když byl již na cestě z Prahy do Vídně, dne 25. září, ještě jednou se zde pozdržel celý den i s chotí svou na vroucích modlitbách. Také byl kostel i obraz P. Marie hojně obdarován.

Prostředky povolené sněmem českým některak dvoru nepostačovaly. Mimo to začali si nejv. berníci tuze stěžovati na nesprávnost v placení, zejména při obyvatelích kraje Plzeňského a Kouřimského, napřed u místodržících, pak u samotného císaře. Ferdinand III. nařídil 26. února 1657*), aby proti nedbalcům přikročilo se s exekucí a bude-li ještě příkřejších prostředků třeba, žádal o podání příslušného návrhu.

Proto ihned, jakmile staré svolení bylo došlo, rozepsán také sněm moravský k 19. únoru 1657. Komisaři při něm byli: Vít Jiří Holický ze Šternberka, Václav Hegenmüller a Melichar Lednický z Ledenic. Stavové povolili, mimo vydržování vojska, 190 tisíc zlatých rýnských, z čehož 20 tisíc bylo určeno na práce fortifikační, ostatek k volné dispozici panovníkově. Pro dozor nad stavbami pevností, zřídili, poněkud po vzoru českém čtyři čtyřčlenné komise, které v krajích Olomouckém, Brněnském, Jihlavském a Hradištském měly seděti a na fortifikace dohlížeti.

Ve příčině způsobu, jak by se svolená berně vybírali měla, konstatoval sněm, že musí ještě zůstat při gillpferdech, protože visitační komise, loňského roku zvolená, není s prací svou ještě

*) Archiv místodržitelů (přepis v archivu zemském).

hotova. Nicméně musíme za to míti, že sečtení bylo během r. 1656 již vykonáno, ale nepochybně nebyly ještě relace srovnány tak, aby dle nich již teď berně rozvrhnouti se mohla.

Soudím tak z toho, že z r. 1656 zachovaly se již úřední popisy domů i rolí, poněkud jiným způsobem provedené nežli se stalo v Čechách. — Podle zpráv, které o tom před rukama mám*), bylo r. 1656 na Moravě přes 96.200 domů poddanských; z nich bylo 70.300 obydlých a 25.900 pustých. V tom jsou také domy židovské, jichž spočteno 830 obydlých a 330 pustých. V 7 královských městech (v Brně, Olomouci, Jihlavě, Znojmě, Hradišti, Kyjově a Uničově) nacházelo se kolem 1800 domů obydlých a 450 pustých. Tedy úhrnem v celé zemi okolo 72.000 domů obydlých a 26.350 pustých, bez hradů, zámkův a domů vrchnostenských, jenž nebyly čítány. Počítáme-li 6—7 lidí (i s čeládkou) na jeden dům bylo na Moravě po válce něco málo přes 500.000 duší, mezi nimi 5800 židů. — Zdá se, že v těchto číslech není obsažen počet domů v moravských obvodech ve Slezsku, jichž bylo 1734 obydlých a 160 pustých, celkem s něco více než 12.000 obyvateli.

Každým způsobem sečtení toho ukazuje na počet obyvatelstva nepoměrně vysoký proti Čechám i nepoměrně vysoký proti zprávám, které máme o městech moravských po odchodu Švédů.***) Byloť by připadlo r. 1656 vždy ještě na jednu čtvercovou míli asi 1250 lidí. — Spustlých částečně již lesem porostlých rolí shledáno přes 545.000 měr, t. j. téměř čtvrtina celé země.

Také na Moravě, jako před tím v Čechách, přemnozí obyvatelé nebyli s výsledky tohoto sčítání spokojeni, což vedlo ke stížnostem a po letech k důkladné revisitaci celé země, kteráž provedla se z nařízení sněmu v r. 1669—1679.

* * *

Poměry na bojišti polském stávaly se mezi tím den ode dne spleťtějšími. Polsko, i přes

*) Ne na základě vlastního badání, nýbrž z laskavých sdělení p. prof. Fr. A. Slavíka v Brně, kterýž za nedlouho vydá spis o statistice Moravy po válce třicetileté dle popisů v zemské registratuře v Brně chovaných. Všecka čísla v textu uvedená pochodí tedy z této chystané publikace.

**) Durdík: Schweden in Böhmen und Mähren, 369—371, D'Elvert: Beiträge, IV. str. CCLXXIV—CCLXXVI. Dle D'Elverta byl by počet domů ve městech královských r. 1669 též jako 1656. — Není pochybnosti, že podrobným badáním prof. Slavíka věc tato náležitě bude objasněna.

statečnost během léta 1656 dokázanou, samo sobě pomoci nemohlo. Nepříspěje-li mu císař, bylo vydáno v šanc ponížujícímu míru se Švédy. Co učiní pak král Karel X. Gustav s četnými pluky svých vojnů? Rozpustiti je nechtěl, a chudá země švédská je také obživiti nemohla. Bylo tudíž vždy větší nebezpečí, že po pokorení Polska Karel Gustav ve spojení s kurfiřtem brandenburským a knížetem sedmihradským přenesl válku do zemí císařských, především do Slezska a pak na Moravu a do Uher. V tom smyslu byli v táboře švédském činnými agenti kardinála Mazarina a pro kurfiřta brandenburského, připojili se k veliké koalici proti domu habsburskému dělala se mezi jiným naděje na — Slezsko.

Následkem toho uzavřel již 1. prosince r. 1656 císař Ferdinand III. s králem polským Janem Kazimírem smlouvu, ve které mu slíbil poslati ku pomoci 4000 mužů. Přitom však vždy Rakousko nemělo samo a zjevně vystoupiti na jeviště, nýbrž i dále prostředkovati, a jmenovitě vši silou starati se o to, aby kníže sedmihradský nespojil se s králem švédským.

Ale naděje tato nesplnila se. V lednu 1657 vytáhl Jiří II. Rákocy s armádou velmi nezřízenou, ale četnou (60 tisíc mužů) do Polska a spojil se s Karlem Gustavem švédským. Byla mu za to slíbena velká část polského království. Teď nebylo o prostředkování více řeči. Císař měl nyní na vybranou: mohl očekávati jistou záhubu Polska a pak válku ve vlastní zemi, nebo mohl předejiti tomu, a utvořiti s Ruskem, Dánskem a Polskem pevný spolek proti Švédům i jich spojencům a začíti s nimi válku ofensivní — vpádem do Polska. K tomuto kroku s velkým důrazem radil císařský vyslanec František Lisola, kterýž neustále na bojišti se zdržoval.

Dvůr klonil se následkem toho po dlouhém těžkém přemítání k válce. Hned v lednu upraveno rychlé poštovní spojení mezi Nissou, Prahou a Vídní; potom od Antonína Losiho, dvorského komorního rady Václava Hegenmüllera a slezského

rady při komoře Michala Welliho vyžadováno dobré zdání o bezodkladném zjednání nových peněžitých prostředků. S moravským rentmistrem Mikulášem Nusserem, kterýž dlouho těšil se veliké přízni, nyní rovněž ostře naloženo, protože se ukazovalo, že správně nehospodář. Počátkem února 1657 složen z úřadu on i jeho kontrollor, a za rentmistra dosazen Antonín von Heimb, kontrollorem pak jmenován František Eggel. Oba dostali přísné instrukce, že jeden bez druhého nesmí nic důležitého konati a jmenovitě bez svolení dvorské komory nikomu platy poukazovati. *)

Dne 25. března 1657 rozhodla komise, z tajných rad pro záležitost polskou utvořená, doporučiti přijetí návrhů Lisolových císaři a začíti ve spolku s Polskem i ostatními mocnostmi ihned válku. Za dva dni (27. března) císař schválil toto usnesení a hned potom uzavřena s polským vyslancem předběžná smlouva, že Rakousko zúčastní se jakožto spojenec Polska války proti Švédům a postaví 16.000 mužů k tomu účelu do pole. Útraty s vyzbrojením vzniklé uhraditi mělo Polsko císaři částečně z dolů Veličských. Otázka dovozu soli polské na Moravu a do Slez měla tímto článkem prozatímne smlouvy dojíti rozřešení ve smyslu pro fiskus nejpriznivějším.

Kostky byly vrženy. Ale Ferdinand III., kterýž tak dlouho bránil se všemu účastenství ve válce, nedočkal se ani definitivního přijetí smlouvy, ani vtrhnutí vojska svého do Polska. Byl již dlouho churav; nešťastná příhoda, že vznikl v hradě vídeňském oheň a nejmladší syn císařův ocitl se v nebezpečí, působila na něho tou měrou, že prudce se roznemohl a za několik hodin potom, dne 2. dubna 1657, tiše skonal, maje teprv 49 let věku svého. — Mladému nástupci svému zanechal dokonání a podepsání smlouvy s Polskem, což se stalo 27. května téhož roku. — Válka nedala se více odvrátiti.

*) Výtahy z knih dvorské komory u D'Elverta, Finanzen, část II., str. 10—16.

HLAVA II.

Vladaření císaře a krále Leopolda I (Část první.)

Leopold I., jeho mládí, vychování a povaha.

Leopold Ignác (Josef, Baltazar, František, Felicián), narodil se dne 9. června 1640 jakožto čtvrtý syn Ferdinanda III. a první manželky jeho Marie Anny. Dva starší bratři jeho zemřeli v dětském věku, takže Leopold Ignác byl potom v pořadí druhý a dle lidského soudu neměl naději na dědictví trůnu. Ferdinand IV. byl svěží, zdravý jinoch a jakožto nejstarší syn Ferdinanda III. byl povolán k nástupnictví a dle toho také vychováván. Leopold, hošík slabého těla a často churavý, od nejprvnějšího mládí připravován byl pro stav duchovní. Císař Ferdinand III. byl přesvědčen, že Leopold bude jednou vzorem dobrého preláta. Výchovu Leopoldovu řídil od šestého roku jeho věku hrabě Jan Ferdinand Portia, původu i rodu vlašského, muž k této úloze nepřilíši schopný. Vyučování mladého prince obstarávali dva členové řádu jesuitského P. Křištofor Müller a P. Jan Eberhard Neidhard; tento nabyl později ve Španělsku vysokých hodností. Nesluší však z toho uzavírat, jako by vliv jesuitů byl býval za Leopolda I. neobmezený. Naopak, přes to že členové řádu prince vyučovali, panovník dopřával jim mnohem méně vlivu, než se zdávalo a tvrdívalo.

Když Ferdinand IV. 9. července 1654 zemřel a Leopold, až dosud pro kněžský stav vychovávaný, stal se pojednou nástupcem trůnu, nabylo vyučování budoucího panovníka jiného směru, více k věcem světa tohoto obráceného. Právě se, že Leopoldovi vštěpovány potom příští povinnosti vládařské dle zásad, které sestavil kdysi císař Ferdinand II. ve spisek pro nejstaršího syna svého Ferdinanda III. *) — Ale dlouho již

*) Spisek ten zove se „Princeps in compendio“, a byl v něco málo exemplářích tiskem vydán po-

nový tento směr výchovy nepotrval, protože Leopold uveden byl jakožto budoucí vladař do velkého světa a než se trochu poohlédli, zemřel císař Ferdinand III. a mladý princ, nemaje ještě ani 17 let věku svého, dosedl dne 2. dubna 1657 na trůn. Sice měl k ruce strýce svého, zkušeného arciknížete Leopolda Viléma a nevlastní matku, císařovnu Marii Eleonoru, ale přes to záhy byl nucen vystupovati i rozhodovati samostatně.

Leopold líčí se co do zevnějšku jakožto muž prostřední postavy, těla ne příliš pěkného, vlasů kaštanových a hladkých, očí krásných, zraku krátkého a slabého, úst neobyčejně velikých a dolejšího retu přes příliš vystouplého, pleti jemné a živé. Co do vlastností duševních a povahy jeho, není snad druhého panovníka v Evropě, o němž by tolik různých a sobě odporujících úsudků bylo se proneslo. Současní a o něco pozdější životopisci Gualdo Priorato, Giov. Battista Commazzi, Jan Adam Schenckhel, G. E. Rinck a jezuita František Wagner jsou plni nejnadšenější chvály, a jmenovitě ve spisu Rinckově se dokazuje, že i chyby Leopoldovy vznikaly z převelikých ctností jeho.

Benátská vyslanci při dvoře vídeňském podávali o císaři, jeho okolí, ministrech a vládě zprávy co nejpodrobnější, ale ne vždy spolehlivé. Pokud císařská politika byla benátské republice příznivá, vyslanci její (Nani, Sagreda, Molin)

nejprve r. 1632 a podruhé r. 1668 od učeného správce dvorní knihovny Petra Lambecia, zvláštního důvěrníka císaře Leopolda I. Princeps in compendio pojat celý do vypravování G. E. Rinckova v anonymním spisu jeho: „Leopolds des Grossen... wunderwürdiges Leben und Thaten aus geheimen Nachrichten eröffnet und in vier Theile getheilet.... Cölln 1713.“ I. str. 44—74.

v nejskvělejších barvách líčí Leopolda I., jakožto vzor všech panovnických ctností. Ale po r. 1670, když se politické poměry mezi republikou a Vídní zakalily, píší najednou vyslanci benátské mnohem střízlivěji. - Skoro vesměs nepříznivě soudí o Leopoldovi vyslanci a současní spisovatelé francouzští, což se ovšem tuze dobře dá vysvětliti velikým nepřátelstvím mezi dvory francouzským a vídeňským neustále panujícím. Dle Francouzů, a částečně dle rovněž nepříznivých úsudků švédských řídila se téměř celá novověká historická literatura, pokud právě neupadla do druhé krajnosti a nepřidržela se bezvýminečných velebitelů svrchu dotčených.*)

Žádný panovník z rodu habsburského nepsal tolik sám, jako Leopold I. Soukromá korespondence jeho s diplomaty, vynikajícími úředníky a některými učiteli jde do tisícův listů, a stala se teprv za naší doby předmětem nanašavého sice**) ale velmi vděčného studia. Odtud také vzchází lepší světlo o povaze panovníka, který bez mála půl století vládl královstvím českým i uherským a zeměmi německorakouskými. Z výsledků nabytých studií současných dopisů Leopoldových, podáme i my v následu jících řádcích charakteristiku tohoto panovníka a jeho vlády.

Leopold I. býval nepřiměřeně posuzován a odsuzován, protože byl vždy porovnáván se současníkem a největším nepřitelem svým Ludvíkem XIV., králem francouzským, jemuž se ovšem nikterak rovnati nemohl. Ludvík XIV. byl osobně zjevem imponujícím, kdežto Leopold I. byl muž zevnějšku nepatrného. Ludvík XIV. byl vtělená energie, rozhodnost, síla a bohatství. Stát měl pevně spořádaný, finančníctví výborně zařízené, dobré vojsko, znamenité loďstvo, nejchytřejší rádce, kteří i s králem rozuměli největšímu prý tajemství tehdejší diplomacie: jak totiž nejprospěšněji se má užívatí peněz k odměňování zásluh a k trestání nevěry.

*) Nechtěje příliš unavovati čtenáře dlouhým výpočtem děl, upozorňuji na článek Heigela v, Beiträge zur Charakteristik Kaiser Leopolda I. (Sitzungsberichte Münchovské akademie 1890, 2. svazek), kdež veškerý různosti a neshody v starší i novější literatuře o Leopoldovi I. tak jsou vyloženy, že se s nimi výsledky mého studia docela srovnávají, a tudíž téměř úplně s nimi souhlasím. — Líčení zevnějšku Leopoldova vzal jsem ze zprávy neznámého současníka francouzského, kterou našel a tiskem vydal A. F. Přibram (v Mittheilungen des Instituts für öst. Geschichtsforschung XII.), nejlepšího toho času znalce a badatele o době Leopoldinské.

**) Leopold I. psal totiž tak, že již současníkům písmo jeho bylo téměř nečitelné. Pro nás jest rozlušťování hieroglyfů císařových práce nesmírně nesnadná

Toho všeho v tehdejší Rakousku nebylo. Největší ze současných velebitelů Leopolda I. praví, že stát jeho neměl tehdy ničeho k životu potřebného, jen toliko naději — v ochranu boží. Státní správa byla v nejprvnějších počátcích oprav, státní kassy prázdné, stále vojsko malé a špatně placené, bída dosti všeobecná.

Již z tohoto líčení jest patrné, že Leopold I., kterýž při všech bédách dovedl zachovati ba rozmnožiti říši svou proti nejmohutnějšímu nepříteli, nemohl býti panovník tak naprosto neschopný, jak se udávalo.

Leopold I. nebyl ani „geniální“ ani „Veliký“, jak ho současní dvorní dějepisci nazývají; ale byl vzdělaný, velmi pracovitý a střízlivý muž, kterýž ve všem svém konání byl mnohem samostatnější a od ministrů neodvislejší, než se až dosud za to mělo. Neobyčejná byla houževnatost jeho a víra v budoucnost habsburského rodu. V nejtrudnějších chvílích, když zdálo se, že stát habsburský bude roztržtén, tato víra a houževnatost jeho způsobila více, nežli geniální nápady.

Leopold I. byl veliký přítel věd a umění. Jemu děkuje proslulá dvorská knihovna Vídeňská své vlastní založení a rozhojnění. Staré, vzácné rukopisy a tisky dal kupovati po celém světě, nejvíce v Cařihradě, v Itálii a ve Španělsku. Učeného Petra Lambecia povolal za správce dvorské knihovny a stál k němu v poměru velmi přátelském a důvěrném. Lambecius užíval vlivu svého způsobem dobrým, nejvíce k povznesení vědeckého ruchu v zemích habsburských. Jak také Bohuslavovi Balbinovi v těžkostech jeho byl věrným pomocníkem, bude na svém místě vyprávěno. — Císaře zajímaly nejenom klassické studie a dějiny (jmenovitě nejstarší genealogie habsburského rodu), ale také vědy přírodní, mechanika i lučba, tato ovšem s přímětky alchymistickými. O university se Leopold pečlivě staral, ovšem v duchu tehdejší doby, a mnohé nové školy vysoké zařídil.

Obdivuhodná byla císařova znalost latiny, na které on tak velmi si zakládal, jako kdysi Jakub I., král anglický. Leopold mluvil i psal klassicky, a zvláštní záhnavou jeho bylo dělati latinské verše, jichž jest dosti po různu tiskem vydáno. Ze živých řečí plynně psal i mluvil císař vlašsky, německy a španělsky. Francouzsky neuměl ani slova: nenáviděl krále Ludvíka XIV. i jazyk, jímž on mluvil. V diplomatickém světě francina nevládla ještě tou měrou, jako později, a cizí vyslanci musili při audiencích užívatí la-

tiny. — Český Leopold I. neuměl, o čemž sám podává svědectví docela určitě. *)

Z umění nejvíce miloval císař hudbu. Jest povědomo, že byl nadšeným ctitelem a znalcem vlašské opery, že sám skládal hudbu k baletům a k různým dvorským slavnostem a že nejraději navštěvoval kostely těch řádů, kteréž chrámovou hudbu dobře měly opatřenu. — Dvorní kapela Leopoldova patřila k nejlepším na světě a stála mnoho peněz, 40—50 tisíc zlatých ročně. Říkalo se veřejně: „Kdyby veškeré úřady ve Vídni byly tak osazeny a v takovém pořádku jako dvorní kapela, byla by Vídeň rájem na zemi, útlukem spravedlnosti a všech jiných ctností.“ — Menší byla císařova záliba v stavitelství, malířství i sochařství, ač i těmto druhům umění dosti přál.

V soukromém životě byl Leopold I. vzorem ctnostného člověka. Vyslanci cizích mocností a jejich agenti se vši možnou prací sháněli kde jaké zprávy o životě panovníkově, ale na konci všickni jednohlasně vyprávěli, že větší mravopoctnosti sotva lze u koho najíti, nežli u císaře. Proti všem ostatním dvorům evropským a zvláště německým, kde dle francouzského vkusu vládly maitressy, vypadal dvůr vídeňský velmi šosácky a prostě, čemuž Grammont, Gremonville a jiní Francouzové jedovatým způsobem uměli se posmívati.

Na dvoře však bylo přes to hlučno a veselo dosti. Neboť císař miloval, jak řečeno, hudbu a osobně pořádal přes tu chvíli nějakou velikou zábavu hudební, pěveckou, divadelní, ano i taneční; z jara, když dlel v Laxenburku a na podzim, když pravidelně býval v Ebersdorfu, pořádány veliké hony, v nichž měl císař patrné zalíbení a zručnost. Zejména zdály se mnohým nebezpečnými býti hony na černou zvěř, ale Leopoldovi právě nejvíce se libily. — Ohledy sice předpisovaly, aby při dvorských slavnostech zachovával se škrobený ceremonielem španělský,

ale císař mnohem radši měl bodrou „vídeňskou“ veselost; rovněž tak nemiloval španělskou domýšlivost, a všemi prostředky bránil se tomu, aby vliv dvora španělského nenabýval vrchu, a aby dvorní dámy z okolí císařovny, rozené Španělky, nepletly se do politiky.

Mnoho času věnoval císař pobožnostem a sice z hlubokého přesvědčení a zanícení. Kněží, zvláště řeholníci, byli u něho ve veliké vážnosti a účtē, jmenovitě jesuité i kapucíni, ale vlivu na světské záležitosti doprával jim dle nejvyšší možnosti své tuze málo. Za zpovědníky při dvoře chtěl míti vždy muže pobožné, kteří nebudou se plésti do věcí jiných t. j. politických. Proti papežskému dvoru Leopold hájil vždy interesy moci světské s touže houževnatostí jako otec jeho Ferdinand III. — V církevních záležitostech mělo dvorní kněžstvo za to vliv veliký, a Leopold snášel se s ním v tom, že kafrství musí se vyplniti. Nebyl sice ve druhé polovici 17. století v našich zemích postup proti nekatolíkům daleko tak příkrý jako v starších dobách, a jako zase potom ve století XVIII.: ale Leopold, kde o víru šlo, nehrozil se přísností a rozhodností dosti veliké, kteréž v jiných směrech velmi se mu nedostávalo.

Jakožto vady vytýkají se při tomto císaři zdoluhavost ve práci, neschopnost finanční, nerozhodnost i nedůvěřivost, a především slabost k nejbližšímu okolí. Leopold sice rozhorleně mluvil a psával, že pronevěru dovede trestati třeba i na hrdle, ve skutečnosti však uměl i nejhorším zhoubcům své říše jenom odpouštěti a nejzáhubnější kroky lidí vysoce postavených trestati velice mírně. Mezi trestem někoho, kdo z pouhé nedůvěřivosti upadl v nemilost a mezi pokutou skutečnému zločinci udělenou byl tudíž pramalý rozdíl. Následkem toho požíval císař malé vážnosti; šlechta i dvořanstvo nebálo se jeho hněvu a proto také málo poslouchali. Tím stalo se, že nejen ve Vídni ale zejména v zemích korunních provádělo se ledacos proti zřejmé vůli panovníka po dlouhá léta, protože pevné vůle nebo příkré záповědi císařovy nebylo se co obáhati.

Ženat byl Leopold I. třikráte a proslul jako vzorný manžel. První chotí jeho byla od 12. prosince 1666 Markéta Terezie, dcera krále španělského Filipa IV. *) Manželskému sňatku tomuto předcházelo dlouhé, trapné, ano ponižující jednání se dvorem španělským. Císař si nevěstu svou takměř vybojovati musil. Za to velmi si ji

*) V archivu musejním v Praze chovají se vlastnoruční soukromé dopisy císaře Leopolda I. (z let 1668—1702), psané Adolfovi Vratislavovi hraběti ze Šternberka, od r. 1686 nejv. purkrabí Pražskému. V dopise ze dne 21. července 1680 žádá císař, aby se mu opatřil latinský text písně „Svatý Václave“, kterýž by prý rád měl. V listu ze dne 31. května 1698 píše o očekávané návštěvě císaře Petra I. ve Vídni a praví doslovně: „Jetzo rewet es mich von Herten, dass ich nicht die böhmische Sprach gelernet habe, noch wohl dass ich selbige meinem Sohn dem Römischen König (Josef I.) nicht habe lernen lassen, so wohl gar leicht hette sein können. Wenigsten kunte ich selbst saltem taliter qualiter ohne Dollmatsch mit dem Zar reden.“ — Dopisů těchto v následujícím vypravování našem mnohonásobně jest užito.

*) Byla tudíž dcera vlastní sestry Leopoldovy Marie Anny.

vážil, kdežto španělské okolí její v lásce neměl. Markéta Terezie porodila 4 děti a zemřela již 12. března 1673 majíc 22 léta věku svého. Z dětí přežila ji jen dcera Marie Antonie, provdaná později do Bavor. Poněvadž nebylo následníka trůnu, byl Leopold donucen uzavřít záhy druhý sňatek. Pojal již 15. října 1673 za manželku Klaudii Felicitas, dceru arcivévodý Ferdinanda Karla Tyrolského. Jedním z důvodů, proč se tak rozhodl, bylo, že doufal v ní, jakožto blízké příbuzné, najít dobrou matku pro dcerušku z prvního manželství. Ale Klaudivie Felicitas, majíc teprv 23 léta zemřela po tříletém manželství 8. dubna 1676 a dvě děti z manželství toho rovněž nezůstaly na živě. Oženil se tudíž Leopold po třetí a sice 14. prosince 1676 s Eleonorou Majdalenou Terezií, dcerou kurfiřta Filipa Viléma falck-neuburského, rozenou r. 1655. Z manželství tohoto pošlo devět dětí, z nichž dva synové Josef i Karel a tři dcery dočkaly se vyššího věku. Třetí manželka Leopoldova zemřela teprve r. 1720, když již Karel VI., druhý z jejích synů, vládl zeměmi českými, uherskými a rakouskými.

Dvůr císařský v zimě byl ve Vídni, z jara v Laxenburku, v létě ve Favoritě, na podzim v Ebersdorfu. Služebnictva bylo při něm hojnost, ale špatně placeného a tudíž vesměs podplatného a darům přístupného. Císařská rodina, vyjímaje slavnosti shora vzpomenuté, žila i bydlela velmi skromně. Ani jediný ze zámků od císařské rodiny obývaných neposkytoval dostatečného pohodlí. Všecko v nich bylo staromodní a naprosto odporovalo tehdejšímu Ludvikem XIV. zavedenému vkusu a přepychu. Ani polohou zámky císařské nevynikaly. Když španělský vyslanec r. 1673 první spatřil Prahu, zamiloval prý se do ní a nemohl pochopit, proč císař, máje město s tak krásnou residencí, přece sídlí raději ve Vídni. *) — Všeobecné audience udíleny za Leopolda jako za jeho předchůdců, a bylo jich na mnoze velmi zneužíváno od těch, kteří přicházeli prosit o hmotné podpory. Císař nedovedl nikomu podobnou prosbu odepřít, a tak se stalo, že lidé naprosto nehodní a ničemní přes tu chvíli přišli k audienci a byli pak dobře živi z darů císařských. Leopolda však přes to nebylo možno přesvědčit, že tento způsob chudinské podpory jest nesprávný.

Zvláštní dvůr pro sebe utvořila vdova po císaři Ferdinandovi III. Marie Eleonora. Měla veliký vliv na veřejné záležitosti; Leopold

velmi si ji vážil, proto že k němu, nevlastnímu synovi, bývala vždy laskavá. Následkem toho byl poměr její k císaři i jeho manželkám celkem vždy dobrý. Zemřela teprve 5. prosince 1686.

Rádcové koruny a přední úředníci v Čechách, na Moravě i ve Slezsku.

Rakousko za Leopolda I. bylo o polovici menší, nežli stát nynější. Halič byla tehdejší částí říše Polské, Istriie, Dalmacie a ostrovy od Rjevy až ke Kotoru územím republiky benátské, Tyrolsko celé spravováno od vedlejší větve rodu habsburského a spadlo na Leopolda teprve r. 1665; ale statky biskupů Brixenského a Tridentského byly i potom ještě velmi samostatny. Innská čtvrť (v Hor. Rakousích) patřila k Bavorsku, Solnohradsko mělo vlastního knížete. Uhry rozděleny ve tři částky, z nichž největší (východní) náležela knížatům Sedmihradským, o něco menší (střední) portě turecké a nejmenší (západní) rodu habsburskému. *) Vlastní sílu a moc rodu habsburského tvořily tedy země německorakouské a pak zvláště země koruny České, k nimž tehdejší patřilo také celé Slezsko.

Ale ústředních úřadů v našem slova smyslu pro všechny tyto země nebylo. Ve finančních věcech zajisté veliký vliv měla dvorská komora jakožto orgán, kterýž spravoval příjmy a vydaje panovníkovy a byl vyšší instancí nad komorami jednotlivých zemí. Rovněž tak dvorská vojenská rada měla, co vojenství se týkalo, vliv na všechny tehdejší země habsburské. Tudíž možno, s jistým obmezením, mluvit o dvou společných nejvyšších úřadech pro země české, uherské i rakouské.

Vedle nich ne ústředním úřadem, nýbrž ústředním poradním sborem byla tak zvaná tajná rada císařská. Sbor tento prvotně měl na starosti především politiku zahraniční; ale čím více moc panovníků vzrůstala se na úkor moci stavovské, tím také ve větší míře tajná rada rokovala a podávala císaři zdání o záležitostech vnitřních, buď celku nebo jednotlivých zemí se dotýkajících. Dokud tajná rada byla něčím zákonitým (v XVI. století), předkládaly se jí k uvážení jen věci zvláště důležité, a členů tajné rady bylo velmi málo; ale v XVII. století tajných rad bylo na počet vždy více a obor

*) Výtah z císařova dopisu o této věci u Heigla str. 142.

*) Zahn, Ferdinand III. u. Leopold I. von 1648—1699 str. 32; A. Wolf, Fürst Wenzel Lobkowitz str. 51 a násl.

působnosti se tou měrou šířil, že ku př. za Ferdinanda III. téměř všechny věci, ať ke dvoru, nebo ke dvorským kancelářím, ke dvorské komoře a ke dvorské vojenské radě odkudkoliv došly, byly tajné radě předloženy a dobré zdání o nich žádáno. Pauovník nemusil sice při rozhodnutí svém dokonce řídit se návrhem tajné rady, ale z pravidla dělo se tak, čímž vliv tohoto sboru vůči hledě stoupal.

Tajná rada ne povahou ale skutkem stala se nejvyšší instancí ve věcech soudních i politických, zahraničních i vnitřních, vydávala zákony, vykládala je a bděla nad jejich prováděním. — Pro kompetenci tajné rady nestávala hranice.

Za těchto okolností bylo pochopitelné, že od mnohých šlechticů s velikým úsilím domáháno se místa v tajné radě. Jestliže byl tajným radou ano takřka prezidentem neb aspoň prvním členem tohoto sboru nejvyšší hofmistr dvorský, nebylo možno odepřítí udělení téže hodnosti také ostatním hodnostářům dvorským, jako byli nejv. komoří, nejv. maršálek a nejv. podkoní či štolmistr. Dále nedalo se mysliti prospěšné působení tajné rady bez nejvyšších kancléřů jednotlivých zemí, kteří představeni byli dvorským kancelářím, pak bez presidenta dvorské komory, dvorské vojenské rady a bez nejvyšších úředníků z jednotlivých zemí,

kteří především byli povoláni dávatí dobrá zdání v záležitostech vnitřních. — Skutečně také byli částečně za Ferdinanda II. a hlavně za Ferdinanda III. všickni tito úředníci tajnými rady jmenováni a k poradám tohoto sboru zváni.

Tím počet členů tajné rady nepřiměřeně vzrostl a rozmnožil se ještě mnohými osobami,

kteří obdržely hodnost tajného rady, ač napřed se vědělo, že do schůzí tohoto sboru ani docházeti nebudou, protože nemchou. Takovými členy byli jmenovitě mnozí hodnostáři duchovní (ku př. kardinál Harrach), i světští (ku př. nejvyšší purrabí Pražský), kteří nesídlili ve Vídni a tudíž do pravidelných sezení nepřicházeli, účastníci se porad jen, byli-li zvláště povoláni, anebo byl-li náhodou císař v místě jejich působení, ku př. v Praze. — Konečně udělováno tajné radovství jakožto vysoké vyznamenání titulární mno-

hým osobnostem, kteréž vůbec k poradám a sezením zvány nebyly.

Tajných rad bylo na sklonku vlády Ferdinanda III. jistě nejméně 20,*) ale počet tento

*) V Praze r. 1656, při korunovaci Leopolda I., připomíná se 14 tajných rad, kteří buď zde bydleli anebo se dvorem ku korunovaci přijeli. Dá se tedy

Tomáš Pešina z Čechorodu.

neustále stoupal. R. 1670 připomíná se 26 tajných radů, r. 1684 41 a r. 1705 dokonce 164 skutečných a 4 titulární tajní radové.*) Skuteční brali plat a sice 2000 zl. rýnských ročně.

O nějaké „tajnosti“ rady nemohlo býti při počtu tak velikém ani řeči. Také se nikdy tajní radové v tomto počtu nesvolávali. — Již za Ferdinanda III., kdy něco kolem 20 nebo málo přes 20 osob hodnosti tajného radovství užívalo, nebývali ku každé poradě zváni všickni, nýbrž dle předmětu, o němž se jednati mělo a dle různých okolností, vždy jen 5—6, nejvýše 12 rad tvořilo tak zvané „consilium“ čili „konferenci“. Za Leopolda I. se táž praxe zaváděla ještě pravidelněji. Z počátku sice tak, že skoro všickni tajní radové vystřídávali se po skupinách; ale brzo nabývala vrchu zásada, že jen několik tajných rad má býti zasvěcováno do všech záležitostí státních, a že bude třeba z celého počtu vybrati užší kruh mužů, kteří se stanou vlastními representanty tajného radství a přisedíci v poradách sboru tohoto. Tak se také stalo. Císař vybral si sám muže, kteří požívali důvěru jeho a ti pak vedli státní záležitosti téměř výlučně. Říkalo se jim radové konferenční anebo také konferenční ministři a to hlavně pro rozdíl od ostatních kolegů, kteří sice jmenovali se skutečnými tajnými rady, ale ke konferencím zváni nebyli. Nýbrž jen brali plat a tvořili jakýsi sbor vysokých hodnostářů, z nichž se konferenční ministerium dle potřeby doplňovalo. — Vývoj tajné rady ve smyslu právě vyličeném nestal se pojednou, nýbrž pohenáhl; připravoval se již za Ferdinanda III. a dokonauým skutkem stal se nejspíše r. 1669.**)

velmi dobře mysliti, že bylo nejméně ještě 6 rad, kteří z jakýchkoli příčin musili zůstatí ve Vídni a jinde, a do Prahy sebou nejeli. — U Majlátha *Gesch. des oest. kaiserstaates* IV. str. 382 praví se, že na počátku vlády Leopoldovy bylo jich 22 a toto číslo by dobře odpovídalo počtu, jaký mohl býti na sklonku Ferdinanda III., protože víme, že Leopold I. nastoupiv trůn, potvrdil všechny tajné rady kdysi otce svého v téže hodnosti. — Mní-li však Majláth, že ještě r. 1678 bylo tajných rad jen 22, jest jistě na omylu.

*) Doklady ve dvorním schematismu vydaném u Rincka I 222 a v poznámkách Bidermannových, *Gesch. der oest. Gesamtstaatsidee* I. str. 124 poz. 24.

*) Ličím věc nad čarou na základě listinného materiálu (bohužel neúplného), kterýž jsem před rukama měl v archivu státním, a dle zpráv zachovaných v relaci Pufendorfově, vydané od K. G. Helbiga (*Esaias Pufendorf Bericht über Kaiser Leopold I., seinen Hof u. die oest. Politik.* — Leipzig 1862). — U všech novějších spisovatelů zprávy o tajné radě i v podstatných kusech velmi od sebe se uchylují.

Konferenčních rad nebyl vždy ustanoven počet stejný; ale víc než 12 (mimo sekretáře) bylo jich sotva kdy za vlády Leopolda I. — Jako dříve tajná rada tak potom výbor z ní utvořený a konferenční radou zvaný neměl nijakého jednatelského řádu a naprosto žádných pevných předpisů o způsobu zasedání, nebo formálním a věcném vyřizování předložených kusů. Vše záviselo od nejv. hofmistra dvorského, který měl v konferenční radě první místo a jmenoval se také prvním ministrem. Následkem toho ve výkonech tajné rady bývalo mnoho libovolnosti a málo pevných zásad. Jednotliví členové konference vedli proti sobě boj o vyšší moc a vliv, nebo zase snažili se dobrá zdání, o nichž se bylo usneseno, podřívati a míti panovníka k tomu, aby za zády konference jinak se rozhodl. Energický panovník byl by tajnou či konferenční radou vládl dle svého zdání, slabý panovník byl však od ní velmi zhusta, a zejména ve spletilých otázkách, ovládan.

Když Ferdinand III. zemřel, měl Leopold teprve 17 let věku svého, a ačkoliv byl již v Čechách i v Uhrách korunován a tudíž mohl samostatně vládnouti, přidán mu k ruce po přátelském dohodnutí strýc jeho arcikníže Leopold Vilém, kterýž v první době také sezením tajné rady předsedával, anebo aspoň vedle krále Leopolda býval přítomen.

Nový panovník potvrdil, jak praveno, všechny tajné rady v jich hodnostech, ale hned ode dne nastoupení největšího vlivu požíval bývalý vychovatel jeho hrabě (od r. 1662 kníže) Portia, ač nejvyšším hofmistrem a tudíž vlastně prvním ministrem byl kníže Jan Weikhard z Auersperka. Portia pokládá se za dokonalého dvořanina, ale za dosti špatného, nepilného a nevědomého státníka. Všecko prý zdržoval, protože ničemu dobře nerozuměl, a proto také usnesení tajné rady zůstávala na papíře. Na sebe a svou rodinu nezapomínal; když r. 1665 zemřel, zůstalo po něm veliké jmění.

Mužové, kteří vedle Portii měli rozhodný vliv na záležitosti státní a začali tvořiti užší výbor skutečných rádců či konferenčních ministrů panovníkových, vynikali vesměs vlastnostmi státnickými a vysoko stáli nad knížetem Portiou.

Byli to: vzpomenutý Jan Weikhard kníže z Auersperka, kníže Václav Euseb z Lobkovic, předseda dvorské vojeuské rady, a hrabě Jan Adolf ze Schwarzenberka. — První dva po Portiovi nabyli nejvyšší moci v radě korunní a bude při jiné příležitosti více o nich vyloženo. — Jan Adolf ze Schwarzenberka (nar. 1615), zakladatel knížecího rodu Schwarzenberského v naší

zemi hojně kvetoucího a bohatého, byl muž velikých schopností a energie. Bylo k tomu také mnoho síly, vytrvalosti a umění diplomatického třeba, nežli šlechtic cizí, v zemi neosedlý, nabyl potřebné půdy, vlivu, moci a zámožnosti ve dvorních službách nezbytné. Jan Adolf ze Schwarzenberka r. 1648 stal se tajným radou, a r. 1656 nejv. hofmistrem arciknížete Leopolda Viléma. Pak vliv jeho vždy stoupal i také bohatství; neboť on byl velmi spořivý, šetrný muž, kterýž dobře pamatoval na budoucnost. Politickým přesvědčením zastupoval směr staré císařské politiky říšské, chtěje pozvednouti autoritu císařské moci v Němcích a udržeti rod habsburský v těsném s říší spojení. Proto také nenáviděli ho švédští a francouzští vyslanci při dvoře vídeňském, a podávali o něm svým mocnářům zprávy velmi špatné. Vyslanci jiných dvorů a ostatní současníci velice ho chválili, jen jedno mu vytýkajíce, že dobře sice znal poměry v říši, ale málo rozuměl poměrům v dědičných zemích císařských. Výtka tato nepochybně byla spravedlivá.

Tito tři nejpřednější mužové v tajné radě, Auersperk, Lobkovic a Schwarzenberg, žili mezi sebou v ustavičných neshodách, ano zhusta i ve zjevném nepřátelství. Velmi nepříznivý byl poměr mezi Auersperkem a Lobkovicem, a Auersperkem i Schwarzenberkem. Ale mezi Lobkovicem a Schwarzenberkem nebylo také nijakého přátelství, již pro veliký rozdíl v politickém smýšlení. Neboť Lobkovic proti ideí o císařské politice v říši, hájené Schwarzenberkem, zastával ideu o shodě s Francií; — myšlenku, která v XVII. století byla ještě příliš revoluční, a již pro osobnost Ludvíka XIV. zhola nemožná; teprve v XVIII. století přišla pro ni doba a veliký ministr Marie Terezie kníže Kounic ji provedl. *)

Nesmírně záhubně působil v tajné radě Jiří Ludvík hrabě ze Sinzendorfu, od r. 1657 předseda dvorské komory. **) Jakožto nejvyšší správce fi-

nanční měl v tajné radě velké, často i rozhodné slovo, ale neužíval moci sobě dané nikdy ve prospěch státu, nýbrž vždy řídil se interesy osobními, a to velmi špinavými. — Udá se příležitost promluvit o tom zevrubněji. — Pravidelně bývali na počátku vlády Leopolda I. zváni k sezení tajné rady markýz Hannibal Gonzaga, hrabata Lamberg, Cavriani, Stahremberg, Puchheim a Colloredo. Vliv jejich byl však menší, než osob svrchu jmenovaných.

Z nejvyšších úředníků království Českého byli tajnými rady Bernard Ignac z Martinic, nejv. purkrabí Pražský a Jan Hartvik hrabě z Nostic, nejv. kancléř. Martinic byl zván k sezení, jen když císař byl v Praze, Nostic, kterýž jakožto kancléř vždy sídlil u dvora, patřil k užšímu kruhu tajných rad, kteří vždy bývali sezením přítomni. Nosticova pilnost a zručnost v kancléřství obecně byla chválena; v tajné radě však držel prý se vždy Auersperk. *) — Z Moravy byl v tajné radě tuším jen hrabě Jan Rotál, až do r. 1655 zemský heitman. V prvních letech Leopoldovy vlády sídlil ve Vídni a k sezením tajné rady pravidelně docházel. — O ostatních členech tajné rady, kteří se v posledních letech vlády Ferdinandovy vyskytují, víme velmi málo. Jen hrabě Ferdinand Kurz řídil i za Leopolda I. ještě po některý čas záležitosti říšské, jmenovitě volební; ostatní starí páni vymizeli poněkud úplně.

Vedle nejvyšších úředníků dvorských a tajných radů, kteří na větším díle také vedle toho důležité úřady zastávali a kruh rádců panovníkových tvořili, radával se panovník ještě s jinými osobnostmi o záležitostech státních. Dopisoval soukromě vyslancům svým u cizích dvorů a mnohým jiným důvěrníkům, od nichž neúředním způsobem dozvídal se o ladačném, co jinak by zraku jeho bylo ukryto zůstalo. Pak také zpovědníci jeho měli jistý vliv, většinou sice na záležitosti duchovní, ale nicméně někdy i na světské, a to proti vůli a vědomí panovníka. V první době značnější byl vliv jesuity Filipa Müllera a kapucína P. Emericha Sinelího, kterýž byl velikým odpůrcem jesuitů.

*) Viz Adama Wolfa, Fürst Wenzel Lobkowitz str. 73. — Spisovatel užil pro charakteristiku Jana Adolfa Schwarzenberka také některých současných archiválií z rodinného archivu Schwarzenberského. — Poměr k Lobkovicovi naznačil hrabě Schwarzenberg těmito slovy. Právil, že by se rád v Čechách usadil, „aber ich fürchte den heil. Wenzeslaus (narážka na Václava Lobkovic), welcher dem gemeinen Ruf nach keinen Deutschen in Böhmen dulden thut.“ (Laskavé sdělení p. archiváře Mareše.) — O rozvoji majetku rodiny Schwarzenberkové v 17. století v Čechách, promluví svým místem ve zvláštní kapitole, věnované majetkovým poměrům tehdejší šlechty české vůbec.

**) Viz o něm str. 224—227.

*) Současný velebitel Leopolda „Velkého“, Rinck, neměl ani Martinice ani Nostice rád. Právil o nich: „Der Graf von Martinitz ein Mann von sehr grossem Verstand, aber nicht von gleicher Sincerität. Doch zeigte er eine solche grosse Gottesfrucht, dasz wo sie ihm ja nicht von Herzen ginge, er doch dem ganzen Lande zum Exempel dienen konnte.“ — „Der Graf Nostitz, ein aufrichtiger u. höflicher Mann, der aber seinen Vergnügungen etwas zu sehr ergeben war.“

Mnoho smělo a mohlo se říci s kazatelny. Leopold rád chodil na kázání, jmenovitě k proslulým řečníkům. Od nich také dal si povědět ledacos, co nikomu jinému by byl nestrpěl. Kázání Oldřicha Megerle či Abrahama a S. Clara nabyla v této příčině pověstí svou dobou téměř světové. — S kazatelny slyšel Leopold I. také výčitku, že se nesluší, aby panovník jen se modlil a růženec v rukou míval, nýbrž že jest třeba, aby také držel žezlo a statečně vládl.

Jinak byl dvůr plný šlechty ze všech zemí Leopoldových. Tak zvaných komořích bylo roku 1670 kolem tří set, roku 1705 423. Odznakem hodnosti jejich byl klíč, kterýž nosili tak, jak až dosud spatřujeme. Komoři měli právo na plat ročních 480 zl., ale nikdo téměř jej nebral. Hodnost komořího zjednávala přístup ke dvoru a proto byla od šlechty ze všech zemí hledána. Patřilo ke tradicím rodu habsburského již od 16. století, aby tato šlechta četnými sňatky mezi sebou se příznila a splynula v jednotný stav, bez rozdílu na původ. Utvořití ze všeho obyvatelstva tehdejšího Rakouska národ jeden, nepokládalo se za možné, ale utvořití jedinou šlechtu, to možným bylo a také se k tomu pracovalo. Sám Leopold I. horlivě staral se o rozšíření vzájemného příbuzenstva mezi rody českými, rakouskými, vlašskými, tyrolskými atd. Do konce 17. století provedena pak vskutku taková směs, že jen rodová jména upomínala na původ šlechty, ostatkem však o národnosti nemohlo býti téměř ani řeči, leda o německé, poněvadž ve veřejném životě tomuto jazyku podle vzoru dvora dávana přednost, vedle částečného užívání vlastiny a francie. Nejrychleji assimilovala se šlechta původu českého. U Maďarů pořídil Leopold I. z příčin politických velmi málo; zde assimilací se šlechtou již „rakouskou“ se zdarem prováděla teprve Marie Terezie.

* * *

V prvních letech po válce třicetileté (a sice až do r. 1652) provedeny byly v nejvyšších úřadech českých veliké proměny osobní. Potom nastal klid po více let. Ano co jistých úřadů se týkalo, potrvál až do doby Leopoldovy. Nejvyšším purkrabím Pražským zůstával Bernard Ignác z Martinic až do r. 1685, nejvyšším maršálkem Adam Matiaš z Trautmansdorfu až do r. 1684, nejvyšším kancléřem Jan Hartvik z Nostic až do r. 1683. Také sudství dvorské (Ferdinand Vilém Slavata do r. 1672), appellační presidentství (František Karel Libšteinský z Kolovrat do 1667), nejvyšší písařství (Mikuláš z Ger-

štorfu do r. 1671) a některé jiné drobnější úřady držely tytéž osoby, kteréž měly je již za Ferdinanda III. — Hrabě František Eusebius Pötting, od r. 1649 český místokancléř, byl zvláštní důvěrník krále Leopolda a proto r. 1663 poslán za vyslance ke dvoru Madridskému. Jeho místo v české dvorské kanceláři zaujal František Oldřich hrabě Kinský.

V jiných vyšších úřadech nastaly změny, způsobené hlavně úmrtím nejv. komorníka Ferdinanda z Valdšteina (21. května *) 1656) a nejv. hofmistra Kristofa Ferdinanda Popela z Lobkovic (4. července 1658). Především na místo komornické postoupil hned r. 1656 nejvyšší sudí Maximilián Valentin hrabě z Martinic, a sudím po něm také ještě téhož roku stal se dosavadní president české komory Vilém Albrecht Krakovský z Kolovrat, nedávno teprv znovu na 5 let v tomto úřadě potvrzený. Předsednictví v komoře obdržel rada téhož úřadu Aleš Ferdinand hrabě Vratislav z Mitrovic, muž jak se zdálo velice zkušený ve finančnictví, protože na sněmě vždy byl volen do takových komisí, kde o berně nebo jiné peníze šlo. — O jiných proměnách v české komoře, souvislých s reformami financí, zevrubněji se promluví ve zvláštním odstavci.

Po svrchu vzpomenuté smrti nejv. hofmistra postoupil na jeho místo hned (1658, 13. listopadu) nejvyšší komorník Maximilián Valentin z Martinic, ale proměna tato neměla v zápětí nový všeobecný postup, protože na místo nejv. komorníka dosazen Jan Fridrich hrabě z Trautmansdorfu, který dosud v žádném úřadě nebyl, čímž zkráceno bylo mnoho starších úředníků, kteří dle zvyklosti, dosud pravidelně zachovávané, dělali si naději na postup. — Více než kdy jindy úřady dávány mužům, kteří buď přímo nebo nepřímo t. j. přímluvami, dovedli si zjednatí osobní přízeň panovníkovu. Ta někdy rozhodovala více, než jakékoliv návrhy a dobré zdání nejvyššího kancléře. Tak r. 1659 (1. února) stal se místopředsedou appellačního soudu Adolf Vratislav hrabě ze Šternberka, který byl velikým osobním důvěrníkem mocnářovým a dle toho potom také postupoval.

Na Moravě stala se nejdůležitější proměna v úřadě hejtmanském ještě před nastoupením Leopoldovým. *) Nový hejtman zemský Gabriel svobodný pán Serenyi býval nejvyšším komorníkem a za nedlouho potom, když se hejtmánem stal, složil nejv. komornictví, k němuž dosazen Ferdinand hrabě z Ditrichšteina. Když pak Se-

*) Na str. 371 chyba tisku: 26. května.

**) Viz stránku 363.

renyi 1664 zemřel, stal se Ditrichštejn po něm zemským hejtmánem. Nejvyšším sudím moravským byl od r. 1652 Lev Vilém hrabě z Kounic; když r. 1655 úřad složil, obdržel jej Michal Ferdinand hrabě z Althanu, r. 1659 Ferdinand František Max z Heussenšteina a r. 1660 Jiří Štěpán hrabě z Vrba. Tento stal se r. 1664 po Ditrichštejnovi nejv. komorníkem a sudím jmenován potom Antonín František hrabě Colloredo. V ostatních úřadech staly se proměny méně podstatné. — Důležitý zeměpanský a fiskální úřad rentmistra Moravského znovu osazen, jak bylo vyprávněno, krátce před smrtí Ferdinanda III.

Nejvyšším hejtmánem Slezským byl až do r. 1653 Jiří Rudolf kníže Lehnický, po jeho pak smrti kníže Jiří III. z téhož rodu. R. 1664, když Jiří III. zemřel, dostal se úřad hejtmanský opět do rukou kněžských, neboť ustanoven, přese všechny protestace stavů, biskup Vratislavský Šebastián Rostock za nejv. hejtmána, a zůstával jím až do své smrti 1671. Ostatně ztratil vysoký a důležitý úřad tento polovici hodnoty, neboť důvěru vídeňské vlády, moc i vliv měla toliko slezská komora a potom tak zvaný vrchní úřad čili oberamt, k nimž dosazoval panovník úředníky dle své libovůle.

Z knížetství slezských veliká část již bezprostředně příslušela císaři; ze starých dynastií udrželi se jen knížata z rodu Piastovského v Lehnici, Břehu a Olavě, ale i ti vymřeli Jindřichem Vilémem r. 1675, a knížetství spadlo na císaře. Ve všech ostatních částech Slezska, kteréž nespravoval Leopold I., vládli bezprostředně knížata nového původu, od habsburského rodu odvislí, kteří neměli ani stín bývalé moci knížat z rodu Piastovského, nýbrž musili ve všem podřizovati se dvoru císařskému.

Z nových těchto knížat Lichtenštejnové vládli Opavskem, Těšínskem a Krňovskem, Lobkovicové Záhorskem, Auersperkové Minsterberskem a rod Silvia Nimroda Wirtemberského od r. 1647 Olešnickem. Všichni, co do zákonodárství, vyššího soudnictví a bernictví, musili řídit se předpisy císařskými. Knížectví Opolsko-Ratiborské, kteréž bylo za Ferdinanda III. zastaveno Polsku, bylo od Leopolda I. z této zástavy vyplaceno. *) Tak ne-li formou, jistě skutkem, Slezsko po staletí roztržštěné bylo za Leopolda I. zceleno a vůli jediného panovníka podřízeno. Mohlo to sloužiti zemi ku prospěchu, ale nedostatkem dobré správy vzešla z toho jen škoda. Jako Ferdinand III. tak i Leopold I.

*, Viz Českomoravskou kroniku V. str 906, 907.

po celý život ani jedinkrát Slezsko nespáčil, a způsob vlády odcizoval bohatou a úrodnou zemi tuto rodu habsburskému naprosto. Již r. 1671 kurfiřt brandenburský měl hotový plán k anexi celého Slezska, a nebylo dokonce zásluhou vlády vídeňské, že neprovedl ho on, nýbrž teprve potomek jeho král Fridrich II.

Císařská volba v Říši. Pobyt krále Leopolda v Praze.

Válka švédsko-polská, již účastníci se musily i naše země, zaměstnávala pro první čas mysl diplomatů a dvorních kruhů méně, nežli snaha o nabytí koruny císařské. — Ferdinand III. za života svého nedokázal toho, aby kurfiřti Leopolda zvolili, i musil ucházeti se nyní Leopold sám. Nescházel při dvoře mužů, kteří byli přesvědčeni, že koruna císařská naprosto nemá té ceny, která se jí přisuzuje a nestojí za veliké oběti peněžní, jichž bylo k dosažení kurfiřtských hlasů třeba. Poslání Leopoldovo mělo spočívatí v uspořádání poměrů v zemích vlastních. v moudré politice výhodní a v dobrém využitkování poměrů polských. V Uhrách proti Turkům dalo se mnoho provésti, polská koruna nabízela se Leopoldovi, dědičné země české i rakouské potřebovaly odpočinutí od těžkých berní a národohospodářského zotavení: úkoly to postačitelé pro dlouholeté vladaření i velmi schopného panovníka!

Ale naproti těmto úvahám stály staré tradice o císařské politice říšské, stál strach, co se stane s rodem habsburským, když pozbuje koruny císařské, kterouž po dvě století nepřetržitě držel? Dnes odpověď k této otázce byla by o mnoho snazší, protože celý novodobý vývoj našeho státu jasně ukazuje, že mnohotvárná a mnohojazyčná říše naše hlavně proto ve všem se opozdila za státy jinými, že nehledala sílu svou v sobě samé, nýbrž i při největší finanční bídě rozptylovala skrovné prostředky své k vůli politice říšské a k vůli koruně císařské, jejíž bezvýznamnost den ode dne byla patrnější. — Nejen pro všechny národy, nynější říši rakouskou obývajcí, ale také pro dynastii bylo by bývalo hotovým štěstím, kdyby hned po Westfálském míru bylo se zanechalo politiky velmocenské na tak dlouho, pokud především bylo třeba mravně i hmotně pozvedati obyvatelstvo z hlubokého úpadku a finance státní z neúplnější ruiny.

Tak dlužno souditi dnes. Po míru Westfálském těžiště moci habsburské přenášelo se

do vlastních zemí, ale velice pohnutě do-
spívalo se k poznání, které nyní každému jest
jasným. R. 1657 nescházelo mužů, kteří přípra-
vovali sice půdu pro úplné opuštění záhubné
politiky říšské, ale pro okamžik převládalo mň-
nění, že koruny říšské za každou cenu nutno
jest se domáhati již proto, aby nebyl zvolen ně-
který z kandidátů francouzských, anebo dokonce
Ludvík XIV. sám!

Nebezpečí toto hrozilo. Kardinál Mazarin,
první ministr francouzský, hrál úlohu svou mi-
strně. Na venek mluveno o kandidátech jiných,
ale při tom připravováno všecko, aby Ludvík XIV.
byl prošen, aby byl nezbytným a aby se zdálo,
že přináší sice říši velikou oběť, ale že se přes
to přece za císaře zvoliti dá. Mezitím, co „ve-
řejnému mínění“ od najatých per dokazováno,
že Ludvík XIV. pochází od Karla Velikého a
má tudíž bližší nárok na císařský trůn nežli
rod habsburský, rozjeli se čili diplomatictí agenti
francouzští po celém Německu a podpirali dů-
vody své svůdnými zvuky zlata, jímž nikdo
odolati neuměl.

Postavení krále Leopolda bylo vůči tomu
velmi krušné. Měl proti sobě Francii, Švédsko,
Anglicko, skoro všechna německá knížata a při-
tom prázdňé kasy. Pomoc Polska a Dánska ne-
znamenala pranic; pomoc papežova byla „toliko
morální“, peněžitou podporu očekávati směl dvůr
vídeňský jenom ze Španěl. Král Filip IV. ne-
jenom z příčin rodinných byl hotov podporovati
kandidaturu Leopoldovu, ale hlavně proto, že
sám byl ve válce s Francií, tudíž nemohl a ne-
chtěl Ludvíkovi XIV. dopřáti v Německu vítěz-
ství. Z kurfiřtů německých jen Sasko stálo
věrně při rodu habsburském, ale rozuměl se, že
ne zadarmo, ostatní kurfiřti buď byli rozhod-
nými nepřáteli rakouské kandidatury anebo cho-
vali se obojetně.

Za těchto okolností bylo k dosažení císař-
ské koruny potřebí především velikých peněz.
A těch právě nebylo. Na nejnutnější potřeby
dvorní zapůjčil hrabě Jan Antonín Losi 225 tisíc
na 6 ze sta, úrok počítal si od 1. dubna 1657
a směl si jej, jakož i kapitál, sám spláceti z vý-
nosu solního obchodu, vinného a pivního tácu
v Čechách.*) Ze Španěl přivezl potom vyslan-
ec Peñeranda hojné summy pro volební agi-
taci, ale pokud peníze tyto nepostačovaly, musil
se dvůr dlužiti na vysoký úrok a vymáhati na
sněmích v zemích dědičných veliké berně způso-
bem co nejprůkřežším.

*) Finanční archiv 8. června 1657. — Ostatek
hlavně dle spisu P ř í b r a m o v a: Zur Wahl Leopold I.
(1654–1658). Archiv für österr. Geschichte, LXXIII. 1

Jednu chvíli byly ještě rozpaky jiného druhu.
Kurfiřti německí užívali k námitkám hlavně té
okolnosti, že Leopold nebyl plnoletý a že by
tudíž bylo lépe voliti za císaře jiného člena rodu
rakouského. Chytrý tento plán měl způsobiti
roztržku v samém domě panovnickém. Za kan-
didáta byl vyhlášen arcikníže Leopold Vilém,
muž ovšem o mnoho starší a zkušenější nežli
král Leopold. Kandidatura jeho i ve Vídni na-
lezná přívrženců. Arcikníže sám se nevyslovil,
ale důvěrníci jeho jednali opatrně a rozhodně.
Především nejvyšší hofmistr hrabě ze Schwar-
zenberka. *) Mezi mladým králem a starším arcik-
nížetem došlo z toho k velikému napjetí. Leo-
pold nikdy nemínil ani svoliti ani trpěti, aby
některý jiný člen rodu byl císařem. Násled-
kem toho arcikníže Leopold Vilém prohlásil
vůči vyslancům kurfiřtů co nejzrozhodněji, že
kandidaturu odmítá.

Král Leopold připravil se s celým dvorem
na cestu do říše. — Dne 16. července 1657 opu-
stil Vídeň a jel ku Praze, kamž stihl 27.
t. m. **) — Původní úmysl dvorních kruhů byl
nezdržovati se v Praze déle než třeba a jeti co
možná rychle do říše. Zatím však od jednatelů
a vyslanců Leopoldových docházely tak špatné
zprávy o stavu volební záležitosti, že dvůr na
další cestu se neodvážil. — Leopold na tu chvíli
zůstal tedy v Praze, a odtud řídil veškeré jed-
nání o císařskou volbu, a sem také k němu
přijížděli vyslanci cizích panovníků i kurfiřtů.
Tím stráveno v Praze půl léta.

Situace byla přetěžká. Jako již po smrti
Ferdinanda IV., tak i nyní dvůr francouzský s nej-
větším napjetím sil působil při dvoře bavorském,
aby tamější mladý kurfiřt přijal kandidaturu
proti Leopoldovi habsburskému. Kurfiřt Ferdi-
nand Maria i teď sice zavázal se podtají Leo-
poldovi, že kandidaturu nepřijme, ale na venek
hrál dosti dlouho úlohu obojetnou, což stranu
francouzskou posilňovalo v nadějích. Vedle kur-
fiřta bavorského mluvilo se také ještě o kandi-

*) Wolf, Fürst Wenzel Lobkowitz, str. 86–88.

**) Data o jízdách Leopoldových mám ze spisu
Schenkheleova Vollst. Lebensdiarium etc. (1702).
Před odjezdem (14. července) vydal král velmi zajíma-
vou instrukci pro pozůstalé rady ve Vídni, jak mají
země německorakouské spravovati Chová se v archivu
ministerstva vnitra. — Devíti osobám svěřena
provisorní vláda: Ferd. Sigm. hraběti Kurtzovi, Janu
Frant. hrabě Trautsonovi, Hanušovi Křišť. hrabě z Puch-
heimu, markýzi Hannibalovi Gonzagovi, Fridrichovi hra-
běti Cavrianimu, Arnoštovi hraběti z Abensberku a
z Traunu, Janu Rudolfovi svobodnému pánu Schmidtovi,
Klementovi z Radoltu a Dru. Janu Baptistovi Suttin-
gerovi.

datuše knížete falc-neuburského. Ale na konec vévoda Grammont a Hugues de Lionne, od Mazarina do Frankfurtu k volbě posláni, obdrželi instrukci, dle níž měli pracovati v první řadě pro kurfiřta Ferdinanda Marii, v druhé řadě pro knížete falc-neuburského, a kdyby tyto kandidatury neměly naději na úspěch, měl vstoupiti v boj sám Ludvík XIV. Jmenoval se na třetím místě, ale míněn byl na prvním; jen diplomatická obratnost Mazarinova způsobila, že jméno toto, o něž v nastávajícím boji především šlo, vysloveno jen jako pro případ nouze. Na všechen způsob a co nejrozhodněji měli Grammont a de Lionne opírat se jakékoliv kandidatuře habsburské. Peněz měli s sebou k tomu dosti; dle výpovědi Mazarinových spotřebovali na útratu svou, ale hlavně na úplatky 3 miliony zlatých!

Král Leopold I. peněz neměl. Počátkem měsíce října 1657 přivezl sice slušné summy do Prahy vyslanec krále španělského Peñeranda, ale dával po způsobu španělského dvoru pocítovati, jak od něho jest odvislým; také ne vždy a za všech okolností byl hotov vydati peníze tam, kde jich dle zdání Leopoldova nejvíce bylo zapotřebí. Mladý král za to Peñerandu důkladně nenáviděl. — Pomáháno si zatím půjčkami a sliby.

Ke kurfiřtovi saskému poslán Jiří Oldřich hrabě z Wolkensteina, kterýž někdy před 15. červencem do Drážďan přijel. *) Znal již tamější poměry z dřívějšího pobytu a také rychle i dobře pořídil. V srpnu 1657 sjeli se říšský místokanclér Ferdinand hrabě Kurtz a důvěrný rada kurfiřtův Jindřich von Friesen v Roudnici na Labi a zde ujednáno, že Jan Jiří Saský nejenom dá svůj hlas Leopoldovi, ale že také u jiných se o to přičinovati bude. Žádal za to 100 tisíc tolarů, kteréž mu slíbeny a s pomocí Peñerandy také 30 tisíc ihned vyplaceno. O zbytek summy bylo potom ještě další jednání v Praze až do ledna 1658.

S bavorským kurfiřtem přes to, že záhy slíbil voliti Leopolda, jednáno o cenu hlasu velmi obšírně a dlouho. Teprve v lednu 1658 docíleno shody. Mezi výminkami, k nimž král svoliti musil, bylo také, že má v nejbližší době sejíti se konference ve příčině snížení příliš vysokého cla, ukládaného na bavorskou sůl do Čech dovozenou, pak také ve příčině vysokých cel vodních a odklizení pohraničních sporů mezi bavorskými a českými poddanými.

*) Peníze na cestu (9500 zl) obdržel z berné sněmovní poslední v Čechách svolené. Finanční archiv 1657, 6. července

Kurfiřt brandenburský vyslal do Prahy jednoho z rad svých, kterýž jménem pána svého, za hlas králi Leopoldovi daný, žádal navrácení knížectví krňovského rodu hohenzollernského, anebo v náhradu za tuto zemi odstoupení knížectví hlohovského, v sousedství marky braniborské ležícího. — K tomu se císař odhodlati nechtěl. Hledány jiné náhrady a jednáno přitom s obou stran velmi chytře a neupřímně. Není pochyby, že Francie byla by kurfiřtovi garantovala nejen Hlohovsko, ale i celé Slezsko, jako mu je nabízela za další spojení s Karlem X. Gustavem švédským proti Polákům a císaři. Kurfiřt brandenburský udržoval také Mazarina v dobré, ba nejlepší naději. Ale úspěchy zbraní švédských v Polsku byly mu zatím již velmi nepohodlny a nebezpečny, a on hledal tudíž cestu ke sblížení s aliancí habsbursko-polskou. Rozumí se, že ji našel, ale dal si od Polska zaplatiti pomoc svou velmi dobře. Země pruská byla částí koruny polské a kurfiřt brandenburský držel ji jen jakožto léno od polského krále sobě udělené. Nabytí suverenity v Prusku bylo dávno touženým cílem politiky brandenburské. A teď toho dosaženo. Král Jan Kazimír zaručil zvláštní smlouvou kurfiřtovi suverenitu v Prusku, když se spojí s ním proti králi švédskému. V září 1657, t. j. když tato smlouva byla podepsána, slíbil také kurfiřt při nastávající volbě císařské dáti hlas svůj králi Leopoldovi. Ale slib dal toliko ústně, aby až do poslední chvíle mohl hráti dále obojetnou hru s Francií.

K získání ostatních hlasů kurfiřtských vysláno do Frankfurtu na Mohaně veliké poselství od Leopolda, jakožto krále českého a tudíž spolukurfiřta. V čele stál mu kníže Václav Euseb z Lobkovic. Koncem srpna 1657 vydal se na cestu. Po příchodu jeho nastal teprve největší rej diplomatický a zápas o hlasy, jež za veliké summy peněz byly kupovány. — Kurfiřt falcký penězi francouzskými na dobro byl získán pro jakoukoliv kandidaturu protihabsburskou. Duchovní kurfiřti Mohučský, Kolínský a Trevířský hráli při jednání volebním úlohu, kteráž neodpovídala morálce křesťanské ani v tehdejších zkaženém století, a tím méně slušela vysokým hodnostářům církevním. Jmenovitě kurfiřt Mohučský, arcikanclér říše, veškeré své tužby politické připjal k otázce volební. A poněvadž byl duch vynikající, mohla jen ta strana zvítěziti, pro kterou on se rozhodl.

Kníže Václav Euseb z Lobkovic, jakožto „principál-komisař“ českého poselstva, potřeboval den ode dne více peněz. Dvůr Leopoldův, ve veliké tísní finanční postavený,

hledal pomoci na všech stranách. Především začalo se zdola. Hrabě Losi, inspektor nad obchodem solním a tácem z vína a piva, měl se staviti seznam darů z milosti, kteréž z výnosu těchto předmětů různým osobám a korporacím se vyplácely, a zároveň podati návrhy, co by se z toho pro příště škrtnouti mělo. Stalo se dle přání královského, ale výsledek byl pranepatrný.*) Tímto způsobem bylo by se ušetřilo sotva několik set, kdežto skoro současně dal si hrabě Losi za služby císaři Ferdinandovi III. prokázané věnovati od Leopolda I. 18.000 zl., a sice tak, že z důchodů, kteréž mu byly podřízeny, směl si vybírati čtvrtletně 1000 zl. až do vyjití celé darované summy.

Dvorská komora zatím pomyslíla na prostředky vydatnější. Od sněmů v zemích rakouských i v Čechách měly se totiž požádati veliké mimořádné dávky. — Berně předešlého roku na sněmě v Praze povolená měla vyjít dne 24. srpna 1657 a ve 40 dnech potom. Když teď panovník sám byl ve hlavním městě království svého přítomen, rozhodnuto se svolati sněm, kterýž by povolil berni novou, jež by se vybírala hned od 25. srpna s pominutím 40 dní interkalarních, a vedle toho měl se státi pokus o stálou velikou berni novou.

Sněm byl svolán ke 3. září 1657. Sněmovníci nesešli se v obyčejné místnosti, nýbrž král předvolal je před svůj trůn do „rytířské světnice“ a sám k nim promluvil. Potom skrze nejv. kancléře hraběte Nostice dal vyložití stavům převeliké potřeby své a odevzdal nejv. purkrabímu, jakožto předsedovi sněmu, královskou proposici. Dle návrhů dvorské komory žádáno o 450 tisíc zlatých berně k vlastní dispozici panovníkově.**) Stavové po krátké úradě

povolili 330 tisíc zlatých ve čtyřech lhůtách; první měla se odvésti v březnu, druhá v červnu, třetí v září, čtvrtá v prosinci 1658. Potřeby zemské měly se však uhraditi zvláštní sbírkou. Od placení této berně neměl býti nikdo osvobozen, ale panovník neměl také, mimo toto svolení, ničímž jiným stavy obtěžovati. Mám za to, že mnozí ze stavů, přes výhradu právě vzpomenutou, dobře věděli, že na ně čeká ještě druhá mnohem těžší proposice. — Mnohým bylo asi také nápadno, že panovník bez velikých odmluv přijal summu o 120 tisíc menší, nežli o kterou ve proposici žádal. Při jiných sněmích se obyčejně déle smlouvalo.

Členové dvorské komory, jichž větší díl za králem přišel z Vídně do Prahy, upravili zatím druhou, či „vedlejší proposici“, kteráž 11. října od císaře byla přijata i podepsána a hned některý den potom předložena sněmu.

Jest známo z předešlého vypravování, jaký význam pro příjmy královské měla daň nápojová, jmenovitě pивní, nejen proto, že mnoho vynášela, ale i tím, že výběr její byl v rukou úředníků zeměpanských, od dvorské komory ve všem odvislých. Na sněmě 1652/53 stavové zbavili se nápojové daně, v této formě odváděné, a jestliže i potom částečně ji povolovali, dělo se k jiným účelům i jinými prostředky. Císaři zůstal jenom dědičný tác, k němuž na věčné časy byla odsouzena města královská. Ten vybírán i na dále zeměpanskými úředníky, kdežto výběr berní od sněmů povolovaných obstaráván byl od nejv. berníků královských na sněmě volených.

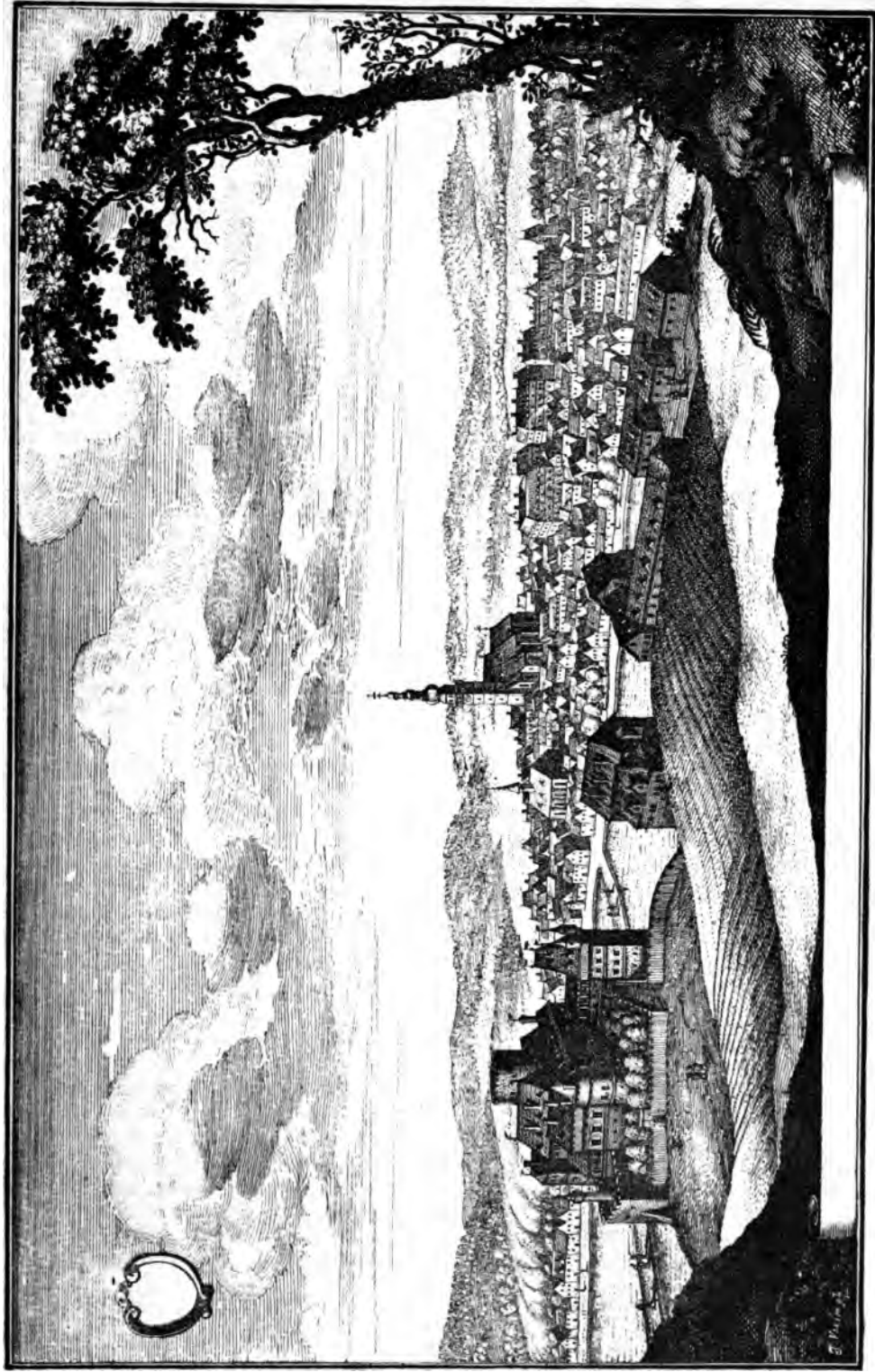
Deputovaní nad tácem a solí, kteří až do r. 1652/1653 nejen dědičný tác ale i nápojovou daň sněmem uloženou vybírali, učinili již 1651 nějaký bohužel blíže neznámý pokus, aby nejen města, než i také vyšší stavové platili nápojovou daň trvale a od svolení sněmovního neodvisle. *) Tehdáž snaha deputovaných v zárodku udušena. Ale myšlénka sama zůstávala předmětem úvah u dvorské komory, a to tím spíše, ježto v zemích rakouských podařilo se provésti něco obdobného.

Když nyní král Leopold potřeboval na všech stranách mnoho peněz, provedla dvorská komora starý záměr deputovaných a přiměla panovníka, že podepsal a sněmu předložil svrchu vzpomenutou „vedlejší proposici“ ze dne 11. října 1657. Král mluvil v ní ke stavům o veliké potřebě peněz na válku; skutečně však více než o válku polsko-švédskou, šlo o volbu císařskou,

*) Viz str. 245.

*) Finanční archiv 1657, 26. března. Některé zajímavější doklady: Benediktini Montserratští v Praze dostávali ročně 4000 zl. a od 1. ledna 1657 mimo to měsíčně 60 zl. „zur Druckerei unterschiedlicher Bücher.“ Navrhovalo se, aby se na příště spokojili 3000 zl. ročně vůbec. — R. 1651 založeno bylo nadání 1200 zl. ročně pro kapitolu u sv. Víta k úhradě nákladu za slavnosti a pobožnosti konané u sloupu P. Marie na Starém Městě. Mělo se s kapitolou jednati, aby se spokojila se 400 zl. ročně. — Probošt ve Staré Boleslavi od r. 1656 dostával 600 kop (míšenských), aby mohl míti jednoho kněze, varhaníka a 4 jiné osoby pro potřeby chrámové; mělo se s ním mluvit, zdaž by za vděk nevzal menší summu.

**) Akta finančního archivu 1657, 30. června, 23. září, 1. října, 25. října, 10. listopadu, 5. prosince, 12. prosince; 1658, 2. ledna, 8. ledna; současný tisk snesení sněmovního; Tomkova Sněmy dle obnov. zřízení str. 27. a násl. — Jiné záležitosti sněmovní, které s otázkou volby císařské a zahraničními událostmi nesouvisí, jsou prozatím pominuty mlčením.

Polná. (Die Merianovy topografie Čech, Moravy a Slezska z r. 1650.)

jen že se to říci nesmělo, leda zakryptě. K této neobyčejné a nevyhnutelné potřebnosti žádal Leopold, aby vyšší stavové podrobili se stálému posudnému čili tácu, jako platila královská města od r. 1547, a aby toto posudné šlechtické nebývalo již předmětem dobrovolného svolení sněmovního, nýbrž stálým a pevným důchodem komorním, který by panovník dával si vybíráti docela neodvisle a bez ohledu na nejv. berníky stavovské. Ano král v proposici ihned naznačil, že by vybírání stálého posudného od tří vyšších stavů chtěl buď někomu pronajmouti, anebo i také odprodati za určitou summu každoročně komoře odváděnou.

Kdyby byla bývala naděje, že tato tak veliká od stavů požadovaná obět, povede k vybřednutí z dlouhých komorních, a k nápravě financí královských, pak byla by věc vskutku stála za uváženou. Ale při tehdejších okolnostech nebylo nejmenší pochybnosti, a dvůr také tím se netajil, že nejde o nic jiného, než aby dvorská komora na účet šlechtického posudného mohla si vypůjčiti asi tak million, potřebný na volební agitaci v Němcích; peníze ty byly by se rozkutálely velmi rychle, a stavům zůstalo veliké břemeno na vždy. Ten, kdo million měl půjčiti, byl by se stal při nejmenším zástavním držitelem stavovského tácu: a kdož jiný mohl to tehdy býti, než nenáviděný hrabě Jan Antonín Losi, inspektor nad solí a tácem nápojovým? Třeba že sám tolik peněz neměl, byl by však jistě pro tak výborný obchod nalezl společníka stejné hodnoty.

Stavové odpověděli k této žádosti panovníkové po několikadenních poradách dne 25. října 1657*) velmi rozhorleně. Stav městský, ačkoliv jeho věc se netýkala, stál v tom s vyššími stavy za jedno. — Suem prý dobře jest si vědom svých povinností k panovníkovi a také se vždy dle toho řídil. Ještě před několika dny učinil veliké svolení na berni, ač by měl plné právo mluvit o úlevách daňových. A teď, když právě dostalo se stavům zaručení, že nic více od nich žádati se nebude, přichází se s postulátem nevyslovitelně těžkým, jaký od nich nikdy před tím žádán nebyl. Což prý není dvoru známo, že vyšší stavové dle článku A 34 obnoveného zřízení, nejsou povinni platiti dědičné posudné, ba i některá královská města (míní se Plzeň a Budějovice) jsou od něho osvobozena?

Stavové prý s hrůzou vzpomínají si na řádění výběřčích nápojové daně, kteří od země-

panských deputovaných byli ustanoveni, a mají v dobré paměti, jak tito výběřči a exekutoři zavírali pivovary dle libosti, otvírali násilně sklepy, prohlíželi sudy a nádoby, tak že obyvatelstvo tím na dlouhé časy zubožili. A teď by mělo k něčemu podobnému přijíti na stálo, na věky? Kdyby se tak státi mělo, nebude šlechta moci dle svého stavu býti živa, a nebude moci děti své náležitě vychovati, vyučiti a do cizích zemí na vzdělání posílati, nebude moci platiti dluhy ani úroky, nebude moci podporovati a zakládati poddané: zkrátka dojde k úplné zahubě stavů, o něž celé státní zřízení je opřeno.

Co se týče stavu duchovního jest na považenou, že nynější držitelé statků církevních nesmí budoucí nástupce své zkracovati tím, že by na majetek církevní uvalili veliké břemeno; a kdyby tak i někdo učiniti chtěl, neplatí to v budoucnosti pranic. Řeklo se ovšem, že mohou z této povinnosti vykoupiti se určitou summu peněz: což ale, který rád vůbec nemá peněz k výkupu? Tomu patrně hrozí, že posudné z jeho statku bude zastaveno, nebo prodáno někomu jinému, kdož prý přicházeti bude třeba i s odhadem nebo s exekucí! — Císař Ferdinand II. v náhradu za utrpené ztráty církve uzavřel známou smlouvu solní, a nejen on, než i jeho nástupce věrně dle ní se řídil. Teď však prý se zdá, jako by vláda, co na jedné straně duchovenstvu ze solní pokladny dala, na druhé straně mu to chtěla vzíti touto požadovanou stálou dávkou komorní. Beztoho až dosud mnohé kláštery, zejména ty, jichž statky leží v horách, mají malé důchody a kdyby neměly trochu příjmu z piva vaření, nemohly by vůbec žiti. I teď mohou málo nových kleriků přijímati, čímž trpí interesity katolického náboženství — a jak bude potom, kdyby měly stálou pивní dávkou platiti, anebo vysokými penězi se z povinností této vykupovati?

Což prý král nevidí, že města královská, dědičným tácem obtížená, buď vůbec piva vaření zanechala, neb je tak zdražiti musila, že nastala obecná bída a nářek z toho? A což není vůbec známo, že lidé při nynějších požadavcích a těžkostech raději statky zanechávají a od nich přechají? Povinnosti vlády jest, aby komorní majetek byl polepšován, pozvedán a ne huben a ničen. Proto především by se mělo dbáti, aby se lidé teď mohli jak náleží zotaviti a pak budou moci zase dobře a pořádně platiti. Jestliže však nyní poslední groš se jim vezme, jak bude s berněmi a s dávkami komorními v budoucnosti?

*) Jen z této odpovědi (ve finančním archivu chované) a částečně též ze současného tisku „svolení sněmovního“ znám jest obsah „vedlejší proposice.“

Na dvě tvrzení proposice odpověděli stavové zvláště ostře. — Pravilo se v ní, že v Rakousích také stavové platí stále posudné. K tomu český sněm dal za odpověď, že mezi královstvím Českým a dědičnými zeměmi rakouskými je převeliký rozdíl v různých věcech, že také i podstata je tam i zde jiná, a protož nelze prý zaváděti všude to, co snad pro jedinou zemi se hodí. Však v Čechách jest zase berní způsob (modus contribuendi) jiný a stavové rakouští také dle něho se neřídí. Jestliže v Rakousích povolili stálou dávku nápojovou, mohli tak učiniti, protože odtud vyváží se s velkým užitekem mnoho vína do ciziny, kdežto v Čechách uvařené pivo prodá se jen na gruntě toho kterého pána, nebo v obvodu dotyčného města. A co tu se ho neprodá, zkazí se, nebo se musí dělnému lidu rozdati, — a škod takových nikdo nepočítá, nikdo si nevšímá.

Konečně naznačovala proposice opatrně také ostatním stavům, že by se mohli z povinnosti stálého posudného vykupovati. K tomu odvětil sněm, že užívali stavové statků svých se všemi právy a užitky, s nimiž je koupili, zdědili, nebo jinak nabyli, bez překážky kohokoli. Kdyby nyní najednou až dosud svobodné, dávkami nestížené vaření piva, nebo pěstění vína musili vykupovati, kdo prý jim ručí za to, že po druhé nepřijde se s něčím jiným, a že na konec stavové svobodný majetek svůj znovu nebudou musít koupiti a zaplatiti.

Z obšírnějšího výkladu sněmovní odpovědi vidět jest, že stavové nemínili povolit, a oni také na závěrek vskutku žádali, aby byli ušetřeni a sprostěni tohoto nového „postulátu.“ — Rozhodná řeč sněmu neminula se s účinkem. Král, obdržev prostředkem dvorské kanceláře odpověď stavovskou, rozhodl se, „poněvadž ustavičná (perpetuirliche) dávka nápojová zdá se býti stavům tuze nebezpečnou, že se nemá při ní setrvati,“ nýbrž že má vyhledati se jiný způsob, jak by bylo od stavů možno dosíci větší peněžité podpory.

Dvorská komora déle o tom uvažovala a především odhadla, jaké jsou a budou ještě potřeby panovnickovy a pak dle jisté proporce rozvrhla, jak velikou summou by která z dědičných zemí přispěti měla k úhradě těchto potřeb.

Když tato práce byla vykonána, žádala dvorská komora při dvorské kanceláři (10. listopadu 1657), aby stavům českým se sdělilo, že panovník, v docela mimořádných potřebách postavený, nejen v Čechách, ale všude jinde (t. j. ve všech ostatních zemích mimo Uhry) o zvláštní svolení žádati musil, a nejde-li to tedy v Čechách se stálým posudným, že musí stavové aspoň

(wenigstens) na 10 po sobě jdoucích let povolit ročně 150 tisíc t. j. dohromady půl druhého milionu zl., jakožto docela mimořádnou pomoc. Není prý to nijak přemrštěná žádost, ano i po tomto svolení království České zůstane ve velikém nepoměru k tomu, co ku př. svolili stavové dolnorakouští. Ale král prý se spokojí, když se sněm zaváže, že země roční částku 150 tisíc odvede vždy v určitý čas, a pokud by se tak nestalo, že bude platiti úrok 6 ze sta z té summy, která v předepsanou dobu složená nebyla, a sice tak dlouho, pokud by se neodvedla.

Pak ještě poradila dvorská komora, odkud by stavové 150 tisíc ročně nejlépe sehnati mohli, a minila, když daň nápojovou, kterou nechtěli přepustiti v moc panovníkovu, budou vybíratí stavové dle jistého měřítka sami, že naleznou nejlépe a nejjistěji potřebný důchod ku zaplacení mimořádného svolení pro krále Leopolda. Kdyby se jim však nezdálo, zůstavilo se na vůli, aby si našli jiné prameny daňové, ale na tom stála komora, že musí býti takové, aby poskytovaly dosti jistoty, že se peníze budou scházeti, a že panovník moha na bezpečný důchod ukázati, bude moci předem se dlužiti u těch, kdož anticipace poskytují, když mají bezpečnost, že půjčené peníze v čas zase zpět dostanou.

Dvorská kancelář vše to sdělila suému, kterýž zasedl k dalšímu jednání. Odpověděl k nové žádosti panovníkové dvěma přípisy, 19. a 27. listopadu, a nabídl mu jménem „vedlejší“ pomoci 300.000 zlatých splatných ve 3 letech od celé země i s Chebskem a Kladskem. Císař na návrh dvorské komory (12. prosince) odmítl toto podání dosti prudce, a žádal aspoň 1.200.000 zl. v kratším čase, nežli v 10 letech, a sice bez Kladska a Chebska, u nichž měla se zvláštní pomoc vymáhati. Začalo nové, dlouhé jednání, přemlouvání a sliby. Před vánočními svátky byli by sněmovníci velmi rádi k domovům se rozejeli, neboť všechny ostatní artikule sněmovní byly již zkoncovány. Ještě na poslední chvíli vznikl ještě malý spor.

Stavové řádně berně svolili, jak pravěno, 330.000 zl.; panovník žádal, aby do snesení bylo postaveno, že svolují je bez Kladska a Chebska, od nichž chtěl zvláště 200.000 zl. si vymoci. Ale stavové nepovolili. Potom žádal, aby berně nová začala se vybírat, když stavům není možno býti bez interkaláru, aspoň od 27. září 1657, a aby tudíž do vánoce složeno bylo nejméně 100 tisíc zlatých. Ale stavové ani v této věci nepovolili, nýbrž zůstali při berních lhůtách svrchu uvedených, s čímž se král spokojil, když mu stavové slíbili, že na účet první (březnové) lhůty a ve

dlejší pomoci vyplatí mu předem summu až do 50 tisíc ihned, a sice z peněz, které ponenáhlu se scházely u nejv. berního úřadu. Tím vlastní sněm 24. prosince 1657 se skončil a snesení jeho dáno do tisku.

Sněmovníci na svátky se rozejeli, ale hned po nich byli zase pohromadě. Nazejtří po novém roce, dne 2. ledna 1658, přišlo konečně ke svolení mimořádné dávky. Stavové místo prve nabízených 300 tisíc nabídli králi 500 tisíc v pěti letech splatných, a když nebylo to přijato, usnuli se, jakožto na konečné a poslední summě, že by chtěli dáti panovníkovi jeden million splatný v desíti ročních lhůtách po 100 tisících.

Dvorská komora 8. ledna navrhla císaři, aby se nabídka stavovská přijala, což se také stalo. Některé vedlejší méně důležité věci zůstaly však ještě na sporu. A sice: dvorská komora s velikým důrazem stála o to, aby stavové povolený million vybírali z nápojů, ale sněm s touže rozhodností odpíral tomu, ukazuje zase na obnovené zřízení. Mělit stavové patrný a odůvodněný strach, že by nápojová daň proměnila se brzo v dávku ustavičnou, jakmile by se nyní na 10 let zavedla. Pak chtěla komora, aby se povolený million splatil v 7 letech (po 150 tisících), a aby Chebsko a Kladsko nebylo pojato do summy od sněmu českého povolené, protože se král v těchto krajích chtěl pokusiti o zvláštní mimořádnou dávku: ale ani v jedné ani ve druhé věci stavové nepovolili.

Bylo dosti nesehnáno naleznouti dobrý zdroj ku nabytí tak veliké summy, jako právě byla povolena. — Stavové měli za to, že by mimořádnou dávku desetiletou měli platiti jiní lidé, než oni a jejich poddaní. Obyčejné, pravidelné berně všechny svalovány na usedlosti, t. j. na obyvatelstvo mající nemovitý majetek. Slušelo se tedy dle jejich názoru, aby kromě obyčejnou dávku platili lidé, „neusedlí“ to jest tací, kteří sice nemají nemovitostí, ale všelijak jinak se živí. Proti tomuto principu, v předešlých letech již částečně prováděnému, nemohlo se nic namítati, ač vládě vhod nebyl, pro přílišně obtížnou kontrollu a tudíž i nejistotu, že svolené summy správně docházeti budou.

Nicméně stavové zůstali na svém a provedli hned jisté rozvržení, mnoholy každý „neusedlý“, kterýž nikde na panstvích nebo ve městech „nekontribuiruje“, platiti bude. Do první řady položili kapitalisté, potom nobilitované osoby statků zemských nemající, dále děkani a faráři, královští radové a úředníci, fiskální adjunkti, advokáti zemští, prokurátoři, agenti a sollicitátoři. — Jiná kategorie utvořena ze živ-

nostníků nejrozumnějšího druhu. Na prvé místo postaveni směnárníci čili ti, „kteří k svému užitku s vexly zacházejí,“ potom klenotníci, lékaři, bradři, lekárníci, kupečtí, lékárníci, bradřští a lazebníci tovaryši i sluhové, řemeslníci tovaryši, poštředovníci (t. j. neusedlí poštmistři), kočové a formani, koníři, přivozníci, nádenníci, nosiči, poslové, drvoštěpové, válečové a mlatci; po nich přicházejí v podivném sdružení „učitelové mládeže,“ švadleny, pradelny, kantori, zvoníci, kostelníci, trubači, muzikáři, šrotýři, šenkýři a šenkýřky, kuchaři, komíníci a všickni jiní „pokojnáci“ čili „podruzi“, t. j. lidé, kteří v nájmu bydlí; na konec pak veškerí kočovníci, jako „kejklíři a kteří na provaze tancují, kunstlíři, okulistové, dřiáčníci, komedianti a těm podobní lidé.“

Nabýváme tímto seznamem zajímavého obrazu o veškerém tehdejším obyvatelstvu dle zaměstnání a mohli bychom si také udělati jistou představu o tom, za jak výnosnou se která živnost považovala a dle toho na ni kvota daňová ukládala. Tento výklad musí však zanechán býti stranou. Neboť sněm učinil jen obecné rozvržení a určil toliko přibližně, kolik který stav platiti bude; tak ku př. lékárníci že mají dáti 15—30 zl. Podrobné provedení v mezích tohoto rozvrhu zůstaveno hlavní komisi zemské, již uložena tím práce nesmírně těžká a nepřijemná. Nicméně stavové pečlivě dbali, aby způsob výběru čili modus exigendi neurčoval někdo jiný a neopomenuli při každé příležitosti dodati, že jen s tou výminkou k mimořádné dávce svolují, když rozvrh i výběr její úplně zůstane v jejich rukou. Proto ani hlavní komise ani nejv. berníci zemští nevyhýbali se úkolu od sněmu na ně vloženému. Mělit ovšem před rukama vzor ze starší doby, když povolila a vybírala se daň z hlav r. 1645.

Tím však nebyla věc vyřízena. Stavové patrně nedůvěřovali si, že svrchu vyjmenovaného neusedlého obyvatelstva všeho druhu jest tolik, aby 100 tisíc zlatých ročně od něho se vybrati mohlo, a proto navrhli také ještě dávku všem: a) kdož by uherská, rýnská a jakákoliv vína do Čech vezli (z vědra 20 kr.), b) kdož by hovězí dobytek do království přiháněli (z kusu 1 zl.), c) kdož by cizí vlnu sem vozili (z každého kamene 1 zl. 30 kr.), a d) kupcům, handlřům a kramářům ze všeho přesporního zboží do Čech na prodej přivezeného (z každého sta zlatých 1 zl.).*) Rozumí se samo sebou, že

*) Při této příležitosti mluví se ve svolení sněmovním také o tabáku. Tabák „tlučený neb třený“

dávky tyto měly se platiti jakožto „přirážka“, vedle cla, mýta a ungeltu králi náležitého.

Ale dvorská komora proti tomuto návrhu co nejrozhodněji vystoupila, s čímž panovník souhlasil. — Komora byla přesvědčena, že přirážka na vína, dobytek, vlnu a jiné věci, způsobí mnoho zlé krve, aniž by výnos byl příliš patrný. Jednou před lety podobný systém zaveden také v Dolních Rakousích, ale obchodníci okolních zemí tak se tomu opřeli, že císař musil za rok přirážky zrušiti. Tudíž prorokovala komora, že v Čechách dojde k témuž a že okolní země záhy odpovědí zvýšením cla a mýta na všechno, co se z Čech k nim dováží. Jak dlouho prý jest tomu, co stavové živými barvami líčili hospodářský úpadek, plynoucí ze příliš vysokých cel? Ale největším zlem jest, že by se mělo platiti i z toho, co z jiných zemí Jeho Milosti královské do Čech se voziti bude. Tak stavové čeští sami pracují k tomu, aby zmařen byl všecken obchod a tržba mezi zeměmi pod jedním žezlem stojícími. I žádal král Leopold, aby stavové buď od přirážek těchto vůbec upustili, anebo aspoň od nich osvobodili vše to, co z jiných zemí královských se do Čech doveze.

Stavové nemohli aspoň částečně neuznávat oprávněnost těchto výtek. Ale měli především strach, aby sami nemusili každoročně něco na 100 tisíc dopláceti. A proto jenom v málu povolili, usnesše se, aby vína „rakouská, moravská a v jiných J. Msti. královské dědičných zemích zrostlá“ a do Čech dovážená, od přirážky byla osvobozena. Za to však tuším zvýšena dávka směnárníků a klenotníků, což ostatně dvorská komora sama navrhovala. — Král Leopold, ač s velikou nechuť, musil stavovské rozvržení přijmouti, poněvadž čas již velmi kvapil, a bylo třeba míti nějakou konečnou jistotu, že peníze jsou svoleny a již se vybírají. — Proto všecko bylo na konec schváleno a snesení o „vedlejší propozici“ 21. ledna 1658. přijato i zvláště tiskem vydáno.

Sněmovníci čeští rozjeli se však do domovů svých nevesele. Vidouce nezbytí, odhodlali se k závazku na 10 let, ale neradi a bez ochoty. Proti těm, kdož za přijetí návrhu se přimlouvali, vypukla nechuť, ano zjevné nepřátelství. Nejvíce a nejostřeji mluveno proti nejv. purkrabímu Bernardovi Ignácovi z Martinic, „direktoru“ sněmovnímu.*)

(patrně šňupavý) se dovoluje, tabák „kouřící“ však s touže důrazností zapovídá, jako se již stalo na Moravě. Viz str. 282.

*) Dopis Martinicův (dosti temný) císaři 1658,

Mezitím co velmi zdlouhavě se jednalo se stavy českými o nabytí peněz, poměry ve Frankfurtě obrátily se pro Leopolda k lepšímu. Nahlíželo se čím dále tím více, že kurfiřti přece jenom krále francouzského voliti nebudou a nemohou. K tomu pak, aby byl sice císařem, ale přitom pouhým nástrojem v rukou francouzských, kurfiřt bavorský, ani nikdo jiný odhodlati se nechtěl. — Náčelník vyslanectva Leopoldova kníže Václav Euseb z Lobkovic užíval tohoto smýšlení velmi obratně ve prospěch pána svého. Nešetřil penězi, pokud jich měl, a nešetřil také sliby. Všichni rádcové a ministři duchovních kurfiřtů obdařeni velikými církevními beneficiemi. Také páni jejich nepohrdli úpisy na veliké summy peněz.

Obecné bylo přesvědčení, že za nálady na jednu mimo očekávání příznivě, musí král Leopold sám rychle do Frankfurtu se vypravit. V tom smyslu docházely ustavičně dopisy do Prahy. Avšak, jednak španělský legát Peñeranda dělal obtíže z příčin diplomatických, jednak Leopold I. nemohl vydati se na cestu, pokud sněm český se neskončil a nebylo možno na účet povolené berně i „mimořádného“ svolení opatřiti si hotové peníze. — Jakmile však 21. ledna 1658 snesení sněmu bylo zkoučováno, vykonány v rychlosti veškeré přípravy a 1. února nastoupena cesta do Frankfurtu. Král jel si pro korunu císařskou a proto s nasazením všech sil vypravil se nádherně, maje skvělý průvod vysoké šlechty české, uherské i rakouské, četný sbor pážat a jiného služebnictva, znamenité zpěváky a hudebníky, herce a šašky. Kolkolem průvodu, před i za ním, cválalo několik set jízdných vojáků dobře vyzbrojených a ošacených.

Jelo se následkem toho pomalu ku předu: 5. února byl císař ještě v Plzni. 4. března v Bischofsheimu, 16. března v Aschaffenburgu a teprve 19. března vjel do bran Frankfurtských. Průvod císařský seřadil se před vjezdem do 52 skupin a měl celkem 200 kočárů a 1108 koní. A to mimo tělesnou stráž 80 mužů a mimo 600 kyrysníků vedených plukovníkem Kniggem, kteří směli toliko městem projeti, a pak musili se vzdáliti. Byli propuštěni do Čech, kdež na útraty obyvatelstva byli živeni s velikými nesnázemi a nápotom i žalobami. — Z české

26. října v archivu finančním. — Martinic brání se tu novým žádostem dvora, a vykládá, zač by ho stavové pokládali mohli, kdyby mělo dvoru státi se po vůli. I tu zajímavé jest, že za největší nehodu považuje, kdyby stavové měli ho za autora požadavků v císařských propozicích obsažených („ja sogar etwa der beschwerlichen Postulaten autorem“).

šlechtv připomínají se jakožto účastníci jízdy frankfurtské nejv. kancléř hrabě Jan Hartvik Nostic, hrabě Humprecht Černín a hrabě Frant. Oldřich Kinský. Bylo jich však nepochybně více.

Vydržování tak velikého průvodu stálo mnoho peněz a obmeziti nebylo se možno, protože i také ostatní kurfiřti jeden nad druhého v přepychu se vyvyšovali. Leopold byl následkem toho v ustavičných nesnázích. Již 4. března upomínal o první lhůtu svolené berně, kteráž se teprv koncem toho měsíce měla vypláti; 16. března žádal již o sebrání druhé lhůty, kteráž se měla odváděti teprv koncem června. Prosil stavy co nejdůrazněji, aby rychle peníze mu poslali a zakazoval se, že odvedení druhé lhůty o několik měsíců dříve nebude na ujmu snesení sněmovnímu. Dle zachovaných kvitancí*) nesešly se však lhůty o nic dříve, protože při těžkopádném zřízení tehdejších a nedostatku komunikačních prostředků nebylo to ani možno. — Nejhuře bylo, že Leopold nikdy neměl naději, že by lhůtu berní obdržel celou, protože vždy byly některé zvláště důležité závazky a potřeby, jichž výplata musila k bernímu úřadu býti poukázána. Celkem obdržel císař na hotovosti místo svolených 330 tisíc zl. toliko 310.256 zl. 40 kr. 2½ den. a místo 100 tisíc mimořádného svolení toliko 65062 zl. 30 kr. Nicméně bez těchto sum byl by nemohl podniknouti cestu do Frankfurta. A tudíž právem říci lze, že finanční pomoc z království českého podstatně pomohla králi Leopoldovi ke koruně císařské.

Ale panovník vymohl si ještě pomoc mimořádnou. — Byl již od dubna ve Frankfurtě a k rozhodnutí volebnímu dosud nepřicházelo. Příčina byla v tom, že kurfiřti, když nemohli učiniti jinak, než dáti hlasy své Leopoldovi, hodlali novému císaři předložiti volební kapitulaci, kteráž panovníka co nejdůkladněji měla ponížiti. Francie, kteráž se svou kandidaturou na císařský trůn utrpěla porážku, hledala a našla náhradu za to při jednání o volební kapitulaci. Neboť zde interes její sloučil se s intereselem kurfiřtů i koruny švédské, a ti všichni chtěli, aby příští koruna byla co možná pouhou — dekorací! Vyjednávání o volební kapitulaci vleklo se po tři měsíce, od polovice dubna do polovice července 1658.

Pro Leopolda byly to trapné dny, v nichž jednalo se o jeho ponížení, aniž mohl tomu zabrániti, a jednalo se dlouho, aniž měl moci konference ukřáti. Na tak dlouhý pobyt ve

Frankfurtě nikdo nemyslel. V červenci 1658 nouze dvora královského a přčetné družiny jeho dostoupila vrchole. Španělský legát Peñeranda choval se pak k prosbám Leopoldovým o peníze velmi neochotně, buď že neměl již sám, anebo snad proto, že jednání o volební kapitulaci také Španělska se dotýkalo a sice rovněž ponižujícím způsobem.

Král Leopold, v největší úzkosti postavený, hledal opět pomoci u stavů svých zemí, mezi jiným také u království Českého. Dne 10. července psal velmi důvěrný list nejv. purkrabí hraběti Martinicovi.*) Líčí v něm nedostatky své živými barvami. Praví potom, že jest si dobře vědom, kterak stavům dvakráte slíbil při posledním sněmě, že po celý rok nebude ničehož více žádati. Ale hledě k tomu, že musí ve Frankfurtě se ctí až do konce vydržeti, a se ctí také odejeti, nelze při velikých nedostacích dvorské komory jinak, než hledati pomoci u věrných stavů dědičných zemí, aby poskytli mu nějakou novou vedlejší pomoc. Dovoláváno se pak ochoty hrabství Kladského, kdež císaři vedle berně a mimořádného svolení dáno ještě dobrovolně 1000 dukátů, jakožto příspěvek na uhrazení potřeb cestovních. Hrabě Martinic měl o této věci přemýšleti a vyhledati cest, jak by se dalo docíliti, aby stavové „ze své vůle“ a „o své ujmě“ císaři něčím přispěli. — Jak mnoho Leopoldovi na dobrém výsledku záleželo, viděti jest z toho, že sám nejv. kancléř byl brzo potom poslán do Prahy k jednání.

Nejv. purkrabí byl hned pohotově s radou, aby se buď svolal sněm a nebo aspoň stavovský sjezd, ale král Leopold odmítl, boje se příliš velikých a žalostných remonstrací stavovských. Tudíž po dlouhém přemítání připadl Martinic na následující návrh (24. srpna): Král měl požádati místodržící, aby dorozumějíce a poradivše se o to s hlavní komisí zemskou, při splátce třetí lhůty z posledního svolení povolili také ještě anticipaci v summě 40—50 tisíc na účet čtvrté lhůty. A poněvadž pak, dříve než čtvrtá a poslední lhůta se odváděti bude, sejde se zajisté již nový sněm, aby pro příští rok učinil svolení, dá se při něm působiti na stavy, aby tuto anticipaci nesráželi si při čtvrté lhůtě, než králi pod titulem „donativu“ darovali.

Císař přijal tento způsob a dvorská komora žádala o anticipaci 60 tisíc zlatých. Ale nejvyšší berníci, kteří povinný peníz třetí lhůty

*) V archivu min. financí.

*) V archivu finančním; tamtéž i další dopisy v této věci.

sněmovní vybírali s největší obtíží, takže pro nemožnost obyvatelstva ani vojenské exekuce nic nebývaly platny, zalekli se této nové summy velice. Následkem toho žádal místodržící o slevu a císař vyjádřil se pak, že spokojí se s 50 tisíci zlatými, kteréž si již dávno na účet této anticipace jinde vypůjčil.

Mezitím bylo také skoncováno jednání o volební kapitulaci. — Kurfiřti předložili králi Leopoldovi řadu těžkých článků, moc císařskou více ještě než dosud obmezujících. Mezi jinými byl jmenovitě článek, že příští císař nesmí nikterakou pomocí účastniti se války francouzsko-španělské, t. j. Leopold nesměl užívat ani rodinné moci své k tomu, aby v Nizozemí a v Itálii pomáhal příbuznému rodu španělskému proti Francii. Bylo těžko krutý článek přijmouti, již pro přítomnost legáta španělského *Penerandy*, který z nařízení svého dvora dosti podstatnou část útrat s volební agitací spojených platil. Zamítnouti jej však znamenalo zbaviti se v posledním okamžiku naděje na zdárný výsledek volby. Tudíž Leopold po některém zdráhání 15. července oznámil, že proti návrhu kapitulace ničeho nenamítá.

Za tři dni na to (18. července 1658) vykonána volba. Kurfiřti dostavili se všickni osobně, každý provázen nejv. maršálkem svým. Král Leopold, jakožto držitel kurfiřtství českého, přišel tudíž s nejvyšším maršálkem tohoto království Adamem Matiašem hrabětem z Trautmansdorfa. Volba vykonána jednohlasně a Leopold všemi hlasy kurfiřtů i svým vlastním zvolen za císaře římsko-německého. Korunovace vykonala se 1. srpna v chrámě sv. Bartoloměje ve Frankfurtě. A císař hned po tom odejel přes Mnichov do Vídně, protože nemohl ani o den déle snésti vydání s pobytem ve Frankfurtě spojená. — Stavové čeští pak při nejbližší příležitosti sněmě usnesli se, dne 29. listopadu 1658, *) že v uvážení radostného výsledku a velikého významu volby císařské darují Leopoldovi I. oněch 50 tisíc zlatých, kteréž na účet čtvrté lhůty předešlého svolení byly vybrány, a že zmíněnou čtvrtou lhůtu odvedou v celé a nezkrácené summě.

K tomu připojili důtklivou prosbu, aby císař nad královstvím českým se smiloval a pokud dopouští to veřejné záležitosti, aby na hradě Pražském bydlel i zde svou residenci míval. Žádost tato původ měla v úvahách dvojího druhu. Jednak vlastní význam království klesal, když Praha přestávala býti sídlem krá-

lovským, jednak pak, jak stavové se vyjádřili, všecky peníze od sněmů svolené, místo aby v zemi se protrávily, stěhovaly se jinaam, čímž den ode dne hynul obchod i řemesla. — Avšak prosba stavů zůstávala oslyšána.

Kurfiřti němečtí ještě některý čas po odjezdu císařově zůstávali ve Frankfurtě a 15. srpna r. 1658 uzavřeli nej přednější z nich, spolu s jinými kuřaty německými, s králem švédským a králem francouzským, rýnský spolek, který měl na péči míti zachování Westfálského míru, a jmenovitě měl co nejrozhodněji překážeti tomu, kdyby císař chtěl do Nizozemí poslati Španělským nějakých pomoci. Vůbec byl směr spolku rýnského silně proti císařský, a že politické interesy více při něm platily, než náboženství, viděti z toho, že všickni tři arcibiskupové - kurfiřti byli prvními členy spolku proti katolickému panovníkovi namířené, a že všickni tři garantovali protestantskému Švédsku, s nímž císař byl ve válce, majetek jeho v říši německé.

Válka švédsko-polská.

Leopold I., jak víme, zdědil po otci válku. Schválil smlouvu, která byla na sklonku života Ferdinandova s Polskem učiněna, a hned počátkem července 1657 stažena část vojska z Čech, Moravy a Slezska v armádní sbor, kterýž pod velením generála Hatzfelda vtrhl do Polska. — Zde se staly zatím velké proměny.

Král dánský Fridrich III. již delší dobu hledal příležitost, jak by Švédům, válkou s Polskem zaměstnaným, vyhlásil vojnu. Dne 2. května r. 1657 vydal konečně válečný manifest, vyslal loďstvo na moře a vyzbrojil tři armády, z nichž jedna zejména měla Norvéžskem vtrhnouti do vlastního Švédska. Král Karel X. Gustav za této okolnosti brzo rozhodl se Polsko opustiti a obrátiti hoj proti nepříteli bližšímu, po případě i nebezpečnějšímu. Zanechav tudíž jen něco málo posádek v pevných místech polských a dav kuřeti Rákóczymu pokynutí, aby se nějak o svou osobu i vojsko postaral, táhl na sever proti Dánsku. V tom okamžiku vtrhl císařský generál Hatzfeld do Polska. Měl úkol tuze snadný. Lehká jízda Rákócziovská byla rychle rozprášena a Hatzfeld oblehl Krakov, hájený švédským generálem Wurtzem. Dne 30. srpna se město vzdalo a Švédové odtáhli, ztrativše poslední pevné místo v těchto končinách. Hatzfeld zanechal v Krakově posádku a hnul se do Poznaně, kam také spěchal druhý za nim poslaný

*) Akt ve finančním archivu.

velitel císařský, Raimund Montecucoli. Prozatím oba zůstali zde v nečinnosti, protože hlavní slovo měla — diplomacie.

Brandenburskému kurfiřtovi již delší dobu nechtělo se bojovati ve spojení s králem švédským z příčin, které částečně již svrchu byly vyloženy. Když nyní král Karel X. Gustav bez ohledu na svého spojence odtáhl proti Dánsku, neváhal se kurfiřt Fridrich Vilém také déle, nýbrž hledal mír s Poláky, jehož docíleno smlouvou Welavskou (Wehlau) ze dne 19. září 1657. Brandenburský kurfiřt vzdal se spolku s králem švédským a uzavřel alianci s králem polským Janem Kazimírem, slíbil poslati mu určitý počet vojska, když by od Švédů byl napaden, a dal si za to zaručiti suverenní držení vévodství Pruského, jež dosud držel toliko jako léno říše polské. — Hlavní účastenství při dokonání této úmluvy měl rakouský vyslanec Frant. Lisola, a že nezůstávala nyní tato aliance bez vlivu na císařskou volbu v Němcích, bylo již vypravováno.

Což bylo přirozenějším, než že hledáno brzo potom také dohodnutí s Rakouskem a sice rovněž na základě nějaké pevné smlouvy? Kurfiřt Fridrich Vilém toužil užiti vhodné chvíle a pokoriti krále švédského úplně. K tomu bylo pomoci rakouské nezbytně třeba. I jednáno záhy o spolek rakousko-brandenburský. František Lisola a Raimund Montecucoli zastupovali Leopolda I. v Berlíně. Trvalo však do 14. února 1658 než smlouva byla hotova a podepsána. Spojenci usnuli se postaviti armádu 23.000 mužů, z čehož Polsko mělo dáti 7, Brandenbursko 6 a Rakousko 10 tisíc. Kurfiřt Fridrich Vilém měl míti vrchní velení i možnost, aby s větším počtem vojska výpravy se zúčastnil.

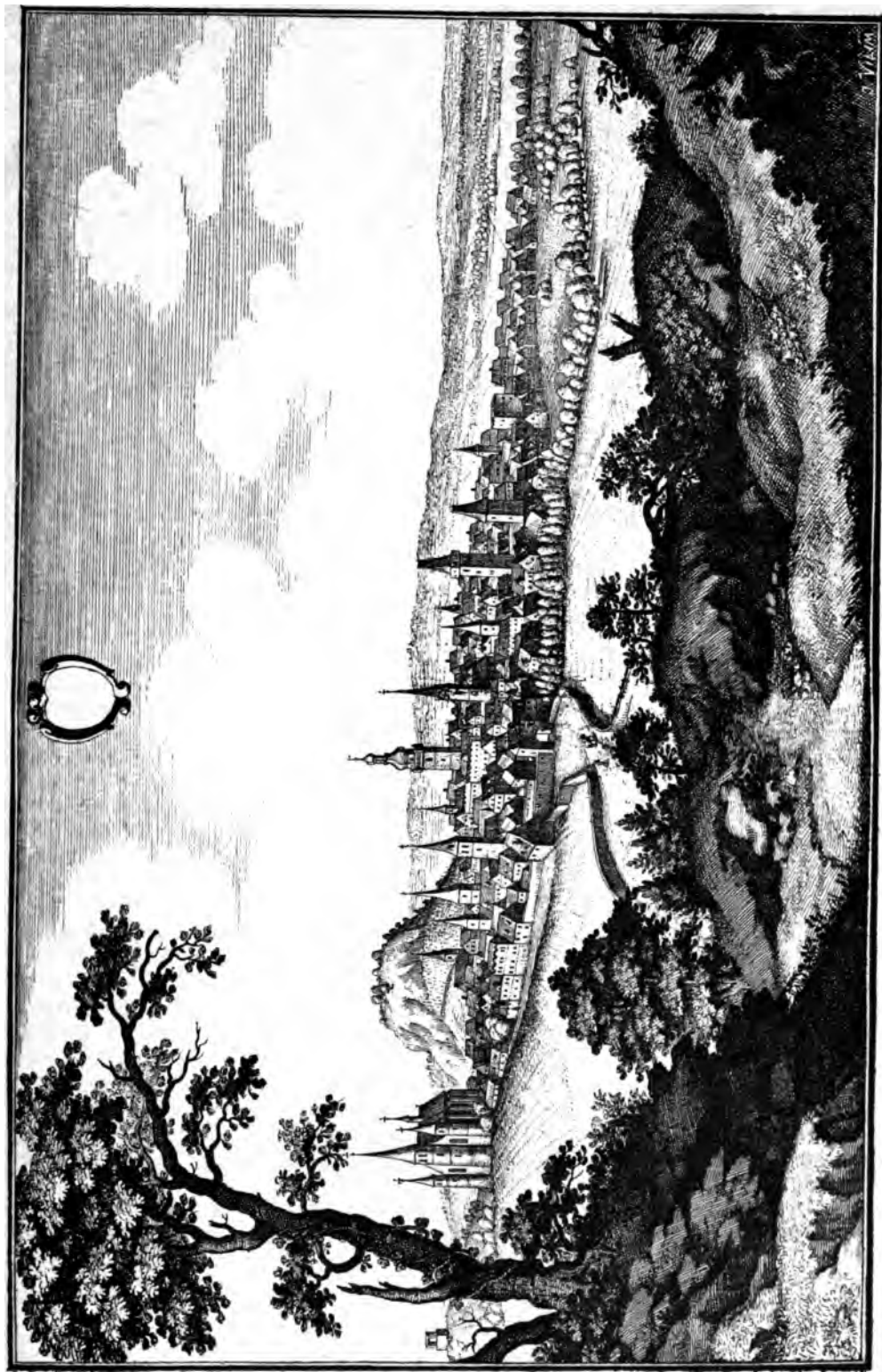
Zatím však sběhly se věci dalekosáhlého významu. Král švédský nečekal, až jeho protivníci budou pohotové, nýbrž začal v červenci 1657 boj proti Dánsku, kterýž až do podzimu vedl velmi vítězně. Když potom v tuhé zimě moře zamrzlo, odvážil se k neslýchanému přechodu po ledě na ostrovy dánské, kterýž se podaril, a 22. února 1658 stál před Kodaní. Král dánský naprosto překvapený a nepřipravený žádal o mír, kterýž byl uzavřen 27. února 1658 v Roeskildě s výminkami pro Švédsko neobyčejně skvělými. Panství nad mořem baltickým (dominium maris baltici) bylo pro Švédy nepochybně a nezvratně upevněno. — Právě chtěl vyraziti kurfiřt brandenburský do pole a dorozumíval se o to s Montecucolim i generály polskými, když došla do Berlína zpráva o velikolepém vítězství švédském i míru s Dánskem.

Následkem toho nastal ve smýšlení obrat. Místo války hledáno opět útočiště v jednání diplomatickém.

Král švédský nacházel se přes nabyté vítězství v postavení ne právě příjemném. Obklopil se se všech stran nepřátely a nevěděl proti kterému by dříve obrátiti se měl. Ani on, ani jeho vojsko nemělo mnoho chuti k další válce s Polskem, nýbrž převládala snaha uzavřít s touto zemí mír, a vrhnouti se střelbitými pohyby do zemí kurfiřta brandenburského a do dědičných zemí císařských, jmenovitě Slezska, Moravy a Čech, kdež měl ještě jednou pozvednouti se prapor náboženský, jakoby šlo Švédům o ochranu utlačovaného protestantismu v těchto krajinách. — Zatím však smělé tyto plány nepovedly se. Ostatním mocnostem evropským nebylo po chuti přílišné pokoreň Dánska a rozšíření moci švédské. Proto hledělo se, aby k vykonání úmluv, v Roeskildě uzavřených, nepřišlo. Dánsko zdržovalo je dle možnosti. I uzměl v hlavě krále švédského záměr, že se ještě jednou pustí v boj s Dánskem, a sice aby tamějšího krále sesadil a vyhnal i obnovil unii Švédska, Norvéžska a Dánska, jak bývala v 15. a 16. století.

Dne 15. srpna 1658 vyjel s loďstvem i mužstvem z Kielu. Nikdo nevěděl kam se jede; pojednou dán loďstvu směr ke Kodani a 21. srpna stál již král švédský s vojskem svým před branami hlavního města dánského. — Ale tentokráte nenastalo zbabělé zděšení, nýbrž obyvatelé připravili se k tuhému odporu. Tím získán čas i všechno ostatní. Diplomacie celé Evropy jala se prostředkovati a spojenci Dánů přihotováli se rychle k boji.

Kurfiřt brandenburský dorozuměl se na rychlo s generály Montecucolim a Czarneckim, 26. srpna vyzval je ke společnému tažení do Holšteinska, a proto že oni ničehož nenamítali, stála spojená armáda v polovici září u Wittstocku již pohromadě. Montecucoli přivedl 10—11 tisíc mužů a 20 děl, polský generál Czarnecki toliko nejvýše 5 tisíc mužů, ale za to kurfiřt dostavil se do Wittstocku se 16 tisíci muži a 42 děly. Ihned nastoupen pochoil do Holštýnska. V krátkém čase země dobyta, a spojenci rychlými pochody obsadili také Šlesvik a část Jutska, slabé posádky švédské napořád porážejíce, nebo na útěk obracejíce. Na sklonku roku 1658 dobyt také a osazen ostrov Alsen. Tam zastaven byl vítězný pochod spojenců nedostatkem válečného loďstva. — Současně na bojišti pruském v Toruni musila švédská posádka

Slaný. (Die Merianovy topografie Čech, Moravy a Slezska z r. 1650.)

kapitulovati a důležitá pevnost tato ocitla se v rukou polských.

Z jara r. 1659 pokračovali spojenci ve výbojích, ale na zodpovědnost toliko kurfiřta brandenburského, s jehož plány Montecucoli právem (jak se ukázalo) nesouhlasil, ač pomoci svých vojáků neodepřel. Kurfiřt pokoušel se o dobytí ostrova Fünského, ale veškery útoky byly marny; při jednom z nich i Montecucoli byl poraněn. Švédové ostrov pevně drželi a nedopustili ani spojencům, aby na pevnou zemi vystoupili. Ztráty jejich celkem byly dosti veliky, čímž konečně kurfiřt donucen od záměru svého upustiti.

Montecucoli dorozuměl se mezitím s vídeňským dvorem o jiný způsob válčení. Nejdůležitější posicí pro Švédsko, chtělo-li zachovati postavení své v říši, bylo udržení Pomoranska a ústí řeky Odry. Tato země byla nyní téměř vojska prázdná, protože král švédský s celou mocí stál u Kodaně, marně se pokoušeje města dobytí. I vypravil císař k radě Montecucoliově v srpnu 1659 nové vojsko do Pomoranska, jehož velení svěřeno generálovi de Souchesovi. Pluky, které de Souches vedl, větším dílem ležely až dosud posádkou ve Slezsku a na Moravě, částečně v Uhrách i Čechách. Rakouský generál táhl přímo proti Štětínu, jakožto nejdůležitějšímu městu švédskému v těchto končinách, a oblehl je. Kurfiřt brandenburský rovněž opustil postavení své v Jutsku a odebral se s Montecucolim na bojiště pomoranské. Zde se jim vedlo dobře. Veškerá pevná místa buď se vzdala, nebo byla dobytá, až na Stralsund, Greifswalde a Štětín, a poněvadž současně Poláci v Rusku rovněž zmocnili se všech měst, která až dosud měla švédské posádky, bylo postavení krále švédského tuze smutné. A zhoršilo se ještě, když armádnímu sboru asi 10 tisíc mužů vojska polského, dánského, hollandského, brandenburského a hlavně císařského, podařilo se s pomocí hollandských lodí přeplouti na Fünü a 24. listopadu 1659 na hlavu poraziti tamější vojsko švédské. Zahynuli zde nebo do zajetí upadli nejvybranější a nejotuzilejší vojáci krále švédského.

Velmocenské postavení koruny švédské, jak mírem Westfálským bylo zaručeno, blížilo se k pádu. Ale zadržela je Francie. Kardinálovi Mazarinovi záleželo na zachování Švédska jakožto vždy dobrého nástroje proti Brandenburku. Ač tedy Francie s velikými záměry Karla X. Gustava o zřízení nordické unie nesouhlasila a chovala se vůči ním dosud trpně, byla v tom okamžiku hotova Švédsku pomoci, když by se ocitlo v neštěstí a v úpadku politické moci.

Okamžik ten teď nastal a Mazarinovi diplomaté ihned započali činnost svou. Na všech stranách byla náklonnost k míru, protože žádný z bojujících států nebyl finančně v takovém stavu, aby vydržel ještě déle armádu v poli. Také nebylo na další úspěchy veliké naděje. Ani Štětín nedobyt, nýbrž koncem listopadu musil de Souches obléhání zanechat a odvésti vojáků do zimních bytů. V Polsku vlivem královny Luisy Marie šířen strach před spojencem rakouským, který prý pomýšlí již teď získati volební říši polskou pro sebe. Tam tedy francouzským diplomatům prvně a nejochotněji dáno slyšení ve prospěch jednání o mír. Císař Leopold I. neměl již dokonce žádných příčin, aby válku dále vedl. Interes rodu habsburského a katolické církve žádal toliko, aby Polsko nebylo zničeno. A proto Ferdinand III. uzavřel s králem Janem Kazimírem alianci. O nic jiného na ten čas nešlo a jmenovitě o výboje ne.

Tudy dosti rychle nalezena cesta k mírnému jednání. Jen kurfiřt brandenburský zdráhal se, protože pro něho a jeho země veliký mělo význam, podrží-li Švédsko dosavadní državy v říši čili nic. Ale na konec i tento odpor zlomen a v zimě 1660 jednáno o všeobecný mír. Král švédský také se účastnil, ale doma dal všestranně zbrojiti, aby pro případ, že by jednání bralo obrat pro něho neprospěšný, mohl znovu pohroziti vojskem a zbraněmi. Ale uprostřed příprav zemřel Karel X. Gustav dne 23. února 1660, nemaje ani 38 let věku svého a zanechav nezletilého 4letého synáčka. Brzo potom, 3. května 1660, spečetěn a podepsán v Olivě mír mezi Švédskem a císařem, Polskem i Brandenburskem. Za měsíc na to dokonán také mír mezi královstvím švédským a dánským. Král polský Jan Kazimír odřekl se všech nároků na korunu švédskou a tudíž byl mír mezi oběma státy velmi trvalý. — Švédsko však zůstalo v nezkráceném držení dosavadních zemí, ano nabylo ještě částí Livonska *)

*) Vedle 8. svazku *Theatra Europaea* a 8. svazku *Urkunden u. Aktenstücke zur Gesch. des Kurfürsten Friedrich Wilhelm. pfrdržoval jsem se hlavně Erdmannsdörffera Deutsche Geschichte vom westfälischen Frieden bis 1740, I. svazek (dílo po sešitech se vydává, I. svazek není dosud ukončen). — Že jsem se obmezil na nejn nutnější přehled, rozumí se samo sebou*

Vývoj vojenského zřízení v Čechách.

Zdalo by se, že dějiny Čech a Moravy nesouvisí nikterak s válkou švédsko-polskou, o níž jsme právě co nejstručněji byli vypravovali. Mnění takové bylo by však nesprávné. Pomysleme jen na tehdejší malou rozlohu státu rakouského, a hned uvidíme, že největšími a nejvýnosnějšími zeměmi císaře Leopolda byly Čechy s Moravou a Slezskem, kteréž na tuto válku také podstatnou částkou přispěti musily, ano téměř veškerou výchovu císařské armády obstarávaly. Nezůstávalo to bez velikého vlivu na náležité vytvoření tak zvaného „quantum militare“ od sněmu požadovaného, a na celou verbovací i zásobovací organizaci vojenskou v našich zemích.

Instrukce pro stravování vojáků v zemi ležících vydávány zhusta již během války třicetileté; základem pro příští doby bylo snesení sněmu z r. 1642.*) Po míru westfálském pak vzali na sebe stavové v Čechách i na Moravě starost o vojsko, které v jejich zemích posádkou leželo, a sice vedle berně panovníkovi povolené. Stavové si jistě představovali, že přijímají tuto povinnost na nedlouhou dobu, neboť bylo obecné mínění, že při nastalém míru celá armáda bude „abdankována“ čili rozpuštěna. Dvůr však zatím pomýšlel a, jak jsme v předešlém vypravování ukázali, pomýšletí musil na zřízení stálého vojska. Následkem toho neabdankovalo se tou měrou, jak si stavové představovali, nýbrž rok od roku vedle berně přejímal sněm také výchovu vojska. Ze svolení, která původně pokládalo se za dočasná, vyvinulo se břemeno stálé, a sice břemeno, které mnohem víc a krutěji tížilo obyvatelstvo, nežli berně, protože útraty s výchovou vojska spojené brzo byly větší nežli všechny ostatní dávky.

Dvorská vojenská rada měla v dobrém vědomí, kolik císař kterého času vojáků vydržoval. Dle toho udělána potom jistá proporce, mnoho-li z toho počtu která země vychovávati má a kolik mužstva v ní po městech bude rozloženo. Jestliže toto vojsko někam jinam odtáhnouti musilo, nepřestala země, pro kterou bylo určeno, naň platiti, nýbrž dle zásady dotyčné proporce vychovávala země toto mužstvo dále, jenže neodváděla mu naturalie, nýbrž místo nich, dle jistých předpisů, určitou dávku peněz. Když r. 1653 vojsko z Čech šlo do Uher, stavové čeští zavázali se posílati za ním 6 krejcarů denně na pěšáka, 12 krejcarů denně na jezdece. Za to

ovšem měli méně platů v naturalích. — Tak vyvinula se berně vojenská až do smrti Ferdinanda III. Za nástupce jeho Leopolda I. pokračováno v tomto směru, kterýž zdokonalován vždy více ve prospěch stálé armády ale v neprospěch kapes poplatnických.

Na počátku Leopoldovy vlády leželo v Čechách vojska tolik, že na výchovu jeho první sněm, v září 1657, musil povoliti 45.190 zl. měsíčně, t. j. 554.280 zl. ročně, tudíž větší summu nežli obnášela celá svolená berně i s mimořádnou dávkou 100 tisíc zlat. Stavové za to přijali řadu výminek a vydali několik ustanovení o výchově a ubytování vojenském*) Mezi výminkami byly některé ze starších dob, jmenovitě z roku předešlého, o roztržení po bytech a reparticiích, což měla prováděti hlavní komise zemská spolu s místodržícími, o muštracích a o zachování kázně i trestání loupeživých vojáků.**)

Valně pozměněná starší anebo docela nová ustanovení dotýkala se následujících důležitostí: Především zapovídalo se verbování na vojnu usedlých poddaných, což panovník již roku 1655 sliboval. A nejenom to, také „nerádní prostředkové, nucení a fortelové“ verbířů neměli se trpěti. Mnílo se tím obecně povědomé lákání mladého lidu do hospod, kdež na útraty verbířů spit a v nepřičetném stavu z jednotlivců pak vylákán slib, že půjdou na vojnu a dán jim také závdavek. Rovněž i řemeslo falešných verbířů, kteří jenom na oklamání lidí po krajích se toulali, mělo býti staveno. Měl-li kdo v těchto případech příčinu ke stížnostem mohl žalovati u generálního strážmistra a člena dvorské vojenské rady Jana svobodného pána de la Crona (v Čechách říkalo se mu pán z Koruny) a žádati o vyšetření i spravedlnost.

Aby přestaly veškeré podvody při zdělávání listin o nově naverbovaných i starých vojácích, učinila se rozsáhlá opatření, kteráž byla velice nutná, neboť obyvatelstvo i císař byli od verbířů i důstojníků neslýchaným způsobem šizeni. Ze stížností stavovských***) viděti jest, že verbíři nejen podvodně verbovali usedlý lid, čímž zbavovali statky poddaných a pracovníků, nýbrž že při tom dopouštěli se i všelikých dalších přehmatů. Nově odvedení vojáci měli totiž zařadění býti do pluků na místa zemřelých, ke službě neschopných, nebo odběhlých „soldátů,“ tak aby

*) Současný tisk snesení sněmovního z r. 1657.

**, Viz str. 371.

***) Finanční archiv 1658, 13. prosince.

*) Viz Česko-Moravskou kroniku V. str. 1124.

nejenom jednotlivé čety, než i pluky byly úplně jak na papíře tak ve skutečnosti. To však se nedělalo, a důstojníci peníze za prázdná místa zanechávali pro sebe. Sice byly za účelem revise nařízeny přehlídky čili mustruňky, ale plukovníci z pravidla 2—3 neděle dříve věděli, že mustruňk bude a dle toho se zařídili. Najali k vyplnění mezer všelijakou potulnou sběr (allerhand unbekanntes fremdes Gesindel) ano i ženské, které příslušně obléci dali, a když bylo po přehlídce, zase je propustili. Poněvadž nebyl mustruňk v celé zemi najednou, nýbrž komise přehlížeč chodily od jednoho pluku ke druhému, půjčovali si plukovníci tuto sebranku, jak právě kde jí bylo třeba. A když již věc se příliš stávala nápadnou a křiklavou, vedli verbíři obchod s nově najatými vojáky, propůjčující je po dobu přehlídek za určitý plat jednotlivým plukovníkům.

Tím způsobem strádalo obyvatelstvo i panovník. Platila se výchova na mužstvo, jehož vůbec nebylo, anebo přispívalo se na pluky, kde pod několika jmény kryl se jeden a týž člověk. Aby tomu se zamezilo, předepsal sněm r. 1657 krajským hejtmanům sestavování tabell, a sice tak, aby v jednotlivých kolumnách byl název pluku a číslo setniny, ku které každý voják náleží; jméno jeho mělo se plně do tabellky vepsati („křtěné jméno i příjmení“). Z tabell celého kraje měla se pak sestaviti „rolle kvartýrů“, z níž mělo býti jasno, jakého druhu vojsko ve kterém kraji leží, mnoho-li jest ho, kolik vojáků starých, kolik nově verbovaných a kolik důstojníků v sobě zavírá? U jízdy musil býti seznam jezdců s plnou monturou, a jezdců dismontovaných, t. j. bez koně. Vedle toho žádány tabellky o počtu důstojnických služebníků a pacholkův, jízdných i pěších, počet mužstva, „ženského pohlaví“ i koňstva při vozech dopravních a zásobních. Tyto „rolle kvartýrů“ měly se každý měsíc přehlížeti, aby se veškeré změny poznamenaly; čtvrtletně pak měly se seznamy čili rolle posílati zároveň s kontribučními reparaticemi ke hlavní zemské komisi do Prahy.

Vrchní komisaři vojenští měli vedle toho konati přehlídky a při každém mustruňku učiniti podrobné sepsání vojáků („zase křtěných jmen a příjmení“) a podati je rovněž hlavní komisi, kteráž doufala srovnáním „roll kvartýrů“ s relacemi vrchních komisařův na jisto postavit dokonalý počet vojáků v zemi ubytovaných. — Kdoby se při mustruňkách najímati dal, aby za plat místo skutečných vojáků zastupoval, nebo po každé jiné jméno si přidával, mohl na „téle i hrdle“ trestán býti. — Že toto v základě svém

velmi dobré snesení sněmovní nebylo možno hned prováděti, o tom svědčí trpké stížnosti stavů při sněmě na sklonku r. 1658. Opatření tak všestranná a podrobná potřebovala jiné zřízení úřadů, co do počtu sil i organisace, nežli bylo je tehdaž hledati možno v krajích u hejtmanů. Nepoctivé šmejdy při přehlídkách zůstávaly stálou rubrikou nářků tak dlouho, pokud vůbec mustruňky odstraněny nebyly. Pak změnil se sice způsob kontroly, ale podvody zůstávaly.

Obširná a pro příští léta základní snesení stalo se o výživu vojáků, když ze země anebo skrze zemi táhnou. Ustanoveno, že důstojníkům a vojákům na pochodu nenáleží nic více dávat než obyčejnou porci, za všechny škody že důstojníci mají býti zodpovědní a obyvatelé mohou si je tím vynahrazovati, že důstojníkům tolik porcí se strhne, kolik škoda obnáší. Škůdce, kterýž by neměl čím platiti, mohl na hrdle býti trestán.

Aby však co možná škody se nedály a nesnáze z toho nepovstávaly, nařizovalo se, že peníze z krajův, určené k vychování na pochodu jsoucích vojáků, mají se odváděti ne důstojníkům, nýbrž do královského úřadu berního na hradě Pražském. Dříve pak neměly se odevzdati důstojníkům, aby mužstvu stala se výplata, dokud vojáci nebyli na hranici a komisaři, kteří je provázeli, i obyvatelé krajín kudy táhli, nevyšvědčili, že se žádná škoda nestala. Stala-li se, musila hned podána býti podrobná zpráva, aby příslušná summa vojákům se odraziti mohla.

Panovníci již dříve nařizovali, aby pokaždé, kdyžby nějaké tažení skrze zemi státi se mělo, dvorská vojenská rada učinila závčas o tom sdělení české dvorské kanceláři. Sněm rozšířil toto ustanovení snesením, aby kancelář skrze místodržící vždy záhy hejtmanům krajským sdělila, jak mnoho lidu a kudy potáhne, kolik chleba, masa, piva i obroku dle porcí denně má býti pohotové a t. p. Správu profiantu měl míti komisař, kterýž vojsko provázel. Hejtmanům krajským se pak nařizovalo, aby mezi sebou dobré srozumění měli, záhy z kraje do kraje o všech vojenských opatřeních i potřebách zprávy dávali, a vždy, ne-li oba, aspoň jeden z nich aby vojsko krajem svým, jakožto jeho komisař, provázel. Kdyby k těmto službám hejtmani postačiti nemohli, dovolil sněm, aby směli zvláštní komisaře k tomu účelu jmenovati a sobě „podzříditi.“

Pro tyto komisaře vydána z české dvorské kanceláře instrukce ve formě patentu, jak se mají chovati k důstojníkům a důstojníci k nim. Nejdůležitější ustanovení bylo, že se nemá pochod nikterak zdržovati a pod žádným

vymyšleným způsobem odkládati; komisaři měli pak, jak k vojsku tak k obyvatelstvu, chovati se stejně spravedlivě, nebratí žádných „diškrecí“ a jakýchkoliv jiných úplatků. Neboť mělo jim vyměřeno býti pro čas pochodu od hlavní komise zemské, ve srozumění s dvorskou kanceláří nebo s místodržitelstvím, jisté vychování, na němž dokonce měli přestati. Všecky útraty vzniklé z prodlení a z nečasného převzetí vojska na hranicích kraje, musil zaplatiti ten z hejtmanů, který tím vinen byl.

Aby byla zachována obecná rovnost v platech na „maršlující“ vojáky, měli krajští hejtmané, po případě komisaři vojsko provázející, veškeré útraty bedlivě zaznamenávat, kvitancemi důstojníkův dáti si je potvrzovati a pak je ke královskému bernímu úřadu posílati. Hlavní komise zemská měla za povinnost zkoušeti účty i kvitance a dle jejího uznání učiněno potom opatření, mnoho-li si každý z obyvatel, kteří tito útraty měli, při příští kvotě berní smí poraziti. Ale aby panovník neutrpěl ujmu na berní těmito náhradami, jimž se obecně defalkace říkalo, rozvrhla hlavní komise při příští repartici na všechny kontribuenty dle jisté proporce to, co obyvatelům za vojenské útraty nahradila, a berní úřad touto cestou dostal zase peníze zpět. Takovým opatřením chtělo se docílit, aby na útratách s průchody vojenskými spojených participovaly nejen kraje, kudy vojsko táhlo, ale veškeré obyvatelstvo království.

Pro všechny případy usnesl se také sněm přesně, že všechna tato ustanovení netýkají se pochodů vojenských, když posádky jsou z jednoho kraje do druhého přeloženy, a že netýkají se vojáků, kteří po krajích na exekuce jsou rozesíláni, nýbrž že vztahují se na „durchcúky“ t. j. průchody zemí a pochody ze země do ciziny.

Již několikrát bylo ustanoveno, co jsou obyvatelé vojákům povinni dávat. Přítomný sněm, otázkou vojenskou šířeji se zabývající, shrnul také tuto záležitost v jednu s ostatními a obnovil usnesení, že obyvatelům má býti na vůli zůstaveno, chtějí-li vojákům platiti porce buď polovici v penězích a polovici v naturalích, anebo všecko v penězích. Na porci vojenskou počítalo se 6 kr. denně, na koně rovněž 6 kr. Co pak týkalo se „servicií“, stalo se dohodnutí následovní: Voják nemá se nikdy zpěčovati polovici své porce v chlebě, pívě i mase přijímati a servicie s hospodářem dle jeho možnosti in natura užívati, chudé obyvatelstvo nemá nikterak utiskovati, nýbrž s tím se spokojiti, co hospodář domu sám na nábytku i náčiní poskytnouti může. Kde pak vojáci jsou v pustých

domích ubytováni a servicii in natura míti nemohou, mají právo vzíti za ně po 2 krejcarích denně. — Dříve počítal se každý měsíc za 30 dní; i to nyní sněm změnil v tom smyslu, že porce i náhrada za „servicie“ bude se odváděti za tolik dní, kolik jich který měsíc skutečně má.

Všecka tato ustanovení věrně znázorňují nám nejen tehdejší správu vojenství v zemi, nýbrž i význam hlavní komise, krajských hejtmanů a komisařů, při této pro veškeré obyvatelstvo důležité strance veřejné správy. Ale hned v prvním roku po skončení přítomného sněmu nic ze snesení jeho nebylo zdržáno. Nýbrž opět v celé zemi vzrůstal se pláč a nárek na násilnosti a loupežnictví vojáků.

Když se připravovala proposice pro sněm r. 1657—1658, radila dvorská komora*), aby žádáno bylo od stavů nejen další vydržování vojska, které v zemi leží, anebo za hranicemi jest, ale dle proporce má z Čech dostávat výživu; než vedle toho měl sněm převzít povinnost, že vydrží veškeré vojsko, které by po případě a příležitosti ještě se naverbovalo. — Sněm svolil však peníze jen na určitý počet vojáků, a sice tak, že měsíčně mělo na armádu připadnouti 46.190 zl., a panovník dle ustálené již zvyklosti dal stavům ujištění, že po celý rok nebude od nich ničehož mimo toto svolení požadovati ani na ně ukládati. Toto ujištění opakováno také při snesení o vedlejší proposici 21. ledna 1658.

Přes to však slib dodržen nebyl. Okolnosti na bojišti švédsko-polském způsobily rozmnožení armády a české království dostalo během r. 1658 tolik nového vojska do země, že měsíční útrata na ně obnášela 56.596 zl. 9 kr. 3 den., tedy o 10.406 zl. více, nežli bylo svoleno.**). Vedle toho poslal král Leopold do Čech 600 jezdců, kteří ho provázeli do Frankfurta, a na ty vycházelo měsíčně 6000 zl. nákladu. A konečně přišly do Čech dva pluky z Rakous, aby byly blíže bojiště; měly ze zemí rakouských dostávat opatření, ale nepřicházelo nic, tudíž vojáci brali si potravu tam, kde právě leželi, s nevyslovitelnými těžkostmi pro obyvatelstvo.

Nejvyšší purkrabí hrabě z Martinic nepřestával krále Leopolda upozorňovati na tyto nesprávnosti a žádati o nápravu. Bylo slíbeno, že aspoň nově naverbované čtyř budou do 15. května 1658 z Čech jinam poslány. Ale dvorská vojenská rada dostávala z bojiště každou chvíli jiné zprávy a tudíž pochod nováčků ze země se zdržel. Bylo sice výslovně řečeno, že vojáci tito

*) Finanční archiv 30. června 1657.

**) Finanční archiv 18. září 1658.

nemají nároku na nic jiného nežli na přístřeší, ale kde bylo ve skutečnosti tolik exekutivy, aby nově verbovaný lid byl přinucen uposlechnouti?

Bernad Ignác hrabě z Martinic a po něm brzo i stavové na sněmě r. 1658 shromáždění, měli ještě také obavy jiného druhu. Nejenom, že ukládala se království výchova vojska ve větším počtu, proti zřejmému svolení zemskému, ale dvorská vojenská rada porušovala i jiný ještě článek obnoveného zřízení, a sice ten, který jedná o náboženství katolickém. S hrůzou totiž stavové čeští spatřovali, že velká část důstojníků císařských i velitelů nad posádkami v jednotlivých městech českých jest vyznání nekatolického. I upozorňovali císaře na nebezpečí, které z toho hrozí náboženství katolickému, jedva v zemi nově zavedenému ano Martinic mluvil v dopise k panovníkovi, co by se mohlo státi v době nějakého nenadálého neštěstí, když protestantští velitelé v rukou mají nejpevnější města, jako Plzeň a Cheb?

Také nejvyšší berníci stavovští stěžovali si, že obyvatelstvo rozvržené berně špatně platí, a sice hlavně proto, že nad možnost jest stíženo ubytováním. Místodržící na základě toho žádali co nejrozhodněji (20. září 1658), aby plukovník Knigge se 600 jezdcí průvodu královského okamžitě byl ze země odvolán a dva jiné pluky (Holšteinský a Fürstenberský) aby dostávaly pravidelné opatření z Rakous, neobtěžovaly obyvatelstvo české i zachovávaly lepší kázeň. — Vládě nastávala otázka, kam vojáky dáti? A protože bylo těžko k ní odpovědět, zůstávali zatím vždy ještě v Čechách; pluky některé z Uher do Slez táhnoucí rozloženy pak na Moravě, kdež z toho také povstal nárek.*)

Mezi místodržitelstvem a dvorskou kanceláří čile a neustále dopisovalo se o překročení sněmovního svolení; počátkem října 1658, když byla pohromadě třetí berní lhůta ze svolení r. 1657, místodržící chtěli aspoň částečně zastaviti její odvedení a vyplacení české komoře. A dvorská kancelář, kteráž v četných případech této doby pokládala se za strážce ústavnosti a za advokáta práv stavovských, přimlouvala se u císaře otevřeně, aby ze sebraných peněz berních tolik se smělo sraziti, kolik obnášejí útraty obyvatel posledním sněmem nesvolené. Podotknouti se však musí, že šlo přitom především o princip, neboť místodržící, co útrat se týče, udali celkem částku nevelikou (31.117 zl.), dobře nepochybně znajíce finanční stav dvora. Pro příště však

mělo se zabrániti neústavním požadavkům, a sice tak, že místodržící měli míti právo nařizovati nejv. berníkům, aby ze sebraných daní vypláceli mimořádné ve sněmovním snesení neobsažené výlohy a zbytek berní teprve odvedli české komoře. Mohlo při tom dovoláno se býti staršího snesení z r. 1642. Také hned v říjnu 1658 místodržící nařídili na různé potřeby vyplatiti něco peněz a žádali při dvoře o schválení.

Císař žádost místodržících i s podpůrným dobrým zdáním dvorské kanceláře předložil dvorské komoře, kteráž vypracovala o tom zvláštní návrh, o němž jednáno 16. října v tajné radě. — Dvorská komora živými barvami líčila nebezpečí, budou-li berně, k vlastní dispoziční panovníkově povolené, od stavů libovolně stavovány. Začue-li se s tím v Čechách, a bude-li k tomu svoleno, může se panovník připraviti, že táž snaha objeví se také na Moravě a brzo ve všech ostatních dědičných zemích. Císař prý dobře ví, že berně, jsou-li do posledního krejcaru odvedeny, nestačí na všechny potřeby dvorské, diplomatické i vojenské, a co tedy bude se díti potom, když stavové si z nich ještě částky doma budou chtít ponechati? — A proto požadovaná srážka 31.117 zl. neměla se na-prosto dovoliti ani schváliti, než mělo se toliko dopustiti, aby si místodržící z třetího termínu berního odrazili 5015 zl. 10 kr.

Výchova vojáků jest zajisté, uváděla dále komora, přetěžná věc, ale stavové čeští prý by měli uvážiti, že vojáci, když v zemi leží, musí spokojovati se naturaliem, jichž jest hojný všude dostatek. Což prý, kdyby ze země odtáhli a musili se porce za nimi posílati v penězích? — Nicméně uznávala i dvorská komora za spravedlivé, aby vojáci, kteří mimo svolení sněmovní v zemi byli ubytováni, ihned jinam se odvedli. Nestane-li se to, obávala se, že místodržící při odvádění 4. lhůty berní za rok 1657 přijdou s novými nářky, a že při příštím sněmě stavové nepřekonatelným způsobem budou odpírati novým požadavkům dvora.

Tajná rada v zásadě schválila návrhy dvorské komory a jmenovitě rozhodla, že místodržícím není dovoleno dotýkati se peněz k vlastní dispoziční panovníkově od sněmů svolených, a vydávati na jich účet k bernímu úřadu poukázky. Pro tentokráte však schválila se defalkace z peněz berních ve větší summě, než dvorská komora navrhovala. A sice mimo 8281 zl. 40 kr. náhrady za stravování 600 jezdců plukovníka Knigga, směla celá ostatní summa se odraziti. Potom dodatečně i těchto osm tisíc stavům nahrazeno, tak že panovníkovi vskutku vypla-

*) Finanční archiv 21. srpna, 18. září, 20. září, 16. října 1658.

bez odmluvy odečísti z těch 100 tisíc zlatých, které z povoleného na deset let millionu roku 1659 platiti se mají: že jsou hotovi dáti císaři k vlastní jeho potřebě ne 400 tisíc, které žádá, nýbrž 200 tisíc zlatých a vedle toho povolití určité summy (50 tisíc) na fortifikace a potřeby zemské, i vedle nich na obilí.

Tato odpověď sněmu na císařskou propozici byla napsána a poslána obvyklou cestou, t. j. skrze českou kancelář, ke dvoru. Dvorská kancelář připojila k ní své poznámky. Postavila se úplně na stanovisko sněmu a pravila, že poukázek na vojáky denně v Čechách přibývalo, že zemi přes svolení sněmovní vojsko se ukládalo, že musila živiti i pluky, které odjinud měly dostávatí výživu, že musila platiti za „prázdná místa“ a že se z Čech posílaly také peníze za vojáky až do Slezska a do Uher. A proto že více platiti nelze, což i nejvyšší úředníci, sněmu přítomní, kteří přece přísahou jsou panovníkovi zavázáni, *) mohou dosvědčiti. Proto navrhovala dvorská komora, aby se stavy dlouho se nevyjednávalo, nýbrž podání jejich přijalo. Bude-li se déle jednati, nepovolí přece nic více a lhůta k vybírání berně pošine se o několik neděl do zadu.

Dvorská komora, jakožto nejvyšší instance finanční, byla celkem jiného mínění, nežli sněm a česká dvorská kancelář. Nechtěla sice také sněm přílišným odporem zdržovati, protože, čím déle zasedal, tím byl větší interkalár, takže když spočetly se doby sněmovní z posledních let a čas, který vždy uplynul mezi tím, co jedno svolení se platiti přestalo a druhé ještě nezačalo, snadno se přišlo k závěrce, že stavové za jistou řadu let vydělali celý jeden rok. — Ale nabízená summa byla tentokráte přes příliš prý malá, a pak ty výminky! K těm nemohla dvorská komora dle mínění a postavení svého nikdy přistoupiti. Protože však nesnáží stavů nebylo možno zneuznávatí, navrhla konečně císaři, aby se spokojil se 250.000 zlatými, které by se počaly platiti 1. lednem 1659 a v roce byly zaplacený hotovými penězi, bez jakékoliv srážky za vydání minulá a také za podobné případy v budoucnosti. **)

Vláda tedy ani na příště neměla býti zodpovědná a přinucována k náhradě, když překročí o své ujmě svolení sněmovní!

*) Dvorská kancelář jmenuje je: „I. Mt. hohe Landministri und beeidigte Offizierer.“

**) „Ohne einiger Defalcation, woher solche de praeterito oder de futuro, aus was Ursach sie immer gesucht worden oder auch werden mögte.“

Co se týkalo stížností na vojáky, na verbíře, na přetěžování dislokacemi, odpověděla dvorská komora kanceláři české, aby se v této věci jednalo o nápravu s dvorskou vojenskou radou; ale když ostatní země musily přijmouti větší počet vojáků, že bude asi marno žádati, aby Čechy zůstávaly při bývalém počtu malém.

Císař návrh dvorské komory schválil a se sněmem se jednalo, aby upustil od těžkých výminek. Průběh dalšího jednání znám není, než toliko výsledek. Že nešlo všecko docela hladce, lá se mysliti z té okolnosti, že sněm teprv koncem března 1659 se skončil.

Stavové uvolili se dáti panovníkovi ku vlastní jeho dispozici 250 tisíc zl. a vedle toho ze zvláštního svolení chtěl opatřiti platy a potřeby zemské. Placení rozvrhlo se na tři lhůty, a sice tak, aby koncem dubna, srpna a prosince r. 1659 byly dotyčné kvoty v rukou české komory. Při druhé a třetí lhůtě mělo se také zaplatiti 100.000 zl. ze svolení millionového. Vojska vydržovati usnesli se stavové tolik, kolik předpisovala tabella od dvorské vojenské rady sestavená a 23. října 1658 místodržícím českým oznámená. *) Ale dle výpočtu stavovského, patrně podle skutečného stavu plukův a setnin učiněného, neměla útrata na vojáky činiti více než 53.606 zl. 57 kr. měsíčně, t. j. bez mála 650 tisíc ročně a tudíž skoro o 100 tisíc více než předešlé svolení sněmovní obnášelo.

Poněvadž pak vojsko v Čechách rozložené mělo se sesílití novým najímáním, aby pěší pluky měly 1530 mužův a jízdné pluky 880 mužův, o desíti setninách, učiněno pro toto doplnění velmi spleťtí dohodnutí mezi vládou a sněmem asi tohoto obsahu:

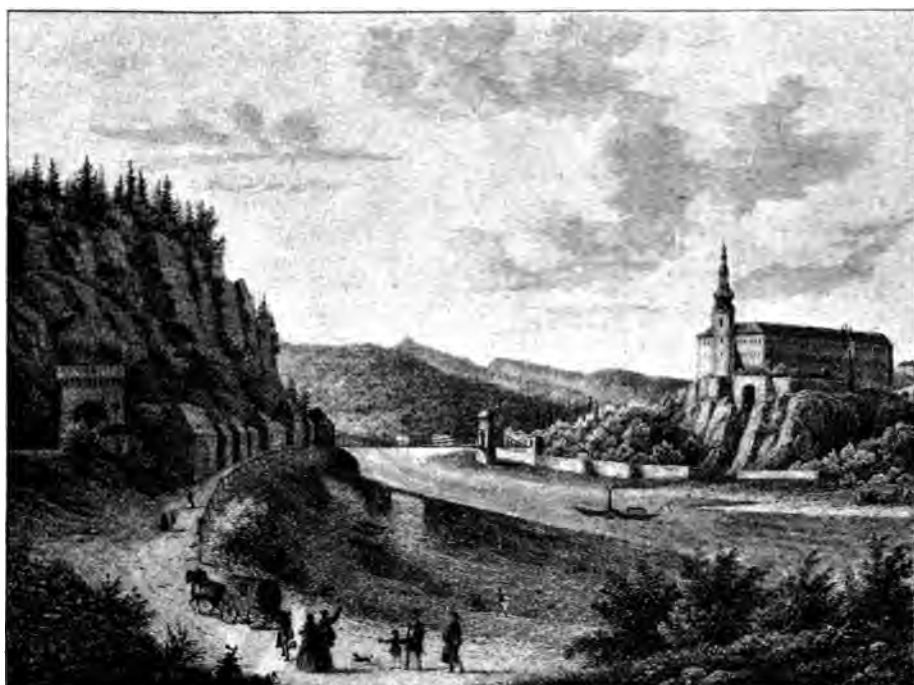
Nové mužstvo má býti verbováno ne pojednou, než postupně a vydržováno teprv od toho dne, kdy do určitých kvartýrů bude přivedeno; ze starého mužstva má však část ze země jinam vytáhnouti, takže stavům dostane se na jedinou velikého polehčení, ale jenom ponehlu novým verbováním bude se jim zase přitěžovati. Kdyby mimo nadání obecní potřeba toho žádala, aby nové mužstvo bylo verbováno i vydržováno dříve než staré odtáhne, sta-

*) Jízdný pluk obrista Šofa o 10 setninách, charvátské pluky jízdné Markův (Marco) a Košenicův o 6 setninách, pěší pluky: Lakronovský o 6, Stelmacherovský o 10, Sparrovský o 10, Lichtenšteinský o 6 setninách. Vedle toho jistý počet důstojníků od dělostřelectva, pacholků i koní, a personál při generálkomisariátu vojenském zaměstnaný. Pak se mělo platiti na dragounský pluk Pišerovský o 6 setninách, v Uhrách zůstávající.

vové byli ochotni živiti je, ale kdyby se potom skutečného polehčení zemi nedostalo, směli stavové na sto tisících z millionového svolení pro r. 1660 vycházejících tolik si odraziti, o kolik více vojáků živili. — Král přijal toto nabídnutí a slíbil stavům ještě jednou určitě, že starý lid vojenský z jara 1659 jinde bude potřebován a stavové užijí polevy; kdyby tak se nestalo, zůstávalo se každému obyvateli právo k defalcaci.

Potom přijata řada článků zavírajících v sobě proměny některých starších pravidel a pak nová

ustanovení o výchově vojska. Na prvním místě s důrazem podotknuto, že nikdo z obyvatel nemá býti nucen platiti na výchovu „prázdných míst“ v armádě, nýbrž jen na skutečné přítomné a službu konající vojáky. Potom v celém rozsahu obnoveno snesení loňského roku učiněné o vojsku, o „rollách kvartýrních“, o pochodech a t. p. a císař slíbil jmenovitě, že dvorská vojenská rada musí se přičiňovati, aby se nedály podvody při přehlídkách skutečného počtu vojáků v jednom každém pluku.

Stavby XVII. věku: Děčínský zámek.

K závěrku stavové zase a opětně ohražovali se, že nebudou ani nemohou více platiti a že pro případ skutečného zvýšení požadavků, jmenovitě vojenských, musí státi při svém právě, aby si větší vydání směli odraziti při placení jiných berní. A císař k tomu docela určitě svolil.

Tentokráte dostalo se však zemi úlevy. Neboť ono vojsko, které v srpnu 1659 vedl de Souches do Pomoranska, částečně vzato z Čech. Některé pluky odvedeny také na čas do Slezska, protože tamější vojsko všecko odtáhlo do Pomorana. Stavové si tudíž při sněmě, svolaném

ke 3. listopadu 1659, tuze libovali a doufali, že také pro příští rok (1660) nebudou vychovávat více vojáků, než co jich právě při počátku sněmu v království českém zůstávalo. Vypočetli, že vydání na ně bude obnášeti 45.619 zl. měsíčně, t. j. 547.428 zlatých ročně. Tak již pokročily poměry, že toto bylo by se pokládalo za úlevu.

Ale mělo přijíti jinak. Dvorská vojenská rada chtěla zaříditi zvláštní polní válečnou pokladnu (Feldskriegskasse) a dle rozvržení od ní učiněného připadla na každou zemi určitá částka, kterouž dotýčný sněm na založení polní pokladny měl povolit. Od českého sněmu mělo

požádáno býti o 100 tisíc zlatých.*) Zatím však, jen co sněm se sešel a proposici královskou vyslechl, dvorská komora s dvorskou vojenskou radou zpořídily nové rozvržení vojska a sice dle zpráv došlých ze zimního ležení v Pomořansku. Vojsko císařské se tam statečně chovalo, ale teď v zimě ocitlo se ve veliké bídě. Nemělo kde bráti potravu, a potřebovalo na zimu nutně nových oděvů. Dosavadní montura na stálých pochodech a v bitvách úplně sešla a střevíce byly rozbity. Jezdcům chyběla sedla a částečně i koně. Blížilo se sice k míru, ale kdyby se nedojednal, dosavadní úspěchy císařských zbraní obratem ruky mohly změnit se v porážky, nebude-li zimy užito k novému vyzbrojení a ošacení armády. Dle výpočtu dvorské komory bylo k tomu třeba velikých peněz, kteréž na jednotlivé dědičné země rozvrženy. Na korunu českou položeno 450 tisíc, a sice tak, že vedle všech jiných sbírek a svolení, Čechy měly dáti 200, Slezsko 150 a Morava 100 tisíc zlatých a sice během r. 1660. — Dvorská komora navrhla císaři, aby se tato summa od stavů vyžádala ve formě půjčky na potřeby válečné jako se stalo r. 1655. Tento návrh uznán za dobrý a Leopold I. psal 12. ledna 1660 důvěrný list nejvyššímu purkrabí hraběti z Martinic, aby užil vážnosti, kterouž u stavů má, a opatřil od sněmu na nutné výdaje vojenské 200 tisíc zlatých, buď ve formě půjčky aneb jakýmkoliv jiným způsobem, kterýž by s výsledkem se neminul.

Myslím, že hrabě Martinic přečetl list panovníkův v plném sněmě. Stavové odpověděli již 17. ledna s nejrozhodnější odmitavostí. Co oni prý se naprosili u dvorské komory o snížení ceny solní a polepšení mince, a co u dvorské vojenské rady se nanažíkali na nezbednosti vojáků a zřejmé podvody, které se při mustrování dějou: a to vše nebylo dosud nic platno. Ano jeden z vojenských vrchních komisařů (jménem Hagenschmied) byl usvědčen z podvodů, ale dosud v zemi sedí a úraduje. Za těchto okolností sněm český nemůže k žádným půjčkám svolovati, protože beztoho již vojenské exekuce ani věznění úředníků na statcích nevede k cíli, ježto lidé obecné berně nemohou platiti.

Císař od požadavku svého upustil. Koncem ledna 1660 obnoveno sice skromné přání, aby si stavové dali říci, anebo aby aspoň místodržicím a hlavní komisi udělili plnou moc k jednání i svolení půjčky, kdyžby nenadálá potřeba přišla,

začež panovník se zavazoval vojsko v Čechách rozložené ven vyvésti: ale stavové přání toto takovým způsobem dovedli odbyti, že z věci opět nic nebylo. — Bylo řečeno, že sněm, když povolil r. 1657—1658 na deset let million, ustanovil se na tom, že bude se platiti jistá dávka z dovozu cizího vína, vlny, a různého kupeckého zboží do Čech dováženého, aby se z výnosu jejího, vedle jiných zdrojů, zaplatilo 10 let po sobě vždy 100 tisíc zlatých. Vláda vyslovila se hned tehdyž proti této dávce, neslibujíc si od ní nic dobrého. Stavové také vskutku hned na sklonku prvního roku musili na sebe rozvrhovati doplacení toho, co se jim při výběru jednoho sta tisíce zlatých nedostalo ze zdrojů, které od nich k tomu byly určeny. Ale ještě větší škodu měla česká komora. Cizí obchodníci, když vedle dosti vysokých cel královských, měli platiti ještě také ze všeho přiváženého zboží přírážku sněmovní, přestali do Čech jezdit. Česká komora měla o hodně menší příjem. Následkem toho záhy nepřestávala panovníka žádati, aby se stavy českými na sněmě se jednalo, aby od přírážky na cizí zboží upustili a jiný zdroj pro nabytí každoročních 100 tisíc si vynalezli. Panovník byl velmi nakloněn vyhověti vyslovenému přání a položil žádost toho smyslu do sněmovní proposice již r. 1658.

Stavové stáli však docela na opačném stanovisku. Zvolili čtyřčlennou komisi, kteráž by zmíněný článek proposice uvažovala. Do komise vyvolen byl president české komory Aleš hrabě Vratislav z Mitrovic, kterýž stavy poučil o ztrátách české komory, jež dotýkají se v první řadě sice panovníka, ale potom také stavů, jimž klesání komorních příjmů nemůže býti lhostejno. Pak vyložil členům komise, jak jindy stavové na vysoká cla si naříkali a v nich podstatu všeho hospodářského zla v zemi spatřovali, kdežto nyní sami novou přírážku na cizí zboží vytvořili, která císaře ochuzuje a stavům daleko tolik neprospívá, jak si původně mysleli. Komise přijala sice tento výklad, ale odložila věc na celý rok. Při nynějším sněmě pak většina se rozhodla pro zvýšení přírážky: neboť jestliže dávka z cizího zboží nevynesla tolik, kolik očekáváno, musila se zvýšiti, aby výtěžek byl lepší. Do ztrát české komory komisi jako by pranic nebylo, z čehož viděti, jak toho času málo přátelské byly poměry mezi vládou a většinou stavů.

Jakmile bylo od komise přijato a od sněmu rozhodnuto, že přírážka na dovoz cizího zboží se má zvýšiti, nešlo již o nic více, než aby panovník dal k tomu svolení. Tudiž stavové

*) Finanční archiv 13. prosince 1659; 5, 8, 12, 17, 26, 28 ledna, 6 a 26. února a 6. března 1660.

na žádost, koncem ledna obnovenou ve příčině vojenské půjčky, odpověděli 6. února 1660, že sice nemohou k ničemuž se zavázati, jak již v první odpovědi byli vyložili, ale když by jim panovník dovolil, aby pro snadnější sebrání 100 tisíc zlatých z millionového svolení směli zvýšiti dávku z cizího zboží do Čech dováženého, že by koncem roku 1660 mohli pak císaři půjčiti 50—100 tisíc zlatých k účelům vojenským. — Dříve však, než toto nabídnutí mohlo dojíti do Vídně, byl tam již list presidenta české komory hraběte Vratislava (ze dne 28. ledna 1660), v němž president dvorské komory hrabě Sinzendorf co nejdřívější byl žádán, aby panovník ke zvýšení cla nesvoloval. Tomu bylo vyhověno. Za to stavové odmítli půjčku vojenskou podruhé a definitivně.

Ale neochota stavů byla citelně jiným způsobem potrestána. Jestliže až do konce ledna 1660. převládala snaha, počet vojska v zemi ležícího umenšovati obrátilo se to brzo v pravý opak. — Armáda císařská v Pomořansku v zimních bytech rozložená, trpěla mnoho zimou a převelikými nedostatky. A poněvadž jednalo se, jak víme, o mír, bylo možno pluky tyto zatím jinde rozložit, ač ovšem ne příliš daleko, aby byly pro případ nezdařeného jednání hned zase pohotové. I ujednáno ve dvorské vojenské radě, že císařská armáda se ubytuje na čas v zemích koruny české, aby zde byla „poobčerstvena“. Na Čechy rozvrženo 8 pluků pěchoty a 3 pluky jízdy, ovšem velmi neúplné, většinou o 6 ano i o 4 setninách. Vedle toho přiděleno sem trochu dělostřelectva, jistý počet důstojníků, kancelář generálního komisařství vojenského, několik puškářů atd.

Jestliže dosavadní útrata s výchovou vojska na ten čas v zemi rozloženého obnášela měsíčně 45.619 zl., zvýšil se vydaj vojenský tímto ustanovením téměř na 75 tisíc měsíčně, t. j. kdyby tolik vojska po celý rok v zemi zůstalo, bylo by vydání na ně činilo bez mála million, ano dle rozpočtu české dvorské kanceláře téměř půl druhého millionu (1.406.624 zl.). Přitom se počítala také jiná vydání s ubytováním vojenským související.

Stavové opřeli se rozvrhu dvorské vojenské rady a sice v zadání sněmovním ze dne 26. února 1660, velmi srdcelonným a ve výrazech dosti ostrým. Ale nebylo nic platno. Když nepovolena půjčka vojenská, musilo vojsko do země. Jen tolik slíbeno, že nebude po celý rok zde a že tedy vydání naň nebude tak veliké, jak se na první pohled podobá. — Sněm tedy výchovu vojska z Pomořan se navracujícího přijal,

se všemi výhradami, jak již při předešlých sněmích byly učiněny.

Vojenské zřízení zemské rozmnoženo opět o několik článků, z nichž přední dotýkal se stížností, které vedli krajští komisaři na vojáky, jež při pochodech doprovázeti mají. Komisaři naříkali, že vojsko často neposlouchá, a proti jich vůli jinak pochody koná. I nařízeno, že na dále pluky povinny jsou komisařů poslouchati, dle jejich rozkazů pochody říditi a na takovém ubytování přestávati, které jim od nich vykázano bude. — Dále žádali stavové o propuštění přespočetných důstojníků, a o zavedení kázně i pořádku při muštracích, což panovník, dohodnuv se s dvorskou vojenskou radou, provésti slíbil. — Na konci vyslovili stavové přání, aby pluky, mající nekatolické velitele a nebo důstojníky, nebyly dávány do krajín, kdež obyvatelstvo teprv nedávno s velikým úsilím se stalo katolickým, nýbrž jen tam, kde již víra tak jest zakotvena, že nížádné nebezpečí nehrozí.

Stavové oddávali se ještě teď pevně naději, že starost o vojenské ubytování jest dočasná. Jestliže po Westfálském míru nebylo hned všecko vojsko abdankováno, neplynulo z toho, že by nyní, když válka švédsko-polská ke konci se blížila, nemohlo býti rozpuštěno. — Ale v tom byl omyl. — Sotva že mírem Olivským zažehnána válka na severovýchodě, začaly se nové bouře v Uhrách a břemeno vojenské zatížilo království měrou větší než kdy jindy.

Pevnostní stavby a zásobárny vojenské.

Náklad na vojenské stavby byl také od sněmů českých povolován a r. 1654 zřízena zvláštní komise zemská pro dozor nad fortifikacemi. Ta zůstávala v činnosti až do smrti císaře Ferdinanda III., ač na počátku nemnoho působila, na nejvýše že přijímala stížnosti na nepořádky, které se při stavbách vojenských dály a přesvědčila se o neúčinnosti nebo i nesprávnosti mnohých podnikaných staveb. Oba stavitelé v tomto směru sami na sebe žalovali, napřed Santin de Bossi na Karla Luragu, potom zase Lurago na Bossiho. První sněm, po nastoupení krále Leopolda v Čechách odbývaný, podrobněji zabýval se těmito žalobami. Především žádal o obnovení dozorčí komise nad fortifikacemi a navrhoval císaři k tomu cíli 8 osob, po dvou z každého stavu,*) což bylo

*) V přípisě k císaři 1657 1. října (finanční

přijato. Byliť pak v komisi tito mužové: kapitolní děkan Jan Křištof Reinheld a opat od sv. Mikuláše Matouš Ferdinand z Bilenberka ze stavu duchovního, hejtman kraje Rakovnického Jan Šebestián z Pöttingu a Ferdinand Arnošt Hýzle z Chodu ze stavu panského, Rudolf Tycho Gansneb Tenguagel z Kampu a Václav Kořenský z Terešova ze stavu rytířského, měřič zemský Samuel Globic, soused Staroměstský a Michal Pfaller, soused Malostranský, ze stavu městského.*) — Za dozorce vojenského nad stavbami ustanovil císař člena dvorské vojenské rady svobodného pána Jana Crona, dozorcím inženýrem vojenským zůstával i dále potom Vlach Pieroni, kterýž již za Ferdinanda III. stavby fortifikační řídil. Poněvadž však často býval v zemi nepřítomen, přál si sněm, aby měl stálého zástupce, kterým byl pak ustanoven, aspoň pro některý čas, plukovník Josef Priamus (nebo Priami).

Sněmu šlo o to, aby fortifikační komise zemská obdržela instrukci co možná podrobnou, a aby hodně mnoho práva jí bylo přiruknuto. Proto podal 1. října 1657 císaři určité návrhy, prose o jich schválení. Žádáno v nich, aby komise byla vždy v dobrém srozumění s vojenským dozorcem, aby často prohlížela práci na hradbách i jinde, a jmenovitě dbala toho, zdaž stavitelé neužívají špatného staviva. Všecky nesprávnosti toho druhu měla ihned místodržcím oznamovati. Rovněž tak měla vyšetřovati vzájemné žaloby Luraga i Bossiho a starati se, aby příští stavby nezadávali se jinak, než jak loňského roku radil Santin de Bossi. Ku stavbě totiž, než se započala, měli svolati se stavitelští i zedničtí mistři, aby se jim ukázalo, co, kde a jak se stavěti má. Tomu pak, kdo z přítomných za nejnižší summu peněz byl hotov práci provésti, měla od komise býti přiruknuta, ale ovšem se schválením dvorské kanceláře nebo místodržcích. Všecky potřeby, nástroje a lešení měl si opatřiti stavitel sám a sice za náhradu, kterouž fortifikační komise ustanovila a když místodržcí ji schválili, k zaplacení poukázati měla. Peníze, k účelům staveb vojenských povolené, spravovati měl zvláštní poklad-

ník od české komory ustanovený. Ale i ten měl potom podřízen býti zemské komisi fortifikační.

Král Leopold všecko schválil, změniv toliko jednu, ovšem téměř nejdůležitější věc. Protože na fortifikace platilo se z peněz od sněmu povolovaných k vlastní dispozici panovníkově, měla česká komora, t. j. úřad zeměpanský, finanční stránku stavebních prací říditi a spravovati. Ona jediné měla se staviteli jednati, smlouvati a uzavírati, je k práci dosazovati i sesazovati a všecky účty zkoumati a vypláceti. — S touto proměnou byla instrukce pro komisi fortifikační přijata a také od sněmu schválena. Jen ještě dodáno, že členové komise mohou se nadíti od stavů odměny za práci svou.

Hned po novém roce 1658 vydal se potom vojenský dozorce na cestu po Čechách, aby shlédl čeho bude třeba vůči válce švédsko-polské a možnému, ano i očekávanému vpádu Švédů do dědičných zemí. V Chebu shledal město v pořádku, pro Plzeň žádal nejméně 2000 na postavení dvojitéh palisád při řece, pro nové opevnění Lokte a Děčína po 6000, pro Fridland 8000, pro Pardubice 7000 zl. a pro Králové Hradec, jehož staré hradby za nic prý nestály, aspoň pro počátek 2000 zl. Zvláštní zprávu mimo to podal o opevňovacích potřebách na Malé Straně, která se však nezachovala.*) — Místodržcí na základě toho oznámili císaři, že peníze ze svolení sněmovního na fortifikace určené daleko nedostačují, a od lidu obecného že nelze žádati, aby zadarmo na hradbách pracoval, anebo bezplatně koně a vozy půjčoval. Protož prosili o povolení aspoň 2000 zl. ročně pro Plzeň a 200 zl. týdně pro Malou Stranu.

Dvorská komora, kteráž si dala současně předložiti také z Moravy a ze Slezska návrhy na nová opevnění, byla toho mínění, že císař, přes určitou částku pro pevnostní stavby určenou, nic více dáti nemůže. Poněvadž však potřeba rychlého opatření aspoň některých míst zdála se býti tuze nalahavou, mělo obyvatelstvo ve všech zemích české koruny býti požádáno, aby vlastními povozy zadarmo dodávalo stavivo, jmenovitě dříví a pak také pracovalo zadarmo. Tajná rada přijala tento návrh a již 11. července šlo od české dvorské kanceláře oznámení o tom do Prahy. Pochybují velmi, že tím způsobem se něco pořídilo.

Mezitím však došly po jaru (1658) do Čech dopisy od vyslance Lisoly, od generálů Montecucoliho a de Souchesa, v nichž upozorňovalo se

archiv) praví stavové, že se osmělují „gehorsambist benennen“ ty osoby, kteréž mají utvořiti fortifikační komisi. Uzavírám z toho, že sněm si členy její volil, ale císař je schvaloval, anebo aspoň nic proti nim namítati nesměl, měla-li volba platnou zůstat.

*) Jenom kapitolní děkan Reinheld býval již dříve (od r. 1654) ve fortifikační komisi; ostatní členové byli noví.

*) Finanční archiv 1658, 27. i 29. května a 4. července.

na nebezpečí, které Čechům hrozí a na možnost nepřátelského (švédského) vpádu do země. Zprávy tyto byly přehnané, ale protože přišly od mužů, kteří něco vědět mohli, nerozpakovali se místodržící vybrati z peněz berních, k dispozici panovníkové svolených, nějakou částku na fortifikační práce v Praze. jmenovitě na hradě Pražském a na Malé Straně. Pak také koupili zbroje a dali na účet berní dovézti hojně streliva do pohraničních míst, Fridlandu, Děčína a Lokte. — Při příležitosti svrchu vypravovaného sporu o defalkace za výchovu toho počtu vojska, který do země přes svolení sněmovní byl položen, projednána také záležitost tohoto mimořádného výdaje. Císař na konec jej schválil, ale pro příště se místodržícím velmi rozhodně zapovídalo, že nemají práva vydávati na fortifikace o své ujmě peníze berní pro panovníka povolené. — Celkem se pak ze sněmovního svolení r. 1657, vybraného r. 1658, vydalo na fortifikace pro Plzeň 4500 zl., pro hrad Pražský 15.400 zl., pro města Pražská asi 3000 zl., pro Loket 2800 zl. a za salitr k hotovení prachu 3548 zl. *) V těchto summách jest obsažen pravidelný příspěvek císařův, davaný z berní jemu povolených a pak i to, co místodržící o své ujmě z týchž peněz k účelům opevňovacím vydati rozkázali.

Vedle fortifikací ukázala se potřeba velikých zásobáren, kdež by se ukládalo obilí pro vojsko a odkudž by se také vyváželo za armádou v Německu stojící. V Praze byl obilní „magacín“, kterýž však již ve dřívějších dobách nepostačoval. Dvorská vojenská rada chtěla, aby ve hlavním městě království vystaven byl hlavní sklad pro vojenské zásoby. Tudíž nařizeno, aby česká komora vyhledala v Praze nějaký dobře položený neobydlený dům, který by za levný peníz dal se koupiti a pro zásobní sklad zříditi. **) — Především mělo odtud opatřeno býti zásobování Chebu, o němž hned se stalo nařízení, a pak mělo se pomysleti na zásobní sklad v Litoměřicích, odkudž by rychle po Labi mohlo se dovážeti obilí do Holštýnska, kdež při sklonku r. 1658 císařská armáda ležela, majíc na všem nedostatek.

Dosavadní vojenský sklad pražský neměl téměř prázdných zásob a hlavní sklad se nedal rovněž přes noc zříditi. I mělo se skoupiti na všech stranách hojně obilí a voziti přímo

do Litoměřic, aby co možná rychlý a po Labi i levný dovoz za armádou byl možný. Ale zač zásoby nakoupiti, zač postaviti, anebo jen i v některém vhodném domě zříditi skladiště v Litoměřicích? Vždyť jest nám povědomo, že volba císařská ve Frankfurtě, vyčerpala zdroje příjmů panovníckých do dna, takže nejen nebylo niče hož na hotovosti, ale nebylo také ani kde si peněz vypůjčiti. Poněvadž však od armády z Holštýnska přicházely den ode dne důraznější žádosti o peníze a potravní zásoby, nesmělo se dlouho váhati. Ve Vídni připadl kdosi na myšlenku, aby nejvyšší purkrabí Pražský Bernard Ignác z Martinic osobou i majetkem svým upsal se a ručil za půjčku, kterouž komora chtěla učiniti.

Sám císař Leopold dopsal v tomto smyslu Martinicovi, kterýž však v odpovědi (26. října), formou ponížené ale věcně zmužilé, z hola odmítl. Ručiti prý za komoru není možno, protože vůbec neplatí a počínáním svým (jež příklady osvětleno) korunu o poslední zbytek úvěru připravila. Nikdy pak nebylo slyšáno, ani v nejhorších časích, aby nejvyšším purkrabím něco podobného se bylo ukládalo, jako nyní se žádá. *) Ostatně, dokládal purkrabí, že část majetku jeho skládá se z fideikomissu, na který nemůže ničež upsati, druhá část, zpupná čili alodiální, jest velkými dluhy stížena, což obecně jest známo, protože dluhy jsou ve veřejných deskách zemských zapsány. Zbýval by tudíž jediný prostředek: aby nejvyšší purkrabí vypůjčil si na své jméno peníze k žádanému účelu, na účet nejbližší příštího svolení sněmovního, ale ani to prý dobře nejde. Nejvyšší purkrabí jest „direktorem“ t. j. předsedou sněmu a jako takový již mnoho nepřátelství zakusiti musil, protože za přijetí požadavků panovníckých se přimlouvá. A kdyby stavové při nejbližší příštím sněmu mohli mu říci, že proto jen o přijetí proposice stojí, aby své peníze dostati mohl, bylo by po důvěře k němu a nezůstalo by to bez velmi škodlivého následku na sněmovní svolení. Neboť předseda sněmu jen tehdaž pořídí, má-li důvěru stavů a není-li pro tu neb onu část proposice osobně interessován!

Odpověď císařskou (ze dne 30. října) na dopis tento neznáme doslova, ale nebyla nemilostivá. Leopold I. poděkoval Martinicovi za

*) „Ist von 20 Jahren her durch welche Zeit in E. M. wirklichen Diensten ich mich immerfort befunden, sogar bei denen äusserst u. gefährlichen Zeiten dieses nie verspüret, dasz meinca Vorfahren in dero Obersten Burggrafenamt sich in propio zu verschreiben jemals zugemutet worden wäre ...“

*) Kvittance ve finančním archivu. Krejčary a denary jsem ponechal stranou

**) Finanční archiv 18 října 1658. — O Litoměřicích 26. října, 6. listopadu, 23. prosince 1658.

věrné služby a žádal ho, aby tedy při nejbližším sněmu byl dobrým podpůrcem proposice, což nejv. purkrabí slíbil.*) Ve věci samé povolil Leopold na rychlé zakoupení obilí a ještě rychlejší dovoz do Holštýnska prozatím 10 tisíc zl. z oněch 50 tisíc, kteréž mu stavové napřed půjčili, a potom na oslavu volby císařské darovali. Rada české komory a člen nejv. berního úřadu zemského, Arnošt Ferdinand Hýzrle z Chodu, kterýž toho času v kraji Litoměřickém se zdržoval, okamžitě splnomocněn, aby obilí kupoval, sklad v Litoměřicích i dovoz po Labi zařídil.

Nejvyšší purkrabí osobně ke všemu dohlížel, ale v dopise k císaři, 6. listopadu 1658, nepotlačil poznámku, že dovoz obilí po Labi do Holštýnska nebude více možný, což dosvědčoval také generální polní komisař Schifer, kterýž se toho času z Holštýnska ubíral skrze Čechy do Vídně. Martinic radil tudy, aby se k zachování císařské armády na jiné prostředky pomyslo, při čemž doložil dosti uštěpačně, že se to musí státi rychle a tedy ne skrze dvorskou komoru, jejíž způsoby nazval na veskrze nepraktickými. — Dvorská komora, již císař předkládal dopisy Martinicovy, protože se dotýkaly věcí finančních, stála na tom, aby Hýzrle jen rychle obilí kupoval, ale co se týkalo ostrých poznámek nejv. purkrabí, že komora porušila úvěr koruny a že úřadování její jest nepraktické, žádala důrazně, aby se místodržícím českým i nejv. purkrabí, kteříž prý při každé příležitosti dvorské komoře jenom výčitky činí, podobné urážky příště netrpěly. Přitom neméně štiplavě bylo podotknuto, vli-li prý pan purkrabí anebo páni místodržící, jak by se lépe finance opatřily, aby jenom pověděli, že jim za to budou všickni vděční. — V tajné radě však bylo rozhodnuto proti komoře, aby se na výtky Martinicovy neodpovídalo.**)

*) Odpověď Martinicova na „Handbrief“ císařův ze dne 30. října zní: „Im übrigen thue vor E. Mt. wegen des in mehrbesagten Handbrief zu meiner Wenigkeit bezeugten Vertrauens, ich hiemit meine allerunterthänigste Dankbarkeit in tiefster Reverenz niederlegen, nebst allergehorsamsten Versicherung, dass diese dero allergn. Intention ich meines geringen Orts mit äussersten Fleiss zu befolgen mir möglichst werde anlegen sein lassen. Jedoch wird diesfalls alles daran haften, was E. Mt. treugehorsamste Stände auf mein inständig beweglichstes Repräsentiren und Ermahnen (woran es zwar im geringsten nicht ermangeln soll) eingehen u. bewilligen werden.“

**) In audientia zu Wien ²³/₁₂ 1658: „Placet wie gerathen, was den ersten Punkt (t. j. aby se obilí kupovalo), im Andern aber, dass solches nur mit Still-

val, ale že ani polovici peněz k tomu určených nepotřeboval.

Nabytých zkušeností užito při sestavování proposice pro listopadový sněm r. 1658. Císař, jak svrchu již řečeno, vedle berně k vlastní dispozici, žádal o peníze na fortifikace, na stavbu hlavního skladu vojenského i hojnost obilí. — Na opevňovací stavby a na „Hauptprohanthaus“ čili hlavní magacín měli stavové dáti 30–40 tisíc zlatých, ale pak se slevovalo a chtělo se vzíti 20 tisíc; obilí chtěla požádati původně dvorská vojenská rada 100 tisíc strychů, ale pak do proposice postavena polovice této částky. Ale ovšem, stavové na svůj groš měli obilí dáti dovézt, kam bude třeba, a lidé poddaní měli při stavbách jak opevňovacích tak zásobovacích zadarmo pracovati a pomáhati.

Stavové svolili toliko, jak shora řečeno, 250 tisíc zlatých berně k vlastní potřebě panovníka a do této summy zahrnuli také vydání na stavby pevnostní. Příspěvků na stavbu hlavního skladiště vojenského vyhnuli se úplně, pravivše v odpovědi na proposici, že naprosto neznají cest, jak by se zásobárna vystavěla; nejlépe prý bude, když si král najde nějaké mimořádné prostředky fiskální, jichž by ku provedení stavby použití se dalo. Panovník se s tím spokojil.

Co pak se týkalo obilné pomoci, byli stavové volni dáti ne 50 nýbrž 30 tisíc strychů žita; raději prý odvedli by je in natura, ale hledě k četným nesnázím s dovozem spojeným, žádali, aby směl každý dáti za obilí peníze. Dvorská kancelář přimlouvala se za přijetí tohoto podání ukazujíc, že na Moravě a ve Slezsku také se bere buď obilí nebo peníze. Dvorská komora spokojila se s tím, a sněm pak usnesl se, že kdo chce dáti žito, musí, dle způsobu od hlavní komise určeného, dovážeti je buď do Prahy nebo do Mělníka, Litoměřic a Ústí; komu by bylo pohodlnější dáti peníze, že musí složiti za každý strych žita jeden zlatý rýnský. Císař, jemuž na rychlém dovozu obilí do Němec záleželo, přál si, aby při té příležitosti také otázka plavby po Labi nějak byla od sněmu vyšetřena, ale stavové odbyli věc zkrátka, řkouce, že se nedá nic dělati, pokud nebude s Magdeburskými smlouva učiněna, aby lodě nestavovali a poplatek z nich nevybírali; o narovnání s nimi měl panovník sám se postarati.

schweigen zu präteriren.“ Předsedal arcikníže Leopold Vilém a přítomni byli v sezení tajné rady Sinzendorf i Radolt, president i ředitel dvorské komory

Následkem menšího svolení sněmovního pracovalo se méně na fortifikacích. Pro Prahu a Cheb za rok 1659 v tomto směru vydáno 19.590 zl. — Také zbrojnice hůře opatřeny. Bylo ovšem potřebí 20 tisíc zlatých na prach, koule a luntý pro vojsko bojující v Pomoránsku. Tyto peníze vydány ze svolení českého (2000 zl.) a moravského (18.000 zl.). Ale za to běžný, normální příspěvek na zbrojnice zmenšen. Obnášel dosud 60.000 zl. ročně; na to dával panovník z berních peněz 36.000 zl. a ostatek z tátu pívního. Od druhé polovice 1659 snížen přídavek na zbrojnice z berní dávány na 14.000 zl. *) — Kassu zbrojnickou spravoval hrabě z Abensbergu a z Traunu; jemu odevšad příspěvky se odváděly a dvorský výplatní úřad dával za ně kvitance. Tím ve Vídni sestřelěny peníze na zbrojnice a dvorská vojenská rada rozhodovala, co se kde stavěti, skoupiti nebo poříditi má. — Zbrojnice pražská, kteráž od několika let nově se stavěla, byla do konce roku 1658 hotova až po střechu, dále však nestačily prostředky. Po dlouhém jednání teprv k jaru r. 1660 dohodnuto se s Karlem Luragou, že za 6000 zl., kteréž hrabě Losi zatím půjčil, zbrojnici pražskou dostane.

Na sněmě na sklonku l. 1659 odbyvaném, žádal potom panovník opět, aby mu stavové povolili, vedle berně, zvláštní summu na fortifikace. Berně chtěl 450 nebo aspoň 400 tisíc, a peněz fortifikačních 40 nebo aspoň 30 tisíc. Stavové na berni povolili jako loňského roku toliko 250 tisíc, ale poněvadž panovník, jak jsme vyprávěli, žádal od téhož sněmu také ještě 100 tisíc na zřízení polní válečné pokladny, kteréž sněm dáti odmítl, svoleno jaksi v náhradu za to, vedle berně, 20 tisíc zlatých na fortifikace. Dvorská komora chtěla, aby stavové o 10 tisíc zvýšili summu tuto, ale marně. Ke svolení přičiněna výhrada, že stalo se jen pro „tentokráte, však k žádnému budoucímu příkladu“, ale v té věci mohli stavové již míti zkušenosti, že co jednou povolili, toho se po druhé tak lehce nezbavili.

Fortifikačních peněz mělo užito býti k pracem jenom v Čechách, a sice k opevnění „J. M. císařské a královské residence“, t. j. hradu i města Pražského. Předsle ustanovil Leopold I., že summy na fortifikace věnované spravovati bude česká komora, a to proto, že dávány byly z berní k dispozici panovníkově povolených; když však nyní stavové povolili zvláštní, mimořádnou dávku k těmž účelům, usnesli se také,

že užívati se jí má dle uznání místodržících a hlavní komise zemské, tedy ne úřadu zeměpanského. Jinak ovšem byla v platnosti pravidla prve přijatá a ustanovená.

Otázka hlavního skladiště v Praze zůstala však nevyřízena. Jakmile stavové nechtěli penězně přispěti, nedalo se nic jiného očekávati. Byloť těžko najíti „nové fiskální prostředky“. Prozatím vyžádáno si dobré zdání od české komory: nejlepší to cesta k odkladu. — Ale za to žádal císař od sněmu 80 tisíc strychů obilí pro vojsko v Německu ležící a sice i s dovozem do měst českých za skladiště určených. Stavové se dlouho bránili, protože tentokráte panovník nechtěl jako loňského roku spokojiti se po případě jedním zlatým ze strychu, a potom chtěl nejen žito, nýbrž různé druhy obilí. — Na konec svoleno 30 tisíc strychů žita a sice tak, že mezi 15. dubnem a 15. květnem 1660 mělo buď býti odvedeno in natura v Praze, v Litoměřicích a v Ústí na Labi, nebo měla dána býti za každý strych náhrada a sice dle tržní ceny té doby, kdy se žito mělo odváděti. *) — Panovník spokojil se s tímto podáním, protože mezitím co povolováno, již se dojednával mfr Olivský.

Jiné záležitosti veřejné správy musily pro věci válečné a vojenské býti zanedbávány. Žádal dvorská komora při dvorské kanceláři výslovně, **) aby se všechno ostatní stranou položilo a dle možnosti o ničem jiném ve sněmích nejednalo, než o svolení dávek a opatření vojáků. Opravy měly se odložit i také odkládány. Do proposic sněmovních sice vždy vedle berních požadavků postaveny některé články obecného dobrého se dotýkající, ale celkem se provedlo z nich pramálo, jak v následujících kapitolách zevrubněji bude vyloženo.

Hlavní komise a berní úřad zemský.

Hlavní komise zemská r. 1652 zřízená dodělávala se den ode dne důležitějšího postavení. Byla vskutku záhy výkonným orgánem sněmu a jeho sazení, tudíž v pravém toho slova smyslu zemským výborem. Viděli jsme, jaký byl její vliv při berních reparticiích, při sčítání osedlých r. 1654, při ubytování vojenském a zásobování armády. A sněmy doby Leopoldinské

*) Finanční archiv 1659, 10. října, 25. října, 13. prosince; 1660, 6. a 26. ledna.

**) Finanční archiv 9. srpna 1657.

*) Finanční archiv 12. června 1659.

při každé příležitosti přidávaly hlavní komisi ještě trochu moci.

Složení její dodělalo se na sněmě r. 1657 jistých podstatnějších změn, což souviselo s opravou role z r. 1654. — Bylo dříve vyloženo,*) jakým způsobem provedlo se léta právě zmíněného sečtení osedlých poddaných za účelem berním, a jak potom zvláštní výbor, tak zvaný revisijní, vykonal přehlídku celého sečtení a určil počet osedlých „dle nejvyšší možnosti“, přihlížeje k různosti krajů i hodnotě půdy. Ti mužové, kteří vykonali revisi, zvoleni byli pro léta 1655—1657 za nejvyšší berníky zemské, a sice právě proto, že následkem delší zkušenosti dobře poměry jednotlivých panství poznali a mohli při rozvrhování berní platné služby konati. I také na prvním sněmě po nastoupení krále Leopolda I. v září 1657 svolaném, titěž mužové zvoleni opět za nejvyšší berníky, což se opakovalo každoročně až do prosincového sněmu r. 1661.***) — Než tím nemělo býti řečeno, že stavové proti sčítání z r. 1654 nečiní více nijakých námitek. Právě na prvním sněmě za Leopolda I. jedna část stavů způsobem co nejrozhodnějším vyslovila se proti celému elaborátu sčítacímu. Druhá část stavů hájila jej a jeho původce; sněm utkal se prudce, a nebylo možno docíliti většiny pro jedno nebo druhé z obou zdání.***)

Jedni chtěli, aby každé straně vydal se výtah ze sčítacích akt a sice nejen všeobecný (in genere), jak předešlý sněm ustanovil †), nýbrž podrobný (in specie), aby bylo možno srovnati jej se skutečným stavem na každém panství od domu k domu. Kdo by pak přišel k výsledku, že má právo býti nespokojen, směl vésti stížnost u hlavní zemské komise, kteráž měla sice v dosavadním složení i od Leopolda I. býti potvr-

zena, ale tak, aby na příště pravidelně byli k sezení jejím zváni také všichni nejvyšší úředníci. Kdyby o některou stížnost ve příčině počtu poddaných nebylo možno ani u hlavní komise zemské docíliti narovnání, měla na příslušné panství poslána býti zvláštní 3- i 4členná komise, aby výpočty usedlostí na místě zrevidovala. Útraty této komise platiti měl žalobce; jen byl-li uznán chudák, mohly uhrazeny býti z peněz na správu země povolených (governogelder). — Ostatně s velikým rozhorlením mluveno na sněmě, že jindy podpis a pečť vrchnosti úplně stačily, aby se věřilo přiznání o majetku, a tudíž že by mělo to postačovati ještě teď, zvláště když hejtmani panství osobní přísahou by správnost jejich stvrzovali.

Proti tomuto stanovisku objevil se z druhé strany příkrý odpor. Zejména nejvyšší berníci, kteří tvořili revisijní výbor, ve zvláštním zadání*) k císaři ukazovali, že visitační komise s nasazením zdraví svého se přičiňovaly, aby sečtení provedly a tím obecnému dobru a chudým lidem pomohly,**) hlavní komise a revisijní výbor, že svědomitě pracovaly a všecko přehlížely, a teď by se to mělo pro zbytečné a neoprávněné nářky všecko zrušiti? I žádali císaře, aby revisijní výbor chránil, a aby nedopustil vydávati stranám podrobné výtahy z akt sčítacích, neboť také u jiných úřadů že tajnost rady se zachová, bez níž by nikdo veřejnou službu zastávati nemohl.

Podobně, jako se psalo králi, musilo se také mluvit ve sněmě. Revisijní výbor patrně pokládal za nedůvěru ke své práci i k svým osobám, když by nyní celý sčítací elaborát zrevidovati se měl tím způsobem, že by strany dostaly co nejpodrobnější výtahy a chodily ku hlavní komisi se stížnostmi. Pokládán dokonce tento návrh i za protiústavní, poněvadž čelil proti snesení předešlého sněmu, že stranám mají se poskytovat výtahy jen všeobecné. Rovněž mluveno proti jinému složení hlavní komise zemské, neboť když by se doplnila všemi nejv. úředníky zemskými, měl by stav panský v ní naprostou většinu, a pak by zajisté bylo spravedlivé, aby také stavové duchovenský, rytířský a městský stejně nových míst obdrželi. Není toho však třeba, protože hlavní komise až dosud úřadovala výborně, berní úřad pořádně uvedla v život i modus contribuendi a exigendi: tudíž

*) Str. 314—329.

**) Řídili tedy berní úřad v první době Leopoldovy vlády: Matouš Ferdinand Sobek z Bilenberku, Ferdinand Arnošt Hýzle z Chodu a Bernard Šmerovský (či Šmerhovský, z Lidkovic. Člen městského stavu mezi nejv. berníky měnil se každoročně, a sice dle žádosti Pražanů, kteří si přáli, aby vystřídali se konšelé a radní páni ze všech tří měst Pražských. Pro rok 1657—58 ustanoven tedy za nejv. berníka ze stavu městského Matěj Vojtěch Miller z Mildemberka, primas Novoměstský, pro rok 1658—59 Jan Jakub Hybel ze Stradaně, primas Malostranský, pro rok 1659—60 Mikuláš František Turek ze Šturmfeldu, primas Staroměstský. R. 1660—61 došlo zase na Millera z Mildemberka, a na sněmě prosincovém 1661 voleni noví nejv. berníci ze stavů všech.

***) Velmi obšírná zpráva ke králi Leopoldovi, 1657 1. října, ve finančním archivu. Výsledek v současném tisku sněmovního snesení.

†) Viz str. 325.

*) Nedatovaný obšírný spis ve finančním archivu.

**) „damit dem gemeinen Wesen und armen bedrängten Mann geholfen wurde.“

aby jen zůstalo při starém jejím složení. — Za jednu z hlavních zásad prohlašovala tato strana v zadání k císaři, že na nářky a žaloby se nesmí mnoho dáti, protože lidé sice nařikají, ale nic nesprávného nemohou dokázat. Povolí-li se tomu a budou-li se podrobné výtahy stranám vydávati, pak celý výsledek visitačních komisí a revisijního výboru přiveden jest ad absurdum a podruhé se nikdo k podobné práci nepropůjčí.

Proti tomu namítala oposice, že žádost o podrobné výtahy z akt není protiústavní, protože sněm vždy má právo, starší snesení změnit, doplnit a i zrušit. Bude-li se sčítací elaborát podrobně vyšetřovati, naleznou se zajisté nesprávnosti, neboť jest povědomo, že visitačních komisí bylo několik a že každá rozuměla instrukci jinak a dle jiného měřítka poddané za osedlé počítala. A mimo to, nechtěli prý zrovna nejschopnější lidé komisařství převzít, i musili býti obránci také mnozí, kteří ani nerozuměli hospodářství, ani neměli jiných potřebných zkušeností. A poněvadž chtěli býti rychle hotovi, neprohlíželi všechna panství sami, nýbrž zapisovali počty usedlých dle informací různých lidí, kteří je často, buď z nevědomosti, nebo i vědomě, podváděli. Jest prý přece obecně známo, že revisijní výbor musil mnoho měnit: ale ovšem jednomu panství poddaných ubíral a jinému přidával, nicméně však mnoho chyb opravil. Ostatek dal by se poopravit tím, dají-li se stranám, které si stěžují, podrobné výtahy k novému věci vyšetření. Ukáže-li se, že si někdo nesprávně stěžoval, však upadne v pokutu a na příště jistě bude mlčet, a právě tak upokojí se i ti, kdož právem vedli nářky, když uvidí možnost nápravy. O nějaké nedůvěře k revisijnímu výboru není prý přitom ani řeči, protože každý ví, že členové jeho jsou „bez pochybnosti počestní mužové“ („ohne Zweifel ehrliche Leut.“). — Co se týkalo jiného složení hlavní komise zemské, dokládala oposice, že bez toho až dosud věc vždy tak byla opatřena, aby hlavní komise byla o všech důležitostech v dobrém srozumění s místodržícími a že tedy nebude pro krále ani pro zem škodou, když místodržící t. j. nejvyšší úředníci, budou přímo členy zemské komise.

Dohodnutí mezi oběma různými stanovisky nebylo jak se zdá možné, ale bylo přece potřebí na něčem se usnésti, protože nová revise sčítacích akt souvisela s další otázkou, podle jakého základu se má rozvrhnouti povolená daň, či jaký bude modus contribuendi a exigendi? Tím, jakož jinými ještě nesnáze, o nichž níže se promluví, otázka tak se zamodrchala, že

nebylo většiny. Stavové skoro na stejno rozstoupili se ve dva tábory, a všechno záleželo na tom, kam se přidají královská města? Politicky opovržený stav tento pro okamžik přišel k jisté váze. Ale přitom hned se vyskytla otázka: mají-li všechna města jeden toliko hlas čili hlasů více? Zástupcové Starého a Nového města Pražského tvrdili, že mají každý pro sebe jeden hlas (tedy dva) a ostatní všechna města že požívají dohromady také jednoho hlasu. Jiní sněmovníci tvrdili však, že celý městský stav má pouze jediný hlas*). Nejvyšší purkrabí hrabě z Martinic, jakožto direktor či předseda sněmu, prohlásil, jestliže stav městský má více hlasů než jeden, pak že jedno z obou mínění svrchu vyložených má většinu, požívají-li však města jen jediného hlasu, pak že druhé mínění má pro sebe více hlasů**). Z toho, že se mluví o přehlasování (überstimmen) několika hlasy, usuzuju, že jednotlivé kurie nebyly s to usnésti se na něčem jednotném a že tedy ve sněmovně docela se hlasovalo dle našeho způsobu. — Rozhodnutí o celé věci zůstaveno panovníkovi a jest nám bohužel neznámo. Zdá se však, že císař uznal stanovisko Pražanů za správné, a že tudíž městům Pražským přiřknuty dva hlasy, ostatním dohromady jeden hlas. Aspoň, dle našeho zdání, ve smyslu této většiny vypadlo konečné snesení sněmovní.

Další průběh jednání zůstává neznámý; výsledek však byl ten, že hlavní komise zemská byla sice na rok (a pak na další dobu) ve svém složení od sněmu potvrzena, ale k tomu doloženo: aby tři nejprřednější nejvyšší zemští úředníci ze stavu panského a rytířského, kteří by v Praze přítomni byli, do sezení hlavní komise docházeli, a jestliže by přítomni nebyli, aby jiní, kteří v pořadí za nimi jsou, místo nich k poradám zváni byli. — Dosaďadní složení zemské hlavní komise bylo takové,

*) Staro- a Novoměstští pravili, že mohou hlasovati viritim, die Kleinseitner, Berg- u. anderer Städte Abgeordnete nur collegiatim. — Viritim nevykládám doslovně, že by totiž i v případě, že ku př. Staré město poslalo ke sněmu dva zástupce, oba každý pro sebe, hlasu užívali — Jiní tvrdili. „Das der ganze Bürgerstand nur ein einziges Votum haben sollte.“ — Srovnej k tomu J. Čelakovského, Postavení vyslaných král. měst na sněmích v Č. Č. Mus. a 1869 str. 139 a násl.

**) Bohužel není tak docela jasno, jak by si přáti bylo, o které mínění při tom neb onom hlasování šlo, protože, jak praveno, otázka revise sčítacích akt tuze při celém jednání byla spletena se způsobem vybírání berní. Zdá se však, že mají-li města tři hlasy, prošlo zachování starého modus contribuendi t. j. stanovisko oposiční, které sčítací výsledky za pořadný a nový základ pro berní nepovažovalo.

že přední úředníci v ní byli, ale ovšem býti nemusili; teď rozhodnuto snesením sněmovními, že vždy tam bývati budou, buď sami, nebo aspoň jejich zástupci. Přitom se znovu sněmem nařizovalo, aby hlavní komise v dobrém byla srozuměna o všech věcech buď s českou dvorskou aneb místodržitelskou kanceláří.

Ve příčině nové revise sčítacích akt došlo na konec, nepochybně přispěním panovníka, k „jednomyslnému“ snesení. Každý obyvatel, který si na sčítání poddaných stěžoval, měl právo požádati o podrobný výpis, čili „partikulární specifikaci“ svého statku, kolik má v rolle z r. 1654 zapsáno rolníků s potahy, chalupníkův a zahradníkův a zároveň měl vyžádati si vysvětlení, proč revisijní výbor poddané mu odepisoval nebo opět připisoval, zkrátka, na jakém základě prováděla se redukce až na tu summu usedlých, kterou potom revisijní výbor vypočetl? — Přitom sněm ovšem dokládal, že toto nové šetření nikterak nemá býti na ujmu cti a práce bývalého revisijního výboru, nýbrž jen k tomu cíli směřuje, aby všem stížnostem bylo odpomoženo a jmenovitě nářkům těch chudých obyvatel, jimž visitační komise nebo revise ublížily, protože následkem špatných informací mnohem větší počet osedlých na jejich statcích předpokládaly, nežli vskutku byl. Tyto stesky chudých obyvatel měla hlavní komise zemská nejdříve vyšetřiti, ostatní pak do příštího sněmu míti pohotové. Ač se rozumělo samo sebou, bylo přece ještě obzvláště doloženo, že nesmí žádný majitel statku žádati, aby se z počtu vypustili poddaní, kteří po vykonané visitaci ohněm nebo jinými živelnými nehodami utrpěli škod.

Ale do příštího sněmu nebylo pohotové nic, nepochybně pro příliš velikou obtíž zásadní. Nebylo vymezení ani definice, co jest jeden osedlý, a tudíž bylo těžko napravovati domnělé i skutečné křivdy. — Na sněmě 1659/60 usnesli se tedy stavové znovu, aby hlavní komise společně s místodržícími hleděla odpomoci steskům tím, že uradí se a „vynalezne“ „nějaké jisté, stále a veřejné vypsání, vedle čehož by člověk poddaný za skutečně osedlého položen a držán býti měl.“ Dokud by se „vynalezení“ takové nestalo, mělo se stížnostem vrchností dle „nejvyšší možnosti“ hověti; ale ovšem, kdo nařikal bez podstatné příčiny, mohl již dle starších nařízení býti pokutován, což teď sněm znovu na paměť uvedl. — Až do sněmu r. 1661/62 byla však hlavní komise i s místodržícími stále právě tam, kde r. 1656 a 1659: definici, co jest jeden osedlý, nebylo možno nalézt. Začalo se tedy na zmíně-

ném sněmě znovu rokovati o nápravě berní rolle z r. 1654.

Jinak činnost hlavní komise zemské, které se již i také v dopisech dvorské komory i kanceláře „výbor“ říkati počalo, jevila se největší měrou v tom, že byla vrchní instancí při všech věcech berních i reparticiích a že nejv. berníci, od sněmu volení, byli jí podřízeni*). Hlavní komise také berní systém zemský a úřad nejv. berníků dle možnosti zdokonalovala.

Stavové povolovali na sněmích až do r. 1652 berní dle usedlostí tak, že ustanoveno, kolik jeden poddaný platiti bude, aniž přitom byl jakýkoliv závazek, že berně nějakou určitou summu vynéstí musí. R. 1652 povolil sněm první pevnou, určitou summu a rozvrhl ji pak teprv na poddané, při čemž nastala povinnost udělati takovou repartici, aby svolená summa vskutku se sešla. Když stavové neradi a nevolky k takovéto změně berního systému se odhodlali, učinili to s výhradou, že činí tak pro „tentokráte“, bez dalšího závazku pro budoucnost. Ale ve skutečnosti, jak již v I. hlavě (str. 287) bylo ukázáno, vláda více neupustila od výhody, kterouž jí nový způsob poskytoval.

Když nastoupil král Leopold I. a stavové na prvním sněmě povolili mu 330 tisíc zlatých, obnovili slavnostnějším poněkud způsobem výhradu svou, říkouce, že jako „poslušní poddaní a upřímní patriotové“ povolili mu pro ponejprv a při začátku jeho kralování určitou summu, ale bez závazku pro příští doby, neboť upozorňovali na chvalitebný zvyk a dobrý řád, upevněný reversy královskými, že totiž dříve toliko z každého osedlého „něco jistého“ se povolovalo. Tato výhrada v kratší nebo obšrnější formě opakována každoročně, ale bez praktického výsledku. Nový způsob berní nebyl odstraněn; zůstával v platnosti jenže i s výhradami.

Hlavní komisi a nejv. berníkům nastal potom úkol rozvrhnouti povolenou summu, a sněm r. 1657 ustanovil, že má se tak státi „dle toho při královském úřadě berničním effective usedlých se nacházejícího počtu,“ to jest, jak bez pochybnosti za to míti musím, dle berní rolle z r. 1654. jak byla opravena od revisijního výboru r. 1656. — Správnost tohoto mínění především na jevě jest z jasného a doslovně citovaného znění sněmovního snesení a pak z té okolnosti, že

*) „Wann dann E. M. königlich Obersteueramt von keinem, als von E. k. und k. Mt. und dero k. Statthalterei, neben der jetzigen Hauptkommission dependet“ — praví se v současném nedatovaném zadání ke králi. (Finanční archiv)

právě proto stavové si do role z r. 1654 a revise její z r. 1656 stěžovali, že se podle ní berně vybíraly*). Bylo by jim zajisté bývalo lhostejno, kolik komu poddaných se napočítalo, kdyby výsledků těchto k berním účelům se bylo neužívalo.

Zdánlivě mluví proti tomu samo snesení sněmovní, kde se praví, že krajští hejtmani, kdykoliv partikulární, t. j. krajské rozvržení, na jednotlivá panství a statky činiti mají, nesmí sami je pořizovati, nýbrž toliko s pomocí krajských deputovaných r. 1652 zvolených.***) — Z toho však, jakož i z jiných drobnějších zmínek, nevysvítá nic jiného, než že hlavní komise zemská s nejv. berníky provedla dle role z r. 1654 repartici generální a rozvrhla, kolik berně každému kraji dáti přijde, kdežto podrobné roztržení po krajích, patrně pro úsporu vlastní práce, ponechala na počátku krajským hejtmanům se dvěma deputovanými, kterýmž ostatně se nařizovalo, že se musí řídit „příkladem a způsobem“ rozvržení generálního. Zajisté, že každý krajský úřad obdržel podrobný výpis revidované role z r. 1654 pro svůj kraj a že musil určitě dle něho rozvrh prováděti. O své ujmě nesměli ani deputovaní ani krajští hejtmani ničehož měniti, neboť o tom ve sněmích mluví se častokráte, že stížnosti na berní rollu i na repartice smí vyšetřovati i urovnávati toliko hlavní komise zemská.

Tento způsob rozvrhování berní dle krajů a v krajích pak po statech, zachovávaný po některý čas a sice nejen při berní peněžitě pro krále, ale také při výběru potřebné summy na zemská vydání, na porce pro vojáky, a částečně, pokud při této věci možno bylo, i při millionovém svolení vedlejšímu, kteráž se 10 let vybíralo. S tím měla hlavní komise i nejvyšší berníci velmi mnoho práce. Zejména vychovávali vojáků, přehlídky repartici, výsledky o počtu verbovaného lidu a ty i podobné záležitosti způsobovaly berníkům tolik starostí a psaní, že musil rozmnožen býti úřední personál, k čemuž dal svolení sněm r. 1658/59 a sice v tom smyslu, že nejv. bernímu písaři, jehož plat prý vysoko „dosahoval“, bylo něco ubráno, a na to přijati dva noví písaři.

*) Viz ku př. snesení sněmovní z r. 1659/60 str. 18. — Tamní odstavec přijat jistě ne teprv pro berně na tomto sněmě povolené, nýbrž následkem stížností na výběr berně v předešlých letech („zdali, která a na jaký způsob tím stížnostem, kteréž se tak v příčině nynějšího způsobu kontribuování přednášejí, spomoženo . . . býti může“ — i nařizeno vynajiti definici, co jest jeden osedlý, jak svrchu vyprávěno).

**) Viz str. 259.

O rok později rozmnoženo právo nejvyšších berníků také tím, že sněm roku 1659/60 se usnesl, aby revidovali počty krajských hejtmanův, při čemž mělo především k tomu se přihlídnouti, zdaž obyvatelé od hejtmanů proti slušnosti obtíženi nebyli. K tomu cíli nařídilo se, aby ve 4 nedělích všickni „kontribuenti“ předložili přímo v berničním úřadě hodnověrné výtahy z kvitancí krajských hejtmanů za poslední 4 léta (od ledna 1656 do prosince 1659) a ty pak měly se srovnati s počty hejtmanskými, aby bylo na jevě, zdaž se po krajích správně repartovalo, jak veliké jsou berní resty a co by se následkem nabyté zkušenosti pro příště zaříditi mělo. Tuto revisi měli nejv. berníci i s písaři vykonávati ne v řádných hodinách úředních dopoledne, nýbrž odpůldne, a příkl se jim za to po čas, co revise trvati bude, dvojnásobný plat.

Hlavní práce nejv. berníků byla v tom, aby lhůty berní se dodržely a v čas peníze odváděly. Kdo neodvedl, byl napomenut a pak stížen vojenskou exekucí. — Když lhůta prošla, odevzdány peníze k volné dispozici panovníkové povolené české komoře, a sice na pořádné potvrzení. Z pravidla se neodvedla celá summa v hotových penězích, protože ledacos již během lhůty musilo se platiti na poukázky panovníkem vydané, a to vše pak kvitancemi se dokládalo, kteréž na místě hotových peněz od komory byly přijímány. České komoře panovník potom nařídil, jak s přijatými penězi naložiti má. — Summy k jiným účelům povolené a vybrané odváděly nejv. berníci dle toho, jak sněm byl nařídil.

Hospodářství nejv. berníků podrobeno bylo kontrole. Sněm totiž volil každoročně komisi, po jedné nebo dvou osobách z každého stavu, kteráž měla prozkoumati veškeré účty, počty a kvitance nejv. berníků a podati o nich zprávu ve „příštím“ sněmovním zasedání. Bylo-li vše shledáno v pořádku, tu sněm nejv. berníky „úplně a docela propustil, prázdné a svobodné učinil“ čili, jak bychom nyní řekli, udělil jim absolutorium. A zároveň také, jestliže berní resty neshledány, prohlašoval sněm, že i co obyvatel se týče, všechno jest v pořádku a nikdo nic více platiti povinen není.

Úřad nejv. berníků obnoven byl r. 1652 a první čtyřčlenná komise k revidování účtů jejich za léta 1652—1654 volila se teprv r. 1657; ale již na sněmě 1658/59 k jejímu návrhu uděleno absolutorium. Současně r. 1657 zvolila se jiná, osmičlenná, komise k revisi účtů nejv. berníků za léta 1655 až do přítomné chvíle,

kteráž teprve při sněmě r. 1661/62 byla hotova a navrhla absolutorium. Tak potom pravidelně ne „v příštím sněmě“, nýbrž teprv za několik let staré počty berníků schvalovány. — Rovněž také revise repartici krajských a počtů hejtmanských, nařízená r. 1659/60, trvala dosti dlouho a přišlo se na všelijaké nepořádky, nedoplatky a snad i nesprávnosti některých hejtmánů, o nichž bohužel jen slovy obecnými podána zpráva sněmu r. 1661/62, kterýž práci nejv berníků schválil, pokračovati v ní nařídil a přisoudil jim i jich písařům odměnu 1 zlatého z každého sta zlatých „vyzkoumaných restantův.“

Jest však nepopíratelným skutkem, že především příčinám hlavní komise zemské, úřad nejv. berníků byl po roce 1652 v dobrém, a rok od roku v lepším pořádku, takže deputovaní nad tacem a solí nemohli naň pohlížeti tak s hůry, jako fiskální úřady právem pohlíživali na stavovské berní zřízení ve dřívějších dobách. Sněm český těžce si roku 1652 dohlý zpět právo výběru berní a dobře tuším cítil, že jen moudrým řízením zajistí si držení tohoto předléžitého práva stavovského. Proto dbáno přesnosti, jistoty a pořádku v té vši míře, pokud tehdejší rozhárané poměry a nedostatek exekutivní moci připouštěl.

Nejlepším důkazem dobrého a správného hospodaření nejvyšších berníků jest, že hned v prvních letech vyskytly se jim přebytky, kteréž za počátky zemského jmění pokládati sluší. Prvně objevují se r. 1656*) a vznikly z repartice porcí vojenských. Při proměnách v posádkách nebylo možno přesně počet porcí určit. Proto rozvrženy přibližně, ale pro jistotu o něco výše. Když pak při muštracích ukázal se menší počet vojáků, nejv. berníci zadrželi peníze pro ně vybrané u sebe. Od r. 1656 do 5. května 1659, kdy ponejprve účet z přebytku byl složen, ukázalo se, že obnášely slušnou summu. Užívalo jich jakožto majetku zemského či stavovského k tomu, že placeny z nich mimořádné výdaje a nebo některé částky jiných berní. O tolik pak bylo méně na obyvatelstvo rozvrženo, kolik z přebytků se mohlo zaplatiti.

Tak roku 1658 zapláceno z nich: 25 tisíc, jakožto první lhůta z „vedlejšího“ svolení, pak 50 tisíc, kteréž dány císaři napřed, a pak mu jménem donativu darovány, konečně vedle

jiných drobností zapláceno z nich na zemská vydání 30.000 zl. a část berně v obnosu asi 27 tisíc. Celkem do 5. května 1659 přes 200 tisíc zlatých bylo z přebytků tímto způsobem zemi navraceno a vždy se zdá, že od samého počátku zbývala nějaká hotovost v kasse zemských berníků, pro všechny možné případy. Česká i dvorská komora dobře o tom věděly, a proto také méně dbaly stavovských nářků na sněmích.

Ale jedna předléžitá věc vymykala se kontrole nejvyšších berníků úplně. Jako již ve dřívějších letech, tak také na sněmě r. 1657 rozhodnuto v zásadě, že polovičku povolené berně zaplatí poddaní a druhou polovici vrchnosti z vlastních měšců. Jako při otázce revise sčítacích akt, tak také při této věci rozstoupil se sněm dosti příkře ve dvě strany. Jedna z nich chtěla, aby sněm usnesl se o nějaké kontrole, že vrchnosti vskutku polovičku ze svého platí. A dokládala své zdání tím důvodem, že jindy, ač se také usneslo, že polovičku dají páni, pramalý počet jich to vskutku učinil.*) což mělo za následek, že sedláci grunty opouštějí a sobě téměř zoufají. Od tohoto sněmu očekávají úlevu, a neprijde-li, bude zle. I navrhovalo se za kontrollu, aby páni polovičku berně zaplatili z piva, které vaří. K tomu cíli mělo se při všech čtyřech lhůtách berně přísežně zjistiti, kolik kde se pivo uvařilo a dle toho hlavní komise nebo místodržitel měli rozvrhnouti zaplacení berní polovičky přímo na vrchnosti. Sedláci, když se dozví, co bylo sneseno, a uvidí, že páni nemají práva od nich více než půlku berně vybrati, uspokojí se prý a budou s větší chutí zůstávati při svém majetku i pracovati.

Vývody tyto, zajisté velmi charakteristické, protože nepocházely od selských advokátů, nýbrž od stavů samých, setkaly se však s odporem co nejrozhodnějším u druhé strany mezi šlechtou, kteráž pravila, jakmile se na pivo berně uvalí, že se zdraží a přestane píti. Ale to asi nebyl nejhlavnější důvod její. Nepohlíželať na návrh svrchu vyložený jako na opatření na ochranu poddaných proti nesvědomitým vrchnostem, nýbrž jako na novotu, z níž by se mohlo vyvinouti pravidlo stavovským privilegiím a svobodám velmi nebezpečné. Přímo to řečeno není, ale ze zpráv

*) První: „Extract, was von denen von a. 1656 a prima Januarii eingehenden Kriegsverpflegungs-Überschussgeldern bis dato (t. j. do 5. května 1659) dem Land zu Gueten bezahlet“ etc. nalezá se v archivu finančním ve Vídni.

*) „Dass obwolen vermög der Landtagschlüsse die Obrigkeiten die Hälfte der Kontributionen zu entrichten verbunden, solches die Wenigsten gethan, und die höchsteramte Unterthanen das auf sie kommenes Kontingent selbstem ohne einzigen Behuf haben abführen müssen“ — tak pravila jedna strana (tedy stavové) veřejně ve sněmě dle relace k císaři ze dne 1. října 1657. (Finanční archiv).

o debatě sněmovní dosti přirozeně tento výsledek se objevuje. Nicméně ani tito stavové nebránili se návrhu na placení polovičky povolené berně, ale chtěli býti v tom zachováni při starém způsobu, to jest, berně se rozvrhla na osedlé vůbec, a každá vrchnost pak polovičku toho, co na poddané jeho platit přišlo, zaplatila (či měla zaplatiti) ze svého, ale ovšem z příjmů svých jakýchkoliv. Zvláštní rozvržení polovičky berně na stavy a na určitý jejich příjem, nikdy před tím nebyvalo a nemělo být ani teď.

Tohoto sporu dotýkalo se také ono veliké a pohnuté hlasování sněmovní, při němž městský stav maně najednou stal se jazýčkem na váze a o němž při revisi sčítacích akt jsem mluvil. Výsledek byl následující. Do snesení sněmovního dostal se odstavec, ve kterém způsobem o něco rozhodnějším, než jindy bývalo, stavům na srdce se kladlo, že „každá vrchnost polovici berně skutečně zapraviti má,“ což se podrobněji vyložilo takto: aby také lidé poddaní při svém hospodářství tím lépe obstáli a k službě vlasti zdržáni býti mohli, jedna každá duchovní i světská vrchnost tímto se zavazuje, z vlastního měšce polovici berně skutečně zapraviti a to z jakýchkoliv důchodův a vlastních prostředkův svých, tak že stane se rozvržení podle obyčejného způsobu na statky, a vrchnosti pak dají jednu polovičku, poddaní druhou. Více pro jméno než skutkem ustanovena sněmem také jistá kontrola, že totiž vrchnosti, které odmítaly poddaným svým pomoci, mohly býti pokutovány a sice od samého panovníka dle návrhu a vyměření hlavní komise zemské nebo i místodržících. Ale kdo měl kontrollu prováděti, kdo měl se stížnostmi na pány ke hlavní komisi, k místodržícím nebo k císaři choditi, aby pokuta mohla býti uložena, to vše zůstalo nevyloženo, tak že věc neměla téměř žádného smyslu. A neviděli jsme jediné zprávy o pokutování vrchností, které polovičku berně nedaly.

Naopak musí se na základě tohoto snesení sněmovního říci, že zůstalo při starém. Berně rozvržena na poddané, a šlechtné vrchnosti, jichž vždy něco v zemi bylo, vlastním příspěvkem polovičku a snad místy i více berně zaplatily ze svého. Ale přes sněmovní snesení, měla tato pomoc ráz více nebo méně dobrovolné, soukromé dobročinnosti. Vrchnosti přikře proti poddaným stojící nezaplatily nic a bez milosrdenství vymáhaly celou berni na osedlých a chalupnicích svých. Z těch nikdo ani se nedozvěděl, že snesení sněmovní mluví o nějaké pokutě, a kdyby se byl toho dočísti mohl, pak ke hlavní komisi se stížností přijíti

nesměl, protože i v případě příznivého vyřízení, měla krutá vrchnost sta prostředků po ruce, aby poddaným dala cítiti, co si o žalobách a stížnostech jejich myslí.

Sněmy r. 1658/59 a 1659/60 opakovaly totéž snesení, kteréž pak bývalo stálým odstavcem v artikulech sněmovních tiskem vydávaných.

Vedle řízení vojenských, reparticií a bernictví v nejrozsáhlejším toho slova smyslu, měla hlavní komise zemská ještě celou řadu drobnějších povinností, které od sněmů jí byly ukládány.

Tak měla komise velikou a trapnou práci s otázkou zvýšených cel na cizí zboží, kteráž skončila bez úspěchu, protože z předešlého vypravování víme, že sněm měl chuť přirážku raději ještě zvýšiti nežli odstraniti. Marne po léta dvůr v té příčině hledal u hlavní komise zemské podporu.

R. 1658/59 předložil jakýsi Jan Mundt z Thingen sněmu žádost, v níž vykládal, jaký by zemi v toho plynul užitek, kdyby zřídila se stálá škola jízdecká v Praze k „tumlování“ koní, a nabízel se službami svými, chtěje za určitý plat státi se správcem té školy, či jak on napsal „zemským rossbereytem a tumlím koní.“ Sněm odevzdal žádost Mundtovu místodržícím a hlavní komisi zemské, aby s ním jednali i zjednali dle svého uznání čeho třeba bude. To se také stalo, prozatím na jeden rok. Nicméně položen tím r. 1659 základ k zemské jízdně hlavní komisi podřízené.

Vynikající činnost přičena hlavní komisi při jednání o věcech církevních a náboženských za Leopolda I., o čemž vypravováno bude v jiné souvislosti.

Potřeby zemské, osvobození od berní, některé řády právní a policejní.

Potřeby zemské od r. 1653 z pravidla uhrazovány byly ze zvláštního svolení. Hlavní komise a nejv. berníci dbali však opatrně, aby platilo se na ně z „přebytků,“ a nemusila nějaká dávka vskutku býti na obyvatelstvo rozvrhována, byť i byla povolena. Na počátku Leopoldovy vlády summa na vydání zemské potřebná neobnášela více než asi 30 tisíc ročně, nepřišlo-li nic mimořádného, jako ku př. byly visitační komise k prozkoumání počtu osedlého obyvatelstva. Ale ponenáhlu, než pravidelně, potřeby zemské stoupaly a tudíž také náklad byl zvětšován.

Sněm, kterýž měl právo berně povolovati,

měl také právo odpouštět, anebo slevovati něco některým osobám, nebo stavům. V této příčině zavládlo však pravidlo velmi příkré. Od berní svolených k dispozici panovníkové, na porce vojenské, na fortifikace, na zemské potřeby a t. p. nebyl osvobozen pod žádným vymyšleným způsobem nikdo. To se na každém téměř sněmém pravidelně usnášelo a tiskem oznamovalo. Proti dřívějšímu, jmenovitě proti dobám války třicetileté, kdy se dopouštěly všelijaké výminky, jimiž nepořádkům a podvodům se otvíraly cesty a chudákům z pravidla se nepomohlo, značilo nyní nové stanovisko stavů nepopíratelný pokrok. Oni neodpustili nikomu nic, radili jen a napomínali, aby bohatší byla chudší v berní nápomoci. Jestliže pak panovník z kvoty, která k jeho dispozici bylo povolena a odvedena, chtěl někomu něco navrátiti, nebo o tolik méně přimouti, kolik odpustil, bylo to úplně jeho vůli zůstaveno. Dvorská komora se však slevám tuze bránila, tak že byly i z této strany věci velmi řídkou.*)

Pravidlo stavovské nebylo ovšem, již pro přílišnou příkrost, bez chyby. Objevilo se to při tak zvaných horních městech. Vypravoval jsem již, jak nejvyšší mincmistr Schönfeld, muž přese všecky malicherné libůstky velmi horlivý a o zlepšení hornictví neunavně pracující, staral se o to, aby horní města byla na nějaký čas od veškerých berní a dávek osvobozena. Dvorská komora přála tomu, ale poněvadž při bídných finančních poměrech dvora panovník ze svého ničehož nemohl darovati, žádávaný sněm, aby povolenou kvotu rozvrhl na veškeré obyvatelstvo s vyjmutím horních měst, jež tímto způsobem od stavů samých měla býti od placení berní osvobozena. Ale stavové pokaždé odmítli.

Jesté před nastoupením krále Leopolda I. vypracoval Schönfeld nový velmi obšírný spis o stavů hor v Čechách a s velikou vřelostí jmenovitě ujímal se Kutné Hory. Ukazoval na staré doby, veliké výsady a stará privilegia horních měst, kteráž způsobila houfné stěhování do nich, nakládání na doly a blahobyť pro komoru i pro zemi. Následkem toho král ze svého odpustil horním městům celou téměř kvotu, která na ně dle svolení z r. 1656 připadla. Obnášela něco přes 3000 zl.**)

*) Z berně roku 1657, 58 sleveno bylo od panovníka Bydžovským 296 zl. 10 kr. (tuším celá jejich kvota), protože město vyhořelo.

**) Archiv místodržitelství. — Za horní města počítány: České Budějovice (280 1/2), Rudolfo-

platiti a sice měsíčně 645 zl. 52 kr. Potom po delších poradách české a dvorské komory s dvorskou kanceláří navrženo, aby výklad Schönfeldův aspoň částečně pojal se do proposice sněmovní pro rok 1657. Tak se stalo. I žádáno od stavů, aby horní města od celého, a není-li možno, aspoň od polovice berního břemene osvobodili. Ale stavové odmítli právě tak jako za Ferdinanda III., říkouce, že by tím vznikly nerovnosti i nesnáze a mnohá nařikání těch, kdož by za horní města platiti musili a proto že nic odpustiti nelze; slíbeno jen, že horní města při rozvrhu berní nebudou obtížena nad slušnost a náležitou rovnost. — Panovník těžce snášel toto rozhodnutí; a protože sám toho času byl ve velikých, nám povědomých, nesnázích, odpustil z berně r. 1658 městům toliko 961 zl., kteréž odevzdány (jako se již i s hořejšími 3000 zl. stalo) nejvyššímu mincmistrovi Schönfeldovi, aby jich užil ku prospěchu hor. Pro příští rok uchystala česká komora nový pamětní spis o Kutné Hoře a ostatních horních městech, v němž se jmenovitě poukázovalo, jak sněmovné jindy dbali prospěchu hor. Ale přes výslovnou žádost komory spis se do proposice nedostal; král Leopold I. nechtěl stavům v této příčině nic více předložit.

Stavové dobře uměli vytýkati vládě finanční krátkozrakost, kteráž bez ohledu na vyhubení země myslila jen na okamžité opatření peněz a ne také na to, že by právě teď po dlouhých válečných obyvatelstvo se mělo zotaviti, aby zase potom lépe platiti mohlo. Sami však nebyli stavové ve příčině horních měst o nic pokročilejšími a méně krátkozrakými. Pro okamžitou nevýhodu odpírali pomoci hornictví, které bývalo a mohlo nyní opět státi se zdrojem velikých příjmů pro komoru královskou a tím přirozeně také pro celou zemi.

Berní kvota židovská zůstala i za panování krále Leopolda I. nezměněna. Židé pla-

(8 1/2), Kutná Hora (115 3/4), Kaňk (5), Příbram (75 1/4), Knín (40 1/2), Kašperské Hory (38), Unterreichenstein (7), Hory matky boží (4), Jilové (15 1/2), Slavkov (44 3/4), Schönfeld (19 1/2), Lauterbach (12 1/2), Jachymov (50 1/4), Blatno (11 1/4), Božidar (6 1/2), Bleistadt (9 1/4); Přísečnice, Bastianperk, Suniperk a Vejprty (dohromady 183 1/4). — Číslo v závorce značí počet osedlých, jak za příčinou berně byl stanoven. Dohromady obnášel 957 3/4 osedlého. — Skutečně bylo měst horních ne 21, jak se tuto uvádí, nýbrž 30 a summa osedlých v nich, dle přiznání z r. 1653, obnášela 911 1/4 osedlého, dle relace visitačních komisí 1113 3/4 osedlého. Proč 9 měst horních chybí v seznamu těch, jimž berně odpuštěna, neumím pověditi. — K horníkům počítáni také dřeváři v Hradeckém kraji, kteří pro hory v lesích pracovali; počítali se na 19 1/4 osedlého.

tili dle počtu hlav, jak jej revisijní výbor na základě berní role z r. 1654 ustanovil, a vedle toho vyměřováno jim, jako dříve, 1000 zl. měsíčně na vojáky. Exekuce proti nim, když platiti nechtěli, vykonávána velmi přísně a rozhodně, jakož i již ve starších dobách. Komora česká zastávala se jich však zhusta proti nařízeným exekucím, protože židé, jsouce za majetek komorní pokládáni, musili také tam platiti určité roční summy, kteréž ovšem nedbaleji se scházely, když židé pro berně zemské byli exekucí stíženi. Není pochybnosti, že židovstvo bylo by snadno berně sněmovní platiti mohlo, kdyby komora ve stálých úzkostech svých nebyla přes tu chvíli od něho něčeho žádala. Právě při nastoupení krále Leopolda I. ucházeli se židé o stvrzení svých privilegií, a dvorská komora důrazně připomínala dvorské kanceláři, aby dříve nepředkládala je ku potvrzení, pokud komora je neprohlídne. Tato revise neděla se zadarmo. Jen pražští židé musili dvorské komoře za stvrzení privilegií zaplatiti 12.000 zlatých *).

Větší nesnáze měl sněm s Chebskem a Kladskem. Chebsko reskriptem ze dne 7. srpna 1656 bylo ke koruně české postaveno tak, že nemusilo provéstí sečtení osedlých a že stavům českým nařízeno, aby rozvrhovali berně jenom na sebe a ne také na kraj Chebský, s nímž panovník každoročně sám jednati mínil. Tak se také stalo hned ještě r. 1656. Ale Chebští byli dosud dlužní část kvoty za rok 1655 a ještě v říjnu 1657 celou kvotu, kterou sami od sebe r. 1656 dáti slíbili **). Když byli upomenuti, dosti rozhorleně odpověděli, že dluh z r. 1655 sice zaplatí, ale kvota z r. 1656 že se jim celá musí sleviti, protože ji svolili jen s výminkou, že pohraničné clo bude odstraněno a že nebudou potahováni k reparticím na vojáky. Zatím nestalo se ani jedno ani druhé. Vojáci je stáli za $\frac{3}{4}$ roku přes 21 tisíc a stavbou pevností utrpělo občanstvo ztrátu asi 22 tisíc. — Dvorská kancelář se na základě toho přimlouvala, aby se jim odpustily 4000 zl. r. 1656 povolené. Ale v tajné radě vysloveno se na návrh dvorské komory rozhodně proti tomu. Na vojáky musí se prý platiti v celé zemi a ztráty občanstva následkem staveb pevnostních jsou jinde ještě větší.

Ostatně, co platu na vojsko se týče, byli Chebští na tom vskutku lépe, než kdekoli jinde v Čechách. Z Prahy vozilo se do Chebu obilí i po-

sílaly peníze. Páni Zedtwicové, usedlí v Ašsku, vůbec ničím přispívati nechtěli, dovolávající se svých privilegií. Již v květnu 1657 dal s nimi císař jednati, aby bez ublížení svým svobodám, aspoň nějakou částku měsíčně na vojáky poskytli. Ale teprv v březnu 1659 jednání skončeno a oni slíbili měsíčně 60 zl., od 1. dubna počínaje na pět let. Dali si za to vyhotoviti revers a r. 1661 v říjnu vymohli si pak úplné osvobození od reparticí vojenských a potvrzení svobod svých v plném rozsahu *).

Při českém sněmě r. 1657 žádal panovník, opět ve smyslu svého reskriptu, aby stavové povolili berně jen za sebe bez Chebska a Kladska, a s důrazem několikráte žádost tuto opakoval, jak při povolování berně k dispozici královské, tak i při vedlejší proposici, kde šlo o million zlatých na deset let. Stavové, jak jsem již svrchu pověděl, nepovolili a vložili do sněmovního snesení z roku 1657 článek, aby král Chebsko a Kladsko z povolené berně nevyjímal, nýbrž uložil Kladsku $\frac{1}{30}$ a Chebsku $\frac{1}{70}$ z kontingentu na sněmě českém povoleného, ale tak, že stavové nic nebudou povinni nahrazovati, kdyby snad se v obou krajích tolik nesešlo.

Že Kladsko nebude více počítáno za $\frac{1}{20}$, nýbrž za $\frac{1}{30}$ království, bylo nedávno rozhodnuto a tuto ponejprve se svolením stavů mělo se provéstí, kdežto dříve Kladští v jednom případě, toliko o své ujmě, nezaplatili více než $\frac{1}{30}$. Docela novým bylo snesení stavů českých, aby Chebští platili $\frac{1}{70}$ z kontingentu českého. Dříve dělávaly se pro Chebsko čas od času nějaké výminky a polevy, ale pravidlem počítáno vždy za $\frac{1}{50}$ království. — Patrně tedy stavové sami ve sněmě slevovali, jen aby obhájili zásadu, že kraj Chebský musí platiti část berně od sněmu českého svolené.

Panovník však na článek snesení sněmovního se neohlížel, a ani také na připomenutí stavovské podobného obsahu při přijímání „vedlejší“ proposice. Při dvorské komoře bylo již rozhodnuto, že sněmovní snesení české platí jen pro království, bez Kladska a Chebska, a jen na ně musí býti rozvrženo, kdežto oba zmíněné kraje sice do jisté proporce vůči království budou postaveny, ale zaplatí pro příště berni zvláštní, vedle svolení českého. A tak se to také provedlo r. 1657, 1658 a 1659. Nejv. berní úřad na hradě Pražském rozepsal sněmovní berni

*) Regesta z dvorské komory u D'Elverta Finanzen II. str. 26.

**) Finanční archiv 1657, 21. října.

*) Archiv místodržitelský 30. května 1657 a 14. března 1659. Archiv ministerstva vnitra 1. října 1661.

toliko na kraje království českého, k nimž rozhodně již patřilo Loketskó. A od nich také vybíral i přijímal kvoty berní. Kladští a Chebští nepřispěli ke kontingentu českému, nýbrž vybrali a odvedli ne nejv. berníkům, nýbrž přímo komoře české nebo i dvorské, ty obnosy, jež sami, ve dle Čechů, povolili *).

Císař tím získal něco na příjmech, ale musil podstupovati nové obtížné jednání se stavy obou těchto zemíček. Ukázalo se to hned roku 1658, po skončení sněmu českého, který povolil 330 tisíc berně a pro běžný rok 100 tisíc vedlejšího svolení. Stavové čeští byli by prý (tak aspoň dvorská komora tvrdila) rádi dali 350 tisíc, když by byli mohli 20 tisíc rozvrhnouti na Kladské a Chebské. Tudíž dvorská komora tuto summu žádala sama. Kladští povolili 11.000 zl. t. j. právě $\frac{1}{30}$ toho, co dali stavové čeští, ale o vedlejšímu svolení nechtěli ani slyšeti. Dvorská komora zato tvrdila rozhodně, že ani ona ani stavové čeští nikdy k tomu nesvolovali, aby Kladsko za pouhou $\frac{1}{30}$ se počítalo; ale zůstalo při pouhém horlení, protože Kladští dovolali se královské resoluce, neznámého bohužel data, kteráž zněla v jejich prospěch.

Do proposice pro Chebské postaveno, že císař chce od nich míti 10.000 zl. Vědělo se, že udána jest summa vyšší, aby mohlo se sleviti, ale Chebští podali toliko 2000 zl. a vedlejšího svolení nabídlí 300 zl. Z toho nové bylo rozčlenění při dvorské komoře, zejména i proti české kanceláři, kteráž Chebským dosti hověla a chtěla, aby jeden komorní rada do kraje byl poslán a a shlédli tamější poměry, dle nichž uvidí prý se pak, kolik se žádati může. Dvorská komora stála na tom, že Chebští musí dáti berně aspoň 4000 zl. (t. j. méně než 70tý díl) a vedlejšího svolení tolik, kolik by čeští stavové byli na ně rozvrhli **). Avšak Chebští dovedli odporovati velmi důrazně. Dopisovali prosebně přímo císaři a žádali jeho, aby ze své moci panovnické učinil nějaké opatření, aby mohli býti živi. Positivní návrhy jejich směřovaly k tomu, aby nebyli počítáni za $\frac{1}{10}$ nýbrž za $\frac{1}{100}$ království. Musili míti dobré příznivce při dvoře, neboť

již 29. září 1658 rozhodl panovník, aby při reparticiích vojenských nebyli počítáni Chebští za více nežli $\frac{1}{100}$ království českého *).

Stavové čeští na sněmě 1658/59 byli ochotni spokojiti se u Chebských také jen se stotinou při všech ostatních berních, nejen při porcích vojenských, když by Chebští donuceni byli přispívati ke kontingentu českých stavů: ale nepovedlo se to. Dvorská komora jménem panovníka sama několikráte žádala, aby stavové povolili berni jen pro sebe bez Chebu a Kladska, jakž se potom také stalo. Avšak při $\frac{1}{100}$ zůstalo pak nejen co se týkalo porcí vojenských, ale berní vůbec.

Chebští povolili pro rok 1658 jen nabídnutých 2000 zl. a jen 300 zl. „vedlejšího“ svolení, a to pro ten toliko případ, že se u nich nebude vybírati přírážka ke clo z cizího zboží, jak ji byli stavové čeští v lednu 1658 ustanovili. Pro rok 1659 svolili pak rovněž zase 2000 zl. a 500 strychů obilí; o „vedlejší“ svolení nedocílilo dohodnutí, protože místodržící vybírání přírážek na clo tak u nich nařídili. **)

Stavové čeští následkem těchto výsledků změnili své smýšlení a na sněmě r. 1659/60 odbývaném nežádali již, aby Chebsko a Kladsko bylo pojato do jejich svolení, nýbrž jen, aby ze „spoluotrpnosti obecné s tímto královstvím vypuštěno nebylo“. S tím smířil se konečně sněm, že stavové Chebští splatiti měli přiměřenou kvotu teprv dle vlastního uznání a ve dle svolení zemského, přál si jen, aby nenastala „dismembrací“, t. j. aby Kladsko a Chebem nechtěli se od Čechů vůbec odloučiti. Tomu nechtěl také ani dvůr a odloučení nenastalo. Dvorská komora zachovávala pak způsob, že při sestavování proposicí určila jistou summu pro celé království, odečetla od toho $\frac{1}{30}$ a $\frac{1}{100}$, kteréž požádány od Kladska a Chebska, kdežto zbytek uložen vlastnímu sněmu království českého. Toliko repartice vojenské vypisovaly se z Prahy, ale ovšem rovněž dle proporce $\frac{1}{30}$ a $\frac{1}{100}$.

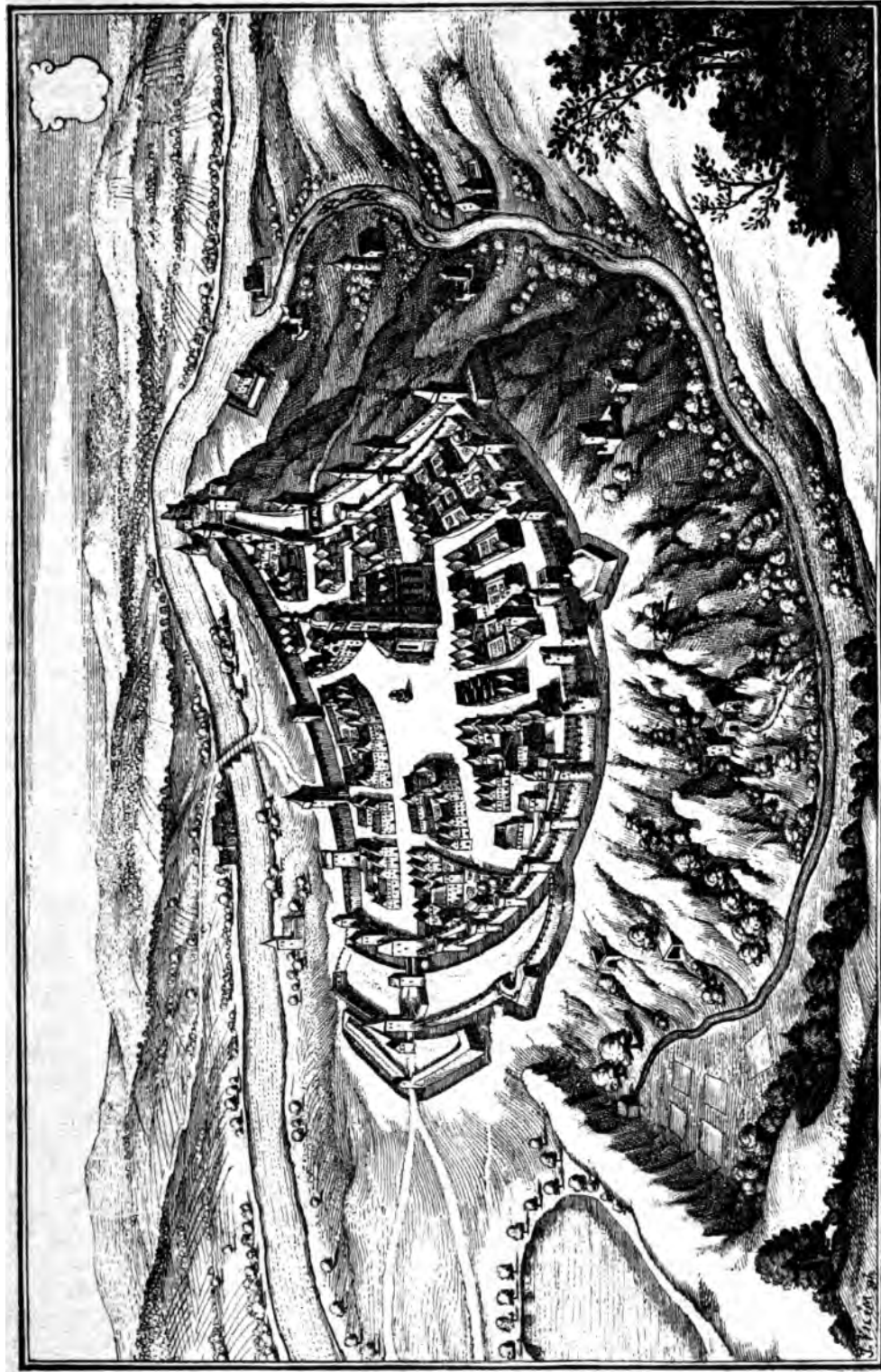
Při následujících sněmích pokaždé pak výslovně se žádalo ve proposicích, aby Chebští a Kladští byli ze svolení českého vyjímáni, což se pro budoucnost také dalo. Ale Chebským

*) Dvorská komora dvorské kanceláři $\frac{1}{2}$ 1659 (finanční archiv): „Wie nun aber der löblichen Kanzlei vorhin bewuszt, dass die verwichenen Jahre herumb die Herren Ständ ihre Landtagsbewilligungen allezeit für sich allein ohne Inclusion der Grafschaft Glatz und des Egerer Kreises abgeführt, diese aber hingegen ihre absonderliche Bewilligungen gethan haben“ ...

**) Finanční archiv 1658, 26. a 27. dubna.

*) Kürschner, Eger und Böhmen str. 136.

**) Sjezd stavů kraje Chebského za komisařství Jiřího Fabiana Mulze z Waldy odbýván v dubnu 1659. Finanční archiv 1659 2 dubna a jeden nedatovaný kus.

Tábor. (Die Merianovy topografie Čech, Moravy a Slezska z r. 1650.)

záhy i $\frac{1}{100}$ zdála se býti příliš mnoho a ucházeli se zase o nové slevení. *)

Dosti péče měli sněmovné o věci právní a policejní, pořádku a klidu v zemi se dotýkající. — V tomto směru místodržící dovedli působiti, aby do proposice královské vkládány byly toho druhu články a sněm měl příležitost o nich se vysloviti.

Nejhůře bylo s lupičstvím, které rozmohlo se za předešlých zlých časů, aniž bylo možno je tak snadno vykořeniti. Jednotlivci nevedli pře proti zločincům zhusta jen proto, aby uspořili soudní útraty, a obce venkovské vyhýbaly se všemi prostředky, aby nemusily zločince k nim dodané vězniti a exekuci nad nimi vykonávati. Stálo to peníze a těch bylo po fidku; proto raději loupežníci a jiní přestupníci zákonů zůstávali bez trestu, jmenovitě, když byli tak chudí, že nemohlo se jim zabráti aspoň tolik, co by útraty vězeňské a soudní obnášely. Již za císaře Ferdinanda III. hledány prostředky k zamezení tohoto zlořádu a král Leopold I., jakmile trůn nastoupil, rozhodl, že jisté pokuty soudní, kteréž musili platiti české komoře ti, kdož zbytečně a bez příčiny se soudili, a „daremně právo zaneprázdnňovali,“ věnovány byly na stravování „chudých“ vězňů a na potřebné náklady trestních processů.

Ale věc přes rozhodnutí panovnické nemohla jaksi pořádně uvedena býti v platnost. Proto sněm r. 1658 v tomto smyslu podal žádost k panovníkovi. A poněvadž by dotčené pokuty byly nepochybně nepostačovaly, prosili dále stavové, aby i pokuty za „zle vyžádané revise“ k těmž účelům byly obracovány.

Sluší tomu rozuměti následovně. Dle obnoveného zřízení bylo volno každému, kdož s rozsudkem soudu zemského spokojen nebyl, žádati o revisi processu u samého panovníka. Kdož o revisi prosil, byl však povinen (dle článku 79. téhož zřízení) složiti jistou summu peněz, kterouž česká dvorská kancelář vedle povahy sporu i osob určovati směla. Nikdy však summa nemohla býti menší než sedmý díl toho, oč pře byla. — Jestliže pak při revisi prohlášen rozsudek zemského soudu za správný a byl

potvrzen, propadla dotyčná summa české komoře, poněvadž v takových případech za nezprávné a neslušné pokládáno, že se strany o revisi ucházely a byly tudíž ztrátou složených peněz pokutovány. — O tyto tedy pokuty prosil sněm, aby vydávány byly obcím na výživu zločinců ve vězeních sedících a na útraty processů proti nim vedených.

Panovník o žádosti stavů rozhodl příznivě, co první částky se týkalo, proto že již dříve o své ujmě byl tak nařídil. Co pak se týkalo pokut z revisí, slíbil učiniti oznámení komoře aby „jistý“ díl z nich k těmž účelům byl věnován. — Ale pozdější stesky jasně dokazují, že tyto prostředky neodváděly se vždy a pořádně a že tudíž loupežnictví, již i pro nedostatečné poměry finanční, nebylo možno tak snadno úplně zamezovati.

Při nastoupení krále Leopolda I. obnovil sněm také (r. 1657 a 1659/60) starší ustanovení o myslivosti, jak se byli na nich usnesli sněmové z r. 1641, 1652 a 1656. Šlo tu především o ochranu zvěře a určení doby, kdy se který druh stříleti smí, kdy opět šetřiti musí, a jaké pokuty se těm uloží, kdož se proti těmto ustanovením prohřeší. Stavové výslovně však při snesení svém podotkli, že činí je „dobrovolné“ k většímu rozmnožení „milostivého zalíbení“ J. Mti. královské v honitbě. Nicméně z dobrovolnosti stalo se pravidlo, které se udrželo po všechny časy stavovského zřízení a vždy za léta bylo obnovováno aneb i trochu pozměněno.

Ostatní starosti sněmů českých: o clech a mýtech, plavbě po Labi, soli, minci, dluzích městských a přirocích pro věřitele atp., dotýkají se tou měrou komory české, že bez delšího výkladu o organizaci a novém složení tohoto úřadu a poměru jeho k tak zvaným deputovaným, nelze sněmovním snesením ani náležitě rozuměti. — Pojednáme o tom v nejbližších kapitolách.

Sněmování, bernictví a vojenství na Moravě. (1658—1660.)

Sněmování moravské hlavně v tom podobalo se českému, že zde jako tam šlo především o berné a při nich opět ne o otázku z daž se mají povolit, nýbrž jen vždy o to, kolik se dáti musí. Dvorská komora vídeňská již od delšího času hledala při sestavování proposicí klíč, dle něhož by berní požadavky na základě jisté proporce od jednotlivých zemí se požadovaly.

*) Do sporu o kvotu spadalo také holdování Chebských, které vykonalo se „den 1. Juli 1659 in Ihre Excellenz H. Obrist-Cantzlers Grafen von Nostitz Behausung in Wien.“ — Zástupcové šlechty i města Chebu slibovali „als eine Pfandschaft der Cron Böheim“ králi Leopoldovi I. poslušnost. Potom vydáno jim z české dvorské kanceláře potvrzení jejich privilegií. — Archiv ministerstva vnitra 1. července 1659; Kürschner Eger und Böhmen str. 137.

Nebylo tak snadno naléztí jej. Máme také z doby Leopoldovy několik klíčů pro proporce, kteréž velmi od sebe se různí, z čehož viděti, že dvorská komora dlouho tápala ve tmách a odhadovala berní sílu jednotlivých zemí jen tak od oka. *)

Nepochybně jest, že Uherské království uhájilo si v této době postavení velmi výlučné a přispívalo na společné potřeby částkou praxe nepatrnou, může se říci téměř ničím. Za to byli Uhry v držení četných politických svobod a sněmy jejich měly veliké slovo. Tíha daní na potřeby dvora i vojsko spočívala na zemích tak zvaných německorakouských a na zemích českých. Tu vyvinul se v zásadě poměr takový, že země koruny české platily dvakrát tolik jako země německorakouské, t. j. jestliže od těchto žádáno a obdrženo $\frac{1}{2}$ millionu, musily Čechy s Moravou a Slezskem povolití million. Z tohoto millionu na Čechy (s Kladskem a Chebskem) počítána jeden čas polovice, a druhá polovice na Moravu se Slezskem v tom poměru, že Morava dávala $\frac{1}{3}$ a Slezsko $\frac{2}{3}$ této půlky. Potom určil se jiný způsob, pro Čechy příznivější a sice platilo království $\frac{4}{9}$, Slezsko $\frac{2}{9}$ a Morava $\frac{3}{9}$.

K tomu však připojiti dlužno, že určité zprávy o tomto klíči, jak co se týče poměru koruny české k zemím německorakouským, tak také co do proporce mezi nimi samými, máme teprve z doby kolem roku 1670, a že tehda, tedy zajisté i v době starší, nebylo možno stanovený princip vždy zachovati. Byla to zásada, kteráž se u dvorské komory za správnou uznávala, ale v praxi velmi zhusta jen částečně se prováděla, anebo mnohý rok i vůbec se neprovedla, jak četné doklady dosvědčují. Nicméně již i z pouhé zásady a částečného jejího provádění viděti jest, čím v 17. století byly země koruny české v berním ohledu rodu habsbur-

skému a jak ony, společně se zeměmi rakouskými, musily obstarati veškeré potřeby dvorské i státní, kdežto Uhry všemu se vymykaly.

První sněm za vlády krále Leopolda svolán byl na Moravě ke dni 20. května 1658 do Brna a zasedal až do 19. listopadu. *) Královskými komisaři byli: Jiří Valerián Podstatský z Prusinovic, rada dvorské komory Václav Hegenmüller a Melichar Ledenický z Ledenic. **) Jaké požadavky vlády sněmu předložili, nevíme. Z délky zasedání souditi však dlužno, že byly větší nežli stavovské svolení a že tudíž dlouho nepřišlo se k výsledku. Moravané stěžovali si na sněmé především na nedoplatky berní, předešle svolených, se strany duchovenstva, a král Leopold následkem toho ihned nařídil dvorské kanceláři, aby biskupa Olomouckého, arciknížete Leopolda Viléma, důrazně napomenula, což se také stalo a sice ještě během zasedání sněmovního, se slušným jak se zdá výsledkem.

Mezi jednáním o svolení sněmovní došli do Brna tři dopisy krále Leopolda (de dato 10. července 1658) k zemskému hejtmanovi Gabrieli Serenyimu, k hraběti Michaelovi Ferd. z Althanu a ke knížeti Ferdinandovi z Ditrichšteina, aby tito přední šlechtici přiměli stavy ke svolení zvláštní vedlejší pomoci „na cestu do Frankfurta.“ Stavové po dlouhých oklikách podávali 15 tisíc zlatých a Hegenmüller, Serenyi i Ditrichšteina marně pak tuším po celý srpen vynasnažovali se o 25 tisíc. Na konec sněm svolil 20 tisíc, a císař musil se spokojiti, jen když rentmistrovský úřad brzo se postaral o sebrání jejich.

Teprve potom — někdy koncem října 1658 — dohodli se sněmovní komisaři se stavy o povolenou summu berně. Sněm uvolil se dáti panovníkovi 130 tisíc zlatých rýnských a sice od listopadu 1658 do srpna 1659, t. j. v 10 měsících. Povolená summa podrobněji určena tak, že 100 tisíc mělo sloužiti k dispozici pa-

*) O berních klíčích a proporcích jest dosti veliká literatura: Lichtenstern, Statistik des oest. Kaiserstaates (1820), A. Wolf die Hofkammer unter Kaiser Leopold I. (1853 víd. akad.), D'Elvert, Zur oest. Finanzgeschichte, atd. U Wolfa a D'Elverta vedle toho mnoho spisů a pojednání ze starší literatury jest uvedeno. — Já jsem však ke všem, ač často svůdným, cifrám, které tito autoři uvádějí, zachoval se velmi skepticky, protože mám mnoho pochybností o jich správnosti. Co ku př. Wolf vypravuje o zřízení a příjmech české komory, jest všecko nesprávné, přes to, že citují se pro to tak zvané úřední doklady. Jest viděti, jak současníci, ba i vynikající úředníci komory dvorské, sami špatně úřady sobě podřízené znali. — Nad čarou uvádím jen to co se mi nepochybným býti zdá, sic jinak zabředl bych do četných poznámek polemických, čehož se pro nedostatek místa vystříci musím.

*) Současný tisk snesení sněmovního (z c. k. studijní knihovny v Olomouci); vedle toho velikou cenu mají zprávy obsažené ve výtazích z akt dvorské komory vydané od D'Elverta; pro rok 1658 a následující léta ve zvlášť paginovaném přídavku ke spisu Zur oest. Finanzgeschichte str. 16. a násl.

**) Václav Hegenmüller stál o první místo mezi komisaři, ale česká dvorská kancelář postavila naň pana Podstatského nepochybně proto, že byl šlechtic na Moravě osedlý. Hegenmüller si stěžoval a 6. září 1658 došel od dvorské komory k dvorské kanceláři „Erinnerung, dass bei dem Umstande als unter den mähr. Landtagscommissarien der Herr Podstatzky dem H. v. Hegenmüller vorgezogen worden, künftig die Hofkammer-räthe anderen nicht mehr nachgesetzt werden.“

novníkové a ku placení úředníků zemských, tribunálu i úředníků při deskách, 20 tisíc na pevnostní stavby a 10 tisíc na koupí salitru a dělání střelného prachu.

Sotva že toto svolení bylo uzavřeno a přijato, dostavili se komisaři do sněmu s novou „vedlejší“ proposicí. Stavům nebylo nepovědomo, že se připravuje. Jednak slyšeli z Čech, jak vysokou vedlejší proposici tamějším stavům král dal předložit, jednak věděli, že i také na Moravě jednalo se o ni a sice hned po smrti císaře Ferdinanda III. Jako od Čechů, chtěl Leopold I. také od Moravanů na věčné časy táci čili, jak v markrabství se říkalo, pobečovní z nápojů. Prvně psal o tom král zemskému hejtmánovi, kterýž co nejdůrazněji se proti nové dávce vyslovil. Nicméně dvorská kancelář obdržela (14. srpna 1657) sdělení, že král přese všechny odpor při pobečovém setrvává, a měla tudíž patrně dotýčnou předlohu připravit. *) Teprve z jara 1658 dvůr přiklonil se k tomu, aby po případě také jiná pomoc peněžítá se vzala, když pobečovní nebude možným.

Nicméně ve vedlejší proposici, kteráž stavům koncem října 1658 byla předložena, žádala se „perpetuirliche Tranksteuer,“ t. j. věčná daň z nápojů, ač tak, že jako v Čechách mohli stavové i v markrabství se z ní vykoupiti. **) — Moravanům nezbylo nic jiného, nežli dáti se v jednání o nový postulat panovníkův. Pokud dle neúplných zpráv souditi lze, uzavřeli napřed dne 19. listopadu 1658 sněm a potom teprv dali se do vedlejší proposice. Hledě však k novým velikým žádostem dvora, vyprosili si před samým uzavřením sněmu na králi, aby směli zvoliti čtyřčlennou komisi, kteráž by ve spis uvedla veškeré těžkosti a stížnosti (gravamina) Moravanův. Panovník k volbě této komise svolil. ***) a ona potom zasedala a radila se, jak se podobá hlavně po tu dobu, kdy stavové byli pohromadě a jednali o vedlejší proposici.

Moravané bránili a na ten čas i ubránili se pobečovému. Psalo se, jako prve v Čechách, sem i tam, ale na konec panovník upustil od požadavku svého, když stavové v náhradu za to z jiných prostředků povolí $\frac{1}{2}$ millionu, který

by v několika málo letech sebrali. Moravané nenabídli však ani polovičku této summy a císař se spokojil. Celkem uvolili se zaplatiti 240 tisíc zlatých v 6 ročních lhůtách, takže na jeden rok připadlo 40 tisíc zlatých. Někdy počátkem února 1659 schválil císař snesení této a stavové se potom 16. února rozjeli. Dříve ovšem rozhodli ještě o způsobu výběru této mimořádné dávky, při čemž řídili se téměř doslovně dle vzoru českého. Přispívati k zaplacení vedlejšího svolení měli především a hlavně všickni na Moravě obývající lidé, kteří nejsou osedlí a tudíž obecnou berní sněmovní neplatí. Sněm vypočetl tytéž skoro kategorie obyvatel jako nedávno před tím se stalo v Čechách, (str. 407) a určil přibližně platy pro jednu každou z nich. Potom vypásána přírážka na clo z cizích vín, ze železa a uherské vlny. Vedle toho také daň z „kouřícího“ tabáku, kterýž před nedávnem byl na Moravě přísně zapovězen. Teď se pravitelo, že z libry tabáku má prodávající i kupující dáti krejcar daně.

Kdo měl daň tuto na Moravě rozvrhovati a vybírat? — V Čechách uhájili toho pro sebe stavové, kteříž vůbec výběr všech berní měli jistým způsobem v rukou. Na Moravě s bernictvím bylo jinak, ale mimořádnou dávku 40 tisíc ročně přes to rovněž stavové dostali do své moci. Volilval totiž sněm moravský již od dřívějších časů k vykonání jistých snesení stavovské komise čili deputované, kteří měli prováděti to, co sněm byl ustanovil, ku př. o visitaci far, regulování hranic, o policejních řádech, honitbě a t. p. Tito zemští deputovaní (z pravidla čtyři) scházeli se k vyřizování předepsaných úkolů za předsednictví zemského hejtmána. Právě na přítomném sněmu r. 1658 Gabriel Serenyi z „direktorství“ nad deputovanými však se poděkoval, poukázav ku věku svému a k četným jiným pracem, které mu hejtmanství zemské způsobuje. Stavové přijali jeho resignaci a zvolili za „direktora deputovaných zemských“ Ferdinanda knížete z Ditrichštejna. *) — Jako hlavní komisi v Čechách tak deputované moravské, tyto ovšem ve skrovnější míře, pokládali sluší za počátek stálého zemského výboru.

Zemským deputovaným svěřeno tedy na Moravě vybírání mimořádné dávky a sice tak, že v mezích svolení sněmovního směli jednotlivcům více nebo méně uložiti a osoby docela chudé (personas miserabiles) osvoboditi.

*) D'Elvert Finanzen str. 337; potom II. oddíl str. 17. (1658).

**) Snesení o vedlejší proposici vydáno tiskem u D'Elverta, Beiträge zur Geschichte der Rebellion str. 657 a 224; k dějinám této proposice jsou zprávy v téhož Finanzen I. 219, 320, 323; II. 20, 21.

***) Pilarz a Morawetz, Moraviae historia III. 288.

*) D'Elvert Rebellion str. 878, téhož Verwaltungsgeschichte str. 194 a současně tisky snesení sněmovních z let 1653, 1655 i 1658.

Ale během prvního roku shledalo se, že z obyvatelstva v zemi obývajícím ale neosedlého 40 tisíc ročně se nesebere. Nemohu si věc jinak vysvětliti, než nedostatečnou organizací stavovských deputovaných. V Čechách hlavní komise s úřadem nejv. berníků spravovala všechno bernictví vůbec a nalezla si tudíž cesty, jak vybrati millionové svolení mimořádné. Na Moravě však všechny ostatní berně vybírali „císařští“ výběrci od rentmistrovského a tedy zeměpanského úřadu ustanovení a placení; tudíž stavovským deputovaným, kteří vybírali toliko docela nepatrné dávky na zemské potřeby, nedostávalo se přehledu i orgánů, jak by hned v prvním roce mimořádné svolení rozvrhovati a sebrati se mělo.

Zkrátka na sněmě moravském, kterýž se sešel 30. července 1659, prohlásili stavové, že z prostředků předešle svolených mimořádnou dávkou 40 tisíc sebrati nelze a rozvrhli ji skoro celou na osedlé obyvatelstvo dle lánů a sice tak, že lánoci měli zaplatiti císařským výběrcím 38.252 zl. 24 kr. a toliko zbytek do 40 tisíc, t. j. 1.747 zl. 36 kr. chtěli stavové z jiných prostředků doplniti. Podobným způsobem rozvrhovala se mimořádná dávka i v příštích letech.

O rok později učiněna potom ještě jedna proměna, že totiž sněm, kterýž se sešel 13 září 1660, k žádosti biskupa Olomouckého, od placení této dávky osvobodil kněžstvo, kterých statků nemá a toliko od desátků a štol je živo, tudíž jiné berně neplatí a proto právě tuto mimořádnou daň platiti mělo.

Bohužel že mnohem nedostatečněji jsme spraveni o druhé důležitosti toho zasedání sněmovního, na němž vedlejší proposice byla v míře právě vylíčené přijata. Miníme tím záležitost stavovských stížností, k jichž sepsání zvolena někdy koncem října 1658 zvláštní čtyřčlenná komise. Neznáme ani dobře obsah stížností. Víme toliko, že byly sepsány ve 23 člancích a že bylo v nich málo stesků rázu státoprávního; šloť hlavně o poměry hmotné. Moravané nařikali, že jsou obtěžováni nepoměrně vysokými daněmi, neboť prý musí platiti téměř polovici toho co království, ač nemají ani splavných řek, ani jakýchkoliv jiných výhod obchodních. Mnoho tisíc zlatých stojí průchody vojenské, peněz fortifikačních neužívá se k účelu, k němuž byly povoleny, policejní řády potřebují nápravy, cla a taxy soudní měly by se snížiti a především mělo by se zameziti stěhování obecného lidu do Uher.

Některým ze stížností těchto snažil se pa-

novník vyhověti. Již dříve*), před sněmem, dopsal dvorské vojenské radě, aby Morava při ubytování a průchodech vojenských byla poněkud ušetřena; dle toho i následujícího roku (1659) bylo dle možnosti se zachováno. Co se týkalo tax soudních, vyžádal si Leopold od tribunálu a desk zemských dobré zdání, a poručil pak (14. června a 14. července 1659), aby od chudých lidí taxy se nebraly.

Některé jiné stížné články staly se předmětem porad na sněmě, svolaném 30. července 1659, ale současný tisk sněmovní ani slovem toho se nedotýká. Ze stručného obsahu resoluce císařské ze dne 18. listopadu 1659**) vysvítá, že se stalo nějaké dohodnutí ve příčině zmenšení veřejných břemen a v záležitostech fortifikačních. O clech a mýtě nebylo docíleno shody, protože věc tuze těsně souvisela s ostatní správou komorní. Stavové byli by se spokojili již i s tím, kdyby aspoň z dobytka, který pro vlastní potřebu kupovali, byli nemusili platiti, ale nezdá se, že se toho docílilo. Co se týkalo emigrace do Uher, usnesl se již sněm z r. 1658, že musí se zameziti „veliké spuštění země“, které by stálým utíkaním lidu do Rakous a Uher nastati mohlo. K tomu cíli neměl žádný poddaný za hranice bez pasu pouštěn býti; kdo byl přistížen nemaje svolení od vrchnosti, měl býti zatčen a za odměnu zpět dodán dědičnému pánu svému. Snesení toto veřejnými patenty vyhlášeno bylo po krajích, ale bez velikého výsledku. Pokud trvalo pronásledování pro víru a pokud nepřestaly veliké útlaky poddaných berněmi veřejnými i dávkami vrchnostenskými, utíkali lidé každoročně do krajin, kde byla naděje, že se budou míti lépe. — Ve příčině veřejných břemen klamali se však Moravané, když mysli, že stavové čeští jsou na tom lépe. Všecky země české i také rakouské snášely těžší břemena nežli sněsti mohly, a jak při obecné bídě bývá, zdálo se každému jeho zlo, poněvadž je viděl hodně z blízka, býti tím největším, anebo aspoň větším než u souseda.

Při sněmě roku 1659 přijal však panovník o něco menší svolení, nežli se stalo roku předešlého. Moravané uvolili se totiž dáti celkem toliko 120 tisíc, z čehož 90 tisíc bylo určeno k dispozici panovníkové a na platy pro tribunál a zemské úředníky; ostatek rozvržen dle louského způsobu na fortifikace a střelný prach.

*) 1658, 31. října. — D'Elvert, Finanzen II. str. 19.

**) Výtah příliš nejasný u D'Elverta, Finanzen II. 25.

Rozdíl proti předešlé berni spočíval hlavně v tom, že r. 1658 svoleno 130 tisíc na 10 měsíců, a teď 120 tisíc na 12 měsíců od 1. listopadu 1659 do posledního října 1660. Ovšem, louské svolení končilo již srpnem 1659, tudíž měli stavové dvouměsíční interkalár.

Zdroj velikého zla spočíval na Moravě v tom, že organisace bernictví byla mnohem nedokonalější nežli v Čechách. V království od té doby, co zřízen úřad nejv. berníků královských a hlavní komise zemská, slyšení jest pramálo o berních nedoplatecích. Byly zajisté každoročně nějaké, ale u poměru k tomu, co odvedeno, musily resty býti nepatrný; za to naopak při některých důchodech objevovaly se přebytky. Na Moravě, jak víme, dohodli se stavové s císařem Ferdinandem III. v ten smysl, že mu r. 1655 za všechny staré berní nedoplatky slíbili ve čtyřech letech splatiti 100 tisíc zlatých. Panovník přijal je a tím staré resty odklizeny.

Ale hned r. 1656 slyšení jest o nových nedoplatecích a v dubnu 1658 již se nařizuje ostré provádění exekucí proti těm, kdož neplatí.*) Sněm r. 1658 snesl se také na jistých dodatcích k dosavadnímu exekučnímu řádu, jichž hlavní obsah byl, že každému, kdož dluhuje berně 10—50 zl., má se poslati jeden voják na exekuci; kdyby restů přibývalo a nebo i ještě potom dotýcný obyvatel neplatil, mohl se počet vojenských exekutorů dle okolností zvyšovati. Rada dvorské komory Václav Hegenmüller zůstal na Moravě až do počátku dubna 1659, aby bděl nad prováděním exekučního řádu, kterýž potom od sněmu toho roku byl zostřen v ten smysl, že každé tři neděle dlužník o jednu vojenskou porci měl dávat více, jestliže berní nezaplatí. Tak se ku př. stalo, že byl-li někdo dlužen 50 zl., obdržel vojáka na exekuci, jemuž musil platiti porci 6 krejcarů denně. Za tři neděle platil již dvě porce, za devět neděl tři atd. — Ovšem voják nedostával nikdy více než 6 krejcarů; porce druhá, třetí a následující odváděny do zvláštní pokladny a užíváno jich k potřebám zemským. Při tomto způsobu zůstávalo pak více let. Vojáci chodili na exekuci po městech i vesnicích, a zvláště zle trestány byly vrchnosti nebo jejich správci, jestliže berní od poddaných vybrali ale neodvedli, nýbrž k vlastní potřebě použili.

*) Výtah z akt dvorské komory 1658, 5. dubna u D'Eiverta Finanzen II. 18. Jiné doklady tamže str. 22, 23, 26—28, a Finanzen I. str. 343, 349; o modu exequendi (vedle tisku sněmovních) téhož Rebellion str. 643, 644 č. 217.

Přes to nepřestávaly nářky na nedoplatky; v dubnu 1660 nebylo splaceno z berně povolené r. 1658 ještě téměř 72.000 zl., tedy přes polovičku svolené summy. V prosinci 1660 vyzván od dvorské komory Helmhart Křištof hrabě Ungnad, kterýž za účelem sněmu na Moravě se zdržoval, aby jednal se stavy o nové zostření exekuce a sice v tom smyslu, jako bylo zavedeno v Rakousích, kdež k nedoplatkům se přiráželo od jisté doby 10 procent jménem interessů a pokuty. Ale Moravští stavové se k rakouskému způsobu nepodali. — V srpnu r. 1661 obnášely již berní resty přes 300 tisíc zlatých.

Není pochyby, že tento úkaz měl více příčin. Veliké dřícství poddaných se strany mnohých, jmenovitě nových vrchností, způsobilo veliké ochuzování a úteky od majetku; pozůstalí sedláci nemohli pak platiti berně a dávky sněmem svolené.*) Hlavní však vinu špatných berních poměrů a tudíž i velikých nářků na nespravedlivost v rozvrhu a výběru daní měl rentmistrovský úřad, kontribuční system moravský a konečně spory mezi vyššími stavy a městy o způsob ukládání berní královským obcím.

Rentmistrovský úřad moravský činil výminku mezi zeměpanskými a fiskálními úřady od dvorské komory odvislými. Všecky ostatní z právidla byly řízeny dobře, t. j. úředníci sice pamatovali dosti mnoho na sebe, ale přitom s rozhodností často docela bezohlednou bděli nad interessy komorními a vymáhali berně i poplatky bez milosrdenství. Rentmistr moravský Mikuláš Nusser uměl sice na sebe pamatovati velmi dobře, ale jiného nedovedl nic. Neměl ani v pořádku výběrcí krajské, ani jejich pokladny, se svými pak výkazy a účty býval vždy v restu. Byl sice na počátku r. 1657

*) Úřední zadání z r. 1667, kteréž zavírá v sobě historicky přehled o poměrech za vlády Leopoldovy vůbec, praví o tom: „dasz ein Theil der Herren selbst an verschiedenen Orten ihre Unterthanen mit unauthorlicher Robot und Vorlegung des Biers, Land- und Brantweins, Fische u dergleichen Victualien, welche sie entweder selbst wider ihren Willen verzehren oder aber mit grossem Verlust u. Schaden verkaufen müssen, allzu sehr beschweren u. dermassen beladen, dasz viele Leute Alles das ihrige stehen lassen u. mit dem Bettelstabe davon gehen müssen. Dagegen verbleiben die Lähnen u. das darauf fallende Contingent ein wie den andern Weg in den Reduktionen bei der angesetzten Zahl u. können sodann diejenigen, welche noch bei Hause bleiben, neben den noch mehr auf sie fallenden Roboten, die Contributions- u Portionalast, die Durchzüge u. dergleichen Lasten allein nicht erachwingen“. — Ve výtahu tiskem vydáno u D'Eiverta, Finanzen I. str. 341 a násl.

odstraněn a zavedeno proti němu vyšetřování, o jehož průběhu svým místem promluvíme, ale změnou v osobách nebylo možno také hned změnit dosavadní zlořády.

Moravský způsob kontribuční byl špatný. O rozvrhování daní podle giltperdů vyprávěl jsem svrchu několikrát. Mluvílo se veřejně ve sněmích, že tento způsob jest zastaralý a nedostatečný. Stavové však dlouho nemohli se odhodlati ku proměně. A když se konečně rozhodli pro jiný modus contribuendi, nelze říci, že volili právě šťastně. Jak za to mám, začala se rozvrhováti a platiti berně na Moravě od 1. listopadu 1658 dle tak zvaných lánů.

Podstata byla při nich následující. — Když stavové moravští na sněmě svolaném 13. prosince 1655 zvolili visitační komisi, kteráž utvořila dle krajů několik pododdělení a měla provésti sečtení domů i obyvatelstva i vyšetření půdy, byl účel její od samého počátku míněn jinak nežli v Čechách. V markrabství měla visitační komise započítati činnost z jara 1656, ale než ještě vyšla do krajů, učinil sněm opatření, aby všickni stavové a majetníci půdy předložili hraběti Serenyimu, jakožto předsedovi stavovské komise a zároveň zemskému hejtmánovi, úplná přiznání o počtu poddaných a veškerém nemovitém majetku, jmenovitě polnostech a vinicích, kteréž měly na lány býti rozměřeny a počet lánů ve fassí udán.

Přiznání měla do konce února 1656 býti v Brně složena, což se nepochybně až na některé výminky stalo. Tam zasedli nad nimi mužové do visitační komise zvolení a zkoumali jejich správnost. Potom z jara vyšli do krajů, aby osobně se přesvědčili o udajích stavovských. srovnali je mezi sebou a dle možnosti provedli jistou rovnost i stanovili počet lánů v celé zemi. Přitom komise sečtly také počty domů a shlédly jakost půdy, jmenovitě pokud byla vzdělávána a pokud pustá. Výsledky této přehlídky byly hotovy již během r. 1656, jakož jsem svým místem podal o nich zprávu.

Revise lánů byla však dohotovena později, ale nepochybně do prvního sněmu, který byl svolán od krále Leopolda I. 20. května 1658. Komise pojímala úkol svůj tak, že jde o revisi giltperdů a spočetla na konec na celé Moravě 16.134 lány. Co byl jeden lán, není nikde přesně řečeno a nelze také stanovit, zdaž 50 či 60 či 80 či snad až 100 nynějších měr do jednoho lánů se počítalo. Nebylo v tom také možno pro různost půdy stanovit jednotku pro všechny kraje stejné platnou, neboť i v naší ještě době na Moravě lán v různých krajinách

různě jest veliký. Dá se tedy dobře mysliti, že při lánech moravských jevíly se tytéž neshody a nejistota jako v Čechách při stanovení pojmu jedné usedlosti, kteráž nikdy náležitě definována nebyla. Teprve při pozdějších revisitacích stanovena dle hodnoty půdy určitá jednotka pro lán.

Do počtu lánů svrchu udaného pojat byl veškerý majetek poddaných, nejen na polnostech ale i na domech. Tak ku př. ve vrchnostenských městech vždy několik řemeslníků, šenkýřů a jiných živnostníků započteno do hodnoty jednoho lánů. Také židé tvořili lány a sice, jak se podobá, vždy 18 židovských domů jeden. *) Rok 1657, kdy lány od visitační komise přehlíženy a počet jich určován, pokládán byl pak na Moravě pro židy za normální v tom smyslu, že nemělo se trpěti osazování židů ve větším počtu, nežli který r. 1657 byl stanoven. Dále byl úmysl vyšších stavů do počtu lánů pojmuti také polnosti královských měst, proti čemuž však hned v samém prvopočátku (r. 1656) povstal tuhý odpor, jehož průběh svým časem vylčíme. — Za to vrchnosti t. j. vyšší šlechta svůj vlastní, přímo spravovaný nemovitý majetek do lánů neuvádla, takže při příštích berních reparticích dle této nové soustavy ještě u větší míře od placení berní se osvobodila, než bývalo za soustavy giltperdové.

Soudím, že berně a všechny ostatní dávky svolené na sněmě r. 1658 vybíraly se již dle lánů. O berni, kteráž povolena od 1. listopadu 1658 do konce srpna 1659 a o vojenských porcích jest to nepochybné, sice jinak nerozuměli bychom stížnosti stavů, hned po zavření tohoto sněmu vyslovené, že, spočtou-li se všechny dávky, které poddaní dle svolení musí zaplatiti, přijde na jeden lán dáti 28 zl., což pokládáno za summu nemírně vysokou.

Podobá se, že při příležitosti zavádění berně dle lánů obnoven ústav krajských deputovaných, který býval na Moravě již prve, ovšem hlavně pro vojenské repartice. Neboť reskripty ze dne 20. listopadu 1657 a 20. ledna 1658 nařizovalo se, aby zhotovena byly repartice pro každý kraj a aby krajští hejtmáni s pomocí 4 osob stavovských svého kraje rozdělili kvotu krajskou na jednotlivé vrchnosti a každé z nich dali o tom vě-

*) Mluví se o tom teprv v instrukci revisitační z r. 1669 vydané u D'Elverta Rebellion str. 744, ale tak, že jest zřejmo, že židé tvořili lány hned od r. 1658 („solle die Judenschaft gleichfalls wie vor diesem in die Anlage gezogen u. derer 18 Häuser durchgehends für einen Lahn gehalten werden“).

děti, aby nesrovnalosti, které by se snad přihodily, mohly býti urovnány a stejnoměrnost v herně uvedena. Tyto čtyři osoby jsou nepochybně krajší deputovaní, a sice po jedné osobě z každého stavu. — Když repartice byly udělány a prohlédnuty, obdržela každá vrchnost výkaz, kolik ze svého panství zaplatiti má a ona rozvrhla tuto summu sama na své poddané. Na sebe a své grunty zapomněla docela, a mimo několika řídkých výminek, kde v něčem lidu ohecnému poleveno, ač pro nejasnost zpráv o tom dochovaných nevíme kolik, musili celou berni zaplatiti poddaní.

Sám panovník nebyl s tím spokojen. Když sněm r. 1659, kterýž povolil berni od 1. listopadu 1659 do konce října 1660, chtěl částku summy rozvrhnouti na „lány“ královských měst a tato odmítla platiti a obrátila se se stížností k císaři, odpověděl Leopold I. (10. listopadu 1660), že na Moravě veškeré daně uvrhují se na poddané, kdežto stavové sami téměř nic neplatí. I vyslovil přání, aby moravská šlechta platila polovičku berně ze svého měšce, jako se jinde děje, a pak bude prý možno také královským městům jistou kvotu uložit, aniž by se sněma a mohla placení brániti.

Při repartici veškerého svolení na sněmě r. 1659 učiněného připadlo na jeden lán dáti 20 zl. rýnských, ale města královská kvotu na ně rozvrženou nezaplatila, pokud spor jejich s vyššími stavy nebude vyřízen. K jednání o to přišlo teprv r. 1660 a 1661.

Zatím obecná byla nespokojenost s rozdělením na lány, protože dle všeho rovnoměrnost ne o mnoho lépe byla docílena než při gillpferdech. Již r. 1660 přišlo k redukci lánů a hned pak začalo se obšírně jednati o revisitaci celé země a o nový způsob kontribucí.

* * *

Jak již z předcházejícího vypravování jest patrné, měla dvorská vojenská rada i pro dislokaci vojenskou jistý klíč, dle něhož pluky po jednotlivých zemích byly ubytovány. Klíč ovšem zhusta se měnil, podle toho, jak vojska ubývalo nebo přibývalo. Za pravidlo však tuším platilo, že v prvních letech Leopoldovy vlády markrabství musilo opatřovati něco méně než polovičku vojska, kolik rozloženo ho bylo v Čechách. Ale za mimořádných okolností dáváno Moravě i více, nebo zase o hodně méně, než bylo pravidlem.

Ačkoliv ve hlavních kusech znamenati jest

tytéž zásady v markrabství, co ubytování vojska se týče, jako v Čechách, přece v četných jednotlivostech vyvinuly se poměry jinak. Na Moravě přišlo již v předešlých dobách do zvyku, že sněm přesně určil počet vojenských porcí, jichž zaplacení země převzala. Roku 1658 bylo přijato 3337 porcí pro mužstvo a 346 porcí pro koně. Jedna porce pro muže nebo koně obnášela bez servicií 6 krejcarů denně, tedy markrabství mělo platiti (zlatý po 60 krejcarích počítaje) měsíčně téměř 11 tisíc a ročně přes 130 tisíc zlatých na vojáky. Za „servicie“, jestliže jich vojsko nepožívalo in natura, platilo se vedle toho na každou porci dva krejcare denně. Ale panovník žádal při témž sněmu, aby stavové přijali ještě na výživu 1 pluk jízdy o 6 setninách a dva pluky pěchoty, jeden o 10, druhý o 6 setninách, s příslušným štábem, což se stalo, takže výdaj vojenský se velmi podstatně zvýšil, ač nepochybně ne na celý rok, než jenom na několik měsíců. Za to však ohradili se stavové, že nebudou platiti více porcí nežli vskutku vojska jest a při muštrůních se ho shledá. Rovněž tak stala se podrobná snesení, podobně jako v Čechách, o placení vojákům na pochodech a o trestání „výstupků soldátských“. Docela pak na rozdíl od poměrů v království provedeno snesení, že sice na vojáky bude se platiti, pokud jsou v zemi, ale ven ze země že se za nimi žádné peníze posílati nemají. Jako v Čechách tak i na Moravě platilo právo, že obyvatelstvo smí vojákům vypláceti porce buď v penězích, anebo polovinou v naturalích, chlebě, mase a pívě. O dávce naturální byly vydány na návrh dvorské vojenské rady od císaře podrobné předpisy, platné pro všechny země české i rakouské.

Roku 1659 dostalo se Moravanům úlevy, která trvala skoro celý rok. Na červencovém sněmě toho roku vyměřili stavové na vojsko v zemi ten čas rozložené 2647 porcí pro mužstvo a 1301 porcí pro koně, takže celkový výdaj obnášel ročně, bez servicií, opět něco přes 130 tisíc zlatých, ale nadto více žádné vojsko, jako r. 1658, v zemi rozloženo nebylo. Zato svoleno dvacet tisíc měřic žita, kteréž stavové na vlastní groš dali dovézt do zásobárny v Olomouci. Víme, že tu chvíli císařská armáda měla veliký nedostatek a hlavní tehdejší zásobárny ve Slezsku, jmenovitě ve Hlohově, byly vyčerpány. Šlo tedy o rychlý dovoz nových potravin za vojskem. Ale dvorská komora nevěděla, kde vzíti na to peněz. Tudíž žádáno od moravských stavů, aby určité množství mouky ze zásobáren vojenských dovezli na svůj groš

do Slezska. Stavové přivolili, že 30 tisíc měr mouky z magacínů Olomouckého a Uničovského do Odry, na hranici slezskou, ale nic dále, dovéztí dají. O dovoz žita z Moravy do Slezska jednáno potom, v říjnu 1659, ne bez úspěchu s knížaty a stavy slezskými.

Disposici nad vojskem v zemi ubytovaným, kam má být dáno a odkud bráti porce, měli v markrabství jako v Čechách na starosti stavové. Na Moravě zemský hejtman s přidánými sobě členy stavovské komise, od sněmu zvolené, činil v této věci náležitá opatření a krajští hejtmáné

je prováděli. O náhradě za porce vojenské, které by přes počet od sněmu povolený od země byly žádány, není toho času na Moravě řeči, poněvadž nepochybně nenastal takový praktický případ. Ze starší doby platilo však v zemi ustanovení, že země k náhradě právo má, když by se od ní více požadovalo, než sněm povolil a přijal. — Když r. 1660 následkem zápletek sedmihradských hrozilo nebezpečí turecké, stihla Moravu nová mnohem větší břemena vojenská a také zásobovací i ubytovací zřízení bylo následkem toho pozměňováno a zdokonaleno.

Horní město Jáchymov.

Na fortifikace dali Moravané r. 1658 a 1659, jak víme, po 20 tisících ročně, ale dozor na stavby opevňovací stavové za to neměli právní. Všecko řídilo se z Vídně, po případě také i z Prahy. Zemský hejtman měl za povinnost udržovati dobré dorozumění s kommandanty vojenskými v Olomouci, v Brně a v Uherském Hradišti a bdíti, aby rentmistrovský úřad řádně vyplácel peníze na fortifikace těchto tří i jiných několika měst, která se opevňovala. Nejvíce peněz vynaloženo toho času na Uherské Hradiště, ale jak jest nám ze stížností stavovských povědomo, nezachovával se v tom pevný řád, tak že fortifikační peníze dle potřeby i jinak byly

obracovány. Od června 1659 pak ustanoveno za pevné pravidlo, že na opevňovací práce v Brně má se vydávati ročně 7800 zl. Zbytek summy, až do povolených 20 tisíc, dáván všem ostatním městům dohromady, dle udání vojenských inženýrů a dle repartice rentmistrovského úřadu.

Výroba střelného prachu provozována na Moravě v míře mnohem větší nežli v Čechách a sněm tamější povoloval také ročně 10 tisíc zlatých k tomu účelu. Pod dozorem vojenského úřadu řídil prachařství Jindřich Unc a r. 1658 stanovil také panovník po dohodnutí se sněmem cenu jednoho centnýře salitru na 19 zlatých

rýnských. Za tuto summu byli obyvatelé povinni salitr správci císařské prachárny prodávati a zároveň obnoveny předešlé zápovědi o vývozu této suroviny ze země. Zákaz však přesně se nezachovával; i vydáno na sklonku r. 1660 nové v té věci nařízení, když se strojilo opět k válce s Turky.

Česká komora a rentmistrovský úřad na Moravě.

Když zemřel r. 1637 Ferdinand II. zuřil na všech stranách boj války třicetileté a tudíž nástupce trůnu neměl klidné chvíle, aby pomyslel na větší opravy státní správy a jmenovitě finančnictví. Začato s tím teprve po míru Westfálském. Při smrti však Ferdinanda III. a hned po nastoupení krále Leopolda vystoupeno s opravami tak dalekosáhlými, že se zdálo, jako by veškeré státní zřízení mělo venkoncem býti změněno a zreformováno. Hned v prvních dnech po smrti císařově rozproudil se nový život, kterýž však neměl dlouhého trvání. Učiněn jakýsi náběh, ale brzo zase upadlo se do starého zlovyku a jmenovitě do finančního hospodářství ode dneška k zítřku.

Nejvíce a nejrozhodněji přičiňoval se nový president dvorské komory hrabě Sinzendorf. Chťeť zajisté užiti vhodné chvíle, aby veškeru finanční moc strhl na sebe a aby zemské komory ještě více dvorské komoře podřídil. Sotva že byl císař Ferdinand III. pochován, dání veškerých úředníků, kteří od komor byli placeni, do poměru mimoslužebného a zároveň (10. dubna 1657) vydán rozkaz,*) aby učiněn byl soupis všeho úřednictva, které v Čechách, na Moravě, ve Slezsku i Kladsku až dosud sloužilo, s udáním služebních let a veškeré kvalifikace jednoho každého z nich. Král Leopold I. nemínil totiž podržeti všechny úředníky, nýbrž vybrati toliko některé, ty nově k službě ustanoviti, ostatní pak propustiti. — Současně s tím zastaveny všechny platy řádné i mimořádné, jakož i dary z milosti od zemřelého panovníka udílené, až do dalšího vyšetření a nového o tom ustanovení krále Leopolda.

Nejdříve byl hotov s popisem úřadu svého president české komory hrabě Aleš Ferdinand

Vratislav z Mitrovic. Již 23. června 1657 podával dvorské komoře zprávu i návrhy své plné zajímavých podrobností, které velmi jasným světlem osvětlují tehdejší organizaci české komory.

Komorních radů bylo při smrti císaře Ferdinanda III. devět,*) počet to zbytečně veliký, jak obecně se uznávalo. Byloť mezi nimi několik darmochlebů, což při malých příjmech a velikých dlužích komorních zajisté málo k finančnímu pořádku přispívalo. Vratislav navrhoval, aby se čtyři propustili. A sice: hrabě Wolkenstein proto, že vůbec v Praze nebydlí a jenom plat radovský bere, Mikuláš Schönfeld, kterýž jakožto mincmistr má bydleti v Kutné Hoře a tudíž měl by se spokojiti s platem mincmistrovským a komorní radovství opustiti. Ferdinand Arnošt Hýzrle z Chodu, protože jest veliký špekulant, kterýž vede obchod s kuratelami, pronajímá statky, přijímá různé komise, které ho často uvádějí v rozpory s povinnostmi komorního rady, a jest vedle toho krajským hejtnanem a jedním z nejvyšších berníků královských, kdež všemu nejlépe rozumí a bere také plat, větší, nežli jest slušné komorního rady. Konečně měl býti propuštěn také Jan Ferdinand von der Goltz, protože se v komornictví nevyzná, bez obvyklého dotazu a dobrého zdání komory od cís. Ferdinanda III. za radu byl ustanoven a neumí česky, což jest při tomto úřadě nezbytnou věcí.

Čtyři radové měli nově býti v úřadě potvrzeni a sice hrabě z Vrthby, Freiszleben, Iter a Leux. Ty všechny vychvaloval president, jakožto muže velmi znalé a pilné, a nejvíce velebil hraběte z Vrthby O Leuxovi. bývalém kupci, přičiněna poznámka, že sice také českého jazyku mocen není, ale ve věcech obchodu, cel a mýt komoře vědomostmi svými dobře sloužiti může. — Zbýval ještě Eliáš Maggauer, až dosud rentmistr při komoře, teprv krátce před smrtí Ferdinanda III. za radu povýšený. Bylo těžko propustiti jej z radovství, protože nebožtík císař již rentmistrovský úřad po něm někomu jinému (Janovi Bapt. Morákovi) přislíbil. Tudíž navrhoval Vratislav následující opatření.

Při komoře byl jeden úředník, který nebyl sice radou, ale měl slušný plat a velikou moc. Byl to Vilém Jindřich Odkolek z Ou-

*) Materiál k následujícímu líčení vybral jsem vesměs z archivu ministerstva financí ve Vídni a z výpisků, které odtud tiskem vydal D'Elvert ve II. oddíle spisu Zur öst. Finanzgeschichte.

*) Sigmund hrabě z Wolkensteina, Mikuláš ze Schönfeldu (zároveň nejv. mincmistr), Jan František hrabě z Vrthby, Ferdinand Arnošt Hýzrle z Chodu, Fridrich Freiszleben, Kristian Iter, Jan Ferdinand von der Goltz, Gerhard Leux a Eliáš Maggauer.

jezda, nejv. hejtman královských statků v Čechách, kterýž r. 1653 vstoupil do služby. — Hrabě Vratislav pokládal jeho úřad za docela zbytečný (ač jiní byli opácného mínění) a radil, aby Odkolek byl propuštěn a místo jeho se neobsazovalo, nýbrž vrchní dozor nad královskými statky svěřil se radům komorním, kteří prý to dobře zastanou. Stane-li se tak, bude zhusta jeden z radů na cestách, a tu by mohl Maggauer býti ustanoven za páteho radu, aby vždy čtyři radové byli v Praze.

Měla tedy česká komora na příště míti presidenta, čtyři rady řádné a jednoho radu výpomocného. Sekretář český, Šebestian Hana, jakožto muž pilný a svědomitý, měl zůstat; rovněž tak sekretář německý Karel Elsheim b. Tento však měl obdržeti výpomoc; připadalo mu totiž mnohem více práce, protože dopisování s dvorskou komorou a vnitřní úřadování bylo vesměs německé. — Zvláštní zadání učiněno pak o rentmistrovi, puchalterii, registratuře a vedlejšímu personálu komorním.

Dvorská komora nespokojila se však s dobrým zdáním hraběte Vratislava, nýbrž vyžádala si ještě odjinud různá vysvětlení, jmenovitě jak se podobá, od hraběte Losiho, a také od nejv. purkrabího hraběte Martinice. Tento ve všem shodoval se s Vratislavem.

Potom předloženy veškeré návrhy králi Leopoldovi s dobrým zdáním dvorské komory, kteréž však velmi podstatně se lišilo od návrhů hraběte Vratislava. Panovník učinil 16. srpna 1657 rozhodnutí a sice úplně ve smyslu dvorské komory. Především potvrzen hrabě Vratislav za presidenta a ustanoveno na ten čas šest skutečných, placených radů,* ale jen pro některou dobu; později nemělo býti pravidlem více radů při komoře české nežli čtyři. Za rady jmenování: Sigmund hrabě z Wolkensteina, Jan Frant. hrabě z Vrtby, Ferdinand Arnošt Hýzrle z Chodu, dosavadní appellační rada a komorní prokurátor Jan Gräff z Gräffenberka, Kristian Iter z Adelfingen a Jan Ferd. von der Goltz, tedy celkem jiní lidé, než si hrabě Vratislav přál. Hýzrlovi uloženo za povinnost, aby složil ihned krajské hejtmanství a při nejbližším sněmu nejv. bernictví, a kdyby tak neučinil, měla hodnost ko-

morního rady býti mu vzata. On složil první z obou úřadů, ale druhý si ponechal a v komoře pak přece zase zůstával.

Ostatní dosavadní radové české komory měli dle rozhodnutí císařského zůstat v činnosti, ale s pouhým titulem radovským a na ten čas bez platu. A sice Eliáš Maggauer měl dostati plat, teprve až veškeré účty rentmistrovské uvede do pořádku; Mikuláš Schönfeld měl se spokojiti s platem nejv. mincmistra a měl právo docházeti do sezení české komory a také i hlasovati, jen když se o hornické věci jednalo. Do jiných sezení však zván býti neměl. Fridrich Freysleben a Gerhard Leux k pouhému titulu radovskému pramálo práv obdrželi. Směli totiž docházeti do sezení komory, jen když byli zvláště pozváni, jinak nic.*)

Při této příležitosti prohlásil také král Leopold, že za přední zásadu pokládá, aby nikdo neměl dvojí službu a nebral dvojí plat z důchodů panovnických.** Jinak však jmenování rad neuspokojilo nikoho, protože bylo viděti, kterak u dvorské komory, jejíž návrhy nabyly vrchu, rozhoduje více vyšší rod při udělování místa, nežli vědomosti. Hrabě Wolkenstein před tím ani potom v Praze nebydlil, ba ani k přísaze u presidenta komory české se nepřihlásil, a přece byl komorním radou a bral plat, kdežto Gerhard Leux, který mohl komoře velmi platně sloužiti vědomostmi svými, o nichž máme zprávy docela nepořádné, zůstával při pouhém titulu.

Co se ostatního personálu v komoře týkalo,

*) O Freyslebenovi zněl návrh dvorské komory: er sollte zwar in Kameralssachen etwas Erfahrung haben, weiln er aber in der Wucherkommission sehr angegeben, so könnte die Hofkammer auf seine Person nicht einrathen

**) Nejv. mincmistr Mikuláš ze Schönfeldu vymohl si potom pro sebe přece jistým způsobem výminku. Když mu oznámeno, že na příště spokojiti se musí toliko s platem mincmistrovským, podal k císaři žádost (nedatovaný opis v arch. fin. a n. n. m.), v níž vyložil, že plat komorního rady bral za vlády nebožtíka císaře na místě cestovních diét, žádaje, aby mu nyní, když tento plat se zrušil, vyměřen byl paušál na cesty. Předchůdce jeho v úřadě Oldřich Adam Popel z Lobkovic měl ročně 2000 zl.; v tom byl zahrnut mincmistrovský plat i paušál cestovní. Schönfeld chtěl se s touž summou spokojiti. Česká komora, kdež mu patrně páni nepřáli, vyjádřila se o této žádosti nepřiznivě; vypočetla, že mincmistrovský plat jeho obnáší (s emolumenty) 1283 zl. 30 kr. a navrhovala tedy aby obdržel 1500 zl. a musil platiti si z toho všechny cesty. Dvorská komora zvrhla tento návrh a prosadila v sezení tajné rady 11. listopadu 1657 (finanční archiv), že Schönfeldovi přiřknuty 2000 zl. jako roční služné a paušál na všechny potřeby jeho úřadu.

) Návrh dvorské komory zněl: dasz dem Praesidenten 6 Ráthe mögten zugeordnet werden und dieses respectu der E. k. Mt. bewussten geheimen Kommission, damit dasjenige, so bei derselben verlaufen mögte, desto mehr u. fürderlicher kunne expedirt werden. Geheime Kommission týkala se velkého procesu proti rodu Lichtenšteinskému, o němž zvevrubnáji bude promluveno.

bylo o to mezi dvorem a hrabětem Vratislavem delší dopisování, než věc na pravou míru postavena. Císař zpočátku, nepochybně na radu dvorské komory, velmi rozhodně klonil se k tomu, aby dobrá polovice veškerého úřednictva byla propuštěna. Tak hned 16. srpna 1657 ve smyslu Vratislavova návrhu zrušeno místo nejv. hejtmana královských statků, čímž uspořeno ročního platu 1570 zl. Na příště měli jezdit po statcích buď radové a nebo úředníci od komorní „puchalterie.“ Vlastní správu statků vedl napotom český sekretariát čili česká expedice komorní.

Z ostatního úřednictva měli zůstat: český a německý sekretář, a u každého z nich registrátor a expeditor. Místo adjunkta při registratuře mělo se zrušiti. Na místě čtyř koncípistů měli na příště býti jen dva, místo 12 kancelistů šest. Knihvedoucí čili puchaltéři měli i na příště býti dva, účetní radové toliko čtyři (dva pro české a dva pro německé oddělení) místo sedmi. Počet nižšího úřednictva účetního snižen na polovici a jmenovitě dva ingrossatoři měli postačiti na místě dřívějších čtyř a rovněž dva registratoři při puchalterii.

Když bude méně úředníků a stejně práce, bylo potřebí rozmnožiti počet úředních hodin. Dosud ůřadovalo se jen dopoledne, a všechny pokusy, které se staly již za císaře Rudolfa II. a pak za Ferdinanda II. i III., aby komora také odpoledne ůřadovala, nevedly k cíli, protože za některou chvíli se na nové nařízení zapomnělo a chodilo se do ůřadu po starém zvyku zase jenom dopoledne. Král Leopold rozkázal však docela kategoricky a pod trestem ztráty ůřadu, že na příště úřední hodiny v komoře budou od 1/2 8 do 11 dopoledne a od 3—5 dopoledne, jako toho času bylo ve Vídni. Vedle toho poskytnuta jistá úleva úředníkům, kteráž však měla pozadí silně centralistické. Deputování nad tácem a solí byli již od konce třicetileté války vyňati ze vší pravomoci české komory a podřízeni toliko komoře dvorské. Jen účty z obchodu solního a z tácu pивního i vinného předkládali české komorní puchalterii k prozkoumání. Ale to nyní přestalo a jmenované účty od deputovaných měly odváděti se do Vídně, kdež zkoumala a schvalovala je puchalterie komory dvorské.

Nejen nižší úředníci komorní při kasse čili rentantu a v oddělení účetním či v puchalterii, ale i také radové komorní měli na větším díle všelijaká vedlejší zaměstnání. Jmenovitě puchalteristi v odpoledních hodinách pracovali pro šlechtické rodiny, revidovali účty jejich statků, vedli jejich knihy a brali za to

zvláštní platy. To všechno mělo přestati a z té příčiny také zavedeno odpolední ůřadování. Komorním radům pak přísně se přikazovalo, aby dbali zachování úředního tajemství, nevypravovali veřejně, o čem kdo a jak hlasoval a co se usneslo, a jmenovitě aby se stranami, které ke komoře přicházejí, neprovozovali postranní obchody a nesloužili jim na úkor svých povinností úředních. — Za to měli všickni z důchodů panovníkových placení úředníci a služebníci dostávat docela pravidelně své služné a sice ve lhůtách čtvrtletních.

Dvorská komora nemínila zůstat na poloviční cestě a toliko při těchto resolucích královských. Jakmile byly vydány hned staly se nové další kroky na dráze zamýšlených oprav. Presidentovi komory uloženo, aby především s radami svými prozkoumal dosavadní instrukci, hodil-li se pro nynější poměry čili nic, a navrhl potřebné změny. Dále měl podati podrobné zprávy o rentantě komorním a jeho personálu, o úřednictvu i služebnictvu na zámku Pražském, v mincovně, v horních městech, na statcích královských a při clech i ungeltech. Vyprávělo se, že tolik bylo úřednických a služebnických míst, které komora platila, že větší část veškerého důchodu právě těmito platy byla strávena. To všechno mělo býti jinak a hrabě Sinzendorf, kterýž v druhé polovici r. 1657 osobně byl v Praze, mívá s hrabětem Vratislavem ústní porady o lepší a levnější správu důchodů panovníkových, a proto se nám v této stránce málo písemného zachovalo.

Prohlídka po všech místech, kde lidé byli placeni z důchodů komorních, ukázala, že na hradě Pražském byli vedle hradního hejtmana 43 střelci, jichž počet prý se nemohl zmenšiti. Ve zbrojnici byli dva vyšší úředníci a 7 nižších i se sluhy; Sinzendorf netroufal si navrhnouti zmenšení tohoto počtu, dokud nezeptal se dvorské vojenské rady. Potom zůstalo však při starém. Při pražské mincovně shledán jeden úředník (wardein) a správce. Nad pohraničným clem byl jeden vrchní úředník (Granitzzollamtman) a vrchní kontrollor, pod nimi bylo 10 pohraničných pojezdých (zollbereiter) 143 výběrčí a 128 kontrollorů při nich. V ungeltě Pražském byl jeden úředník s kontrollorem, vážným a sluhou; k nim počítali se výběrčí mýta v branách pražských, při Karlově mostě a na Hradčanech. Měli nad sebou rovněž jednoho úředníka, jeho kontrollora a jednoho pojezdného.

V horních městech shledání úředníci: v Kutné Hoře horní mistr a správce mince, v Ja-

chymové vrchní správce, ve Slavkově vrchní správce, šichtmistr, horní faktor, horní mistr, nadlesní, a ve všech třech městech výběrčí nápojové daně. V Jilovém, Příbrami a Kašperských horách nebylo vůbec toho času horních úředníků z komory placených.

V královských městech byli dohromady 24 výběrčí ungeltu; královští rychtáři se nepočítali, protože, ač na návrh komory byli dosazováni, neměli platu. Nepatrný plat bral perkumistr hor viničných v Praze. U úřadu fiskálního, t. j. u komorního prokuratora, shledání velde něho samého 3 adjunktů, 1 koncipista a 1 kancelista.

Když tento přehled byl zařízen, vidělo se, že nelze mnoho úředníků propustiti, ano vyjímaje úřad prokuratorův, k lež mělo býti méně adjunktů, Sinzendorf sám učinil návrh, že vše musí zůstat jak jest. Za to na královských statcích měla z usnesení tajné rady nastati velká a rozhodná proměna, o níž však bohužel zpraveni nejsme. A pak konečně také zdálo se mnohým, že při soudě appellačním jest tuze veliký počet rad (17) a že by podstatně mohl býti snížen.

Praesident české komory měl právo, v mezích resoluce císařské, podati návrhy, jak by povolená místa úřednická při komoře se měla obsaditi. Učinil tak počátkem října (12. říj.) 1657 a navrhl na větším díle úředníky dosavadní, což bylo schváleno. Bylo mezi nimi mnoho Němců, takže komora měla ponejvíce úředníky z obyvatelstva do Prahy nově přistěhovaného, buď z německých krajinců ech nebo i z ciziny. Jen u českého sekretariátu dosazení lidé domácí, poněvadž při jednání se stranami byla znalost českého jazyka nezbytnou.

Při této příležitosti opřel se Vratislav rozhodně odpolednímu úřadování a vyložil obsírně, s jakými nesnázemi bylo by úřednictvu zápasiti, kdy by musilo dvakráte denně choditi na hrad Pražský, kdež komora sídlila. *) Dvorská komora shledala tyto námitky býti správnými a doporučila císaři, aby zůstalo tedy při dopoledním úřadování a sice pětihodinném. Vedlejší zaměstnání komorních úředníků nemělo se však nikterak trpěti a proto měl každý na odpoledne

bráti si z kanceláře nějakou úřední práci domů, do svého příbytku. To bylo od císaře schváleno, ale slušno pochybovati, že by se bylo zachovávalo.

Mezi nově jmenovanými komorními rady nacházel se také dosavadní komorní prokurator Jan Gräff z Gräffenberka, kterýž od žádné instance k tomu nebyl navržen a jak se podobá povýšení své děkovať přízni panovníkově. Jeho místo bylo třeba nově obsaditi a hrabě Vratislav učinil v tom smyslu návrhy a podal je dvorské komoře, což nebylo správně. Dle dosavadní zvyklosti měla dvorská kancelář návrhy od české komory přijmouti a podati o nich panovníkovi dobré zdání, aby se o něčem konečném rozhodl.

Vratislav navrhl k prokuratorství tři appellační rady: Jana Václava Bilka, Frant. Ferd. Camela a Jana Golze. Vedle toho o své ujmě ucházel se jakýsi Dr. Schauer. Dvorská komora posledně jmenovaného kandidáta odmítla, protože jest pouhý „theoreticus“ a neumí česky, proti appellačnímu radovi Bilkovi vyslovila se opět proto, že neumí dostatečně německy. Navrhla tedy Camela, bude-li sám chtíti; kdyby se zdráhal, upozorňovala panovnicka na jakéhosi Dra. Kristofa Max. Preybitsche, muže prý velmi schopného, který prý jakžtakž češtiny jest mocen. *) Kral rozhodl, aby byl vyzván Frant. Ferd. Camel. Ale potom, když on nepřijal, jednáno na několika stranách, až za komorního prokuratora ustanoven někdy počátkem r. 1658 Kristof Norbert Knaut z Fahnenschwungu.

O instrukci pro něho bylo delší jednání. S předešlým prokuratorem byly totiž v částých případech spory o částku peněz jemu náležitou za provedení výnosnějších fiskálních processů, protože stará instrukce dosti přesně nebyla sestavena. Navrhlo se tudíž (22. března 1658) a také tuším přijalo, aby prokurator z takových fiskálních processů, kteréž o své ujmě provedl a při nichž komora vyzískala 1–20 tisíc zlatých, dostával 5 procent; byla-li vyzískaná summa vyšší než 20 tisíc, měl však spokojiti se s jistou odměnou, kterou panovník dle svého uznání určí (ad arbitrium regis). Nepatrnější náhradou za práci svou musil však vzíti za vděk, když podnikl process ne o své ujmě a z vlastní pilnosti,

*) „In Betrachtung die Prager Stadt weitläufig, die meisten der Bedienten in der Altstadt und Neustadt wohneten und also des Tags mit dem zweimaligen Hin und Wiedergehen und manchmal im Regen, Schnee, Hitze und Kälten 4(1) Stund zubringen muessten, manche auch Alters halber den Berg zweimal zu steigen nicht vermöchten.“ – Jak viděti, byli tehdejší Pražané pohodlnější, nežli jsou nyní.

*) O Bilkovi se praví: „der deutschen Sprache nicht allerdings laufig,“ o Preybitschovi: „auch der böhm. Sprach so weit kundig, dasz er alle Schriften nothdürftiglich verstehen solle.“ Neuměl tedy také asi mnoho. Ale u češtiny menší znalost komoře méně vadila nežli u němčiny.

uýbrž z úřední povinnosti k nařizení dvorské kanceláře nebo dvorské komory. Také cestovní diety prokuratorovy sníženy. Měl sice dostávat denně 10 zlatých, ale jen když vskutku jel a za vůz platiti musil; byl-li však více dní v některém městě a nepotřeboval-li povozu, měl obdržeti toliko 6 zlatých na den.

Ještě o něco dříve než nový prokurator dosazen ke komoře také nový rentmistr, a sice svěřen tento úřad Janovi Baptistovi Morákovi z Mährenfelsu, jemuž přidán za kontollora Matěj Gotfrid Kreysinger z Eckersfeldu. Instrukce pro ně vydána 19. pros. 1657 o 56 článkách a jest velmi zajímavá a poučná pro tehdejší názory o správě a výkazech pokladničních. Nejdůležitější ustanovení bylo, že měl každou středu předkládati praesidentovi a radám komorním výkaz o stavu pokladny a že bez nařízení předsedy ani peněz přijímati ani vypláceti nesměl. — Velikým zlořádem za předešlé správy bylo, že rentmistr bral od stran kvitance sice podepsané, ale nevyplněné, takže zhusta právem bylo pochybno, zdaž vskutku onu summu jim vyplatil, kterou pak do kvitance vepsal. Na příště s největší přísností se zapovídalo přijímati neúplně napsané kvitance (Cartenbiancen); byl-li někdy veliký nával, takže na pořádné a úplné kvitance nebylo kdy, musila vedle podpisu aspoň summa přijatých peněz slovy býti vypsána.

S hospodářstvím komorním souvisel také úřad nejvyššího lovčího, kterýž držel od r. 1647 František Vilém Popel z Lobkovic. Protože často churavěl, zřízen mu r. 1655 k ruce místo-lovčí (Vicejägermeister) Václav Rudolf Věžník. Přitom ustanoveno, že tento nový úřad bude vždy obsazován toliko osobou stavu rytířského a majetník jeho placen od nejv. lovčího, jehož v případě nemoci nebo jiného zaneprázdnění zastupoval. Václav Rudolf Věžník byl na počátku r. 1658 povýšen do stavu panského a tudíž mu nejvyšší lovčí ihned plat odňal. Byly z toho delší soudy, při nichž jednalo se vůbec o nové osazení lovčích úřadů. František Vilém z Lobkovic rád by byl ve službě zůstal a česká i dvorská komora mu také přály, navrhující (16. října 1658), aby za místo-lovčího ustanoven byl vedle něho Václav Haugvic z Biskupic (s platem 500 zl.) a to proto, že Věžník nejen jakožto člen panského stavu více v úřadě tom býti nemůže, ale že přijal také krajské hejtmanství a tudíž nemá času. Císař Leopold chtěl však učiniti docela jiné opatření a proto nařídil, aby se s obsazením počkalo (3. ledna 1659). Zatím nějakým nám neznámým způsobem byl Lobkovic donucen, aby podal resignaci, kterouž panovník

přijal a hned 3. dubna 1659 oznámil české komoře, že nejvyšším lovčím jmenuje Rudolfa hraběte Kounice, který již dávno za nemoci Lobkovicovy o toto místo se ucházel. Úřad místo-lovčího byl při téže příležitosti jakožto docela zbytečný zrušen.

Rudolf hrabě Kounic, sotva že složil v ruce praesidenta české komory přísahu, předložil panovníkovi velikou řadu opravných návrhů co hospodářství lesního na královských statcích a kompetence nejv. lovčího se dotýkalo. Žádal o provedení organizace lesní služby a sice dle vzoru zemí rakouských. K tomu cíli měl míti sekretáře (Jägeramtssekretär) s podobnými povinnostmi a službou jako bylo v Rakousích. Navrhl si k tomu Jakuba Meissbergra. Potom přesadil některé královské lesníky na jiná místa, žádal aby staří myslivci (ve Zbirově a v Poděbradech) dáni byli do pense a jiní na jich místa ustanoveni, aby revíry v Brandejse a Poděbradech opatřeny byly ohradami, a aby pražský lesmistr sídlil ne v Praze, nýbrž jako před válkou bývalo, ve Hvězdě, odkudž lépe bude moci na lesní hospodářství dohlížeti. — Obšírné návrhy konečně přednesl o zhotovování náčiní na včelí hony, řka, že dotud nebude možno tyto dravce vypuditi, dokud systematicky se nebudou proti nim honby podnikati. — Ale na tu chvíli jen malá část návrhů jeho se provedla, hlavně ty, které nestály peníze; ostatek pozůstaven budoucnosti a poněmáhle postupováno dle vůle Kounicovy.

Není pochyby, že proměny osobní, zmenšování počtu úřednictva, nové instrukce a ostřejší dohled oprávněvaly k nadějím co nejlepšími a že mluvilo i psalo se o nové éře finančního hospodářství státního. Ale zatím rozhodné kroky při úpravě úřadů způsobily toliko neobyčejný ruch, kdežto o okamžitých výsledcích nemohlo, jak se samo sebou rozumí, býti ani řeči. Ba panovník po všem, co až dosud se stalo, nebyl s komorou českou spokojen. Zlo vězelo hlouběji než v osobách a mělo-li býti odstraněno, musilo dojiti k reformám ještě pronikavějším.

Dne 1. prosince 1659 poslány od císaře Leopolda praesidentovi, komorním radám českým i tuším oběma sekretářům (českému i německému) přípisy, že v komoře jsou dosud veliké nepořádky, předpisy že se nezachovávají, že u četných obyvatel z předešlých let zůstává mnoho restů a že instrukce nejsou tak zpořizeny, aby komora a všechny jí podřízené úřady i osoby přesné znaly i vykonávaly své povinnosti. Proto všickni ti, jimž poslán císařský list, byli vyzváni, aby bezohledně pověděli své mínění, čeho k ná-

pravě třeba. Z dobrých zdání, kteráž na základě toho došla, známe toliko jediné, sepsané a podané (31. ledna 1660) od Karla Elsheimba, německého sekretáře při komoře. — Elsheimb dotkl se obsírně i osobního vedení komory i věcných oprav. Pro přítomnou chvíli vyložíme jenom námítky a návrhy jeho co do stránky osobní s tím vším, co s úřednictvem souviselo.

Německý sekretář mluvil k císaři s otevřeností a mužností, kteráž na tehdejší dobu příliš překvapuje. Vinil dvorskou komoru. resp. panovníka, že finanční hospodářství v Čechách ničí. Instrukce, pravidl, jsou docela dobré, ale základní chybou jest, že při obsazování prázdných míst přednost se dává lidem doporučeným před zasloužilými, což by mělo přestat. Jinou podstatnou příčinou úpadku jest, že komora česká není tím, čím bývala. Bylo by nutno přivést ji ve starý stav, aby ona sama jediná o hospodářství fiskálním rozhodovala. Teď nepřímým způsobem provedlo se, že jest rozkouskována a rozdělena, čímž z komory svobodné stává se komora nesvobodná a z toho nepochází nic, leda nesnáze a nepořádky. *)

Jest tuze patrné, že výtku tato dotýká se deputovaných nad tácem a soli, kteří převzali a přebírali přes tu chvíli nějaké funkce české komory a tím činnost tohoto úřadu ochromovali, ne-li úplně ničili. Ale v té příčině bylo všechno volání marné. Že by „svobodná“, samojediná komora lépe vedla finanční hospodářství, o tom ve Vídni nikdo přesvědčen nebyl. Naopak, všechny tuto podnikané opravy směřovaly dle přání hraběte Sinzendorfa a zajisté i panovníka k větší ještě „nesvobodě“ t. j. centralisaci, a proto úřad deputovaných, který bylo možno podřídit váli dvorské komory dle libosti, lépe se hodil k záměrům tehdejší politiky nežli česká komora.

*) Památne toto místo zní v originále: „befinde meinestheils unmaszgeblich soviel, dasz wann man das böhm. Kammerwesen in eine beständige Ordnung wiederumb bringen wollte, dasz das böhm. Kammerkolegium in den Stand und Würde, worinnen es vorher gewesen, zu restituiren wäre, angesehen, dasselbe aerarium summi principis ist, dessen jura fiscalia und Einbringung derselben dero Instituto nach einig und allein, wie vor diesem, also auch annoch, dahero dependenten sollten. So aber anjetzo per indirectum zerstückelt und dismembrirt werden will, wodurch aus einer freien eine dienstbare Kammer gemacht wirdet, dasz also bei derselben nichts, dann Verwirrungen entspringen können.“ — Netřeba se másti tím, že se mluví, jakoby komora teprve měla být rozdělena; tento způsob neurčitěho a nepřímého vyjadřování o věcech, které stávaly, byl v XVII. století velmi oblíbený.

a bylo marno domáhati se jakýmkoliv způsobem jeho zrušení.

Co dále Elsheimb panovníkovi vyložil, jsou věci buď méně důležité, nebo bude o nich řeč později. Jen jako zajímavou zvláštnost poznamenávám, že německý sekretář upozornil císaře na veliké množství listin, které od pradávných dob leží v temném sklepení pod kanceláří české komory. Jsou prý to listy vydané v jazyku českém i německém ol římských císařů i českých králů, a kdo ví, jaká práva komorní by se z těchto papírů dala odvoditi, kdyby jejich obsah byl znám. Proto radil, aby dvěma komorním registrátorům a dvěma kancelistům (vždy jednomu českému, druhému německému) svěřilo se spořádání těchto starých listin, ale ovšem za zvláštní plat, neboť bude to, jak Elsheimb dotvrzoval, práce, kteráž několik let potrvá. — Co dvůr k tomu odpověděl, povědomo není, jako rovněž zůstává neznámo, co praesident a ostatní členové komory císaři na přípis jeho ze dne 1. prosince 1659 za radu udělili. Jisto jenom jest, že Leopold I. nezůstal při tom státi, nýbrž současně vyzval nejruznější osoby ve všech zemích české koruny, aby všechno pověděly, co kdo ví o komorním hospodářství a jak by se dalo napravit. Rozeslané dotazy dotýkaly se nejen české komory ale i slezské a jmenovitě také rentmistrovského úřadu na Moravě.

* * *

V markrabství provedly se osobní změny v úřadě rentmistrovském mnohem klidněji, protože hlavní věc stala se již na sklonku vlády Ferdinanda III. a byl také úřad moravský menší a tudíž za méně důležitý pokládán. Nicméně dal si král Leopold I. předložit seznamy úředníků i jejich kvalifikace a zastavil jako v Čechách všechny platy jejich, pokud znovu nebyli jmenováni. Potvrzení toto vydáno bylo 8. ledna 1658. Rentmistrem zůstal bývalý komorník císaře Ferdinanda III. Antonín von Heimb (také píše se Haimb) se služným 1000 zl. a sice aniž by musil složit kauci nebo poskytnouti půjčku; kontrollorem potvrzen František Eggel, obdržev 450 zl. ročně; pak rovněž i všickni výběřci kontribuce, tácu, prodavači soli, pojezdni při dozoru nad obchodem solním a mýty byli v úřadech svých potvrzeni, když složili kauci a dali od sebe reversy. Platy jejich byly neveliké, 50 až 400 zl. ročně. Tři z těchto nižších úředníků byli propuštěni; *) mezi nimi nacházel se Filip

*) Jména ve výtazích z akt dvorské komory u D'Elverta Finanzen II. str. 16 a násl. Srovnej také Finanzen I. str. 338—341.

Jakub Widemann, kterýž až dosud spravoval 4 úřady. Byl v Uherském Hradišti vrehním výběřím mýta, výběřím táci i kontribuce a obstarával prodej gmundenské soli. Panovník prohlásil takovéto spojení četných funkcí za ne-správné. Později r. 1659 byl Widemann znovu ustanoven, ale zůstaly mu jen mýto a sůl, kdežto pro výběr táci a kontribuce jmenován nový úředník.

Hned r. 1657 poslán na Moravu dvorní puchalter Michal Kern, aby prohlédl dosavadní instrukce všech úředníků a výběřích, rentmistrovskému úřadu podřízených, a navrhl potřebné změny. Kern shledal instrukce v pořádku, protože teprve v nedávných letech byly obnovovány a dle potřeb doby změněny. Za to silně namáhal se ve smyslu nařízení od krále sobě daného, aby vyšetřil, kde by se co uspořiti dalo. Dvorská komora vyžádala si již 20. listopadu 1657 podání seznamu všech úředníků, které panovník platiti musil, buď ze příjmů komorních anebo z berní, které Moravané pravidelně povolovali tak, že císař zemské úředníky sám z nich vydržeti musil. Z úředníků úřadu rentmistrovského nedal se nikdo více propustiti, protože beztoho vše již za Ferdinanda III. na nejmenší počet bylo zredukováno; ale za to mezi úředníky zemskými bylo prý možno způsobiti velké proměny v tom smyslu, aby panovníka méně stáli a tudíž výnos berně k vlastní jeho dispozici byl větší.

Ze soupisu v prosinci 1657 králi předloženého vidíme celý seznam tehdejšího úřednictva v markrabství i s jeho platy.

Při tribunále předsedal zemský hejtman s platem 4000 zl., pak byl kancelér (1200 zl.) čtyři assessori (po 800 zl.), *) dva sekretáři, český a německý (po 500 zl.), dva registroři, český a německý (po 300 zl.), dva koncipisti, český a německý (po 300 zl.), translator (233 zl. 20 kr.), 6 kancelistů (po 175 zl.), dva sluhové (po 58 zl. 20 kr.) a topič (46 zl. 40 kr.). Summa platu ročního obnášela 12.048 zl. 40 kr. — Při deskách zemských byl nejv. písař (600 zl.), podkomoří (500 zl.), místosudí (500 zl.), místopísař (500 zl.), purkrabí (250 zl.), menší písař (300 zl.) registroř (200 zl.), ingrossator (175 zl.), dva kancelisti (po 120 zl.), dva komorníci (po 120 zl.), dveřní (58 zl. 20 kr.), dva drabantí (po 50 zl.). Summa ročního platu 3663 zl. 20 kr.

Krajských hejtmanů bylo šest;

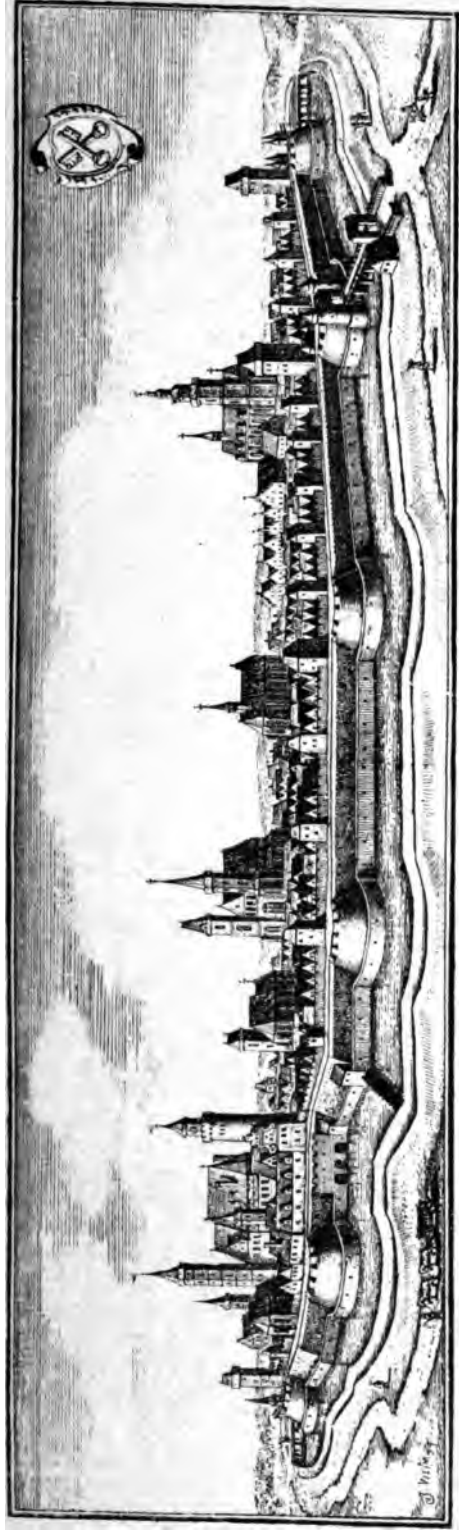
*) Kancelér Jan Ivanský byl Čech; dva assessori, Jan Jakardovský a Valentin Karras, rovněž; ostatní dva, Jan Křišťof Zehentner a Jos. Ferd. Wiszner, byli národnosti německé.

v Olomoucku dva (počítáno také za dva kraje) v ostatních krajích po jednom. Pět z nich bylo ze stavu panského a měli po 800 zl. ročně, jeden byl rytíř a měl 500 zl. ročně, tedy dohromady 4500 zl. — Zemských lékařů bylo osm; proto-medicus čili první zemský lékař se sůlem v Brně bral ročně 700 zl., ostatní jakožto krajské lékaři po 466 zl. 40 kr. Jednou sumou 3966 zl. 40 kr. — Moravský prokurátor komorní bral ročně 600 zl. Dosud měl ten úřad Jiří Stanislav Pešat z Moravan, ale v srpnu 1659 složen a jmenován na jeho místě Gotfrid Wanschwitz s tímž platem. — Vedle toho bral ještě Olomoucký velitel vojenský 1800 zl. z rentmistrovského úřadu, a pak platilo se tak zvaným portášům, čili věrným Valachům, kteří stáli na stráží a vedli boj proti loupežníkům a škůdcům zemským. R. 1657 obnášel roční plat pro ně 636 zl. a pozdější léta býval ještě o něco vyšší.

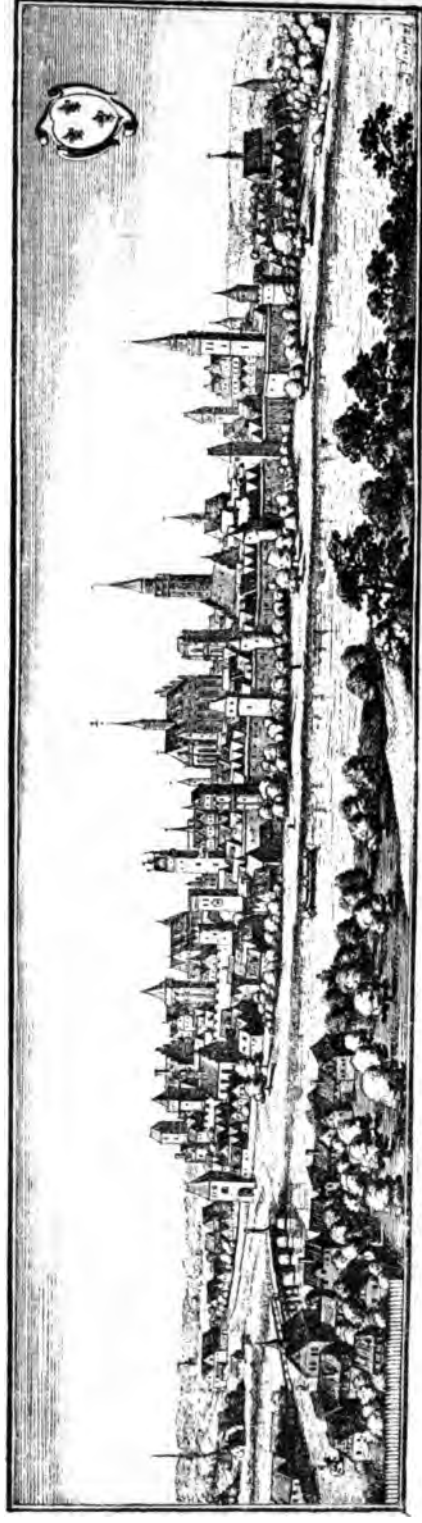
Tudíž z berní na sněmě povolovaných musilo platiti se ročně na zemské úřady a úředníky přes 27 tisíc zlatých: summa to u poměru k Čechům nepopíratelně příliš veliká. A přece nevěděl rentmistrovský úřad, kde by navrhl nějaké zmenšení vydajů, ač mluvilo se o velkých proměnách a zdálo se, že vydaj nejméně o polovičku se zmenší. Ale na konec nevěděl si rentmistr rady a navrhl, aby na ten čas zůstalo vše při dosavadním způsobu. Nejvýše o nějakého assessora při tribunále a pak o jednoho nebo dva lékaře mělo býti méně. Následkem toho nestalo se téměř pranic a veliké obávání, co úředníkům bude propuštěno, bez očekávaných výsledků pomínulo. Toliko na příště za krajské hejtmany dle možnosti ustanovovány osoby stavu rytířského, protože se spokojily s menším platem. Počátek učiněn hned tuším r. 1657 v kraji Jihlavském.

Velmi ostře dokročeno proti bývalému rentmistrovi Mikulášovi Nusserovi z Nusseggu. *) Muž tento sloužil celkem 54 léta a z císařského komorníka povýšen k úřadu rentmistrovskému i dosáhl šlechtictví, zemských statků a hojných darů. Ale nepočínal si správně, což se dlouho nepozorovalo, a když se potom vidělo, zachovávala dlouho ještě k starému úředníkovi nemístná šetrnost. Konečně byl přísně napomenut, aby učinil pořádek a na začátku 1657 ze služby propuštěn i k zodpovědnosti pohnán. Proceas s bývalým rentmistrem prodělal mnoho různých oklik a fází; na konec zkonfiskován za účetní

*) Akta dvorské komory u d'Elverta Finanzen II. 23—29; vedle toho téhož Verwaltungs-geschichte 283 a násl.

Lehnice. (Dle Merianovy topografie Čech, Moravy a Slezska z r. 1650.)

Nissa. (Dle Merianovy topografie Čech, Moravy a Slezska z r. 1650.)

resty (asi 45000 zl.) jeho nemovitý majetek a zapsán deskami praesidentovi dvorské komory hraběti Sinzendorfovi. R. 1662 žádal 81letý Nusser o revisi svého processu a o milost; povoleno mu 50.000 zl. roční pense za revers, že ani on ani jeho děti nebudou zdvihati nároky na nemovitý majetek jim skoufiskovaný. — Process proti Nusserovi měl za následek nařízení (26. března 1661), aby rentmistrovský úřad posílal měsíčně výtahy z účtů svých dvorské komoře.

Úřad deputovaných nad nápojovým tácem a obchodem solním.

O lepší zřízení tohoto úřadu, kterýž velikou moc na sebe potáhl a proti vůli nejv. úředníků zemských i komory české působnost svou stále šířil, jednáno bylo za pobytu krále Leopolda I. v Praze v četných schůzkách těch členů dvorské komory, kteří do hlavního města Čech s králem byli přijeli. Ale neuzavřeno nic, pokud dvorská komora ve Vídni zůstavši nebyla o všech návrzích spravena a nepodala o nich dobré zdání.

Především šlo o hraběte Jana Ant. Losiho z Losinthalu, předního a všemohoucího až dosud člena úřadu deputovaných, kterýž měl hodnost dvorského komorního rady a titul inspektora. Losi několikrát již zadal za propuštěnou a teď obnovil žádost svou. Mínil-li to upřímně, nevíme, ale nepodobá se; pokaždé dal znovu se „uprositi“, aby inspektorem zůstal a nyní táž hra se opakovala. Losi po dlouhém zdráhání slíbil zůstat v čele úřadu deputovaných, až do té doby, pokud veškeré summy, které dvoru zapůjčil, nebudou splaceny. Kdyby potom odešel do Vídně, aby při dvorské komoře dále sloužil, měl míti hodnost jakéhosi vrchního dozorce čili superintendenta nad českým úřadem deputovaných.

Druhý deputovaný Jan Pavel Bartolotti zemřel někdy na sklonku panování Ferdinanda III. O místo po něm ucházeli se tři kandidáti. *) Dvorská komora i Losi uznali, že nejschopnější z nich jest Wolf Hönig, který již v letech 1647—1650 deputovaným býval. Nabízel dvorské komoře za obdržení místa půjčku 30 tisíc zlatých, kteréž se sice měly zúročiti, ale ne vypovědět: teprve když by zemřel a nebo úřad složil, měl jeho nástupce rovněž tak velikou summu položiti,

aby Hönigovi nebo jeho dědicům kapitál se mohl navrátiti. Dvorské komoře zdála se nabídka tato býti skrovnou; tudíž navrhla, aby se s Hönigem o větší půjčku (až do 50 tisíc) jednalo. On potom uvolil se dáti 35 tisíc a byl 12. prosince 1657 za deputovaného nově ustanoven, kdežto Losi téhož dne byl v inspektorství potvrzen. Ve příčině půjčky Hönigovy učiněno pak opatření, že bude dostávat 6 ze sta, ale nemá práva dáti výpověď, pokud dluhy Losiho a Bartolottovy nebudou splaceny; kdyby potom vypověděl půjčený kapitál, měl zvláštním reversem dáti komoře do zástavy celé ostatní jmění své, na místě služební kauce.

Dvorská komora přála si, aby oba deputovaní, jako jindy bývalo, za správu i vedení účtů byli odpovědní, ale to se nedalo provésti, pokud Losi zůstával v úřadě. Neboť on, od té doby co obdržel titul inspektora, vedl jenom vrchní dozor, kdežto za veškerou práci a ostatní úřední personál odpovídati musil druhý deputovaný. Tak to tedy zůstalo i na dále, a v resoluci císařské ze dne 12. prosince 1657 ustanoveno, že Hönig účty musí sám spravovati a za ně odpovídati, jakož i ručiti za pokladníka, písaře úřadu solního a za správce solních skladů v Linci, v Mauthhausenu, Cáhlově, Budějovicích, v Týně nad Vltavou, v Litoměřicích, v Kolíně, i všude tam, kde by později solní sklady se zřídily. Až jednou Losi nynějšího úřadu se vzdá, měli potom oba deputovaní společně za celé úřadování i za ostatní personál odpovídati, a směli od podřízených úředníků pro lepší jistotu vybirati si kauce.

Platu obdrželi, za vedení solního obchodu, hrabě Losi 2000 zl. (komora navrhovala 1500 zl.) a Hönig 1000 zl.; mimo to 400 zl. na „puchaltera“ a 116 zl. 40 kr. na kancelářské potřeby. Vedle toho přiřknuty jim oběma na rovný podíl, jako dříve bývalo, 4 procenta ze všech z tácu nápojového vybraných a odvedených peněz; ale musili si jisté práce písařské z této summy sami zaplatiti. *) Nic neměli obdržeti za pivo, které vypili vojáci, poněvadž z něho se žádný tác neodváděl. V tom byl rozdíl proti dřívějšímu, kdy deputovaní uvedli v počet i toto pivo a kolik by byl z něho panovník tácu obdržel, a pak si z této fiktivní summy také 4 procenta pro sebe brali, takže tímto způsobem ze summy skutečně odvedené dostávali více nežli 4 ze sta. Při nastou-

*) Účetní rada při dolnorakouské puchalterii Krištof Fridr. Hausen, Wolf Hönig, již od předešle známý, a komorník zemského císaře Krištof Schreier.

*) Viz můj článek v Č. Č. Musea 1892 str. 80. Tam zevrubněji vyloženo, komu a co z příjmů svých platili deputovaní a komu panovník. Tak to zůstalo i za Leopolda I.

pení Leopoldově chtěli míti za práci s účtováním piva pro vojáky aspoň 2 procenta a dvorská komora žádost jejich podporovala, ale panovník ji zamítl.

Při výběru dávky nápojové ukazovaly se četné nesprávnosti, tudíž Losimu a Hönigovi nařízeno, aby od výběrčích dali si hned dáti kauce a připravili návrhy nových instrukcí pro celý úřad svůj a veškerá jeho odvětví, kteréž měli předložiti v čase co nejbližším dvorské komoře ke schválení. — Jak již jsem se při výkladu organizace české komory zmínil, bylo deputovaným oznámeno, že zkoumáním účtů jejich nebude na příště konati puchalterie české komory, nýbrž komora dvorská a její účetní oddělení, a sice platilo toto nové nařízení od 1. ledna 1658.

Za další úředníky vyšší, které panovník sám platil, byli ustanoveni: za kontrollora nad tákem nápojovým dosavadní sekretář hraběte Losiho Jiří Schweizerstein,*) za kontrollora nad obchodem solním dosavadní úředník Petr Pavel Göpfer. Oba obdrželi platu po 500 zl. a 23 zl. 20 kr. paušálu kancelářského. Musili dáti od sebe po reversu a položití kauci, nevím jak vysokou. Göpfer požíval 200 zl. vedlejšího ročního přídávku, kterýž mu udělil císař Ferdinand III., ale resolucí krále Leopolda I. bylo to zrušeno. Dosavadní vrchní písař obchodu solního byl pro různé nepoctivosti ze služby propuštěn a na jeho místo ustanoven Jan Vilém Marcus, jemuž dáno 300 zl. ročně.

Osazení ostatních míst ponecháno deputovaným, ale ne dříve, pokud nebudou vyhotoveny instrukce a pokud se neuvidí, zdaž by počet úředníků a služebníků nedal se zmenšiti. Proti tomu však vyslovila se i dvorská komora i hrabě Losi na samém prvopočátku jednání o reformu úřadu deputovaných, tak že potom větší počet nižšího úřednictva a služebnictva buď nově ustanoven nebo nově potvrzen byl, nežli býval za dřívější doby. Deputovaným pak ihned r. 1657 přiručeno právo neschopné nebo neposlušné podřízence s vědomím dvorské komory sesazovati a jiné na jich místa ustanovovati.

Když již bylo vyjednáno, že hrabě Losi

*) Ucházeli se tři kandidáti: pomocný úředník (Reitdiener) od dvorní puchalterie Liborius Lammer, vídeňský měšťan Jan Vilém Marcus a jmenovaný Schweizerstein. Jedna část komorních radů byla by ráda prosadila jmenování Lammerse, protože jest „pražské dítě“, umí česky a jest dobře kvalifikován; ale vůči Schweizersteinovi, kterýž těšil se mnohým protekcí hraběte Losiho, jehož vůle musila se respektovati „již pro veliké anticipace, které poskytoval,“ netroufala si rozhodněji přání své vysloviti.

znovu přijme úřad inspektorský, vymínil si ještě jednu velmí důležitou, v zájmu služby ovšem dosti potřebnou pravomoc. Byl vrchním dozorcem obchodu, který panovník vedl v Čechách se solí Gmundenskou. Kdo odjinud sůl bral, buďsi z Bavor nebo ze Sas, musil platiti z ní jisté a sice vysoké clo, kteréž na hranicích vybírali zvláštní výběrčí, podřízení ne deputovaným než české komoře. Losi tedy žádal, aby české komoře bylo nařízeno, že musí všem výběrčím solního cla poručiti, aby vyslaným od úřadu deputovaných na požádání předkládali své knihy, účetní zápisky a počet palet, protože jen tak dá se docíliti kontroly a mohou deputovaní zveděti, kolik cizí soli do Čech se dováží a zdaž se přitom všecko pořádně zachovává, co jest předepsáno. Dále mělo býti poručeno, aby česká komora byla povinna deputovaným učiniti sdělení, kdykoli vyšle na hranice komisaře k visitaci celního hospodářství, a to proto, aby vždycky někdo od úřadu deputovaných mohl jeti sebou. Losi vypočetl, že při společné jízdě ušetří se na povozech a bezpečných průvodech a že oba úřady, komora i deputovaní, uvidí vždy stejnou dobou, kde celnictví vázne, a co pro budoucnost třeba jest zariditi. — Král Leopold uznal k radě dvorské komory, že žádost hraběte Losiho jest spravedlivá a téhož dne (12. prosince 1657), kdy jej potvrdil za inspektora, uaridil české komoře, aby se na příště dle těchto přání řídila. Co tomu komora říkala, nevím, ale neupřesňuje, že asi nebyla spokojena s tím, když hrabě Losi, uměje dobře zastříti se interessem financí panovníkových, dovedl zasáhnouti do jejího ústrojí a obdržel moc, aby mohl kontrolovati její činnost.

Oba deputovaní zasedli ihned k sepsání potřebných návrhů pro nové instrukce, kteréž potom poslány ke schválení dvorské komoře a, když tam trochu byly poopraveny, od císaře Leopolda I. dne 31. října 1658 byly vydány.

Losi, jakožto inspektor, který měl mnoho práv, ale málo povinností, neobdržel žádnou instrukci. Druhý deputovaný Wolf Hönig za to tím obšírnější, kteráž byla sepsána tak, aby se hodila pro oba deputované, kdyby jednou Losi odešel a nástupce jeho nebyl více inspektorem, nýbrž s Wolfem Hönigem v rovných právech a se stejnými jako on povinnostmi. Rovněž nové instrukce obdrželi oba kontroloři, Petr Pavel Göpfer a Jiří Schweizerstein. — Věcný obsah jejich bude později předmětem našeho líčení. Pokud pak formální organizace úřadu deputovaných se týče, bylo nařízeno v nich následující.

Wolf Hönig musil úřadovati dopoledne i odpoledne a sice v celnici u Karlova mostu; ráno od 7—10 hodin měl se zaměstnávat obchodem solním, odpůldne od 1—4 tácem nápojovým. Ve všech věcech svého úřadu odvislým byl od dvorské komory vídeňské, s níž musil při každé příležitosti se dorozumívati, zejména přišlo-li něco mimořádného, co instrukce předvídati nemohla. Rovněž tak nesměl ničehož podnikati bez vědomí a úřady s hrabětem Losim z Losinthalu. Každého čtvrt léta byl povinen vykonati prohlídku u všech výběrčích v městech královských, a shledal-li kde nepořádky, musil o nich učiniti oznámení, po případě podati i návrhy na odstranění liknavých úředníků. Pokladny na peníze zřízeny dvě, jedna pro důchod solní, druhá pro příjmy z nápojů. Po jednom klíči k nim měl Hönig a druhý pak vždy ten z obou kontrollorů, jehož se kassa dotýkala. Bez nich nemohly se kassy otevřít ani žádné vydání učiniti. Podrobná opatření ustanovena pro případ, že by některý z kontrollorů odcestovati musil a nebo onemocněl.

Pro přehlídky solních skladů a pohraničního obchodu se solí neurčeny doby, kolikráte za rok se dítí mají; řečeno jen, že dostávají má Hönig na cestovní útraty k těmto vyjíždkám celkem 300 zl., jako měl jeho předchůdce. Z kontrabandů 2 díly připadati měly fisku, třetí díl buď deputovaným anebo udavači. — Vedle Höniga také oba kontrollorů byli povinni jezdit na revise a sice nad tácem nápojovým Schweizerstein, nad solí Göpfer. Diety jejich obnášely 6 zl. 30 kr. denně.*) Bylo-li třeba, mohli také zřízenci z velkých solních skladů posílání býti na úřední cesty a zaručovali se jim diety 3 zl. denně.

Při ústředním úřadě deputovaných ustanovení, vedle úředníků již jmenovaných, ještě pokladník, patrně pro správu běžných peněz, s platem 500 zl., dva skladníci a zároveň prodáváci soli s platem dohromady 192 zl. a několik sluhů. Celá ostatní služba při solním obchodě zřízena velmi rozsáhle, ač pro úředníky s platy malými, takže celkem nestála reže více než za Ferdinanda III., kdy organizace solního obchodu byla mnohem skrovnější.

Především stanoveno pro Čechy mimo Prahu pět hlavních skladů soli a sice v Linci, v Mauthausenu, v Cáhlově, v Budějovicích a v Týně nad Vltavou, a tři vedlejší v Litoměřicích, v Ústí i v Kolíně na Labi. Každému představen jeden úředník; u hlavních skladů měl služného 300 —

400 zl., u vedlejších 55—60 zl. ročně. Jim k ruce přidán personál služebný s nepatrným platem a pak dostávali paušál na potřeby úřední. Celkový náklad roční na to vše obnášel asi 2800 zl.

Potom zřízeny okresy pro solní pojezdné, jichž povinnosti bylo objížděti krajinu jim vykázanou a dohlížeti, jestli se neděje nic nesprávného, jmenovitě, zdaž cizí sol podloudně se nedováží, zdaž gmundenská sol se neprodává dražší nežli ustanoveno a t. p. Platu měli pojezdni 144—150 zl. ročně a v některých krajinách mívali i substituta s menším platem. Vedle toho měli pojezdni ještě pod sebou místní dozorce, jichž roční odměna obnášela 8—20 po případe i 30 zl. ročně.

Okresy solního dozoru pohraničního byly následující: 1. Jablonský (Gabel) s místním dozorcem v Hrádku (Grottau), Chrastavě, Mergenthale, Šluknově, Wölmsdorfě,*) Lobendavě (Lobendau), Hřensku, v České Kamenici, ve Fridlandě, v Liberci a v Jablonném; 2. Ustecký s místním dozorcem v Souwaldě, v Petrovicích (Peterswalde), ve Schneebergu, v Johnsdorfě (na panství Kamenickém), v Ladungu (na panství Duchcovském), ve Hrobech, v Krupce, v Hunčíně (Hunstein) a v Nielsbergu (na panství Bilinském); 3. Přísečnický s místním dozorcem tamže, pak v Kupferbergu, Schmiedebergu, v Českém Wiesenthalu, Vejprtech, Božímu Daru, Blatné a Jachymově; 4. Chebský s místním dozorcem tamže, pak ve Wildštejně, Aši, Fribusu, Neudeku, Kraslici, Schönbachu, v Zadní Chodové, Kynžvartě a Albenreuthě;**) 5. Tachovský s místním dozorcem tamže, v Rosshauptě, v Nové vsi (u Přimdy) Mutěnině (Muttersdorf), v Klenči, Münchsdořě a v Schönwaldě;**) 6. Domažlický s místním dozorcem tamže, v Neumarktě, ve Svaté Kateřině a v Eisenstrasse;†) v těchto místech byl počet dozorců větší nežli jinde; 7. Prahenský s místním dozorcem v Kašperských Horách, Hartmanicích, Vimperce, Volarech, v Planě (Oberplan), v dolní Vltavici, ve Frieberku a v hořejším Marteschlagu. Oba poslední jmenované okresy teprve touto instrukcí obdržely dokonalé zařízení, a jako

*) V instrukci: „Wollenstorff“.

**) Tato organizace okresu Přísečnického a Chebského byla docela nova; předtím bylo zde zařízení chatrné.

*) Ještě ve dvou místech, které se jmenují v instrukci: Weichen-Sulz a Cronadin! Nevím, která nynější místa se tím míní.

†) U místa, které sluje v instrukci „Oehmerwald“ byl ustanoven „Schraukenwarter“ s odměnou 6 zl. ročně.

*) Za Ferdinanda III. 7 zl. 30 kr. denně.

▼ Domažlickém tak také v Pracheňském byl větší počet podpojezdých a hlídačů při šraňcích pohraničních. *)

Potom zorganizována služba výběrčích tácu nápojového a sice prozatím ve městech královských (byť i v zástavě se nalézajících) a věnných. Jak věc byla zřízena v Praze, není v instrukci označeno, ale v ostatních všech městech ustanovení na větším díle noví výběrčí, a sice v Litoměřicích (85), **) Mělníce (30), Ústí nad Labem (30), v Žatci (60), v Lounech, Mostě, Kadani, Jirkově, Chomútově a Rakovníce (ve všech po 40 zl.), v Berouně (30), Rokycanech (30), Německém Brodě (35), Kouřimi (30), Kolíně (40), Českém Brodě (24), Čáslavi (40), Mladé Boleslavi (60), Nymburce (30), Sušici (35), Písku (40), Chrudimi (40), v Mýtě Vysokém (30), v Poličce (30), v Klatovech (52), v Domažlicích (30), ve Stříbře (30), v Táboře (40), v Pelhřimově (30), v Hradci Králové (50), ve Dvoře Králové, v Novém Bydžově, v Jaroměři, v Trutnově, Lokti, Karlových Varech (ve všech po 30 zl.) a v Chebě (60 zl.). Zvláštní resoluci přislíbil panovník co se týkalo nápojového tácu v městech horních a na královských statech.

Nejen v instrukci, ale také v nařízení již dříve o sobě vydaném ***) poroučelo se místodržícím, krajským hejtmánům, a všem obyvatelům království, aby za všech okolností deputovaným při službě byli nápomocni a stanovena určitá pravidla pro případ různých možných sporů a konfliktů, jakož i pro případ nutné změny právě vydané instrukce.

Oběma kontrollorům Göpferovi a Schweizersteinovi, vedle toho ve zvláštních, kratších instrukcích dávalo se poučení, jak mají úřadovati, kdy do kanceláře choditi, co všechno na starosti míti a jak především k tomu přihlížeti, aby první byli v úřadě a poslední odcházeli domů. Pro způsob účtování došlých peněz sestavena ve všech třech instrukcích pravidla nejméně o 50 člancích.

Dříve než se deputovaní nadáli, jednalo se již o částečnou změnu instrukcí a sice té částky jejich, která se týkala solních skladů. — Bylo vypravováno, že stavové nepřestávali od dlouhé doby žádati panovníka, aby zřídil více solních

skladů v Čechách. Z pravidla žádost taková dostala se do sněmovního snesení s nějakým nedostí určitým slibem se strany vlády a pak se vyplnilo z toho velmi málo nebo i nic, protože deputovaní byli proti rozmnožení skladů, a sice mezi jiným také z velmi vážného důvodu: nebyli by totiž zhusta měli, čím je zásobiti, protože nebylo možno tolik soli z Gmundenu obdržeti, co jí v Čechách bylo třeba.

Český sněm r. 1658/59 však s velikým důrazem opakoval svou žádost a v odpovědi na proposici královskou téměř na první místo postavil požadavek o zřízení nových skladů solních. Dvorská kancelář se rovněž za to přimlouvala, ukazujíc, že již po tolikráte se prosba stavů opakuje, a že by dvorská komora měla aspoň všechna starší akta v této věci vyhledati, aby se přece vidělo, zdaž se až dosud nějaké kroky v tomto směru staly, anebo aspoň nějaké návrhy jsou připraveny. Dvorská komora k tomu odpověděla, že se chce přičiniti, aby stavům stalo se po vůli. A téhož ještě dne (27. ledna 1659) poslala obnovenou žádost sněmu českým deputovaným k vyjádření.

Stavové žádali, jako r. 1654, o zřízení solních skladů v Prachaticích, v Sušici nebo v Klatovech, v Plzni, Žatci, Hradci Králové a Mladé Boleslavi. Panovník dle tištěného snesení slíbil „co nejdříve“ žádosti této vyhověti, ale deputovaní čeští odpověděli na dotaz dvorské komory teprve v březnu 1659, že sice proti novým solním skladům ve jmenovaných městech ničehož nenamítají, ale přitom ukázali na veliké obtíže, s nimiž to bude spojeno. Souvisely nesnáze tyto s celým tehdejší stavem solního obchodu vůbec, o němž zevrubnější výklad podán bude v jiné souvislosti. — Zde jen tolik podotknouti sluší, že nové sklady prozatím nezařizeny v míře od stavů žádané a že tedy také na organizaci solního úřednictva, vyložené v instrukci z r. 1658, na tu chvíli nic se neproměnilo.

* * *

Když jsme vylíčili zřízení komory, rentmistrovského úřadu a úřadu deputovaných, pohledneme se po činnosti jejich a sice tak, že vyložíme, jaké pokusy se staly o nové zdroje příjmů státních a jak vedly se a spravovaly ty příjmy, které panovníkovi od dávných dob v zemích našich náležely. Proti možné výtce, že snad příliš mnoho místa věnujeme této hospodářské stránce správy státní, již předem připomínáme, že na základě, který zbudoval se po Westfálském míru, spočívala správa státní

*) Instrukce Leopoldova ze dne 31. října 1658 zavírá v sobě při výpočtu míst, kde se dozorcí nad obchodem solním ustanovovali, mnoho zajímavých a pro místní dějiny i důležitých podrobností, kteréž musil jsem však mlčením pominouti.

**) Číslo v závorce označuje roční plat výběrčích, z něhož dobře dá se souditi na poměrnou lidnatost.

***) 1657, 27. října (finanční archiv).

v našich zemích až do r. 1848, a že tedy bylo nutno zdržeti se u věci trochu obšírněji, aby další vypravování netrpělo nejasností.

Pokusy o zdroje nových příjmů komorních.

Při stávajících národohospodářských, jmenovitě zemědělských, průmyslových a obchodních poměrech v našich zemích, bylo příliš patrné, že berně sněmem povolované, byť i rok od roku více se požadovalo, nikdy nepostačí ku splacení starých dluhů a na nové veliké potřeby státní. Jen tehdy, kdyby stát byl mohl omeziti se na výlohy co nejnutnější a mezitím byl učinil co nejvýdatnější kroky k polepšení hmotných poměrů obyvatelstva, bylo by se dalo časem docíliti, že by sněmovní berně byly vynášely tolik, kolik stát i země pro sebe potřebovaly. Ale pro tuto dlouhou, nesnadnou, zhusta i nejistou cestu, nedovedl se nikdo z tehdejších státníků Leopolda I. rozhodnouti a také zdálo se, že není ani kdy na pokusy, které mohly nésti ovoce teprve po dlouhých letech. Denní potřeby vždy a neustále rostoucí nutily kruhy vládní, aby pomyslelo se na cesty co možná krátké a způsoby co možná jednoduché, jež by k finančním úspěchům vedly.

Hrabě Sinzendorf, tehdejší všemohoucí prezident dvorské komory, přičiňoval se velice, aby mohl ukázati panovníkovi, že za jeho správy jest vždy peněz dostatek a při každé nové obtíži, že nalezne se nový zdroj dobrých důchodů. Ale přičiňivost tato, kteréž každý prostředek byl dobrý, jen když byl spojen s úspěchem zevním, mohla jen jistou dobu prováděti se se zdarem, na konec však musilo dojíti ke — katastrofě. Také k ní došlo, dříve než se Sinzendorf nadál. A to proto, že prezident dvorské komory vedle právě vzpomenuté základní vady systému svého, byl muž zistný; z počátku jen málo, ale postupem let vždy více a více sám se obohacoval, takže při největším napjetí komorních orgánů důchody panovníkovy stále byly nevydatnější, kdežto Sinzendorf stával se bohatcem bez míry velikým a nadutým.

Měl sice prezident dvorské komory od počátku vystupování svého proti sobě opozici, ale byla slabá, hlavně proto, že úspěchy byly na jeho straně a že odpor proti finančním operacím dvorské komory vypadal zhusta jako nechuť k placení vůbec, a tudíž Sinzendorf snadno opozici přemáhal. Nicméně nesluší se zamlčeti, že ve Vídni kníže Václav Euseb z Lobkovic od prvopočátku vlády Leopoldovy byl protivníkem prezidentovým, a v Če-

chách pak především hrabě Bernard Ignác z Martinic, tehdejší nejvyšší purkrabí, nepřestával při každé příležitosti brojiti proti správě dvorské komory i důvěrného přítele a soudruha Sinzendorfova hraběte J. A. Losiho z Losinthalu. Odpor tento byl potom podporován horlivě i od četných vysokých úředníků a šlechticů ze zemí rakouských. — Na počátku vlády Leopoldovy však, jak praveno, Sinzendorf těšil se neobmezené důvěře a jeho slovo rozhodovalo ve všem, co peněz a důchodů komorních se týkalo, ať si protivníci jeho namáhali se sebe více.

Hrabě Sinzendorf, ujav se komorního předsednictví, odstranil poněmáhle všechny dosavadní rady a obsadil místa jejich svými přívrženci a přáteli. Že si za to od nich dával platiti, bylo první velmi stinnou stránkou jeho úřadování. Potom skupoval dluhy dvorské, takže za krátko byl největším a téměř jediným věřitelem panovníka. Přitom počínal si rovněž nepoctivě. Švolával věřitele a skupoval pohledávky jejich za laciný peněz, nejvýše za polovičku skutečné hodnoty, tvářel se, jakoby tak činil s vědomím dvora. Věřitelé dali si říci, ale úvěr panovníkův utrpěl tím poškození velmi citelného, aniž měl z toho dvůr jaký prospěch, protože Sinzendorf požadoval pak zaplacení celých sum a ne snad jenom toho, co za dluhy skutečné zaplatil. *)

Abyste ukázal co dovede, rozhodl se prezident dvorské komory hned r. 1657 rozmnožiti důchody panovnícké zvýšením takových příjmů králových, které dalo se dosíci bez svolení sněmovního. Komory měly vybírati a odváděti veliké peníze, aby panovník od sněmů byl co možná neodvislým. Nebylo v tom nic původního, nýbrž celý plán Sinzendorfovův spočíval na vzorech jiných států, a mělo dle něho jenom rozhodněji než za Ferdinanda III. spočívatí celé finanční hospodářství na akci zech. **) Že se tento způsob dvorním druhům bude zamlouvati, o tom nemohlo býti pochybnosti.

Za věrné pomocníky vyhlédl si k tomu hraběte Losiho, radu dvorské komory Václava Hegenmüllera a radu slezské komory Michala Wellyho. Tito tři mužové měli mu podati (1657) návrhy, co by se v naznačeném směru mohlo podniknouti v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Dobrá zdání jejich sice sepsána, ale podle všeho nepostačovala Sinzendorfovi, neboť není

*) Tak ličí počátky Sinzendorfova úřadování hrabě Jan Quintin Jörger v pamětním spise, podaném r. 1679 císaři Leopoldovi. Srovnej ku př. D'Elvert Finanzen str. 232.

**) Viz o nich str. 270 a 271.

potom později o nich ani řeči. Za to vyskytl se plán (1659), aby svolaly se do Vídně některé osoby ze stavů všech dědičných zemí, a na zvláštní konferenci vyložily poměry jedné každé země a dle toho našly se cesty ke zvýšení panovnických důchodů. Ale ani tento plán nevedl k výsledku. Zatím dvorská komora sama vykonala přehledku celé své registratury a shledala všechny návrhy, které za posledních let na zvýšení důchodů byly učiněny anebo aspoň vypracovány. K tomu opatřila si informace co a jak se v jiných státech v tomto směru děje. Na základě toho vypracovala podání, kteréž někdy v listopadu 1658 panovníkovi bylo předloženo. Leopold I. odevzdal je nejv. hofmistrovovi hraběti Portiovi, a v jeho bytu dne 13. prosince t. r. konána o návrzích komory delší porada.*)

Podání dvorské komory sepsáno bylo opatrně a pro počátek dosti skromně. Ne všechno, co Sinzendorf zamýšlel, bylo řečeno v něm najednou a hned, nýbrž prozatím jen malá toho částka. — Tři prostředky, budou-li zavedeny a důrazně ve všech zemích požadovány, měly zjednatí vládě zdroj nového velikého důchodu.

A sice: Předně, poplatek z dědictví, kterýž by platili všickni, kdož něco dědí, a nejsou přímými potomky (dětmi) zemřelého. Výši určovala komora na 5–6 procent z celé pozůstalé summy. Poukazovala při tom, že v jiných státech a zejména v zemích italských již dávno takováto daň jest zavedena a že nikomu, jmenovitě poddaným, nic se tím neubližuje, protože komora si vezme jenom částku toho, co někdo „titulo lucrativo“ obdržel. Nejhůře bude prý, pravil spis komorní, s duchovenstvem, které zajisté bude chtít, aby bylo od poplatku z dědictví osvobozeno a bude se dovolávat starých privilegií a exempcí, které na to má. Ale „die Zeiten und Gefahren sind unterschiedlich und leidet die Noth kein Gesetz,“ a proto má se postaráno býti, aby kněžstvo, když od tohoto poplatku bude osvobozeno, dávalo náhradou určitou roční summu. Ať prý jen se poohledne, ak „nejkřestanstější“ panovník, král francouzský, a jak republika Benátská bez ostychu na duchovenstvo nejrůznější berně ukládají! Ostatně, kdyby snad oposice kněžstva byla tuze líká, měl býti někdo ode dvora poslán do

Říma, aby u papeže svolení a nařízení v tom smyslu vymohl.

Druhý vydatný zdroj pro důchody komorní mělo býti zavedení kolkovaného papíru,*) jehož se užívalo tehdy s prospěchem v Holandsku, ve Španělsku, a dle udání dvorské komory také ve Francii.**)

— Veškeré listiny a podání, která předkládala se soudům a jiným úřadům, rovněž tak všechny ověřené opisy, které veřejnou platnost míti měly, dále smlouvy, poslední vůle, postupy a t. p. měly se psáti jen na papíře kolkovaném, sice jinak za platné se neměly pokládati. Toto ustanovení dle úmyslu dvorské komory dotýkalo se nejen všech v budoucnosti sepisovaných listin, ale mělo vztahovati se také ke všem právním a veřejným listinám v minulých dobách vyhotoveným, které u soudů a jiných úřadů se nacházely. Patrně se myslilo, buď aby se přepsaly a nebo spíše ještě obnos kolkový v penězích dodatkem zaplatil.

Třetím prostředkem finančních příjmů mělo býti zavedení všeobecné ve všech dědičných královstvích a zemích platné drobné, běžné mince (Schiedmünze, Scheidemünze), jejíž skutečná hodnota měla býti menší, nežli zač se vydávati a přijímati měla. Dvorská komora ukazovala, na doklad výnosností tohoto prostředku, na země kurfiřta Mohučského a na panství všech skoro knížat německých, kde podobný způsob od delší doby se zachovává s velikým dotýcných knížat užitek. Dle úmyslu dvorské komory měly pro dědičná království a země raziti se groše, kteréž by místo dosavadních 7 lotů „fejnu“ měly toliko 5 lotů, a krejcare, které místo 5 by měly toliko 3½ lotu. Poukazovalo se na veliký výnos, jenž by z mince této dvoru vyplynul jen při placení dvorských potřeb, a na další užitek ten, že by veškerá lehká mince cizí, které v našich zemích příliš mnoho bylo v oběhu, brzo se vytratila. Dvorská komora ovšem netajila se při tomto návrhu obavou, že by vydáním drobné mince, staré těžké druhy peněz mohly vystoupiti v ceně, ale nepokládala věc tu za tak příliš vážnou, aby se její návrh měl proto zavrhovati. Ba naopak, poukazovala k té okolnosti, že již za

*) Einführung eines gemarkten Papiers, praví se v podání.

**) Wagner, Lehrbuch der Finanzwissenschaft III., 161, praví, že ve Francii zavedl se kolkovaný papír teprv r. 1671. Ale možná, že v tom bude omyl, protože komora (jak jsem na četných případech se přesvědčil), nedovolávala se cizích zemí nikdy na prázdno, a byla by sotva troufala si učiniti tak v tomto případě.

*) Akt (1658, 13. pros.) ve finanč. archivu, odkudž s veškeré následující zprávy jsou čerpány. — Poradé přítomni: kníže Auersperg, hrabata Porcia, Kurzwarzenberg, Trautson, Oettingen a markýz Gonzaga. oru zastupovali: praesident Sinzendorf, feditel Rada rada Selb.

císaře Ferdinanda III. na něco podobného se pomýšlelo, ano nebožtík panovník že již v zásadě se také v tom smyslu rozhodl; proto měl nyní ihned státi se pokus a nové mince za několik tisíc zlatých mělo se vyraziti.

Když by císař Leopold I. se rozhodl tyto nové prostředky zavést, byla dvorská komora ochotna předložiti podrobná ustanovení, jak by se to v jednotlivých zemích mělo provést. Za hlavní zásadu však předem prý bylo třeba pokládati, aby se oznámení o nových těchto prostředcích ve všech zemích stalo najednou, a když by si stavové snad nějak stěžovati chtěli, mělo se jim říci, aby komoře ukázali k jiným zdrojům, z nichž by též příjem plynouti mohl. A pokud by tak učiniti nedovedli, mělo se vši rozhodností prováděti se vše to, na čem císař se ustanoví.

Vedle toho uzdalo se komoře za dobré, aby při této příležitosti opětovně pověděla dvoru, že se stala chyba, když se od Čechů přijal jeden million na místě dědičného tácu stavovského, a že by bylo třeba, aby ve všech zemích, kde dosud dědičný tácu se neplatí, stále a stále bylo oň žádáno až konečně bude povoleno, a komoře přibude každoroční od dalších svolení sněmovních neodvislý příjem. — Konečně dovolila si k závěrku podání svého poněkud rozpačité upozorniti dvorská komora na to, že počet dvorského úřednictva a služebnictva příliš vzrůstá a že by bylo třeba v tom se nějak omeziti, aby se něco uspořilo. Jmenovitě nebyla komora spokojena s velikým vydáním na dvorní kapellu a dovolila si poukázati k tomu, že za císaře Matiaše, jak prý ve starých aktech vyhledáno bylo, dvorní sbor hudební skládal se toliko ze 12 osob.

Jak již svrchu bylo pověděno, odevzdal císař Leopold I. návrhy dvorské komory hraběti Portiovi, u něhož se konala důvěrná porada, k níž vedle zástupců komory samé jenom nej přednější členové tajné rady byli pozváni. Zdá se však, že tam setkaly se návrhy právě vyložené s tuhým odporem, o němž bohužel nejsme docela nic zpraveni. Známe toliko výsledek porady a ten byl — odročující. Byloť usneseno, že má dvorská komora o svých návrzích a o jiných prostředcích, na které by připadla, ještě dále uvažovati, a potom zase, neřečeno ani kdy, znovu o nich tajné radě referovati. Vskutku také návrhy na získání nových příjmů komorních na ten čas se ještě neprovedly, nýbrž po nových úsilovných bojích a katastrofách politických a to mnoho let po-

zději. Jenom ve příčině mince stalo se něco, jak z dalšího vypravování uvidíme.

Byť i návrhy dvorské komory byly z větší části poodloženy, tedy aspoň tolik se dosáhlo, že se o nich již jednou mluvilo a že potom stále byly obnovovány, až konečně se přece a dosti rozhodně provedly. — Menší štěstí měly jiné pokusy a návrhy o zdroje nových příjmů, protože na větším díle byly příliš dobrodružné nebo mělké.

Za to velmi vážné, ano na svou dobu znamenité návrhy podal Gerhard Leux, bývalý dvorní kupec, nyní rada české komory. Nebyly nové, nýbrž v podstatě zavíraly v sobě totéž, oč Leux se pokoušel již za císaře Ferdinanda III. v letech 1652 a 1653,*) jenže tentokráte (počátkem r. 1660) podával ještě obšírnější, důraznější a promyšlenější motivaci záměrů svých.

Šlo mu o zřízení velikých mezinárodních trhů v Praze a ve Vídni. Co se týče Prahy dovozoval, že před „rebelií,“ t. j. před vypuknutím 30leté války, velická část světového obchodu soustředěna byla v Praze. Neboť prý nejenom on, ale ještě více deputovaný český Wolf Hönig z mladých let dobře se pamatuje, jak italské zboží vozilo se přes Bozen do Budějovic Českých i do Týna nad Vltavou a odtud po vodě do Prahy. Z Prahy se pak jako z nějakého střediska rozvázelo dále, buď do Hamburku, nebo do Slezska, Polska, Prus a Ruska. Ale během války obchod úplně zašel. I jest prý povinností komorní správy, aby se postarala o nápravu, což jest dosti snadno možno, protože Praha leží výhodněji nežli Lipsko, které bylo v posledních letech veškerý obchod s jihem stáhlo do svých zdí. Leux dával na uvážení, jaký prospěch by z toho kynul Praze, kdyby se zde zřídily mezinárodní trhy a znovu tady soustředil obchod s cizinou: jak by se zvýšily příjmy z cel a mýt, jak by solní obchod zkvětl a výnos tácu nápojového snad o celou čtvrtinu byl vyšší, když by cizí kupci a jejich faktoři v Praze se zdržovali a peníze zde utráceli. Ale nejenom to, také šlechta a poddaný lid by prý přišli k sobě, povzbudil by se u nich větší zájem pro obchod a průmysl, prodávali by lépe své plodiny a když by se vzmožil blahobyt, mohli by také platiti větší berně, z čehož opět stát by vyzískával. Aby se Leuxovi nevytýkalo, že přehání a prospěch ze zřízení mezinárodních trhů vyplývající přes míru zveličuje, doložil správnost výkladu svého kurfiřtem saským, o němž prý jest povědomo, že celý dvůr svůj vydržuje z příjmů

*) Viz str. 329 a 330.

cel a mýt placených od kupců, kteří do Lipska na trhy přijíždějí. A to přes to přese všechno, že mýta a cla v Lipsku nejsou vysoká, aby cizí kupci mohli je snadno zaplatiti a nebyli od tamějších trhů odpuzováni.

Ale návrh Leuxův předpokládal, že se pro první čas, než věc bude zavedena, cizím kupcům do Prahy jedoucím, musí dostati nějakých výsad, aby rádi přijeli a ponenáhlu navykli si na starou cestu obchodu, jako bývala před válkou třicetiletou. Proti tomu kladla dvorská komora odpor již za Ferdinanda III., protože jí šlo jen o takové prostředky, které hned k cíli vedou, a byla nepřítelkyní institucí, které teprve po letech měly nésti užitek. Leux to dobře věděl, a protože znal nepochybně smýšlení hraběte Sinzendorfa, který chtěl míti vždy jen rychlý okamžitý úspěch, a do jehož finančního plánu se návrhy teprv v budoucnosti výnosné naprosto nehodily, vynasnažil se v tomto zadání svém k císaři Leopoldovi učiniti jisté ústupky, jen aby podstatu svého návrhu zachránil.

Předložil velmi dobře promyšlenou stupnici různých poplatků, kterých cizí kupci v Praze nebo na hranici české platiti měli, přihlížeje k tomu, aby se jim příliš neublížilo a komora přece ihned aspoň něco vytěžila. Dle Leuxe mělo se platiti jedno po případě $\frac{1}{2}$ procenta pohraničního cla ze všech věcí, které by se do Prahy na mezinárodní trhy vozily, v městě pak samém jedno procento ungelu ze zboží zde prodaného aneb do skladu zvláštnímu faktorovi uloženého a $\frac{1}{2}$ procenta z toho, které by se jakožto neprodané opět dále vezlo. Podobné mělo se platiti také ze zboží, které by se toliko skrze zemi provázelo a na prodej nevykládalo. Vyjímal z nízkého tarifu toliko vzácnější věci, jako zboží zlaté, stříbrné, samet, hedbávi, a různé jemné zboží hollandské a francouzské, z něhož se mělo platiti více než $\frac{1}{2}$ —1 procento. Ti, kteří do Čech zboží přivezli a za stržené peníze zdejší plodiny i výrobky nakoupili a odváželi,*) měli z vývozu dáti tolik, kolik se v obecném celním tarifu tehdejším předpisovalo. Tu nemělo míti místa naprosto žádné osvobození a v tom spatřoval Leux také největší užitek, že domácí lidé cizincům dobře prodají a ti pak na hranici slušně z toho platiti budou. K tomu však za nezbytné pokládal Leux, aby

*) Jakožto hlavní tehdejší plodiny a výrobky, které z Čech se vyvážeti mohly, jmenuje Leux: „Getreid, Vieh, Schmalz, Butter, Käs, Wolle, Hopfen, Federn, Anis, böhm. Edelgestein, Mineralien, Kobold, Bergfarben“ a k tomu dodává „alle andern Sachen.“

byla zařízena dobrá administrace i správa („policey“), a zachovávaly se v Praze způsoby mezi obchodníky obvyklé („stylus mercantil“) jako se děje v Paříži, Benátkách, Antorfě, Amsterdame, ve Frankfurtě, Lipsku, ano i na trzích v Kremži a v Linci v zemi Rakouské.

Jiná nesnáz se zařízením mezinárodních trhů v Praze byla v tom, že by se byl musil dovoliti cizím, nekatolickým kupcům pobyt v zemi, čehož vláda patrně se obávala. Za Ferdinanda III. vymohl si Leux zvláštní slyšení u císaře, aby, ač sám věrný katolík, panovníkovi vyložil, že z toho církevním poměrům v Čechách nehrozí nijaké nebezpečnosti. Nyní, když šířeji návrhy svého předkládal císaři Leopoldovi I., dotknul se také této věci a obšírně vyložil, že dočasný pobyt nekatolických kupců v Praze po dobu trhů nikomu nebude překážeti. Neboť kupec, když jede na jarmark ve dne v noci prý přemýšlí, jak by lépe zboží prodal, čest kupeckou i úvěr si zachoval, na náboženské hádky a spory nemá prý kdy; ano často samým chvatem a spěchem ani Otčenáš se nepomodlí, neřku-li, aby začínal nějaké spory o věroučné články. Také prý mezi kupci nikdo po víře se neptá, než hledí se jen na poctivost a dobré finanční poměry (solventnost) toho, s kým obchod udělati se chce. Ostatně prý se ukázalo, že když císař ve Vídni několika cizím nekatolickým kupcům nějaký čas bydleti dovolil, stali se oni katolíky, a tak věc, které bylo se obáváno, dobré přinesla ovoce.

Z těchto všech důvodů přimlouval se Leux velmi horlivě za přijetí svých návrhů a za zřízení velikých mezinárodních trhů v Praze a pak také ve Vídni, slibuje, že i na dále hotov jest této myšlence sloužiti, a v případě potřeby i podrobnější návrhy o jednotlivostech poskytnouti.

K tomuto smělému, ale dobře vypracovanému plánu, hodil se druhý projekt Leuxův, kterýž ovšem jen za nutný doplněk prvního pokládati sluší. Mají-li býti v Praze velké trhy, musí postaráno býti o pořádné dopravné prostředky; nejlepší a nejlevnější doprava jest po vodě, tudíž musí se pomysleti na lepší splavnění řek českých, jmenovitě Vltavy a Labe. Tak soudil Leux a vyložil již své mínění Ferdinandovi III., ač stručně a bez výsledku. Při nastoupení Leopoldovy vlády, když zdálo se mu, že dvorská komora jest všem výnosným pokrokům nakloněná, obnovil projekt svůj a sice dvakráte (r. 1660 a 1663).*) S velikou obezřetností a opa-

*) Také svobodný pán Golz předložil r. 1661 nějaký návrh o splavnění Labe, o němž však mimo

trností na první místo položil interest královských statků, a ukázal, jak by se dal zvýšiti výnos jejich, kdyby z Pardubic, z Poděbrad, z Brandejsa a z Přerova všechny plodiny mohly se dovážeti do Mělníka, Litoměřic a dále. Tím doufal pro projekt svůj získati českou i dvorskou komoru.

Potom vyložil nezbytnou toho potřebu, aby především Labe od Králové Hradce až k Mělníku, po případě do Litoměřic, bylo pro plavbu v těchto lodí i vorů zařízení a ukazoval, jak nepoměrně lacino by se tato práce poříditi dala, protože na královských statech podél Labe jest dosti potřebného kamene, cihel, vápna a dříví, i dosti řemeslníků mezi robotným lidem, kteří na místě jiných robot za nepatrnou náhradu rádi budou na Labi pracovati. Ano vláda vydržovala také znamenitého inženýra pro vodní stavby, který pracoval v Holandsku, jmenovitě při velikých vodních stavbách mezi Brusselem a Antorfem, a teď byl v Uhrách zaměstnán při pracech pevnostních, velikými vodami poškozených. Leux tvrdil: kdyby dvorská komora inženýra toho do Čech zavolala a česká komora s ním o nějakou skrovnou ale slušnou náhradu za práci jeho se dohodla, že provede se splavnění rychle a se čtvrtinou prý útrat, které v předešlých časech k témuž účelu byly věnovány bez patrného prospěchu a užitku.

Leux čím dále pamětný spis psal, tím více vpravoval se do záměrů svých a byl o dokonalosti jejich přesvědčen. Viděti to patrně z nadšeného téměř způsobu, kterým vypočítává výhody, jež by ze splavnění Labe vznikly správě královských statků; neboť, praví, lépe by se prodávalo obilí, lépe ryby, kteréž tvoří nejpodstatnější část výnosu panství Pardubického, ano veškeré plodiny mohly by se voziti přímo do Hamburku a odtud do Holandska, kdež by znamenitě se zpeněžily. Ale hlavní podstatu bohatství českého spatřoval Leux již za Ferdinanda III. a ještě více v podání k císaři Leopoldovi ve dříví; o užitku, který by z vývozu jeho plynul, měl ponětí vysoké, ale nikoliv nesprávné. Pravil, že na panstvích komorních viděl ve velkém počtu kmeny, za které se v zemi stržl po 5 groších, nejvýše po půl zlatém, kdežto v Hamburku by se za kus dostalo 30—50 zl.

Kdyby se zavolali dva loďaři z Hamburku do Čech, aby pověděli, jaké dřevo ke stavbě lodí nejlépe se hodí, jak dlouhá, široká a tlustá

mají se dělati prkna, jak se mají otesávat kmeny pro stožáry, pochopili by to lidé brzo, ano naučili by se sami stavěti lodě pro plavbu polabskou, na něž by pak v zimě v letě dříví a plodiny české nakládali a do Hamburku dovážeti mohli. — Za tisíce peněz ročně přiváží se po vozech ze Slezska plátna, prostěradel, závoje, i jemných nití; kdyby Labe od Hradce Králové bylo učiněno splavným, soustředil by se všechen obchod s těmito věcmi v tomto městě a odtud by pak exportovalo se nejsnadněji do celého Německa a Holandska.

Rovněž tak jenom a jedině pořádné splavnění Vltavy od Budějovic až k Mělníku bude prý s to nyníšší cesty obchodní, jdoucí z Italie přes Bozen, Solnohradsko a Bavorsko do Nizozemí, obrátiti zase do Čech. Neboť dovoz Solnohradskem a skrze Bavorsko jest obtížný i drahý, kdežto by se věc dala zařídit tak, že by z Tyrolského Hallu kupcům se opatřil dovoz po Innu do Passova, odtud až do Hafnerzelli, pak by několik mil se vezlo zboží po vozech až do Budějovic, a odtud mohlo by již jíti po vodě do celého světa. Jestliže by i všickni kupci nedali se tímto směrem, ti kteří chtějí se zbožím na východ, do Polska a do Ruska, a nyní dělati musí velikou zajiždku, zajisté by na příště ubírali se skrze Čechy, jakožto cestou nejkratší; což by bylo spojeno s velikým výnosem na clech a se slušnými příjmy pro domácí obyvatelstvo.

Leux mluvil v pamětních spisech svých jako muž zkušený i světa znalý a není pochybnosti, že na počátku Leopoldovy vlády málo bylo lidí, kteří by tak jasně byli dovedli ukázati cesty ku povznesení průmyslu a obchodu, jako ukázal je tento bývalý kupec a nyní titulární rada české komory. Náleží tedy zajisté Leuxovi čestné místo mezi tehdejšími národními hospodáři vůbec a v našich zemích zvláště*). Proto také, pokud poměry přítomného díla dovolily, s největší stručností jsme se o nich rozepsali. Obšírněji se tak stane bohdá na jiném místě.

K praktickým výsledkům však návrhy Leuxovy na ten čas nevedly, nepochybně proto, že Sinzendorf pro takové plány měl málo smyslu; nehodilyť se do jeho systému rychlého nabývání peněz ať způsobem jakýmkoliv.

*) Na doklad našeho tvrzení viz W. Roschera, Oesterreichische Nationalökonomik unter Leopold I. v Hildebrandových Jahrbücher für Nationalökonomie u Statistik II. 18:4 str. 25—29. a 105—122. Potom srovnati sluší názory Leuxovy s tehdejšími snahami vynikajících národních hospodářů, jak vykládá je Roscher, Gesch. der Nationalökonomik str. 219. a násl.

nepatrnou zmínku (D'Elvert, Finanzen II. str. 33) nic zevrubnějšího mi povědomo není.

Viděti z dosavadního výkladu, že snahy o zdroje nových příjmů korunních celkem se nedařily, ale to nikterak nevadilo dvoru, aby opět a opět o něco nového se nepokoušel. Největší poplach způsobilo rozhodnutí císaře Leopolda, že má se obnoviti generální komise komorní (Kammer - General - Einrichtungs - Commission), kteráž byla prvotně zřízena r. 1625 a sice k hájení fisku a jeho interessů, kteréž za dob hromadných konfiskací v Čechách i na Moravě byly citelně poškozeny tím, že konfiskované statky odhadovány byly velmi nízce a kupovány za lehkou minci. Tím byly okrádány rodiny emigrantů a tím také zkracovány důchody komorní měrou neslýchanou. Generální komise r. 1625 ustanovená měla předvolati všechny ty osoby, které konfiskované, to jest fisku propadlé statky na úkor důchodů panovnických nesprávně byly koupily a měla donutiti je, aby buďto z nároku na ně vedeného platnými vývody se osvobodily, nebo zaplatily jistou náhradu do české komory. Kdoby se zdráhal zaplatiti, proti tomu měla se nastoupiti cesta právní.

Generální komise však nepořídila nic a nepozorovaně zanikla, z důvodů příliš do očí bijících. — Bylot mezi tehdejší šlechtou, kteráž konfiskované statky kupovala, tuze málo nevinných a proto vyžadoval společný interes, aby se příliš mnoho o koupích těchto nemluvalo. Nicméně Ferdinand III. obnovil generální komisi opět, nepochybně teprv po míru Westfálském, a dal ji ještě přísnější instrukce, ale věc opět skončila s nezdařem neúplnějším, takže obecně se za to mělo, že se více nevzkřísí. *)

Ale zatím byli ve Vídni lidé, kteří měli přesvědčení, že by se dalo vyzískati mnoho peněz, kdyby generální komise úkol svůj jak náležel a nebojácně provedla. Patřil k nim známý nám již hrabě Sigmund z Wolkensteina, rada české komory, kterýž však neustále ve Vídni bydlel, a potom dva radové při účtárně dvorské komory Michal Kern a Wolfgang Reischel. Všickni tři byli již za Ferdinanda III. v téže komisi a tudíž se zdá, že nabyli všelijakých zkušeností. Sotva že král Leopold I. na trůn dosedl, již byli zde se svými návrhy, jež panovník neodmítl. Ale bylo třeba vystoupiti opatrně. Proto poněmáhlu věc připravována. Jisto

jest, že obnova české komory s větším počtem rad, než praesident Vratislav navrhoval, jen proto se stala, že se na znovuzřízení generální komise pomýšlelo.

Svrchujmenovaní tři mužové sestavili ze starých akt „summární extrakt“ koupí a prodejů konfiskovaných statků a z něho bylo viděti, že nejvíce na útraty fisku obohatili se rody Lichtenšteinský, Michnovský a Marradasovský. Na základě tohoto „extraktu“ vydáno potom nařízení (1658 5. března) nejv. purkrabí hraběti Martinicovi, komornímu radovi Sigmundovi hraběti z Wolkensteina, praesidentovi české komory Alešovi hraběti Vratislavovi a bývalému prokuratoru Janu Gräffovi z Gräffenberka, aby před sebe obeslali potomky všech těch rodů, jichž otcové při koupích konfiskovaného majetku královskou komoru poškodili; měli synům a vnukům vyložiti viny otcův a vyslechnouti, jakou by chtěli dáti za to náhradu. Především a v první řadě měli předvoláni býti dědicové po knížeti Karlovi z Lichtensteina a po Pavlovi Michnovi z Vacínova.

Ale nejv. purkrabí hrabě z Martinic nesoouhlasil s touto věcí a proto také nezačalo se během r. 1658 ani tuším s obsílkami ani s výslechy. Hrabě z Martinic sepsal proti „summárnímu extraktu“ velmi rozhodné dobré zláni, v němž celou tuto akci pokládal za pochybenou a žádal císaře, aby se na něho komisařství při tom nevzkládalo (1659, 5. ledna). Zvláště ještě poslal do Vídne Jana Gräffa z Gräffenberka s celou řadou námitek, které zmíněný posel přednésti měl ústně. Ale ve Vídni neucinila oposice nejv. purkrabí prázdný dojem; dokonce se zdá, že upadl Martinic v podezření, jakoby měl i osobní příčiny k obavám, bude-li generální komise znovuzřízena.

Císař zřídil ji, o čemž místodržícím českým podána zpráva 12. května 1659. Předními členy komise byli jmenováni vynikající členové tajné rady Jan Ferdinand hrabě Portia, Jan Adolf hrabě ze Schwarzenberka, Arnošt hrabě z Ottingen a předseda dvorské komory Jiří Ludvík hrabě ze Sinzendorfu. Viděti z toho, jak pevně byl panovník odhodlán za viny otcův domáhati se náhrad od synů nebo jiných dědiců. Ale vedle těchto mužů přece všechen odpor svůj povolán také do komise nejv. purkrabí Martinic. Členy pak výkonnými byli Sigmund z Wolkensteina, Jan Gräff z Gräffenberka, Michal Kern a Wolfgang Reischel. První instrukci obdrželi 20. října 1659. Z ní viděti, že za hlavní práci jim určeno stíhati rodinu Lichtensteinskou, Michnovskou a Marradasovskou.

*) Viz Bílkovy Děje konfiskací, Úvod str. CXIX; mám však pochybnosti, zdaž správně udává se rok obnovení této komise od císaře Ferdinanda III. Dále akta finančního archivu jmenovitě z let 1659—1661 (1659 5. ledna a 20. října, 1661 12. a 13. prosince), a správy tiskem vydané u D'Elverta Finanzen II. str. 17., 21., 26. a 27.

Obslání a jednání o náhrady měli na starosti Wolkenstein a Gräff, vždy v dorozumění s hrabětem z Martinic; kdežto Kern a Reischel měli za povinnost bděti nad pracemi v účtárně a předkládati komisařům zprávu, jaká náhrada náleží fisku v každém jednotlivém případě a při každém statku nesprávně koupeném. — Členové tajné rady slouží principalkomisaři, a jim mělo se skrze zvláštního sekretáře dvorské komory, ke komisi přiděleného, o postupu práce pravidelně referovati.

Vláda slibovala si od generální komise veliký finanční výnos. Aby tudíž vyšetřování a jednání o náhrady šlo rychleji, povolil panovník při české komoře v Praze zřízení zvláštní kanceláře pro práce konceptní, opisovačské, registraturní a expediční, aby komise v tomto směru ničím nebyla zdržována. Měl býti přijat latiny, češtiny a němčiny znalý právník za referendáře a koncipistu s platem 20 kop míš. měsíčně, registrátor a zároveň expeditor s 18 kopami míš. platu, a dva dobří češtiny i němčiny znalí písaři či ingrossatoři s platem 12 kop míš. měsíčně pro každého z nich. Platy dávati se jim měly z docházejících peněz, které šlechta náhradou za viny otcův bude odváděti; pokud těchto peněz nebude, měla zatím generální komisi zakládati česká komora. — Potom ještě podrobně předepsán jednací řád komise i určeny dny, kdy musí zasedati a úřadovati.

S přípravami těmito souvisely také dvě jiné záležitosti, o nichž současně se stalo nařízení. Předně měl Michal Kern (1659, 14. ledna) podati podrobnou, spolehlivou specifikaci o dlužích váznoucích na komorách české i slezské a na moravském rentmistrovském úřadě, kteréž z valné částky vznikly prodejem konfiskovaného zboží. Dále bylo nařízeno (1659, 19. srpna), aby všem osobám, kterým komora byla dlužna nějaké peníze, jež vázly prve na konfiskovaných statcích, dosavadní zaplacený úrok od hlavní summy byl odečten. Část nároku, která potom ještě přebývala, měla se patrně platiti z peněz od generální komise dobytých. Komorní hospodářství bylo by vyřízením této věci získalo neobyčejně mnoho, ano může se říci, že od té chvíle teprv mohl nastati jakýs takýs pořádek ve správách komorních.

Není pochybnosti, že dvorská komora dobře počítala: neboť kdyby bylo došlo ku náhradám ode všech, kdož statky koupili a nedoplatili, nebo v příliš nízké ceně zakoupili, nebo špatnou mincí zaplatili, byly se musily vyzískati summy velmi veliké. — Začalo tudíž předvolávání a vyslýchání, a generální komise obdržela rozkaz

(1660, 16. dubna), aby císaři dle výkazu účtárny předložila poznamenání všech osob, které jsou obeslány a ze kterých statkův jakou náhradu fisku dáti mají. To se stalo. Ale dále se pak nepřišlo. Karel Euseb kníže z Lichtenšteina bránil se rozhodně proti placení jakékoliv náhrady, a ani potom nezměnil své stanovisko, když obdržel reskript císařský (1660, 3. dubna), v němž žádalo se od něho kategorické vyjádření, jakou chce dáti náhradu za nynější a budoucí fiskální nároky, aby dosáhl generálního absolutoria? Lichtenštejn odpověděl námitkami, z jichž vyvracením se pak komise zaměstnávala až do srpna 1660.

Zatím spojeným úsilím všech těch, kdož z jakýchkoliv příčin byli protivníky generální komise, podařilo se činnost její zmařiti. Jakými cestami to šlo, nevíme, a snad se nikdy nedozvíme; skutkem však jest, že ještě během r. 1660 komise pokenáhlu usnula. Ve Vídni nebyli z toho potěšeni a různé námitky, jakoby činností komise byly brány v pochybnost zápisy desk zemských a jakoby celá její práce byla protiústavní, pokládány tam za námitky nesprávné i směšné a sice plným právem. Dle návrhů dvorské komory rozhodla tajná rada, že generální komisi usnouti nedá a že veřejným patentem má činnost její býti ohlášena, aby každý věděl, o čem jde a nedal se falešnými zprávami klamati. Trvalo to však až do 13. prosince 1661, nežli veřejný patent byl vydán.

Z něho i z téhož dne vydaného přípisu císaře Leopolda I. ke členům komise viděti jest dosti veliké rozhorlení dvora nad dosavadním neúspěchem. Panovník praví v přípise svém, že jako každý jiný soukromník měl právo vystoupiti proti všem těm soudně, kdož ho na majetku jeho poškodili, že však hledá cestu mírnou, chtěje po dobrém se narovnat se všemi, kdož chybu v minulosti učiněnou nahlédnou a do určité lhůty se přihlásí i o náhradu dohodnou. V patentu pro veřejnost určeném vykládá se pak, že naprosto nejde o nic protiústavního ani o pochybnosti proti zápisům v deskách, než o to, aby chudí komorní věřitelé byli uspokojeni, aby zjednan byl příspěvek pro obecné potřeby, poddaným na berních se mohlo pouleviti a fiskální majetek uveden byl do pořádku. *)

*) Doslovně zní toto místo: „damit diejenige, so ein fiskalisches Guet schon so viel Jahr lang unbilliger-
weis g-nossen, dermaleins zur schuldiger Erstattung
angehalten, die nothleidende Kammerkreditores in etwas
befriediget, denen gemeinen Ausgaben ein Beitrag ge-
leistet, denen unschuldigen armen Unterthanen die Con-

Proto vyzvání všichni, kteříž od dřívějšíka obsilku měli, aby ve třech měsících před komisi se dostavili a buď pořádné nabytí majetku svého prokázali, nebo dobrovolnou náhradou zajistili sobě i svým dědicům bezpečné držení statků, které mají. Ti, kdož teprve obesláni býti měli po vydání patentu, a pak ti, kteří sami od sebe přišli na nějaké nepořádky při svém, prve fiskálním, majetku, obdrželi lhůtu jednoho roku k přihláškám a k narovnání o náhradu. Kdo by se do určeného času nepřihlásil, proti tomu mělo se vši přísností dle práva se dokročiti.

Z doby Ferdinada III. stávala ještě také komise, kteráž vyšetřovala lichvářství a podvodné zpronevěrování státního majetku (*usurari-sche pravitates et crimen peculatus*). Předsedou jejím byl nejv. purkrabí hrabě z Martinic, kterýž velmi horlivě při tom si vedl a i zvláštní pochvalu od panovníka si zasloužil (1657. 26. září). Ti, kdo z těchto přečinů byli od komise usvědčeni, měli a mohli si trest vykupovati rovněž náhradami peněžitými, kteréž jim dle vyměření komise ukládány. Stížení při této příležitosti hlavně židé. Na sklonku r. 1661, když veřejným patentem obnovena generální komise, učiněno opatření, aby starší komise proti lichvářství s ní v jedno se spojila, strany předvolávala a o náhrady s nimi se dohodovala.

Ale výsledek byl opět pranepatrný. Proti spojenému úsilí téměř veškeré šlechty, kteráž co nejrozhodněji se stavěla proti jakémukoliv vyšetřování o majetku v dobách bouřlivých zakoupením, nepořídila nic ani dvorská komora, ani tajná rada, ba ani panovník. Bylo tu sto, snad i tisíc velikých i malých interessů, které se sloučily v rozhodný odpor proti generální komisi. A v čele oposice byli nejvyšší úředníci i sám nejv. purkrabí Bernard Ignác Martinic, člen generální komise. Proto opět nedokázala nic. Některý čas obsílala k sobě různé osoby, pak vždy více a více živořila, až r. 1665 byla zrušena. Finanční výsledek zůstal nepochybně daleko za očekáváním. *)

tributionslast nach und nach, soviel möglich, geringert, wie mit weniger auch solche fiskalische Güter in eine rechte Richtigkeit gebracht werden möchten.

*) K nějaké náhradě poddala se rodina Michnovská (Václav Michna z Vacinova), hlavně proto, že již delší čas vedla vláda s ní process, jehož výsledek byl by býval nepochybně pro Michnu špatný. — O jiných rodinách ani nevíme, zdaž se k náhradě přihlásily, ač dá se mysliti, že ano. Nejdéle vlekl se „process“ proti Václavovi Ensembiovi z Lichtenšteina, dědici po bývalém místodržiteli českém knížeti Karlovi z Lichtenšteina. O něm zevrubnější zprávy podá prof. Gindely ve zvláštním spisu.

Tak nedařilo se pranic pokusům o nové zdroje příjmů komorních; ale za to s tím větším úsilím a částečně i zdarem provedeny reformy při výběru všech těch dávek, které již v předešlých dobách komoře, rentmistrovskému úřadu anebo úřadu deputovaných se odváděly. V těchto směrech na počátku doby Leopoldovy vykonán veliký kus práce.

Jednání o nápravu mince a hor.

Především bylo třeba postarati se o nápravu mince. Během války tricetileté a ještě také po ní razilo se v našich zemích a i ve Vídni málo nové mince. Staré dobré groše, tolary a dukáty byly čím dále tím vzácnější a stěhovaly se větším dílem do ciziny. Největší obchod s nimi vedli židé. V samé Praze bylo 21 židovských směnárníků, kteří staré mince kupovali s jistým ažiem, dávajíce za ně všelijaké lehké, cizí peníze, buď polské nebo německé, kteréž potom, když se v Čechách, na Moravě i ve Slezsku velmi rozšířily, nikdo bráti nechtěl, leč s velikou slevou. Obyvatelstvo, jmenovitě chudší, trpělo veliké ztráty a hlasité ozývaly se nářky, když solní sklady císařské cizí lehké mince naprosto bráti odpiraly a rovněž tak i berníci krajští. Hned první sněm za vlády krále Leopolda I. odbývaný uchopil se této věci a žádal panovníka již 23. září 1657 o nápravu. Král slíbil a hned nařídil dvorské kanceláři, aby podala dobré zdání, jak by se to nejlépe provést dalo.

Dvorská komora požádala o dobré zdání komoru českou (1657. 3. listopadu), kdež je vypracoval Mikuláš ze Schönfeldu; potom jednala s úřady dolnorakouskými a moravskými v téže příčině a na témž základě jako v Čechách. — Nejvyšší minemistr Schönfeld podal dobré zdání 22. listopadu 1657. Vzal si na pomoc Hájkovu kroniku a jiné „hodnověrné historie“, aby ukázal, jaké štěstí bylo pro stát, když měl minci dobrou, a jak klesal při penězích špatných. Z českých knížat a králů velebil Boleslava II., krále Václava II., Jiřího Poděbradského, z panovníků habsburských jmenovitě Ferdinanda I. Co se pozitivních rad jeho týče, zrazoval především, aby se nečinilo nic, čím by okamžitě cizí mince prohlášena byla za neplatnou a lid utrpěl veliké ztráty na majetku, nýbrž radil, aby se určila lhůta, do které se tyto druhy peněz obecně bráti mají; pak bude věc každého jednotlivce, aby se jich včas a beze škody zbavil. Nastane prý

ovšem ihned otázka nová: kde vzít drobnou minci jinou, když cizí za neplatnou se prohlásí a za pouhý pagament, a doma téměř žádná se nerazí? K té odpověděl Schönfeld, jakožto horlivý strážce hor českých, aby se jen podporovalo hornictví, pak že bude brzo dosti kovu k ražení mincí; dále radil, aby vydala se záповěď na vývoz pagamentu, jmenovitě starého stříbra a zlata ze země.

Clemens von Radolt, kterýž při dvorské komoře dobré zdání Schönfeldovo přezkoušeti měl, celkem je schválil. Jenom radil ještě, aby se přistoupilo k devalvaci cizí mince, t. j. aby od zemského průběře dle vykonaných zkoušek určité se stanovila skutečná hodnota každého cizího v zemi běžného peníze, a v té jedině aby se bráti a dávatí směly, až do lhůty, po které se vůbec cizí měna zapoví.

Dvorská komora nemohla se dlouho na ničem pevném pro dobu přechodnou ustanoviti; chtěla ale ovšem, jak odjinud víme, zavéstí pro všechny země stejnou drobnou minci domácí a cizí tím patrně zapuditi. Zatím přiblížil se sněm český r. 1658 a stavové s obnoveným důrazem odpověděli na proposici císařskou, že žádají o nápravu měny. Podobný hlas se ozval také ze Slezska. Stavové v obou zemích chtěli, aby prozatím se stalo obecně vyhlášení, zač „patrně lehká cizí mince“ zatím a dotud, než se stane nějaká všeobecná náprava, brána by býti měla, a Čechové prohlásili, jestliže brzo něco se ne-nařídí, že dobrá mince starší úplně se vystěhuje ze země, a nebude možno jinak, než platiti berně mincí špatnou. To se potom také částečně dělo, a Losi byl donucen, drobné mince, které berníci komoře odvedli, přijmouti, ale zároveň mu rozkázáno, aby je poslal do Vídně ku přemincování.

Místodržící čeští a česká dvorská kancelář přimlouvali se za stavy české a nepochybně i slezské, na konec r. 1658, dvorská komora následkem toho formulovala své zdání (1658, 26. pros.) tak, aby se svolali na poradu mužové věci znalí ze všech zemí dědičných, a aby s pomocí jejich provedlo se zavedení jednotné drobné mince domácí, což bude nejlepším lékem proti peněžům cizím. Neboť až bude dosti dobré drobné měny u nás ražené, dá se snadno cizí zapověditi a vypuditi. Dvorská komora tudíž žádala českou dvorskou kancelář, aby se za návrhy v její tajné radě přimlouvala, a pak že také nářkům stavů bude odpomoženo. Panovník odpověděl potom (1659 27. ledna) sněmu českému, že dvorská komora již pracuje na tom, aby se království Českému od lehké cizí mince od-

pomohlo, a slíbil brzké napravení nynějšího stavu.

Během roku 1659 provedeny pak důležité proměny. Především rozhodl se panovník ve smyslu dvorské komory pro jednotejnou drobnou běžnou minci v dědičných zemích a vydal nařízení (1659, 18. a 19. února), aby se ve všech stávajících mincovnách zřídily přístroje k ražení jejímu. Již v březnu (31. bř. 1659) ustanoveno, aby byl přijat pro mincovny v Čechách, ve Slezsku, Rakousích a ve vnitrorakouských zemích *) potřebný úřední personal 15 osob a sice minciř, vardein, smelciř atd., kteříž všickni císaři měli přísahou býti zavázáni **).

V měsících února a března 1659 vyšlo potom několik důležitých nařízení a císařských patentů o cizí minci i pagamentech. — Podle rozhodnutí dvorské komory přikročeno k devalvaci čili ke snížení ceny cizích lehkých peněz. Patentem ze dne 31. března 1659 nařízeno, že jakékoliv krejcarey za hranicemi ražené budou přístě brány jen za 3 penízky (pfennig), tak zvané polturáky (Polturaken oder Bromberger) za 4 penízky, dvoukrejcarey za 6 penízků, polské a jiné cizí groše za 2 krejcarey, dvougroše a šestikrejcarey benátského rázu za 4 krejcarey; poloviční marcelly čili justiny, které se braly za půl zlatého (30 kr.) sníženy na 24 krejcarů. Průměrně obnášela devalvace 25 procent proti té ceně, jak až dosud tyto peníze byly brány. Všem veřejným úřadům dostalo se nařízení, že mince tuto udané jinak přijímati ani vydávati nesmějí. S tím současně přišel rozkaz, že však vývoz těchto lehkých mincí jakož i všech jiných pagamentů se zapovídá. Kdo cizích peněz zbaviti se chtěl, mohl je prodati v mincovnách císařských a na Moravě v rentmistrovském úřadě. Zde bylo dovoleno bráti je také se srážkou toliko 15 procent, aby lidé hodně mnoho jich přinášeli. K témuž účelu vysláni také zvláštní agenti, kteří pro potřebu mincoven po zemi staré stříbro, zlato

*) Morava se nejmenuje, protože tam tehdy mincovna nebyla, jak dvorská komora v listu ze dne 24 března 1659 sama prohlásila, pravíc, aby se pagamenty prodávaly v rentmistrovském úřadě, protože na Moravě „der Zeit das Müntzwesen nicht angerichtet ist.“ — Viz také D'Elverta Finanzen II. str. 22. Ostatní všechn materiál čerpán jest z archivu min. financí.

**) Schönfeld již v lednu 1659 dával raziti v Čechách ze zásob stříbra, které pod sebou měl, půltolary s obrazem císaře Leopolda. Poslal jeden 25. ledna 1659 do Vídně, zdaž podoba panovníkova je dobrá. Bylo mu odpověděno, že ano, ale zároveň další ražení zakázáno, až se císař rozhodne, jaké druhy peněz nejvíce raziti se budou.

a cizí v ceně snížené peníze kupovali. Na Moravu dne 5. dubna 1659 vyslán k témuž účelu žid Šimon Pollak se dvěma sluhy. Později (1661 v únoru) vypraven za týž účelem od mincovny vídeňské žid Jakub Prager a sice do Čech, Moravy, Rakous a Uher.

Všech pagamentů a cizí lehké mince, která tímto způsobem se zkoupila, mělo se užiti k děláni nové, ve všech dědičných zemích císařských obecně platné a stejné drobné mince. A sice mělo se jí dělati (stříbrné i měděné) z marky stříbra za 19 zlatých 30 krejcarů, to jest o 3 zlaté více, než dosavadní tak zvaný vídeňský řád mincovní předpisoval. Dle této proporce i také všechny staré domácí peníze měly se přemincovati. Plynul z toho užitek 3 zlatých při každé marce, kterýž dle výslovného rozkazu panovníkova měl býti obracován k potřebám dvorským. Jiný užitek vyplynul z koupě cizí mince se srážkou 15 procent. Ale z něho se měly krýti výlohy s děláním nové mince spojené a co přebylo pak ještě jakožto výdělek, mělo zvláště dvorské komoře se zúčtovati.

Za místa, v nichž se nová drobná mince pro veškeré dědičné země dělati měla, ustanovena tato města: Vídeň, Praha nebo Kutná Hora, Vratislav, Štýrský Hradec a Sv. Vít v Korutanech. Co Čech se týče, radil Schönfeld, aby se mincovalo v Kutné Hoře a ne v Praze, potom však pracovalo se v obou městech. O personálu mincovním stalo se současně nařízení, o němž svrchu jsem se zmínil. Při zdělávání nových peněz mělo se užívati strojů takových, aby mince se tlačila*), což dle zdání tehdejších znalců bylo rychlejší a lacinější. Stroje na tlačení mince hledány v Augšpurku, Norimberce, Hallu Tyrolském; konečně zdá se, že objednány v Novém Městě za Vídní. Dělati se měly hlavně krejcare, 10tikrejcare a 15tikrejcare; dvou- a šestikrejcare sice nebyly naprosto vyloučeny, ale na ten čas se tlačiti neměly. Rozumí se, že určena podrobně váha i počet každé této mince, kolik z marky se jich udělati smí, a sice ve smyslu proporce svrchu uvedené. Ani zmínky však nelze v prováděcích patentech naleznouti o tom, jak tato nová pro všechny země dědičné platná drobná mince měla vypadati; o nápisech, o vyobrazeních nebo znacích nikde není zprávy. Zdá se tudíž, že zachoval se starý způsob: drobná mince měla sice býti všude stejná co do hodnoty, ale zevnějšek řídil se dle země,

v níž ražena. Aspoň když počátkem r. 1661. začal tlačiti mincmistr Schönfeld v Kutné Hoře také půlkrejcare, bylo dvorskou komorou přímo nařízeno, že mají míti za znak českého lva.

Provádění těchto nařízení a patentů nebylo tak snadné, jak by se na první pohled zdálo. Vezmeme za příklad naše země. Především nebylo prostředků na kupování zlehčené mince a pagamentů. Pro první chvíli půjčil Losi z příjmů svého úřadu mincmistrovi Schönfeldovi 10 tisíc zlatých, ale nadále neměl se k ničemu, tvrdě, že není peněz. Teprve na donluby panovníkovy půjčil něco ze svého. Jiná nesnáz byla s těmi stavy, (hlavně knížaty slezskými), kteří měli ze starších dob privilegia na ražení mince čili „jus monetandi“. Konkurence jejich odstraněna tím, že nesměli raziti z jedné marky za 19 zl. 30 kr. drobné mince, nýbrž musili přidržovati se starého mincovního způsobu. Nicméně bylo i potom (r. 1661) proti nim, jmenovitě proti knížatům lehuickému a březškému, mnoho stesků.

Zlehčené mince prodáváno do mincoven mnohem méně nežli očekáváno, a sice proto, že ihned, jakmile patent byl vydán, židé houfně ji skupovali a za hranice vyváželi, kdež více za ni obdrželi nežli u nás. Proti tomu nedalo se jinak vystoupiti, než důkladnými prohlídkami všeho vyváženého zboží a stanovením ostrých trestů proti těm, kteří budou postiženi. V tomto smyslu učinil 12. dubna 1659 hrabě Losi potřebné návrhy, a již za několik dní na to (19. dubna) vydal císař příslušné nařízení.

Největší však odpor proti celému způsobu zlehčení cizí mince a ražení nové vyšel od českých místodržících, za nimiž šli pak také Moravané i Slezané*). Především prohlášena devalvace cizích krejcarů na 3 penízky za docela nesprávnou, což také ihned uznáno, a nařízeno, aby v patentech, které o tom znova se daly tisknouti bylo oznámeno, že cizí krejcare mají se bráti za 3½ penízků čili denárů. S velikou rozhodností opřeli se pak místodržící způsobu, jak nová drobná mince se dělati má. Zdálo se jim, ne neprávem, že nejde o nápravu měny v dobrém smyslu, nýbrž o přemincování starých těžších peněz na lehčí a tlačení nové lehčí měny vůbec, takže místo cizí lehké mince měla ve všech dědičných zemích habsburských nastoupiti

*) Neznáme originál jejich stížností. Odpověď k dvorské kanceláři české o stížnostech českých místodržících má datum 26. dubna 1659; o gravaminech moravských a slezských jest zmínka v dopise nejv. berníků ze dne 27. června 1659 (Finanční archiv).

*) Nemělo se užívati „des Hammer- und Schlagwerkes“, nýbrž „des Druckwerkes“

mince domácí, ale rovněž lehká. Proto místodržící žádali o změnu „mincovního řádu“, oznamující, kterak se obávají, že nová mince naše v sousedních zemích nebude ani přijímána.

Dvorská komora proti tomu prohlásila věc za tak ujednanou a rozhodnutou, že na nějakou změnu nelze pomyslet. Co se týče nebernosti nové mince za hranicemi, měla dvorská komora obavy místodržících za liché, dokládajíce, že cizí mince, ač jsou lehčí nežli domácí staré a i také nové, jež se tlačí budou, přece ve všech zemích našich brány, ano i vyměňovány byly za domácí peníze těžší, kteréž pak vyváženy do ciziny, tam na lehkou minci přemincovány a znovu v této formě do dědičných zemí dováženy a za ně potřeby kupovány. Proč by tedy nová mince rakouská neměla býti brána, když vždy ještě bude těžší, nežli jsou ku př. peníze knížat německých a polské? — Kdyby pak se i vskutku stalo, že by ji za hranicemi nikdo nebral, zdaž to bude tak veliké neštěstí? Vždyť jest prý přece povědomo, že z dědičných zemí mnohem více se vyvážá do ciziny, než odjinud se kupuje, zůstane tedy mince doma a ti, co od našich kupovati budou, musí také dobrými penězi platiti. Netřeba podotýkati, že tento poslední odstavec z výkladu dvorské komory byl povážlivě nedostatečný a nesprávný.

Vedle místodržících také nejvyšší berníci zemští ohradili se proti okamžitému zlehčení cizí mince, neboť dle jejich zdání, mělo býti obyvatelstvo napřed upozorněno, že devalvace nastane, a teprve po uplynutí jisté lhůty měla se prováděti. I žádali berníci zemští, aby pro první termin berní směli přijímati cizí mince v bývalé plné hodnotě, k čemuž císař svolil, a po opětované žádosti prodloužil tuto lhůtu až do posledního srpna 1659, což mělo veřejnými vyhláškami po krajích se ohlásiti. Berníci chtěli termin do konce roku, ale k tomu nebylo svoleno, s ohledem na země rakouské. Naopak však na Moravě a ve Slezsku, z důvodů nám v podrobnostech nepovědomých, úplně byla zrušena zápověď přijímati cizí mince v staré ceně, za jakou brány před 31. březnem 1659. Tam tedy patent o zlehčení cizích peněz minul se asi rok s účinkem.

Stavové čeští a slezští nepřestávali však i potom všelijak se ohrazovati. Jmenovitě protimysluým bylo jim nařízení, že musil každý cizí mince prodávati do mincoven císařských se škodou, kdežto vývoz jejich za hranice byl zapovězen. Na sněmě listopadovém 1659 v Čechách a současně také ve Slezsku mluvilo se

proti tomu velmi rozhodně, ano zdá se, že žádáno vůbec zrušení patentu ze dne 31. března 1659, poněvadž stavové nápravu mincovní jinak si představovali. Zejména víme, že sněm český, když se jednalo o velkou válečnou půjčku, rozhodně proti ní se vyslovil, poukazuje k tomu, že také marně až dosud prosil „o polepšení mince“. Panovník však v zásadě zůstal nepohnut, ale toliko v provádění a v podrobnostech byl ochoten k ústupkům. Dne 20. listopadu 1659 oznamovala dvorská komora české dvorské kanceláři, že dle nového rozhodnutí císařského patent o zlehčení cizí mince bude (od r. 1660) zůstavati v platnosti a také nařízení o vlastní drobné minci, která by platila pro všechny země dědičné. V té příčině měla dvorská kancelář stavům českým a slezským sdělit, že všechen další odpor jest marný*). Naproti tomu však upustilo se na čas od zápovědi vývozu cizí mince do ciziny a svoleno ji odvážeti a sice až do letnic r. 1660, o čemž dle vůle české kanceláře mohlo veřejnými patenty státi se ohlášení.

Stavové čeští však ani potom ještě od oposice neupustili, žádajíce zřízení komise, která by vypracovala „dobrý a stálý mincovní řád“. Dovolávali se při tom článku A 21 obnoveného zřízení**) a ukazovali na nehody, které z náhlého zlehčení cizí a vydávání nové domácí mince pro obchod a průmysl vznikají, takže jmenovitě při saské, bavorské a falcké hranici obchod úplně se zarazil. Panovník k návrhu české dvorské kanceláře svolil k tomu (1660, 14. ledna) v ten způsob, že čeští místodržící měli zasednouti dohromady s českou komorou a vypracovati společně návrh mincovního řádu, kterýž pak poslán býti měl dvorské kanceláři. Tato měla potom společně s dvorskou komorou

*) Finanční archiv 1659 20. listopadu: „Wann I. K. Mt. nun auf der Sachen gehaltene reife Deliberation sich von neuen entschlossen, dass es bei der publicit frembden Muntz-Calada, sowol auch bei dero angeordneten Schiedtmuntz es ein für allemal bewenden, und darwieder einige Veränderung nicht vorgehen solle.“

**) Dotyčné místo zní: „Jakož pak i na to, co se mince dotýče, každého času všelijak bedlivý pozor dáti a takový řád v tom naříditi chceme, aby tudy obecnému dobrému spomoženo, handle a obchody průchod svůj náležitý míti a tak toto dědičné království v dobrém způsobu zdržáno a zachováno býti mohlo.“ O právech stavů nemluví se tu nic; z referátu české dvorské kanceláře (1660, 14. ledna) zdálo by se, že stavové na sněmě 1659—1660 zmíněného článku se dovolávali proto, že dle jejich zdání patentem ze dne 31. března 1659 handle a obchod byly porušeny, a oni tedy chtěli napravit, co dvůr pokazil.

poraditi se o něm, a předložiti z něho císaři ke schválení, co by se jim dobrým a užitečným býti zdálo. V tomto smyslu odpověděno sněmu českému, kterýž také dle toho učinil usnesení.

Mikuláš Schönfeld již v letě 1659 sestavil vyobrazení mincí v zemi běžných a platných, nejen těch, jichž patent o devalvací se nedotýkal, ale také peněz domácích nově ražených. Vyobrazení to bylo potom, tuším vlivem sněmu, vydáno tiskem a rozhlášeno všude, aby každý věděl, dle čeho řídití semá.

O výsledcích komise, složené z místodržících a rad české komory, není potom mnoho slyšet, a rovněž uplynulo dvacet let, nežli zase na sněmě o mincích se mluvilo. Zatím nové mince razily se předepsaným způsobem dále, ne sice příliš rychle, ale přece tak, že pohnutí do stávaly v obecnstvu vrch nad zlehčenou mincí cizí. V Praze čtyřmi minciřmi neudělali více než za

700—800 zl. drobných peněz týdně, za to ale v Kutné Hoře razilo se jí denně za 400—500 zl., částečně z pagamentů, částečně přemincováním starších o něco těžších peněz. Nářky na cizí mince ani potom ještě nepřestaly, jmenovitě na groše polské s rázem r. 1660, které braly se za 3 krejcare, ač u srovnání s domácí mincí novou měly hodnotu jen 2 krejcarů a 2

denárů. Hned vydán rozkaz, aby byly v našich zemích zapovězeny a devalvovány.

Nepochybným výsledkem celého jednání o nápravu mince bylo, že dědičné země habsburské (tedy Čechy, Morava, Slezsko a všechny

země rakouské) obdrželi jednotnou drobnou minci, na jednom a též základě i v stejnou dobu zavedenou. Dvorská komora byla také na tento výsledek nemálo hrdá a kdyby po její vůli a chuti bylo šlo, byl by se stal okamžitě také pokus o zavedení téže mince v království Uher-ském. Tomu na překážku byly však veliké zápletky politické, kteréž v zápětí měly nové veliké válčení v Uhrách a těžké boje o nové berně i pomoci v zemích dědičných.

Nejvyšší minc-mistr království českého Mikuláš ze Schönfeldu užil příležitosti sporů a jednání o novou minci, aby opětně dvorské komoře i panovníkovi vyložil stav horníckých měst, kte-

rýž velmi mu na srdci ležel. Víme z předšlého vypravování, jak se Schönfeld namáhal povznést blahobyť v horních městech, především osvobozením obyvatelstva od berní, a všemi jinými způsoby, ale jak všechny tyto snahy jeho celkem byly marny. Dvůr sám peněz neměl, aby horním městům nějak pomohl, a stavové čeští té doby ztratili téměř veškerý smysl pro

Arcibiskup Pražský Jan Friderich hrabě z Valdštejna.
(Dle současného obrazu.)

význam hornictví v Čechách. Také u nich především finanční nedostatek země zaviňoval tuto krátkozrakou otupělost.

Ostatek katolická reformace a i spory, které o různá práva nad horními městy občas vznikaly mezi českou komorou a mincmistrem, rovněž nepřispívaly k povznesení zašlého hornictví. Nejvíce šlo o to, kdo má právo sázeti konšely a jakým způsobem má se to dít. Mincmistr Schönfeld sázel dle své instrukce konšely sám, a sdělil potom jen komoře, co kde se stalo a jaké zde či onde předsevzaty osobní změny. Komoře naproti tomu chtěla, aby odstupující konšelé v horních městech posílali návrhy své české komoře, ta chtěla je sdělit mincmistrovi, aby z navržených označil a vybral si osoby nejšlechopnější a oznámil je opět komoře, kteráž teprv po nové zase úradě, chtěla mincmistrovi podati definitivní seznam konšelů, kteří nově měli býti sazeni.

Mikuláš ze Schönfeldu bránil se proti této novotě co nejrozhodněji až u samotného císaře, a nepřestával poukazovati na přehmaty, kterých komoře v věcné neznalosti se dopouštěla*). Vzniklý z toho veliký spor, ještě za vlády Ferdinanda III., rozhodnut byl teprv při přitjezdu krále Leopolda do Čech r. 1657 a sice jak se podobá, ve prospěch mincmistrův.

Schönfeld hned potom nepřestával dvorské komoře ukazovati, že při ražení nové mince jest král příliš odkázán na dobrou vůli obyvatelstva, chce-li pagamenty a zlehčenou minci do mincovny nositi a prodávati, kdežto, kdyby hory opět zkvétly, měl by drahého i lehčího kovu dosti, a mohl by pak raziti peněz kolik by chtěl. Pak by teprv užitek dolů pro dvůr stal se patrným. — Dvorská komoře nebyla nepřístupná těmto důvodům již v dřívějších letech a snažila se pomoci horám českým především o dvodnání.

Vypravěli jsme již, kterak Holanďan Heřman Sonnemann z Utrechtu dolům chtěl v tomto směru pomáhati a jak potom, když uprchl, vyjednávala vláda s florentinským šlechticem Pavlem Leonidou de Buono, který prý znal neomylné prostředky, jak zašlým horám lze pomoci od vody a tudíž k novým užitkům.

*) Vypravuje ku příkladu Schönfeld, že komoře dala do Přiborčice rozkaz, aby hejtman tamějšího panství sadil novou radu, „a ten člověk 150 dnů již ke katolictví obrácených zbytečnou tvrdostí vypudil do Mišně.“ — Nesmí se zapominati, že Mikuláš Schönfeld byl velmi rozhodný katolik a bývalý člen reformační komise; mluvil-li tedy on o zbytečné tvrdosti, měla věc jistě svou váhu.

Dvorská komoře uzavřela s ním 21. července 1655 smlouvu pro tehdejší názory velmi charakteristickou. Buonovi, jeho synům, potomkům a vůbec dědicům zaručovalo se právo, že směji ve všech zemích habsburských na své útraty vodu z dolů čerpati a rudy, které by při tom objevili a vykopali dáti šmelcovati; jednu třetinu mohl si z nich ponechati Buono nebo jeho dědicové, dvě třetiny musili odváděti do císařských mincoven. Při dolech nově od Buony objevených, měl císař dostati toliko desátek, kdežto devět ostatních dílů připadlo objeviteli, kterýž ovšem musil dohodnouti se o náhradu s těmi, kdož při nových dolech jakkoliv byli interessováni. Toto pravidlo mělo platiti „na 100 i 1000 let,“ ano na tak dlouho, pokud nové doly bude možno nalézati. — Čerpání vody z dolů vyhrazeno na věčné časy Buonovi, jeho dědicům a těm, kteří by od něho k tomu obdrželi zvláštní svolení; každému jinému naprosto se zapovídalo. Kdo by přece toho se opovážil a užíval při práci své způsobů od Buony vynalezených, měl zaplatiti 100 hriven ryžního zlata pokuty, ztratil všechny kovy, kterých nabyl, ano musil nahraditi i to, co po případě z nich byl již prodal. Polovice pokuty a všechny zabavené kovy měly připadnouti Buonovi nebo jeho dědicům, druhá polovice (bez kovů) císařskému fisku.

Potřeby ku své práci, jmenovitě stavební dříví, směl florentinský „kumštýř“ kupovati tak, jako by šlo o koupi pro panovníka. Uprchlému pak Heřmanu Sonnemannovi vyhradila se jistá práva, kdyby se vrátili chtěl a dodělati, co započal. Jeho Buono musil vedle sebe trpěti, ale ovšem, poněvadž pry vlašská jeho metoda byla jiná, směl i na těch místech činiti pokusy, kde marně a bez výsledků byl je dělal Sonnemann.

Na základě této smlouvy měl Buono odebrati se nejdříve do Uher, aby tamější doly prohlédl, a pak teprve měl se poohlédnouti také v ostatních dědičných zemích. Kdekoli by při své práci potřeboval pomoci úředníků císařských, nebo rychtářů ve městech, měla mu býti ihned poskytnuta, a kdo by se zdráhal, upadal v pokutu 200 dukátů.

Ale, když smlouva byla vyhotovena, zdráhal se císař Ferdinand III. ji schváliti, ač se Buono několikráte o to ucházel a mezi Vlchy při dvoře žijícími měl přívržence a hmotné podpůrce. Teprv při nastoupení krále Leopolda, když Buono znovu o potvrzení se ucházel, bylo vůli jeho vyhověno a 27. srpna 1657 dvorské komoře nařízeno, aby smlouva se podepsala. Přitom poznovu a sice s velikým důrazem

se připomínalo, že Buono všechno bude podnikati na vlastní útraty. Pak stala se také proměna v původním plánu, co Uher se týkalo, neboť král Leopold si dle všeho přál, aby Buono nejprve odebral se do Čech. Téhož dne, kdy smlouva podepsána (27. srpna) učiněno o věci sdělení české komoře a nejvyššímu mincmistrovi Mikuláši Schönfeldovi, aby věděli, jak se k florentinskému šlechtici a „kumštýři“ zachovati, jakmile by do Čech přišel.

O Sonnemannovi, předchůdci Buonově, aspoň byla zvěst, že o práci se pokusil, ale o tomto Vlachovi, kterýž těšil se veliké přízni a měl také pomocí rodiny Piccolominské peněz z dostatek, nemáme po ruce ani zprávičky, že by kde v Čechách nebo jinde v zemích české koruny umění své byl ukázal a vodu z některých dolů čerpatí počal. Hornictví české, kteréž dle slov Kašpara hraběte ze Šternberka již ve starších dobách churavělo nevědomostí, nepoctivostí a beztrestností, touto dobou zápasilo ještě také s hmotnými nedostatky všeho druhu, a proto přese všechny pokusy různých „umělců“ a nejupřímnější snahy nejv. mincmistrů vždy více a více hynulo, až teprve ve druhé polovici 18. století nastával poněkud obrát k lepšímu.

Na Moravě nebyly poměry o nic lepší. Během války třicetileté zahynulo veškeré hornictví. Dle J. A. Komenského mapy markrabství Moravského *) dolovalo se u Wiesenberka, Rymařova, Štáble a Brunzejfů na železo, severovýchodně od Hostýna na zlato, u Deblína na zlato a stříbro. Musí se však míti za to, že pracovalo se všude velmi nepatrně, místy vůbec nic.

Obnovou dolování ve větších rozměrech začali se za Ferdinanda III. komorní prokurátor Jiří Stanislav Pešat z Moravan, a zemský advokát, později tribunální assessor Jan Chrysostom Zehendtner. Tito mužové vyzkoumali i svědectvím starých pamětníků dali si doložiti, že v Rymařově a okolí nejsou toliko doly železné, než že před válkou dolovalo se tam také na zlato a stříbro, zejména u Hangensteinu a Staré Vsi. Učinili o tom oznámení, někdy počátkem r. 1655, dvorské komoře a žádali, aby se jim dalo svolení k obnově těchto dolů. Dne

23. března 1655 došla odpověď, v níž se další šetření této věci nařizovalo.

Sotva že doslechla o tom obec Rymařovská, ucházela se hned také o právo k dolování v těchto místech, dovolávajíc se starých privilegií svých a zavazujíc se, bude-li na tři léta od placení horního desátku osvobozena, že ujme se práce v Hangensteinu, v Staré Vsi a v Brunzejfu, kdež prý v starých dobách zlato se rýžovalo. Teprve v srpnu 1657 nařídil potom Leopold, aby se jednalo s lidmi, kteří chtějí najmouti doly Rymařovské, za jakou cenu a za jakých výminek by to učiniti chtěli? Výsledek znám není. Ale potom pracovala na Rymařovsku i tamější obec i assessor Zehendtner, kterýž, jakožto „první denunciant již z r. 1655“, měl i jakési právo, aby se mu dopustilo dolovati v horách, které znovu objevil a fisku o nich zprávu podal. — Vedle toho ujali se také někteří jiní šlechtici myšlenky na obnovení zaslých hor. R. 1657 hrabě Maximilian z Lichtenšteina podal žádost ke dvoru, aby na svém panství Pernšteinském, kdež toho času jen železo se dobývalo, směl pokusiti se o dolování stříbra, olova a mědě, jako jindy bývalo, a žádal, aby na 20 let byl osvobozen od horního desátku. Císař svolení udělil 15. července 1657. Podobných příkladů jest ještě několik.

Jan Zehendtner a rentmistr moravský Antonín von Heimb radili tudíž roku 1658, aby na Moravě prohlásilo se za platné narovnání o kovy, které se stalo za císaře Maximiliana II. r. 1575 v Čechách, a aby dle něho hornictví nově na Moravě se zařídilo se všemi svobodami a výsadami pro ty, kdož by nakládati na doly chtěli, ale ovšem s tou výminkou, že budou povinni dobyté zlato i stříbro prodávati rentmistrovskému úřadu za určitou, poměrně nižší cenu. Rentmistr moravský mínil, že by tímto způsobem nabyl fiskus dostatečného množství kovu, aby mohl na Moravě zříditi vlastní mincovnu k ražení peněz. Ostatní kovy, mimo stříbro a zlato, tedy jmenovitě cín, měď, olovo, železo atd. měly zůstatí pánům, na jejichž gruntech se dolovalo.

Avšak vláda na ten čas k záměru rentmistrovu nepřistoupila, nýbrž podporovala jistého Melichara Langa, bývalého zahradníka u zemského hejtmána moravského, člověka veskrze neučeného, kterýž tvrdil o sobě, že s devíti pomocníky v Hradištském kraji nalezl přes sto dolů, kde se bude moci zlato, stříbro, cín, měď, olovo, ano dokonce i sůl dobývati. Ukazoval také některé rudy z těchto dolů, na důkaz že mluví pravdu (1662). Císař

*) Viz velice poučný článek J. Metelkův O Komenského mapě Moravy v Č. Č. Musea 1892 str. 211. atd. Vedle toho D'Elvertovy výtahy z knih dvorské komory ve Finanzen II. str. 12. a násl., pak téhož Zur Geschichte des Bergbaues in Mähren und Oest. Schlesien v XV. svazku spisů moravsko slezské hospodářské společnosti str. 206 a násl.

dovolil mu tudíž volně v celé zemi vykonávati prohlídky a na zkoušku dolovati, o čemž od tribunálu vyšlo obecné nařízení. Nicméně vrchnosti pokládaly Langa za vetřelce a když se ocitl na statcích biskupských, byl i se svými společníky chycen a v poutech uvězněn (1663). Lang odvolal se k císaři, vymohl si osvobození a nový patent, jímž se mu právo k prohlídkám i pokusům dolovacím přifíkal. Aby byl na cestách svých jistějším, obdržel dokonce i průvod několika portášů k ochraně. Ale sotva s novou prací začal, přišlo k tureckým válkám a ke vpádu tatarskému na Moravu, čímž pozdvižení hor na Moravě bylo pozdrženo o mnoho let a naděje na vlastní mincovnu se nesplnila.

Obchod solní, dávky nápojové, clo a mýta.

Příjem z těchto tří zdrojů pokládán za nejdůležitější a nejvýnosnější; jim také věnována zvláštní pozornost. Tu se vydělaly peníze bez velikých špekulací a bez dlouhého čekání do budoucnosti; proto Sinzendorf napjal všechny páky, aby tato odvětví komorních důchodů zdokonalil. Nešlo to bez dosti velikých překážek a nesnází, se strany stavů i jednotlivců, ale na konec fiskální politika zůstávala vítěznou.

Solní obchod stýkal se také s otázkami vysoké politiky. Když šlo o alianci rodu habsburského s polským králem Janem Kazimírem proti Švédsku, nebyl při tom podmínkou nejnepatrnější dovoz polské soli z Věličky do Slez a na Moravu. Ano, může se říci, že vlastně touto cestou nabyto jedině jakési náhrady za veliká vydání, kteréž dvůr císařský pro válku švédsko-polskou podstoupiti musil. Když pak šlo o císařskou volbu v Němcích, musil král Leopold slíbiti bavorskému kurfiřtovi, že se s ním dohodne ve příčině dovozu jeho soli do Čech. — Také otázka úpravy cel a mýt pohraničních i vnitrozemských, byla v mnohonásobné souvislosti s různými snahami politickými. — Výběr tácu nápojového z vína a piva, již proto zdokonalován, že vláda vždy oddávala se naději, že stane se všeobecnou daní, pro všechny stavy závaznou. K tomu i po utrpení již jednou porážce radila dvorská komora znovu a to také nepřestalo býti důležitým kusem v programu fiskální politiky dvorní.

Hlavní zásady, o které při těchto zdrojích příjmů panovníckých Sinzendorfovi šlo, byly následující. Sůl měla býti a také byla zdražena, dovoz cizí soli co možná měl býti stížen a, pokud vůbec nešlo ji zapovídati, měl i prodej cizí

soli úplna býti v rukou fisku. Při tácu pivním a vinném všechny výsady se měly zrušiti, anebo vykoupiti, tak aby bezvýminečně z piva platil každý, kdo v některém městě královském je prodává. O tácu vinný vznikl (potom se stavy spor rázu ústavního, kterýž však fiskus vyhrál. Soukromá mýta měla býti co možná zrušena a rovněž i všechny stavovské přírážky celní, tak aby odváděla se cla i mýta toliko správě komorní. Jen ta soukromá mýta měla zůstatí nedotknuta, kteráž se zakládala na nepochybných a psaných právech i privilegiích a spojena byla se závazkem opravy cest, silnic, jezů atd.

Viděti, že v záměrech dvorské komory nebylo mnoho nového, nýbrž že pokračováno jen ve směru po Westfálském míru započatém, jenže nyní o něco rozhodněji a bezohledněji.

Ve Slezsku prodej polské soli nikdy nepřestal, protože dovoz z Gmundenu byl sem příliš drahý. Již však za Ferdinanda III. i sůl polskou ve knížetstvích slezských prodávala vláda sama, ač věc nebyla jak náleží organisována. Teprv při nastoupení Leopolda I. šel rychlý dotaz k slezské komoře (29. května 1657), v němž žádáno o podrobnou zprávu o dovozu polské soli, o užitku, který z něho komoře plyne, a pak jmenovitě, zdaž by vláda, vezme-li prodej soli polské ve Slezsku úplně do svých rukou, našla dobrého a spolehlivého nájemce, jemuž by za určitou roční summu obchod se světi mohl. Odpověď slezské komory neznáme, ale nepřišlo k tomu, aby obchod solní se pronajal.

Hned potom (20. července 1657) vláda jmenovala své dva správce pro solní doly ve Věličce a sice známého diplomata Františka Lisolu a radu slezské komory Julia Ferdinanda Jaroschina. Následkem smlouvy o alianci mezi rodem habsburským a Polskem bylo totiž ustanoveno, že Rakousku, náhradou za válečné útraty a vydržování vojska, postoupí se na jistý čas v summě 300.000 zl. polovička dolů Věličských, aby si odtud sůl bralo a do všech zemí dováželo. Dozor nad tím ve Věličce samé dostali vzpomnutí dva páni, kteří teprv po těžkých bojích a sporech s polskými arrendátory ve Věličce, domohli se svého práva. Podle stavu věcí, který tam byl shledán, šlo o dovoz polské soli, která tu částečně císaři patřila, zatím jen do Slezska a ne také na Moravu, ač původně do obou zemí se voziti měla. Když všechny nesuáze byly překonány, vydána 1659, 16. září resoluce císařská, dle níž dovoz i prodej soli věličské v celém Slezsku byl nařízen. Pozdější neshody vyrovnal Frant. Lisola; smlouvami ze dne 29. prosince 1661 a 3. ún. 1662

zavázali se polští arrendátoři ve Věličce za určitou summu dovážeti sůl až do slezských Tarnovic, odkudž potom rozvážena do komorních skladů po celé zemi. V Tarnovicích stál vládu sud soli 13 zl., centnýř soli „zelené“ t. j. dobytčí 3 zl. *)

Na Moravě cena gmundenské soli ihned při nastoupení Leopolda I. zvýšena (1657, 30. června). Malá prostička prodávala se dosud za 24 až 27 krejcarů (dle odlehlosti krajiny), nyní prohlášeno, že bude na příště všude státi 27 krejcarů. Rozkaz tento r. 1661. opakován. Místa, kde solní sklady fiskální se nacházely, byla r. 1657 Brno, Znojmo, Jihlava, Olomouc, Uničov, Hradiště, Holešov a Bojkovice u Uherského Brodu. Vedle toho měla sklad soli také obec Mikulovská, kterýž spravoval purkmistr s radou. Správci solních skladů podřízeni byli sice rentmistrovci, ale jinak prováděn dohled nad obchodem solním z Vídně. Tamějšímu vrchnímu správci nad soli Janovi Baptistovi Garibaldovi výslovně bylo přiknuto právo dozoru také nad markrabstvím Moravským.

Na podloudnictví ve příčině soli naříkáno si všude, ale nikdež tou měrou, jako na Moravě. Že vláda bude sem voziti polskou sůl, pokládáno od r. 1657 za jisté, a přece se tak nestalo, nepochybně proto, že soli Věličské nebylo tehdáž tolik, aby z podílu, který císaři připadal, mohlo zásobovati se Slezsko i Morava. Proto v markrabství obnoveny staré patenty proti dovozu soli polské, ale také proti dovozu soli z Uher. Exekuce byla však velmi obtížná. Šlechtici veřejně sůl vozili odtud, kde měli k ní blíže, a kde jak se zdá, byla o něco levnější, jmenovitě od té doby, co Gmundenská sůl zdražena. Jest znám případ, že i generál de Souches 100 centů polské soli dal si do Brna dovézt a když mu byla zabavena, žádal císaře, aby pro něho platila výminka. Panovník svolil k tomu (1657, 18. prosince), ale takový příklad zle působil na všechny ostatní. Sice dvorská komora nepřestávala nařizovati solním pojezdům, aby bedlivě hranice objížděli a polskou i uherskou sůl zabavovali, ale mnoho to nespomohlo a na Moravě podloudnictví solní zůstávalo silně vyvinuté ještě po dlouhá léta. Pojezdů bylo málo, měli špatné platy, a jak se jimž jinak zle vedlo, uslyšíme při jiné, nejbližší příležitosti.

Do Čech vozily se z Gmundenu, jako již

v dřívější době, jenom veliké prostice čili bečky, jichž cena neustále stoupala, byť vždy jen o několik penízků. Pravidlem téměř obecným stalo se, že veškeré pro Čechy určené zásoby dovezly se do Týna Vltavského a odtud po lodích nebo vorech do Prahy. Jen sůl pro potřebu jižních Čech vezla se přímo do Budějovic nebo rozvážela z Týna. Poněvadž potřeba soli rok od roku byla větší, dováženo do Čech dle možnosti i větší počet prostic. Od r. 1661 bylo pravidlem, že nejméně 60 tisíc beček musilo se zachovávat v Gmundenu pro české království *). V Podole a v Podskalí pražském se sůl z Týna dovezená skládala a vozila pak do hlavního skladiště na Starém Městě, v němž úřadoval Petr Pavel Göpfer, jménem obou deputovaných.

Jest z předešlého vypravování povědomo, že cena jedné veliké prostice ustanovena v Praze na 5 zl. 15 kr. a že neměla se naprosto drazé prodávati. Nicméně a přese všechny nářky na sněmích i přípisy místodržících sůl zhusta byla zdražována, jmenovitě když ji právě nebyl přebytek ve hlavním skladišti. Lidé naříkali, ale sami sůl přeláčeli, tak že chvillemi vystoupila cena bečky v Praze až na 6 zl. Na východě, severu a západě Čech byla potom ještě dražší, protože se do skladišť v těchto končinách teprv z Prahy rozvážela. Ano, když po dlouhém jednání povoleno zřízení skladů Gmundenské soli v Plzni, v Klatovech, Sušicích a Prachaticích, máme doklady toho, že i do těchto míst vozila se císařská sůl zhusta přes Prahu. Toutéž cestou zásobováno také potom skladiště v Žatci.

Ve smyslu staršího slibu svrchu vzpomenutého zahájeno již v červnu 1658 jednání s radami kurfiřta bavorského o dovoz soli jeho do Čech. Oč šlo, jest povědomo. Dvorská komora chtěla, aby cizí sůl byla v Čechách dražší nežli císařská, a proto musili Bavoři ze své soli platiti takové clo, že veškeren obchod jejich uvážnul. Jaký průběh mělo jednání r. 1658 o slevu cla, není mi povědomo, ale sůl bavorská ani potom lacinější nebyla. Vláda ostatkem dle záměru hraběte Sinzendorfa saskou i bavorskou sůl sama potom kupovala a ve svých skladištích vedle gmundenské soli prodávala.

Jaký byl celkový výtěžek ze soli, přesně udati neumíme; dle údajů pozdějších souditi lze, že v počátcích Leopoldovy vlády obnášel jistě půl milionu zlatých **) a že rok od roku s přibýváním oby-

*) D'Elvertovy výtahy z akt dvorské komory Finanzen II. 17.—30., vypravování jeho tamže I. 433—444. Odtud čerpal jsem i zprávy pro Moravu.

*) Srovnej str. 232.

**) Soudím tak z toho, že r. 1714 výnos ze soli obnášel v Čechách 1,400.000 zl.

vatelstva i zlepšováním dobytčího chovu stoupal. A což vedle toho bylo podvodného podloudnictví, o němž s neochabujícími nářky vypravují veškeré úřední prameny 17. století!

Velmi výnosný byl také příjem fiskální z dávek nápojových, ač i tu nářkům na podvody a s druhé strany žalobám na přetěžování nebývalo konce. Nový pořádek měl nastati na základě svrchu již vzpomenu té instrukce, vydané jednak pro deputovaného Wolfa Höniga, jednak pro kontrollora nad tácem nápojovým Jiřího Schweizersteina. Dozor nad várkami pív ve městech a nad vinicemi i vinárnami zosťřen byl velice nejen inspekcemi z Prahy a místními výběřci, ale také tím, že příznávací listy sousedů na vaření piva a na výcep vín musili prohlížeti císařští rychtářové. Hanebné nehospodářství s paletami čili cedulkami, které za přihlášené a zaplacené várky se vydávaly, odklizené dokonce, alespoň v instrukci a ve veřejných vyhláškách. Palety od fiskálních úředníků nebo výběřců nepodepsané neměly platnosti, ale na druhé straně co nejprísněji zapovídalo se úředníkům, aby za výdaj palet nebrali nijakého poplatku a sousedy tím zhytečně neutahovali. Sice ještě po této ne nové ale nejprísnější zapovědi nářky na vyděračnost výběřců nepřestávaly, avšak sousedé dbalejší veřejného života, kteří zvěděli, že věc jest zapovězena, dobře se místy uměli brániti i ubraňovali nespravedlivým poplatkům*).

Další důležité, konečné a rozhodné opatření se stalo ve příčině šenku pív cizích, což hlavně Prahy se týkalo. kamž po třicetileté válce nejvíce piva dováželo se ze Žatce a pak (jako již ode dávna) z Rakovníka. Z tohoto piva v Praze vyšenkovaného se výběřcím fiskálním neplatilo nic, a prísne zapovězeno poplatky šenkýřům ukládati, a to proto, že tác z těchto pív musil hned po várce zaplacen býti v dotyčných městech a tudíž položeno za nespravedlivé, aby Praze nový fiskální poplatek na ně se ukládal.

Noví výběřci v královských městech, podávající hned po svém nastoupení zprávy o stavu věci, jak byli jej shledali, toužili vesměs na to, že není jasně určená jejich kompetence a že tudíž potkávají se při úředních výkonech s četnými nesuázemi. Mnozí lidé nechtěli platiti pod různými příkrývkami, a poněvadž z pravidla tuto oposici dělali páni urozenější, byla dobrá rada drahá. Ale deputovaní ji měli. Již

*) Akta hojná o tom všem v archivu ministerstva financí ve Vídni, plná ještě jiných zajímavých podrobností, do nichž nám však nemožno se pouštět.

za předešlých dob chtěli tomu velmi rozhodně, aby obnovily se patenty o výběru dávky pív a vinné, vydané 23. října 1625, a aby bylo nařízeno všem, jichž se týče, že musí se řídit podle pravidel tohoto veřejného listu a výběřcím poplatky odváděti. Ale místodržící a dvorská kancelář česká dovedli se po každé obnově patentu z r. 1625 vyhnouti a když teď znovu na ně doléháno, prohlásili, že k tomu raditi nemohou, poněvadž v obnoveném zřízení zemském z r. 1627 (článek A 34) mluví se toliko o veřejné dávce z piva, kdežto oviné není tam ani řeči. Pokládali tudíž fiskální poplatek z vína za protiústavní (ač to přímo neřekli) a dvorská kancelář patrně nechtěla novým vydáním a kontrassegnováním patentu z r. 1625 vzít na sebe odpovědnost za skutek učiněný v době, kdy stará ústava česká byla zdvižena a obnovené zřízení ještě nebylo vydáno.

V úradě deputovaných a při dvorské komoře vznikl z toho veliký poplach. V první chvíli nevěděl si nikdo rady. Možná dosti, že by dvorská kancelář a místodržící byli uhájili nějak čestně svoje stanovisko, kdyby odpor jejich proti obnově patentu z r. 1625 byl prýštil jedině z pravého přesvědčení a kdyby nebyl býval tak příliš zkalen pohnutkami osobními a hmotnými.

Inspektor a deputovaný český Jan Antonín Losi hrabě z Losinthalu pustil se s místodržícími do boje, jehož výsledek záhy byl nepochybný. Losi ujal se proti vyšším stavům královských měst, a dokazoval, že odpor místodržících neděje se pro tác vinný, nýbrž hlavně proto, že šlechta dopouští se ve městech se svým pivem různých šmejdů na úkor fisku a na záhubu ubohých schudlých měšťanů, a to proti zřejmému znění patentu z r. 1625. Kdyby tento veřejný list byl obnoven, bude všem šlechtickým libůstkám konec: a zde prý sluší bledati zdroj oposice.

Než poslyšme, co hrabě Losi uváděl na doklad svého tvrzení.* — Ve starém patentu z r. 1625 jest článek (třetí), v němž se nařizuje, že také páni a jiní stavové z piva, které do královských a věnných měst na prodej dovážejí, povinni jsou platiti ze sudu po 1 zlatém, a kdož by zdráhal se tak učiniti, tomu pivo se zabaví a zaplatí z každého sudu říšský tolar pokuty. Ano i dalšími tresty se hrozilo, jmenovitě „nejvyšší nemilostí císařskou.“ Podle tohoto nařízení však, jak Losi dokládal, nikdo se

*) Finanční archiv 165^a 2. břez. 1660, 6. ún., 20. ún., 28. ún., 23. června, 30. června.

v městech Pražských sám nejvyšší hrabě z Martinic, kníže Václav Eusebius, křižovníci a jesuité pivo přes vlastní vařili a vaří, na prodej vystavovali (j. *) Vedle toho prý na daleko a široko Pražském všecko v pivovarech vrchnostem uvařené pivo do Prahy pod různými se zaváží a zde prodává. Císaři plyne škoda několika tisíc zlatých ročně, že trpí touto nerovnou soutěží hlavně obyvatelé Prahy a i jiných královských měst následkem panujícího zlořádu méně se mohou prodati a tak sebe i důchod ochuzují.

tento výklad hraběte Losiho může kládán býti za správný a na pravdě byt bychom i více přímých důkazů neměli než ten, že neustávají nářky z měst, jak je utlačují „panská“ piva, a t. c. neplatí. Losi dovozoval ze svého dále, že stavům za každou cenu jde o snížení tohoto „zlořádu“ a že jsou tedy jen oti obnovy patentu o víně, aby zdržovali zároveň obnovy patentu o pivě. vina by jim prý vlastně nic nebylo, by přičiny tak ostře vystupovali, proto něho neplatí se na venkově, nýbrž jen ch ze šenku.

dvorská komora nevěděla si rady. Fiskální to její bylo by mělo vésti k tomu, aby se proti šlechtě dle rady hraběte dle na druhé straně nemohl také lehce ti odpor místodržících a dvorské kancelarií obnovy patentu, kterýž pocházel před vydáním nového zřízení zemského. komora jistě nebylo tajno, že dvorská i místodržící mají v této věci za sebou tři vyšší stavy bez rozdílu. A pak obnovení obnovených patentů mohlo se v české dvorské kanceláři a jen pro jejím mohl býti vydán na veřejnost. dvorská komora hledala jiný způsob a nechtěla k tomu, zdaž by nebylo nejoviti sice staré patenty o pivě a víně, ak „generaliter“, t. j. patrně bez poho výčtu toho všeho, co není a jest při obchodě s pivem a vínem. Losi hodně se vyslovil proti tomu, poněvadž ěrcím by tím nebylo pranic pomoci.

to „přestupníky“ jmenoval Losi v přípisě ze zna 1658. Později (1660 7. února) přidal k nim inála Harracha, Augustiniány od sv. Tomáše, ity ze Strahova a Dominikány od sv. Jiljí ze ěsta a od sv. Maří Magdaleny z Malé strany.

Starých exemplářů z r. 1625 není prý po ruce více než dva, které jsou přibity na zdi v Pražském úřadě deputovaných; venkovští výběrčí potřebují pak nařízení docela podrobná, aby věděli, kam až sahá jejich pravomoc; bez „speciálních“ patentů nelze nesnáze jejich a nepořádky ve výběru odkliditi.

Na počátku roku 1660 byl spor o obnovu patentů právě tam, kde r. 1658, a my bohužel nejsme ani s to, abychom všechny fáse jeho sledovali. V lednu 1660 učinili Losi a Hönig dvorské komoře nový, velmi překvapující návrh. V obšírném přípisě vyložili, že postavení fiskálních úředníků jest velmi nepříjemné, že odnikud nemají naděje na pomoc a že nepořádkům za těchto okolností nebude konce. *) Z toho přešli dále. Otázka obnovy patentů vyřízena by byla prý hned, kdyby některý vynikající šlechtic-úředník byl získán a vlivem svým způsobil, aby stavové od odporu svého upustili. A k tomu hned přičinili formální návrh. Kdyby prý se ku př. nejvyššímu purkrabímu Bernardovi Ignácovi z Martinic slíbil roční a doživotní plat 2000 až 3000 zl., lze očekávat, že by nejen ihned přestal sám své pivo ve městech vystavovati, ale stal by se pomocníkem deputovaných v boji proti ostatní šlechtě. Ano Losi nebo Hönig již po straně se nějak ubezpečili, že by pán z Martinic si vskutku říci dal, *) a doložili: jakmile by nejv. purkrabí pivo na prodej vystavovati přestal, že ostatní šlechtici i duchovní by musili následovat jeho příkladu, z čehož by vyplynul veliký zisk fisku i obyvatelům královských měst.

Dvorská komora neuchopila se návrhu obou deputovaných s takovou chutí, jak by se dalo očekávat. Měla všelijaké pochybnosti, zdaž by vedl k cíli, a obávala se také z několika příčin roční doživotní sumu nejv. purkrabímu platiti, nýbrž chtěla voliti spíše jiný způsob úplatku. Ale pražští deputovaní nepřestali ujmáti se svého návrhu s velikou rozhodností a vřelostí. S nejv. purkrabím do 23. února 1660 již prý měli

*) Stručněji 7. února 1660 vyjádřil své postavení těmito slovy: „... zudem unsere anvertraute Aembter, so jederman odios sein, zu I. K. Mt. unwiderbringlichen Schaden, je länger je mehr verfolgt werden und wir zu einiger Assistenz ganz kein Hoffnung übrig haben werden.“

**) 1660 7. února: „Nun haben wir (Losi a Hönig) seithero von einem vertrauten Ort soviel in Erfahrung gebracht, dass Herr obrister Burggraf, wann anderst mit demselben einige Tractation gepflogen würde, gegen Reichung der jährlichen Adjuta (von 2 bis 3000 fl.) zu Ablassung des Bieraussetzungs und Leistung der verlangenden Assistenz wohl zu vermögen sein möchte.“

všecko ujednáno. Dle jejich zprávy byl za 2000 zl. ročního doživotního úplatku ochoten nejen ihned zastavit prodej vlastních piv v Praze, ale přinést také jiné stavy, aby tak učinili. Ano chtěl prý postarat se i o to, aby patenty o víně a pivě z r. 1625 bez dlouhých okolků byly vydány a prováděny a sám se zavázal, že učiní v tom smyslu kroky rozhodné. Jenom chtěl, jakž deputovaní oznamovali, aby se o odměně pro něho nejednalo v plném sezení tajné rady, nýbrž aby o celé věci panovník vydal resoluci „a parte“, t. j. o své ujmě, po straně, bez vyslyšení tajné rady. Deputovaní byli přesvědčeni, stane-li se tak, že věc dobře v Čechách půjde a že fiskus Martinice vždy bude mít v ruce. Kdyby nesplnil, co slibuje, může se roční suma jemu vykázaná zastavit a nevyplatiti.

Mezitím však obnova patentů i souvisící s tím náprava zlořádů při výběru tácu pивního a vinného vedla ještě k jinému vyšetřování ve dvou směrech. Předně zkoumáno, zdaž opoziční stanovisko dvorské kanceláře a místodržících proti tácu z vína jest dle ústavy oprávněné, a za druhé pokoušeno se o změnu velikého privilegiu Pražanům r. 1649 daného, a sice té částky jeho, která osvobození od tak zvaného perkrechtního tácu se týkala. *) Pražané měli totiž tác platiti a za to na jiné straně mělo se jim dostati náhrady.

Co se tklo oprávněnosti ústavního odporu proti tácu z vína, vyšetřovala věc tu, pokud z akt jest viděti, jediné dvorská komora. Jest velice litovati, že neznáme dopodrobna názory místodržících i dvorské kanceláře a odkázání jsme toliko na všeobecně znějící větu, že oba tito úřadové pokládali opoziční svou za oprávněnou a vybírání tácu z vína za neoprávněné dle samého obnoveného zřízení. Dvorská komora byla, jak se samo sebou rozumí, náhledu docela opačného a sice z četných důvodů **). Nejhlavnější byl ten, že článek o pivě postaven byl do obnoveného zřízení, protože šlo o konstatování viny a o trest za rebellii, kdežto plat z vína bral a bře fiskus ne z trestu, nýbrž dle starodávneho zvyku a nebylo třeba tudíž ve zřízení zemském o něm mluvit. Však prý jest ještě mnoho jiných důležitostí veřejných, o nichž ve zřízení z r. 1627 výslovně nic nestojí a přece dle staré zvyklosti se zachovávají a jsou platny, pokud výslovně se nezruší. Toto stanovisko zastávala ostatně také dvorská kancelář v jed-

nom přípisu ze dne 24. ledna 1634, když kardinál Dietrichštejn chtěl šenkovati víno bez poplatku. A byl to pro komoru veliký úspěch, když dotýčný přípis byl nalezen a mohlo se ho proti nynější opoziční dvorské kanceláře užiti. Než dvorská komora šla ještě dále a ze známých slov uvozovacího patentu (10. května 1627) k obnovenému zřízení dokazovala, že králi českému přísluší právo vložiti dodatečně do dotýčného zřízení takové ustanovení, aby o oprávněnosti výběru vinného tácu nikdo nesměl pochybovati *).

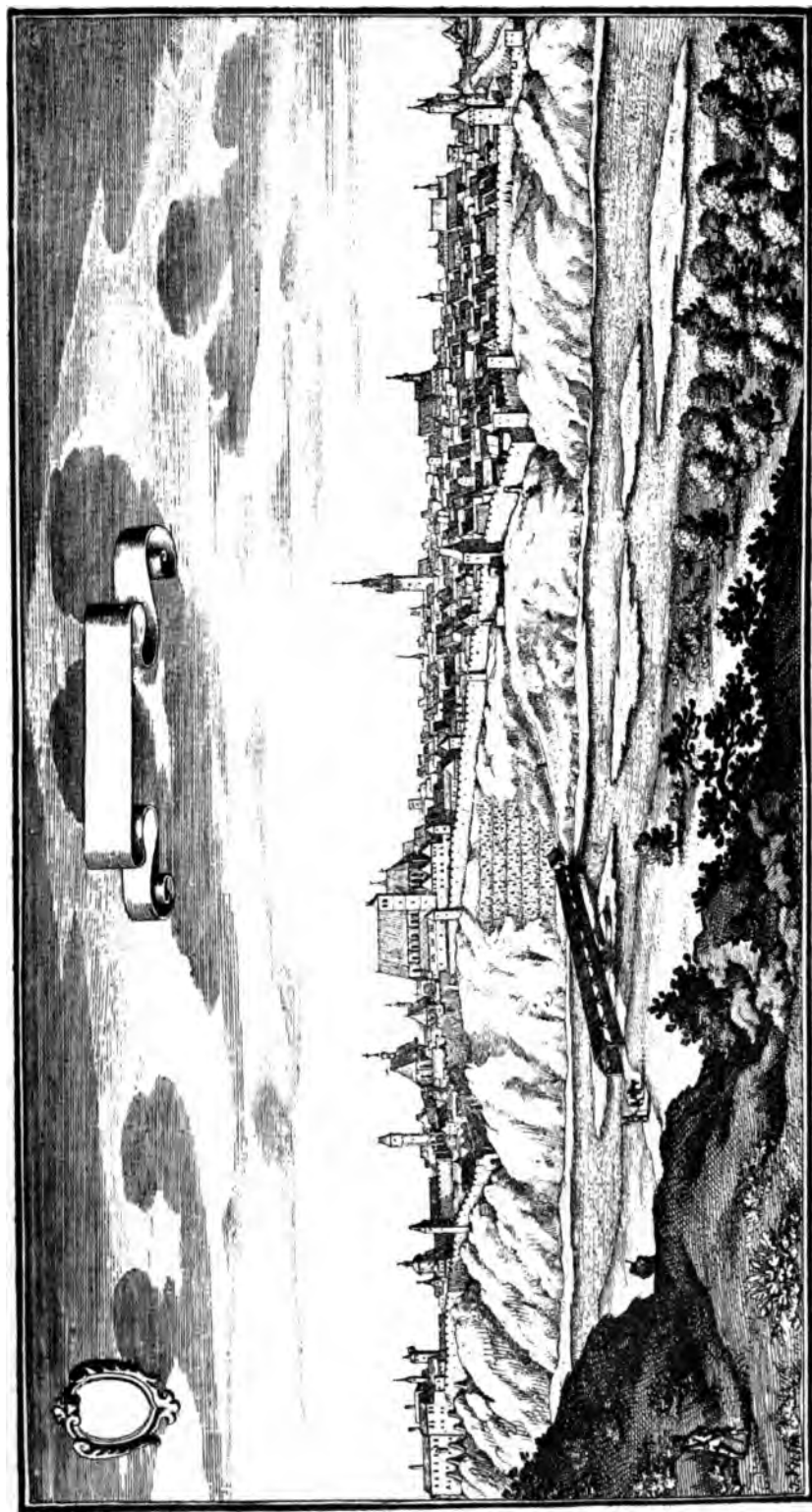
Dvůr císařský přiklonil se nepochybně k tomuto stanovisku, protože již za několik dní po odevzdání této dedukce dvorská komora, dne 30. června 1660, poslala dvorské kanceláři dekret, ve kterém týmiž slovy a důvody, dosti rozhodně žádala, aby česká kancelář neotálela déle s vydáním obnovených patentů o výběru poplatku z vína i piva.

Ale ani tento dekret ještě nepomohl. Místodržící přišli opět s nějakými námitkami, z čehož by se souditi dalo, že návrh na uplacení nejv. purkrabí buď vůbec se nepovedl, anebo aspoň na počátku r. 1661 věc nebyla ještě skoncována. Jaké důvody nové proti vinnému tácu místodržící přednášeli, povědomo mi není, jen se zdá, že vyslovili obavu, aby snad nevybíral se tác z vína také ve městech poddanských a na statcích stavovských. Pražští deputovaní a s nimi dvorská komora měli za to, že obava jest zcela zbytečná, protože císař nechce, než aby zůstal v pokojném držení a užívání tácu z vína v královských a věnných městech od kohokoliv a kdekoliv (tedy i v panských domech) prodáváného. V tom smyslu také učiněn návrh, aby koncept vinného patentu se sestavil a místodržícím odňata byla veškera příčina k dalším odkladům. Neboť oba deputovaní již zle se domlouvali o skončení této záležitosti, protože zlořádů denně přibývalo. Veliký nějaký nepo-

*) Dedukce dvorské komory zní: „Wie dann weiland Kaiser Ferdinand II. als autor et conditor solcher Landsordnung gleich im Eingang derselben vermeldet, dasz wegen Kürze der Zeit und allerhand Verhindernissen nicht alles einverleibt werden können, dannenhero sie ihnen mehrbesagte Landsordnung zu mehrern, zu ändern und zu bessern vorbehalten, auch sich dahin erboten, diejenige Fall, so darinnen nicht begriffen, durch constitutiones regias zu desideren und declariren, gestaltsamb diese Zeit hero vielfältige dergleichen Declarationes und Novellen erfolget, auch in öffentlichem Druck sein... A tudíž může císař den Weintatz in die Landsordnung per novellam annoch darein (t. j. do obnoveného zřízení) bringen. Nebude tím zavedeno nic nového, nýbrž nur „dasjenige erkläret und stabilirt, was von vielen und langen Jahren hero in üblichen Brauch gewesen.“

*) Viz str. 64.

**) 1660, 23. a 30. června, 1661, 5. a 14. ledna, 3. června, pak několik kusů nedatovaných.

Znojmo. (Die Merianovy topografie Čech, Moravy a Slezaka z r. 1650.)

řádek odhalen ve věnném městě Trutnově, a když deputovaní dosadili tam nového výběrčího a žádali aby konšelé i císařský rychtář byli mu v úřadě nápomocni, Trutnovští téměř zhola to odmítli, dobře prý vědouce, že při mistodržicích, jakožto odpůrcích vinného tácu, dojdou podpory.

Dvorská komora neotálela již dlouho. Vyžádala si sice ještě dobré zláni od presidenta české komory hraběte Vratislava, a pak (počátkem června 1661) s důrazným přípisem předložila české dvorské kanceláři návrhy obou patentů. Byly velmi rozvláčné. Obšírnými slovy vyličovalo se, jak zněly patenty císaře Ferdinanda II. z r. 1625 a jak téměř nikdo se teď dle nich neřídí, na velikou škodu „královských důchodů a chudých lidí.“ Tato fráse opakována několikrát, aby každému bylo zjevno, že nejde jen o fiskus, ale také o „chudý lid“, kterýž nepořádkem v tácu pivním a vinném nepochybně všelijak strádal.

Co se piva týkalo, navrhovány potom následující pravidla, částečně stará, dávno platná, částečně poměrům časovým přizpůsobená. Především měl se platiti 1 zlatý tácu z každého čtyřvěderního sudu piva v královských, nebo věnných, nebo „jiných privilegovaných“*) městech uvařeného, ať již v městě samém se vypilo nebo jinam vyvezlo. Každý lůtý sud byl osvobozen. Aby pak kontrolla co možná byla přesná, nařizeno, že nikdo, ať jest stavu jakéhokoliv (tedy i šlechtic nebo prelát), nesmí várku začít, pokud neučinil oznámení deputovaným anebo úředníkům od nich ustanoveným, a nepřijal od nich cedulku, za kterouž zaplatiti bylo 6 krejcarů jestliže oznámena várka celá, a 3 krejcare, jestliže jen várka poloviční. Hned při tom musili sousedé zaplatiti také tác z celého počtu věder nebo sudů uvařeného piva.

Co se týkalo duchovenstva a šlechticů, kteří nabyli během války 30leté a po ní várečného práva v Praze, tím bylo volno vařiti pro potřebu vlastní a pro potřebu panství a vesnic svých bez poplatku, ale nikdo z nich nesměl se opovážiti (unterstehen), aby pivo své v Praze, ať již v městech samých nebo na tak zvaných právech postrauních prodával. Kdo se provinil, propadal pokuté a pivo, o něž šlo, se zabavilo. Ale nejenom prodávati vyšší stavové neměli, než ani z venkovských pivovarů

do měst pivo voziti, „poctou darovati“, za jiné potřeby směňovati, anebo řemeslníkům za práci na místě peněz dávati. Kdo tak učiniti chtěl, byl povinen úředníkům nad tácem učiniti oznámení a z každého sudu takto scizeného piva 1 zl. zaplatiti, pod velikými na to pokutami a ztrátou milosti královské. Oběma deputovaným i jejich úředníkům příslušelo právo kontroly, prohlídky pivovarů, spilek i sklepů, a úřady politické i soudy byly povinny napomáhati fiskálním úředníkům, kdekoli by toho bylo třeba a trestati neposlušné nebo vzdorovité majetníky pivovarů a várečníky.

Co se týkalo tácu z vína, navrhovala dvorská komora v patentu svém téměř totéž ve příčině dozoru, výběru a pokut. Ve příčině platu zůstala při starším ustanovení, že ve všech „královských, věnných a jiných privilegovaných městech“ na právě městském i právech postrauních, nikdo bez rozdílu, ať pán či soused či podruh, nesmí víno čepiti a prodávati bez vědomí deputovaných v Praze a nebo jejich úředníků v městech venkovských. Těmto každý prodej vína musil se dříve oznámiti, oni přišli, ohledali zásoby a druh vína a obdržeti musili za každou prohlídku po groši. Pak prodávající dostal paletu a směl víno čepiti, ale z každého vědra čtyři pinty připadaly fisku. Neodvádělo se ovšem víno in natura, nýbrž vždy tolik peněz, kolik za čtyři pinty toho kterého vína se tržilo. Protože prodávala se vína různé hodnoty a drahoty, bylo těžko ustanoviti jednotejný poplatek a nejlépe zdálo se hověti spravedlnosti, když říditi se bude tác dle ceny vína.

Oba tyto návrhy patentů pro vybírání tácu pivního a vinného byly od panovníka přijaty a hned také prováděny, ačkoliv vlastní vydání jich následkem další opozice dvorské kanceláře zdrželo se, jak se podobá, až do r. 1663.

Po celou dobu, co bylo jednáno o obnovu patentu na tác vinný, vleklo se jednání s tím souvisící o privilegia měst pražských, Starého i Nového, ve příčině osvobození od perkrechního tácu z vína, na vinicích sousedů pražských vyrostlého a odtud na prodej vystavovaného. Jak povědomo, udělena byla tato výsada r. 1649 oběma městům pražským na 50 let za statečné hájení hlavního města proti Švédům r. 1648.

Měšťané Malostranskí byli tehdejší zkráceni. Vytrpěli rovněž velmi mnoho, ba do jisté míry více nežli Staro- i Novoměstští a neobdrželi ničehož. Hnětlo je to také velice a neustávali srdcelomnými slovy líčiti bídu svou a prositi o nějakou odměnu a jiné výsady pro sebe. Jednání vleklo se velmi dlouho, až

*) Vyjmuty byly z patentu královské statky, na nichž již od delšího času platilo osvobození od pivního tácu, které mělo zůstat i také zůstalo v platnosti i na dále.

ne při nastoupení Leopolda a při prvním jeho v Praze podařilo se české dvorské kanceli přimět panovníka k vydání obsažného privilegia pro Malostranské (1657, 15. prosince), až vedle jiných výhod osvobození byli na od perkrechtního tácu z vinic svých (ich *). Z cizích vín ovšem tác čili čtyřin platiti musili jako Staro- i Novoměstští.

Dvorní komora vzpírala se proti udělení privilegia vši moci do posledního okamžiku, a když konečně obdržela od dvorní kanceli intimát (1657, 29. prosince), že bylo uděleno, učinila velmi ostrou předstávku u sádkrále proti tomu, že bez jejího věrozhodného o důležitém interessu fiskální při čemž byl prý panovník přelstěn, kdyby byl obdržel pořádnou informaci co činí, nikdy prý by byl k 25letému zrušení od tácu z vína nesvoloval ani svonehl **).

Neboť král prý není povinen platiti ze svého, ale za to, že ve předešlých letech v nepřesné se hospodařilo, a učinil-li se po vůli jednomu, přijde ihned druhé a kde bude třetí? Jediný spolehlivý důchod dvora je i z tácu; bude-li tác rozdána a tím zrušena, bude možno bráti peníze pro dvorní potřeby?

Pro tomto úvodu přišla dvorská komora na jiné věci, to jest, aby pověděla panovníkovi, čím šmejdům a ztrátám pro fiskus vede privilegium Pražanů Staro- a Novoměstských z r. 1649, a proč následkem toho bylo nesprávné, že se podobná výsada Malostranským. Ještě za života císaře Ferdinanda III. stěsali se někteří „chudí sousedé“ Staroměstští (1656, 24. listopadu) u dvora, že konšelé mají nový pořádek a nedovolují „chudým“ občanům cizí vína šenkovati, což prý odvíjí se dovolovalo. Tím mnozí válkou schůbo na zdraví sešli řemeslníci připraveni býposlední výdělek. Konšelé bránili se (1657, 1. února) proti tomu nároku poukazem na privilegia, dle nichž jim samým vždy rozhodoušelo, komu má nebo nemá šenk vína se do-

pustiti. Kdyby konšelé neměli toho práva užívati, pak by se mohlo státi, že všichni řemeslníci, zanechajíce na škodu města svých řemesel, dají se na šenk cizího vína a domácí výrobek, na jehož zachování přece také záleží, bude přílišnou konkurencí nad míru trpěti a nebo dokonce vinice kol Prahy zajdou. V tom bylo ovšem dosti pravdy, hlavně proto, že po válce cizí vína byla lepší a lahodnější, nežli domácí, jak konšelé sami přiznávali. Proto žádali, aby prosba „chudých sousedů“ se zamítla, jakožto docela bezdůvodná. Kdo chce víno prodávati, ať zakoupí si vinici kolem Prahy a upracuje se na ní: pak uvidí, jak mu bude milou konkurence cizího vína!

Stížnost i odpověď postoupeny byly místodržícím a potom tak zvané hlavní komisi. Zdání jejich dlouho nepřicházela a od místodržících jak se zdá vůbec žádné nepřišlo. Za to inspektor Losi velmi horlivě se staral o nějaké vyřízení a v dopisech ke dvorské komoře ostře vystupoval proti konšelům, o jejichž libovolnostech a nespravedlivostech podával doklady vskutku nepřekné. Poukazoval k tomu, že jakožto pamětník r. 1648 dobře ví, kterak právě chudý lid statečně Prahu bránil a život svůj i svých rodin denně v šanc dával, kdežto bohatší sousedé na mnoze drželi se v úkrytu *). Obdarování, které císař po slavném obhájení Prahy dal, nebylo propůjčeno jen konšelům, nýbrž celé obci a dokonce není v pořádku, jestliže jen několik lidí má z něho dobré prospěchy.

Z celého sporu vysvítá tolik, že sousedé Staroměstští, kteříž byli zároveň majiteli vinic, hleděli veškeren šenk vína strhnouti na sebe a že konšelé je v tom horlivě podporovali. Mělo to pro ně několik výhod. Vyhnuli se cizí konkurenci, když vedle vlastního vína i rakouské, moravské a j. prodávali; mohli také vína všelijak míchat, aby se lépe zpeněžila, ale hlavní výhodu měli v tom, že co nejlépe mohli se uhnouti vinnému tácu. Neboť z vlastního vína dle privilegia z r. 1649 byli osvobozeni tác platiti na 50 let, a kdož mohl pak ve sklepích jejich nebo třeba při lisech viničních kontrolovati, až pokud jde víno vlastní a které je cizí? Sám hrabě Losi uznával, že kontrolla je nesmírně těžká a nemožná, ač se o ni pokoušel několika způsoby.

Především žádal o podrobnou specifikaci vinic kolem Prahy, aby aspoň přibližně mohl

Čelakovského Privilegia I. 649. Připomínám v privilegii (str. 661) jest nemírná tautologie; tytéž jakoby vždy něco jiného znamenaly, kdežto vlastní plat, tác a ordinární čtyřin platiti posudné lno a totéž.

Zpráva o usnesení tajné rady 6. února Plzni (na cestě z Prahy do Frankfurtu) s připočtenými akty sem se táhnoucími v archivu terstiva financí.

*) „als die primores civitatis, die sich mit Weib und Kindern zur Eventualversicherung in das Altstädter Rathhaus reterirt gehabt.“

určiti, kolik vína se na nich urodí; ale permistrovský čili viničný úřad dovedl se tak dlouho vymlouvat, až Losimu výkazů nedal. Potom chtěl, aby mu sousedé ohlašovali, kdy začnou prodávat vlastní víno a kolik ho jest, a žádal aby si brali na šenk cedulky od úřadu deputovaných. Ale ani v tom nikdo neuposlechl, protože viničníci nechtěli s barvou ven, kolik vína mají. Po vinobraní skupovali totiž mnoho vína cizího a to pak se svým vlastním do města vozili, míchali a prodávali. Tím ovšem fiskus přicházel o ták a bylo velmi pochopitelné, proč konšelský úřad nikomu šenku vinného práti nechtěl, kdo sám viničnickem nebyl.

Losi proti těmto nepořádkům pokládal za hlavní prostředek, aby se výsada, že obec Staroměstská jest osvobozena na 50 let od perkrechtňho tácu, — nadobro zrušila, a sice za nějakou náhradu jinou. V této příčině souhlasil s ním do jisté míry také nejv. hofmistr Křištof Ferdinand Popel z Lobkovic, kterýž, tuším jménem hlavní komise, se vyjádřil, že Staroměstští potratili svou libovůli výsadu z r. 1649 vůbec.

Dvorská komora chopila se návrhu tohoto s velikou radostí, ale rozšířila jej ještě. Privilegium Malostranských, nedávno jim udělené, mělo ve příčině tácu se odvolati, a výsada Staroměstských i Novoměstských ihned zrušiti za peněžitou náhradu z jiných důchodů, již by se užilo ku zaplacení obecních dluhů a tudíž na prospěch ne jednotlivců, nýbrž celého města a veškerého občanstva. Ale dvorská komora nezatajovala si, že není lehkou věcí odvolati a zrušiti výsady jednou vydané; avšak hrabě Losi i pro tento případ přichystal návrhy, které komora horlivě podporovala a o jejich přijetí a provedení se starala.

Když ubíral se král Leopold v únoru 1658 z Prahy do Frankfurta, stala se celá tato záležitost předmětem jednání tajné rady. *) V Plzni dojednala se dne 6. února 1658 rozhodnutím královským, dle něhož dvorská kancelář měla na společné konferenci s dvorskou komorou najíti cesty, jakby sjednati se mohla s Pražany Staro- a Novoměstskými určitá náhrada za to, že by se jim odňalo osvobození od perkrechtňho tácu, které dle privilegia z r. 1649 mělo platiti 50 let. Za komisaře k jednání s Pražany ustanoveni nejv. hofmistr Křištof Ferdinand Popel z Lobkovic, hrabě Losi, po případě

*) Přítomni byli: král, arcikníže Leopold Vilém, hrabata Portia, Schwarzenberg, Öttingen. Starhemberg a Sinzendorf, pak svobodný pán z Hohenfeldu.

též president české komory hrabě Vratislav. Brzo potom všickni tři zvláštním dekretem ke komissi této jmenováni.

V případě, že by nebylo možno smluviti se s Pražany o náhradu a že by naprosto od udělené výsady upustiti nechtěli, učinil král Leopold rozhodnutí, aby pak ihned se provedly návrhy hraběte Losiho a pevně dbalo se o jich uvedení ve skutek, to jest mělo se rozhodně dokročiti proti konšelům, aby nepřekáželi sousedům i řemeslníkům vůbec cizí vína šenkovati, a pak se měla provésti vydatná kontrola nad vinicemi kolem Prahy. Úřad deputovaných měl obdržeti podrobný seznam jejich, měl míti právo dozoru při vinobraní a lisování, aby podrobně se vědělo, kolik který majitel vinice má vlastního vína. Na toto měl pak obdržeti cedulku, kterou ve bráně městské musil ukázati, aby výběrci tamější hned mohl srovnati, zdaž více vína do města nevezde, nežli jest napsáno na cedulce od fiskálního úřadu potvrzené. Ve všech třech městech Pražských nemělo se naprosto nikomu dovoliti, aby víno k šenku načal, pokud si neopatřil boletu či paletu od deputovaných. *)

Hned po tomto rozhodnutí dali se svrchu zpomenuť komisaři do jednání s obcemi Pražskými. Ale nemohli poříditi. Konšelé obou měst neodporovali příkře, nýbrž snažili se dlouhými řečmi a psanými replikami a duplikami věc co možná protáhnouti. Když potom zemřel nejv. hofmistr (4. července 1658), byla naděje, že záležitost usne, aby nebyla více probuzena. Ale nepochybně vlivem neunavného hraběte Losiho nařídil císař Leopold již v září 1658, aby tedy komisi provedli dva zbývající členové, komorní president hrabě Vratislav a hrabě Losi.

*) Při této příležitosti česká dvorská kancelář dostala také důtku, že bez konference s dvorskou komorou králi k udělení svrchu zmíněných privilegií radila. Podle tehdejšího způsobu byla důtka zaobalena v tu formu, že Leopold z vlastního popudu rozkázal, aby na přístě takové věci, které dotýkají se kompetence dvou nebo více úřadů, nebyly dříve předkládány králi k řešení, pokud všichni dotýční úřadové se o ně neuradí a na něčem pevném se nedohodnou. Zněl tento passus následovně: *Addit serenissimus rex: weiln I. Mt. wahrgenommen, dass die Expeditiones zu Zeiten Sachen vorbringen, worzue andere Stellen mit konkurieren und also mit denenselben vorhero darüber konferiert werden sollte, dass ein solches hinfüro zu beobachten und die andere Expeditiones zu erinnern, dass keine Stelle einiges negotium, wobei eine andere Expedition mitinteressieret, I. k. Mt. vortragen solle. es sei denn zwischen beiden Stellen darüber konferiert und unter sich ein gewisses Votum verglichen worden, damit die hieraus entstehende Konfusionen und wieder einander laufende Resolutiones vermieden werden.*"

Ti oba nyní „kategorie“ zeptali se konšel, aby pověděli, jakou náhradu chtějí za zrušení výsady o perkrechtním tácu, a Staroměstští vedle toho aby se vyjádřili, chtějí-li býti císaři po vůli a dopřáti „chudým obyvatelům“ šenk vína čili nic? Na první otázku odpověděli Pražané kroucenými slovy toho smyslu, že chtějí býti zůstaveni při svém privilegiu, ve příčině druhé věci hledali všelijakých cest a cestiček, ale když na ně zhurta dokročeno, odvětili, že to ponechávají „k dispozici“ jeho císařské milosti, co sama naříditi ráčí.

Komisaři byli toho mínění, že císař má právo výsadu na perkrecht zrušiti bez náhrady, protože vydána byla bez rady nejen dvorské komory, ale také komory české a úřadu deputovaných. Ale když již měla věc v dobrotě se vyřídit, navrhli, aby na místě výsady nabídlo se oběma obcím 2000 zl. ročně, tak aby každá obdržela 1000 zl. do té doby, pokud privilegium mělo platiti, ale za to aby ihned odváděla perkrechtní tác z domácího vína, na vinicích kolem Prahy vypěstovaného. *) Vyrovnání na tomto základě mělo se státi skutkem, ať si obce chtěly nebo ne. Co pak se týkalo šenku vína, měli komisaři za to, že císař „absolute“ smí a může poručiti Staroměstským, jak se mají k „chudým obyvatelům“ chovati a že nemají jim zapovídati šenk a prodej vína, ať již domácího nebo cizího. **)

Dvorská komora byla s tím spokojena, ač na venek dělala, jakoby roční náhrada 2000 zl. byla trochu příliš velká. Ale česká dvorská kancelář neměla se k tomu, aby dotýčný návrh předložila panovníkovi k potvrzení a vydání resoluce. Bylo to pochopitelné. Příčiněním a prostředkem dvorské kanceláře byly Pražanům výsady uděleny a ona tudíž měla málo chuti starati se o jich částečné vyzdvižení, byť i ne jeden důvod mluvil proti praxi, jak konšelé a bohatší sousedé osvobození od tácu si vykládali. V listopadu 1659 přišla od dvorské komory upomínka, aby kancelář konala svou povinnost; ale neměla výsledku. Darma vykládáno znovu, že z osvobození od perkrechtu má užitek jen několik bohatších majitelů vinic, kdežto roční náhrada byla by s prospěchem celé obci: konšelé stáli při zachování výsady své a česká dvorská kancelář je v tom podporovala. Narovnání od hraběte

Losiho a dvorské komory tak horlivě žádaného toho času nedocíleno. Hraběti Losimu nezbylo leč ostře dokročovati proti obcím Pražským, pokud výsady zneužívaly a pokud cizí vína podvodně do města vozily. V této příčině inspektorovi nad tácem nikdo rozhodné vůle a energie odepriti nemohl, a on i v tomto případě ukázal ji vrchovatou měrou.

S ungeltem, cly a mýty byly obtíže neménší, nežli se solí a s tácem. Vyprávěli jsme o tom obšírněji již v I. hlavě, kdež jsme ukázali, jak po dosti velikém zápase mezi stavy a králem (Ferdinandem III.) přišlo r. 1655 k jisté modifikaci hlavně cel vývozních. Když nastoupil vládu král Leopold I., dvorská i česká komora jaly se naléhati na pořádnou revisi starých patentů a nové jich potom vydání. Stavové měli při této věci malé účastenství, a proto také provedla se věc dosti rychle mezi oběma úřady a českou dvorskou kancelář. Po provedené revisi všech starších nařízení z let 1624, 1625, 1627—1629, 1637, 1652 a 1655 vydán dne 20. srpna 1658 řád o pohraničném cle i mýtě a za deset dní na to (30. srpna t. r.) vydán též řád o ungeltech a taxách, obě toliko pro dědičné království české. Oba řády v exemplářích tištěných rozšířeny po celé zemi, aby nikdo nevědomostí vymlouvat se nemohl.

Co se týče věcného obsahu řádu celního, mýtního a ungeltního, nezměnilo se jimi v podstatě nic. Jako v dřívější době tak i na dále platilo se clo, mýto, ungelt z věcí nejružnějších, a platilo se z dovozu i vývozu. Národohospodářský princip nezpůsobil vydání obou řádů, nýbrž fiskální potřeba úředníků, výběřčích a dozorců, aby všechny starší předpisy byly pohromadě a uvedeny v jakous takousi shodu. Jenom některé cifry pozměněny, takže platilo se z jistých plodin trochu méně nebo více nežli ve starší době. — Hlavní nesnáz, kteráž byla v Čechách jako i na Moravě se soukromými cly a mýty, nebyla ani těmito řády odstraněna, nýbrž zůstala nevyřízena ještě mnoho let.

Rovněž tak nepřestávaly vrchnosti těžkými pokutami stíhati poddané, kteří dali se do služeb komory nebo deputovaných a sloužili při výběru cel nebo při obchodu solním. Sám český místokancelér hrabě Pötting r. 1658 zatkl a uvězniti dal své poddané, protože fisku sloužili! Což tu bylo rad a konferencí, než česká dvorská kancelář způsobila u místodržících, aby stavové čeští neohlíželi se na sněmovní snesení a doprávali poddaným vstupovati do služeb královských!

* * *

*) Průměrný výnos tácu viného z vinic nyní osvobozených obnášel před rokem 1649 kolem 3¼ tisíc zlatých; byl tedy návrh obou komisářů dosti nepříznivý.

**), 1659. 4. ledna a 14. listopadu v archivu ministerstva financí.

V markrabství Moravském, jak již částečně bylo vyloženo, poměry celní, mýtní a tácové nebyly lepší nežli v Čechách. Při tácu pivním hlavní nesnáž spočívala v tom, že vyšší stavové své pivo v královských městech prodávali, krčmy pro ně zřizovali a 1 zlatý ze šenku neplatili. Zejména byly stesky na vyšší duchovenstvo, zvláště na biskupa Olomouckého, arciknížete Leopolda Viléma a po jeho smrti (1662, 27. listopadu) na arciknížete Karla Josefa. Když ani od členů císařského domu a jich úředníků nezachovávaly se předpisy obnoveného zřízení a patenty Ferdinanda II. a III., *) bylo těžko trestati pro týž přestupek jiné duchovní a světské vrchnosti. Obyvatelé městští ovšem velice na to naříkali, protože jim prodej panských piv působil těžkou konkurenci. Sousedé bez výminky platili ze sudu 1 zl. tácu a o tolik musilo jejich pivo býti dražší, následkem čehož lidé méně je pili.

V markrabství nevedlo se také lépe pojezd-ným a jiným drobnějším úředníkům od rentmistrovského úřadu ustanoveným. Pojezdni byli od vrchnostenských správců týráni tělesně, nebo jim láno až prý hrůza a docela nekřesťansky. Větším dílem tyto drobnější výkonní orgány rentmistrův byli lidé poddaní, a tu, jako v Čechách, nejhůře vedlo se jim od — vlastních pánů, vlastní vrchnosti.

Král Leopold I. nastoupil na Moravě proti oněm zlořádům velmi ostře, ale přes to dlouho nebylo viděti trvalého výsledku. Neoprávněné prodávání piva a soli zapovídáno četnými výnosy a zosíleným dohledem ve městech i po vesnicích. Proti nespravedlivým clům a mýtům zahájen boj co nejrozhodnější. Šlo o věc čtenářům našim povědomou. Páni, rytíři i vrchnosti duchovní zřídili po svých panstvích mýta a cla k svému užitku; některá z nich byla velmi starého původu a dotýčná vrchnost měla také na ně výsady, kteréž však větším dílem nebyly zachovávány, protože za změněných poměrů vrchnosti hleděly z mýt a cel míti užitek co největší. Veliká řada nových celnic a mýtnic soukromých byla však zřízena docela bez vědomí anebo proti vůli fisku, a ta ohrožovala obchod i průmysl měrou velikou. Od uherské hranice do Brna na 20—30 místech vybíralo se clo nebo mýto. Kupci se Moravě vyhýbali, čímž hynuly užitky z pohraničních cel a mýt, které panovník pro sebe zde vybíral.

*) Výtahy z akt dvorské komory u D'Elverta, Finanzen, II. oddíl str. 17, 19, 26 a násl., Finanzen, I. oddíl str. 340 a násl.; Rebellion 840 atd.

Jednalo se již od delšího času, aby soukromá cla i mýta byla zrušena. Kdo ze šlechty nemohl se vykázati výsadou na určité clo nebo mýto, měl je ihned zrušiti aneb propadal těžkým pokutám. Šlechta však dovedla odporovati a privilegií téměř nikdo nepředložil. Císař Leopold vydal v té příčině nový ostrý patent (22. prosince 1659), ale ani ten nevedl k cíli. Teprve r. 1662 šlechta moravská záležitost cel a mýt chtěla sama nějak vypořádati, aby rentmistrovský úřad se upokojil, a ona aspoň něco pro sebe uhájila. Ale ani tento postup nevedl k výsledkům, až zase sama vláda důrazně musila se věci uchopiti, jakož svým místem bude vyprávěno.

Rentmistrovský úřad stál o obnovení starých patentů na cla a mýta fisku odváděná; při tom dle všeho mysliło se na zvýšení sazeb pro jednotlivé předměty. Kdyby bylo se podařilo odstraniti všechny poplatky soukromníkům odváděné, mohly snadno sazby fiskální býti zvýšeny. Poněvadž však se to nepovedlo, nastalo sáhodlouhé dopisování a jednání o obnovu celních a mýtních patentů, ale výsledek byl celkem malý. Zatím židovští nájemci soukromých cel a mýt neslýchaným způsobem odírali vozky i kupce a zvyšovali své sazby dle vlastní libovůle a docela beztrestně.

Královská města, jejich dluhy, správa i živnosti.

Hmotnou i mravní pokleslost královských měst obšírněji jsme již vyložili ve předešlých kapitolách. *) Nejvíce tísnily obce městské veliké dluhy, které se zadržaly úroky obnášely nezřídka 100, 200 a více tisíc zlatých, což při tehdejšímu nedostatku peněz a jejich ceně byly summy nesmírné. Od časů císaře Ferdinanda III. byla sice ustanovena zvláštní generální komise k „traktování“ dluhů městských, jejíž úkolem bylo míti věřitele k trpělivosti a ku slevám, obce pak k tomu, aby aspoň částečně povinnostem svým dosti činili. Jak již bylo vyprávěno, byla města r. 1652 vyzvána, aby o dluzích svých podala podrobné zprávy generální komisi, čímž měl býti zjednan pevný základ pro jednání s věřiteli. Větší část obcí městských užila této příležitosti, aby v barvách co nejkřiklavějších bídny stav svůj vyložila a milosrdenství se dovolávala. Generální komise dala se pak do práce, ale

*) Viz I. hlavu str. 92 a násl.

dlouhá léta nepřicházela ke konci, tak že věřitelé stávali se nevrlymi a žádali o povolení k exekucím. Sněmy chránily však města, povolujíce jim rok od roku přiročí čili moratorium až do té doby, než komise s prací bude hotova. Ale obce městské na mnoze snažily se zneužívatí přiročí, patrnou jsouce ovládány snahou, aby jakémukoliv placení nesmírných dluhů vůbec se vymkly. Ano některá města seznam dluhů svých nepředložila, v patrném domnění, že generální komise nebude mít ani příležitost, aby o nich zvěděla a s věřiteli jejich jednala. Nejjednodušším prostředkem bylo ovšem neplatiti ničehož.

Následkem velikých stesků a žalob se strany věřitelů byly jednak specifikace dluhů od liknavých obcí vymáhány, jednak pak sněmy omezovaly přiročí čili moratoria. Tak ku př. stalo se snesení (1653/1654), že osoby duchovní, vdovy a sirotci mohou proti obcím vésti procesy o požadavky své, r. 1656 pak sněm prodloužil přiročí jen co kapitálu se dotýče, kdežto „možnější“ města *) měla platiti úrok, a mohla pro neplacení jeho soudně býti žalována. Ve smyslu předpisu vydaného pro správu obecní r. 1650 **) a ve smyslu instrukce, kterouž vypracoval podkomorí Oldřich Skuhrovský r. 1651, nařídil také sněm třikrát za sebou (1654, 1655 a 1656), že generální komise k traktování dluhů městských má právo obecní hospodářství všech měst zkoumati, aby se přesvědčila, zdaž se nedějou podvody s jméním obecním.

Když se zřídila komise pro srovnání dluhů městských, mělo se za to, že za krátko bude s prací hotova. Dávala se jí také lhůta šesti měsíců. Ale zatím mělo přijíti jinak. Uplynul rok, dva — a výsledků viděti nebylo. Komise se rozpadávala. R. 1654 usnesl se sněm, že hlavní komise zemská (poradíc se s místodržícími a opatříc si schválení od panovníka) má mítí moc komisi k traktování dluhů městských doplňovati, a na místě zemřelých, churavých nebo jinde zaměstnaných členů ustanoviti jiné.

Do smrti císaře Ferdinanda III. nedošlo se k nijakému narovnání. Když nový král Leopold I. přijel po svém nastolení do Čech a přítomen byl r. 1657 ponejprve sněmu českému, zdvihla se podle všeho bouře žalob proti traktační komisi, proti nesprávnostem obcí městských a zejména také proti špatnému, nedbalému i nepoctivému hospodářství s jméním obecním. Věřitelé žádali, aby jim bylo puštěno

právo proti královským městům. Král dal si podati zprávu od tehdejších členů traktační komise, a protože se ukázalo, že až dosud, přese všecko napomínání, některá města vůbec nepředložila specifikaci dluhů svých, učinil ještě během zasedání sněmovního opatření, aby obce, jichž se týkalo, velmi důrazně byly napomenuty. *)

Nepochybně, že hned potom traktační komise byla obnovena **) a král prohlásil, že jemu jako městům samým musí na tom záležeti, aby komise byla co nejdříve hotova; proto dal jí lhůtu jednoho roku k prozkoumání veškerých dluhů městských a opatření věřitelů.

Traktační komise dala se ihned velmi ostře do práce a přišla během roku především k přesvědčení, že obce veliké dluhy zaplatiti s to nejsou pro velikou spustlost svého majetku; ale vyznala také veřejně, že, přese všechny instrukce a sněmovní nařízení, hospodářství obcí na větším díle jest nedbalé a nepoctivé. R. 1658 vymohla si tudíž právo, aby všude tam, kde shledány byly nepořádky směla sama jmenovati úředníky nad jméním a důchodem obcí.

Dle instrukce Skuhrovského nyní obnovené a jménem císaře vydané mělo městům zůstatí jen tolik, čeho nevyhnutelně k existenci své potřebovala, vše ostatní mělo dáno býti věřitelům, s nimiž ovšem jednáno, aby z křesťanské lásky a pro milosrdenství boží na zubožená města byli laskavi a slevili z požadavků svých co nejvíce. Šlo to velmi z tuha. — R. 1658 prodloužena činnost traktační komise ještě o rok, totéž se opakovalo léta příštího (1659) a r. 1660 i 1661; tehdy dána komisi opět lhůta jediného a posledního roku. V létě 1662 vskutku jednání s některými městy bylo skončeno a určena jim kvota, kterou na místě všech svých dluhů věřitelům zaplatiti měla. Na tyto obce žádné přiročí více se nevztahovalo, jak na sněmu, r. 1662/63 odbývaném, bylo usneseno. Neboť kdo již byl o dluhy srovnán, měl zaplatiti a nebo pustilo se věřitelům právo exekuce; přiročí na dále platilo jen pro ta města, s nimiž až do tohoto zasedání sněmovního k žádnému se nepřišlo konci. Která

*) Místodržitelský archiv: 29. listop. 1657, místodržící podkomorímu Věžníkovi, aby napomenul všechny úřady konšelské, těch měst, která ještě nepodala specifikaci svých dluhů, aby ji hned odevzdala traktační komisi. — Vedle některých akt téhož archivu srovnej hlavně současné tisky artikulů sněmovních (až do r. 1667) a J. Čelakovského Úřad podkomoršský v Čechách v Č. Č. Musea 1877 str. 569—571.

**) Dle J. Čelakovského l. c. str. 569: „od stavů nově zvolených, o čemž však v aktech sněmovních zmínky jsem nenalezl: Soudím tudíž, že snad byla jen obnovena dle způsobu přijatého r. 1654.“

*) Která to jsou, měli rozhodnouti místodržící s podkomorím.

**) Viz I. hlavu str. 95 a násl.

to byla nevíme, ale obě města Pražská, Staré i Nové, výslovně se připomínají, jako ta, která ještě s věřiteli se neshodla.

Potom rok od roku až do sněmu léta 1667 odbývaného pomalu s jedním městem po druhém docilovalo se narovnání, větším dílem takové, že věřitelé musili se spokojiti s nepatrnou částkou, kteráž na místě všech pohledávek jim přiřknuta, a pak v průběhu mnohých, až i dvaceti let, po malých kvotách zaplacená. Pokud které město s věřiteli srovnáno býti nemohlo, pozůstalo stále přiročí čili moratoria. Neboť nejen obce působily traktační komisi obtíže, než i četní věřitelé, kteří na obeslání, aby se před komisi postavili a o dluhy své jednati začali, ani neodpověděli písemně ani osobně nepřišli.

Na sněmě r. 1663/64 odbývaném stavové již s velkou rozhodností ustanovili, že do roka musí komise stůj co stůj býti hotova, že musí císaři předložiti zprávu, co s kterým městem bylo vyjednáno a kteří věřitelé chovali se „odporně“, nechť se narovnají, a pak že traktační komise bude zdvižena a „ipso facto“ také každé další přiročí pro města. Ale za rok (sněm 1664/65) a za dvě (sněm 1666), ano i za tři léta (sněm r. 1667) zbývalo několik obcí, jichž dluhy nebylo možno srovnati a mezi nimi byla obě města Pražská. Sněm r. 1667, pobádaný samým panovníkem, nemínil však déle věc prodlužovati a dal traktační komisi, městům jichž se týkalo, i věřitelům jejich „poslední a peremptorní termín“ jednoho roku. Od této doby se pak na sněmích o městských dlužích a traktační komisi nemluví, tak že za to míti lze, že do srpna 1668 (než se toho léta sněm sešel) otázka dluhů městských platně a definitivně byla rozřešena, a sice, jak z celého vypravování patrné, ve prospěch obcí a v neprospěch věřitelů.

Schudlým, znuženým městům, sesousedstvem na větším díle nestatečným i málo poctivým, přineslo konečné narovnání o staré, veliké dluhy jisté úlevy a do hospodářství obecního dostal se o něco lepší přehled a pořádek. — Panovníkovi velmi na tom záleželo, aby správa královských měst i poměry sousedstva jejich byly lepší, protože nejen výběrčímu tácu nápojového ale také komoře české, velmi šlo o zvýšení příjmů z měst, což na tak dlouho bylo marným, pokud staré, těžké dluhy nebyly splaceny a v obyvatelstvu za pokojných let nevzmohlo se trochu zámožnosti.

Nejhorším úkazem v tomto směru bylo, že ve městech královských zahynul větší obchod i průmysl na dobro, a že pracovalo se řemeslně jen pro skrovnou potřebu domácích. Sousedé

živilo se toliko polářstvím a chovem dobytka tedy nic jinak, než lid ve vsích a ve městech vrchnostem poddaných. V hlavním městě bylo sice něco větších obchodníků a řemeslníků, ale nebyli to lidé domácí, nýbrž cizinci. První řemeslo, které v době míru i na venkově začalo se poněmáhle ve větších rozměrech pěstovati, bylo soukenictví, již před 30letou válkou v Čechách slavné. Za vojny zašlo tak, že domácí lidé na muze chodili nyní do ciziny, aby se mu přiučili a doma potom s větším prospěchem pracovati mohli. Ze severních Čech putováno mnoho do Žitavy na vyučenou řemeslu soukenickému.

Spojoval se s tím záhy také ještě interest jiný. Německému jazyku, dle obnoveného zřízení s českým rovnoprávnému, dostávalo se toho času ve veřejném životě i v úřadech vždy většího zastoupení i významu, ježto vyšší vrstvy společenské češtinou, jakožto jazykem kacířským a nenáviděným, opovrhovaly. Na sousedy ve královských městech, zejména na ty, kteří dávali se na řemeslo a na obchod, nezmítávalo to bez vlivu. Řemeslníci posílali syny své do ciziny, aby se tam vedle řemesla učili také německy. Z prvního desetiletí po válce třicetileté jsou ještě určité doklady, že i ve větších městech královských, jako ku př. v Hradci Králové a v Čáslavi, nebylo nikoho, kdo by byl uměl pořádně německy psáti a mluvit. Ale to záhy se obrátilo, hlavně působením těch, kdož v cizině řeči cizí se přiučili. Ti potom nejenom užívali v potřebách svých němčiny, ale namnoze dle vzoru vyšších stavů a úřednictva učili se také poněmáhle opovrhovati řečí mateřskou.

Zevnějšek královských měst byl po válce třicetileté větším dílem velmi neúhledný. Všude polozbořené domy, a všude hojné nečistoty. Ale největším břemenem obcí a zdrojem velkých neřestí byla celá hejna žebráků, mrzáků, povaleců, kteří po městech se toulali, po ulicích povalovali, u radnic a u kostelů žebřali, polonazí a nebo v bídné hadry jsouce oděni. — Následkem války stará nařízení o žebrácích a povalecích přišla v zapomenutí, ale za to povaleců, vysloužilých, ku práci neschopných nebo práce se štítících, potulných vojáků a vagabundů, rozrojily se celé legie. V instrukci pro města, vydané roku 1650, nebylo téměř ani zmínky o této stránce veřejné správy obecní, i musilo o to staráno se býti pozdějšími dodatky. Nepochybně, že následkem četných žalob i nářků, následkem zpráv, které podával podkomoří a konečně následkem denních zkušeností

v městech Pražských, odhodlali se místodržící 23. září 1661 vydati patent, kterýž ve 14 článcích zavíral v sobě celé zřízení chudinské policie a správy. Platil pro všechna města v Čechách, královská i poddanská, a všude vyhlášován. ano někde ještě místními předpisy doplňován.

Patent místodržících založen byl cele na ustanoveních obnoveného zřízení o tulačích a žebrácích (články I 10—13), která cloučkala se celé země. Jako zde tak i v místodržitelském patentu hlavní váha položena na rozdíl mezi žebratou domácích a cizích. Domácí žebráci musili se trpěti, ale královská města byla povinna mít pro ně nemocnice (lazarety) a špitály, kde by se zdržovati mohli v případech potřeby. Ti pak z domácích, kteří těžkyni, na podívanou hnušnými nemocemi (otevřenými ranami a t. p.) byli stíženi, neměli vůbec žebratou choditi. nýbrž obce zříditi musily zvláštní almužníky, kteří pro ně mezi sousedy pomoc a podporu vybírali. Nad lazarety, špitály a žebratou ve městě zřízen dozorce čili inspektor chudých a potom tak zvaný rychtář nad žebráky, který nejméně jednou ve 4 nedělích musil vykonati přehlídku všech žebráků a povalečů v městě se nalézajících. Ti, jímž žebrota byla dovolena, dostávali cejchy čili známky se znakem města, a seznam i počet jejich musil rychtář mít v evidenci. Kdo při přehlídce nebo jinak byl dopaden, že žebrá bez cejchu, byl trestán; jestliže po druhé se téhož dopustil, musil za trest v okovech zametat ulice nebo pracovat na šancích; po třetí byl katem z města vymrskán. Zdraví žebráci, zahaleči, lidé spurní a nestydatí mohli beze všeho z města býti vyháněni a rovněž nebyla žádná obec povinna trpěti žebráků cizích.

Výminka se dopouštěla u poutníků, u řemeslnických tovaryšů čili vandrovníků bez práce a pak u lidí, kteří sbírali pomoci pro pohořelé, příspěvky na vykupování tureckých zajatců, *) a almužny na stavby nebo velké opravy kostelů. Ale ti a takoví musili se vykázati p a s e m; když purkmistr shledal jej v pořádku, dal písemné svolení, aby ten, jehož se týkalo, po tři dni směl v městě žebrati. Kdo byl bez pasu, právem pokládán za podvodníka a hned z města vyveden. Nejvíce lidí chodilo sbírat na pohořelé; nejenom, že tímto způsobem vzájemně se podporovali obyvatelé z celého království, ale

i z Němec chodili do Čech prosit pro své „ohněm stížené“ o almužny. *)

Také studenti či mendikové chodili žebratou a byli trpěni všude, po městech i po venkově. Poněvadž však za studenty vydávali se i mnozí, kteří jimi nebyli, a nebo také ze studií zběhlí vaganti po krajích se potulovali, předpisoval místodržitelský patent, aby studenti měli vysvědčení čili „attesty“ od rektora nebo akademického úřadu.

Obyvatelé královských měst v Čechách při vši bídě byli lépe na tom, nežli sousedé měst Moravských, neboť v království aspoň nikdo nebral v pochybnost nepatrný zbytek politických práv městských, co týkalo se zastoupení a hlasování jejich na sněmích. Na Moravě však i toto právo uvozováno v pochybnost a musil o ně podstoupen býti tuhý spor. **)

Jak jsme již vypravovali, provedla se na Moravě 1656 jistá oprava berního systému dle lánů. Do počtu těchto lánů nebyl pojat nemovitý majetek šlechty moravské, ale vpočteny do něho polnosti královských měst, proti čemuž měšťané ihned protestovali. Sněm moravský r. 1659 však, přese všechny odpory, rozvrhl částku tehdejších povolené berně na lány královských měst, což vedlo k nové žalobě u císaře a k žádosti, aby městům k ruce dán byl královský prokurátor, který by zájmy jejich i koruny vůči vyšším stavům hájil. Císař projevil nelibost nad skutkem vyšších stavů; chápal dobře, že když oni sebe úplně vyňali z lánové soustavy berní, měšťané jakožto čtvrtý stav tímtež právem mohli žádati za osvobození. Panovník přál si, aby na Moravě, jako v Čechách, vyšší stavové slibili platiti polovičku z toho, co na lány poddaných se ukládá, a když to učiní, že města musí se spokojiti a také bez odmluvy ze svých lánů platiti. — Vyšší stavové se nepoddali a měšťané následkem toho odmítli platiti.

K vyrovnání sporu ustanovena r. 1660 jistá komise, do které se strany vyšších stavů zvoleni dva preláti, potom nejvyšší soud Jiří Štěpán hrabě z Vrba, Adam Ladislav z Věžník, a nejvyšší písař Melichar Ledenický z Ledenic. Města vyslala více osob, z nichž nejvíce vynikli syndikové Jiří Bueff z Olomouce a Jan Markeš ze Znojma. Přidán jim sice k ruce královský prokurátor, ale nezúčastnil se sporu téměř

*) Viz Helfertův článěček „Čechy a války turecké“ ve Sborníku Historickém I. 209.

*) Příklad z r. 1653: Pohořelý soukenník ze „Schwarzenwaldu“ chodil s fedrovním listem své vrchnosti po Čechách prosit o almužny (Archiv Turnovský) Ostatkem viz Weingartenův Codex 343 a násl. a Riegrovo Zřízení krajské I. 296.

**) D'Elvert Finanzen I. 312 a násl.

ani slovem. Strany sešly se k projednávání záležitosti své několikrát r. 1660 a 1661, vždy za předsednictví českého místokancléře hraběte Františka Eusebia Pöttinga, kterýž byl, jak již pověděno, zvláštním důvěrníkem císaře Leopolda I.

Vyšší stavové snažili se provéstí důkaz, že královská města na Moravě nejsou stavem, a to proto, že nebývá každý jednotlivec z nich (jako se děje u stavů vyšších) ke sněmům zván a k zasedáním připouštěn. Dále pak s velikým aparátem učenosti a historických vědomostí vykládali, že jen vyšší stavové od nepaměti od berní jsou osvobozeni, kdežto měšťané zhusta musili platiti a platili berně z vlastních měšců i tehda, když vyšší stavové nedali ničehož. Na důkaz toho předčítala se veliká řada snesení sněmovních ze 16. i 17. století*) a jmenovitě dovoláváno se sněmů z r. 1579 a 1593, kdy města dala kontribuci a vyšší stavové nic.

Zástupcové měst z těchto citovaných snesení sněmovních vyvozovali pravý opak a ukazujíce na obnovené zřízení tvrdili, že v dobách nebezpečí povinni jsou všichni čtyři stavové pomáhati berněmi panovníkovi, a že tudíž není mezi stavy nijakého rozdílu; dokonce pak vyšší stavové nemohou prý tvrditi, že oni jediní požívají svobody v placení berní až do libosti. V celé Evropě, tvrdili zástupcové měst, jest prý zvyklostí, že města jako vyšší stavové a tito jako města kontribuce platí. Na sousední Uhry, kde právě tomu tak nebylo, advokáti městští v horlivosti své patrně zapomněli.

Nejvíce však dotknuti byli měšťané výkladem, že nejsou vlastně ani stavem. Odpověděli k tomu důrazně a ne bez vtipu. Jest pravda sice, pravili, že jednotlivý soused není stavem městským o sobě, ale jest integrující částkou obce městské a tato užívá čtvrtého stavu. Tedy jest též poměr jako u šlechty, kde prý také jednotlivý pán nebo prelát netvoří stav prelátský nebo panský, nýbrž jest jen jedním členem toho celého stavu. Ostatně jest povědomo, že panovník sám města za čtvrtý stav znovu přijal v obnoveném zřízení moravském! Platí sice za to nápojový tác (z piva i vína), ale mohou také zemské statky kupovati a do desk klásti. Mimo to jest v dobré paměti, kterak v době zemského hejtmanství hraběte Julia Salma, t. j. v letech 1637—1640, každé město královské na Moravě uživalo svého vlastního hlasu na sněmě, a tohoto práva města dosud se nevzdala.**)

*) Z let 1558, 157, 1578, 1579, 1580, 1583, 1588, 1590, 1593, 1596, 1597, 1606, 1608, 1610—1617.

**) ... noch zur Zeit des Landeshauptmanns Grafen

že za Leopolda města moravská neměla více po hlasu, ale pamatovala dobře, kterak tomu jednou tak bylo a po případě hodlala se o to znovu ucházeti.

Vypínavost vyšších stavů odmítli zástupcové měst poznámkou, že každý „krejčí nebo sklenář“, jen když jest v královském městě sousedem, může také do vyššího stavu se dostat a býti za rytíře nebo pána „habilitován“ a potom jest integrujícím členem stavu rytířského nebo panského, jako byl dříve členem stavu městského. — Co se zvání do sněmu týče, mínili měšťané proti šlechtě, že také nezve se každý šlechtic zvláště, ano ti, kdož statků nemají, nezvou se vůbec, nýbrž jenom stavové zemským statkem obdařeni. Jest prý tedy i z toho viděti, že nehledí se při zvání do sněmu k osobám, nýbrž ke statkům, z nichž je možno platiti kontribuci.

Zkrátka, zástupcové 7 měst královských na Moravě hájili s největší rozhodností právo svého stavovství a co berní se týkalo tvrdili, že městský stav jen tehdaž je dával, když platili také vyšší stavové. Na tomto stanovisku zůstali pak státi bez ústupků a tudíž nemohlo dlouho přijíti k narovnání. Nejvíce trpěl tím rentmistrovský úřad, protože stav městský kvotu sněmem na sebe ukládanou neplatil ani r. 1659 ani v letech následujících, a když po dlouhých a velikých prosbách k nějaké splátce se odhodlal, učinil tak vždy jen s výhradou svého principiálního stanoviska a neodvedl peníze do krajských kass výběrcům, nýbrž přímo panovníkovi, aby se tím osvědčilo, že jen císaři se dává, ale ne stavům vyšším na jejich rozkazy.

Otázka berní po dlouhém boji vyřídila se ve prospěch měst a sice v tom smyslu, že po provedené revisitaci lánů vzali vyšší stavové část berně poddaným ukládané na sebe, a následkem toho města královská nezdráhala se také platiti povinný podíl. Věc vyřízena teprv r. 1671 v témž smyslu, jak přál si ji míti vyřízenou císař Leopold r. 1659. Při výkladu o revisitaci lánů naskytne se ještě příležitost blíže o tom promluvit.

Co se týče zastoupení na sněmu, nemohli zajisté vyšší stavové ani tak daleko jíti, aby se byli pokoušeli města jeho zbaviti, ač ze sporu právě vyličeného jest na jev, že by byli k tomu měli chuť. Ale města pokud spor trval i potom do sněmu chodila. Postavení městských poslů

von Salm jede der k. Städte ein Special-Votum gehabt und sie sich dessen nicht begeben haben.“ D'Elvert I. c. I. 314. — Srovnej s tím též výrok, ve sněmě r. 1661 učiněný, u Chlumeckého, Darstellung der altständischen Verfassung des Markgrathums Mähren str. 83.

bylo sice dosti trapné již tím, že ve sněmovně stoje poslouchali, o čem se jednalo, kdežto vyšší stavové seděli. Ale za to právě na Moravě, jak za to mám, stav městský se tuze bránil tomu, aby toliko jediného hlasu za celý stav a za všech 7 měst mu bylo přáno. Na sněmě roku 1661 se ještě o tom mluvilo, zdaž také později, nevím. Že by však zástupcové měst moravských ve druhé polovině 17. století byli užívali společně jen jediného hlasu, nezdá se mně býti tak dokázáno, jako se určitě tvrdí. *) Spíše podobalo by se pravdě, že jako v letech 1637—1640, tak zase po r. 1661 města moravská užívala po delší čas při hlasování v plném sněmě sedmi hlasů, to jest tolika, kolik bylo královských měst. **)

Jinak však poměry ve městech v Čechách i na Moravě byly stejně neutěšené. V Čechách přes zákaz z r. 1650 krajští hejtmani vždy více vkládali se do věcí městských, a nejinak bylo v markrabství. Podkomořský úřad vůči tomu ztrácel vliv svůj, na mnoze vlastní vinou, neboť podkomořství pokládáno u šlechty za první stupeň k hodnostem vyšším, tudíž bylo v něm časté střídání, čímž ovšem správa trpěla, nehledě ani k tomu, že mnozí podkomoři pro povinnosti úřadu svého neměli nejmenšího smyslu, rozumějce toliko důchodům a příjmům, které jim z něho plynuly. Do měst královských dojížděli co nejméně, často v několika letech jednou; obnovu konšelů vykonávali z daleka, bez patrnější znalosti místních poměrů a tudíž při sazení nové rady rozhodovaly všechny jiné interesity mnohem více nežli prospěch obce. Konšelství stalo se výsadou několika rodin, které přese všechno vyložené již opatření o správě důchodů městských, počínaly si velmi libovolně: osvobodily se od placení daní a vojenského ubytování, odhlasovaly sobě větší počet várek buď v pivováře obecním nebo soukromém a sprostřovaly sebe i své příbuzné, kmotry a známé za dobré slovo a úplatky ode všech břemen veřejných: ostatní měšťané, z pravidla chudší řemeslníci, musili potom za ně platiti. Že se přitom stejně strannicky a nepoctivě nakládalo s důchody městskými, rozumí se samo sebou.

Poměry tyto trvaly po mnoho let a byly rok od roku horší; teprve po r. 1671 staly se

některá pokusy o nápravu. *) — Podkomořními městskými byli toho času: Fridrich Leopold z Věžník (1652—1663), Jan Vilém z Gerštorfu (1663 od června — 1664), a František ze Seidleru (1664 od května — 1671). Dne 20. července 1671 jmenován byl podkomořím Lambert František Hřebenář z Harrachu a za něho i potomního jeho nástupce Jana Petra Hubricha z Hennemsdorfu počínaly se opravy, dobře míněné, ale netrvalé. Podkomořím králové české (nad věnnými městy) byl o. l. r. 1647—1657 Jindřich Kustoš ze Zubří, od 1658—1672 Jan z Koneus, kterýž však tuze málo o úřad svůj se staral.

Obchod provozoval se v Čechách i na Moravě celkem nepatrně. Víme jen o počátcích nového mohutnění cechovníctví, kteréž potom na sklonku 17. století a ve věku 18tém dožilo se velikého rozkvětu, ale přitom úzkoprsými a titěrnými pravidly vývoj průmyslu i obchodu dusilo, až vláda sama musila do věci se vložit a cechovní pravidla uvolňovati.

Ve příčině obchodu s cizinou vyložil jsem na svém místě záměry Gerharda Leuxe, které by městům na Vltavě a Labi ležícím byly pomohly k velikému rozkvětu, kdyby bylo se přikročilo k jich uskutečnění. Tomu však nejen dvorská komora nerozuměla, ale také zahraniční města, jmenovitě Lipsko, jemuž hrozilo nebezpečí, houževnatě se bránilo vzniku nového střediska obchodního v Praze. **) Vývoz z Čech a také z Moravy obmezoval se následkem toho hlavně na hospodářské suroviny, o čemž při jiné příležitosti promluvíme.

Poměry kupců v zemi byly množstvím cel i mýt a jinými okolnostmi velice neutěšené a zlepšovaly se teprv od té doby, kdy se podařilo založiti první „fraternitu“ či jednotu kupeckou v Praze na Malé Straně 1666.

Ale i v těchto okolnostech velmi bohatli židé, protože žádnému zdroji výdělků se nevyhýbali, nýbrž kupovali i prodávali všechno, ať to bylo dovoleno nebo ne. O lichvářství, které vedli s domácí a cizí mincí, bylo svrchu zmíněno; vedle toho kupovali kradené věci, zejména které čeládka brala svým hospodářům,

*) Obsírně a názorně u J. Čelakovského, Úřad podkomořský v Č. Č. Musea str. 575 a násl.

**) F. H. Heller, Die Handelswege Inner-Deutschlands im 16., 17. und 18. Jahrhundert und ihre Beziehungen zu Leipzig. Tato dissertace Lipská (z roku 1884) jest výborná, pokud jedná na základě archiválií o Sasku a středním Německu, co o Čechách však vykládá, jde páté přes deváté. — Některé drobnosti také ve II. svazku Falke-ova spisu Geschichte des deutschen Handels a u častěji citovaného Erdmannsdörffera I. 454 a násl.

*) Chlumecký l. c. str. 20; Kalousek, České státní právo str. 444.

**) Viz některé doklady u samotného Chlumeckého, kterýž v textu sice praví: „und endlich die 14. Deputierten der 7 königl. Städte hatten zusammen nur eine Stimme“ (str. 20), za to však z poznámek 38 (str. 31) a 96 (str. 83) viděti jest pravý opak.

půjčovali lidem peníze buď pod úrok, nebo na zástavy a pomáhali si k výdělku všelikerými jinými dovolenými i zapovězenými prostředky, nic se neohlížeje na znění velikého privilegia ze dne 8. dubna 1648*), v němž bylo velmi jasně vysloveno, co jim jest dovoleno a co ne. Věděliť židé dobře, že u komory české i dvorské mají mocné ochránce, protože pro oba tyto úřady byli zdrojem slušného ročního příjmu a ve všelikých potřebách byli ochotni k půjčkám pro fiskus.

Za to ostatní obyvatelstvo stíhalo je svrchovanou nenávistí a věcným nepřátelstvím, ač z těch, kdož nejhlasitěji proti nim mluvili, ne jeden byl s nimi ve spojení. Nedaliť se lichvy židovské mysliti bez křesťanů. Kdyby byli k nim nechodili, a jejich služeb neužívali, pak by židé byli nebohatli. V některých městech, jako v Chrudimi, byli židé snesením obce z r. 1656 a 1660 na věčné časy vypovězeni a pod přísnými pokutami zakazovalo se židy přijímati, nebo přechovávat. Ano i „hausirování“ cizích židů se zbožím po Chrudimi se zapovědělo, a kdo se toho dopustil, tomu všecko zboží se pobralo**). Skutek Chrudimských byl proti privilegii z r. 1648, dle něhož židé měli zůstaveni býti při domech a příbytcích v královských městech a na komorních panstvích. Ale přestupky židů v Chrudimi (jmenovitě Abrahama Hipena) byly takové, že nikdo proti výpovědi z města se neozval a tak při ní zůstalo.

Na židy však žalováno také od katolického kněžstva a od arcibiskupské konsistoře, že chovají se při veřejných bohoslužbách a slavnostech katolických urážlivě, že v postní době jedí maso, čímž u křesťanů pohoršení způsobují, a že na neděle a svátky dávají křesťanskému služebnictvu svému odbývati práce nejnižšího druhu. Konečně za veliký přečin položeno, že císařským dekretům, proti židům vydaným, jen se posmívají a nic jich si nevážlí***). Vyjímaje výtku, že židé v křesťanský půst jedí maso, což nedalo se zameziti a také nikdo neměl k tomu práva, všechny ostatní žaloby byly povážlivé, protože svědčili o veliké neopatrnosti židů, když zjevně vystupovali proti panujícímu náboženství a když proti znění svého privilegia z r. 1648 chovali kře-

stanské služebnictvo, které nutili k zneuctívání svátků církvi předepsaných. Nicméně židům se nestalo nic, leč že katolickému kněžstvu propuštěna větší volnost než dříve, aby se pokusilo židy na křesťanství obracet.

V tomto směru byli potom přemnozí misijní činnými, nejrozhodnější jesuité. Ale výsledky nebyly přeskvělé. V celé koruně české (Čechách, na Moravě a ve Slezsku) za 18 let (1661—1678) pokřtěno bylo přičiněním jesuitů 174 židů. Jiní řádové sotva i jen tohoto čísla se dočkali, nejspíše, že výsledky jejich byli ještě menší. Příčina vězela v tom, že židé velmi houževnatě stáli při víře otců svých a každého spoluvěřce, kterýž klonil se ke křesťanství dovedli pronásledovati, neštítíce se ani násilností a vraždy. Toho jest několik zaručených dokladů.

Jak Jesuité si počínali, toho příkladem budiž, že přeložili talmud do latiny, aby úřady viděli co jest to za nebezpečnou, od mnohých papežů zakázanou knihu. Následkem toho byla židům Pražským zavřena tiskárna a ve školách a synagogách jejich zabaveno několik tisíc knih (1669). Potom věc narovnána a židům dovoleno sice knihy tisknouti, ale jesuité ustanoveni byli od arcibiskupské konsistoře za jejich censory (1671).

Celkem ani tento prostředek mnoho nepomáhal, leč že židé byli k jesuitům velmi zdvořilí.*). Vládnoucí velikými kapitály a požívající mocné ochrany dovedli židé vždy zase nepřátelského tlaku se zhostiti. Každým způsobem vedlo se jim lépe než křesťanům vyznání augšpurského a helvetského nebo pozůstalým Bratřím českým, kteří pokládáni za mnohem nebezpečnější zhoubce katolicismu nežli židé a dle toho s nimi také nakládáno.

* * *

Jediné město z tehdejších zemí koruny české pozvedlo se záhy po válce třicetileté za mohutné středisko průmyslu a obchodu. Byla to Vratislav. Obec tato měla jednak velikou obchodní minulost, jednak ve zhoubné dlouho trvající válce zůstávala poměrně více ušetřena, nežli Olomouc, Brno, nebo dokonce Praha. Vratislav stala se tudíž opět střediskem a skladištěm všeho obchodu s východem. Co na západ odtud šlo, bralo se skrze Lužici do Lipska,

*) Viz Č.-M. Kroniku V. str. 1271.

**) Památky X. 817. Ve vypovídacím dekretu mluví se o židech: „lehkomyslná, bohaprázdná, obřezaná bestie“ „pohanský, prokletý židovský národ“ a t. p.

**) Obšírná žaloba tohoto obsahu ze dne 22. ledna 1657 od konsistoře k místodržicím podaná nalezá se v místodržitelském archivu. Jest však podobných nářků více.

*) Doklady k hořejšímu vypravování o konverších židů a násl. nalézají se ve spisku Balbinové, *Relatio progressus in extirpanda haeresi, kterýž jsem vydal tiskem ve Věstniku Učené Společnosti 1892.*

odtud po Labi do Hamburka atd. -- Gerhard Leux, rada komory české, návrhy svými o splavnění Labe snažil se obchod Vratislavský a slezský vůbec aspoň částečně obrátiti do Čech, do Hradce Králové a do Prahy, místo do Lipska, ale měl v těchto záměrech svých velmi mohutného konkurenta, kterýž sice také odvrátiti chtěl Vratislavské od Lipska, ale nechtěl přikloniti je ku Praze, nýbrž k Berlínu.

Kurfirť brandenburský Fridrich Vilém pochopil rychle a záhy obchodní význam Vratislavě a Slezska pro své země, a mezi tím co u nás návrhy Leuxovy odpočívaly v registratuře dvorské komory, chopil se rázně i odhodlaně díla. Aby Vratislav byla připoutána k Berlínu a Hamburku obchodně, přikročeno r. 1662 k stavbě velikého kanálu, který hořejší tok Odry spojil se Sprevou, Havelou a Labem. Za 6 let bylo dílo dokonáno, a z Hamburka mohly lodě plouti Berlínem až do Vratislavě a nazpět. Věc velikého dosahu a významu, kteráž ukazovala, jak prozíravě připravoval brandenburský kurfirť cesty k anexi celého Slezska. Sedm desáté let před tím, než král pruský Fridrich II. vystoupil válečně proti Marii Terezií, aby jí Slezsko odňal, bylo již obchodní spojení mezi Vratislaví a Berlínem lépe upraveno i upevněno, než spojení hlavního města slezského s Moravou, s Čechy, nebo dokonce s Vídní!

Právě touto dobou, co Brandenbursko, těžké z pohodlnosti finančníků rakouských, dodělávalo se ve Slezsku velkého úspěchu, obě říše, Leopoldova i Fridrichova Vilémova, hledali společných styků v dalekém světě zámořském. Tehdejší bohatství Hollandska a vzrůstající se zámožnost Anglie, od nichž veškeren obchod s tak zvaným zbožím osadním či koloniálním byl odvislý, způsobila také u jiných států touhu po nabytí vlastních kolonií, od nichž slibovány si výsledky přeskvělé a jmenovitě touženo, aby osadnické zboží mohlo přímo býti dováženo, a nebylo kupováno prostřednictvím Hollandanů teprve z páté nebo šesté ruky za nepřiměřené vysoké ceny.

Kurfirť brandenburský chtěl s císařem Leopoldem a králem španělským založiti východoindickou kompanii či společnost, jejíž lodě měly nejen soutěžit s hollandskými, ale tvořiti i jakousi námořní válečnou moc proti Turkům, a nepřítelům říše. Východoindická společnost zároveň měla býti horlivou služebnicí křesťanské propagandy ve východní Indii a sice s rovností vyznání katolického i obou evangelických, jak Westfálský mír předpisoval pro říši.

R. 1660 vyslanec brandenburský odebral se do Vídně, aby tamější dvůr pro tyto záměry získal. Nalezl z počátku znamenitého přijetí a

hojných přátel a přívrženců. Mezi nimi vynikl Krištof de Roxas, známý uslechtilými plány svými na poli náboženském, kterýž jakožto rodilý Španěl převzal úkol získati krále španělského. Jak daleko jednání dospělo, povědomo není, ale r. 1661 zavanul ve Vídni jiný směr, dělány obtíže takové, až kurfirť brandenburský od projektu svého ustoupil. Snad bylo to v plánu vídeňského dvora; neboť hned potom hleděno získati za spojence kurfirty katolické a Jana Jiřího Saského, luterána sice, než císařskému dvoru povždy věrně oddaného. Ale zde nebylo pochopení pro veliké záměry světového obchodu a návrh na zřízení východoindické společnosti zanikl úplně. Co neschopnost a pohodlnost při tom nedokázala, dotvrdil francouzský ministr Colbert, jemuž lépe hodilo se podříditi německé dvory zájmům francouzským.*)

V říši krále a císaře Leopolda I. zavládl potom myšlenkový klid, a do velikých záměrů k pozvednutí obchodu a průmyslu, tudíž především živností městských, se nespouštěno. Obrat nastal teprv od chvíle, kde znamenitý ale velmi dobrodružný Jan Joachym Becher r. 1666 ve Vídni se usídlil a získav si trochu hraběte Sinzendorfa, presidenta dvorské komory, jal se vystupovati s plány, které měly celé tehdejší Rakousko národohospodářsky a v následcích toho i politicky na ruby obrátiti. O této fási národohospodářského vývoje našich zemí promluvíme v jiné souvislosti.

Vrchnosti a jejich statky.

Poměry po míru Westfálském nutily vrchnosti k dobrému a pronikavému hospodaření na statecích a panstvích. Dobrých naučení k tomu bylo ze starší doby dosti; ale mnohem méně bylo schopných, dobrých a poctivých správců, hejtmanů i purkrabí. Mimo to musilo se pracovati s prořídilým a zdivočilým obyvatelstvem venkovským a páni i rytíři o právech svých vrchnostenských také měli jiné ponětí, než bývalo ve starší době.

Sice na sklonku XVI. století obecný jest již nárek na nevážnost k zaměstnání rolnickému, jakožto prý „selskému a chlapskému.“ Marně tuším Daniel Adam z Veleslavína ukazoval na starší doby, kdy se nikdo nestyděl býti dobrým, pilným rozšafným hospodářem, marně dokládal se písmem svatým, že nejpřed-

*) Velmi stručně dle Erdmannsdörffera I. 443 a násl.

nější králové i mudrci byli sedláky a že „i náš český Prometheus aneb Přemysl“ od pluhu vzat a knížetem byl učiněn. Nicméně i v této úpadkové době byly poměry lepší a snesitelnější nežli jaké vyvinuly se po bitvě bělohorské a po Westfálském míru.

Největší zhoršení poddanských poměrů nastalo v Čechách již v XV. století za vlády králů Vladislava a Ludvíka z rodu Jagajlovského, ale za králů Ferdinanda I. a Maximiliána sedláckům se vedlo, přese všechny nepříznivé poměry, ještě daleko lépe nežli v době, o níž vypravujeme.

A také v XVI. století ještě lépe se hospodařilo v tom smyslu, že poměr pánů a jich úřednictva k poddaným daleko nebyl tak příkrý; poddaný snáze mohl políčka svá obdělávati a býti také trochu živ pro sebe, čehož později nebylo.

Z naučení a instrukcí hospodářských v první polovici XVI. století sepsaných dýše celkem přece ještě jiný duch, jiné pojmání o právech a povinnostech vrchností a poddaných. *)

V naučení pro hospodáře sepsaném od Jana Brtvína z Ploškovic a vydaném 1540. **) mluví se o čtyřech stezejných ctnostech, které má míti hospodář. Jsouť pak ctnosti ty: Opatrnost, velikomyslnost, zdrželivost aneb střídmost a spravedlnost. Celý základ hospodářova života ve všech směrech jeho a zvláště v poměrech k poddaným spočívá tu na zásadách křesťanských, z písma a otců svatých vybraných. Ani ve slohu neviděti příkrost dob pozdějších, nýbrž jen se mírně napomíná, kárá, předpisuje a každé pravidlo příklady poučnými dokládá.

Rovněž tak spisek proslulého Mikuláše Černobyla ze Žatce o správě statků ***) důrazně připomíná za přední vlastnost vrchnosti, aby nebyla k služebníkům a k lidem „příliš tvrdá“ a jako jedno z hlavních pravidel staví větu: „Má také každý pán býti milosrdný a jako pastýř a správce stáda lidí svých s pilností opatrovati.“

Obecnému lidu a čeledi na statcích vedlo se při těchto zásadách lépe. Nejlépe pozorovati

*) Jsme si přitom dobře vědomi, že mezi instrukcemi a jich prováděním mohl býti a byl podstatný rozdíl. Vidíme něco podobného v každodenní životní praxi nyní, a tím spíše musíme tedy předpokládati rozdíly mezi teorií a praxí v dobách starších. Nicméně i potom zůstává pravdou, co nad čarou vypravujeme.

**) Jungmann a po něm Jireček píší také o vydání z r. 1535, ale já jsem je neviděl.

***) Kdy byl sepsán není povědomo, ale každým způsobem kolem r. 1550 (1556 Černobyl zemřel). Rozšířen byl v četných opisech, a teprve Veleslavín vydal jej tiskem zároveň se zprávou Brtvínovou ve spisu nazvaném Hospodář (r. 1837).

můžeme to na předpisech o stravě. V první polovici XVI. století praví se, že drobné ryby, bělice a okouni, mají se dávat čeládce k jídlu místo masa a sice tak, když u oběda maso mají, aby u večeře místo masa ryb dostávali. Ve druhé polovici XVII. století dostávala čeládka v letě (až do sv. Václava) reznou mouku, vejražku na kaše, hrách a ječmen na kroupy; v zimě (od sv. Václava do jara) ujímalo se jedno ze jmenovaných vařiv a místo něho dostával lid pracovní zeli, řípu a plané ovoce. O mase mluví se již tuze po skrovnu.

Ale přes to již od doby Jagajlovské připravoval se obrat, který během XVI. století vždy jest patrnější a po bělohorské bitvě a Westfálském míru dostupuje výše násilného absolutismu vrchnostenského. K tomuto nezdravému a pro všechnu budoucnost osudnému převratu vedlo několik okolností.

Především studium práva římského, kteréž přicházelo vždy ve větší oblibu pro formálnou výtečnost a dokonalost svou. Právníci, ideami tohoto práva nasyceni, nabývali při dvorech a u mocných pánů, duchovních i světských, velikého vlivu a snažili se zásadám římským zjednatí platnost nejen v soudnictví, ale i ve správě státu a v oborech hospodářských. Knížatům a pánům se to líbilo, protože římské právo podporovalo absolutismus a co poddanství lidu se týče, znalo jen pohanské rozdíly mezi svobodnými i otroky, kteréž přenášeny na státy křesťanské, ač byly tu do očí bijící rozdíly mezi křesťanským názorem o rovnosti lidí a o poddanství ve formě ochrany na základě smlouvy (řády vesnické, urbáře), a mezi starořímským pojmem pánů a otroků.

Druhá okolnost, která vedla ke zhoršení poměrů obecného lidu, tkví v proměnách šlechtického života. Od polovice XV. století vždy víc a více mizí prostota, jednoduchost a rytířskost, místo její nastupuje nádhera, přepych a bujnost. Potřeby šlechty rok od roku vzrůstají a aby se uhraditi mohly, musí od poddaných buď po dobrém více se žádati nebo i násilím vymáhati. Veliký pán, veliký boháč, majitel četných statků, který i v dobách větších životních potřeb dovedl snáze opatřiti si peníze, jen ponenáhlu přimnožoval povinnosti svých poddaných, ale menší, drobný, trochu zadlužený statkář, který chtěl napodobiti veliké pány a dělati také kavalíra, stal se již v XVI. století karabáčníkem poddaného lidu, kterýž musil dříti se do úpadu, aby ukojil rostoucí potřeby své vrchnosti. V Němcích jsou toho patrné a velmi četné doklady; že také u nás

nebude o ně nouze, ukázal jsem již ve předěšlém vypravování. *)

Následkem těchto a jiných ještě, avšak podružnějších, okolností poměry poddaného lidu již do konce XVI. století velmi se proměnily v neprospěch jeho. Ale ne všude a všeobecně; byly v tom veliké rozdíly a celkový stav ještě jaksi taksi nazýváti sluší snesitelným proti tomu, co později přišlo. Jen ovšem během XVI. století selský či „chlapský“ stav stal se naprosto zavrženým a mezi ním a stavy městským, rytířským i panským rozvírala se propast vždy hlubší a hlubší. **)

Po r. 1620 a po válce třicetileté, ku předěšlým okolnostem pro poddané záhubným, přistoupily nové ještě osudnější. Noví majetníci půdy a statků zemských větším dílem byli cizinci, kteří teprv nedávno v Čechách se usadili. S lidem poddaným neměli původ a jazyk společný, ano na mnoze jeho řeč měli i v nenávisti. Noví majitelé statků byli katolíci a poddaní větším dílem nekatolíci a kacíři. Konečně pak stavové po třicetileté válce, ač nebyli formálně zbaveni jistých práv politických, přece celkem kořiti se musili duchu času, směřujícímu k absolutismu moci panovnické. Král a císař stával se svrchovaným, absolutním pánem nad šlechtou; šlechta náhradou za to svrchované a bezohledně strhla na sebe veškeru moc nad lidem poddaným: zásady římského práva o pánech a otrocích přišly teď v Čechách i na Moravě k úplné téměř platnosti.

Také i v této strastiplné době, po válce třicetileté, znamenati jest několik výmínek. ***) kde poměry poddanské ne hned zvrátily se do stavu nejhoršího. Ale bylo jich tak po skrovnu, že právě tyto výminky tím více potvrzují obecné pravidlo o naprostém poklesnutí a zotročení poddaného lidu, o němž máme doklady a zprávy docela nepochybné a od svědků nejvěrohodnějších dochované.

Postup nových vrchností proti poddaným nebyl všude stejný, ale celkem směřoval k týmž koncům. — Především, když vichřice válečná dobouřila a pole zase pravidelně se vzdělávala, bylo třeba dáti určité předpisy pro tyto práce, kdy, co a jak má se dělati, kdy orati, síti, žíti vázati, kdy které plodiny sázeti, kdy ve dvoře a při dobytku kterou práci podnikati a t. p.

*) Českomoravská kronika V. 1119.

**) Srovnej s tím J. Čelakovského Povšechné české dějiny právní (zvláštní otisk z Ottova Slovníku Naučného) všude tam, kde o selských věcech se vykládá.

***) Viz Č.-M. kroniku V. str. 1119.

Na mnoze byly tyto předpisy upravovány ve formě kalendáře, tak že měsíc po měsíci a den po dni přesně se stanovily práce polní i hospodářské. Všecky tyto předpisy, za války a po válce třicetileté od vrchností vydávané, jsou, pokud jsme srovnati je mohli, staršího původu. V tomto směru nešťíteli se noví páni učiti se od starších hospodářů a přebírali od nich všechna praktická hospodářská naučení.

Doklady toho naléztí možno všude, kamkoli se ohlédneme. Nejpatrněji jeví se ve dvou hospodářských instrukcích, kteréž v XVII. věku v Čechách největšího nabyly rozšíření a platnosti.

První jest tak zvaná „Instrukce Fridlandská,“ dle udání od Adama Chvala Kunáše a Machovic, nařízeného nad hospodářstvím v knížetství Fridlandském, r. 1628 sepsaná. Tiskem vydána nebyla, nýbrž rozšiřovala se v četných opisech po velkém počtu panství v Čechách a na Moravě. Při opisování dělány také v instrukci změny, takže některé články vynechávány nebo nahrazovány jinými. Z těchto změn dají se odvoditi mnohé výsledky. Fridlandská instrukce přeložena byla také do němčiny.

* * *

Původní zpracování Adama Chvala Kunáše nejpravděpodobněji mělo by býti v Brně ve sbírce Bočkové, ale pan Dr. Kameníček k mé žádosti marně je tam hledal. Nebožtík K. J. Erben měl opis vlastní rukou zdělaný; víme, kam byl uložen, ale nelze věděti, kde se nyní nalézá. Dle tohoto opisu pořázen byl dokonce i otisk (dle sdělení p. Dvorského) a sice v nějakém „hospodářském nebo podobném“ časopise, který v starších dobách u nás vycházel. Marně jsem však prohledal za tím účelem mnoho ročníků různých časopisů v naší univerzitní knihovně. Konečně obdržel jsem „Instrukci Fridlandskou“ a sice zpořázenou dle starého opisu, který má Dr. J. Čelakovský. Opis tento jest původnímu zpracování Kunášovu jistě dosti blízký, ale má přece buď mezery a nebo změny, což usuzuji z toho, že jisté citáty z Fridlandské instrukce v jiných spisech obsažené, v tomto opise nejsou. Nicméně byl mi tento přepis, laskavostí Dra Čelakovského zapůjčený, velmi cenným. Neboť, když jsem srovnal jej s jinými důležitými instrukcemi rukopisnými, ku př. s instrukcí Mnichovohradištskou (Rkp. univ. knih. XV. E 16.) a s knihou původu moravského, zvanou „Oeconomus“, chovanou v městském museu v Pardubicích (zapůjčení ochotně zprostředkoval p. ře-

ditel J. V. Jahn), uviděl jsem, že všechny jsou téhož původu, a poznávati počal i to, že Fridlandské instrukce na velmi mnohých panstvích se užívalo. — Německého exempláře instrukce jsem neviděl, a vím o něm jen odtud, že nacházel se v Turnovském archivu, svázaný v tuhé desky společně s německým cestopisem, jednoho hraběte Valdšteina. Cestopis zůstal neporušený, ale Fridlandskou instrukci někdo již v dávnych dobách vytrhl, takže jenom na hřbetě vazby stojí: „Adami Waldstein Reisbeschreibung“ et „Fridlandt-Wirtschaft.“ Rovněž tak latinský spis jednoho jesuity, o poddanských poměrech, cituje „Liber Böhmische Wirtschaft dictus et sub duce Waldstein de Fridland conscriptus.“

* * *

Druhá instrukce hospodářská jest vlastně obširný, dvousvazkový spis latinský od jesuity Kristofa Fischera sepsaný. Kristof Fischer, narozený v Č. Lípě r. 1611, do řádu jesuitského vstoupil r. 1628. Zprvu byl professorem, potom od r. 1647 po 33 let až do smrti své (1680, 7. září v Pruhonicích) hospodářským správcem a dozorcem statků jesuitských. Teprv na sklonku života svého na mnohostrannou žádost a k poučení svým nástupcům sepsal a vydal své i cizí hospodářské zkušenosti tiskem. *) Spis vyšel ve dvou svazcích, první r. 1679, druhý po smrti spisovatele r. 1683. K třetímu zamýšlenému svazku pak již více nepřišlo.

Jako „Instrukce Fridlandská“ tak i spis Fischerův požíval veliké váhy, jako studnice mnoholeté hospodářské zkušenosti. Viděti to

*) V předmluvě dosti opovrhlivě o hospodářském talentu jesuitů se praví: „Quamvis ex praesenti objecto nil magnopere laudis sperandum sit, utpote in materia rurali et rustica, ad quam a charissimis Musis olim migrare jussus sum; hanc, nonnulli heroës vane arbitrantur, tantum infimorum ministrorum curae committi, ajuntque libere, hebetioribus magis animis quam eruditio et nobilioribus ingeniis convenire; sic illi, quamvis minus prudenter et erroneo plane judicio; hinc forte oeconomia tribus tam rara est. Quod ipsum Alexander VII., summus pontifex, in societate nostra est miratus, inquiens: in ea multos esse, eosque eximios verbi praecones, scriptores doctissimos, magistros et professores scientissimos, homines literaturae omnis generis, imo, quod et ipse ultro fatebatur, Christianis virtutibus et religiosae vitae sanctimonia praestantissimos; vix tamen unum, in toto numero, vel NB tolerabilem oeconomum. seu, ut ipsi vocamus, procuratorem esse.“ — Titul prvního svazku zní: Oculus domini. Pars prima: Decas Georgica, principalium operarum oeconomiae suburbanae conscripta etc.; druhého o svazku Oculus oeconomii. Pars secunda etc.

z četných citátů a poukazů v ostatní literatuře XVII. století. Latina Fischerova jest ovšem přetěžká. Uznával to autor sám a proto k oběma dílům připojil latinskočeský slovníček, nejneznámější slova vysvětlující. Ale i přes to mnohý hospodář nebyl s to poučení v něm hledati. R. 1690 vyšel tedy Fischerův spis v německém překladě (Fleissiges Herren-Auge. In's Deutsche übersetzt von Agatho Carione). Ale jevila se také potřeba českého překladu, kterýž opatřil r. 1706 jesuita Jan Barner, jehož „Knihy hospodářské“ zpořizované téměř doslovně dle latinského spisu Fischerova, byly po celé 18. století velmi hledané a mnoho čítané.

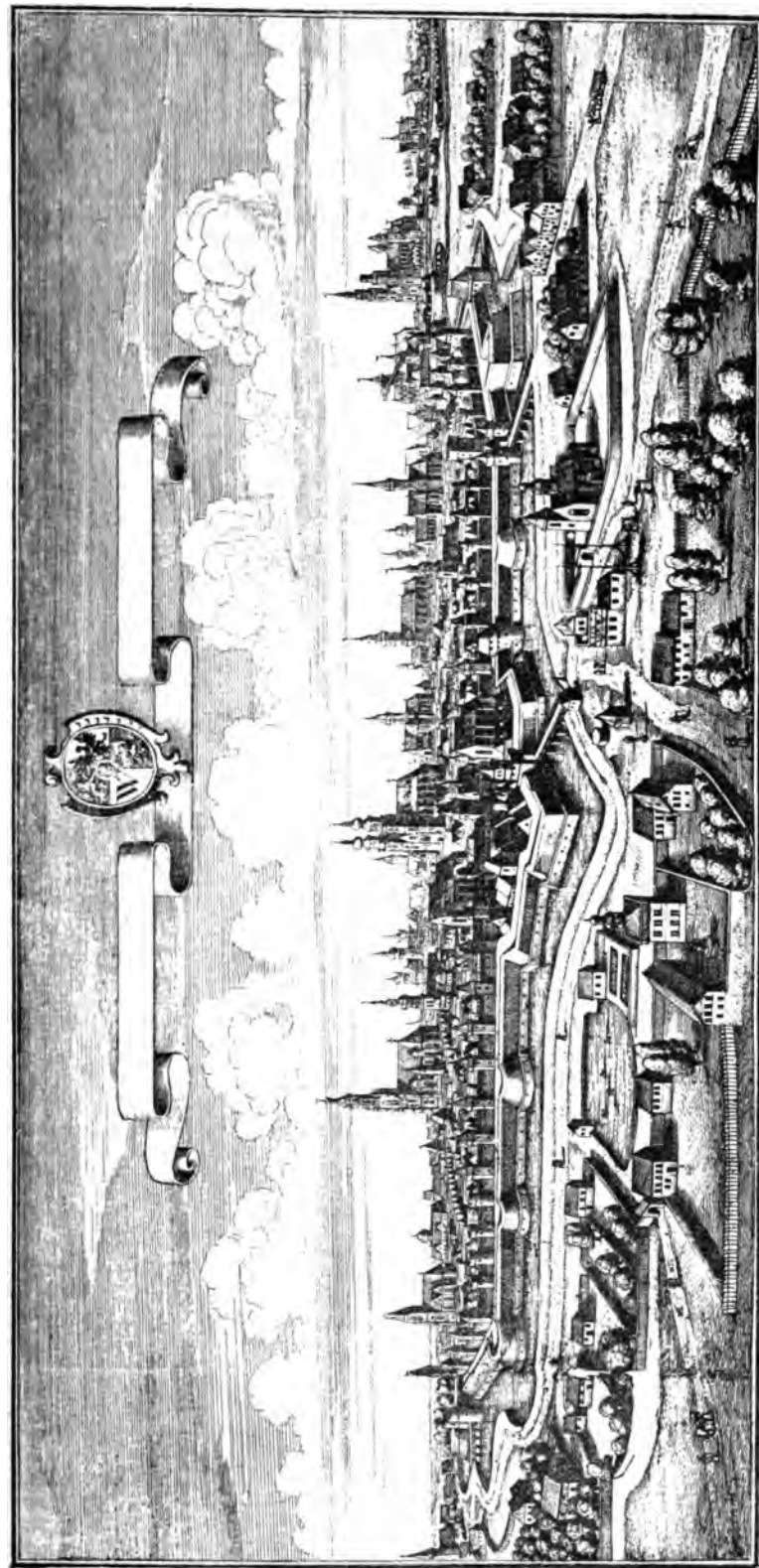
V obou těchto předních spisech hospodářských XVII. věku, Fridlandském a Fischerově, patrně se jeví stopy vlivů starších; ano celá téměř praktická stránka hospodářství jest převzatá ze spisů 16. století a snad i starších, zde i tam toliko novými, vlastními zkušenostmi jsouc doplňována.

Tak veškeré předpisy: o vysetí a naklizení všelijakého obilí, o předivu, o lnu, o konopí, o obroku pro dobytek a stravě pro čeládku upomínají na podobná nařízení ze XVI. století. Rovněž instrukce pro panské úředníky. Co ku příkladu vykládá jesuita Fischer o hejtmanech na panstvích, nalezne se také u Mikuláše Černobýla (ve Velešlavínově Hospodáři). Co o rybníčném hospodářství, zakládání rybníků, chovu ryb a povinnostech fišmistrů předpisují instrukce XVII. století, to z veliké části nalezáme již také v latinském spise biskupa Dubravia Olomouckého vydaném r. 1547. *) Spis Dubraviův spočívá pak opět na zkušenostech nabytých na panstvích pánů z Pernšteina, kteří počátkem XVI. a snad již koncem XV. století zakládali četné rybníky na panstvích svých v Čechách i na Moravě. Naučení o lesích téměř totožné jest v instrukci Fridlandské a hospodářském spise Fischerově; takže i zde společný pramen předpokládati lze.

Do dalších podrobností nelze se spouštěti; tyť musí zůstaveny býti zvláštnímu a odbornému studiu. Nicméně ze všeho jest patrné, že hospodaření na panstvích a statcích po Westfálském míru do veliké míry založeno bylo na zkušenostech ze starší doby.

Nových objevů a cizích vzorů ovšem také neodmítáno. Dokladem toho jsou zprávy některé v cestopisech tehdejší šlechty zachované. Šlechtici vyjížděli do ciziny a co tam kde shlédli

*) De piscinis et piscium, qui in eis aluntur, naturis. — Obsah u Rybičky v Č. Č. Musea 1878, 248

Vratislav. (Dle Merianovy topografie Čech, Moravy a Slezska z r. 1650.)

dobrého a praktického, to pak, domů se navrá-
tivše, na svých statcích zaváděli. *)

Pak také staráno se o obnovu zašlých od-
větví hospodářských, zase dle vzorů starších a
dle zkušeností nabytých u sousedů. — Vrchnosti
těžce nesly, že před válkou se lépe hospodařilo,
a že při srovnávání urbářů z dob před r. 1620
ukazovalo se, oč tehdy byly lepší příjmy a vý-
nosy. Po Westfálském míru měly zase vrchnosti
větší vydaje, a proto hleděly příjmy zvyšovati.
Pokud snaha tato vedla k zdokonalení půdy
a k důležitým hospodářským podnikům byla
velice chvalitebná.

Některé vrchnosti (a i také města) zkoušely
obnoviti vinařství, během vojny nesmírně po-
kleslé, **) ale výsledky nebyly celkem valné.
Obyvatelstvo chudší přestalo vůbec víno píti, a
bohatší měšťané i šlechta pili raději cizozemské,
protože domácí vína byla špatnější, nepochybně
následkem dlouhého zanedbání půdy, nedobré
praxe a t. p. Jen v něco málo místech podařilo
se vinařství pozvednouti k předešlé slávě, a to
jsou právě okresy, kde až dosud víno se pěstuje.

S větším úsilím a prospěchem obnoveno
pěstění chmele, kteréž ostatně ani během
30leté války úplně nezaniklo. ***) Za nejlepší
chmelařské krajiny, kdež „ne nejmenší důchod
vycházel“ ze chmelnic, pokládány v XVII. století
kraj Zatecký, podkraj Klatovský †) a v Lito-

měřicku hlavně úrodná údolí Ústecská. Zde
nepochybně chmelařství nikdy úplně nevyhynulo
ale po válce z největším důrazem pěstění
jeho rozšiřováno, protože nejen panské pivovary
mnoho chmele potřebovaly, ale také za hranice
se vyvážel a hotové peníze se zaň tržily.

Také štěpařství a sadařství po válce znovu
zkvétlo a vývozem ze země vydávalo hojný užitek.
Vozily se do ciziny hlavně české švestky, mí-
šenská jablka a pak ze zelinářských zahrad
hojně zelenin, tedy tytéž plodiny, které ještě
za naše doby nejpilněji se vyvážejí.

Slavně vzkvétlo, během asi 10—20 let po
válce, ověčství, chov vepřového a hovězího do-
bytka, na Moravě pak chov koní. Kníže Karel
Euseb z Lichtenšteina zřídil veliký hřebčinec
a dal hřebce přivážeti (1659) až ze Fris a z ji-
ných zemí na dobré koně pověstných. Morav-
ským sedlákům půjčila také jednou (1660) vláda
z vojenských skladů obilí, jmenovitě oves, aby
mohli pole ositi. *)

Rovněž rybářství, umělého v rybnících i pří-
rozeného v řekách a potocích, využilo se na pro-
spěch zvýšení hospodářských důchodů. Chytání
lososů, pstruhů, raků, bylo brzy v plném květu. —
Do lesů, z nichž veškerá zvěř během války vy-
plašena, usazováni nově jeleni, srnci, daňci, za-
kládány bažantnice, chováni tetřevi a jiní ptáci
vzácní. Avšak i zpěvné ptactvo polní bylo houfně
chytáno a odváděno vrchnosti, nebo od ven-
kovského lidu pojidáno. S chovem zvěře vy-
vinul se také chov psů velmi různých a prý
velice cenných. — Komu stýskalo se po hon-
bách s nebezpečím spojených, měl příležitosti
dosti při honech na medvědy a vlky, jichž se
tou dobou v Čechách ještě houfně nalézalo.

Na statcích a při sídlech panských, kde
vrchnosti za nynějších pokojných časů léto trá-
vily, vznikly krásné parky a velikolepé zahrady,
jimiž ještě dnes se obdivujeme. — Bohuslav
Balbín, který s vlasteneckým zápalem po
r. 1670 jal se popisovati království a jeho
úrodnost, **) s velikou chválou píše o zahradách
v Ostrově (Schlackenwerdt), na panstvích Vald-
šteinských, jmenovitě v Praze při paláci kdysi
vévody Fridlandského, o zahradě při královském
hradě na Hradčanech, na Strahově a o slavném
lípovém stromořadí u Jičína, jemuž ještě dnes

*) Určitý doklad v německém cestopise prý
Adama z Valdšteina (dle udání na hřbetě) v archivu
Turnovském z r. 1664. — Cestovatel viděl v Hol-
landsku, jak tam přistihují a přezívají stromy. Po-
znamenal si po latinsky do denníku: „Hoc pro nobis
domum.“ — V Anglii po prohlídce královských zahrad
napsal si do denníku latinsko-česky: „vidi etiam in hoc
horto čistej vokrrouhlej kamen bílej. pískovej, na muster
velikého válce dělanej. s kterým se pěkně země v za-
hradě vyrovnávají. Hoc est pro nobis in Hrádek.“

Jen tak vedle připomínám, že Ignac hrabě ze
Šternberka, jehož český cestopis z r. 1664 chová se
v univ. knihovně (XVII. A 26), prohlížel si všude přede-
vším knihovny. A byl pak svou dobou vskutku, jak jinde
doložíme, jedním z největších sběratelů knih a čtenářů
v Čechách.

**) K tomu, co sám jsem svrchu vypravoval o vi-
nicích, viz J. Laciný Paměti Slaného I. 167, jak upadlo
vinařství v okolí Slanském, a srovnej všeobecnou úvahu
jesuity Fischera I. 172 (v překladu Barnerově
str. 141).

**) Určité zprávy o chmelařství v Sukohradech
a v Doksech (r. 1623) u Bernaua Dauba 35. Že se
během války pěstovalo chmelařství také v Klatovsku,
Zatecku a v krajině Ouštické praví se v Olbrichtově
spise Böhmens Hopfenbau u. Handel (1835), kterýž
znám však toliko z výtahu v Paudlerových Mitth.
des nordb. Excursionsclubs IX. 61. Pozdější události
potvrzují částečně tento údaj.

†) Territorium Clatoviensi praví Fischer a „pod-
kraj“ Klatovský překládá Barner.

*) Doklady u D'Elverta, Finanzen II. 23, 26.

**) Viz jeho Miscellanea I. a dodatky k nim.
Odtud bral jsem některé zprávy, ale srovnával je s opa-
trnějším a střízlivějším Fischerem. Balbín chtěl mít
již kolem r. 1680 Čechy rájem, což svědčí sic o veliké
lásce jeho k rodné zemi, ale ne vždy jest plnou měrou
správným to, co s touto tendencí vypravuje.

se obdivujeme. Tyto byly nejpamátnejší parky za doby Balbínovy, nejznamenitější ze všech Ostrovský, jehož bývalé slávy dnes zřítí můžeme toliko zbytky, ač vždy velikolepé. — Na mnohých místech vydržována také živá, divoká zvěř ve zvláštních klecích.

Byť i to, co tuto v krátkosti jsme shrnuli, bylo se vyvíjelo poněkud, postupně, během více let, tož nepochybným zůstává, že po Westfálském míru nastal na panstvích a statcích velmi čilý ruch, aby bylo napraveno, co po dlouhou dobu za nepříznivých okolností se zneškalilo. Již hojná řada hospodářských instrukcí, četné hospodářské spisy i dopisy doby té ukazují, jak pracováno o nápravu. Šlechtici i šlechtičny samy o každou maličkost bedlivě se staraly, jak vidíme ku př. z hospodářských dopisů Zuzany Černínové. Ale i velcí páni, ku př. kníže Václav Euseb z Lobkovic, přese všechno zaměstnání úřední a diplomatické, vždy měli čas pro zprávy o svém hospodářství, o stavu jeho a o všelijakých návrzích opravných i zlepšovacích.

Při této čilosti hospodářské byla přece některá panství, kde nehleděno docíliti výnosů na útraty poddaných, t. j. lidu obecnému a nesvobodnému vedlo se v těchto místech aspoň nesitelně. Především byla to panství korunní čili královská, potom statky purkrabské, komoře české podřízené, a konečně větší díl panství duchovních. *)

Ze zápisků křižovnického generála Jiřího Pospíchala, kterýž sám z poměrů skrovných se povzněl a zachoval si cit pro bídu obecného lidu, viděti jest, že s poddanými zacházelo se na křižovnických statcích celkem otcovsky. Sice dle usnesení sněmovních a patentů o tom vyšlých lid poddaný zběhlý byl shledáván, za odběhnutí i pokutován, ale dělo se to hlavně pro děti poddanské, aby bez rodičů nezůstávaly. Že si lidé na Křižovnicku celkem libovali, viděti z toho, kterak mnozí, když nouze na ně dolehla, přihlašovali se za klášterní poddané, ač jimi před tím nebyli. Vedlo se tam dobře lidem, když vrchnost berně, co od poddaných se neshledalo, ze svého přidávala a když s vroucím povzdechem generál křižovnický si poznamenal (1663): „Pán Bůh

račiž jednou obměkčiti srdce císaře a pána našeho, aby se nad lidem velmi souženým slitoval.“ — Z každého řádku šlechtetného muže toho viděti jest starost o hmotné a mravní dobré poddaných: starost, aby měli čím se živiti, ale aby také školské a náboženské vzdělání jejich dle možnosti prospívalo. Ani k „pobloudilým duším“ to jest ke zbytkům nekatolíků, nechováno se násilně, nýbrž cestou mírnou hleděno je získati.

Kovněž poznáváme ze spisu Fischerova, že i také na hojných statcích řádu Ježíšova praxe proti poddaným byla mírnější. Viděti to hlavně z toho, že skladatel obšírné hospodářské knihy ostře mluví proti vrchnostem skrbli-vým, nehospodářským, dřičským, kteréž ani ve svátek ani v neděli nepřejí robotnému lidu odpočinku. *) Nelze tudíž si mysliti, že spisovatel, který veřejně tiskem vydal knihu svou s takovými zásadami, sám by byl jako praktický hospodář jinak se choval, a téhož, co na jiných káral, se dopouštěl. Ostatně jsou před rukama i určitá pravidla, která dle jeho zdání měla vůči poddaným býti zachována.

Fischer zašel až k řeckému dějepisci Xenofontovi, aby shledal důkazy, že „více pomáhá stálá poddaných láska, nežli mnohých drábů bedlivá stráž.“ A pak vykládá dále, kterak nikdy poddaný lid nemá novými vymyšlenými daněmi obtížen býti, nýbrž že tak s ním jeduáno býti má, aby rád poslouchal a sám volně sloužiti chtěl. „Služba bezděčná obyčejně tyranská věc jest a větší díl dá se raději odplatou nežli trestáním k tomu vésti, k čemuž jest zavázán.“ Ale přílišná dobrotivost právě tak škodí, jako přílišná ukrutnost, a proto nedoporučuje se ani chování surové ani příliš volné.

V soudních věcech má prý poddaný soudce svého více tichého nežli zuřivého seznati, aniž tento má koho odsouditi, leč dostatečné a při klidné mysli vyslyšeného. Nebo nachází se nemálo hospodářů a správců, kteří nejen pro malé poklesky náramně se hněvají, ale i bez dostatečné správy hned a těžce rozpálení bývají a přemoci se neumí, nýbrž zlořečí, lidi těžce holí bítí, karabačují a po všem je do pout dávají a dlouho v žaláři vězí, začasto nevinné, protože jich nevyslyšeli. Takový člověk jest nespravedlivý a k spravování hospodářství se nehodí a slušné svých zlých naruživostí chlapem

*) Zoubek, O správě panství Poděbradského ve Sborníku historickém 1883; Českomor. kron. VI. str. 53; Paměti Jiřího Pospíchala, generála řádu křižovnického z let 1661—1680, kteréž jsem ve výtahu vydal ve Věstníku Učené Spol. r. 1880; konečné zprávy ve spisu Fischerově svrchu častěji citovaném.

*) „Sunt nonnulli ita avidi venatus, ut neque festis diebus Deo sanctisque dedicatis, subditis suis plena hebdomada ab angariis (angaria = robota) lassis, requiem largiantur.“ — Svazek II. str. 158.

nazván býti má, ne pak pánem statku, poněvadž sám sebe řídití neumí.“*)

Rovněž horlil správce zboží jesuitského Křištof Fischer proti okrádání sirotků, žádal, aby vrchnosti dávali je na řemesla nebo do škol na učení, ukazoval na utrpení, které přichází z tak zvaných „výměnků“, žádaje za jejich zmírnění, aby obě strany obstáti mohly. Velmi rozhodně se stanoviska hospodáře i poddaných psal proti „pachtům“ čili pronajímání dvorů a co nejrozhodněji vyslovoval se proti přikrostem při braní o důmrť. Tato část výkladu Fischerova myšlenkově podobná jest známému Husově traktátu „o odúmrti“, kterýž ještě v XVI. století byl otištěn a vrchnostem od mravokárců za pravidlo stavěn.

Když i, jako svrchu pověděno, připustíme, že mezi pravidly a praxí mohl býti a byl rozdíl, tož přece doznati musíme, že tam, kde tyto a podobné zásady byly hlášány a ostře, takměř opposičně, psalo se proti těm, kteří dle nich se nechovali, postavení lidu selského musilo poměrně býti aspoň snesitelné.

Také vláda, pokud směla a mohla, stavěla se na stranu poddaných. V četných patentech a instrukcích Ferdinanda III. opakuji se tytéž věty, jak prý zkušenost učí, že lidé poddaní od některých vrchností nad slušnost utlačování a přespršení zlehčování jsou, tak že tudy mnozí od svých živností a chalup ucházejí a grunty opouštějí.**) Když potom se chtěla herně, nářikali pánové na nedostatek poddaných, kterýž z veliké části sami zaviňovali. — Na Moravě měl tento výklad panovníkův za následek, že stavové r. 1651 pokrytecky na sněmě se snesli, aby nikdo poddaných neutlačoval. Poslechl však málo kdo. Známe zejména jen několik šlechtických rodův, kde k poddaným zachována lidskost a svědomitost, kteráž však z husta se nevyplácela. Neboť, jak sám panovník ve veřejných listech doznával, vrchnosti tyto uchovály si lidskostí svou větší počet poddaných; ale tím také veškeré břemeno berní vlastně na nich spočívalo, kdežto dříčské vrchnosti „svévolně“ z toho se vytáhly

Zkrátka utěšenější výminky, o nichž tuto jsme promluvili, potvrzují obecně a známé pravidlo, že poddanému lidu vedlo se po válce

*) Svazek II str. 95. V překladu Barnerové str. 305 a násl.

**) Viz doklad v právě vydaném, velmi důkladném spise F. A. Slavíkově: Morava a její obvody ve Slezsku po válce 30leté str. 9. — V četných patentech se do slova totéž opakuje.

30leté velmi zle, v Čechách i na Moravě, což v následujících řádcích poněkud zevrubněji dolíčíme.

Utrpení poddaného lidu. *)

Jako při vznikajícím absolutismu panovník podroboval neobmezené své vůli šlechtu, tak zase ona, jako by v náhradu za ubývání politických práv, rozšiřovala vrchnostenskou moc na ujmu poddaných. Touha po větších výnosech ze statků vedla nejen k intenzivnějšímu hospodářství, o němž bylo mluveno, ale také k většímu obtižení lidu, nad nímž vrchnosti provozovaly vládu podle způsobu absolutních a tyranských suverénů. Náboženství nebylo četným vrchnostem při tomto počínání nejmenší závadou. Jako mnozí šlechtici, jichž ústa překypovala láskou k církvi římsko-katolické, docela dobře srovnávali se svým svědomím, že zadržovali za sebou bývalý majetek zádušní a činili nemožným znovuzřízení far, tak také zásady křesťanské neplatily v praxi pranic, když věc týkala se poddaného lidu.

Víme dobře, a sami podali jsme toho doklady, že selský lid tehdejší byl zdívocilý, sesurovělý, mravně schátralý a jsme tudíž přesvědčeni, že k vedení a řízení jeho bylo namnoze třeba mimořádných prostředků, co do rozhodnosti a přísnosti: co však dělo se ve větším díle království a markrabství ve příčině přituzování poddanství a osobní nesvobody, nebyly dokonce prostředky čelící ku mravnímu pozvednutí sesurového lidu, nýbrž bylo to tvrdé násilnictví, kteréž ze člověka k obrazu božímu stvořeného činilo otupělé zvíře. — Vysvětliti dá se toto tyranství všelijak, ale zhořomlouvati je, bude tuším prací marnou. Však

*) Vypravování naše založeno jest na pramenech svrchu citovaných, t. j. hospodářských spisech a instrukcích rukopisných i tištěných, a na hojných zprávách po různu roztroušených. K tomu jako zřídlo nejdělejší klademe „Considerationes“ jesuity de la Haye, chované ve státním archivu vídeňském. De la Haye jest svědkem nepodezřelým, a ačkoliž obmezuje výklad svůj toliko na panství jednoho velmože (hraběte Lamboye) není nejmenší pochybnosti, že výklady jeho mají platnost všeobecnou což se také od případu k případu, příklady odjinud vzatými, doložiti dá. Considerationes vydány budou tiskem s obsáhlější předmlouvou a sice ve Věstníku Učené Společnosti 1893. — Pro Moravu vedle zpráv D'Elvertových vzácným pramenem jest spis F. A. Slavík v Morava po válce třicetileté a téhož spisovatele pojednání o poddaných poměrech na Třebíčském panství v Č. Matice Moravské 1891. — Zevrubně pojedná prof. Kalousek o poddanství ve velkém, zvláštním spise; proto šlo mi tuto jen o přehled povšechný.

právě čestnější výminky, o nichž svrchu byla řeč, ukazují, jaké chování k poddaným i za tehdejších zlých dob bylo možné.

Především ve stručném přehledu ukážeme, jaké byly platy poddaných vrchnostem, potom jaké roboty od nich žádány, konečně, jaké soudnictví a správa nad nimi se vykonávala.

Platy poddaných rozeznávaly se stálé a běžné. Stálým platem rozuměl se roční úrok, který se platil o sv. Jiří a o sv. Havle z gruntů poddaného lidu dle starodávných předpisů v urbářích. Nebyl všude stejný, ale věčný. K platům stálým počítány některé staré povinnosti v urbářích označené, že totiž poddaní vedle úroku byli povinni ku příkladu voziti dříví, sbírat žaludy, lískové ořechy, kmín, jalovec a t. p. Nebo zase odváděli jistou částku obilí, nějakou drůbež, husy, vejce a t. d. Tyto všechny povinnosti proměněny v XVII. století ve věčné a „nemalé“ roboty.

Platy běžné byly také trvalé, jenže ne stále stejné, nýbrž proměnlivé dle různých okolností. Platilo se z mlýnů obilních, olejných, papírných a z broušení, dle jejich velikosti a dle všelijakých starých zvyklostí a smluv. Některý mlýnář platil jen obilím, jiný penězi, opět jiný obojím. Pak odváděl prach ke krmení dobytka a musil krmivati panské vepře a různou drůbež. Dále platilo se z přívozů, z mýt, z polí a vinic, tak zvaných desátkových, z várek piva, ze šenku vína, nebo i z prodeje vína ve velkém, z kořalky čili páleného dle počtu kotlů, z obchodu soliho, z trhů dobytčích, zelinných, rybních, masných i z masných krámů. Potom brala vrchnost příjmy z pokut, z propadlého zboží, z nápadu; dále byly tak zvané akcidence, čili platy kancelářské, z ročních soudů, z dědictví, z kontribucí, z koupí, z vysvědčení, z vejhostů od dědičné služebnosti a ze smluv v jakékoli věci mezi poddanými učiněných. Konečně platilo se také ze všech na pauství se zdržujících a živících podruhů, z hospod, z kováren, pekáren, z dílen tkalcovských, z veřejných kuchyň, z pouličních stánků, ze všech řemesel a o jarmarech ze všeho zboží od kupců a kramářů na prodej vyloženého. Ani „poslední“ dílna nebyla platu prosta, dílna rasa čili pohodného (pohodlného) a kata. Ano i z místa, na němž stála „spravedlnost“, čili šibenice, šel vrchnosti roční plat.

Vedle těchto stálých a běžných, v obou případech pravidelných, příjmů vrchnostenských, byly také různé důchody nepravidelné, ač dosti veliké. Připomínám ku příkladu o úmrtě, při nichž vrchnosti nešetřivaly na mnoze nejmenší spravedlnosti, pobírajíce pozůstalost dříve,

než se kdo k ní přihlásiti mohl, anebo zase provádějíce v praxi zásadu, že po smrti hospodáře jen manželka a děti jeho děditi mohou, nikdo jiný. Bratr, sestra, ano i vnuci odmrštěni; takže takové statky, kdež umřel hospodář, nemaje manželky nebo dětí, spadaly právem odúmrtím na vrchnost. Na tuto tvrdost dosti bylo touženo a chváleni pánové, kteří měli v této příčině trochu milosrdenství.

Při výpočtu platů poddanských sluší se na zřeteli míti, že povinnosti jejich nejsou tím vyčerpány. Neboť vedle platů pánům či vrchnostem musili odváděti poddaní také berní zemskou na sněmě králi povolenou. Bylo sice v Čechách, jak svým místem doloženo, zvykem, že polovička berně měla zaplacená býti z měsíce pánova, a polovičku měli dáti poddaní. Avšak pravidlo to nebylo zákonem, nýbrž stavové jen z dobré vůle polovičku uvykli bráti na sebe, ale bránili i ubránili se tomu na ten čas, aby proměnil se tento způsob ve stálý, nezměnitelný závazek. Dobré, svědomité vrchnosti platily vskutku polovici, ano, jak jsme svrchu podotkli, některé i ze svých měsíců doplácely, co nebylo pro chudobu od poddaných možno sebrati. Ale větší díl stavů vydíral celou berní na poddaných beze všeho milosrdenství a bez jakékoliv kontroly se strany státu. Na Moravě byl tento způsob dokonce pravidlem téměř bezvýjimečným.

Ale nejhlavnější nesnáze poddaných touto dobou tkvěla v úplné libovůli vrchností. Platy poddanské, stálé i běžné, byly zvyšovány a měněny bez ohledu na staré úmluvy a urbáře, z pouhé jednostranné moci vrchnostenské. Jesuita de la Haye ve spise („Considerationes“) svrchu citovaném s důrazem na několika místech prohlašuje libovolné rušení urbářů za hřích a bohaprázdnost, nebo ani císařové Ferdinand II. a III. toho neporučili a sami jich nerušili, ale i se stanoviska církevního jest to věc nedovolená a pro svědomí nebezpečná.

Bohužel, že výtky tato nespomohla. Vrchnosti urbáře rušily a měnily dle libosti; tím nejen zvýšeny platy poddanské, ale, což bylo ještě horší, uvalovány na poddané různé nebývalé práce a služby, čili roboty, beze všeho ohledu.

A tu jsme u nejtrudnější stránky života našeho poddaného lidu v XVII. věku. Nejen že platil berně zemské a platy vrchnostenské, ale byl také v pravém toho slova smyslu otrokem svého pána a musil po jeho vůli konati vedle všeho jiného, čtené, namahavé služby, největším dílem zadarmo. Službám těm říkalo se roboty.

Urbáře, čili knihy, v nichž zapsány byly povinnosti poddaných, věděly o robotách již v době předbělohorské. Ale však, na tom zakládala se právě veškerá mravokárná činnost těch mužů, jímž učení církve nebylo pouhou frásí, že vrchnosti po bitvě bělohorské a po Westfálském míru neměly ukládati poddaným více robot, než předpisovaly staré urbáře. Co přes to od poddaných se žádalo, za to měla se vypláceti mzda.

Stopy po mzdě za zvláštní služby zachovaly se i v době pobělohorské. V původním znění instrukce Fridlandské z r. 1628 určité se stanovila denní mzda za služby v urbáři neobsažené*).

V pozdějších opisech této instrukce nenalezl jsem více o tom stopy. Toliko zinné práce, se zděláním a spracováním lenu i konopí spojené, na některých panstvích se platily**), jinde od poddaných požadovány zdarma. Ve spisech a ustanoveních pozdějších nacházíme toliko zprávy o mzdě pro čeládku, kteráž se najímala za plat k velikým dvorům a panstvím, kde robotami všechny hospodářské práce vykonati se nemohly. A i v tomto případě jinak se platilo čeládce „svobodné“ než „poddané“.

Kolik robot žádáno od poddaných v XVII. století a jakého druhu byly?

K první části otázky této nelze všeobecně odpověděti. Neboť pravidlem nebyl zákon, ani starý urbář, nýbrž libovůle, kteráž řídila se citem nebo bezcitností té které vrchnosti. Ale dokázáno jest, že po Westfálském míru žádáno již 3 dni robot v týdnu, a na mnohých panstvích, když by všelijaké drobné služby se počítaly, shledalo by se lehce, že i 4 dni v týdnu a o žních i 6 dní poddaný lid robotovati musí. Tak tvrdí současný mravokárce jesuita de la Haye***) a vykládá onomu pánovi (hraběti Lam-

boyovi), pro něhož spis svůj psal, drastickým způsobem, jaký je to hřích a obtížení svědomí, když od poddaných žádá se práce, k níž nejsou povinni.

Výklad jeho jest následující. Především praví, že podle samé podstaty urbářů i podle starší praxe poddaní nejsou povinni konati za darmo jiné práce, než které stanoveny jsou v urbářích. Na důkaz toho uvádí, že na panstvích krále a jiných pánů „velmi bohabojných“, platí se ještě nyní mzda za „ostatní“, t. j. mimořádné v urbářích nedoložené práce. Potom prohlašuje de la Haye, že „moderní obyčej“ nutiti poddané, aby konali „ostatní“ práce za darmo, nebo za poloviční cenu, vznikl mocí a násilím, proti spravedlnosti a křesťanské lásce, ale že nyní chýlí se obyčej ten k ukládání větších den ode dne břemen*). A jaký důvod mají páni pro tento způsob svůj? Žádný jiný, než násilnou praxi některých velmi příkrých vrchností. Naproti tomu stojí praxe mírnější u pánů bohabojných a na statech královských, proti tomu mluví učení církve, obecný hlas, výtky na sněmích a konečně samy urbáře.

Jak nebezpečná věc jest pro svědomí lidské ukládati nespravedlivé roboty, to vložil de la Haye zajímavým způsobem. — Aby cena každého panství byla patrná, nepočítaly se toliko tak zvané stále a běžné platy poddaných, nýbrž převáděla se i robotní práce jejich na peníze, aby bylo zřejmo a přehledno, kolik roboty asi vynášejí v sumách peněžitých a jaký jest celkový výnos panství. Taxace robot provedená v instrukci Fridlandské stala se i tu pro velikou část vrchností měřítkem. Této okolnosti uchopil se de la Haye a vložil:

Panství, které má 2000 poddaných a nese dle urbáře 25 tisíc ročně, jest v deskách zemských oceněno na 400.000 zl. Jestliže majetník jeho donutí poddané, aby jen jeden den v týdnu mu pracovali více, než urbář ustanovuje, zvýší příjem svůj o 25000 ročně**) týž statek bude mít pak cenu 800.000 zl. Jestliže by donutil je ku robotě dvou dní v týdnu, pak statek stoupne na 1,200.000 zl., jestliže tři dni, 1,600.000 zl. atd.

*) „Sensus communis est.... consuetudinem modernam cogendi subditos ad reliquos labores gratis aut pro dimidia mercede faciendos initium accepisse, hodieque ad majora in dies onera imponenda pergere, per vim et violentiam, contra aequitatem et charitatem christianam.“

**) 2000 lidí každý 52 dní do roka; za den práce počítá se dle jistého průměru 5 grošů, ale pak se ještě summa restringuje, aby se provedl důkaz, že co nej-mírněji se počítá.

*) Tak tvrdí jesuita de la Haye: „Liber Böhmische Wirtschaft dictus et sub duce Waltstein de Fridlant (qui utique optime et dominorum potestate et subditorum obligationes noverat) conscriptus etiam specificat mercedem diurnam pro quibusvis laboribus in urbario non specificatis solvendam.“

**) „Mezi poddané, co by se zpřisti mělo robotou po pořádku, nemají než proti mírné záplatě, aby se jim každoročně k předem rozdělo, totiž z jednoho lánu 8 liber, každé příze po dvou librách, a chalupník též každé příze po jedné libře, totiž 4 libry (t. j. příze konopné, lněné, pačesné a koudele).“

***) O 4 dnech mluví určitě: „et plerique inveniantur quotheddomadis facile 4. diebus domino laborare.“ — O 3 dnech takto určitě se nevyslovuje, ale bojuje ve spise svém proti tomu, aby se 3 dni robot žádalo. Z celého kontextu spisu jeho viděti jest, že všechno to, co vytýká za hřích, když by se dělo, vskutku na panstvích se provádělo.

A z toho de la Haye usuzuje, že nutiti poddané ku pracem neurčeným v urbářích jest tolik, co nespravedlivě vydírati a uvalovati na sebe povinnost náhrady v tom poměru, oč urbář byl překročen a oč násilným způsobem cena statku vzrostla proti původnímu odhadu v deskách zemských.

Není nejmenší pochybnosti, že výpočty tyto i důsledky z nich učiněné docela jsou správné, jakož i další výrok téhož mravokárce, že kdyby všecko to, co děje se proti poddaným, nikterak se nepotýkalo se spravedlností dle zákonů světských, že ruší a ničí se tím zákony boží.

Ale výsledek těch a podobných snah nebyl nijaký. Nevidíme, že by obracely se vrchnosti k cestám lepším, nýbrž naopak příkrá praxe, obvyklá na počátku druhé polovice XVII. století, stávala se čím dále tím všeobecnější.

Práce robotní ukládala se všelijak: může se říci, že dle oblibeného rozdělování prací hospodářských podle kalendáře, pro každý měsíc nalezeno dobré a podstatné zaměstnání pro robotníky*). Musili orati na zimu a na jaře, ozim a jař nasíci i nažítí, vázati, voziti do stodol veškeré druhy obilí i seno, hnoje na panská pole svážeti a rozkydati, branami role vláčet, trávu síci, sena hrabati, chmel česati, ovce stříhati, pleti len, mák, proso, mrkev, cibuli a jiná „vaření“, zeli sázeti a okopávati, len a konopí trhati a tříti, řepu rýti, přízi spřádati. Nejhorší prací bylo dělání dříví, kteréž bylo několikere. Jednak porážely se stromy a dělalo dříví k topení pro pivovary panské nebo do kuchyně; dále zděláváno dříví na šindel, pak vozeny klády k pilám panským na prkna, sekáno proutí na obruče do pivovarů, stavěny ploty kolem zahrad a polí panských, hrabáno listí pro dobytek jakožto stelivo; konečně vozen kámen vápenný a dříví do panských vápenic.

Tyto povinnosti všelijak se měnily dle rozlohy statku, nebo také dle potřeb jeho v každém kraji různých. Někde nebylo vápenic a nepěstoval se len, za to přidáváno práce polní a nebo ukládány práce na vinicích, kde jich bylo. Na některých opět panstvích musili poddaní také pracovati při dolech železných a jiných, a když se prováděly nějaké stavby, veškerá těžká práce při nich rovněž na ně

uvalena. Měla-li vrchnost panství v horách i v kraji, tedy i ly horské posílány také poddaným do kraje ke zdělání a ku předení.

Veliká svízeľ byla s robotami při honitbách. Honby pěstovaly se ve velikých rozměrech, na zvěř dravou, vlky, medvědy, lišky a na zvěř vysokou, červenou i černou, potom na zajíce a koroptve, bažanty, tetřevy, divoké kachny, husy atd. Lid vesnický musil dělati při tom službu tak zvaných honců; a jestliže pán šetřil ho ve všední dny, aby na jiné straně práce nezůstávala státi, honil v neděli, a jak shora jsme slyšeli, nutil utýrané od robot celého téhodne poddané, aby místo odpočinku honili s ním až do jeho libosti. Škody na polích selských způsobené, byly při tehdejších velikém počtu panské zvěře jistě veliké, ale o nějaké náhradě za ně nevidíme nikde sledu. Ze všeobecných zpráv a dějin tehdejší honitby povědomo jest, že náhrada za škody dávala se nepravdělně i na statcích královských, kde přece poddanské poměry daleko byly snesitelnější. Z toho uzávíratí možno, že v Čechách i na Moravě jen velice čestnou bylo výminkou, jestliže která vrchnost škody zvěří způsobené nahrazovala.

Vše to, co jsme právě o množství a různosti robot uvedli všeobecně, dá se velmi názorně stopovati na příkladě, jak to chodilo na určitém statku. Náš mravokárce de la Haye poskytuje toho poučení.

Hraběti Lamboyovi náležela panství Hostinné, Olešnice a Čistá, kteráž jsou vedle sebe a tvořila nepochybně jeden celek*); o něco vzdálenější byla panství Lamboyova Bělohrad a Dymokury. Dle zmínek u de la Haye i tato počítána k ostatnímu celku, a zdá se býti nepochybné, že poddaní byli nuceni z jednoho panství na druhé se stěhovati nebo přecházeti, dle toho, kde který čas více dělného lidu bylo potřeba.

Na těchto statcích počítalo se 3000 duší ke zpovědi a přijímání chodících. Jestliže se odpočetli hoši a děvčata 11—13letí, kteří také k zpovědi chodí, ale ještě nerobotují, pak starci, nemocní a ti kdož byli osvobozeni od robot (úředníci, učitelé a p.), zbývalo něco přes dva tisíce robotníků.**)

*) Hostinné s Olešnicí dosud jest pohromadě; Čistá však tvoří nyní statek pro sebe.

**) Čítával jsem, že robotami povinni byli mužové od 18—55 let a ženy od 17—50 let. Dle de la Haye nebylo tomu tak, aspoň ne všude. Neboť on vyjímá z robot jen hochy a děvčata do 13 let. Lhátu až pokud

*) Rkp. univ. knihovny XV. E 16, opis Fridlandské instrukce u J. Čelakovského a zprávy u Slavíka, Poddanské poměry na bývalém panství Třebíčském (Č. M. Moravské V. 321).

Malá část z nich zaměstnána byla při dolech a dovážela k nim dříví, pak pracovala při stálých stavbách, k nimž musila dovážeti dříví, kámen, cihly, písek, vápno, trámy a tašky; vedle toho měla na starosti vypalování vápna, pak práce v zahradách a při kopání travivodů. Lidé takto zaměstnaní nebyli na panstvích Lamboyovských k ostatním robotám potahováni, poněvadž měli již s těmito věcmi práce a starosti s dostatek.

Asi 2000 lidí robotovalo při hospodářství, to jest v tomto případě obstarávalo práce pro dvacet dvorů: setbu, vložbu hnoje, žení, mláčení, rozvážení obilí. Zvláště však se uvážiti musí, že rozloha panství obnášela 7 mil. a že tedy lidé v zimě v letě na mnoze konali dlouhé a obtížné cesty, že musili mimo to množství lnu až do setkání plátna zdláťovati, asi 2000 vozů sena ročně sklídit, pro tři pivovary, do tří kuchyní panských, třem rodinám vzácnějším, do 20 dvorů, učitelů a úředníkům musili v lese porazit a navoziti dříví, že jim bylo konati těžké práce při rybnících, na vinicích, v zahradách a při opatrování mnoha tisíc ovcí.

Konečně pak musil každý z robotníků svůj domek, své vozy, pluh a dobytek opatrovati, svá políčka obdělati a domácnost opatřiti, aby mohl pánovi dluhy a úroky, králi pak daň zaplatiti. — „Nechť počítá“ končí de la Haye, „kdokoliv to všechno a nechť soudí, zdali je to možno bez nesmírného obtížení poddaných!“

Panství Lamboyská nabyta byla v různých dobách, za ceny nepřilíš vysoké; de la Haye míní, že po válce cena jejich obnášela 400.000 zl. (později ovšem mnohem více). Stálých a běžných platů bylo 25.000 zlatých a práce robotnická dle tehdejší taxace měla cenu 100 tisíc zlatých. Tedy statky tyto representovaly ne 400 tisíc nýbrž nejméně 2 miliony kapitálu. Hle, jaké to břímě svědomí, zvolal de la Haye, když byl k tomuto výpočtu dospěl.

Ale ani obraz všeobecný, ani speciální ukázka z jednoho panství nebyla by úplná, kdybychom nepřipomenuli ještě mnoho jiných těžkostí, jimiž poddaní byli stíženi*).

Byli-li někde poddaní najímání vedle robot

také za mzdu, platilo se jim potravinami, chlebem, masem atd., kteréž dříve se jim počítaly, než vůbec se prodávaly. Nebo zase vyplácena jim mzda, ale trpěli větší škodu, nežli tato náhrada obnášela, hlavně v čas, kdy potřebovali sil svých pro své polnosti. Lidé choří a nemocní nuceni byli ku pracem s nebezpečstvím života aneb k těžkému ublížení na zdraví. Velikým zlořádem bylo, že selský lid byl nucen i v neděli pracovati, nebo aspoň pochůzky a poselstva pro vrchnost obstarávati, dovozy na určená místa (ku př. z venkova do Prahy) posílati a docházeti na kancelář k vyslyšení různých rozkazů atp. Tím byl i o služby boží i o poslední odpočinek připraven. Jinde nebylo sice toho, ale robotníci přes týden byli na panském tak zaměstnáni, že jen ve svátek a v neděli měli trochu času k opatření vlastních živností, což mělo za následek těžké pokuty pro znesvěcování neděle, ač vinu neměli poddaní, nýbrž vrchnostenský hejtman, purkrabí nebo správce. Zmínil jsem se o této věci již při předešlém výkladu o náboženské reformaci*).

Jinde opět nuceni byli poddaní živiti pány různá zvířata, nad závazek urbarní, nebo odváděti pořádku slepice za užívání lesních pastvin, ač těchto více nebylo. — Některé vrchnosti chtěli zase, aby jim poddaní místo práce dávali peníze, což bylo velikým obtížením; a jestliže někde sedláci se vyplatili tímto způsobem z nějakého břemene, velmi se jim zle povedlo. Neboť vrchnost vzala peníze a chtěla potom práci přece, ne-li tu, tedy jinou ve větší míře**).

Na Moravě i v Čechách nutily vrchnosti poddané, aby od nich pivo, víno, sýr, maslo, obilí, ryby, dříví a jiné potřeby kupovali a sice za vyšší cenu, než by byli kde jinde dostali. Ubozí byli nuceni pak drahé tyto viktualie snísti, aneb se škodou prodávati. Jmenovitě pivo panské musili bráti za 6 zlatých (sud), ač prý sotva 2 zlaté stálo. Místy vyvinula se opět praxe, že poddaní nic nesměli prodávati

*) Viz Č. M. kroniku VI. 171. K tomu též Bernau, Dauba 76.

**) Určitý doklad podává de la Haye, patrně opět z panství Lamboyova v Hostinném. Sedláci vozili pánovi vína v obvodu panství. V starších dobách dostávali 40 zl. dovozného za každý vůz. Potom musili voziti zadarmo. Oni se z toho vykoupili 300 zl. Víno potom nevozili, ale musili konati jiné roboty, kdežto dříve, kteří vozili, aspoň jiných prací byli sprostěni. Tak zaplatili, ale skutečné úlevy neužili. De la Haye prohlašuje to za jednání nekřesťanské.

(do jakého stáří) na roboty lidé chodili, neudává, vymlouvá jen „senes deiblesque“, t. j. churavé a starce

*) Ve spisu de la Haye shrnutý jsou pod titulem: „Specificatio quorundam casuum, quos theologi praecipue illicitos et ad conscientiam periculosos censent.“ Mluví se o nich jako o nedovolených, kdyby se někde dávaly; ale z kontextu snadno se rozumí i doklady odjinud může doložit, že se v skutku vyskytovaly.

Utrpení poddaného lidu.

nam, leč své vrchnosti, kteráž pak sama vedla handle“ s plodinami*).

Největším však hříchem a vrcholem bez-
tosti bylo, jak byla pojímána osobní svoboda
vlastně nesvoboda poddaného lidu.

V instrukci Fridlandské z r. 1628 jest
ezi předpisy pro poddané článek (37) tohoto
ění:

„Syny vaše, kteříkoliv ve školách se cvičí,
těch abyste žádný z učení nestrhovali, nýbrž
raději jako dobří rodičové jim k učení potře-
bami napomáhali.“ V pozdějších instrukcích
tento článek chybí. Bez dovolení vrchnosti za-
kazovalo se syny „přes pole na učení odesílati.“
A totéž platilo i o řemeslech. Jen vrch-
nost směla dovoliti, aby poddaný dal hochu na

Stavby XVII. věku: zámek Friedland.

*) Doklady u Pospíšch ala teprv z r. 1680, ale dá
mysliti, že věc byla starší. Tamtéž k témuž roku
pravuje se, jak na panství Kosmonosském sedláci
usili vrchnosti sbíratí šneky (každý 30 kusů), a jak
ověstný hrabě Breda ženám a děvečkám sel-
kým vlasy dal stříhati a prodával je — *pa-
ukářům*. O Bredovi znám jest pozdější popévek z Pe-
cka:

Ach bēda, bēda
koupil nás Breda.
z Pečeckých sedláků
nadělal žebráků.

iz Vávřův článek ve Sborníku Historickém III. 32.

řemeslo; kdo tak učinil bez svolení pánova, pro-
padal pokutě velmi citelné až do 10 kop
míšenských.

Jakmile řemeslné nebo studijní vzdělání
poddanských dětí záviselo od svolení pánova
nebo jeho úředníka, nastala vždy větší libovůle,
a poněvadž statky po válce řídce byly obydleny,
činilo se z pravidla vyšší vzdělání selským
synkům naprosto nemožným, a chození na stu-
die nebo i k řemeslům až na nepatrné výminky
úplně se zapovídalo. Viděti to z nářku jesuitů
nad nedostatkem kněžstva a ze žádosti jejich,

aby pouto poddanství aspoň tolik se uvolnilo, aby sedláci směli syny své poslati na studie, t. j. hlavně na kněžství. Výsledek této žádosti dle všeho byl nijaký. Obecně stalo se již v XVII. století pravidlem, že sedlák musí zůstatí sedlákem. Výminky se dopouštěly řídce; určité víme o nich z panství duchovenských, ač i tu ku př. sám Křištof Fischer mluví o studiích poddanských sirotek hlavně za tím účelem, aby jednou prospěšné mohli zastávat služby ve vrchnostenské kanceláři.

Veliká potíž byla se sňatky mezi poddanými. Vezmeme za příklad případ nejpříznivější, že totiž chtěli za sebe se dostatí dva poddaní na téměř gruntě a téže vrchnosti podřízení. Tu by se přece zdálo, že není obtíží a že vrchnosti, které o křesťanských zásadách a o svaté víře římsko-katolické mluvily při každé příležitosti, budou sňatek podporovati. aby zamezilo se po hlavním neřestem a konečně, aby přirozeným způsobem množilo se pořádké obyvatelstvo. Ale dle této úvahy chováno se v praxi jenom výminkou.

Z pravidla činily se lidem překážky. Jakého druhu byly, napověděl de la Haye. Vrchnostem nezdálo se, že mají poddaní v tom užívati svobody a že mají selští hoši a děvčata aspoň v této věci právo sebeurčení a volby dle vlastního srdce. Patrně tedy byla snaha, řídití sňatky a sezdlávati párky manželské dle nějakých vrchnostenských nařízení, což mravokárci našemu zdálo se býti velikou ohavností, protože ani otrokům se v této věci nebránilo. Jiné překážky spočívaly v tom, že se s povolením ke sňatku přes příliš odkládalo, a že zhusta manželé po svatbě od sebe byli odloučeni, neboť panu správci hodilo se poslati muže na jeden dvůr do práce a ženu do dvora jiného. I proti tomu horlilo se, a zvláště ještě proti jiným praktikám, kterých užíváno, aby poddaní manželé nemohli býti dle zákonů manželských živi a postrádali rodinného života.

Jaké „praktiky“ se tu míní, není bohužel jasně řečeno, ale z jiného nářku mravokárcova, „že osoby poddané nemají od hroudy se prodávati, nebo za zvířata a jiné věci vyměňovati*“, tušíme, že u mnohých vrchností a bezcitného úřednictva jejich, neštítěno se ani vésti obchod s poddaným lidem, prodávati ho jinam, vyměňovati za dobytek a možná že i za jiné nekalejší věci. Jak se takovýto prodej dotkl rodiny, jestliže otec musil jinam a matka též, nebo jestliže jim odňaty

děti a prodány na vzdálené panství jiné vrchnosti, možno si snadno představití!

Na smilstvo a cizoložstvo byly od vrchností ukládány velké tresty. Ženatý člověk, který toho se dopustil, trestán na hrdle, svobodný polouletním vězením, pak mrskán metlami a kromě toho zaplatiti musil pokutu, jakou mu vrchnost uložila. Ano i hospodář, v jehož statku se něco podobného sběhlo, odsuzován k pokutě až do 50 kop míšenských. Lakotné vrchnosti i těchto vlastních ustanovení užívaly k vyděračství. Nalezl se pán, který nedával svolení ke sňatkům a když žili lidi v divokém manželství a měli děti, trestal je za smilstvo pokutou 100—200 tolarů nebo zlatých.* I když rádi připustíme, že takovýto případ byl ojedinělý, musíme uznati, kterak právě na něm jeví se hluboký úpadek selského stavu a viděti jest, co všechno si vrchnost beztrestně směla dovoliti. Jest pravda, církev dle možnosti snažila se zlořády takto příkře vystupující zamezovati a dle potřeb hrozila i církevními tresty, ale bez velikého a patrnějšího výsledku. Neboť, soudíme-li dle vývoje událostí v XVII. století, vidíme že „bohabyjých“ pánů, jichž dovolává se jesuita de la Haye, a kteří nejen ústy vyznávali, ale i skutkem dle zásad křesťanských se řídili, bylo celkem málo, a že velký díl vrchností pokládal se za neomezeného pána nad životem a smrtí poddaných svých a od nikoho si v tom nic předpisovati nedal.

Byl-li sňatek mezi poddanými lidmi z téhož gruntu spojen s nesnázemi, daleko horší nastaly poměry, jestliže pojal poddaný touhu míti za manželku poddanou z cizího panství, nebo naopak. Tu navalovaly se jedna obtíž za druhou, a kdo by byl vrchnost svou obejíti chtěl, se zlou se potázel. Předně byly na to veliké pokuty, zprvu 10 kop míšenských, ale pak až několik set; vedle nich však mohl každý zle býti trestán. Neboť bez vůle vrchnosti své nikdo nesměl na cizí grunt odcházeti a tudíž také ne na jiné panství se provdávati nebo přiznati. Panského svolení bylo pak tuze těžko dosíci. Každá vrchnost hlídala si své poddané a nechťela se, pokud nemusila, ani jediného zbaviti, protože bez toho byl veliký nedostatek pracovních sil. Za pravidlo téměř může se postaviti, že ve druhé polovici XVII. století zřídka kdy a neradi vrchnosti sňatek na cizí grunt dovolovaly.

Když byl po válce vydán patent o zběhlých poddaných, aby se zase v pokojném čase vraceli k dědičným svým vrchnostem, odtrhovali majitelé statků muže od žen, rodiče od dětí, a na-

*) „Personas formaliter et seorsim a gleba vendere aut cum bestiis aliisque rebus commutare.“

*) Krásí, Kardinál Harrach str. 577.

stal takový shon, že jeden pán druhému nechtěl propustiti poddané, byť i byli manželsky oddáni. Pošly z toho největší svízele a neřesti, které by, jak současník jeden vypravuje,*) mohly pokládati se za báječné, kdyby svědků nebylo a denně se neviděly, neslyšely, ba takměř nehmataly.

Jestliže v některém jednotlivém případě přece bylo k sňatku na cizí grunt dáno svolení, bylo třeba řádného vejhostu čili listu, že ku př. nevěsta, kteráž za mužem na jiné panství odchází, jest řádně od dosavadní vrchnosti propuštěna. Vejhost nebyl laciný; neboť nejenom že vrchnost velikou taxu žádala za propuštěnou, ale vedle toho bylo také ještě platiti perné akcidence, čili poplatky úředníkům při vrchnostenské kanceláři, kteréž často byly hotovým vyděračstvím.

Podobných vejhostů bylo třeba při každé jiné příležitosti, jestliže chtěl někdo na jiné panství odejti. Za pravidlo platilo, aby lidem poddaným, na nichž by z jakékoli příčiny vrchnosti záleželo, vejhosty se nedávaly. Na velikých panstvích, slušnějších a bohatších vrchností, nepřijímali se však také lidé cizí, kteří pořádných vejhostů neměli; ale ne všude tato praxe zachována, jak viděti z neochabujících nářků na snémích. Byly vrchnosti, které každého přijaly, a u nichž sběh vždy nalezl přístřeší a přijetí, jen když za to robotoval. Z pravidla však vrchnost, od které uprchl, dopátrala se jeho pobytu, a pak nastaly soudy a dopisování, až byl vydán.

Jako zrostlí lidé nesměli o své újmě na cizí grundy odcházeti, rovněž nedovolovalo se to dětem a sirotkům. Bývaly v této příčině vydávány velmi přísné zákazy a veliké pokuty ukládány rodičům, kteříž by své děti jinam „šantročili“, nebo poručníkům, kteří sirotky na cizí panství „v tajnosti projednávali.“

Zkrátka poddaný byl osobně naprosto nesvoboden, ke hroudě připoután a ve všech směrech i okolnostech života svého od libovůli své vrchnosti odvislým.

Nutno otázkati se, zdaž požíval za všechny práce a služby, ve stručnosti tuto vyličené, také nějakých výhod a nějaké ochrany se strany pánovy? — Odpověď k této otázce není právě snadná. Spočívalť zajisté poměr vrchností k poddaným původně a ve starých dobách na jisté vzájemnosti; poddaní pánovi sloužili a on je za to ochraňoval ve všech potřebách života. — Z tohoto původního poměru v XVII. století pozůstaly stopy pranepatrné. Neboť ochrana, které teď požíval poddaný lid od vrchností, podobala se

na mnoze starostlivosti, jakou mívají lidé o užitečné domácí zvíře, z holého egoismu, aby o ně nepřišli a nebyli zbaveni zdatné pracovní síly. — Ano když připustíme čestné výminky, o nichž svrchu byla řeč, možno říci, že zhusta větší pozornosti těšil se panský dobytek, než poddaný člověk.

Správu ve městech poddanských řídili konšelé, kteří v purkmistrovství se střídali, a dosazeni byli od vrchností. Někdy pán sám konšely sadil, z pravidla činil tak jeho hejtman nebo regent, ano i purkrabí, kterýž počítán jinak za nižšího úředníka vrchnostenského k ruce hejtmanově přidaného, a měl hlavně rozvrhy robot na starosti. Ve vesnicích správu vedli rychtář s konšely, jichž byl menší počet nežli ve městech a kteří rovněž od vrchností byli dosazováni.

Purkmistr, rychtář a konšelé měli soudní pravomoc v různých sporech a hádkách o nárek cti, o čeleď, o zlodějství, o dluhy, o dědictví, o smlouvy, o sirotky atp. Výslovně se podotýká, že jen „lehčí“ věci jim souditi příslušelo. V některých sporech jako o čeládku, jen jednou směly strany postaviti se před rychtáře a konšely. Když jim tu rozsudkem ve knihy zapsaným „ústa se zacpala,“ musily po druhé v podobném sporu dáti se na přátelské rozsudí. Co tito mezi nimi vyřkli platilo za právo; která strana by toho neuznala, propadla pokutou, „aby příliš dlouho pře se neprotahovaly.“ Při soudech tak zvaných purkrechtních, kde hlavně o kšafy šlo, soudilo se dle zásad práva městského, jehož vůbec v selském soudnictví subsidiárně s plnou platností užíváno. — Těžší případy soudila vrchnost sama; kde o hrdlo šlo a nebyl případ docela jasně dokázaný, musilo býti vyžádáno stvrzení rozsudku od appelačního soudu Pražského.

Viděti z toho, že správa i soudnictví ve vrchnostenských městech a vesnicích pozbyla úplně svobodného vývoje a ve všem byla odvislá od vůle a moci panské. Rychtář a konšelé spravovali majetek obce, bděli nad pořádkem, soudili, ale vše to činili jako orgánové od vrchností ustanoveni a panským úředníkům podrobeni. Z nařízení panského byli také povinni pomáhati purkrabímu a dle jeho rozvržení lidí na roboty honiti, což činilo úřad jejich nemilým a také nenáviděným.

Soudy selské konaly se pravidelně po Novém roce (v masopustě), když lid nejméně byl zaměstnán. Předtím provedla se revise poddaných, zejména sirotků. Odbývání soudu dvě neděle napřed bývalo ohlašováno. Formy a ob-

*) Krásal, Kardinál Harrach str. 577.

řady při selském soudnictví v XVII. století zachovávané byly původu staršího *) a užíváno jich jakožto přežitků z lepších časů i v době, kdy nemohly již býti ničím jiným leda prázdným zvukem beze vší podstaty.

Po zahájení soudu se zvláštním obřadem skládali rychtář a konšelé povinnosti své, a když úřadování jejich za správné uznáno, propuštění a jiní na jejich místo dosazení. — Nejdůležitějším však kusem selského soudu bylo, že po odbytých přechl a vyhlášení rozsudků, předčítány byly shromážděnému lidu poddanému „artikule“, kteréž byly summou správního a policejního zákonodárství vrchnostenského.

Artikule tyto, jichž se dosti zachovalo, jsou pro poznání tehdejšího života velmi důležité a zajímavé; ukazují nám lépe než cokoliv jiného, jak život poddaného lidu byl sešněrován tuhou svěřací kazajkou přísných předpisů, takže nezbývalo mu stínu volnosti, stínu vlastní vůle, jestliže artikule doslovně se zachovávaly. To však na štěstí se nedělo, zejména ve vesnicích od vrchnostenského úřadu vzdálenějších.

Artikule neliší se podstatně od sebe; jen v nařízeních pro města zdá se nám, že vane, smíme-li tak mluvit, přece liberálnější duch, nežli v artikulech pro vesnice. Celek jest však zlý a více než zlý: samé zápovědi, na všecko pokuty. — Rychtáři a konšelé musili skládati přísahy úřední a v nich zvláště slibovati, že budou artikule vrchnostenské ve všem zachovávat i nad tím bdíti, aby také od lidu byly zachovány.

Na prvním místě jsou články o náboženství a o šetření církevních předpisů. Zní všechny velmi zbožně. Poddaným se prikazuje, aby v neděli a ve dni sváteční nezameškávali služeb božích, aby chodili aspoň jednou za rok ke zpovědi a přijímání, zachovávali posty, kněze svého měli v uctivosti, dávali mu vše, co mu přísluší, a chránili se kacířů „jako hada.“ — Ustanovení tato dala se prováděti jen tam, kde vrchnost sama nezadržovala zádušní pozemky k svému prospěchu a kde úředníci panští v neděli a ve svátky nenutili poddaný lid k jízďám, pochůzkám a jiným pracím robotným.

*) Vede k tomu srovnání, jak zahajuje se soud selský u Jana Brtvína z Ploškovic (Veleslavínův Hospodář str. 156, 162) a jak v rukopise Pardubickém zvaném Oeconomus. S tím srovnati sluší rkp. univerzitní knihovny XV. E 16, (tamtéž také instrukci pro řízení soudu purkrechtního z r. 1651), kterýž jest pozdější, doplněnou revizí instrukce Fridlandské. — Zevrubnější vyšetření této věci a jiných podrobností, které u mne nemohou naléztí místa, musí zůstaveno býti speciálnímu studiu.

Po způsobu instrukce pro královská města z r. 1650) zapovídalo se také navštěvování hospod po čas služeb božích. Hospodský, který naléval i ti kdož pili v době, když měli býti v kostele, platili veliké pokuty.

Veliká a do jisté míry velmi chvalitebná byla péče vrchností o sirotky, jmenovitě o jejich majetek. Zvláštní ustanovení byla o sirotcích kassách v poddanských městech, kdežto pozůstalé jmění sirotek vesnických spravovalo se z pravidla v kanceláři vrchnostenské. Sirotci, jak již svrchu pověděno, byli držáni v dobré evidenci, aby žádný z panství nezmizel, ale také, aby majetek jeho nebyl rozkraden. Že přitom rozhodoval především interest, aby vrchnosti nepřišly o pracovní síly, rozumí se samo sebou; ale pro sirotky byla starostlivost tato s nepopíratelnými spojena výhodami.

Co měst poddaných se týkalo, ustanoveny také pevné řady pro správu, sedění v radě, pro svolávání celé obce na rathouz atp. Svolávati obec bez vědomí vrchnosti zapovídalo se pod pokutou až 100 zl. — Podrobné byly artikule pro řemesla městská: řezníky, pekaře, nákladníky či vaříče pív, šenkýře a šenkýřky. Konečně předpisovaly vrchnosti také, jak se chovati pro případ ohně a jaká opatření mají před ohněm v každém městě (i vesnici) býti učiněna.

Pro města i vesnice platila ustanovení, že nikdo o své ujmě nesměl na cizím panství se dlužiti, nebo statek prodávati (ve smyslu Obnoveného zřízení Q 22); ale především běda každému poddanému, který by „oddal se myslivosti“ t. j. pytláctví, buď se zbraní aneb „struhami a rozličnými jinými nástroji.“ Zvěř hájena velmi důrazně a nebylo se štitěno ani trestu smrti, když vězení, bití a peněžité pokuty u některého pytláka nepomáhaly. Kdo i jenom psa sebou do pole nebo do lesa vzal, platil již kopu českou (jinde 10 zl.) pokuty. Rovněž tak dříví v lesích panských bylo nedotknutelné pod přísnými tresty. Ano instrukce Fridlandská ukládala pokuty (3 kopy české) i poddaným, když ve svém obecním lese dříví sekali, ale to z dobré příčiny, aby totiž obecní lesy nebyly příliš hubeny.

Podrobná byla ustanovení: o chování čeládky, aby jeden soused druhému ji neodluzoval, o správě poddanských gruntů a dobytka, o cestách, stezkách a meznících, clech a mýtech panských, pastvách na lukách a v lesích, (kteréž se zapovídaly), o dozoru nad řekami a rybníky, o mlýnech, kam který poddaný směl s obilím ku semletí choditi, a jaké pokuty naň čekali, kdyby do jiného než předepsaného mlýna šel.

nečasně zavíraly v sobě artikule vrchnostní různé předpisy policejní, jak se chovati cizím podruhům, zlodějům, povalečům, ať, jaký dozor ustanovuje se nad propivou, vína, i kořalky čili páleného, jak žiti s lidmi, kteří dopouštějí se „oplzlého“ f, lání, přísahání, sakramentování, hro- a těm podobných zlořečení“ neb kouzel pak her v kostky a karty, kteří chodí „šťastky“ a všelijaké noční chůze: „neboť se kovových schůzkách více lotrovství a pře- a živých a mrtvých, než co dobrého děje.“ všechny toho druhu přestupky byly určeny tělesné, nebo peněžité pokuty; čarodějům smrt.

Ude všemi těmito články a artikuly, jimiž i soukromý život poddaného lidu byl znášela se však kardinální ustanovení: bu- ať neobmezeně poslušen své vrchnosti a ať od ní ustanovených, nepomlouvej pány y, kteří by tak činili, udávej, plať v čas šně, co vrchnosti jsi povinen, a též berně é, konečně pak choď pořádně na roboty osobně svým pánům k službám, když pů- hon. — Kdo se proti těmto základním zá- prohřešil, tomu se vedlo velmi zle. Kdo ať hodinu roboty, musil nahrazovati půl pokuty byly od 6 do 30 grošův, vedle až sobné náhrady času. Jinde, kdo zameškal přijít, musil za to 2—4 sáhy dříví udělati, kdo zmeškal den, musil zaň aťati dva.

* * *

tohoto stručného a neúplného výkladu tuším viděti jest, že poměry podda- idu, t. j. velké většiny celého národa, i velmi byly neutěšeny. Sedlák a pod- klesl pod důstojnost člověka a stal se n zbožím nebo dobytkem. Tím řečeno . Tělesně strádal nad míru, duševně potravý nížádné. Škol bylo po řídku a ch, ve vesnicích z pravidla žádných, ja- ým místem doložíme. Pochopujeme tudíž že lid otupěl pro všechno a utápěl strasti- páleném, čili kořalce, kteráž začala se l století vyráběti a píti měrou mnohem nežli v dobách předešlých. ístý sedláci proti přílišnému tlaku vrch- e bouřili, ale z pravidla bez výsledku*).

O povstání sedláků r. 1658 na panství Zákup- z zmínku u Bertla, Schloss Reichstadt str. 9. ých malých povstání bylo více — R. 1673 v téže na panství Novozámeckém, v Holanech, Jestřebí

Ke všeobecné vzpouře došlo teprv r. 1680, když ukrutnosti vrchnostenských úředníků i pánů dostoupily nejpovážlivější výše.

Místy sedláci tajně grunty opouštěli a pr- chali za hranice, kde lépe se jim vedlo. Z po- hraničních míst českých hlavně do Prus a Saska, z Moravy do Uher*). Po míru Westfálském na místě nového osazování, přibývalo tu i tam tak zvaných nově (t. j. po válce) pustých usedlostí.

Řekl jsem již jinde, že pusté grunty vrch- nost buď osazovala nově, nebo připojila ke svým dvorům. Někde také úředníci vrchno- stenští nechávali si je pro sebe a dávali spra- vovati k svému užitku.**)

Zbylým poddaným vedlo se hůře, neboť povinností jejich neumen- šeno; naopak musili zastati všechny práce a roboty, jako při plném počtu osedlých. Nejzoufalejší ze sedláků dávali se „na vojnu,“ nebo mezi „Petrovské,“ loupežníky a povaleče. Starci, kteří nemohli již robotovati a proto bývali od pánů vyháněni, aby grunt jejich mladší silou mohl býti osazen, chopili se z pravidla žebrácké hole a o hladu i bídě če- kali na poslední hodinku života. I takovýchto příkladů jest dosti zachováno.

Církev a náboženství v Čechách i na Moravě.

a) Povšechný stav církevní při začátku Leopoldovy vlády.

Za vlády krále Leopolda I. postupovalo se ve věcech církve i náboženství celkem témitěž cestami jako za Ferdinanda III. Nevydávalo se sice tolik nových nařízení, protože dosavadní edikty a patenty pro všechny potřeby postačo- valy, a pak se celkem v Čechách vyvíjela proti kacírům praxe ještě mírnější nežli za předešlého panovníka. Jednak byl Leopold I. muž povahy měkčí, jednak i někteří rádcové jeho, jako kapucínský kvardian P. Emerich Sinelli, velmi rozhodně hájili stanovisko, že na kacíře má se působiti jen vyučováním a dobrým

a okolí, vzniklo pro robotu povstání selské již rázu většního. Rychtář Tietze z Holan byl následkem toho r. 1674. oběšen. (Dle pamětní knihy Holanské laškové sdělil Fr. Bernau)

*) Viz Slavíkovu Moravu po válce 30leté str. 189 a násl. — Nápadno jest, že v markrabství také statky biskupství Olomouckého činily výminku od lidstěj- šího nakládání s poddanými, které z pravidla zachová- valo se na panstvích duchovenských.

**) Viz Ch. Fischer Oculus oeconomi II. 198.

příkladem. *) Na Moravě a ve Slezsku, kde teprv za Leopolda I. hlavní převrat ve smyslu katolickém byl vykonán, přicházelo místy i nyní ještě k prudkým výstupům a různým krutostem, ale v Čechách, kde katolická reformace dokonala se r. 1654 velmi důrazně a důkladně, chovalo se ku posledním zbytkům obyvatelstva nekatolického dosti shovívavě, také proto, že těchto drobtů nebylo se více co báti ve příčinách politických.

Neboť na to zapomínati se nesmí: že jako po bitvě bělohorské, během války třicetileté, a jako za Ferdinanda III. po Westfálském míru, tak i nyní pohlíženo na luterány nebo helvety jakožto na politické protivníky habsburské dynastie a že z tohoto stanoviska náboženské pronásledování jejich bylo především věcí politické správy. Církev katolická dle potřeby ochotně propůjčovala se ku práci, kdekoliv si vláda toho přála, ale reformace katolická za Leopolda, za jeho nástupců Josefa I., Karla II. (VI.) i Marie Terezie měla vždy víc a více ráz politický, v XVIII. století již tak velice mnoho, že samé církvi katolické bylo to nemilým i nepohodlným. **)

Nejen stavové čeští a moravští neopomenuli při každé příležitosti prohlašovati na sněmích náboženství katolické za nejpřednější gruntovní základ a hlavní privilegium království Českého i markrabství Moravského, ale také král Leopold I. několikrát ve veřejných listech a reskriptech znovu vytkl zásadu, že kacířství jest zločinem proti státu. Rovněž tak vyslovoval se hrdelní řád císaře Josefa I. z r. 1707 a všeska pozdější nařízení i zákony Karla II., částečně i Marie Terezie. Praxe proti kacířům, která mírněla se již za Ferdinanda II. a zmírňovala pak dále za Leopolda I. a Josefa I., stávala se potom (v XVIII. věku) za vlády Karla II. vždy přísnější a krutější až do posledních let vlády Marie Terezie. I to souviselo s politikou zahraniční a se zásadou, že kacířství jest nebezpečným zločinem státním. — Ale jako již jsem jednou byl podotkl: theorie tato platila všude, kde vládl rod habsburský, jenom ne

v zemích koruny Uherské. Zde staly se toliko některé pokusy, ale nic více.

V Čechách za Leopolda I. zbývaly jen drobtý nekatolického obyvatelstva, u poměru k ostatnímu již katolickému obyvatelstvu dosti nepatrné. Tak vyplývalo z úředních zpráv o výsledcích reformačních komisí z l. 1653—1654. Ve skutečnosti ovšem věc se měla poněkud jinak, jak krajští hejtmani, vikáři i missionáři záhy poznávali a oznamovali. Mnoho bylo toliko povrchně na víru obrácených; a ještě více bylo těch, kteří po odchodu reformační komise vrátili se ku staré víře. Jen stálá a dostatečně opatřená duchovní správa mohla tomuto zjevu odpomoci. Ale té nebylo, jako jsme již pověděli a svým místem ještě blíže doložíme. Pomáháno si tedy hojnými missiemi zvláště po čas velikonoční. *) Každý, kdo byl u zpovědi, obdržel cedulku, kterou vrchnostenské kanceláři odvésti musil. Hejtmani krajští pak při revisi sbírali je a odváděli dále místodržicím. Taktéž činili podkomoří ve městech královských a věnných. Při úřadě místodržitelském sepisoval se dle cedulek a zpráv hejtmanských seznam těch, kdož se zpovídali a kdož ne, kterýž předkládal se české dvorské kanceláři; odtud nepochybně každého roku podávala se o výsledcích missionářů zpráva císaři. Také na Moravě věc byla podobně zařízena.

Arcibiskup pražský kardinál Harrach dával si rovněž každoročně zasílati zprávy od vikářů o velikonoční zpovědi; což potom i za jeho nástupců se dělo. Bohužel však zachovaly se nám v arcibiskupském archivu tyto „konsignace“ **) v nepřetržitě řadě teprv od r. 1672; ze starší doby jest před rukama toliko jeden zlomek z r. 1659 o kraji Bechyňském.

Viděti z něho, že za kacíře počítali se již jen ti, kdož odmítali dosud vůbec prohlásiti se za katolíky; kdežto ti luteráni nebo bratři, kteří již jednou byli u zpovědi a přijímání dle způsobu katolického, pokládáni za členy této církve. A jestliže potom znovu odpadli, anebo náboženských výkonů katolických si nehleděli, jmenovitě v čase velikonočním ke zpovědi a přijímání nepřišli, počítáni za nepořádné nebo vlažné, ale vždy za katolíky.

*) Helbig, Esaias Pufendorfs Bericht über Kaiser Leopold, seinen Hof u. die oest. Politik str. 73. — Viz moje Dějiny prstonárodního hnutí náboženského v Čechách I. str. 49, 50.

**) Opakuji tu toliko, co vyslovil jsem již svrchu na str. 135 a předtím v I. svazku svých Prstonárodních dějin náboženských, a co souhlasně se mnou konstatoval B. Rieger ve Zřízení krajském v Čechách I. 302.

*) Viz str. 168.

*) Jmenují se „Consignationes paschales poenitentium“ a mají pro církevní statistiku i kulturní dějepis velikou cenu. Excerpoval jsem některé ročníky se svolením J. E. Nejd. p. t. p. kardinála-arcibiskupa hraběte Schönborna, při čemž laskavé služby poskytoval mi kollega můj p. prof. dr. J. Pacht.

Kraj Bechyňský náležel právě k těm, byly poměry církevně nejsporádanější. Vidávají také málo „vlažných“ a „nepoch“ katolíků; kacířů byl počet, až na výminku, nepatrný. Veškerí obyvatelé k zpovědi v Táboře (1543)*) v Kacici nad Lípou (578), v Deštném, v Blažejově a Pěně, kteréžto obě měly jednoho faráře, v Nové Cerekvi, v Červené Řečici, v Pacově, v Lodhářově (917), ve Vltavě (1369), v Žimuticích, v Starémě u Nové Bystřice (982), v Novémě hnově a v Soběslavi (1127). Děti k zpovědi od 10. roku, místy však také dříve.

Šel některý počet lidí u zpovědi: v Jihově Hradci (15)**), v Počátkách, v Rovnici, kteréž měly společného faráře, nepřišlo 5 zatvrzelých kacířů ze vsi Vlče-

V Bechyni nepřišly toliko tři osoby, neví se, jak se chovali lidé v Dražičce, že vrchnost neprovedla revisi listků zpovědi. V Drákově nepřišly 44, v Lutově 3 osoby; v Nové Bystřici vedle 2040 lidí zbývalo prý něco málo kacířů, ve Vědledě 1196 hodných 20 bylo nepořádných, jiná žena kacířkou, v Třeboni až na ob všickni byli pořádní katolíci, v Lomči (**) přišly 1172 osoby, ale ze vsi Vlkova dva lidé se dostavili, a z Poněšic 9 osob, 14 se nedostavilo. V Kardašově Řečici přišly 1266 osoby, nepřišlo přes 80 osob. V Pelhřimově s Ryem přišly 1483, nepřišlo jich 62, v Javově všickni přišli, až na „některé malé děti“, v Milčíně přišlo 730 a nepřišlo ob, v Mladé Vožici zpovídalo se v čas po Veliké noci†) 20 osob, nepřišly 242, z nichž dvě ženy byly dosud kacířky, ve Ži zpovídalo se 1406, nepřišlo 75 osob, v Cerekvi z 1136 40 přišlo jich, po dlouhém a častém napomínání a až po sv. Trojici; 9 osob vůbec nepřišlo,

ač jindy, když mohlo býti většího donucení, i tyto chodily.

Docela zvláštní byly ještě r. 1659 poměry v krásné ale zapomenuté a od jakživa odlehle krajince kolem Kumžaku a Strmilova. Bývalo zde mnoho bratří českých, jichž sbor stával v Německé Olešné. Katolická reformace šla zde ztuhla, ač se Hradečtí jesuité horlivě přičiňovali. Kumžak a Strmilov měly r. 1659 společného faráře, kterýž ovšem naprosto nemohl sám vše poríditi.

K farní osadě kumžacké počítalo se město a 9 vesnic, z nichž 4 ležely na Moravě. Ze dvou moravských vsí Valtinova a Heřmance jen 41 osob přišlo k zpovědi, ostatní všickni byli prý velcí kacíři, zvláště zatvrzelí starci. Ze druhých dvou, Olšan a Velkého Jeníkova, přišlo osob 57, ale o ostatních, jichž se zdá, že byla většina, poznamenává se opět, že byli velcí kacíři. Z pěti českých vsí věrně katolickou byla toliko jediná, z ostatních všech značnější procento se velikonoční zpovědi uhnulo, v Kumžaku pak samém přišlo 612 osob, nepřišlo jich 47.

K farnosti Strmilovské počítalo se 8 vesnic, z nichž tři ležely na Moravě. Z těchto moravských vsí Česká Olešná úplně byla kacířská, sám majitel její „pan Vostrovský“ nazývá se „haereticus pertinacissimus“; k zpovědi přišlo toliko 37 lidí, většinou mladších. Z Malého Jeníkova 16 osob přišlo, 20 nepřišlo, v Popelíně, jakožto vsi Hradečských jesuitů dobře prý hlídané, všickni byli katolíky. — V městě Strmilově přišlo k zpovědi 237 osob, téměř třetina („ferme tertia pars“) se nedostavila. Z pěti vsí českých přišlo 307 a nepřišlo 111 osob. Nejkačírštější byla Německá Olešná, kdež z jediného domu, „ze sboru“*) všech 5 osob se nedostavilo, a celkem 40 osob nepřišlo.

Podobně měly se poměry asi také v jiných krajích**) a pokud z pozdějších konsignací (z r. 1672, 1673) souditi lze ve východních a severních Čechách byl stav katolického náboženství celkem o něco nepříznivější.

*) Číslo v závorkách značí počet osob, které se přišly. Rozumí se vždy celá tehdejší farní osada. i faráři, zejména kde všechno obyvatelstvo přišlo. i čísla, nýbrž napsali: omnes. U těchto osad počet zpovědníků v závorce nemohl býti položen. i Číslo v závorce značí počet těch tak zvaných kacířů, kteří k zpovědi velikonoční nepřišli. i Patřila sem tehda farnost Ševětínská, fili-Slověnicích a v Kostelci. Farářem byl český spisovatel Jindřich Václav Zývalda. i Lhůta velikonoční počítala se až do sv. Trojice. Viz str. 168.

*) Toto nazvisko jest novým dokladem pro tvrzení J. Orthy, že v Německé Olešné stával bratrský sbor. Viz Sborník Historický. II str. 55. — Ostatně „Consignatio paschaliter poenitentium“, z níž jsem tyto zprávy vybral, jest ještě i jinak velmi zajímavá. Nalezl jsem vlastní jména osob, kteráž v kraji Bechyňském v týchž osadách až dosud jsou, ano lze stopovati, jak dlouho v jednotlivých rodinách, dosud žijících, kacířství se drželo.

**) Pro příklad dodávám, že seznam osob, které r. 1660 byly u zpovědi z Lužce, nalezá se v rukopise univ. knihovny II. A. 27.

Vedle toho docházely také stesky jiného druhu. — Ti, kdož dosud ještě nestali se katolíky, anebo změnili víru jenom na oko, začali scházeti se houfněji k tajným schůzkám, v lesích, na horách a v roklích, při čemž z pravidla býval přítomen některý kazatel luteránský nebo bratrský, který potají do Čech za tím účelem přišel. Ve Slezsku odbývaná bohoslužba luteránská ve skryších velmi zhusta; kazatelé při ní přítomní obdrželi tam název „Buschprediger.“ Podobných bylo také u nás a vláda hned od počátku králování císaře Leopolda I. nestáčila vydávati zákazy proti tajným a postranným schůzkám. Přáním císaře ovšem bylo, aby v krajích, kde nekatoličtí kazatelé lidu tajně přisluhovali, veškeré fary obsadily se dobrým a příkladným duchovenstvem, „kteréž by ubohý a sprostý lid neustále a každého času prospěšně vyučovalo.“ *) Ale poněvadž tato věc, z příčin, které zevrubněji vyložíme, nedala se provésti, rozkazováno kard. Harrachovi, aby měl vždy péči o missionáře. Na příkladný život jejich a důkladné poučování lidu kladena především velká váha.

Když se r. 1659 přetrhovány tajné schůzky nekatolíků v k o u ř i m s k é m kraji, přišlo se také na stopu bratří Pecinovských čili Mikulášenců, kteříž se zde ještě udrželi a schůzky své u některých svobodníků odbývali. **) Dne 22. února 1659. vyčítáni byli Mikulášenci v Plchové u svobodníka jménem Martina, ale chyceni toliko čtyři, kteříž zavezeni do Prahy k výsledku a uvěznění na radnici Novoměstské. Následkem jejich výpovědi nařídili místodržící krajským hejtmanům k o u ř i m s k ý m (30. dubna 1659), aby zatkl i do Prahy k soudu dodali také všechny ty lidi, u nichž se Mikulášenské schůzky odbývaly; vrchnostem v celém kraji rozkázáno, aby každá bedlivě své poddané pozorovala a je k častému docházení ke službám božím, ke zpovědi a přijímání svátosti oltární „dostatečnými prostředky“ napomínala a postranných schůzek nikomu netrpěla.

Mikulášenci a jejich přechovavači uvěznění byli až do června 1659; potom všickni prohlásili se za katolíky a slíbili stále a pevně při této víře setrvati. Následkem toho nařídil

*) Bílek, Katolická reformace str. 261.

**) Na první stopu o této věci přivedl mne Krásný spis o Harrachovi (viz shora str. 140). Později nalezl jsem nedatovaný protokol o výsledku, který se čtyřmi chycenými Mikulášenci byl předsevzat, a podal jsem o něm zprávu v Č. Č. Musea 1891 str. 410. Nyní podařilo se mi obdržeti dva přepisy z arcibiskupského archivu v Praze, z nichž vychází na jevo, že schůzky Mikulášenské objeveny r. 1659.

císař Leopold I. (14. června 1659), aby byli propuštěni na svobodu, ale podepsali dříve reversy, že vskutku tak se zachovají, jako slíbili. Nicméně měli i potom bedlivě býti pozorováni, zdaž dle daného reversu jsou živi.

Také se šlechtou nekatolickou, pokud poráde ještě v Čechách i na Moravě se zdržovala, bylo těžké pořízení, protože přese všechny kategorické rozkazy vždy někteří členové rodů šlechtických, často vzácných, zůstávali nekatolíky a ze země neodcházeli, u svých katolických příbuzných se skrývajíce. Ano o západní Moravě výslovně se praví, že i někteří držitelé statků byli dosud nekatolíky a luteránům i bratřím na panstvích svých nadržovali. Jiní někteří šlechtici a zejména šlechticny odcházely sice do Sas, ale čas po čase navracely se zpět, takže krajští hejtmani nepřestávali si stěžovati a přes tu chvíli od místodržících přijímali rozkazy, jak proti těm a takovým osobám stavovským zachovati se mají. Nejvíce stížností přicházelo z krajů Hradeckého a Zateckého. Konečně císařským listem ze dne 14. března 1665 dána nekatolickým osobám šlechtickým vskutku poslední lhůta tříměsíční, buď aby ke katolictví se obrátily nebo se vystěhovaly, a hned potom (5. září) vydán rozkaz proti jich přechovavačům, jimž hrozilo se tresty a pokutami. To konečně působilo; sice po uplynutí lhůty tříměsíčné nestalo se ještě nic z toho, co list císařský rozkazoval, ale na dlouho dosavadní stav udržeti se nedal. Po některý čas v Bystřím při hranici moravské bylo shromaždiště nekatolických rodin šlechtických z Čech a nepochybně i z Moravy. Ale postavení jejich den ke dni bylo obtížnější, takže poněmáhlu buď se pokatolili a nebo ze země vytratili, nebo konečně v úkrytech u příbuzných pomřeli. Poslední tuším rozkaz proti šlechtické osobě nekatolické, aby ze země se vystěhovala, pochází ze dne 20. července 1673. Pak již v těchto vrstvách obyvatelstva neviděti ani sledu nějakého kacířství. *)

Hůře než s tajnými schůzkami a dokročením proti nekatolickým šlechticům, bylo s tím obyvatelstvem, kteréž sídlilo při hranici zemské a mohlo náboženské potřeby své ukájeti v blízkém sousedství, kde ku př. luteránská bohoslužba buď byla vládnoucí nebo aspoň dovolenou. Houfy lidu z východních Čech přebíhaly do Slezska, ze severních a západních Čech do Saska, z Moravy do Uher a do Slezska: vše

*) Moje Dějiny protestantského hnutí str. 50; Bílek, Katolická reformace 268; zajímavé zprávičky o nekatolické šlechtě u Dvorského, Staré písemné památky žen a dcer českých str. 392—397.

za účelem náboženským. Mnozí při této příležitosti zůstali již v zemi, která poskytovala jim možnost vzývati Boha dle vlastního přesvědčení; jiní vraceli se sice do starých domovů, ale při nejbližší příležitosti vyšli opět za hranice, aby mezi spoluvěřci se posilnili. Více než v Čechách bylo na Moravě obvyklým a častým pobíhání za hranice. To proto, že v markrabství poměry náboženské mnohem byly spleťtější a stav katolické církve horší nežli ve království.

Biskup Olomoucký arcikníže Leopold Vilém, proti všemu řádu církevnímu a proti zřejmému snesení koncilu Tridentského, držel jedno arcibiskupství, pět biskupství, dvě opatství a vedle toho byl velmistrem řádu německých rytířů. Bral toliko ze všech stran příjmy, ale mnoho péče o diocese, v nichž nesídlil, ani při nejlepší vůli mít nemohl. Sice se ledacos vypravuje o snahách biskupa Leopolda Viléma v markrabství, ale dle skutků a výsledků musí se vždy za to míti, že činnost biskupa od země vzdáleného byla toliko skrovičoučka.

Po smrti Leopolda Viléma (1662) zvolen byl v březnu 1663 od kapitoly Olomoucké za jeho nástupce arcikníže Karel Josef, mladík čtrnáctiletý, kterýž obdržel také biskupství Passovské a Vratislavské i hodnost velmistrovskou v řádě německém. Ale již za rok (21. ledna 1664) zemřel ve věku sotva 15. let. Nyní povolala kapitola Olomoucká solnohradského kanovníka Karla hraběte z Lichtensteina (z linie Kastelkorn), kterýž od r. 1664 do 1695 biskupoval a docela vstoupil do slépeji kdysi kardinála Ditrichšteina. Uvidíme, že jeho nastolením katolické církvi nastaly na Moravě docela jiné doby. Rovněž tak dělo se ve Slezsku, když r. 1664 biskupem Vratislavským stal se Šebestián z Rostocku, muž který nejen biskupem byl, ale také v diocesi sídlil a o potřeby své církve starati se chtěl i uměl.

V Čechách nejrozhodněji stavěli se proti katolickým farářům a missionářům obyvatelé hor Krušných, zejména z měst Blatná, Aberthamu a z Božího daru, kteříž ovšem pro blízkost hranic poučení v náboženství luteránském nikdy nepostrádali. Hned po nich šlo venkovské obyvatelstvo v Chebském kraji, jmenovitě kolem Aše. V letech 1652—1654 také zde působily reformační komise, sice s velikými obtížemi, ale ne bez jistého zdatu.*) Sotva však odešly, rozprchlé obyvatelstvo se navracelo, obrácené znovu odpadlo. R. 1656

odmítli Blatenští, Aberthamští a Boží darští jíti k velikonoční zpovědi.**)

Aberthamští mimo to prohlásili, že nechtějí více býti živi v náboženství katolickém, k němuž byli obráceni, nýbrž že jsou a budou luterány, a kdyby je někdo k jiné víře nutiti chtěl, že raději vlast svou opustí. Příčinu tohoto odporu sluší hledati v tom, že v okolí Aberthamu zdržoval se luterský kazatel ze Sas, který lidu přísluhoval, a učitel, který dítky vyučoval, kdežto pořádné katolické správy, pro obyvatelstvo nedávno teprve k náboženství katolickému obrácené, se nedostávalo. Vrchní správce dolů Jachymovských, Jan Jakub Kuttner, sice pokusil se aspoň učitele zatknouti a do vězení posaditi, což se mu však nepovedlo, jinak však byl ochoten k mírným prostředkům, protože se obával, aby se hornický lid do Sas nerozprchl. — V Blatně a v Božímdaru také učitelé byli luteráni.**) Kraslice celá byla protestantskou; v ostatních horních městech ku př. v Jachymově jen malé menšiny zůstávaly věrný víře katolické, většiny buď prohlašovaly se znovu pro luteránství anebo toho ani třeba nebylo, protože při předešlé reformaci ti, kteří uprchli, katolíky se vůbec nestali a tudíž nemusili prohlašovati, že se navracují k náboženství luteránskému. V Chebsku a Ašsku, vyjímaje město Cheb, na počátku Leopoldovy vlády, právě taková začala se reakce proti katolictví jako v horních městech.

V ostatní české zemi ozývaly se kolem r. 1660 největší nářky nad zatvrdlostí kacířů z krajiny při hranici Míšeňské a Lužické t. j. ze Sluknova, z Hanšpachu, z Fridlandska, z Liberecka a celého pohoří až po Krkonoše, potom z Litoměřicka, Boleslavska, z kraje Vltavského, z okolí Pražského (viniční lid), z pohoří Českomoravského a z Čech východních.

Na Moravě ve velkém počtu žili nekatolíci různých vyznání kolem Uherského Hradiště, Olomouce, na Vsacku, kolem Rymařova, na panství Šternberském, Třebíčském a odtud až ke hranici české do krajiny kolem Kumžaku a Strmilova. Na sever od Třebíče veskrze kacířskou byla krajina kolem Bystrice a Jimramova, a obzvláště město Velké Mezeříčí; zde prý docela svorně seděli vedle sebe helveti,

*) Archiv místodržitelský de dto 22. dubna 1656.

**) Archiv arcibiskupský de dto 31. ledna 1657; Bílek, Die Reformation in den Bergstädten des Erzgebirges v Mitth. des Ver. f. Gesch. der D. in B. XXII str. 223; Krásal, Kard. Harrach str. 144.

*) Viz svrchu str. 146 a 152.

luteráni a novokřtenci. Vesnice na panství Mezerického byly katoličtější. *)

Ve Slezsku nejvíce nekatolíků, vyznání augšpurského, objevovalo se v Opavsku, Těšínsku a kolem Krňova a Hlubčice; ve všech téměř knížetstvích, buď císaři podřízených nebo vlastními pány se spravujících, luteráni tvořili velikou částku všeho obyvatelstva. — Na Moravě a ve Slezsku měla teprv započítí hlavní práce s obraty na víru katolickou. V Čechách pak objevila se vláde a církvi potřeba dotvrditi to, co vykonaly reformační komise v letech 1652—1654.

Ale ovšem všechny nesnáze náboženské nespočívaly jen a toliko v tom, že stále se objevovali nekatolíci různých věr, nýbrž zdroj nepokojů a neklidu vězel ještě také jinde. — Katolické náboženství dodělalo se jmenovitě v Čechách nepopíratelného pokroku, ale k úplnému pořádku mnohého se ještě nedostávalo.

Obce a patroni odpírali platiti příspěvky na výživu farářů, takže jsou známy i případy, kde farář jedva nastolený, resignoval na své místo, protože nemohl býti živ bez slíbených, ale potom neodvácených platů.

Jiná nesnáze byla s nedostatkem kněží stále ještě, ač v míře menší, panujícím. Mravní stav kněžstva se polepšil, ale nářky a žaloby na nekalé kněze přece se tu a tam objevovaly a to zrovna z míst, kde si toho v zájmu reformace katolické co nejméně bylo přáti. Konsistoř arcibiskupská vystupovala proti nedbalým nebo ne mravně žijícím kněžím velmi ostře; domácí trestala, cizí, jmenovitě polské kněze, donucovala, aby vzdali se svých míst a odešli ze země.

S oddavkami bývali veliké těžkosti, protože, jak odjinud víme, vrchnosti místem neradi udělely k nim svolení. Při hranicích poddaný lid již si pomohl. Když někdo z jakékoliv příčiny od své vrchnosti neobdržel povolení ke sňatku,

přeběhl hranici a dal se oddati od kněze luteránského. Rozumí se, že změnil při tom i víru. Biskup Litoměřický několikrát psal o tom místodržícím, až konečně přiměl je, že oznámili věc císaři a Leopold I. ucházel se u kurfiřta saského, aby nedopouštěl takového uzavírání sňatků ve svém státě. Bylo-li co platno, nevíme. *)

b) Správa církevní. Postup proti nekatolíkům.

Co proti všem tuto dotknutým nesnázím a nesprávnostem činila moc církevní? Nutno uznati, že cest ku nápravě a polepšení vedlo mnoho, a že také užito všech možných prostředků, které ku cíli vésti mohly. Arcibiskupský archiv v Praze a biskupský v Kroměříži (tento od 1664, kdy nastoupil Karel z Lichtensteinu) jsou plny dopisů soukromých i zpráv o aktech veřejných, jež měly vésti k nápravě. Pozorovati na všech stranách činnost neobyčejně velikou a horlivou. Některých věcí již jsme se dotekli, abychom neporušili souvislé vypravování, o jiných stručně promluvíme v následujících řádcích.

Arcibiskup hleděl srovnati všechny spory mezi kněžstvem povstálé v tichosti a po dobrém; sporům pak s obcemi a kollatory o pozítky farám příslušné věnována velká pozornost. Kardinál Harrach dával v celé zemi vyšetřovati finanční poměry jednotlivých far, aby viděl, která stížnost jest neb není oprávněná, vyjednával s obcemi a s kollatory v dobrotě o narovnání, ale nastupoval také na přísné tresty, kde mírnému jednání se nedařilo. V Praze znám jest dokonce případ, že vydán interdict a zastaveny následkem toho veškeré výkony církevní ve třech kostelích, u sv. Štěpána, u sv. Jindřicha, a u sv. Vojtěcha, protože úředníci zádušní nečinili počtu z hospodářství svého a neplatili farářům svým. Interdict trval od září 1664 do Vánoc 1665, tedy více nežli rok. **) Kde bylo třeba, voláni ku pomoci také úředové státní. Rovněž tak náležitě zkoumány finanční poměry kapitol Pražské, Vyšehradské, Boleslavské, Litoměřické, později i Hradecké, aby bylo zřejmo, čeho kde jest třeba.

*) Archiv arcibiskupský. Zpráva děkana (?) z Polné de dto. 14 listopadu 1661. Práví se v ní: „In ipsa civitate Magno Mezericensi reperiuntur 5. diversae haereses: Anabaptistica, Calviniana, Lutherana et Hussitica, blasphemus atheusque.“ Pak se zejména vypisuje, kdo ze sousedů ke které z těchto sekt se hlásí. Luteráni a husité jmenují se pohromadě. Na konec: „Denique Mezericense dominium est asylum emigrantium.“ O Třebíčském panství se praví, že ve farosti Kamenické jest 368 nekatolíků. (Srovnej zprávu u Slavíka, Morava str. 206). Na panství Bystřickém „summa haeret colluvies haereseos, tribus in pagis praecipue: Veselí, Hluboky et Chudobín, hominum ad 300, quorum notitiam frequenter accepit ven. consistorium Olomucense sed absque effectu. (Biskupem byl tehdař arcikníže Leopold Vilém). In dominio Imramoviensi: omnes non catholici, pauculis exceptis.“

*) Hojně doklady k těmto všem věcem v archivu arcibiskupském z let 1657—1664. Do podrobnosti nelze zacházeti.

**) Krás, Harrach, str. 468. Ostatní zprávy, pokud jiný pramen se necituje, váženy jsou vesměs z archivu arcibiskupského (z velké části dle prepisů chovaných v zemském archivu v Praze).

Na stavby chrámů, nebo aspoň jejich restaurace, dle možnosti sháněny peníze, a vyzdobování kostelů od dobrodinců podporováno hojnými dopisy i přímlovami. Ovšem nesluší se zamlčeti, že při obnovách kostelů na mnoze velmi se prohřešovalo proti dobrému vkusu a rázu stavby, která se restaurovala, ano, jsou zprávy, že místy docela barbarsky z chrámů vyhazováno vše, co na starší dobu upomínalo, pěkná epitafia, náhrobky atp. Vězelo v tom více nerozumy, zkaženého vkusu tehdejší doby, nežli slé vůle. — Také na opravu chrámu sv. Víta po drobtech sháněny peníze u sněmů českých i jinde; ale prostředky tehdejší, peněžité ani umělecké, na tento chrám ovšem nedostačovaly. — Teprve ke sklonku 17. a počátkem 18. století přišla slavná doba krásných staveb barokových kostelů a klášterů, které zdobí Prahu a četná města venkovská. Ale i potom ještě mnoho vzniklo staveb nevkusných a veskrze nepěkných.

Mnoho času věnováno visitacím. Vikáři podávali přes tu chvíli, ve lhůtách pravidelných, zprávy o životě farářů ve svém okrsku a žádávali i za odstranění kněží nedbalých. Podobně činila též královská komora, co týkalo se kněžstva na statcích korunních čili královských. Zprávy vikářské nezakládaly se na klepech nebo sdělení z druhé ruky, nýbrž z pravidla na vlastním názoru, protože vikáři každoročně své okrsky visitovali*) a podrobné zprávy o vykonaných prohlídkách arcibiskupské konsistoři podávali.

Znamení jsou v této příčině zejména některé zprávy Tomáše Pešíny, od r. 1657 děkana Litomyšlského a od r. 1658 vikáře východní polovice kraje Chrudimského. Pešina měl smysl nejen pro zbožnost, řádné konání bohoslužeb a jiných obřadů církevních, pro pořádek a bezúhonný život ve farnosti, on také přiblížil k poměrům národnostním a s velikým důrazem vytýkal již z Litomyšle (jako později r. 1672 z Plzeňska) jak špatně opatřeny jsou vesnice a městečka česká, majíce za kněze lidi českého jazyka neznalé. Pešina vycitoval tuto neblahu a nemoudrou germanisaci a stavěl se jí na odpor; ve zprávách jeho, ku př. z r. 1662, výslovně se podotýká, jaké obyvatelstvo co do národnosti kde žije a jakých jazykových vědomostí musí mít kněz, který má do té neb oné osady býti dosazen. Této stránce nerozuměla

však bohužel tehdejší konsistoř, a mezi vikáři málo bylo mužů, kteří by tak ji byli chápali jako Tomáš Pešina.*)

Kde následkem zpráv vikářských poměry zvláště byly povážlivé, tam dojížděl kardinál sám, aby osobně se přesvědčil, spory vyrovnal, aneb trestal. Visitace arcibiskupské byly tehdy dosti hojné, jenže vždy spojeny s útratami na tehdejší dobu dosti velikými.**)

Ještě důležitější nežli visitace vikářské byly pravidelné okresní neboli krajské vikariální schůzky, k nimž veškeré kněžstvo se scházelo, aby o svých potřebách porokovalo, a zodpovídalo vždy řadu otázek, kterou arcibiskupská konsistoř pražská, nebo biskupská konsistoř Litoměřická schůzce předložila.***) R. 1661 žádal arcibiskup vědět: 1. zdaž v okrese nežijí faráři starci, kteří by pro nedostatek zdraví nemohli řádně konati bohoslužby; 2. zdaž nepotulují se po okrese kněží, kteří nemají doporučení biskupského; 3. zdaž kollatoři nenutí duchovní, aby odkládali služby boží až na 10. hodinu, čímž lidu se stěžuje, aby přítomen byl mši svaté? Pak dáno nařízení pro sjezdy duchovenské toho roku, které bylo opakováním starších rozkazů: o sestavení seznamu těch, kdož se zpovídali, o vybírání příspěvků na seminář, o zádušních počtech, o kacířích, o souložnících a kacířských knihách v okrese. — Není nejmenší pochybnosti, že visitacemi a krajskými schůzkami udržovala se kázeň, vědomí pospo-

*) V. V. Zelený v životopise Tomáše Pešíny z Čechorodu (Č. Č. Musea 1894—1896) užil hojných relací a zpráv Pešinových, ale patrně všechny přece se mu nedostali do ruky, jmenovitě z doby pobytu Pešínova v Litomyšli, kteréž jsou v archivu arcibiskupském (opisy jich snad (?) všech v archivu zemském). O důležité národnostní mapě panství Lanšperského z r. 1662 (od Pešíny za účelem církevním zhotovené) podal zprávu Fr. Dvorský v Č. Č. Musea 1878 str. 432. Při této příležitosti upozorňuje, že v Rosenthalově antikvarním katalogu Bibliotheca Slavica II. č. 52, nabízelo se před léty na prodej 7 psaných výnosů generálních vikářů pražských (1679—1704, čísla katalogu 1035—1041) z nichž jeden z r. 1679 týkal se užívání českého a německého jazyka při veškerých výkonech církevních. Jest tento výnos ještě na světě? Bylo by si toho velmi co přát, a také toho, by jiní v hledání byli šťastnějšími, nežli jsem byl já v tomto případě.

**) Viz výlohy traktace při církevní visitaci v Soběslavi, v Památkách V. 371, které nejsou ještě právě největší.

***, Pro poznání schůzek důležitý jest kus v archivu arcibiskupském: Acta congregationis parochialis in districtu Chrudimensi ze dne 20. listopadu 1659. — Články z r. 1661 jsou tištěny u Krásila, Harrach str. 438.

*. Visitací zpráva Slanského děkana o prohlídce far v celém kraji v archivu arcibiskupském de dte 12. listopadu 1657. Podobných jiných jest více.

litosti a že církevní život vůči hledě se polepšoval.

Zprávy z visitací a ze schůzí posílané, byly podkladem k úřednímu jednání ještě v jiných mnohých směrech, než o nichž jsme se již zmínili. Ku příkladu, došlo-li sdělení, že někde vrchnostenská úředníci byli liknaví při vybírání zpovědních cedulek, žádána ihned vrchnost, již se týkalo, aby úředníky napomenula k pořádku, neb i potrestala.*)

Bylo-li oznámeno, že se někde zdržuje nekatolický kněz, dožádováno se ihned pomoci místodržících a hejtmanů krajských. V té příčině bylo mnoho práce, protože arcibiskup často i od soukromých osob dostával zprávy o „predikantech.“ Vždyť i v Praze samé zdržovali se kněží nekatoličtí po léta a vykonávali potají bohoslužby, posluhující zejména viničnému lidu v okolí Pražském! Teprve roku 1669 jesuité je vypátrali a odevzdali úřadům do vězení. — Rovněž onen Nicasius, který r. 1656 byl propuštěn z vězení na revers, že bude žít jako katolík,**) nedostal slibu a tajně zdržoval se od r. 1658 jako kněz luteránský v Chrudimském kraji, o čemž nepřestávala na všechny strany psáti dopisy paní Johanna Ludmila z Lukavice, kteráž seděla na tvrzi Zaječické. Byl-li znovu zatčen a trestán, nevím. Po Hradeckém kraji procházel se opět kněz, nazývaný Patriarcha, o němž jest k r. 1660 hojně zpráv, a kterýž stíhán od úřadů světských i duchovních, jak se zdá marně.***)

Co se týče svěcení neděle, postů, počestného života a dobrých mravů u obyvatelstva, opakovány o tom předpisy starší od sněmů i úřadu duchovního vydané (ku př. z r. 1654) při každé příležitosti. Tak obnoveny r. 1659 vlivem duchovní kurie na sněmu, opět v r. 1674, a potom ještě několikrát ve století osmnáctém.

Při visitacích a okresních poradách přišlo se také na to, že měšťané, v některých městech

dokonce i konšelé, mají nekatolické manželky. Krajská hejtmana hned obdrželi o tom sdělení, a konšelé tito byli zbavováni míst. V Turnově přišlo z toho ke sporu, který dal podnět k zásadnému rozhodnutí. Tamější někteří konšelé měli též nekatolické manželky, ale ty žily v emigraci v cizině. Nicméně mužové jejich byli od krajských hejtmanů z úřadů konšelských r. 1659 složení. Vrchnost (Eleonora hraběnka z Valdšteina rozená Rotálová) stěžovala si u místodržících, kteří 20. července 1659 rozhodli zásadně, že nikdo nesmí býti konšelem, kdo má nekatolickou manželku, protože již tím ukazuje, že ani domu svého říditi neumí, a tedy ke správě obce spůsobilým býti nemůže. Ve případě Turnovském dopouštěla se však výminka a dáno místo stížnosti paní Valdšteínové, poněvadž manželky ty s muži svými nežijí, nýbrž uprchly. Ale dotčeným konšelům se nařídilo, že nikterak jim dovoleno není, kacířské manželky své čímkoli fedrovati. Zboží odběhlých propadlo fisku.)*

Všemožně podporována okázala, veřejná bohoslužba, processí a poutě. Uctění P. Marie rozhojnéno zavedením velikých a slavných poutí k Matce boží Montserratské na Bezděži, které vzaly počátek r. 1663, kdž v Bezděžském klášteře postavena socha P. Marie dle vzoru Montserratské sochy zhotovená. Nával poutníků býval tak veliký, že počet kněží ze dvou rozmnožen na osm a ještě okolní faráři musili vypomáhati.**)

Rovněž rok od roku vždy nové družiny čili sodalita Mariánské zakládány, jmenovitě v místech, kde působili jesuité. Sodalita tak zvaná Vinohradská, původ svůj vzala již r. 1660, kdž počínalo se missiemi pracovati mezi viničným lidem. Ustavena byla ovšem teprv o 5 roků později pode jménem družiny sv. Isidora.

Hojně podporována zakládání různých bratrstev. Za vlády císaře a krále Leopolda I. vznikla v Čechách a na Moravě v různých místech bratrstva: sv. Škapulíře, Serafské sv. Františka, nejsv. rodičky boží, sv. Voršily, sv. růžence, bratrstvo pod titulem Jesu, Maria, Jesepe atd. — Církevní tyto spolky namnoze spojovaly se s bratrstvy literáckými, a konaly pouti, processí, dávaly čísti mše za živé a mrtvé, konaly skutky milosrdné; literáti mimo to pracovali na zvelebení škol v duchu katolickém.

*) Dle akt archivu Turnovského, která mi sdělil posluchač můj p. J. Šimák.

**) Bernau Dauba str. 87, 266. — O sodalitách Mariánských, J. Svoboda Katolická reformace, svazek II.

*) Tresty byly různé. Jeden příklad v Pamětech Jiřího Pospíchalá, generála křižovníckého z l. 1661 až 1680. (Věstník Učené Společnosti 1880.) Tam se vypravuje k roku 166: „Rychtář ďáblický byvše citován do kanceláře, trestán jest pro lež, že máje vybíráti cedulky zpovědní od sousedův, k sobě jich bráti nechtěl, ale že jemu je skládati nechtěl, jest selhal.“ — Myslím, že dostal pardus.

**) Viz shora str. 166.

***) O něm akt archivu arcibiskupského z r. 1660; o luterských kněžích v Praze. Balbínova Relatio progressus in extirpanda haeresi, o Nicasiovi Dvorského Památky žen a dcer českých str. 388 a 397. Nicasius tvrdil o sobě: „byl jsem v městech Pražských u vězení sedm let, všechny doktory konsistoře Pražské jsem přehádal v písmu svatém.“

Těmito všemi a jinými ještě způsoby pracováno k tomu, aby lid přestal vzpomínati na bývalé doby a náboženství luteránské, nebo bratrské, a aby právě tak houževnatě přilnul ke katolictví, jako dříve vyznával víry jiné, nekatolické.

Zpěv církevní neměl přitom býti zanedbáván. Přesvědčil jsem se, že užíváno na mnoze písní starých, pokud ze stanoviska církve katolické byly nezávadny, anebo že písně husitské a bratrské byly ve smyslu katolickém pozměňovány. Hojně také skládány písně nové, rázu čistě lidového, které tak znárodněly, jako písně světské. Vydávány byly na způsob malých kancionálů a prodávány se o poutech a jarmarcích v městech i vesnicích. Fr. Bartoš, který tyto duchovní písně v 17. století vzniklé, prohledal, tvrdí o nich, že byly plny poesie a dětinné vroucnosti; ukázky, které z nich uveřejňuje, mňnění toto plně potvrzují!*) Ale čím dále, praví autor, ku 18. století tím „větší a úžasnější nastává rozklad a úpadek zpěvu duchovního. Místo vroucnosti citu zaujalo plané rozjímání a bezduché, často až pitomé rozumování.“

Z kancionálů nových, vedle slabé práce Rozenplutovy a Scipionovy, užíváno na Moravě hlavně písní od Jiříka Hlohovského 1622 složených a v době Leopoldově nade všechny kancionály vynikl tak zvaný Svatováclavský, vydaný od M. Šteyera ovšem teprv r. 1683, ale potom rychle několikrát za sebou. Šteyer rovněž nepohrdal při pracech svých písněmi starými, jenže je ovšem pozměňoval, nebo některé sloky vypouštěl.**)

V tomto čase začala se vzrůhati také již trochu lepší náboženská literatura katolická a jmenovitě vznikaly četné spisy apologetické a nejeden dobrý spis z bohosloví pastýřského. Na kázání tehdejší nesmíme přiložit měřítko nynější doby, sice bychom na větším díle musily formu a způsob vyjadřování v nich odsouditi. Ale i ze stanoviska tehdejší doby, co vydáno, na mnoze se nezamlouvá: ano tituly některých kázání musí cit náš urážeti.***) — Vydatnější potřeba dobrých spisů katolických musila se tehdejší již obecně cítiti, neboť jen

z úvah toho druhu dá se vyložiti založení „Dědictví sv. Václava,“ které spadá do r. 1669. — Jinak ovšem dusila censura spisovatele tím-těž způsobem, jak již prve bylo vyloženo.*) Jen jesuité, ovšem teprv po snrti kardinála Harracha, vymohli si r. 1671, že spisy od členů tovaryšstva Ježíšova, když doma od řádu byly censurovány, nemusily se více předkládati censuře arcibiskupské. Ale jaké nesnáze i potom stihaly spisovatele, když hájili pravdu a nechtěli snížiti se za pochlebníky vládnoucích kruhů, toho dokladem vzácným jsou dopisy B. Balbína k opatovi Tepelskému Raimundovi Wilfertovi z let 1664—1667, a pak téhož spisovatele styky přátelské s učeným knihovníkem císaře Leopolda Petrem Lambciem.**)

Naopak zase jesuité na Moravě, kteří v předešlých dobách censuru měli výlučně ve svých rukou, ztratili r. 1675 veliký kus dosavadního práva censurního za biskupa Olomouckého Karla z Lichtenšteina, následkem sporů, které zevrubněji vyličovati nemůžeme. A dlouho to potom trvalo, než zbavili se zase vyššího censurního dozoru nad sebou.

Censura knih tak zvaných politických (politicko-civilních) patřila vládě výhradně a vykonávala ji česká dvorská kancelář; jen v případech pochybných obraceno se také k arcibiskupovi nebo k biskupům.

Vedle těchto snah ku povznesení náboženství katolického, pracováno také k obrácení vždy nově se objevujících nekatolíků a sice hlavně missemi, částečně též obnovou reformáčních komisí.

Missie po způsobu již dříve vyloženém*) byly opatřovány tak, že vikáři Pražskému arcibiskupovi i biskupovi Litoměřickému a krajští hejtmani opět místodržícím podávali zprávy, kam bude missionářů třeba a kolika osob. R. 1657 rozešli se 24 missionáři před časem velikonočním po arcidioecesi Pražské; větším dílem jesuité, částečně Hybernové. Léta 1658 šlo jich ten čas 27 po krajích; vedle jesuitů byli mezi nimi také Kapucíni a Benediktíni. V příštích

*) Viz shora str. 201.

**) První vydal A. Patera ve Věstníku Uč. Spol. 1888, o druhých psal a listy vydal F. Menčík tamže r. 1889. — Balbín píše na jednom místě: „Viventem neminem laudo nec laudabo. Amo magis homines quam hominem, magis generationem spiritualement, quam carnalem, magis Deum et filios Dei, quam filios hujus saeculi.“ Viděti z dopisů těch, že nejen on měl nesnáze a protivenství, trpě hloupostí lidskou a udavačstvím, ale zkonšeli i ti, kdož mu přáli a při práci pomáhali.

***) Viz shora str. 168.

*) Fr. Bartoš v Č. M. Moravské 1871 Článek Konrádův o literárních bratrstvech pobělohorských, (Sborník hist. kroužku) došel mne již mezi tiskem. Vidím jen, že ve mnohých věcech se shodujeme.

**) Konrád ve Věstníku král. č. Spol. Nauk 1886 str. 48.

***) Viz ku př. Čas. Č. Musea str. 288.

létech zůstával tento počet stálým a nebo se mnoho neměnil. Věc ovšem nebyla tím plně vyřízena a odbyta, poněvadž vedle těchto úředních missií velikonočních, skoro každý z tehdejších řádů, a jmenovitě jesuité, měli buď stálé missijní stanice anebo vysílali z klášterů daleko široko po okolí kněze, aby lidu kázali, na víru jej obraceli, nebo v náboženství katolickém utvrzovali. Toť byla činnost neúřední od vrchnosti světské a duchovní neustanovená, kteráž zakládala se hlavně na soukromé horlivosti jednotlivých řádů, nebo jejich členů. Nejlepší organizaci měli v tomto směru jesuité.

Na Moravě bylo missionářství soukromé i úřední (pro čas velikonoční) zřízeno právě tak jako v Čechách, jen že až do nastolení biskupa Olomouckého Karla z Lichtensteina nebylo v něm tolik pořádku a jednoty. Teprv r. 1664, když tento muž biskupem se stal, bylo missionářství pořádně zorganizováno. Neboť vykonána záhy generální visitace po celé diecesi, aby biskup shledal, čeho kde se nedostává. Pro pastýřskou činnost děkanů a farářů sepsány a tiskem vydány instrukce a velký důraz v nich položen zvláště na mravní bezúhonnost kněžstva. Knihy kacířské poručeno sbírat i páliť, k missiím především zjednávaní členové řádu jezuitského z moravských kollejí a biskup Karel z Lichtensteina platil veškeren náklad s missiemi spojený z vlastních důchodů. Kde bylo třeba (jmenovitě ve Slezsku) zřizoval také stálé missijní stanice a kněze v nich žijící opatroval výživou. Jesuitům prokázal velikou službu v Mariánském poutním místě Tuřanech, odevzdav jim s jistými výminkami tamější faru se všemi požitky. Později oblébil si také ještě řád Piařistický, zřizoval semináře i školy a hlavně staral se o dorost pořádného kněžstva. Za tyto skutky veleben byl Karel z Lichtensteina a nazýván druhým kardinálem Ditrichsteinem. V papežském breve z r. 1674 (29. března) praví se, že za 10 let biskupování svého 15 tisíc kacířů na víru katolickou působením svým obrátil. Podle našich výpočtů, odjinud vybraných, není číslo toto upřílišené.*)

*) Zmíněné breve papežské jest v archivu v Kroměříži; tamtéž nalézá se také (ve knihovně) obšírný latinský rukopis *Relatio de missionibus* zvaný, kterýž nebylo již možno probádati, poněvadž práce naše byla dříve hotova, než jsme o něm zvěděli. Jen tolik vybral jsem si, že *Relatio de missionibus* s velikými podrobnostmi, důležitými pro politický, církevní i kulturní dějepis, vykládá, jak doděláno se bylo těch výsledků, o nichž bezpečně máme zprávy v Balbínově *Relatio progressus in extirpandi haeresi*, kterouž jsem

Pro první léta vlády Leopoldovy, od r. 1657—1660, nedostává se nám úplnějších seznamů o výsledcích missionářské činnosti, od r. 1661 nemáme sice také všeho tou měrou, jako by si přáti bylo, ale víme pak aspoň, kolik kde lidí od jesuitů bylo na víru katolickou obráceno. Lze právem tvrditi, že tovaryšstvo Ježíšovo vykonalo nejvíce, a že všechny ostatní tehdejší řády dohromady sotva tolika výsledků se dodělali, jako jediní jesuité. Tím dán jest aspoň základ pro měřítko v následujících číslicích.

Na Moravu prvně (ještě za biskupa Leopolda Viléma) posláni jesuitští missionáři do Třebíče. Bylo 5 kněží, kteří pracovali s velikým úsilím od 11. května 1657 do února 1658. Z počátku dařilo se jim špatně; za 21 neděl jen 75 konversí způsobeno, hlavně proto, že vrchnost nic věcí se neujímala. Teprve když přísný rozkaz přišel od krále Leopolda, byla vrchnost donucena ujmouti se katolické reformace a učinila to svým způsobem. Dala všechny nekatolické sousedy pozavírat i dříve nikdo z vězení nepropuštěn, pokud neslibil, že bude živ jako katolík. Pak šla věc rychleji ku předu, a když v únoru 1658 také městský syndikus Jan Suchenius,*), který vytrvale odpíral, konečně si říci dal, byl osud města rozhodnut, a ono rychle stalo se čistě katolickým. Nejdéle odporovaly ženy a pak obyvatelé v předměstích. Když katolická reformace dokonána, zůstali potom ještě dva jesuité ve městě, jichž bylo třeba, protože občas vždy někteří lidé vraceli se k staré víře zpět, a pak pro spor o faru a faráře nebylo klidné správy duchovní ve Třebíči.

Okolí Třebíče zůstávalo ovšem na dlouho ještě dokonale kacířské, nanejvýš luteránské a bratrské, ač od r. 1660 dle zprávy Polnenského děkana velmi vydatně tam působil kapucín P. Edmund.

Od r. 1661 vidíme, a můžeme se domysleti, že tomu tak bývalo i v dobách dřívějších, že každá kolleje a residence jezuitská byla přirozeným střediskem, odkud se vycházelo stále na missie a kamž zhusta o své ujmě přicházeli ti, kdož chtěli se státi katolíky. Vyznání víry skládal

loňského roku tiskem vydal. Kroměřížská *Relatio de missionibus* zasluhuje rovněž samostatného vydání a já chci se o ně postarati. — Jiné zprávy o Moravě čerpal jsem v Kroměříži, nebo z literatury tištěné.

*) Tak jmenuje se ve zprávě Polnenského děkana ke konsistoři Pražské (1658 25. ledna s poznámkou z pozdější doby), odkud jsem do slova zprávy o Třebíči čerpal. (Archiv arcibiskupský.)

nový katolík v té koleji nebo residenci, ze které vyšel popud k jeho obrácení, nebo kam se byl sám utekl. Při vzácnějších případech dělo se vyznání víry, také již dle vzoru staršího, za velikých slavností a velikého shluku vzácných hostů i obecného lidu.

Zvláštní byly missie, celoročně, ale ovšem ne každodenně, trvající, které zaváděny od r. 1660 mezi viničným lidem v okolí Pražském, pak missie mezi židy, a konečně, z nařízení vlády a dvorské vojenské rady, missie mezi vojáky v posádkách po městech ležícími, nebo i také v otevřeném poli tábořícími (missiones Castrenses). Těchto účastníci se vedle jesuitů také jiní řádové, jmenovitě Františkáni.*)

Mezi vojáky bylo mnoho luteránů i také reformovaných (helvetů), kteří většinou se stali katolíky. Rok jak rok velmi slušný počet se jich obrátil. Mnozí při vojenském řemesle úplně ztratili pojem víry vůbec, žili v bezbožství a oddáni byli pověrám v různá kouzla, čáry, zázračné amulety, které chránily před poraněním atp. Ano někteří tvrdili o sobě, že se zapsali čertu.**)

S těmi mivali missionáři velikou potíž, ale z pravidla povedlo se trvalé poučení a obrát k lepšimu, když se snadným a pochopitelným způsobem provedl důkaz, že ku př. amulet před poraněním nechrání atd.

Od r. 1661 do 1678, pokud po ruce jsou doklady, vidíme, že samojediný řád jezuitský obrátil na víru katolickou 9546 osob v Čechách (s hrabstvím Kladským), 11362 osoby na Moravě, 8680 osob v tehdejší rozlehlé Slezsku. Dohromady ve všech zemích koruny české 29588. Počítáme-li, že všechny ostatní řády a světské duchovenstvo dohromady obrátilo za též čas 20 tisíc osob, ukazuje se, že mohlo za léta 1657 až 1661, z nichž nemáme data, a pak za r. 1661—1678 nejméně 50 tisíc nekatolíků na víru katolickou býti obráceno.

Velice nápadno jest, že více než devět desetin všech obrácených byli luteráni; nepatrný počet mezi obrácenými zaujímají vyznávající reformované čili helvetské církve (i s pi-

karty čili bratřimi 343), husité (141), novokřtenci (5), židé (174). — Vystěhovali se a rozutekli všichni helveti ze zemí našich již dříve, nebo obrátili se již v předešlých letech k víře katolické, nebo byl jejich počet u nás proti luteránům vskutku tak malý, nebo odolali snad i této protireformaci a zůstávali dále věrni víře své? Na tyto čtyři otázky nemám dostatečné odpovědi, ač bylo by velmi důležité vědět, jak se věci měly.

Kněží nekatolických (zdá se vesměs luteránských) obrátilo se za tu dobu 31, někteří tak, že byli chyceni a vězněni, jiní přišli dobrovolně.

V Čechách nejmenší počet konversí připadá na rok 1672 (186 osob), největší na rok 1678 (1340 osob); na Moravě nejméně bylo obráceno roku 1670 (39 osob), nejvíce r. 1669 (4291 osob); ve Slezsku nejméně r. 1664 (139 osob), nejvíce r. 1674 (1436 osob). V této zemi ještě po r. 1678 houževnatě v missiích a obracování se pokračovalo.

Dle těchto výkazů nejvíce konversí způsobeno bylo přirozeně v těch krajinách, kde, jak jsme viděli, nejvíce bylo nekatolíků; úsilí a výsledky nebyly každý rok a všude stejné. Někdy se v celém kraji neobrátil nikdo, jakoby v něm vůbec nebylo jinověrců, ale za některý rok na to vykonáno konversí do set. Jinde včasný příchod missionářů zabránil tomu, aby obyvatelstvo již katolické nevrátilo se zpět k víře, kterou opustilo. Tak se stalo 1665 v kraji Boleslavském, že najednou na 900 lidí se zvrtilo a missionáři přivedli je zase tam, kde je mlti chtěli.

Na vesnice a celý venkov panství Třebíčského na Moravě došlo rovněž v r. 1665 s velikým důrazem. Před tím počet obrácených obnášoval 10—15 duší ročně, ale nyní přes 400 rodin stalo se katolickými, v počtu osob přes dva tisíce, takže sotva 100 kacířů zbylo, kteří pak v příštích letech (jmenovitě r. 1671) neodolali kázáním missionářů a nátlaku vrchnosti. Největší obtíž způsobil jezuitům stařec jakýs 81letý jínem Sem b e r a, který zdá se, že byl náčelníkem nekatolíků v těchto krajinách. Konečně citě konec života stal se katolíkem a nazejtří zemřel.

V Olomouckém kraji došlo k rozhodnému kroku již o několik let dříve, nejspíše v letech 1657—1661. Panství Domaželské celé bylo kacířským, ale v r. 1661 již posledních 35 luteránů zpovídalo se a přijímalo po katolicku, v kraji Olomouckém pak téhož roku počet konvertitů obnášel přes 500. Na Vsacku pracováno rok jak rok, čísla obrácených udávají se dosti vysoká, ale konečnému rozhodnému a úpl-

*) Aspoň jsou toho doklady v zápiskách františkánského kláštera v Turnově, které pro mne sebral p. J. Šimák.

**) Co o těchto věcech vypravuje se v Balbinově *Relatio progressus* velmi živě upomíná na líčení tých a podobných případů ve známém cyklu románů z války třicetileté, které sepsal Grimmshausen pod názvem *Simplicissimus, Antisimplex* atd. Jest vidět, jak všecko toto líčení (které částečně i v Čechách se odehrává) zakládá se na správném názoru doby i správném pojmání lidí.

němu pokatoliceň této krajiny nepřekonatelné stavěly se v cestu překážky.

V Čechách missie soustředěny hlavně na východě, severu a severozápadě, t. j. v místech sousedících se Slezskem a Saskem. V horách lužických, ve Šluknově, v Hanšpachu, do r. 1666 ukazovaly se úspěchy velmi patrné a číselně vysoké. Na krajiny v Loketském a Chebském kraji a jmenovitě na tak zvaná města horní došlo však teprv následkem obnovení reformačních komisí, o čemž zvláště bude řeč. — Uvnitř země vykonán veliký kus protireformační práce r. 1673 v kraji Vítauském, takže ku konci 17. století zbytky luteránů nebo bratří ve středních Čechách byly docela nepatrný v poměru ke katolickému již obyvatelstvu.

Na Moravě na krajiny Rymařovskou a na panství Šternberské došlo po předchozích nezdařených pokusech r. 1667 a 1669. V Rymařovsku za jediné léto (1667) vykonáno 1711 konversí a na panství Šternberském dokonce za rok (1669) obrácení 4134 obyvatelů, kteří dosud zjevně a veřejně hlásili se býti luterány a vyznávali konfessi augšburskou.

Celkem vzato, byl veškeren odpor zbývající hrstky nekatolíků česko-moravských zoufalý a téměř marný. Úctu musí buditi hlubokost náboženského přesvědčení, kteréž nelekalo se protivenství a podnikalo dlouholetý boj bez naděje na výsledek. — Církev katolická, byť i tehdy zápasila s četnými nesnázemi, ale přece pevně jsouc zorganizovaná, a opírajíc se o vládu, vrchnost, novou literaturu a hojně missie, musila proti opuštěným, desorganizovaným zbytkům věr nekatolických na konec býti vítězem. Ten výsledek nikoho, kdo hlouběji se ponořil do této doby, nepřekvapuje, poněvadž o něm nemohlo býti předem pochybnosti. — Jestliže toleranční patent z r. 1781 přes to ukázal, že žijou ještě v Čechách a na Moravě potomci českých bratří a luteráni, jest to velikým důkazem pro neobyčejnou houževnatost a náboženskou konservativnost našeho lidu; ale skrovný počet církví reformovaných a luteránských, které po r. 1781, povstaly, dokazuje právě, přirovnáním k ohromné majoritě katolického obyvatelstva, jak dlo katolické reformace vykonáno bylo důkladně.

Ve Slezsku veškeré kolleje jezuitské, Hlohovská, Nisská, Opavská, Zahaňská, Svídnická a Vratislavská stejnoměrně se přičiňovaly, a jako o závod zápasily s nimi některé residence a missijní stanice. Ve Slezsku byly poměry nejspletitější, poněvadž luteráni v některých kufiectvích požívali jisté svobody pro své vyznání a tudíž jejich souvěrci z okolí

mohli k nim docházeti pro poučení a k bohoslužbám. Z toho dá se vyložití historický fakt, že ve Slezsku, přese všechny strasti nekatolíků přese všecku protireformační velmi horlivou činnost katolických missionářů, poměrně největší počet luteránů se udržel, takže v nynějším Slezsku pruském drží katolíci s luterány téměř rovnováhu,^{*)} a i ve Slezsku rakouském luteránská církev poměrně mnoho čítá vyznavačů^{**)}, daleko více nežli obnáší týž poměr v Čechách nebo na Moravě.

Kollej Opavská mívala celkem výsledky skrovné, protože v této zemi na větším díle náboženský převrat byl již dříve vykonán. Za to kollej Vratislavská těšila se velikým úspěchům, což dobře dá se vyložití tím, že byla ve středu země a v sídle katolické zemské vlády, kdež vždy našlo se lidí dosti, kteří buď z přesvědčení, anebo také z pohnutek hmotných víru změnili. Nejvíce práce čekalo na missionáře v Krňově a v Těšíně. V Krňově zřídil Olomoucký biskup svým nákladem missijní stanici r. 1670 (neli o některý rok dříve) a počet na víru katolickou obrácených rok od roku stoupal. První léto bylo jich 53, druhé 83, r. 1675 již kolem 200 a t. d. V Těšíně připomíná se stálá missijní stanice první r. 1671 a provedla hned téhož léta 160 přestupů, následujícího roku 208, l. 1673 321, l. 1674 552, l. 1675 opět jen 274, l. 1676 381, r. 1677 244 a r. 1678 (do září) toliko 96. Jak viděti, na malou zemi úspěchy poměrně veliké!

Vojáky po tuto dobu při katolické reformaci celkem užíváno nebylo, a ani ne v té míře jiné moci světské, jako se dělo dříve a potom zase v XVIII. století za Karla II. a Marie Terezie. Ovšem neplatí pravidlo toto bez výminky. Někdy objevila se potřeba užití „ramene světského,“ někde jmenovitě vrchnosti, aby dokázaly horlivost svou, které by trochu více nebylo škodilo raději v jiných směrech, s lidem z kacířství podezřelým nakládaly se zbytečnou krutostí.

Také mezi kněžími a missionáři nebyli vždy lidé, kteří horlivost uměli spojití s laskavou trpělivostí a pokorou, a tu potom docházelo k bouřím, které nesmiřovaly, nýbrž roztrpčovaly. Na druhé straně však také zamlčeti nesluší, že lid sám, dlouholetým strádáním, přitružením poddanství a utrpením hmotným i duševním, stával se docela jiným, než

^{*)} Počítává se 51 % katolíků, 49 % luteránů.

^{**)} Jest jich na 80 tisíc v zemi, jejíž celkový počet obyvatelstva okrouhlým číslem udává se na 1/2 milionů.

býval. Zdivočel a pustnul, hrubě vystupoval a urážel. Nebylo lehkou věcí zachovati vždy klid a trpělivost. I ti sedláci, kteří v době Leopoldinské utíkali do Sas, byli docela jiní než emigranti z dob války třicetileté. Nebyli to lidé prchající za hranice s biblí a s trpělivou do vůle boží oddaností, nýbrž mužové na

mnoze divocí, spurní, k bouřím naklonění, kteří ve všem z míry přeháněli. *)

Celkem však nutno opakovati, že katolická reformace byla za doby Leopoldovy mírná a že prováděla se jen prostředky církevními, až na jednotlivé případy, zvláště na Moravě a ve Slezsku.

Stavby XVII. věku: Kostel sv. Mikuláše v Menším městě Pražském.

Trochu jinak, ač také mírněji než dříve, vyvíjely se věci, kde bylo třeba obnoviti reformační komise. Především objevila se toho potřeba v městech horních v kraji Loketském a hned potom také v Chebsku, kdež, jak z předešlého vypravování jest povědomo, *) již v letech 1652—1654 nedocílilo se

těch výsledků jako v jiných krajích království. Ale v každém z těchto obou krajů počínáno si nyní poněkud jinak.

Když obyvatelé horních měst Aberthamu, Blatna a Božíhodu r. 1656 prohlásili se

*) Viz o tom zprávy u Peschka II. 373, 374 (1670, 1683). S tím shodují se také četné relace v archivu Drážďanském.

*) Viz shora str. 145 a 152.

opět za luterány a poslání k nim následkem toho dva jesuitští missionáři z Chomutova, přesvědčili se tito mužové znovu, že jednou z hlavních příčin náboženské oposice jest bída u těchto lidí; mínili, když by se jim odpustily daně, že si dají říci a že i ti se navrátí, kteří před příchodem missionářů se rozutekli. Ale v tom se nedalo nic dělati, z důvodů, které jsem již velmi obšírně byl vyložil na několika místech.

Úředníci nad horami tvrdili faráři Blatenskému (1657), že si císař nepřeje, aby lid v dolech pracující byl k víře katolické donucován, ale tvrzení toto nezakládalo se na pravdě. Místodržící naopak k rozkazu císařskému žádali nejv. mincmistra o zprávu*), co se v horních městech děje, aby se mohlo státi důrazné opatření proti odpadlíkům, anebo luteránům, kteří se ještě katolíky nestali. Odpověď mincmistrova dlouho však nepřicházela.

Zatím během r. 1658 také z Chebska docházely zvěsti neuspokojivé, takže císař Leopold vyžadoval si i odtud zprávy od katolické rady Chebské, rektora kolleje jezuitské v Chebu a od hejtmána kraje Loketského Fabiana Mulze von Waldau. Tento odpověděl přípisem k místodržícím dne 3. května 1659 a nelíčil v Chebsku poměry jakožto právě nejhorší; tvrdil jen, že v Chebě i v okolí mnoho lidí žije v souložnictví, t. j. že nejsou oddáni od katolického kněze. Za horší pokládal náboženské poměry v horních městech, jmenovitě v Abergthamu, v Božím daru a v Kraslici, kde, jak psal, všechno jest luteránské, až na nepatrné zlomky odjinud přistěhovaných katolíků.

Následkem těchto zpráv a dobrého zdání místodržících obnovil císař dne 20. června 1659 reformační komisi pro kraj Chebský. Povolal do ní komendatora křížovníků Chebských Jana Františka Brauna (na návrh rektora jezuitské kolleje v Chebě), nejvyššího strážmistra Melichara Adama Mosera a purkmistra Jana Pavla Drössla. Dle instrukce měli komisaři veškeré stavovské osoby z kraje předvolati, aby ke katolickému náboženství se přiznali je vyzvati, po případě dáti jim dvouměsíční lhůtu k lepšímu poučení a uvážení. Po této lhůtě jen těm mohlo se dostati prodloužení, kteří skutečně již se vyučovati dávají, kteří ne, ti ihned měli se vystěhovati ze země. Poddaní pak

musili vesměs vhodnými prostředky (durch geeignende Mittel) k víře katolické býti přivedeni.

Téhož dne, přípisem daným nejv. mincmistrovi, zřízena reformační komise pro horní města v Loketsku; možná že k ní patřily tytéž osoby, které pro Chebsko byly ustanoveny. — Rozumí se samo sebou, že komise směla užiti i pomoci vojenské.

Šlechta i měšťanstvo v Chebsku celkem poddali se této obnovené komisi, kteráž započala ihned činnost svou, předvolala osoby stavovské na 5. srpen do Chebu a pohrozila příkrým vystoupením lidu selskému. Někteří páni ze strachu, aby se jim poddaní nerozběhli, vyprošovali si lhůty delší až do 6 měsíců, což tuším bylo povoleno. *) Páni Vilém a Abel Fridrich z Trautenberku na Wildšteine a Helena Marie Trautenberková, rozená Zedtwitzová, nedostavili se ke komisi dne 5. srpna. Byli předvoláni znovu na 11. po případě na 12. téhož měsíce. Ale omluvili se nemocí. Paní Helena Marie pravila, že muž její ničímž v zemi nevládne, a že neví tudíž, proč by přicházeti měla. Eva Voršila rozená Schirndingová, provdaná za Jachyma Arnošta z Trautenberku, poukazovala opět na to, že sídlí více v Sasích nežli v Čechách a žádala, aby měla aspoň do té doby lhůtu k vyjádření o náboženství, dokud její muž nenastoupí svůj dědický podíl. **) Dne 14. srpna 1659 prosili pak všickni bratři Trautenberkové, nedílní držitelé Wildšteina, aby s poddanými jejich pro víru příkře se nenakládalo, nýbrž delší lhůta jim se povolila. Nebožtík král a císař Ferdinand III. sám prý to uznal, že zde nic nepomůže přísnost, nýbrž jen postupné poučování. Na panství jest 90 pustých dvorců a na těch se nikdo neusadí, jestliže ještě ti poddaní, kteří zbyli, budou pronásledováni.

Všichni ostatní před komisi předvolaní dostavili se v čas, jak náleželo. Bylo jim nařízeno, aby do 11. t. m. každý podal úplný seznam všech členů své rodiny a prokázal jakého jsou náboženství? Dle jejich přiznání objevilo se, že toliko paní Wolfa Jindřicha Zedtwitze na Liebenšteine a jeho 19letý bratr, pak paní Karla Hartmana z Reizenšteinu na Höflasu jsou nekatolickými. — Jachym Arnošt

*) Archiv místodržitelství de dto. 27. července 1657. — Všechno následující vypravování zakládá se na aktech tohoto archivu a pak archivu arcibiskupského. Srovnati sluší Bilkovy články v Mitth. des V. f. Gesch. d. D. in B. XXIII. 223, 408, Kraslova Harracha str. 145, 148.

*) Vdova Eva Polixena z Trautenberku, rozená Wirspergová, učinila tak pro své poddané ze vsi Fleisauenu, kteří rozprchli se do Sas (kamž dříve byli přifařeni); byla naděje, že si dají říci, když se jim propůjčí delší lhůta. List císaři de dto. 1659 někdy v srpnu.

**) Dopisy ze dne 11. a 12. srpna. 1659.

Trautenberk na Wildštejně sice za katolíka se vydával, *) ale u zpovědi velikonoční, všelijak se vymlouvaje, nebyl. — Celkem vidělo se, že rodina Trautenberků nechtěla se vysloviti ani pro náboženský obrat, ani pro vystěhování do ciziny, nýbrž hledala spásu v odkladech a výmluvách. Úřednictvo a služebnictvo vesměs měla luteránské a dle něho řídili se pak také poddaní.

Co se týkalo žádané lhůty pro poddané panství Wildštejnského, shledala komise ve starších aktech, že již od předešlé reformační komise obdrželi lhůtu šestiměsíční, ale až dosud se podle ní nezachovali a tudíž měla za to, že také v budoucnosti nic dobrého očekávati se nedá, zejména dokud vrchnost příkladem svým jich nepovzbudí. Proto ponecháváno na vůli císaři, má-li Wildštejnským nový termin dán býti, čili nic, ale komise dle všeho pro mírnost nebyla. V tom ji potvrzoval také administrator fary Wildštejnské Alexius Funk, kněz řádu dominikánského, kterýž podal vyjádření (9. října 1659), že vrchnost se jménem farním špatně na kládá a že i ti tak zvaní katolíci Wildštejní katolíky nejsou, protože po 5 let nebyli u zpovědi. Učitel byl luterán, užíval ve škole augšpurského katechismu a luterských knih.

Císař vydal resoluci již 10. října 1659, v níž rozkazoval, aby Trautenberkové pod trestem peněžité pokuty byli předvoláni a určité vyjádření, co dělají chtějí, od nich bylo vyžádáno. Komise se dle toho zachovala. Předvolání na 6. listopad pod pokutou 100 dukátů. Přišli dva a předložili vysvědčení, že byli u zpovědi a přijímání. Třetí bratr (Jachym Arnošt) nedostavil se, a nepřišel také podruhé (29. listopadu) a po třetí (15. prosince), když pokuta na 200 dukátů byla zvýšena. Po velmi dlouhých vytáčkách a odkladech stal se katolíkem teprve r. 1661, ač reformační komise ani potom mu nevěřila a vyslovila se, že cedulku o vykonané zpovědi a přijímání mohl prostředkem třetí osoby si zaopatřiti. Neboť on nepřinesl ji od svého faráře, nýbrž z Bamberka. — S paními měla komise ještě větší potíž, poněvadž tu výmluv nebylo konce a výsledek dostavil se teprv po letech a to jen částečný.

Zatím obec Chebská zřídila zvláštní komisi pro město, a ta obeslala zbytek nekatolických obyvatel ke 13. září 1659. Téhož času (po žních) začalo se také s obracováním lidu venkovského. Všecko šlo v pořádku a všude dosti

rychle. Jen poddaní Wildštejní, kteří 29. prosince měli do Chebu se dostaviti, odmítli a vrchnost si stěžovala, že nebyla s to jich přinutiti. Konečně prý slibovali, že půjdou ke zpovědi ale ve Wildštejně, ne v Chebu. Tedy na rychlo povolán do Wildštejna kněz, ale když přišel, nikdo zpovídati se nechtěl.

Komise těmto výmluvám velké výry nepřikládala a rozhodla se pro přísné vystoupení. Ale Trautenberkové zatím žalovali na reformační komisi u biskupa v Řezně, kterýž do Wildštejna faráře dosazoval, nařikajíce si na její tvrdou krutost. Komise odpírala této „lži,“ poněvadž až dosud s největším klidem věc svou prováděla. Ale nyní začala vystupovati rázněji.

Než nedostatek far a kněžstva způsobil, že obraty se nevykonaly za několik měsíců, nýbrž teprve za mnoho let. S pomocí misijnářů ze řádu jezuitského i dominikánského, a ustavičným nátlakem reformační komise povedlo se nejspíše teprv r. 1673 (nebo 1674), že veškeré obyvatelstvo Chebska bylo katolickým; buď se obrátilo, nebo vystěhovalo (osoby stavovské i městské) a rozuteklo za hranice. Ale i potom ještě dlouho katolicismus všípen byl jen na povrchu, neboť nepřestávaly opakovati se stížnosti na malou a špatnou vroucnost náboženskou u obyvatel krajiny Chebské.

Výminku činilo panství Ašské, luteránské rodině Zedtwitzů náležité, kde přese všechny rozkazy vládní a činnost misijní většina obyvatelstva zůstávala při náboženství luteránském až do r. 1775, kdy jim zřízení zvláštní konsistoře se sídlem v Aši bylo povoleno.

O činnosti reformační komise v Loketskú a ve městech horních spravení jsme menší měrou. Víme jen, že odtud zprávy den ode dne byly pro katolickou církev horší, a pomoci přicházelo málo. V Blatné dokonce zabit byl farář katolický, roku mi neznámého. *) R. 1660 stěžovali si Blatenští katolíci, že duchovní správce jejich (nepochybně nověji dosazený) nechová se náležitě, což mělo za následek, že luteránské ženy katolických mužů zůstávaly luteránkami.

Křížovník P. Martin Mayer, farář v Kraslici, r. 1659 tam dosazený, vedl opět stížnost, že ani jediná z výminek, pod kterými Kraslice z katolické reformace byla vyňata, se nedodrží, a dožadoval se k nápravě ramene světského. **) —

*) Zmínka o tom v dopise Jirkovského faráře ze dne 10. prosince 1660. v arcibiskupském archivu. — Musilo se to však sběhnouti dříve, protože v tomto dopisu mluví se již o skončeném soudě nad vrahy.

**) Archiv arcibiskupský de úto. ad 20. října 1659.

*) „Rüemet sich zwar catholisch zu sein“ praví se ve zprávě reformační komise ze dne 16. srpna 1659.

Císař totiž, když pro Kraslici udělal zvláštnost na přimluvu kurfiřta saského a protestantské v Sasku žijící vrchnosti tohoto města, ustanovil jisté výminky, jichž zachování mělo býti zaručeno, neměla-li stihnouti obec reformační komise. Žádáno v nich, aby děti byly vychovávány a vyučovány od katolického učitele, učily se katolickým modlitbám, aby obyvatelé v neděli a ve svátek chodili do kostela ke katolickým službám božím a na kázání a t. p. Ale nikdo podle toho se neřídil.

Že by však reformační komise byla hned užila rozhodných prostředků, o tom lze pochybovati, již z toho důvodu, že obracování obyvatel v horních městech trvalo přes příliš dlouho. Ještě r. 1676 mluví se o činnosti reformační komise. V jednotlivých případech užilo se snad ostrých trestů, ale celkem dlouho ponecháno nejrozsáhlejší pole působnosti misijnářské. Roku 1662 a násled. spatřujeme hojně missie v Krušných horách a v Lokti, ale pracovaly bez úspěchu. Jen v Hoře sv. Kateřiny, na kterouž si Jirkovský farář r. 1660 postěžoval, obráceno 24 lidí. Teprve po víceletém působení jevil se nějaký pokrok, takže r. 1667 počet konvertitů obnášel již v Krušných horách půl třetího sta.

Pak bylo několik let ticho a jenom z výročních zpráv o velikonoční zpovědi a z ročních relací krajských hejtmanů vidělo se, že stav katolického náboženství v těchto končinách jest prabídny. R. 1673 došlo na kacířský Brandov, ale bez valného úspěchu. Konečně r. 1676 přešla vláda trpělivost. Toho léta větší počet misijnářů vypraven do horských měst a zároveň vydán z nařízení císařova rozkaz od místodržících, aby všickni obyvatelé horních měst v 6 nedělích buď se stali katolíky, nebo po zaplacení berní a dluhů vystěhovali se za hranice. Vláda patrně byla odhodlána zmařiti raději práci v dolech, než trpěti déle tolik nekatolíků v královských městech horních.

Tentokráte nerozkazovalo se na plano, nýbrž exekuce proti těm, kdož nemínili poslechnouti, byla pohotově. A to účinkovalo. V Aberthamu a Jungenhengstu přihlásilo se 214 obyvatel ke katolictví, v Brandově a Kalku 30, a jezuitská missie v Jachymově, kteráž patrně pracovala po celém okolí, oznámila, že k víře katolické přihlásilo se tam r. 1676 894 lidí, počet to téměř neslýchaný. — Na jiné straně přísnost vládní měla v zápětí trudné a těžko nahraditelné ztráty. Z Blatenského revíru prchlo všecko obyvatelstvo ještě před uplynutím 6 nedělní lhůty a jen 14 osob zůstalo, kteréž v Blatně usazeny. V Božím daru bylo 66 sousedů, z nich 48 se ženami,

děti i majetkem odešlo do Sas a jen 18 pozůstalo.

Nicméně vláda neustála. Mnozí udrželi se v zemi přes lhůtu a nestali se katolíky, ač chovali se potom tiše. Tudíž příštího léta (1677) rozkaz opakován a missie z krajiny Jachymovské oznamovala, že 565 lidí se obrátilo. Roku 1678, již v měsíci září, obnášel počet nové ke katolictví přistoupilých lidí ve krajině Jachymovské 984, tedy téměř 1000. Za několik let nebylo v celém horním revíru nekatolíka. Ale místy bez kruté příkrosti při tom nebylo, a hornictví vsutku utrpělo citelné ztráty.

Konečně však toužený obrat i v této krajině byl vykonán, ač ne bez tuhé práce a velikých ztrát. Pak již jen se paběrkovalo a především hledělo udržeti, co bylo získáno. Ještě několikrát brozilo misijnářům nebezpečí, že aspoň část obyvatelstva zase se zvrátí, ale vždy v čas bylo zažehnáno. V Šluknově, v kraji Litoměřickém, Žateckém, v Loketskú a při toku Oharky objevil se pak zde i tam některý luterán, ale již jen jako tékavý a před nebezpečím se ukrývající přeletavý pták, který neměl pevného hnízda a těžko nalezal úkrytu. Dílo reformace katolické bylo v těchto stranách dokonáno.

c) Zřizování nových far.

Nebylo věci snadnou, udržeti ten stav náboženský, který misiiemi a mocí světskou byl utvořen. V Božím daru (Gottesgab), o němž před chvílí vyprávěno, teprv r. 1688 usazen byl katolický farář! — Tím řečeno jest všecko. Nedostatek stálé, spořádané duchovní správy, na nějž od r. 1621 na straně katolické bylo naříkáno, dosud nebyl odklizen, ba na mnoze ani o krok polepšen. Reformační komisaři Chebští opakovali ve všech referátech a zprávách k císaři, že hlavní vadou jest nedostatek far a farářů; lid na katolickou víru obrácený od Velikonoc do Velikonoc nevidal kněze a býval na konec celý popletený.

Nesnáz tato byla dobře povědoma vládě i představeným církevním v Čechách i na Moravě, a jak jsme již zevrubně vykládali, sněmy v obou zemích i zvláštní komise zabývaly se farskou otázkou velmi důkladně. Jenže od slov ke skutku bývalo daleko. Zmínil jsem se, že v Čechách na nový způsob, co far se týkalo, uhodil poslední sněm za vlády císaře Ferdinanda III. r. 1656 (od července do září) odbývaný.*) Shledalo se, že bez velmi podrobného

*) Viz shora str. 174.

a náležitého materiálu statistického, bez zevrubného šetření o bývalém zádušním jmění, nebude lze otázku farskou rozluštit. Tudíž zmíněný sněm usnesl se, aby napřed tato průpravná práce byla vykonána. Důležitý úkol měla přitom tak zvaná hlavní komise zemská (čili tehdejší zemský výbor), o jejímž zřízení a významu jsem také již byl promluvil. Na té bylo, aby veškeren materiál snesla a pokud sama k tomu nepostačí, po krajích způsobně podkomisaře si zřídila čili subdelegovala.

Při prvním sněmě českém, kterýž byl v Praze odbýván za vlády Leopolda I., v měsících září až prosinci 1657, a sice za přítomnosti krále v zemi, ustanovení o farách bylo předním článkem proposice královské i snesení sněmovního. Podle slov tohoto snesení zdálo by se, že celý sněm byl prodchnut vědomím o potřebě lepšího zřízení far, a že byl hotov všechno učiniti, aby tato nejbolavější stránka katolického zřízení církevního v zemi byla rázem do pořádku uvedena. Neboť stavové snesli se:

„K rozhojnění obecného dobrého království tohoto, jehožto grunt a základ samospasitelné římské katolické náboženství jest, na tom velice mnoho záleží, aby vedle nově vyzdvižených, tolikéž i ty od starodávna fundované fary podle způsobů jejich příkladnými a hodnými faráři osazeny, spustili a zruinované kostelové a farní domové co nejvýš možné zase vyzdvižení a ti ku zdržení jich prve někdy nadaní, nyní snad k jinším potřebám neslušně užívání prostředkové zase navrácení a tu, kdež náleží, odevzdání byli.“

Pohledneme-li však blíže na slova tato, shledáme, že sněm český podobně se usnesl již r. 1650 a od té doby několikrát, a že přece téměř nikdo neslušně užívaných důchodů zádušních se nevzdal a ku znovuzřízení zašlé nebo nedostatečné fary jich nenavrátil. Zcela správně usoudil sněm již dříve a také teď (1657), že takovéto věci nedají se napravit všeobecným theoretickým nařízením, nýbrž že musí luštiti se od případu k případu (de casu in casu). Ale prostředek, který k tomu obrán, již jednou se neosvědčil. Hned r. 1650 zřízena byla tak zvaná hlavní komise reformační o 12 členech, kteráž otázkou farskou měla se zabývat, ale komise tato v Pánu zesnula, nezanechavši pražádných stop o své činnosti, čili jak sněm z r. 1657 doopravdy pravil: „nemohla pro všelijaké v to vkročené překážky dosavad v náležitý skutek přivedena býti.“

Nicméně usnesl se právě tento sněm, že ji obnoví a král Leopold I. dal k tomu

svolení. Tudíž zvolena opět 12ti členná komise farská (po třech členech z každého stavu*) a bylo jí stručně od sněmu nařízeno, aby sebrala materiál, opatřený kdysi od komisí visitačních, sdělila se o něj s hlavní komisí zemskou a ve shodě s ní provedla všechno to, na čem ve příčině far usnesly se sněmy české od r. 1650 až do přítomné chvíle. — Kardinál-arcibiskup hrabě Harrach slíbil, že komise může zasedati v jeho domě, pokud bude v Praze přítomen, aby mohla míti po ruce jakékoliv informace. Pak také ustanoveno, jak se má doplňovati, kdyby jednotliví členové do schůzek choditi nemohli nebo vystoupili.

Tážeme-li se, jak komise r. 1657 nově zvolená neb obnovená pojala úkol svůj a co vykonala, dává nám sněmovní jednání z pozdějších let k tomu odpověď více než dostatečnou.

Na sněmě držaném od listopadu r. 1658 do března 1659 ohlášeno úmrtí dvou členů farské komise a na jejich místa povoláni jiní,**) při čemž doplněn jednací řád v ten smysl, že z každého stavu nejméně jeden člen musí sezením komise bývati přítomen. Ostatně za celý rok, zdá se, že o ničem jiném nestalo se snesení, než o tom, aby se provedla směna o desátky na hranicích. Dosud totiž z některých měst českých platily se desátky farám zahraničním a z osad ku př. saských farám do Čech. To mělo přestati. Potom raděno se o zřízení nových far, rozumí se, že na útraty české komory,

*) Byli v ní: ze stavu duchovního: děkan Svato-vítský Jan Křístof Reinhold (ne Reinhold), opat Strahovský Bernart a opat u sv. Mikuláše v Starém Městě, Matouš Ferdinand Sobek z Bilenberku; ze stavu panského: nejv. hofmistr Křístof Ferdinand Popel z Lobkovic, nejv. komorník Maximilián Valentin hrabě z Martinic a komorní rada Ferdinand Arnošt Hýzle z Chodu; ze stavu rytířského: purkrabí kraje Hradeckého Jan Vilém z Gerstorfu, hejtman hradu Pražského Rudolf Tycho Gansneb Tengnagel z Kampu a mistokomorník Adam Pecelius z Adlersheimu; ze stavu městského: zemský prubýř Karel Šuster z Goldburku, radní Staroměstský, Pavel Trman Ostrovský z Nového Města a Daniel Ories z Malé Strany. — Ti, jichž jména jsou vytištěna proloženým písmem, byli členové hlavní komise reformační či komise o farách již r. 1650, takže by se také mohlo říci, že komise z r. 1650 byla r. 1657 doplněna novými členy na místě odstoupilých a zemřelých.

Všecko následující vypravování zakládá se, pokud jiný pramen se neudá, na aktech sněmovních tiskem vydaných a také netištěných (z archivu min. finanční).

**) Místo opata Strahovského Bernarta nástupce jeho v opatství Vincenc Macarius, a na místě Křístofa Ferdinanda Popela z Lobkovic Jan František hrabě z Vrbna, rada při appellaci a zemský soudce na Moravě.

v ohrožených místech v Krušných horách, jako ve Wiesenthalu, v Kraslici a Fribusu, kteréž také založeny. K docílení většího počtu kněží bylo třeba, aby více mladíků ke kněžskému stavu se hlásilo, a v tom směru podotýkala komise, aby král Leopold staré fundace kdysi od císařovny Anny ku zvelebení kněžstva zřízené, potvrdil, a jako jeho předchůdce určité summy k tomu cíli (na výchování alumnů) z komory české vypláceli dal. — Vlastního úkolu svého, jak by zádušní jmění původnímu účelu se mělo navrátiti, komise prozatím ani se nedotkla.

Naopak po r. 1659 poodpočinula si a několik sněmovních zasedání přešlo, než zase podala zprávu o své činnosti. Stalo se tak při sněmu, který se sešel v prosinci 1661 a byl pobromadě až do dubna 1662. Ale co se řeklo? Že „pro větší čest boží a zachování samospasitelného římského, katolického náboženství jest třeba, aby již aspoň ta věc v příčině kollatur a far v tomto království k místnému, stálému rozeznání a napravení přivedena býti mohla.“ Pak opakovány staré fráse o komisi a co má dělati, a tím pro tentokráte celá záležitost odbyta.

Zatím čas plynul dále a komise ani se nescházela, prý hlavně proto, že někteří členové její, na mnohých stranách byvše zaměstnáni, postačiti nemohli. Proto na sněmě, od prosince 1662 do března 1663 odbývaném, ustanovena komise toliko osmičlenná,* do níž zvoleni hlavně ti z členů původní komise z r. 1657, kteří patrně měli více chuti a času v ní pracovati. — Z ostatního snesení při tomto sněmě viděti jest, že byly to jmenovitě vrchnosti světské, kteréž zřízení far zdržovaly, ale přitom měly dosti vlivu na kněze, že nekouají pilně služeb božích a že od křtů, oddavek i pohřbů nesmírné platy berou. Kardinál Harrach uznával částečnou oprávněnost těchto výtek, ale nepochybně k jeho návrhu nebo aspoň k návrhu kurie duchovenské, stalo se pak snesení, aby jen obyvatelé a vrchnosti ničehož za sebou nezdržovaly, co farám a farářům náleží, a když vše odevzdají, pak že arcibiskup bude moci teprv tím důrazněji kněž-

stvo napomínati, aby horlivě plnilo své povinnosti a lid nemírnou štolou neobtěžovalo.

Odtud otázka far a kollatur byla každoroční a stálou rubrikou při jednání sněmovním. R. 1663 usnesli se stavové, že budou „opravdově nastupovati,“ aby lidem duchovním a farářům povinné desátky a jiné fundace se vyplácely a kdo co nespravedlivě zadržuje, aby vydal.

Zatím kardinál Harrach, jemuž na skoncování této záležitosti velmi záleželo, nabyt prostředkem vikářů úplného přehledu, na čem která kollatura neb fara stojí a co k ní přísluší, a a předložil tyto výkazy farské komisi. Sněm se následkem toho usnesl (1666), aby nyní na základě těchto zpráv kollatoři a „interessovaní“ obyvatelé byli vyslechnuti. S tím se vskutku započalo. Ale mezi tím jednotliví členové farské komise umírali a musili novými býti nahražováni. Na konec pak zemřel (1667, 25. října) kardinál Harrach, arcibiskup Pražský, kterýž farské komisi konal „vysoce platné služby.“ Smrt jeho sloužila za záminku, aby se s věcí nespíchalo.

Roku 1668 pracovala po venkově nová komise visitační, aby provedla revisi o posledním sčítání usedlostí a přivedla je na pravou míru; ta dostala od sněmu (r. 1668) nařízení, aby zkoumala stav far, kde jaké jsou prázdné a co vůbec v tomto směru se vynajde, kde který farář více far spravuje, jak se věci mají s kollaturami při hranicích zemských atd. Krajští hejtmani byli povinni v těchto i ve všech jiných náboženství se dotýkajících záležitostech komisi visitační i farské pomáhati a po případě i vojenskou assistenci jim sloužiti.

R. 1669, tedy po 12 letech, přiznala se konečně komise farská, že nelze přijíti ku konci, protože „větší počet obyvatelův, ješto prázdné a zpuštěné fary mají, k těm záduším a farám přináležejících duchodův nevyjevují“ a komisařům, když jim v té věci dopíšou, ani neodpovídají. Následkem toho nařídil sněm téhož roku odbývaný, že všickni obyvatelé jsou povinni učiniti přiznání o jmění zádušním, které spravují, a hejtmanům krajským rozkázáno, aby v této věci vikáře co možná podporovali a zprávy ty vymáhati pomohli. Rovněž tak krajští hejtmani měli vyšetřiti, které kostely a fary jsou s to vyživiti vlastního faráře.

Konečně obnovena farní a kollaturní komise; počet členů obnášel opět 12.* Hned však

*) Probošt Jan František Raš z Ašenfeldu a opat Strahovský Vincenc Macarius, Maximilián Valentin z Martinic, Jan František z Vrtby, Rudolf Tycho Gansneb Tengnagel z Kampu, Volbram Brandlinský ze Stěkře, Karel Suster z Goldburku a Pavel Trman Ostrovský. — Novým členem byl toliko Volbram Brandlinský, neboť probošt Raš zasedal již v této komisi r. 1650. Tentokráte učiněno opatření, aby se mohl dáti zastupovati kanovníky Svatovítskými, buď Martinem Maynerem nebo Danielem Vitem Nastoupilem.

*) Děkan Svatovítský Šebestián Zbraslavský, opat Strahovský Vincenc Macarius, opat u sv. Mikuláše na Starém Městě Pražském Jan Manner, nejvyšší dvorský

dujícího (1670) někteří členové novými
áni, rozkaz o bezodkladném přiznání
o majetku obnoven a komisi od sněmu
aby se scházela k seděním aspoň jed-
yden. Na sněmě r. 1670 mluvilo se do-
o trestu pro ty, kdož by dle dosa-
nařízení ve příčině far zachovati se

prece všechno nic nespomohlo. Nej-
přímnost v té vězele okolnosti, že titěz
kteří na sněmích rozkazovali co nejvíce
jakoby pro viru katolickou chtěli denně
statky nasaditi, jakmile bylo po zase-
movním chovali se upjatě a držíce
rní a zádušní grunty, nevydávali jich
ivodnímu účelu, následkem čehož všechna
omise právě tak málo byla platnou, jako
nluvení na sněmích.

671 přišlo konečně, do jisté míry ve smy-
ho snesení z r. 1650, k tomu, že se zří-
lelegovaná komise, aby ohledala fary a
majetek. Dle úmyslu vysloveného roku
lo býti tolik krajských komisí, kolik
ů, ale k tomu v té míře nepřišlo,
dila se toliko jediná komise subdele-
ktérá na útratu zemskou (povoleno
1000 zl.) začala pracovati v kraji Slán-
jednom z nejmenších dle tehdejšího
i. Za dvě léta byla hotova, a potom
pokračovati v sousedním kraji Rakov-
později i v Kouřimském. Konce nebylo
ad ani za 50 let. — A poněvadž nové
sněmu z r. 1675, dle něhož obyvatelé
m čase měli prohlásiti, jak by nejlépe
ek uvedeny býti mohli neobsazené ko-
ary,*) nevedlo k cíli: vzdáno se vši
e by zádušní jmění od vrchností spravo-
ohlo býti kdy navraceno k původním

připadlo se na myšlenku jinou, aby totiž
zpustlých a zřizování nových far dělo
ítraty tak zvané kassy či pokladny
*) K tomu bylo třeba svolení od pa-
stolice. Sněm tedy roku 1676 při-

inand Vilém Slavata, Ferdinand Arnošt Hýzřle
Václav Karel Čabelický ze Soutic, František
ru, Jan Krištof Malovec z Malovic, František
Račina, Karel Felix Šuster z Goldburku,
Gutnauer ze Sonnenšteina, Fridrich Georger
u.

řádu, do které toto přiznání vrchností dodati
prohlásili po krajích hejtmani krajů. —
k tomu Riegrovo Zřízení krajské str. 205
k Tomkovy Sněmy dle obnoveného zřízení
násl.

iz knihu V., str. 944 a násled.

mlouval se u panovníka, aby bylo v Řítmě o to
požádáno, a zároveň sliboval zříditi komisi,
kteřá by s vrchnostmi jednala, jakou částkou
by která z nich dobrovolně chtěla k té-
muž účelu přispěti. Císař Leopold I. přiklonil se
k tomu a po delším vyjednávání došlo papež-
ské schválení r. 1682. Sotva že však vykouány
první přípravné kroky k uskutečnění záměru
v této nové způsobě, došlo k veliké turecké
válce a císař, když r. 1683 hrozilo nebezpečí
Vídni, vyprosil si, aby peněz z pokladny solní
užití směl na tuto válku, ovšem za náhradu
v pozdější době. Následkem toho vyřízení farní
otázky v Čechách opět bylo odročeno. Na sněmu
potom po léta a každoročně opakovaly se stejně
znějící frase o uvedení v pořádnost far a kol-
latur, ale skutečně touto cestou nestalo se pro-
nápravu pranic.

Hlavní příčinou tohoto smutného konce byl
nedostatek dobré vůle se strany katolických
vrchností, ale částečně ovšem také zlé a obtížné
okolnosti časové. Přitom nesluší se zapome-
nouti, že od obecného pravidla odchylovaly se
vrchnosti duchovní a některé rodiny pauské,
kteřé dobrovolně vzdaly se zádušního jmění,
když bylo dokázáno, že kdysi k farám a ko-
stelům patřilo, a i jinak ochotně přispívaly k po-
vznesení stálé duchovní správy.

Soudím tak z té okolnosti, že ze stati-
stických zpráv této doby prece jenom vi-
díme, kterak far kněžními opatřených pone-
náhlu sice, ale jistě přibývalo. Ovšem platí to
hlavně o farách tak zvaných „zpustlých,“ t. j.
takových, které v dřívějších časech bývaly osa-
zeny. Neboť n o v ý c h far v místech, kdež jindy
nebývaly, zřizovalo se velice málo, téměř nic.

Dle zprávy konsistoře pražské ze dne 15.
září 1666 byly v arcidieceši, to jest v celých Če-
chách s Kladskem, mimo velké kraje Hradecký a
Litoměřický, ještě 102 fary bez duchovního pa-
stýře*). Popatřme, jak má se toto číslo k cifrám,
kterých jsme nabyli sčítáním ve výročních výka-
zech farářů a vikářů o velikonoční zpovědi.
Vzali jsme za základ rok 1672, ve kterém prvně
se nám zachovala kousignace z celé arcidiecese.
Toho roku vypočítává se spustlých, neosazených
far (desolatae parochiae) 93*), takže by se bylo
znovu zřídilo za 6 roků 9 spustlých far.

*) Kratičkový regist u l'Elverta Beiträge zur
Gesch. der böhm. Länder III. (XXII. svazek publikací
moravských) str. 74.

*) Z těch připadá na kraje: Bechyňský 6, Plzeň-
ský 16, Čáslavský 19, Slánský 6, Kouřimský 21, Žate-
cký 2, Boleslavský 5, Chrudimský 7, Prachenský 1, Vl-

Nízké toto číslo (93 spustlých far) nesmí však nikoho klamati. Nebo věru, kdyby poměry nebyly bývaly horší, pak snad věc nestála ani za tolik jednání a mluvení na sněmích a za tolikou obnovu farské a kollaturní komise. Než sluší uvážiti, že za spustlou a neosazenou faru v tomto seznamu a patrně také ve zprávě konsistoře z r. 1666 nepočítala se taková, kterou řídil a spravoval nejblížejší farář sousední. A zde tkvěl kořen zla. Takových far, které vlastního faráře neměly, nýbrž byly sloučeny s jednou, se dvěma i více farami sousedními, byl počet převeliký. Tu teprv nedostatek kněží a pořádného bohusloužení bije jak náleží do očí.

Když tyto sloučené fary počítati se budou také za neosazené, dostoupí počet far bez vlastního faráře lehké čísla několika set. Některé příklady rovněž z r. 1672 vzaté věc blíže vysvětlí.

V kraji Bechyňském děkan v Kamenici nad Lípou spravoval kromě dvou filiálek také faru v Kostelní Radouni, farář Počátecký zároveň faru Žirovnickou, farář Blažejovský také faru Čiměřskou, farář Kumžacký také Strmilovskou, Novorychnovský Dolnocerekevickou. V kraji Slanském tři fary, Kladenskou, Tachlovickou a Hostivickou spravoval jediný kaplan, v Loketskú farář Jachymovský faru v Božímdaru, farář v Blatné faru v Aberthamu, v Kouřimsku farář Kostelecký na Labi faru Líbeznickou, v Žatecku farář v Göttersdorfu faru v Hoře sv. Kateřiny, v Boleslavsku děkan Turnovský faru v Rovensku, děkan v Nymburce faru v Bosyni a tři filiálky, farář Semilský faru ve Vysokém atd. atd. *).

Příčina tohoto úkazu byla, že jednak, právě pro zadržané zádušní jmění, nebyla by jediná fara kněze uživila a proto sloučilo se jich několik v jedno, a pak že také do jisté míry nebylo kněžstva. Tohoto však přibývalo nyní dosti rychle, ale zádušní statky nevracely se tou měrou a v témž poměru, aby každá fara mohla býti pro sebe zařízená a četné filialní kostely proměněny ve fary samostatné. Kdo jen poněkud zná kraje České, může si živě představit, jaká mohla býti církevní správa v zimě z Jachymova do Božího daru, ze Semil do Vysokého, z Blažejova do Čiměře, z Göttersdorfu do Hory sv. Kateřiny při tehdejších komunikačních prostředcích!

tavský 4, Podbrdský 6. V Loketskú a Rakovnicku nebylo zpustlých far. — Consignationes paschalter poenitentium z r. 1672 v arcibiskupském archivu.

*) Tot jen několik případů, jichž dalo by se více než 100 napočísti.

Jak praveno, přibývalo osazených far postupem let pohnutí a horlivostí dobrovolnou, ale zádušního jmění touto dobou, za panství katolických vrchností, nejvíce a definitivně vzalo za své. Co pak ještě zbylo a nepochybným majetkem kostelů zůstávalo na jmění movitém i nemovitým, sepsáno bylo za znamenitého arcibiskupa pražského Jana Frdricha hraběte z Valdšteina, dle vlastnoručných zpráv farářů, a tvoří řadu knih v archivu arcibiskupském, zvaných *Libri relationum* *). Kritické vydání jejich, kteréž musí býti úkolem nejblížejší budoucnosti, ukáže ve všech podrobnostech tehdejší stav církevních věcí v Čechách.

Na Moravě byly po míru Westfálském také zřízeny komise k prohlídce far a bývalého jich majetku a sice pro každý kraj jedna, nad nimiž pak měla státi komise hlavní, zemská. Vedle toho se strany církevní rovněž slibovala se visitace, která měla mravní stránku tehdejšího kněžstva zkoumati a dle dokázané potřeby o nápravu se starati. Ale ani v jednom ani ve druhém směru nepřišlo se za vlády Ferdinanda III. z místa **), docela nepochybně proto, že biskupský stolec v Olomouci byl vlastně jako neobsazen. Teprve Karel z Lichtensteina, r. 1664 za biskupa zvolený, způsobil důkladnou proměnu, neboť sotva nastoupil úřad, hned předsevzal visitaci své diecese a shledav ji ve velikém nepořádku, vydal, jak svrchu řečeno, instrukce pro faráře, a především zřídil mnoho nových děkanátů pro přehlednější a lepší dozor nad kněžstvem farním.

Po jeho nastolení sypaly se téměř peníze na nejružnější potřeby církevní, jmenovitě na kostely, školy (seminář), příbytky kněžské a nádherná zařízení residencí a zámků biskupských. S úžasem ptáme se, odkud braly se po jednou důchody a prostředky tak veliké? Odpověď jest z části snadná: neodcházely příjmy biskupovy, jako za předchůdcův, do ciziny, nýbrž zůstávaly v zemi, a bylo jich užíváno k těm účelům, k nimž po právu příslušely ***).

Lichtenstein nejen pro svrchu naznačené směry církevní, ale také pro snahy vědecké a

*) Jsou z r. 1676. Cena jejich jest veliká. Viděti dobře, čeho ještě 28 let po skončené válce třicetileté vřede se nedostávalo. Jakousi představu o veliké ceně knih těchto možno si učiniti z článku Rojkova o biskupství Litomyšlském v Památkách IX. 738 a násl. — Já jsem jich bohužel prozkoumati nemohl.

**) Viz shora str. 206—211.

***). Z části ovšem musíme si veliké finanční oběti biskupa Lichtensteina vysvětlovati také mincovním jeho hospodářstvím, o němž bude však třeba pojednati zvláště po důkladnějším prozkoumání věci.

patriotické byl od současníků veleben. Stal se zakladatelem veliké knihovny v Kroměříži, byl hmotným podpůrcem Pešínova Marta Moravského, a nemálo nad to vše hlásána sláva jeho, když působením Středovského obnovil r. 1676 obecné uctění sv. Cyrilla a Methoděje, na které se již již zapomínalo. *)

Biskup Lichtenstein zjednal si v krátkém čase takovou váhu v zemi, že na sněmích moravských dle něho prý řídilo se hlasování všech ostatních sněmovníkův. I dá se tedy mysliti,

že postaral se o to, aby otázka zašlých, zpustlých a neosazených far i bývalého zádušního jmění stala se opět předmětem sněmovního jednání. Podařilo se to r. 1667.

Neupřímnost stavů moravských nebyla o nic menší nežli českých. Když páni stavové moravští dozvěděli se na sněmě únorovém r. 1667 o „úpadku náboženství katolického“ v zemi, neváhali prositi panovníka, aby obnovil všechny staré patenty proti kacířům a hejtmanu zemskému i hejtmanům krajským nařídil, aby je

Stavby XVII. a XVIII. věku: Palác Černínský na Hradčanech.

prováděli. A hned také „k vzbuzení tím větší horlivosti v náboženství svatém katolickém“ usnesli se, aby obnoveny byly komise farské a kollaturní.

Poněvadž pak větší část členů těchto komisí, kteří zvoleni byli do ní r. 1651 a násl.,

byla zemřela, předsevzata obecně nová volba pro všech pět krajů moravských. Jediný opat Zábřdovský Gotfried Olenius (nebo Ollenius) který byl již v komisi r. 1651, zvolen jest na novo. *)

*) Viz Augustini Olomucensis Episcoporum Olom. series, quam recensuit et continuavit F. X. Richter (1831). — V archivu Kroměřížském všude viděti stopy působení Lichtensteinova. Srovnej též Pešínův životopis od V. V. Zeleného v Č. Č. Museu 1886 str. 346.

*) Členy komisí byli nyní: v kraji Olomouckém: probošt Olomoucký Eliáš František Castelle, Karel Jindřich ze Žerotína, Jan Maximilián Kobylka z Kobylího na Moštěnicích a Matias Jirí Puff; v kraji Brněnském: Zábřdovský opat Gotfried Olenius, hejtman kraje Brněnského Fridrich hrabě z Oppersdorfu, František Maximilián Staude z Hamerstorfu a Pavel Hynek

Nedá se přece mysliti, že stavové žili celá léta mimo zemi a teprve na tomto sněmu byli by se dozvěděli o stavu far a náboženství. Překvapení jejich bylo prostě lícené.

Do příštího sněmu, v lednu 1668 odbývaného, vypracována byla (dle udání stavů) již instrukce pro farské komise, kteráž předložena císaři ke schválení. A teď mohla se očekávati velmi rozhodná činnost, která by odpovídala aspoň částečně horlivým slovům sněmovních snesení. Ale až do konce století, do r. 1700, nenacházíme ve sněmích moravských po činnosti farské komise ani nejmenší stopy. R. 1668 povolán byl za vystouplého člena komise jiný,* ale pak rok co rok opakují se ve sněmovních sneseních tytéž fráse: o zvelebení katolického náboženství o užívání příkřejších prostředků proti kacířům, kde „povlovnost“ nic není platnou, o potřebě hojných missí a ochotě duchovní vrchnosti vyslati je všude tam, kde bude třeba, a kde kdo o ně požádá, o zavření hranic uherských pro náboženské uprchlíky, o potřebě křesťanského cvičení mládeže na farských, jmenovitě v katechismu atd., atd.

Fráse tyto byly malé, nebo i žádné ceny. Opakovaly se neustále, ale mnoho se při tom nemyslílo. A co dělaly zatím farské a kollaturní komise? Kolik nesprávně zadržaného a od patronů užívaného církevního majetku bylo původnímu církevnímu účelu navraceno zpět? O tom nedozvídáme se ze sněmovních snesení ani nejmenší zprávičky. I zdá se, že farní a kollaturní komise z r. 1667 zahynula po přirozené smrti členů svých, jak prvotní k těmž cíli zřízené komise z r. 1651.**)

Morgenthaler; v kraji Hradištském: Velehradský opat Bartoloměj Ferreus, hejtman kraje Hradištského Hanuš Sigmund Petřvaldský (Petřivaldský) na Buchlově, Zdeněk ze Zástřizel a Matyáš Nyšl; v kraji Znojemském: opat Loucký Norbert Plager, Adam Ladislav z Věžník na Lesonicích, František Ferdinand Mingoni na Bohnici a Kašpar Fertsch; v kraji Jihlavském: probošt z Nové Říše Matouš Sebestianský, Ferdinand František z Bukové („z Bukau“ tisklo se již i po česku!), Jan František z Cinenburku a Ferdinand Rok.

*) Fridrich hrabě z Oppersdorfu přestal býti brněnským krajským hejtmánem a tudíž vystoupil také z komise; na jeho místo zvolen nový hejtman téhož kraje František hrabě ze Serinu.

**) Musím při tom podotknouti, že moravská snesení sněmovní ze XVII. století jsou těžko přístupná a že jsem prohlédl od r. 1669 do 1700 následující: lednový sněm 1669, únorový sněm 1671, prosincový téhož roku (1671), říjnový 1672, prosincový 1673, prosincový 1675, prosincový 1678, prosincový 1679, lednový 1683, listopadový téhož roku (1683), prosincový 1684, prosincový 1688, listopadový 1692 a prosincový 1699, který byl uzavřen v říjnu 1700. — Viděti v tom

Veškerá činnost v tomto směru zůstavena jako v Čechách dobrovolné ochotě stavů, co kdo ze své vůle učiniti chtěl, a potom horlivosti olomouckých biskupů. Za Karla hraběte z Lichtensteina zřízeno 16 nových děkanství a stavěno četněji nových kostelů. Celkový stav jen pokenáhl se mohl napravovati. V polovici XVII. století bylo na Moravě toliko 430 far, tedy o 491 méně, než jest jich nyní. Tím jest řečeno všechno. Obyvatelstva bylo sice tehdy také méně, ale vzdálenosti byly tytéž a dopravní prostředky mnohem horší. Pomáháno si tím, že slučováno více far v jednu; přes to však byly krajiny, kde na daleko široko byli toliko dva faráři, ku př. v děkanátu Třebíčském, Meziříčském a Vsetínském, kde nyní jest 10, 12 a 9 samostatných farností. Jen tři děkanáty v celé zemi měly po 10 farsách, jeden měl far 9, 7 bylo o 8 farsách, 6 po sedmi farsách, 15 po čtyřech farsách, 12 po třech farsách, a, jak shora řečeno, 3 po dvou farsách. Děkanáty byly nesmírně rozsáhlé, čemuž částečně konec učinil biskup Lichtenstein, rozděliv veliké děkanáty ve dva i tři, dle potřeby a okolností.*)

Celkový stav katolické církve a náboženství byl ještě i touto dobou na Moravě horší nežli v Čechách. V hornatých, těžko dostupných krajinách bylo málo kněžstva katolického, aneb i žádné a tudíž katolíci od misionářů obrácení buď neměli vůbec stálého vyučování v nově přijaté víře, nebo hned po jich odchodu vrátili se ku starému náboženství a tím se stalo, že tak dlouho v některých krajinách moravských drželo se učení Lutherovo i bratrské a sice čím déle tím pak houževnatěji, právě jako v Čechách.

d) Kláštery a školy.

Klášterům dařilo se lépe nežli farám. Jako po celou dobu války třicetileté a brzo po ní, tak i v době Leopoldinské četným klášterům stávajícím nadání rozmnožována a odkazy činěny. Vedle toho až do sklonku 17. století založeno bylo, hlavně soukromou dobročinností, hojně klášterů nových.

V Čechách nejvíce do záliby přišli kapucíni a Františkáni. Ovšem pro tyto že-

několik mezer, ale tuším, že na úsudku svrchu vysloveném, ani potom mnoho se nepromění, až i tyto mezery budou dodatečným prozkoumáním doplněny.

*) Všecky tyto statistické zprávy dle pramenů rukopisných a Wolného Kirchliche Topographie in Mähren správně sestavil F. A. Slavík ve spisu svém „Morava a její obvod ve Slezsku po třicetileté válce“ str. 206 a násl.

bravé řády pořizovaly se kláštery celkem za menší sumy peněz, nežli ku příkladu kolleje jezuitské.

Brzo po r. 1656 dostaven kapucínský klášter v Chrudimi, nákladem kutnohorského primatora Jiřího Vykročila, r. 1663 zřízen kapucínský klášter ve Falknově, pomocí Jana Hartvika hraběte z Nostic, r. 1667 v Kolině od Marie Eleonory Nosticové rodilé z Lobkovic, 1674 v Opočně od Ludvíka hraběte Colloreda, r. 1675 v Žatci od hraběnky Kolovratové, r. 1676 v Zákupcech od Julia Františka vévody Sasko-lauenburského, r. 1688 v Rumburce od Františka Eusebia hraběte Pöttinga, kterýž dostavil pak Ant. Florian kníže z Lichtensteina, r. 1699 ve Mnichově Hradišti od Arnošta Josefa hraběte z Valdštejna.

Františkánské kláštery vznikly: r. 1673 v Hájku, původem Františka hraběte ze Žďáru, r. 1677 v Hostinném, původem Viléma hraběte Lamboye, r. 1684 v Hořovicích (hospic) založením Bernarda Ignáce hraběte z Martinic, r. 1691 v Haindorfu, nákladem Františka Ferd. Matiaše hraběte Gallase, r. 1692 v Zásnukách, původem Adolfa Vratislava hraběte ze Šternberka.*)

Jesuité stavěli po celou dobu Leopoldinskou na veliké kolleji v Klementině a rozšiřovali i zvelebvali všechny ostatní kolleje české. Nových však nezakládali, pro veliké útraty s tím spojené. Za to zřídili několik residenci, jako ve Staré Boleslavi, do kteréž uvedeni r. 1658, na Svaté Hoře u Příbrami, v Liběšicích, v Košumbece (na Chlumku), v Tuchoměřicích a v Opařanech. — Jak bylo již svrchu vyloženo, soustředila se hlavní činnost jezuitů při missích a k tomu cíli měli více stálých stanic missijních; v kollejích mimo to školství střední a v Praze universitu spravovali skoro úplně sami.

Pro jiné řády zřízeny kláštery v Čechách: kolleje Piaristů ve Slaném r. 1658 od Bernarda Ignáce z Martinic; klášter Pavlánský v Tachově r. 1665 od vdovy po plukovníkovi Filipovi Huszmanovi, který již r. 1639 položil k němu základ; Theatinský (Kajetanský) v Praze r. 1666 od Bernarda Ignáce z Martinic; residence Benediktinů Montserratských na vrchu Bezdězi r. 1666; klášter bosých Karmelitánů v Pacově r. 1666 od slovatného pana

Sigmunda Jana Myslíka z Hiršova (ale uvedeni byli do Pacova řeholníci teprv r. 1708); Pavlánský*) v Obořišti r. 1675, založením dějepisce českého Tomáše Pešiny z Čechorodu; Servitský v Nových Hradech r. 1677. od Ferdinanda hraběte Buquoie; bosých Augustiniánů ve Lnářích r. 1684 od hraběte Tomáše Černína z Chudenic; Milosrdných bratří v Novém Městě nad Metují r. 1692 od hraběte Jakuba Leslie. Uvedeni sem byli bratři teprv 1696. — Ženské kláštery upraveny pro Voršilky v Praze na Novém Městě, definitivně r. 1674, a na Hradčanech r. 1691.

Ze starých klášterů obnoven Karmelitský v Rabštejně r. 1666 od Šebestiána Frant. hraběte z Pöttingu, ale uvedeni do něho Servité, pak klášter Augustiniánů obutých ve Svaté Dobrotivě r. 1676.

Na Moravě a ve Slezsku vznikly: tři kolleje Piaristů v Kroměříži (1687), ve Staré Vodě (1690) a v Příboru (1694), založené od biskupa Olomouckého Karla hraběte z Lichtensteina. Pro kapucíny postaveny kláštery dva, r. 1677 ve Fulneku od Jana Frant. hraběte z Vrby a r. 1684 ve Třebíči od Františka Augustina hraběte z Valdšteina. Františkánské konventy rovněž povstaly dva, r. 1661 v Dačicích, r. 1680 v Moravské Třebové, oba od měšťanů založené. Jesuité zřídili dvě residence, r. 1666 v Tuřanech s pomocí biskupa Olomouckého, r. 1670 v Těšíně (kteráž však trochu později vstoupila v život).

Pro ostatní řády založeny kláštery: pro Pauliny v Krumlově r. 1658 od Jana Ferdinanda knížete z Lichtensteina, pro Servity r. 1675 v Jaroměřicích od Jana Antonína hraběte z Kvestenberku, pro Dominikány v Boskovicích r. 1682 od Jana Bohuslava Václava ze Zástřizel, pro bosé Augustiniány r. 1687 ve Vratěšíně od Františka Benedikta svob. p. Berchtolda z Uherčic, pro Voršilky r. 1697 v Olomouci, pro Milosrdné bratry r. 1700 v Těšíně.

Některé ze starších klášterů a většina z nově založených (pokud nenáležely mnichům žebravým) vládly velikým jménem na kapitálech i na statcích.**)

*) K předešlému vypravování na str. 111 do dávám, že r. 1655 založen byl františkánský klášter ve Slaném od Bernarda Ignáce hraběte z Martinic. — Co jsem dříve vypravoval o založení klášterů a kostelů během války třicetileté a po ní až do r. 1657, z toho zde nic se neopakuje, třeba že některá starší nadání teprve touto dobou úplně byla provedena.

*) Tak udává se obecně, i nejnověji v životopise Pešinově od V. V. Zeleného i ve spise Bílkově (str. 647) dole zveřejněném. Naproti tomu mluví G. Danielis, Bestehende u bestandene Klöster str. 17 o klášteře Paulinském od Pešiny založeném.

**) Seznam založených klášterů vybral jsem z různých pomůcek topografických. Nejnověji sestaveno vše (aspoň o těch klášteřích, které od Josefa II. byly zru-

suitského bylo na tehdejší dobu nesmírné. Ovšem četné kláštery měly za to všelijaké povinnosti. Jmenovitě u jezuitů vydržováno i živeno v kolejších mnoho studentů, missie také stály peníze, na podporu chudiny bylo třeba slušných sum a státní pokladna mimo to při každé příležitosti hledala půjček u klášterů, obyčejně s malou vyhlídkou na náhradu nebo zaplacení.

Přes to však objevují se stížnosti, že neužívalo se jmění klášterního vždy a všude ve smyslu dobrém. Řeholníci žili zhusta v přebytku a nepracovali mnoho, proto také do klášterů hrnulo se více mladého lidu, nežli k světskému kněžství, spojenému s těžkou prací po venkově a s příjmy malými. Žádným způsobem velký počet klášterů a řeholnictva v nich nahromaděného nebyl v pravém poměru k nepatrnému počtu duchovenstva světského a farního. Na to již od současníků mnoho bylo ukazováno, proti tomu psáno i horeleno všelijak.

Řeholník nalézal v klášteře živobytí až do smrti a jestli že ochuravěl a ku práci stal se neschopným, těšil se poklidu i dobrému opatření. Kněz světský, který na vzdálenost několika hodin nebo mil spravoval 2 i 3 fary, vydán byl v zimě v letě všem nepohodám časovým a měl zhusta co dělati s lidem velmi hrubým a zdivočilým. Sestáral-li před časem a neb nebyl-li s to pro churavost úřad farní zastávat, hleděl vstříc budoucnosti velmi nejisté, pro velikou neuspořádanost finančních poměrů kněžstva.

O poněhlou nápravu staral se biskup Olomoucký Karel z Lichtensteina. Založil r. 1687 v Kroměříži ústav pro vysloužilé kněze, z počátku pro 3, potom pro 6 farrů, kteří z jistiny k tomu cíli uložené a z ročního příspěvku od biskupa poskytovaného, měli v koleji Piaristů kroměřížských býti opatrováni a živeni. V 18. věku ústav tento více vzrostl.*)

V Čechách podobný ústav zřízen dobročinností soukromou. Světící biskup a probošt kapitoly u sv. Víta Jan Ignác Dlouhoveský z Dlouhé vsi založil dne 7. listopadu 1695

šeny) od T. Bílka ve spisu „Statky a jmění kolejií jezuitských, klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů od císaře Josefa II. zrušených“ (Praha 1893). Zastoupeny jsou zde Čechy, Morava i Slezsko. — Ta část, která o jezuitách pojednává, byla vydána již dříve ve Věstníku král. Č. Spol. nauk 1889, 1890. Co jmění klášterního se týče jsou zprávy Bílkovy, pokud jsem srovnávali mohl, spolehlivé.

*) Wolný, Kirchliche Topographie von Mähren; Olmützer Erzdiocese II, str. 104. Odtud také Bílek, str. 406.

rovněž fond pro vysloužilé kněžstvo církevní, „zvláště z vlastenského národa českého pocházející,“ a sice při kostele sv. Karla Boromejského na Novém Městě v Praze. Základní jistinu pro toto nadání tvořil kapitál 10 tisíc zl. rýnských, dům pod sv. Apollinářem a vinice, kteréž Dlouhoveskému náležely. Správu a ochranu nad nadáním a jeho dobrým užíváním měl arcibiskup pražský. — Také tato fundace v 18. věku dosti se vzimohla.*)

Vláda neměla na kláštery, koleje a nadání velikého vlivu přímého; nepřímý tím větší, zejména kde šlo o duchovenstvo, jakožto o stav, a když běželo o zaopatření peněz na různé potřeby státní. — Arcibiskup Jan Fridrich hrabě z Valdšteina zahájil po této stránce velikou a prudkou opozici proti vládě, kteráž vyplňuje skoro celé poslední čtvrtstoletí 17. věku.

Nové kláštery nesměly ovšem bez svolení panovníkova se zakládati. Rovněž tak nebylo dovoleno předse bráti volby opatů a prelátů (kteří zároveň byli stavy), pokud o tom dvoru nebylo oznámeno, a to proto, aby vláda mohla poslati k volbě své komisaře „na ochranu práv císařských.“*) Vláda do voleb opatských a biskupských velmi se pletla, zhusta způsobem takovým, že bylo viděti, jak vzdálenou byla tehdejší doba od toho, aby zachovávala se snesení koncilu Tridentského.

* * *

Školy měli při klášterích neboli kolejiích jezuité, Piaristi a částečně Benediktini a Augustiniáni. Dívčí školy zřídily Voršilky v Praze. — O školské moci jezuitů, co universit v Praze a Olomouci i veškerých škol se týče, již jsem promluvil. — V Praze řád jezuitský měl, jak pověděno, i fakultu theologickou v rukou, kdežto arcibiskupova škola a seminář pro výchovu duchovenskou, byly zvláště a docela mimo universitu.

Kardinál Harrach se sice přičiňoval, aby seminář jeho byl sloučen s universitou a již se také nadál výsledku, když se mu podařilo při nastoupení Leopolda I. dosíci snesení tajné rady a nařízení (30. června 1657), aby předložil zevrubný program a výklad, jak by se věc provést

*) Viz Bílek, str. 403.

**) Nařízení o tom pro Moravu (pro Čechy nepočetné také něco podobného platilo) vydal král Leopold sotva že nastoupil vládu, dne 14. března 1657. Archiv místodržitelů.

dala. *) Bohužel jest to jediná zmínka, kterouž o nově započatém jeduání známe. Jaký výklad podal Harrach a jak s ním bylo naloženo, nebylo lze vypátrati. Pochybnosti není toliko, že sloučená universita Karlo-Ferdinandova chovala se k arcibiskupskému semináři nepřátelsky a že si připojení jeho nepřála. Viděti to z neustálých potyček, kteréž mezi oběma ústavami trvaly a neobmezovaly se toliko dobou, dokud Harrach byl živ, nýbrž přenesly se také na jeho nástupce Matouše Ferdinanda Sobka z Bilenberka.

Za tohoto arcibiskupa došlo konečně opět k veřejné žalobě university proti semináři u samého císaře. Podnětem k ní byla ta okolnost, že arcibiskup dosadil do semináře (asi r. 1675) zvláštního profesora pro kanonické právo a sice řeholníka praemonstratského Hyacintha Hochmanna, který se svolením opata Strahovského professuru přijal a přednášet začal. Právnická fakulta v Karolině se proti tomu ohradila a patrně vzniklo přesvědčení, že věc dotýká se celé university a proto podána stížnost k císaři (někdy počátkem r. 1675). Této příležitosti použito také, aby i jiné nepřístojnosti byly kárány a na ně si postěžováno.

Universita těžce nesla, že v semináři od bývaly se veřejné disputace filosofické a theologické, že rektor semináře dal si říkati „mag-nificus“ a professori veřejně užívali titulu „eximius“, konečně že v semináři tiskly se různé knihy bez censure. Na tyto nesprávnosti university také žalovala, patrně, aby dodáno bylo většího důrazu stížnosti proti utvoření professury pro kanonické právo.

Leopold I. ihned nařídil **), aby kanonickému právu v semináři se nevyučovalo, až do dalšího rozhodnutí císařského, a vyžádal si o celé věci dobré zdání českých místodržících. Také o něm nevíme, jak znělo; ale ze všech tehdejších událostí jest patrné, že záležitost asi sotva byla vyřízena v neprospěch university.

Neboť Leopold přál jesuitům v universitě Karlo-Ferdinandské přes míru. Požívaliť veškerých práv na svých obou fakultách jako fakulty světské, neměly však téměř žádných povinností k celku a každou chvíli obdrželi některou novou výsadu, kteráž postavení jejich v universitě sesilovala.

Tak ku př. měl akademický senát právo-

mocnost nade všemi členy university, ale jesuitští professoři byli z ní vyňati a podrobeni jen svým představeným. Rovněž disciplinární poklesky studujících na fakultách jesuitských (bohoslovecké a filosofické) vyšetřovali a trestali jenom jesuité, aniž bylo dovoleno odvolati se k rektorovi university, jestliže někdo s výměrem trestu byl nespokojen. Jesuité vymohli si od císaře Leopolda I. výsadu (r. 1677), že v těchto odvolacích případech jsou kompetentními soudci toliko představení řádu jesuitského.

Dle zakládací listiny na spojení Karolina s Klementinem, měly všechny promoce doktorské odbyvati se jen v Karolině; jesuité však nerídili se dle toho, nýbrž povyšovali své kandidáty doktorství v Klementině, aniž by se starali o svolení u arcibiskupa, jakožto kancléře university. Odbývání promoci v Klementině způsobilo všelijaké hádky a nesvornosti, ale jesuité na konec (již v 18. století, r. 1703) vymohli si na to zvláštní výsadu a pak ovšem byli a zůstávali v právu. Rovněž tak předpisovala zakládací listina, že sice představení jesuitů mohou sami vybírat si professory pro bohosloví a filosofii, že však musí předkládati je císaři ku potvrzení. Sice hned potom obdrželi jesuité ujištění, že potvrzování profesorů bude pouhou formou, a že obmezí se na to, aby rektor kolleje klementinské podal každoročně seznam profesorů k české dvorské kanceláři. Ale císař Leopold osvobodil je potom i od této formální povinnosti, takže představení řádu nemusili při do-sazování profesorů míti ani nejmenšího ohledu na vládu, nebo kohokoliv jiného.

Při těchto všech výsadách, které jesuity stavěli mimo i nad universitu, požívali professoři jejich jako členové akademického senátu, děkaní a rektori všech práv university a měli na vývoj vysokých škol týž, neli větší vliv, než professoři fakult právnické a lékařské. Jenom na správě jmění Karolinské kolleje neměli nijakého účastenství, nýbrž to spravovali si, jak již bylo dříve řečeno, professoři světských fakult sami. Pak ještě v jediné věci musili učiniti ústupek. Pořadí fakult, dle něhož se volili rektori bylo dle starší zvyklosti i dle spojovací listiny toto: bohosloví, právo, lékařství, filosofie. Tím se stávalo, že úřadovali vždy dva jesuitští a dva světské rektori za sebou. I stalo se v té věci r. 1659 (3. října) narovnání, které císař potvrdil, že bohoslovecké fakultě přednost její byla zachována, ale rektori se volili dle pořadí: právo, bohosloví, lékařství, filosofie, tak že se střídali vždy rektor světský s rektorem jesuitským.

*) Archiv arcibiskupský de dto. 30. června 1657.

**) List de dto 16. dubna 1675 v arcibiskupském archivu. O ostatku viz Tomek, Gesch. der Prager Universität, str. 284 a násled.

Jestliže v těchto zevních věcech jesuité byli, jak se říká, úplně svými pány, a požívali v universitě tolik moci, že jim začínala býti až nebezpečnou, rozumí se tím spíše, že učební řády jejich nepodléhaly ani nejmenší kontrole, a že vyučování jejich řídilo se ve všem dle principů od tovaryšstva Ježíšova za správné uznávaných a po dlouhá léta prováděných. Že učení jesuitů, co do metody ne špatné, co do obsahu naprosto nepřihlíželo k pokroku časovému a tudíž v XVII. století málo hovělo účelům vzdělávacím, o tom dnes na žádné straně se nepochybuje. Ale aspoň pořádek byl ve fakultách jesuitských, bohoslovecké a filosofické, což o tehdejších fakultách světských říci se nemůže.

Učební řády právnický a lékařský také dávno nepostačovaly, a vedle toho zahnízdily se v obou těchto fakultách veliké zlořády, spočívající hlavně v tom, že profesori právníci i lékaři předepsané obligátní přednášky velmi zanedbávali a hleděli si více vedlejšího zaměstnání, buď praxe advokátské nebo lékařské, kteráž jim více vynášela, a nebo mívali tak zvané přednášky soukromé, za něž zvláště si dávali platiti. Profesori lékařští viněni mimo to (veřejně i úředně) z veliké úplatnosti, neboť povyšovali pryč za doktora každého i sebe neschopnějšího kandidáta, jen když taxy zaplatil.

Jestliže v těchto trudných okolnostech přece několik málo profesorů obou světských fakult vyniklo na poli vědeckém a spisovatelském, musíme tím více tomu se podívti. Většina jich zůstávala ovšem učenému světu neznámou již za života, a po smrti upadla tím rychleji ve všeobecné zasloužené zapomnutí.

Seminář arcibiskupský, spojený jak povědomo jistým způsobem s kolejí Norbertinskou, zřízenou od premonstrátů strahovských, a s kolejí Bernardinskou, založenou od řádu cisterciáckého,*) šířil a rozmnožoval se přes nepřítelů doby dosti mohutně. Menší žáci ze semináře i z kolejí Norbertinské a Bernardinské požívali společného vyučování gymnasiálního či latinského a když je dokončili, navštěvovali společně přednášky o bohosloví. Společná škola latinská byla v Norbertinu, společné přednášky o theologii ve vlastním semináři arcibiskupském. Poněvadž postupem času posluchačů přibývalo a jmenovitě opatové všech klášterů premonstrátských i cisterciáckých své studující a kleriky posílali do škol v Norbertině i do theologie

arcibiskupské, nepostačovaly dosavadní místnosti záhy.

Již kardinál Harrach koupil některé pozemky v nynější ulici královodvorské, ale k stavbě došlo teprve za arcibiskupů Sobka a Valdšteina, z nichž každý postavil jedno nové křídlo v semináři arcibiskupském (r. 1673 a 1676). Arcibiskup Valdštejn založil také pro seminář r. 1676 zvláštní kostel sv. Vojtěcha u Prašné brány, kterýž však teprv od jeho nástupce na sklonku 17. století (r. 1697) byl dostaven. — Tak vzniklo a dohotoveno bylo ono rozsáhlé stavení, kteréž nyní známo jest pode jménem královodvorských kasáren.

Také premonstráti stavěli. V nejbližším obvodu jejich Norbertinské kolleje stál kostelík sv. Benedikta, kterýž r. 1676 byl zbořen a na místě jeho vystaven v letech 1676—1682 nový chrám k počtě sv. Norberta. Za to kolleje Bernardinská čili cisterciácká zůstávala ve své podstatě, jak vznikla v letech 1636—1638, a rozšiřována teprv v 18. století.

Na společném gymnasiu a v arcibiskupském semináři vyučovali kněží z řádu hibernského, potom premonstráti a cisterciáci. Způsob vyučování lišil se od učení na latinské škole jesuitské, a jmenovitě co bohosloví se týkalo, byly mezi theologickou fakultou jesuitskou a učením v arcibiskupově semináři podstatné rozdíly. Přicházelo o to ke sporům, o nichž již častěji stala se zmínka. Ale celkem ochladilo se časem vášnivě nepřátelství a arcibiskupové za to, že ztratili téměř veškerý vliv na universitu vůbec a na bohosloveckou fakultu zvláště, byli svrchovanými pány ve svém semináři a nikdo jim v tom více nepřekážel. — Posluchačů mívali dosti, protože mohli po vysvěcení o své žáky dobře se postarati. Alumnů arcibiskupských bylo pravidelně 30, za arcibiskupa hraběte Jana Breunera rozmnožen počet jejich na 45, zvýšením příspěvků z tak zvané solní pokladny. Ostatní posluchači theologií byli vydržováni od svých řádů, hlavně od premonstrátského a cisterciáckého. Do škol latinských posílali také pražští sousedé děti své. *)

O školách městských a vesnických máme z první doby Leopoldova vladaření dosti hojné zprávy v relacích farářů k úřadu arcibiskupskému **). Viděti z nich, že škol vůbec bylo po

*) Viz V. knihu str. 969.

*) Viz Bílek, Statky a jmění, str. 399, 402. Některé zprávy z výpisků v archivu Harrachovském a arcibiskupském.

**) Uveřejnil je větším dílem Fr. Dvorský v listinné sbírce Paměti o školách od l. 1598 do r. 1616 s doklady starší i pozdější doby. Pocházejí většinou

skrovnu a pořádných ještě méně a že školy úplně byly podřízeny dozoru kněžskému, ano někde také i z důchodů farských učitel byl placen. Jinde obec nebo vrchnost dávala roční plat učiteli, místy užíváno k tomu různých nadání, jako špitálských a p. Platy učitelské byly chatrné, a vzdělání učitelů celkem tuze málo hovělo skutečné potřebě.

V Pelhřimově měl ku př. učitel 15 kop ročně (patrně míšenských) a jeho pomocník 8 kop, ve Vimperce měl 24 zl. od obce, 6 měřítka od vrchnosti, „akcidence“ za cvičení mládeže a platy z pohrbů, které se mu vyplácely týhodně. V Prachaticích dostával za funkce učitelské 16 zl., za funkce kantorské (pěvecké při kostele a obřadech církevních) rovněž 16 zl., za jedno fundací requiem bral 2 zl., a k tomu měl „akcidence“ za učení chlapců. Na některých místech dělil se učitel o plat s varhaníkem, někde (jako ve Vlašimi) mívál obědy u sousedů každý den, později třikrát v týdnu, maso však si musil dávat sám. V Bohdanečích měl učitel platu „málo“, byl živ jako z milosti, a když některé dítě metlou k učení doháněl, vypadl z lásky a nedostal nic.

Poměrně lepší byl plat v Pardubicích, kdež dostával učitel pro sebe a pro mládence z nadace Pernšteinské 91 zl. ročně, obec přidávala k tomu pro dva kolegy 32 zl. 40 kr. Mimo to dostával učitel v postě obědy. — Také v Turnově musily školské příjmy býti slušné, protože připomínají se čtyři učitelové. R. 1685 ovšem jeden z nich žádal, aby směl odejti do Bakova, protože prý Turnov čtyři učitele uživiti nemůže, a když jeden odejde, ostatním třem lépe se povede. *)

Ve vesnicích nemíval učitel plat na penězích, nýbrž obdržel ku př. od každého sedláka dvě čtvrtce, od chalupníka jednu čtvrtci obilí ročně. V Ledči dostával z každého statku 4 snopy. Ve Slaném, kde nebylo pro školu důchodů, ujali se vyučování Piaristé.

Dle toho, kdo na školu platil, řídilo se také ustanovování učitelů. Z pravidla největší slovo mívál při tom farář, někde sám jmenoval učitele, jinde dorozumíval se s obcí, nebo s vrchností. — Tuze špatné školy byly v Novém Městě nad Metují, v Roudnici, ve Velvarech, v Chrudimi.

Za učitele byli ustanoveni různí lidé. Studovaných bylo málo. O Heřmanově Městci zvláště se připomíná, že tamější učitel byl mistr svobodných umění, ale měl chudák za to jen 25 zl. ročně. Jinde, jmenovitě ve vsích, vpořádali školou řemeslníci a vysloužilí vojáci.

Vedle škol farních byly také školy soukromé a tu pak o žáky přicházelo k ostrým pŕtkám. V Mladé Boleslavi byla taková soukromá škola u měcká, a sousedé tamější posílali tam děti, poněvadž druhý učitel více pil než prý učil a ženě své dával děti zkoušeti, němčině pak prý se u něho nenaučili, protože sám neuměl. — Na nepořádné učitele byly zhusta stížnosti, že po hospodách se toulávají, s lidmi perou a jiné neplechy tropí.

Také mezi faráři a učiteli nebývala shoda. Děkán Čáslavský r. 1657 žaloval na učitele, že jest „osmolený ožralec, který ženu také sobě podobnou ožralkyni má.“ Obec musila však býti jiného mínění, protože učiteli svěřila, aby krále Leopolda, když skrze Čáslav jel, latinskou řečí vítal, což děkana nemálo pohněvalo. V Poličce žalovala obec (1657) na děkana, že „sobě mocně téměř celou školu, kterouž jim předkové pro cvičení mládeže vystavěti dali, osobil, toliko jednu světnici, v kteréž nyní mládež se učí a pŕl komůrky malé jen dole zanechal,“ takže učitel mimo dŕm musil bydleti. Kolem r. 1664 žaloval učitel Českobrodský, že ho tamější děkan beze vší slušné příčiny ze školy i s manželkou vyhnal a s kazatelnou v Přistoupimi za nepoctivého vyhlásil. V Načeradci opět stěžováno (1687), že farář neučí katechismu, takže děti v náboženství jen ledabyle se vzdělávají. Podobných žalob, nebo zase naopak nářků farářů na učitele jest v hojnosti.

Učitelé vyučovali počátkům čtení, psaní a počítání; náboženství čili, jak se říkalo, katechismu musil z pravidla vyučovati farář. Tomuto příslušel dozor nad učitelem a školou. Měl tam docházeti, buď sám nebo s místními dozorcí světskými, aby viděl, jak se mládež vyučuje, a zdaž se neučí ničemu proti církvi. O tom pak musili faráři podávati zprávy konsistoři. Z nich čerpáno jest naše vypravování a z nich také viděti jest, jak na mnohých místech farář učitele se zastával a jak oba těžce zápasili s neochotou a neuvědomelostí sousedstva. — Učitelem směl býti jen katolický křesťan a na faráři bylo, aby od každého přijal „vyznání víry“. Někde se to dělo, jinde ne, protože pravověrnost učitelova byla nepochybná a nebylo tudíž třeba zvláště ho zkoumati.

Odkazů ke školám viděti jest touto dobou po

z let 1676—1678. — Instrukce z r. 1671 pro kantory, subkantory a mládence školské v Kutné Hoře, vydaná jest tiskem v Mašínových Historkách učitelských (1886), str. 137 a násl.

*) Archiv Turnovský (1685, 25. února).

řídku, na nejvýše několik grošů dáváno chudým žákům na maso, nebo na obuv. Celkem bývalo na venkově ke škole dosti neochotv. a rodiče neradi tam děti posílali. Prospěch byl tudíž také nepatrný a v obcích bývalo dosti lidí, kteří ani čísti ani psátí neuměli. V Novém Městě nad Metují sám hejtman panství r. 1678 udělil obci ostrou důtku, napsav radním, že je úřadu zprostiti a novou radu osaditi nemůže, „poněvadž v městě málo měšťanů se nachází, kteříž čísti a psátí umějí a tudíž úřad obecní by zastávati mohli.“ I nařizoval dále, „aby sousedé dítky své doma přidržovali a po hospodách jim toulati se nedovolovali, do kostela a školy aby mládež pilněji posílali. tak aby nejen v bázni boží rostla, ale i tolik se naučila, aby obci své platnými službami v budoucnosti prospívati mohla.“

V Kutné Hoře vydána pro kantory, subkantory a mládence školní r. 1674 zvláštní instrukce, kteréž zajisté i jinde dle místních poměrů bylo užíváno, tak a nebo podobně. — Především se v ní nařizovalo, aby „officirové školní“ mládež nejen v učení literárním cvičili, ale též samospasitelné víře vyučovali; počátek ve čtení musil býti učiněn na katechismu a ti pak, kteří již čísti uměli, byli povinni dvakráte týdně učiti se částem katechismu na zpaměť.

Učitelové neměli „na hlavě své nic zakládati,“ nýbrž ve všem kutnohorského arciděkana a představené inspektory školní, co se školy i kostela týkalo, poslouchati. Dále předpisovalo se jim, aby byli pobožní tiší, stydliví, vystříhali se hospod, freje, a nedávali příležitost ke zlým pověstem; rovněž aby nedopouštěli se klevet, zlořečení, lání, a netropili různic mezi lidmi, nehráli na „krchové“ kůžky a neprováděli ve škole všelijaké hry; dále aby bez opovědi od školy se nevzdalovali ani na půl dne. Kdo by tak učinil, propadl pokutě.

Poněvadž pak dobrá škola „v kázni, prozřetelném způsobu, a otcovské vážnosti a bedlivém na všechny strany pozorování záležití“, tedy jest na učitelích, aby tyto stránky více pěstovali, nežli „křik, bití a mrskání.“

Co rozdělení tříd se týkalo, předpisovala instrukce, aby kantor a subkantor měli na starosti ty žáky, kteří v latinském čtení se cvičiti, inkoustem psátí a česky čísti budou; mláďenci pak učitelští měli vyučovati „slabikanty“ a „abecedantníky“. Pro psaní, počty a řeč německou měl zříditi se zvláštní „preceptor“, kterýž však také při učení českých čtenářů a slabikantů vypomáhati měl.

Mezi přední místa v obci náleží škola, praví

dále instrukce, a z té příčiny potřeba jest, aby náležitě byla čistěna zevně i uvnitř v učebních síních. Tyto měly se vyměsti třikráte za týden. Čištění školní zůstaveno „služebnsku školnímu, jenž vůbec mendlik sluje“, anebo „mláďencům těm zadním“ t. j. nejmladším pomocníkům a jako řka začátečníkům v řemesle učitelském. Také bylo dovoleno užívati starších dítek školních „za trest“ k vyčisťování učebních síní.

Co týkalo se kostelních povinností předpisovala instrukce: aby děti školní v neděli ráno sešly se do školy pomodliliy se, vyslechly evangelium a potom v páru šly do kostela. Odpoledne musily se zase sejíti do školy na katechismus, anebo na zkoušku, co si z kázání pamatovaly.

Učitelové byli povinni mti pohotově aspoň dva páry ministrantů a vyučovati děti kostelnímu zpěvu i hudbě. V kostele však nikdy se nesmělo nic zpívati, co napřed ve škole pořádně vyzkoušeno nebylo. Neboť „dobře spořádaná muzika“ k pobožnosti horlivě vzbuzuje, ale „muzikální chyby a neforemné skřípání“ mysl činí roztržitou. „Když pak učitelové žalují nad mrtvým tělem zpívati mají anebo při pohřbu se zučastňují, to nevyhnutelně zachovávají musejí, aby ne na pití a dršky napraní myslili a halabala zpěv odbývali, ale pobožně a tiše takovou posvátnou službu vykonávali.“

Konečně předpisovala instrukce Kutnohorská, kolik učitelové od dětí dostávají měli mimo plat od magistrátu a fundace. A sice na týden: od těch, kdož začínati budou abecedu, po 1 krejcaru, od slabikantů 1 kr., 3 haléře, od čtoucíh 2 kr., od těch, kteří psátí a počátkům latiny se vyučovati budou, 3 kr. Za učení zpěvu od každého žáka čtvrtletně 18 kr. a za učení hudbě rovněž čtvrtletně po 36 krejcarích. — Potom měli učitelové právo na vejce od rodičů a na dříví, kteréž však nesměli „školní oficirové“ do domů svých roznésti, nýbrž ve škole zanechati a dětem školním síně učební vytápěti.

Na Moravě poměry byly podobné, o čemž rovněž hojně zprávy se nám zachovaly *).

Vedle vyšších škol jezuitských (filosofických a latinských), které byly na Moravě všude tam, kde stály kolleje tovaryšstva Ježíšova, měli také

* Nejvíce dat nalézá se v obou topografích Řehoře Voyného, zvláště v topografii církevní (farní visitace z r. 1672). Všeobecné úvahy a hojně po různě roztroušené zprávy ve spisech D'Elvertových; pěkně sestavil veškeré zprávy o školství pobělohorském na Moravě F. A. Slavík ve spisu zhusta citovaném str. 210. a násl.

Piaristé v markrabství několik gymnasií, nebo seminářů, nebo filosofických škol, a to zejména v Mikulově, v Uherském Hradišti, v Lipníku, v Příboře a ve Staré Vodě. Dívčí ústavy byly na Moravě dva: v Brně pro šlechtické a měšťanské dívky od r. 1654, v Olomouci škola Voršilek od roku 1677. *)

Školy farní čili obecné byly ve všech královských městech a pak ještě ve 327 obcích. Tedy skoro jen jedna deseti na obci moravských měla ve druhé polovici 17. století školy, a to na mnoze chatrné. Učitelové, jako v Čechách, byli placeni někde z důchodů farských, jinde klášter, obec nebo vrchnost vydržovaly je, jinde opět několik interestů dohromady plat učitelský opatrovalo. Příjmy učitelské celkem byly malé, nepostačitelné.

V Uherském Brodě měl ku př. učitel ročně 30 zl., 4 míry pšenice a 4 míry ovsa, ve Dvorcích 28 zl. a 7 sáhů dříví, v Kyjově 16 zl. a potraviny, v Hustopeči 14 zl., 2 kopy obilí a 1½ míry pole, v Přerově 12 zl., v Tovačově od města 15 zl., od kostela 5 zl.; ve

vsích dostával z pravidla jenom naturalie, ku př. od každého sedláka 1 bochník chleba, za zvonění proti mračnům 75 snopů žita a tolikéž ovsa atd. Vedle toho patřil ovšem učitelům sobotales čili školní plat.

Lépe vedlo se těm učitelům, kteří měli nějaké vedlejší zaměstnání, jako varhanictví a kantorství čili zpěváci při kostele. Někde obstarávali učitelové obcím služby písářské. To vše ještě ušlo a nebylo nikterak proti důstojnosti stavu. Hůře bylo, kde učitel, aby se uživil, musel sáhnouti ke kostelnictví, nebo býti zvoníkem, anebo dokonce (jako v Medlově roku 1691) za nějakou náhradu chodil natahovat vězní hodiny.

Kdo učitele ustanovoval, není nikde jasně vysloveno, ale dá se mysliti, že měl při tom hlavní slovo ten, kdo jej platil, a že vždy také spolurozhodoval farář. Že učitelstvo tehdejší na Moravě nebylo lepší nežli v Čechách a že vedle vzdělaných

mužů také různí lidé velmi pochybné minulosti i charakteru a ještě pochybnějších vědomostí po vsích a městečkách učitelovali, o tom nelze v nejmenším pochybovati. Však také jejich platy byly podle toho!

O školách soukromých nemáme zpráv, za to však docela určitě o školách dle národnosti rozdělených, t. j. buď českých nebo německých. F.

Stavby XVII. a XVIII. věku: Kostel sv. Františka u Křižovnické na Starém městě v Praze.

*) Tak u Slavíka str. 211. Dle Volného Kirchl. Topographie I. 1. str. 253 uvedeny Voršilky do Olomouce teprve 1697. Byla tedy dříve škola nežli klášter, či jest někde chyba tisku?

A. Slavík spočetl, že v kraji Brněnském byly ve druhé polovici XVII. věku 54 školy české, 26 německých, v Jihlavském 26 českých, 6 německých, ve Znojemském 19 českých, 21 německých, v Olomouckém 40 českých a 40 německých, v Hradištském 57 českých, žádná německá, v Přerovském 29 českých a 9 německých. V moravských obvodech ve Slezsku bylo 9 škol jen německých. Celkem škol českých bylo 225, německých 102. K německým však přičísti se musí ještě asi 20 škol židovských.

Farář měl dozor nad školou i učitelem; v menších obcích sám, ve větších byli zajiště od obce ustanoveni ještě také světské dozorcové. Duchovní byl povinen vyučovati také děti v náboženství, anebo aspoň v neděli odpoledne choditi do školy na katechismus, aby viděl, jak děti nábožensky jsou cvičeny a zdaž učitel v tomto směru dosti činí svým povinností. Že také pravověrnost učitelovu musil zkoumati, rozumí se samo sebou.

Návštěvy škol byly špatné; děvčata vůbec do školy nechodívala, a z chlapců ne všickni. Následkem toho bylo v městech moravských i ve vsích hojně lidí, kteří čísti ani psátí neuměli; ano až do polovice XVIII. věku jsou na Moravě případy, že purkmistři a radní obcí byli beze všeho školského vzdělání.

Celkem vzato bylo tak zvané obecné školství v Čechách i na Moravě v bídném stavu. Děti naučily se nejvýše trochu katechismu, v ostatku bylo vzdělání, vyjímaje větší města, docela nedostatečné. A ta velká část obyvatelstva, která v mládí školu nenavštěvovala, neznala ani toho. Z této okolnosti dobře dá se vyložití obecný úpadek národnosti, literatury a veškerého smyslu pro idee vyšší. Lidé nemnoho lišili se od zvířat a při nedostatku školského a i také hlubšího náboženského vzdělání zkvetlo pověrečnictví měrou rozsáhlou. Největší hlouposti a banálnosti nacházely víry: doba čarodějnic byla v plném květu.

e) Biskupství Hradecké. *)

Otázka zřízení druhého biskupství v Čechách byla, jak víme, velmi obtížná. Obec Hradecká nepřála si míti biskupa a sice z různých příčin. Když dne 16. července 1653 místodržící dopsali Jindřichovi Kustošovi ze Zubřího, podkomořímu věnných měst, aby u Hradeckých přezvěděl, jak se hodlají zachovati

k myšlence, aby zřízeno bylo biskupství v jejich městě, Kustoš dle své povinnosti zeptal se rady Hradecké přímo a dodal jí také 3. srpna dopis místodržících. Královéhradečtí odpověděli Kustošovi již 5. a místodržícím 9. srpna.

Především šlo o to, aby se konstatovaly důchody Hradeckého arciděkana, kteréž dle návrhu vlády jistým způsobem se měly k biskupství přivtělit. Místodržící totiž Kustošovi sdělili, že sice vědí, kterak příjmy arciděkanské pozůstávají jen v ročním platu od obce odváděném, ale mínili, že by přece polovice mohla se dáti biskupovi a polovici že by mohl požívatí arciděkan, kterýž by zároveň obdržel jednu kanovníckou prebendu při novém biskupství. Dokud kanonikáty nebudou úplně zřízeny, měl biskup arciděkanovi pomoci nějakým farním důchodem, (aby mohl býti živ) a faru samu dáti spravovati kaplanem.

Hradecká obec k tomu odpověděla, že příjmy arciděkanské jsou pramalé, a poněvadž sousedé i to, co se nyní dává, s těžkem odvádějí, že obec právě jest odhodlána žádati za slevu. Neboť město za války 30leté bylo připraveno o všechny důchody a několikráte vypáleno tak, že prý ani stý díl obyvatelstva nemá; ti, kdož v městě zůstávají, jsou žebráci, kteří nemohou platiti ani sněmovní kontribuce a musí vězením nebo zabavováním šatstva z těla býti k tomu přidržováni. Dluhy obecní obnášejí 85 tisíc kop míšenských a zadrželých úroků jest skoro právě tolik, ne-li více, takže nebude-li uhozeno na zvláštní prostředek, město k dokonalé záhubě přijde. — Z těchto příčin prosili Hradečtí, aby ničím více obtěžování nebyli a žádali také p. Kustoše, aby u místodržících se přimluvil a nemožnost jejich k nějakým novým platům, které se zřízením biskupství nezbytně souvisely, na příslušném místě vyložil. *)

Přes tento odpor sousedů Hradeckých a docela nepochybnou chudobu jejich, i strach, aby snad s biskupstvím nová břemena se jim

*) Ku konci omluvili se Hradečtí, že píšou česky; činí tak proto, že „v městě žádné kvalifikované osoby, kteréžby přítomné přednášení naše dostatečně v řeč německou přeložiti mohla, se nenachází.“ — Dopisem tímto doplňuji vypravování své na stránce 179. Současný opis nachází se v archivu min. vyučování ve Vídni a byl mi zapůjčen p. F. Dvorským. Potom nalezl jsem starý opis v Královéhradecké knize Liber documentorum tertius, (chová se v c. k. listovním úřadě u krajského soudu), kterouž jsem podrobně prohlédl a mnoho z ní excerpoval. Krátký výtah jest též u Švandy. Dále Hradeck nad Labem, třetí měděný obraz, rozdlíl II. str. 173.

*) Viz str. 177 a násl.

neukládala, byli císař Ferdinand III. i kardinál Harrach odhodláni usaditi biskupa pro Hradecký kraj se sídlem v Hradci Králové. Vedle neshody o výživu jeho vyvíjel se také spor o to, kdo bude vykonávati právo podací. Papež chtěl je míti pro sebe a císař rovněž. Z té příčiny Ferdinand III., jak jsme vypravovali, již 21. ledna 1654 designoval ze své moci za biskupa Hradeckého Caramuela z Lobkovic, opata v Emausích a generálního vikáře arcibiskupa Pražského. K dalšímu naléhání dvora koupeno potom pro biskupství Hradecké z pokladny solní panství Chrástské s Uhřetivcem za 88.000 zlatých.*) Tím byla existence příštího biskupa zabezpečena a šlo toliko ještě o potřebné kanonikáty.

Caramuel z Lobkovic pokládal se za biskupa Hradeckého a čekal již jen, že bude u papeže zakročeno o jeho potvrzení. Ale zatím sběhly se všelijaké události. Po smrti Ferdinanda III. musilo se nějak působiti u mladého panovníka Leopolda I. proti Caramuelovi, a to záhy, snad při pobytu jeho v Praze 1657, anebo v Řezně, když jednalo se o volbu císařskou. Věc není zevrubně vyšetřena, ale tolik jest jisto, že již koncem r. 1657 se vědělo, že Caramuel biskupem v Hradci nebude, a že panovníkovi jiné osoby k této hodnosti byly odporučovány. Emauský opat, jakmile o tom zvěděl, napsal dosti ostrý dopis (1658, 12. února) arciknížeti Leopoldovi Vilémovi, v němž pravil, že počínání osob, které o biskupství se ucházejí, jest marné, protože on jest biskupem, a od krále Leopolda nechce ničehož, leč aby psal o potvrzení do Říma. Na důkaz svého tvrzení poslal arciknížeti opis listu Ferdinanda III., který na své ustanovení za Hradeckého biskupa měl, a žádal ho, aby se staral o jeho potvrzení u papeže.**)

U dvora Leopoldova vál však jiný vítr, Caramuelovi nepříznivý. Emauský opat měl sice

za přítele kardinála Harracha, ale nikoho více. Neměl přízně u českých místodržících, neměl ji v kapitole u sv. Víta, ani u mocného řádu jezuitského;*) a, což bylo nejpovážlivější, měl také od delšího času prudké spory s vlastními spolubratry v řádě benediktinském. Zajisté, že působením dvora stal se Caramuel biskupem v Campagně v Neapolsku, neboť myslilo se, že vzdá se potom hradeckého biskupství. On však nevzdával se a nemínil složiti hodnost, kteráž mu od císaře Ferdinanda III. z moci panovnícké byla udělena, nýbrž vždy staral se o potvrzení papežské, jehož doufal dosáti, protože nebylo proti němu námitek, a on sám pokládal se za vzor pravověrného katolíka. Žalob a intrik svých nepřátel vážil si málo.

Dá se dobře mysliti, že kardinál Harrach podporoval Caramuela v předsevzetí jeho, neboť ne bez jeho vlivu dosáhl Emauský opat od Ferdinanda III. designace na Hradecké biskupství. Avšak u dvora, ať již popudem jakýmkoliv, bylo rozhodnuto, že Caramuel biskupem v Čechách nebude a šlo jenom o to, aby se zřekl dobrovolně hodnosti své a vrátil list císaře Ferdinanda ze dne 21. ledna 1654. Možno dosti, že byl soukromě o to požádán a teprv, když ještě nepovolil, bylo nařízeno kardinálovi Harrachovi, aby sám ho přiměl k resignaci na hradecké biskupství.

Pražský arcibiskup nesměl vzdorovati vůli panovníkové a snad i papežově. Neboť v Římě naprosto nebyla vhod ukvapená designace Caramuelova za biskupa. Harrach tedy psal a sice do Campagně, kdež se tehdaž Lobkovic zdržoval. Neznáme obsah jeho dopisu, ale z odpovědi soudíme, že mu sotva šel od srdce. Rovněž nevíme, jaké důvody uvedeny pro resignaci, tušíme jen, že mezi nimi bylo také, že Caramuel není mocen českého jazyka. Důvod velmi spravedlivý a vážný pro biskupa diecese Hradecké; ale byl by sotva býval tehdaž uváděn proti Caramuelovi, kdyby z jiných příčin o přízeň velmocných pánů byl se nepřipravil.

Caramuelovu odpověď známe; má datum 19. října 1659.***) Jest plna ostrého sarkasmu a zračí se v ní vrchovatou měrou nechť ke

*) Summa tato opatřila se tím, že dávalo se od několika let z výnosu kassy solní 15.000 zl. stranou a z toho utvořil se fond, pro nová biskupství v Čechách.

**) Archiv ministerstva vyučování ve Vídni. Opis v zemském archivu v Praze. „Audio esse aliquos, qui ad Reginogradensem episcopatum adspirent, ac frustra, serenissime archidux: ego enim virtute diplomatis, cuius copiam subjungo, sum episcopus Reginogradensis et a Sua sacra R. Mte non episcopatus collationem sed solum literas ad summum pontificem pro confirmatione requiro.“ — Že list tento psán jest arciknížeti Leopoldovi Vilémovi, jest pouze moje domněnka, ale jak za to mám, správné, aneb aspoň velmi pravděpodobné.

*) Viz pojednání: Tak zvaná Idea gubernationis ecclesiasticae z času kard. Harracha, ve Věstníku král. Č. Spol. Nauk 1893.

**) Tištěna jest dle orig. po latinsky u Ruffra Čas. kat. duchov. 1833 str. 585, pak u Solafie Déjepis Hradce Králové str. 318; v českém překladě u Krásia Kard. Harrach str. 207. — I starší autoři, jako Berghauer, dobře ji znali.

skutku, který se přece státi musil. Caramuel resignoval na biskupství. Ale nezapomněl dodat, že za habsburskou dynastii dal v šanc život a proléval krev (r. 1648 při obležení Prahy), a nebylo prý mu tedy nesnadno i statky hmotné bez rozpaků ztratiti. „Neboť jestliže jsem byl vyznamenán nejvyšší poctou od otce (Ferdinanda III.), nutno mi snášeti u syna, v čem hřeší se proti mne nedostatkem vědomostí!“ „K čemu tedy sháněti důvody pro resignaci: postačí, když se rozkáže a stane se!“

Caramuela čekalo však brzo potom ještě jiné ponížení: vlastní spolubratři nechťeli ho míti déle za opata a složili ho z té hodnosti r. 1662. — Přičítáno to vlivu jesuitů, ale tuším, že docela nesprávně, neboť Benediktini nepotřebovali po delších sporech již nikoho, kdo by je k rozhodnému kroku byl nebdal. — Od té chvíle dohrál učený, ale dobrodružný Caramuel z Lobkovic úkol svůj v našich zemích úplně. V Itálii a ve Španělských přálo mu více štěstí.*)

Když Caramuel z Lobkovic donucen byl k resignaci na biskupství Hradecké, bylo již rozhodnuto, kdo bude na místě jeho k němu povýšen. Resignující sám dobře věděl, komu ustoupiti musil. Císař Leopold I. vyhlédl si za biskupa Hradeckého Matouše Ferdinanda Sobka z Bilenberka, kněze řádu benediktinského a toho času opata u sv. Mikuláše na Starém Městě Pražském.

Sobek**) byl rodu nízkého, ne šlechtického. Pocházel z Rajhradu na Moravě; otec jeho býval tam ve službách řádu benediktinského. Narodil se r. 1618. Studia konal v Broumově a v Olomouci, do řádu vstoupil r. 1638. Brzo dosáhl vysokých hodností a když se stal opatem u sv. Mikuláše v Praze (r. 1650), byl mnoho činným i politicky. Na sněmích zhusta se s ním setkáváme, neboť býval volen do četných a důležitých komisí. Jmenovitě byl v komisi visitační, která prováděla sčítání obyvatel, v komisi kolaturní a farské, a pak po několika let i nejvyšším herníkem zemským. Čím si získal přízeň dvora, nevíme; pouhé vě-

nování jednoho spisu králi Leopoldovi I. zřejmě nepostačilo. To dělali jiní také. Možno dosti, že byl vybrán za kandidáta biskupství, poněvadž na všechny strany nejlépe se zamlouval. Neboť, že schopným mužem byl, nelze pochybovati. A český také dobře uměl, ač psal již jazykem dosti pokaženým.

Zkrátka, r. 1659 bylo při dvoře již rozhodnuto, že Matouš Ferdinand Sobek z Bilenberka bude biskupem v Hradci a on sám dostal o tom nepochybně i písemné ujištění od císaře Leopolda I., kterýž jako otec jeho pevně toho dbal, aby právo jmenovati biskupy jemu bylo zůstaveno. Dne 1. května 1660 presentoval pak císař nového biskupa dvoru papežskému.*) Ale zde věc narazila na odpor příliš tuhý, aniž víme z jakých příčin. Sobek sám psal, že potvrzení se zdržuje, protože nelze najíti koncept bully dané na zřízení biskupství Litoměřického;**) ale tomu sotva on sám i kdokoli jiný věřil. Spíše zdá se, že otázka práva podacího působila veliké obtíže. Několik let nepřicházelo se ku konci, ač císař Leopold několikrát znovu o vyřízení žádal. Naposledy 25. března 1664. Toho roku vydána pak zakládací bulla pro biskupství hradecké, ale právě z ní jest viděti, že císař musil se odhodlati také k nějaké oběti, aby zachránil pro sebe právo biskupa jmenovati.

Několika let, které uplynuly mezi jmenováním biskupa Hradeckého a vydáním bully na biskupství, užito bylo k tomu, aby poněkud se upravily církevní poměry v Hradci, a aby se stalo opatření o výživu pro příští kanovníky. V prvním směru nepočínal si jmenovaný biskup Sobek příliš šťastně.

Arciděkanem v Králové Hradci byl od r. 1654 Pavel Žák, kterýž dle všeho těšil se z přízně obyvatelstva. Ale nový biskup s ním spokojen nebyl, aniž víme proč. Možno dosti, že věc souvisela s přáním vlády svrchu zmíněným, aby totiž arciděkan polovici svých důchodů věnoval biskupství, a za to stal se kanovníkem Hradecké kapitoly. Pravděpodobno jest také, že Žák neměl toho vzdělání, jehož biskup od kanovníků požadoval. Zkrátka, přišlo ke svárům a Pavel Žák, složiv někdy počátkem r. 1661 arciděkanství Hradecké, odstěhoval se v létě jakožto duchovní správce zprvu do Bydžova,

*) Přiznávám se, že v životě tohoto m. že ledacos není mi z dostatek jasným, zejména nevím, jaké vlivy působily na úplnou nemilost u Leopolda I. — Za to nepochybně jest, že opatství Emauské nesložil dobrovolně již za Ferdinanda III., jak se tvrdívalo, nýbrž že byl z něho složen. — Viz o tom nejnověji J. Svobodu ve Sborníku Hist. kroužku str. 118.

**) Píše se také Zoubek. V úředním „Catalogu Cleri“ připouštějí se oba způsoby psaní. Který jest správnější, nevím. Držím se „Sobku“ proto, že jsem v současných listech častěji tak viděl psáno. Ale ovšem také jsem viděl „Saubek.“

*) List v archivu ministerstva vyučování ve Vídni. Tam také urgencye. o níž doleji se mluví.

**) „Negotium Romanum brevi habebit finem, quia inventa est bulla seu conceptus bullae pro Leutomericensi episcopatu per congregationem de propaganda fide data.“

potom do Chrudimi. Příčiněním pak biskupa Sobka ustanoven byl ihned potom (od sv. Jiří r. 1661) za arciděkana v Hradci doktor bohosloví Jakub Zotines, jemuž svěřil biskup také vykonání všech příprav pro budoucí nastolení potřebných. Jmenoval ho v dopisech svým administrátorem.

Obec bouřila se proti Zotinesovi dříve ještě než do Hradce přišel. Především se proslýchalo, že nový arciděkan neumí česky, že nebude moci lidem ani kázáním, ani zpovědi sloužiti, a pak dokonce, že bude chtít větší plat. Dosavadní arciděkani měli 400 zl. a něco victualií. Zotines se vyjádřil, že musí obdržeti 700 kop míšenských. Pohnutí myslí v obci bylo takové, že sám biskup uznal za dobré zakročiti a sice českým dopisem (24. března 1661) velice mírným, charakteristickým pro něho i celou dobu. *) Zní takto:

„Slovutná a opatrná páni! Doslejšám, že by mezi nima pro resignování nynějšího p. arciděkana nějaký protivný myšlenky a mluvení vycházelo, jako by budoucí arciděkan satisfakci, jak s kázáním, tak i v zpovědi slyšením, dáti nemohl. nýbrž i se prohlašuje, že by větší plat chtěl vyhledávati. Moji milí! Nermuťte se, ani nedopouštějte takový myšlenky do srdce Vašeho. Já nepřicházím k Vám, abych ovčičky šklubal, anebo šklubat i dopustil, než abych je líbezně pásal, v duchu milosrdným a milostivým. Pravda jest, že tento p. arciděkan (Zak) dobrej, pobožnej jest, a mně milej; ale pobožnost při těch, jenž důstojenství biskupskému sloužiti mají, ještě něco více potřebuje. Tak já musím sobě osoby takový vyvoliti, který to veliké a nesnesitelné břemeno mně pomohou nésti, jakožto silný podpory. Já budu Vaším biskupem, otcem a pastýřem! Budou-li moji ministři a správcové, anebo jiní Vám ubližovat, ke mně budete míti outočiště, nebudou Vám dvěře zavřeny. Bude-li jaký nedostatek v službách božích, to já napravím, takže nebudete míti příčinu k nařkání. Ve všech věcech začátek těžký jest. Pročež, moji milí! Mějte tu ke mně důvěrnost, jakožto k budoucímu otcovi a pastýři duší Vašich: nezavedu Vás, nezarmoutím Vás, ale všechno všudy tak spořádám, že z toho potěšení a ne zarmoucení budete. To-liko mějte se mnou strpení a outrpnost s mýmá

*) Spory se Zotinesem dle Liber documentorum III. v c. k listovním úřadě při krajském soudu Hradeckém m. Částečně věděl o nich a některé listy, buď celé nebo ve výtažích, vytiskl i Švenda l. c. str. 232 a násl.

nynějšíma starostma a prací, až drobet to mé břemeno upevním a k nějaké stálosti přivedu.“

Po tomto dlouhém, zajisté vřelém a přátelském úvodu, oznámil však biskup Hradeckým pevnou vůli svou, že od sv. Jiří arciděkanem a biskupským administrátorem u nich bude Jakub Zotines, kterýž všechno řídití bude, co služeb božích se týče. Biskup ubezpečoval obec, že na plat nebude chtít ani o krejcar více, než co dřívějším arciděkanům se dávalo. *)

Hradečtí však zůstali při svém a v odpovědi ze dne 11. dubna 1661 opět poukázali k tomu, že Zotines není rozený Čech a česky neumí, a že mu více nežli 400 zl. dáti nemohou. Avšak i jiný strach zmocnil se ještě obce Hradecké.

Jest povědomo, že královská města proto na mnoze nechtěla míti ve svých zdech biskupy, poněvadž se obávala, že by mohla snadno přijíti o své svobody a státi se poddanými městy biskupskými. Strach tento v tehdejší době nebyl docela bez příčiny a Budějovičtí ku př. přímo tuto věc udali za důvod, proč nechtěli, aby jejich město stalo se sídlem biskupským. **) — Hradečtí sice neprojevali obavu o své svobody, ale o své — živnosti. S hrůzou totiž dozvěděli se, že Litoměřický biskup při své residenci vystavěl si pivovar. Toho se zalekli, protože výnos z piva byl u nich, jako ve všech královských městech, největším zdrojem obecních příjmů. Aby tak nyní Zotines anebo později biskup také stavěl pivovar, způsobil jim těžkou soutěž a připravil je o největší zdroj výdělků! Jesuitská kolej jim bez toho působila s vařením piva těžkosti a proces o to trval již mnoho let.

I neopomenuli Hradečtí věc tuto biskupovi vyložití a žádali ho, aby jim za sebe i své nástupce dal ujištění, že pivovar v obci nepostaví.

Lze pochybovati, že by byl Sobek Hradeckým po vůli učinil, ale jinak zdá se, že strach jejich dobře chápal. Neboť již 13. dubna byl osobně v Hradci, upokojoval sousedy všemožně a přimlouval se také u podkomořího, aby zbíd-nělým věnným městům, k nimž i Hradec se počítal, kontribuce byly uleveny. — Hradečtí se upokojili. O dobré vůli biskupově nebylo nyní nejmenší pochybnosti, ale když za ad-

*) V listě stojí: „Co se dotýče jeho služby, nic jiného, ani více nežádám, než co prvnější měl; toliko místo peněz, by se i v o dávalo.“ V tom jest nepochybně přepsání a má se rozuměti (dle pozdějších událostí), že místo obvyklých victualií měl Zotines dostávat pivo.

**) Viz str. 179.

ministrátora svého zvolil Jakuba Zotinesa, volil špatně, jakož za nedlouho se ukázalo.

Zotines jedva že do města vkročil, počínal si nepokojně, což bylo při nejmenším nemoudré, neboť musil přece vědět, jaká nechuť od počátku proti němu byla. Především začal pro sebe a potřebu svých dvou kaplanů a čeládky vařit pivo, a protože na děkanství neměl k tomu místa, činil tak ve škole. Obec mu to zapovídala, a on se hájil dosti prudce, že nestává pána, který by mohl zameziti, aby někdo pro svou domácí potřebu trochu piva si neuvařil, neboť taková despocie a tyranství byla by prý proti přirozeným zákonům. Sliboval ostatně, že ani žejdlík z piva svého neodprodá a omlouval se, že proto vařil mimo děkanství, poněvadž tam místa nemá. — Obec replikovala, že při svém zákazu stojí, protože žádný z předešlých arciděkanů nic podobného nečinil, a když se jeden k zavádění novot strojil, že arcibiskupská konsistoř mu to zapovíděla. Co se vaření ve škole týče, připomněli Hradečtí Zotinesovi, že arciděkan má nad školou toliko dozor, zdaž se v ní něčemu bludnému neučí, ale jinak, že jest to stavení obecní, obci patří pod správu, a že neměl a nemá práva „pivovar“ si z ní zřizovati. — To všechno sběhlo se na konci r. 1661.

Dobré vůle tím nepřibýlo. Ač Zotines potom zanechal vaření piva, nalezly se brzo příčiny k novým sporům. Jest pravda, že známe více jenom žaloby na něho a méně jeho odpovědi, ale, když i ledacos jest nadsazeno, z celku poznává se, že administrator nepočínal si moudře, což uznávalo se také při úřadech církevních.

Během r. 1662 žalovali Hradečtí na Zotinesa u podkomořího i u arcibiskupa, že chudým vdovám role odňal a jich užívá, že přese všechny velmi slušné příjmy, kteréž vypočetly, *) žádá velikou štolu, až 100 zlatých za pohřeb, že nehledí na staré zvyklosti a na stará privilegia, při všem počíná si libovolně, ano i lidi ze služeb kostelních vyhání dle svého zdání atd. Za největší hřích však znovu mu vytýkali, že nemůže lidem v náboženských potřebách posloužiti pro nezualost češtiny („ob imperitiam linguae bohemicae“), a poněvadž propustil ka-

*) Měl dle toho: 100 korců vejsevu v Lochenicích a grunty v Opatovicích; „desátku dosti velkou summu, štolu, která s jinými přínosy na 600 počítati se může, platů 400 zl.; žita 26 korců, pšenice 3 korce, ječmena 5, hrachu 2, prosa 3 korce; soli 2 bečky, prasata 2, kapři 2 centnyře a štik jeden centnýř; másla 120 liber, 60 slepic, 6 kop vajec a dříví pro potřebu dostatek dodávaného.“

plany, mohlo prý by snadno se státi, že by někdo musil zemřít bez poslední útěchy, protože jmenovitě v noci nikoho nelze se dovolati.

Zotines bránil se proti těmto žalobám částečně s prospěchem, částečně však tak, že bylo viděti, kterak není vskutku všecko v pořádku. Obec replikovala a ještě rozhodněji neschopnost jeho k duchovní správě vykládala, nežli prve. V první žalobě byl také výrok, že administrátor často doma nebývá; Zotines se vymlouval, že pro potřeby biskupa a biskupství vyjížděti musí. Obec replikovala, aby si ho biskup tedy živil, když pro něho jezdí. Na konec žádali Hradečtí, aby novým pastýřem byli opatřeni.

Nechuť k Zotinesovi a nerozumné jeho chování způsobily, že i také poměr k biskupovi se velmi zakalil. Když téhož roku (1662) biskup Sobek přijel do Hradce a koupil dům hrabat Gallasů pro residenci biskupskou, obec proti tomu protestovala, protože jiné místo (vedle arciděkanství) pro residenci byla vyhlédla. Protest sice nespomohl, ale stavba biskupského příbytku se pozdržela.

Toho roku (25. dubna 1662) zakoupen také statek Skály, blíže Police, za 20 800 zl. rýnských od hraběte Viléma z Kolovrat; panství toho mělo býti použito k výživě tří kanovníků Hradeckých. Čtvrtý kanonikát založil ze jmění svého bohatý děkan Chrudimský Jan Vojtěch Švanda, *) poslední vůlí dne 17. listopadu 1662 od konsistoře pražské potvrzenou. Když pak brzo na to zemřel, dostal se na jeho místo do Chrudimi, při sklonku r. 1662 Pavel Žák, bývalý arciděkan Hradecký.

Pátý kanonikát Hradecký měl býti zřízen z arciděkanství tak, aby arciděkan byl kanovníkem a farářem městským zároveň. Ale proti tomu obec Hradecká podala protest až do Říma (v polovici 1663), žádajíc o zachování podacího práva české královny nad věnnými městy, mezi nimiž Hradec první místo držel. Také tento odpor byl překonán, ale kanonikát arciděkanství zřízen přece potom tím způsobem, že stanovisko obce Hradecké do jisté míry se uznalo. Šestý kanonikát konečně měl býti zřízen z úspor pauství Skalského tak, že ku př. po smrti jednoho ze tří prvních kanovníků, částka na něho vypadající, až do doby nového obsazení dávati se měla na stranu, aby vznikl kapitál, z jehož úroku by šestý kanovník mohl býti živ.

*) Tak u Krásly str. 210; Švanda (str. 246) píše „Schwandle“ a zevrubně o něm i jeho odkazu promlouvá.

Zatím boj mezi obcí Hradeckou a Zotinesem trval dále, až konečně, nepochybně následkem žalob podaných arcibiskupovi, Zotines byl před Velikonočními svátky r. 1663 volán do Prahy, resignoval na svůj úřad a slíbil odstěhovati se o sv. Martině. Arcibiskup sám o tom Hradeckým podal zprávu, z čehož viděti jest, kterak i v těchto místech nahlíželo se, že Zotines v Hradci zůstati nemůže. Ale obec se neupokojila, protože se proslýchalo, že biskup Sobek přes to pozdržeti chce Zotinesa v Hradci až do svého nastolení. Proto Hradečti s novým steskem utekli se k podkomořnímu, a když Zotines o svatodušních svátcích 1663 jel do Vídně se žalobami na obec, poslala ona císaři i císařovně rovněž své stížnosti proti nenáviděnému arciděkanovi, pravíc v nich, že Zotines za celý čas pobytu svého v Hradci ani jedenkrát nekázal, ale za to s lidmi se hrdlil a je bil. Proces mezi stranami vlekl se sice ještě dlouho, Zotines však vskutku v určený čas z města se vystěhoval. Biskup Sobek jmenoval ho již počátkem září správcem statku Skalského až do té doby, než stvrzovací bulla přijde a kanonikáty se zřídí. Ale Zotines i v tomto úřadě sklamal důvěru svého příznivce.*)

Správcem arciděkanství jmenován byl až do příchodu biskupova Františkán P. Matouš Strugius. Hradečti marně usilovali, aby nebyl usazen pouhý administrátor, nýbrž arciděkan, rovněž marně prosili o bývalého duchovního správce svého Pavla Žáka, nyní děkana v Chrudimi.

Zatím v Římě záležitost biskupství Hradeckého blížila se ke konci. Císař Leopold, aby právo jmenovací pro sebe podržel, slíbil k biskupství dáti ze svých prostředků 30.000 zl. k snazšímu obživení biskupa a pro nejprvnější potřeby biskupství (byty atp.). Ve skutečnosti dáno však jen 14.000 zl. — Dne 10. listopadu 1664 vydána byla od papeže Alexandra VII. základní bulla pro biskupství Hradecké a téhož dne potvrzen také od císaře jmenovaný biskup Matouš Sobek z Bilenberka.

Bulla Hradecká**) podobá se Litoměřické. Popisuje se v ní Králové Hradec jakožto město velké („in longitudinem patet ad quadringentos in latitudinem vero ad trecentos circiter passus“),

*) Viz Švenda I. c. str. 260 a rozdil III. str. 54. Švendova poznámka jistě zakládá se na staré zprávě listinné.

**) Pověřený současný opis v archivu ministerstva vyučování ve Vídni. Delší nebo kratší doslovné výtahy u Berghauera, Protomartyr, u Rohna Antiquitates, u Švenda Hradec Králové, a u četných novějších spisovatelů.

starožitné, zdravé, a zejména k tomu příhodné, aby odtud víra křesťansko-katolická rozšiřovati se mohla. Protož papež vyloučil obec i kraj z arcidiecese Pražské a povýšil „městečko“ (oppidum) Hradec za město (in civitatem), kraj Hradecký za diecesi, arciděkanství chrám sv. Ducha za katedrální, zřídil zde biskupství, jehož právomoc rozprostírala se po celém velkém politickém kraji Hradeckém. K biskupství tomuto přivtělil panství Chrast, ustanovil aby kapitola měla šest kanovníků a aby oněch 30 tisíc zlatých, které císař Leopold novému biskupství věnoval, k dobru jeho bylo využito. Právo metropolitů vykonávati bude v Hradecké diecesi a nad Hradeckým biskupem vždy arcibiskup Pražský; jmenovati pak biskupa Hradeckého přísluší císaři Leopoldovi I. a nástupcům jeho, králům českým, ovšem pokud zůstanou věrni víře katolické a poslušni římského papeže.

Kralohradečti blahopřáli prvnímu biskupovi svému, aby měl jiné, lepší „vdechnutí od P. Boha, nežli posavad od p. Zotinesa.“

Dne 15. března 1665 byl biskup Matouš od kardinála Harracha v chrámě sv. Víta posvěcen a 27 t. m. žádal arcibiskup místodržících, aby nový biskup Hradecký za přítomnosti císařských komisařův slavně byl installován*). Biskup odejel do Chrasti, kdež 22. července jmenoval a installoval první kanovníky Hradecké. Bylo jich pět a Jakub Zotines zaujímal mezi nimi první místo. Šestý kanovník jmenován teprve v dubnu 1666.

Dne 29. července 1665 vjel pak biskup Matouš velmi slavnostně do Hradce a vykonáno jeho nastolení. Přítomni byli jemu z tehdejších výtečníků také Bohuslav Balbín a Jiří Cruger. Nazejtří dne 30. července sestavena konsistor a třetí z kanovníků, doktor bohosloví Václav Bílek z Bilenberka, jmenován byl generálním vikářem diecese.

Trvalo však ještě dosti dlouho, než všechno bylo jak náleží spořádáno. Na zařízení semináře dle předpisu koncilu Tridentského pomysli se nemohlo pro nedostatek důchodů. První biskup vydržoval toliko čtyři studující na svůj náklad v semináři jezuitském v Králové Hradci, kteří ku kněžství se připravovali. K samostatnému semináři biskupskému pro výchovu světského duchovenstva přišlo teprve počátkem 18. století.

Roku 1667 dne 25. října zemřel arcibiskup pražský kardinál Harrach a nástupce jeho, Jan Vilém hrabě z Kolovrat Libšteinský, v listopadu téhož roku jmenovaný, zemřel již příštího roku

*) Dopis v arch. min. vyučování ve Vídni.

(1668) dne 31. května, dříve ještě, než posvěcen a nastolen byl. Císař Leopold I. jmenoval tedy arcibiskupem Pražským Matouše Sobka z Bilenberka, prvního biskupa Hradeckého, a sice již 10. června 1668. Potvrzení papežské došlo brzo a Matouš Sobek byl 4. května 1669 do arcibiskupské residence pražské uveden a nazejtří installován.

Biskupství Hradecké zůstávalo zatím neobsazeno. Kanovníci pouštěli anebo přijali jiná místa; ti, kteří zbyli, utkali se ve spory o obsazování arciděkanství a v prudký hněv s koleji jesuitskou, takže nastal úplný rozklad. Správcem diecese byl kanovník Václav Bílek.

Císař sice již r. 1668 jmenoval nového biskupa, 24letého hraběte Jana Fridricha z Valdštejna, kterýž však především žádal*), aby všechny prebendy, kteréž drží, nebo jichž ještě dosáhne, směl si ponechat i vedle biskupství Hradeckého, aby mohl snáze býti živ**). Neboť Hradecké biskupství bylo chudé a po odchodu biskupa Matouše spustlo ještě více. Zdali se císař u papeže ve smyslu Valdštejnovy žádosti přimlouval, nevíme. Jisto však jest, že nový biskup dal se posvětit teprve 4. března 1674 v Praze, a do své residence vůbec nepřišel. Neboť nechvátal příliš. A když pak již k cestě do Hradce přípravy konal, zemřel najednou (28. dubna 1675) arcibiskup Pražský Matouš Ferdinand Sobek z Bilenberka, a císař Leopold I. jmenoval v květnu téhož roku nástupcem jeho biskupa Jana Fridricha z Valdštejna, muže tehdy sotva 31letého, z něhož vyvinul se pak znamenitý a odhodlaný arcibiskup Pražský.

Biskupství Hradecké, jenž svého druhého biskupa ani nespátřilo, opět bylo osiřelé. Třetím biskupem v Hradci jmenován byl potom (v lednu 1676) pražský kanovník a probošt u Všech Svátých, doktor obojího práva Jan Křištof Svobodný pán z Talumberka, kterýž v listopadu téhož roku dosáhl papežského stvrzení, o něco později i posvěcení od arcibiskupa Pražského. Teprve dne 23. října 1677 přijel do Hradce Králové, kdež nazejtří byl installován.

Biskupství Litoměřické, rovněž jako Hradecké, po dlouhém, těžkém jednání bylo zřízeno, ale dostalo hned za prvního biskupa Maximiliána Rudolfa ze Schleinic, muže výtečného jako kněze, člověka i vlastence, kterýž téměř 20 let nově zřízenou diecesi spravoval, pevně základy pro příští dobu položil a ve všem

pořádek zavedl. Nebylo ani zde bez přemnohých těžkostí, celkem však diecese Litoměřická brzo přišla do ustálenějších poměrů.

V Hradecké diecesi tomu tak nebylo, pro prudké nesnáze vzniklé před nastolením prvního biskupa a pro rychlé střídání vrchních pastýřů za sebou, z nichž hned druhý biskup vůbec ani do Hradce nepřišel. — Nová diecese byla plna sporů, půtek a nesnází*). Některé spory vyřízeny sice z moci císařské za doby Valdštejnovy, jako ku př. dlouhý proces o právo dosazovati arciděkana, kterýž byl zároveň kanovníkem kapitoly Hradecké. Císař rozhodl při tu (1674) proti biskupovi tak, že císařovna jakožto královna česká měla právo udělit kanovníckou hodnost v Hradci Králové té osobě, která jí od obce Hradecké jmenována bude a kteráž by vedle kanovníctví duchovní správu a farský úřad v městě zastávala a od obce za to placena byla. Císařovně tedy zůstalo právo patronátní, či ustanovovací a obci Hradecké právo jmenovací, (jus nominandi) toho kanovníka, který byl zároveň arciděkanem v městě. Biskupovi příslušelo toliko právo potvrzovací.

Jiné spory mezi hodnostáři církevními, mezi kněžstvem světským, a řeholním, mezi městem a biskupy, kteréž právě tolik zlé krve působily jako pře o arciděkana, nedocházely dlouho vyřízení nijakého, takže může se říci, že diecese Hradecká do ustálenějších poměrů začala přicházeti teprve při sklouku 17. a při počátku 18. století.

Vývoj zahraničných událostí až do války s Turky (1661—1664).

Jako válka švédsko-polská (1657—1660), skončená mírem Olivským ze dne 3. května 1660 měla na vnitřní vývoj zemí našich nepopíratelný vliv, jmenovitě co zřízení vojenského a souvislé s tím politiky finanční a berní se týkalo, rovněž tak nezůstávaly pozdější události zahraničné a válečné bez důležitých následků pro naše země.

Poslední říšský sněm sešel se v Řezně v červnu 1653 a zasedal až do 17. května 1654**). Toho dne byl rozpuštěn a sice proto, že císař Ferdinand III. viděl příkře vystupovati proti sobě rod Brandenburský, kterýž byt neformálně

*) List de dno. 7. srpna 1668 v arch. min. vyúčování ve Vídni.

**) Byl kanovníkem ve Vratislavi a v Olomouci a velmistrem křižovnickým v Praze.

*) Piše o nich se vzácnou upřímností a svědomitostí exjesuita F. Švenda, v tak zvaném „Třetím měděném obraze paměti Králové Hradce“ v rozdílu II. a III.

**) Viz shora str. 278 a násled.

tož skutkem zmocnil se vedení tak zvaného sboru evangelického („Corpus evangelicorum“) a založil politiku svou na tom, aby na všech stranách oslaboval moc rodu Habsburského. Císař nevidal tudíž pro sebe v Řezně nijakého prospěchu více, rozpustil říšský sněm, ale neuzavřel jej, nýbrž odročil na dvě léta, takže měl se sejít znovu v květnu 1656. Ale nesešel se, protože nebyl svolán.

Volbou Leopolda I. za císaře římsko-německého (1658), mohutným vystupováním kurfiřta Brandenburského Fridricha Viléma, a utvořením rýnského spolku (1658) s tendencí proticísařskou, pod vedením Jana Filipa ze Schönbornu, kurfiřta Mohučského, nastala veliká proměna v říši. Rod habsburský zajisté dobyl vítězství, že dovedl při volbě císařské opanovati pole a zvítěziti nad nebezpečným protivníkem, ale to také bylo všecko. Neboť císař jinak byl bez moci, a nemohl vůli svou — povznést habsbursko-katolické interesity — ani v nejmenším prováděti, proti Brandenbursku, za nímž stál Corpus evangelicorum, a proti rýnskému spolku, který především směřoval k tomu, aby říšští knížata všecku moc strhla na sebe. Proto také neměl se Leopold I. k tomu, aby říšský sněm svolal, ač býval o to upomínán dosti ostře a výmluvně.

Záležitosti říšské vedla tudíž vedle císaře tak zvaná „říšská deputace“, výbor to od posledního říšského sněmu zvolený, který měl právo některé od sněmu nevyřízené věci dokonati a pak předlohy pro příští sněm připraviti. Říšská deputace skládala se z polovice katolíků a z polovice protestantů. Předsedou byl arcibiskup-kurfiřt Mohučský, kterýž svolal deputaci k sedění do Frankfurtu hned r. 1655, tedy za rok po posledním rozpuštění říšského sněmu. Ale mnoho práce nevykonala, protože členové mezi sebou všelijak se nesnášeli, a císařská vláda jí nepřála, zmohutnění jejího se obávala, a tudíž také dle možnosti jí překážela.

Po volbě Leopolda I. „říšská deputace“ nabyla postavení mocnějšího, protože její předseda byl zároveň předsedou rýnského spolku, jehož výbor měl sídlo rovněž ve Frankfurtě. Císař vynasnažil se odúiti praesidium v deputaci kurfiřtovi Mohučskému a nařídil tedy, aby deputace odstěhovala se do Řezna a zde sedění svá odbyvala. Tím měla býti aspoň odtržena od výboru spolku rýnského. Avšak rozkazu císařského nebylo uposlechnuto: jen několik členů deputace šlo do Řezna, ostatní i s předsedou zůstali ve Frankfurtě. Politický konflikt, který z toho vznikl dal se odstraniti

jen svoláním říšského sněmu, neboť jakmile ten se sešel, činnost říšské deputace sama sebou přestávala. Na císařském dvoře dlouho váháno; ale když konečně hrozivě bouře v Sedmihradsku i v Uhrách nutily k válce, a bylo na ni třeba peněz, musily svolati se sněmy všude, kde byla naděje na nějakou berní válečnou. Tudy císař Leopold 8. února 1662 vypsál říšský sněm do Řezna, kterýž se měl sejít 8. července toho roku, ale skutečně byl zahájen teprv 20. ledna 1663, jakožto pokračování říšského sněmu z r. 1654.

Císař žádal o pomoc proti Turkům. Byl to požadavek velmi populární, protože v obecnstvu se všude ozývali hlasové, aby konečně již jednou tento arcinepřítel křesťanů byl dokonale poražen. V současné literatuře pozorovati bylo totéž smýšlení. — Ale říšský sněm měl prozatím jiné starosti, neboť od devíti let nebyl pohromadě a látky nashromáždilo se v hojnosti. Když v prosinci r. 1663 císař Leopold osobně přijel do Řezna, nebylo ještě o berní rozhodnuto pranic a teprve potom stalo se snesení, aby se postavilo pro císaře do vojny turecké 30 tisíc mužů. Ve skutečnosti nesešlo se jich ani 20 tisíc. Ale vedle této říšské pomoci dali někteří kurfiřti a knížata také ještě pomoc z vlastní země, jako Ferdinand Maria, kurfiřt bavorský a Fridrich Vilém, kurfiřt brandenburský. Rýnský spolek, jehož členem toho času byl také již král francouzský, nabídl rovněž císaři pomoc, chtěje vystoupiti jakožto moc docela samostatná, od říše i od císaře neodvislá. Na dvoře vídeňském bylo z toho leknutí. Neboť přijme-li se pomoc, uzná se existence Rýnského spolku i oprávněnost jeho, aby samostatně vystupoval i v zápletkách zahraničních. Nepřijmouť pak armádní sbor francouzsko-porýnský bylo při bídě ve Vídni panující rovněž těžko. A proto na konec se nabídnutí přijalo*).

Všecka tato pomoc, říšská, kurfiřtská i rýnského spolku přišla tentokráte ještě v čas a účastnila se velikého polního tažení proti Turkům r. 1664. Před tímto rokem byl ovšem císař s válečnými silami i s peněžitou pomocí odkázán toliko na země vlastní.

Jedna z příčin, pro kterou v Němcích tak liknavě pomoc proti Turkům se povolovala, byl strach, aby císař neužil jí k potlačení protestantismu v Uhrách. A strach tento nebyl tak docela neoprávněný. Sice království Uherské,

*) Velmi stručně dle Erdmannsdörffera, Deutsche Geschichte vom Westf. Frieden bis 1740, I. str. 347 a násl.

jak zevrubněji jinde jsem vyložil, ve příčině náboženství docela mělo se jinak nežli země koruny České a země Německorakouské, a to proto, že r. 1645 vymohlo si úplné uznání svobody pro konfessi augšburskou i helvetskou. Ale zmínil jsem se již také, že za Leopolda I. děly se přes to pokusy o převedení celých Uher do lůna církve katolické, kteréž souvisely s obecnou reakcí proti nekatolíkům ve všech zemích císařských a s politickými běhy království Uherského.

Dle úmluv, uzavřených v Linci mezi stavy a králem, měl i poddaný lid v Uhrách právo svobodného sebeurčení ve věcech víry a nebylo dovoleno vrchnostem, aby své poddané k čemukoliv nutily proti vůli jejich. Největší spor býval o kostely, původně katolické, při začátku luteránské a nebo helvetské reformace, v těch místech, kde tato vyznání nabyla většiny, katolíkům odňaté, ale potom zase za doby, když vysoká šlechta se pokatolicovala a své poddané k víře katolické nutila, luteránům nebo helvetům pobrané a třeba i menšině katolického obyvatelstva navracované. O těchto kostelích přijato v Linci ustanovení, že na nejbližším uherském sněmu buď se bude hledati mezi stranami přátelského o ně dohodnutí a narovnání, anebo že císař rozhodne tak, aby evangeličtí stavové neměli příčiny ku stížnostem. Které konfessi bude přičten kostel, té příslušeti bude také fara a veškeré zádušní jmění k ní i ke chrámu náležité. Na příště žádné konfessi žádný kostel neměl býti násilím brán, nýbrž vždy ve sporech o ně hledána cesta práva a mírného dohodnutí.

Nejbližší uherský sněm sešel se v Prešpurku 1. května 1646. Katolíci proti linecké úmluvě protestovali, nechťce ji uznati, protože na svých statcích právo katolické reformace chtěli míti vyhrazeno bez výminky. Císař sice nařídil zvláštním reskriptem ze dne 22. října, že linecké úmluvy zůstanou v plné platnosti, čímž odpor katolíků byl zlomen, ale ještě ne pokoj zjedнан. Evangeličtí stavové žádali, aby oběma jich konfessím navrátilo se 400 kostelů, v nichž odhývaly se dříve služby boží po lutersku nebo helvetsku, a které v posledních letech byly od katolických vrchností těmto konfessím odňaty a dány katolíkům. O tento požadavek evangeliků vznikla veliká bouře, že až se zdálo, že sněmovníci k mečům sáhnou; na konec rozhodl spor sám císař a sice tak, že evangelikům nabídnul zprvu 20 a když nepřijali, tedy 90 kostelů (10. února 1647), ale tento zvýšený počet s výslovným podotknutím, že jest to vše, co udělati může a dále že nepůjde.

Evangelíci se tedy spokojili. Hned vyjmenováno oněch 90 míst, v nichž kostely se měly navrátiti protestantům a zvoleny smíšené komise, které měly převod provést. Jednalo se větším dílem o kostely, které přiřknuty konfessi reformované, čili helvetské. V těch místech, kde se návrat kostelů pro nekatolické konfesse docíliti nedal, povolil sněm poddaným, aby volně směli nové kostely, fary a školy stavěti, a vrchnost byla povinna vykázati jim v krátké lhůtě místo k stavbám těmto a nepožadovati z něho žádných daní.

Vyplnění těchto výminek mělo své obtíže. V 16. století nejen luteranismus, ale hlavně učení Kalvinovo (reformované) slavilo v Uhrách veliké triumfy. Stav katolické církve byl den ode dne horší a katolická vláda ze strachu před Turky měla v církevních věcech obtížnější postavení, nežli ku př. v Čechách a na Moravě. Také příkré kroky vládních kruhů katolické víře i straně více škodily nežli prospívaly.

Ponenáhle zotavování po dlouholetém úpadku pozorovati lze v uherské katolické církvi od l. 1561 t. j. od toho roku, kdy arcibiskup Ostřehomský Mikuláš Olah uvedl do Trnavy první jesuity. Dlouho se jim nevedlo a odkázáni byli toliko na činnost kazatelskou a misijnářskou. Za císaře Rudolfa II. rozšířili se již jesuité více po zemi, zakládány kolleje a v nich školy, hlavní to základ vši jesuitské činnosti reformační. Směřováno k tomuž, jako všude jinde, aby se vychovala nová rozhodně katolicky smýšlející generace, která by pak sama pustila se v zápas s „vírou německou“ i „maďarskou“ t. j. s luteranismem i s učením reformovaným. Ale zápas v Uhrách byl těžší, než kdekoli jinde. — Již po dlouhém boji počátkem 17. století jesuité pevně se usadili v Košici, již zde obdrželi hlavní faru a měla v brzce stavěti se veliká kolleje: když vypuklo Bočkajovo povstání a všecko vzalo za své. Jesuité ztráceli i čeho dříve nabyli a stěhovali se do Bavor, kdež chtěli vyčkati příznivější chvíle, aby opět mohli se navrátiti.

Věrným přítelem Jesuitů uherských byl v této době arcibiskup Ostřehomský František Forgáč, a nejvěrnější i nejvydatnější podpůrce jejich snah vyrůstal v rádci arcibiskupském Petrovi Pazmanovi, Maďarovi nízkého rodu a kalvinského náboženství, který v jesuitské škole stal se katolíkem a pak se zápalem konvertity vstoupil do tovaryšstva Ježíšova a byl největším fedrovníkem jeho úmyslů. Pazman zůstal při tom věrným synem svého národa a literární činností maďarskou bojoval vydatně proti luteránům a kalvinům. Pokud byl živ pa-

latín Jiří Thurzo, náčelník protestantů v zemi, nebyl boj snadný, protože Thurzo snažil se dáti církvím nekatolickým pevnou organizaci, ale po jeho smrti (1616) stal se palatinem horlivý katolík Sigmund Forgáč a krátce před tím dosazen za Ostřehomského arcibiskupa Petr Pazman! Teď pracováno proti nekatolíkům s napjetím všech sil a s velikými prostředky.

Avšak rok 1618 hrozil opět všechny výsledky zničit. Povstání české způsobilo mocné hnutí mezi nekatolíky v Uhrách a na sněmě ozývaly se hlasy, aby jesuité ze země byli vypuzeni. Šlechta katolická, ač v menšině, ale ve školách jesuitských již vychovaná k rozhodnosti, prohlásila, že bude jesuity brániti až do těch hrdel a statků a nedá jim ze země odejít. Nicméně byli r. 1619 všickni jesuité a jejich přívrženci z Uher vypovězeni; arcibiskup Pazman protestoval proti tomuto snesení prešpurského sněmu a neodešel ze země.

Po bitvě bělohorské když nastala reakce v zemích českých a rakouských, bylo ji cítiti záhy také v Uhrách. Jesuité se navrátili, zakládali nové kolleje i residence, a z Trnavského konviktu jejich pro šlechtickou mládež uherskou vycházela nová bojechtivá generace katolická. Vedle arcibiskupa Pazmana největším podpůrcem snah katolických a jesuitských stal se palatin Mikuláš Esterházy (od r. 1625). V Trnavě r. 1635 vznikla jesuitská universita a na všech stranách, v rakouské, turecké i sedmihradské části uherského království viděti jest rozsáhlou činnost jesuitů, s velikým zdarem podnikanou. Jmenovitě ve šlechtických kruzích katolický ruch stoupal a upevňoval se. V širších vrstvách lidu méně dařila se práce, a nejednou musili jesuité ze sídel svých prchat, aby nestali se obětí náboženských odpůrců svých.

Linecký mír (1645) a Prešpurský sněm (1646) způsobily sice, že vyznavačům konfessí nekatolických bylo zajištěno právo existence, ale výsledky dosavadní činnosti jesuitské nedaly se odstraniti. Naopak, tovaryšstvo Ježíšovo právě potom s největší houževnatostí pracovalo ve svém smyslu dále, nabývajíce vždy nových příznivců a dobývajíce přes tu chvíli území až dosud kacířských *).

Komise, zvolené r. 1646, kteréž měly vyříditi navrácení 90 kostelů nekatolíkům, daly

se sic ihned do práce, ale bez velikého výsledku. Neměly moci exekutivné a kde jich katolické vrchnosti neposlechly, nedalo se nic dělati. Avšak ani protestanti nechovali se dle snesení Prešpurského. V Košicích měla ku př. obec, veskrze luteránská, dopřáti katolíkům a reformovaným místa ke stavbě školy a kostela, zdráhala se však co nejrozhodněji. — Nebylo pochybnosti, že musí dojíti k revoluci: neboť nekatolíci za každou cenu chtěli vybojovati si obecné uznání lineckých článků, kdežto katolíci snažili se zameziti rozšíření luteránského a reformovaného učení a dle možnosti přivesti celou zemi do lůna církve katolické, jako se věc prováděla v zemích rakouských a v Čechách. Vláda císařská jala se podporovati katolíky dle sil svých.

Pazman tvrdil, že na počátku 17. století ve vyšší šlechtě uherské ani tři rodiny nebyly katolické; při začátku Leopoldovy vlády byl však obrat tak patrný, že mezi magnáty sotva tři rodiny byly nekatolické. Ovšem byly mezi katolíky dvě strany: jedna pro víru byla s to obětovati všechno i vlast svou a její ústavu, druhá (ku které také Pazman patřil) byla sice velmi horlivě katolickou, ale při tom s touze vytrvalostí lpěla na ústavních rádech vlasti své a byla hotova i k opozici proti katolickému dvoru, jestliže by se snažil svobody uherské osekávati.

Síla nekatolictva vězela v nižší šlechtě, v měšťanstvu a v obecném lidu. Slabost jeho pak v tom, že luteráni a reformovaní mezi sebou neustále se potýkali a teprve když nebezpečí se jich dotklo velmi mocně, nalezena jakž takž cesta ke smíru aspoň zevnímu a ke společnému postupu proti katolickému odpůrci.

Nicméně mohutné spojení dvora, magnátů, vysokých hodnostářů církevních a jesuitů bylo takové, že Uhry sotva byly by mu odolaly, kdyby nebyly měly velikou oporu v opozici politické a v knížatech sedmihradských. Politické stížnosti proti vládě pojily totiž občas nekatolíky s jednou částí katolíků, a v knížatech sedmihradských měla jakákoliv opozice proti císařskému dvoru, ať náboženská, ať politická, vždy největší podporu. Ano nekatolíci obyvatelé Uher byli pevně přesvědčeni, že jen knížata sedmihradští způsobili, že Uhry nestihl týž osud jako království české po bitvě bělohorské *).

Za císaře Leopolda I. právě o Sedmihradsko přišlo k tuhému boji, z něhož vyvinulo

*) Dle velmi důležité a pěkné práce Kronesovy, *Der Jesuitenorden und seine Rolle in Geschichtsleben Ungarns* (Oest.-ung. Revue XII). Založena jest vesměs na původních pramenech.

*) Minění toto platí do dneska. Viz Fesslerovu *Gesch. Ungarns* ve zpracování od Arnošta Kleina IV., str. 268.

se velké uherské povstání proti rodu habsburskému.

Jiří II. Rákóczy, kníže sedmihradský, kterýž r. 1648 po svém otci knížetství zdědil a Turecku byl poplatným, zúčastnil se, jak povědomo, války švédsko-polské, a sice jakožto spojenec Karla X. Gustava, krále švédského, proti Janu Kazimírovi, králi polskému. Tomuto pomáhal císař Leopold I., kterýž knížete sedmihradského varoval, aby do války se nepouštěl, nýbrž zachoval neutralitu. Ale Jiří II. nedal si říci a pustil se v boj, velmi nešťastný, protože byl poražen, a velmi osudný, protože pobouřil proti sobě portu tureckou, kteráž nechťela trpěti, aby vasall její o své ujmě zúčastnil se jakéhokoliv válečného tažení a jmenovitě ne proti Polákům, jimž v Cařihradě více se přálo, nežli Švédům.

Poněvadž Jiří II. Rákóczy ani na vyzvání porty válečných úmyslu se nevzdal, poslal sultán do Sedmihrad chana tatarského, kterýž strašně zemi pohubil. Ihned potom došlo poselství k stavům sedmihradským, aby volili nového knížete, protože porta Jiřího sesadila. Stavové zvolili 3. listopadu 1657 Františka Rédaye, avšak s tou výminkou, že hned zase knížetství se vzdá, když by se podařilo Jiřího II. Rákócze s portou smířiti. Sultan potvrdil však Rédaye za knížete, ale při tom ukázal, že chce užiti této okolnosti, aby Sedmihradsko tuzeji k sobě připoutal. Žádal, aby se jeho vojsku odevzdali některé pevnosti. Toho Réday nemohl učiniti, aby stavů své země, kteří věrně stáli při Rákóczym, nepobouřil.

Jiří Rákóczy vrátil se v lednu 1658 do země, donutil Rédaye, aby knížetství složil a stavy, aby mu znovu přísahu poslušnosti učinili. Ale porta naprosto nechťela ho uznati, nýbrž vypudila ho a dosadila o své ujmě za knížete sedmihradského šlechtice Acháce Barčaje (v říjnu r. 1658), jehož donutila zároveň, že některé krajiny sedmihradské musil portě postoupiti, že podvolil se ke zvýšenému ročnímu poplatku 40 tisíc dukátů *) a že musil zaplatiti Turkům válečnou náhradu v summě půl milionu tolarů.

Nový kníže měl těžké postavení, protože musil zemi velmi vydrati, chtěl-li dostáti požadavkům porty. Císařskému dvoru pak nemohlo býti lhostejno, co se děje v Sedmihradech. Neboť samostatného knížete, Turkům toliko poplatného, bylo se v těchto stranách mnohem méně co obávati, než kdyby Sedmihradsko a celého Zátisí zmocnila se porta a proměnila jej v pašalikát. A k tomu se již již schylovalo.

*) Dřívější poplatek obnášel i s dary velikému vezírovi a jiným hodnostářům 15.000 dukátů.

Proto císař byl odhodlán přimluviti se u porty za Jiřího II. Rákócze, aby navrácen byl za knížete do Sedmihrad. Stavové uherští, na sněmě v Prešpurce r. 1659 shromáždění, podporovali tuto politiku dvora. Jiří Rákóczy pomocí manželky své Žofie (rozené Bátorové) hledal styky i se dvorem vídeňským i se stavy uherskými. Žofie Rákóczyová stala se toho času katoličkou i byla naděje, že by také její muž, aneb aspoň syn, mohl býti obrácen; tudíž katoličtí magnáti i jesuité za Rákócze se přimlouvali.

Jiří II. Rákóczy pokusil se v těchto okolnostech ještě jednou o dobytí Sedmihradska. V srpnu 1659 vtrhl s naverbovaným vojskem do země a dokud větší moc turecká nepřišla, dařilo se mu dobře. Ale v dubnu r. 1660 přitáhli Turci s velikou silou, Rákóczy byl na řece Sároši (22. května) poražen, těžce poraněn a vojsko jeho rozprášeno. Odvezli ho do Velkého Varadína, kdež 6. června 1660 zemřel. Turci dali pronásledovati v zemi všechny jeho přívržence, ke knížeti Achácovi Barčajovi. Jehož sami byli ustanovili, chovali se pánovitě, zemi vyssávali a především žádali, aby sultánovi postoupen byl v přímé držení Velký Varadín. Sem se také hned odebrala moc turecká, aby města se zmocnila.

Dvorní císařskému nastal vážný okamžik, neboť dobytí Varadína znamenalo veliké sesílení Turků ve vých. Uhrách. Ve Vídni nebylo však dosti rozhodnosti. Hrabě Portia, kterýž měl dosud největší vliv na mladého císaře, byl proti válce, jiní chtěli, aby užilo se vhodné okolnosti, a z těchto odporujících si rad vznikly polovičaté prostředky, které úspěchu nezjednaly a válku přece neodvrátily.

Když se vidělo, že Turci chtějí zmocniti se Varadína, vysláno císařské vojsko vedené generálem Ratvitem de Souches do severovýchodních Uher. Zároveň jednáno se vdovou po Jiřím II. Rákóczym, aby panství jeho za Tisou postoupena byla císaři, dříve než by se dostala v moc tureckou. Souches hned obsadil některá z nich, jmenovitě Tokaj. To Turky popudilo, jakožto porušení míru mezi císařem a portou. V této okolnosti byl by rozhodný krok, to jest podpora obleženým ve Varadině, velmi prospěl. Ale Souches, nemaje přímého rozkazu neodvážil se, ač neustále s obleženými jednal. Vymlouval se na nedostatek vojska, což ovšem nebylo bez pravdy. Zatím Turci vidouce, že císař chce se zmocniti krajin za Tisou, dali se v rozhodné oblehání Varadína a po velmi hrdinském odporu nepatrné posádky zmocnili se ho dne 29. srpna r. 1660.

Turecká moc velmi tím vzrostla, což se ukázalo v Sedmihradsku. Kníže Achác Barčaj byl zde nenáviděn; protivníci jeho provolali za knížete Jana Keméné (1. ledna 1661), kterýž hned požádal císaře o pomoc a také ji obdržel. Ale Turci byli mocnější. Vtrhli do země a zahrozili šlechtě tou měrou, že pro Keméné nikdo se neprohlásil. Kemény musil i s císařským generálem prchat a porta dosadila ze své moci v Sedmihradsku nového knížete jménem Michala Apaffi. (14. září 1661.)

Válka mezi císařem Leopoldem a portou tureckou byla následkem toho neodvratnou, ale Varadín byl již ztracen.

V Uhrách způsobily tyto události veliké rozčilení. Úpadek moci knížete sedmihradského a úplná podrobenost jeho portě turecké byla pro uherské stavy, kteří v Sedmihradsku vždy měli oporu, nepopíratelně velikou politickou ránou. Uherští stavové v první řadě vinu dávali nerozhodné politice dvora. Smělý a statečný bán chorvátský Mikuláš Zrinský, vnuk vítěze Sigetského z r. 1566, postavil se v čelo oposice a ostrými slovy káral vojenskou neschopnost císařských generálů, v čemž celá země s ním souhlasila. K tomu připojily se stesky náboženské, následkem nedodržení dosud článků lineckých, a stavovská politická oposice užívala vydatné této nálady, aby vzbudila v širších vrstvách domněni, že jen ona dovedla by spravedlivě upravit poměry uherské a zachrániti starou ústavu. V tom okamžiku, kde žádáno u císaře o pomoc proti Turkům, rozsívána největší nedůvěra a nenávist proti politice dvora a voláno, aby vyklizeny byly veškeré cizí posádky ze země.

O Uhry především šlo a Uher věc nejbližší se týkala: a přece v nastávající válce císaře s mocí tureckou nemohl Leopold I. nadíti se z této země velké podpory. Z německé říše pak, víme již, že přišla sice tentokráte pomoc, ale teprve r. 1664. Musily tudíž nésti veškerá břemena nové války hlavně zase země německorakouské a země koruny české.

Počínaje sněmem českým, svolaným v listopadu 1660 (do června 1661), a sněmem moravským, kterýž zasedal od prosince 1660 do ledna 1661, vyrůstaly v zemích našich požadavky na novou válku tureckou (až do r. 1664) v míře před tím nebývalé a netušené. Jestliže již za války švédsko-polské stavové naříkali na nesnesitelná břemena, nyní viděli, co všechno ještě snéstí musí. Uhrům za tyto pomoci vybojováno osvobození od jha tureckého; naše země, předešlou válkou znuzené a utýrané,

kteříž potřebovaly dlouholetého klidu, aby se zotavily, nepřišly k oddechu, protože všechny cesty, kde jaká, byly vymýšleny, aby nové a nové důchody na válku tureckou bylo možno získati.

Nejhorší následek pro budoucí vývoj našich zemí byl z toho ten, že stálými požadavky berními na vojsko, nemohlo pamatováno býti ani v nejmenším na vlastní potřeby zemské, materiální ani kulturní, takže země české nespokojně poklesaly a nemohly po celé století nikterak povznést se k bývalé výši. Za to berní systém znamenitě byl zdokonalen a organizace stálého vojska, jehož počátky jsme svrchu vyložili, byla toho času úplně provedena dle vzoru cizích i dle vlastních v polí válečném nabytých zkušeností.

Vladaření císaře a krále Leopolda I.

Část druhá.

Válka s Turky a vpád Tatarů na Moravu.

(1663—1664.)

Ač po obsazení Sedmihradska vojskem tureckým a po pádu Velkého Varadína musilo se ve Vídni na brzkou válku s Tureckem pomýšleti, nemělo-li k dalším ztrátám v Uhrách ba snad i v dědičných zemích císařských dojíti: přece se v rozhodujících kruzích Vídeňských nejednalo mnoho chuti k válce a tím méně byly k ní nějaké obsáhlé přípravy konány. Přední příčinou této nestatečné otálavosti byl ovšem nedostatek peněz, jež ve znuzených zemích koruny české těžko bylo vymáhati, kdežto z ostatních zemí císařských bylo daní i mužstva branného jen poskrovnu a z říše římsko-německé teprve po dlouhém vyjednávání bylo lze pomoci válečné se nadíti. Druhou příčinou byla mírumilovnost mladého císaře a nejpřednějšího jeho rádce, nejvyššího hofmistra hraběte Ferdinanda Portia, kteráž touha po udržení pokoje panovníkovi i prvnímu ministrovi jeho nedovolovala, aby vypovězení války Portě nějak přispěšovali. Portia byl v přední řadě dvoran a diplomat, který chtěl mocný vliv svůj na císaře udržeti a proto jej od státních záležitostí vždy více vzdaloval, jen aby vlastní svou politiku při vesle vládním provozovati mohl. Osobní tato politika Portiova štítla se všeliké války a podporoval ji též president dvorní rady vojenské, tudíž ministr vojenství kníže Václav Euseb Lobkovic, který z té příčiny, že Uhrům nedůvěřoval, válce s Turky se vyhýbal. Proto posláno podvkrát

poselstvo k Turkům do Uher, jen aby smírného narovnání s nimi bylo docíleno. Turečtí velitelé v Uhrách odkazovali císařské jednatele na Cařihrad a takž bylo tamnímu císařskému residentovi Šimonu Renningerovi uloženo, aby Portě předložil návrh smlouvy, kterou by mír mezi oběma mocnostmi byl zabezpečen. Kdo poměry jen poněkud znal, byl přesvědčen, že všechno jednání toto bez výsledku zůstane, poněvadž s obou stran byly věci žádány, kterých jen po vítězné válce mohlo býti dosaženo. Se strany císařské se žádalo, aby Sedmihradsko mohlo si samo knížete svého voliti. čili jinými slovy, aby země tato od vlivu tureckého neodvislou se stala, Porta pak stála na tom, aby jí byly vydány všechny pevnosti v Uhrách, které byl kníže Jiří Rákoczy druhdy držel. Požadavkům takovým nemohla ani ta ani ona strana vyhověti, ale přes to chytří Turci jednání nepřerušili, něbrž úmyslně je přes rok protahovali, jen aby času ke zbrojení nabyli. Marně varoval vyslanec Renninger vládu císařskou ve Vídni, aby Portě nevěřila, a před zbrojením jejím na pozoru se měla: všemohoucí ministr Portia, ježž byl císař mezitím ve stav říšských knížat povýšil, udělil naopak ostražitému vyslanci ještě důtku a varovné listy jeho byly do archivu uloženy, aniž by se dobrých rad jejich bylo užilo.

Tak uplynul rok 1662 v pohodlné nečinnosti a za planého mluvení na říšském sněmu německém, kde se sice pomoc proti Turkům neustále slibovala, aniž by ale ke skutečnému zřizování pomocné armády německé docházelo. Maršál Montecuculi, jenž byl rok před tím se sborem 16.000 mužů do Sedmihradska vtrhl, kterýžto čin opatrní Turci nechtěli však za projev nepřátelství proti Portě, tím méně pak za vypovězení války pokládati, musil se pro nedostatek potravy a píce ze spustošené země zase do severních Uher vrátiti, kde vojsko jeho kolem města Košic zimní tábory rozbilo; maršál pak odebral se do Vídně, kde z rozmrzelosti nad krátkozrakostí ministrů velitelství vojenské složil. Ale ani této druhé výstrahy nedbal ministr kníže Portia a nevěřil ve válku s Turky, až na jaře roku 1663 ze slepé důvěry a neprozíravosti své nanejvýš nepříjemně vyrušen byl. Sděloval totiž vyslanec Renninger z Cařihradu, kterak velvezír Achmed Kiuprili vytrhne co nejdříve z Drinopole s velikým sborem vojska do Uher, o čemž Porta prý sice předstírá, že je vojsko toto ustanoveno jen k sesílení obsádek v Srbsku a v Uhrách, ale že výboj ten sluší vlastně za vypovězení války císaři pokládati. Zároveň doložil vyslanec, že s vojskem tímto

sám se odebere do Bělehradu a do Uher, neboť právem tušil, že by jej jako četné předchůdce jeho v Cařihradě krutý osud mohl stihnouti, až by skutečně k nepřátelství v Uhrách došlo. Ne očekávané sdělení toto způsobilo ve Vídni tím větší zděšení, když došly bližší zprávy o mohutnosti armády, kterou velvezír do Uher vedl. Čítalť neméně než 210.000 mužů a nalezalo se při ní 123 děl polních, 12 děl obléhacích, 60.000 velbloudů a 10.000 mezků; jádro pěchoty tvořilo 10.000 výtečně ozbrojených janíčárů, tohoto postrachu veškerého světa křesťanského, a také jízda byla velice četná. Mimo to vyslal tatarský chán sultánovi Mohamedovi IV. přčetný sbor jízdného vojska z jižního Ruska s 15.000 kozáky na pomoc a sultán kázal jízde této taktéž k armádě velvezírově do Uher se odebrati.

Ve Vídni ztratil nyní ministr kníže Portia již dokonce hlavu a po dlouhých vojenských a diplomatických poradách nesneseno se na ničem jiném, než rychle vyslati nové poselstvo do Bělehradu, kamž byl velvezír dne 8. června slavně vjel, aby nová vyjednávání s Turky zahájilo. V poselstvu tom byl starý diplomat baron Goës a komorní rada Perez, stvůry to knížete Portia, kteří s vyslancem Renningerem velvezíra k dalšímu jednání o pokoj přiměti měli. Každý mohl tušiti, že za daných okolností diplomati tito u vojevůdce, který stál v čele armády dvou stotisíc mužů, ničeho nepořídí, jen vláda císařská očekávala spásu od diplomatického zakročení. Velvezír Achmed Kiuprili dal vyslancům císařským ihned na jevo, čeho se u něho nadíti mohou. Před audiencí nedáno jim obvyklých poct a když je velvezír v slyšení přijal, zahrnul je výčitkami, že vláda císařská vtrhnutím vojska do Sedmihradska porušila mír, což prý odčiniti lze jen tím, postoupí-li se sedmihradská pevnost Szekelhyd vojsku tureckému a strhne-li se chorvátská pevnost Serinvár, kterou císařští proti úmluvě dále stavěli. Po té uvedl velvezír vyslance na pahorek nad městem, aby jim obrovský tábor vojska svého ukázal. Komorní rada Perez spěchal s požadavky Turecka do Vídně a ač tam sílu velvezírova vojska výmluvnými slovy líčil, nedosáhl ničeho více, než nového listu císařského, kterým se velvezírovi obnovení míru nabízelo. Achmed Kiuprili byl mezitím vtáhl do Oseku a zde obdržev list císařův, zvýšil své požadavky ještě tím, aby císař za Uhry odváděl Portě roční poplatek 30.000 dukátů. Když pak poslanci prohlásili, že císaři něco podobného ani oznámiti nesmí, odvětil na to velvezír spupně, že tedy sám císaře ve Vídni se stotisíci muži na-

všití. Zároveň kázal vyslance vzít u vazbu a vytrhl dále k Budínu, kde vyslanci na pevnosti tamní do vězení uvrženi.

To byla příliš zřetelná odpověď pro Vídeň, na kterou se jen podobným výbojem platně mohlo odpovědět. Ale tu byla dobrá rada drahá. Nebylo vojevůdce a nebylo vojska, které by obrovské armádě turecké dovedlo čelit. K výslovné prosbě císařově dal se maršál hrabě Montecuculi pohnouti, že převzal opět velitelství nad vojskem v Uhrách, ale jak nedostatečné bylo toto vojsko císařské! Když byly vyslány obsádky do pevností a přednějších měst v severních Uhrách, zbylo v táboře u Prešpurku všeho všudy 11.000 mužů, s kterýmžto hoiřcem vojáků se nedaly arcí žádně zázraky dělati. Na rychlo povolán palatin a četní magnáti uherští, aby svolali do zbraně tak zvanou insurrekci, která by vojsko císařské sesílila. Na papíře bylo sice vypočteno, že insurrekci bude postaven sbor 26.000 mužů, ale ve skutečnosti nepostavily župy, města a magnáti ani desátý díl tohoto mužstva do zbraně, jelikož stavové evangeličtí, rozhořčení jsouce tím, že jim na minulém sněmu náboženské požadavky vyplněny nebyly, všelikou pomoc při insurrekci odmítli. S velikou nouzí sehnány všechny obsádky vojenské z dědičných zemí rakouských ku Prešpurku, tak že maršál Montecuculi konečně asi 30.000 mužů vojska pod prapory svými čítal. Ale i tato síla nestačila ani zdaleka proti armádě velvezírově, která u Budína vojskem Sedmihradského vévody Michala Apafi-ho a pomocným shorem chána tatarského na více než 200.000 mužů rozmnožena byla.

Maršál Montecuculi, jsa si vědom slabosti své proti takovéto přemoci, zaujal obranné postavení na Žitném ostrově pod ochranou pevnosti Komárenské, odkud by ovšem nebyl mohl překážeti dalšímu postupu Turků. Tu však přispěla mu ku pomoci vyšší moc živelní, která v pravý čas se dostavila, aby Turci nedostali se k Vídni, kde by pak říší Habsburkův byli mohli neodvratný pád způsobiti. Po pět neděl přšelo v červnu a v červenci v Uhrách bez ustání, tak že velvezír musil po tu dobu nečinně v Budíně meškati; veškeré cesty a silnice byly uesčůdné, jízda a dělostřelectvo nesměly na další pochod ani pomyslití, jinak by byla Vídeň nepříteli křesťanstva již o dvacet let dříve přede zdmí svými spatřila a věru že by jim roku 1663 nebyla tak statečně odolala, jako se roku 1683 stalo. Panovalot tam po zprávě o přitáhnutí velvezíra Achmeda Kinprili-ho do Budína zděšení tak všeobecné, že 20.000 obyvatelů přchlo z města, poněvíc do Lince, kam

se též císařovna-vdova odebrala. Císař Leopold provázal ji na cestě této, vrátil se ale zase do Vídně, aby se zamilovanou honbou dále zabýval. Ve městě nebylo ani obsádky, ani zásob potravních a vojenských a „kdyby sám Bůh,“ jak dí současný dějepisec Rink (str. 491), „nebyl Turky stálým deštěm zaslepil, byli by se najisto hlavního města císařského zinocnili.“ Bylo později velvezírovi ostře vyčítáno, že se tehdaž Vídně nezmocnil, když k tomu tak snadná příležitost byla, on však uvedl k omluvě své, kterak mu ani ve snu nemohlo napadnouti, že hlavní město císařské bude tak velice zanedbáno. „Všecka vina toho,“ dokládá Rink, „přičítá se knížeti Portiovi, proti němuž tehdaž tisíce potupných létacích listův bylo rozhazováno.“

Když pak deštivé počasí opět pominulo a cesty sjízdnými se staly, vytrhl velvezír z Budína ihned dále k Ostřihomi, kdež dal přes Dunaj dřevěný most postavit, po němž Ali paša se shorem 8000 mužů na levý břeh Dunaje přešel. Jakmile vojsko toto bylo na druhém břehu, dal velvezír několik mostních lodí odvléci, jakoby celý most zase stržen býti měl. To svedlo skutečně generála hraběte Adama Forgáče, jenž se 7000 jezdců nedaleko stál, k domněnce, že sbor Aliho pašete jest od hlavní armády turecké odříznut, a proto vrhl se naň dne 7. srpna u Parkáně, aby jej potřel. Tu však dal velvezír rychle most doplniti a vyslal dalších 20.000 mužů na levý břeh, čímž byl osud sboru Forgáčova specetěn. Bylť od přesily této poražen na hlavu a stěží unikl generál sám do nedalekých Nových Zámků, kdežto větší polovice jezdců jeho v boji padla, ostatní pak v zajetí se dali. Sedm set z nich kázal krvelačný velvezír pošavlovati a „jako telata neb vepře,“ jak dí Rink, „podřezati, poněvadž prý Turci pro takové psy chleba nemají“; ostatní pak byli do Budína v otroctví zavedeni. I předuím vůdcům tureckým zhnusilo prý se barbarské vraždění toto a vzepřeli se divokému velvezírovi, jinak by prý všech 1800 zajatých bylo zavražděno bývalo. „A poněvadž,“ píše Rink, „bylo mezi povražděnými těmito přes čtyry sta šlechticův uherských, mnohé nepokojné hlavy tvrdily, že nejlepší šlechta uherská byla zde na jatky vedena.“ Vyčítka tato jest ovšem nesprávná, ale charakterisuje tehdejší smýšlení v Uhrách vzhledem k vojsku císařskému a vojevůdcům jeho.

Povzbuzen tímto úspěchem u Parkáně přestoupil velvezír s veškerým vojskem svým u Ostřihomi na levý břeh Dunaje, aby nejsilnější pevnost císařskou v Uhrách Nové Zámky

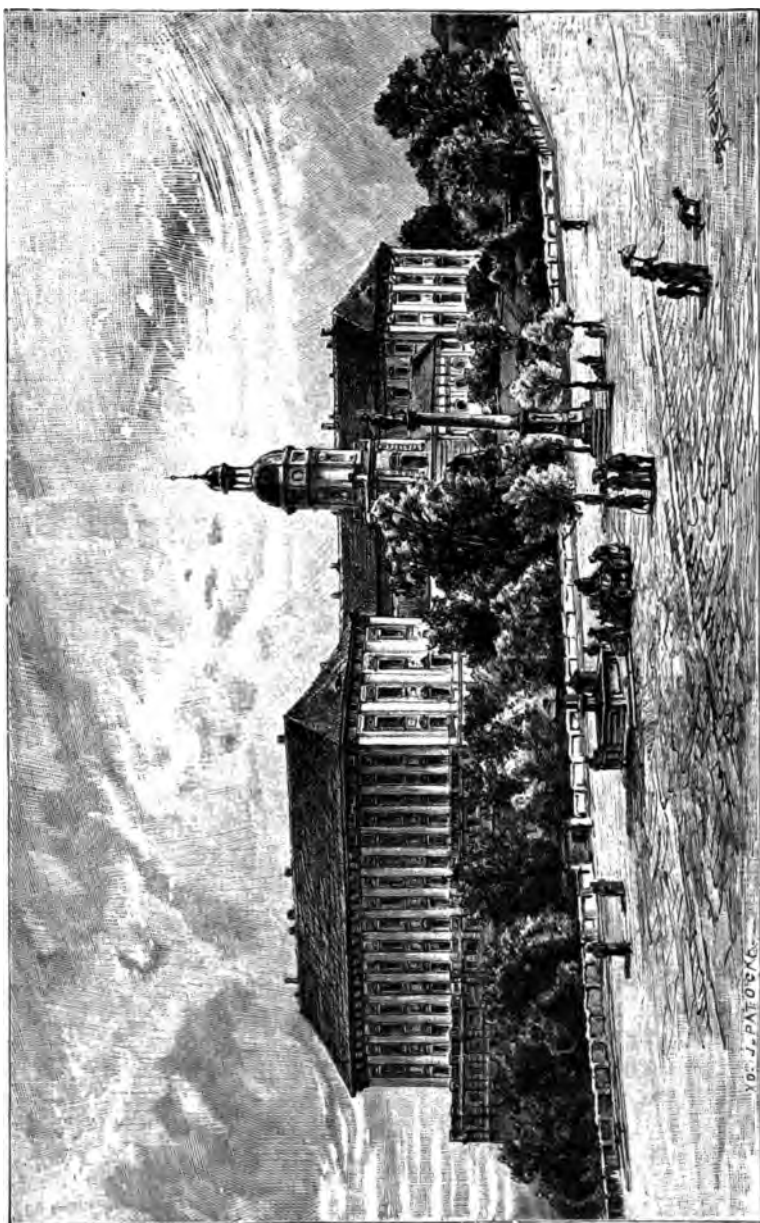
oblehl. Tam byl generál Forgáč převzal vrchní velení a žádal maršála Montecuculi-ho, aby pevnosti ku pomoci přispěl. Maršál dal se sice za tím účelem na pochod, ale když mu velvezír vyslal tatarský pomocný sbor v síle 40.000 mužů k Nitře vstříc, musili císařští před touto přemocí rychle zase ku Prešpurku ustoupiti a Turci mohli nyní bez překážky k oblehání Nových Zámků přikročiti. Obsádka držela se zpočátku velmi statečně a odrazila několik útoků tureckého vojska, ale když bylo po posledním útoku u zabitého vysokého důstojníka tureckého nalezeno psaní uherského palatina maršálovi Montecuculi-mu, jež byli Turci zachytili, sklesla chrabrá dosud mysl obhájcův velice, neboť z listu onoho vycházelo na jevo, že na osvobození pevnosti nelze mysliti. Tím počala i kázeň vojska trpěti a když jednoho dne plukovník Locatelli důrazně žoldnéře vybízel, aby povinnost svou konali, hrozili mu titěž, že jej zastřelí aneb živého s hradeb shodí, aby nepřátelům do rukou padl. K tomu bylo by snad také došlo, kdyby se plukovník nebyl rychlým útekem zachránil. Za takovýchto poměrů seznal generál Forgáč, že nelze pevnost více udržeti, a když obsádka vždy bouřlivěji naň dolehala, aby pevnost nepříteli postoupil, by aspoň životy své a svobodu mohli zachovati, vzdal generál dne 24. září 1663 pevnost Turkům, kteří obsádce svobodný odchod s hudbou a s vlajicemi prapory povolili. Vítězové vtrhli do pevnosti, v níž o nejbližším pátku, mohamedánské to neděli, byly všechny větší chrámy městské v mešity obráceny. Ztráta Nových Zámků způsobila v Prešpurku i ve Vídni nové zděšení, neboť pro celou říši císařskou znamenalo to hmotnou i mravní porážku, ale nejvíce při tom trpěla sousední Morava, kterážto ubohá země nebyla se ještě od vpádův švédských za války třicetileté zotavila.

K ochraně pohraničních krajův Moravy a Slezska proti možným vpádům nepřátelským ustanovila dvorská rada vojenská ve Vídni generála hraběte Ludvíka Souchesa, který byl již za války třicetileté města Brna proti Torstensovi obhájil a později též ve válce se Švédy v Pomoránsku výtečně se osvědčil. Leč ani statečný vojevůdce tento nemohl obtížnému úkolu svému dostáti, poněvadž měl jen nepatrný sbor vojska (1500 mužů) k ruce. Že by některý pravidelný voj turecký postoupil až přes hranice moravské neb slezské, nebylo se třeba obávati, za to svěřil velvezír Achmed Kiuprili úkol tento pomocnému sboru tatarskému a kozáckému, který byl na loupežné výpady odedávna zvyklý

a na rychlých koních tatarských v málo dnech celé kraje nepřátelské projížděl, všade jako horda Čingischánova vraždě, pále a loupě, tak že každý kraj, kam krvežíznivé kohylky tyto zapadly, v době několika hodin v pravou poušť byl obrácen. Zuřivosti a loupeživosti sveřepých těchto spojenců tureckých měly nyní též Morava a Slezsko v míře nejděsnější zakusiti.

Jak jsme výše uvedli, byli Tataři a kozáci tito, kteří jakožto jezdci při obléhání Nových Zámků mnoho platni nebyli, od velvezíra vyslání proti vojsku generála Montecuculi-ho, jež k osvobození Nových Zámků táhlo, ale před přemocí nepřátel od Nitry zase ku Prešpurku ustoupiti musilo. To se stalo ku konci srpna 1663 a když Tataři a kozáci císařských více před sebou neměli, umluvili se oba vůdcové jejich, že na vlastní pěst podniknou loupežné výpady, jaké u nich v Tatarsku a v jižním Rusku obvyklými byly. Tatarům velel nejstarší syn chánův Achmed Girai, kozákům mladší jeho bratr Mohamed Girai, vojska obou pak čítala do 40.000 jezdcův, kteří jako divá bouře s vichrem o závod ku předu se hnáti zvyklí byli. Dne 3. září přešli řeku Váh a již druhého dne na to rozlili se jako zhoubná povodeň přes hranice moravské, načež v době několika hodin všechny pohraniční kraje zaplavili, všechno daleko široko mečem a ohněm hubice. Od Mikulova na jihu země až vzhůru k Valašsku a ku slezským hranicím padly všechny pohraniční kraje v moc jejich, města i dědiny na těch stranách byly vyloupeny a sežženy a co z obyvatelstva se nezachránilo rychlým útekem do hor a do lesů před dravci těmito, bylo pobito neb do otroctví zavléčeno. Pak konány i nájezdy do nitra země a až k Brnu a k Olomouci vedraly se hordy tatarské, nikde s odporem se nesetkávající, neboť slabé hloučky vojska Souchesova a zemské hotovosti byly všude hned v prvním náběhu porubány neb ustoupily rychle hlouběji do země, kdežto obyvatelstvo na vše strany se rozprchlo, jen aby holý život zachránilo.

Rychlý tento postup Tatarů do nitra země byl umožněn tím, že oba velitelové jejich již dříve byli na Moravu vysílali vyzvědače, kteří převlečení jsouce za žebráky neb za poutníky, chodili křížem po zemi, vyzvídající, kterak jsou města opevněna a kterak nejsnáze lze do nich vniknouti, mnoho-li je v nich lidu, jaké jsou tam silnice, vody, mosty a průsmyky a kterak možno se přes ně dále dostati. Na několika místech byli vyzvědači tito lapeni a jeden z nich, jenž byl postižen na Slovácku, vyznal se v Olo-

Zámek knížat z Lobkoviců v Roudnici.

mouci na trápení, že schodil celou Moravu a Slezsko, aby pak tatarské voje nejkratšími cestami po zemi do měst a dědin vodil. Jediné touto zorganizovanou soustavou vyzvědačskou a rychlostí pochodův lze si vysvětliti, jak mohla v době několika dnů polovice Moravy hordami těmito býti zaplavena.

Měl-li první tento vpád vedle loupežnictví také ten strategický účel, aby vojsko generála Monteculi-ho bylo zdržováno od toho, přispěti obléžené pevnosti Novým Zámčkům ku pomoci, daly se pozdější nájezdy do Moravy a do Slezska již jen k vůli kořistění, neboť sotva že Tataři s loupežní svou a s tisící zajatého lidu křesťanského obého pohlaví na půdu uherskou se vrátili, již veškeré ostatní sbory tatarské a kozácké následovaly příklad tento a dne 19. září hnaly se nové davy krvelačných a loupeže chtivých Tatarův podruhé přes hranice moravské, aby spoustu v nešťastné zemi dovršily. Stavové moravští nařídili sice svolání zemské obrany proti škůdcům těmto a to v ten způsob, aby z každého desátého lánu jeden muž pěší a bude-li třeba, již ze tří lánů jeden mušketýr a z patnácti lánův jezdec ozbrojený šel do boje, avšak vyzvání toto zůstalo bez velkého účinku, neboť obyvatelé pohraniční na první zprávu o blížení se Tatarův v nevýslovném strachu rozutíkávali se do lesův a do hor, nepomýšlejíce na to, aby se dle vyzvání stavův v obranné sbory sestupovali a tatarským hordám se zbraní v ruce vstříc se stavěli.

Takž mohli strašní nepřátelé i při druhém vpádu svém do Moravy bez překážky poznovu co nejlítěji řádit i celé kraje pohraniční v pravou poušť obracet. Zejména v kraji Hradištském byla načisto spustošena panství Hradištské, Uhersko-Brodské, Lubačovské, Napajedelské, Vyzovské, Vsacké, Brumovské, Ořechovské, Strážnické, Světlovské, Ostrovské a Veselské, z nichž bylo dohromady 5981 lidí obého pohlaví do otroctví odvedeno, 49 měst a městyšů, 32 vrchnostenských dvorů, 15 mlýnů a 5 kostelů ohněm zcela zničeno a množství vesnic úplně neb z velké části vypáleno. Jaká ztráta při tom na majetku obyvatelstva, na dobytku, na obilí atd. způsobena, lze si pomyslíti. Podobná spoušť a zkáza udála se v ostatních zastižených krajích, (město Hustopeč spustošeno s dalekým okolím a odvedeno z něho přes 3000 osob do zajetí, okolí Hodonína a Břeclavy obráceno ve spoušť, klášter Rajhradský přepaden i vyloupen a podobných příkladů dalo by se ještě množství uvést), tak že na Moravě přes tisíc lánů (ze 16.134) spustošeno. Pláč a nárek nešťastného obyvatelstva

ozýval se k nebesům, ale nedocházel vyslyšení, neboť pomoci nebylo odnikud žádné, ubohá země zůstavena byla ve psí sveřepému nepříteli, jenž hůře než divá zvěř si počínal a každým dnem divočejším se stával, ani nikde s nížádným odporem se nesetkával.

Tím osměleni podnikli Tataři dne 6. a 7. října, kdy pevnost Nové Zámky byla již v moc Turků padla a tudíž spupnost vítězův již ni žádoucích mezi neznala, třetí vpád na Moravu, kterýž i na sousední Slezsko rozšířili. Súčastnil se v něm i poslední tatarský sbor 4000 mužů, kteří byli dosud v táboře u Nových Zámků stáli a nyní také kořist z obou ubohých zemí odvléci chtěli. Lupičové tito zaměřili k průsmyku Hrozenkovskému, kde však si tehdejší musili vstup do země násilím vybojovati. Valaši tamní, ode dávna statečností svou proslulí, chtěli odčiniti vinu, jaké se k vůli víře evangelické byli za války třicetileté proti vlasti a císaři dopustili, že ve prospěch Švédů zbraně se chopili a známý odboj valašský spůsobili. Opouštěli nyní s radostí rodinný krb svůj a vypravivše se na hranice uherské činili zde záseky, kde jaký přechod byl možný, obsadili průsmyky, hotovi jsouce hájiti jich proti sběři tatarské. Velitelem jich byl biskupský lénní soudce Jiří Valerian Podstacký, svob. pán z Prusinovic, jehož bratr, krajský hejtman Přerovský Zikmund Ondřej Podstacký, sebral rovněž několik set ozbrojeného lidu a poslal je bratrovi na hranice. Odpor jejich byl ovšem proti obrovské přesile nepřátel marný. Tataři sesedše s koní, hnali útokem na záseky, porubali statečných obhájcův jejich do dvou set, načež druzí s ostatními obranci moravskými ustoupili. Nyní měli Tataři vstup do Valašska volný a rozlíčení jsouce odporem na hranicích, vylévali si tím větší vztek na osadách a městech tamních. Městečka Vlachovice, Pozlovice a Slavičín lehla popelem, nejvíce však utrpěla města Klobuky a Brumov, neboť byla úplně vydrancována a pak do posledního domu vypálena. Podobný osud stihl Valašské Meziříčí a Vyzovice, kde více než 180 osob pobito a ostatní do otroctví odvedeny; rovněž vyloupen a sežžen Vsetín, kde 43 lidí ukrutně povražděno a ostatní padli v zajetí. Z osad Ústí, Johanové, Hovězího, Halenkova, Hrozenkova, Zděchova a ze Seninky hnáno více než 700 osob do zajetí v Uhrách. Ze Vsacka odvedeno též 146 koní a 308 kusů hovězího dobytka. Divoši hnali svázané ženy a muže jako smečku psů před sebou, pobánějíce je bičem a do krve je tepajíce, když pro mdlobu k zemi padali. Týmže způsobem řáděno v pohraničních krajinách slezských, kde

mnoho osad popelem lehlo a sta lidí do otroctví zavlečeno bylo. Veškeré zprávy současné shodují se v tom, že při tomto trojím vpádu tatarském na 40.000 lidí z Moravy a ze Slezska do bídného otroctví odvedeno bylo a hmotná škoda do milionův se počila. Nezměrná tato ztráta pak mohla od obou těchto zubožených zemí koruny české odvrácena býti, kdyby se bylo v čas na povinnou ochrauu a obranu jich pomýšlelo.

Teprva když bída nejvyššího stupně dostoupila a po pádu Nových Zámků nebezpečí též Vídni hrozilo, vzchopili se tam k úsilovnější činnosti, v čemž jim i moc živelní zase v čas přispěla. Již v říjnu 1663 nastala tuhá zima, která velvezíra Achmeda Kiuprili-ho přinutila, že musil pro tento rok od dalšího výboje proti císařským upustiti; zanechav část vojska svého u Budína, sám odebral se s ostatkem do zimních kvartýrů až do Bělehradu, aby tam ku příštímu jaru nový výboj připravoval. Byl vítězem ve všech srážkách s císařskými, jen jeden ze sborův tatarských, z Moravy k Novým Zámkům se vracel, utrpěl od chorvátského bána hraběte Mikuláše Zrinského citelnou porážku. Rovněž byl Bosenský místodržitel, když do Chorvátska vpadl, v říjnu 1663 od hraběte Petra Zrinského poražen, ale oba tyto neúspěchy měly již v příštím roce nahrazeny býti novými vítězstvími Turků, neboť Achmed Kiuprili byl odhodlán v příštím polním tažení již přímo na Vídeň táhnouti. Leč tam byli se z událostí neblahého roku 1663 také již přiučili větší ostražitosti a seznali potřebu větších sil válečných, o které během zimní doby na všech stranách horlivě pečováno. Císař spěchal, jak již řečeno, v prosinci 1663 osobně do Řezna k říšskému sněmu, aby válečné přispění říše uspěšil, a jelikož kurfiřti a ostatní knížata němečtí byli se zalekli úspěchy velvezíra tureckého, povolili i přes odpor měst císaři trojnásobný příspěvek na penězích i mužstvu, což ovšem zůstalo jen na papíře, neboť místo 30.000 mužů sehnala říše ve skutečnosti jen asi 20.000 mužů, v jejichž čelo byl markrabě Leopold Vilém Badenský postaven. Však kurfiřt Fridrich Vilém Braniborský poslal císaři mimo to sbor 2300 mužův pěších i jízdných ku pomoci, podobně učinil kurfiřt Jan Jiří Saský, jenž odeslal do Vídne pluk pěchoty a něco dělostřelstva, v celku 1200 mužů, a také Bavorsko i jiné země říšské odeslaly větší nebo menší sbory vojenské do Uher. Ano i Francouzsko vypravilo jakožto člen spolku Rýnského sbor 5000 mužův pod generálem Colignym proti nepříteli křesťanstva.

Takž vzrostlo vojsko císařské se všemi těmito sbory pomocnými na 36.000 mužů pěchoty a 15.000 mužů jízdy, a ač to nebyla armáda jednotná, jelikož měla několik velitelů a zejména německé pluky z nejrůznějších živlů se skládaly, mohlo se na jaře roku 1664 s větší vyhlídkou na zdar k výboji proti Turkům přikročiti. Prvních úspěchů dobyl polní zbrojmistr Souches, dosud vrchní vojenský velitel v Brně, jenž byl odhodlán pomstíti Moravu a Slezsko za louský vpád Tatarů do obou zemí těchto, a skutečně také tento úmysl svůj zdárně provedl. Měl sice jen 5000 mužů pod prapory svými, když z Moravy do severních Uher vytáhl, neboť Uhři se slíbenou pomocí se nedostavili, ale když obdržel z Vídne něco dělostřelstva a 1400 mužů pěchoty (byl to pluk Spankovský, který dosud v Praze obsádkou ležel), obklíčil město Nitru. Jehož turecká obsádka se mu ještě před prvním útokem vzdala. Souches byl za to od císaře povýšen na polního maršála a když Mohamed pašá proti němu se silným vojem vytáhl, přinutil jej Souches po vítězné srážce k ústupu a dne 18. července porazil nový sbor Turků pod Husejnem pašou u Nových Zámků na hlavu, tak že na bojišti přes 6000 Turků, Tatarů a Valachů mrtvých zůstalo a dva tisíce jiných na útěku porubáno bylo*). Kořist v táboře tureckém učiněná byla nesmírná, neboť padla tu vítězům do rukou veškerá zavazadla, několik tisíc vozů s potřebami válečnými a s potraviny, 16 praporů, 12 děl, 140 velbloudů, nespočetné množství koní, z nichž přes tisíc vybraných, pak mnoho drahocenných rouch a látek, skvostů atd., tak že mnohý prostý voják až na 10.000 zlatých nakořistil. Morava i Slezsko byly vítězstvím tímto skutečně pomstěny, jen že z bohaté kořisti nedostalo se jim ničeho, aby bylo bídě obyvatelstva tamního uleveno. Za to bylo osvobozeno několik set zajatých Moravanů, kteří s radostí spěchali zpět do vlasti své. Maršál zmocnil se hned na to také města Parkáně proti Ostřihomu, kdež zničil turecký most lodní, a zaujal pak pevné postavení mezi Komárnem a Novými Zámky, tak že celé severní Uhry před dalšími nájezdy Turků a Tatarů chráněny byly.

Hlavní armáda císařská pod Montecuculim vytáhla do jihozápadních Uher, kdež byli oba

*) Ve své zprávě o vítězství tomto k císaři píše Souches: „Podrželi jsme jen tři zajaté a čítají Turci přes 6000 mrtvých. Aby pak též pěchota mohla si na Turcích záhu schladiti, odevzdal jsem jí 500 zajatých janičářů, kteří do posledního pobiti jsou. Přechajici Turci byli od jízdy na dvě míle daleko stíháni a všichni dopadení rozsekáni, jak jsem to byl nařídil.“

hrabata Zrinští, hrabě Hohenlohe a markýz Strozzi s pluky svými pevnost Kaniži od dubna 1664 marně oblehali, poněvadž pro bařiny k ní přístupu nebylo. Jen za doby zimní mohla pevnost tato s úspěchem oblehána a dobyta býti, ale dvorní rada vojenská ve Vídni nedala k dobývání pevnosti této dříve rozkazu, až když ledy roztály a vojsko pro močalovitou půdu více ku hradbám přistoupiti nemohlo. Když pak Achmed Kiuprili s celou armádou k osvobození Kaniže spěchal, ustoupili císařští za řeku Rábu, kam se také maršál Montecuculi a pomocné sbory německý a francouzský dostavily. Bylo zjevno, že dojde k velké rozhodné bitvě mezi oběma armádami, a takž hledali vojevůdcové obou stran nejprůhodnější místo k bojišti. Na dvou místech chtěl Achmed Kiuprili řeku Rábu překročiti, aby na křesťanské vojsko udeřiti mohl, vždy byl ale s mnohou ztrátou odražen, což důvěru císařského vojska zvýšilo. U Sv. Gottharda, městyse to s velkým cisterciánským klášterem, došlo v pátek dne 1. srpna 1664 k rozhodné bitvě, věčně památné proto, že to byla první veliká bitva, v níž křesťané nad Turky na půdě evropské zvítězili. Z počátku byli Turci u výhodě, neboť podařilo se jim přebřísti řeku Rábu na levý břeh, kdež říšské vojsko německé v prvním náběhu zatlačeno bylo. Ostatní pluky německé daly se nestatečně na útěk, ale sbor francouzský a několik pluků císařských zdržely zbabělce a mladý princ Karel Lotrinský vedl je poznovu k útoku. Také jízda císařská pod generálem Šporkem a levé křídlo císařských učinily neodolatelný náběh na Turky, kterých jako mraků na bojiště se valilo; ale přes to byli od hrdinských jízdných pluků Šporkových, nejvíce z vojínův českých sestávajících, a od francouzské jízdy zahánáni zpět do řeky Ráby, která mrtvolami Turkův vyplněna byla, tak že se vítězští jezdci po nich jako po pevné půdě dále ku předu na janičáry hnáti mohli. Přes šest tisíc mužů tohoto vybraného sboru tureckého padlo zde pod šavlemi jezdcův českých a francouzských a porážkou sboru tohoto dovršena zkáza ostatních pluků tureckých, z nichž polovice střemhlav na divý útěk se dala. Ztráta Turků byla veliká; přes 14.000 mužů nejlepšího vojska padlo v seči neb utopilo se v Rábě, 40 praporů a 15 děl a množství bohaté kořisti dostalo se v ruce vítězů. Po sedm hodin trvala bitva tato, která by byla pauství Turků v Uhrách navždy konec učinila, kdyby ji byl vítězný maršál Montecuculi okamžitě vykořistiti mohl. Avšak neměl ku pronásledování poraženého nepřítele dostatečných prostředků váleč-

ných, neboť již jen dvě střelné rány na každého muže přišly; rovněž nedostávalo se potravin i píce, jinak by vítězná jízda byla velvezíra i se zbytky vojska jeho až za hranice uherské byla zahnatí mohla.

Ještě méně vykořistili vítězství u Sv. Gottharda diplomati ve Vídni, neboť ministr kníže Portia, nemaje ani ponětí o tom, jaká úloha Rakousku v Uhrách a vůbec na Východě nastává, nalehal na uzavření míru, jehož podmínky byly se strany císařské tak chabé, že veškerá Evropa nad nimi ustrnula. Mír ve Vašváru uzavřený platil na dvacet let, Turci mohli podržeti všechna pevná místa v Uhrách, jež právě drželi, a Sedmihradsko mohlo si teprv po smrti knížete Apafiho nového vládce voliti. Pokořující podmínky tyto — které nemohly býti horší, kdyby Turci místo křesťanů byli u Sv. Gottharda zvítězili, byly všude ve Vídni schváleny, neboť císař Leopold důvěroval ministrovi Portiovi neobmezeně a v souhlasu s ním přál si, aby válka byla co nejdříve skončena. Přerušovalať nemile zábavy dvorské a lovecké, způsobovala mladému panovníkovi, který na ženitbu svou s druhou dcerou španělského krále Filipa IV. pomýšlel, příliš mnoho starostí, a takž uzavřen mír, k vůli němuž marně krvácely pluky české, k vůli němuž přišlo nášelo království České marně nesčetné oběti hmotné, a k vůli němuž Morava a Slezsko byly s polovice v poušť obráceny, aniž by se jim bylo za bezpříkladné oběti tyto poněkud mírem Vašvářským nejmenší náhrady dostalo. A konečně to ani nebyl skutečný mír, nýbrž jen dvacetileté příměří, které každou chvíli přerušeno býti mohlo, jak se později se strany Turků také skutečně stalo. Byla-li roku 1663 ztráta pevnosti Nových Zámků pokládána za mravní porážku moci císařské, platilo to roku 1664 tím více o míru Vašvářském, který nejen všechny spojence císařovy rozmrzel, ale hlavně v Uhrách velikou nespokojenost v lidu i ve stavěch způsobil, ačkoli právě Uhři byli se nejmeně k vítězství Souchesovým v severních Uhrách a ještě méně k vítězství u Sv. Gottharda přičinili.

Oběti zemí českých pro království Uheraké. — Spiknutí Zrinského.

(1660—1671.)

Vším právem mohlo s takovýmto výsledkem války uherské nespokojeno býti obyvatelstvo království Českého i markrabství Moravského,

kteříž země byly největší oběti jak na životech lidských tak na penězích přinášely, jen aby válka proti nepříteli křesťanstva s důrazem mohla být vedena a vítězně ke konci dospěla. Oběti tyto zasahovaly v Čechách i na Moravě do nejširších kruhů obyvatelstva, neboť uvedeno bylo již dříve, kterak šlechta přes opěťované zákazy sněmovní rozvrhovala připadající na ni daně a válečné poplatky jednoduše na své poddané, tak že vlastně jen měšťané a sedláci všechny berně spláceti musili, neboť i stav duchovenský dovedl se z placení berní vymykati. Příčin k nespokojenosti bylo tedy v lidu českém hojnost, ale oba stavy nižší byly již po půl století úplně zastrašeny mocí státní i církevní, než aby se byly k nějaké opozici zmocily mohly, ačkoli zejména stav selský již počínal na mnohých stranách nevoli nad utlačováním a vyssáváním svým na jevo dávat, jak se o jednotlivých případech rostoucí nespokojenosti této v lidu českém ještě zmíníme. Stav městský trval však dále v otupělé resignaci své a v žádném městě českém neobjevil se ni nejmenší duch odporu, který by se byl proti tuhé organizaci správní neb proti stálému ukládání nových břemen finančních ohradil. Oba stavové vyšší i stav duchovenský na sněmu zemském povolovali sice nové daně a dávky, neboť dovedli je s beder svých na poddané svaliti, ale i ze středu jejich ozývala se již opozice a zejména zvýšené náklady na vojsko byly často již valně redukovány. Přes to ale byly to sumy skutečně obrovské, které byly na království Českém, za třicetileté války tak velice spustošeném, vymáhány a to jediné za tím účelem, aby válka s Turky v Uhrách mohla být vedena.

Již v předcházejících letech za války se Švédy z příčiny Polska vedené rostl v Čechách roční náklad na vojsko neustále, tak že roku 1660 až na 950.000 zl. vystoupil, což se dle dnešní ceny peněz rovná více než pět milionů zlatých; vedle toho svolili stavové roku 1658 také k tomu, že budou každoročně 30.000 korců obilí pro vojenské zásobárny odváděti. K tomu družila se ještě vedlejší vydání vojenská, jako na nové opevňování hradeb Pražských a Chebských, na stavbu zbrojnice v Praze, na dodávání vojenských zásob na hranice uherské atd., což vše ještě roku 1657 nákladu 330.000 zl. vyžadovalo, ale pro následujících pět let na 250.000 zl. sníženo bylo. Celkem činily všechny berně sněmem na rok 1660 povolené již 1.473.292 zl., z čehož, jak výše řečeno, 950.000 zl. na vojsko připadalo, tak že na všechny ostatní potřeby zemské jen něco přes půl milionu zbývalo. Kterak

málo mohla tato suma na přerозličné požadavky hmotné i kulturní v zemi stačiti, netřeba šíře doličovati. Náklad na vojsko by byl r. 1661 zajisté ještě vystoupil, kdyby stavové, právem se odvolávající k „mírumilovné“ politice ministrů Portia a Lobkovice nebyli žádaných 400.000 zl. na 250.000 zl. snížili. Ministři mluvíce ve Vídni stále o míru, musili se v Praze spokojiti s touto menší sumou na vydržování vojska, ale zarovnali si ji „mimořádným“ požadavkem zase na obnos původní.

Sněm zemský k roku 1661 svolaný, sešel se v Praze na Hradčanech již dne 9. listopadu 1660 a zavřít byl teprv dne 17. června 1661, tak že to byl jeden z nejdelších starých sněmů českých. Královskými komisary při něm byli pánové Vilém Albrecht Krakovský z Kolovrat, hrabě Jan František Vrbna a rytíř Jan Vilém Gerstorf z Gerstorfu, kteří sněmu celou řadu královských proposicí předložili. První týkala se jako ve předešlých čtyřech letech nákladu na vojsko v obnosu 400.000 zl., ač sněm po všecka ta čtyři léta vždy jen 250.000 zl. na položku tuto povoloval; druhá pozměňovala dosavadní způsob odvádění berně ve lhůtách čtvrtletních, neboť kdežto se dosud berně odváděla vždy v poslední den dubna, července, října a pak ledna příštího roku, měla se nyní odváděti vždy ke konci května, srpna a listopadu, pak ke konci února roku příštího. Třetí proposice týkala se povolení sumy 100.000 zl., jakožto částky onoho milionu, který vládě již dříve na místě dávky z napojů na potřeby vojenské povolen byl. Na další spravování hradeb Pražských žádalo se opět 10.000 zl. jako v letech předešlých, vymínili si při tom ale stavové, aby dle možnosti bylo k takovému fortifikačnímu pracím upotřebováno vojáků, z nichž každý měl denně dvojnásobnou porci totiž 6 krejcarů dostávat. Jakožto „mimořádný požadavek“ k silnějšímu hotovení se k válce proti úhlavnímu nepříteli křesťanstva žádáno tehdež 400.000 zl., na kteroužto sumu sněm ale jen 150.000 zl., ve dvou lhůtách splatných, povolil. Konečně žádána nová berně z mouky a z jiných prodajných věcí, na jejímž místě, anot berni takovou bylo obtížné vybírat, stavové raději hotovou sumu 150.000 zl. povolili. Mimo obvyklý náklad na vydržování vojska povoleno tudíž na rok 1661 ještě 660.000 zl., z kteréžto sumy šla ovšem větší polovice taktéž do Uher, neboť vydržování vojska v zemi samé nejvýše třetiny všeho nákladu vojenského vyžadovalo. Podobný náklad, vyjma „mimořádný“ požadavek, schválil sněm také na rok 1662, jen že tu stavové,

povolujice opět na místě žádaných 400.000 zl. pouze 250.000 zl., doložili v příslušném snesení svém, „kterak ještě na mnohých místech na předešlé svolení rozdílní velící reštantové skrze nejprísrnější vojenskou exekuci již více vydobývání býti nemohou; kteréžto přetěžké a téměř již nesuesitelné břemeno tohoto království obyvatele a jejich poddané tak hrubě obtížilo, že se vůbec pochybuje, zdaliž možné jest a ten prostředek se nenajde, budoucné takové zuamenité pomoci a kontribuce shledávati.“ Mezi resolucemi sněmovními žádala pak hned první, aby „stavové přes celý rok 1662 žádným dalším pohledáváním neb jinými kontribucemi, daněmi, berněmi aneb půjčkami ni žádným způsobem obtěžováni nebyli.“

Obě stížnosti tyto, které jen trudnými poměry v Čechách stavům jako hluboký vzdech ze stísněných prsou vydrány byly, mluví za sebe o tom, jak velice byla poplatná síla země české vyssávána, aniž by se jí za to aspoň bezpečnosti dostalo, že nebude vpádu nepřátelskému ve psí dána, jako se již roku následujícího Moravě a Slezsku skutečně stalo. Avšak mělo přijít ještě hůře, neboť roku 1662 stihla zemi českou ke vši bídě ještě neúroda, na kterou se stavové ve sněmovním zasedání, dne 11. prosince 1662 zahájeném a dne 17. března 1663 skončeném, ovšem marně odvolávali. Musili vládě povoliti zase jako v předcházejícím roce veškeré požadavky ve výši 1,300.000 zl., netušíce, že za krátko budou nuceni ještě větší sumy obětovati. V té době, kdy se sněm na hradě Pražském rozcházel, nalezal se totiž velvezír Achmed Kiuprili se svou armádou již na pochodu do Uher a nyní musilo se ve všech zemích rakouských o překot zbroití, když diplomatické vyjednávání, jak jsme výše vypravovali, bez výsledku zůstalo.

Na den 12. června 1663, tedy v době, kdy velvezír byl s armádou svoji už do Bělehradu srbského vtrhl, svolán do Prahy na rychlo sjezd stavovský, poněvadž na svolání všeobecného sněmu více času nezbývalo. Ředitelem sjezdu byl ustanoven nejv. purkrabí hrabě Bernard Martinic, který předložil sjezdu král. proposici, aby povolena byla sbírka čili mimořádná berně z nápojů, z potravin, z koží, z loje, mydla dříví, vosku a jiných podobných věcí, kterých lidé k potřebám svým nejvíce užívají, aby vláda na výnos berně této rychle půjčku uzavřítí mohla. Sjezd byl obeslán jen od členův stavů, kteří v Praze neb v okolí jejím sídlili, jako tomu při podobných rychlých sjezdech vždy bývalo; po

behlivém uvážení nebezpečného stavu věcí sjezd seznal, že by vybírání takovéto mimořádné sbírky dlouho trvalo a zároveň ostatním berním jen škodilo, povolil císaři na místě toho 150.000 zlatých rýnských kterážto suma ve dvou měsících král. komoře složena býti měla. Kdo by příslušnou dávku v té době neodvedl, měl dvojnásobnou pokutou stížen býti, avšak celá suma tato měla se na příštím sněmu od ostatních berní zemských odraziti. Zároveň povolil sjezd svolání zemské hotovosti k obraně hranic království Čes.ého před možným vpádem hord tureckých, neboť veškeré pluky stálého vojska byly z Prahy a z ostatních měst českých na rychlo povolány k vojsku hraběte Montecuculiho u Prešpurka, tak že země česká vlastně bez ochrany vojenské zůstavena byla. V pocitu nebezpečí toho sebrána byla zemská hotovost ve značném počtu několika tisíc mužů, jak to jde na jevo z toho, že pozdější sněm, když už byl po vpádech tatarských na Moravu a velezí Kiuprili z Uher ku Bělehradu nazpět odtáhl, nalehal na to, aby z vojska zemské hotovosti české toliko dva tisíce pěších a pět set dragounův nadále ve vojenské službě podrženo bylo. Postarali se tudíž stavové čeští lépe než moravští o bezpečnost hranic zemských, neboť kdyby rovněž silná zemská hotovost byla hranic moravských proti straně uherské již v létě hájila, nikdy by vpády tatarské nebyly mohly na Moravě tak neslýchanou spoustu způsobiti. Zasedal na Moravě sice ještě v dubnu 1663 sněm stavovský, ale ten se nepostaral o hotovost zemskou a teprve na rychlo svolaný sjezd vyhověl neodbytné potřebě této, když již Tataři do země moravské se hnali. Patnáct set pěších a tisíc jízdných, které tato hotovost zemská čítala, nemohli vpád tatarský více zadržeti. Jak jsme již vyprávěli, mělo toto opožděné sebrání hotovosti zemské na Moravě účinek jen nevalný, neboť slabý hlouček brancův k obhájení hranic proti Tatarům nikterak nestačil.

Bylo li již na sjezdu stavovském v Praze, který od 12. června do 28. července 1663 zasedal, zjevno, že válka s Turky nových obrovských obětí na království Českém vyžadovati bude, osvědčilo se to měrou vrchovatou na všeobecném sněmu zemském, který po vřavě válečné v Uhrách a po vpádech Tatarů na Moravu ku dni 19. listopadu 1663 na královské Hradčany svolán byl a až do 16. května 1664 zasedal. Komisary královskými byli na něm hrabě Humprecht Jan Černín, hrabě Michal Osvald Thun a Jan Vilém Gerstorff z Gerstorfu, kteří sněmu přímo ohromující proposice krá-

lovské předložili*). Především měla býti schválena usnesení sjezdu stavovského, jak toho zřízení zemské vyžadovalo, pak žádáno obvyklých 400.000 zl. na vydržování vojska, na místě kterých sumy povolili tehdaž stavové nápojně z piva i vína na tři léta po sobě jdoucí ode dne 1. března 1664; při tom počítalo se ze sudu piva po 1 zl. a z vědra vína po 20 krejcarůch, mimo to z pinty medu a pálenky po 3 krejcarůch. Z dávků této byl očekáván roční výnos 350.000 zl., tudíž o 100.000 zl. více, než stavové obvykle na požadavek 400.000 zl. povolovali; proto žádali, aby jim císař roční poplatek 100.000 zl. na povolený milion odpustil. Císař k tomu svolil pod tou výminkou, vynese-li posudné skutečně 350.000 zl., jelikož se to ale nestalo, musili stavové oněch 100.000 zl. až do roku 1667 odváděti.

Po těchto řádných požadavcích došlo na mimořádné, které nebezpečím tureckým byly odůvodněny. Žádalot se na vydržování vojska v roce 1664 neméně než 1,952.280 zl., čili ještě jednou tolik, než co se za posledních tří let každoročně na království Českém žádalo. Stavové dlouho se zdráhali uvaliti na sebe takovéto břemeno, konečně pak navrhovali, aby bylo povoleno z té sumy, co na šest měsíců připadá (měsíčně se mělo odváděti 162.690 zl.), a po ostatních šesti měsících aby se odvádělo jen tolik jako roku lonského, totiž 79.991 zl. Císař však nepřistoupil k návrhu stavův a ač titěž nová představení podali, všeliké odpovědnosti za skutečné opatření tak obrovské sumy se zřikajíce, zůstalo přece při původním požadavku, proposice a sněm konečně schválil i mimořádný požadavek válečný, tak že suma všech berní na sněmu roku 1664 povolená činila dohromady 2,527.280 zl., jakéžto sumy v Čechách ještě nikdy v té výši nebylo povoleno. Povážíme-li, že v těch dobách obyvatelstvo království Českého čítalo sotva 800.000 hlav, dovedeme posouditi, jak těžce obrovská tato

berně na každého jednotlivě ho poplatníka dolehla.

Avšak ani na sumě půltřetího milionu, která hotovými penězi splacena býti musila, nebylo ještě dosti; vojsko do Uher poslané potřebovalo také potravin pro sebe a píce pro koňstvo, a tu musilo zase království České jako vždy jindy pomoci. Za tou příčinou svolán opět dne 3. července 1664 rychlý sjezd stavovský do Prahy, aby se také o profiant pro vojsko v Uhrách stojící postaral. Byloť právě přede zněmi, užila tedy vláda nejprůhodnější doby k tomu, aby obyvatelstvu oznámila, jakým způsobem se s ním o sklizeň jeho dělití hodlá. Ředitel sjezdu nejvyšší purkrabí hrabě Bernard Martinic předložil sjezdu královskou proposici, v níž se žádalo, aby „každý desátý mandel z obilní obrody, pšenice, žita, ječmene a ovsa k vojenské potřebě obrán a k uvarování všeliké nerovnosti při žni, kteráž toho času právě nastává, shromážděn byl.“ Z obilní dávky této, kteráž k naléhavé zálosti stavů po mnohém vyjednávání na každý třicátý mandel snížena byla, neměl býti nikdo vymíněn a též města Plzeň a Budějovice, kteráž byla druhdy pro svou věrnost k císaři od podobných kontribucí osvobozována, měla tehdaž každý třicátý mandel s polí svých do vojenských magacinů odvesti. Popisování mandelů těchto dalo se mezi žněmi hned na poli, načež každý poplatník za mandel obilí musil na zrně odvesti: pšenice dva věrtele, žita dva věrtele, ječmene dva věrtele, ovsa pak tři věrtele. Každému, kdo by dávky této obilní v ustanovený čas (nejděle do 15. prosince 1664) neodvedl, bylo exekucí a pokutou pohroženo, ale snadno lze pochopiti, že velká část obilní dávky této odvedena nebyla.

Takž sjezd stavovský vyhověl aspoň třetině tohoto požadavku císařova, který se zase na statisíce zlatých páčiti mohl, a království České bylo toho roku již podvkrátě všechny berní síly své nanejvýš napnutí musilo, aby království Uherskému bylo proti Turkům platně pomoheno. Země uherská, jak jsme viděli, ani dosti skrovnou částí těmto obětem království Českého se nevyrovnala, nehledě ani k tomu, že též počet vojska českého mnohonásob převyšoval počet brancův uherských.

V témže poměru jako Čechy přispívala též Morava na vydržování vojska císařského v Uhrách, jak to z četných snesení zemského sněmu moravského seznáváme. Již roku 1652, kdy vojsko po třicetileté válce v Čechách a na Moravě stojící do království Uherského komandováno bylo, povolil moravský sněm na vojsko

*) Proposice tyto byly zvláštní událostí o týden zdrženy, než z Vídně do Prahy došly. Jak totiž sněmovní zástupci Kutnohorští sdělili do Kutné Hory byla „ordinární štafeta mezi Holabrunem a Najstatem ku Praze jedoucí od čtyř rejtharův larvou tváře své zastřené majících obrána, pagety knížete z Lichtenštejna, nejv. kancléře a p. nejv. purkrabího s jinými zemskými věcmi odňaty jsou, některá privata roztrhána, tak že obzvláštní jiná štafeta do Vídně vypravena býti musila. Mnozí přičítají ten casus k tomu, že velcí ministři u dvora u veliké nesvornosti stojí a jeden druhého nějak v něčem vyskoumati se snaží.“ (Viz pojednání Dra. J. Čelakovského „Spor měst o přednost hlasu na sněmích“ v Č. Č. Musea 1869 str. 146.)

toto, pak na zaopatření prachu střelného a na dostavení pevností 200.000 zl. rýnských. Byl-li poplatek tento i v dalších dvou letech odváděn, není pro nedostatek zpráv známo, ale již roku 1655 byly na sněmu moravském vymáhány veškeré nedoplatky berní z posledních dvaceti osmi let, které k žádosti stavův moravských posléze ustanoveny byly na 100.000 zl., jež musila země ve čtyřech ročních lhůtách splatiti. Mimo to žádáno na vydržování vojska a na rozmnožení dvou jízdných pluků moravských 250.000 zl. a čtyřicet tisíc měric obilí (mezi tím deset tisíc měric ovsu), což vše také sněm povolil. Totéž se opakovalo na sněmu roku 1657, kdy vládě povoleno 190.000 zl. a třicet tisíc měric obilí, aby zásobárny vojenské doplněny býti mohly. Roku 1658, kdy již císař Leopold panování byl nastoupil, žádáno na sněmu moravském 130.000 zl., ze kteréžto sumy připadalo 30.000 zl. na opevnění jistých míst a na zhotovení prachu střelného; zároveň převzal sněm na vydržování vojska 3337 porcí na vojáky a 346 porcí na koně a sice počítala se porce na vojáky ve výši 8 kr. a na koně ve výši 6 kr., tak že měsíční vydej na tyto porce 14.386 zl. činil. Roku následujícího, kdy část vojska z Moravy do Pomoranska proti Švédům vyslána byla, počítalo se těchto porcí jen 2347 na vojáky, ale za to 1301 porce na koně, mimo to však žádáno 30.000 zl. na další potřeby vojenské a jakožto mimořádný požadavek na vojsko ještě 40.000 zl. Když roku 1660 hrozila již vojna s Turkem, vzrostly porce vojenské na 5729 a koňské na 1565 a požadavek rádný na vojsko činil opět 30.000 zl., mimořádný však 60.000 zl., při čemž bylo ustanoveno, čehož dříve nebylo, že se peníze tyto na vydržování vojska i tehdyž musí odváděti, kdyby vojsko ze země ven bylo posláno. Mimo to musili se stavové zavázati, že na své útraty třicet tisíc měric mouky do Nového Města dopraviti dají. V proposici sněmu na rok 1662 podané odvolávala se vláda již na nepokoje v Sedmihradsku a na nebezpečí od Turků v Uhrách hrožící a žádala proto na vojsko o 10.000 zl. více než roku předcházejícího a nejméně 75.000 měric obilí, které v mírné ceně do uherských měst na Dunaji dopraveny býti měly. Na dopravu tuto musili však stavové dalších 10.000 zl. povolit.

Ačkoliv roku 1662 také na Moravě děsná neúroda panovala, tak že ve mnohých krajích mezi lidem skutečný hlad panoval, dostavila se vláda k vůli neodvratné již válce s Turky na sněm moravský, který byl v Brně dne 14. prosince 1662 zahájen a dne 24. dubna 1663

skončen, s těmiže ohromnými požadavky na vojsko, jako později na sněm český. Na zemské potřeby žádáno sice jen 90.000 zl., tudíž o 10.000 zl. méně než v letech předešlých, ale za to musili stavové moravští na vojsko v Uhrách stojící povolit neméně než 227.000 zlatých rýnských a zapraviti též nedoplatky berní z minulých let v obnosu 395.600 zl. Ale všechny nesmírné oběti tyto ubohé zemi moravské nezabezpečily jistoty před vpádem nepřátelským, neboť veškeré vojsko císařské bylo z Moravy povoláno do Uher a nedostatečná hotovost zemská ani na jediném místě hranic moravských nedovedla zadržeti náběh sverepých hord tatarských, které pak ve východní a jižní polovici země vylícenou již spoustu způsobily.

A když za šest neděl po třetím vpádu tatarském, totiž dne 24. listopadu 1663, byl sněm moravský opět svolán a veškerá země právem očekávala, že především bude pečováno o to, aby spustošeným krajům bylo nějak spojeno, a že se ožebračenému lidu dostane podpory zemské i státní: vystoupila vláda na sněmu s novými těžkými požadavky, kdežto na podporování vyhubených krajů ve vládních proposicích ni v nejmenším spomenuto nebylo; nanejvýše že se jako mimochodem podotklo, aby se při rozdělování berně a poplatků na obyvatelstvo znuzených krajů příslušný ohled bral. Především schválil sněm, co byl poslední sjezd stavovský vládě povolil, pak bylo na něm žádáno, aby povolil dosavadní posudné na další tři léta, dále 25.000 zl. na opevnování hradeb přednějších měst moravských, jakož i dopravování staviva k stavbám těmto; 10.000 zl. na zakoupení sanytru; třicet tisíc měric rozličného obilí, jež měli stavové do zásobáren vojenských v Uhrách dopraviti, aneb na dopravu tuto 10.000 zl. odvesti; nedoplatky kontribuční měly zvláště z těch krajů, které vpád tatarský netrefil, exekuci vynaháněti býti; mužstvo zemské hotovosti mělo ke plukům císařským odevzdáno býti a na vydržování vojska vůbec mělo se 7852 porcí převziti. Na místě posudného a ostatních peněžitých požadavků povolili stavové s ohledem „na veliké škody a zkázu trojím tatarským vpádem způsobenou a na všeobecnou neúrodu zemskou“ pouze 60.000 zlatých a na místě třiceti tisíc měric obilí pouze osmnáct tisíc měric a to dvanáct tisíc měric žita a šest tisíc měric ječmene. Shánění nedoplatků berních bylo sice slíbeno, ale ironicky to zní, když sněm zůstavil vládě, aby „vynalezla prostředek, kterak by reštanty v krajích vpády tatarskými netrefených zvyupomínány byly.“ O krajích vyhubě-

stavové se nezmínili, dobře tušíce, že ani tam ničeho na nedoplatecích těchto nese-
porce vojenské byly však v žádané výši
ty.

opatření všech těchto povolených su-
i mimořádných 400.000 zl. z pobečovného,
t let již dříve povoleného, ustanoven vý-
akcízu z potravin, nápojů a jiných věcí
ácnosti potřebných. Dle toho mělo se
z každého čtyřvěderního sudu piva 1 zl.
, z každého desítivěderního sudu vína
z každého mázu pálenky 2 kr., z kaž-
zola uherského 3 zl. 30 kr., z polského
z domáckého 1 zl. 30 kr., z dvouletého
z krávy 1 zl., z telete a krmného vepře
z kozla 15 kr., ze skopce 8 kr., z ovce
ozy 6 kr., z každého zlatého, za ryby
ho, pšldruhého krejcaru, z každé měrice
6 kr., ano i z každého páru bot s kram-
i kr. a bez kramfleků 3 kr., ze střevíců
offí s kramfleký 3 kr. a bez kramfleků
Mimo to musila každá osoba stavu pan-
neb duchovního odvesti ze statkův a dů-
svých 3 zl., každá osoba stavu rytířského
iržitelé dvorů, mlýnů a domů v městech
ečkách po 1 zl., advokáti, lékaři pro-
ti a cíš. výběrčí po 45 kr., cíš. rychtáři,
rové a radní osoby po 45 kr., měšťané
slníci po 15 kr., čeleď městská obojího
po 6 kr. a čeleď poddaných i jich děti
rr. Vyjmuti byli jedině mnichové řádů
fch, pak ti, kteří toho roku ohněm neb
f poškození byli a všickni ti, kteří věku
patnáctého léta nedosáhli. Konečně mělo
aždého lánu (jichž se tehdež na Moravě
čítalo) po 13 zl. odvesti a to nejdéle
ce února roku 1665. Mimo to vyžádala
a desátek z obilí na příští rok vypada-
iž 20.000 měric žita a 10.000 měric ovsa.
ěru, úžasně to břemeno, které na zem
arův do polovice spustošenou, neúrodou
dní poškozenou uvaleno bylo! Rozumí
o sebou, že ze všech těchto berní a po-
nedalo se po dvě léta e spustošených
ničeho sehnati, a takž musila celé to
o snášeti polovice Moravy, která od Ta-
šetřena zůstala. Teprve na sněm roku
pomněli si stavové na pohubené kraje a
li to Jeho Cíš. Milosti, aby „těm ruino-
a zkaženým lidem něco šmahem vysa-
ti ráčila, oč by se oni rozděliti mohli.“
strany pak stavové poukázali k tomu,
kození ti lidé jsou již po dvě léta od
ušanování, a že „stavové i dále o tom
ati budou, jakým by jim způsobem i bu-

doucne spomoženo bylo a oni ušanování býti
mohli.“

Kdyby vítězství u Sv. Gottharda nebylo
obrat ve válce přivodilo, nebyly by Čechy a
Morava další břemena válečná více snášeti
mohly, ač ani potom při té pokleslosti národní
a sociální, jaká po třicetileté válce v obou těch
zemích panovala, nebylo by k odboji veřejnému
došlo, jako se za krátko po uzavření míru
Vašvárského v Uhrách stalo.

Tam byli totiž stavové mírem Vašvárským,
jenž zemi uherské žádného ulehčení od jařma
tureckého nepřinesl, nanejvýš rozhořčení, ačkoli
se k vítězství u sv. Gottharda nejméně byli
přičinili. Byla to však šlechta domácí a národní,
která na výsady a práva království Uherského
zešla jinak dbala, než přistěhovalá šlechta cizí
v Čechách a na Moravě; vlastenecká tato šlechta
uherská proto těžce nesla, že smlouva o mír
Vašvárský byla bez účastenství stavův uher-
ských uzavřena a že byla pak za platnou pro-
hlášena, aniž by ji byl sněm uherský schválil.
Císař povolal sice přední zástupce stavův uher-
ských do Vídně, aby jim vyložil naléhavé pří-
činy, proč mír uzavřiti musil, ale Uhři nebyli
důvody těmito příliš přesvědčeni a v pamětním
spisu, jež pak císařským ministrům podali,
žádali, aby všechny německé obsádky byly z Uher
odvolány, aby nová pevnost Leopoldov na řece
Váhu byla pouze nákladem císařským stavena
a vůbec aby císař sám o bezpečí a pokoj
v Uhrách pečoval.

Kdyby byl ministr kníže Portia, jenž mezi
tímto vyjednáváním dne 7. února 1665 ve Vídni
zemřel, stavům uherským plnou pravdu pově-
děti měl, proč pokořující mír Vašvárský uza-
vřen býti musil, byl by prohlásil, že právě
nespolehlivost a neobětovnost uherských stavů
a vůbec veškerého obyvatelstva uherského byla
jednou z hlavních příčin, proč byl onen mír tak
a nejinak uzavřen. Byl by jim dále říci musil,
že jen hmotná a finanční pomoc zemí koruny
české a pak brauná pomoc z říše zachránila
Uhry před zaplavením země uherské Turky až
po Karpaty a po Litavu. Avšak s Uhry zachá-
zeli ve Vídni přes všecken vzdor jejich šetrně
a také nástupce Portiův v úradě prvního mi-
nistra císařského kníže Jan Auersperg, jenž
politice španělské u dvora holdoval, i nový nejv.
hofinistr císařský, dosavadní president dvorní
rady vojenské kníže Václav Euseb Lobkovic,
přivrženec politiky francouzské, nebyli mužové
dle toho, aby byli hned tehdež proti stavům
uherským rázně a dle potřeb ostatních zemí
císařských vystoupili. A přece byly poměry ta-

kovémuto důraznému vystoupení proti velezrádné opozici uherské, která již tehdy potají s cizími nepřáteli o úplné rozkotání říše Habsburské vyjednávala, dosti příznivý. Mír s Turky byl zabezpečen, vojsko císařské bylo četnější, než kdy jindy od války třicetileté, a také pokladna císařská byla tehdy výmínečně zase jednou naplněna. Byl v červnu roku 1665, právě když se císař Leopold na pontu v Marii Celské nalezal, zemřel arcikníže Zikmund František Tyrolský, náčez Tyrolsko a přední země Rakouské v jižním Německu v bezprostřední držení císaře připadly; mimo to zdědil císař po zvěčnělém arciknížeti značný poklad ve zlatě a stříbře, jenž se na 1.200.000 zlatých pačil a ve dvaceti třech velkých sudech po vodě do Vídně přivezen byl.

Ale ve Vídni měli větší starost o zahraniční záležitosti než o upevnění panovnící moci v Uhrách a Sedmíhradsku, neboť ve Španělsku byl dne 1. září 1665 zemřel král Filip IV., zanechav čtyřletého syna, náčez francouzský král Ludvík XIV. chtěl se na základě příbuzenství (měl starší dceru krále Filipa IV. za choť) dědictví jeho zmocnit. Mimo to jednalo se o ženitbu císaře Leopolda s mladší dcerou zemřelého krále španělského infantkou Markétou Teresí, která pro případ úmrtí neduživého mladého krále Karla II. za pravou dědičku trůnu španělského pokládána byla. Sňatkem tímto, jenž dne 5. prosince 1666 ve velechrámě sv. Štěpána ve Vídni od papežského vyslance kardinála Julia Spinoly slavně požehnán byl, kynula císaři možnost, nabyti zase světového panství velikého předka jeho císaře Karla V., jenž byl císařskou korunu římsko-německou a španělskou korunu královskou s panstvím nad střední a jižní Amerikou na své hlavě spojoval: jakž by se tu byli mohli ve Vídni vážně zabývatí zabezpečením toho zbytku království Uherského, které již jen ze severní části země uherské a z Chorvátska sestávalo? Příčin k nespokojenosti s Uhry měli sice ve Vídni dost a všeliké roztrušované pověsti ji ještě podněcovaly,^{*)} ale přes to nedošlo k žádným krokům proti stavům uherským, ač za nedlouho již kníže Lobkovic a španělský vyslanec na to naléhali počali, aby opoziční duch v Uhrách byl konečně od kořene vyplněn.

^{*)} Pravilo se, že uherští stavové chtěli císaře zajmouti, když své nevěstě vstříc jel; že způsobili požár v cis. hradě ve Vídni, jenž Leopoldovskou část téhož zničil; že chtěli císaře několikrát otrávití atd., vše to pouhé výmysly, které ale poměr mezi Vídni a Uhry charakterisují.

V Uhrách pak mimo zděděnou nenávist proti Němcům venloovali se ještě z mnoha příčin do opozice proti Vídni; první z nich byla, že německé obsádky i po skončené válce zůstávaly stále ještě ve městech uherských; druhá, že císař nesvolal roku 1665 žádného sněmu, jen aby požadavkům evangelických stavů v ohledě náboženské svobody nemusil vyhověti; třetí, že císař zakázal v Prešově zříditi vysoké školy evangelické, a za čtvrté, že nepřijal deputaci uherských stavů, která jej chtěla žádati o odvolání německého vojska z Uher a aby od pronásledování evangeliků bylo upuštěno. V čele nespokojených stavů stáli sám palatin uherský Vesselényi a bán chorvátský Petr Zrinský, pak oba zeťové bánovi kníže František Rákoczy a nejv. dvorský sudí hrabě František Nádasdy, konečně markrabě František Frangipani a jiní šlechticové, kteří nejvíce z osobních neb sobeckých příčin obratu věcí v Uhrách si přáli. Na zámku Muraňském, jenž patřil palatinovi Vesselényimu, byly konány porady spiklenců, kteří z Polska i z Francouzsko peněžní i vojenskou pomoc očekávající již zřejmě o svržení moci Habsburkův v Uhrách usilovali. Získali pro sebe též štyrského místodržícího hraběte Tattenbacha, jenž měl za choť hraběnku Julianu Forgáčovou a jemuž spiklenci slíbili, že se stane samostatným vévodou Štyrským. Také v Cařihradě bylo zaklepáno o spojenství, tam byli ale rozezlí na stavy uherské, že roku 1664 zamítli nabízený spolek s Turky, ba oznámili to prostřednictvím císařského vyslance hraběte Lesliea ve Vídni, jaké nebezpečí spiknutí se v Uhrách proti císaři a moci jeho osnuje. Jelikož byl mezitím palatin Vesselényi zemřel, vstoupili v čelo spiknutí kníže František Rákoczy v Uhrách a hrabě Petr Zrinský v Chorvátsku, kdež každý z nich značný sbor vojska zřídil, aniž by ale lid sám byl se pro odboj dal nadchnouti.

Než ale k veřejnému odboji došlo, prozradil se hrabě Tattenbach ve Štyrsku neopatrným způsobem, že jest účasten spiknutí stavů uherských, náčez byl dne 22. března 1670 zatčen; listiny u něho nalezené dokázaly vinu jeho, mimo to bylo ve sklepích paláce jeho zbraní pro 6000 mužů nalezeno. Zatčení toto přimělo hraběte Zrinského, že počal v Chorvátsku nepřátelství dříve, než vše k odboji bylo připraveno a než byly obsádky ve městech pro spiklence získány. Marně se snažil dobytí měst Záhřebu a Koprivnice a když císařský generál Spankau se sborem 6000 mužů rychle do Chorvátska vtrhl, uzavřel se Zrinský s hrabětem Frangipaniem do pevnosti Čakovce, odkud ale,

když pevnost obležena byla, oba tajně ušli, aby i císaře ve Vídni milosti se dožadovali. Na cestě byli však jati a do vazby ve Vídni odvedeni. Rovněž nešťastně skončila revoluční výprava Rákoczy-ho v severních Uhrách, kdež lid právě jako v Čechách před bitvou Bělohorskou chladně k odboji stavův se choval, ať byl sobecké záměry jejich vycítil. Marně oblehal Rákoczy města Tokaj a Sátmar a jakmile maršál hrabě Špork proti němu se značnou silou vojska císařského vytáhl, opustilo jej najaté žoldnéřstvo a Rákoczy musil přehnouti do Sedmihradska, kam se též četní šlechtičti spiklenci uchránili. Rákoczy-mu vyprosila matka jeho milost, v čemž ji jesuité ve Vídni podporovali, ale tím krutější trest stihl Zrinského a jaté spojeince jeho. Hrabě Nádasdy byl stat ve Vídni dne 30. dubna 1671, téhož dne skonali v Novém Městě za Vídni na popravišti hrabě Zrinský a hrabě Frangipani, hrabě Tattenbach pak byl dne 1. prosince na radnici ve Štyrském Hradci popraven; skonali ze všech odsouzených nejnebezpečnější a též nejnešťastnější, neboť teprv po třetí ráno padla hlava jeho.

V Uhrách bylo jato též mnoho účastníků odboje, kteříž byli postaveni před mimořádný soud v Prešpurku, jenž hlavní vinníky k smrti a ostatní do žaláře odsoudil. Mezi oněmi našel se též pověstný visionář Mikuláš Drábík ze Strážnice na Moravě, který byl druhdy požíval osudného vlivu na slavného paedagoga Jana Amosa Komenského, jenž vidění Drábíkova vydal roku 1657 ve spisu „Lux in tenebris.“ Drábík věstil v nich rodu Habsburkův ztrátu nejen trůnu císařského, ale i korun dědičných. Proto stál za pobytu svého v Uhrách vždy při straně nespokojencův tamních a horlivě se účastnil též spiknutí hraběte Zrinského a knížete Rákoczy-ho, začez byl v Prešpurku před soud postaven a k smrti odsouzen; jako stařec 84 léta věku čítající vstoupil dne 17. července 1671 na popraviště, kdež mu byla nejdřív pravice usečena, pak hlava státa, jazyk z ní vytržen a na šibenici přibit, mrtvé tělo pak i se spisem „Lux in tenebris“ spáleno.

Popravy tyto způsobily ve veškeré Evropě veliký povyk, mnohem méně pozastavoval se ale katolický svět nad tím, že císař Leopold považoval na řadu ministrův svých Uhry za zemi dobytou, jejíž práva prý veskrz propadla a v níž žádný nekatolík více trpen býti nemá. Když se pak na sněm do Prešpurku svolaný ani jediný ze stavův uherských nedostavil, učiněna rada ona skutkem, zrušen totiž úřad palatina uherského i bána chorvátského a místo

nich zřízena dvorní komora, jejíž president byl císařským místodržícím, pouze císaři zodpovědným. Daně ukládány zcela libovolně a vira evangelická na všech stranách pronásledována, kostely a školy evangeličkům odňaty, duchovní jejich ze země vypovězeni, a to vše prováděno mocí vojenskou — slovem Uhry a Chorvátsko ocitily se po zmařeném odboji Zrinského a Rákoczy-ho v téže stavu, jako Čechy a Morava po bitvě na Bílé hoře.

Leč v obou těchto zemích nedošlo po Bělohorské katastrofě k žádnému činnému odboji proti vítězné moci císařské, kdežto v Uhrách již po několika letech nová revoluce vzplanula. Bylo to tak zvané spiknutí Tökely-ho, jehož nitky zasahovaly také do Prahy, jak o tom na svém místě vyprávěti budeme.

Avšak i pokoření tohoto odboje Zrinského a Rákoczy-ho dalo se jako nedávná válka proti Turkům v Uhrách z největší části na útraty království Českého a markrabství Moravského, jak to dosvědčují ohromné ty sumy peněz, jež císařská vláda v Praze a v Brně i po uzavření míru s Turky na stavech žádala. Sněm český, r. 1665 v Praze zasedající, převzal především 24.170 porcí vojenských a mimo to všechny výlohy spojené se zřízením nového pluku Metternichova, dále povolil každý třicátý mandel z obilí aneb příslušné peníze za mandel tento, pak dalších 100.000 zlatých, ve dvou lhůtách splatných, a 50.000 zlatých na správu hradeb Pražských a Chebských, obyčejné výlohy na vojsko činily toho roku něco přes 600.000 zl., tudíž veškeré požadavky na vojsko přes milion zlatých. Teprva v následujících letech sklesly mimořádné požadavky vojenské tou měrou, že obyčejný náklad na vychování vojska činil do té doby něco přes 600.000 zl. ročně a toliko roku 1669 spadl na 455.000 zlatých. Jelikož však dnem 1. března 1667 došla tříletá lhůta na vybírání sbírky či daně z nápojů, vyžádal si císař hned na sněmu v březnu téhož roku svolaném, aby mu byla daň tato na půldruhého roku prodloužena, což stavové také učinili, prodlužující tuto daň nápojovou stále až do roku 1700. Avšak již roku 1668 žádal císař zvýšení daně této, načež mu stavové raději 75.000 zl. povolili. Mimořádné požadavky dostavily pak se zase roku 1669, kdy bylo již třeba sbírat vojsko proti povstalcům uherským, a sice povoleno toho roku 100.000 zl., o rok později 50.000 zl. a roku 1671 zase 75.000 zl., ač byla vláda pokaždé 200.000 zl. žádala. Když pak hrabě Špork roku 1670 byl již z Čech se silným sborem vojska na potlačení odboje Rákoczy ho vytáhl, dostavil se cí-

sař s novým požadavkem na sněm zemský, aby mu totiž stavové povolili „z ohledu v království Uherském se vyskytujícího nepokoje“ potřebný počet rekrutů a sice 3667 pěších a 1000 jízdných, kteréžto vojsko ve čtyřech nedělích postaveno býti mělo, aby s příslušnými pluky rychle do Uher odtáhnouti mohlo. Rozumí se, že vrchnosti musily náklad na rekrutýrku tuto z vlastního měšce hraditi. Tímto rozmnožením vojska vzrostl také počet porcí vojenských na 10.365 a porcí koňských na 5410, čímž se měsíční vydej v oboru tomto zase o mnoho tisíc zlatých zvýšil.

Nelépe tomu bylo na Moravě, když sněm mimo obyčejný vydej na vojsko povolil roku 1665 ještě pět set centnýřů sanytru, další daň z vína, piva a z páleného, pak na přivezení křesťanů z tureckého otroctví 30.000 zl.; dále dvacet tisíc měric ovsa, 4700 porcí vojenských a na pochody vojenské předcházejícího roku 124.000 zl., tak že dle toho na každý lán zemský 2 zlaté připadaly. Roku 1666 schválen opět požadavek 100.000 zl. na opravu pevností v Uhrách a na zásobení těchže, dále 4700 porcí vojenských a 2350 porcí mimořádných; v roce následujícím žádáno a povoleno na pevnosti uherské již 120.000 zl., porcí vojenských bylo tu již třeba 7050 (obyvatelstvu v krajích Brněnském a Hradištském, vpády tatarskými znuzenému, bylo na sněmě roku tohoto milostivě odepsáno nedoplatků daní za rok 1663 v obnosu 3827 zl. 20 kr.). Roku 1668 opětován týž požadavek mimořádných 120.000 zl., kdežto počet porcí vojenských sklesl na 5520, ale již roku následujícího k vůli odboji uherskému žádáno vedle obvyklých již 120.000 zl. ještě 151.800 zlatých, které ve třech měsících splaceny býti musily.

Uvedli jsme zde čísla tato hlavně proto, aby širší veřejnost zvěděla o tom, jaké hmotné a finanční oběti Čechy a Morava pro království Uherské v jediném desetiletí přinesly; byly to veliké miliony peněz a tisíce životů lidských, které hlavně přičinily se k tomu, aby Uhersko nezůstalo snad na vždy pašalíkem Budínským, jak se tomu před bitvou u Sv. Gottharda velice podobalo. Tyto oběti zemí českých pro osvobození Uherska přinášžené jest tím spíše třeba na paměť uváděti, jelikož se na ně za našeho věku v Budapešti nevděčně zapomíná.

Kníže Lobkovic jako stranník francouzský. Pád jeho.

(1668—1677.)

Již od dosednutí Habsburkův na trůn český jevil se vliv politiky španělské na záležitosti zemí českých a vnitrorakouských, načež od doby císaře Rudolfa II., kterýžto panovník v mládí svým byl po celé desetiletí u dvora španělského v Madridu vychováván, stal se jak v Praze tak později za císaře Matiaše ve Vídni přímo rozhodujícím. To se opětovalo v míře zvýšené i za Ferdinandův II. a III. a nebylo tomu lépe, když mladý Leopold I. vládu nastoupil. Vliv španělský byl ve Vídni všemohoucí a podrobovali se mu četní hodnostové dvorští, neboť Španělsko mělo ode dávna ve službách svých výtečné diplomaty a bohaté poklady jeho, každoročně z Ameriky do Madridu přivážené, dovolovaly diplomatům těmto, aby mohly každou důležitější akci svou též hojným zlatem a stříbrem podporovati. Věci tyto změnily se však valně, když ve Francouzsku chopil se žezla vládního mladý král Ludvík XIV., ježž byl kardinál Mazarin vychoval v duchu tradic krále Jindřicha IV., tohoto nejúhlavnějšího nepřítelů rodu Habsburkův, kteréžto tradice byl již také ministr krále Ludvíka XIII. kardinál Richelieu sledoval. Zejména ve třicetileté válce jevil se vzrůstající vliv Francouzstva na záležitosti státní i válečné ve veškeré střední Evropě a vliv tento šířil se dále a nabýval pevné půdy též ve Vídni, aby zde v přední řadě proti převahujícímu vlivu španělskému a v řadě druhé též proti zájmům Habsburkův samých působil. A přece našli se ve Vídni státníci a ministři, kteří nesouhlasíce s účinky vlivu španělského, byli toho náhledu, že by říši císařské spíše prospělo, kdyby hledala spolek a dobré přátelství s Francouzskem, neboť zbavena by pak byla říše všech dalších obav před intrikami vlády francouzské v Cařihradě i v Uhrách, kdež intriky tyto byly císaři již tolik nesnázi působily.

K ministrům těmto náležel také nástupce knížete Portia v úřadě nejv. hofmistra císařského kníže Václav Euseb Lobkovic, jedna z nejvýznačnějších osobností při dvoře císařském za prvních let panování Leopolda I., která ovšem nerovněla se velikým státníkům té doby, poněvadž v časech prostředního rázu zase jen osobnosti prostřední ceny vznikati mohou a tudíž i Lobkovic nad nízké okolí své snadno se povznesti mohl. Byl to dle původu svého sice velmož český, ale českého nebylo na

něm i v něm praničeho, jako na všech těch šlechticích z Čech, kteří tehdaž u dvora ve Vídni vysoká důstojenství zastávali. Narodil se dne 30. ledna 1609 v Praze jakožto syn nejv. kancléře Zdeňka Lobkovice a choti jeho Polixeny, vdovy po panu Vilémovi z Rožmberka; paní tato byla dcerou pana Vratislava z Pernštejna a choti téhož Marie Manriquezové de Lara, rodem Španělky, která s císařovnou Marií, matkou císaře Rudolfa II., byla do Prahy přišla. Paní Lobkovicová cítila se po matce své vždy jako Španělka, což osvědčila také tím, že za kmotra k synovi svému požádala španělského krále Filipa III., jenž se dal při křtu svým vyslancem u dvora Pražského zastupovati. Sama vyučovala syna svého španělštině a vlastině, vychovávala pak jej dle nejprísnejších zásad katolických, jak to jen ve Španělsku v obyčeji bylo. Ač od mládí svého v Praze žila, nepřilnula vřeleji k živlu českému a nemohla tudíž ani v synovi svém lásku neb aspoň náklonnost k živlu tomuto vznítiti. A když pan Zdeněk Lobkovic ustanovil synovi za vychovatele pouhého Němce, magistra Vavřínce Bärenklau-a, odrodil se mladý Václav Euseb Lobkovic již dokonce národu svému a po veškeren další život jeho připomínalo jen křestní jméno český původ jeho, vše ostatní bylo při něm německé, načež později německý tento jeho ráz francouzským náterem vyšňořen byl.

Vychován byv po způsobu všech mladých kavalírů tehdejší doby, podnikl v osmnáctém roce věku svého cestu po některých zemích v Evropě, roku 1632 zřídil jízdecký pluk, s nímž k armádě Waldšteínově přitřhl, a setrval při vojstě do roku 1639, kdy se obhájením Prahy proti švédskému generálu Banéroví vyznamenal. Od toho času byl často upotřebován ve službě diplomatické, neboť byl si v pusté vravě války třicetileté surový život vojenský znechutil. Roku 1640 byl povýšen na polního zbrojmistra a o čtyři léta později stal se vicepresidentem dvorní rady vojenské, jejímž presidentem byl roku 1652 po smrti hraběte Jindřicha Šlika jmenován. Kdežto otec jeho zemřel v dluzích, stal se Václav Euseb Lobkovic v málo letech bohatcem, kupoval jedno panství po druhém, ba dosáhl i vévodství Zaháňského ve Slezsku se všemi právy a výsadami, jak jich byl Valdšteín požíval. V Čechách mu patřilo mimo jiné statky též panství Roudnické, jež matka jeho po prvním choti svém panu Vilémovi z Rožmberka byla zdédila. Velice oblíben byl již u císaře Ferdinanda III., který mu knížecí stav i pro potomky jeho potvrdil a mezi německá říšská knížata jej po-

výšil, neboť Lobkovic byl s ním skrze třetí chotí císařovu, z rodu Gonzagův, spříbuzněn. Přízně mladého císaře Leopolda I. dobyl si hlavně tím, že roku 1658 kurfiřty německé získal pro volbu Leopolda za císaře římsko-německého, která působením Francouzů velice ohrožena byla.

Ve válce turecké byl, jak jsme již vyprávěli, Lobkovic jakožto president dvorní rady vojenské pro udržení míru a to zejména z té příčiny, že nedůvěřoval stavům uherským, kteří vždy hotovi byli vládě císařské v Uhrách nesnáze způsobovati, ano až i zjevného odboje se dopustiti. V tom ohledu osvědčil se tedy Lobkovic jako znatel poměrů v Uhrách, ale znalost tato nezakládala se snad na zvláštních zkušenostech neb na bystrozraku státnickém, naopak spatřoval v Uhrách jen tytéž poměry, jaké byly v Čechách za mládí jeho panovaly a v nichž otec jeho Zdeněk Lobkovic proti oligarchii stavovské pomáhal absolutistické moci panovníci k vítězství. Tatáž soustava, která v Čechách po bitvě na Bílé hoře zavládla, měla též v Uhrách prováděna býti, a hlavně Lobkovicovým činem to bylo, že po odhoji Zrinského a Rákoczyho byla dávnověká stavovská ústava v Uhrách zrušena a círý absolutismus na místě jejím zaveden. Ale jak skrovnou prozíravost státnickou Lobkovic ve věci této osvědčil, dokázalo se tím, že již v málo letech soustava absolutistická v Uhrách zase padla a někdejší ústavnost v právo své vešla.

Tyto zásady absolutistické, které Lobkovic jaksi již po otci svém v krvi měl, byly také příčinou toho, že v absolutistickém francouzském králi Ludvíkovi XIV. ideál panovníka spatřoval. Mladý samodržce tento byl ve Francouzsku potřel stavovskou frondu, zavedl v říši své ryze osobní vládu podle pověstné zásady své „Stát jsem já!“ a tím bezděčně naklonil si též rakouského ministra, který v nitru svém téměř absolutistickým zásadám holdoval a nyní také v Uhrách ku platnosti je přivedl. Neúť dokázáno, že Lobkovic byl ke svému obdivu pro politiku francouzskou z ohledů sobeckých přiveden, neb že dokonce zlato francouzské bylo jej ve směr tento obrátilo: takový důvod neplatil u bohatého velmože, který byl zároveň říšským knížetem a po smrti knížete Portia u dvora císařského takřka všemohoucím ministrem se stal. Všecka osobní povaha jeho, všecko smýšlení a cítění jeho zakládalo se na sledování směrů absolutistických a jediné odtud vyplývala náklonnost jeho k politice francouzské, která by jinak právě v té době přímo nepocho-pitelnou zůstávala. Vždyť přece král Ludvík XIV.

sledoval proti Habsburkům od prvního počátku politiku předka svého krále Jindřicha IV.; veřejně a ještě více tajně vzbuzoval proti císařské říši domácí i cizí nepřátele, jak to dokázal zejména svými agitacemi proti volbě Leopolda za císaře římsko-německého, a přes to vystupoval ministr císařský jakožto straník politiky francouzské! Jak musili se tu ve Versaillu tajně posmívati této neprozíravosti ba krátkozrakosti knížete Lobkovic, jenž od vrstevníků svých za velikého státníka a politika byl prohlašován, kdežto dnešní dějepis jej jen za prostředního muže, za neprozíravého rádce císařova prohlásiti musí. Oslňoval současníky jen vtipem a sarkasmem svým, jak to dokazují steré ty jalové vtipy a anekdoty, které tehdejší ve Vídni o Lobkovicovi obíhaly; jakožto odpůrce jesuitů, kterýžto odpor jeho ale taktéž podstatného základu neměl, blýskal se před velikým davem asi jako liberál naší doby, ale státníkem a politikem nikdy nebyl.

Ve směru své politiky francouzské stal se přirozeně odpůrcem politiky španělské; jejíž zastupcové ve spolku s vyslanci španělskými a s jesuity ode dávna hlavní slovo u dvora Vídenského vedli, kdežto obvyklá finanční pomoc z Madridu již po léta nebyla v žádném poměru k pánovitému vystupování španělských ministrův a vyslancův ve Vídni. Soupeř Lobkovicův, kníže Jan Weikard Auersperg, president tajné rady, s nímž se nový nejv. hofmistr po smrti knížete Portia o moc u dvora děliti musil, hovořel politice španělské a jeho vlivu se podařilo, že došlo ke sňatku císaře Leopolda s infantkou španělskou, čímž vliv strany této ve Vídni ještě mocnějším se stal. Lobkovic nebyl od prvního počátku tomuto sňatku přízniv, uváděje za důvod mládí císařovo a ještě více nedospělost nevěsty, která asi patnáct let věku nečítala. Leč kníže Auersperg se svými spojenci španělskými tehdejší zvítězil, čímž soupeřství Lobkovicovo jen ještě více proti sobě povzbudil.

Proti knížeti Auerspergovi, mužovi obmezeného jinak ducha, který se v důležitý úřad svůj dostal jen proto, že byl císaři Leopoldovi od císařského otce jeho Ferdinanda III. jakožto někdejší vychovatel staršího bratra jeho krále Ferdinanda IV. doporučen, a proti spojencům jeho nasadil Lobkovic nyní všechny páky, aby prvního ministra ode dvora odstranil a zároveň vliv politiky španělské vlivem francouzským nahradil. Jako pravý intrikán dvorský použil k tomu cíli ješitnosti Auerspergovy, který domnívá se býti velikým státníkem jako kardinálové Richelieu a Mazarin, chtěl se oběma vyni-

kajícím mužům těmto také v zevnější důstojnosti vyrovnati, totiž římským kardinálem se státi. Marnivému starci nevadilo nic, že byl po třináct let ženat a že měl tři syny a tři dcery na živu: přes to vše chtěl dvojici slavných kardinálů a státníků na trojici doplniti. Přímluva císařova z pochopitelných příčin v Římě nestála, a takž pobídl Lobkovic francouzského vyslance ve Vídni Grémonvilla, aby Auerspergovi slíbil, že mu král Ludvík XIV. najisto ke kardinálskému klobouku pomůže, odvrátí-li se od politiky španělské a bude-li ve Vídni podporovati politiku francouzskou.

Intrika Lobkovicova se také v plném rozsahu podařila. Kníže Auersperg v marnivé touze své po důstojnosti kardinálské přijal ochotně návrhy Grémonvillovy a od té doby měl Lobkovic zadostučinění, že Auersperg nyní v tajné radě císařské právě tak horlivě proti Španělsku působil, jako je byl dříve v každé politické záležitosti podporoval. Lobkovic, který se opatrně v pozadí držel, dovedl Auersperga vždy nastrčiti, jakoby vše fedrování politiky francouzské pouze z hlavy jeho vycházelo, a kníže Auersperg to také byl, jenž císaře přemluvil, aby mu dal plnomocenství k tajné smlouvě s Francouzskem, aby se Ludvík XIV. a císař o dědictví španělské rozdělili. Smlouva tato, o níž ostatní tajní radové císařští neměli ani tušení, byla skutečně dne 19. ledna 1668 ve Vídni podepsána. Ustanovovalo se v ní, že Rakousko po vymření královského rodu španělského obdrží Španělsko, Západní Indii, Milán a Sardinii, pak ostrovy Baleárské a Kanárské; Francouzsko pak si ponechalo španělské Nizozemsko, Navarru, Neapolsko a Sicílii, Franche-Comté, ostrovy Filipinské a pevná města na pobřeží africkém. Viděti z toho, že Francouzsko vzalo si ze smlouvy té podíl lví, neboť zakrouhlilo si na třech stranách své území vlastní, stalo se pánem jižní Italie a držení měst afrických zabezpečovalo mu mocné postavení v moři Středozemním. Co však mělo Rakousko počti se Západní Indií, co s ostrovy Baleárskými a Kanárskými, když samo žádnou námořskou mocí nebylo?

Tajná smlouva tato platila tehdejší a i dlouho potom za výhradní dílo knížete Auersperga, nyní však ze současných listin a dopisů Grémonvillových a Lobkovicových vyšlo nezvratně na jevo, že zásluha politické intriky této, která na štěstí nikdy prakticky provedena nebyla, náleží jedině našemu krajanovi, který tím Auerspergovi půdu pod nohama odniti chtěl. To se mu také podařilo. Papež Klement IX. s rozhořčením od-

mítl návrh, aby knížeti Auerspergovi byl kardinálský klobouk udělen, neboť byl se dověděl, jakou intrikou politickou měla mu tato vysoká důstojnost církevní zjednána býti. Oznámil císaři přímo, kterak jej první ministr jeho ze sobecké přičiny zradil, ale ani tu císař ještě nebyl rozhodnut, jak má Auersperga potrestati, a teprva když i Španělsko rozhodně žádalo, aby o žádné záležitosti španělské nebyla knížeti Auerspergovi více vědomost dávana, poněvadž prý se ihned vládě francouzské prozrazuje, musil císař konečně Auersperga obětovati. Dne 10. prosince 1669 doručil dvorní kancléř baron Hoher knížeti list císařův, jímž byl principální ministr úřadu svého zbaven, ode dvora vypovězen a nařizeno mu, aby ve dvaceti čtyřech hodinách Vídeň opustil a až do smrti své ve městě Welsu v Horních Rakousích jako v nuceném bydlišti zůstával. Později bylo mu k žádosti jeho povoleno, že se směl na své statky do Krajinska odebrati, kde roku 1677 zemřel, zachovav přísné mlčení o všech tajných záležitostech státních a politických, jak mu to byl císař uložil.

Lobkovic zvítězil tudíž nad Auerspergem a tím zvítězil také vliv politiky francouzské nad vlivem politiky španělské u císařského dvora ve Vídni. Francouzský vyslanec Grémonville označuje v listech svých do Versaillu zasílaných vítězství toto jakožto dílo knížete Lobkovic, bez něhož vliv francouzský nikdy by se nebyl stal ve Vídni rozhodujícím. Rozumí se samo sebou, že za takových okolností stal se Lobkovic nástupcem Auerspergovým v úřadě předsedy tajné rady, tudíž prvního ministra a důvěrníka císařova, tak že byl nyní všemohoucí osobností u dvora císařského. I kdyby byl Leopold postřehl tajné záměry presidenta tajné rady a nejvyššího hofmistra svého, nebyl by se ho mohl zříci, neboť tajnou smlouvou s Francouzskem byly mu ruce vázány, a mimo to nebylo u dvora žádného velmože, který by byl jako zasvěcený politik Lobkovic nahraditi mohl. Ostatně zamlouvalo se císaři Lobkovicovo lehké pojmání nejvážnějších záležitostí státních, vtip ministrův měnil nejdůležitější a nejchoulostivější zápletky politické v pravé hračky a za takových okolností nepůsobilo panování velkých starostí. Na Východě byl uzavřen mír s Turkem, uherská země byla s nepokojnými stavbami svými povalena k nohám císařovým a vládlo se v ní zcela absolutisticky, na západě pak byl král francouzský spojencem říše Habsburské; jakž by se tu nebyl stal kníže Lobkovic ještě mocnějším činitelem, než nešťastný kardinál? Měl výtečné nadání, vyzpytovat nejtajnější myšlenky

a plány každého jiného, sám však dovedl zakrývati záměry své jako devíti zámky, jak o něm Benátský vyslanec Marino Giorgio ve své zprávě z roku 1671 do Benátek sděloval, a tu by v časech tehdejších nebyl měl pokládán býti za velikého státníka a prozíravého politika? V nejpoptatnějších zemích císařských, v Čechách a na Moravě, povolovali mu stavové, jak jsme již uvedli, prostředky válečné jako o překot, odboj stavův uherských byl snadno přemožen a absolutistická soustava, jakou Lobkovic dle vzoru francouzského vždy jakožto vrchol veškeré moudrosti státnické a politické vyhlášoval, slavila v Uhrách triumf svůj. Po připojení Tyrolska a sdružených jeho zemí měl nyní císař Leopold jako Ferdinand I. veškeré dědičné země Habsburské zase v jediném držení svém, všude vládla v nich vůle jeho a vlády jeho: Rakousko stalo se mocnou državou jednotnou, která federalistické zřízení jen na venek ukazovala, ale ve skutečnosti jen z Vídně ovládána a spravována byla. Bylo to již nejen jádro soustavy centralistické, nýbrž po připojení Tyrolska a po zrušení ústavy uherské centralismus sám, třebaš mu ústavy jednotlivých zemí dědičných náležitě federalistický dávaly. Však víme, jak se ústav těchto šetrilo a jak sněmy zemské proti požadavkům vlády císařské ve Vídni málo mocny byly.

Záslna o centralistické zřízení toto byla přičítána knížeti Lobkovicovi, když se po pádu knížete Auersperga předsedou tajné rady a tudíž všemocným „principálním“ ministrem ve Vídni stal a mocí tohoto převratu státního ještě většího vlivu na císaře i na veškerý běh záležitostí veřejných se domohl, než jakého kníže Portia a kníže Auersperg byli požívali. Od prosince roku 1669 nalezal se na vrcholu moci a slávy, netuše, že právě sledování politiky francouzské, jakou byl ve Vídni ku platnosti přivedl, způsobí mu též nečestný pád, jaký byl intrikou svojí knížeti Auerspergovi připravil. Tajnou smlouvou s Francouzskem byl si sám hodil otěž na hrdlo, které mu pak od vlastních spojencův jeho bylo zadrhnuto. Listy francouzského vyslance Grémonvilla, v naší době na světlo vydané, jsou dokladem toho, jak nízce francouzský diplomat státnické nadání a prozíravost prvního ministra rakouského cenil a jak Lobkovic od spojenců svých jednoduše napálen byl. Nechceme to Lobkovicovi klásti za vinu, že byl méně důvtipným, než chytří diplomati francouzští, kteří jen ve smyslu tradice nejnáročnějšího krále svého Jindřicha IV. pracovali; jako obyčejný kavalír nemusil se ani mnoho starati

o běh záležitostí veřejných a státních, ale když jej důvěra panovníkova jednou postavila k veslu vládnímu, které mělo osud říše Habsburkův řídit, bylo povinností jeho, aby si získal rozhled širší v oboru politických záležitostí evropských a především aby seznal konečné směry politiky, kterou panovníkovi svému doporučil za spojence nejprospěšnějšího. Jednáním tímto dokázal, že v něm nebylo žádného ducha státnického, že neměl ani ponětí o vlastních cílech politiky francouzské, kterou ve Vídni tak velice fedroval, slovem že to byl obyčejný tuctový diplomat a ministr, jemuž se vlastní spojenci jeho za zády posmívali. Konečně i osobní vlastnosti jeho přičinily se k tomu, že veškerá státnická soustava jeho v několika málo letech jako domek z karet se shroutila.

Z politických i osobních příčin těchto měl Lobkovic u dvora hned od prvního počátku četné a mocné nepřátele, v jejichž čele stála královna-vdova španělská, sestra císaře Leopolda, a diplomatický zástupce její ve Vídni, k nimž družili se maršál Montecuculi, kníže Jan Adolf Schwarzenberk a jiní hodnostové dvorní a kavalíři. Ti všichni pracovali proti zmáhání se vlivu francouzského u dvora, ale v prvních letech zůstávalo namáhání jejich bez výsledku, neboť císař důvěroval Lobkovicovi příliš, než aby se byl k jiné radě nakloniti dal. Mimo to počínal si Lobkovic dosti opatrně a kryl se vždy ve všem osobou císařovou; vůči nepřítelům svým dovedl se přetvářeti, že není tak přílišným stranníkem Francouzskému, jak veškerý svět za to měl; vůči císaři pak si pomáhal tím, že jej uváděl v přímý styk s vyslancem francouzským. Každé takovéto diplomatické jednání uvádělo však mladého panovníka vždy v rozpaky a císař byl tím velice uspokojen, když mu první ministr jeho několik vhodných slov našeptal, tak že se zdálo, jakoby císař osobně své zahraniční záležitosti spravoval. Takovýmto způsobem se stalo, že císař dne 1. listopadu 1671 podepsal novou smlouvu s Francouzskem, ve které se zavazoval, že se nesúčastní žádné války, která by mimo hranice říše německé a španělské byla vedena, dále že nebude žádnou mocnost podporovati, která by s Francouzskem válku vedla. Lobkovic vychloubal se francouzskému vyslanci, kterak prý smlouvou touto vydal Francouzsku sedmnáct nizozemských provincií, pročez že doufá ve stálé přátelství mezi Francouzskem a Rakouskem. Při tom užil nepříteli diplomaticky slov, že se v „pravdě pokládá za služebníka králova jako císařova,“ a v obdivu svém k Ludvíkovi XIV. doložil ne-

opatrně: „Císař není jako váš král, který sám vše vidí a slyší; podobá se soše, která se dá kam kdo chce přenášeti a dle libosti postaviti.“ Slova tato po třech letech mnoho přispěla k tomu, že Lobkovic byl úřadu i svobody zbaven.

Ludvík XIV. užil ihned výhod, jakých mu druhá smlouva s císařem poskytovala, a již na jaře roku 1672 vrhl se s obrovskou armádou na Nizozemsko, které si z velké části jako v letu podmanil, a výsledkem tímto povzbuzen jsa, obrátil se pak k Rýnu a ohrožoval též území německé, obsadiv některé pevnosti na Rýně. Nyní jeví se ve skutečnosti neprospěšné následky smlouvy, kterou byly císaři ruce vázány, tak že ani jako obrance území říšského vystoupiti nemohl. Teprva když se Braniborsko chtělo úlohy této samo chopiti, uznali ve Vídni nebezpečí, jaké císařské moci v říši hrozilo, a rychle uzavřeli s Braniborskem a s Dánskem spolek, který ovšem neměl žádné ceny, dokud Francouzsko nevystoupilo válečně proti některému ze spojených těchto států. Maršál Montecuculi byl sice v srpnu 1673 vyslán se sborem 15.000 mužů k Rýnu, ale dány mu tak neurčité rozkazy, že nevěděl, jak se vlastně má chovati, tím méně pak, má-li Francouze za nepřítel považovati, kdyby se proti němu na druhém břehu Rýna objevili. Tím rozhodněji počínali si kurfiřt Braniborský a někteří jiní knížata říšští, žádajíce na císaři, aby zastal se říše a zbrojně vystoupil proti králi francouzskému, který obsazením Franche Comté, tehdejší země říšské, a několika pevností německých své smlouvě s císařem z roku 1671 se sponověřil.

Tu konečně nahlížel císař nebezpečí, jaké mu ze spojení jeho s Francouzskem pocházelo, a hvězda Lobkovicova počala blednouti. Všichni protivníci knížete se strany španělské počali co nejúsilovněji proti dalšímu sledování politiky francouzské působiti, a nyní se k nim připojila též ovdovělá císařovna Eleonora, která si pro svou rozvážnost velký vliv u císaře byla zachovala; hodlala druhou dceru svou, arcikněžnu Marii Annu, na španělský trůn přivesti, a proto podporovala snahy, aby Rakousko vešlo se Španělskem opět v bližší spojení. Neméně maršál Montecuculi zasílal z říše zprávy, že král francouzský najisto vtrhne válečně na půdu německou, a nalehal tudíž na to, aby spolek s Francouzskem byl zrušen a válka mu vypovězena. Společnému úsilí tomuto se podařilo, že císař počal váhati, má-li pokračovati ve směru dosa-
vadní politiky, která se již zřejmě počala v neprospěch Rakouska obracet. Během léta 1673

dospíval císař vždy více ku přesvědčení, že v zájmu vlastním musí se spojenství s králem francouzským zřici, zvláště když mu podány písemné doklady toho, kterak francouzský vyslanec Grémonville při odboji Zrinského a Rákoczyho povstalce uherské potají slibováním pomoci francouzské podporoval.

Již v té době by byl pád Lobkovicův neodvratným býval, kdyby ministr tento nebyl měl ve zpovědníku císařovu, kapucínském mnichovi P. Emerichovi Sinellovi, který byl též jeho zpovědníkem, účinnivého spojence, jenž nepřitelem jesuitův jsa, Lobkovic ve všem se zastával a intriky nepřátel jeho u císaře mařil. Přes to ale pozbývali Lobkovic i Grémonville u císaře někdejšího vlivu svého, zahraniční záležitosti byly svěřovány již jen dvornímu kancléři baronu Hocherovi a Lobkovic zůstával obmezen na úřad nejvyššího hofmistra. Španělský stálý vyslanec u dvora Vídeňského, markýz de los Balbassos a mimořádný vyslanec don Pedro Ronquillo prohlásili císaři přímou, že Španělsko věrolomnému králi francouzskému válku vypoví, a že tudíž i císař politiku svou změnití musí. I nyní ještě byl císař na vahách, má-li se spojenství svého s Francouzskem zřici a nepřitelem jeho se státi. Jak toho též veškerá říše německá žádala. Když mu pak dvorní kancléř Hocher nezbytnou potřebu toho dokázal, aby státní politika byla změněna, odhodlal se císař dne 31. května 1673 k tomu, že se postaví v řadu nepřátel Francouzstva a taktéž mu válku vypoví. Učinil tak s těžkým srdcem a ve zbožné myslí své podnikl pouť do Marie Celské, kdež vyzpovídav se a přijav nejsv. svátost oltářní, prohlásil slavně, že nepodniká válku ze ctižádosti, aby více země nabyt, neboť Bůh prý ví, že spokojen jest s majetkem svým, a proto doufá, že nebude poháněn k zodpovědnosti za krev, která ve válce prolita bude.

Nyní byla úloha Lobkovicova vlastně dohrána a proto podal císaři žádost za propuštění z úřadu, která však přijata nebyla. Nemohl císař nabyti přesvědčení, že by byl ministr jeho vědomě v neprospěch jeho jednal, a takž ponechal jej dále v úřadě nejv. hofmistra, který mu ovšem žádného vlivu v záležitostech politických více neposkytoval. Musily se dostaviti ještě jinaké obtěžující okolnosti, které by pád všemocného druhdy důvěrníka a rádce císařova způsobily. Při čilosti četných protivníků Lobkovicových okolnosti tyto brzo se dostavily. Strana španělská, chtějíc císaře úplně vybavit z vlivu francouzského ve Vídni, přiměla téhož k tomu, aby se odebral do Čech ku přehlídce

vojska, jež bylo u Chebu shromážděno, aby do říše proti Francouzům vytrhlo. Grémonville marně se snažil, aby si u císaře před odjezdem jeho z Vídně audienci vymohl; bylo mu sděleno, že císař žádá, aby Francouzové opustili území německé, vydali pevnosti tamní, vrátili Lotrinsko vypuzenému vévodovi tamnímu a uzavřeli mír s Nizozemskem. Výminkám těmto král Ludvík XIV., od Lobkovic zhyčkaný, ovšem nevyhověl a takž byla válka mezi oběma státy neodvratna. V polovici srpna 1673 vydal se císař z Vídně na cestu do Chebu, kamž jej také kníže Lobkovic a spojený s ním dosud president dvorní komory hrabě Sinzendorf provázeli. Na venek bylo tím ukázáno, že se Lobkovic ještě plně přízni císařově těší, ale u dvora věděl každý, že se toto účastenství nejv. hofmistra v cestě císařově děje pouze k zachování dvorní etiketty a ze žádného důvodu politického; provázet císaře také nejv. purkrabí Pražský hrabě Bernard Martinic, jak toho zemský úřad jeho a řád dvorní předpisoval. Cesta vedla přes jižní a západní Čechy a přes Písek, Plzeň a Planou dostihl císař Chebu, kdež dne 18. srpna s velikou počtou uvítán byl a v domě purkmistra Rampfa sestoupil. Do Chebu dostavil se též kurfiřt Saský Jan Jiří II., jenž tam schválně pozván byl, aby vojsko své k armádě císařské připojil, čehož také dosaženo bylo. Dne 22. srpna přehlížel císař na rovině před Chebem armádu maršála Montecuculiho, která 31.000 mužů čítala. Příznakem změny smýšlení u dvora císařského bylo, že dne 23. srpna přibyl do Chebu vyslanec španělský, kdežto vyslanec francouzský ve Vídni obdržel své průvodní listy, aby ještě před návratem císařovým Vídeň opustil. Čekal sice ještě několik dní v Nussdorfu u Vídně v naději, že vliv Lobkovicův snad přece ještě u dvora zvítězí, ale očekávání toto jej sklámalo a mocný druhdy diplomat musil se do Francouzstva vrátiti, aniž by se byl se spojencem svým knížetem Lobkovicem více setkal. Císař opustil Cheb dne 26. srpna, ubíraje se zpět do Vídně přes Prahu, kde se delší dobu zdržel, jak se o tom později ještě blíže zmíníme.

Maršál Montecuculi vytrhl s vojskem svým od Chebu k Rýnu, kde se mu strategickými pohyby podařilo francouzského maršála Turenna k ústupu z půdy německé přimět, tak že ke konci roku 1673 byl král Ludvík XIV. vlastně poražen, aniž by byl nějakou bitvu ztratil. K nalehání rakouského vyslance v Haagu barona Lisoly byl od vojnů císařského pluku Granova v Kolíně nad Rýnem jat princ Vilém Fürstenberg, děkan hlavního chrámu Kolínského

a majitel několika prebend francouzských, který byl jedním z největších agitátorů proti moci císařové a jehož osobnost též s pádem knížete Lobkovic ve spojení stojí. Princ Fürstenberg to byl, jenž první učinil Lobkovicovi jmenem krále Ludvíka XIV. návrhy na spojení Rakouska s Francouzskem, a od té doby byl ve Vídni pokládán za tajného spojence Lobkovicova, ovšem jen od strany španělské, která každé příležitosti se chápala, aby působnost ministrovu jako velezrádnou vyličila. Jeťi vysokého preláta, který byl zároveň plukovníkem ve francouzském vojskě, působilo ve veškeré Evropě nesmírný povyk, ale ve Vídni byl vliv španělské strany již tak mocný, že si hluku toho nevšímali, nebrž Fürstenberga nejdříve v Novém Městě za Vídni, později pak na zámku Pottendorfu v tuhé vazbě drželi. Tajná rada císařská, pod předsedáním císaře soud nad prelátem konajíc, odsoudila jej jakožto velezrádce k smrti, která měla na něm v tajnosti vykonána býti. Jediný Lobkovic hlasoval proti tomuto krutému trestu, neboť vůči někdejšímu spojenci svému nemohl ovšem jinak jednati. Jelikož císař členům tajné rady nejhlubší tajemství o rozsudku zachovati nařídil, upadl Lobkovic v podezření, že tajemství toto papežskému vyslanci vyrazil, neboť týž ještě téhož dne pospíšil k císaři, aby rozsudek tajné rady zvrátil, vyhrožuje císaři i hněvem papežovým, dotekne-li se života vznešeného preláta, který prý jen moci papežově a nikoli císařově podlehá. To zachovalo život Fürstenbergovi, neboť trest smrti byl mu proměněn ve vazbu, z níž teprva po míru Nimwežském (1679) na svobodu propuštěn byl. Ale na Lobkovicovi lpělo dále podezření, že tajemství onoho rozsudku vyrazil, ačkoli jest pravdě podobno, že císař sám upřímností svou ku zpovědníkovi svému P. Sinellovi spůsobil, že rozsudek papežskému vyslanci u vědomost přišel. Okolnost tato byla novým stupněm k pádu Lobkovicovu, po němž v krátce druhý následoval.

Císař Leopold byl roku 1673 ovdověl, aniž by se mu bylo z krátkého prvního manželství mužského dědice dostalo, pročez ohlížel se po nevěstě, která mu byla vyhlednuta v krásné arcikněžně Klaudii Felicitě, dceři arciknížete Ferdinanda Karla Tyrolského a Florentinské princezny Anny. Císař vyžádal si v té věci též mínění knížete Lobkovic, který však jako již při první nevěstě též při této druhé proti sňatku s ní se vyslovil; když pak mu císař podobiznu arcikněžny Klaudie Felicity ukázal, odvážil se kníže k poznámce, že se originál podobizny pro císaře nehodí, maje při tom na

mysli veselý a rozmařilý život, jaký byl druhdy při dvoře Inšpruckém panoval. Ba v satyrickém hnutí svém, které mu bylo již tolik nepřjemností a nepřátel působilo, připomenul císaři, kterak prý se ve slově „Claudiam?“ skrývá výstraha: „Duc aliam“ (Vezmi si jinou). Při tom navrhl císaři opět za nevěstu princeznu Eleonoru Magdalenu Falckou, která se později skutečně třetí chotí císařovou stala.

Rozumní se samo sebou, že nepochlebné tyto úsudky Lobkovicovy o arcikněžně Klaudii Felicitě nezůstaly tajemstvím u dvora, a tím si kníže již dokonce zneptácel všecy dámy rodiny císařské, aniž by se mu bylo podařilo sňatek s arcikněžnou překaziti. Když matka nové císařovny, arcikněžna Anna, v létě roku 1674 ke dvoru císařskému přibyla a nejv. hofmistr při rozličných příležitostech proti ní vystoupil, poněvadž v ní protivníci svou spatřovali, spečetil neopatrným tímto jednáním již dokonce osud svůj. Arcikněžna Anna vstoupila nyní v čelo protivníků jeho u dvora, kteří obávajíc se, že by novým upevněním postavení knížete mohl zase vliv politiky francouzské ve Vídni vrchu nabyti, horlivě každý krok podporovali, jenž by k pádu knížete vedl. Ku protivníkům těmto přidružil se v poslední době též někdejší přívrženec Lobkovicův finanční ministr hrabě Sinzendorf ze msty za to, že byl kníže Lobkovic císaře několikrát na špatné jeho finanční hospodářství upozornil.

Sinzendorfovi, jenž od prvního dne úřadování svého státní pokladnu pokládal za vlastní, užívaje z ní nesmírných sum jak k obohacování sebe sama, tak k podplácení jiných, podařilo se uplatiti také sekretáře Grémonvillova Valeria, který byl ve Vídni zůstal a opisy depeší vyslancových ku králi Ludvíkovi XIV. v rukou svých měl. Vydal je nyní za vysoký úplatek protivníkům Lobkovicovým, kteří z nich nabyli vědomosti o mnohém jednání knížete i o některých výrocích jeho, které za velezrádné pokládány býti mohly. S takovýmito důkazy v rukou mohl nyní dvorní kancléř bar. Hoherer vstoupiti před císaře s přímou obžalobou proti Lobkovicovi. Císař, jsa již působením mladé choti své i matere její zaujat proti nejv. hofmistrovi, zřídil bez odkladu zvláštní komisi, skládající se z knížete Jana Adolfa Schwarzenberka, hraběte Maxa Lamberg, bar. Hohera a sekretáře Abeleho, která měla předložené depeše proskoumati a pak příslušné návrhy podati. Členové komise byli vesměs odpůrci Lobkovicovými, kteří vycházeli ze zásady, že když nejv. hofmistr porušil tajemství o rozsudku nad pre-

látem Fürstenbergem, mohl porušovati též tajemství politická a státní. Náhled tento byl podporován současným prohlášením některých německých vyslanců při dvoře císařském, že panovníci jejich nemohou ve stát císařský žádou důvěru míti, dokud kníže Lobkovic bude se záležitostí státních účastníti.

Tím byla vyšetřující komise již dokona podepřena v náhledu svém, že se kníže Lobkovic skutečně dopustil skutků velezrádných, a ve schůzi své dne 13. října 1674 zjistila z obsahu listin předložených, že kníže prozrazoval tajemství tajné rady císařské, že odloučil knížata říšská od císaře, že neprováděl rozkazy císařovy i že ve všem působil k tomu, aby moc císařovu snižoval a za to moc krále francouzského povýšoval. V tomto posledním ohledu prý působil, že roku 1673 vojsko císařské nevystupovalo důrazněji proti Francouzsku a že Braniborsko od císaře odpuzeno bylo. Konečně byly vytknuty některé potupné výroky knížete o císaři a tvrzeno, že tajemník Lobkovicův Ferry byl od Grémouvilla uplacen. Tajemník tento byl zároveň vzat u vazbu a dán na trápení, aniž by ale byl proti pánovi svému pronesl jediného slova, které by téhož bylo kompromitovati mohlo. Komise domnívala se, že Lobkovic, zastrašen tímto nastupováním proti tajemníku svému, dobrovolně vzdá se úřadů svých a důstojenství, ale sklamala se v ohledu tomto. Lobkovic lpěl až příliš na své hodnosti dvorské a kojil se mimo to přesvědčením, že ho císař před protivníky jeho hájiti a chrániti bude, neb aspoň že působil, aby se z obžaloby ospravedlniti mohl. Na něco podobného však císař nepomýšlel, nébrž tázal se jen komise, má-li skutečná pře proti Lobkovicovi zavedena býti. Většina členův komise prohlásila se však proti tomu, poněvadž věděli s jistotou, že by pak císař odsouzenému velmožovi milost udělil. Baron Hoher mínil, aby Lobkovic byl odvezen na zámek Roudnický k nucenému přebývání a aby mu veškeré další politické styky byly zakázány; kníže Schwarzenberk opět navrhl, aby bylo zůstaveno císaři, má-li se proces zavesti, aneb má-li kníže bez rozsudku ode dvora odstraněn býti. Lamberg a Montecuculi navrhovali mimo to ještě peněžitou pokutu aspoň 100.000 tolarů.

Dne 16. října radila se komise až pozdě do noci a teprv o půlnoci podepsal císař dekret vypovídací, jež dvorní kancléř baron Hoher příštího jitra knížeti Lobkovicovi doručiti měl. Kníže přijel toho jitra dříve než obyčejně do dvorního hradu, ještě než se byl baron Hoher

do paláce jeho dostavil, a tu mu dvorní kancléř, ještě než byl kníže z kočáru svého vystoupil, odevzdal dekret císařský, který měl toto znění: „Jeho cí. a král. Milost ráčila se z jistých a uvážlivých příčin nejmilostivěji rozhodnouti a naříditi, aby kníže Lobkovic, vévoda Zaháňský, počínaje dnešním dnem v nejbližších třech dnech odtud pryč a do Roudnice na Labi se odebral a více ke dvoru nepřicházel; také nemá Roudnici opouštěti, nébrž až k dalšímu poručení císařovu tam zůstávati; rovněž nesmí si s nikým dopisovati a žádný z úřadův od Jeho cí. Milosti mu propůjčených zastávati; pod zaručením veškerých svých statkův musí vystaviti zápis, že se rozkazu císařskému poslušně podrobí, každého času a na každé místo se dostaví, kdykoli a kamkoli císař kázati bude, a ničeho proti císaři a státu podnikati nebude.“

Jak zdrcujícím dojmem tento projev nejvyšší nemilosti císařovy na pyšného a domýšlivého velmože působil, snadno si lze pomysleti. Svržen byl s výše své do propasti nehlubší, triumf jeho nepřátel byl úplný. Provedli na něm totéž, co on sám byl před pěti lety knížeti Auerspergovi působil, jen že pád jeho byl ještě krutější a nemilostivější a padala s ním zároveň, jako plášť s vévodou, též veškerá soustava jeho politická, totiž spolek s Francouzskem a pokus o zničení ústavy uherské. Ode dne 17. října 1674 byl politicky mrtev a také skutečně až do smrti své zámku Roudnického více neopustil. Zachvátila jej Nemesis za pád Auerspergův, neboť jako hodnosta tento klesl též on bez vyšetřování, bez procesu a právního rozsudku, na pouhý pokyn té moci absolutistické, které se sám byl nejvíce zastával. Uvnitřním vědomím viny své, které však zevně ni jediným mrknutím oka neprojevil, podrobil se bez nejmenší námítky rozkazu císařovu a vrátil se pod dohlídkou dvorské stráže z císařského hradu do paláce svého, kam současně dostavila se dvorní komise, která veškeré listiny a dopisy jeho, jakož i 190.000 zlatých, jež v paláci jeho nalezeny byly, zabavila a ku zvláštnímu rozkazu císařovu též řád zlatého rouna mu odňala. Ve dvou dnech na to byl svržený velmož vsazen do schátralého kočáru, jež sto dragounů obklopilo, aby knížete přes Brno a Prahu na Roudnici zavezli. Z nesčetného služebnictva jeho směli jej jen kuchař a šašek jeho do vyhnanství provázeti.

Pád velmocného druhdy ministra císařova působil v zemích císařských i v říši německé hluk veliký, ale nikdo ho nelitoval, nejméně pak v Čechách, o kteroužto vlast svou nebyl si žád-

ných zásluh získal, pro které by snad sympatie byly k němu chovány býti mohly. Pro přítele Francouzská, které se již v plném výboji proti císaři Leopoldovi nalezalo, nemohl nikdo v zemích císařských soucit chovati, v současných brošurách německých, které pádu jeho věnovány byly, pronáší se o činnosti a o vlastnostech jeho soud velmi nepřiznivý; vyčítá se mu lakota jeho, domýšlivá dotíravost jeho ku krásnému pohlaví, u něhož se vždy za neodolatelného považoval, a jelikož někteří pád jeho s pádem knížete Fridlandského porovnávali, odmítáno rozhodně srovnávání toto. „Lobkovic,“ dí se v jednom ze současných spisků těchto, „měl všechny špatné vlastnosti Waldsteinovy, ale nižádnou z jeho dobrých. Slavný vojevůdce onen hleděl si při všem konání svém jen cti a slavného jména dobytí, ale Lobkovic byl pro svou vášeň k ženským líný a toužil jen po moci a velikých statcích; byl lakotný, pyšný, ukrutný a ctižádostivý.“ Ještě přísnější soud byl o něm pronášen v Uhrách, kdež byl na místě staré ústavy absolutismus zavedl, a kde dodnes historikové činnost jeho politickou za nejzáhubnější pro vlast uherskou prohlašují.

Nástupcem jeho ve veškerém rozsahu působnosti jeho nestal se nikdo více; předsednictví v tajné radě císařské, na které si kníže Schwarzenberk naději dělal, nebylo více obsazeno, neboť císař Leopold ponechal si od té doby otěže vlády ve svých rukou, zůstává správu dvorních a osobních záležitostí hraběti Lambergovi, věci zahraniční pak baronu Hochoerovi, z nichž ale žádný neměl té samostatnosti, jaké předešlí „principální“ ministři císařovi požívali.

Na zámku Roudnickém, jež byl Lobkovic dal od vlaského stavitele Antonína Porty v nádherném slohu renaissančním znova vystavěti, žil svržený ministr odloučené, nesměje přijímati žádných návštěv, leda druhé choti své falckraběnky Augusty Žofie ze Sulzbachu, která ze sídla svého ve Falcku na jaře roku 1675 se svými dvěma syny Ferdinandem a Františkem do Roudnice přijela a od 18. dubna do 15. července u chotě svého pobyla. Také roku následujícího navštívila jej rodina jeho, meškajíc u něho od 24. července do 30. září, kdy posledně o jmeninách jeho u něho shromážděna byla. Takto jsa na sebe sama odkázán zabýval se kníže správou statků svých, dohlížel ke stavbě zámku, která té doby nebyla ještě dokončena, a pověst dí, že si dal od stavitele Porty v zámku jeden ze sálů upravití zpolovice jako nádherný salon knížecí a zpolovice jako chudou chatu selskou, aby tím skvělou minulost a nyníjší

ponížení své označil. *) Po stěnách obou komnat dal prý namalovati satyrické nápisy proti nepřítelům svým, aby aspoň tímto způsobem na nich se pomstil.

Když pak císařovna Klaudivie Felicita po tříletém manželství dne 8. dubna 1676 zemřela a v půl letě na to též matka její arcikněžna Anna se světem se rozžehnala, počal u dvora ve Vídni vanouti opět vítr svrženému velmožovi příznivější. Zvláště pak když císař Leopold vešel ve třetí manželství s princeznou Eleonorou Magdalenou Falckou, kterou byl Lobkovic hned původně císaři za nejvhodnější nevěstu navrhoval, mělo se u dvora všeobecně za to, že knížeti dostane se zase plné milosti císařovy. Avšak Lobkovic o opětné povolání své ke dvoru vlastně ani nestál, neboť když císař svolil na jaře roku 1675 k tomu, že může z Roudnice na své ostatní zámky a panství dojížděti, kníže povolení toho nepoužil. Zdraví jeho bylo již valně porušeno a když byl s povolením císařovým v závěti své, dané dne 19. února 1677, statky své ve svěřenství proměnil, zemřel dne 22. dubna 1677 ve věku 66 let a byl s velikou poctou pochován v rodinné hrobce v Roudnici po boku rodičů svých a své první choti Johanky Myškové ze Žlunic, ovdovělé hraběnky Pětipeské, se kterou byl od roku 1638 až do roku 1650 v manželství žil.

Za zásluhu mu sluší přičítati, že v Roudnickém zámku zřídil bohatou knihovnu, dav sem svezti všechny knihy z ostatních sídel Lobkovicův, mezi nimiž nalezala se též slavná knihovna Bohuslava Lobkovice Hasištejnského († 1510); rovněž dal základ neméně bohaté galerii podobizen členův rodu Lobkovicového a přechýlených osob historicky neb jinak vynikajících, kterážto sbírka umělecká jest dodnes ozdobou zámku Roudnického. Sepsal sám také náhrobní svůj nápis, který náladu jeho u vyhnání prozrazuje; zněl takto: „Býval jsem hrabě, kníže, vévoda — nyní jsem prach, stín, nic!“ Satyrická žíla jeho neopustila jej ani při sepišování závěti; odkázalť jesuitům 100.000 — hřebíků.

Věnovali jsme knížeti Václavu Eusebovi Lobkovicovi zvláštní stať z té příčiny, poněvadž jest osobnost jeho představitelem té šlechty „české,“ která po bitvě Bělohorské v Čechách

*) Pověst tuto zaznamenává také Max Dvořák, bibliotekář v Roudnici, ve svém spisku „Dějiny stavby zámku Roudnického,“ ale v přílohách o výdajích na stavbu zámku z těch let není o takovéto výzdobě sálu žádného dokladu.

pole opanovala a v mocném postavení svém o osudech národa českého rozhodovala. Jsouc beze všeho styku s lidem českým, neznajíc ani jazyka jeho, tím méně pak dějinného někdejšího významu jeho, byla šlechta tato přední příčinou toho, že národ český co takový během druhé polovice XVII. věku a ještě více ve věku XVIII. zmizel s jeviště veřejného, zmizelo i účastensví jeho v oboru kulturním, literárním, vědeckém i uměleckém, neboť co v oborech těchto přece synové národa českého vykonali, vše mělo působením odnárodnělé šlechty nátěr německý neb vláský. Jazyk český byl ze sídel panských i z měst zatlačen do chat vesnických, z nichž po dvou stoletích zase znovuzrození své slavil.

Válka v říši až po mír Nimwežský. Oběti zemí českých na válku tuto.

(1673—1679).

Podotkli jsme již výše, kterak maršál Montecuculi počátek války s Francouzskem roku 1673 šťastně zahájil tím, že pouhými strategickými pohyby vojska svého zatlačil voje francouzské z území říše německé; ale již v následujícím roce obrátilo se štěstí válečné zase proti císařským. Maršál vzdal se pro své vysoké stáří velitelství nad vojskem a byl nahrazen neschopným generálem Bournonvillem, kdežto kurfiřt Braniborský, rozmrzen otálavostí císaře i všech ostatních kurfiřtů, uzavřel dokona mír s Francouzskem a odvolal své voje od Rýna, kde nyní císařští samojediní Francouzům čelili měli. Teprva když říšský sněm německý učinil rázná opatření k hájení říše a kurfiřti jeden po druhém s císařem uzavírali spolek k obraně říšských hranic proti množícím se vpádům vojska francouzského, přistoupil také kurfiřt Braniborský ke spolku tomuto, jež pak i dánský král Kristian V. doplnil, uvoliv se za peněžitou pomoc Holandska 16.000 bojovníků do pole postavit. Ale přes to vše byla válka se strany říše proti Francouzům jen chabě vedena, neboť vždy to trvalo dlouho, než se jednotlivé sbory vojenské spojily, tak že francouzský maršál Turenne, rovněž známý svou ukrutností jako čilostí svých pohybů, mohl voje tyto jeden po druhém porážeti. Tak se stalo vévodovi Lotrinskému dne 16. června 1674 u Sinzheimu, než se spojil se sborem generála Bournouvilla, tak opět Bournonvillovi samému dne 24. září téhož roku v bitvě u Holzheimu, kterou by císařští byli vyhráli, kdyby byli příchodu pomocného

sboru kurfiřta Braniborského vyčkali. Když se oba sbory konečně spojily, čítaly 60.000 mužů vojska, a od takového silné armády mohlo se již rozhodné vedení války očekávati. Ale nesjednocenost vůdců mařila všecken rázný výboj a mimo to též nedostatek zásob potravních, jelikož všechny porýnské krajiny byly od Francouzů v pravou poušť obráceny, nutil císařské i Branibory již časně na podzim vyhledati vzdálené zimní kvartýry, v nichž je ale Turenne i během zimy napadával a dne 29. prosince 1674 v bitvě u Mühlúsy a dne 5. ledna 1675 v nové srážce u Kolmaru citelných ztrát jim spůsobil.

Podobná nesjednocenost panovala mezi vůdci vojsk, kteří v severozápadní části říše německé Holanďanům proti Francouzům pomáhali. Císařský maršál hrabě Souches nechtěl se podrobovati rozkazům prince Oranienského, který zase byl větší státník než voják, ale přes to v krvavé bitvě u Senefu by byl nad armádou prince z Condé zvítězil, kdyby mu byl maršál Souches ku pomoci přispěl. Následkem toho padl maršál u dvora Vídeňského v nemilost a musil se odebrati na Moravu, kde pohyblivý život svůj neslavně skončil. Když pak v létě roku 1675 musil Braniborský kurfiřt s vojskem svým rychle vrátiti se do země své, kterou byli Švédové z návodu Francouzů napadli, zůstal sice maršál Montecuculi, který byl od císaře zase k vojsku povolán, jediným vojevůdcem proti Francouzům, ale i přes tuto samostatnost nebyl by proti Turennovi mnoho svedl, kdyby tohoto výbojného vojevůdce francouzského nebyla dne 27. června 1675, když u Offenburku přední stráž přehlížel, dělová kule smrtelně trefila. Montecuculi porazil pak jeden z ustupujících sborů francouzských u Altenheimu, když ale princ z Condé přispěchal se sborem svým rychle k Rýnu, aby Turenna nahradil, musili císařští zase ustoupiti, načež Montecuculi vrchní velitelství již dokona složil, maje za celé dosavadní války v říši jediné tu zásluhu, že se mu podařilo zmařiti záměr Turennov, aby jeviště války do středu Německa přeloženo bylo. Rázněji si počínal Braniborský kurfiřt Fridrich Vilém, jenž dne 18. června 1675 Švédy ve skvělé bitvě u Fehrbellinu na hlavu porazil a tohoto spojení Francouzů neškodným učinil. Toto vítězství kurfiřta, později „Velikým“ zvaného, učinilo francouzského krále Ludvíka XIV. povolnějším, tak že již roku 1675 počalo se na všech stranách o potřebě míru mluvit. Ale dlouho hádáno se o to, kde by měli splnomocnění válčících mocností o mír vyjednávat;

císař přál si, aby se tak stalo buď ve Frankfurtu, v Hamburku neb Štrasburku, ale král francouzský, pamětliv jsa toho, co se splnomocnění jeho prelátovi Fürstenbergovi v Kolíně nad Rýnem stalo, nechtěl o žádném německém městě ani slyšeti, a takž k návrhu Auglicka sneseno se na tom, aby v nizozemském městě Nimwegách bylo o mír vyjednáváno.

Ale trvalo to ještě dlouho, než k jednání samému došlo, neboť francouzští splnomocněníci dostavili se až v polovici června 1676 do Nimweg a pak ještě zmařeno několik měsíců hádkami o věcech obřadních a etiketních, mezi čímž válka na několika stranách se střídavým štěstím dále vedena byla. Na Rýně stal se po Monteculim vrchním velitelem císařského vojska vévoda Karel Lotrinský, jenž se po dvou letech na to oženil s císařovou sestrou Eleonorou Marií, ovdovělou královnou Polskou, z kteréhožto manželství v rodu mužském pochází nynější panující rodina Habsbursko-Lotrinská. Mladý vévoda, který se byl již v bitvě u Sv. Gottharda vyznamenal, dobyl dne 8. září 1676 pevnosti Filipburku, kterou byli Francouzové po čtyřicet dvě léta v moci své drželi, a zatlačil pak Francouze zcela přes Rýn zpět. Také na severu bojoval dánský král Kristián šťastně na moři proti Švédům, kteří nyní nemohli do ohroženého Pomoranska žádného pomocného vojska dopravovati, následkem čehož kurfiřt Braniborský města Štětína dobyl.

Na jaře roku 1677 hodlal vévoda Karel Lotrinský převesti jeviště válečné na půdu francouzskou, k vůli čemuž překročil dne 13. dubna s vojem 16 000 mužů Rýn a vnikl dosti hluboko do země, jelikož se ale francouzský maršál Crequi každé bitvě s ním vyhýbal a císařským ve spustošené krajině dovoz potravin a zásob válečných mařil, musil se vévoda v září opět přes Rýn vrátiti. Podobně nezdařil se výboj proti Burgundsku, jež měl vévoda Eisenašský s vojskem říšským podniknouti; ale vojska tohoto, které mělo 20 000 mužů čítati, sešlo se sotva 10 000 mužů a to ještě pozdě a v jednotlivých sborech, které si na pochodu tak lícnavě počínaly, že Francouzové mohli v Burgundsku všechny průsmyky opevniti a silnými sbory je osaditi. I toto vojsko musilo pak zase za Rýn do zimních kvartýrů ustoupiti, aniž by se jediného úspěchu bylo domohlo. Za to vyrazil francouzský maršál Crequi dne 9. listopadu 1677 mimo vše nadání přes Rýn proti městu Freiburgu, které se mu již za týden vzdalo. Ve Vídni způsobila tato ztráta hlavního města Breisgavská velkou bolest, zavinil ji však dvorní kan-

clér Hoher, který pocházejí z Freiburga, chtěl rodné město své a okolí jeho od zimních kvartýrů vojenských ochrániti a proto si vymínil, aby císařské vojsko v jiných krajích přes zimu tábořilo. Nebylo tedy v Breisgavsku žádného vojska, které by náhlý vpád Francouzů bylo zdržeti mohlo. Vévoda Karel Lotrinský chtěl válečné tažení roku 1678 zahájití opětným dobytím Freiburga, ale poněvadž se vojsko jeho ze zimních táborů jen zvolna scházelo, nabytí maršál Crequi času, že mohl pevnost novými tvrzemi sesílití a obsádku tamní tisícem mužů obsaditi; sám pak s vojskem svým zaujal pevné postavení mezi Freiburgem a Breisachem, kde se naň císařští odvážiti nemohli. Za to zachránil vévoda města Offenburk a Štrasburk před útoky Francouzů, jinak by titíž byli Švábsko jevištěm válečným učinili. Nejšťastnějším byl toho roku kurfiřt Braniborský, jemuž se podařilo četných měst v Pomoransku se zmocniti a Švédy úplně z území německého vypuditi.

Všecky tyto běhy válečné měly ovšem velký vliv na jednání o mír v Nimwegách, neboť s každým jednotlivým úspěchem v poli rostly požadavky příslušných stran, kdežto nehody válečné byly od protivníků ve prospěch vlastní vykořisťovány. Zástupci Rakouska na sjezdu Nimwežském byli biskup Krecký Jan bar. Goës, hrabě František Oldřich Kinský a dvorský rada Theodor Strattmann, z nichž první teprva ke konci srpna 1677 do Nimweg přibyl. Ve Vídni měli totiž za to, že vojsko kurfiřta Braniborského bude se moci po dobytém vítězství nad Švédy opět k Rýnu obrátiti, což by ovšem spurné požadavky krále Ludvíka XIV. bylo valně snížilo. Ale spolehej se někdo na říšská knížata německá! Kurfiřt Braniborský byl rád, že se zmocnil Pomoranska, a bál se, že by mu je Švédové opět odníti mohli, kdyby poslal své vojsko na Rýn, kurfiřtové Saský a Bavorský, pak vévoda Hanoverský byli ve zřejmém žoldu Francouzů, dostávající od něho měsíční podpory peněžní, a ostatní knížata říšští vzpírali se dalšímu vydržování vojska v zimních kvartýrech. Konečně pak též oba spojenci císařovi, Nizozemsko a Španělsko, nechtějíce více císaři dávatí peněžité podpory na vydržování vojska jeho v poli, uzavřeli na vlastní pěst mír s Francouzskem.

Takto opuštěn jsa ode všech spojenců svých musil se císař Leopold podrobiti ponižujícím výminkám, jaké král Ludvík XIV. v Nimwegách činil; dne 5. února 1679 podepsali splnomocnění císařovi smlouvu, kterou mír mezi císařem a Francouzskem byl uzavřen. Francouzsko po-

stoupilo císaři Filipsburk, ale podrželo si Freiburg i s okolím, čímž nabylo pevné půdy na pravém břehu Rýna, a mohlo též v několika městech porýnských obsádky udržovati; vévodovi Lotrinskému byla jeho země za krutých podmínek postoupena *) a prelát Fürstenberg musil býti z vazby své v Rakousku na svobodu propuštěn. V tajné radě císařské ve Vídni ozvali se maršál Montecuculi a hrabě Königseck rozhodně proti takovému míru, ale povstání Tökely-ho v Uhrách a hrozné postavení Turků, kteří se k novému vpádu do Uher strojili, vtiskly císaři Leopoldovi péro do ruky, kterým těžký mír Nimwežský dne 29. března 1679 podepsal. Učinil tak s bolestí, neboť Freiburg, kteréž město s Breisgavskem po tři století nalezalo se v držení Habsburků, bylo vydáno v moc největšímu nepříteli rodu tohoto; zlá to odměna pro císaře, který byl pro neodvislost říše německé a Nizozemska tak nezměrné oběti přinášel! Ale také kurfiřt Braniborský, opuštěn byv od ostatních knížat německých, jako sám byl císaře opustil, musil zase postoupiti Švédům největší část dobytého Pomoranska, a rovněž musil se dánský král Kristian vzdáti všeho, co byl na Švédech získal. Spravedlivá Nemesis stihla je za ošemetné jejich jednání k císaři.

Sedmiletá tato válka s Francouzskem, kterou jsme zde v nejstručnějším nárysu nastílnili proto, aby pochopena býti mohla obrovská výše obětí, jaké na ni Čechy a Morava přinášeti musily, nedotkla se na štěstí zemí těchto, ač král Ludvík XIV. měl určitý záměr, po dosaženém vítězství nad císařskými ve Švábsku a v Bavorsku vtrhnouti přímo do Čech a zemi tuto odtrhnouti od říše Habsburků. Záměr tento se tehdy sice nezdařil, ale přes to ctižádostivý král nevzdal se dalekosáhlého plánu, aby s korunou českou získal pro dauphina francouzského též císařskou korunu římsko-německou, až by moc Habsburků ve střední Evropě úplně povolena byla. Ještě nebyl oschnul inkoust na smlouvě Nimwežské a již vérolovný král francouzský potají kladl podkopy, aby moc císařskou ve vlastních jejích zemích rakouských k pádu přivedl, jak o tom ještě vyprávěti budeme.

Byly-li oběti země české a moravské na válku s Turky a na pokoření odboje hraběte Zrinského v Uhrách veliké, vzrostly ještě více na válku s Francouzskem, na kterou císař žádné peněžité podpory z říše nedostával, jelikož kní-

žata říšští musili sami vojska svá v poli vydržovati. Slyt tudíž všecky vydeje na válku tuto z měsíce císařských zemí dědičných, a tu zase spočívala největší část obrovského břemene tohoto na Čechách a na Moravě, ač tu hájeno bylo jen zájmův cizích, z nichž zemím těmto žádného bezprostředního prospěchu nevzcházelo. Nebylo pro ně však také žádného nebezpečí přímého a přece musilo obyvatelstvo české a moravské tak ohromné sumy peněz na válku onu přispívati, právě jako veškeré vojsko císařské v říši vždy dobrou třetinou z plukův českých a moravských se skládalo.

Kdežto celé svolení sněmu českého na penězích roku 1671 činilo 1.200.000 zl., vystoupilo již v roce následujícím na půldruhého milionu, neboť jako mimořádný vydej na přípravy válečné povolili stavové císaři 50.000 zl., na stavbu fortifikací v Praze a v Chebu bylo povoleno o 10.000 zl. více, tak že položka tato nyní i v dalších letech 30.000 zl. ročně činila; na rozmnožení pluků jízdných zřízena při každém pluku ještě desátá škadrona a na verbování příslušného mužstva povoleno 46.800 zl., při čemž na každého jednotlivého rejthara 45 tolarů vydáváno bylo. Mimořádné svolení 50.000 zl. na vojsko opětovalo se též roku 1673, kdy válka s Francouzskem již nevyhnutelná byla, rozpočet řádný však vzrostl toho roku již na obrovskou sumu 1,152.776 zl., kterou stavové sice bez odmluvy povolili, ale vyměnili si při tom, aby peníze, jež císař od cizích mocností na vydržování vojska dostává, byly při rozdělování na jednotlivé pluky odraženy od sum z Čech povolených. Jelikož peněžní podpory ony byly u císařského dvora účtovány a žádné kontrole zemských sněmů nepodlehaly, byla to žádost zbytečná, na kterou se ovšem ve Vídni také žádného ohledu nebralo.

Objevilo se to na sněmu z roku 1674, jenž byl dne 2. prosince 1673 v Praze zahájen a 10. dubna 1674 skončen. Královští komisaři hrabě Jan Jáchym Slavata, baron František z Rozdražova a Lambert Hřebenář z Harrachu žádali na sněmu vedle prodloužení nápojové sbírky a mimořádného příspěvku 50.000 zl. na vojsko ještě 1,152.840 zlatých rýnských a obvyklých 30.000 zl. na fortifikaci. Stavové vyhověli sice požadavkům vlády, ale připomenuli při tom, že nikterak nemohou se při všeobecném ochuzení obyvatelstva zaručiti za to, že sumy tyto také skutečně budou od poplatníků vybrány. Poněvadž pak toho roku vojsko neustále do říše do pole táhlo, čímž bylo zemi na třikrát sto tisíc zlatých útrat způsobeno, žádali

*) Vévoda jich však nepřijal a zůstal raději ve vojenských službách u císaře.

stavové o nahrazení sumy této, bylo jim však pouze 120.000 zl. milostivě sleveno. Něco si stavové nahradili dále tím, že na židy v Praze a v Čechách uvalili mimořádný poplatek 12.000 zl., splatný po tisíci zlatých v každém měsíci, a sice měli židé Pražští polovici tohoto poplatku a ostatní židé v zemi druhou polovici na se vzítí. Poplatek tento byl zcela spravedlivý, povázili se, že židé tehdy žádných vojáků na kvartýr přijímati nemusili, žádných stráží jako křesťanští měšťané nekonali, aniž k vojsku bráni byli. Židovských těchto peněz užilo se roku 1674 jakož i v následujících letech k opevňování hradeb Pražských.

Všecky tyto sumy byly císaři též na rok 1675 v téže výši povoleny, mimo to ale žádal panovník, aby mu suma 100.000 zl. na řádný vojenský rozpočet nejdéle v šesti nedělích sebrána byla, při čemž se stavům srážka 6 ze sta povolovala. Stavové však srážky té nepřijali, toliko si vymínivše, aby pro ten rok byli již ode všech jiných berní a poplatků naprosto ušetřeni. To se sice stalo, ale o nějaké srážce těchto 100.000 zl. z rozpočtu na rok 1675 nebylo v královských proposicích, podaných na sněmu roku 1676, ani zmínky, tak že se stavové zvláště dožadovati musili, aby si zapůjčenou onu sumu aspoň tohoto roku z vojenského rozpočtu, který opět 1.152.840 zl. činil, sraziti mohli. Leč nestalo se tak ještě ani v roce 1677, kdy vláda s požadavky ještě vyššími před sněm český předstoupila. Žádalať v řádném rozpočtu na vojsko 1.165.129 zl. 30 kr., mimo to ale ještě mimořádných 300.000 zl. na další vedení vojny proti Francouzsku. Požadavek tento setkal se mezi stavy s tuhou oposicí, neboť poplatnost země byla již až na kraj vysílení přivedena. Rada komory české a inspektor nad poplatky v Čechách hrabě Jan Antonín Losy z Losimthalu sdělil dne 2. února 1677 dvorní komoře ve Vídni, že ve znuzené zemi české nemůže potřebných sum na vydeje vojenské sehnati, načež mu dvorní komora dne 16. února odpověděla, jen aby půjčky na daně sháněl. To se dalo snáze říci než vykonati, neboť ani na značné úroky nemohla vláda u finančníků potřebných sum se vypůjčiti; a takž nařídili král. místodržící krajským hejtmanům, aby všechny nedoplatky daní na poplatnících co nejpřísněji vymáhali. Za takovýchto trudných okolností povolili stavové na řečený mimořádný požadavek pouze 100.000 zl., odvolávajíce se k úplné nemožnosti toho, že by v nanejvýš ochuzelém obyvatelstvu království Českého více sebráno býti mohlo. Veškerý požadavek na vojsko činil tudíž roku 1677 celkem

1.662.840 zl., tedy mnohem více než kdy v předcházejících dvanácti letech.

V následujícím roce 1678, kdy se již o uzavření míru v Nimwegách jednalo a tudíž čeka byla, že se dlouholetá válka s Francouzskem skončí, sklesl požadavek vojenský zase na 1.152.840 zl., ale přes to scházely se daně tak zvolna, že dne 23. září 1678 dvorní kancelář komorní nařídila poznovu českým místodržícím, aby se vojenské nedoplatky ve všech českých zemích přísně vymáhaly, neboť jen v Čechách činily nedoplatky tyto přes 400.000 zlatých. Na sněmu roku 1679, který byl zahájen dne 9. prosince 1678 a zavřen dne 17. dubna 1679, žádáno opět o 300.000 zl. mimořádných peněz, tak že by veškerý požadavek byl činil 1.700.000 zl.; ale stavové prohlásili již rozhodně, že mohou jen tolik povolit jako v loni. Zůstalo tedy při obvyklém „quantum militare“, jak tehdy výlohy zemské na vojsko nazývali, v obnosu 1.152.840 zl., jen že stavové sumu 300.000 zl. dříve splatiti se uvolili, než dle čtvrtletních lhůt platebních připadalo. Mimo to ale bylo ještě jako v předších dvou letech povoleno mimořádně 50.000 zl. na rozmnožení válečných zásob a zbroje ve vojenské zbrojnici Pražské. Jelikož vojna s Francouzskem v říši vedená toho roku skončila, přestalo v Čechách zvýšené požadování na vojsko v poli na Rýně stojící, ale již tu bylo zase povstání Tökeľyho v Uhrách a rej válečný počal na útraty Čech znova na straně jiné, tak že zase všechna naděje na konečné ulevení břemen válečných pominula.

Také na Moravě dožadováno se na vedení války s Francouzskem zvýšených obětí peněžních, ač vpády tatarskými zpolovice spustošená země tato tak velice co do berní poplatnosti vysílena byla, že její nedoplatky daní každým rokem rostly a u př. roku 1676 berně o 138.000 zl. méně vynesla, než od sněmu povoleno bylo. To se opakovalo i v dalších letech, tak že komora dvorní ve Vídni každoročně nařizovala, aby nedoplatky berní přísně vymáhány byly. Roku 1672 povolil moravský sněm jakožto řádný požadavek 90.000 zlatých rýnských, mimo to ale ještě na opevnění brauných míst v zemi 20.000 zlatých na místě sbírky z nápojů; peníze tyto se měly sebrati tím způsobem, že se z každého lánu mělo platiti 14 zl. a z každého komína 1 zlatý. Na místě tisíce centnýřův žita, které do pevnosti Rábu v Uhrách dodáno býti mělo, povolili stavové moravští raději 10.000 zl. na penězích, z čehož zase 38 kr. na lán připadalo. Tentýž náklad povolen roku 1673, ale již v následujícím roce, kdy válka s Francouzskem již v plném proudu byla, žádala vláda

ještě 300.000 zl. na vydržování vojska v poli na Rýně, a sněm musil obrovskou sumu tuto povolit, ač v příslušném usnesení doložil, kterak neručí za to, že suma taková ve „velmi chudobné zemi moravské“ úplně sebrána bude. O svolení sněmu roku 1675 nemáme zpráv před rukama, ale již roku 1676 musila Morava zase mimořádně 250.000 zl. na vojsko povolit, na kteroužto sumu z každého lánu po 10 zl. placeno býti musilo. To se opakovalo i v následujících dvou letech, kdy se z lánu již po 17 zl. platilo, ale roku 1679 žádala vláda na Moravě plného půl milionu na potřeby válečné, což stavové odmítli, povolivše jen 250.000 zl., jak se i roku 1680 stalo.

Snadno lze vypočísti veliké ty miliony, jakými Čechy a Morava na válku s Francouzskem přispívati musily, aniž by z toho nejmenšího prospěchu byly měly. Ale i říši císařové nevzešel ze sedmileté války té s králem Ludvíkem XIV. užitek ničím, naopak ztráta města Freiburgu a ostatní kruté podmínky míru Nimwežského značily pokoreň moci císařské a triumf pro Francouzsko, které od té doby tím mocněji počalo zasahovati v politické záležitosti střední a jižní Evropy a tím úsilovněji dále provádělo záměr krále Jindřicha IV. na zničení moci Habsburkův.

Další činnost sněmů v letech 1660—1680.

Ze všeho, co jsme dosud o působnosti stavovských sněmů v Čechách a na Moravě v šedesátých a sedmdesátých letech XVII. století uvedli, jeví se zřejmě, že se hlavní jejich činnost týkala záležitostí finančních, právě jak toho také v naší době pozorujeme, že se totiž práce parlamentárních sborů, nanejvýš nynějšího zastupitelstva říšského ve Vídni, hlavně okolo rozpočtu otáčejí. Ostatní záležitosti zemské byly tehdy ve sněmech stavovských věcí vedlejší a jen proposice císařské vlády, veskrz věci finanční se týkající, byly nejpřednější předmětem jednání sněmovního. Tu však namanuje se bezděčně otázka, jak mohly sněmy stavovské tehdy tak dlouho zasedati, když se skoro výhradně jen finančními předlohami vládními zabývaly. Uvedli jsme již doklady toho, kterak zasedání sněmovní skoro pravidelně půl léta trvalo, ba některé sněmy zasedaly i osm až deset měsíců, což se dnešní zkušenosti o délce zasedání sněmovních přímo protíví. V tak dlouhé době zasedání sněmovního, myslil by si právem každý, mohly také veškeré vnitřní záležitosti

zemské býti co nejdůkladněji probrány a ke konci přivedeny, dále že mohlo býti o všechny potřeby zemské v čas postaráno a tudíž nebylo třeba, aby se ta nebo ona nutná záležitost po léta protahovala, jak se skutečně dalo.

Avšak na tehdejší zřízení a praxi sněmovní nesmí nikterak býti přikládáno měřítko doby nynější, neboť zasedání sněmův stavovských, byť i bylo po mnoho měsíců trvalo, nedálo se nepřerušeno a jedna schůze sněmu následovala po druhé často až po týdnech, ba i po měsících, čímž se ta předlouhá zasedání sněmovní vysvětlují. Proposice císařské byly, jak řečeno, vždy prvním předmětem denního pořádku a trvalo to vždy dlouho, než se výborové sněmovní o nich vyjádřili, načež následkem soustavy centralisační, která se v XVII. století vždy více zakořeňovati počala, musilo o každém snesení výboru i sněmu býti do Vídně referováno, což v každém jednotlivém případě vždy dlouhé doby vyžadovalo. Stavové a zástupci královských měst rozjížděli se mezi zasedáními pravidelně z Prahy do svého domova, když neměl plný sněm co jednati, neboť živobytí v Praze bylo drahé a páni a rytíři měli péči o svá panství a o zábavy na těchž, kdežto zástupcové měst byli voláni ke svým úřadům v obcích a tudíž také po měsíce v Praze meškati nemohli. Tím se vysvětluje ta neobyčejně dlouhá doba tehdejších zasedání sněmovních, zároveň pak zřime v tom příčinu, proč sněmové mimo vládní proposice tak málo záležitostí zemských vyřizovali. Kompetence jejich byla Obnoveným zřízením zemským, jak známo, velice obmezena a ze středu stavův samých jeví se v pokleslé době tehdejší tak málo iniciativy, že tištěné relace o výsledku jednání sněmovního mimo usnesení o proposicích vládních jen málo kdy nějaká usnesení o vlastních záležitostech zemských obsahují. Relace tyto jsou co do obsahu i co do formy jen nedostatečným svědkem o zřízení ústavním i parlamentárním a kdyby nebylo jinakých zpráv úředních i soukromých, nikdy bychom z nich nenabývali plného a pravdivého obrazu o vlastním jednání sněmovním, které při všem úzkém oboru pravomocnosti a lpění na formálnostech často velmi cíle a pohnuté bývalo.

Z mimofinančních záležitostí, které na sněmech té doby projednávány byly, stojí na prvním místě uspořádání far i kollatur jejich, o kterémžto předmětu pro první léta panování Leopoldova již v kapitole „Církev a náboženství“ obšírně pojednáno bylo. Ale přes všecko tam vylíčené úsilí arcibiskupa i císaře nebyly nedostatky a vady v oboru tomto odstraněny;

stále zůstávalo ještě na sta far neobsazených, četní faráři pak měli skrovné důchody a patronové kostelů málo chuti i málo peněz k vedení nákladů duchovenských; jelikož nebylo jiných důchodů příslušných, mohly se tudíž nové fary jen s největšími obtížemi zřizovati. Ještě v letech sedmdesátých docházela v každém sněmovním zasedání proposice královská, aby komise od sněmu pro upravování a zřizování far ustanovená, úkol svůj horlivěji a rychleji prováděla. Proto roku 1672 snesl se sněm na tom, aby na útraty pro řečenou komisi bylo na ten rok tisíc zlatých rýnských povoleno a aby komise v kraji Slanském práci svou započala. Přes dvě léta trvala na Slánsku práce tato, o níž relace sněmovní z roku 1673 připomíná, že jest velice obtížná a mnoho času vyžaduje; zároveň ustanovili stavové, aby pro ten případ, kdyby některý člen komise jednatí přítomen býti nemohl, neb jinak ubyl, ihned byl novým členem nahrazen, by vyšetřování komise nikterak nebylo přerušováno neb zdržováno. Na sněmu roku 1674 mohli stavové sdělit, že práce komise v kraji Slanském již jest úplně provedena a v jiných krajích také již předsevzata jest. Poněvadž pak mezitím tři členové komise byli zemřeli, jmenování na místě jich nejv. sudí dvorský hrabě Jan Jáchym Slavata z Chlumu, hejtman král. hradu Pražského Jan Petr Hubryk z Hennerstorfu a radní Nového města Pražského Jiří Michal Terman. Při tom byl v usnesení sněmovním „jedenkaždý napomenut k náležitému svěcení dnův nedělních a svátečních, dále aby se nikdež v takových dnech nepotřebná forování a všeliké jiné hmotné a služebné práce neb roboty s potahy ani pěší nekonalý a nedopouštěly, a pak-li by kdo v čem jiném postižen byl, takový každý přestupník vyměřenou pokutou neprominutelně strestán býti má.“ O rok později bylo oznámeno, že komise již také v kraji Kouřimském dobrý díl práce vyřídila, roku 1676 pak i v kraji Rakovnickém úkol svůj provedla. I usnesl se toho roku sněm ku spěšnějšímu vedení té věci, aby král. místodržící skrze všechny hejtmany krajské vyhlásiti dali, by každý obyvatel ze stavův, má-li na svém statku kostel a faru, výslovně prohlásil, v jakém způsobu též kostel a fara nyní se nachází, a tolikéž aby oznámil, kterak fara nejlépe v pořádnost uvedena býti může. Podobnou informaci měla si též arcibiskupská konsistoř skrze krajského vikáře od farářův zjednat, načež komisaři osobně vše na místě vyšetřiti měli. Jelikož ale přes to věc stále vázla, žádali stavové na sněmu roku 1677 císaře, aby toho

v Římě vymohl, by náklad na osazování far mohl býti brán z peněz důchodu solního, a aby též arcibiskup Pražský a biskupové Litoměřický i Kralohradecký v té věci o radu a přispění požádání byli. V následujících třech letech neoznamují však relace sněmovní nic věcného více, z čeho by se na příznivější postup v osazování a zřizování far souditi dalo. Trvalo to, jak vidíme, ještě dlouhá léta, než upravení far bylo provedeno a než se tolik nových far zřídilo, aby duchovním potřebám obyvatelstva ve všech částech země mohlo býti vyhověno.

Také velechrámu sv. Víta na Hradčanech byla na sněmu péče věnována, neboť když se roku 1672 objevilo, že velká věž chrámu tohoto škodu bráti počíná, vyslali stavové zvláštní komisi, která by škody tyto vyšetřila; po učiněné zprávě komise byl sněm ochoten na opravy věže povolit čtyry až pět tisíc zlatých rýnských, při čemž ale stavové podotkli, že jest třeba vyšetřiti, nemá-li chrám na podobné opravy zvláštních fundací, a pak aby též císař z král. komory k takové opravě přispěl.*) Hned v následujícím roce pak dal sněm od zkušených mistrův zednických a kamennických stav celé věže Svatovítské vyšetřiti a tu mistři tito vypočetli, že by k zabezpečení věže bylo desíti až dvanácti tisíc zlatých třeba. Jelikož ale právě té doby tehdejší arcibiskup Pražský Matouš Ferdinand Sobek z Bilenberka odhodlal se k tomu, že dá chrám Svatovítský dostavěti a také již kamennou kapli sv. Vojtěcha před průčelím chrámovým postaviti dal, uchopili se stavové této příležitosti a místo žádaných jedenácti tisíc zlatých na opravu věže povolili jen osm tisíc zlatých, odvolávající se k tomu, že prý při dostavování chrámu „také věž z gruntu k opevnění přijde.“ Suma osmi tisíc zlatých nebyla však k účelu tomuto najednou vyplacena, nýbrž ve lhůtách, jak toho právě postup práce vyžadoval. Arcibiskup Sobek vyhledal také ještě roku 1673 ve čtvrtek po velkonocích místo pro položení základního kamene k dostavení hlavní lodi chrámové, jež pak také císař Leopold téhož roku dne 3. září s velkou okázalostí církevní položil. Stavba zpočátku dosti rychle postupovala, a byly v průběhu několika let pilíře do značné výše vyhnány, pak se ale v práci další ustalo a to na štěstí pro chrám samý, neboť krásná gotická stavba Arrasova

*) Žádosti této císař ihned vyhověl, neboť dne 30. března 1674 nařizovali král. místodržící nejv. výbérčímu daní, aby arcibiskupovi vyplatil 2000 zl. na započaté opravování věže Svatovítské.

a Parlérova měla býti přístavbou ve slohu parukovém znešvařena. Jinak získal si arcibiskup tento zásluhu o chrám Svatovítský tím, že roku 1671 dal v něm kapli sv. Václava na své útraty obnoviti a oltář v ní postaviti, jakož i že toho v Římě vymohl, že byl den sv. Václava pro království České za svátek zasvěcený ustanoven.

V prvních dvou desetiletích panování Leopoldova bylo se sněmu českému také po třikrát starati o svatební dary čili donativy na svatby císařovy, neboť císař Leopold ženil se v těch letech po třikrát, ať mu první dvě choti jeho vždy v málo letech po svatbě zemřely; teprva třetí choť Eleonora Magdalena Falcká jej přechkala. Na první svatbu roku 1666 povolili stavové čeští dar 120.000 zl., na druhou (1673) a na třetí (1676) po 50.000 zl. Avšak také na výpravu dvou sester císařových přispěli stavové značnou sumou a sice obdržela arcikněžna Eleonora Marie, když se roku 1670 za polského krále Michala provdávala, 40.000 zl. a podobnou sumu arcikněžna Marianna při snátku svém se španělským králem Filipem IV., kterýžto snátek dál se roku 1678. Tutéž výpravu svatební věnovali později stavové čeští dceři císařově arcikněžně Marii Antonii, když se roku 1684 za bavorského kurfiřta Maxmiliána Emanuela provdávala.

Chvalitebnou byla péče sněmu, aby silnice a cesty v zemi byly v dobrem stavu udržovány a aby bezpečnost osobní na nich zachovávána byla. Od časův třicetileté války potloukalo se po Čechách mnoho propuštěných žoldnéřů a vojáků, kteří na řemeslo lupičské se dali a velikou nejistotu osob i majetku v zemi způsobovali. Sestupovali se i v tlupy zbojnické, pod jménem Petrovských pověstné, jež na pocestné z lesů vypadaly a je olupovaly, ani vražd se při tom neštítíce. Hned za prvního pobytu svého v Čechách kázal císař Leopold za tou příčinou, aby všechny lesy podél silnic byly tak daleko po obou stranách silnice vysekány, co by z bambitky dostřelil, by se loupežníci nemohli v nich poblíž silnic ukrývati a z úkrytův těchto na cestující, kupce, obchodníky atd. vypadávat. Poněvadž ale během let vysekané lesy zase zarostly, nařídil sněm v letech 1668 a 1669, zvláště pak důrazně roku 1671, aby každý držitel statku na svém gruntu dal lesy, háje a porostliny podél silnic zase vysekati, jinak měl z každého provazce nevysekaného lesa pokutou třiceti zlatých rýnských stížen býti. Současně bylo nařízeno, aby cesty ku pohodlí pocestných byly opravovány a v dobrém stavu udržovány; kdo by ve třech měsících tak

neučinil, tomu měli krajští hejtmánové všechna cla a mýta na těch silnicích zabaviti a z důchodův jejich mosty a jiné potřeby při týchž cestách a silnicích opatrovati. Po dvou letech na to byl rozkaz tento k nařízení sněmu pozovu vyhlášen a každý přestupník měl neprominutelné exekuci všech cel a mýt svých stíhán býti. Poněvadž pak docházely četné žaloby, že se na mnohých místech cla a mýta předepsaná bezprávně zvyšují, nařídil sněm zároveň, že při každém místě, kde se clo neb mýto vybírá, musí býti pořádná tabule na sloupu vyvěsena, na níž by sazba zřetelně a čitelně vypsána byla. A jelikož i později stížnosti v té věci docházely, vyslovil sněm roku 1675, že krajští hejtmánové jsou za to zodpovědní, aby nařízení o silnicích, o clech a mýtech řádně prováděna byla. Když pak si Vratislavští a Norimberští obchodníci s hovězím dobyt看em, kteří za vojskem císařským hnali voly přes hranice české, u vlády stěžovali, že na mnohých místech jsou veřejné silnice příliš úzké a k honu dobytka nestačí, snesl se sněm v zasedání roku 1676 na tom, královské místodržící poukázati, aby hleděli k tomu, by silnice veřejné dle starobylého obyčeje v náležité šířce drženy a pohodlně zakládány byly; handlíři oni pak měli za každou na silnicích způsobenou škodu povinnou náhradu dáti. Roku 1677 musil se sněm opět zabývati otázkou, jak by Petrovští, stále ještě v zemi řádící, co nejrychleji vyplnění byli, neboť se všech stran země stížnosti na řádění lupičův těchto docházely. Poněvadž bylo seznáno, že mnohá města pro ochuzelost svoji nemohou se v jímání, souzení a ortelování zločincův těch dávat, povolil sněm toho roku dva tisíce zlatých na útraty se stíháním Petrovských spojené; rovněž mělo se všech pokut z procesů právních vyměřených k témuž účelu užívati, ač snadno si lze pomyslit, že prostředek tento valného výsledku neměl, neboť Petrovští v Čechách ještě po mnohá desetiletí veřejnou bezpečnost ohrožovali.

S péčí o bezpečnost tuto souviselo také přísné nastupování proti cikánům, které právě v těch letech v zemi české zahájeno bylo. Za třicetileté války, kdy řád veřejný tak slabý mohl býti udržován, natrousilo se do Čech příslušníkův potulného hindského kmene tohoto na tisíce, tak že tábory o mnoha stech hlavách tvořily.*) Poněvadž cikáni obyvatelstvu na ve-

*) Známý francouzský lékař a učenec Karel Patin, který roku 1670 po Čechách cestoval a zajímavý cestopis zůstavil, píše o cikánech takto: „Jel jsem z Prahy ještě jednou do Vídně a než jsem se tam dostal, zažil

likou obtíž byli a všude, kam přišli, krádeží a loupeží se dopouštěli, vyšel proti cikánům v Čechách dne 15. října 1674 první výpověďací mandát, dle něhož byl každý úřad městský i obecní, každý držitel panství oprávněn, všechny tyto hnědé syny Indie, kteří se v okršku jeho objevili, hned dáti zjmati a bez milosti přes hranice zemské vyhnati. Nastalo sice pronásledování a přísné trestání chycených cikánů*), ale za krátko hemžilo se jich zase tolik v zemi, že mandát onen již dne 21. srpna 1680 znovu vyhlášen býti musil, aniž by ale i tehdy k cíli vedl. Do Čech přicházeli tehdy cikáni z balkánských a z uherských zemí přes Moravu a Slezsko, protože také nejvíce východní a jižní kraje země jimi trpěly.

Poněvadž suému bylo každoročně o tak veliké sumy pro pokladny císařské se starati, musilo se také na rozmnožování dosavadních důchodů pomýšleti, aby beztoho již vysoké dávky kontribuentů stále zvyšovány býti nemusily. Tu v první řadě sáhnuto na cla z přiváženého a vyváženého zboží, jehož zvyšování a rozmnožování se sněm také často zabýval, hledě přitom též prospěchů domácích výrobníků i kupců. Z každého sta zlatých zboží do země přivezeného platilo se cla jeden zlatý, to bylo ale již roku 1663 pro domácí kupce sníženo na 30 krejcarů; za to ale zavedeno clo z karet a sice platilo se z karet piketních 9 kr., z trapulí a jiných prostších karet 5 kr. Roku 1664 zrušil sněm clo z volů polských a uherských, kteří byli přes zemi českou dále hnáni, a platilo se jen z těch, kteří v zemi zůstali a zde zabiti byli. Roku 1673 bylo na každý kámen cizí vlny uloženo clo jednoho tolaru říšského, když si

ale Broumovští soukenníci na výšku tohoto cla stěžovali a po vyšetření věci se poznalo, že clo toto tak mnoho zemi nevynáší, aby tím stěžování řemesla soukennického mohlo býti omlouváno, zrušili stavové clo toto roku 1674 úplně, „aby handlům a obchodům obecným volnější průchod a fedruňk spůsobili.“ O tři léta později bylo k žádosti stavův moravských a šesti měst lužických zrušeno též clo ze sukna z Moravy a z Lužice do Čech přiváženého, kdežto z polského i tureckého sukna i z tamní vlny dosavadní clo se platiti musilo. Roku 1678 byla výhoda ona též na sukno ze Slezska do Čech přivážené rozšířena, což o rok později též suknu ze Saska a Falcka povoleno.

Přísněji však bylo nastupováno na clo z tabáku, jehož užívání v době třicetileté války také v Čechách zdomácnělo, ale zpočátku zakazováno bylo, poněvadž neopatrní kuřáci mnoho požárů spůsobovali. Roku 1659 bylo proto dovážení tabáků do Čech úplně zakázáno, ale již po čtyřech letech byl zákaz tento zase zrušen, jelikož se na sněmu roku 1663 uznalo, že „zapověděný kouřící neb pítabák přece tajně a potutelně do země přichází.“ Poněvadž pak při stále šířící se oblibě kouření mohl se ze cla tabákového značný důchod očekávati, uloženo na každou bednu do Čech přivezeného tabáku clo dvou tolarů říšských, z každé bedny ze země vyvezené pak jeden tolar. Pěstoval se totiž tabák také již v Čechách a stavové mínili tím obchod s tabákem obmeziti. Očekávání toto se ovšem nesplnilo a obchodníci obcházeli vysoké clo tím, že si dávali větší bedny na tabák dělati a pak z nich také jen tolik platili, jako dříve z malých. Dováželi pak se tabák do Čech nejvíce z Norimberka, z Lipska, z Brémy a z Hamburku, pak z Antorfu v Holandsku a něco i z Polska. Výtěžek cla z tabáku, jež vláda chtěla hned zpočátku za regále pokládati, kdežto stavové stáli na tom, aby se ho užívalo k potřebám zemským, s kterýmžto náhledem také zvítězili, byl upotřebován v prvních letech k uhrazení vydejů na opevnování Prahy a Chebu, jen že důchod tento 3000 zl. ročně nepřesahoval, kdežto příslušný vydej, jak víme, ročně 20.000 zl a později 30.000 zl. činil. Také roku 1664 bylo na sněmu opět o tabáku jednáno a setrváno při dosavadní dani. „aby se tudy s týmž zapověděným tabákem handlujícím obchod vésti chut odhala, že však dosavad se spatřuje, kterak lidé handlovní na tu daň málo dbají, větší truhly než jindy dělati dadouce.“ Aby fortelem tímto země o důchod z tabáku nebyla skracována, chopil se sněm ochotně propozice královské,

jsem zvláštní dobrodružství, které na mou fantasii nejhlubší dojem učinilo. Jeli jsme právě po břehu Labe, majíce po pravé straně lesík; tu pojednou na konci luciny překvapí nás živoucí obraz vzkříšení a posledního soudu. Tři až čtyři sta postav zdvihne se pojednou se země, na níž ležely. Nikomu z nich nenapadlo se obleci, neboť neměli žádných šatů; jen na některých visely nějaké cáry, stud nebyl jim znám. Ani se neodvažují popsati, co jsem viděl a co jsem za malou almužnu ještě mohl viděti. Byla to kupa či spíše pluk cikánů, oněch pravých, původních cikánů, kteří žádného řemesla, žádného bohatství, žádné radosti, žádné práce neznají a přece žijí a to v takové svobodě, jaké ani v nejsvobodnější republice na světě nenalezneš. Cestoval jsem tehdy s jistým Polákem a s jistým vysoce vzdělaným studentem ze Stralsundu, kteří se výjevu tomuto neméně podívovali.“

*) Roku 1676 byl v Chocni cikán Václav Kubík pro tuláctví jat a k smrti provazem odsouzen, kterýžto krutý ortel od appellačního soudu v Praze dne 27. srpna 1676 potvrzen byl.

kteřou se mu oznamovalo, že jistý Petr Theobald, „reformovaný rytmistr,“ císaře žádal, aby mu v Čechách svobodný obchod s tabákem povolen byl. Stavové svolili k tomu na jeden rok s podmínkou, bude-li Theobald z každého centnýře tabáku dva tolary říšské neb 3 zlaté rýnské platiti. Nový nájemce cla tabákového měl podle všeho z monopolu svého hojný užitek, neboť brzo hlásili se také jiní nájemníci, kteří větších sum nabízeli, a takž byl obchod s tabákem čili abalda až do roku 1677 propůjčován na rok vždy tomu, kdo z něho nejvíce a pod bezpečnějším zaručením odváděti chtěl. Roku řečeného však stavové, vidouce, že nájemníci značný důchod mají, vzali vybírání cla tabákového zase ve vlastní správu a svěřili je celníkům královským na hranicích, kterým za to v odměnu padesátý peníz povolili. Zároveň uložili daň z tabáku domácího, který se vždy hojněji pěstovati počínal, ač při tom doložili, že by užívání tabáku mělo raději přestati, jsouc zdraví lidskému škodlivé i majetku nebezpečné. Avšak již roku 1681 byl důchod z tabáku zase již pronajímán a sice najali jej kupci Pražští, kteří se uvolili z centnýře domácího tabáku platiti 4 zl., z cizího obyčejného 5 zl., z bratského a virginského 6 zl. K vůli doplnění odstavce tohoto dodáváme zde, že od roku 1682 do roku 1688 vynesl poplatek z cla tabákového celkem 38.127 zl. 2 kr. 3 a půl denáru čili 6.354 zl 2 kr. a půl denáru ročně, tak že se výnos v těchto letech zdvojnásobil a stavům českým přes všechny jejich odpor proti užívání tabáku vítaným příspěvkem k uhažování stále rostoucích vydejů zemských se stal.

Jako sněm sám takž i vláda se starala o rozhojnění důchodů zemských a již roku 1669 došla na sněm mimo jiné též královská propozice, aby stavové vedle některých jiných věcí obchodních také z koží daň zavedli. Avšak stavové k požadavku tomuto nepřistoupili, namítajíce, že by takovou daň „ad praxim a ve skutek přivesti těžko a nejisto bylo a sice k větší nesnázi a obtížnosti pracných obchodův a hospodářství sloužilo“. Také roku 1673 ohradili se stavové proti žádanému zvýšení cel a mýt královských, představujíce, kterak „by se tím obchod obecný nemálo umenšoval a zamezovat“, pročez žádali císaře, aby „takového zvýšení, dokud tyto tak veliké kontribuce trvají, dopouštěti neráčil“. Přes to dostavila se ale vláda, jsouc k tomu zmocněna listem císařským, daným v Laxenburku dne 31. května 1675, roku tohoto na sněm s návrhem, aby k ulehčení kontribuentům byly zavedeny sbírky čili akcízy

z mouky, z nápojů, masa a koží, jakož i z platů ze služeb pocházejících, což i na správce všech panství a jiné úředníky s jistým platem vztahovati se mělo. Dodávalo se sice při tom, že nové tyto daně „k žádné ustavičné trvanlivosti se nemíní“, přece ale sněm i tehdaž zavedení tohoto akcízu zamítnul a jen na tom se usnesl, aby král. místodržící způsob vyšetřili, dle něhož by se akcízy takový mohl vybírati, a způsob tento příštímu sněmu předložili; na ten čas že však při dosavadním způsobu vybírání daní bez proměny zůstatí má. Po tomto rozhodném prohlášení stavův seznali král. místodržící, že by marno bylo podrobně vyšetřovati, jak by se akcízy z řečených věcí vybírati mohl, a upustili úplně od požadavku svého. Teprva roku 1678 byla tato věc zase na sněmu přednesena, aniž by se ale bylo ku příznivějšímu výsledku dospělo. Sněm totiž o předmětu tomto ani nejednal a teprva následujícího roku na tom se usnesl, že „akcízy neboližto sbírky z rozličných věcí při předešlém sněmě přednesené v tomto království Českém na konec praktikovány neboližto v skutek uvedeny býti nemohou“. Jen tolik bylo ujednáno, aby komise, ze členův všech čtyř stavův zvolená, vypracovala návrh na zavedení akcízu, jejíž práce však teprva roku 1681 na sněm přišla.

Jiná praktická záležitost zabývala sněm roku 1677, kdy propozicí královskou stavové byli upomenuti, postarati se o to, aby v království Českém všude bylo užíváno měr a vah Pražských, jelikož rozdílnost těchže jest k nemalé ujmě hraničního cla a ungeltních regalíí. Po plné půl století byly o té věci vládní rozkazy vydávány, ale nikdy jich nebylo v náležitě míře šetřeno, ovšem jen v krajinách pohraničních, kde praktická potřeba obyvatelstvo nutila, aby se řídilo též měrami a vahami, v sousedních zemích platnými, neměla-li z toho škoda lidu obchodnímu vzcházeti. Proto také sněm v odpovědi své na propozici tuto odvětil, že se uvnitř země měr a vah Pražských všude užívá, avšak v okolí hranic pro lidi přespolní a cizozemce v tom se nesnáz vyskytá; přes to uvolil se sněm, aby nová deputace sněmovní věc vyšetřila a o zjednání pravidelného řádu dobré zdání podala.

Zvláštní péči věnovali stavové též provozování myslivosti v Čechách, na kteréž páni a rytíři ovšem též velký osobní zájem měli, neboť honba a lov patřily k nejpřednějším a nejoblíbenějším jejich zábavám a proto jim na šetření lesův i drženě v nich zvíře nad jiné záleželo. Na sněm docházely v tom oboru časté

stížnosti nejv. lovčího, jemuž dohled na lesy na královských statech, tehdáž v Čechách ještě četných, svěřen byl, a jenž na nepořádné střílení zvěře horle, nápravy v té věci od sněmu vyžadoval. Roku 1670 a ještě v jiných letech vydával sněm ostrá nařízení v příčině šetření lesů a řádného střílení zvěře i zmocnil zároveň vždy nejv. lovčího, aby každé přestoupení příkazů těchto král. místodržicím oznamoval a při nich proti přestupníkům ochrany vyhledával. Roku 1673 prohlásil sněm na opětnou stížnost nejv. lovčího, kterak „stavové mnohokrát to osvědčili, že tomuto Jeho Milosti regále žádné ujmy činiti nechtějí, nébrž raději Jeho Milosti královské myslivost rozmnožiti pomáhati žádostivi jsou; pročez jest za slušné uznáno, když nejv. lovčí král. místodržicím takové přestupníky jmenovati bude a při náležitém právě jich výstupky provede, aby proti nim vyměřenými pokutami jiným ku příkladu skutečně postupováno bylo“. Rok před tím bylo v příslušném usnesení sněmovním výslovně uvedeno, že všechna dřívější nařízení o myslivosti týkají se též studentů, z čehož jde na jevo, že si mladí synové Umění asi také rádi v cizím revíru zapytlačili, když se jim to zvláště zakazovati musilo.

Podivně rozhodl sněm roku 1677, když se jednalo o nedostatku lékařů a bradýřů zemských; uznávalo se, že v zemi často nebezpečné nemoci procházejí a že z nedostatku lékařů mnozí lidé zemřeli, zemští lékaři v Praze pak, ač platy své z daní kontribuentův berou, přece prý neradi, zvláště k chudým, ven do krajův vyjíždějí. Přes to vše ale uzavřeno přece, aby lékařům a bradýřům zemským platové jejich na polovici byli sníženi, a kdyby dva z nich odenřeli, aby místa po nich prázdná zůstala a platy jejich aby se rozdělily mezi lékaře na venkově bydlící, tak aby každý ročně po stu kopách miš. dostával. Že se opatřením tímto nedostatku lékařů neodpomohlo, leží na biledni a proto také i dále lid co do pomoci lékařské na pouhé bradýře odkázán zůstával. O rok později bylo obsazováno též místo po zemřelém průbřím zemském, k vůli čemuž byla zřízena zvláštní komise, která by každého uchazeče o toto místo co do vědomostí a zkušeností v té profesi gruntovně vyšetřila a o nejspůsobilejším z nich král. místodržicím zprávu podala. Konečně bylo na sněmu roku 1660 usneseno, aby zemský tumbíř koní byl pod roční plat přijat a jemu v příhodném místě škola k takovému tumblování (totiž jízdárna) vystavena byla.

Byla-li činnost sněmu českého, jak vysvitá z toho, co jsme zde uvedli, vedle projednávání

záležitostí finančních dosti skrovná, jelikož všechny zákonodárné předměty tyto, za doby dvacítilété projednávány, mohly dobře v době jednoho z těch dlouhých zasedání sněmovních vyřízeny býti: tož jeví se činnost sněmu moravského v těch dobách ještě skrovnější, co se domácích a správních věcí týče. V některých zasedáních sněmu tohoto se mimo finanční předlohy vládní vůbec ani o jiných věcech nejednalo a příslušné relace jsou ještě stručnější a suchopárnější než relace o jednání sněmu českého. Co vedle záležitostí berních a finaučních v té době sněm moravský zaměstnávalo, dá se nemnohými slovy uvésti.

Roku 1668 sděloval sněm na příslušnou propozici císařskou, jak to se šířením víry katolické na Moravě dopadá, s velikým potěšením, že misionáři a faráři v té věci co nejhorlivěji působí, při veškerých úřadech, jak vrchnostenských, tak městských a obecních že působí veskrz jen úředníci vyznání katolického — pak že veškerí rychtáři, konšelé a starší cechovní jsou katolíky. Sněmovní komise, od předešlého sněmu k visitaci far ustanovená, přiv Brněnském kraji svou úlohu již provedla a to dle instrukce, která jí za tím účelem od sněmu dána byla. Sdělení toto bylo od císaře s uspokojením na vědomí vzato a hned roku následujícího došlo sněm nové napomenutí „k této spasitelné vroucnosti u fedrování svatého náboženství katolického“. Stavové prohlásili k tomu plnou svou ochotu a snesli se na tom, že chtějí k tomu co nejúčinnivěji působiti, aby k hospodářství a k úřadům byli jen lidé katoličtí bráni, mimo to pak aby mlýny, železné a měděné hamry i hutě sklářské, jakožto místa v lesích a na stranách ležící, kdež se tajné schůzky konati mohou, jediné lidem katolickým zanechávány byly. Rovněž neměla z téže příčiny žádná vrchnost myslivce nebo hajného vyznání nekatolického ve službu svou bráti, aniž nekatolickým poddaným při pohřbech zvonění a zpěv i vyprovázání s cechy dopouštěti; všechno vybíhání k predikantům v sousedství, obzvláště pak zlořečení a lání jak proti víře katolické tak proti ustanoveným misionářům mělo přísnou pokutou stíháno býti a kde by zatvrdilí poddaní k víře katolické nechtěli přistoupiti, mělo se i všech příkrých prostředků k převrácení tomu použiti. Roku 1671 i 1672 sněm též slib slavně opakoval, že bude s pilností a horlivostí všech prostředků k šíření katolické víry užívati, aby zbývající ještě nekatoličtí poddaní k svaté víře přivedeni byli; roku 1673 pak bylo mimo to ustanoveno, aby všem nekatolickým lidem z cizích míst vkradení se do země moravské zamezeno

bylo. O tři léta později uloženo všem vrchnostem a správcům jejich, aby s náležitou přísností k tomu dohlíželi, by se mládež k slyšení katechismu pilně dostavovala, rovněž i prostý lid od toho se nevzdaloval; kde by pak někde vrchnost na svém panství misionáře potřebovala, měla si téhož od duchovní vrchnosti vyžádati. Činnost misionářův těchto byla také vydatná, neboť roku 1679 bylo na sněmě od stavův oznámeno, že jen na statku Jimramovském několik set nekatolíkův od misionářů k víře katolické obráceno bylo a že podobným způsobem též na jiných panstvích se pokračuje.

Z praktických záležitostí, které na sněmu projednávány byly, sluší uvést jednání o policejním řádu zemském, které se však po mnohá léta táhlo, aniž by se i do roku 1680 bylo ke konci přivedlo. Sněm zřídil příslušnou komisi sněmovní již roku 1665, aby návrh řádu takového vypracovala, ale ta ani ještě roku 1671 nebyla s prací svou hotova, poněvadž někteří ze členův jejich mezitím zemřeli a ostatní se proto vůbec nescházeli. I byla komise roku toho nově zřízena a uloženo jí, aby návrh řádu příštím sněmu předložila. Ale vyzvání toto musilo i po dvou letech býti opakováno, při čemž se komise vymlouvala, že chce dříve nahlednouti do řádu policejního, který té doby v Rakousích byl publikován. Roku 1674 doloženo komisi, která ani potom ještě žádné známky života o sobě nedávala, aby do policejního řádu uvedla též taxy na řemeslníky, na hospodské a nádeníky, jakož i určité ceny na potravu a jiné každodenní potřeby. Konečně roku 1676 sdělila komise sněmu, že návrh řádu jest sice již vypracován, ale magistrátové královských měst, kterým byl proto sdělen, aby vyslovily své dobré zdání o člancích, jež se cechů řemeslnických týkají, s navracením jeho posavad prodlévají. I usnesl se sněm na tom, vyzvat magistráty, aby do tří měsíců dobrá zdání svá předložily, by policejní řád konečně v příštím zasedání sněmovním vyřízen býti mohl. V nejbližší příštích sněmech se však o vyřízení tomto žádné zmínky nenalezá.

Roku 1662 zřídil sněm zvláštní komisi k vyšetření všech práv mýtních, neboť při vybírání mýt velká zvláště panovala. Jelikož ale někteří členové komise té mezitím zemřeli a jiní se mimo zemi nalezali, byla komise roku 1666 znovuzřízena a nařízeno jí, aby z moci své všechny útky při vybírání a zvyšování mýta co nejdříve odstranila. Zlořády tyto však se dály i potom, tak že roku 1674 nalezala se mezi postuláty císařskými též stížnost, že mnohé

vrchnosti mýta nespravedlivě vybírají, žádných tabulí mýtních nevyvěšují a pocestné i handlíře nad slušnost obtěžují, ba i vezené zboží proti všemu právu jako propadený kontrabant jim odnímají. Poněvadž pak se seznalo, že mnohé vrchnosti vybírání mýt židům pronajímají a ti že hlavně podobného vydírání se dopouštějí, bylo roku 1666 usneseno, aby nikdo nesměl mýta židům pronajímati a všickni dosavadní podnájemníci židovští aby byli bez prodlení z míst svých vybyti, jinak měl mýtní důchod za jeden rok k ruce král. fisku propadnouti.

Se záležitostí mýt souvisela také péče o dobré udržování silnic a cest veřejných, kterýmžto předmětem se sněm několikrát zabýval. Již roku 1666 dí se v příslušném sněsení sněmovním, kterak od dávného času se spatřuje, že na opravování mostů, cest a stezek špatný pozor se dává, tak že pro takové zlé cesty pocestní jinam se obracejí a obchod zemi této dokonce se vyhýbá, pročez nařízeno, aby každý obyvatel ze stavův cesty, mosty a stezky pod propadením mýtního práva v dobrém způsobu udržoval. To bylo opakováno též na sněmu roku 1669 s doložením, že se tak má dít též v případech, kde by o povinnost tuto spor byl veden, jinak že proti nedbalým pokutou nastupováno bude. Poněvadž ale i potom v té věci stížnosti se opakovaly, nařízeno roku 1673 krajským hejtmanům, aby osobně silnice přehlíželi a na liknavé vrchnosti oznámení u práva činili. Ovšem i potom musil sněm častěji zakročovati, neboť četné vrchnosti povinnosti svých v tom ohledu nedbaly aneb jen ledabyle je vykonávaly.

Rovněž i k udržování bezpečnosti na silnicích měl sněm své zření a jako v Čechách i na Moravě musily býti lesy a houštiny podél silnic na dostřel vysekávány, aby z nich lupičové na cestující a obchodníky vypadávati nemohli. Jelikož roku 1668 zejména v okolí Olomouce v čas tamních výročních trhů četné loupeže takové páchány byly, obnovil sněm roku toho rozkaz o vysekávání lesů a uložil krajským hejtmanům, zákeřníky co nejrozhodněji stíhati a při tom si vzájemně pomáhati. Rok na to bylo poukázáno zejména na řádění loupežných Valachů v kraji Olomouckém, proti nimž měly se vrchnosti dle potřeby i pomoci vojenské dovolávati. Kde pak lesy a porostliny při silnicích po opětovaném vyzvání vrchností vysekány nebyly, měli tak krajsí hejtmané na jich útraty dáti učiniti a vysekané dříví chudému lidu rozdati. Roku 1679 nařídil sněm zvláště přísné stíhání všech potulných žebráků, tuláků a ci-

kánů, kteří bezohledně měli ze všech pauství býti vyháněni; cikáni pak, kteří by se zpečovali odtáhnouti. měli na učiněné oznámení od krajských hejtmanů býti ve vazbu vzati a silnější z nich ku práci na hradbách po delší dobu se přidržeti a ostatní ze země vyhnati. Také proti výtržné čeledi ovčácké sněm roku 1676 důrazně nastoupil, neboť každoročně a zvláště v kraji Znojenském času podzimního okolo sv. Václava, kdy ze služby propouštěni byli, ovčáci se shlukovali a silnice nebezpečnými činili. I přikázáno, aby nikdo cizích pacholkův ovčáckých nepřechovával a kdekoli by se shlukovali, aby se po nich společnou rukou šlo a jati aby byli buď robotou na šancích trestáni aneb na Špilberk dodáváni.

Roku 1666 zřídil sněm také poznovu komisi, která by hranice zemské mezi Moravou a Uhry trvale upravila a spory o hraniční pozemky vyřídila. Jednání toto protahovalo se však po mnohá léta a za běhů válečných již dokonca se v něm ustalo. Konečně bylo téhož roku také o myslivosti jednáno, anoť v jednom z postulatů císařských byla stížnost na to vedena, „kterak v provozování myslivosti v zemi veliký neřád se působí a zvěř k obecné škodě v nečas se střílí a mnozí z obyvatelů ke škodě a zkrácení přicházejí.“ Sněm se na to usnesl, že jistý řád v té příčině vynalezne, aby pak po císařském schválení jeho dle něho se postupovalo a co by proti němu čelilo, trestáno bylo.

Návštěvy císaře Leopolda I. v Čechách.

Vyjma sněm z roku 1657 císař Leopold I. nezahájil ostatně více žádný ze sněmův českých, které v prvních dvou desetiletích panování jeho na Hradčanech v Praze zasedaly a jejichž činnost jsme v předešlých kapitolách podrobněji nastínili. Teprve zase roku 1679, kdy císař před morem tehdejší s veškerým dvorem svým z Vídně do Prahy se uchýlil, byl sněm český za osobní přítomnosti císařovy zahájen. Avšak, jak jsme již napověděli, byl císař Leopold také r. 1673 v Praze přítomen, jen že tehdejší za doby pobytu jeho ve hlavním městě království Českého sněm nezasedal, aby jej byl císař osobně zahájit mohl. O těchto dvou návštěvách panovníkových v Čechách a v Praze chceme se nyní blíže zmíniti, neboť k poznání tehdejších vnitřních i společenských poměrů v Praze valně přispívají, zejména pak druhý pobyt Leopoldův v hlavním městě českém v letech 1679 a 1680

má též pro vývoj poměrů v poddaném lidu selském v Čechách velký význam svůj.

Návštěva císařova v Čechách r. 1673 neměla sice původu přímého, nébrž vznikla, jak jsme již výše vylíčili, následkem toho, že španělská strana při dvoře Vídenském chtěla císaře vybavit z vlivu francouzského, hlavně pak překaziti další osobní jeho styky s francouzským vyslancem Grémonvillem, jež president tajné rady císařské kníže Lobkovic uvedeným již způsobem tak velice fedroval. Proto přiněla strana tato císaře k tomu, aby se odebral do Chebu v Čechách, by tam osobně přehledl vojsko pod velením maršála Montecuculi-ho, jež do války proti Francouzsku vytrhnouti mělo. Diplomatický tento tah strany španělské na šachovnici politické se také zdařil, neboť v srpnu 1673 vydal se Leopold s četným průvodem z Vídně přes jižní a západní Čechy do Chebu, na kteréžto cestě dne 14. srpna do města Plzně přibyl. Při slavném vítání jeho ve městě tomto, při němž 23 ran z děl vypáleno bylo, odevzdal mu senát Plzeňský před Pražskou branou klíče města, začož se mu od panovníka dostalo milostivého oslovení. U vchodu do chrámu sv. Bartoloměje pozdravil císaře jmenem duchovenstva arciděkan Plzeňský Jan Aleš Čapek, po jehož boku nalézali se též zástupcové Svatovítské kapitoly Pražské, děkan Tomáš Pešina z Čechorodu, proslulý historik český, a kanovník Jan Dlouhoveský. Tento poslední měl následujícího dne o svátku Nanebevzetí Panny Marie v řečeném chrámě za přítomnosti Leopolda kázání české, po něm pak jesuita P. Filip Müller, zpovědník císařův, kázání německé. Císař při následující na to mši sv., kterou sloužil děkan Pešina v pontifikálních s infulovanou assistencí, veřejně přijal u velkého oltáře nejsvětější svátost oltářní; pak pomocí dalekohledu přčetl zprávy o obležení Plzně za dob husitských a o jiných činech katolických měšťanů Plzeňských na stěně presbytáře od Sebestiána Pechovského, měšťana Plzeňského a tajného rady císaře Rudolfa II., napsané, o jejichž obsahu císař libost svou vyslovil. Po odpoledních nešporách, při nichž Leopold přítomností poctil klášter františkánský, přijal císař městskou radu Plzeňskou v audienci a pak představili se mu též děkan Pešina a kanovník Dlouhoveský. Při slyšení tomto, při němž Leopold projevil zvláštní zalíbení své nad pozdravením Pražské kapitoly, podal Pešina vznešenému příznivci svému *) nej-

*) Císař Leopold byl slovutnému historikovi českému zvláštní přízní nakloněn; již r. 1658 nadal jej erbem s přídomkem „z Čechorodu,“ později ozdobil jej

spis svůj „Phosphorus septicornus,“ děhrámu Svatovítského v Praze, který k nejbracím Pešinovým patřil. Spisovatel připsal tuto císaři Leopoldovi, jež v srdečně ozmluvě vyzýval, aby nedokončenou stavbu imu Hradčanského dostavěl, připomínaje žnou legendu lidu českého, že prý onen k nad Turky zvítězí a tohoto odvěkého e křesťanstva navždy z Evropy vypudí, rám Svatovítský v Praze dostaví. Císař pis velmi blahosklonně a na další cestě do Chebu pohřbil se ve čtení jeho tak že nadšen jsa prorockým vyzváním elovým, ustanovil se proti původnímu cesty své na tom, že na zpáteční Chebu navštíví Prahu, aby v ní základní k dostavení chrámu Svatovítského potím podmínce oné legendy vyhověl a vírad Turky se stal *). Umysl tento vyho- ejen zhožné myslí císařové, ale též snaze by se stal osvoboditelem východní Evropy tureckého, kterýžto úkol mu nyní vytýčil český, jenž už roku 1663 byl plamen- ovy knížata evropská k boji proti Tur- zýval **).

konav přehlídku vojsku u Chebu, čímž sti zjevně ukázal, že upouští od dosa- sledování politiky francouzské, jejímž ou byl jej neprozíravý rádice jeho kníže ic učinil, vrátil se Leopold zase do Plzně ouze přes snídaní se zdržev, prohlásil jícím jej ministrům a diplomatům, že ě přímo k Vídni se ubíráti, obrátí se ze, kde se nějakou dobu zdržeti hodlá. z průvodu císařova netušil, že kniha dě- vatovítského, v níž se císaři jak na ce- Chebu tak i po čas vážného vyjednávání horlivě probíral, jest vlastním původem ieny v programu cestovním. Ale straně ké bylo toto odročení návratu do Vídně d, neboť znamenalo to úplnou porážku

vlivu knížete Lobkovice a francouzského vy- slance Grémonvilla, s kterýmžto diplomatem se císař ve Vídni více setkatí nechtěl. Spisu Pešinovu dostalo se tudíž i významu politického, jakým též brošura téhož spisovatele „Ucalegon“ před desíti lety byla proslula. Jen kníže Václav Euseb Lobkovic tvářil se asi kysele, když musil císaře provázeti do Prahy místo do Vídně, kdež jej spojenec jeho Grémonville tak toužebně, ale marně očekával.

Přes Rokycany a Beroun, odkud dne 30. srpna učinil odbočku do Příbrami k návštěvě sv. Hory tamní, zavítal císař Leopold do Prahy, která již po šestnáct let nebyla panovníka ve zdech svých zřela, a proto mu dne 2. září skvělé uvítání uchystala. Byloť se již rozhlásilo, za jakou příčinou císař vlastně hlavní město české navštívil, a Leopold hned také druhého dne po svém příjezdu do Prahy účelu návštěvy své dostál. Zamilovaná myšlenka děkana Pešiny, aby dokončena byla velkolepá stavba císaře Karla IV., která po tři století pouhým torsem zůstávala, měla se od toho dne státí skutkem, jehož provedení veškeré obyvatelstvo měst Pražských vstříc jásaio. Ziskán byl již dříve pro myšlenku tuto tehdejší arcibiskup Pražský Matiaš Ferdinand Sobek z Bilenberka, který půl léta před tím posvětil místo pro kladení základního kamene k nové stavbě chrámu, a nyní též panovník byl nadšeným spisem Pešinovým přiměn k tomu, aby vlastní rukou základní kámen tento k dovršení mistrovského díla Arrasova a Parlérova položil. Jakž by tu tehdejší katolická Praha nebyla měla jásati a císaři žehnati, jenž nadchnut jsa vroucími slovy spisu děkana Pešiny uprostřed nejvážnějších záležitostí státních a válečných bez otálení do Prahy spěchal, aby zbožnou a vlasteneckou myšlenku historika českého ve skutečnost uvedl?

V neděli dne 3. září 1673 dala se slavnost položení základního kamene k další stavbě chrámu Svatovítského za velikého účastenství obyvatelstva Pražského a všeho dvora císařského. Arcibiskup sloužil nejdříve mši sv. v kapli sv. Vojtěcha před chrámem stojící, nedaleko níž bylo místo pro základní kámen uchystáno. Po mši zasedl arcibiskup na křeslo pod baldachýnem, kdežto císař měl místo na protější straně pod ozdobným stanem, kolem něž nejvyšší hodnostové dvorští a zemští se rozestavili. Před hlavním vchodem do chrámu Svatovítského byl postaven oltář, u kterého byl kámen posvěcen. Když jej dělníci zasadili na ustanoveném místě (tu, kdež se druhdy ostatky sv. Podivína a sv. Přibislavy nalezaly), udeřil naň císař stříbrným

cís. hraběte palácového a r. 1670 udělil mu jiného rady.

Císařský ministr hrabě Jan Maxmilian Lamberg Pešinovi v Praze výslovně sdělil, že hlavně jeho císaře přiměla, aby se z Chebu do Prahy odebral. Hned při hrozícím vpádu Turků pod Kiuprili roku 1663 do Uher vydal Pešina proslulou svou u brošuru „Ucalegon,“ která tak velice myslimi a vydatná pomoc říše německé a Francouzská, císaři Leopoldovi r. 1664 proti Turkům dostalo, alné části spisku Pešinovu připsována. Latina českého historika, jenž byl tehdáž děkanem šli, dočkala se v krátce trojího vydání a byla do němčiny přeložena, stavové moravští pak povatele jejího titulem svého historiografa.

kladivem, což také přítomný arcibiskup a jiní hodnostové učinili. Za zpěvu, hlaholu zvonů a hřímání děl dala se tato slavnost církevní, kterou císař zakončil tím, že vložil do olovené skřínky s pamětním nápisem medaili s poprsím svým, dvacet dukátů těžkou. Děkan Pešina byl přešťasten, že se dočkal vyplnění nejvšejší tužby své, a také císař Leopold cítil toho dne zadostčinění, že vykonal skutek ve kterém věřil jeho mysl zřela příští vítězství nad nepřitelem křesťanstva. *)

Vyhovívá takto vlastnímu účelu své cesty do Prahy, oddal se císař potom také ostatním panovníckým povinnostem svým, přijímal v královském hradě holdování zemských hodnostů, prelátů a duchovenstva, šlechty a jiných vynikajících osobností, pro něž po tři dni ve Vladislavském sále dvorní hostiny pořádány byly. Císař navštívil též královskou zahradu na Hradčanech, která již valně sešlá byla, a kázal ji opět v dřívější skvělý stav uvesti i nové kamenné sochy v ní postavit, jejichž zhotovení svěřil tehdejšímu Pražskému sochaři Pendlovi. Jiného dne vyjel si s četnou loveckou společností do obory u král. letohrádku Hvězdy, kamž za tou příčinou z královských panství v Čechách rozličná zvěř svezena byla. Jindy navštěvoval císař nové kostely a kláštery ve městech Pražských, jichž po čas dlouholeté nepřítomnosti jeho mnoho bylo založeno, a konečně vykonav na sklonku pobytu svého v Praze obvyklou pouť do Staré Boleslavi k slavnému zázračnému obrazu Matky Boží, jehož byl velikým ctitelem, opustil po čtrnáctidenním pobytu opět hlavní město české, aby se do Vídně vrátil. Jelikož císař byl v březnu téhož roku ovdověl a nebyl tudíž na cestě této žádnými dámami provázen, nebyly mimo hostiny na Hradčanech žádné jiné dvorské slavnosti a plesy pořádány, ač i přes to tehdáž v Praze velmi hlučný ruch panoval.

Nerovně skvělejší dvorský život zavládl však na Hradčanech při čtvrté návštěvě císaře Leopolda, která se v roce 1679 udála a při níž císař dvůr plných osm měsíců v Praze meškal. Leč i tentokrát nedála se návštěva císařova k vůli pobytu ve středu národa českého, jak se toho stavové čeští již několikrát marně u císaře do-

volávali, chtějíce, aby Praha aspoň po nějakou část roku také skutečně byla městem „residenčním“, jak se tehdáž ještě ve všech státních aktech a v jednání úředním nazývala. Ale roku 1679 přibyl císař Leopold s veškerým svým dvorem z Vídně do Prahy jen ze strachu před morem, který se byl během letních měsíců toho roku z Uher do Dolních Rakous rozšířil a také ve Vídni četných obětí vyžadovali počínal. V polovici července padali již lidé v ulicích Vídeňských pod morovou nákazou jako mouchy a brzo sta lidí denně morem hynulo. Lékaři radili tudíž císaři, aby se z Vídně do zdravějšího města odebral, a ač stavové uherští a štyrští jej za tou příčinou do zemí svých zvali, rozhodl se císař, že se uchýlí do Prahy, jelikož v Čechách té doby ještě žádné stopy po moru nebylo. Jak Pešina ve svých Pamětech vypravuje, zráželi dvorané Vídeňští, Čechům nepřizniví, císaře od úmyslu jeho do Prahy se vydati, ujišťující, že prý v Praze rovněž zuří mor, ale měšťané že to tají. Císař vyslal rychlého posla do Prahy k nejvyššímu purkrabí, zdali města Pražská nakažena jsou, ale nalezeno jest svědectvím lékařů, purkrabím svolaných, že již dávno nebylo v Praze tak málo nemocných jako toho času a vzduch že jest co nejlepší nejen v Praze, ale po veškeré zemi české. Na zprávu tuto ustanovil se císař již dokona na tom, že se s císařovnou a se synáčkem svým arciknížetem Josefem, tehdáž tři léta věku čítajícím, pak s ovdovělou císařovnou a ostatními členy rodu císařského i s veškerým dvorem svým přesídlí do Prahy. Dne 20. srpna došel král, místodržící na Hradčanech rozkaz, aby bez meškání dali na hradě připravit vše, čeho potřebí k uvitání císaře a dvora jeho. Vykonav v první polovici srpna s císařovnou ještě pouť do Marie Celské, kde mu však čtyři lidé ze služebnictva jeho morem zemřeli, spěchal císař přes Znojmo do Prahy, kam jej vedle dvoranstva následovali též veškerí ministři se státními úřady a cizí vyslanci, jimž byl nejvyšší kvartýrmistr již dříve na Hradčanech a na Malé straně příbytky vyhledal. Cesta vedla ze Znojma na Jihlavu, kde se císař po šest dní zdržel, pak přes Hradec Jindřichův, kde po tři dni na tamním zámku meškal, dále přes Německý Brod, Kutnou Horu, Kolín, Poděbrady a Brandýs n. L., kdež v císařském zámku tamže posledně nocováno bylo. Vzpomenouti sluší, že císař, zabývaje se s oblibou skladbami hudebními, dal si na tuto cestu

*) Ve stavbě chrámu Svatovítského bylo ale jen krátkou dobu pokračováno. Arcibiskup Sobek zemřel již ve dvou letech na to a tím ztratila stavba štědrého podporovatele; za příčinou právě vypuklé války s Francouzy nebylo se lze peněžní pomocí od země nebo od císaře nadíti a takž ve čtyřech letech uvázlo dostavování chrámu docela. Stalo se tak na štěstí, neboť nová stavba ve slohu renaissančním vedená, hodila se k pů-

vodní stavbě gotické jako pěst na oko. Teprva r. 1843 byly poslední zbytky jonických pilířů a zdi na několik sáhů poblíž věže do výše čnejících úplně odstraněny.

do Prahy od nejv. purkrabí poslati píseň Svato-václavskou a složil k ní hudbu pro čtyry nástroje, aby ji pak v kostele Svatovítském svými hudebníky hráti dal.

Do hlavního města českého přibyl císař s průvodem svým dne 23. září okolo 5. hodiny odpolední a byl zde s velkou počtou uvítán; měšťanstvo ve zbrani stojící tvořilo v ulicích Pražských špalír, z děl bylo střeleno a jiné počty přijíždějícímu panovníkovi vzdávány. V kostele Svatovítském, kdež jej arcibiskup v čele kapitoly a ostatního duchovenstva vítal, děkan Pešina zřídil k té příležitosti ze všech kostelních zpěváků Pražských sbor asi dvou set zpěváků, který na čtyřech rozdělených kůrech zpíval *Tedeum* tak mistrovsky, že to na císaře mocný dojem učinilo a všecko cizí panstvo hudební umění české naejvýš chválilo. Ale jako po venkově v obcích a po městech, kudy se císař ubíral, tak i v Praze stranilo se obyvatelstvo z valné části slavného vítání tohoto, neboť právem obáváno se, že průvodem císařovým, mnoho set hlav čítajícím, bude mor též do Čech přivlečen. Na štěstí obavy tyto pro první čas se nesplnily, neboť až do vánoc roku 1679 morová rána v Čechách se neobjevila a teprva v posledních dnech prosince počala proskakovati nejdříve v Hradci Jindřichovu, kam z Moravy zavlečena byla, pak zvolna dále po Budějovicích se šíříc. V Praze panovaly ještě v prosinci zcela příznivé poměry zdravotní, ale přes to hledělo vše při smutných zprávách o řádění moru v sousedních zemích s obavami budoucnosti vstříc. Aby tudíž pokleslá mysl obyvatelstva zase byla povznesena a od hroziícího nebezpečí odvrácena, dával císař za prvních měsíců pobytu svého pořádati četné slavnosti dvorské a pobízel šlechtu, aby v palácích svých rovněž čiuila a tím živnosti, řemesla a obchod podporovala. Také slavnosti církevní, poutě a procese měly mysl lidu povznášeti, jelikož zejména vroucím modlitbám za odvrácení rány morové nejjistější pomoc byla přičítána, jak prý se to i za řádění moru ve Vídni osvědčilo.

Proto byl okázale oslavován hned první sváteční den, jenž nastal krátce po příjezdu císařovu do Prahy, totiž svátek sv. Václava, patrona zemského, kterýžto den teprv nedávno přičiněním císaře Leopolda a arcibiskupa Šobka byl v Římě jakožto zasvěcený svátek pro zemi českou prohlášen. V den ten dostavil se císař s veškerým dvorem svým do chrámu Svatovítského a vykonav nejdříve pobožnost v kapli sv. Václava, byl pak přítomen českému kázání kanovníka Zbraslavského, po němž arcibiskup

slavnou mši sv. sloužil. Po odpoledních nešporách pak byla od císařské hudební kapely provozována hudební skladba císařova k písni Svato-václavské, která se arcíť všem přítomným velice líbila. Ihned nazejtří sloužil pak děkan Pešina v témže chrámě zpívanou mši sv. před císařem a v následujících dnech konal císař návštěvy v ostatních kostelích Pražských, což vždy velké davy zbožného obyvatelstva Pražského shromažďovalo. S tím střídaly se zábavy šlechty, která se byla za příčinou přítomnosti císařovy z veškerých zemí koruny české do Prahy sjela, tak že zde všechny hostiuce zájezdni byly přeplněny a četné domy měšťanské přibytky cizímu panstvu pronajímaly, z čehož obyvatelstvu hojně výdělky pocházely. Jelikož pak i magistrátové měst Pražských bedlivě nad zdravotnictvím bděli a o čistotu v domích a na ulicích se pečovalo, neudál se po první tři měsíce pobytu Leopolda nižádný případ nákazy morové v Praze. Tím byl lidumilný úmysl císařův dosažen a mysl lidu Pražského se ukonejšila v naději, že Praha od morové rány ušetřena zůstane. Nastalou zimou pominula totiž nákaza jak ve Vídni tak v Rakousích i z velké části na Moravě a přirozený následek toho byl, že se v Praze opět veseleji vstříc hledělo budoucnosti, kterážto nálada podporována byla i vydatnými užitky hmotnými, jaké obyvatelstvu přítomnost dvora a nesčetných šlechticův i cizincův způsobovala.

Zvláště slavnostní bylo zahájení stavovského sněmu v den 5. prosince 1679, neboť od roku 1657 nebyl císař sněm království Českého osobně zahájil, a proto byla z toho ve stavech i ve veškerém lidu radost veliká, že zastupitelstvu země dostane se přítomností panovníkovou lesku dávno nebývalého a že královská Praha jest aspoň na čas skutečným městem „residenčním“. Před zahájením sněmu, ke kterému se stavové i zástupci měst v neobyčejně hojném počtu dostavili, sloužena v kostele Svatovítském slavná mše sv., již byl také císař přítomen. Po té odebrali se sněmovníci do Vladislavské síně ve hradě, kde císař v zlatohavu na trůn zasedl a po obvyklých řečích nejv. kancléře a nejv. purkrabí sněm jakožto zahájený prohlášen a král. proposice nejdříve česky a pak německy předčítány byly. Týkaly se především zase záležitostí finančních, ale vedle obvyklého „quantum militare“ žádáno již také 20—30.000 zl. na opatření hranic uherských, neboť již zuřilo zase v Uhrách povstání Tökelyho a tu opět království České musilo nasazovati síly branné i finanční, aby moc císařova v království Uherském nebyla podloměna. Sněm zasedal až do 5. června

1680, kdy mu mor v Praze již velice se rozmohlí konec učinil. O jednání jeho ještě se na svém místě zmíníme.

Sněmování, které ostatně stavům dostatečné prázně zůstavovalo, nebylo nikterak na překážku zábavám a slavnostem dvorským, které se dle přání císařova neustále střídaly. V době adventní navštívil císař s dvorem několikrát představení divadelní v koleji Klementinské, kde žáci gymnasia jezuitského i fakulty bohoslovecké provozovali starobylé hry vánoční; o svátcích byl Leopold přítomen slavným bohoslužbám v kostele Svatovítském a neopomíнул ani odpoledních nešpor, při nichž jako otec jeho císař Ferdinand III. oblíbenou píseň Svatováclavskou zbožně zpíval. V den sv. Jana Ev. podával mu děkan Pešina, jež byl císař mezitím biskupským titulem nadal, dle starobylého církevního obyčeje píti vína a to z kalichu onyxového, kterýž byl císař Karel IV. kapitole Svatovítské věnoval. V den novoroční bylo u dvora slavnostní vítání, při němž císař státní a zemské hodnosti, cizí vyslance a šlechtice, císařovna Kleonora Magdalena pak dvorní dámy a šlechtičny přijímali. A když nastala doba masopustní, která r. 1680 teprve dnem 5. března končila, následovala na Hradčanech jedna dvorní slavnost za druhou, plesy v palácích velmožů českých střídaly se také každodenně a obyčejně je císař i císařovna návštěvou svou poctivali. Slavnostmi těmito, ke kterým vždy též primátoři a konšelé všech tří měst Pražských, pak přednější měšťané zváni byli, měla se dle úmyslu císařova mysl obyvatelstva opět vzpružiti, neboť poznovu počal se v lidu šířiti strach před morem, který v jižních Čechách vždy více řádil, tak že již v únoru byly brány městské v Praze uzavřeny, aby nikdo od Vídně a z jižních krajů českých do města vpuštěn nebyl. Tím klesaly též obchody a živnosti městské, jimž mělo pořádáním těch četných slavností a plesů zase poněkud pomoci býti. Mimo to počaly po Novém roce do Prahy docházeti z rozličných stran země znepokojující pověsti o jakémisi tajemném kvašení mezi lidem selským, ježž prý tajní cizí jednatele proti císaři a vrchnostem podněcují, tak že se lze i vzbouření lidu selského obáhati. Pověsti tyto nabyly jakési podstaty, když ve druhé polovici ledna přicházely do Prahy deputace sedláků, aby si přímo u císaře vedly stížnost na vrchnosti, že je velikými robotami a nespravedlivými břemeny utiskují. Poselstva tato byla ale k rozkazu vrchností v Praze meškajících hned u bran městských ve vazbu vzata neb s výhrůžkami posílána zpět na panství. To vše spů-

sobovalo v obyvatelstvu Pražském pochopitelně rozčilení, jež se strany dvora a šlechty mělo pořádáním slavností a plesů i jiných zábav veřejných zase utiшено býti.

Tím vysvětluje se vřr slavností tehdejších, jakých Praha již po dávná léta nebyla zažila. Mimo jiné byl císař Leopold té doby s dvorem svým přítomen též v semináři sv. Václava (v budoucě nynější německé techniky v Jilské ulici ve Starém městě Pražském) provozování české hry divadelní, kterou byl roku 1567 jezuita P. Mikuláš Sulius pod jménem „Sv. Václav, mučovník“ sepsal a která pak často v kolejích jezuitských od studující mládeže provozována byla. Představení této české hry zalíbilo se císaři Leopoldovi tak velice, že nadal seminář ten výsadou, aby každý chovanec jeho, který na vysokém učení Pražském dosáhl doktorátu filosofie a nebyl dle rodu svého šlechticem, povýšen byl do stavu šlechtického a směl užívati erbu se znakem černého orla věnec vavřínový držícího a s písmenami S. S. V. (seminář sv. Václava) *)

Nejhluchnější veselí panovalo na Hradčanech a vůbec v Praze v posledních dnech masopustních, jakoby se aspoň na čas bylo na nebezpečí moru a hrozící bouři selskou úplně zapomenouti mělo. V neděli dne 1. března byl císař s veškerým dvorem přítomen hře divadelní, již jesuité v chrámě sv. Salvatora u kamenného mostu uspořádali. V pondělí masopustní pak byl dáván u dvora na Hradčanech maskární ples, při němž byla česká svatba selská představována. Diplomatičtý jednatel Darmštdatský Justus Eberhard Passer, jenž té doby v Praze meškal, zanechal v „Denníku“ svém bližší zprávu o plesu tomto, v níž uvádí též osoby, které selskou svatbu provozovaly. Ženichem byl mladý hrabě Sinzendorf, nevěstou princezna Marie Anna, ženichovým otcem hrabě Harrach, nejv. štolba císařský, a matkou jeho hraběnka Hráňová z Harasova, nevěstiným otcem byl hrabě František Thun a matkou hraběnka Stahrembergová, mládeuici byli hrabě Breuner a hrabě z Vrtby, družičkami hraběnka Herbersteinová a baronka Trivulzi-ová, rychtářem hrabě Schwarzenberk, krčmářem hrabě Lažanský, španělským sedlákem hrabě Fünfkirchen, vlaským princ Heřman Badenský, fran-

*) Císařský diplom, jímž byla ústavu výsada ona udělena, podepsal Leopold za pozdějšího pohybu svého v Linci dne 4 listopadu 1680. Výsady této užíval seminář sv. Václava až do zrušení svého r. 1773. Mezi takto vyznamenané chovance jeho patřil také známý učenec jezuita dr. Josef Stepling a jedním z posledních byl dr. Václav Margelik z Planě.

ským hrabě Slavata, anglickým hrabě Mans-
českým vyslanec španělský atd., z nichž každý
eště selku u sebe; z těch byla selkou českou
ěnka Marie Tachachová; vesnického žida dě-
rabě Vrbna, židovku hraběnka Teresie Her-
einová, cikána jiný princ Badenský, cikánku
hraběnka Teresie Tachachová, sklepníka
š Max Waldstein, komíníka hrabě František
lstein a kuchaře konečně hrabě Oettingen.
balletu, v němž se též císař a císařovna
stnili, tančilo ještě čtrnáct osob, vesměs
ních šlechticů a šlechticů. Tisíce a tisíce
anů přihlíželo v ulicích Malostranských, na
stí Hradčanském a v nádvořích hradních
řklému divadlu, když panstvo, oděno jsouc
pleky maškarní, v nádherných povozech
nuto plesu dvornímu do královského bradu
řždělo.

Doba postní přerušila hlučné zábavy tyto
staly pobožnosti v kostelích, z nichž císař
stěji chrám Strahovský navštěvoval, neopo-
e ale každodenně ranní mši sv. a odpolední
službě v chrámě Svatovítském přítomen

Na této cestě do kostela vlídně přijímal
né žádosti od prosebníků, kteří jej pravi-
: před chrámem Svatovítským očekávali.
oho dne přijal tu také od poddaných hra-
Šporka z panství Lysského písemnou žá-
o zmírnění roboty, a ač provázející jej ka-
sedláky zahnutí chtěli, nepřipustil tomu
oil prosebníkům, že dá stížnosti jejich vy-
i. Ale ani čas postní nepřekážel císařově
š v lovu a honbě, neboť dne 28. března,
asser vypravuje, „slyšel JMC. mši na Stra-
a vydal se pak s velkým průvodem do
vské obory u Hvězdy, půl míle odtud, kde
ostině a pak honbě přítomen. V průvodu
bylo v předu vedeno čtyřicet koní, postře-
nejkrásnějšími, zlatem vyšíványi sedly a
kami, načež následovalo přes třicet kočárů,
se šestispřežením tažených; JMC. maje
ocenné žluté péro na klobouku a kytku mo-
i fialek v levé ruce jel s císařovnou, která
io psíka na klíně držela, v obyčejném cí-
su, od šesti ohnivých hnědek taženém, na

dva kočové ve žlutých kabátcích a s pří-
ými kaškety, ostatní pak v černém aksa-
ém šatu se žlutými šňůrami seděli. Prin-
Marie Anna jela se svou hofmistryní
stispřežením voze, načež trabanti s ne-
tou hlavou, čtyři trubači a hačirové ná-
vali a dámy dvorní a ostatní dvořané prů-
končili.“ Lovecká kořist toho dne byla
bohatá, neboť k honbě této bylo již dříve
lovských panství v Čechách množství živých

lišek, jezevců ba i vlků do obory u Hvězdy
dopraveno.

K pouťi do Staré Boleslavi, kterou císař
neopominul ani za tohoto pobytu svého v Praze
vykonati, družila se též pouť na Svatou Horu
u Příbrami, kterou císař s císařovnou dne 2.
dubna podnikl. Císař měl na této cestě, jak
Passer dí, „nevelký průvod,“ jak ale nevelikost
průvodu tohoto vypadala, vysvitá z dalšího po-
pisu diplomata, v němž se dí, že „napřed jelo
šest šestispřežných povozů, pak dva trubači,
z nichž jeden troubil, dále vůz se dvěma z před-
ních ministrů a potom cí- vůz se šesti ohni-
vými hnědkami, v němž seděl JMC. v zlatohavu
s červeným pérem na klobouku a JCM. panující
císařovna. V dalším voze seděla arcikněžna se
svou hofmistryní a podél obou vozů těchto krá-
čeli trabanti s odkrytou hlavou. Za vozy jelo
asi čtyřicet tělesných strážníků, načež ve čtyřech
šestispřežných vozech seděly dvorní dámy a ko-
nečně jelo mnoho venkovských povozů s nábyt-
kem. Časně ráno bylo také již mnoho dvořanů
napřed jelo, mezi nimi vévoda z Neuburgu.
Císařský princ arcikníže Josef byl v Praze za-
nechán.“ Vykonav na Svaté hoře, která již
tehdy k nejpřednějším poutnickým místům
v Čechách patřila, pobožnost svou, aby od Boha
vyprosil odvrácení rány morové, a vyzpovídav
se i přijav nej- sv. svátost oltářní, daroval císař
při odjezdu odtamtud jesuitům, kteří na Svaté
hoře duchovní správu obstarávali, 6000 tolarů
říšských. O několik dní později také ovdovělá
císařovna pouť na Svatou horu za týmže úmy-
slem vykonala.

Na Zelený čtvrtek dne 18. dubna byli císař
a císařovna přítomni pašijím a mši ve Svat-
vítském chrámě, kdež s veškerým dvorem při-
jímali nej- sv. svátost oltářní, načež mytí nohou
následovalo. Dvanáct chudých, kteří k tomuto
obřadu navrženi a ve středu před tím k cí-
rozkazu v lázni úplně umyti byli, shromáždilo
se ve Vladislavské síni na hradě u dlouhé ta-
bule, jsouce v zcela nový černý oblek oděni.
Seděli podle stáří a sice čítal nejstarší 102 roky
a dohromady měli 875 let věku. Po učiněném
návodu, jak se chovati mají, nosilo jim pět ka-
valírů a sedm pážat v trojí řadě třináct pokrmů
a ve čtvrté řadě jablka, sýr a mandle; poněvadž
ale to vše pojísti nemohli, bylo jim to od cí-
trabantů domů doneseno. Po této hostině byl
stůl odnesen, arcibiskup nalil vody do mēdence,
jež kněží drželi, načež císař, černě oděn a bí-
lou zástěrou opatřen, s nepokrytou hlavou kaž-
dému z chudých pravou nohu umyl a pak kaž-
dému z nich z bílé kůže ušitý sáček s černo-

žlutými šňůrkami, z nichž každý obsahoval 6 patnáctníků, na krk zavěsil, načež nejstarší z nich děkování činil a za rod panovnický se modlil. Pak si mohl každý chudý svůj talíř, ubrousek, mísy, nože, vidličky, poháry, žbány a vše, co na stole bylo, s sebou domů vzít. Podobné slavnosti děly se u panující císařovny a u ovdo-
vělé císařovny a sice dala onano dvanáct sta-
rých žen v černé, tato tolikéž žen ve hnědé
roucho obléci, načež jim nohy myty, při čemž
ale žádných mužských osob nebylo. Odpoledne
přišel císař opět do kostela Svatovítského a
dáno mu s velikou slavností líbatí svátosti a sice
kus stolu Páně, hřeb a ubrus, na němž poslední
večeře konána byla. Na Velký pátek vykonal cí-
sař pobožnost u skvostného hrobu Páně v cí-
s. kapli, ve třetí svátek velkonoční pak navštívil
chrám a klášter u sv. Jiří, kdež s jeptiškami
stoloval. Podobnou návštěvou vyznamenal klášter
karmelitek, kde byl dne 17. května hostinou.

Poněvadž se s nastalým počasím jarním
mor v Praze vždy více zmáhati počínal, hodlal
se císař s dvorem svým v prvních dnech května
odebrati do Brandýsa n. L., pak do Poděbrad
a do Pardubic, ve kterýchžto městech se cí-
s. zámky nacházely. Komorníci, kuchaři a nákladní
vozové byli již napřed do Brandýsa posláni, část
dvořanstva a komonstva pak se musila do Vídně
vrátiti; pro císařský průvod stálo dne 2. května
na hradním nádvoří již třicet kočárů pohotově,
anoť tu s obmyšlené cesty náhle sešlo, neboť
došly zprávy, že se povstání selské ve východ-
ních Čechách stále šíří. Teprve když po čtrnácti
dnech na to odboj selský ve východních krajích
českých mocí vojenskou zlomen byl, vydal se
císař konečně dne 20. května z Prahy do Bran-
dýsa n. L.; přispěšilat rychlý odjezd jeho ta
truchlá událost, že tělesný kočí císařský poblíž
masných krámů Malostranských náhle k zemi
upadnuv na morovou ránu zemřel, což se v těchže
dnech i několika osobám na zámeckých scho-
dech přihodilo. Odjezd císařův z Prahy dál se
opět s velikou okázalostí, jak to očitý svědek
Passer takto podrobněji popisuje: „Dne 20.
května časně ráno stálo na zámeckém placu na
Hradčanech přes sto nákladních povozů a ko-
čárů, do nichž každého šest, sedm i osm koní
zapřaženo bylo, a na nichž všecken nábytek byl
naložen, což pak až do 4. hodiny odpolední bylo
odváženo. O 11. hodině bylo s Hradčan a Malé
strany přes most 80 krásných koní jízdeckých
v řadách a s černožlutými houněmi vedeno,
vedle nichž pojezdni jeli. Když JMC. o 5. ho-
dině odpoledne do cí-
s. kočáru vsedl, strhla se
bouřka a déšť. V předu průvodu jeli dva cí-
s.

trubači, z nichž jeden po druhém troubil, načež
následovalo dvanáct šestispřežních vozů, pak
jeli kavalíři a ministři, dále táhlo šest krásných
hnědek lovecký vůz císařský, jenž jest dole úzký
a nahoře širší, zvenčí zelený a silně pozlacený
a drahocennými benátskými tabulemi skleně-
nými opatřen; na jedné straně seděl JMC. ve
hnědém, zlatem vyšívaném obleku, s červeným
a bílým perem na klobouku; na druhé straně
císařovna v černém obleku. Po té následovala
cí-
s. pážata, však nikoli ve svém obyčejném čer-
ném obleku, nýbrž v kabátcích z pěkného hně-
dého sukna, všickni koňmo. Konečně jeli zase
dva trubači a asi osmdesát tělesných strážníků
a po těch osm kočárů se dvorními dámami a
cí-
s. služebnicemi. Z tohoto četného průvodu již
každý soudil, že se JMC. více do Prahy ne-
vrátí, zvláště když po dvou dnech následoval i
mladý princ Josef, jenž pro churavost nemohl
býti hned s císařskými rodiči vypraven.“ Ovdo-
vělá císařovna zdržela se v Praze až do 5. června,
načež i ona do Králové Hradce se odebrala a po-
zději zase k cí-
s. dvoru v Pardubicích se připojila.

Před odjezdem svým v neděli dne 19. května
rozloučil se císař s kapitolou Svatovítskou; scho-
lastik Phaltz sloužil mši sv., po níž biskup Pe-
šina, podav císaři kříž k políbení míru, přál
mu jmenem kapitoly i svým štěstí na cestu i
na budoucnost. Leopold v obšírné řeči své litoval
zejména, že kromě očekávání ukrátil se pobyt
jeho v Praze, poněvadž rozšířená nákaza hrozí
také jeho četné družině, po městě rozptýlené.
Ke konci vybídl Pešinu, aby i dále mu z Prahy
dopisoval o věcech, o kterých bude mysliti, že
jest slušno nebo potřebí, aby císaři byly známy.
Proslulý vlastenecký historik zachoval se dle
vyzvání císařova a jak jeho životopisec V. V.
Zelený vypravuje, psal císaři již dne 5. června
do Pardubic k narozeninám jeho list blahopřejný,
ve kterém jako věrný syn národa vřelými slovy
pronášel prosbu za potvrzení práv a výsad krá-
lovství Českého, ukazuje k tomu, kterak rodná
země jeho zbavena jest bývalé slávy a národu
českému že křivdy se dějí. V důvěrném posta-
vení svým k panovníkovi, jenž si tohoto preláta
českého velice vážil a rad jeho cenil, byl by
mohl velezasloužilý vlastenec v budoucnosti snad
s příznivým výsledkem ve prospěch národa če-
ského u císaře působiti, kdyby brzká smrt ne-
byla životu jeho konec učinila. (Zemřel biskup
Pešina již dne 3. srpna 1680 na ránu morovou
v Praze.) Chrám Svatovítskému daroval císař
na památku pobytu svého v Praze skvostný ta-
bernakul, jak to Pešinovi dne 6. června z Par-
dubic oznámil.

Odjezd císařův z Prahy stal se heslem pro v Praze meškající cizí knížata i vyslance šlechtě hosty dvora císařského, aby též oni opustili město co nejrychleji opustili. Příklad následovali nejvyšší zemští úředníci, státní zbrojníci, stavové a šlechticové, kteří se na cestu rozjížděli, tak že sněm stavovský, o němž se skoro nikdo z pánův a rytířů nedostavoval, k rozkazu císařovu dne 22. června zavřít býti musil. Podobně opustili Prahu arcibiskup, probošt a kanovníci kláštera Svatovítského, jediný šlechtický biskup v Čechách, věrně na svém místě vytrval, ač jej to stálo. Neméně prchali z města zámožní lidé, tak že v těch dnech pro množství odcházejících nebylo na kamenném mostě ani lze najít nikdo nedbal toho, že se tímto všeobecným odchodem z měst Pražských roznese morová rána na celou zemi, v několika dnech opustilo Prahu smrtelně nemocní tisíce lidí všech stavů a skutečně byl mor zavlečen do mnohých částí země, které tímto moru prosté byly.

Avšak táhla se nákaza i za průvodem císařův do Brandýsa, kde hned v prvních dnech chodu jeho lidé morem padati počínali, císaře přimělo k tomu, že se již dne 3. června do Pardubic uchýlil. Přibyl tam dne 4. června večer a byv s velkou poctou uvítán, byl ve městě tomtu po několik neděl zdržen, neboť ve východních Čechách nebyl se dříve objevil. Tam povoláni byli též veškerí duchovní a dvorní hodnostové, neboť bylo třeba vyřádati důležité státní záležitosti, které poněkud Turecku a Francouzsku vždy povážlivější staly na se braly. Ale i přes to neopomíjel vykonat zbožných a uslyšev v Pardubicích zázračný obraz sv. Salvatora v Chrudimi, přinesl si vzdati mu tutéž poctu, jakou činil tomu obrazu Staroboleslavskému, pod jehož štítem byl světlo světa spatřil. Dne 17. června odeslal svého zpovědníka P. Filipa Müllera do Chrudimi, aby tam pouť jeho k obrazu Salvatora ohlásil, a již druhého dne na to s císařovnou, která byla v nosítkách nesena, s děvkou Antoníí Markétou, se všemi mírnými a radami i s veškerým dvorem svým do Prahy z města královen českých, které tak vzácný obraz ve zdech svých hostilo. Mezi 9. a 10. hodinou dopolední dne 23. června vjel Leopold do Chrudimi, kdež u kříže kostela sv. Jana v čele konšelů purkmistr, jenž dle obvyku byčeje pečeť a klíče města mu odevzdal, poděkovav milostivě za uvítání, podal pečeť hraběti Lažanskému a dolní bra-

nou, kdež sbor měšťanů ve zbrani stál, vjel do města, jehož ulice jásajícím obyvatelstvem přeplněny byly. Před kostelem očekával jej děkan s duchovenstvem a uvedl jej k zázračnému obrazu, před nímž císař ve zbožném záměru modlitbu vykonal. Pak byl veden po kostele průvodem, při němž císař s císařovnou a všemi hodnosty dvorními a státními za velebnou svátostí kráčel. V klášteře kapucinském poobědvav vrátil se téhož dne odpoledne zase do Pardubic, vyžádav si u děkana Chrudimského, aby mu zázračný obraz sv. Salvatora na několik dní byl zapůjčen. Žádosti panovníkové bylo ochotně vyhověno a již druhého dne na to skvěl se památný obraz v komnatě císařově na zámku Pardubském. Jelikož na následující den 20. června připadala slavnost Božího Těla, přijímal císař před obrazem tímto, do kostela přeneseným, nejsv. svátost oltářní a bral se pak v procesi za ním po rynku městském, kteréžto osobní účastenství panovníkové v průvodu onom způsobilo v lidu českém radost velikou. Chovav po tři dni posvátný obraz s velikou poctou u sebe, dal jej pak zase kostelu Chrudimskému navrátiti, připojiv dar jednoho sta dukátův na ozdobu jeho; z daru tohoto pořízena zlatá koruna, která podnes onen obraz zdobí, nesouc nápis: „Hoc me Leopoldus I. donavit.“ (Tímto mne Leopold I. obdařil.)

V dalších dnech za pobytu svého v Pardubicích zabýval se císař Leopold opět vážnými záležitostmi státními, zejména pak prostředky ku zlepšení poměrů stavu selského v Čechách, jenž na jaře roku 1680 násilných kroků se dopustil, aby břemeno roboty a nespravedlivých poplatků se sebe svrhl. Již v Praze dalo se mnohé jednání ve věci této, jak o tom ještě podrobnějších zpráv podáme, až budeme velké povstání selské z roku 1680 líčiti, v Pardubicích však dospěl šlechtický panovník ku přesvědčení, že se lidu selskému od vrchností skutečně neslýchaná krivda děje, a takž po nejsvětější úvážení právního stavu věci a vedení lidumilností svou i k nejnižším poddaným v zemích svých podepsal císař Leopold na zámku Pardubském dne 28. června 1680 památný mandát, kterým byla dosavadní nesnesitelná robota selského lidu značně zmírněna a stav téhož nepoměrně zlepšen, tak že tento lidumilný čin císaře Leopolda I. dlouho zachoval u vděčné památce lidu českého. Druhého dne na to 29. června vjel Leopold do Králové Hradce navštívit ovdovělou císařovnu a byl ve městě tomtu s velkou poctou uvítán.

Avšak i v Pardubicích bylo meškání císa-

řova na mále, neboť již se počínal mor také v okolní krajině valně zmáhati, a proto musil císař dříve, než měl zprvu v úmyslu, zámek Pardubský opustiti. Jelikož v Horních Rakousích byl mor již úplně vyhynul, ustanovil se císař na tom, že se odebere do Lince, kamž také v prvních dnech července přes Čáslavsko a Tábořsko s veškerým dvorem svým cestu nastoupil. Jel z Pardubic přes Chrudim a Německý Brod na Hradec Jindřichův, kde se v tamním zámku po tři dni dobře bavil. Dne 10. července přibyl do Třeboně a druhého dne na to o polednách do Budějovic, kde 12. července kostel dominikánský navštívil a pak četné audience udílel. U večer téhož dne jel s císařovnou před město do zahrady solního úředníka Hofmanna, kde se oba asi hodinu koulením v kuželky bavili. Druhého dne byv dříve přítomen službám božím ve farním kostele, opustil Budějovice, bera se přes Krumlov a Nové Hrady do Horních Rakous, když byl plných devět měsíců na půdě české ztrávil. Byla to doba od prvního počátku nanejvýš pohnutá, neboť vedle řádění moru zaměstnávaly císaře u veliké míře též záležitosti politické a finanční, kteréžto poslední za pobytu jeho v Praze též pád finančního jeho ministra hraběte Sinzendorfa přivodily, tak že se o události této též na tomto místě blíže zmíniti musíme.

Hrabě Jiří Ludvík Sinzendorf, člen starožitné panské rodiny dolnorakouské, muž marnotratný a prost veškeré kavalírské povahy, stal se protekcí již roku 1656 presidentem dvorní komory jinak finančním ministrem. Jak jsme již napověděli, dbal v úřadě tomto od prvního počátku jen o vlastní prospěch, tak že za málo let velké miliony peněz si nahospodařil. Za příkladem jeho zpronevěřovali též veškerí úředníci dvorní komory obrovské sumy peněz, tak že státní pokladna stále prázna zůstávala a věřitelé císařovi ani úroků z ní nedostávali. Sinzendorf skupoval pak od věřitelů těchto státní dluhy za babku a dával si je hotově vypláceti. Kdykoli byla chystána přehlídka státních účtů, vždy dovedl komisi přehlížečů oklamati, že vždycky vše v nejkrásnějším pořádku shledáno bylo. Císař Leopold důvěřoval ministrovi tak velice, že i výstraha Lobkovic před špatným hospodářstvím Sinzendorfovým bez výsledku zůstala. Roku 1677 počítal si Sinzendorf za státem za jakési staré dluhy 170.000 zl. a také si hned sumu tuto z řádných příjmů strhl; při vyplácení zastavených knížectví Opolského a Ratibořského ve Slezsku vymánil si veliký dar, od dodavatelů dvorních a od obchodníků bral vůbec dary, tak že takovýchto peněz bylo za dvaceti-

třileté úřadování jeho v sumě více než 1,900.000 zl. dokázáno. Spronevěřená jím suma ze státní pokladny byla pozdějším vyšetřováním zjištěna na 18 milionů, což se dle nynější ceny peněz skoro stu milionů zlatých rovná. Obrovské spronevěřování toto bylo možno jen tím, že všechno úřednictvo dvorní komory rovněž ošemetně pro sebe kořistilo a že Sinzendorf dovedl podplácením všechny kroky proti jednání jeho chystané zmařiti. Ano prozrazoval, jak mu později dokázáno bylo, i státní tajemství a jednání tajné státní rady, zadržoval peníze za vojskem posílané, tak že vojsko hlad a nedostatek trpělo — slovem byl to ničemník, který zcela se rovnal pověstným nejv. komorníkům císaře Rudolfa II., kteří taktéž pána svého o miliony okrádali.

Teprv cesta císařova do Čech učinila konec tomuto řádění finančního ministra a zlomila Sinzendorfovi krk. Když se totiž jednalo ve Vídni o sehnání peněz na výpravu do Prahy, prohlásil Sinzendorf jednoduše, že pokladna císařská jest prázna a že třeba jedno z komorních pauství prodati, aby se aspoň pro první čas potřebných peněz nabylo. Císař uvěřil finančnímu ministrovi a panství se skutečně prodalo, jen že Sinzendorf stržených 131.000 zl. do své vlastní kapsy vstrčil, neboť stavové čeští byli mu potřebné peníze na cestu císařovu poslali, jen aby se císař do Uher neb do Styrska neobrátil. Tato hamižná partika však přivodila neočekávané pád finančního ministra. V Praze rozmlouval císař jednoho dne na počátku dubna s arcibiskupem hrabětem Janem Waldsteinem a s hrabětem Kinským o jednání sněmovní stran finančních předloh vládních a tu oba hodnotové císaři sdělili, že země česká Jeho Milosti Císařské všechny útraty z Vídně do Prahy zaplatila. Na to odvětil císař: „My jsme na Svá vlastní spesa sem do Prahy přijeli a náš president komory dvorní dostal na to 131.000 zl.“ Na to hned odpověděli oba páni: „Císařská Milosti! Sinzendorf nevydal pro VMC. ani tolikéž krejcarů!“ Císař kázal ihned hraběte Sinzendorfa povolati, a tázal se jej, mnoho-li mu po útratách na tu cestu zbylo, a tu finanční ministr ještě drze odpověděl: „Právě se tak dostalo a nepřebývá nic!“ Leopold přesvědčiv se takto makavě o lži ministrův, propustil jej okamžitě z úřadu jeho, zakázal mu dvůr více navštěvovati a před skončením procesu jeho z Prahy se vzdalovati. Zároveň byl baron Abele jmenován hlavním správcem dvorní komory, v níž většina radů a vyšších úředníků míst svých zbavena.

Sinzendorf byl ovšem omráčen touto nemilostí císařovou a odvolává se na své obvyklé

duchovní cvičení, uchýlil se do profesního domu jezuitův, kamž opatrně také všechny své klenoty, zlato a stříbro uchránil. Tam kleslý ministr ochuravěl a dával se v nosítkách na procházku nositi, ale již v několika dnech na to jel v šesti-spréžném voze k císařovu důvěrníku páteru Emerichu Sinellovi, aby jej o přímluvu u císaře požádal. Nebylo mu to však nic platno, neboť vyšetřující komise, jejímiž členy byli kníže Schwarzburg a páter Emerich, referendárem pak baron Abele, zjistila již v několika dnech všechny zločiny a všechna ta obrovská spronevěření, jichž se byl finanční ministr hrabě Sinzendorf přes dvacet let dopouštěl. Musil se několikerym výsledkům před komisí podrobiti a ač se snažil činy své co možná omlouvat, byl přece uznán vinným, zbaven všech úřadův i hodností svých, vypovězen do místa, které měl teprv císař ustanoviti, a nehlédě k dalším nárokům ošizeného fisku složiti 1,970.000 zl. Proto byly veškeré statky jeho a jmění prohlášeny za propadlé, ale choť jeho, rozená princezna Holštýnská, padla na kolena před císařem, prosíc, aby jí a dětem jejím přiměřený důchod ponechal. Císař jí skutečně některá panství postoupil a rozsudek komise zmírnil v ten způsob, že hrabě směl jako soukromá osoba na jednom ze svých zámků přebývat. Dne 27. dubna 1680 odjel svržený ministr s rodinou svou a s veškerým služebnictvem z Prahy, kde pád jeho za příčinou moru nespůsobil tak velikého hluku, jako by se za jiného času bylo stalo. Přes to byly naň mnohé pamflety skládány a také jeden český Otčenáš vypočítával v dosti dobrých rýmech zločiny a šibalství jeho.

V době dvou desetiletí byl to již třetí ministr císaře Leopolda I., který takovýmto nečestným způsobem úřadování své skončil; Auer-sperg, Lobkovic a nyní též Sinzendorf musili do vyhnanství a dějepis nemůže nad nimi jinaký soud vysloviti, než jakým je byl panovník jejich sám stihl.

Veliký mor v Čechách roku 1680.

Dějiny české země vypravují od pradávna o častém řádění moru v Čechách, jenž býval sem vždy z krajín východních zavlečen a mnohdy tisíce a tisíce životův lidských za obět vyžádal. Vypravováno jest na svém místě, kterak zhoubně řádila u nás v polovici XIV. století tak zvaná „černá smrt“, jež polovici obyvatelstva v Evropě zhubila a také Čechy a Moravu velice odlidnila.

Od té doby byla země česká ještě často hrozným hostem asijským navštěvována a zejména v druhé polovici XVI. století řádil zde mor po dvakrát měrou neobyčejnou, avšak roku 1680 zakusily Čechy a Morava tak kruté rány morové, jak tomu od doby „černé smrti“ nebylo a jak se to teprv roku 1713 zase opakovalo. Zmínili jsme se v předešlé kapitole, jak mor od počátku roku 1680 v Čechách vystupoval a během jarní doby též do Prahy vnikl a tím i pobyt císaře Leopolda v hlavním městě českém přerušil. Nyní zmíníme se o zhoubných účincích morové rány této šíře, neboť vzrůst lidnatosti v Čechách, která se po třicetileté válce opět znáhati počínala, byl tím na mnohá léta valně oslaben a následky moru byly v obyvatelstvu tak citelné, že se v zemi české ještě po mnoha desetiletích o děsném moru z roku 1680 mluvilo.

Původ moru tohoto byl jako ve stoletích dřívějších hledán v příčinách zcela jinakých, než jak nás dnes o tom národopis, zeměpisné známosti a věda lékařská poučují. Ani mužové učení neměli tehdaž tušení o tom, že močálovitá nížiny na řece Gangesu ve Východní Indii jsou odvěkým semeništem moru, který v těch krajinách jest takřka nemocí domácí a za nepříznivých poměrů povětrnostních obrovskou silou se šíří a do západně ležících zemí Asie a tím i do Evropy se zavléká. Arabie, Persie, Malá Asie, Egypt a evropské Turecko poskytovaly svou lidnatostí a nečistým způsobem žití tamního obyvatelstva při pověstné lhostejnosti lidu mohamedánského a při naprostém nedostatku opatření zdravotnických vždy neúrodnější půdu pro šíření nákazy morové, která se pak přirozeně i do vzdělanějších zemí evropských drala. Tento vlastní vývoj moru nebyl však tehdaž ještě znám a ač se vědělo, že každá nákaza z Východu přichází, přece se o původu jejím nejnesmyslnější věci bájily. Jedni v ní spatřovali trest boží na lidstvo a domnívali se tudíž neúčinněji zažehnati mor modlitbou a konáním skutků dobročinných i bohulibých; jiní zase přičítali vznik moru kometám a planetám a jich postavení na nebi, neb dokonce čarám a kouzlům; ještě nejrozumněji si počínali ti, kdo příčinu šíření se moru povodním neb velikému vedru a suchu připisovali.

Tak tomu bylo též při moru roku 1680, jehož původ a předzvěsti přičítal obecný lid v Čechách dvěma velkým kometám, které se na sklonku roku 1679 na západním nebi objevily a po delší dobu na obloze stály, lid děsíce a nejrozumnějšími obavami jej naplňující. Zapo-

mínalo se při tom na to, že mor už v létě roku 1679 na Moravě a v Dolních Rakousích dávno řádil, než se komety ony objevily. Za to v Čechách věřil veškeren lid v kometový původ moru, neboť náhodou se stalo, že současně s objevením se obou komet o vánocích roku 1679 dostavily se v jižních Čechách první případy morové rány, což pověru prostého lidu jen podporovalo. Avšak mor řádil v Turecku a na celém balkánském púlostrově již dvě léta před tím a odtamtud vnikl roku 1678 do Uher, kde mu ve větších městech tisíce lidí v obět padalo. Tak tomu bylo i v Prešpurku a odtamtud byla nákaza přenesena do Vídně, kde již na jaře roku 1679 lidé na mor mřítí počali, aniž by se ale tomu byla příslušná váha přikládala. Avšak v červenci zmohl se mor za panujícího vedra tak úsilně, že lidé na ulicích jako bleskem zasažení mrtvi k zemi padali. Teď nastal všeobecný poplach, panstvo rozjíždělo se z nakaženého města na vše strany, zámožnější třídy je následovaly a ve Vídni zůstala jen chudina, která po stech denně zmírala, tak že nebylo ani dosti osob, které by mrtvoly pochovávaly. Císařský dvůr měl v srpnu nejvyšší čas z Vídně odjetí, neboť v měsíci září řádil mor ve Vídni nejkrutěji, ať už za jediný ten měsíc do sedmi tisíc lidí morem zhynulo. V říjnu zemřelo ještě 5172 lidí, v listopadu ale již jen 668, tak že příznivé účinky zimního počasí na ulevění moru patrně se jevíly. Celkem pohltila morová rána ve Vídni asi 15.000 lidí, neboť za celý rok 1679 a za leden 1680 zemřelo tam 19.829 osob, počet to, jakého při žádném moru v posledních dvou stoletích nebylo.

Vídeňskými uprchlíky byl mor zavlečen i do jižní Moravy, kde se od srpna jak ve městech tak po venkově vždy více šířil, v podzimku ale ulevovati počal. Z města Telče, které Slavatům patřilo a tudíž s blízkým Jindřichovým Hradcem hojně styky udržovalo, byl ke konci prosince 1679 zavlečen mor do českého města tohoto, odkud brzo též do okolních obcí a měst vnikal*). V Hradci samém zemřelo naň v dalším průběhu nákazy 50 osob, na jaře však tam mor zase vymizel, právě jako v městysi Rudolfově a jiných nakažených obcích v Budějovicích, které ihned uzavřeny byvše, nemohly nákazu dále šířiti. Jakmile ale došla o tom zpráva do Prahy, že mor již hranice české

překročil, světsí i duchovní úřadové nelenili, aby všechna potřebná opatření zdravotní i správní provedli. Již dne 1. ledna 1680 nařídili místodržící, aby všechna města krajským hejtmanům oznamovala počet nemocných a zemřelých, což se pak mělo každého měsíce dítí. Rovněž nařídil dne 4. ledna 1680 Pražský arcibiskup, aby každý duchovní představený z celé arcidiecése zasílal denně zprávu do Prahy ke konsistoři, kdo v jeho osadě se roz nemohl; konsistoř pak zprávy takové bez prodlení zemskému řízení odevzdávala. Dne 12. ledna pak byl vydán císařský reskript, v němž se pod ztracením hrdla nařizovalo, aby se nikdo s osobami na mor nemocnými bez příčiny nestýkal, a kdo by zákaz tento přestoupil, aby bez meškání hrdečnickému soudu do Prahy dodán byl. Soud tento pak měl co nejrychleji při vyřízení a ortel bez appellatione provesti. Dále měla býti každá obec, kde se morová nákaza vyskytla, ihned proti sousedním obcím uzavřena a nikdo nesměl z ní vycházeti, kdo neměl pasu zdravotního. Zároveň nařizováno zachovávat čistotu v domech i v ulicích, hojně vykuřovati příbytky jalovcem, zdržovati se opilství a obžerství, nescházeti se ku prástkám a muzikám v místech morem podezřelých atd. Zvláště pak doporučovány modlitby a konání dobrých skutků, aby trest boží zažehnán byl. Magistrátové měst Pražských, kterým k vůli udržení císařského dvora a četných šlechticů i cizinců v Praze na zdravotě ve městě záleženo býti musilo, počínali si velmi horlivě v oboru tomto, nařídívše, aby v každém domě bylo denně jalovcem vykuřováno, aby ve všech domech i v ulicích byla čistota zachovávána a aby každý střídme žil; ve branách městských zůstřena dohlídka a nikdo z jižních Čech, pak z Dolních Rakous a z Vídně nesměl do města připuštěn býti, kdo se nevykázal pasem zdravotním, že přichází z místa nezamořeného. V každém městě Pražském byli dle farností zřízení dozorcí, kteří měli nad zachováváním příkazů těchto přísně bděti, zejména zda-li se v každém domě denně vykuřuje. Pro možný případ vypuknutí moru byly opatřeny tak zvané „průběžské domy“, do nichž měly přinášeny býti osoby, jejichž nemoc ještě pochybná byla, ve vesnicích Butovicích a Jinonicích pak připraveny nemocnice a v Radlicích dům kontumační, kde se každý z té strany přichozí pročistění podrobiti musil. Jelikož pak se dalo očekávati, že těsné a nečisté město židovské bude asi prvním semeništem moru, zakázáno dne 12. března zvláštním císařským mandátem obchodníkům a dohazovačům po domech křesťanských obcházeti a také do tahl-

*) Avšak již dne 1. listopadu 1679 ukázal se mor v Kolíně, ale přestal zatím na jediné oběti, načež tam teprve v červnu 1680 řáditi počal. (J. Vávra „Dějiny Kolína“ II. 203.)

marku židovského nepřicházeti. Dále byl pro židy ustanoven pustý dvůr a mlýn v Klukovicích u Stodůlek jako lazaret, kam by morem zachvácení židé z Prahy dopravováni býti mohli. Poněvadž se uznalo za nebezpečné, aby na mor zemřelí byli pochováni na hřbitovech kolem farních kostelů Pražských, koupil Novoměstský magistrát již dne 15. ledna 1680 od zemského prokurátora Jakuba Františka Štíky z Paseky za 800 zl. rýnských a za 9 zl. klíčného zahradu poblíž Olšanského dvora ležící, kterou pak dne 29. ledna s povolením arcibiskupovým tehdejší farář od sv. Martina Jan Václav Olomucký jakožto hřbitov vysvětil. Staroměstský magistrát pak nařídil, aby mrtví z města tohoto byli pochováni tamže na rozšířeném sv. poli u kaple sv. Rocha. Menší město Pražské konečně zřídilo nový hřbitov v Košfích, koupivši k tomu účelu pozemek od Staroměstského špitálu, na němž se hřbitov až do našich dob zachoval.

Z toho jest viděti, že se obce měst Pražských, berouce si výstražný příklad z bezstarostné Vídně, která tak těžce strestána byla, pilně o to přičiňovaly, aby hlavní město české proti nákaze morové obrněno bylo. Za pozdějšího řádění moru byly dokona vztyčeny před uzavřenými branami Pražskými šibenice na postrach všem, kdo by ze zamořených krajů do města vniknouti chtěli. Ale přes to vše vniklo „jedovaté povětrí“ přece do Prahy, neboť pro přítomnost císařského dvora musilo jak s Vídní tak se zamořeným Brnem spojení udržováno býti, a ač všecka úřední akta odtamtud docházející co nejpečlivěji prokuřována byla, než je císařští radové do rukou vzali, a ač každý přichozí musil se kontumaci podrobiti, přece již v únoru udály se v Praze jednotlivé případy moru a sice nejdříve na Františku ve Starém městě, pak také v židovském městě a za nedlouho též na Novém městě, kde hned na to všechny brány uzavřeli, aby s té strany nikdo do města vpuštěn nebyl, kdo by přicházel z kraje zamořeného. Opatření toto provedeno v několika dnech na to též u bran Malostranských a Hradčanských, neboť byl se již mor také na Újezdě v Menším městě Pražském objevil, tak že zmíněný již diplomatický jednatel Passer, jenž dne 1. března z říše ku Praze přibyl, nebyl toho dne více do města vpuštěn, a musil do druhého dne v poledne čekati, až úřední povolení ke vpuštění jeho došlo. Týž sděluje v Denníku svém, že té doby bylo na Novém městě již několik domů v tichosti zavřeno, poněvadž byli obyvatelé jejich morem zachváceni, a že lazaret židovský v Klukovicích prý jest již nemocnými

přeplněn, tak že žádný žid na Malou stranu více přicházeti nesmí. Zároveň dokládá Passer, že ze strachu před morem bylo v posledních dnech masopustních soukromým lidem zakázáno hudebníky si bráti, „aby se milý Bůh ještě více nerozhněval.“

Za to hrálo a tančilo se na královském hradě a v palácích šlechty na Hradčanech o překot, jakoby vůbec žádného nebezpečí moru nebylo. Poněvadž v první polovici března neudály se žádné případy moru více, šířila se v obyvatelstvu důvěra, že Praha zůstane snad přece od moru ušetřena, a císař Leopold, který již chtěl se dvorem svým do Pardubic odjetí, následkem tohoto příznivějšího stavu zdravotního ustanovil se na tom, že hlavního města českého neopustí. Přes léto chtěl většinou na venkově v Čechách trávit a tam honbami na jeleny a jinak se bavit a teprv na podzim do Horních Rakous se vydati. Náhle ulevení moru v Praze přičítali kněží a obecný lid zázračnému obrazu P. Marie, jež byl jistý jezuita přivezl do Prahy z Polska, kdež se o něm jistilo, že v každém městě, kde byl obraz tento veřejně vystaven a pocta zbožná mu dána, mor ve třech dnech vymizel. Obraz byl dne 13. března vystaven nejdříve v kostele jesuitském u sv. Salvatora, pak jej vezli v slavnostním průvodu všeho žactva, všech mnichů, bratrstev a měšťanstva, jakož i všech studentů na voze šesti brůnami taženém a dvěma černě oděnými vozky řízeném nejdříve na Nové město a odtamtud na Hradčany do chrámu Svatovítského. Tam byl vystaven veřejně a rozžato kolem něho přes osmdesát svíců, na všech okolních oltářích slouženy mše sv. a pobožnosti před obrazem trvaly až skoro do půlnoci, načež byl obraz zase do chrámu jesuitského přenesen, aby byl do Polska navrácen.

Ale již za pět dní po tomto církevním průvodu rozšířila se po městech Pražských děsná zpráva, že mezi židy v židovském městě mor už přes měsíc řádí, jen že to židé tají a všechny na mor zemřelé v noci do Vltavy házejí. Bylo tomu skutečně tak, neboť když zřízenci Staroměstského magistrátu do židovského města vnikli, našli tam v několika domech mrtvoly osob na mor zemřelých a také ve Vltavě vyloveny mrtvoly pomřelých židů. Od toho dne, ač byl čas postní, nechtěl nikdo v Praze ryby jísti, poněvadž snad ryby tyto z mrtvol oněch potravu svou braly. I povolila konsistoř v uvážení okolností této, aby se mohlo maso i v postě jísti, a takž rybní trh Pražský zůstal po celou dobu postní liduprázný. Hůře se za to vedlo židům, kteří musili nyní za to pykati, že proti nařízení

cís. patentu případy moru obecnímu úřadu neoznamovali; chtěli tím zabrániti ostrým opatřením proti židovskému městu a zatím je nejen přispíšili, ale ještě více zostřili. Především bylo ve všech městech Pražských vybubnováno, že nikdo z křesťanského obyvatelstva nesmí se židy se stýkati, aniž je do domů svých přijímati; podobný zákaz dán také všem kavalírům u dvora, neboť mnozí z hýřivých a marnotratných šlechticů peníze od lichvářů židovských se dlužili a proto židy často k sobě do svých domů a příbytků pouštěli. Dále bylo od hejtmanů čtvrtních měšťanům pod ztrátou měšťanství zakázáno někoho do židovského města posílati. Stráže ve branách židovského města přísně nad tím bděly, aby žádný žid ze židovského města nevycházel, neboť byly jim potraviny do města jejich po Vltavě pouštěny. A poněvadž mor se mezi židy vždy více šířil a židovský jejich lazaret v Klukovicích byl nemocnými již přeplněn, bylo dne 26. března židovské město úplně uzavřeno a zabeďeno, tak že se živá duše ani tam ani ven dostat nemohla.

Avšak také v ostatních městech Pražských zmáhal se mor při rostoucím teplu jarním poznovu, tak že od 20. března denně osm, deset až dvanáct mrtvol z města na obě nová pohřebiště u Olšan vyváženo bylo. Nyní bylo každému zřejmo, že se mor v Praze již neodvratně zahnil a že všemi možnými prostředky proti šíření se jeho bojováno býti musí. Proti každému, kdo z Vídně neb z jiných zamorených měst a krajin do Prahy přicházel, byla zřízena karanténa čtrnáctidenní, při níž ovšem vykuřování jalovcem hlavní úlohu hrálo. Také ve všech domech se denně vykuřovalo, takže všechny příbytky byly plny kouře. Venkovští vozkové, kteří do Drážďan, do Chebu, do Norimberka atd. dojížděli, byli v Praze drženi, aby nákazu morovou po venkově neroznesli, a když se jeden z vozků přece z města dostal a pak v Drážďanech na mor zemřel, bylo spojení Prahy s hlavním městem Saska ještě více stženo. Poněvadž pak v židovském městě po zabeďnutí téhož mor zcela přirozeně se zmáhal, anoť tam ani léků ani lékařů, ani dostatečných potravin nebylo: usnesl se magistrát Staroměstský na tom, že všechny židy z města jejich vystěhuje, a proto dal pro ně za Libně několik set dřevěných baráků postavit. Do polovice dubna byla většina židů z Prahy do Libně přestěhována, ostatní pak se nechtěli živou mocí ze svých špinavých doupat v těsných domech židovského města hnouti a takž byli tam osudu svému zanecháni: vymřeli tam morem skoro na dobro.

V té době však již také mnozí vznešení hosté císařovi Prahu opouštěli, jmenovitě odjel markrabě Badenský již dne 2. dubna, když v domě jeho v přízemí vlásenkář náhle na mor zemřel; mnozí šlechticové čeští opouštěli zase potají Pražské paláce své, aby veřejným odjezdem obyvatelstvo nepobouřili, a u císař. dvora na Hradčanech bylo několikrát již vše k rychlému odchodu z Prahy připraveno. V posledním týdnu dubna, do kterého připadly velikonoční svátky, kdy se lidé četně v kostelích scházeli a tudíž nákaza jen se roznášela, bylo ve všech třech městech Pražských pohřbeno 140 osob, nepočítaje v to osoby, jejichž mrtvoly byly za noční doby z města vyváženy, a právě tyto osoby byly vesměs morem zachváceny. V prvním týdnu května zemřelo 135 osob, ale zase nebyly v počtu tomto obsaženy osoby v noci vyvezené; v tom týdnu také se již přihodilo, že lidé na veřejné ulici k zemi padli a mrtvi ležeti zůstali, jak se dvěma osobám na Starém městě a jedné na Malé straně stalo. Případy tyto způsobily v obyvatelstvu dokona zděšení, neboť bylo zjevno, že se mor již v nejkrutější formě své do Prahy dostavil. Zároveň byl lid Staroměstský tak velice proti židům jako šířitelům nákazy rozlícen, že na židy, kteří se pro hlad z uzavřeného města svého přece do Starého města odvážili, jako na divou zvěř střílel a zpět do zabeďnutí jejich je zaháněl. Rovněž zle se vedlo židům v barácích za Libně, neboť okolní lid vesnický nechtěl jim žádných potravin ani za velké peníze prodati; odevšad je ze vsí násilně vyháněli, ba i v šířím poli ubíjeli, tak že v barákovém táboře židovském vedle moru také mnozí hladem umírali.

V prvních dnech května uzavřeny v Praze veškeré školy a kolleje a na čas letních měsíců zastaveno též všechno řízení soudní, neboť největší část radů byla se na venek rozjela a nižší úřednictvo nechtělo od lidí žádných spisů a zadání přijímati. Větší část kavalírů a oficírů dvorních byla dne 15. května na venkov propuštěna a rovněž i dvorní dámy mohly se na své statky odebrati*); ostatní dvořané a kavalíři pak měli míti jen po jednom služebníkovi, aby se počet osob v král. hradě na Hradčanech

*) Směšnou událost o jedné z dvorních služebnic zaznamenává Passer takto: „V tu dobu, kdy se JCM. ovdovělá císařovna na Sv. hoře nalézala. odebrala se kličnice nejv. hofmistřyně ven do lazaretu, udávajíc, že je na mor nemocna, ale při prohlížení se poznalo, že se byla proti 6. příkázání provinila a že se brzo čas jejího slehnutí přiblíží. Proto se pátrá nyní po svůdci jejím.“

ejvíce zmenšil. Císař sám by byl již dávno u opustil, kdyby mu v tom nebylo bránilo ani selské na venkově, a když konečně 20. května mohl odjet, jelo z Prahy již to panstvo a vysoké úřednictvo i duchovní, neboť zvláště náhlé úmrtí císařova téhož kočího, jenž dne 18. května nedalekoých krámů Malostranských náhle mrtevni sklesl, poděsilo veškerou Malou stranu dčany co nejvíce. Brzo po odjezdu císařovu, dne 24. května, bylo též vojsko obsádky ské přeloženo z kasáren městských na ostrov Benátky, kam za ním nákaza též pronikla toho vojáků zhubila.

V druhém témdni května bylo v Praze poino již 195, ve třetím 205 a ve čtvrtém osob, nepočítaje v to ty, kteří v lazaretech městem zemřeli a kteří v noci mrtví z města eni byli. Pochovávalo se i přes prvotní stále ještě na hřbitovech u kostelů Pražských, neboť jednak měli tam zámožnější rodiny irobky, jednak byla se za všeobecného zděi původní přísnost v tomto ohledu otupila. průběh nemoci morové tak rychlý a zef příznaky její tak příšerné, že nikterak divu, když lidé každého morem zachváces štítili a hrůzou před účinkem nákazy jemnějšího citu se vzdávali a po čas rámoru ke všemu ostatnímu světu lhostejse stávající jen o vlastní záchranu předou dbali. Nemoc počala horečkou, na těle okovaly již v několika hodinách hlízy čili, tělo počalo černati a smrt následovala jné za den neb ve dvou dnech, nanejvýše třetího dne. Později mřeli lidé již v době ika hodin a také případy náhlé smrti byly. Mrtvé tělo pak se rychle rozkládalo a děsný zápach, kterým se nákaza ovšem šířila. Lékaři nemající pravého ponětí odu a podstatě nemoci byli málomocní, neznali žádného léku příslušného a větse také skutečným léčením jejím ani neali, předpisující jen vedlejší prostředky hčení, které ovšem také marny zůstávaly*).

*) Vzorem tehdejších lékařů byl asi obecní lékař ém městě Pražském dr. Pavel Rochus Redlich, později vydal spisek německý o moru v Praze, *„Gel des Pragerischen Elends“* (Zrcadlo bídy Pražotovou to slátaninu nechutných veršů a mravřpovědí bez jediného skutečného fakta o řádění o prostředcích proti němu, o léčení osob jím zaných atd., což by každý ve spisu graduovaného očekával. Za to se tam zcela vážně prohlašuje a trest, jež „spravedlivý Bůh po dlouhém otálení cné město Prahu seslal, aby její velké hříchy ion metlou moru otcovsky ztrestal.“ Pod rukama

Konečně zdrazily se léky tak velice, že jen boháči mohli si je zaopatřovati a i ti vyčerpali zásoby Pražských lékáren do dna, že v dalším průběhu moru vůbec žádných léků po ruce nebylo. A když pak i několik lékařů morem zemřelo, opustili ostatní zamořené město, zejména oni, kteří byli domácími lékaři českých velmožův a nyní je na panství jejich provázeli. Tak se stalo, že již v prvních dnech června působili v celé Praze jen tři lékaři a několik bradýřů, kteří ovšem pro všechny nemocné daleko nestačili. Sta nakažených morem zmíralo tudíž bez pomoci lékařské a když té doby zemřel také jediný lékař v lazaretě v Jinonicích, kde přes tisíc morem nakažených leželo, a když tam současně vymřelo též všecko služebnictvo, lze si pomyslit, že málokterý z ubožáků těch životem vyvázl*). Větší obětavost projevovali kněží, aby nemocným a umírajícím duchovní potěchou přispívali, ale když i z těch mnozí zemřeli, utuchla i v ostatních horlivost křesťanská a četní správcové far i mniši řeholní opustili Prahu, zvláště když jim vyšší duchovenstvo příklad k tomu dalo. Odjeli arcibiskup hrabě Jan Fridrich Waldstein na své panství Duchcovské, odjeli skoro všickni kanovníci kapitoly Svatovítské i Vyšehradské, opat kláštera Emauského a četní jiní hodnostové církevní, právě jako to hodnostové světští činili, aniž by jim to ve zlém vykládáno býti mohlo.

V druhé polovici května nastala v Praze veliká vedra, která šíření se moru ovšem nesmírně podporovala, tak že v prvním týdnu června bylo na kostelních hřbitovech Pražských pochováno 435 osob a ještě jednou tolik mrtvol vyvezeno na hřbitovy před městem. Dne 11. června vyneseno ze Starého a z Nového města po 80 osobách do venkovských lazaretů, z Malé strany pak 30, z nichž ovšem málokterý zdrav do města se vrátil. Totéž se opakovalo i v následujících dnech měsíce června a v červenci dostoupila nákaza morová svého vrcholu, jen že nemáme žádných podstatných zpráv o počtu zemřelých v té době, poněvadž jednání v úřadech obecních i zemských bylo přerušeno a nikdo více počet zemřelých nezaznamenával**). Pouze

takovýchto lékařů, pokud z Prahy neutekli, nemocní ovšem stejně rychle zmírali, jako pod účinkem moru samého.

*) Poněvadž se již nikdo k nebezpečné službě v lazaretu tomto nechtěl dáti potřebovati, vyvedeni tam dne 11. června tři k smrti odsouzení zločinci, aby aspoň ti nemocným posluhovali.

**) Nepořádné vedení seznamů mrtvých a onemocnělých bylo tak veliké, že některého dne bylo přihlášeno 30—40 zemřelých a pouze jediný onemocnělý.

tolik víme ze zpráv soukromých, že v těch dvou měsících letních nestačily více vozy pohřební za doby noční mrtvoly z města vyvážeti, jako se to bylo k vůli umenšení strachu v lidu dosud dělo, a že potom mrtví též za dne na hřbitovy vyváženi byli. Na Malé straně nebylo prý ani deset domů, v nichž by nebyl nikdo zemřel neb na morovou ránu stonal, a podobný poměr panoval i ve Starém a Novém městě, kdežto v král. hradě na Hradčanech vymřelo vše, co tam bylo po odjezdu císařovu z úředníků a zřízenců císařských i zemských zůstalo. Následkem toho nařídil císař, aby se nejv. purkrabí s místodržícími a s nejv. úřadem do Plzně přesídlili; stalo se tak, ale když i v Plzni mor propukl, musili se úřadové ti dále do Klatov uchýliti, čímž se dá vysvětliti, proč v létě roku 1680 správa zemská skoro úplně ladem ležela.

Chvalitebna byla se strany duchovenských úřadů snaha, odčiniti vše, co by při vykonávání církevních obřadů a pobožností mohlo zavdati příčinu k šíření nákazy; již o Letnicích zastavena kázání ve všech kostelích Pražských, počet mší sv. obmezen na míru nejskrovnější, nejvýše šest mší mělo v každém kostele slouženo býti a to jen v době ranní, a lidem odporučováno, aby raději do chrámů nechodili, nýbrž v soukromí doma se modlili. Při chrámě Svatovítském rozpuštěn sbor hudebníků kostelních, tak že při mších užívalo se jen zpěvu choráluho, zpovědi konány jen v případech nejnutejších, neboť seznáno, že se mnoho kněží právě ve zpovědnících nakazilo. Za toto obmezení bohoslužby zavedeno ve všech kostelích zvonění o 8. hodině ranní po čtvrt hodiny, při němž lidé, kdekoli je zaslechli, klekajíce modlili se za úlevu od rány morové. Přes to vše šířila se ale tataž za vedra letního vždy více a jak nebezpečná byla povaha její, vysvitá z příkladu, ježž jednatel města Budějovic v Praze, Zachariáš Noský, v listu svém ode dne 12. června Budějovickým sdělil, píše: „Tyto dni ztratil někdo podhlavnici s vozu; někteří chudí lidé zdvihli ji, protože byla pěkně vyšívaná; když však ji ohmatali a o tom mluvili, nakazilo se jedenáct osob a za 24 hodin přišli o život.“ Proto přestaly té doby všechny společenské styky mezi obyvatelstvem, nikdo jeden druhého ne navštěvoval a potkávali-li se lidé na ulici, mluvili spolu jen zdaleka, neboť i pouhý dech byl nakažlivý. Sta rodin, zaopatřivše se potravinami, uzavíraly se v domech svých a po kolik týdnů je neopouštěli, ač u mnohých i toto úplně odloučení se od ostatního světa marné bylo. Na Malé straně zavřeli všickni kupci své krámy a

zámožnější měšťané, kteří měli v okolí Prahy své vinice a letohrádky, uchýlili se tam s rodinami, tak že celé ulice liduprázdné zůstávaly.

Kdežto pak v prvních měsících ponejvíce chudší třída obyvatelstva Pražského morem hubena byla, počali mu později též lidé z lepších vrstev podléhati; dne 6. června zemřel morem dlouholetý jednatel Budějovických v Praze, Reitter, ježž v osmi dnech syn jeho následoval; dne 29. června byl morem zachvácen též Staroměstský primátor Matiaš Macht z Löwenmach, jenž byl u špitálu sv. Pavla před Poříčskou branou pochován. Král, hejtman Starého města hrabě Kolovrat svěřil na to správu osiřelého úřadu primátorského nejstaršímu radnímu Janu Dirixovi z Rottenbergu, jemuž zároveň uložil, aby co nejprísneji prováděl nařízení, jimiž měl mor obmezen býti. Také tři z lékařů Pražských, dr. Bossius, dr. Cohaus a dr. Globic z Bučiny, stali se krátce po sobě obětí moru, když nemocné navštěvovali. Dne 3. srpna skonal morem též zasloužilý dějepisec český biskup Tomáš Pešina z Čechorodu, jenž jediný z členův kapitoly Svatovítské byl v Praze vytrval a jehož smrt byla nenahraditelnou ztrátou pro veškerou vlast českou, neboť důvěrným postavením svým k císaři Leopoldovi byl by slovný historik tento mohl mnoho působiti pro obnovení starých práv království Českého, jak to vysvitá z té okolnosti, že císař nařídil z Lince dne 18. prosince 1680, aby mu byl učiněn opis a seznam privilejií království Českého, od roku 1643 chovaných v kapli Svatováclavské na Hradčanech v Praze. Avšak již nežil, zachvácen byv nelítostnou smrtí morovou, věrný syn národa českého biskup Pešina a nedošlo k dalším krokům k obnově starých práv českých, jaká by snad přičiněním jeho byla nastala a obrat v osudu národa českého přivodila. Proto smrt Pešinovu pokládáme za nejzřejmější účinek velikého moru z roku 1680, známe z dob dalších i nejnovějších, kterak jednotlivé osobnosti mají u nás závažný vliv na utváření poměrů, k životu národa a státoprávního postavení jeho v říši rakouské se vztahujících.

Když pak ani v srpnu mor v Praze neulevoval, sešel se dne 16. srpna magistrát Starého města, aby veřejný slib učinil, že vedle pobožnosti, která každoročně v den Narození Panny Marie (dne 8. září) v Týnském kostele konána býti měla, zřídí na hřbitově Olšanském kapli k počtě sv. patronův proti ráně morové, Rosalie, Šebestiána a Rocha, jako podobné sliby též v četných jiných městech českých za doby moru činěny byly. Když pak arcibiskup, stále na zámku v Duchcově sídlící, dne 7. září k tomu povolení

své dal, bylo ihned ke stavbě kaple přikročeno a tatáž dne 27. července 1682 ke konci přivedena. Mezitím co se o vykonání slibu toho jednalo, nastalo v Praze chladnější počasí a to byl mnohem účinnější prostředek k obmezování nákazy morové, která od prvních dnů měsíce září ve městech Pražských konečně ochabovati počala. Ale ještě v říjnu umírali lidé morem a teprve silná zima v listopadu nastavši morovou ránu již úplně přemohla. Za to ale byl stav pozůstalého obyvatelstva nadmíru truchlý, jak to seznáváme ze žádosti Novoměstského magistrátu ode dne 22. října 1680, aby se již královští místodržící a ostatní zemští úředníci zase do Prahy vrátili, neboť prý v Praze obchod i živnosti ladem leží a měšťané žádných výdělků nemajíce musí se prací na hradbách a vinicích živiti, jen aby nuzné živobytí zachránili, mnozí pak prý dokona Prahu opustili, poněvadž se zde více uživiti nemohli.

Po šestiměsíčním řádění moru mohli si Pražané zase oddechnouti a zhoubné účinky jeho přehlednouti. Byly ovšem veliké, ale přece co do úmuru nikoli tak děsné, jak je kronikář Balbín v nekritickém spisu svém vylíčil a jak je po něm všickni pozdější spisovatelé opakovali. Udává, že v Praze zemřelo morem dvacet pět tisíc lidí, tak že by byl každý třetí člověk zemřiti musil, neboť Praha čítala tehdejší nejvyš 80.000 obyvatelů, z nichž nejméně 10.000 bylo z města ušlo. Ještě dále šel Beckovský, který dokona dť, že počet zemřelých činil 32.308 osob; jak k tomuto počtu přišel, nelze si vysvětliti, neboť hned vedle toho píše, že duchovních zemřelo v Praze 117*), světských křesťanův 3669 a židův 8462, což ale vše dohromady dá jen 12.348 osob, tedy o 20.000 méně, než hlavní číslo Beckovského udává. Balbín má však zcela rozdílné číslice při počtu zemřelých křesťanů a židů, neboť oněch bylo prý 6882 a těchto 7040. Tolik židů však v XVII. století v Praze vůbec nikdy nežilo a jelikož víme, že v první době moru byla největší část židovského obyvatelstva do Libně přesídlena, nemohlo tam také nikdy přes 7000 lidí zemřiti; vezmeme-li číslo 700 za pravé, přiblížili jsme se pravdě mnohem blíže, tak jako celkové číslo zemřelých v Praze (25.000 u Balbína a 32.000 u Beckovského) jest pěti šestkrát zveličeno, neboť sečteme-li současná data o zemřelých do července, obdržíme nejvýše

2500 osob a byť i rovněž tolik bylo jich zemřelo v dalších třech měsících, činí to přece jen 5000 osob a se židy nejvýše 6000 osob, tak že teprv asi každý dvanáctý člověk z Pražanů na mor zemřel.

Rovněž přehnané jsou zprávy obou řečených kronikářů, co se týče počtu zemřelých, které byl v Čechách vůbec mor zachvátil. Balbín píše o 80.000, Beckovský o 100.000 zemřelých, ač tu ještě méně úplná a spolehlivá data v rukou měli, než co se zemřelých v Praze týkalo. Byl by tu musil v Čechách každý osmý neb desátý člověk morem zahynouti, čemuž odporují místní údaje v monografiích měst a obcí českých, jichž jsme za tím účelem (českých i německých) do tří set probrali. Zůstala četná města, jako Karlovy Vary, Teplá, Cheb, Klatovy, Prachovice, Chrudim a j. od moru úplně ušetřena, východní krajina Krkonošská a pohoří Orlické, pak celé Chebsko, krajiny šumavské atd. nepoznaly nákazy morové aneb jen v míře skrovné, jakož vůbec hlavně střední a severní Čechy byly vlastním sídlem jejím. Přibližně lze vzíti za pravé, že svrchu zmíněná čísla platí nejvýše jen zpolovice, že totiž všeho všudy asi 40—50.000 lidí v Čechách morem zachváčeno bylo; při veškerém počtu tehdejšího obyvatelstva v království Českém (bez Prahy jen asi 700.000 duší) jest i toto číslo obrovské, ať každý dvanáctý až patnáctý člověk morové nákaze podlehl. Neplatil však poměr tento pro všechna města a obce stejně, neboť kdežto na př. v Habrech a ve Světlé dle Hammerschmida vymřela třetina obyvatelů, vyžádal si mor ve městě Údlici v Rudohoří pouze 5 obětí (zemřel tam kantor se svými čtyřmi dětmi). Závisela úmrtnost velice od toho, jak včasné se města a obce proti přivlečení nákazy uzavřela, a to platí právě pro řečená ušávaná města a krajiny, do nichž hned po prvních zprávách o moru nikdo cizí více vpuštěn nebyl, kdo se zdravotním průvodním listem neprokázal. Ba Chebsko uzavřelo nejen veškeré dědiny v obvodu svém, ale i horské a lesní cesty, pak průsmyk u Schirndingu, kteréžto uzavření bylo od 22. ledna 1680 až do 17. května 1681 přísně prováděno. I Rudohorské chudé obce měly čtyři i pět strážců kolem rozestavených, již nikoho podezřelého do obvodu obcí svých nepouštěli. Konečně závisela úmrtnost též na provádění zdravotnických opatření, neboť kde těch bylo řádně šetřeno, tam se také nákaza tou měrou nešířila, jako v obcích méně svých povinností dbalých.

Aby celkový tento obraz o řádění moru v Čechách podrobnostmi byl doplněn, uvedeme

*) Mezi nimi bylo 17 jesuitů z profesního domu v Menším městě Pražském, kteří byli pohřbeni na novém hřbitově v Košířích, kde se železný náhrobní kříž se jmény jejich dodnes zachoval.

ještě některá data z místních pramenů, jež o morové ráně roku 1680 a o počtu obětí jejích ještě pod čerstvým dojmem katastrofy zaznamenána byla, a tudíž víry zasluhují.

V obci Břevnově u Prahy řádl mor nejvíce v tamním klášteře benediktinském, kamž byl farář P. Martin Kern mor z Prahy přivlekl; zemřel naň první a po něm superior P. Řehoř Aulicus a čtyři jiní duchovní, tak že klášter téměř vymřel, neboť zbyl jediný páter Mikuláš Vlha, jenž nyní superiorem se stal. Ve městě Kolíně vyskytl se opět první případ moru dne 20. července 1680 a pak se tam rychle zmáhal, tak že do 31. července zemřelo 75, v srpnu ale již 319 osob; v první polovici září zachvátil mor ještě 109 osob, načež počala nákaza ochabovati a poslední případ úmrtí na mor dne 1. prosince se udál. Duchovenstvo místní konajíc v té době svou povinnost s příkladným sebezapíráním, vesměs zahynulo, klášter kapucínů na cele vymřel s guardianem P. Jakubem Víškem, a pomřeli též jiní kapucíni a duchovní na pomoc do Kolína poslaní. Celkem zemřelo ve městě na mor 560 a ve veškeré farnosti Kolínské 826 lidí. Mezi zemřelými byli primátor a pět radních, kantor i nástupce jeho atd. Zmínky zasluhuje, že v době největšího úmuru psal městské radě farář z Přelouče, kterak jeho osadníci, vzývající blahoslaveného Jana z Nepomuku, zůstali od moru ušetřeni, a radil Kolínským, aby taktéž činili. Na památku moru postavili Kolínští měšťané na náměstí sloup Mariánský. V okolí Pardubic po rychlém odjezdu císaře Leopolda počal se mor silně zmáhati, tak že v jediné dědině Slatinanech 77 osob zemřelo; město Chrudim však zůstalo morem ušetřeno a až se tam naň někteří roznemohli, přece všichni se zase uzdravili. Bylo to přičítáno účinku velikého procesí, které tamní děkan dne 1. září k obrazu sv. Salvatora konal. Také Slatinanští a Kladrubští přičítali náhlé vymizení moru v dědinách svých slibu, jímž se zavázali vykonati pouť k zázračnému obrazu Chrudimskému. Na panství Sečském, kde byl mor již 81 osob zachvátil, děkovali vymizení nákazy slibu podobnému. V Hradci Králové, v Chocni, v Brodě Německém a v Litomyšli udály se jen jednotlivé případy moru, neboť závčas byla se města tato uzavřela a všecko obchodní spojení se zamořenými kraji přerušila, doma pilně zdravotní policii vykonávající. Jako v četných jiných městech zaslíbili se též měšťané v Lounech, že když Bůh mor od nich odvrátí ráci, v chrámu Páně sv. Mikuláše na tu památku oltář postaví ku cti sv. Šebestiana a

Rocha, což také učinili. Přes to ale zahynulo tam 864 osob, mezi nimi mnoho židů, jejichž těla na zvláště zřízený hřbitov pochovávána byla. Ve městě Dubé zemřelo od července do prosince 1680 celkem 134 osob, které na tak zvaném „morním hřbitově“ pod městem pochovávány byly. Strach před nákazou byl tam tak veliký, že i bohoslužby mimo město konány byly a největší část měšťanů v barácích za městem bydlila, tak že je vrchnost jen násilím zase k návratu přimět mohla, mnoho vymřelých domů bylo potom i s pozemky cizím lidem rozdáno.

Do Turnova zavlečen byl mor tak zvanými „ochrannými židy“, kteří byvše ze Španělska a z Portugalska vypuzeni po světě za svým obchodem chodili. Ač bylo nařizeno, že domácí židé takovýmito židům ochranným příbytků dávatí nesmějí, přece v Turnově zdržovali se četní „Portugalci“ a od těch nákaza rozšířila se po městě a okolí; mor zuřil tak strašně, že ve městě polovička obyvatelstva vymřela. Za trest, že nákazu do města přinesli, byla židům zavřena a zapečetěna synagoga a starší jejich uvězněni, dokud by vrchností tisíc dukátů pokuty nesložili. V září a říjnu řádl mor nejkrutěji, až mu přísná zima v listopadu konec učinila; jednou z posledních obětí byl tamní děkan P. Petr Zarembo. V České Lípě zemřelo dle nápisu na morové soše nejsv. Trojice na náměstí po moru postavené v době sedmi měsíců pět set dvacet lidí, tak že třicet domů zcela prázdných zůstalo, neboť celé rodiny i s čeledí byly vymřely. Do Vartemberku zavlekl mor cestující tovaryš, jenž dne 25. března v krčmě na rynku nocoval a ráno zemřel, načež druhého dne krčmář a žena jeho morem zachvácení byli. Pak se šířil mor od domu k domu, všude obětí vyžaduje; vápnem byly dělány na domovní dvěře kříže, které naznačovaly, mnoho-li lidí tam již zemřelo. Mrtvolky byly vyhazovány okny na ulici, kde byly sbírány na káru, kterou tam posud na půdě kostela chovají; po moru užívali však dvoukolky této k rozvážení mrtvol sebevrahů. Když po osmi měsících mor vyhynul, postavili na památku dvě sochy ve městě a podnes konají tam slibní slavnosti v den Obětování P. Marie.

V Liberci prchali obyvatelé za teplého jara 1680, ještě než se tam mor objevil, ze strachu před nákazou do okolních lesů, kde v boudách bydlili a na pahorku oltář postavili, u něhož jim kněz každé neděli mši sv. sloužil. Ale již dne 19. dubna byl syn rychtáře Tugemanna zachvácen morovou ranou a zemřel ještě

dne, načež se nákaza šířila a v září vrchole dostoupila, zachvátivši 308 osob, pro něž hřbitov zřízen býti musil. Chrám sv. Kříže uště jeho v Chrastavské třídě postavený lonu strastnou dobu připomíná. V okolohorských vesnicích, kde se domnívali, že mor nikdy nevnikne, zmírlo 30, 40 i 50 tak že mnohde přes polovici statků a vymřelo.

Také v Rudohoří domnívalo se obyvatel, že pro vysoké položení krajiny a rozlesy její zůstane od morové nákazy oho, ale i tam přes všecka opatření mor a v některých městech a obcích kruté

Nejdříve bylo jim zachváčeno městečko pka, kamž byl nákazu přinesl jistý š Behr, jenž byl s městským písařem erem v dubnu 1680 v obecních záležích do Prahy vyslán a tam se morem na-

Umřel druhého dne po svém návratu hy, za krátko zemřeli jeho žena i dva é a snacha, načež do července 40 osob se podleho. Krajský úřad Litoměřický il pak, aby nikdo více z města nevy-l a také nikdo z okolí tam nevcházal. povstal v městečku nedostatek potravy, a v Duchcově dleci Pražský arcibiskup nimi slitoval a fůru mouky jim poslal. městečkem byly pytle s moukou na rychlo y a pak vozka s průvodčími rychle zase

dříve než kdo z městečka vyšel. To se ovalo ještě jednou a také z okolních měst ubohým Krupským podobným způsobem viny zasílány. Ačkoli mnoho obyvatelů bylo olních lesů uprchlo, zemřelo ve městysi na 318 lidí, mezi nimi 50 otců rodin, 41 žen synů a dcer měšťanských, tak že třicet pět úplně vymřelých prázno stálo. Neméně oně řádl mor v okolí, jen městys Chabace čítal pouze jediného na mor zemřelého, ž dal držitel panství hrabě Jan František rat z vděčnosti za toto zachránění od na vrchu Hůrce u Chlumu kapli nejsv. se postaviti. Také Chlum a poutnické

Bohosudov zůstaly od nákazy uše, pročez vedeno do místa tohoto dne 8. 1681 slavné procesí, aby nebi za vysvoboze všeobecné bdy děkovalo.

Ostatní část Rudohoří s Chebskem a kra-Smrčín až po Planou a Tachov nebyly lveny morem, a také v rovinatých kra-západních Čech nebylo po celé léto ná-morovou pozorovati. Proto odebraly se šší úřady zemské ze zamořené Prahy ních dnech srpna do Plzně, která stále

ještě moru prosta byla. Ale již dne 27. srpna zasáhl mor vesnici Doubravku a odtamtud byl dne 1. září zavlčen do domu Plzenského senátora Matěje Michala na předměstí Maličském a pak do domu senátorova uvnitř města, kdež senátor i s chotí a pěti dětmi a služka ve třech dnech zemřeli. Tu hodnostové zemští s úřady prchali odtud do Klatov a v Plzni šířil se mor dále, tak že i tam do konce roku několik set lidí naň zemřelo. Na odvrácení rány této konána četná procesí a senát učinil slib, že vystavěti dá na náměstí sochu P. Marie, k níž také dne 7. listopadu základní kámen slavně položen byl. Jako Klatovy a Prachovice byla též četná jiná města šumavská morem ušetřena, neboť byla se hned v první době nákazy uzavřela a nikoho cizího do zdí svých nepřipouštěla. Na rozsáhlých Eggenberských (později Schwarzenberských) panstvích nařídil kníže Jan Antonín Eggenberg co nejpřísněji, aby žádný žid nebyl do měst a do dědin puštěn, poněvadž hlavně jimi jakožto potulnými obchodníky nákaza roz-nášena byla.

V jižních Čechách bylo, jak již řečeno, nejdříve Jindřichohradecko ze sousední Moravy zamořeno a sice již v prosinci roku 1679, jen že tam během zimy nákaza zase vymizela a teprva v létě roku 1680 opět zmáhati se počala. Účinky její tamže byly však valně slabší než ve středních a severních Čechách, neboť na panstvích Eggenberských, Schwarzenberských a Buquoyských bylo již na podzim roku 1679 od vrchností nařizeno magistrátům ve městech a rychtářům ve vsích, aby se v čas uzavírali, nikoho podezřelého do měst a obcí nepouštěli a všecka zdravotní opatření přísně prováděli. K postrachu všech cizích byly před městy a vesnicemi staveny šibenice s výstražnými tabulkami, zakázány všechny trhy, procesí a poutě a tím se četná jiho-česká města i celé krajiny tamní od nákazy morové uchránily. Do Budějovic byl však přece mor zavlčen v září 1680 a to ženštinou, ze zamořené vsi Suchého Vrbna přišlou, načež se mor zejména v listopadu, kdy husté mlhy panovaly, valně rozmohl, tak že mu do ledna 1681, kdy zase úplně vymizel, v tomto městě 127 osob v oběť padlo.

Z celkového tohoto obrazu, jaký jsme zde o řádění moru roku 1680 v Praze a v ostatních Čechách nastínili, vysvitá jasně, že data kronikářův Balbína a Beckovského o počtu morem zachváčených osob, která pak do všech pozdějších kronik a spisů přešla

a až do naší doby opakována byla, jsou velice přehnaná a sotva do polovice s pravdou se snášejí. Při Praze, jak jsme již dovedli, platí dokona sotva pátý neb šestý díl uvedeného jimi počtu zemřelých, v ostatních Čechách v nejhorším případě jen asi polovici čísel jejich připustiti lze, tak že možno dnes s velkou pravdě podobností říci, že mor roku 1680 ve veškerých Čechách asi čtyřicet. nejvýše pak padesát tisíc lidí zahubil. I to však jest číslo poměrně vysoké při počtu 800.000 hlav veškerého obyvatelstva, jež tehdejší království České čítalo. Při zhoubných dvou morech roku 1584 a 1599, kdy asi tolikéž lidí bylo morovou ranou zachváčeno, bylo procento úmoru nejméně čtyřikrát menší než roku 1680, jelikož ke konci XVI. století země česká přes tři miliony obyvatel čítala.

Byly tudíž účinky morové rány na lidnatost země roku 1680 mnohem zhoubnější než při obou předcházejících morech a rovněž trpěly jimi tehdejší obchod, živnost a řemesla mnohem více, neboť země nebyla se po zkázách třicetiletou válkou způsobených ještě zotavila a již zase morová rána zvolna vznikající blahobyť namnoze zničila. Také finanční oběti země české byly v posledních dvou desetiletích před morem, jak jsme již vyprávěli, daleko větší než za příznivějších poměrů ve století XVI., a není tudíž divu, že v obyvatelstvu selském, které největší část těchto obětí snášeti musilo, cit nespokojenosti se stávajícími poměry poddanskými vždy více se zmáhal, až pak právě za doby řádění moru roku 1680 ve zjevnou vzpouru proti vrchnostem vypukl, jak v dalších kapitolách podrobněji vyličíme. Obyvatelstvu městskému a zejména Pražskému vedlo se za doby moru a ještě dlouho po něm snad ještě hůře než sedlákům, jak o tom svědčí zpráva magistrátu Starého města Pražského ode dne 18. března 1681, královským místodržícím daná, jež dří o poměrech měšťanstva v Praze takto: „Úbohé měšťanstvo prodává šat s těla, poněvadž jiného majetku již nemá, aneb vyžebravá peníze k zaplacení kontribucí, tak že bídu a nálek chudých lidí, zvláště ale chudých vdov a sirotek nelze ani vypsati. A ač by obec z důchodův svých ráda chtěla kontribuci tuto k uchránění měšťanstva zapraviti, nemůže tak učiniti, poněvadž ve zlých těchto časech všecken obchod a všecka řemesla ladem leží a do obecních důchodův skoro ničeho nepřichází, tak že příjmy nestačí k vydržování věcí potřebných, byvše za doby moru do dna vyčerpány.“ Mnohá léta to ještě trvalo, než byly i tyto škodlivé následky

moru z roku 1680 v ohledu hmotném odčiněny a než se z nich země česká povlovně zase zotavila.

První záblesky bouří selských v Čechách.

Osudný rok 1680 zaznamenán jest černě v knize dějin českých nejen k vůli moru, jehož řádění a děsné účinky jsme právě vypsali: leč také pro velké vzbouření selské, jemuž podobného nebylo se ještě v Čechách událo, ač brzo po bitvě Bělohorské několikero mocných odbojů lidu selského bylo se sběhlo. O příčinách, které ke stále rostoucí rozhořčenosti v lidu selském a konečně k této bouři selské roku 1680 vedly, bylo již v kapitole o utrpení lidu selského v Čechách po válce třicetileté pojednáno, zde pak dodati nutno, že truchlé ty poměry stavu selského také za dalších let panování císaře Leopolda I. nejen v plné míře trvaly, ale stále ještě se stupňovaly a horšily. Za Ferdinanda III., kterýžto panovník za pobytu svého v Praze roku 1652 vydal dne 21. října „Instrukci k hejtmanům na král. statcích českých, jak se v povinnosti své chovati a též panství, jim svěřená, opatrovati mají“, vedlo se aspoň sedlákům na královských statcích poněkud lépe, než na panstvích vrchnostenských, neboť bylo v Instrukci té přísně nařízeno, aby se s poddanými ve všem a všude lidsky zacházelo, tak aby bídny stav lidu selského byl zase poněkud zlepšen a hmotné i duševní jeho poměry se opět povznesly. Lidumilné tyto úmysly šlechtetného panovníka byly však jen tak dlouho prováděny, dokud císař Ferdinand III. žil. Po smrti jeho stali se král. hejtmani vlašnými, co se povznášení stavu selského týkalo, později ukládáno sedlákům na král. statcích vždy více břemen a odjímány jim platy za práce pro vrchnost vykonávané, až konečně uvalena na ně tatáž robota, jaká poddanému lidu na sousedních panstvích nelstostných šlechticů ukládána byla.

Král. hejtmani na statcích korunních stali se tudíž průběhem prvních dvou desetiletí panování císaře Leopolda téměř trýznitely a karabáčnickými lidu selského, jako vrchnostenská správcové a úředníci, nic nedbajíce zmíněné „Instrukce“, která již jen planým slovem na papíře zůstávala. O tomto utiskování sedláků na královských panstvích v Čechách, kterých se tehdejší v zemi ještě mnoho nalezalo, a z nichž některé, jako Kolínsko, Pardubsko, Zbirovsko a j. k největším v zemi patřily, podává zřetelného svě-

zpráva vyšetřovací komise, která roku byla vyslána na Zbirovsko, odkud do král. y české docházelo množství žalob na purkrabě pod král. hejtmanem Samuelem Ignálem Bojs na zámku Zbirovském vedl správu českého panství tohoto a zcela opáčně si d, než jak Instrukce Ferdinanda III. nala. Z relace král. komisařův Huberta amara z Eckhausenu, c. k. appellačního rady, a Evančického o řádění purkrabí onoho jevo, že všeliká nařízení komory české i císařská Instrukce, ba i všechny zákony y zemské zůstávaly tyranem tímto nepouty a toliko libovůle jeho že byla na ven Zbirovsku zákonem. Odíralť nejen duchodský způsobem nejdrzejším, nébrž na ubopoddaných dopouštěl se největšího bezavšemožných ukrutností, o čemž relace oslovně dí:

Při orání ukládá poddaným, beze všeho u potahu, jistý počet záhonů k dennímu i, a tu když ten sedlák, který silnější a ější potah má, svůj uložený díl čerstvěji nežli druhý sedlák s mdlejší a špatnějotahem, tedy ten první se silnějším podotud orati musí, dokud druhý s mdlejaké dílo své nevyhotoví, a tak tudy oba tně ve zkázu přijíti musí. Nevykazuje v těch místech, kde by které vesnici žeji bylo, než co nejdál, tak že poddaným někdy na tři, čtyři i pět mil semo tam fíchází; v čas nemoci, smrti a jiných podch příběhův, jakož i když kdo jaký foršpanusí, neméně když v jednom téhodnu dva vice svátků se přitrefti, žádnému robotu i a pasírovati nechce. Kdož pěstí robotu ávají při letních dílech, tu s nimi tyransky hází, neb jak málo kdo se zvedne, chtíc po dlouhém ohýbání žáda trochu napraaneb na stranu poodjiti, ihned ukrutně áčování bývají, až po zemi se válejí, jakož ž kdo sice co nejmenšího zaviniiv, tehdy na zámek předvolán a holomkovi poručeno jej karabáčovati, kterýž hroznými tlustými áči nelítostně ty ubohé lidi mlátívá, až padnou, jakž také od podobného sbití ý nevstal, až umřel.“

o té se uvádí ve zprávě král. komisařův rychtářů a sedláků, kterým byla při káém trestání takovém žebra polámána, ruce íženy neb údy pochromeny, tak že mnoho ležeti musili, a pokračuje se dále: „Mimo ují se také ubozí poddaní těžkým a dlouhým vězením, ze špatných a bezgruntovních po čtvrt i půl letě v arestu zůstávají a

své zameškávají, a jak oni sami ubozí vězni, tak nápodobně manželky jejich s dětmi hlad a velkou nouzi snášeti musejí.“ Dále se uvádí, že neslýchaným utiskováním a sužováním tímto ze 178 celých potažníků na panství Zbirovském od roku 1672 do roku 1679 ve zkázu přišlo 86, a končí se slovy: „Nelze vypsati, jak jsou ti ubozí poddaní vespolek od purkrabí toho ukrutně sužováni, a kterak je již o všecko připravil, tak že pro Boha a milosrdenství Jeho svaté nás slzavě prosili, by jeho jedenkráte sprostění býti mohli, neb že jim možné není déleji s ním obstáti.“ Navrhovali tudíž král. komisaři, aby purkrabí byl s úřadu svého sesazen a příkladně strestán, není však známo, zda-li a jaký trest ukrutníka toho stihl, možná ale dost, že všechnu jeho trest záležel asi v tom, že byl ze Zbirova na jiné královské panství přeložen, kdež dále zůlil svou provozoval.

Bylo-li takovéto utiskování lidu selského na statcích královských pácháno, lze se domyslit, že se ještě hůře vedlo poddaným na panstvích pánů a rytířů, odkud žádné žaloby k vyšším úřadům podávány býti nesměly, kdežto lid na královských statcích mohl se žalobami svými utíkati se aspoň ke král. komoře do Prahy. Jelikož valná část šlechty, po třicetileté válce v Čechách statky držící, z ciziny pocházela a tudíž k zemi české žádného zvláštního zájmu necítila, sídlila málo kdy na těchto statcích svých, a tak cítili se officianti její na těchže skutečnými samovládci, dle libovůle své poddaný lid utiskující a roboty i břemena jeho dle vlastní choutky zvyšující. Od purkrabí a správce až k poslednímu písaři dřel a týral každý tento officiant ubohé poddané, jak ani otroci skuteční v Americe sužováni nebyli. Proto jako pravá bílá vrána ve sboru těchto malých tyranů jeví se býti zámecký hejtman hraběte Jana Antonína Losyho z Losinthalu, Jan Erazim Wegener, který dle svého hospodářského spisu „Oeconomia Bohoemo-Austriaca“, r. 1669 ve druhém vydání vyšlého, byl nejen rozumovým hospodářem, ale měl též srdce pro útrapy lidu selského; píšeť o truchlém tehdejšímu stavu rolnictva českého na str. 24. onoho díla takto upřímně: „Podle pravdy musím vyznati, že když český sedlák veškerou robotu, kterou mu vrchnost ukládá, všechny kontribuce a těžké útisky, jež snášeti musí, item všechny škody, jaké mu žoldáctvo způsobuje, trpělivě snese, právem může vřádn býti v počet sv. mučenníků.“

Rovněž vzácným příkladem bylo, odhodlala-li se některá vrchnost k jakýmsi úlevám lidu poddanému, ale i tu obyčejně jen zlítnost byla

příčinou k neobvyklému milostivějšímu jednání takovému. President nejv. komory dvorské, zmíněný již hrabě Jiří Ludvík Sinzendorf, tehdaž držitel panství Konopišského, povolil roku 1673 všem, kdož by se na opuštěných statcích a dvorech panství onoho usadili, osvobození od nevolnictví a od roboty, jakož i právo výhostu jim udělil; to vše ale praktický finančník tento učinil jen z ohledu ziskového, aby mu noví poddaní tito zdělavali pozemky ladem ležící a zvýšili tím důchod jeho. Chvalitebnější úmysl měla držitelka panství Vlašimského kněžna Benigna z Portie, když se roku 1678 ve prospěch poddaných svých zřekla práva odúmrtí, o němž nabyla přesvědčení, že ho vrchnosti proti spravedlnosti a dobrému svědomí užívají.

To však byl případ zcela ojedinělý, na všech jiných panstvích zmocňovaly se vrchnosti statku i všeho pozůstalého majetku, když hospodář bez přímého dědice zemřel, načež vdova i všichni ostatní příbuzní musili se, vyhostění jsouce beze všech prostředků, pravidelně jen žebrácké mošny chytiti. Kdekoli pak některý sedlák, nemohl-li ukrutně týrán a nesmírná břemena více snášeti, raději se statku sběhl, čehož příkladů každoročně na sta se přibázel, zejména v krajích pohraničních, odkud lidé do ciziny ubíhali, zmocnila se sice vrchnost opuštěného statku takového, ale pozůstali sedláci musili tím více daní platiti, čím méně rustikalistů na panství se čítalo. Právě toto nanejvýš nesvědomitě jednání vrchností vzbudilo ponejvíce nespokojenost mezi německými sedláky v krajinách Rudohorských a Krkonošských, odkud se nejsnáze přes hranice do ciziny sběhnouti mohlo.

Uvážíme-li k tomu ještě všechny ty tělesné útrapy, jakých poddaný lid, ani rychtáře nevymaje, den ode dne a rok od roku v míře vždy krutější zakoušeti musil, jak to zmíněná relace král. komisařů tak křiklavě líčí, pochopíme snadno, že se v ubohém lidu selském také nespokojenost vždy více zmáhala. Nevědět sedláci pro všecku budoucnost žádné možnosti k úlevě, nedocházeli nižádného zastání, k úřadům krajským neb zemským se odvolávati bylo co nejprísněji zakázáno, neboť žádný poddaný nesměl žalobu na vrchnost neb vůbec nějakou stížnost svou jinde přednesti, než u svého úřadu vrchnostenského. Ale úřady tyto, které vykonávaly soudní i politickou pravomoc, dosazovány byly od vrchností samých a tudíž od nich úplně odvislé. Pravidelně měla každá taková žaloba neb stížnost na officianty za následek jen trest pro žalobníka, neboť úřadníci

soudili ve vlastní věci a sebe samých ovšem nepovažovali za vinníky. Za opovržlivost svou pocítil každý žalobce karabáče, nebo byl k výstraze ostatním poddaným vsazen na dřevěného osla nebo vržen do klády, nestihl-li jej trest ještě krutší dlouhou vazbou.

Možno-li se tudíž diviti, když lid selský za takovýchto bědných poměrů, jež mírným spůsobem nebylo mu možno změniti, konečně tu a tam k násilí sáhl, aby se nesnesitelných břemen svých zhostil a zlepšení stavu svého se domohl. Ještě panovaly v lidu tomto spomínky na povstání selská v letech 1626 a 1627 ve středních a východních Čechách; ještě se pamatovalo na odboj sedláků v Horních Rakousích roku 1648, kteří jednatele své do Čech vysílali, aby též český lid selský k povstání proti vrchnostem podnítili, přestírajíce, že mu Švédové, tehdaž Prahu obléhající, vojenskou mocí přispějí, jakož také švédský generál Wittenberg skutečně od Prahy do Horních Rakous s oddělením vojska vytrhl, jen že se u Krumlova vrátiti musil. To vše se tedy ještě vědělo, jen že se při tom zapomínalo, kterak všechna ta povstání selská v Čechách i v Horních Rakousích zlý konec vzala. Proto již za nedlouho po válce třicetileté a po odtáhnutí vojska švédského z Čech, které až do roku 1650 se protáhlo, setkáváme se s jednotlivými násilnými výbuchy nespokojenosti v lidu selském, a to jak v krajích českých tak německých, což jest důkazem, že tu národostních příčin nebylo, nýbrž jen totéž utrpení české i německé sedláky k odboji proti vrchnostem přivádělo.

Při tom však nutno již předem podotknouti, že všechny tyto násilné projevy nespokojenosti lidu selského, i velikou bouři roku 1680 v to čítaje, nevznikly ze žádné žádostivosti chudiny po majetku bohatých, ze žádné kořistivosti v zámcích a domech panských: jen úlev od břemen dosavadních a zlepšení hmotného stavu v lidu poddaném mělo se jimi dosíci. Byl to vědomý boj za právo stavu pátého, které od stavů vyšších v Čechách již po dvě století tak nespravedlivě bylo omezováno, až konečně i poslední stopa téhož zničena byla a lid selský úplně nevolníkem, ba otrokem se stal. Nevyhynuly v lidu tomto ještě skazky o tom, kterak za starých dob v Čechách byl sedlák svobodným držitelem pozemku a statku a že teprva po válkách husitských v době Vladislava Jagellonce, kdy oligarchie pánů a rytířů vítězství slavila, byl o svobodu tuto připraven, načež následující dvě století porobu stavu selského dovršila. O opětné nabytí této dávné svobody jednalo

slákům českým, když násilí proti vrchnosti se chápali, jiného účelu žádný odboj neměl. Kde přes to k ničení majetku šlo, vždy to byla jen pomsta rozvratných; kořistění neb dokona loupež od vzburáců samých trestáno, a to moment, který všem bouřím selským v Čechách povýšenějšího rázu vtiskuje, než jaký jim le byl přičítán. Kdyby na smrt utýraným lidem českým bylo se jen o kořist a lup šlo, jak snadno byli by se mohli připojit k četným rotám Petrovských, jež pouze ze strachu, po třicetileté válce ze služeb vojen propuštěných, se skládaly, a věru že by majetek panský byl zcela jinakého poškození, a snad žádný zámek, žádný dvůr panský nebyl by v Čechách ušánován, kdyby takováto guerilla selská ve všech částech země byla se heslem výboje proti ostatním stavům stala. Takž ale přispívali sedláci v různých stranách ku stíhání a potírání rot Petrovských a jen dosažení někdejších svobod a osvobození od jařma násilně na stav selský vloženo bylo účelem násilnických výstupů proti vrchnosti.

První takovýto výbuch nespokojenosti se udál se již roku 1652 na statku Týnci, patřil k děkanství Litoměřickému; poddanými byly od správce statku ukládány různé roboty a když sedláci odvolávali se na to, že břemena taková jsou nespravedlivá, nebyla ve starých urbářích zapsána, osopil se správce a dal přední z nich do klády. To pobouřilo ostatní, že srotivše se vyšli správci konání všeliké roboty vůbec a do zámku, kdež mnohou spoustu způsobovali, s ostatními úředníky a s celádahnali. Teprve když z České Lípy bylo posláno oddělení vojska, byla vzpoura v Týnci potlačena, načež hlavní původcové její do vězení a ostatní lehčími tresty stíhali.

Roku 1667 vzepřelo se obyvatelstvo městeček Železnice vrchnosti své, obci Jičinské, že mnohem větších robot a úkolů ukládala, než v urbáři zapsáno bylo. V době žní přestali robotovat a když nechtěli se po kolikerém nátlaku k robotě vrátiti, žalovala je obec Železnice hejtmanů Kralohradeckých, k čemuž Železničtí nemlčeli, nýbrž stěžující si na nadměrnou vrchnost, odvolávali se na svůj urbář, který mnohem menších robot předl. Krajští hejtmané však rozhodli, aby se Železničtí bez výminky podrobili novým robotám, načež titíž obrátili se ke králi. místo-

držícím do Prahy, aby se jich ujali. Místodržící rozhodli, aby každý soused každého měsíce jen dva dni robotoval a úroky jen ve výši v urbáři zapsané odváděl. Ale krajští hejtmané vylicili Železnice jako urputné a tvrdošíjné lidi, kteří prý i cizí poddané proti jich vrchnostem pobuřují, a tak bylo rozhodnutí krále. místodržících opět odvoláno, vůdcové Železnických byli jako buřiči do vězení vsazeni a do Železnice vojsko vloženo. Obyvatelé marně vyslali poselstvo do Prahy, musili se vrchnosti podrobiti a všechny požadované roboty vykonávat.

Mnohem rozsáhlejší odboj vznikl roku 1668 na hořejší Jizeře, v okolí Vysokého, Smržovky, Jeseného, Jilemnice atd. Podnět k němu byl dán vedle utiskování robotami, též násilným zaváděním germanisace do těch obcí, jakéhož se cizí vrchnosti dopouštěly. Zejména hrabata Desfoursové přiváděli na panství svá lid německý, nejvíce soukenníky a skláře, čímž byl domácí lid český, kterýž od sta let těmito životními chleba si dobýval, zkrácen o výživu poslední. Když pak faráři o témdni velikonočním pobízeli lid, který v odlehlé krajině této potají stále ještě k víře evangelické se přiznával, aby do kostela šel a tam svátosti způsobem katolickým přijímal, byla tím nespokojenost selského lidu dovršena a v celém podkrají Krkonošském vzbouřil se lid a jako na dané znamení shlukl se v zástup veliký, chtěje táhnouti ku Praze, aby si starých práv a svobod svých vymohl. S nimi spojili se též sedláci z panství Hruboskalského, jež regent Jan Václav Švantle ze Třebosky nelidsky utiskoval a tudíž velice nenáviděn byl. Ze strachu před pomstou vzbouřených sedláků prchl z Hrubé Skály do města Turnova, kdež držitelku panství hraběnku Marii Eleonoru Waldsteinovou přiměl k tomu, že svolala veškeré měšťany do zbraně, kteří pak pod praporem svého sboru střeleckého vytáhli proti vzbouřeným sedlákům. Ti dověděvše se o to, co se proti nim ve městě Turnově chystá, zahnuili z údolí Jizerského k jihu, aby obešedše Turnov přes Hrubou Skálu cestu svou dále ku Praze konati mohli. Avšak o božím hodě velikonočním dne 12. dubna vyrazili Turnovští u kostela sv. Matěje na Hrušnici na sedláky, kteří střelných zbraní nemajíce po krátkém odporu na vše strany se rozprchli, zanechavše několik raněných na místě. Přivolané vojsko potlačilo již každý další pokus odporu a tresty, jimiž původcové bouře stíženi byli, odňaly již dokona každému chuť k dalším výbuchům proti vrchnosti.

Avšak již po pěti letech na to, totiž roku

1673, vznikla podobná bouře na panství Nových Zámek, kde povstali sedláci z několika vesnic, nechtějící dále nesnesitelných robot vykonávat. Rychtář z tamní dědiny Holan, jmenem Michal Tietze, který sedláky potají k odporu proti vrchnosti podněcoval, byv povolán před direktora panství na Nové Zámky, choval se vzdorně a vyhrožoval, že vzbouření poddaní poženou útokem na zámek. Byl za to vzat ve vazbu a prohlášen za buřiče, načež ho roku 1674 odsoudili k šibenici. Appellační soud v Praze, chtěje dáti výstrahu lidu selskému, poněvadž podobné místní bouře byly se již také na jiných stranách země opakovaly, potvrdil rozsudek tento, a rychtář Tietze, ač za něho manželka s devíti dětmi u vrchnosti a pak opět u šibenice úpěnlivě orodovala, skončil za odboj svůj oprávkou. Sedláci z celého panství musili popravě jeho přítomni býti, aby si z ní odstrašující příklad vzali.

Přípravy k velké bouři selské roku 1680.

Všecky tyto částečné vzpoury lidu selského byly jaksi prvními blesky z mračna, které se již od delší doby nad zemí českou stahovalo a z něhož se nevídaná dosud bouře na jaře roku 1680 na veškeré Čechy měla vychrliti. Jak jsme již uvedli, bylo v lidu selském plno příčin k nespokojenosti, tak že se v ubohém stavu tomto za půl století nashromáždilo množství hořlavé látky, která jednou děsným výbuchem hrozila. Avšak teprva z ciziny byla v hořlavinu tuto vržena jiskra zápalná a to z příčin politických, aby panství Habsburkův v království Českém bylo dokona podvráceno. Nastínili jsme již, kterak francouzský král Ludvík XIV., sleduje výbojnou politiku děda svého krále Jindřicha IV. proti Habsburkům, usiloval o zničení moci rodu tohoto ve střední Evropě. Proto věnoval poměrně v Čechách i v Uhrách, kterážto dvě království tvořila dva stěžejní kameny državy Habsburské, od prvního počátku vlády své největší pozornost, k čemuž mu jednání neprozíravého rakouského státníka knížete Lobkovice jen ještě odvahy dodávalo. Víme, že vyslanec jeho ve Vídni Grémonville francouzským zlatem potají podporoval povstání Zrinského a Rákoczyho v Uhrách a v Chorvátsku roku 1670 a týmž způsobem podnícen tam roku 1680 odboj Tökeliho, kterým království Uherské Habsburkům vyrváno býti mělo.

Také království České mělo působením francouzským témuž osudu propadnouti, čímž

by plán na rozkotání državy Habsburské ovšem byl býval dokonán. Ale poněvadž v Čechách nebylo žádné nespokojené šlechty jako v Uhrách, která by se byla pro zřejmý odboj proti rodu panovnickému získati dala, obrátili ve Versaillu pozornost svou k českému lidu selskému, jehož nespokojenost tam dobře známa byla. Lid tento měl býti ke vzpouře nejen proti vrchnostem, ale též proti panovníkovi podnícen, a k tomu mělo sloužiti opět zlato francouzské a neméně tajné pobuřování agitátorů, kteří během roku 1679 země rakouské zaplavili. Nejenom v Čechách a v Uhrách, ale též v Tyrolsku, ve Štyrsku a v Krajinsku štváli tajní jednatelé lid proti vládě a proti panovníkovi, aby sílu Rakouska ve vlastním nitru jeho ochromili, by nemohlo plnou silou čeliti novému válečnému útoku Francouzská. Zlato francouzské pracovalo ve všech řečených zemích k současnému způsobení odboje, v Čechách pak bylo mimo to namlouváno ujařmenému lidu selskému, že si pomocí francouzskou dobude opět úplné svobody politické i náboženské, království České že se opět stane samostatnou říší, jakou bývalo za starých dob. Ano byla šířena i pověst, že dauphin francouzský postaví si na hlavu královskou korunu českou, kterou pak velká armáda bude chrániti, aby mu nebyla více odňata. Rovněž z Uher, kde během roku 1679 byl hrabě Emerich Tökeli již skutečně povstání proti císaři Leopoldovi počal, přicházeli tajní agenti do Čech, aby zde lid ku podobné vzpouře sváděli. I z německých a z polských zemí dostavovali se do českých krajů buřičové, vydávající se za potomky českých exulantů, aby si tím spíše naklonili sedláky, mezi nimiž bylo ještě na tisíce tajných husitů a Bratří českých, kteří z důvodů náboženských dopřávali vládného sluchu cizím podněcovatelům těmto.

Ano i zjevů přírodních bylo užíváno k agitacím mezi lidem pověrečným, neboť když se ke konci roku 1679 objevila na západní obloze zmíněná již ohromná kometa, byl nenadálý zjev tento vykládán za věstné znamení války a krveprolití, za předchůdce moru, který se skutečně již od jihu k zemi české blížil. Všeobecné zděšení z tohoto zjevu vzniklé bylo ještě zvýšeno, když se v lednu 1680 objevila na severním nebi kometa druhá, jejíž ohon se křížoval s ohonem komety první: tu již dokonce všichni lekali se blízké budoucnosti, kterou tajní jednatelé líčili lidu barvami tím děsnějšími, nezbavili se vlastní silou utiskovatelů svých. Naopak zase slibovali mu opětné nabytí někdejších svobod a práv království Českého, svobodné vykonávání

víry husitské a bratrské, tak že se prý kalich opět v Čechách v bývalé záři své zaleskne a násilné převracování na víru katolickou konce dojde. Jakožto koruna všech těchto pobuřujících pověstí byla roztrušována tajemná zvěst, že zlé časy nastanou utiskovateli lidu v Čechách, až „pátý stav“ (totiž selský) ve zbrani povstane a nepřátele své potíráti počne. K tomu bylo dokládáno, kterak prý se od časův kněžny Libuše zachovala potají její „železná koruna“ a tou prý byl již znamenitý jeden muž z lidu korunován, aby se postavil v čelo vzbouřeného lidu selského a zahájil v Čechách novou dobu slávy, svobody a blahobytu.*)

Takovýmto úlisnými řeči agitátorův omámený lid selský věřil všem těmto pověstem a brzo byl po venkově obecně rozšířen náhled, kterak chystaný odboj proti vrchnostem a proti císaři není ničím trestuhodným, když jej byla kněžna Libuše již před tisíci lety prorokovala. Rozčilení v lidu rostlo každým dnem po veškeré zemi a to nejen v krajích českých, nýbrž i v pohraničních krajích německých, kde, jak již řečeno, lid selský klesal pod tímiž útrapami a nátlaky, jako sedlák český. Vůbec bylo podél hranic saských a lužických hnutí v lidu také proto mocné, že ze Saska a z Lužice přicházelo nejvíce oněch cizích pobuřovatelů, kteří hned od hranic rozvíjeli agitátorskou činnost svou, slibující lidu německému opětné zavedení víry luteránské, jako mezi českými sedláky víru husitskou za vnadidlo vyhazovali; tam také byli štědřejšími se zlatem francouzským, neboť u sedláků německých bylo třeba důvodů hmotnějších než u českých, kteří k vlasti české mnohem vřeleji lnuli a živější spoménky na někdejší slávu země české a na dobu husitskou v nitru svém chovali. Četní později již účastníci vzpoury na panstvích v severních Čechách přiznávali se, jak hojně byli od tajných agitátorů podělováni francouzskými dukáty, kdežto v českých krajích nebylo tak mnoho zlata třeba, aby selský lid byl pro odboj získán; v nejčastějších případech dostačovala pouhá výmluvnost a odvolávání se na proroctví Libušino, aby poddaní byli proti vrchnostem svým podníceni. Konečně vracelo se do německých pohraničních krajů v severních a v severozápadních Čechách

*) Pověst o této železné koruně byla tehdy i mimo Čechy rozšířena a zaznamenal ji historik Rink, který dokládá, že prý koruna tato skutečně existovala, načež prý ji po přemožené vzpouře selské „na památku uschovali.“ Pověst o Libušině proroctví uvádí též vyslanec Passer jenž ji za pobytu svého v Praze často vypravoval alyšel.

nejvíce oněch důstojníků a vojáků, kteří po skončené válce v říši německé bez žoldu jsouce, snadno se dali od francouzských a uherských agentů získati ke službám pobuřovačským; mimo to byla jim dána úloha, aby se při vypuknutí vzpoury jakožto zkušení válečníci postavili v čelo davův selských a tytéž po vojensku zřizovali a ve zbrani cvičili.

Nelze upřít, že plán revoluční byl chytře zosnován a že se všech prostředků užilo, aby mohl býti s vyhlídkou na zdar proveden. Počínáno si při tom zároveň tak obezřetně, že v Praze i ve Vídni, ač hnutí v lidu selském bylo pozorováno, přece o pravé podstatě a dosahu osnovaného spiknutí neměli tušení a marně psaní poštou císařskou dopravovaná otvírali, neboť listy z Francouzsko a od francouzského vyslance u dvora Vídenského markýza de Vitry předním agitátorům do Čech dopravované byly zasílány vždy jen zvláštními posly, anť se brzo vypátralo, že se v Praze i ve Vídni všecka francouzská korespondence v „černém kabinetu“ poštovním, již za doby císaře Rudolfa II. zavedeném, otvírá.

Takž byla během letních měsíců roku 1679 v největší části Čech připravena půda pro všeobecné vzbouření lidu selského, jehož rozčilené mysli pak se tím více pobouřily, když došly zprávy, že mor zachvátil také již Dolní Rakousy a zejména ve Vídni krutě řádí. Přivlečení náklady morové do Čech bylo tudíž jen otázkou času a když se v polovici září císař Leopold s veškerým dvorem svým, s cizími vyslanci a jinými hodnosty přesídlil z Vídně do Prahy, hned byla od tajných podněcovatelů mezi lidem opět šířena pověst, že se dvůr císařský uchýlil jen proto do Čech, aby též sem byl mor zavlečen a český národ jím vyhuben. Nesmyslné pověsti této pověrečný lid také skutečně věřil a byl tím v nechuti své proti panovníkovi a jeho dvoranstvu jen ještě více utvrzován. Když pak císař Leopold dával v Praze jedině za tím úmyslem, aby v truchlých těch dobách, kdy také v hlavním městě českém počal se již mor objevovati, pořádati slavnosti u dvora a v palácích šlechty, aby tím byla odvracována pozornost obyvatelstva od hrozícího nebezpečí rány morové, a pak aby kleslé živnosti městské a obchod byly podporovány: líčeny jsou okázalosti tyto od tajných štváčů lidu rolnickému po venkově ve světle co nejnepříznivějším a jakožto důkaz toho, kterak prý panovník a dvůr jeho nemají žádného citu pro ubohé poddané a nehledíce na bídu jeho jen v radovánkách a v neustálém veselí tráví. I tomuto lstivému předstí-

rání bylo tím spíše věreno, anof panstvo před svým odjezdem do Prahy na poddaných svých co nejvíce peněz vydírali dalo, aby mohlo při slavnostech dvorních co nejskvěleji vystupovati.

Zlé símě bylo tudíž na všech stranách zaseto, francouzský vyslanec při dvoře císařském markýz de Vitry, který měl všechny nitky osnovaného spiknutí v rukou, meškal nyní s dvorem Leopolda I. v hlavním městě království Českého a mohl tudíž odtud dáti znamení k vypuknutí bouře, jež měla zachvátiti veškerou zemi českou a v posledních důsledcích svých vyrvati nejvzácnější tento klenot z koruny Habsburkův.

Odboj veřejný měl vypuknouti hned po Novém roce 1680 a to současně na všech těch panstvích, kde se cizím a domácím pobuřovatelům podařilo, lid selský proti vrchnostem popuditi. Sedlákům, kteří se nejhorlivěji pro činný odpor vyslovovali, potají rozdávana zbraň stělná i sečná, aby se mohlo s účinkem na zámky a na domy vrchnostenských úředníků uderiti a po případě i branné moci čeliti. Dlužno však podotknouti, že rozváznější mužové ve všech obcích, kde spiknutí přívržence nalezlo, byli proti tomu, aby se sedláci neodkladně zbraní chopili, a vůbec proti tomu, aby se přikročilo ihned k násilí proti vrchnostem a jejich zřízcům, dokud by ještě kynula dosti malá naděje, že by se ulevení roboty a zlepšení hmotného stavu poddaných dalo smírným vyjednáváním s vrchnostmi docílit. Proto bylo na četných místech od rozváznějších živlů v lidu selském a zejména od rychtářů, kteří především cítili odpovědnost svou za jednání poddaných, žádáno, aby byli jak k vrchnostem v Praze meškajícím, tak ke dvoru císařskému na Hradčanech vysláni poslové, kteří by žádosti lidu selského přednesli jak pánům, tak zemským úředníkům aneb i císaři samému. Pak teprv, když by i tento smírný krok zůstal bez kýženého účinku, měl se lid násilím domáhati práva svého, jak mu to bylo od osnovatelův spiknutí raděno.

Mírnější tento náhled, jenž ve vyslání deputací selských do Prahy vrcholil, byl povzbuzen hlavně pověstí, která prý císař Leopold, maje již vědomost o rostoucí nespokojenosti v lidu selském v Čechách, dal prohlásiti, že každý, kdo má nějakou stížnost proti své vrchnosti, může se u něho ke slyšení přihlásiti, a každému že se stane po právu. Pověst tuto zaznamenává současný kronikář Jiří Kreibich z Kamenice České ve svých Pamětech, ona opakuje se i v jiných zprávách, ačkoli není zjištěno, že by se byl císař kdy v podobném smyslu vyslovil; lidumilné povaze Leopolda I., který sku-

tečně cítil soustrast s osudy zuboženého lidu selského v zemích svých, nepřičil by se však projev takovýto nikterakž, a jest tudíž dosti pravdě podobno, že pověst ona nebyla bez veškeré podstaty. Docílilo se jí aspoň tolik, že nedošlo hned po Novém roce 1680 ku vzplanutí bouře, jak to bylo od osnovatelů spiknutí obmyšleno.

Další příčina k tomu, že sedláci odhodlali se ještě nějakou dobu vyčkati, byla ta okolnost, že touže dobou počala se také poddaná města vzpráti rozmnožování břemen, jakáž jim ochranní páni ukládali, a protestovali proti neustálému skracování dosavadních práv a výsad, zejména co se vaření a vytáčení piva týkalo. Proto poddaná města tato, používající přítomnosti císařovy v Praze, vysílala četná poselství ke dvoru Hradčanskému se stížnostmi proti takovému přetěžování a skracování svému, načež se jim pravidelně dostávalo odpovědi vyhýbavých, aneb byli odkázáni ke sněmu stavovskému, který té doby zasedal, že stížnosti jejich skoumány budou. Jelikož všechny stížnosti tyto byly obráceny proti členům obou stavů vyšších, jakožto držitelům panství, mohl každý zkušenější člověk předvídati, že stavové ve věci této proti sobě samým nebudou a tudíž jednoduše stížnosti měšťanů z poddaných měst zamítnou. A poněvadž i nejvyšší úředníci zemští a hodnostové dvorní, pokud v zemi české statky měli, počínali sobě proti poddaným svým městům týmže násilnickým způsobem, jako všickni ostatní páni a rytíři, nebylo již dokonce naděje, že by se žadatelům stalo po právu a že by sněm vyhověl stížnostem jejich. Dovedliť pánové tito císaři věc v takovém světle vylíčiti, jako by hnutí v lidu selském, které ovšem také již u dvora bylo pozorováno, způsobeno bylo od měst ochranných, která prý se odvolávají vždy jen na privileje z doby předbělohorské, jež prý Obnoveným zřízením zemským byly zrušeny a nyní žádné platnosti více nemají. Toto předstírání, které bylo ovšem jen v souhlasu s veškerou tehdejší soustavou vládní, došlo víry též u dvora a takž není divu, že stížnosti měst byly na sněmu od stavů většinou zamítnuty a jen několika městům bylo slíbeno, že se jim dostane úlevy, kdežto ostatním dány odpovědi velmi nemilostivé.

Rovněž příkře vystoupeno proti deputacím městským i selským, které do Prahy vyslány byly, ba poselstvo měšťanů Libereckých, které vedeno jsouc předním měšťanem Křištofem Tugemannem, přišlo si do Prahy stěžovat na hraběte Gallasa, že výsady jejich porušuje, a za tou příčinou dne 20. ledna audienci u císaře

Selské povstání. Smrt barona Freislebena v Čestíně Kostele.

si vyžádalo, bylo k rozkazu úředníkův zemských do žaláře vrženo. Již několik dní před tím pak byl dal hrabě Breda, držitel panství Lemberského, který v Praze na sněmu meškal a od svého regenta se dověděl, že k němu poddaní jeho taktéž deputaci stížnou vyslali, posly tyto od strážníků městských v bráně Pražské jíti a do vězení na radnici Staroměstské vsaditi. Podobná poselstva přicházela během ledna a února se všech stran země do Prahy, ale většinou byli zde členové jejich k zakročení jich vrchností ve vazbu vzati neb s výhrůžkami poslání zpět na panství, kde měli trest za tuto smělost svoji očekávati; bylyť stížné spisy jejich obsahu velmi ostrého a v jednom z nich pravilo se bez obalu, že „vrchnosti nakládají s poddanými hůře než s otroky, tak že od nich poddaní více zkusí, než by zkusili od Turků a Tatarů.“*) Tato spoménka na Turky a Tatary zakládala se asi na zprávách o nelidském řádění Tatarů na Moravě roku 1663, a spomeneme-li si, kterak divoký tento lid asijský v sousední zemi si počínal, snadno pochopíme hořkost v mysli selského lidu českého, která prohlašovala řádění ono za mírnější, než byly útisky od vrchností na poddaných páchané.

Odmítavý nález sněmovní, kterým byla podaná města všech nadějí na kýžené ulevení dosavadních břemen zbavena, ještě více pak zatýkáni deputací selských bylo jiskrou, která hořlavé látky, v lidu selském po mnohá desetiletí nahromaděné, k výbuchu přivedla. Již neměly býti vysílány prosebné deputace ani k vrchnostem ani k císaři do Prahy, nébrž mělo se přikročiti k násilí, když jednání smírné k žádnému výsledku nevedlo. Přikrým vystoupením stavův proti ochranným městům a sedlákům byli rozhořčeni i rozvážlivější živlové, kteří se byli dosud proti neodkladnému zdvižení „rebellie“ prohlašovali, a takž neodporoval nikdo více činnému vystoupení, kterým mělo býti dobývání práv lidu selského zahájeno. Když pak došly v únoru do Čech zprávy, že se také na Moravě,

ve Slezsku, v obou Lnžicích, v Rakousích Horních i Dolních a v Pasovsku chystá selský lid ku podobné vzpouře, kdežto povstání hraběte Tökeli-ho v severních Uhrách bylo již v plném proudu a povstalci tamní již některých úspěchů nad vojskem císařským dobyli, čekalo se v Čechách jenom na heslo z Prahy, aby se též zde chystaná bouře selská skutkem stala.

Heslo toto vydal francouzský vyslanec, markýz de Vitry, o němž diplomat Passer dosvědčuje, kterak mu byla právě před vypuknutím odboje českých sedláků od bankéře jeho v Praze vyplacena velká směnka, z Paříže jemu zasláná, a hned na to rozjeli se tajní jednatelé jeho se zlatem francouzským po Čechách, aby dali sedlákům znamení k započetí revoluce. Mohli se při tom odvolávati na povstání uherské, které se na jaře roku 1680 vždy více šířilo, tak že hrabě Tökeli vyslal mladého hraběte Jana Antonína Zrinského, syna hraběte Petra Zrinského, roku 1671 pro podobnou vzpouru uherskou popraveného, do Prahy, aby ve spojení s vyslancem francouzským a s ostatními spiklenci vznítit také v Čechách vzbouření proti císaři Leopoldovi. Na tohoto vyslance uherského odvolávali se pobuřovatelé sedláků, namlouvajíce jim, že vítězní Uhři jdou Čechům na pomoc, jako byl kníže Betlen Gábor před bitvou Bělohorskou učinil. A poněvadž prý také v ostatních císařských zemích dědičných povstání selské buď již vypuklo, neb každou chvíli vypuknouti hrozí: již nikdo více v lidu selském v krajích českých i německých nevzpíral se, chopiti se zbraně proti vrchnostem a užiti násilí proti nim a zřízencům jejich.

„Nemáme již čeho ztratiti, než životů svých,“ volal utýraný lid selský v nevýslovné bídě své, „pročež nasadíme životy tyto, abychom dobyli aspoň něčeho pro sebe a pro potomky své.“ Tím bylo od lidu selského odpověděno na heslo vlastního původce velikého povstání selského v Čechách roku 1680, francouzského vyslance markýza de Vitry, a hned na to vzala „selská rebellie“ počátek svůj.

*) Stížné tyto spisy dávali si sedláci sestavovati ponejvíce od učitelů vesnických, z nichž všichni, kteří tak učiniti se zdráhali, byli od sedláků ze škol svých vyhnáni. Německým sedlákům, zejména na panství Hlanšpašském, psal mnoho stížností městský písař na Mělníku, obecně „starý Eliáš“ zvaný. Také v Praze bylo několik takových spisů zhotoveno a sice spisoval je za dobrý plat jakýsi pokoutní advokát, jmenem Kouřenský (jež Passer nazývá „prokurátorem“), začez když se to na něho pronešlo, byl vězením pokutován a všem advokátům a právníkům co nejpřísněji zakázáno zhotovovati sedlákům písemné stížnosti proti vrchnostem jejich.

Povstání selské v krajích českých.

První bouře vypukla v západní části kraje Čáslavského, krajíně to hornaté a lesnaté, která se k zahájení tak zvané drobné války dobře hodila. Několik propuštěných důstojníků a vojáků postavilo se v čelo selských tlup, které od vesnice k vesnici táhly a všechny k boji schopné

a mladíky s sebou braly. Kdo nebyl ozbrojenou zbraní, chopil se cepu, vidle, neb jinakého nástroje, a všichni přísahali, že budou vrchnostem a úředníkům panským. Panství byla většinou opuštěna, poněvadž a rytíři meškali v Praze jednak pro příměstskou dvůr císařského, jednak za příčinou u stavovského.

V krajině této dlel na svém zámku v Čechách Kosteletě baron Freisleben, který si panství Čestínské teprva před osmi lety od barona Verniera koupil, ale již za této doby právně u poddaných svých nároky neoblíbeným se stal. Utiskoval je jako tyran feudální, vždy nových robot a po-
tů jim ukládaje, aby mohl jmění své rozšířit; z listin archivu místodržitelského se-
bral je také jakožto lichváře, neboť byl
likrát pro nekřesťanskou lichvu žalován a
trestán, slovem spatřujeme v něm muže,
jeho jednáním ošemetným nešťastný osud svůj
větší části sám zavini. Dověděl se o tom,
že také jeho poddaní připojili k nejbližšímu
a vzburčených sedláků, přísahal jim krutou
robotu a trojnásobnou robotu, až odboj pře-
stane. Ozbrojil čeleď svou na zámku Če-
chém, aby především pokladěn jeho hájila,
a již se dopouštěli vzburčení také loupení
v domcích a na stádlech panských, ničíce ho-
rářské dvory, špýchary, sýpky a sklepy, jak
i při každém podobném hnutí bývá. Když
četný dav sedláků také do Čestína přitáhl
útokem na zámek se chystal, čeleď barona
Freislebena ze strachu opustila pána svého, tak
že se správcem svým na zámku osamotněl.
Vzburčení vypálili vrata a rozproudili se po
země, kdež správce nemilosrdně ztýrali, barona
jenž na ně v zaslepené vášni své ránu
stole vypálil, cepy a obušky svými do smrti
ukli. Tak padla první oběť bouře selské, a
krvavou mrtvolou barona Freislebena, která
do dvora zameckého přivlečena, přísahali
vzburčení znova, že budou pevně k sobě
a práv svých mocí dobývati.

První tento úspěch dodal myslí všem ostat-
sedlákům v okolí a brzo byla největší část
Čestlavského vzburčena; povstalci přepa-
li zámky a dvory panské, všude spoustu
sebou nechávající a největších výstředností
dopouštějící. Zásoby vína a piva ve sklepech
zde a v pivovarech nalezené rozčilovaly lid
k novým výstupkům, tak že dle zprávy
erovy mnoho zámků a dvorů bylo vypáleno,
níci panští nemilosrdně ztýráni a z panství

vyhnáni, všude pak nesmírná škoda způsobena.
Při tom neopomíjeli povstalci na vše strany vy-
slati posly, aby se všude sedláci zbraně chá-
pali, neboť za krátko prý vtrhne do Čech voj-
sko uherské a přikvapí též celá armáda krále
francouzského, aby sedlákům českým pomohly
k vítězství; proti vojsku císařskému pak prý
vzburčení zachrání umění Pasovské, neboť
vzburčení sedláci Pasovští prý přinesou s sebou
tajný onen „černokněžnický kunšt“, který již
za třicetileté války všechny Pasovské činil ne-
ranitelnými proti kulím nepřátelským. Pověstem
tímto bylo všude věřeno, a tak vzplanul odboj
v nedlouhé době též v Chrudimsku a v Hra-
decku až vzhůru k Polici a k Broumovu, tak
že východní část Čech během měsíce března
v plném plameni stála a jednotlivé sbory po-
vstalecké do mnoha tisícův hlav čítaly. Leč i
v nejsevernější části země na Fridlandsku a na
Děčínsku a hlavně podél hranic Lužice a Saska
povstal německý lid selský touže dobou zbrojně
proti vrchnostem, jak o tom budeme později blíže
vyprávěti, a bylo se tudíž co obávati, že za ne-
dlouho vzplane bouře selská ve veškerém krá-
lovství Českém.

Teprve nyní seznána jest při císařském
dvore na Hradčanech velikost nebezpečí, jaké
hrozilo touto bouří vládě a dynastii. Císař svolal
tajnou radu svou, aby mu sdělila a vysvětlila
příčiny této všeobecné revoluce lidu selského,
a tu mu rádcové jeho vylíčili původ bouře po-
znovu jako následek návodu ze strany ochran-
ných měst a dále jako účinek cizího podněco-
vání, zejména francouzské a uherské agitace;
o tom, že sedláci sáhli ke zbraní pro utiskování
robotou a daněmi, bylo pomlčeno a tak pravé
příčiny vzburčení v jiné světlo postaveny.
Podařilo se to ministrům císařovým a zemským
úředníkům tím spíše, že bylo té doby v Praze
vypátráno spiknutí od mladého hraběte Zrin-
ského osnované, které k tomu čelilo, aby se
vzburčení sedláci zmocnili osoby panovnickovy,
když by se císař, jakž měl v úmyslu, vydal
s dvorem svým na zámek Pardubský. Císař upu-
stil ovšem ihned od chystané tehdejší cesty své
na Svatou horu u Příbrami, jakož i od výletu
svého do Pardubic a dal rozkaz, aby spiklenci
byli neprodleně jati. Tajný úkryt hraběte Zrin-
ského v Starém městě Pražském byl vypátrán
a mladý tento uherský kavalír uvržen do stát-
ního vězení v Bílé věži na hradě; současně
s ním bylo zatčeno několik spoluspiklenců jeho,
mezi kterými se nalézalo též několik šlechticů
českých a císařských důstojníků, jako šl. Hof-
kirchen, pan Kaplíř ze Sulevic, plukovník Jan

ze Stauffenberka a bratr jeho Oldřich, císařský setník, kdežto se synovcovi hraběte Nostice, nejv. kancléře českého, podařilo v čas uprchnouti. Zatčení spiklenci tito byli vsazeni nejdříve do vězení v radnici Nového města Pražského, načež je po zjištění viny jejich převezli do státního vězení na zámku Zbirovském.

Odhalením spiknutí tohoto, které čelilo přímo proti osobě císařově, byla již dokona objevena nebezpečnost bouře selské, a ustanoveno se na tom, aby bylo co nejrozhodněji proti povstalcům zakročeno. Generál jízdy kníže Piccolomini obdržel rozkaz, aby bez meškání vytrhl se dvěma jízdnými pluky proti hlavnímu ohnisku odboje, totiž do Čáslavska, a aby tam vojenskou mocí povstání za každou cenu potlačil. Zároveň byl dne 22. března vydán císařský mandát proti vzbouřeným sedlákům, jehož patero článků znělo v podstatě takto: 1) Kdokoli nějakou stížnost proti své vrchnosti má, nesmí se bezprostředně k císaři obracet, leč toliko k nejbližšímu úřadu krajskému; 2) kdyby přes to jednotliví poddaní neb obce selské vedly si u císaře stížnost, aniž by se byly dříve u krajského úřadu ohlásily, buďtež za to přísně potrestány; 3) poněvadž se poddaní ve svých sporech s vrchnostmi táhnou vždy ku starým privilegiím, zrušují se veškeré privileje, před „ohavnou rebellii“ roku 1618 udělené, a prohlašují se za neplatné; 4) všeliké srocování poddaných neb obcí selských budiž hned z počátku potlačeno; 5) znalcům práv a písma zakazuje se co nejprísněji, sestavovati poddaným písemné žaloby neb stížnosti proti jejich vrchnostem.

Mandát tento byl ihned rozeslán do všech krajů, aby byl od krajských a vrchnostenských úřadů ve všech městech a obcích prohlášen, a s generálem Piccolominim vysláni byli zároveň oba krajští hejtmané kraje Čáslavského, aby mandát vzbouřeným sedlákům ve známost uvedli a je ke složení zbraní i k rozjetí se vyzvali. Již u Českého Brodu a u Černého Kostelce srazilo se vojsko toto s menšími tlupy povstalců, které byly v otevřené krajině od jízdy císařské snadno rozehnány, ale krušnější práce nastávala v hornaté a lesnaté krajině za Janovicemi, kde tábořila nejsilnější četa sedláků v lesích jízde nedostupných. Zde vyslali tudíž krajští hejtmané vyjednavatele s vojenskou stráží do tábora sedláků, aby tito ustanovili své zástupce, kterým by mandát císařský přečten a další rozkazy sděleny byly. Deputace vzbouřenců vyslechla mandát, o němž ale ihned prohlásila, že nevyhovuje žádostem sedláků a že tedy nesloží dobro-

volně zbraní svých. Dán jim opis mandátu s podotknutím, že nesloží-li zbraň v době dvacet čtyř hodin, počne vojsko útokem hnáti na tábor jejich.

Leč ani tato výhrůžka nezastrašila povstalců, kteří příkrým mandátem císařským byli jen ještě více rozjitřeni. Od prvního do posledního přísahali všichni poznovu, že neustoupí a raději život nasadí, než by se dobrovolně opět k bývalé robotě vrátili. Bez meškání dělali v lesnaté krajině na všech stranách záseky, aby k nim jezdcí císařští neměli přístupu, a hotovili se k boji, jež kníže Piccolomini hned druhého dne zahájil. Dal totiž jezdcům s koní ssestati a takž vytáhli opěšalí vojáci několika proudy proti hlavní síle povstalců. Na pochodu tomto mohlo se sice jenom zvolna ku předu postupovati, ale přes to bylo lze výsledek boje tak nerovného předvídati. Sedláci byli střelnou zbraní jen nedostatečně opatřeni, ostatní pak, kteří byli ozbrojeni kosami, cepy neb obuškami, nesměli se již dokona v boj muže proti muži odvážiti. Hned prvního dne padlo střelbou vojáků třicet sedláků mrtvých a mnohem více bylo raněných a zajatých, ze kterýchžto posledních dal generál Piccolomini všechny ty, kteří byli chyceni se střelnou neb sečnou zbraní v rukou, bez milosti na nejbližších stromech pověsiti. Krvavá tato porážka a kruté strestání zajatých povstalců způsobily mezi sedláky největší zděšení, tak že se většina jich ještě téhož dne na vše strany rozprchla a ostatní sbory, uslyševše o katastrofě, jaká hlavní dav vzbouřenců u Čestína stihla, ustoupily na kvap do lesů a hornatých krajin, kam je jízda císařská nemohla pronásledovati. Kníže Piccolomini oznámil své vítězství nad povstalcí do Prahy, ale výpravu svou nemohl považovati za ukončenou, jelikož bylo ve východní části kraje Čáslavského a v Chrudimsku ještě několik tlup povstaleckých ve zbraní a mimo to zprávy docházely, že se také v krajině okolo měst Litomyšle a Poličky sedláci bouřiti počínají. Žádal tudíž o posilu vojska, které by mohlo povstalce do hor a lesů stíhati. Leč během zimních měsíců bylo několik pluků vojenských, které byly dosud obsádkou v Čechách ležely, z obavy před nálezou morovou do Slezska přeloženo, tak že domácí síly vojenské nikterak nestačily ku potlačení odboje tak rozsáhlého. Generál Piccolomini byl tudíž vázán na Čáslavsko, kde sedláci vzdor první porážce své posud ve zbraní stáli, tak že se nemohl odtud obrátiti do Hradecka a do Boleslavska, kde se na začátku dubna selský lid v nesčetných davech taktéž zbraní proti

vrchnostem chopil a na zámcích i ve dvorech panských strašné spouště páchal. Zejména v Boleslavsku, kde hlavní sbor povstalců čítal přes čtyři tisíce mužů, byl zámek hraběte Dauna vypálen, několik dvorů taktéž v popel obráceno a vůbec náramná škoda na majetku vrchnostenském způsobena. Úspěchy těmito byli vzbouřenci, proti kterým nemohlo býti dostatečné vojsko na rychlo vydáno, tak velice podníceni, že se chystali táhnouti na Prahu, a též ve středních Čechách způsobiti všeobecné vzbouření lidu selského. Zřízení jejich bylo již více vojenské, než tomu bylo u sedláků v Čáslavsku, neboť se mezi nimi nalezalo několik bývalých důstojníků vojenských, kteří dali na všech zámcích a ve městech především po zbrani střelné a po střelivu pátrati, aby bylo lze vojsku účinněji vzdorovati. Mnohé sbory měly i svou hudbu aneb aspoň bubenky a kudykoli táhly, všude lid selský třebas i násilím k rozmnožení řad svých donucovali.

Neočekávaná tato tíseň byla v Praze zvyšována ještě tím, že přestal veškerý dovoz potravin a jiných potřeb z venkova, neboť sedláci se obávali, že by je ve městě stihl týž osud, jako všechny deputace selské; mimo to strachoval se lid před morem, který se s teplým jarním počasím počínal ve městech Pražských vždy krutěji rozmáhati. Znepokojující pověsti o blížící se vzbouřenců a o jejich částečných vítězstvích nad vojsky císařskými opakovaly se v Praze den co den, veřejně se mluvilo již o tom, že král francouzský vyšle povstalcům válečnou pomoc do Čech, a od východu že jim přispějí povstalci uherští, s Turky již beztoho spojení. Šlechticové pak vysílali z venkova neustále do Prahy pro pomoc vojenskou před vzbouřenci, slibující každému vojákovi dukát měsíčního žoldu dávat.

V prvních dnech dubna svolal tudíž císař Leopold, který si dával zprávy o průběhu vzbouření i v čas pobožnosti své velikonoční do kostela Svatovítského přinášeti, novou poradu ministrů a generálů, v níž se mělo učiniti usnesení o prostředcích k potlačení bouře tak všeobecné a každým dnem se rozmáhající. Někteří rádcové císařovi byli ovšem toho názoru, aby se s povstálými sedláky mírně vyjednávalo, a především aby nesnesitelné břemeno roboty bylo poněkud uvolněno, ale většina rozhodla se pro rychlé vojenské zakročení, jinak že by se při dalším otálení mohla i cizina v domácí tento spor vmísiti. Jelikož se takového kroku snadno bylo od krále francouzského nadíti, naklonil se císař ke smýšlení většiny, i dán tudíž rozkaz, aby byly jízdné pluky hraběte Mercy-ho a mar-

kýza Grany ze Slezska rychle zpět do Čech povolány, a ty měly odboj od hranic zemských u Broumova počínaje potírat a pak hlouběji postupovati do Boleslavska, kam byl současně poslán z Prahy vojenský velitel zemský v Čechách generál hrabě Vilém Harant (bratřelec nešťastného onoho Kristofa Haranta z Polžic, který byl roku 1621 s jinými pány českými popraven) se svým plukem jízdeckým, aby se postavil v čelo spojených těchto tří pluků jízdných a touto mocí vojenskou odboj v severních Čechách potlačil.

Přes to však chtěl lidumilný Leopold I. pokusiti se o smírné upokojení lidu selského, než by se k násilí přikročilo, a proto kázal zatčené deputace sedláků z vězení Pražských opět na svobodu propustiti, a když mu jednoho dne na cestě do chrámu sv. Víta podali poddaní hraběte Šporka z panství Lysského písemnou žádost o zmírnění roboty, přijal ji — ač provázající jej kavalíři sedláky zahnatí chtěli — vlídně z rukou prosebníkův a slíbil, že dá stížnosti jejich vyšetřiti. Krajským hejtmanům, kteří měli vojsko na výpravách jeho proti vzbouřencům jakožto královští komisaři provázeti, bylo rozkázáno jiným mandátem, taktéž dne 22. března daným, zasazovati se všude dříve o to, aby sedláci byli přátelskou domluvou přivedeni k tomu, zbraň složiti a rozejíti se, při čemž jim mělo býti výslovně slíbeno, že jim bude potom v dosavadní těžké robotě uleveno. Avšak sedláci byli již příliš nedůvěřiví a ukazující ku přísnému mandátu prvnímu, posmívali se vyzváním král. komisařův, tak že tito skoro všude musili s nepořízenou ustoupiti a další práci vojenskému zakročení zůstaviti.

Generál Harant, jemuž byl k ruce dán generál Hýserle z Chodova, byl příliš zkušeným válečníkem, aby od diplomatického jednání s povstálci očekával utišení bouře; mimo to byl ode dávna znám pro svou násilnickou povahu a pro své nesčetné souboje, které mu zjednaly obecné jméno „duellatora“. Od muže takového mohlo se očekávati, že rebelii selskou mečem rozdrtí a původce její prachem a olovem neb provazem strestá. A Harant také očekávání to splnil. Aby mohl sedláky pronásledovati až do nejhlubších lesů a hor, rozkázal vrchnostem, aby mu postavily k dispozici všechny myslivce a hajné své, pak mušketýry a biřice i veškeru mužskou čeleď, a z těch pak utvořil letací sbory, jež měly vzbouřence do nejtajnějších úkrytův jejich stíhati. Totéž poručil generálu Piccolomini-mu v Čáslavsku a v Chrudimsku, kde se pomocné sbory tyto skutečně velmi dobře osvědčily a

vydatné služby při konečném potlačení vzpoury v oněch krajích konaly. Sám pak táhl Boleslavskem vstříc oběma jízdeckým plukům slezským, které od hranic Kladských do Čech vtrhnouše, potíraly odboj na Broumovsku, Policku, Náchodsku a Skalicku, načež se obrátily do Hradecka a Bydžovska, kde všady sbory povstalců přesilou svojí zatlačily a rozehnaly, načež se v Boleslavště spojily s vojskem generála Haranta, aby se s ním obrátily za týmže účelem také do německých krajů v severní části království.

Marný byl veškerý odpor lidu selského proti takovéto přemoci cvičeného vojska, které bylo při útocích svých podporováno také baterií lehkých děl; nic mu neprospívalo, že byl veden někdejšími důstojníky vojenskými a že se v řadách jeho nalezalo mnoho bývalých vojáků, kteří po třicetileté válce v Čechách a na Moravě tvořili loupeživé rotý tak zvaných Petrovských, a nyní se vesměs ke vzbouřeným sedlákům přidali, aby tím spíše mohli kořistiti: nedostatek střelné zbraně nepřipouštěl jim v pravidelný boj s řadovým vojskem se dávatí, a takž byli ubozí sedláci všade s krvavými hlavami rozháněni. Tolikéž marné byly jejich naděje na pomoc z ciziny, klamnými se osvědčily všechny sliby cizích agitátorů, pověstná „železná koruna“ kněžny Lihuše byla jen vymyšlenou báchorkou jako všechny ostatní pověsti o proroctví dávnověké věštkyne oné, kterými se byl dal lehkověrný lid český svesti. Po krátkých krvavých potyčkách s vojskem, proti jehož zbraním i kázni nemohli ničeho vyříditi, prchali sedláci na všech stranách před nepřitelem, jenž se zajatými dle obyčeje onoho času co nejukrutněji nakládal. Všichni chycení vůdcové povstalců, mezi nimiž též jeden jatý bývalý císařský důstojník reformovaného vyznání, byli bez milosti zvěšeni, stínáni neb i čtvrceni, a ostatní na smrt zděšení povstalci odhazovali nedostatečnou zbraň svoji zase tak rychle od sebe, jako se jí byli proti vrchnostem svým chopili.

S týmže úspěchem jako generál Harant v Boleslavště počínal si nyní též generál Piccolomini v Čáslavsku a v Chrudimsku, kde byly v polovici dubna již všady sbory povstalců rozprášeny, načež se hnul dále k Litomyšli, kde se byl veliký dav sedláků srotil. Urbár panství Litomyšlského a právní Manuál města Litomyše vypravují o průběhu povstání tamního, že se lid selský pozdvihl nejdříve ve vsi Újezdě a pak táhl od dědiny k dědině, všude sedláky k účastenství v odboji nutě, tak že jich za krátko bylo do tří tisíc pohromadě. Dne 23. dubna vrhli se na panský dvůr v Litrbachu, jenž byl

vypálen, a vyhrožovali týmže osudem všem ostatním dvorům a ovčínům vrchnostenským. Nalezalo se mezi nimi také mnoho vysloužilých vojáků s ručnicemi, kdežto chasa selská byla ozbrojena vidlemi, oštěpy, cepy a kosami. Dne 24. dubna položili se vzbouřenci táborem u vsi Osíka nedaleko Litomyše, odkud poslali měšťanům vyzvání, aby se s nimi spojili, jinak že město vypálí. Litomyšlští však zavřeli brány města a hotovili se k odporu proti vzbouřencům, kdyby chtěli skutečně na město udeřiti. Druhého dne z rána vydal se vrchní hejtman panství Litomyšlského neohroženě mezi povstalce, a ač jeden po něm, ovšem neškodně, vystřelil, vyzýval je tak důtklivými slovy k poslušnosti a vyličil jim truchlé následky vzpoury jejich, že většina sedláků ještě téhož dne domů se vrátila, zvláště když jim hejtman slíbil, že jim bude v robotě uleveno. Ostatní pak se ze strachu před blížícím se vojskem generála Piccolominiho bez vystřelení rozprchli, tak že generál mohl táhnouti dále k Poličce, kde se byli poddaní věnného města tohoto a sedláci z okolních panství hraběte Černína, hraběte Trauttmansdorffa a jiných taktéž pozdvihi. Král. podkomoří věnných měst hrabě Vratislav z Mitrovic vyslal hned na první zprávu o tom hofrychtěře ryt. Taufera do Poličky, který si dal od vyslancův selských stížnosti jejich přednesti, ale přikře je odmítl a poddané k poslušnosti a věrnosti vyzval, jinak že vojsko proti nim co nejpřísněji zakročí. Zastrášení tím sedláci ustoupili, a když generál Piccolomini též do této krajiny zbrojně přitáhl, neodvážil se již nikdo více k marnému odporu a bouře selská vzala i v této nejvýchodnější části země české za své, aniž by zde bylo ke krveprolití došlo.

Takž mohli generálové Harant a Piccolomini již ke konci dubna oznámiti císaři do Prahy, že vzbouření selské ve východních a v severovýchodních Čechách jest již úplně potlačeno a že může v krajích těch chystaná Nemesis na všech účastnících odboje práci svou počítí. Zbývalo jenom ještě potlačit povstání v německých krajích severních a západních Čech, kde se přes všechny smutné zprávy o nezdaru povstání českých sedláků poddaný lid skoro na všech panstvích proti vrchnostem pozdvihoval, neboť docházely zprávy, že se bouří sedláci též v Rakousích, na Moravě a ve Slezsku, důvěřující v brzkou pomoc z ciziny, tak že prý nelze mluvit o úplném potlačení vzpoury selské, byť i sedláci čeští byli na ten čas přesile vojska podlehlí.

Povstání selské v krajích německých.

V německých pohraničních krajích na severu Čech bylo hnutí v lidu selském propuklo již v první polovici ledna, ač i tam se zpočátku obmezovalo na společné úrady poddaných o vyslání posílů do Prahy ke dvoru císařskému, kteří by u panovníka neb u vrchností za ulevení přílišných robot dosavadních žádali. Teprva když by žádosti tyto bez výsledku zůstávaly, mělo se k násilí přikročiti, právě jako to v krajích českých v té věci průběh svůj mělo.

První zpráva o takovémto jednání stran vyslání posílů do Prahy týče se někdejšího sídla Markvarticův českých v severní části kraje Boleslavského, panství Lemberského, kde se již o svátku Tří králů sešli od tajných agentů podnícení sedláci, aby především deputaci se stížným spisem do Prahy vyslali. Shromáždění toto bylo konáno ve vsi Markvarticích na statku Michala Krieschla, jehož syn byl ve spojení s těmito jednately, jakož i s některými vysloužilými vojny a hlavní slovo mezi selským lidem na panství Lemberském vedl. Ten také sepsal ve shromáždění onom stížný spis, s nímž se druhého dne na to šest zvolených zástupcův lidu selského do Prahy vydalo. Panství Lemberské patřilo tehdaž Kristofu Rudolfovi hraběti Bredovi, potomku nizozemského důstojníka, který byl roku 1620 s vojskem bavorským do Čech přišel a zde pak na barona povýšen a statky nadán byl; syn jeho Kristof Rudolf, roku 1674 ve stav hraběcí povýšený, byl pověstným po veškerých Čechách pro své utiskování poddaných, a takž není divu, že si též úřadnictvo jeho tyransky počínalo. Jakmile se tudíž správce panství Lemberského Kristof Wiesler dověděl, co se o Třech králích v Markvarticích událo, poslal ihned bírice své, aby oba původce shluku onoho, totiž syna Krieschlova a jistého Michala Teichgräbera, taktéž z Markvartic, jali a svázané na zámek Lemberský přivedli. Když ale onen ještě v čas prchl, dal správce otce jeho Michala Krieschla jíti a karabáčem zmrskati. Tu se však dostavil dne 13. ledna stíhaný Teichgräber na zámek před správce, jen že nepřišel sám, nébrž v čele 60 sedláků, kteří hluchně žádali za propuštění Krieschla. Správce však se obklopil ostatními úředníky, mušketýry a myslivci, kteří sedláky násilím ze zámku vypudili. Tu již bylo zjevno, že se po dobrém mnoho nepořídí, a takž bylo ještě téže noci ve všech okolních vesnicích na poplach zvoněno. Druhého jitra objevila se před zámkem Lemberským silná četa sedláků, která však brzy zase odtáhla,

když byl správce veškerou čeleď zámeckou kázal střelnou zbraní ozbrojiti, ano i dvě děla vytáhnouti, z nichž pak bylo na postrach sedláků několik ran na slepo vypáleno. Sedláci ustoupili sice, ale srocovali se dále, odpírajíce všeliké konání robot, tak že se za krátko bouřlivé toto hnutí rozšířilo též na sousední panství Fridlandské, Jablonské a Liberecké. Všecka poslušnost byla vrchnostem vypovězena a všeobecné rozčilení vzrostlo, když došla zpráva, že hrabě Breda dal v Praze vyslance selské jíti a do žaláře ve Staroměstské radnici Pražské uvrhnouti, aby se nemohli k císaři dostat.

Zemští úředníci na Hradčanech, kteří tomuto prvnímu projevu nespokojenosti ve stavu selském na ten čas ještě velké váhy nepřikládali, vyslali hejtmana Boleslavského kraje Theodora Hartmanna z Klarsteina na jeviště odboje, aby příčiny téhož osobně vyšetřil. V městě Vartemberku povolal krajský hejtman náčelníky sedláků k sobě a výmluvnosti jeho se podařilo, že slíbili dalšího násilí se zdržeti a vyčkati, až by císař rozhodl o novém stížném spisu jejich. Spis tento, jenž byl dne 31. ledna krajskému hejtmanovi odevzdán, obsahoval deset článků, jež jsou pro vylíčení tehdejších poměrů poddanských tak charakteristické, že nebude od místa položiti je tu v plném znění. Byly to žaloby tyto: 1) Poddaní panství Lemberského musili r. 1679 odvesti daň třicaterou a na rok 1680 jest jim již opět daň dvanáctěrá uložena. 2) Netoliko že z rodiny každého poddaného musil jedno dítě dáno býti ve službu vrchnostenskou, nébrž musil se též z ostatních dětí, které buď doma neb jinde slouží, poplatek odváděti. 3) Poddaní musil od vrchnosti v postni čas kupovati ovoce, maso, ryby, telata a sýr za ceny příliš vysoké, tak že pak při prodeji věcí těch mnoho trafil. 4) Druhdy předli poddaní vrchnosti ročně po třech členicích, ode dvou let byli nuceni přisti po patnácti, k čemuž mnohdy ani potřebného lnu nedostávají; také musil každý poddaný vrchnosti krmiti husu a odváděti s ní peří čtyřikrát do roka; pojde-li husa, musil za ni dáti jinou. 5) Mimo ustanovené dni robotní musil sedlák o jeden den v týdnu déle pracovati a bylo-li práce méně, musil za každý robotní den, kdy nebylo pracováno, vrchnosti jeden zlatý rýnský odvesti. 6) Musil nyní poddaní na zámcích a ve dvorech hlídati a rozličná poselství konati, vše zdarma. 7) Po dvanáct let musili svázeti stavivo na stavby vrchnostenské bez všeliké náhrady. 8) Při křtech a při svatbách musejí se poddaní v panských hospodách stravovati a hodné popíjeti, aby se co nejvíce

piva vypilo. 9) Poddaní nezvědí nikdy, proč a komu daně platí, a když vloni císařská komise zde přehlížela, zakázal hrabě poddaným říkati, že nějakých daní vrchnosti odvádějí. 10) Děvčatům a ženám dává vrchnost dlouhé jejich vlasy stříhati, začez se jim jen několik krejcarů hodí.

Krajský hejtman přijal stížnost tuto z rukou sedláků a ač byl hraběti Bredovi do Prahy důvěrně psal, aby zatčené posly opět na svobodu propustil, přec nedocílil toho, aby sedláci opět roboty své konali, nébrž i po návratu poslů stáli na tom, že musejí míti dříve odpověď císařovu na stížný spis svůj. Císař, když mu věc tato byla přednesena, kázal dne 14. února, aby se krajský hejtman poznovu na odbojná panství vydal a obě strany vyslechl, což se také dne 16. března na zámku Lemberském dalo. Zde vylíčil správce Wiesler, jak bylo lze očekávati, stav věcí úplně v neprospěch sedláků, což tyto tak rozlítlo, že krajskému hejtmanovi do očí vyčítali, že ani od něho žádné spravedlnosti více neočekávají, anť prý vrána vráně oči nevyklove; učitele Finkeho z obce Ringelsheimu, který je chlácholil, chtěli pak dokonce před komisí stlouci. S nepořízenou musil hejtman odjet do Prahy, kde dne 27. března zprávu svou podal, což mělo za následek, že na Lembersko, Fridlandsko a Vartembersko byly vyslány čtyři setniny císařského vojska, které náčelníky odbojných sedláků schytalo a uprchlíky až přes hranice stíhalo. Zajatí byli uvrženi do žalářů na zámku Fridlandě, kdež měli trest za odboj svůj očekávati.

První tento bouřlivý projev v severní části kraje Boleslavského skončil tudíž na ten čas nekrvavě, ale sedláci na jiných stranách země poznali, že se v dobrotě a pokojným vyjednáváním ničeho na vrchnostech nedobude. Mínění toto se utvrdilo, když také všickni jiní poslové selští byli v Praze ve vazbu vzati. Nečekalo se tudíž na ostatních panstvích v Boleslavsku a v Litoměřicku na výsledek jednání s Lemberskými a s Fridlandskými, nébrž hned na první zprávu o pozdvížení českých sedláků v Čáslavsku dala se sročená selského lidu též na panství České Kamenice, kde úředníci stále nepřítomnosti držitele hraběte Václava Norberta Kinského ze Vchynic zneužívali k utiskování poddaných, pak na panství Hanšpachu, jež patřilo hraběti Janu Jáchymovi Slavatovi, konečně pak na statech biskupství Litoměřického, jehož poddaní ode dávna vedli s vrchností svou neustálé spory. Na všech těchto místech nabývala bouře selská za příkladem odbojníků v Čáslavsku již

mnohem hrozivějších rozměrů, anoť rozčilení v lidu každým dnem rostlo a tajní podněcovatelé již přímo sedláky k činnému odboji popouzeli, mámuice je zprávami o domnělých vítězstvích českých sedláků nad vojskem císařským.

O vzniku a průběhu bouře na Kamenicku sděluje zmíněná již kronika Kreibichova, rodáka Kamenického, prostým svým způsobem takto: „V druhou neb třetí neděli poštní ráno přišli sem dva sedláci z Gersdorfu, kteří našim sedlákům vyprávěli, kterak sedláci v celé zemi povstali, chtějíce u císaře hledati pomoc proti vrchnostem. Odpoledne shlukovali se již naši sedláci po zahradách a uradivše se posílali pro ostatní sedláky a chalupníky jakož i pro učitele, jež všechny aby třeba násilím přivedli. Hodinu před západem slunce bylo již na půldruhého sta sedláků pohromadě, ozbrojených tyčkami, podávkami neb kosaми, ale i šavlemi a muškety. Také Šeltenští a Parchenští musili všickni ve zbroji přijíti. Řehoř Martin pak přinesl žerd, půl čtvrtá lokte dlouhou, kterou do země vrazili, a k té pak musil každý na místě praporu přisahati. Učitel nechtěl přijíti, nýbrž hleděl je k rozejití přemluviti, začez by se mu však bylo výprasku dostalo. Pak táhli všickni do Horního Prýsku, kde přes noc zůstali; ráno se brali do Dolního Prýsku a do Horní Kamenice, odkud všade sedláky s sebou brali, což se i v ostatních vesuicích dělo, neboť kdo nechtěl s druhými jíti, byl k tomu násilím donucen. Také rychtáři z celého panství musili jíti se sedláky, ti ale měli v táboře, kol žerdě rozbitém, svůj zvláštní kvartýr. V táboře tom jsou leželi po tři neděle. Na to přijel rytmistr se škadronou kyrysníků a položil se v zahradách proti táboru, koně však byli ze strachu dnem nocí osedláni, neb sedláci stáli pevně v ohrazení svém. Tu přijel rytmistr s trubačem a s furýrem i se správcem panství panem Kristianem Theiglem před tábor a furýr předčítal patenty, aby se sedláci zase do svých příbytků vrátili a vrchnostem poznovu poslušnost slíbili, načež prý se jim na stížnosti jejich zadostučinění dostane. Ale sedláci tomu nedůvěřovali, neboť se byli mezitím dověděli, že se s poraženými povstalci v Čáslavsku co nejukrutněji jednalo, a také na sousedním Děčínsku že byli vzbouření sedláci násilně od vojska přepadeni a rozehnáni. Na nás si netroufali udeřiti, neboť jsme byli na výhodném místě na výšině u lesa. K vyslechnutí těch patentů bylo vysláno z tábora několik mužů a tu zvolal Krištof Piltz, že dá-li v Praze v císařské kanceláři půl tolaru, dostane také takové listy. (Za to slovo měl později oběšen

býti, a byli by ho také oběsili, kdyby se nebyl syn jeho nabídnul, že chce za něho umřít. Teprve na to dostal milost, když už na žebříku pod šibenicí stál.) Když takto viděli, že čtením patentů ničeho nevyřídili a také násilím ničeho nevyřídí, poněvadž jsme byli příliš silni, vrátili se zpět do města a odtáhli pak k České Lípě. Tam u Dolní Libchavy na pahorku stáli taktéž vzbouření sedláci, jež vojsko přepadlo a několik jich zastřelilo a mnoho jiných zranilo, což vojáci také na panství Nových Zámkách s povstálými sedláky učinili. Teď bylo po kuráži a také my jsme se domů vrátili. Za týden na to přijel generál Harant s hrabětem Kinským a se svým plukem, načež nastalo věšení a sedláci musili hraběti poznovu holdovati a vojáci byli rozloženi po vsích. Těm musili sedláci opatřit, co hrdlo ráčilo, nejlepšího masa, vína a piva, a když odjízděli, musili jim ještě peněz dáti.“

Mnohem bouřlivěji šlo to v Hanšpachu, kde zámecký hejtman Eliáš Schwarz ze Schwarzenfeldu svolal nejdříve veškeré rychtáře z panství, aby je varoval před účastenstvím v bouři selské, která na sousedních panstvích zuřila, nébrž aby vrchnosti věrni zůstali. Napominání toto však zůstalo bez výsledku, neboť již druhého dne na to v neděli sedláci se shlukli v Mikulášovicích a v Zeidleru a rozhodli se v poradě své pod vůdcovstvím Hanuše Engelmanna pro činný odboj, rychtáře pak, jenž je od toho odvrátiti hleděl, strýznili. Z ostatních vesnic přidružili se sedláci i s rychtáři též k povstalcům, jen Hilgersdorfští se tomu vzpírali, začož jim byla okna vytlučena a kamna rozbity, a takž jsou násilně k účastenství ve vzpouře přinuceni. Dne 3. dubna připojili se též Lobendavští a Röhrsdorfští ku povstalcům, již pak táhli společně na Hanšpach. Večer dala se velmi bouřlivá porada o dalším výboji, načež se musili všickni společnou přísahou zavázati k jednání společnému; přinesena žerď, na kterou Melichar Frenzel z Mikulášovic kříž zavěsil a do země ji zarazil. Sedláci, dle obcí seřazení, přistupovali jednotlivě k žerdi a dotknuvše se jí prsty, skládali v ruce Mikulášovického rychtáře Jiřího Rösslera přísahu, již Jiří Menzel složil a která takto zněla: „Přisahám Bohu a této žerdi, že chci při obci a veškeré zemi živ nebo mrtev státi, nechť přijde dobré nebo zlé!“ Pro vrchního rychtáře z Einsiedlu, který se zdráhal ku povstalcům se připojiti, došla si v noci tlupa sto mužů a musil též druhého dne taktéž přísahu k žerdi složiti.

Vzbouřenci rozložili se v několika táborech v Hanšpachu a v okolních vsích, nikdo nepo-

mýšlel na polní práce a kdo se odvážil na pole jíti, byl zahnán; zle se vedlo pauským zřízením a zejména biřicům, jimž bylo na potkání všude smrti vyhrožováno. Konečně bylo usneseno, že se pošle do Prahy stížný spis a sebráno posílům na výlohy 60 tolarů. Spis byl dne 4. a 5. dubna sestaven a jelikož jej měl také zámecký hejtman podepsati, táhl veškerý dav znovu na Hanšpach, kde však Schwarzenfeld podpis svůj i vydání gruntovních knih pod všelikými vytáčkami odepřel. Povstalci, do 1500 mužův čítající, hrozili, že na zámek útokem poženou a jej vypálí, zůstalo však jen při hrozbách; v Hanšpachu setrvali jen rychtáři, kdežto sedláci se vrátili do táborů svých. Dne 7. dubna došel na Hanšpach císařský mandát, v němž se vyslovovala nejvyšší nelibost nad vzbouřením a sedláci se svými stížnostmi na krajské hejtmany jsou odkazováni. Když mandát tento v známost lidu vešel, způsobil velkou nespokojenost, která ještě vzrostla, když došla z Prahy zpráva, že poslové byli od hraběte Slavaty velmi nemilostivě přijati, ano jim i žalářem vyhrožováno; dva z poslů byli skutečně v Praze zadrženi a druhí dva jen pod tou výminkou propuštěni, že budou doma k utišení bouře působiti. Poslové tito, kteří byli v Praze sezнали, jak krutý osud připravuje vojenská moc všem vzbouřeným krajům, vrátili se plni strachu do Hanšpachu a líčení jejich se podařilo, povstálé sedláky přiměti k tomu, že zbraně vydali a vrchnosti zase poslušnost slíbili. Jen Mikulášovští se zdráhali, a takž přivolal na ně Schwarzenfeld vojsko, které se v Mikulášovicích kvartýrem položilo a nejvzdornější sedláky ve vazbu vzalo, až by vyšetřující královští komisaři přišli a trest pro vzpouru jejich nad nimi vynesli.

Menších rozměrů nabylo povstání na statcích biskupství Litoměřického, které se událo tolikéž v posledních dnech měsíce března. Nejdříve se srotili sedláci na statku Týnci, k nimž se přidali Pokratičtí, načež celý dav táhl k Lovosicům, aby prý lidi na tamním výročním trhu přepadl; na něco podobného však sedláci nepomýšleli, nébrž chtěli jen sedláky v Keblicích, v Píšťanech a v Prosmíku, kteří se nechtěli připojiti ke vzpouře, násilím k tomu přinutiti. Když se jim to nepodařilo, táhli na Stolinky, kde biskupský správce Adam Rodovský v ruce jejich upadl a ve vazbě své, v níž jej vzbouřenci velmi přísně střežili, tak velice trýzněn byl, že by to byl málem smrtí zaplatil. Když ale ke konci dubna přitáhlo vojsko do Litoměřic, byl i v této krajině učiněn bouři konec, ježto hlavní původcové odboje v zajetí

upadli. Trest jejich byl poměrně lehčí než na jiných stranách, poněvadž si vzbouření sedláci krajiny té, jak městské knihy Litoměřické svědčí, mnohem mírněji počínali a žádných násilností proti vrchnostem se nedopouštěli.

Hůře se vedlo odbojníkům na Děčínsku, kde přece byl držitel panství hrabě Maxmilian Thun sedlákům slíbil, že jim povolí všeho, čeho si sedláci na jiných panstvích dobudou. Pouhým slibem tím však nebyli spokojeni sedláci na pravém břehu Labe, kteří měli příklad na povstalcích ve východních krajích sousedních, a tudíž také zbraně se chopili, nutíce ostatní dědiny násilně k účastenství v odboji. V obci Nabochadech přísahali si dne 1. dubna všickni, že se nechtě opustiti, pokud jim nebudou vrácena všechna práva, jakých užívali přede dvěma stoletími. Poněvadž hrabě Thun byl se mezi tím do Prahy uchýlil, vyslali k němu poselství s písemnou stížností, na kterou dána odpověď taková, že krajský hejtman Litoměřický hrabě Albrecht z Kolovrat vyslal na Děčínsko kornetu jezdců a sám pak s druhou přitáhl do Jilového, kde dav povstalců přepaden jest a mnozí z nich od jezdců krutě posekáni. Sedláci se rozprchli na vše strany a mnoho původců odboje pak vzato ve vyšetřovací vazbu, aby za přečiny své byli pokutováni, jakmile by král. komisaři vinu jejich zjistili.

Také strýc Děčínského majorátního pána Maxmiliana Thuna, hrabě Michael Oswald Thun, jenž byl tehdáž držitelem panství Klášterského, zakusil této bouře selské; ano právě na tohoto velmože stěžovali sobě poddaní jeho nejvíce, že opuštěné statky rustikální mění ve statky dominikální, aby z nich žádných daní neodváděl a přec užitek bral, tak že potom na sedláky každým rokem větší daně připadaly. O svátcích velkonočních se tudíž sedláci z celého panství Klášterského za příkladem soudruhů svých ve východních a v severních Čechách srotili pod vůdcovstvím rychtáře Tobiáše Fiedlera z obce Verneřovic a mlynáře Jiřího Schöffla z obce Pürsteinu a vypověděvše veškerou práci robotní, vyházely všechny mezníky z bývalých pozemků rustikálních, které byly na panské proměněny; dopouštějce se i jiných scestností, hrozili udeřiti též na zámek v Klášterci, tak že odtamtud hrabě Michal Oswald Thun se všemi úředníky až na hranice zemské uprchnouti musil. Odtud žádal krajského hejtmána Žateckého o přispění vojenské proti vzbouřeným sedlákům, kteří byli mezi tím rychtáře Fiedlera a mlynáře Schöffla se stížným spisem, od tohoto posledního sestaveným, do Prahy vy-

slali. Ale než se poslové domů vrátili, objevila se ze Žatce na Kláštersku setnina vojska, která za krátko odboj tamní utlumila a povstalce na všechny strany rozprášila. Nelépe vedlo se povstálým sedlákům na Kadaňsku, kteří se pod vůdcovstvím jakéhosi Kreutzera v počtu asi tisíc hlav srotili a ozbrojeni do města Maštova táhli, kde tehdáž krajský hejtman Jan ryt. Goltz meškal. Týž domlouval jim marně, aby se opět v pokoji rozešli, jinak že mocí vojenskou stíhání budou; sedláci počínali si vždy hrozivěji a když i okolní zámky a dvory panské vybjeti počali, povoláno proti nim několik setnin vojska generála Haranta, které je s krvavými hlavami rozehnal a jaté náčelníky jejich — vyjma Kreutzera, jemuž se podařilo v čas uprchnouti přes hranice — do vazby v Kadani odvedlo. aby tam očekávali trest svůj.

Podobný konec vzalo povstání na panství kláštera Teplského, jehož poddaní vyslali dne 5. dubna ku správci Wilfertovi s vyzváním, aby jim byla dávná jejich práva navracena, jinak že si jich dobudou násilím. Jelikož jim byla dána odpověď odkládavá, vyslani do všech obcí poslové, aby se veškerí sedláci dne 8. dubna ke klášteru dostavili. V ustanovený den objevila se v Teplé tlupa víc než tři set povstalců všelijak ozbrojených, kteří s velikým hlukem prohlašovali, že nebudou klášteru konati žádných robot více, a také jich nikdo z poddaných skutečně nekonal. Marné bylo napomínání správce a opata P. Fridricha Uhla, sedláci počínali si vždy výstředněji, srocovali se v davech vždy četnějších a dali si sestaviti stížný spis, jenž měl císaři v Praze odevzdán býti. Když se ale poslové z Prahy s nepořízenou vrátili a vyprávěli, kterak na jiných panstvích povstali sedláci přísně jsou trestáni a také na Teplsko že již vojsko táhne, ztratili sedláci chuť k dalším výtržnostem, a když se dne 4. května objevili v Teplé také král. komisaři se dvěma kornetami jízdního pluku Harrachova a se dvěma děly, složili vzbouřenci hned na první vyzvání své zbraně k nohoun komisařů a slibivše věrnost i poslušnost císaři a vrchnosti, vrátili se opět k robotám svým; původcové vzpoury byli ku prosbě opatově pouze vazbou trestáni a ostatní na milost vzati.

Ještě dříve než Klášterští a Teplští pozdvihli se sedláci v okolí Karlových Var, kde se v čelo jejich postavili rychtář Schmolz z Drachovic a sedlák Hein z obce Fischernu. Ti dali po všech dědinách sedláky svolati bubnováním na škopky a pak s nimi táhli do Karlových Var, ozbrojeni jsouce cepy, podávkami, kosami a po-

dobnou zbraní. Purkmistr a městský písař vyšli jim vstříc před město, napomínajíce jich, aby upustili od svého odboje. činili jim mnohé sliby, jmenovitě že se jim práv jejich dostane. „Nevěřte jim!“ volal náčelník Schmolz ke svým soudruhům; „je to všechno lež, co nám namluvíte chtěji!“ Strhl se veliký povyk a vzbouřenci chtěli násilně do města vraziti, když ale ozbrojený sbor střelecký proti nim vytáhl, obrátili se zase nazpět, setkali se však s vojskem, které po utlumení bouře na Kláštersku rychle ke Karlovým Varům spěchalo. Sedláci byli též zde hned při prvním útoku rozptýleni a náčelníci jejich do Neydeku do vazby odvedeni.

Také na sousedním panství Kynžvartském, jež bylo v držení barona Filipa Metternicha, pověstného utiskovatele měšťanů Kynžvartských i sedláků na panství onom, shlukl se vesnický lid v druhé polovici dubna a vyslal rychtáře do Kynžvartu, aby se s měšťany dohodl o vyslání společné deputace do Prahy; purkmistr Adam Rasp, boje se zámeckého hejtmána Steinhausera, zdráhal se z počátku vyzvání sedláků vyhověti, když ale též měšťané Žandovští vyslali za týmže účelem pět zástupců svých do Kynžvartu, přidružil se též on k deputaci, která se vydala do Prahy se stížným spisem, dvanáct článků obsahujícím, v němž si trpce na to naříkali, kterak vrchnost Kynžvartská měšťany i sedláky neustálým utiskováním a vydíráním až na žebráckou hůl přivádí. Ale již v několika dnech vrátili se vyslání z Prahy s nepořízenou zpět, což rozlítlo sedláky tak velice, že se rozhodli k dalšímu činnému odporu. Ve spojení s poddanými z panství Planského a Kocovského shromáždili se dne 5. května na vrchu Bohuší nedaleko Plané, odkud vyslali posly do Kynžvartu s vyzváním, aby se lid tamní zbrojně k nim přidružil, jinak že sami do města vpadnou a páliť budou. Zámecký hejtman Steinhauser zakázal však Kynžvartským z města odcházeti, naopak vydal jim ze zámecké zbrojnice střelnou zbraň, aby pomáhali hájiti zámku. Sám se pak vydal se dvěma služebníky do Plané, aby seznal, jak se tam věci vlastně mají. Ale již za dvě hodiny odeslal sluhu nazpět s rozkazem, aby se Kynžvartští jen pokojně ke spánku uložili, neboť prý už nehrozí žádného nebezpečí; zbraně však že přece pohodově držeti mají. Druhého dne pak rozdál měšťanům a sedlákům, kteří byli doma zůstali, další zbraň a náboje, čehož ale nebylo třeba, neboť povstalci na vrchu Bohuší tábořící uslyševše, kterak vojsko císařské na panství Bezdrůžickém mezi vzbouřenými sedláky krvavou lázeň způsobilo, rozprchli se ze

strachu na vše strany a bylo po bouři selské v krajině této.

Zmíněné panství Bezdrůžické bylo tehdy v držení hraběte Křištofa Heissensteina, jehožto úředníci byli rozkřičeni jakožto dříví lidu poddaného, pročež se především proti nim obrátil hněv povstaleho lidu selského, který se na zámek Bezdrůžický vrhnul a krutě v něm řádl. Povstalci odmítali všeliké narovnání s vrchností a rozhodli se vzdorovati i vojsku, které bylo proti jejich táboru na Ovčím vrchu u vsi Čeliva z Plzně vysláno. Poněvadž zde bylo sedláků na mnoho set shromážděno a většina z nich zbraní střelnou opatřena byla, dáno vojsku s sebou též dvě děl, aby vzdor jejich byl tím účinněji zlomen. Když se vojsko k opevněnému postavení vzbouřenců přiblížilo, vyzvání jsou titěz od hejtmána krajského, aby zbraň složili a pokojně se rozešli, což ale sedláci, spoléhajíce se na sílu svoji, vzdorně odmítli. Vypáleno tudíž z obou děl několik ran mezi vrcholky stromů nad táborem, ale sedláci nedali se tím zastrašiti, nébrž počali tolikéž z pušek svých do vojska stříleti. To popudilo vojáky, kteří už dříve byli na několika stranách k potlačení odboje selského komandováni a drobnou touto válkou již velice utrnáčení, v té míře proti směly povstalcům, že na ně ze dvou stran útokem hnali a strašné krveprolití mezi nimi způsobili. Dvacet mrtvých sedláků zůstalo na bojišti a množství jiných těžce zraněno, ostatní pak na vše strany rozprášení. Hrabě Heissenstein, který byl z Prahy na pauství své přikvapil, osvědčil se milosrdným ku svedeným poddaným svým a dal raněné dopraviti do zámku svého, kdež se jim všeliké pomoci dostalo. Pět z nich však podlehl svým ranám (v době od 8. do 17. května), jak to dosvědčuje matrika obce Čelivské, dokládajíc, že jeden z těchto padlých, sedlák Hanuš Muck ze vsi Zhorce, byl se zpívaným rekviem pohřben. Hraběnka Marie Heissensteinová cítila s osudem těchto padlých poddaných soustrast tak velikou, že dala na Ovčím vrchu vystavěti kapli, zasvěcenou smrtelné úzkosti Ježíše Krista na hoře Olivetské, v níž nadala několik mší ročně za duše padlých v tomto odboji sedláků.

Krvavá tato srážka s povstalci na Bezdrůžicku, která byla nejkrutější ze všech, jež se za vzbouření selského v německých krajinách Čech udála, podlomila chystaný další odboj poddaných na Tachovsku i Chotěšovsku a vůbec v celých severozápadních Čechách, tak že tam v první polovici května povstalecké hnutí bylo již úplně utlumené. V ostatních krajích Pošů-

mavských a dále v jižních Čechách nebyl po celou dobu selských bouří roku 1680 pokoj porušen, pouze v nejjihnějším cípu země české na panství Novohradském vzbourili se sedláci z několika vesnic pod vůdcovstvím sedláka Jánla ze vsi Lhoty (Wadetschlag) proti vrchnosti své hraběti Ferdinandu Buquoi-ovi, k čemuž byli pobádáni příkladem vzbourěných sedláků v sousedním biskupství Pasovském. Avšak i tam bylo hnutí toto za krátko potlačeno, aniž by bylo došlo ke spojení s povstanci Pasovskými, které bylo dle plánu spiklenců Pražských hned od počátku bouře obmyšleno, aby též jižní kraje království Českého byly v povstání selské zapleteny.

V okruhu české národuosti na západní straně země srotili se poddaní pouze na panství Plasském, které bylo v držení řádu cisterciackého; zde byl hlavním původcem odboje rychtář Radim ze vsi Dřevce, který lid na celém panství klášterním do zbraně svolával a vůbec k nejčinnějším agitátorům v té krajině patřil. Významná byla jeho řeč, kterou měl k ostatním rychtářům, neboť odvolával se v ní výslovně k tomu, kterak prý král francouzský poslal již do Čech plné vozy zbraně a prachu střelného, a že za krátko vtrhne sem do země pomocné vojsko francouzské, aby český lid selský z poroby jeho vysvobodilo a staré království České obnovilo. Zpráva tato, od jednoho z rychtářů zapsaná, poukazuje zřejmě k tomu, ze které strany bylo všeobecné povstání lidu selského v Čechách osnováno. Avšak i na Plassku byla takto vyvolaná vzpoura sedláků od vojska potlačena a hlavní vinníci ve vazbu vzati a do žalářů v Žateci a v Rakovníku odvedeni, aby tam trest svůj očekávali.

Z tohoto průběhu odboje selského v německých krajinách země české jde na jevo, že vzbourění tamního lidu nemělo žádné jednotné organizace, neboť sedláci povstávali na jednotlivých panstvích ponejvíce neodvisle jedni od druhých, jak právě byli doslechli, že se lid v českých krajinách již proti vrchnostem svým vzbouril, neb vypuklo-li povstání také na sousedních panstvích s obyvatelstvem německým. Poněvadž pak byly pohorské krajiny Rudohorské a Smrčinské téhdáž méně zalidněny než střední kraje české, a vůbec selský lid německý byl od jakživa váhavější než český, nesúčastnily se tam v odboji tak četné davy, jako jsme viděli v krajích českých. Proto bylo také vojsku snáze přemoci vzpouru v severní a v severozápadní části země, kde obyčejně jedna nebo dvě setniny k tomu dostačovaly, aby

tlupy vzbourěných sedláků bez velkého odporu přemohly a rozehnaly, kdežto ku potlačení bouře v krajinách českých bylo třeba celých pluků vojenských, ježto tam sbory vzbourěnců až do mnoha tisíců hlav čítaly. Tyto okolnosti jsou toho příčinou, že kdykoli se o velkém vzbourění lidu selského v Čechách roku 1680 mluvilo neb psalo, vždy bylo pokládáno za to, jako by sociální revoluce byla způsobena pouze od českého lidu selského a lid německý že v tomto boji za zlepšení poměrův selských neměl žádného neb jen malé účastenství. Avšak z dokladů v líčení našem uvedených vysvítá, že také německé kraje Čech, táhnoucí se ve velkém polokruhu od pohraničních hor Jizerských podél Rudohoří a Smrčín až dolů k Tachovu, byly více méně také strženy do víru revolučního, jen že to byly pouhé pokusy odboje, které pravidelně již v krátké době zase jsou utlumeny a tudíž jen jaksi za epizody ve velkém vzbourění českých sedláků považovány býti musí. Následky to však mělo jak na české tak na německé straně stejně kruté, jak vypisujíce tresty hlavních účastníků bouře blíže oznámíme.

Mandát císařský o zmenšení roboty. Trestání vinníků.

V polovici června panoval již zase ve veškerém království Českém plný klid, povstání lidu selského bylo na všech stranách potlačeno a poddaní musili se na všech panstvích dati opět v tutéž robotu, jakou byli dosud konali. Velmi málo bylo těch vrchností, které z vlastního popudu na slib, v prvním strachu daný, ulevily poněkud poddaným svým, vědouce dle zpráv ode dvora Hradčanského, že císař Leopold zřídil již komisi, která měla vypracovati návrh na zmenšení robot a povinností poddaných. Iniciativa k lidumilnému kroku tomuto, který byl zároveň moudrým opatřením vládním, ať se jím měla pro budoucnost odniti půda podněcovatelům lidu selského a lid tento měl získán býti opět věrnosti a poslušnosti jak k vrchnostem tak k rodu panovnickému, vyšla od císaře samého, který dobře tušil, že nebyl od rádcův svých správně poučen o pravých příčinách neslychané této bouře a že valnou část viny sluselo klásti na vrub vrchnostem, které lidu poddanému nesnesitelná břemena ukládaly. Byl tudíž císař pevně odhodlán, dosavadním těžkým robotám aspoň s polovice uleviti a tím opět v lidu selském spokojenost s poměry jeho vzbuditi;

zároveň měli též býti potrestáni všichni ti, kdož byli sedláky k činnému odporu povzbuzovali a pak v čelo vzbouřených davů se postavivše spouští na majetku vrchnostenském se dopouštěli a konečně i vojsku se zbraní v ruce se protivili. Za tímto posledním účelem bylo zřízeno dvacet vyšetřujících komisí, které měly s krajskými hejtmany v čele po všech městech a panstvích, kde bylo povstání zuřilo, jezdit, po původcích odboje pátrati a dle řádu zemského je trestati neb pokutovati. Vyšetřování toto mohlo jíti rychle ku předu, poněvadž byli náčelníci odbojníků z největší části ve vazbu vzati a úředníci vrchnostenská se již sami o to starali, aby byla vina jejich zjištěna.

Zařídív takto vše, čeho bylo třeba k odstranění pravé příčiny zlých poměrů v lidu selském, mohl se císař se dvorem svým odebrati již beze všech dalších obav z Prahy do Pardubic, jak to byl již na začátku května obmyslel. Nehrozilo mu žádného spiknutí více, aniž se potřeboval obávat o osobní bezpečnost svou, neboť účastníci spiknutí francouzsko-uherského, v jehož čele byl stál hrabě Zrinský, nalezali se již vesměs za silnými závorami státních žalářů v Bílé věži na hradě Pražském a na zámku Zbirově, kdež měli za vinu svojí kratší neb delší vazbou pykati. Nepodstatná byla pověst, tehdejší v Praze obíhající, o níž se také diplomat Passer zmiňuje, že prý bylo několik předních spiklenců potají v Bílé věži popraveno; ani náčelník spiknutí hrabě Zrinský nebyl trestán smrtí, nýbrž převezen jest po odjezdu císařovu z Prahy na pevnost Kufstein v Tyrolsku, kde ovšem až do smrti své ve vazbě držen byl. Ostatním spoluvinníkům jeho, kteří byli po všecken čas vazby své na Zbirově zcela slušně a stavu svému přiměřeně drženi a vyživováni, udělil Leopold I. milost.

Odjezd císaře Leopolda z Prahy byl, jak již řečeno, podmíněn zmáhajícím se morem, který za letního vedra ve městech Pražských vždy více obětí vyžadoval a také již na venkově ve značné míře řádil. Hrozná tato metla člověčenstva přispěla též valně k tomu, že lid selský upouštěl od další vzpoury a nepomýšlel na to, aby se násilím domáhal zlepšení stavu svého, byť i před vydáním císařského mandátu o ulevění roboty nemohl tušiti, že lidumilný panovník skutečně již šlechetný tento krok připravuje. Naopak karabáčníci na panstvích strašili poddané, že budou nyní za odboj svůj ještě krutější robotou trestáni a že krajské komise všechny účastníky vzpoury katu odevzdají. Se zoufalou odevzdaností hleděl pokořený lid selský děsnému

osudu vstříc a v očekávání krvavého trestu blahorečil těm, kdož morem byli před ním zachráněni.

Leč jako holubice míru z archy Noemovy vypravená objevil se v těžké této době nejistoty císařský mandát, jež byl Leopold I. za pobytu svého na zámku v Pardubicích dne 28. června 1680 podepsal a jež byl bez prodlení v celém království Českém prohlášen, přinášeje úlevu lidu poddanému, jehož hlavním žádostem mělo býti vyhověno. Kdyby mandát takový byl býval vydán hned na počátku bouří selských na místě onoho přísného nařízení ode dne 22. března, byli by sedláci již tehdy hned zbraň odhodili a ku poslušnosti se vrátili, bylo by okamžité bývalo po vzbouření lidu poddaného a zubožené země byla by zůstala ušetřena oněch ohromných spoust, jaké byly od povstalců na všech stranách způsobeny, nebylo by došlo ke krveprolití na tolika místech vlasti české, aniž ku popravám, které byly ještě chystány. Přes to přese všechno vítal lid selský tento velkodušný čin panovníka svého, kterým byla mu připravena lepší budoucnost, a žehnal císaři, jež právo vrchnosti nad poddanými v také míře obmezil.

Pamatný tento patent císaře Leopolda I., daný den 28. června 1680, obsahoval po delším úvodu tyto tři články:

P ř e d n ě: Žádné vrchnosti dovoleno býti nemá své poddané u větší daně, než jak jejich povinnost dle obecného sněmu přináší, potahovati, nýbrž má ona sama, co na ni samou vedle teď připodotknutého sněmovního snesení přijde, z vlastního měšce platiti a odvozovati.

Z a d r u h ě: A jakož až posavad rozdílné žaloby nás docházejí, že by lidé poddaní nesmírnými a nesnesitelnými, místem pak i přes celý týhoden trvajícím robotami hrubě obtěžováni bývali, protož mají napotom v nedělní a sváteční dni všechny roboty na konec zapověděny býti, v ostatku pak v těch a v takových místech, kde žádné náležité roboty vyměřené a od starodávna vysazené nejsou, aneb když jim od takového vyměření a vysazení sešlo, jeden každý robotní aneb robotou zavázaný poddaný od osoby své a ne od celé obce více ne než toliko tři dni za týden a to tehdejší, když by toho panského hospodářství potřeba a důležitost vyhledávala, vrchnosti své robotovati povinen, ostatní pak dni k snadnějšímu sebe, manželky své a dítek svých obživení a obsáhnutí svého vlastního hospodářství obrátiti jemu svobodno býti má, tak však aby oni poddaní k pracem, dílu a robotám vrchnosti časné se dostavovali, je nále-

žitě a spravedlivě vykonávali a z nich dřív náležitěho času neodcházeli atd.

Za třetí: Nebude a nemá žádná vrchnost té moci míti, poddané své k tomu, aby od nich jejich hospodářského zboží nebolizto užítky jako piva, páleného, sýra, slaného neb přepouštěného másla, ryb, dobytkův, drůbeže a k tomu podobných věcí, obzvláště když to již zkažené jest, ve vyšší ceně přijímali a se škodou jich zase prodávati měli, proti vůli jich přinucovati, neb My to tímato patenty Našimi na konec zapovídáme atd.

Obsah článků těchto mluví sám za sebe a nepotřebuje ani bližšího výkladu. Spůsobovalť úplný obrát v dosavadním stavu lidu poddaného v poměru k vrchnostem, neboť obmezoval robotu na polovici míry dosavadní, tak že sedláci mohli tři dnů v týdnu použití k obdělávání vlastních pozemků, daní pak jim nesmělo býti libovolně více ukládáno, než co snesením sněmu zemského ustanoveno bylo; třetím článkem pak byli sedláci zbaveni jedné z nejprotivnějších dosavadních povinností, že nemusili potraviny, nápoje a jiné potřeby své od vrchností více odbírat, čehož byli zejména úředníci panští zneužívali k obohacování svému.

Jest očividno, že při zdělávání článkův těchto neměla usedlá šlechta velkého účastenství, jinak by nebyl obsah jejich tak prospěšně pro sedláky dopadl. Řídlť se tu Leopold I. dobrou radou jiných mužův, než kteří mu byli příčiny nespokojenosti poddaných tak strannicky líčili; proto byl také mandát jeho od vrchností jen nelibě přijat a každý z dosavadních utiskovatelův selského lidu pomýšlel hned od prvního dne vydání jeho potají jen na to, jak by jej mohl obcházeti a dřívější stav na panstvích opět zavést. Nedaleká budoucnost to také dokázala, že šlechtetný úmysl Leopolda I. zůstal jen na papíře a již za posledních let panování císaře tohoto (který byl dalšími válkami neustále zaměstnáván a tudíž vnitřním poměrům zemí svých potřebné pozornosti věnovati nemohl) panovaly v Čechách zase tytéž kruté poměry poddanské a robotní jako před rokem 1680. Tak velká byla tehdaž ještě moc feudálních pánův, že ani osobní zakročení mocnářovo nemohlo ji překonati, a že bez trvalého úspěchu zůstalo to, co Leopold I. obmýšlel provesti svým patentem ode dne 28. června 1680 ve prospěch stavu selského.

¶ To vše ale bylo roku 1680 ještě budoucností zůstaveno, anať dovedla šlechta oposici svou proti patentu císařovu ukrývati, pomáhajíc na ten čas zřizenci svými ochotně k tomu, aby

potrestání původcův a vůdcův vzpoury selské bylo v nejrozsáhlejší míře prováděno. Nebylo dosti na četných těch obětech, které byly při srážkách s vojskem padly a které hned v čas vojenských výprav byly dle práva stanného provazem neb jinak trestány: ještě kat s krvavým aparátem svým měl dovršiti pomstu nad nebožáky, kteří žaláře naplňovali, marně se těšíce nadějí, že se prohlášený později generální pardon bude též na ně vztahovati.

Jak již řečeno, nemáme úplných zpráv o posledních výjevech selské tragédie, kterou jsme tuto vylíčili, před rukama, neboť jsme se příslušných akt na ten čas dopátrati nemohli; nezbyvá nám tedy v tom ohledu než přestati na částečných záznamech listin soudních neb současných zápisech na jednotlivých panstvích; ale již z těch vysvitá, že potrestání zatčených neb později jatých vinníků bylo obsáhlé a tytéž i kruté, jak to ovšem spočívalo v duchu doby tehdejší.

Některé z vyšetřovacích komisí vydaly se hned v prvních dnech května do krajů, kde bylo povstání zuřilo, aby tam hlavní účastníky vzpoury vyhledávaly a trestaly. Platilo to zejména o krajích německých, kde byl odboj již během dubna přemožen a vojsko po vesnicích rozložené všude opět pořádek a pokoj udržovalo. Takž přibyli král. komisaři, kterými zde byli generál Harant, hrabě Frant. Kufstein, generál František Hýsle a auditor dr. Jindřich Meyer, již 2. května do Hanšpachu, na kterýž den byli také veškerí účastníci vzpoury selské na zámek předvoláni, kde pod stráží vojenskou den a noc ve dvore drženi jsou. Císařští komisaři vyslyšali vinníky, z nichž šest hned druhého dne na to před očima všech ostatních bylo oběšeno. Pět z nich byli poddaní z panství Rumburského a šestý rychtář z Königswaldu. Večer dne 5. května přišli komisaři do dvora mezi zajaté a prohlásili jim, že všickni taktéž propadli hrdla svá. Tu se vrhli všichni na kolena a prosili úpěnlivě za milost. Potom teprv byla jim milost dána a odsouzení jsou k smrti jen ještě přední odbojníci Engelmann, Rössler a Pohl, leč tomuto poslednímu byl též pardon dán. Ostatní musili přísahati věrnost a poslušnost vrchnosti a druhého dne dostaviti se opět ku popravě Engelmannu a Rössleru; onen byl čtvrcen a tento oběšen. Potrestání ostatních vinníků bylo zůstaveno vrchnostenskému hejtmanu, který odsoudil dva sedláky na dvě léta, jednoho na rok a jednoho na půl léta k nucené práci v železech o chlebě a vodě. Když pak později hrabě Slavata sám na panství přijel, odsoudil

ještě padesát jiných poddaných k nucené práci na dobu ode dvou měsíců do dvou let, jimž pak ale za nedlouho zase tento trest buď zcela neb z části prominul. Čtyři poslové, kteří se byli do Prahy vydali, musili vrátiti peníze na cestu jejich sebrané a potrestáni jsou tři z nich nucenou prací v železech na rok a jeden na dvě léta. Všickni uprchlí sedláci konečně ztrestáni jsou zabavením statků.

Z Hanšpachu odebrali se komisaři do Kamence a do České Lípy, kde kat měl hojnou práci, neboť v onom městě musil oběsiti dva odsouzené, v tomto pak dokonce pět, kdežto jiným pěti byla v poslední chvíli milost udělena; na panství Ploskovicckém odsoudila táž komise devět sedláků k smrti provazem, z nichž čtyři byli také skutečně oběšeni; na Nových Zámcích konečně byl hlavní vinník čtvrcen. Valnou práci měla též komise Litoměřická, která dala v Litoměřicích a na Mělníku po jednom, v Roudnici pak tři sedláky oběsiti; v Lovosicích bylo k smrti odsouzeno pět vinníků, z nichž dva byli čtvrceni a dva oběšeni, kdežto pátý milost obdržel. V Ústěku, kde se též byli měšťané přidružili ku povstalým sedlákům, odsoudili komisaři pět předních účastníků odboje k smrti, z těch pak byli dva oběšeni a jeden, byl to měšťan Bohumír Hott, před kostelem na náměstí stát, kdežto oběma ostatním trest smrti ve vazbu žalární proměněn. Poprava tato dala se dne 14. května a o dva dni později bylo město Ústěk od král. komisařů všech svých privilegií zbaveno, kdežto měšťané Verneričtí byli od komise veřejně za to pochváleni, že se odboje selského nesúčastnili. V Ústí nad Labem oběšeni jsou všickni čtyři k smrti odsouzení sedláci, načež poslední exekuce v kraji Litoměřickém byla konána v Děčíně dne 28. května; zde byli odsouzeni k šibenici dva hlavní původcové společné přísahy v obci Nabočadech skládané, totiž tamní rychtář a sedlák Eichler ze vsi Roztok, kteří byli také řečeného dne oběšeni; týž osud měl stihnouti také purkmistra a písaře z města Benešova nad Ploučnicí, protože mandátův císařských potupili, a již jim také byl na náměstí před radnicí v Děčíně pod šibenici rozsudek na smrt čten, ana tu byla oběma v posledním okamžiku milost udělena.

Rovněž v kraji Žateckém bylo do dvaceti předních vinníků smrtí trestáno a sice byl v městě Žatci jeden oběšen, druhý kolem lámán a třetí čtvrcen; onen oběšený byl rychtář Radim z Dřevce na panství Plasském, který byl s ostatními jatými sedláky tamními do Žatce přiveden; tito pak byli trestáni prací nucenou

v poutech neb vězením a pokutami peněžními. V Chomutově bylo neméně než jedenáct povstalců k smrti odsouzeno, ale jen čtyři z nich oběšeni; v Kadani mělo pět odsouzených smrti sejíti, ale čtyřem z nich dostalo se milosti a pouze jeden pykal za provinění své na šibenici. Do města Neydeku byli přivedeni jatí sedláci z krajiny Karlovarské, z nichž tu čtyři odsoudili k smrti; ale jen dva byli na náměstí od kata stati, ostatní trestání žalářem neb nucenou prací; zbroj obou statých vinníků byla uložena „na památku“ na zámku Loketském. Karlovarské vesnice pak musily zaplatiti 193 zl. 38 kr. útrat, jež byla vojenská výprava proti nim stála. V Loketsku bylo k smrti odsouzeno celkem 18 osob, z nichžto ve městě Bochově bylo pět vinníků oběšeno, jeden stat a jeden kolem lámán, osm k vazbě odsouzeno a jiní jinak trestáni; v Lokti samém byl oběšen pouze jeden sedlák, v Bečově ale byla všem šesti ku provazu odsouzeným milost udělena; konečně ve městě Toužimi oběšeni jsou dva sedláci, třetí stat a dva kolem lámání.

Vesměs bylo na německých panstvích smrtí trestáno 55 vinníků, kdežto 44 jiným, též k smrti odsouzeným, na popravišti milosti se dostalo. Pouze na panství Planském nedošlo k žádným popravám, neboť držitelka tohoto panství, hraběnka Marie ze Sinzendorfu, rozená hraběnka Šternberková, nechťejíc přijíti o žádného poddaného a tudíž také o užitek z robotování jeho vrchnosti vycházející, zakázala sedlákům, před komisí vyšetřující na někoho něco vypovídati, jinak že bude každý udavač ze statku vyhnán; jednosvorně měli pouze tolik říci, že se shukli jen proto, aby vrchnosti své oznámili, jaké roboty jí budoucně chtějí vykonávati. Rady této bylo ovšem uposlechnuto a takž nemohli komisaři, když dne 10. června do Plané přibyli, při nikom vinu zjistiti a tudíž také nikoho odsouditi. Aby ale přece byla nějaká pokuta na sedláky uvalena, bylo v Plané a ve všech vesnicích po celá dvě léta ponecháno vojsko, ale i tu nařídila hraběnka Sinzendorfová, aby poddaní její dodávali těmto vojákům potřeby jejich jen za hotové peníze.

V českých krajích počaly vyšetřující komise práci svou teprve po odjezdu císaře Leopolda z Čech, který, jak víme, na začátku července z Pardubic přes Třeboň a Budějovice odebral se do Lince. Zuřilť toho času ve středních a východních Čechách mor měrou tak silnou, že komisaři musili vyšetřování své odročiti, načež teprv zase hrdelní práci svou v Chrudimsku a v Čáslavsku počali.

O činnosti komisí vyšetřujících na této straně Čech nemáme jiných zpráv než ku panství Litomyšlskému se vztahujících. O popravách a trestech zde vykonaných sděluje právní Manuál města Litomyšle, že v prvních dnech srpna 1680 přibyla do města toho komise, skládající se z appellačního rady hraběte Karla Šternberka a z obou hejtmanův kraje Chrudimského Fridricha Záruby z Hustiřan a Václava Křištofa Dobřenského z Dobřenic. Vyšetřování vinníků trvalo jen čtyři dny, načež byl rozsudek dne 12. srpna vyhlášen a již následujícího dne také vykonán. K smrti odsouzených bylo celkem pět, a sice byl jeden oběšen, dva mečem sťati a mrtvoly jejich na kolo vztýčeny; čtvrtý byl kolem s hůry dolů lámán a pak do něho vpleten; pátému, který již na žebříku pod šibenicí stál, byla v posledním okamžiku dána milost, načež ho na tři léta k nucené práci v okovech odsoudili. Onen oběšený byl mladík, jehož vina záležela v tom, že byl sedláky ve vesnicích panství Litomyšlského bubnem do zbrauné svolával. Jména tří jiných vinníků, kteří se byli ještě v čas útěkem spasili, byla od kata na šibenici přibita a devatenáct jiných obviněných odsouzeno na půl léta, na rok i na dvě léta ke konání obecního díla v železech.

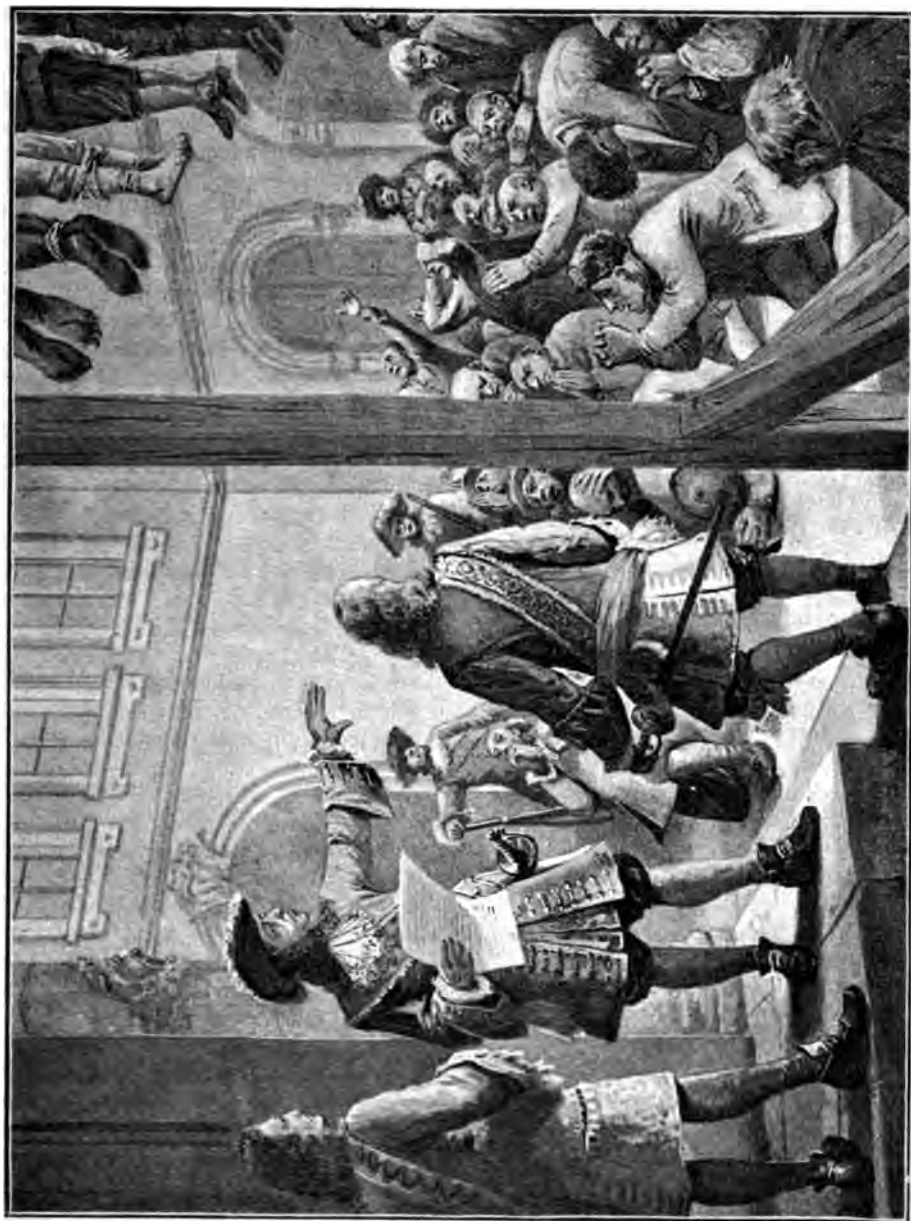
Hned po této popravě odjel appellační rada hrabě Šternberk do Hradce Králové, odkud jej krajští hejtmani Vilém hrabě z Waldsteina a Jindřich Straka z Nedabíle provázeli na Policko a Broumovsko, aby též tam byl proces s uvězněnými povstalci proveden. Dne 17. srpna zjímáni byli k rozkazu jejich též všickni jiní známější účastníci vzpoury, tak že všech vězňů bylo do 70, kteří v tuhých železech drženi byli. Dne 19. srpna počalo s nimi, jak Tomek ve svých Příbězích města Police vypravuje, přísné vyšetřování, při kterém mnozí mučení jsou katem. V desíti dnech byl soud skončen a dne 29. srpna prohlášen krutý rozsudek na radnici města Broumova všem odsouzeným. Jiří Kincel, rychtář ze vsi Šonova, měl býti sťat a potom kolem lámán; sedm jiných z panství Broumovského odsouzeno k smrti provazem, osmého jméno, Fridricha Wintra ze Šonova, který byl utekl, mělo přibito býti na šibenici; čtyři z Broumovska měli o příštím trhu státi na pranýři s metlami a potom rok v železech pracovati na díle obecním, tři jiní odsouzeni k těžké práci na dvě léta, čtrnáct pak na půl léta; konečně 24 Broumovských a Polických zanecháno vrchnosti k mírnějšímu trestání. Nazejtří dne 30. srpna ráno nastalo dílo katovo. Osm odsouzených na smrt vyvedeno jest na

místo popravní a předně Jiří Kincel sťat a dán na kolo, potom dva jiní oběšeni; ostatním pěti dána jest milost, že trest smrti obrácen jim na dvouleté konání veřejné práce v železech. Na přímluvu opata Broumovského zmírnili komisaři tresty také druhým odsouzeným, zejména Janu Krtičkovi, rychtáři Bukovickému, slevena veřejná práce se dvou let na půl roku. V Polici pak ztrestal opat několik osob z městské rady vězením a pokutami peněžními a konečně rychtáře a konšely z obou panství veřejnou práci po delší neb kratší dobu.

Jaký osud stihl jaté vinníky v Hradecu a v Bolešlavsku, není nám též blíže známo, lze se však domysleti toho, že se tu daly popravý a tresty ještě četnější, než v krajích německých, ať zde bylo vzbouření dosáhlo rozměrů mnohem větších a povstali sedláci na majetku vrchností nerovně větších škod se dopustili. V krajích těchto bylo smrtí ztrestáno mnoho zajatců již při zakročování vojenském, jak to prohlášené stanné právo připouštělo, a pak dokonal kat krvavou práci svou na všech těch četných vinnících, kteří byli od vyšetřujících komisí k smrti odsouzeni. Ostatní méně vinní zajatci naplňovali žaláře neb musili konati nucenou práci v okovech, ač mnohým z nich byla později od vrchností zase milost udělena.

Tak byla dohrána tato tragédie lidu selského v Čechách, na kterou ještě po dlouhá léta jen s hrůzou spomínal, neboť nebylo vesnice v krajích vzbouřením zasáhnutých, která by nebyla své oběti čítala. Ale i těch byl by lid selský průběhem času ozelel, kdyby se byl mohl těšiti z nekaleného požívání výhod, jakých mu bylo poskytnuto patentem Leopoldovým ode dne 28. června 1680. Však již v krátké době na to byl mandát onen od vrchností a úředníků jejich drze a nesvědomitě obcházen, postupně ukládána poddaným zase všechna dřívější břemena robotní, neboť úředníci zemští, sami jsouce držiteli panství a nepřejíce úlevám od císaře povoleným, nevykonávali dostatečné kontroly nad vykonáváním mandátu, a takž vrátilo se již v několika letech v celých Čechách vše zase v dřívější koleje a sedláci byli opět tak krutě utiskováni jako před rokem 1680. Nemajíce práva vésti sobě stížnosti před úřady krajskými a zemskými, nemohli se také dovolati pomoci proti utiskovatelům svým, kteří si z mandátu císařského zrovna posměch tropili, kdykoli se znova ujařmený lid selský k němu odvolávací osmělil.

Marné byly tudíž všechny ty krvavé oběti životů lidských, které byly během povstání a

Exekuce povstálých sedláků z panství Rumburského.

při následujících na to popravách utráceny; nadarmo tekla v proudech krev ve srážkách s vojskem i na popravištích — táž nesnesitelná robota tížila zase poddaný lid, jemuž na celé skoro století odňata byla všechna odvaha k tomu, aby si mocí dopomohl k uznání práv lidských, tak nelítostivě od vrchností šlapaných. Bez očekávaného výsledku zůstalo spiknutí od francouzských a uherských podněcovatelův osnované, na které byl Ludvík XIV. tolik zlata vynaložil. Vyslanec markýz de Vitry, jehož pikle nezůstaly císaře Leopolda tajny, jemuž ale zřejmě spoluviny v propuknutí odboje selského nebylo lze dokázati, musil ovšem opustiti dvůr císařský, načež stal se vyslancem ve Varšavě, ale i přes tento neúspěch roku 1680 neustalo Francouzsko dále strojiti pikle proti državě Habsburkův, jen že je počalo prováděti způsobem ještě zločinnějším, jak se o tom dále zmíníme.

Povstání Tökelyho v Uhrách. Oběti zemí českých na potlačení téhož.

Mezitím co země česká úpěla pod metlou člověčenstva — morem — a pod následky povstání selského, nevypadalo to v ostatních zemích državy Habsburkův mnohem utěšeněji. V říši německé panovala od uzavření míru Nimwežského všeobecná nespokojenost s politikou císaře Leopolda a státníkův jeho, že ponižující onen mír uzavřeli, a že přes to není nebezpečí od Francouzka říši hrozící nikterak zažehnáno; ba ozývaly se veřejně hlasy, že by v pohnutých dobách těch měl ráznější a bojovnější panovník na císařský stolec římsko-německý dosazen býti. V dědičných zemích Habsburských pak byl rovněž jako v Čechách zuřil mor a na mnohých stranách propukly též bouře selské, které také jen mocí vojenskou potlačeny býti mohly. Nejhuře však stála věc císařova v Uhrách, kdež byli nespokojení stavové již roku 1677 za spolupůsobení Francouzka uzavřeli spolek s polským králem Janem Soběským, který vyslal do severních Uher pomocný sbor 6000 žoldnérů, s nimiž se 7000 Kuruců (křížáků) a 4000 Sedmihradův spojilo. S touto silnou mocí mohli se uherští povstalci k útoku na císařské vojsko pod generálem Schmidtem odvážiti a také je dne 20. října 1677 porazili a pak nájezdy až do Dolních Rakous činili, spustošivše zejména města a dědiny na Moravském poli a na pravém břehu Dunaje krajinu kolem Nového Města za Vídní.

Ještě mocněji vzplanul odboj Uhrů v roce následujícím, když mladý hrabě Emerich Tökely v čelo jeho vstoupil a poraziv císařské vojsko pod generálem Leslieem dobyl báňských měst Křemnice a Stávnice, pak měst Husté a Lévy, jakož i několika opevněných zámků v severních Uhrách, čímž bylo spojení povstalců s Polskem zabezpečeno. Teprv když po uzavření míru Nimwežského mohla větší síla vojska císařského do Uher poslána býti, ztratil Tökely zase dobytá ona města a byl až za řeku Tisu zatlačen. Francouzsko však podporovalo povstalce hojně penězi, že se mohli zase u výboj dáti a některých úspěchů nad císařskými dobyli. Mor během roku 1679 zuřící překazil další boje, ale za to sděloval císařský resident Kounic z Cařihradu, že Porta nechce o žádném prodloužení míru Vašvárského ani slyšeti, nébrž chystá se k nové válce s císařem a hodlá povstalce uherské i činně podporovati. To přimělo císaře a ministry jeho k povolnější politice proti Uhrům, neboť vzhledem ku hrozící válce s Turky vyžadovala toho nutnost, aby ve vlastních zemích pokoj a pořádek panoval, by se cizímu nepříteli tím účinněji mohlo čeliti. Ve Vídni došli konečně k náhledu, že v Uhrách nelze absolutistickou politiku knížete Lobkovice dále prováděti, nébrž že musí stavům uherským aspoň některá ze zastavených práv zemských navrácena býti, aby odboj jejich byl utlumen.

Shromážděn tedy ještě roku 1679 sjezd stavův uherských do Trnavy, na němž titěž žádali, aby svolán byl sněm říšský, jenž by palatina zvolil, dále aby vysoké úřady jen členům domácí šlechty byly propůjčovány, německé obsádky v pevnostech a v městech aby byly uherskými nahrazeny a vůbec všechno vojsko císařské aby bylo z Uher odvoláno. Jednání o podmínkách těchto bylo by snad vedlo k cíli, ale vůdce vojska povstaleckého Tökely prohlásil, že bez svolení Porty nedá se v žádné vyjednávání, nébrž rozmnoživ pomocí francouzskou a tureckou sbory své, chystal se ku vpádu do Moravy a do Slezska, kdežto do Čech vyslal, jak jsme již vypravovali, mladého hraběte Zrinského, aby zde zosnovaného povstání selského ku zničení moci císařské v zemích koruny české použil. Hlavně tohoto spiknutí hraběte Zrinského, které, jak vědomo, též proti osobě císařově čelilo, zalekli se u dvora císařského, na Hradčanech v Praze meškajících, a císař Leopold, přesvědčiv se již, že byl od rádcův svých vzhledem ku vlastním příčinám odboje selského v Čechách mylně zpravován, soudil z toho důvodně, že se též v Uhrách věci asi jinak mají, než mu

dosud líčeny byly. I odhodlal se konečně k tomu, že upustí od dalšího zavádění neobmezené moci panovníčů v Uhrách a že vyhoví žádostem stavův tamních. Proto uzavřeno dne 15. listopadu 1680 příměří s Tökelym až do konce června 1681, vojsku jeho povoleny zimní kvartýry ve třech župách a v únoru 1681 svolán opět sjezd stavův uherských do Trnavy, na němž stalo se dohodnutí, aby k doclení úplného smíru sešel se říšský sněm ke dni 28. dubna 1681 do Šoproně.

Ku sněmu tomuto byl jakožto císařův splnomocněnec vyslán kníže Jan Adolf Schwarzenberk, jež byl císař 1671 v dědičný stav knížecí povýšil, ale již dne 22. května 1681 přibyl císař Leopold osobně ke sněmu do Šoproně, obnovil nejdříve úřad palatina, v nějž byl dosazen Pavel Esterházy, ale o ostatních žádostech stavův, zejména o navrácení svobody náboženské, bylo smlouváno až do zimy, neboť strana Uhrům nepřátelská držela se houževnatě absolutistických zásad Lobkovicových, tak že o každý ústupek Uhrům dlouho bojováno býti musilo. Konečně bylo též o věcech náboženských jakés takés narovnání docleno a jakožto zevní znamení smíru mezi stavy uherskými a císařem byla císařovna Eleonora Magdalena dne 9. prosince 1681 slavně za královnu uherskou korunována. Celkem obdrželi stavové uherští všechny své svobody zemské nazpět, jen protestanté nebyli s mírou dosažených práv spokojeni a k ponuknutí jich také Emerich Tökely, jenž stále ještě v čele vojska svého stál, protestovali proti usnesením sněmu Šoproňského, která tím pojednou opět v povětří visela.

Byl Tökely v téže době, kdy se na sněmu Šoproňském co nejúsilovněji o doclení smíru jednalo, uzavřel v Budíně skutečný spolek s Portou, která mu vedle pomoci vojenské povolila zříditi ze severních Uher samostatné knížectví, když za to roční poplatek 40.000 piastrův odváděti bude. Tökely-mu záleželo více na osobním panství než na svobodách zemských, na sněmu v Šoproni dobytých, a i když mu císař Leopold nabízel menší knížectví ve východních Uhrách, zřekne-li se spolku s Turky, zamítl to, neboť již bylo mu známo, že Turci nejdéle v roce 1683, kdy mír Vašvářský konce měl dojíti, s obrovskou mocí vytrhnou proti císaři, aby říši jeho do kořene vyvrátili. Dobýv s pomocným vojskem pašete Budínského a Sedmihradského knížete Apafiho zase skoro celých severních Uher, dal se na sjezd v Košicích prohlásiti za knížete a krásná jeho choť Helena, vdova po státém knížeti Františku Rákoczym,

která pomstou proti Habsburkům hořela, rozplaměňovala jej k dalšímu odboji proti císaři, aby si s pomocí Turků sám mohl královskou korunu sv. Štěpána na hlavu vstaviti. Za cenu tuto byl ctižádostí a láskou zaslepený magnát uherský hotov státi se vasalem Porty a když ve spojení s Budínským pašetem Ibrahimem dobyl na císařských pevnostech Filekova, musil snesti výčitku statečného obrance pevnosti této hraběte Štěpána Koháry-ho, jenž mu ve tvář vmetl trpká slova: „Jseš zrádce vlasti, skvrnou jména uherského a otrokem Turků!“ Kletba vlastence uherského za krátko se po vítězství císařských vyplnila a „otrok Turků“ musil po útěku z vlasti jako psanec hledati přístřeší u sverepých spojenců svých.

Také při tomto několikaletém povstání uherském jako při odboji Rákoczy-ho a Zrinského musily země koruny české největší částkou přispívati k uhrazení výloh vojenských, jichž toto pokoření vzpoury Tökely-ho vyžadovalo. Kdežto země česká po ztrátách a škodách, morem a povstáním selským způsobených, potřebovala zajisté po řadu let úlev hmotných, aby se opět mohla zotaviti, vyhledáváno na ní bez ustání nových obětí na potlačení odboje uherského, jakoby se království České plnému blahobytu a rozvoji těšilo. Snesení sněmovní z té doby, ve kterých marně hledáme stopy po úlevách, jež obyvatelstvu po krutých následcích moru a povstání selského právem povoleny býti měly, vykazují zase podobné obrovské sumy, jakých bylo v předcházejícím desetiletí rok co rok třeba nejdříve na potlačení vzpoury Zrinského v Uhrách a pak na vedení války s Francouzskem.

Již roku 1678 bylo k vůli odboji Tökely-ho třeba rozmnožiti moc vojenskou v Uhrách a žádáno proto v roce následujícím na sněmu českém o mimořádné svolení 300.000 zl. na vydržování vojska tohoto, tak že byly finanční požadavky vlády na 1.700.000 zl. vzrostly; ale tehdy vzepřeli se stavové čeští zvýšeným obětem a odvolávajíce se k tomu, že válka s Francouzskem jest již skončena, a že nedoplatky daní v Čechách dostoupily již výše 400.000 zlatých, které ztěží více bude lze sehnati, povolili jen obyčejné „quantum militare“ ve výši 1.152.840 zlatých a dalších 50.000 zl. na doplnění zásob vojenských ve zbrojnici Pražské. Na sněmu roku 1680, jenž byl, jak již uvedeno, za osobní přítomnosti císaře Leopolda dne 5. prosince 1679 v rytířské světnici na hradě Pražském zahájen, ohrazovali se stavové hned druhého dne po přečtení královských proposicí proti tomu, aby na

nich tatáž suma na vydání vojenské jako v roce předcházejícím vyžadována byla. Uvedli v odpovědi své na král. proposici, „kterak toho ubezpečlivě vynajíti nemohou, aby tak velká suma pro vydání vojenské, jakáž před rokem od nich poddaně svolena byla, tohoto roku (an příčinou té se rozmáhající žalostivé rány boží morové všelici obchodové a živnosti zastavení jsou) zase sebrána býti mohla.“ Avšak tíseň finanční v pokladnách císařských byla za tehdejšího bohopustého hospodaření finančního ministra hraběte Sinzendorfa tak veliká, že se přimluvám císařských ministrův a nejvyšších úředníkův zemských podařilo, tuto oposici stavův českých překonati a sněmovníky přiměti, aby vládní požadavek na vojsko jako předešlého roku ve výši 1,152.840 zl. povolili. Při tom si však stavové vymínili, že musí sejíti s dosavadního denního příplatku 2 kr. na vydržování nižších důstojníků a vojáků, kteří v zemi obsádkou leželi, a že se musí titěž spokojiti s dávkou in natura, totiž přestati „na mírné potřebě dříví, soli, světla a loží,“ jakž hospodář, u něhož kvartýrem leží, s to býti může; všecko vynucování jiných potřeb na hospodářích pak mělo přísnou pokutou stíháno býti. Na vydržování vyšších důstojníků však bylo povoleno dalších 17.260 zl., tak že všechna spotřeba na vojsko v penězích 1,170.000 zlatých rýnských činila.

Při tom setkáváme se poprvé s výslovným ustanovením sněmu, jaká část ze sumy té připadá na poddané a jaká na vrchnosti, což dříve bylo zůstavováno komisařům sněmovním, kteří z obvyklého quantum militare ve výši 1,152.840 zl. sumu 800.000 zl. na poddané rozvrhovali. Nyní ale zvýšili stavové sumu tuto na 900.000 zl., tak že na vrchnosti jen 270.000 zl. připadlo. Ze stížností sedláků za doby povstání však víme, že vrchnosti též tuto sumu na poddané své uvalovaly, ba ještě větších břemen poplatných jim ukládaly a výtěžek těchže do vlastního měsíce vstrčily. Okolnost tato byla u císařského dvora dobře známa a proto musilo býti do snesení sněmovních pojmato ustanovení, aby „lepší prostředek rozvrhování daní byl ujednán, že se to však pro morové nakažení, které prodloužení sněmu nedovoluje, příhodnějším času zůstavuje.“ V císařském patentu o ulevení robot selských bylo proto s dobrým důvodem hned v prvním článku ustanoveno, aby vrchnosti na poddané své žádných větších daní neuvalovaly, než jaké sněmovním usnesením ustanoveny jsou. Současně bylo dle proposice královské sněmem ustanoveno, že zrušuje se dosavadní výhoda vrchností, které na panstvích svých, nemajíce

aspoň sto usedlých poddaných, proto od kvartýrování vojska osvobozeny byly; nebylo tudíž od té doby žádné panství povinnosti této zbaveno a musily i malé vrchnosti vojáky na kvartýr přijímati, jen že i tu hlavní břemeno na poddaných spočívalo.

Mimo řečenou sumu 1,170.000 zl. povolil sněm jako roku minulého na opravování hradeb v Praze 20.000 zl. a v Chebu 10.000 zl., dále 50.000 zl. na doplnění zásob vojenských ve zbrojnici Pražské, které ovšem z největší části za vojskem do Uher zasílány byly. Také na sněmu hned následujícím, jenž byl ještě za posledních záchvatů rány morové dne 11. ledna 1681 na hrad Pražský svolán, ohlásili královští komisaři Jan Jáchym Slavata z Chlumu, Jan František hrabě z Vrtby a Lampert František Harrach hned z předu královských proposicí, že za příčinou povstání uherského nejen nelze vydání vojenská zmenšiti, nýbrž že jest naopak třeba, aby zbrojná moc císařova bez prodlení ještě rozmnožena byla. Žádáno tudíž mimo obvyklé „quantum militare“ ještě 100.000 zl. na rozmnožení řad vojska císařského v Uhrách. Marně odvolávali se stavové k tomu, že v uplynulém roce pro řádění moru v Čechách skoro všechny obchody a živnosti zastaveny byly, tak že ve znuzeném obyvatelstvu nelze tyto veliké kontribuce sháněti: stálý požadavek 1,170.000 zl. musil zase v téže výši jako na předešlém sněmu býti povolen, jen že stavové žádali 100.000 zl. do této úhrnné sumy vpočetli, když se jinak žádné úlevy berní domoci nemohli. Také při rozvrhování povolené sumy nezapomněly vrchnosti na sebe, neboť kdežto předcházejícího roku rozvrhly na poddané sumu 900.000 zl., zvýšili nyní tutěž o 59.000 zl., kdežto na vrchnosti jen 152.000 zl. připadalo; zbývajících 59.000 zl. mělo se uhraditi z výnosu cla na cizí vína, nítěné a hedbávné krajky, francouzské a galanterní zboží a z poplatku tabákového.*) Snížili tedy stavové svou vlastní kontribuci proti roku předcházejícímu o 118.000 zl., kterážto suma nyní od měšťanů a sedláků hrazena býti měla, tak jakoby zlé následky moru, na které se stavové při sněmovním jednání odvolávali, byly jen stavy vyšší a nikoli též stav měšťanský a sedláky stihly. Proto působuje to divný dojem, když stavové v usnesení svém na král. proposici, aby v Čechách byl zaveden též akcíz z masa, vína a koží, prohlašují, že „ubohý pod-

*) Jelikož se ale suma tato nesešla, an jenom poplatek z tabáku něco vynesl, uvolili se stavové příštího roku, že ji z vlastního měsíce nahradí.

daný jest beztoho nanejvýš vysílen“; přes to ale zřídili komisi, která by o zavedení akcízu onoho jednala a pak příštímu sněmu příslušné návrhy podala.*) Rozumí se samo sebou, že mimo obvyklé „quantum militare“ musil sněm i toho roku ještě 30.000 zl. na opevňování hradeb a 50.000 zl. na rozmnožení zásob vojenských ve zbrojnici Pražské povoliti a vybírání nápojného i na rok 1681 prodloužiti.

Nemenší byly požadavky finanční na sněmu z roku 1682, který, byv due 13. února zahájen a teprv dne 23. prosince toho roku skončen, patřil zároveň k neplodnějším zasedáním sněmovním za té doby, jak se o tom později ještě zmíníme. Přes smír na sněmu Šoproňském se stavy uherskými uzavřený nabyl odboj Tökely-ho po veřejném spolčení se tohoto magnáta s Turky nebezpečných rozměrů a císař Leopold musil se i dále pomoci peněžní na zemích koruny české k potlačení jeho dovolávat. V proposicích královských bylo poukázáno k tomu, kterak císař „při těch od východu, západu i odjinud vůkol avůkol se vyskytujících nebezpečnostech a nepřátelských úkladech netoliko své předešlé vojsko v dokonale podstatě zdržeti, ale i k zsilnění o znamenitý počet téhož vojska svého přinucen býti ráci.“ a proto vyžadovány na království Českém tytéž hmotné oběti, jako v letech předešlých. Sněm povolil zase obvyklý požadavek na vojsko ve výši 1,170.000 zl., ale neopomenul doložiti, že nikterak nepřipovídá toho jistotu, že suma taková u obyvatelův království tohoto také skutečně vybrána bude. Rovněž povoleno každoročních 30.000 zl. na fortifikaci a 50.000 zl. na opatření potřeb válečných, které stále za vojskem do Uher posílány byly. Všecky tyto sumy, jež se sbírkou z nápojů, s cly a jinými veřejnými dávkami výše půldruhého milionu zla-

tých dosahovaly, povoleny byly také od sněmu roku 1683, který v době od 9. února do 26. května zasedal a pod dojmem nové války s Turky již bez oposice všem požadavkům vyhověl, tuše dobře, že tato záclava válečná s nepřítelem křesťanstva bude míti v zápětí ještě větší oběti, než jakých pokoření odboje Tökely-ho vyžadovalo.

Jako království České musilo též markrabství Moravské v témže poměru přispívati na uhrážování válečných potřeb odbojem Tökely-ho v Uhrách způsobovaných, jako by obě ty země nebyly měly jinakých zájmů přednějších, než držeti na uzdě povstalce uherské. Kdežto království Uherské ještě nikdy nebylo na domácí potřeby zemí koruny české ni haléřem přispělo (válečná pomoc Bethlena Gábora roku 1620 do Čech vyslaná měla své příčiny politické a zůstala beze všeho prospěchu pro zemi českou), odcházely již po dvě desetiletí každoročně statisíce a miliony z Moravy a z Čech do Uher, ač jen obava před vpády Turků a povstalců uherských donucovala stavy obou zemí přinášeti tak obrovské oběti hmotné, jaké zde dříve známy nebyly. A přece neubránila se Morava, jakožto země bezprostředně s Uherskem sousedící, při všech těchto nákladech válečných před škodami nepřátelských vpádů, jak jsme to zejména při vpádu Tatarův roku 1663 viděli. Ale i při odboji Rákoczy-ho a ještě více při tomto povstání Tökely-ho byly pohraniční kraje moravské od jízdných rot povstalcův uherských každé chvíle znepokojovány, osady tamní drancovány a sta obyvatelů do zajetí v Uhrách odvlékáno. Zvláště se tak dalo v říjnu roku 1678, pak v červnu roku 1680 a opět roku 1682, kdy Tökely byl již s Turky spojen a pomocné sbory pašete Budínského nájezdy na moravské hranice činily, jen kořistění jak na majetku tak na dobytku a zajmání křesťanů si hledíce. Po všecka léta, co odboj Tökely-ho v severních Uhrách trval, trnula všecka pohraniční města moravská v neustálém strachu před těmito nájezdy tlup nepřátelských a skoro každoročně se stávalo, že z měst těchto musily pokladny obecní, náční kostelní a jiné cenné věci na rychlo do opevněných měst Brna a Olomouce v bezpečí odesílány býti, aby doma povstalcům uherským neb Turkům v kořist se nedostaly. Pod vlivem tohoto neustálého strachu zorganizovala si tehdaž města moravská ve východní a v jižní části země stálou službu jízdních posílův, aby si co nejrychleji zprávy o hroziícím nebezpečí sdělovala a na branný odpor proti vpádům jednotlivých hord nepřátelských při-

*) Do akcízové této komise zvolil sněm: ze stavu duchovenského probošta chrámu Svatovítského Jana Ignáce Dlouhoveského, Strahovského opata P. Hyacinta Hohmanna a opata u sv. Mikuláše ve Starém městě P. Jana Mannera; ze stavu panského Ferdinanda Arnošta Hýserle-ho z Chodova, Jana Václava Novohradského z Kolovrat a Jana Pavla barona z Walderode; ze stavu rytířského Daniela Pachtu z Rájova, Jana Petra Hubryka z Hengersdorfu a Jana Ignáce Putze z Adlersturnu; ze stavu měšťanského zvolení radní Starého města Pražského Mikuláš Bucek, radní Nového města Pražského Samuel Zahofanský a primátor Menšího města Pražského Jan Vilém Titzler. Komise tato pracovala po celý rok velmi pilně, ale na příštím sněmu bylo zavedení nových akcízu poznovu zamítnuto a přijat jen návrh, aby se povolilo vybírati měsíčně po krejcaru z každého korce výsevku a z každé dojně krávy — nová to daň, kterou zase z největší části jen poddaní hraditi musili.

chystati se mohla. Vystřídával tu jeden posel druhého a každá podobná zpráva za den na mnoho mil daleko po okolí se roznesla. Rozumí se samo sebou, že náklad na tyto rychlé štáfety musily obce samy nésti, rovněž jako velké peníze musily vydávány býti na opravování zdi a bran městských, na zřizování domácích sborů mušketýrských, jimž musily se opatřiti zbraně, uniformy i všechny potřeby vojenské, a již také stravu a žold za neustálé vartování dostávající. tím výlohy obcí za těchto nepokojných let velice zvyšovaly.

Již roku 1672 nařídila zemská správa všem městům moravským, aby se zásobila potravinami a střelivem, v předměstích pak aby šraňky byly pevné a v noci spouštěny; obyvatelstvo venkovské by z rozkazu svých vrchností zbraní se opatřilo a pilně v ní se cvičilo. Když pak roku 1677 odboj stavův uherských znovu činně vzplanul, dali stavové moravští ohledati hranice uherské od Lanžhotu počínajíc až k Javorníkům. Zvláštní komise z Brna vyslaná ohledala horské průsmyky, polohu pohraničních obcí, náspy a záseky, jež roku 1663 zde onde byly zdláhány, ustanovivši se na tom, aby podél řeky Moravy od Lanžhotu počínajíc až ke Strážnici, kde jest nějaký brod nebo kde jsou nízké břehy, hráze a náspy se stavěly, na hranicích pak dále k severovýchodu od Strážnice až za Brumov, kde hory a lesy tvoří hranici, a kde silnice nedají se výhodně zásekami opatřiti, aby se vystavěly hrady a ochranné náspy, jež se mají osaditi dostatečným počtem mužstva. K účelu tomu měl býti zřízen sbor 2000 mužův pěších i jízdných, ježž dostaviti měly vrchnosti dle počtu svých lánů; ozbrojeni a vším potřebným opatření měli býti též od vrchností a pak posláni na hranice a po čas služby své dostávati žold dvojnásobný. O vycvičení jich měli se starati mužové ve válce zkušení, kteříž by se našli na panstvích, hejtmany a jinými důstojníky měly býti osoby šlechtické i nešlechtické, jen když byly v zemi osazeny a ve věcech válečných zkušené. Nejvyšším velitelem zemských brancův těchto byl ustanoven hrabě Fridrich Oppersdorf, který byl znalý nejen řeči lidu, ale i polohy hranic uherských. V létě roku 1678 přehlížel velitel tento všudy strážné sbory pohraniční a když se ke konci září téhož roku roznesla pověst, že shromáždění u Trenčína povstalci uherští vpadnouti zamýšlejí do Moravy, vysláni branci hned na hranice, k nimž připojeno 800 Valachů. Povstalci obrátili se však tehdaž proti báňským městům na Slovensku, ale již v následujícím roce v červnu učinili

vpád na Valašsko, kdež vypálili města Brumov a Klobuky, zabivše tam 22 lidí a odvedše 50 jiných i s farářem do zajetí, pak města Světlov, Frenštát, Místek a Frýdek, jakož i množství vesnic, v nichž zbili lidu veliké množství. Na rychlo vyslán z Brna hrabě Arnošt Rüdiger ze Starhembergu jakožto nový velitel hranic moravských, jenž s plukem svým o 1500 mužů a se 600 jezdcí pluku Caprarova, pak se 400 dobře ozbrojenými Valachy další vpády uherských povstalců zamezil.

Výpravy tyto vojenské vyžadovaly od obyvatelstva východní Moravy velikých obětí hmotných, neboť musilo procházejícímu vojsku dávat stravu, byty a jiné potřeby, tak že města i dědiny až do krajnosti vysílány byly.

Všecky místní kroniky moravské jsou naplněny stesky na veliká břemena z toho měšťanům a obyvatelstvu vycházející, neméně pak trpěly jižní a západní kraje moravské scestnostmi vojska v Čechách každoročně v počtu až do 4.000 mužův naverbovaného a přes Moravu do Uher posílaného. Vojenský tento lid, nedostatečně zásobovaný a žold od důstojníků nepořádně dostávající, počínal si na pochodech nemnoho lépe než tlupy nepřátelské, vymáhaje si všude, kdekoli pluk takový noclehoval neb k vůli odpočinku se zastavil, násilným způsobem potravu i píci a všeliké jiné potřeby své na nebohém obyvatelstvu, které tím rok od roku bylo ochuzováno. Ano stávalo se, jak si na to moravský sněm roku 1678 výslovně stěžoval, že nevázané mužstvo mnohých pluků i přes ustanovenou lhůtu v krajích, kde lidé ještě nějaké zásoby obilní, dobytek a drůbež měli, tak dlouho na kvartýrech zůstávalo, dokud celá krajina vyjedena nebyla. Marné byly stesky obcí a měst na vydírání toto, marné stěžoval si též sněm stavovský na řádění žoldáctva císařského, na něž přece každoročně povoloval tak velikých sum peněžních, které tímto samovolným vydíráním se strany bezohledných vojáků zdvojnásobovány byly.

Jak jsme již výše uvedli, povoloval sněm moravský od roku 1676 každoroční quantum militare ve výši 250.000 zlatých, mimo to po 10.000 zl. na fortifikaci, ale již roku 1679 žádala vláda na zemi moravské, která toho roku řáděním moru taktéž velice trpěla, zdvojnásobení obvyklé dávky vojenské, totiž plného půl milionu zlatých, aby prý odboj uherský důrazněji potírán býti mohl. Stavové zhrozivše se tak obrovské sumy, která ve znužené Moravě nikterak sebrána býti nemohla, povolili císaři mimo obvyklé quantum militare jen 75.000 zl.

jakožto mimořádný požadavek na pokoření odboje Tökely-ho, při čemž výslovně podotekli, kterak očekávají, že také jiné s Uhry mezující země, zejména Dolní Rakousy, pro společnou bezpečnost podobným způsobem na válečné útraty přispějí. Vojenské výlohy toho roku zemi moravské vzešlé byly tím způsobem rozvrženy, že jako gruntovní daň na každý lán 16 zl. připadalo a mimo to pak jako daň domovní z každého komínu po 1 zl. a 10 kr. se platilo. Vojenské výlohy tyto se opětovaly v téže výši též roku 1680 a 1681, leč v roce 1682 bylo obvyklé quantum militare zvýšeno o 50.000 zl., tak že činilo již 300.000 zl., kteréžto zvýšení uhradilo se tím, že daň z komínů ustanovena jest na 1 zl. 30 kr. Rozvrhli tudíž stavové moravští po příkladu stavův českých zvýšenou daň vojenskou na měšťany a sedláky, kdežto daň pozemkovou, ke které by byli též oni přispívati musili, nezměněnou zanechali. Za to též oni, jako bylo se v Čechách stalo, zrušili k vyzvání vlády všecha dosavadní osvobození menších panství od kvartýrování vojska, tak že v té věci i na Moravě úplná rovnost panovala.

Ponechávajíce čtenáři, aby sám si vypočetl miliony, jimiž Čechy a Morava po šest let na pokoření uherského odboje Tökely-ho přispívati musily, ač by samy byly obrovských sum těchto k zotavení a povznesení svému potřebovaly, opakujeme tu poznovu jen fakt výše již zmíněný, kterak by království Uherské mělo povinným dílem býti zavázáno zemím koruny české, že skoro výhradně obětmi svými na mužstvu vojenském i na penězích přispěly k vybavení jeho od nadvlády ctižádostivých magnátů, kteří neostýchali se dávatí zemi uherskou ve vasalství Turkův, dále pak k úplnému vyproštění jejímu od jha tureckého, které po slavném obhájení Vídně roku 1683 následovalo. Spravedlivý soud historie, který po dvě století byl ve věci této v Uhrách utlumován, poněvadž po celou tu dobu ani v Čechách ani na Moravě nebylo k němu poukazováno, vyžaduje nyní též v Uhrách nevyvratného práva svého, aby tam bylo uznáno, jaké oběti země koruny české pro zachování celistvosti a samostatnosti království Uherského přinášely. Spravedlivost musí též národu uherskému, jenž se dnes požitku plné této celistvosti a samostatnosti državy své těší, vnuknouti přesvědčení, že královská koruna Svatováclavská jako ode dávna tak i v naší době ve všem vyrovnává se koruně Svatoštěpánské, ba přede dvěma stoletími hlavně ona jí lesk a moc její dnešní zachovala. Věře ve spravedlivý soud dějin, očekávati může národ český v zemích

koruny Svatováclavské, že dříve nebo později též národ uherský dostojí povinnosti dějinné, jakouž jest z dob nejhlubšího ponížení svého národu českému zavázán. Povinnost tato datuje se již z dob o půldruhého století starších, neboť již ve století XVI. by se byla koruna Svatoštěpánská bez účinnivé pomoci království Českého stala pašalíkem tureckým.

Nová válka s Turky a obležení Vídně. Účast Čechů při osvobození jejím.

Již jsme se zmínili o tom, kterak tehdejší císařský vyslanec v Cařihradě Jiří Křištof z Kounic už během roku 1681 opětovně sděloval do Vídně, že prodloužení míru Vašvárského nelze očekávati, anaf Porta k nové válce s císařem se chystá. Ale ve Vídni, právě jako se bylo roku 1662 se zprávami residenta Renningera dalo, nepřikládalo se varovným zprávám vyslancovým velké váhy, poněvadž diplomati císařští kojili se naději, že dojde k roztržce mezi Portou a Francouzskem, a tu že se Turci nepustí tak snadno do války s císařem. Proto byl v lednu 1682 vyslán do Cařihradu hrabě Albrecht Caprara jakožto mimořádný legát císařův, aby s Portou o prodloužení míru Vašvárského vyjednával. Sultán Mohamed IV. jej sice přijal v audienci, dal mu ale odpověď jen vyhýbavou a když po několikaměsíčním oddalování Porta přece vyslovila podmínky, za jakými by mír Vašvárský prodloužila, byly tytéž tak kruté a zároveň ponižující, že se jim císař nikdy nemohl podvoliti. Žádal sultán, aby mu císař postoupil celé Zátisi a část Slovenska až ku Trenčínu, aby dal strhnouti pevnosti Ráb a Komárno, aby povstalcům uherským vrátil veškeré zabavené statky jejich a udělil jim úplnou milost i povolil plnou svobodu náboženskou, a konečně aby za zbývající část Uherska odváděl sultánovi roční poplatek 500.000 zlatých.

Podmínky tyto byly proto tak kruté a nedůstojné, aby od císaře najisto zamítnuty byly, neboť Portě již jen o válku se jednalo. Byloť v Cařihradě známo, kterak vojenská moc císařova jest tak slabá, že ani odboj Tökely-ho po několik let zmoci nemohla, a to arcif bylo pro ctižádostivého velvezíra Kara Mustafu pobudkou, aby provedl dílo svého příbuzného Kiuprili-ho pašete, jež týž roku 1663 nebyl dokonán, totiž dobytím Vídně zničení úplné moc císařovu v zemích jeho dědičných, načež král francouzský zkázu domu Habsburského v říši římsko-německé

dovršiti měl. Vedle toho jednalo se rozmařilému a nanejvýš prostopášnému sultánovi Mohamedovi o to, aby pod záminkou války mohl v zemích svých vydírati daň válečnou, kterou by obrovské vydaje na dvůr svůj hraditi mohl. Jinakých příčin k výboji neměl, neboť císař chtěl s ním i dále v míru setrvati, a takž byl nešťastný výsledek této války pro Turky jen spravedlivou Nemessí dějin, která tehdaž císaři Leopoldovi, beze vší příčiny napadenému, skvělého vítězství nad sveřepým Musulmanem zjednala.

S vojskem 250.000 mužů, které ze tří dílů světa sehnáno bylo, a jehož velitelem byl velvezír Kara Mustafa (Černý Mustafa, zvaný tak od snědé barvy obličeje svého), vytrhl sultán ke konci března 1683 osobně od Drinopole k Bělehradu, kde velvezírovi zelený prapor prorokův odevzdal a seraskierem s neobmezenou mocí jej jmenoval. U Stoličného Bělehradu přirazil k Turkům pomocný sbor tatarského chána Murada Giraje o síle 20.000 mužů a ve městě tom byl ve válečné poradě ujednán plán, aby se přímo na Vídeň táhlo. S vojskem pašete Budínského vzrostla armáda turecká na 300.000 mužů, kdežto císařské vojsko té doby všeho všudy jen 30.000 mužů čítalo. V obrovském zápasu, v němž se o budoucnost veškeré jihovýchodní a střední Evropy jednalo, má-li jhu mohamedánskému propadnouti, stál tudíž jeden muž proti desíti. Jakž by se tu veškerá Evropa nebyla měla chvěti před žádavou odvčkého nepřitele křesťanstva a nepřispívati císaři, jenž byl poslední hradbou proti této záplavě mohamedanismu?

Ve společném nebezpečí tomto dostála Evropa až na „nejkřesťanštějšího“ krále Ludvíka XIV. úloze své a zachránila se před vládou půlměsíce, která by ji neodvratně byla stihla a veškeré řády křesťanské, všecku dosavadní kulturu její zničila. Také diplomacie Vídenská počínala si tehdaž účinněji než před dvaceti lety a úsilí její, získati císaři spojence a podporu hmotnou z cizích říší, bylo zdárným výsledkem provázeno. Především zřekl se polský král Jan Šoběský dosavadního spojení s Francouzskem, které jej bylo až ku podporování odboje Tökelyho v Uhrách svedlo, a vešel ve spolek s císařem, v němž se zavázal sborem 40.000 mužů proti Turkům mu přispěti. Papež Innocenc XI., k němuž byl z Vídně hrabě Martinic o přispění vyslán, vyzval veškeré panovníky katolické, aby císaři zbrojné i peněžní pomoci proti nepříteli křesťanstva poskytli, sám pak zaslal do Vídně již v únoru 1683 sumu 200.000 dukátů a do října téhož roku dalších 1,200.000

zlatých; mimo to svolil sbor kardinálů k tomu, aby na statky duchovenské ve všech zemích katolických mohla býti válečná daň uvalena, což jedině v Bavorsku 300.000 zlatých vyneslo*). Vyzvání papežovo ke králi Ludvíkovi XIV., aby též válečnou pomocí na obranu křesťanstva přispěl, zůstalo sice bez účinku, ale aspoň k tomu zavázal se král, že po čas války císaře s Turky nepodnikne žádného útoku na říši římsko-německou. Z říše samé slíbil bavorský kurfiřt Maximilian Emanuel pomocný sbor 15.000 mužů, saský kurfiřt Jan Jiří III. vyslal podobný sbor který přes Čechy k Vídni táhl, a rovněž zbrojily kraje švábský, francký a porýnský. Jen s brandiborským kurfiřtem Fridrichem Vilémem musilo se dlouho o pomoc vojenskou proti Turkům vyjednávati, než ke skutečné výpravě její došlo.

Ale všecka tato branná síla císařova a spojencův jeho daleko nedostačovala k tomu, aby byla mohla přesile Turků již v Uhrách čeliti, jako tomu roku 1664 před bitvou u Sv. Gottarda bylo. Jak polské tak německé sbory pomocné dospěly na jeviště válečné teprva v době, kdy již Vídeň od Turků oblehána byla. Vlastní vojsko císařské, které Leopold dne 8. května u Prešpurku přehlížel, čítalo pouze 33.000 mužů s 90 děly; dobrá třetina jeho skládala se z Čechů a Moravanů, kdežto Uhrů nebylo ani 3000, a i ti rozběhli se za krátko na vše strany, přidávajice se k odbojníkovi Tökelymu, jenž v severních Uhrách přes 20.000 mužů pod prapory svými čítal. Tak málo dbali Uhři o zachránění vlasti své před Turky, ba pomáhali jim přímo proti císaři a nikdo s nich nesejme výčitku, že oni to byli, kteří nepřitele křesťanstva do Uher přivedli, aby moc císaře Leopolda zničili. Za takových poměrů, které na tehdejší dynastickou věrnost a oddanost Uhrů jasné světlo vrhají, jest zcela pochopitelno, že císař

*) Naproti tomu byla peněžní pomoc duchovenstva ve vlastních zemích rakouských dosti pochybná. Pražský arcibiskup hrabě Jan Valdstein žádal od papežského vyslance ve Vídni kardinála Buonvisi-ho dříve opis papežského breve, zdali je skutečně ke složení válečné daně povinen, a po mnohém oddalování vykázal na žádaných od něho 50.000 tolarů teprva dne 15. září 20.000 zl. Olomoucký arcibiskup Karel hrabě Liechtenstein, byv dne 26. července vyzván, aby za svou arcidieci složil ihned 30.000 tolarů na jednoprocentní, od papeže uloženou válečnou daň, zaslal teprva dne 28. října 20.000 zl. s prosbou, aby duchovenstvo jeho bylo dalšími příspěvky ušanosáno. Arcibiskup Solnohradský zdráhal se císaři 100.000 zl. zapůjčiti, tak že mu kardinál Buonvisi pohroziti musil, že dá kostelní poklady v arcidieci jeho císařskými komisary odhadnouti, aby na ně půjčka učiněna býti mohla.

Leopold dal dne 6. července královskou korunu uherskou z Prešpurku do Vídně převézt, aby se snad kořistí povstalec Tökely-ho neb dokonce Turků nestala. Český kavalír generál Kašpar Zdeněk hrabě Kaplíř provázal se sborem 200 dragounů korunu sv. Štěpána, které se císař. komisaři v Prešpurku obratným způsobem byli zmocnili, na nebezpečné cestě této do Vídně, neboť již tatarská jezdcí a uherští povstalci po celém okolí štráfovali.

Byl vrchní velitel vojska císařského vévoda Karel Lotrinský, který byl marně Ostřihom a Nové Zámky oblehal, před přemocí Turků, od Stoličného Bělehradu přímo na Vídeň se hrnoucích, z celých Uher ustoupiti musil, aby od nepřitele zaskočen nebyl. Jedno z jízdeckých oddělení jeho bylo dne 7. července u Petronellu od Tatarů pod Nurredinem chánem napadeno a jelikož při srážce této princ Ludvík Savojský a princ Tomáš z Ahrebergu padli, dali se jezdcí v šílený útěk a nezastavili se až ve Vídni, kdež hlásající mylnou pověst, že sám vévoda Karel Lotrinský padl a Turci že za nimi v patách na Vídeň táhnou, způsobili zděšení tak veliké a všeobecné, že ve dvou dnech do 60.000 obyvatel z Vídně prchlo. Také císař Leopold opustil ještě dne 7. července večer s veškerým dvorem svým Vídeň a přes Křemži odebral se do Lince a pak dále až do Pasova, neboť obecné bylo přesvědčení, že Turci již druhého dne k Vídni přitrhnou. Byl to ovšem strach nepodstatný, ale dá se vysvětliti panikou, jakou Vídeňané ještě z roku 1663 před brozícím vpádem Turků ve všech kostech měli.

Před odjezdem svým z města dal císař k sobě povolati radu městskou s primátorem Liebenbergem v čele, aby jí nejdůležitější hájení Vídně doporučil, neboť prý se městu co nejdříve pomoci z Polska a z říše dostane. Audienci této byla přítomna též císařovna, která, vedouc naději císařského rodu Habsburského, pětiletého prince Josefa, za ruku, se slzami v očích měšťany k důvěře v Boha a ku statečnosti vyzývala, načež všickni přísahali, že poslední krůpěj krve nasadí k obhájení Vídně, této poslední bašty křesťanstva. Současně zřídil císař pro Vídeň mimořádnou vládu, jako tomu bylo v době moru roku 1679, a v čelo její postavil polního zbrojmistra hraběte Kašpara Zdeňka Kaplíře, který se byl již často jako dobrý vojevůdce osvědčil a též ve věcech státních plně důvěře panovníkově se těšil. V muži tomto, jenž dobyt si nejpřednější zásluhy o obhájení Vídně, ač tatáž teprva v naší době zase

k plnému ocenění došla*), nesklamal se císař ni v nejmenším a proto o památném tomto rodáku českém též zde blíže zmíniti se musíme.

Kašpar Zdeněk Kaplíř ze Sulevic pocházel ze starožitného rytířského rodu českého, který měl původní sídlo své na tvrzi Sulevická v Litoměřicku a během času v několik větví se rozšířil. Otec jeho Albrecht Kaplíř, pán na statku Kolčí nedaleko Prahy, roku 1606 rada při appellaci, pak nejvyšší nad plukem pěchoty, zemřel v mladém věku již roku 1616, zanechav z manželky své Magdaleny Údrcké z Údrče dva syny, Kašpara Zdeňka a Oldřicha. Starší narodil se roku 1611 a za války třicetileté vstoupil do vojska císařského, v němž se stal roku 1647 plukovníkem. Později byl pro své platné služby vojenské povýšen na podmaršálka a roku 1665 povolán jest mezi přísedící dvorské rady vojenské, v níž se stal pak i místopředsedou. Co takový byl roku 1671 členem vojenského soudu, který vyšetřoval odboj Rákocyho a Zrinského a stav se již dříve svobodným pánem (okolo roku 1654), povýšen byl roku 1674 od císaře ve stav hraběcí, kteréžto vysoké vyznamenání svědčí o důvěře, jakou císař Leopold k němu choval. Když císařský dvůr roku 1680 v Praze sídlil, meškal též hrabě Kaplíř ve hlavním městě českém a když byly na Hradčanech konány porady o tom, jak by se mělo proti povstálým sedlákům českým zakročiti, radil Kaplíř, který na svých statcích v Čechách choval se vždy lidsky k poddaným svým, ku prostředkům mírným a k ulevění robot lidu selského, tak že z toho až pověst vznikla, že povstání sedláků schvaluje, ba i v čelo jich se postaviti hodlá. Nesmyslný klep tento nezviklal však důvěru císaře Leopolda v hraběte Kaplíře a již v roce následujícím hrál český velmož tento důležitou úlohu při vyjednávání se stavy uherskými a při korunovaci císařovny Eleonory Magdaleny za královnu uherskou. Zvláště vděčen pak mu byl císař za to, že královskou korunu uherskou z Prešpurku šťastně do Vídně přivezl. Osvědčiv se tudíž i co vojn i co státník, ani nálezel k nejvzdělanějším šlechticům své doby, byl nad jiné povolán k tomu, aby mohl převziti nanejvýš důležitý úkol, hájiti totiž města Vídně proti ne-

*) Příčinil se k tomu nejvíce český spisovatel Jan Bohuslav Miltner, professor při c. k. gymnasiu v Hradci Králové, svým spisem „Kašpar Zdeněk hrabě Kaplíř, svobodný pán ze Sulevic, obránce Vídně proti Turkům 1683“ (v Hradci Králové u L. Pospíšila, 1878) a na základě spisu toho baron Alex. Helfert svým spisem německým „Náčelník obrany města Vídně 1683 proti Turkům“ (v Praze u Tempského, 1883).

příteli křesťanstva. Obdržev vlastním listem císařským, daným z Křemže dne 9. července 1683, důstojnost předsedy mimořádné vlády ve Vídni, zřídil a ustavil ještě téhož dne radu tuto, v níž byl předsedícím též hrabě Arnošt Rüdiger ze Starhemburgu, kterému zároveň vojenské velitelství ve Vídni svěřeno bylo. Posledně jmenovanému generálovi tomuto, jehož činnost vojenská po čas oblehání Vídne ovšem více na veřejnost vynikala, než vnitřní působení hraběte Kaplíře, byla již od současníků z příčin řevnivosti a též z příčin národnostních — neboť hrabě Kaplíř byl rodem Čech — veškerá zásluha hrdinského obhájení Vídne proti Turkům připisována a němečtí dějepisci pozdější až do našich dob se pečlivě starali o to, aby zásluha hraběte Kaplíře byla vždy více umlčována, až pak skoro zcela v zapomenutí upadla. Teprva nestranným badáním výše uvedeného spisovatele českého vyšla na jevo zase historická pravda, že slavný rodák český byl vlastní duší hrdinského odporu města Vídne proti divokým útokům hord tureckých a že bez jeho velikého nadání organisatorského, bez jeho nadlidského namáhání v příčině zásobení a opevnění Vídne nebyla by všechna vojenská statečnost hraběte Starhemburga tak dlouho odolala návalu přemoci turecké, než císař Leopold s pomocnými sbory polskými a německými obleženému městu ku pomoci přispěti mohl.

Stav Vídne, která tehdež útoku obrovské armády turecké čeliti měla, byl v ohledu vojenském nanejvýš nedostatečný, ba přímo povážlivý. Obsádka vojenská čítala pouze tisíc mužů pěchoty pluku Kaisersteinova, jenž měl svůj doplňovací obvod v kraji Prachenském v Čechách; na hradbách celého města stálo všeho všudy deset děl, hradby pak byly ve stavu velice zanedbaném, na zevní straně nebylo skoro žádných pallisád, příkopy byly na mnohých místech vyschlé, tak že je snadno bylo lze přejíti, hradebních košťů vůbec nebylo, válečné zásoby a střelivo nestačily snad ani na den — slovem kdyby byli Turci o týden dříve na Vídeň udeřili, byli by se města v několika hodinách zmocnili, a tím by byl osud celé války v neprospěch císařův rozhodnut býval. Mimo to panoval v obyvatelstvu duch velmi sklíčený, neboť lid byl roztrpčen tím, že císař město opustil, a musil týž proto jak ve městě tak i po cestě do Křemže mnohé trpké výčitky přeselechnouti.

Avšak za trudných poměrův těchto osvědčilo se organisatorské nadání generála hraběte Kaplíře měrou nejskvělejší. Od první hodiny,

kdy mu důvěrou císařovou byl svěřen důležitý úřad předsedy mimořádné vlády ve Vídni, pečoval muž tento dnem i nocí o nápravu všeho, co v ohledu vojenském a zásobovacím zanedbáno bylo. Především svázeny z Dolních Rakous a z jižní Moravy veškeré zásoby obilí a jiných potravin, přiháněna stáda dobytka, ve sklepích dvorního hradu, paláců a klášterů sehnáno ve Vídni 170.000 věder vína a opatřena též hojná píce pro koňstvo, tak že v oboru tomto v několika dnech dosavadnímu nedostatku odpomoheno bylo. Vojenský velitel hrabě Starhemberg musil pečovati o opevnění hradeb, vystavení pallisád, zatopení příkopů, atd. při kterýchžto pracích vypomáhalo vedle obyvatelstva mužstvo vojenského sboru generála Leslie-a, jenž ve dnech od 9. do 12. července ze Slezska a z Moravy k Vídni se 12.000 muži přitřhl, jakož i vojsko vévody Lotrinského, jež v počtu 11.000 jezdců na ústupu z Uher u Vídne se zastavilo, utábořivši se na ostrově Dunajském, na němž předměstí Leopoldov leží. Vévoda vlastní rukou chopil se rýče a lopaty při opevňování hradeb, kterýžto příklad rozohnil vojiny i obyvatelstvo tou měrou, že všechny opevňovací práce v málo dnech provedeny byly, a takž Vídeň stala se skutečnou pevností, která po delší dobu útokům nepřátelským vzdorovati mohla. Listem císaři do Křemže zasláným žádal hrabě Kaplíř o rychlé odeslání všech zásob střelného prachu z Křemže a z Lince, načež již dne 12. července odpole dne dopraveno po Dunaji z Křemže tisíc centnýřů prachu střelného a též z Lince došla v čas zásoba podobná. Konečně zanechali vévoda Lotrinský a generál Leslie, kteří za několik dní dále za císařem odtáhli, polovici pluků svých k sesílení obsádky Vídenské (celkem 11.000 mužů), tak že tatáž nyní 13.866 mužů císařského vojska čítala. Jelikož ozbrojených měšťanů bylo 2400, cechové pak postavili 4000 branců, sbor studentů, jemuž velel tělesný lékař ovdoštělé císařovny Eleonory Dr. Soubait, soustřeďoval 700 statečných mladíků, a sbor dvorních služebníků a jiných císařských zřízenců, kteří si zvolili hraběte Maxmiliána Trautmannsdorfa za plukovníka, čítal tisíc mužů: bylo k obraně Vídne ve zbrani celkem 21 960 mužů, proti přemoci turecké ovšem to jen hlouček skrovný, neboť na každého z branců těchto z armády Kara Mustafy dvanáct Turkův připadalo.

Obrovský a přímo nadlidský tento výkon, jenž s opevněním, vyzbrojením a vojenským zaopatřením zanedbané Vídne spojen byl, proveden jest v době jediného téhodne a to zásluhou hraběte Kaplíře, jenž veda všechnu korrespon-

denci s císařem a s úřady dvorskými, o získání nejprřednějších potřeb a zásob vojenských i potravních pečoval, kdežto hrabě Starhemberg jen hmotné práce s opevňováním města spojené řídil a i tu při horkokrevnosti své nedosti obezřetně si počínal. Byl hned třetího dne po přitáhnutí Turkův před Vídeň, kdy obě strany již z děl na sebe pálily, při prohlížení stráží a prací na hradbách na kavalíru Lvím kamenem z děla vystřeleným na hlavě poraněn, tak že po čtrnáct dní k lůžku poután byl. Totéž se opětovalo v době od 8. do 19. srpna, kdy byl Starhemberg úplavici stížen a kdy též nejbližší po něm vojenský velitel generál hrabě Daun na zimnici onemocněl, tak že všechna tíže obhajování města ležela na bedrách hraběte Kaplíře. Tu již dokonce veškeré břemeno prací obhajovacích spočívalo na hraběti Kaplířovi, který v uvedených dobách též všechny výhradně vojenské záležitosti řídit musil. To vše zamlčuje se ale dodnes ve všech spisech německých, obležení Vídně od Turkův roku 1683 líčících, a jen hrabě Rüdiger Starhemberg vynáší se v nich do nebe jako jediný obránce Vídně, i když jako raněný na lůžku dlel. Rovněž neví se ve spisech těchto ničeho o tom, že dobrá polovice císařského vojska, které obsádku v obležené Vídni tvořilo, sestávala z plukův ze zemí koruny české naverbovaných, na něž země tyto známý již veliký náklad vedly. Mimo zmíněný již pluk Kaisersteinský, který byl krátce před obležením přímo z Prahy do Vídně přitáhl, byl to pluk Württembergův, který byl v Plzensku doplňován, pluk Thüngenův z Litoměřicka, pluk Dupigny-ho z Pražska a Tábořska, pluk Starhembergův z Olomoucka a pluk Heisterův ze Slezska. Také ostatní pluky, zejména ony, které byl vévoda Lotrinský z Uher k Vídni přivedl, měly v řadách svých mnoho mužstva českého, neboť v posledních třech letech bylo každoročně v Čechách k vojsku císařskému naverbováno několik tisíc mužů (první příslušný rozkaz císaře Leopolda k místodržícím českým vyšel dne 8. února 1681), kteréžto vojsko bylo z největší části ke plukům v Uhrách proti Tökely-mu stojícím vysláno. Přičteme-li k tomu vojsko z Moravy a ze Slezska pocházející, můžeme právem říci, že dobrá polovina obráncův města Vídně, co se vojska císařského týče, skládala se ze synův zemí koruny Svatováclavské, kdežto z rodákův uherských nebylo tam ni jediného. Ti naopak stáli tehdy pod prapory odbojníka Tökely-ho po boku Turkův, kterážto okolnost byla příčinou, že se tehdy ve Vídni nesměl nikdo odvážit na ulici v národním kroji uherském, nechtěl-li se

dočkati útoku, ježto Vídeňané právem přičítali Uhrům tíseň svou.

Všecko úsilí hraběte Kaplíře by však bylo zůstalo bez úspěchu, kdyby nejvyšší vůdce armády turecké velvezír Kara Mustafa nebyl se dopustil téže taktické chyby jako před dvaceti lety předchůdce jeho Achmed Kiuprili paša, že totiž pochod jeho na Vídeň byl příliš liknavý. Tehdáž byl však Kiuprili paša zdržen překážkami živelními, kdežto nyní spurný Musulman, spolehaje se v neodolatelnou přesilu svou, ponechal Vídni celý týden času, tedy právě dobu, které hrabě Kaplíř k opevnění, zaopatření a vyzbrojení jejímu potřeboval. Kdyby geniální muž tento v heroické práci své jen o den byl se opozdil, byl by osud Vídně jinak dopadl a osudy střední Evropy byly by zcela jinakou tvárnost na se vzaly. Ještě v den přitáhnutí prvních sborův tureckých před Vídeň bylo úsilovně pracováno na sesílení hradeb města a na dokončení všech opatření vojenských, kterých nezbytně bylo třeba, aby se útokům nepřátelským mohlo čeliti. Takž pojí se k osobnosti rodáka českého význam přímo světodéjný a přirovnává-li se hrdinské obhájení Vídně proti návalu veškerého světa mohamedánského roku 1683 s vítězstvími Císařky Marie proti Teutonům a Cimbrům (roku 102 a 101 před Kristem), s vítězstvím Aëtia na polích Katalaunských proti králi Hunův Attilovi (roku 451 po Kristu), s vítězstvím Otty Velkého proti barbarským Maďarům (roku 955 po Kristu) a s vítězstvím Jaroslava Šternberka nad Tatary u Olomouce (roku 1241): tož náleží veliká zásluha tato Čechovi hraběti Kašparu Zdenkovi Kaplířovi, jenž ovšem za tehdejších zbědovaných poměrův národa českého Čechem se necítil, jako se všichni tehdejší čeští šlechticové jimi necítili, ale přes to pro národ náš reklamován býti musí, právě jako veliký voják, ale malinký Čech Albrecht Waldstein přes všechnu svou nepřítel k národu českému z matriky jeho vymazán býti nemůže.

Nenáleží v okruh našeho vypravování, abychom obležení Vídně od Turkův podrobněji vypisovali, nébrž obmezíme se na to, vylíčiti hlavní výjevy světodéjného toho aktu, který se po dva měsíce na pravém břehu Dunaje odehrával. Velvezír Kara Mustafa s obrovskou armádou svojí překročil v Uhrách dne 8. července řeku Rábu a dal se v přímý pochod proti Vídni. Avšak, jak už řečeno, postupoval tak zvolna ku předu, že vojsko jeho vzdálenost mezi Rábou a Vídni, kterou jezdec snadno za den zůž, teprva za osm dní urazilo. Přední sbory tureckých jezdů objevily se sice již dne 13. července

v okolí Schönbrunnu a Döblingu, v poledne pak přiblížily se již na dostřel k hradbám Vídně, odkud je však dělostřelba generála Starhemberga rychle zahнала. Tu poznána nutnost toho, aby všechna předměstí Vídně byla spálena, aby v nich nepřítel ochrany nenalezl, a proto ještě téže noci byla předměstí tato sežžena a ve zříceniny obrácena.

Dne 14. července pak objevila se před Vídní hlavní armáda Kara Mustafy a v obrovském polokruhu obklopila město, které pak, když ve dvou dnech na to císařští na levém břehu zatlačeni byli, úplně od ostatního světa odloučeno jest. Nyní zahájena střelba z několika set oblehacích děl, aby hradby městské co nejvíce poškozeny byly, načež následovaly zuřivé útoky Turků, které statečností obránců od prvního do posledního ve

zmar uvedeny byly. Odráželo je vesměs rákové vojsko císařské, neboť sborův měšťanských a občanských bylo užíváno jen ku strážím, k opravování hradeb pobořených, k hasení vzniklých ohňů a k vedlejším pracím vojenským. Hlavní zásluha udržení Vídně náleží tudíž jen vojsku,

měšťané Vídeňští neučinili k obhájení města svého nic více, než co právě učiniti musili, nějakou zvláštní statečností neb obětovností se nikterak nevyznamenal, ba ke konci oblehání klesla mysl Vídeňanů tak velice, že se v lidu již veřejně o kapitulaci mluvílo. Jen

rázné vystoupení Starhemberga a Kaplíře potlačilo zbabělé toto hnutí, které by jinak ke skutečné vzpouře v obleženém městě bylo vedlo. Zoufalost Vídeňanů dá se ovšem vysvětliti nanejvýš krutými útrapami, jichž obyvatelstvo v obleženém městě zakoušelo, zvláště když po dva měsíce marně na přispění armády císařovy a spojencův jeho čekáno bylo. Na povahu obyvatelstva císařského města vrhá však toto chování-se jeho ostré světlo, při němž statečnost vojska, které za dobu obležení přes 5000

mužů ztratilo, tím skvěleji vyniká. Mezi padlými obránci těmito z plukův císařských byla zase dobrá polovice rodákův ze země koruny české a tak i v tomto ohledu přinesly země tyto neskonale obět pro říši císařovu a zachránění sídelního města jeho. Dynastická věrnost Čechů a Mora-

Polní zbrojmistr hrabě Kašpar Zdeněk Kaplíř ze Sulevic.

vanů slavila zde v porovnání k Uhrům a Vídeňanům pravý triumf, jen že u dějepiscův německých taktéž naň příslušná váha kladena nebyla. Opakovalo se tu totéž zneuznání, jakého se velikému vojevůdci hraběti Kaplířovi od nich dostalo, tak že teprv novější badání s české strany pravdu historickou na vrch uvádí.

Když však věci v obležené Vídni nejhůře stály a nejprudší útok janičářů dne 4. září již téměř s vynaložením posledních sil odražen byl, zazářilo v noci na 7. září na vrchu Chlumu před Vídní patero raket, které obleženým radostnou zvěst označovaly, že tak toužebně očekávaná pomoc válečná od západu konečně přichází. Než však císař Leopold s vojsky svými a spojencův svých k samé Vídni přitáhl, sběhly se na levém břehu Dunaje válečné události, které valně k tomu přispěly, že k osvobození obleženého města dojíti mohlo. Vévoda Lotrinský, který se zbylými jízdeckými pluky svými (pěší byl ve Vídni k sesílení obsádky tamní zanechal) stál v severní části Dolních Rakous, aby hranice české a moravské před nájezdy uherských a tatarských hord chránil; tyž vytrhl ke konci července proti Tökely-mu, jenž se chtěl Prešpurku zmocnit a s Turky u Vídne se spojit. Dne 29. července porazil jej však vévoda u Prešpurku a zatlačil jej až za řeku Váh, načež se opět na Moravské pole vrátil, odkud vypadával na loupeživé tlupy Uhrů a Tatarů, které i přes porážku onu stále do Rakous a do Moravy na rychlých koních svých vybíhaly, všude spoustu způsobující a sta křesťanského lidu do zajetí odvěkajíce. Proto skličoval po celou dobu oblehání Vídne nevýslovný strach jižní a východní Moravu; jako před dvaceti roky při tehdejších vpádech Tatarů utíkali se lidé v těch krajinách do hor a lesův a skrývali se v jeskyních a slujích; měšťané i z ohrazených měst prchali a šlechta opouštěla rovněž ze strachu své zámky a hrady. Ve všeobecném tomto postrachu a zmatku moravští stavové neztratili nicméně hlavy. Na začátku srpna vyslali na hranice uherské 1000 dragounův a 2000 mušketýrův, aby hájili průsmykův, a Valaši konali tam též svou povinnost. Do opevněných míst byly dány obsádky vrchnostenské, hrady byly rovněž upraveny na odražení nepřitele a císařské vojsko obsadilo průsmyk Jablunecký ve Slezsku, aby zabránilo přechodu rotám loupežným. Než přes to podnikal Tökely s tatarskými spojenci svými na jiných stranách Moravy záhubné vpády do země, všude pále, pustoše a vraždě, kam divoké rotý jeho zasáhly. Ano žádal, aby veškerá Morava již nyní holdo-

vala mu jako svému knížeti, an prý sultán turecký beztoho mu ji za odměnu služeb jeho propůjčiti mívá, jakmile Vídeň padne v moc jeho! Veřejně dal hlásati, že Moravu přivtělí k budoucímu svému království Uherskému, jako tomu za krále Matiaše Korvína bylo, a proto ještě po porážce Turkův u Vídne vpadl koncem září s četnými houfy tatarské, turecké a uherské jízdy Vlárským průsmykem na Valašsko, kdež vypálil opět města Brumov, Klobuky a Vsetín, z nichž se bylo obyvatelstvo se vším, co odnesti mohlo, do hor a lesův uteklo. Strašné hordy asijské vnikly až do Frenštátu, kteréž město rovněž spálily, načež chtěly táhnouti na Nový Jičín, ale couvly před moravsko-slezskou obranou zemskou zpět do Uher. Kotouče dýmu z vypálených měst a dědin a mrtvoly bezbranného lidu označovaly cestu divokých barbarů těchto. Byl to ale poslední vpád Tatarův na Moravu, od těch dob ani okem více nespátřila Morava Turka ve zbrani. U Vídne byla moc muslimanská zlomena a tím docházel konce též odboj Tökely-ho v Uhrách, který Moravě tolikých nových spoust přivodil.

Šťastným vystoupením vévody Lotrinského proti odbojníku Tökely-mu a obsazením jižních hranic moravských zemskou obranou, která loupežné rotý turecké a uherské z krajiny Hodonínské a Mikulovské s krvavými hlavami nazpět do Uher zahnala, překazen byl výboj nepřátel do Dolních Rakous, kterým mělo spojení pomocných vojsk polských a saských s armádou u Tulnu stojící zamezeno býti. Když pak Kara Mustafa vyslal za týmže účelem sbor 14.000 Turků od Vídne proti vévodovi, spůsobil mu tyž dne 24. srpna u Štokravy tak citelnou porážku, že polovice sboru byla na bojišti pobita a druhá do Dunaje vehnána, že málokterý z divochů asijských do tábora u Vídne se vrátil. Porážku tuto přičítal velvezír Tökely-mu, který se měl s lidem svým ke sboru tomuto připojiti, ale nečinně za řekou Moravou státi zůstal, pro kteroužto vinu jeho počali Turci na odbojníka uherského žehrati a proto jej osudu jeho zůstavili. Nové toto vítězství vévody Lotrinského povzneslo velice mysl armády císařské, která se tu přesvědčila, že Turci nejsou nepřemožitelní, a proto tím dychtivěji po boji s hlavní silou jejich u Vídne toužila. Ale spojenci němečtí a polští dávali si na čas, nedbajíce toho, že každý den Vídni záhubu přivoditi může. Saskému vojsku, které přes Čechy táhlo a o jehož výživu se císař starati musil, líbilo se v českých kvartýrech tak velice, že pochodů svých nikterak neuspěchovalo, kdežto s kurfiř-

tem saským Janem Jiřím III., který dělal nárok na vrchní velitelství nad veškerým spojeným vojskem, musilo za pobytu jeho v Čechách dlouho vyjednáváno býti, než svolil k tomu, aby vrchním velitelem stal se polský král Jan Soběský. Poláci zase, kteří v síle asi 20.000 mužů od Krakova přes Opavu a Olomouc k Mikulovu ve třech odděleních táhli, libovali si na Moravě, kde je lid jako osvoboditele před dalšími vpády Uhrův a Tatarů v prvních dnech nadšeně vítal, potraviny a všecky ostatní potřeby dle všech sil svých jim snášel, a proto i ti do spustošených krajů kolem Vídně příliš nespěchali. Tím se stalo, že Sasové teprva dne 1. září k Býdovu nad Dyjí a Poláci den před tím k Hollabrunnu v Rakousích přibyli. Obě vojska tato, jsouce beze všeho vlastního zaopatření, vydírala si na obyvatelstvu krajů českých i moravských, kudy táhla, veškeré potřeby své i násilím, tak že se konečně počínání jejich mnoho nelišilo od řádění hord uherských a tatarských. Místní kroniky v súčasněných krajích obsahují trpké nářky zejména na pýchotu polskou, která žádného žoldu nedostávajíc a žádných zásob potraviních s sebou nevezouc, na loupění odkázána byla.

Konečně spojila se všechna vojska dne 7. září na planině u Tulnu a když bylo vrchní velitelství nad spojenou armádou, něco přes 60.000 mužů čítající, po dlouhém vyjednávání polskému králi svěřeno, v památný den 12. září sestupovala armáda tato se strání vrchu Chlumu do roviny před Vídní, kde věkopamátná bitva s trojnásob větší silou velvezíra Kara Mustafy svedena byla. Byl den nedělní a proto byla časné z rána u všech sborů sloužena mše sv., a když Turci sami bitvu zahájili, bojováno nejlítěji na obou křídlech, kdež nepřítel krok za krokem byl zatlačován, až pak po poslední neodolatelný útok jízdy polské a císařské i střed tureckého vojska roztříštil a všeobecnou porážku Turků dovršil. Janičáři, kteří po celý den, co bitva trvala, neustále útoky na hradby Vídenské podnikali, byli v útěk vojů hlavní armády strženi, a hned za nimi vyřítila se obsádka městská, která mezi nimi krvavou lázeň způsobila. Porážka spupných Turků byla úplná, plán jejich na zničení říše Habsburské byl na dobro zmařen a poslední bašta křesťanská ve střední Evropě slavně obhájena. Od skvělého vítězství císaře Leopolda před Vídní v den 12. září 1683, ke kterému se dva národové slovanští, Čechoslované a Poláci, tak slavně přičinili, počal úpadek Osmanů v Evropě a až to ještě dlouho trvalo, než veškeré království

Uherské z moci turecké vyproštěno bylo a drahokam tento zase v císařskou korunu Habsburských zasazen jest, nemusila se Evropa od té doby nikdy více trásti před sveřepými návaly živlu mohamedánského, který podle všeho již v dohledné době zlopověstnou úlohu svou v našem světě dluh navždy dohraje.

Ztráty Turků byly v poměru k původní síle jejich obrovské. Po čas oblehání Vídně do dne 7. září měli 48.500 mrtvých, v bitvě dne 12. září padlo jich přes 10.000 a počítaje v to, co na útěku zhynulo, ztratili přes 70.000 mužů, tedy více než třetinu ohromné armády, kterou byl Kara Mustafa v pychu svém před Vídeň přivedl. Vítězové ztratili jen 4000 mužů a čítaje v to 6000 mužů ve Vídni padlých, činila ztráta křesťanů pouze desátý díl ztrát tureckých. Nezměrná pak byla kořist, která vítězům v táboře tureckém do rukou padla. Největší část z ní odnesli si Poláci a v čele jejich král Jan Soběský, který se opřel návrhu vévody Lotrinského, aby veškerá jízda prchající Turky ještě téhož večera pronásledovala. Sbor jeho dostal se do nejbohatší části tábora tureckého a král sám ubytoval se v přenádherném stanu Kara Mustafy, v němž dva miliony ve zlatě a za miliony skvostů, klenotů a vzácností bylo nahromaděno, což vše majetkem krále polského se stalo. Po celou noc trvalo kořistění, druhého dne bylo k němu též ostatní vojsko připuštěno a když později též obyvatelstvo Vídenské smělo si na kořist do tábora vyjít, odnášeli si tisícové odtud stále ještě velké bohatství. Neméně ohromné byly zásoby vojenské, které do zbrojnice císařské dodány byly (mimo jiné 370 děl), právě jako zásoby potravin, které vyhladovělým Vídeňanům ovšem vhod přišly. Nalezeno zde 15.000 volů a mezků, 5000 velboudů, ponějvíce již nákladem opatřených, 10.000 ovcí, 100.000 strychů obilnin, 20.000 pytlů rýže a nesčetné zásoby cukru, kávy, medu, plátna, bavlny, koží a kožešin, tak že vše, co dříve velikou cenu mělo, nyní bezcenným se stalo.

Všecka bohatá kořist, která především Polákům do rukou padla, nezabránila však, že si titíž na zpáteční cestě do vlasti své zase tak výstředně a násilnický proti obyvatelstvu v krajích, kudy táhli, počínali, jako to byli na pochodu k Vídni dělali. Sbor Litvanský, jenž přes Moravu ke Krakovu se bral, kdežto ostatní dva sbory přes severní Uhry domů táhly, dopouštěl se v moravských krajích velikých scestností na pochodu, neboť císař byl Němcům i Polákům odřekl další vyživování a kvartýrování vojsk jejich a takž tatáž si sama potřeby své

ve městech a v obcích vydírala. Po dva měsíce potloukali se Litvané tito pod záminkou, že musí Moravu před vpády Tökely-ho chrániti, po zemi moravské, vybíjejíce a pálice obce tamní, že by i nepřítel nebyl si krutěji počínal. Nemnohem lépe počínaly si pomocné pluky bavorské, švábské a saské, která přes jihozápadní Moravu a Čechy do říše nazpět táhly a na útraty obyvatelstva se živily a všechny ostatní potřeby násilím si vymáhaly. K velikým obětem hmotným, jimiž sněmovné český a moravský na potlačení odboje uherského a na válku s Turky již přispěli, přidružila se též svízeľ tato, která obe země v těch částech, kudy nezřízené tyto davy žoldáků táhly, již přímo ožebračila, aniž by se byly mohly nějaké náhrady nadíti. Náhrady za škody válkou způsobené nebyly ovšem tehdejší v obyčejí a nanejvýše že se znuzeným krajům po letech nedoplatky daní odpouštěly. Také Vídeň a Dolní Rakousy, ač válečnými běhy nezměrných škod byly utrpěly, vyšly s praznou, jen Vídeňané dovedli si část ztrát a obětí svých koristí v táboře tureckém nahraditi.

Stědřeji se zachoval císař Leopold k mužům, kteří si byli přední zásluhu o obhájení Vídně získali. Generálové Starhemberg a Kaplíř byli povýšeni na polní maršály, Novoměstskému biskupovi Koloničovi*) vymožen klobouk kardinálský a též jiným generálům a vyšším důstojníkům Vídenské obsádky, pak radním městským dostalo se hojných vyznamenání. Zvláštní poctu projevil král Jan Soběský hraběti Kaplířovi, an jej hned po vjezdu svým do osvobozené Vídně dne 13. září v domě jeho navštívil a půl hodiny u něho pobyl. Jelikož podobným vyznamenáním generála Starhemberga nepoctil, dal tím hrdina královský zřejmě na jevo, koho z obou mužův těchto za vlastního obránce Vídně

pokládal. Také obec Vídenská věnovala z vděčného uznání hraběti Kaplířovi dar 1500 zl. ve zlatě a hraběti Starhembergovi 1000 dukátů; na pamětní minci, osvobození Vídně oslavující, pak stojí jmeno Kaplířovo vedle jmen císaře Leopolda a krále Soběského po straně pravé, jmeno Starhembergovo po straně levé. Oba tyto projevy města Vídně jsou na svědectví tomu, že tehdejší i v kruzích Vídeňanů zásluhy Kaplířovy výše ceněny byly zásluh Starhembergových, který ostatně pro prudkost své povahy u měšťanstva málo byl oblíben, kdežto hrabě Kaplíř pro kavalírské jednání své i vlídnou povahu v obyvatelstvu hlavního města plně přízni se těšil. V naší době poctila Vídeň památku českého velmože také tím, že postavila sochu jeho na mostě Alžbětíně, jež sochy mužův o Vídeň zvláště zasloužilých zdobí.

Leč z čestných vyznamenání těchto netěšil se náš hrdina dlouho, neboť zemřel ve Vídni dne 6. října 1686, když byl dříve, an sám z trojího manželství svého bezdětek byl, strýce svého exulanta Zikmunda Kaplíře vyzval, aby se z ciziny do Čech navrátil a přijav víru katolickou dědicem jeho se stal. Avšak i ten neměl potomků a když dne 23. listopadu 1701 v Chrudimi život svůj dokončil, vymřel jím starožitný rod Kaplířův ze Sulevic dokonce. K charakteristice slavného rodáka českého, jehož vyukající zásluha o obhájení Vídně, jak již řečeno, teprva působením zmíněného českého badatele zase na jevo přišla, dodáváme, že mimo některé menší statky držel v Čechách též panství Milešovské, kdež si v rozkošném středohoří Lito-měřickém na jihovýchodním svahu vrchu Milešovky dal vystavěti na vysoké skále krásný zámek dosud zachovaný, v němž jako přítel věd a umění velice milovný založil vzácnou knihovnu, sbírku přístrojů mathematických, pak krásnou zbrojnici a obrazárnu, ve kteréžto poslední se nalezaly četné podobizny slavných jeho současníkův a obrazy mistrů vlaských a nizozemských. Tam také nalezá se vlastní podobizna jeho, kterou zde k vypravování svému připojujeme. Panství Milešovské odkázal hraběti Janu Hráňovi z Harasova, jehož prabába byla rozená Kaplířovna, avšak musil též pro věčnou památku na rod Kaplířův ku svému jmenu připojiti jmeno Kaplířovo. O zbožném smýšlení Kaplířovu svědčí hojné odkazy kostelům a dobročinným ústavům, poddaným svým pak odpustil všechny nedoplatené dávky z domů a rolí. Tělo jeho pohřbeno bylo s velkou slávou v Milešovském kostele sv. Antonína Pad., jež byl sám vystavěl a jemuž v závěti své 10.000 zl.

*) Biskup hrabě Leopold Kolonič narodil se roku 1631 jako syn císařského generála a v mladém věku svým přišel na vychování do kolleje jesuitské v Hradci Jindřichovu, kde vystudoval šestitřídní gymnásium. Po vysvěcení svým v Nitře stal se biskupem v Novém Městě za Vídní a za obležení Vídně vyznamenal se horlivě při opatrování raněných a po porážce Turků zachránil z tábora jejich 500 osířelých dětí zajatých křesťanů, o něž se dále staral. Později stal se arcibiskupem Kaločským a primasem království Uherského. Co takový obdržel od císaře Leopolda i tu zvláštní moc, navracovati všechna občanská práva těm, kteří padše do zajetí tureckého zase domů se navrátili. Jindřichohradecký rodák Václav Buzek, který se po dobytí Bělehradu r. 1688 po dvanáctiletém zajetí na svobodu dostal, obdržel od kardinála Koloniče listinu, dle níž všechna občanská práva se mu navracují. Listina tato podnes jest zachována v rodině Buzkův v Hradci Jindřichovu.

odkázal. Mimo to ustanovil, aby se v kostele touto vždy v pamětní den 12. září konaly slavné služby boží, pak aby se almužnou rozdalo vždy 62 zl. (na památku toho, že obležení Vídně bylo po 62 dní trvalo), a v ten den aby všichni poddaní od roboty sprostěni byli. Zakládal si tudíž tak velice na nejslavnějším činu svém, že na svém panství svátek na památku jeho založil, který se tamže, co se bohoslužeb slavných v den 12. září a rozdělení oné almužny týče, podnes zachovává.

Obnovivše také zde památku statečného velmože českého, uvedeme dle zmíněného již spisu Miltnerova ještě některé přednější osobnosti a důstojníky ze zemí českých pocházející, kteří se při obhajování Vídně vyznamenali. Generál-strážmistr Jan hrabě Serényi, český pán, osvědčil se zejména při odražení útoku tureckého dne 25. července a později ještě chrabrostí a statečným chováním, tak že se v úředním seznamu vynikajících obranců zvláště uvádí; dne 20. srpna zemřel poraněním chrabrý podplukovník pluku Kaisersteinova, Wolfgang Jindřich Schenk, jenž pluk tento byl z Prahy do Vídně přivedl a při obležení častěji se vyznamenal; velitel pluku Starhembergova podplukovník Jiří Mauric svob. pán Kotulinský z Jalče, šlechtic slezský, padl dne 3. srpna smrtí hrdinskou v čele svých vojnů. Téměř současně poraněn granátem bratr jeho Jiří Adolf, setník pluku Beckova, byl však vyléčen; strýc obou Hanuš Jiří svob. pán Kotulinský, dobrovolník, byl o tři dni později od janičára poraněn a zemřel za nedlouhý čas. Dne 25. srpna padl při výpadu Jan Jiří Čabelický svob. pán ze Soutic, setník pluku Kaisersteinova; téhož dne před výpadem tím zabit kulí dělovou na baště Lví dělostřelecký setník z Čech pocházející Maxmilian z Weidlingenu. Dne 29. července poraněn moravský poručík baron Dubský z Třebomyslic, jenž byl ale později vyléčen; dne 4. srpna poraněn pumou na hradní baště slezský šlechtic Leopold z Ecku, tak že za několik neděl zemřel. Křištof Ignác z Tibleru učiněn hejtnanem setniny studentské, ježto již v Praze roku 1648 byl ve studentské legii proti Švédům sloužil. Hradební práce (kopání podkopů, příkopů a j.) řídil vůči nepříteli neohroženě a obezřele zasloužilý setník Eliáš Kühn, Slezan, klada Turkům jednu překážku za druhou.

Ze všech příkladův těchto, které by se za jisté ještě četnými jinými daly rozhojnit, kdyby archiv říšského ministerium vojenství byl blíže přístupen, vysvitá jasně, jak velkou účast měli

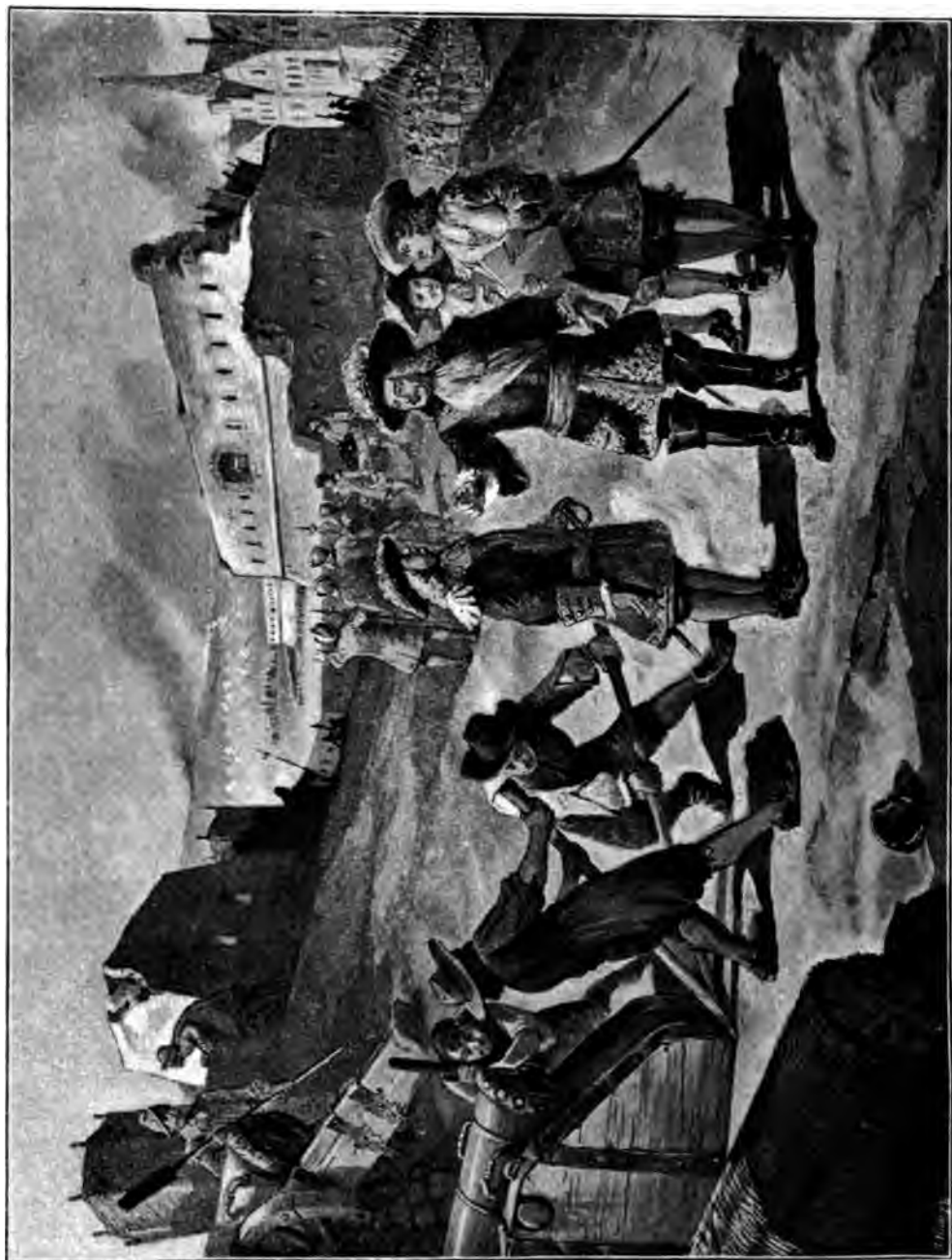
synové zemí českých při obhajování Vídně proti Turkům a že jim značná část zásluhy při světodějném aktu tomto přísluší, ač posud nevděčně byla pomíjena*).

Další válka s Turky. Oběti zemí českých na tutěž.

Skvělé vítězství před Vídní, nad kterým mimo francouzského krále Ludvíka XIV. veškerá křesťanská Evropa jásala, naznačovalo politice císaře Leopolda nový směr, dobytí totiž království Uherského i Sedmihradska a po té osvoboditi celý Východ od jha tureckého a otevřítí jej opět kultuře křesťanské, která tam již po tři století od sveřepých Osmanů nohama byla šlapána. Kdyby se novému směru tomuto bylo výhradně hovělo, byl by císař Leopold stal se obnovitelem mohutné říše Rakouské a postavil ji na nezdolné základy, na nichž by nikdy nebyla mohla vzniknouti spleť ona směs poměrů politických a národních, kterou dnes východní otázkou nazýváme a která stále ještě bezpečí a mír Evropy ohrožujíc dodnes rozřešena není. Říše Habsburská by byla posunula těžiisko své na východ, kamž by se byla Rusku zatarasila cesta, tak že národové východní jen v Rakousku by byli osvoboditeli a přirozeného ochrance svého spatřovali.

Ale veliké důležitosti a dějinnému významu otázky této nebylo tehdaž ve Vídni porozuměno, neboť státníci a rádcové císaře Leopolda pohlíželi neustále více na západ než na východ, považující za nejpřednější úlohu politiky své, aby moc Habsburkův v říši římsko-německé byla neztenučenou měrou pro všecku budoucnost

*) Současná literatura o obležení Vídně Turky roku 1683 jest velice hojná, jak se to vysvětluje světodějným významem události této, který toho času v největší části Evropy byl pochopován a proto všeobecný zájem vzbuzoval. Také české písemnictví té doby vykazuje dva spisky o obležení Vídně a sice vydal známý knihtiskař Pražský Jan Arnolt z Dobroslavína r. 1683 český překlad Russova spisu „Diarium hodnověrné aneb vypsání toho, co se v čas tureckého dobývání císa. hlavní residencí města Vídně zběhlo, od jednoho císa. oficíra, který od začátku až do konce téhož dobývání v témi městě přítomen byl.“ Téhož roku vyšel v Praze jiný český spis pod názvem „Summární relací neb jistá zpráva všeho toho, co při obležení císa. residencí města Vídně, jakž v témž městě tak i ven z něho t. v ležení tureckém se zběhlo.“ Také ku dvěsetleté jubilejní slavnosti obhájení Vídně v roce 1883 vyšla celá řada německých spisů, v českém jazyku pak vydán k té příležitosti výše uvedený spis Miltnerův a jiná brožurka menší.

Hrabě Kaplíř řídí hájení Vídně po čas nemoci Starhemberka.

udržována, což opět dlouhé zápasy s odvěkým nepřitelem říše této i Habsburkův, totiž s Francouzskem, v zápětí mělo a moc císařovu oslabovalo. Tak prozíravých státníkův ale tehdy ve Vídni nebylo a ještě po dvě století bojováno s neskonalemi oběťmi o primát v Německu, až události tří osudných roků 1806, 1866 a 1870, daly za pravdu těm, kdož dnes jsou toho náhledu, že státníci císaře Leopolda měli výhradně sledovati politiku směru nového, která by Východ byla Habsburkům zabezpečila. Takž ale spokojeno se pouze dobytím zemí koruny Uherské a další cíle spuštěny se zřetele, neboť hleděno více k udržení dosavadní plné moci Habsburkův na západě, a k takovýnto dvěma obrovským úlohám tehdejší síly císařovy ovšem nestačily.

Na štěstí věnováno se aspoň dosažení první polovice otázky východní, totiž opětného dobytí zemí uherských pro říši Habsburskou, s rázností neobvyklou, když slavné vítězství nad Turky u Vídně samo tento cíl určovalo. Hlavně to byl chrabrý vojevůdce vévoda Karel Lotrinský, který nalehal na neodkladné vykořisťování vítězství tohoto. Ještě u večer památného dne 12. září 1683 chtěl s veškerou jízdou pronásledovati prchající armádu tureckou, která by tím byla nadobro rozprášena bývala, ale odpor krále polského zmařil úmysl tento, jehož provedení by bylo mělo za následek, že císařští na dalším postupu svém nebyli by se v Uhrách po dlouhou dobu se žádnou spořádanou armádou tureckou setkali. Alespoň tolik provedl vévoda, že vítězné vojsko císařské již v několika dnech od Vídně vtrhlo do Uher, kamž je též král polský sledoval, chtěje voje své v severních Uhrách do zimních kvartýrů rozložit, kde by se samy mohly vydržovati.

Od Prešpurku vyslal obezřetný vévoda generála hraběte Caraffu se třemi pluky jízdy Povážským údolím k ochraně hranic moravských a slezských, neboť loupeživé tlupy Tökelyho v župách Nitranské a Trenčinské děsně hospodařily, sám pak táhl ke Komarnu a dále k pevnosti Parkáni proti Ostřihomu ležící. Zde vrhl se král Soběský, nedbaje rady vévodovy, aby vyčkal dříve příchodu pěchoty císařské, s jízdou svoji na sbor 8000 Turků, který u Parkáně k boji pohotově stál. Utržil zde však citelnou porážku, která by se byla úplnou stala, kdyby mu nebyl vévoda rychle ku pomoci přispěl. Po dvou dnech dobyto Parkáně a u předmostí Ostřihomského, k jehož obraně Budínský paša s 18.000 janičáry přispěchal, poražení Turci na hlavu a když paša se zbytkem 7.000 mužů přes most

do Ostřihomu prchal, dal vévoda z děl do mostu střeliti a po roztržení téhož ocitili se Turci na levém břehu Dunaje v zoufalém postavení. Co z nich nebylo porubáno, vrhlo se do Dunaje, kdež jich tolik zhynulo, že mrtvolami utopených janičárů a zdechlinami koní byla mezera v rozstřeleném mostě zase tak vyplněna, že poslední uprchlíci turečtí mohli se po novém tomto mostě do Ostřihomu zachrániti.

Výsledky nového tohoto vítězství císařských byly veliké. Velezír Kara Mustafa prchl se zbytkem roztrženého armády své od Budína až do Bělehradu srbského, kde byl dne 25. prosince k rozkazu rozhněvaného sultána zardousen*). Pevnost Ostřihomská vzdala se vítězům po krátkém dobývání, když byl vévoda Lotrinský obsádce volného odchodu povolil; Tökely vyklidil severní Uhry a valná část magnátů opustila jej, vyhledávajíc opět styky s císařem. Rovněž vítězné pokračovala válka proti Turkům v roce následujícím, kdy dobyto pevnosti Vyšehradu a poražen u Vácova Budínský paša, jenž tu 3000 mužů ztratil, kdežto na straně císařských jen 20 mužů padlo. Dne 30. června dobyta Pešť a obsazeno podměstí Budínské, tak že se k oblehání Budína samého mohlo přikročiti. Leč to byla nejsilnější pevnost turecká v Uhrách a i když přibyla císařským nová pomoc 9000 Bavorů a několika pluků z Čech a z předních zemí rakouských, nemohlo se ku pravidelnému dobývání jejímu přikročiti a omezeno se na odražení vojsk tureckých, která několikrát k osvobození Budína přitrhla. Když pak i nemoci ve vojstě císařském vypukly, musilo se od dalšího oblehání upustiti, načež přes zimu sbírána nová armáda, která během roku 1685 dalších úspěchů dobyla. U Ostřihomu poražen dne 16. srpna paša Budínský a tři dni na to padla pevnost Nové Zámky v moc generála Caprari, nad čímž jávalo veškeré křesťanstvo, jako bylo před dvaceti dvěma roky nad ztrátou pevnosti této truchlilo. Také v severních Uhrách dobyto několika pevných měst, jež byl Tökely dosud držel, což rozhněvalo sultána tak

*) Po dobytí Bělehradu roku 1688 byla v jedné z mešit tamních, která byla jesuitům za chrám postoupena, nalezena hrobka Kara Mustafy, z níž jesuité hlavu velvezírovi vzavše, odeslali ji do Vídně kardinálu Koloničovi, neboť byl se Kara Mustafa když před Vídní stál, zapřisáhl, že hlavu hrdinného knížete církevního sultánovi na hrotu kopí nabodnutou pošle. Kardinál odevzdal hlavu černého velvezíra městanské zbrojnici Vídeňské, v jejíchž sbírkách ji dodnes lze spatřiti. Významná to odplata, jakou dějiny často prokazují.

velice, že dal Tökely-ho ve Velkém Varádu jíti a teprva v příštím roce jej zase na svobodu propustil, když císařští s novou mocí k oblehání Budína přikročili. Přikré toto jednání Turků mělo ale za následek, že Uhři již dokona věc Tökely-ho za ztracenu pokládali a k císaři se přidali; také Sedmihradský kníže Apafi uzavřel s císařem tajnou smlouvu o mír a když vévoda Lotrinský dne 2. září 1686 i Budína slavně dobyl a tím nejhlavnější tuto pevnost, kterou Turci po půldruhého století byli v moci své měli, v držení císaři navrátil, byl panství moslimskému v Uhrách již nadobro konec učiněn, neboť musili Turci na zimu toho roku až k Bělehradu za Dunaj ustoupiti.

Roku 1687 dobyl vévoda Lotrinský skvělého vítězství v bitvě u Moháče, kdež smrtí 7000 Turků pomstil na témže místě porážku křesťanů, která byla před 161 roky českého a uherského krále Ludvíka život a království Uherské neodvislost stála. Vypuzením Turků ze Slavonska a obsazením Sedmihradska byla moc císařova již ve všech zemích koruny uherské obnovena a mohlo se k novému utváření i vnitřních poměrů tamních přikročiti. Císař Leopold, jako byl již na sněmu v Šoproni učinil, hledal smír se stavy uherskými, kteří po marném odboji Tökely-ho také již k ústupkům ochotni byli. Mimo to byli císaři zavázáni vděčností za to, že vlast jejich vysvobodil od potupného jha tureckého, a takž na sněmu svolaném v říjnu 1687 do Prešpurku, zmizela všechna někdejší oposice a jednohlasně přijato usnesení, že Uhersko nemá více býti královstvím volebním, nýbrž dědičným, jako tomu před králem Matiašem Korvínem bývalo, a to dědičným v rodu Habsburském, následkem čehož byl syn císařův arcivévoda Josef I. dne 9. prosince 1687 slavně za dědičného krále uherského korunován. Rovněž upustili stavové uherští od pověstné klausule krále Ondřeje II., která poskytovala stavům práva činného odporu v případě porušení ústavy králem, což odboji Tökely-ho hlavní podpory dodávalo a ode dávna zřídlem všech vzpour uherských bylo. Císař pak obnovil amnestii z roku 1684, vyjma ovšem Tökely-ho a jeho přívržence, zrušil mimořádný soud v Prešově, udělil magnátům právo zřizovati svěření a obnovil svobodu náboženství, jak sněmem roku 1681 stanovena byla. Také Sedmihradský kníže Apafi a stavové tamní odřekli se v Sibíni dne 9. května 1688 spojení s Portou a postavili se pod ochranu císaře jakožto krále uherského, čímž bylo Sedmihradsko po více než stoletém odloučení zase s korunou uherskou spojeno.

Spořádav takto vnitřní záležitosti zemí uherských, které si po půldruhém století konečně od jařma tureckého oddechly a nyní zase bývalé svobodě ústavní i náboženské se těšily, mohl císař Leopold odhodlati se k tomu, aby nepříteli křesťanstva uzavřel též bránu do Uher vedoucí, totiž srbskou pevnost Bělehrad, odkud všechny dosavadní výboje Turků do Uher vedeny byly. U Oseku shromáždila se na jaře roku 1688 armáda císařská, již na místě onemocnělého vévody Karla Lotrinského kurfiřt Bavorský velel, a v srpnu vytrhla proti Bělehradu, kteréž město po krvavém boji dne 6. září slavně dobyto bylo. Jelikož byl princ Ludvík Badenský současně též Bosnu vítězně obsadil, Valašsko se spolku s Portou odřeklo a Benátčané celé Dalmacie se zmocnili, byly nejen Uhry, ale též všechny vedlejší země z nadvlády turecké vyprostěny a nic by císařským nebylo vadilo, přímo na Cařihrad táhnouti a Turky z veškeré Evropy vypuditi, kdyby „nejkřesťanštější“ král Ludvík XIV. nebyl téhož roku neodvratnou tuto záhubu od živlu mohamedánského tím odvrátil, že zdvihl válku proti císaři, který vojska svá z východu na západ odvolati musil, tak že Turci zase k novým výbojům proti vítězné moci císařově odvažovati se mohli. Avšak království Uherské bylo již navždy z pout jejich vysvobozeno a nám zbývá jen vylíčiti, jaké oběti země koruny české k tomuto opětnému dobytí svobody a samostatnosti jeho přinášeti musily. Jak snadno si lze pomysleti, byly to oběti nerovně větší, než jaké v Čechách a na Moravě ku potlačení odboje Zrinského a Tökely-ho a k vedení války s Turky před mírem Vašvářským vymáhány byly.

Sněm český na rok 1884 připadající svolán byl za příčinou války turecké již ke dni 26. listopadu 1683 a trval přes rok, neboť byl zavřen teprva dne 1. prosince 1684, ze kteréžto dlouhé doby časové již se dá souditi na hojnost předmětů v něm pojednávaných, neméně pak i na oposici stavů, kterou se při vši povolnosti těchže jednání sněmovní protahovalo. Předměty ony byly pak jako obyčejně z největší části povahy finanční, jak toho doba válečná arciť především vyžadovala. Již v úvodě ku královským proposicím poukazovalo se k tomu, „kterak nynějšího času nevyhnutelných, mnohem větších a důležitějších než předešlého roku, vojenských útrat a vydání potřeba jest, poněvadž JMC. nejen království Uherské, ale i ostatní dědičné země od úhlavního nepřítel celého křesťanstva Turka retovati chce.“ Finanční předlohy vlády pak byly také v plném souhlasu

s ohlášením tímto, tak že se nedivíme, že o nich celý rok bylo vyjednáváno. Především žádáno, aby obvyklé quantum militare 1,170.000 zlatých bylo již v osmi měsících splaceno, ale stavové se opřeli nebývalému požadavku tomuto, tak že při splacení této sumy v době dvanácti měsíců zůstalo. Při tom podotknuto výslovně, aby všechny výlohy na vojsko byly z peněz těchto uhražovány a aby dvorská rada vojenská vojsku všecko jinaké vynucování potřeb ostře zapověděla; hejtmán krajští pak byli napomenuti, přísně nad tím bděti, by kvartýrované vojsko jinakých potřeb nevymáhalo, jinak že z toho sami právi býti musí. Dále žádala vláda, aby všechny nedoplatky berní z minulých let, které ještě přes 300.000 zl. činily, byly přísně sbírány a aby se na ně pro tento rok aspoň 100.000 splatilo; právem tu však poukázali stavové k tomu, že obyvatelstvo v Čechách má na mimořádných výlohách, přípravech a škodách vojskem na pochodu způsobených mnohem větší sumu na císaři k požadování, tak že nedoplatky ony, i kdyby vybrány byly, k uhrazení požadavků těch nestačí; rovněž prý není ještě dána náhrada za výlohy vrchností, vzešlé při potírání povstání selského roku 1680.

Následkem této oposice své vymohli si stavové aspoň tolik, že jim nahrazení výloh posledně jmenovaných bylo pro příští rok slíbeno a na ostatní výlohy vojenské že si prozatím sumu 61.076 zl. 28 kr. z povoleného quantum militare sraziti mohli, ostatní požadavky pak že se náležitě zúčtovatí mají. Když pak stavové také na to nalehali, aby jim byly nahrazeny výlohy na vojsko saské, když přes zemi českou k Vídni a zase nazpět táhlo, žádala vláda, aby vrchnosti výlohy tyto z vlastního měšce hradily. Snadno lze pochopiti, že stavové požadavek tento zamítli, nařídívše při tom, aby každý poškozený výkaz výloh a škod svých král. místodržícím předložil a aby se každému náhrady z císařské pokladny dostalo. V souvislosti se záležitostmi touto vymohl si sněm, že dvorní rada vojenská ve Vídni musila vydati nový řád pro tažení a zaopatřování vojska na pochodech, tak že každý takový pochod musil býti v čas král. místodržícím v Praze napřed oznaměn; vojsko pak mělo denně dvě nebo tři míle uraziti a teprva čtvrtého dne odpočívati; hejtmán krajští měli vždy zvláštní komisaře své ku provázení vojska tohoto ustanoviti, kteří by nad dodáváním profiantu a přípravež bděli, by se vojsko žádných výstředností více dopouštěti nemohlo. Smutné zkušenosti, jichž země česká v posledních třech letech a najmé při pochodu

vojska saského a bavorského roku 1683 zakusila, byly toho příčinou, že se sněm zájmů obyvatelstva českého takto rázně ujal.

Oposiční toto vystupování stavů, které již po dlouhá léta na sněmu českém příkladu nemělo, zakládalo se na seznání nových mimořádných požadavků válečných, s kterými vláda hned na počátku sněmování vystoupila. Vedle obvyklého quantum militare, pak vedle sumy 30.000 zl. na opravování hradeb v Praze a v Chebu (kterážto suma tehdy jen s tou podmínkou povolena byla, že jí nebude k jinakým účelům použito, jako se bylo v posledních letech dalo), pak vedle mimořádného svolení 50.000 zl. a prodloužené sbírky nápojné žádala vláda totiž ještě „extraordinární tureckou sbírku“ ve výši 220.000 zlatých rýnských, konečně pak 30.000 zlatých jakožto příspěvek na opravení pobořených zdí městských ve Vídni. Mimo to mělo do polovice měsíce září v království Českém naverbováno, ošaceno a vyzbrojeno býti 3917 mužů nového vojska, kterýžto kontingent připadal na království České z počtu 20.000 rekrutů, již roku 1684 jako dříve ze všech dědičných zemí na rozmnožení armády císařské v Uhrách do zbraně postaveni býti měli. *) Dlouhé vyjednávání bylo třeba, než se stavové k obrovským těmto obětem podvolili (extraordinární sbírba turecká byla teprv dne 6. listopadu, tedy skoro již na sklonku zasedání celoročního povolena), konečně ale vzhledem k neodkladné nutnosti bylo všem požadavkům vlády vyhověno a nová obět země české pro království Uherské přinesena. Mimo to vše musil sněm k tomu svoliti, aby císař mohl svá tři dědičná knížectví Lehnické, Břežské a Olešnické ve Slezsku za půjčku 484.000 zlatých knížeti Ferdinandu Schwarzenberkovi v léno dáti, což pak také v desky zemské vtě-

*) Náklad na rekrutování toto záležel v opatření vojáka oděvem a poboční zbraní (mušketu dostal voják ze zbrojnice císařské) a ve vydržování rekrutů do toho času, až mužstvo důstojníkům vojenským k tomu ustanoveným trvale odevzdáno bylo. Oděv rekrutů těchto měl býti dle svolení sněmu z roku 1684 barvy šedivé z dobrého sukna, aby v něm voják aspoň přes jedno polní tažení obstáti mohl. Později byl ustanoven oděv barvy tmavě šedivé, jak jej Pražská obsádka nosila, a mimo to měl rekruta obdržeti ranec, rukavice, dva páry střevíců, tři páry punčoch (dva lněné a jeden vlněný) a klobouk, konečně vedle svrchního kabátu též krátkou kamizolu. K poboční zbraní, šavli neb kordů, patřilo též řemení a tobolka na patrony. Na výstroj každého muže počítalo se zpočátku 18 zl. (později 24 až i 40 zl.), mimo to pak musil každý muž při vytažení do pole dva zlaté na ruku dostati a při nejmenším polovičním měsíčním žoldem opatřen býti.

leno jest s podotknutím, kterak sněm očekává, že císař po přemožení svých nepřátel knížectví ona co nejdříve vyplatí.

Již dvanáctého dne po uzavření dlouhého sněmu tohoto byl zahájen sněm na rok 1685 (který až do 14. června téhož roku zasedal), tak že se stavové po skončení uplynulého sněmu ani z Prahy nerozjeli a hned 12. prosince 1684 k novému sněmu „pro uvarování všech průtahův“ se sešli, aby královské proposice vyslechli. Tytéž zněly doslovně tak, jako ve sněmu předcházejícím, neboť vedle všech ostatních kontribucí byla i tehdyž žádána „extraordinární sbírka turecká“ ve výši 220.000 zl., která také již bez oposice povolena byla. Z obvyklého quantum militare 1.170.000 zl. měli stavové jako v posledních letech 170.000 zl. převziti, tak že z této sumy plný milion na poddané rozvržen býti měl; jelikož pak turecká sbírka výhradně na lid poddaný uložena byla, slitovali se stavové poněkud nad lidem tímto a převzali dalších 50.000 zl. na sebe, tak že poddaní toho roku 1.170.000 zl. sehnati musili. Mimo to povolili stavové, jak již dříve uvedeno bylo, 40.000 zl. na výbavu dcery císařovy arcikněžny Marie Antonie, která se za kurfiřta Bavorského provdávala, a konečně k rozmnožení důchodův JMC. osvobodili dovoz soli jakožto zvláštního regále od veškerého mýta a cla soukromého. Jelikož pak císař toho času k rozmnožení důchodů svých veškeré své komorní vesnice v hrabství Kladském prodal, bylo to od sněmu na vědomí vzato a prodej ten do desk zemských vložen.

Všecky tyto finanční požadavky, které s akcízy, cly a ostatními poplatky každoročně přes dva miliony zlatých činily, opětovaly se v téže výši také ve třech následujících letech, tak že je podrobně více uváděti nemusíme. Sněm je povoloval již bez obtíží v naději, že „vítězně vedená válka proti hrdému nepříteli celému křesťanstvu vinšovaný, potěšitelný a dlouho trvající pokoj získá,“ kteréžto očekávání se ovšem ještě na léta protáhlo. Jen tolik podotkneme, že sněm roku 1686 konaný tolik si vymohl, aby mu na příprave a vydržování vojska na pochodu z předešlých let 42.142 zl. 3 kr. nahrazeno bylo, a že též na příslušné výlohy téhož roku čtvrtou kvartální berní si zadržel. Poslední opatření toto vzešlo z poznání, že pokladna císařská podobné náhrady na léta protahovala a proto stavové opatrně záruku si v ruce podrželi. Totéž učinili roku 1687 a 1688, kdy zvláštní komise sněmovní již o to pečovala, aby všechny mimořádné výlohy na kvartýrování

a vydržování procházejícího vojska byly v patrnosti vedeny a příslušné účty každého půlletí vládě k nahrazení předkládány. Roku 1687 vzal sněm také na vědomí, že císař zástavní panství Mělnické „za příčinou potřeb k nevyhnutelnému dalšímu vedení obtížné a ukrutné turecké války“ prodal hraběti Heřmanu Jakubovi Černínovi z Chudenic. Z téže příčiny bylo také v roce následujícím panství Granitzberg v knížectví Lehnickém ve Slezsku baronu Waltrovi Gallovi za půjčku 90.000 zl. v zástavu dáno a o tom sněmu českému oznámení učiněno.

Co se týká Moravy, musila země tato jako vždy dříve také v těchto letech na potlačení odboje Tökelyho a na válku s Turky tytéž těžké oběti přinášeti, jako království České, při čemž ještě neustálými vpády Uhrů, Tatarů a Turků trpěla. Roku 1682 činilo obvyklé quantum militare sice jen 75.000 zl. a příspěvek na fortifikaci 10.000 zl. (kteroužto sumu si však stavové v rukou ponechali, sami příslušná vydání na opravu hradb obstarávající), avšak mimořádná pomoc na potřeby válečné proti Turkům a Tökelymu byla ve výši 300.000 zl. (tudíž o 80.000 zl. více než v Čechách) vyžadována a také povolena. Mimo to musili stavové vydržování mužstva, pokud v zemi moravské stálo, až k poddůstojníkům převziti, při čemž opět všechna dřívější osvobození od kvartýrování vojska na panstvích a statcích zdvižena jsou. Na uhrazení všech výloh těchto byla uložena daň 16 zl. z každého lánu a 1 zl. 30 kr. z každého komínu, při čemž se podotklo, že nedoplatky z lonského roku letos zapraveny býti mají. O nedoplatech z roku 1680, kterých dvorní vojenská rada ve výši 46.000 zl. vyžadovala, prohlásil sněm, že až po složení podrobných účtů zaplacený budou. V proposicích, podaných sněmu, jenž od 8. ledna do 12. května 1683 zasedal, mluvilo se již o potřebě „k odvrácení vůbec vědomého a před očima stojícího tureckého nebezpečení“ a proto povoleny zase výš uvedené řádné i mimořádné požadavky vlády, avšak kladena při tom podmínka, aby při vojště přísný řád vojenský byl zachováván, neboť prý vojsko zejména v krajích s Uherskem hraničících páse veliké výstupky vymáháním nesmírných příspěvků, potravin a píce, aniž by se obyvatelstvu za to nějaké náhrady dostalo. Na staré nedoplatky 46.000 zl., které na 38.000 zl. zredukovány byly, povolil sněm toho roku 15.000 zl., avšak nikoli v hotovosti, nýbrž uvolil se za to vojsku dodati 25.000 měr žita. Ale ještě téhož roku byl v červenci, kdy již Turci před Vídní stáli, svolán na rychlo sjezd stavovský, aby povolil

hotovost zemskou ku střežení hranic moravských, která, jak jsme již vypravovali, zvláště na hranicích Dolních Rakous dobře se osvědčila.

Usnesení tohoto sjezdu byla pak na sněmu dne 26. listopadu 1683 zahájeném a až do 14. září 1684 zasedajícím, schválena a povoleny zase všechny dřívější požadavky, jen že tu poplatek z lánu se 16 zl. na 18 zl. zvýšen býti musil, poněvadž vpády uherských a tatarských tlup pohraniční kraje úplně spustošeny byly, tak že se v nich vůbec žádných berní vymáhati nemohlo a ostatní části země moravské je hraditi musily. Avšak mimo extraordinární sbírku tureckou ve výši 300.000 zl. žádala vláda toho roku na vedení vojny s Turkem dalších 65.000 zl., kteroužto sumu stavové z vlastního měšce zaplatiti se uvolili, rozvrhnuvše berní tuto tím způsobem, že se z každého komínu ještě po 40 kr. odvesti mělo. Jako v Čechách téhož roku musila též Morava do polovice září postavit i ošatiti připadající na ni kontingent 1305 mužů nového vojska, při čemž i zde výloha na jednoho muže na 18 zl. stanovena byla. Za příkladem sněmu českého nalehal též sněm moravský na vydání nového přísného řádu pro pochody vojska a kvartýrování téhož, což císařským reskriptem ode dne 2. září 1684, deset příslušných článkův obsahujícím, stavům oznámeno bylo. Přes to však opakovaly se při nevázanosti naverbovaného vojska, které se z polovice ze sebraných tuláků skládalo, scestnosti tyto na pochodech neustále, tak že sněm se výslovně usnesl, že „kdyby koliv vojsko se zanecháním žen a zbytečné bagáže z kvartýrův vytáhlo, těmto ženám aneb při bagáži sloužícím žádných servicí dávati nebude.“

Na sněmu roku 1685 povoleny mimo obvyklé řádné berně zase obě mimořádné sbírky turecké v obnosu 365.000 zl. a vedle toho na svatební výbavu arcikněžny Marie Antonie 20.000 zl. V roce následujícím, kdy Budín v Uhrách již pro císaře dobyt byl a jeviště válečné do jižních Uher se posunulo, vyslovil sněm moravský v odpovědi na císařské proposice potěšení své nad tím, že vítězství vojska císařského jest nebezpečí války od hranic markrabství Moravského odvráceno, a proto povolil opět mimořádný náklad vojenský v řecené výši jako v minulých dvou letech. Při druhé části turecké sbírky, kterou stavové ve výši 65.000 zl. sami uhrážovali, na poddané ji nerozvrhující, vymínili si však taktéž, že ku placení téže potáhnou také „osoby, které jistá kapitalia neb výnosné obchody mají a země ochrany užívají, však sice nekotribuují,“ a že k účelu témuž i dosa-

vadní zemské hraniční přirážky použito býti má. Jako v Čechách nezapomínali tedy též na Moravě stavové na prospěch vlastní, ač bylo zcela správné, když i na kapitalisty a bohaté obchodníky břemeno mimořádných dávek rozvrhovali, jen že výhody této též poddaní a nikoli jen vrchnosti měli účastni býti. Vysloviv ještě důtklivé vyzvání ku vládě, aby konečně byly účty za vydržování polského, bavorského, saského i císařského vojska, které v posledních třech letech přes Moravu táhlo, v pořádek přivedeny, zvolil sněm tohoto roku k ruce zemského hejtmana zvláštní zemský výbor, který by hospodářské věci zemské spravoval a zejména nahrazení oněch výloh na profiant a příprave vojenské na vládě vymáhal. Výbor tento, počátek to pozdějšího výboru zemského, skládal se z osmi členův, z každého stavu po dvou zvolených, ale při vši horlivosti své neuspěl splacení náhrad oněch, neboť i v dalších letech opětoval sněm stesky na liknavost císařské pokladny ve věci této. V Čechách byli stavové v tom ohledu opatrnější, zadržující od roku 1686 poslední kvartální berní za tím účelem v rukou svých, aby se s vládou o náhradu tuto dlouho hrditi nemusili.

Všecky tyto řádné i mimořádné berně musil sněm moravský v téže výši také ve třech následujících letech povolit, jen že v proposici, podané sněmu na rok 1688, odůvodňován byl mimořádný požadavek válečný již netoliko válkou s Turky, nébrž také hrozící novou válkou s Francouzskem, jehož král, porušiv prý uzavřené dvacetileté příměří, s vojskem svým do říše římsko-německé vpádl, a tudíž císař k vedení války na východě i na západě donucen jest. Za tou příčinou byl toho roku v listopadu svolán do Brna na rychlo sjezd stavovský, aby povolil naverbování 1880 mužů nového vojska, které ihned k Rýnu vysláno bylo, načež následující sněm příslušné usnesení sjezdu tohoto schválil.

Ze všeho tuto uvedeného lze snadno vypočísti obrovské ty miliony, kterými Čechy a Morava v letech 1683—1688 na vysvobození království Uherského a přivtělených zemí z jáma tureckého přispívati musily; k tomu patří připočísti ještě nesmírné ty škody hmotné, jakých odbojnici uherští ve spolku s Tatary a Turky na ubohé Moravě způsobili, nehledě při tom ani k velkým ztrátám na životech lidských, které na cizích bojištích a při vražedných oněch vpádech na Moravu ve ztrátu přišly. Jak velice by obě země po zhoubách války třicetileté byly zkvétati mohly, kdyby byly milionů oněch k vlast-

nímu rozvoji a ku povznesení pokleslého stavu obyvatelstva svého vynakládati mohly! Takž byla ale zejména Morava po vpádech tatarských a uherských poloviční pouští, jak to nejsvětěji vychází na jev ze záslušného spisu Fr. A. Slavíka, *) z něhož na dolícení slov svých na vhodném tomto místě hlavní data uvedeme.

Dle spisu toho, veskrz na úředních záznamech sestaveného, bylo roku 1679 na Moravě a v jejích obvodech ve Slezsku všech domů skoro 98.000, z nichž bylo osedlých 75.100 a pustých 22.800, tedy skoro třetina všech; roli bylo podle měření z roku 1656 dohromady 2,345.719 měr, z nichž bylo 340.000 pustých; vinic bylo 92.294 měr a z těch pustých 49.500, tudíž více než polovice. Ještě křiklavěji jeví se tento poměr v jednotlivých krajích, které byly zhoubami válečnými blíž dotknuty, neboť tu byly přecetné obce buď úplně pusté, v jiných přes polovici i přes tři čtvrtiny domů pustých, ve mnohých pak i jen jediný statek byl osedlý. To vše ale týče se stavu věcí do roku 1679, tak že jsou tu vylíčeny pouze spousty válkou třicetiletou a prvním vpádem Tatarů roku 1663 na Moravě způsobené. O dalších zhoubách, které stihly zemi tuto za vpádů loupeživých tlup Tökely-ho a za vpádů tureckých a tatarských v letech 1680, 1683 a 1684, není ve spisu prof. Slavíka žádných dat, ač byly škody tyto rovněž veliké a teprva dalším badáním podrobně zjištěny budou.

Uvážíme-li, že Morava čítala kolem roku 1679 málo přes 500.000 obyvatelů, pochopíme snadno, jak veliké břemeno lid poddaný musil snášeti, měl-li vyhověti všem obrovským požadavkům, jaké mu za těch neustálých válečných let byly snesenými sněmovními každoročně ukládány, aby uherský odboj Tökely-ho byl potlačen a aby království Uherské bylo z moci turecké vyproštěno. Avšak hned v následujících letech za nové války císaře Leopolda s Francouzskem musily Čechy a Morava přinášeti ještě větší oběti finanční, jak z dalšího vypravování našeho vysvitne.

*) „Morava a její obvody ve Slezsku po třicetileté válce.“ Dějepisně-statistický pohled od Fr. A. Slavíka, c. k. profesora a dop. člena české Akademie. V Telči nákladem českého knihkupce Emila Šolce. 1892.

Nová válka s Francouzskem. Žhářské zá- měry proti Čechám.

Dávny spojenec Turků proti rodu Habsburkův francouzský král Ludvík XIV. sotva byl podepsal smlouvu o mír Nimwežský již zase pomýšlel na nové útoky proti říši římsko-německé, sleduje neustále tajný plán svůj, aby císařskou moc nad říší touto Habsburkům vyrval a korunu Karla Velikého rodu Bourbonškému získal. Věděl, že nesjednocenost knížat německých nebude mu klásti valných překážek při provádění výbojných záměrů jeho, a takž zmocnil se dne 27. září 1681 násilně říšského města Štrasburku, do něhož dne 23. října vítězný vjezd konal. Zrádný čin tento způsobil sice ve veškeré říši největší rozhořčení, tak že říšský sněm v Řezně se usnesl, aby postavením armády 60.000 mužů byl tento násilný skutek Francouzská odčiněn, ale pro nesvornost knížat nedošlo k odvetě této, ba kurfiřt Braniborský uzavřel s králem francouzským smlouvu, že se své strany nestrannost zachová. Tím byl Ludvík XIV. již dokona ve výbojných plánech svých osmělen, podnítil sultána tureckého k velké válce proti císaři a v době obležení Vídně, jejíž pád najisto očekával, vtrhl nenadále do Nizozemska, kde se taktéž několika měst zmocnil. Porážku Turků u Vídně směli mu ministrové jeho jen oklikami sdělit i a tu rozčlil se „nejkřesťanštější“ král nad netušeným pádem moslimských spojenců svých tak velice, že zimnici dostal a po tři dni se nikomu neukázal. Toto nejvřelejší přání jeho po dobytí Vídně od Turků učinilo jej nejnenáviděnějším mužem v říši, což mu ovšem nevadilo zmocniti se dále Lucemburska a pak i říšského města Trevíru, jehož hradby pobořiti dal.

Císař Leopold, maje ruce vázány válkou s Turky, a nemoha se nadíti pomoci od knížat německých, zvláště když Braniborsko nečině se chovalo, nemohl zájmův říše proti útokům Francouzská hájiti a když též Nizozemsko a Španělsko s králem Ludvíkem dvacetileté příměří uzavřely, byl přinucen k podobnému příměří, které v Řezně dne 20. srpna 1684 taktéž na dvacet let ustanoveno bylo. Ale co platily králi francouzskému smlouvy i nejslavnější! Již následujícího roku, když falcký kurfiřt Karel, vnuk českého zimního krále Fridricha, zemřel, činil nárok na Falcko pro sestru téhož, prodanou za vévodu Orleanského, a hrozil, že říšskou zemi tuto vojskem svým obsadí. K tomu sice nedošlo, za to ale později obsadil kurfiřtství Kolínské nad Rýnem, když byl tamní kurfiřt

Maximilian Jindřich dne 2. června 1688 zemřel a intrikou francouzskou známý Štrasburský biskup Fürstenberg za jeho nástupce zvolen byl. Nyní konečně vzchopili se kurfiřti němečtí k odporu a uzavřeli branný spolek mezi sebou proti Francouzsku, k němuž se také kurfiřt Braniborský připojil, když byl jako kníže protestantský znepokojen vystupováním Ludvíka XIV. proti nekatolickému obyvatelstvu ve Francouzsku a zejména zrušením ediktu Nantesského, kterým vyznavači víry evangelické z území francouzského úplně vypovězeni byli. Císař Leopold jakožto nejvyšší přirozený ochránce říše musil ovšem vstoupiti v čelo spolku tohoto a takž byl i na západě zapleten ve válku, která nového napnutí veškerých sil dědičných zemí jeho vyžadovala. Vítězný postup jeho vojska proti Turkům a hlavně dobytí Bělehradu dodávaly císaři a rádcům jeho odvahy k podniknutí nové války s věrolomným králem francouzským, proti němuž na podzim roku 1688 také se Španělskem a s Nizozemskem a později též s Angliíckem tajná aliance uzavřena byla, aby na jaře příštího roku po zemi i po moři se všech stran na Francouzsko udeřeno bylo.

Ale Ludvík XIV. předešel spojené mocnosti a ještě než byl říši římsko-německé válku vypověděl (což teprva dne 3. října 1688 říšskému sněmu v Řezně oznámeno bylo), vtrhl již v září se dvěma armádami do říše, které Falcko a Švábsko obsadily a všech tamních měst se zmocnily. Dne 17. října vzdalo se jim beze všeho odporu též opevněné město Mohuč, čímž zděšení v říši dovršeno bylo. Počínal si nepřítel v obsazených městech a krajích co nejkrutěji, generálové francouzští vydírali v každém městě pod jménem výpalného ohromné sumy, vojsko pak loupilo a drancovalo všude hůře, než byli kdy Turci a Tataři v Uhrách a v ostatních dědičných zemích císařských činili. Ale ještě větší zhouba očekávala Falcko a Porýnsko, neboť despota Versailleský byl se odhodlal ke skutku, který by byl dělal čest snad Tamerlanovi nebo Čingischanovi, ale „nejkřesťanštějšímu“ králi na věky nečestnou známku na čelo vtiskl.

Když totiž v zimě roku 1688 vojska francouzská s obrovskou kořistí svou opět za Rýn ustoupila, Ludvík XIV. k radě svého ministra Louvoisa dal vojům svým, při nichž zvláštní paličské sbory z nejhorské sběry tulácké a lupičské zřízeny byly, barbarský rozkaz, vypáliti všechna města ve Falcku a v Porýnsku, spustiti všesky dědiny a zámky, obyvatelstvo jejich pak zloupiti a zahnati, aby postup vojsk císařských co nejvíce byl stížen a říši římsko-ně-

mecké největší škoda ještě před počátkem války se strany císařovy způsobena. Francouzský generál hrabě Melac dostal rozkazu tomuto, v dějinách Evropy dosud neslýchanému, měrou neukrutnější, tak že jméno tohoto vojevůdce francouzského jakožto žháře lupičského stalo se navždy zloprověstné. Města Heidelberg, Mannheim, Worms, Rastadt, Badeny, Špýra, Bruchsal a nesčetná jiná byla kladenými požáry obrácena v ssutiny, tisíce městysů, dědin a zámků lehlo popelem, slovem Falcko a Porýnsko byly proměněny v pravou poušť, jakoby byly tamtudy táhly hordy tatarské ze středověku.

Avšak také království České, jež před devíti lety zmařilo plán francouzského ctižádostivce, dobytí totiž koruny české pro dauphina a tím mu raziti cestu k dosažení císařské koruny římsko-německé, mělo v odvetu za to stíženo býti pomstychtivostí Ludvíka XIV. a přední města česká s královskou Prahou v čele měla rovněž sežžena býti jako nešťastná města falcká a porýnská, aby císař Leopold byl zbaven prostředků k vedení nové války. A poněvadž paličskou tuto úlohu nemohlo prováděti vojsko francouzské, ministr Louvois vyslal tlupy najatých žhářů do země české, aby města po venkově kladenými ohni v popel obraceli a pak i Prahu vypálili. Rozumí se samo sebou, že ministr Louvois, jenž byl dábelský tento plán vymyslel, nemohl do Čech vysílati rodáky francouzské, kteří nesnáje se v řeči české, nebyli by mohli v nepovědomé jim zemi prováděti účinnivě úlohu paličskou, k níž bylo především třeba znalosti poměrů domácích, neboť cizinci jazyka českého neznali byli by se hned z počátku stali obyvatelstvu i úřadům podezřelými. Proto ohlíženo se po spojencích mezi zajatci z vojska císařského, kteří se v moci Francouzů nalezali, a první krok ke žhářské výpravě do Čech byl učiněn v opevněném porýnském městě Filippsburku, jehož Francouzové roku 1688 dobyli a v něm obsádku císařskou zajali.

Mezi zajatci, kteří v kasematech tamních o hladu a zimě byli drženi, nalezalo se též několik set mužů pěšího pluku svob. pána z Kaisersteinu, který v posledních dvou letech seřídil řady své byl doplnil verbováním v jižních Čechách. Této okolnosti užil velitel obsádky Filippsburské, plukovník Pirrol, k rozkazu generála Melaca k tomu, aby české zajatce za dobrou mzdu najal k zakládání ohňů po městech v Čechách, jako bylo se dalo ve Falcku a v Porýnsku. Žoldáci císařští, chtějíce se zbaviti útrap v zajetí, dali se zlatem francouz-

Návštěva krále Sobieského u Kaplíře.

ským zaslepiti a k paličské úloze ve vlasti své zjednati. Především to byl voják řečeného pluku Vavřinec Procházka*), který ostatní druhy své přemluvil, aby jen peníze francouzské přijali a císařským se pomstili za to, že na vojné od nich ujednaného žoldu nedostávali. Nestálo to tudíž plukovníka Pirrola mnoho práce a brzo měl pohromadě tlupu třiceti mužů, již jeden ze zajatých důstojníků císařských, jakýsi setník Sedmihradský, v čelo se postavil, když se vydala na paličskou výpravu do Čech. Každý z těchto mužů dostal mimo zaopatření na cestu 20 zlatých rýnských na ruku a podobnou sumu měli dostávat i v každém městě, kteréž by vypálili. Pak složivše přísahu, že budou páliť, dostali granáty třaskavé s doutnáky a zásobu látek zápalných, což vše v brašnách svých pečlivě měli ukrývat. Podobných tlup vypraveno z Filipburku během jara roku 1689 do Čech ještě několik a každá z nich obdržela na cestu seznam jistých měst českých, v nichž požáry zakládány býti měly. Celkem bylo paličův z Filipburku do Čech vysláno přes půldruhého sta a ti vplíživše se v rozmanitém přestrojení a zakuklení přes hranice české do země,**) jali se tu bez meškání žhářské dílo své prováděti.

Nejdříve lehla v měsících dubnu a květnu popelem města Klatovy, Hořovice, Trutnov, Broumov a některá jiná města menší a když naležány byly tu i tam látky zápalné a granáty střelným prachem naplněné, seznáno, že stálé ty ohně vznikají způsobem zločinným a že celé sbory najatých paličův metají zhoubu v domy obyvatelstva, ba že cizí sbírá i v domácím lidu hledí podplácením získati spojení. Zděšení poslo z toho ve veškeré zemi veliké, neboť nikdo nemohl už pokojně ulehnouti na lože, mučen jsa obavou, nevzplane-li mu střecha nad hlavou. Okolnost, že jen města byla vypalována a že na venkově jen sídla šlechtická a panské dvory lehaly popelem, kdežto dědiny vesnické zůstávaly od požárův ušetřeny, zpo-

čátku vzbudila domněnku, že snad lid selský mstí se vyšším stavům a městům za násilné potlačení povstání selského a za nová utužování robot a poddanství; na cizí původ ohňův a vlastní účel jejich, jenž byl především vojenský a politický, nepřišel v první době nikdo, ač mohlo býti v Čechách dobře známo, kterak podobným způsobem žhářové francouzští města falcká a porýnská obrátili v sutiny.

Ani v Praze nebylo takového podezření do Francouzův chováno a přece meškalo zde již oněch třicet zlosynů, které setník Sedmihradský vedl do hlavního města českého, aby mu týž osud připravili, jaký v posledních dvou měsících již zachvátil řadu měst, městysů a zámků v Čechách. Do Prahy tento hlavní sbor žhářů francouzských přibyl konce u měsíce května a to zcela veřejně, neboť každý z mužů těch byl oděn v uniformu pluku Kaisersteinského, tak že se zdálo, že oddělení pěchoty císařské do města přichází, aby zde nováčky verbovalo. Ve bráně Strahovské, kudy tlupa paličův do Prahy přibyla, nebylo jim tudíž překážek činných, zvláště když byl setník Sedmihradský padělanými listinami prokázal, že jako císařský důstojník s četou svojí na verbování do Prahy přichází. Současně zrádný setník odevzdal veliteli vojenské stráže ve bráně zapečetěný list, nadepsaný král. místodržícím na hradě Pražském, žádaje, aby list ten byl bez prodlužení na adresu dodán, což se také stalo.*)

Ve městě uvedl setník Sedmihradský spiklence do zájezdního hostince „u tří zvonků“ v Mostní ulici na Malé straně, jež tehdaž držel jakýsi Francouz, jakož té doby zdržovalo se v Praze mnoho rodáků francouzských, kteří buď v domech šlechtických franciánů a tanci vyučovali, buď řemeslné živnosti ve městech Pražských provozovali. Druhého dne setník Sedmihradský převedl několik mužů, mezi nimiž se také Vavřinec Procházka nalezal, na Staré město do hostince „u černého orla“ v Kaprově ulici, kdež je u krčmáře ubytoval. Ostatní se rozešli po třech a čtyřech mužích po jiných hospodách

*) Vojín tento pocházel z obce Volduch u Rokycan, sloužil za pacholka u pastýřů v okolí Oseka a Březnice, a dal se v tomto posledním městě, ač byl ženat a otcem tří dětí, na jaře roku 1688 naverbovati k pluku Kaisersteinskému, s nímž přišel do Bavor a později k obsádce císařské do Filipburku, kde v zajetí Francouzův upadl.

**) Řečený Procházka vyznal ve svém pozdějším výslechu, že „někteří chodili v šatech žebráckých, jiní v šatech ženských, někteří v černé kapuci jako kněží a jiní na rozličné spůsoby byli šaceni.“ Jiný pramen současný dle, že „paličové byli rozděleni ve čtyři setniny, z nichž jedna byla převlečena za žebráky, druhá za zajaté Uhry, třetí za kavaléry a čtvrtá opět jinak.“

*) Tajemný tento list hrál v celé záležitosti s francouzskými paliči důležitou úlohu, neboť z výslechu Procházka jde na jevo, že „psaní to posláno za císařem, od něhož pak přišlo poručení, aby bylo spáleno, a oni je spálili na velkém rynku ve Starém městě; my jsme se na to dívali i náš hejtman, který nám ihned poručil, abychom teď také oheň házeli a páliť.“ Vlastní přičina toho, proč psaní toto bylo veřejně od kata pod praporem spáleno, záležela v tom, že v něm generál Melac císaři oznamoval, že s vojskem svým do Čech vtrhne, načež císaři bude království České vyrváno a dauphin francouzský na krále českého korunován.

a po přibytích, sám pak vrátil se ke „třem zvonkům,“ kde pouze tři muži s ním zůstali, aby tam ve sklepě nové granáty a prachové patrony dělali. V několika dnech na to přesídlil se k Maxmilianu Septierovi, rodem Francouzovi, který držel dům vedle „tří zvonků,“ kdež sourodáci jeho často se scházeli, aby vítězství krále francouzského při pitkách tajně oslavovali.

Po třech nedělích byly všechny přípravy ku provádění plánu Louvoisova v Praze vykonány a setník Sedmihradský usnesl se na tom, aby nejdříve byly sežženy Staré a Nové město, kdež na starobylých domech ještě mnoho dřevěných střech se nalézalo. Každému ze žhářů bylo vykázano několik ulic a naznačeny domy, kde nejdříve měly metány býti granáty a zápalné patrony na dřevěné střechy, do kolen a skladišť ve dvorech, do otevřených sklepů atd. Policie Pražská, kterou tehdejší obce městské vykonávaly, byla velmi nedostatečná a neměla tušení o tm, jaká zhouba se městu připravuje; dohlídka na cizince ve branách městských byla nedbalá, tak že i žhářové, kteří po venkově již požáry zakládali, mohli se bez překážky do Prahy dostat a zde řady sboru setníka Sedmihradského rozmnožiti. Tím se vysvětluje jinak nepochopitelná okolnost, že úřadové obecní i zemští nevěděli ničeho o příchodu tak velkého počtu podezřelých cizích lidí do měst Pražských, tím méně o hanebných jejich záměrech, když cizinci tito bezpečného úkrytu docházeli u rodáků francouzských, kdež mohli dále osnovati plány své. Toho času panovala v Praze již od delší doby také velká vedra a sucha, tak že všechny šindelové střechy a jiné dřevěné části domů byly na troud vyprahlé, což velice přispívalo k tomu, že oheň na všech místech, kde byl založen, rychlostí blesku se šířil a od prvního zapáleného domu hned všechny domy sousední se vznály. Druhá příčina, že požár tak úžasně se rozmohl, záležela v tom, že tehdejší hasičství v městech Pražských bylo velmi nedostatečné a o nějaké spořádané organizaci jeho nebylo ani potuchy, tak že při každém požáru měšťané obyčejně byli odkázáni jen na sebe samy a na pomoc sousedů svých.*)

*) Na doklad toho stůjtež zde dva příklady z let katastrofé nedlouho předcházejících. Když dne 11. srpna 1675 v noci vypukl požár ve čtvrti sv. Mikuláše ve Starém městě Pražském, hlášený na věži Staroměstské nedával žádného znamení, ač již několik domů v plamenech stálo a věž září všechna osvětlena byla. Hasičského náčiní byl největší nedostatek; žebříků, háků a seker nebylo skoro žádných po ruce. Hořelo již přes hodinu, aniž by se byl kdo z konšelův neb z členův úřadu

Takž všechny nepříznivé okolnosti spojovaly se k tomu aby katastrofa, jakou žhářové francouzští připravovali Praze, nabyla rozměrů nejděsnějších, právě jak to od nepřátel císaře Leopolda ve Versaillu bylo od prvního počátku osnováno. Netečnost městských úřadů, nedostatečnost zřízení hasičského a bezstarostnost obyvatelstva podávaly si ruce k umožnění kruté živelní pohromy, a konečně i příroda podporovala zločinný plán francouzský tím, že předcházejícím horkem a suchem byla šířená se požáru kletěná cesta na všechny strany.

Požár Prahy v červnu r. 1689. Pokutování žhářů.

V úterní den 21. června 1689 roznesla se po městech Pražských zpráva, že tajemný onen list, jenž byl před třemi týdny král. místodržícím dodán a o němž nejrozmanitější pověsti v obyvatelstvu obíhaly, bude k rozkazu císařovu veřejně od kata na rynku Staroměstském spálen. Tisíce Pražanův sbíhalo se na náměstí k divadlu tomuto a též spiklenci francouzští se svým vůdcem setníkem Sedmihradským v čele byli k témuž přilákáni. Setník byl jim toto veřejné autodafé prohlásil za čekané heslo, které jim káže, aby též oni domy Pražské páliť počali. Když kat vhodil list na hořící hranici pod pranyřem, zvolal náčelník žhářů, jak to jeden z pozdějších svědků vypověděl: „Tento malý oheň udělá oheň veliký!“ Na pokynutí jeho paličové vrátili se z náměstí do svých tajných příbytkův, aby se zásobili tráskavými granáty, načež rozběhli se na vykázaná místa po ulicích Pražských, aby na všech stranách kladli oheň a spůsobili všeobecný požár Starého a Nového i Židovského města.

Vavřínek Procházka, který mezi soudruhy svými jako ve Filipburku též nyní v Praze hlavní slovo vedl, byl také první při kladení

šestipanského, který měl při podobných nešťastných případech zakročovati, na místo požáru dostavil; teprv potom, když už toho nebylo více třeba, přibyli městský kancléř pan Matiš Macht z Löwenmachtu, někteří konšelé, pak primátor pan Karel Schuster z Goldburgu a dva členové úřadu šestipanského, ale všickni na mol opili. Nejblíže kašna byla několik dní bez vody a kdyby nebyli Novoměstští se svou stříkačkou přispěli, mohlo neštěstí mnohem větší býti. (Staroměstská kniha dekretů č. 848 fol. 97.) O tři léta později vznikl dne 5. října 1678 požár na Perštýně, kterému při nedostatečném hasení padlo v obět 35 domů měšťanův, pak konvikt jesuitů u sv. Bartoloměje a kostel sv. Martina.

ohně, neboť vrátiv se do domu „u černého orla“ v Kaprové ulici (nyní č. 52-I.), kdež byl dosud u krčmáře měl přístřeší, vhodil mezi první a druhou hodinou s poledne první třískavý granát na střechu zadní části domu onoho, která v okamženi stála v plameni, jenž při západním větru také hned na sousední staré domy se rozšířil. Oheň byl ovšem brzo pozorován, ale domácí lidé nestačili, aby jej utlumili, a ani pomoc přikvapivších sousedův nemohla jej při nedostatku hasičského náčiní zmoci, neboť požár šířil se s rychlostí tak úžasnou, že v domě tom i tři osoby uhořely. Kostelník protějšho kostela sv. Valentina, Petr Doubrava, jenž byl jedním z prvních, kteří vzniklý požár spatřili, vběhl na věž kostela a počal velkým zvonem bít na poplach, čímž teprve blásný na věži radnice Staroměstské byl upozorněn, tak že počal též na cimbál požárový pod krovem věže tlouci a pomoc na místo požáru svolávat. Lid se sbíhal se všech stran do Kaprové ulice, která byla v krátké době hustým kouřem naplněna, a než mohlo se přikročiti k hasení u „černého orla“, vítr již přenesl oheň přes ulici na protějšší nárožní dům, patřící mistrovi truhlářskému, který měl na dvoře mnoho dříví a prken, což vše za nedlouho také v plameni stálo. Dále vznály se za „černým orlem“ sousední domy, které patřily již k Židovskému městu, a v těchto starých budovách požár nalezal teprv hojnou potravu, neboť byly větším dílem ze dřeva staveny a všelikým haraburdím ve skladištích židův přeplněny.

Mezi prvními, kdož na místo požáru se dostavili, byl kněz z blízkého kláštera křižovníků s červenou hvězdou, pozdější proslulý kronikář český Jan Beckovský, který uslyšev bít na poplach s věže kostela sv. Valentina, ihned do ulice Kaprové spěchal, kdež spatřil, kterak i kostelu sv. Valentina nebezpečí hrozí. Vnikl ihned s jinými do kostela a vylezl pod krov, kdež vodou, od pomáhačů přinášenou, střechu kostelní poléval, aby se nevznála, což také se mu podařilo zameziti, tak že kostel sv. Valentina, ač byl ohněm se všech stran obklopen, zůstal neporušen. Ale tím hůře vedlo se v sousedstvu, neboť za nedlouho do Kaprové ulice a do Židovského města docházely zprávy, že také v jiných ulicích Starého i Nového města oheň vznikl a na vše strany se rozmáhá. Takž rozběhl se lid, jenž byl dosud při hasení prvního požáru pomáhal, ku svým vlastním příbytkům, a všude zmáhalo se zděšení nevýslovné, když na desátých místech obou měst vyrážely plameny do výše a hustý kouř veškeré okolí na-

plňoval. Bylť Vavřinec Procházka, když založil oheň u „černého orla“, a z ulice spatřil zmáhání se jeho, běžel do Dlouhé třídy, kdež v domě, řečeném „u smrti“ (nyní č. 925-L na rohu Dlouhé třídy a Dušní ulice) také granát se zapáleným doutnákem vhodil do slámy v dřevěné kolné ve dvoře, tak že ihned se vznála a střechy na vedlejších domech zapálila. Podobně činili v jiných ulicích Starého a dolejšho Nového města ostatní žháři, z nichž jeden později na skřipci se přiznal, že sám pomocí granátův na pět místech zapálil, tak že v době několika hodin tyto části města byly jediným mořem plamenův a do večera již několik set domů ve zříceniny bylo obráceno.

Avšak nejen oněch třicet spiklencův, jež setník Sedmihradský do Prahy přivedl, a kteří žháři z venkova příšlymi rozmnoženi byli, házelo pochodeň požárovou do klidných domů měšťanstva Pražského, i někteří z chátřů Pražské byli od Procházky penězi získáni, aby zakládali ohně, ba i nedospělé děti byly k hanebnému činu takovému navedeny. Hoch Martin Koller z Rokycan, jemuž Procházka tajně vína píti dal, zapálil k vyzvání jeho v domě strýce svého, kotlářského mistra, v ulici Platnéřské. Na Novém městě desíleté děvče bylo lapeno v okamžiku, když uhel žhavý kladlo na šindelovou střechu, od čehož tatáž ihned chytila, ale oheň byl záhy udusen. Na neštěstí zdvihl se odpoledne od západu silný vítr, jenž podporoval zločinné dílo žhářův, přenášeje plameny na jiné domy, tak že zoufalé obyvatelstvo musilo ustati od marných pokusův k utlumení dravého živlu ohně a jen nahé životy zachraňovati útekem. A za děsné spousty této, která majetek Pražanů v popel a dým obracela a při ní množství lidu v hořících domech strašnou smrtí uhořením zahynulo, setník Sedmihradský, vůdce žhářů francouzských, jezdil ulicemi na koni, aby spolu-spiklence své, kteří toho dne byli vesměs v šedivé obleky oděni, aby je od ostatního lidu mohl rozeznávat, pobízel k dalšímu zakládání ohňů, což oni také s démonickou horlivostí vykonávali, nedbajíce již ani toho, že tím vlastní životy ve psí dávají.

Byloť zpočátku v lidu domnění, že pouze prudký vítr roznáší oheň na místa vzdálená, když každé chvíle v nejrozličnějších ulicích požáry vznikaly; ale za nedlouho byli tu i tam dopadeni žhářové, jak metají granáty třískavé a jiné látky zápalné na střechy domů, a tu již nebylo pochybnosti, že to jsou titíž paličové, kteří již tolik požárů na venkově způsobili a nyní též královské Praze podobný osud při-

pravují. Rozlícený lid vrhal se nyní na bídníky, kdekoli je dopadl, a hned také vykonával na nich pomstu svou. Tak blíže kostela sv. Petra na Poříčí spatřen v šedivý šat oblečený člověk, kterak pode dvéře dřevem krytého domku vložil granát, načež ihned rána vybuchla a domek pojednou stál v plameni. Ale tu již přikvapil jeden ze sousedův a s velikým křikem vrazil žhárovi nůž do prsou, tak že týž hned mrtev k zemi sklesl. Sběhlý lid vhodil mrtvolu zlosynovu do hořícího domku, z něhož nazejtří zuhelnatělé kosti jeho vytaženy byly. Ještě několik jiných žhářů bylo při skutku lapeno a z těch dva neb tři od rozhořčeného lidu byli do smrti utlučeni, ostatní dodáni soudu, aby za zločiny své vytrpěli zasloužený trest na popravišti. Ale to vše bylo jen skrovnou odvetou za to, co ďábelským úkladem francouzských žhářů Praze bylo způsobeno.

Po celou následující noc požár zuřil v zachvácených částech města, hrozný byl za doby noční pohled na moře plamenův, které skoro přes polovici Starého města, celé město Židovské a velikou část dolejšího Nového města se prostíralo. Nejkrutěji byla zastřížena čtvrť Židovská, ve které do rána druhého dne neméně než 318 domů lehl popelem, tak že z ní jen několik postranních domů zůstalo. Všechny deset synagog židovských shořelo a jedna z nich, na židovském hřbitově, stala se zároveň hrobem několika set osob, jak o tom Beckovský ve své „Poselkyni“ takto vypravuje: „V Židovském městě mnoho obojího pohlaví osob uhořelo, zaduseno i zaříceno bylo, zvláště v nejhlavnější, na hřbitově židovském stojící a bezpečně vystavené škole, do které se mnoho židovstva s nejlepšími věcmi uchránilo; na kterou, když jsem se nočního času díval, velké v ní světlo nenadále jsem spatřil, také veliký křik slyšel, na to celé školy klenutí spadlo a všechen lid židovský zasulo a zabilo“. Podobnou děsnou smrtí zahynulo v těsných domech Židovského města mnoho obyvatelů, kteří do sklepův neb do klenutých místností v kamenných domech se byli uchýlili, aby unikli plamenům, ale tam tím spíše smrti za obět padli, neboť nejvíce udusili se kouřem nebo byli od sřícených klenb a zdí zasypáni. Ostatní obyvatelstvo židovské prchalo z obvodu hořícího města svého buď na břeh Vltavský nebo do Starého města, kdež se na ně, jak to v podobných případech ode dávna obyčejem luzy Pražské bývalo, chátka vrhala, aby je oloupila o jediný majetek, ježž podařilo se jim z hořících domů zachrániti. Proto městská stráž musila zakročovati, aby chránila židy

před loupežnou sběří, a k rozkazu král. hejtmána Staroměstského, hraběte Jindřicha z Guttensteinu, vyváděla je na Špitálsko (planinu před Poříčskou branou, kde nynější město Karlín stojí), kdež pod širým nebem bytovati měli, až by se pro ně našly v domech útrpných křesťanův útulky, neb až by pro ně na Špitálsku byly vystaveny dřevěné boudy, jak císař Leopold dne 13. července 1689 obci Staroměstské nařídil.

Ještě nazejtří zuřil požár na několika stranách, a kdyby vítr se byl obrátil k jihu, Staré i Nové město byly by zcela vyhořely, poněvadž proud větru zejména v noci byl velmi silný. Teprve když byly strhovány střechy na domech dosud nezachvácených a v hasení uveden lepší řád, byla dalšímu šíření se ohně konečně přítrž učiněna. Ani nemohli již paličové způsobovati nové požáry, poněvadž rychlostí blesku roznese se po městech Pražských zpráva, že najatí žháři francouzští oheň zakládají, jak to také lapením několika zlosynův těchto nezvratně bylo zjištěno. Proto střežilo již obyvatelstvo bedlivě domy a příbytky své, žádný cizí člověk nemohl do nich vkročiti a ve zhoubě žhářské pokračovati. Takž ostatní část Starého a Nového města ušetřena, kdežto v Menším městě a Hradčanech vůbec ani pokusův k zakládání ohně nebylo činěno, neboť na druhém břehu Vltavy žhářové, jak se později k tomu přiznali, teprve po vypálení Starého a Nového města ve zločinném řemesle dále měli postupovati.

Celkem shořelo v době dvaceti čtyř hodin, po kterouž dobu hlavní požár trval, ve Starém městě 385 domů, na dolejším Novém městě pak 146, v Židovském městě lehl jich popelem 318, tudíž dohromady 749 domů panských a měšťanských, mimo to několik kostelů, klášterů a farních stavení a 10 synagog, tak že ohněm zachvácených budov bylo 820, z nichž jen skrovný počet byl více méně poškozen, kdežto ostatní až do základů vyhořely. Asi na stu domech byly mimo to strhány střechy, aby se oheň dále šířiti nemohl. Z chrámův katolických nejprve zasáhnut kostel sv. Ducha, jenž vyhořel i se sousední farou; odtud oheň přenesen na sousední chrám sv. Salvatora a při něm stojící klášter mnichův Pavlánův, ježž byl nejvyšší purkrabí tehdejší hrabě Ignác Martinic krátce před tím vystavěti dal; proto nalezalo se na dvoře ještě mnoho dříví stavebního, které okamžitě chytlo a střechu chrámu se třemi vížkami zapálilo. Zeď chrámová byla poškozena tak silně, že průčelní stěna se sřítla a varhany na kůru zničila. Klášter sv. Anežky s kaplí sv. Barbory lehl zcela popelem a zvony na věži

jeho rozlily se jako vosk. To stalo se také při kostele sv. Haštala, jehož klenutí utrpělo požárem tou měrou, že se sesulo, i zeď nad pravou lodí spadala; z věže, na níž také zvony za své vzaly, zůstaly jen čtyry začouzené zdi. Kostel sv. Jakuba byl toho času opravován, pročez bylo kolem něho postaveno vysoké lešení, které od ohně v sousedních domech tak rychle se vznalo a střechu chrámovou zapálilo, že řeholníci Minorité již jen s nebezpečenstvím života některé cennější věci vynesti mohli; sřítla se totiž ohněm klenba starožitné svatyně této a pak vyhořel i veškeren vnitřek její, tak že pouze ohořelé stěny do výše trčely. Na obou věžích rozlilo se šestero zvonův a dva cimbály hodinové, nad klášterní kaplí sv. Anny shořela jen střecha, leč klášterní budova se starobylým refektářem úplně vyhořela. Při kostele sv. Klementa shořel krov a u kapucínského kostela u sv. Josefa sakristie. Valně ohrožen byl též kostel sv. Mikuláše za radnicí Staroměstskou, neboť veškeré židovské domy na severní straně chrámu lehly popelem, tak že jen nejušilovnějšímu namáhání mnichův, kteří neunavně střechu kostela vodou polévali a létající oharky shazovali, se podařilo, budovu kostelní zachrániti, jinak by též domy na severní straně náměstí Staroměstského byly vyhořely.

Z veřejných budov utrpěly při požáru hlavně Králův Dvůr, kde se tehdaž arcibiskupský seminář nalezal, pak vodárna Novoměstská na Tůních a školní budovy ve čtyřech okrscích farních; mimo to též několik domů panských, deskami se řídících, popelem lehlo; v Týnském dvoře konečně byly zničeny veškeré domy až na dům císařský a hospodu. O hmotné škodě požárem způsobené obyvatelstvu a obcím Staroměstské, Židovské a Novoměstské, nebylo učiněno žádného zaznamenání, ale lze ji páčiti na několik milionů zlatých, neboť zejména ve městě Židovském shořely obrovské zásoby všelikého zboží ve skladištích a bohatí židé přišli o obromné sumy na hotových penězích a skvostech, neboť málo kterému se podařilo zachrániti něco z majetku.

Za takových okolností lze si pomyslit, jaká rozhořčenost v obyvatelstvu Pražském proti původcům tak nezměrné spousty a škody panovala, tak že ubíjení lapených žhářův a pronásledování všech rodáků francouzských, třeba zcela nevinní byli, lehce se vysvětluje. Pravíť se v listu očitého svědka v té věci, kterak „každého, kdo uměl trochu francouzsky, rozhořčený lid chtěl zabiti. Jistý Savojan, který za jednoho parukáře zastával stráž a při vypuklém ohni

o vodu volal, byl pro zatrhování v řeči poznán jako Francouz a tu hned bylo do něho háky a obušky mláceno, tak že jistě by byl ubit býval, kdyby jej ze strážnice přivolané vojsko nebylo zachránilo.“ Ze Staroměstské knihy dekretů dovídáme se o některých podobných případech, že rodilí Francouzové, v Praze usazení, byli již pro tento původ svůj na ulicích a v příbytcích svých jímání, ač se žhářův žádného spojení neměli a o jejich úkladech ničeho nevěděli. Zmíněný již Malostranský měšťan Maxmilian Septier musil i se ženou z domu svého v Mostní ulici uprchnouti, poněvadž mu lid okna kamením vytloukl a zabitím hrozil; později byl na udání zatčených palicův, že byl u sebe setníka Sedmihradského přechovával, ve vazbu vzat a i se ženou po dlouhou dobu v ní držen. Týmž osudem byli stíženi četní jiní Francouzové, kteří byli pak po několikanedělní vazbě v dnech 12. a 13. srpna sice na svobodu zase propuštěni, leč všichni byli zároveň vypovězeni z české země, kteréž pod těžkou pokutou v desíti dnech právní býti musili. Slovem podezření stíhalo každého, kdo byl i jen řeči francouzské mocen a s rodáky francouzskými obcoval, tak že po mnoho let ještě byl živel francouzský v Praze stále nedůvěrou provázen, a též šlechta upouštěla od zvyku, bráti do svých rodin francouzské učitele a vychovatelky.

Neméně horlivě počínali si po katastrofě úřadové městští a zemští, chtějíce napravití předešlou neostražitost svoji; teprve když neštěstí bylo hotovo, zaplavovány jsou magistráty měst Pražských místodržitelstvími dekrety a císařskými mandáty a nařizováno jim co nejprísněji stíhati žháře a jejich spoluvinníky, aby mohli býti zaslouženým trestem pokutováni a aby spiknutí jejich bylo do nejtajnějších nitek odhaleno. Po oba dny, kdy požár zuřil, několik palicův bylo při skutku dopadeno, a nebyli-li od rozlíceného lidu hned na místě ukrutným způsobem potrestáni, odevzdáno úřadům. Leč větší části spiklencův ze sboru setníka Sedmihradského podařilo se uniknouti na ten čas rukoum spravedlnosti a zejména vůdce tento sám i přední pomocník jeho Vavřinec Procházka dovedli se ukryti stíhatelům, tak že ještě čtrnáct dní v tajných skrýších svých se zdržovali. Teprve když v této době několik žhářů bylo vypátráno a jato, setník Sedmihradský dal všem ostatním rozkaz, aby Prahu opustili a odebrali se na venek, kdež v pálení měst měli pokračovati. Dostavše od setníka opět po dvaceti rýnských, vycházeli tudíž z měst Pražských po dvou neb třech mužích, nesouce

s sebou cestovní plán, ve které kraje se mají dáti a která města vypáliti. Procházka byl vyslán do jižních Čech, kde především města Budějovice, Písek a Týn nad Vltavou měla požáry býti zničena. Setník Sedmihradský ušel z Prahy taktéž bez úrazu, spěchaje nejspíše nazpět do Filipburku, aby podal francouzskému generálu Melacovi zprávu o tom, jak se mu byl dábelský jeho plán v Čechách zdařil.

Jelikož z výsledkův jatých žhářů, ve vazbě na radnicích Pražských držených, vyšlo na jevo, že bylo zosnováno skutečné spiknutí za tím účelem, aby Praha byla vypálena, a že celý sbor najatých žhářů francouzských úlohu tuto prováděl, královští místodržící seznali potřebu toho, aby rozsáhlý proces v té věci zavedený byl svěšen zkušenějším právníkům, než jací na radnicích měst Pražských zasedali, a ustanoven jest tudíž rada appellačního soudu dr. Václav Rosa, známý učenec a linguistický spisovatel český, za vyšetřujícího soudce proti paličům a přidán mu k ruce český sekretář při téže stolici soudní Kašpar Jan Kupec, proslulý jako důvtipný inquirent kriminální a muž v jazyku francouzském úplně obeznalý. Tento poslední ujal se úlohy své s tak velkou horlivostí, že hned zpočátku měl v celém procesu nejpřednější účastenství, což mu způsobilo u tajných spoluvinníků žhářů francouzských tak velikou nenávisť, že ukládali o jeho bezživosti a několikrát střelili po něm oknem do jeho obydlí. Seznav z výsledkův zatčených žhářů, že ostatní spiklenci uchýlili se z Prahy ven do krajů, vyžádal si od místodržících třicet mušketýrů, aby zločince po venkově stíhal. V Písku dostal se mu do rukou nejnebezpečnější z nich, totiž Vavřinec Procházka, který byl od sedláků ve vsi Krči u Protivína jat, když se bral se dvěma soudruhy k Týnu nad Vltavou, aby toto město vypálil. Byv odveden do Písku, vyznal se tam ze zločinného úmyslu a odhalil zároveň celé spiknutí, jak v pevnosti Filipburku počátek vzalo a k sežžení tak velkého počtu měst českých a konečně i Prahy vedlo. Byl dopraven do Prahy, kamž Kupec přivezl z venkova ještě několik jiných lapených žhářů, mezi nimi Francouze Benedikta Dureza, jednoho z vůdců oněch paličů, kteří ve venkovských městech ohně zakládali. Toho usvědčil Procházka ze zločinů jeho, k nimž se pak Durez na trápení sám přiznal. V několika dnech byl proces proti oběma zlosynům ukončen a právě za měsíc po požáru byl nad nimi pronesen rozsudek, dle něhož měl Vavřinec Procházka „pro zločin žhářství před domem „u černého orla“ žhavými kle-

štěmi palec na levé a před domem „u smrti“ palec na pravé ruce stržen býti, načež měl býti vhozen na káru rasovskou a na popravišti u kolu uškrcen a pak spálen býti.“ Benedikt Durez pak měl býti „jiným paličům k hrůze a k ošklivosti na popravišti veřejně u kolu uškrcen a pak upálen“. Po třech dnech na to kat Staroměstský oba rozsudky tyto na popravišti před Horskou branou vykonal.

Proces s ostatními žháři protáhl se ne- očekávaně, jelikož všickni tvrdošíjně zapírali a jelikož vyšetřující soudce dr. Václav Rosa, maje již 70 let věku, dne 11. srpna 1689 náhle na mrtvici zemřel. Od té doby vedl celý proces sekretář Kašpar Kupec, který tvrdošíjně žháře odevzdal katovi na skřípec, kdež jim brzo zatvrzelé jazyky rozvázány byly. Již dne 22. srpna jeden z nich, jmenem Matěj Sobinský, odsouzen k zaškrcení a upálení, žena jeho, která jej byla s několika soudruhy tajně u sebe přechovávala, obdržela trest několikaletého žaláře. Méně vinným byl uznán Václav Pechovský, kterýž byl „pro žhářství odsouzen, aby s metlami v ruce stál hodinu veřejně na pranýři a pak aby byl na věčné časy z měst Pražských vyhnán.“ Jedním z nejzatvrzejších zlosynů byl Martin Remiš, který teprva po několikerém mučení mohl býti usvědčen ze žhářství, tak že teprva dne 9. května 1690 pronesen nad ním rozsudek smrti, aby byl ke kolu přivázaný uškrcen a pak upálen. Zlosyn se odvolal, ale rozsudek byl dne 26. června 1690 v plném znění potvrzen a ortel také v prvních dnech července vykonán. Jelikož soudní akta o procesu tomto se nezachovala, nevíme, kolik dalších žhářů bylo ještě k smrti odsouzeno, však ze současných zpráv soukromých seznáváme, že ještě celá řada paličů, kteří byli po venkově od lidu pochyťáni a v řetězech do Prahy přivedeni, na popravišti upálena byla. Pouze Malostranský měšťan Maximilian Septier vyvázl bez trestu, nebo ač byl v mučírně na Malostranské radnici několikrát trapnou otázkou stížen, přece stále všelikou vinu svou popíral, a tak byl konečně dne 20. února 1691 z vazby propuštěn, ale zároveň z Prahy a z veškeré země české vypovězen.

Třeba ještě zmíniti se o tom, jaká opatření učiněna, aby pohroma, způsobená požárem dne 21. června 1689 městům Pražským, byla pro budoucnost nemožnou učiněna a kruté následky její aby co nejdříve se oddílny. V ohledu tom správa zemská i městská počínala si nyní s horlivostí neobvyklou. Především nařízeno, aby ze ssutin vyhořelých domů všecken rum byl odklizen a když tak se dalo, přicházelo se i po

týdnech stále ještě na zuhelnatělé mrtvoly uhořelých osob a také po celou tu dobu ve mnohých spáleništích ještě oheň doutnal. Dále uloženo každému, kdo chtěl znova stavěti, že smí jen kamennou stavbu prováděti, zejména v Židovském městě byl rozkaz tento přísně prováděn a zároveň tamní ulice upraveny. Také počet židovského obyvatelstva ve městě tomto měl býti obmezen, aby domy nebyly přelidněny, ale nařízení toho židé tak málo zachovávali, že již o třináct let později, jak kronikář Beckovský vypravuje, bylo v Židovském městě napočteno pouze o 101 osobu méně než v celém Starém městě, které přece čítalo trojnásob tolik domů.

Pro veškeré domy Pražské platilo další nařízení král. místodržících, aby všechny dřevěné komíny byly ve čtrnácti dnech sneseny a v každém domě aby byly pohotově žebříky a háky, jakož i nádoby ku přinášení vody. Císařským patentem ode dne 1. srpna 1689 se nařizovalo, aby na paliče a všechny podezřelé osoby bedlivý pozor se dával, ve branách městských všechny příchozí osoby co nejpřísněji se měly prohledávati a obyvatelstvu se zakázalo cizince přechovávat. Již dne 13. července pak bylo nařízeno, aby všechny cizí osoby z města byly vypovězeny a vyhnány, což také ihned s velkou přísností se provádělo. Hejtmanům měst Pražských nakázáno, aby pátrali po tom, zdaž do Prahy docházejí poštou lidem francouzské pobuřlivé listy neb tištěné plakáty, jelikož dvě osoby listy takové odevzdaly král. místodržícím. Konečně všem obchodníkům a zejména židům, kteří nejvíce ztrát požárem utrpěli, povoleno příročí a věřitelé jejich musili spokojiti se lhůtou, jaké jim kdo z pohořelých nabízel. Větší potíží byla se židy, kteří zatím v domech křesťanských přístřeší nalezli, neboť dělali mezi křesťany proselytství ve prospěch víry své a zlehčovali víru katolickou, tak že arcibiskup Pražský hrabě Jan Waldstein v té věci zakročiti musil. Císařským mandátem ode dne 29. října 1689 bylo takové proselytství přísně zakázáno a židé nesměli více s křesťany v jedné světnici pospolu bydliti. Během roku 1690 byla ostatně v Židovském městě již velká část domů zase znova vystavena, jelikož židům Pražským dostávalo se hojně pomoci od souvěrcův jejich v cizině, a takž mohli opět z dočasných příbytků svých v domech křesťanských vrátiti se pod vlastní střechu. Obyvatelstvu křesťanskému nedostávalo se ani ve vlasti ani v cizině pomoci podobné a také o výpomoci zemské nebo státní pohořelým Pražanům nenalezáme ve zprávách tehdejších žádných dokladův, ač lze

považovati za jisté, že obyvatelstvo v zachovaných částech Prahy aspoň v první době pohořelé podporovalo.

Přes to vypálená část Prahy za nedlouhou povznesla se opět ze ssutin, nové domy kamenné povstávaly na místě starých, nejvíce dřevěných budov a nízkých domků, které zvláště dolejší část Nového města vyplňovaly. V průběhu několika let zhoubné účinky katastrofy ode dne 21. června 1689 aspoň zevně opět odčiněny, ač i dnes ještě po dvou stoletích vyskytují se ve Starém i v Novém městě při přestavování starých domů stopy po požáru z roku 1689 na začouzených zdech a ohořelých břevech, na něž teprv nyní při strhování domů těch se přichází. Ohromná škoda žháři francouzskými Pražskému obyvatelstvu a měšťanům ve vypálených městech po venkově českém způsobená nedala se ovšem tak brzo napravit. Ještě dlouho pohořelí Pražští a obyvatelé sežehnutých měst venkovských musili strádati v nedostatku, neboť mimo dočasné odročení daní nedostalo se jim, jak řečeno, žádné zemské ani státní pomoci a oni sami na sebe v upravování domácností svých odkázáni zůstávali. Pouze vědomí, že valná část původcův tak děsné spousty byla spravedlivým trestem na popravě stížena, bylo jim náhradou za škody a utrpení jejich.

Okolnost, že od obrovského požáru, roku 1541, kterému Menší město Pražské a Hradčany s královským hradem v obět padly, dravý živel ohně nezuřil v hlavním městě českém způsobem tak rozsáhlým a zároveň děsným, jako roku 1689, vysvětluje toto širší vypravování naše o řádění žhářů francouzských v Praze, které, jak jsme vyličili, mělo zároveň původ svůj v tehdejších politických a válečných záměrech krále Ludvíka XIV., tak že událost tato tragická i s veřejnými běhy země české souvisí. Konečně nebylo u nás o téže dosud blíže psáno a proto ji také zde poprvé lidu českému v obšírnou známost uvádíme.*)

*) O velikém požáru Prahy roku 1689 nebylo od současníků zanecháno žádného popsání, jako to byl český kronikář Václav Hájek z Libočan o požáru Menšího města a Hradčan roku 1541 učinil. Charakteristický to zajisté zjev pro rozdíl obou dob, kdy ani taková katastrofa, jakou byl požár roku 1689, nedovedla v kruzích společnosti Pražské vzbuditi zájem, aby vyprávění téže bylo též pro potomstvo zachováno.

Války s Francouzskem a Tureckem. — Náklad zemí českých na tytéž.

Všecko toto násilnické vystupování krále Ludvíka XIV. proti císaři Leopoldovi neochromilo ale vojenskou moc císařovu v říši, ač francouzskými žháři v zemi české nezměrná škoda byla způsobena. V Bavorsku, v Braniborsku a jiných zemích říšských, kam ministr Louvois rovněž jako do Čech byl tajně palice vyslal, vzali si výstražný příklad z děsných událostí ve městech českých a mnohem ostražitěji bděli nad bezpečností měst svých, tak že skoro všude byli vyslaní tam žhářové dříve dopadeni, než mohli ohavné řemeslo své prováděti. Skončili všichni na hranici a takž mimo Falcko a Porýnsko neutrpěla žádná jiná země německá chystané zhouby požární, jako se v království Českém bylo palicům povedlo. Dábelský plán ministra Louvoisa zdařil se tudíž jen z části a obětovnost zemí českých, které přes všechnu vlastní bídu císaři každoročně nové miliony na udržování dvou armád povolovaly, umožnila císařskému vojsku v říši, že mohlo s úspěchem proti Francouzům vystupovati.

Vévoda Karel Lotrinský, který byl za válečného tažení proti Turkům v jižních Uhrách v létě roku 1688 těžce onemocněl, byl se již zase uzdravil, a právě v době katastrofy Pražské mohl se již zase postaviti v čelo armády císařské v říši, kdež se k němu vojsko kurfiřta Bavorského připojilo. První válečný krok jeho čelil proti pevnosti Mohuči, odkud byl generál Melac zmíněný výhrůžný list královským místodržícím českým zaslal, a tato spupnost francouzská měla nejdříve na tomto místě ztrestána býti. Pevnost byla oblehnuta a po několika vítězných srážkách chystali se císařští k útoku, jehož ale velitel pevnosti markýz d'Uxelles nevyčkal. Dne 9. září 1689 vzdal pevnost císařským, kteří mu svobodný odchod povolili a po dvou dnech na to vítězně do Mohuče vtáhli. Tím se dostalo království Českému odvetu, neboť z téhož města, odkud byl generál Melac své žháře do Čech vyslal, byli nyní Francouzové s potupou vypuzeni. A jelikož byl také kurfiřt Braniborský v Porýnsku vítězně operoval a všech větších měst tamních se zmocnil, byli Francouzové ještě v podzimku toho roku zase všude na levý břeh Rýna zatlačeni.

Příznivého tohoto stavu věcí použil císař Leopold k tomu, aby syn jeho arcivévoda Josef, nyní již korunovaný král uherský, byl také v říši římsko-německé za nástupce jeho zvolen a za krále římského korunován. Tím měl již

dokona zmařen býti plán krále Ludvíka XIV., zmocniti se koruny Karla Velikého, a jako se mu nepodařila dvojí jeho zákeřnická výprava do Čech k dobytí královské koruny české pro dauphina francouzského, měla mu též naděje jeho na dosažení císařské koruny římsko-německé pro všechny časy odňata býti. Kurfiřt Mohučský, který měl napravit chybu svou, že Mohuč předčasně generálu Melacovi vzdal, fedroval úmysl císařův tak horlivě mezi ostatními kurfiřty, že arcivévoda Josef, ač neměl ještě věku zlatou bullou císaře Karla IV. předepsaného, byl dne 24. ledna 1690 na říšském sněmu v Augšpurku jednoblasně za krále římského zvolen, načež jej kurfiřt Mohučský o dva dni později ve velechrámě tamním s obvyklou slávou korunoval. Císařovna Eleonora Magdalena byla tamže dne 19. ledna na císařovnu korunována.

Tím dospěl císař Leopold po více než třicetiletém panování k vrcholi tužeb svých i zároveň moci své. Ve dvou nadějných synech zřel pojištěno nástupnictví v rodu Habsburkův jak v dědičných zemích svých, tak v říši římsko-německé; byl vítězem nad Turky, z jichž moci vyprostil veškeré země koruny uherské; zmařil záměry nejnebezpečnějšího nepřítele rodu Habsburského, krále Ludvíka XIV., který všechny tři koruny usiloval strhnouti se skráni jeho a přece žádné mu neurval: jakž by tu nebyl měl s důvěrou hleděti do budoucnosti, že zachová při rodu svém državu předkův, která od roku 1526 nebyla měla takové rozlohy, jaká nyní žezlu císařovu byla podrobena?

Jakému rozvoji byla by se od té chvíle mohla těšiti říše jeho, jak by byly mohly prospívat zejména země jeho dědičné, kdyby mu bylo dopřáno bývalo, v míru třímati nad nimi žezlo panovnické, dbáti jen o hmotný prospěch jejich, jehož jim po bédách dlouholetých válek a bouří domácích tak velice bylo potřebí! Avšak od ctižádostivce na trůnu francouzském a od démonických rádcův jeho nebylo se lze nadíti, že císaři míru dopřejí, nýbrž po zmařeném plánu jeho na korunu římsko-německou se zdvojnásobenou silou moc jeho dále podrývati budou. Vznítili Turky k nové válce proti císaři a nejmáje dosti na výboji proti říši římsko-německé a proti Nizozemsku, přenesli válečnou pochodeň roku 1691 též do Savojska, aby síla císařova též od jihu byla podlamována: a takž císař Leopold musil válčiti dokonce již na třech stranách, tak že veta bylo po všech nadějích, že zemím císařovým dostane se konečně odpočinku po dosavadních útrapách válečných a že přestanou obrovské ty oběti, jaké již po dvacet

let země ty musily přinášeti. Plných sedm let ještě válčeno v říši, v Savojsku i v Nizozemsku se střídavým štěstím, až mír Ryswický, dne 30. října roku 1697 uzavřený, aspoň na těchto stranách zhoubnému válčení konec učinil, neboť Ludvík XIV. chtěl pro případ úmrtí posledního Habsburka na trůnu španělském v plné síle branné zde státí, aby se dědictví jeho násilně pro sebe zmocnil.

Ale též císař Leopold byl k vůli dosažení španělského dědictví tohoto přinucen k tomu, uzavřítí mír s Turky, s nimiž tolikéž po celou tu dobu sedmiletou byla válka vedena. Byla to však válka nerovně čestnější pro zbraně císařské než v říši a v Savojsku, tak že by tytéž byly najisto mohly moc muslimanskou v Evropě navždy zničití, kdyby válkou s Francouzskem nebyly tříštěny bývaly. Po dobytí Bělehradu zmocnil se vítězný markrabí Ludvík Badenský celého Srbska, kde seraskiera Redžeba pašete ve dvou bitvách porazil, ale když následujícího roku po smrti knížete Michala Apafiho musil odeslati větší část vojska svého do Sedmihradska, aby zemi tuto císaři udržel, podařilo se velvezíru Mustafovi Kiuprilimu opět Srbska se zmocniti, ano i do Uher vtrhnouti. Tu však zvítězil nad ním markrabí ve veliké bitvě u Slaného Kamene (12. srpna 1691), v níž 12.000 Turků i s Mustafou pašetem padlo. Ale úspěch tento byl v následujících letech zmařen neschopností vůdců vojska císařského (vesměs to knížat německých), a teprva když císař postavil v čelo vojska svého v Uhrách prince Eugena Savojského, který byl ve služby jeho vstoupil, připravil mladý tento hrdina Turkům, jimž sám sultán Mustafa II. velel, v bitvě u Senty (11. září 1697) porážku tak ukrutnou, že 30.000 jich zahynulo dílem v boji, dílem ve vlnách řeky Tisy, do níž byli od vítězů zaháněni. Sultán, jenž s nouzí unikl zajetí, byl nyní ovšem ochoten k uzavření míru, který ale teprve po dvou letech (26. ledna 1699) v Karlovicích ujednán byl a v ten smysl zněl, že se Turci Uher i Sedmihradska navždy zřící musili. I na této straně nezdařil se tudíž plán Ludvíka XIV. a císař Leopold na sklonku života svého triumfoval nad odvěkým nepřitelem Habsburkův, který jako „nejkřesťanštější“ král přece neostýchal se býti spojencem nepřátel křesťanstva, jen když ku zničení moci rodu Habsburského pomáhal.

Hrozné tyto reje válečné, které jsme zde jen v nejstručnějším nástinu uvedli, odehrávaly se na štěstí daleko od hranic zemí koruny české, ale přes to vymáhaly na nich po všeska

ta léta obětí nezměrných, jak to nejzjevněji vysvitá ze sum, které každého roku na sněmích českém a moravském k vedení válek těchto byly vyžadovány. Že při vši zbědovanosti obou zemí byly sumy tyto v neztenčené míře dle vládních požadavků povolovány, svědčí o dynastické věrnosti jejich, která nanejvýš obětavost země koruny uherské převyšovala, zároveň pak o plném vědomí povinností, jaké z citu pospolitosti s říší Habsburkův vyplývaly. Čechy a Morava zříkaly se všeho šetření vlastních zájmův a prospěchův svých, jen aby moc císařova byla v plném rozsahu državy jeho udržována, a obě země mohly míti vědomí, že až k nejzazší metě těmto dobrovolně převzatým povinnostem svým dostály.

První účinek nepřátelského vpádu krále Ludvíka XIV. do Falcka a do Švábska, který byl se, jak víme, bez předcházejícího vypovězení války v měsíci září 1688 udál, jevil se v Čechách tím, že císař svolal na rychlo do Prahy sjezd stavovský, který by mimořádně verboval vojska v zemi povolil. Sjezd tento byl svolán ke dni 3. listopadu a byl velmi četně obelán, tak že v něm všickni čtyři stavové značným počtem členů zastoupeni byli. V královské proposici, kterou nejvyšší purkrabí hrabě Adolf Vratislav Šternberk sjezdu předložil, vedla se nejprv trpká stížnost na věrolomnost krále francouzského, který beze všeho vypovězení války a porušení v Řezně ujednané dvacetileté příměří proti všemu právu mezinárodnímu nepřátelsky do říše vpadl, Dolního Falcka se zmocnil a také již říšské pevnosti Filipburku dobyl. A poněvadž císařské vojsko prý z největší části proti Turkům v poli se nalezá, jest prý třeba novou armádu proti nepříteli francouzskému rychle postaviti, což se jen verbováním mužstva státí může. Ač prý by císař verbování toto v dědičných zemích svých z vlastní moci naříditi mohl, přece prý ku svolení téhož tento sjezd stavovský svolává, aby celé dílo lehčeji a rychleji provedeno býti mohlo, načež příští všeobecný sněm suesení sjezdu schváliti má. Vzhledem k velikému nebezpečí válečnému a jelikož v Praze dostatečně známo bylo, z jakých příčin má král Ludvík XIV. zálsuk na království České, vzal sjezd král. proposici v pilnou poradu a již v několika dnech usnesl se na tom, že z obyvatelstva všech pauství veškerých měst a svobodných dvorů má každý desátý muž do zbraně postaven, poboční zbrojí a ostatními potřebami vojenskými vystrojen a konečně oděvem z tmavošedého sukna opatřen býti. Verbování toto, ke kterému

též Chebsko a Kladsko, pak i židovstvo příslušnou měrou přispěti mělo, musilo do konce roku 1688, tedy nejdéle v pěti nedělích provedeno býti, aby nové pluky ještě před příštím jarem z Čech do říše vytrhnouti mohly; jen v nejobtížnějších případech povoleno prodloužení lhůty této do Hromnic roku následujícího. Však tolik vymínil si sjezd, aby generál baron Jan František Kaiserstein, kterému nejvyšší správa tohoto verbování svěřena byla, mimo toto povolené mužstvo v Čechách žádných jiných vojáků nenajímал, a aby rychle byli ustanoveni důstojníci, kteří by naverbované rekruty ve shromaždištích jejich (k čemuž jen uzavřená města určena byla) převzali, aby je vrchnosti na svůj gros dlouho vydržovati nemusily. Konečně mělo mužstvo toto, jakmile by ho v poli více třeba nebylo, ihned zase domů propuštěno býti. Císař k urychlení celé věci svolil ke všem výminkám těmto, tak že sjezd již dne 22. listopadu zavřin býti mohl.

V ustanovené lhůtě bylo vojsko toto pohromadě a čítalo celkem 5.670 mužů, nepočítaje v to mužstvo, které za peněžité výkupné židů naverbováno bylo, neboť židé osobních služeb vojenských konati nesměli. Nyni jednalo se o to, aby také peníze na vydržování jeho v poli povoleny byly. To bylo úlohou sněmu, který již v několika dnech po sjezdu, totiž na den 3. prosince 1688 svolán byl. Jak každý mohl se nadíti, byly to opět sumy obrovské, kterých na sněmu vyžadováno bylo. Mimo obvyklé quantum militare ve výši 1.170.000 a mimořádnou tureckou daň v obnosu 220.000 zl. musil sněm na vyzbrojení nového vojska povolit ještě 50.000 zlatých, kterážto suma na poddané rozvržena byla. K opevnění hradeb v Praze a Chebu povolil sněm 30.000 zlatých a prodlouživ vybírání nápojného i všech dosavadních dávek, schválil také usnesení předcházejícího sjezdu stavovského o verbování vojska. Sněm na rok 1690 svolaný sešel se dne 29. listopadu 1689 a zřel tu stavové ještě všecku tu zhoubu, jakou byli francouzští žhářové ve městech pražských na pravém břehu Vltavy způsobili. Přes to všecko nebylo ve sneseních sněmovních učiněno nižádné zmínky o tom, aby ubohým pohořelým Pražanům byla nějaká pomoc peněžní udělena, aneb aby jim aspoň daně byly odpuštěny. Všecky sumy na předešlém sněmu povolené poskytnuty byly vládě též na sněmu tomto, mimo to pak se uvolili stavové, že ze sumy obyčejného quantum militare, která za poslední čtvrtletí roku 1690 připadala, složí 200.000 zlatých již do konce měsíce března

téhož roku. Při roku 1690 také setkáváme se s bližším udajem, jak obě mimořádné dávky válečné na jednotlivé poplatníky rozvrženy byly. Na daň tureckou ve výši 220.000 zlatých, kterou vrchnosti z vlastního měsíce uhrážovaly, odvádělo se měsíčně po . zl 48 kr. a 4 haléřích; na mimořádnou daň 50.000 zl. platil každý usedlý měsíčně 51 kr. 4 haléře a na ostatní vydeje zemské po 25 kr. 4 haléřích. Na quantum militare pak platil každý usedlý měsíčně 1 zl. 37 kr. 4 haléře. Repartici tuto musili krajští hejtmanové ve všech městech a obcích prohlásiti, aby se každý poplatník podle ní říditi mohl.

Finančními obětmi těmito nebyly však roku 1690 ještě vyčerpány všechny požadavky vládní, jakých bylo na království Českém vyhledáváno. Jelikož byli toho roku Turci Bělehradu zase dobyli a pak i do jižních Uher vpadli, čímž mohly všechny předešlé úspěchy císařských ohroženy býti, jednalo se o rychlé sesílení vojska císařského v Uhrách, aby se tomuto novému návalu nepřátel křesťanstva čeliti mohlo. Svolán tudíž v Čechách zase na rychlo sjezd stavovský ke dni 18. října, na kterém nejv. purkrabí hrabě Šternberk předložil král. proposici, aby království České postavilo do zbraně nových 3.750 mužů vojska, aby k armádě do Uher posláni býti mohli. Dle počtu tohoto musil tudíž každý šestnáctý muž k vojsku dostaven býti, jelikož pro ten rok, jak se v proposici dří, od berních úřadů v Čechách 56.695 usedlých kontribuentův uvedeno bylo. Mužstvo toto musilo býti nejdéle do Hromnic roku 1691 postaveno, dobrou poboční zbraní a závěsníkem, pak oděvem z tmavošedého sukna opatřeno. Barva sukna byla tu poznovu zvláště nařízena, poněvadž prý se při předešlém verbuňku v tom ohledu všeliké nesnáze vyskytly, čímž mnohé obmeškání způsobeno bylo. Uváživše nebezpečí, jaké zemím císařským od Turků hrozilo, vyhověli účastníci sjezdu bez prodlení požadavku v král. proposici obsaženému. Rovněž svolil sjezd, anoť na vypravení nového tohoto mužstva vojenského bylo též peněz třeba, i k tomu, aby mimořádná daň turecká ve výši 220.000 zl. již do příštích Hromnic najednou složena byla. Jednání o obou požadavcích vlády dalo se tak rychle, že sjezd již druhého dne zase uzavřen býti mohl. Ponze tolik vymínil si přítomní stavové, aby o tělesní způsobilosti najímaného mužstva rozhodovali krajští hejtmané a nikoli vojenští důstojníci, jelikož se při předešlém verbování shledalo, že důstojníci tito ze zřítných ohledů mnohé dostavené brance odmítali a pak

je na vlastní pěst přece pro vojsko najímali. Listem dne 11. listopadu 1690 daným svolil císař v podmínku tuto i ve všechny další výminky sjezdu, mezi nimiž nalezala se také ta, aby stavové nemusili již v prvním čtvrtletí roku 1691 složit zálohu na daň čtvrtého kvartálu, jak se k tomu byli za rok 1690 uvolili.

Sněm na rok 1691 svolaný, jenž byl dne 22. listopadu 1690 zahájen a dne 3. dubna 1691 skončen, schválil obojí usnesení předcházejícího sjezdu stavovského a povolil zase všechny od vlády požadované sumy jako v posledních dvou letech. Avšak ani na tom nebylo dosti. Ku konci února byl na sněmu předčítán císařský list, daný dne 14. února 1691, v němž s odvoláním na ohromné potřeby, jakých vedení dvojí války vyžadovalo, byli stavové čeští vyzváni, povoliti císaři anticipat neboli zálohu 815.972 zlatých rýnských, kterážto sama se měla po šest let z obyčejného quantum militare srážeti a pěti ze sta zúrokovati. Stavové vyhověli též této žádosti císařově, ale ustanovili zálohu tuto, která měla ve čtrnácti dnech složena býti, na 650.000 zl., tušíce již napřed, že asi sotva budou si moci sumu tuto srážeti, jakož se také skutečně stalo. Hned následujícího roku musili stavové svoliti k čekání zálohy této a to se opakovalo i po další léta, tak že lhůta šesti let uplynula, aniž by stavové byli jediného haléře splátkou nazpět dostali; ba i úroky ze sumy té byly ponejprv teprva roku 1698 ku splacení poukázány, kdežto se splácením jistiny i dále ještě se odkládalo. Po příkladu sněmu moravského snesl se sněm také na tom, aby k vůli správnějšímu vedení a nahražování výloh, s ubytováním vojska spojených, byl zřízen stálý výbor zemský po dvou členech z každého stavu, v němž měl též jeden z vrchních vojenských komisařův zasedati *) Jako na Moravě jest i Čechách tento stálý výbor počátkem nynějšího výboru zemského, který mohl tudíž roku 1891 dvěstěleté jubileum trvání svého slaviti.

*) Členy tohoto výboru zemského byli ze stavu duchovenského Rehoř Jiří z Krügelsteinu, kanovník chrámu Svatovítského a Vít Seipl, opat kláštera Strahovského; ze stavu panského hrabě Ferdinand František z Vrtby, hejtman Nového města Pražského, a hrabě František Götz, rada appellační; ze stavu rytířského Albrecht Václav Hložek ze Žampachu, nejv. berní zemský, a Petr Mikuláš Straka z Nedabílic; ze stavu městského Jan Fridrich Sacha, primátor Starého města Pražského, a Nataniel František Perlenec, primátor Nového města Pražského. Již v následujícím roce však musili čtyři z přísedících těchto jinými osobami nahrazení býti.

Sněmu z roku 1692 bylo již v úvodu ke král. proposicím dáno na jevo, že válka turecká bude nových obětí na království Českém vyžadovati; praviloť se v úvodu tom, kterak po porážce Turků u Slaného Kamene sám sultán turecký strojí se s velikou armádou do Uher vtrhnouti a král francouzský, že válečné výboje své i na Savojsko rozšířil, tak že císař nucen jest válečné síly své co nejvíce rozmnožiti, aby trojímú útoku nepřátel čeliti mohl. Žádáno tudíž na sněmu, aby povolil rekrutování 3916 mužů, kteří ale jen z polovice na útraty země naverbování býti měli, kdežto druhá polovice výloh z cís. důchodů uhrazena býti měla. Úleva tato ale byla desateronásob zvážena tím, když za tři neděle po skončeném sněmu byl dne 19. května 1692 na rychlo svolán sjezd stavovský, jemuž král. proposice, daná v Laxenburku dne 6. května, oznamovala, kterak císař na vedení turecké války potřebuje ještě nejméně milionu zlatých, a z té sumy že má království České 326.390 zlatých převziti. Sjezd poukázal sice k zuboženému stavu země která minulého roku velkou neúrodou trpěla a pro krutou zimou zimu že také nová sklizeň obilí, vína a ovoce bude nanejvýš skrovná, ale přes to povolil žádanou obrovskou sumu, s níž daně a poplatky toho roku přes dva miliony vzrostly. A nová tato daň neměla býti pouze příspěvkem mimořádným, nébrž byla i v následujících čtyřech letech jako pravidelná berně vyžadována. Ano vedle toho vystoupila vláda roku 1694 i v obou dalších letech s novým požadavkem ve výši 456.944 zl., který byl sice od stavů na 304.629 zl. snížen, ale po ta tři léta vedle oněch 326.390 zl. odváděn. Ke všemu tomu musil se sněm roku 1693 uvoliti, že budou po pět let každoročně přispívati 30.638 zl. na splácení pětiprocentních úroků z dvoumilionové půjčky, kterou byl císař na vedení války turecké učinil.

Povolování takovýchto obrovských a stále rostoucích sum nedálo se na sněmech těchto let ovšem bez tuhé oposice, neboť všechny ony mimořádné poplatky válečné musily vrchnosti braditi z vlastního měsce, nemohouce je na podané své rozvrhovati. Jednak bylo repartici sněmovní ustanoveno, co mají poddaní na kontribucích platiti, jednak by byli titíž jednoduše se statkův sběhli, kdyby vrchnosti jim byly nových břemen ukládaly. Ještě větší oposice však byla vzbuzena mezi stavy, když roku 1692 vyšel císařský patent, kterým se v Čechách zaváděla daň z hlavy, již měl každý usedlý i neusedlý bez výjimky odváděti, jelikož

i dle Obnoveného zřízení zemského příslušelo právo vypisovati a vybírati daně v království Českém výhradně sněmu zemskému, byla tímto císař. patentem porušena ústava zemská, neboť zavedení této daně z hlavy nebylo sněmu ani ohlášeno, tím méně pak svolení jeho vymoženo, aby vybírána býti mohla. Hned v následujícím sněmu zdvižen byl odpor proti dani této, ale ani při tak křiklavém případě nedošlo k důraznému vystoupení proti takovému porušování práv zemských, ba stavové, nechtějíce hnáti věc do krajnosti, uvolili se raději na místo daně z hlavy ze svého měšce odváděti sumu 350.000 zlatých rýnských, jen aby formálního práva sněmu českého uhájili. Císař, který ve své příslušné propozici setrval na tom, že mu toto vypisování daně z hlavy mocí panovníčí přísluší a že si právo toto obmezovati nedá, uznal sice důvod ve stavovské odpovědi obsažený, že daň z hlavy, vypsaná v letech 1645 a 1657, dříve od sněmu svolena býti musila, ale přes to přece od nové daně neupustil. Přijal totiž nabídnutí stavův, že mu budou místo daně z hlavy výše řečenou sumu odváděti a také ji skutečně po čtyři další léta od nich přijímal.

Absolutistická moc panovníčí, která v těch dobách ve veškerých státech evropských k vrcholku svého dospívala, slavila tenkrát i v Čechách první své vítězství nad právy zemskými a zásadami ústavními. Stavové čeští bránili se sice tomuto pokusu absolutistickému, ale přece nebyla oposice jejich tak mocná, aby byla neoprávněný tento krok vlády odčiniti mohla. V dobách pokojných by se to bylo snad podařilo, ale za válečných časův tehdejších, kdy dědičné země císařské musily se trásti před možnými vpády nepřátel, není divu, že stavové čeští nezmohli se k účinnějšímu odporu proti neústavnímu ukládání daně z hlavy. To však přece za zásluhu jim přičísti sluší, že se ku velké oběti hmotné odhodlali, jen aby ústavní právo země a sněmu jejího udrželi. Osvědčili tím nejen obětovnost svou, ale dokázali též, že mají smysl pro potřeby říše, k jejímž osudům království České připoutáno bylo.

Obětovnost tuto osvědčili stavové krátce na to zase při sjezdu, jenž byl ku dni 27. července 1694 na rychlo do Prahy svolán a na němž nejv. purkrabí hrabě Šternberk účastníkům téhož dle král. propozice oznámil, kterak císař k nevyhnutelnému dalšímu vedení války potřebuje dvou milionů a osmkrát stotisíc zlatých, ze kterážto sumy má království České výše řečenou sumu 456.944 zlatých 26 kr. a 2 hal. na se vzíti. Poněvadž pak prý „věc dokonce

žádného odkladu netrpí a ani jediná hodinka projíti se nedá,“ měly vrchnosti peníze ty nejdéle do čtrnácti dnů král. komoře dodati. Účastníci sjezdu poukázali sice ku znuzenému stavu země a k neúrodě posledních dvou let, ale přes to povolili císaři ještě téhož dne žádané sumy, tak že sjezd tento dne 27. července opět zavřít býti mohl. Nejbližší příští sněm, jenž byl dne 9. prosince 1694 zahájen a dne 27. června 1695 skončen, schválil však toto ustanovení jednodenního sjezdu onoho jen do výše dvou třetin, totiž 304.629 zl. 37 kr., neboť podařilo se stavům jednu třetinu usmlouvati. Sněm tento povolil též jako v předcházejících letech 3916 vojáků, při čemž ale roku toho již náklad na jednoho muže s 18 na 24 zlatých zvýšen byl. Rozumí se samo sebou, že musil povolit dále všechny řádné a mimořádné daně válečné, i zvýšenou daň tureckou v obnosu 440.000 zlatých, jakož i zase vykoupiti daň z hlavy sumou 350.000 zlatých. Při této poslední však si sněm vymínil, aby mohl tehdejší polovici téže na poddané rozvrhnouti, jelikož daň tato, kterou vrchnosti mohly dle svolení císařského také od neusedlých kapitalistův vybírati, jen několik set zlatých vynesla. Páni kapitalisté dovedli ovšem movité jmění své snáze ukryti, než ubohý usedlý poddaný, a takž byla naň nová tato daň bez velkých okolků vložena, zvláště an císař k této repartici poloviční sumy na sedláky svolil. Příklad tu na každého poddaného další daň 6 zl. 3 hal., která z polovice do 15. dubna a z polovice do 15. května bernímu úřadu odvedena býti musila. Jelikož pak nedoplatky daní u židů činily toho roku již 38.226 zl. 16 kr. 5 hal., nalehal sněm na vládu, aby donucovacími prostředky nedoplatky tyto na židech vymáhala. Celkem povolil sněm tento na penězích v osmi položkách ohromnou sumu 2,703.648 zl. 30 kr., nepočítaje v to daň nápojovou, cla, daň z tabáku a akcízy, které sumu tuto na půlčtvrta milionu doplnily, neboť jediná daň nápojová ročně 250.000 zl. a více vynášela. Z celé oné obrovské sumy připadla jen nepatrná suma 30.000 zl. na potřeby zemské, vše ostatní pohlcovala každoročně válka císařova s Turky a s Francouzskem. Břemene takového království České ještě nikdy nebylo snášelo a jediné tím dá se vysvětliti ten hluboký hmotný úpadek vlasti naší ve druhé polovici XVII. století, jakýž v ní ani po třicetileté válce nebyl panoval, neboť za války té trpěly vždy jen jednotlivé kraje, kam právě nepřátelská zádava vnikla, kdežto nyní rovněž již po třicet válečných let za panování císaře Leopolda I. veškerá země břemeno vojenských daní

nésti musila. Pole kulturní leželo po celou tu dobu ladem, povznášení hmotných poměrů bylo věcí neznámou: jakž se tu měla země z bídy své zotaviti, když všecky výtěžky úmorné práce lidu ve městech i na venkově každoročně sváděny byly do ciziny, aniž by se zemi domácí dosti skrovné náhrady bylo dostávalo?

A nebylo ani naděje na zlepšení těchto pokleslých poměrů, na ulevení břemen, jež národ český tísnily. Neboť tytéž sumy, jaké sněm roku 1695 povolil, musily též sněmové v letech 1696 a 1697 povoliti, ba v poslední jmenovaném roku žádáno na stavech mimo to, aby dodaly pro vojsko 100.000 centnýřů mouky a 100.000 měric ovsu. Ale požadavku tomuto opřeli se stavové tak rozhodně, že musilo od téhož upuštěno býti, neboť bylo se co obávati, že by v zemi při vyvezení takového množství mouky i hlad v obyvatelstvu povstati mohl, nedostatek ovsu pak i ztrátu koňstva byl přivodil. A když vláda chtěla, aby naturální dodávka mouky a ovsu byla příslušnou sumou peněz nahrazena, odmítl sněm i tento způsob nové daně, která by se dle zkušenosti předešlých let zajistě byla i příště opakovala, kdyby stavové nebyli v té věci tak rázný odpor osvědčili. Jako v odvetu za tuto neočekávanou opozici předložil císař sněmu z roku 1698, jenž se dne 26. listopadu 1697 sešel a dne 7. dubna 1698 skončil, návrh nové soustavy pro budoucí požadování berní válečných, která ovšem na sněmovníky ohromující dojem způsobila. Kdežto po slavném vítězství prince Eugena Savojského nad Turky u Senty a po uzavření míru Ryswického s Francouzskem ve veškerých Čechách právem bylo očekáváno, že konečně nyní dosavadní nesnesitelná břemena mimořádných daní válečných zmírněna budou, záležela nová tato soustava v tom, že všecky mimořádné daně měly se pro příště státi řádnými, a ty že ne jako dosud čtvrtletně, nýbrž měsíčně berní kase odváděny býti měly. Dosavadní „quantum militare“ 1,170.000 zlatých mělo dle toho činiti 2,284.721 zl. 30 kr., tudíž skoro dvakrát tolik, než tomu bylo v letech před válkou tureckou. Odůvodňován pak byl tento požadavek tím, že prý se berně v Čechách nescházejí v ustanovený čas, tak že se císař, chtěje vydržování vojska v pořádku držeti, aby se v plucích jeho stálé vzpoury pro nevyplácení žoldu neopakovaly, musil uchylovati k půjčkám, za něž i 12 procent úroků platiti musí, z čehož pokladně císařské a pak i zemím velká škoda pochází. Důvod tento byl ovšem platný, neboť daně scházely se v Čechách i na Moravě následkem

všeobecné bídy nedostatečně a nedoplatky rostly každým rokem. Mělť i židé v Čechách, kteří přece z největší části zámožností a bohatstvím oplývali, jak jsme výše uvedli, nedoplatků tolik, jakoby po tři léta nebyli vůbec žádných daní platili; jakž mohl pak měšťan a sedlák platební povinnosti své dostávati, když mu ani stý díl takového užitku nevzcházal, jaký židům z obchodu a lichvy plynul?

To vše bylo stavům známo a uznávali proto oprávněnost důvodu v proposici císařové, ale přes to bránili se houževnatě zavedení nové soustavy berní, která břemeno země trvale zdvojnásobiti a dočasné daně válečné v řádné dávky proměnití měla. Navrhovalo se sice v král. proposici, aby stavové ku snadnějšímu snesení velkého tohoto břemena zavedli poplatek jednoho groše z každého pytle semleté mouky, ale stavové zamítli prostředek tento, který by i nejchudšího poddaného hrubě byl stihl a mimo to stěží by se byl prováděti dával, anť by v každém mlýně byl berní dozorcí státi musil. Po mnohém uvažování nabídli stavové císaři na místě žádané celé sumy pouze 1,500.000 zl., ale ve Vídni byli neoblomni a setrvali na původní výši, s které prý ničeho sleveno býti nemůže. Zároveň pracovalo se mezi stavy úsilovně, aby se k vyhovění požadavku císařovu nakloniti dali, a takž se docílilo toho, že nabídnutá suma byla na dva miliony zvýšena. Ale ani s touto sumou nechtěli se ve Vídni spokojiti a k novému nalehání císařovu povolena konečně celá suma 2,284.721 zl. 30 kr. jakožto stálý požadavek na vojsko, a vyhověno též dalšímu požadavku, aby roční suma tato nikoli čtvrtletně, nýbrž měsíčně odváděna byla. Ovšem vyslovili při tom stavové, že nevědí, kterak za stávajících bídných poměrů v Čechách ohromná tato suma od poplatníků sehnána bude, ale povolili ji přece a šroub berní staral se již o to, aby v celosti své do pokladny císařské přišla. Před samým sklonkem století XVII. uvalilo království České na se nové trvalé břemeno, které by se konečně bylo sneslo, kdyby již v krátké době na to nebyla se k němu jiná nová připojovala.

Na sněmu roku 1699 bylo quantum militare vyžadováno dle nové soustavy, totiž ve výši 2,284.722 zl., jelikož ale stavové odvolávali se k tomu, že jest již s Tureckem i s Francouzskem mír uzavřen, nalehali na to, aby dosavadní břemena byla zmírněna. Stalo se tak dle přání jejich, ale celá sleva záležela v tom, že byla řečená suma na 2,056.250 zl. zmírněna. Za to však žádal císař příspěvek 200.000 zl. na svatební

slavnost syna svého krále Josefa a tuše, že suma tato asi sotva bude v téže výši povolena, chtěl se spokojiti sumou 165.000 zl. Avšak i to zdálo se stavům býti příliš mnoho, a nabízeli císaři pouze 60.000 zl., neboť prý sněm roku 1628 na svatbu krále Ferdinanda III. také více nepovolil. Když se však císař odvolával k tomu, že se při panujících té doby vysokých cenách nedá za takovou sumu mnoho poříditi, a když také stavy zvláštním listem ode dne 15. ledna 1699 ke svatebním slavnostem do Vídně pozval, povolili titěž konečně sumu 80.000 zl. a mimo to k rukoum krále Josefa 10.000 dukátů čili 40.000 zl. Také roku 1700 vyžádována vojenská daň ve výši 2.056.250 zl., ale v uvážení bídy a nedostatku v zemi snížena na 1.827.778 zl., ze kteréžto sumy 1.600.000 zl. na poddané a zbývajících 227.778 zl. na vrchnosti připadlo. Jelikož pak bylo některým propuštěným plukům třeba zapraviti dlužný žold, musili stavové k tomu účelu dáti císaři hned na jaře zálohu 45.695 zl., kterou si pak z daně posledního kvartálu strhnouti mohli. To byla poslední obět země české na dlouholetou válku císařovu s Tureckem a s Francouzskem vedenou, která hmotné síly obyvatelstva českého až na kost vyssála, ale bohužel již v následujícím roce novými oběťmi vystřídána byla.

Neméně velké byly oběti, jež také sesterská Morava za těch válečných let k vojenským potřebám císařovým přinášeti musila. Sněm stavův moravských, dne 9. prosince 1688 zahájený a dne 5. května 1689 ukončený, povolil především na zpevnění míst branných (totiž Brna, Olomouce a Uherského Hradiště) a na opatření jiných potřeb vojenských 75.000 zlatých rýnských, dále na vedení války s Turky a s korunou francouzskou 300.000 zlatých, jež se měsíčně po 25.000 zl. spláceti měly, konečně mimořádnou daň tureckou v obnosu 65.000 zlatých rýnských. K uhrazení těchto sum rozvržena daň z každého lánu na 18 zl. a z každého komínu na 1 zl. 50 kr. a musili k daním těmto též veškerí svobodní dvořáci, svobodníci, mlynáři a púhonci přispívati. Mimo to schválil sněm tento snesení předcházejícího stavovského sjezdu, v listopadu a v prosinci 1688 zasedavšího, dle něhož rychlé naverbování 1880 rekrutů na Moravě povoleno bylo. Řádné a mimořádné tyto daně povolil sněm také na rok 1690 a prohlásil mimo to, že posečká dále oněch 35.000 zl., které císařská pokladna vrchnostem moravským za vydržování vojska polského a německého po osvobození města Vídně nahraditi měla. Čekání toto trvalo však ještě několik let dále, právě jako

splacení zálohy 220.000 zl., kterou stavové r. 1691 mimo všecky výš uvedené sumy povolili a z níž jim úroky pěti ze sta odváděny býti měly, ale nebyly.

Jako v Čechách vypsal císař také na Moravě roku 1692 ze své vlastní moci daň z hlavy, kterou stavové moravští na rok 1693 z téže příčiny jako stavové čeští z vlastního měsce splatiti se uvolili a to ve výši 150.324 zl. 40 kr., ve dvou lhůtách splatných. Avšak stav duchovenský vyslovil při tom, že novou dávku tuto jen k vůli nejnutnější potřebě veřejně povoluje, ale pro budoucnost se k ní nikterak nezavazuje. I přes oposici tuto dostavila se vláda na sněm s dalším mimořádným požadavkem válečným v obnosu 108.796 zl. 40 kr., jež sněm rovněž tak povoliti musil, jako úrok 10.879 zl. 37 kr., jenž připadal na Moravu z úroků oněch dvou milionů, které byl se císař na vedení vojny s Turky a Francouzy vypůjčil. Úrok tento byl zároveň hned na tři léta povolen, ale jako v Čechách musil býti též na Moravě ještě po další léta splácen. Roku 1694 zvýšil sněm k žádosti císařové mimořádnou daň tureckou na sumu dvojnásobnou, totiž 130.000 zl., neboť bylo se tehdy co obávati, že by Turci též do dědičných zemí císařských vtrhnouti a snad i Moravu jako za dřívějších let napadnouti mohli. Povolil tudíž sněm v sedmero položkách na penězích celkem 784.675 zlatých rýnských a mimo to jako v poslední letech 1.306 rekrutů, na jejichž zbrojnou výpravu po 24 zl. počítáno bylo. Poněvadž pak bylo té doby shledáno mnoho nedoplatků na daních, uložil sněm zemskému výboru, aby od každého poplatníka, jenž by dlužné daně do konce roku neodvedl, z nedoplatků těchto úrok šesti ze sta vybíral. Zvýšenými požadavky válečnými, které v téže úhrnné sumě také v následujících třech letech vybírány byly, zvýšil se ovšem také poplatek z každého lánu a komínu, tak že v těch letech musilo se z lánu platiti již 28 zl. (měsíčně 2 zl. 20 kr.) a z každého komínu 4 zl.

Roku 1699, kdy byl již mír s Francouzskem uzavřen a také ku sníru s Portou se schylovalo, naléhali stavové moravští důtklivě na to, aby jim bylo dosavadní břemeno válečné ulehčeno, ale teprv po mnohém vyjednávání docílili toho, že jim bylo dosavadní quantum militare na 685.416 zl. 40 kr. (tudíž o necelých 100.000 zl.) sníženo. Rovněž byl toho roku počet rekrutů na 600 mužů zmenšen, jen že se tu verbovní quantum na jednoho muže až na 45 zl. zvýšilo, ze kteréž sumy však mělo 24 zl. stavům nahrazeno býti. Následkem oné slevy z daně vá-

lečné snížen byl poplatek z lánu na 26 zl., poplatek z komínu pak na 3 zl., avšak jen co se týče komínů vrchností a měst královských, neboť poddaní musili i dále 4 zl. z každého komínu platiti. Pamatovaly tudíž vrchnosti v tom ohledu především na sebe, na úlevu lidu poddanému nikdo z nich nepomyslel. V letech 1700 a 1701 sníženo quantum militare ještě o něco, tak že činilo 571.180 zl. a počet rekrutů zmenšen na 570 mužů, na jejichž výpravu se tehdy po 21 zl. počítalo. Poplatek z lánu klesl tu na 22 zl. a poplatek z komínu u vrchností a u král. měst na 2 zl. 10 kr., u poddaných na 2 zl. 55 kr. Byla to však poslední sleva, neboť nastávající válka císařova o dědictví španělské opět po mnohá léta zvýšených požadavků peněžních na všech zemích dědičných vymáhala, tak že národ český v Čechách a na Moravě po tak dlouholetých útrapách válečných ani nyní ještě k oddechu nepřišel.

Pohledneme-li letem na obrovské finanční oběti, které národ náš na šestnáctiletou válku s Tureckem a s Francouzskem od roku 1683 do roku 1699 přináseti musil, shledáme, že z království Českého přes 50 milionů a z markrabství Moravského přes 20 milionů zlatých za ta léta šla za vojskem do jiných zemí, odkud ovšem žádné jiné náhrady do vlasti našich za ně zpět nepřišlo. Tu jedinou výhodu měly obě země z těch obětí, že se jich vřava válečná přímo nedotekla, ač Morava v prvních letech přece vpády nepřátelskými z Uher silně trpěla; neustálé pochody vojsk však v obou zemích na obyvatelstvu taktéž velikých obětí vyžadovaly. Opakovat zde musíme jen poznovu, kterak velice by se byly Čechy a Morava ze svého zbědovaného stavu, v nějž byly válkou třicetiletou uvrženy, opět povznesti mohly, kdyby byly mohly milionů oněch na vnitřní potřeby své vynakládati a kulturní rozvoj obyvatelstva jimi podporovati. Takž ale zůstávala jen pranepatrná část každoročních daní a poplatků v zemi, vše ostatní posíláno za hranice a v městech i krajích českých zůstávalo vše skoro v témtéž bíděném stavu, jak jej byla válka třicetiletá po sobě zanechala. Jen poznenáhla vzrůstal opět počet obyvatelstva, jen zvolna povstávala spustošená města a vypálené vesnice ze sutin svých, ale lid selský byl ke konci XVII. století přes všecku lidumilnou snahu císaře Leopolda, robotním patentem ode dne 28. června 1680 osvědčenou, od nesvědomitých vrchností uvržen opět v tutéž porobu jako po roce 1648.

Sedmnáctý věk, který byl za doby Rudolfa II. v Čechách tak mnohoslibně započal a

vlast naši v kulturním ohledu na tak vysokém stupni spatřil, skončil v té míře neblaze pro národ český, že kdyby některý vlastenec z doby Rudolfovy byl na sklonku století toho z hrobu povstal, nebyl by ani vlast svou ani národ svůj více poznal a s pláčem by se byl od zbědovaného stavu staroslavného království Českého a obyvatelstva jeho odvrátiti musil. Vyjma národ irský žádný jiný z nynějších národů evropských tak děsného převratu v osudech svých nezakusil, jako ve století XVII. národ český, jenž byl v předcházejících dvou stoletích ve veškeré Evropě v čele duševního i hmotného rozvoje stál.

Další činnost sněmů v letech 1680—1700.

Již z předcházející kapitoly jest vidno, že také v posledních dvou desetiletích XVII. věku byla hlavní činnost stavovských sněmů v Čechách a na Moravě obrácena k záležitostem finančním, kdežto ostatní potřeby zemské byly jaksi jen mimochodem vyřizovány. Výminku činí sněmovné čestí z prvních let osmdesátých, které dosti plodnou činnost vyvíjely, jak tomu ani v předcházejících ani v následujících letech v té míře nebylo.

V čele všech snesení sněmovních pojednává se jako druhdy vždy o záležitostech duchovenských a sice výhradně o zřizování kollatur a far, kterých se stále ještě na sta nedostávalo, tak že obyvatelstvo v četných krajích bylo bez pomoci kněžské. Jak jsme již uvedli, vyšetřovala zvláštní komise sněmovní již od mnoha let poměry takovýchto neosazených far, zjistila dřívější majetek jejich a co by jim na desátku odváděno býti mělo: ale vše to zůstávalo na papíře, neboť titíž páni stavové, kteří na sněmu jako horlivci katoličtí vystupovali, zdráhali se, jakmile se na svá panství vrátili, postoupiti někdejší statky farní k zakládání nových far, a jelikož peněz k tomuto účelu již dokona nebylo, zůstávalo vše při starém. Za nástupcův kardinála hraběte Harracha, arcibiskupův Jana Viléma hraběte Kolovrata Libštejnského a Matouše Ferdinanda Sobka, z nichž každý jen krátkou dobu na arcibiskupském stolci Pražském seděl, odpočívala záležitost tato úplně a teprve za arcibiskupa Jana Fridricha hraběte Waldsteina (nastolen v březnu 1676) učiněn v ní zase nový krok ku předu, ač i ten bez kýženého výsledku zůstal. Hned v první rok působení svého pojal arcibiskup tento myšlenku, aby se ku zřizování nových

far používalo důchodů pokladny solní, které, jak víme, k účelům církve katolické v Čechách a zejména ku zřizování nových biskupství sloužily. Jelikož také sněm návrh arcibiskupův podporoval, dal se i císař Leopold k němu nakloniti a jednalo se jen ještě o příslušné svolení papežské stolice. V Římě trvalo však jednání o té věci plných šest let a takž odpočívala tatáž i v Čechách úplně po tu dobu a nebyla za ten čas skoro žádná nová fara v zemi zřízena.

Teprve roku 1682 došlo svolení papežské z Říma a jakmile totéž sněmu oznámeno bylo, učinili stavové za to císaři i arcibiskupovi své poděkování a usnesli se na tom, aby dřívější generální komise, která v posledních letech jednak pro nedostatek prostředků, jednak pro morové nakažení ničeho nebyla konala, novou komisí sněmovní byla nahrazena. Ta pak měla, když byly nyní peněžní prostředky po ruce, ne více všeobecně o zřizování nových far jednati, nýbrž od případu ku případu postupovati, čímž by ovšem záležitost tato byla mohla rychleji ku předu jíti.* Komise dala se pilně do práce, tak že ještě téhož roku sestavila návrhy, kterak by v té příslušnosti pokračováno býti mělo. Bylo by tudíž konečně došlo k osazování far opuštěných a ku zřizování far nových, ale ještě než císař ve Vídni návrhy komise schválil, vypukla válka turecká a došlo k obležení Vídne. Tu ovšem zavládlo pravidlo: vem peníze, kde vem, a takž sáhnuo i na důchody pokladny solní, aby k účelům válečným sloužily. Papež Innocenc XI., který byl, jak vědomo, tak vydatnou pomoc peněžní císaři proti Turkům zaslal, svolil také ochotně k tomu, aby se důchodů české pokladny solní k potřebám válečným užilo, jen když později zase nahrazeny budou. Tím stalo se další jednání komise bezpředmětným, neboť po mnohá léta nebylo o náhradě

oné ani řeči, a dle snesení sněmovního z roku 1684 měla se komise o vyšetření nových prostředků k zakládání kollatur a far starati. Po čtyry léta daly se porady tyto, ovšem ale beze všeho výsledku, neboť páni komisaři žádného pramene peněžního neobjevili, z něhož by se náklad na zřizování nových far hraditi mohl. A když komise po pěti letech král. místodržícím přece nějaké návrhy předložila, zůstaly tytéž v kanceláři ležeti, tak že se sněm opětne po jejich osudu dotazoval, aniž by se mu nějakého vyřízení dotazu jeho bylo dostalo. Nový arcibiskup Pražský Jan Josef hrabě Breuner, který dne 6. listopadu 1695 nastolen byl, obrátil se hned příštího roku k papeži s prosbou, aby aspoň část důchodů solní pokladny byla na zřizování nových far v Čechách věnována, ale z Říma odkázali jej na císaře a ten dal sněmu z roku 1697 odpověděti, aby především patroni kostelů vrátili téměř někdejší zádušní pozemky, jež dosud sami drželi, a aby faráře aspoň naturálními dárkami podporovali. K tomu však vrchnosti nejevily žádné chuti a takž zůstávalo stále vše při poměrech dosavadních; jen několik horlivějších mezi nimi zřídilo nové fary neb osadilo fary opuštěné, ale za celá ta dvě desetiletí bylo těchže tak poskrovnu, že by se byly na prstech spočítati daly. Století XVII. skončilo pro rozvoj správy duchovenské v Čechách skoro v téměř nedostatečném stavu, v jakém se správa tato po válce třicetileté nalezala.

Rovněž nevalný byl úspěch, jehož reformace katolická za doby panování Leopolda I. docilovala, neboť přísné nastupování proti nekatolíkům, které po roce 1650 hlavně působením známého generálního vikáře arcibiskupství Pražského Karamuela, rodem Španěla, v Čechách zavládlo, vzalo hned v prvním roce vlády mírného Leopolda za své. Karamuel byl odstraněn a k radě císařova důvěrníka opata Matouše Sobka, pozdějšího arcibiskupa Pražského, jehož si byl císař právě jako kanovníka Pešinu velice oblíbil, upustilo se od dosavadního krutého pronásledování nekatolíků, na něž mělo jen poučováním se strany katolických duchovních působeno býti. Proto také neučinil sněm za vlády Leopoldovy žádného snesení v té věci, jako se bylo roku 1650 za Ferdinanda III. stalo, kdy sněm přísnou reformaci katolickou takměř uzákonil. Vycházeli sice i za Leopolda stále ještě misijnáři z profesního domu řádu Tovaryšstva Ježíšova u sv. Mikuláše v Menším městě Pražském do měst a krajův českých, dostávající na misii těchto vedle snesení sněmovního k vychování svému denně po 15 groších čes.

*. Do komise této byli zvoleni: ze stavu duchovenského děkan chrámu Svatovítského v Praze Václav Bílek z Břlenberka a probošt kapitoly Staroboleslavské Jan Aleš Čapek; ze stavu panského nejv. sudí dvorský hrabě Jan Jáchym Slavata a hejtman Nového města Pražského Václav Karel Čabelický ze Soutic; ze stavu rytířského podkomorí Jan Petr Hubryk z Hennerstorfu a místokomorník Petr Mikuláš Straka z Nedabílic; ze stavu městského radní Starého města Pražského Václav Salomon Frydeker a radní Nového města Pražského Natanael Perlenec. Po šesti letech musila býti komise novými členy doplněna a sice byli zvoleni ze stavu panského nejv. sudí dvorský hrabě Karel Maxmilian Lažanský a rada soudu komorního Jan Pavel Walderode z Eckhausu. Avšak ani potom neměla komise po léta co dělati, tak že se sněm roku 1700 tázal, neměla-li by znovuzřízena býti, jelikož většina členů jejích byla buď zemřela neb z ní vystoupila.

z král. komory české; rovněž biskupové Litoměřický a Kralohradecký vysílali missionáře po diecesích svých, aby nekatolíky k víře katolické obracovali, leč neužívalo se k tomu více prostředkův násilných, jako dříve bývalo, nébrž záležely missie tyto již jen v kázáních a v poučování lidu prostého, aby se k víře katolické vrátil. Při houževnatosti lidu, s jakouž týž na víře luteránské i na vyznání Bratří českých lpěl, neměly missie tyto ovšem valného účinku, neboť sotva že missionáři krajinu opustili, vrátili se z největší části i ti, kdož se před nimi byli na oko k víře katolické přiznali, zase ku dřívější víře své. Zejména tomu bylo v hornatých a lesnatých krajinách pohraničních, kde se lid nekatolický přes všechny záповědi vrchnosti duchovenské i světské potají v lesích scházel, aby kázání cizích predikantů poslouchal a podobojí přijímal. Často byli zpočátku účastníci takovýchto tajných schůzí za to vězněni neb jinak pokutováni, ale průběhem let stávala se i tato praxe vždy vlažnější, tak že z druhé polovice panování Leopoldova záslužný spis Bílkův „Reformace katolická“ (V Praze 1892) žádných příkladův podobného pronásledování nekatolíků v Čechách neuvádí. Teprva po smrti císařově vráceno se za Josefa I. a ještě více za Karla VI. opět ku přísnému nastupování proti nekatolíkům, jak o tom později vypravovati budeme. I tato mírnost proti jinověrcům jest světlou stránkou doby Leopoldovy, právě jako ulehčení břemen robotních patentem ode dne 28. června 1680 mírnou a lidumilnou povahu panovníka tohoto skvěle osvědčuje.

Jako již dříve sněm český i v periodě této věnoval péči svou potřebám velechrámu sv. Víta na Hradčanech v Praze, neboť když jej roku 1688 došlo sdělení král. místodržících, že kaple sv. Vojtěcha a nové zdi a pilíře k upevnění velké zámecké věže ze země vyhnané trhati se počínají, tak že by třeba bylo možnou větší škodu v čas předejiti: vyslal sněm zvláštní komisaře, aby nedostatky na stavbách oněch vyšetřili a sněmu o tom zprávu podali. Ti však shledali že kaple sv. Vojtěcha žádné opravy nepotřebuje, kdežto zdi a pilíře, z nedokončené přístavby chrámu Svatovítského od roku 1673 pocházející, novou krytbou před další škodou ochráněny býti mohou. Komisaři prohlédli při tom též všechny kaple chrámové zvenčí a shledali na těchž mnohé nedostatky, jichž opravu však sněm pro nedostatek peněz k lepším pokojným časům odložil. Avšak již roku 1692 byly střechy všech kaplí nově zinkovým plechem pokryty, roku 1700 pak ná-

kladem 724 zl. 36 kr. v celém chrámě nová dlažba ze Žehrovského kamene položena. V témže roce byla na chrámě pořízena též nová střecha se třemi vížkami, při čemž dřevěná krytba vyžadovala nákladu 1184 zl. 8 kr. a pokrytí téže mědi 3504 zl. Nebylo to arci mnoho, ale před tehdejšími vydeji válečnými musily všechny jinaké potřeby země české v pozadí ustoupiti.

Proto také zůstavil to sněm dobročinnosti soukromé, když roku 1692 došla jej mezi král. propositci žádost, aby ročně přispíval na zřizování polních nemocnic v Uhrách, jejichž nedostatek vždy více se pociťoval, neboť mnoho nemocných a raněných vojáků na bojištích bez pomoci zmíralo. Tím ztrácela armáda císařská mnoho bojovných sil a proto chtěl císař ztráty tyto zmírniti zřizováním polních nemocnic, ke kterémuž účelu také stavové čeští přispívatí měli. Ti však, musíce právě v té době zvýšené vydati na válku s Turky povolovati, odepřeli přímého přispěvku ná polní nemocnice tyto a toliko to povolili, aby z každé pozůstalosti byla jistá dobrovolná daň k účelu tomuto věnována. Snadno lze pochopiti, že výtěžek takové dobrovolné daně nebyl velký a také se o ní v pozdějších letech žádné zmínky více nečiní.

Tím větší péči věnoval sněm jako v letech minulých myslivosti, která ovšem pánům stavům více na srdci ležela, než všechny jiné důležitosti zemské. Hned v zasedání roku 1681 bylo o předmětu tomto mnoho jednáno a usneseno se na tom, aby k vůli zamezení pytláctví byl každý, kdo kus červené zvěře zastřelil, trestán pokutou čtyřiceti kop grošů mš. a kdo zvěř černou nebo nízkou skolil, pokutou 20 grošů mš. a nemohl-li by pokutu peněžitou složit, měl vězením stížen býti. Dále měly všechny vlčí jámy v lesích zasypány býti a kdo by tak neučinil, měl platiti pokutu peněžitou, z níž polovici udavač obdržel. Konečně v uvážení toho, že „honba jest výhradně kratochvílí šlechtickou“, nesměl žádný nečestný a snížený člověk (rasové, pohodlní, biřicové, katové atd.) oděv zelené barvy nositi. Snesení tato byla ještě několikrát na sněmu opakována a v praxi s velikou přísností prováděna, ač uznati sluší, že i to byl veliký pokrok času, když trest na pytláctví ustanovený byl zmírněn na pokutu peněžitou, kdežto po obě předešlá století měla vrchnost právo jatého pytláka bez milosti dáti oběsiti.

Jelikož se v lidu poddaném stále ozývaly nářky na to, že se sedlákům předpisují daně dle veškeré výměry půdy, která ke statkům jim svěřeným patřila, ač mnohdy valná část

pozemků byla pustá, lesem a křovím zarostlá neb kamením zanesená, tak že půda tato osívána býti nemohla a tudíž také žádného užitku svému držitelovi nepřinášela: přikročil sněm r. 1682 také k nápravě ve věci této. Dal totiž od zvláštní komise vypracovati návod čili instrukci pro krajské hejtmany, jak si vzhledem ku podobným stížnostem poddaných počínati mají. Instrukce tato byla ještě během zasedání krajským hejtmánům rozeslána, aby ji lidé ve známost uvedli, což se k nařízení král. místodržících také bez prodlení stalo. Dle toho měli krajské hejtmany každou příslušnou stížnost místním ohledáním vyšetřiti a daně z pustých neb neosetých a zarostlých rolí odepsati, kde pak při předešlé visitaci (která roku 1654 asi nedbale uvedena byla) ke statím připsány byly „nikdy nebývalá role,“ mělo se to král. místodržitelské kanceláři co nejdříve možno ohlásiti, aby stížnost vedoucím náležitě spomoženo býti mohlo. Po čas zasedání sněmovního měly stížnosti takové od stavův samých na sněmu a dále pak od král. místodržících vyřizovány býti. Při tom měl však býti činěn rozdíl mezi rolemi, která již roku 1654 jakožto pustá seznána byla, a mezi rolemi, která teprva po roku 1654 spustla, neboť v posledním případě mělo se zjistiti, zda spuštění toto nenastalo vinou vrchnosti, která pak musila daň ze spustěných takovýchto pozemků sama platiti. Ustanovení toto mělo patrně původ svůj ještě pod dojmem císař. patentu ode dne 28. června 1680, neboť v dalších letech by vrchnosti, totiž stavové, podobnou pokutu na sebe samé zajisté nebyly uvalily. Takových spustlých gruntů bylo tehdež vyšetřeno v Čechách 97.430¹/₂ strychů a které byly v čas krajským hejtmánům přiblíženy, těm byla tříletá daň z nich odpuštěna, kdežto z rolí nepřiblížených (a těch bylo 71.968¹/₄ strychů) musila daň dále odváděna býti, jelikož vrchnosti a poddaní „svým obmeškáním sami vinni jsou.“ Současně usnesl se sněm na tom, aby pohořelí a ti, kdož pohromami živelnými škodu nesli, byli dočasně od daní osvobozeni, a sice onino na tři léta a tito na rok; takovýchto poškozených rolí bylo tehdež spočteno v celé zemi 69.295¹/₂ strychů a majitelům jich byla řečena úleva povolena.

Téhož roku 1682 věnoval sněm také pozornost tomu, aby cesty a silnice v zemi byly v dobrém stavu udržovány, neboť docházely četné stížnosti na to, že „cesty a silnice tak zlé a rozjeté jsou, že formani s těžkými vozy i s velkou přípřeží sotva projeti mohou, dletem také obyčejné cesty a silnice tak zarostlé

jsou, že jim formánům a handlířům i s největší nepřiležitostí a nebezpečenstvím projížděti téměř nemožné jest.“ Protož uloženo krajským hejtmánům, aby na udržování cest a silnic co nejpilněji dohlíželi a proti těm, kdo by příslušné povinnosti nevyhovovali, přísně s vyměřenou pokutou nastupovali. Totéž opakovalo se i v následujících letech, neboť vrchnosti stále zůstávaly silnice v bédném jich stavu, tak že konečně i do Vídně docházely stížnosti na zanedbaný stav cest a silnic v Čechách. Následkem toho císař sněmu českému roku 1695 zaslal důtlivou výtku v příčině této, poukazuje k tomu, že obchodníci a formani vyhledávají cesty vedlejší a tím se placení cla a mýta vyhýbajíce velkou škodu eráru způsobují. Sněm opětoval dřívejší usnesení svá v té věci, vyzýváje král. místodržících, aby co nejpřísněji nad zachováváním cest a silnic v dobrém stavu bděli a nedbalé vrchnosti pokutou stíhali. Zní to ovšem ironicky, neboť právě páni stavové, na sněmu zasedající, byli bídňým tímto stavem silnic výhradně vinni, ač jinak vybírání mýta co nejvydatněji ve prospěch svůj užívali. Opětovně musily totiž vrchnosti napomínány býti, aby nezáváděly nových mýt, než jaké jim dříve povoleny byly, a poznovu poručeno jim bylo, aby při mýtech tabulky s patrným vyznačením všech jednotlivých poplatků vyvěšovaly, neboť průběhem času se stalo, že si páni a rytíři mýta dle vlastní libovůle ustanovovali, ba na nenáležitých místech je zaváděli.

S tím souvisela také záповěď, vydaná sněmem roku 1682, aby se na silnicích poblíž hranic zemských nezakládaly žádné špýchary a obilnice, poněvadž z nich jenom osobám soukromým užitek, zemi pak škoda pochází, neboť cizí kupci, kupující obilí v těchto pohraničních špýcharech, nejedli dále do země, kde pak obyvatelstvo ani hospod svých užiti, ani obilí své s užitekem odbyti nemohlo. Jelikož pak sýpkami těmi clo a mýto obcházeno bylo, nařízeno krajským hejtmánům, aby vyšetřili, kde se takové špýchary a obilnice nacházejí, načež bez prodlení zrušeny býti měly. Dále ustanovil sněm, aby se vyšetřilo, mnoho-li lesů jest na hranicích Bavorských vymýtěno, neboť lesové ti prý ode dávných věkův sloužili k ochraně země a nyní prý se shledává, že hranice proti Bavorsku jsou neustálým mýtěním lesů již zcela otevřeny a na mýtinách těch celé dědiny založeny, což pro příště zamezeno býti má. Zvláštní komise měla vyšetřiti, jak dalece toto mýtění pokročilo, a naříditi, která místa zase lesem zůstati mají. O dvě léta později bylo ještě

důtklivěji na to naleháno, aby k vyvarování nějakého vpádu nepřátelského do země byly hraničné lesy zasekány a kde takových není, aby hluboké příkopy byly zdělaný, za kterouž příčinou měla se z nákladu, toho roku na fortifikace povoleného, nějaká částka na toto opevňování hranic zemských vynaložiti. Konečně bylo, co se upravení hranic zemských týče, usneseno, že na ten čas příslušná zemská komise pro neustálé běhy válečné a nedostatek peněz nemůže s komisemi zemí sousedních jednati, ale že každá vrchnost, která by si upravení hranic na těchto pozemcích svých přála, může na útraty své komise oné pro sebe užiti, když krajských hejtmanů za přispění v té věci se dožádá.

Také o bezpečnosti na silnicích bylo v té době několikrát jednáno, jelikož dřívější cís. mandáty proti cikánům a tulákům bez valného účinku zůstávaly. Sněm zaslal v té věci stížnost král. místodržící, k jejichž návrhu vyšel dne 21. dubna 1688 nový cís. patent, jímž se nařizovalo, aby cikáni nikde nebyli trpěni, nebrž kdekoli dopadeni budou, aby se jim vše pobralo a pak aby s holýma rukama byli přes hranice zemské zahrnání; kdyby pak se „sběr cikánská na své pasy odvolávala,“ dí se v onom patentu, nemá se na to žádného ohledu bráti. Ale také cikáni nebrali ohledu na cís. patent, nebrž trousili se zejména z Moravy a ze Slezska stále do Čech, tak že císař Leopold dne 24. května 1689 stavovské sněmy obou oněch zemí vyžval, aby se co nejrázněji o vypuzení cikánů ze svých zemí zasadily. V Čechách pak upozornili král. místodržící oběžníkem ode dne 21. srpna 1689 krajské hejtmany, aby pátrali po žhářích francouzských, kteří tehdy města česká vypalovali, mezi nimiž se též potulní cikáni nalezali. Který by z nich do tří dnů země neopustil, měl bez milosti pověšen býti. Ani toto přísné nastupování nebylo mnoho platné, neboť cikáni páchali loupeže a krádeže dále, dopouštěli se i penězokazství a stávali se pravou egyptskou ranou pro krajiny venkovské. K nalehání stavů vyšel tudíž dne 11. července 1697 cís. reskript, kterým byli cikáni úplně vyzákoněni, tak že je každý jako divou zvěř stříletí mohl. Po vyhlášení tohoto reskriptu ve všech obcích království Českého nastala ve veškeré zemi pravá honba na cikány, mužové byli zvěšeni neb v celých smečkách postříleni, ženy a děti pak, když jim byly dřívě uši a nosy uřezány, přes hranice vypuzeny. Na mnohých místech opřeli se hnědí Hindové svým pronásledovníkům, což

jen tím větší vztek lidu proti nim vyvolalo. Po stech visely mrtvoly cikánů v lesích, v Praze samé byli toho času čtyři cikáni dopadeni a ihned před branami města pověšeni, ženy a děti jejich ze země od biřiců vymrskány. Teprve nyní zavládl zase klid v lesích českých a na stala větší bezpečnost na silnicích zemských, jen že za několik let počali se cikáni, nedbajíce šibenic na hranicích postavených, poznovu do Čech táhnouti.

Jelikož té doby běžná mince jak stříbrná tak měděná valně zlehčena byla, tak že se jeden zlatý (60 krejcarů) pouze za 56 krejcarů bral a dle toho též půlzlatníky a čtvrtzlatníky méně platily a rovněž i dobrá měděná mince na ceně zlehčena byla, obrátil sněm roku 1682 též k této věci své zjevení, aby nápravy mince docílil. Při obrovských každoročních daních padalo toto zlehčení mince ovšem u každého poplatníka velice na váhu, trpěl tím také obchod a všecky živnosti, pročež sněm žádal na císaři, aby zlehčená mince byla z oběhu vzata a mincí plnovážnou nahrazena, nemá-li „nanejvýš schuzelým obyvatelům a poddaným další škoda pocházeti.“ Žádosti této bylo částečně vyhověno, neboť některé méně cenné druhy peněz byly z oběhu vyloučeny, ale kusy platící celý zlatý, půl a čtvrt zlatého, musily, jak to na sněmu roku 1683 přijato bylo, v plné ceně dále brány býti. To trvalo i po další léta, neboť až do roku 1700 sněm mincovní opravou dále se nezabýval a zdá se dle toho, že v té věci aspoň hlavním stížnostem poplatného a obchod vedoucího obyvatelstva vyhověno bylo.

Také upravení měř a váh, které byl sněm již roku 1677 pro veškeré království České v tom smyslu upravil, aby všude měř a váh Starého města Pražského užíváno bylo, zabývalo zase sněm z roku 1683, jelikož se shledovalo, že příslušného rozkazu na mnohých místech nebylo zachováno. Nařizováno bylo poznovu všem krajským hejtmanům, aby v té věci nad tím pevně ruku drželi a proti všem přestupníkům důrazně postupovali; každý, kdo by jiné míry a váhy při koupi a prodeji užíval, než jaká na radnici Starého města Pražského vycejchována byla, měl stížen býti pokutou 50 kop grošů českých, ze kteréžto sumy jedna polovice udavači a druhé král. komoře české připadnouti měla. Všecky jinaké, s Pražskou měrou se nesrovnávající míry měly býti rozsekány neb roztlučeny a obilí i jiné věci, které jimi měřeny byly, mělo k užitku eráru zabaveno býti. Jednalo se při tom zároveň také o desátky farářů, kteří užíváním jiných měř

než Pražských v důchodech svých zkracování byli a stížnostmi svými přední příčinu k tomu opětovnému nařízení sněmovnímu zavdali. Ale již roku následujícího musilo nařízení toto opětováno býti, neboť krajští hejtmáné dostali od sněmu nový rozkaz, aby bez ohledu na osoby proti každému přestupníku co nej přísněji nastupovali. Že však i to nemělo valného účinku, dokazuje okolnost, že i po celé další století bylo v Čechách a zejména v pohraničních městech a krajích rozličných váh a měr užíváno.

Vybírání cla z tabáku bylo, jak jsme již dříve sdělili, od roku 1681 Pražským kupcům pronajímáno, načež roku 1682 ustanovil sněm města, ve kterých clo toto vybíráno býti mělo, aby se žádných podvodů při dovážení tabáku do země nedělo. Magistrátové měst těchto měli nad tím bdíti, aby všechen přivezený tabák byl řádně vycelen, začaž příslušný úředník měl dostávat ročně 30 zlatých odměny a mimo to třetinu všech kontrabantův. Kdo pak při nějaké šidbě byl postižen, měl z každého centnýře tabáku platiti pokutu 2 zlatých. Poněvadž dále se zvědělo, že obchodníci a zejména židé mají velké zásoby domácího i cizího tabáku, z něhož dříve žádného cla placeno nebylo, nařídil sněm, aby všechny zásoby tyto byly zjištěny a daň z nich předepsána.

Platilo to jak pro Prahu tak pro města venkovská, kde sklady tabáku chovány byly, a měla daň tato nejdéle v šesti nedělích složena býti, nad čímž krajští hejtmáné bdíti měli. Ale již po dvou letech byla seznána nepraktičnost vybírání cla z tabáku ve městech uvnitř země ležících a takž sněm z roku 1684 odvolal zase dřívější usnesení a nařídil, aby clo toto zase jako dříve jen v pohraničních celních vybíráno bylo, začaž se výběrům cla zvláštní odměny dostati má. Se strany Vídenského dvora činěny byly mezitím stále pokusy, aby výtěžek cla z tabáku byl za regále prohlášen a také se císaři podařilo, že stavové čeští požadavek tento aspoň v zásadě uznali, začaž jim výnos cla toho od císaře propůjčen byl. Na sněmu roku 1692 musili pak již stavové žádati za prodloužení práva k tomuto vybírání cla na další tři léta, což jim také milostivě povoleno bylo. Vynášeloť tehdaž clo z tabáku každoročně v průměru 7536 zl. 46 kr., což ovšem bylo kapkou do moře těch milionů, které sněm každoročně císaři na vedení války povolovati musil. Po projití těch tří let bylo vybírání cla z tabáku na další tři léta a roku 1695 ještě na dvě léta prodlouženo.

Jelikož za morové nákazy roku 1680 mnoho

lékařů a bradýřů morem zachváčeno bylo, ukázala se potřeba toho, aby veřejné zdravotnictví bylo znovuzřízeno, a takž i sněm roku 1682 záležitostí touto se zabýval. Především bylo usneseno, aby na místa zemských lékařů neb fysiků nebyl více dosazován žádný professor lékařství, jelikož ti pro učitelský úřad ostatní povinnosti své zanedbávali a zejména k chudým nemocným docházeti nechtěli. Takž byli zřízení pro Prahu dva noví lékaři a tři bradýři zemští, na venkově pak další dva bradýři a sice v Žatci a v Hradci Jindřichovu a sice dostávali zemští lékaři od těch dob po 600 kopách a bradýři v Praze po 200 kopách a na venkově po 100 kopách grošů míš. ročního služného. Každý kraj měl svého zemského lékaře a bradýře, jen že se pro přílišné namáhání často v úřadě tomto střídali a z téže příčiny mezi nimi značná úmrtnost panovala. Skoro každoročně musil sněm za příčinou úmrtí toho neb onoho zemského lékaře neb bradýře uprázdněné místo znova obsazovati. Jevil se tu týž poměr jako mezi ostatním obyvatelstvem v Čechách, neboť stav veřejného zdravotnictví byl po třicetileté válce velice pokleslý, zmizely skoro všechny ty nesčetné lázně, jimiž se za doby Rudolfovy bylo každé město ba každá ves honosila a tím zmizela i čistotnost jak u jednotlivců tak u nižších vrstev obyvatelstva vůbec, což zase velkou úmrtnost za následek mělo.

Co se zpráv o jednání sněmu moravského týče, jsou tytéž i v posledních dvou desítiletích XVII. věku stále tak stručné a suchopárné, jako tomu v dřívějších dobách bylo. A přece trvalo i na Moravě skoro každé sněmovní zasedání v Brně při nejmenším půl léta, ba innohdy i osm až devět měsíců, tak že by se mohlo očekávati, kterak valný byl počet těch předmětů, jež stavové za tak dlouhou dobu vyřídili. Zatím scvrká se zpráva sněmovní, každoročně v českém a v německém jazyce uveřejněná, na několik tučným písmem tištěných listků, které by obsahem svým dnes dvě neb tři strany osmerkové knihy vyplnily. Proto také jsou zprávy o další činnosti sněmův moravských mimo povolování válečných požadavků jen sporé, jak z následujícího líčení vysvitne.

Jako vždy dříve setkáváme se též v této době mezi sneseními sněmovními na prvním místě s prohlášením stavův o dalším zachování katolické víry, aniž by se ale určitá nějaká data uváděla, co se v oboru tomto dalo. Jen všeobecně souditi lze, že toho času proti-reformace na Moravě již skoro úplně provedena

byla, neboť při roku 1684 připomíná se výslovně, že také poslední bludníci, v krajích při uherských hranicích bytující, k víře katolické obrácení jsou a nyní tím pevněji při ní setrvávají, jelikož nemají více příležitosti s uherskými nekatolíky se stýkati, jako tomu za posledních let bylo. Jinak ukládal sněm vrchnostem a jejich úředníkům, zejména nad tím bděti, aby mládež duchovní cvičení v neděli a ve svátek odpoledne pilně navštěvovala, a kdo by příkazů toho nedbal, ten aby náležitě potrestán byl. Ale ještě roku 1687 mluví se o tom, že „obzvláště v horách k pomezí uherskému, českému a slezskému až posavad někteří nekatolíci služební správcové se vynacházejí“; ti pak měli býti neodkladně ze země vypuzeni a kdo by je tajně u sebe přechovával, měl pokutou stížen býti. Opakoval se tudíž jako v Čechách též na Moravě zjev, že ještě ke konci XVII. věku přicházeli do země cizí predikanti, kteří lidu, byť i na pohled již ke katolické víře se přiznávali, dle vyznání evangelického přisluhovali a v horských lesích mu kázali i pod obojí podávali. Vrchnostem i duchovním bylo každoročně prikazováno, aby každý takový případ byl bez prodlení krajským hejtmanům oznamován, by titíž proti tajným predikantům přísně nastupovati mohli. Ale i na Moravě dalo se zakročování toto asi jen vlažně, neboť ještě roku 1700 bylo třeba tajné schůze nekatolíků v lesích zakazovati, z čehož jest viděti, že se tyto schůze stále ještě dály, což ani v následujících letech ještě dokona překaženo nebylo. Současně byl obnoven zákaz všech kněh kacířských, kterých lid potají ještě mnoho choval, pročež měly knihy takové lidem pobrány býti. Jelikož pak odpolední duchovní cvičení lidu a katechisace mládeže v dny nedělní a sváteční vždy slaběji byla navštěvována, ustanovil sněm roku 1698, aby katechismus ne po poledních, ale před polednem hned po kázání v tom chrámu Páně, kde se služby boží konají, a lid ještě pospolu se drží, odbýván byl. Celkem panovaly tudíž v ohledu náboženství koncem XVII. století na Moravě tytéž poměry jako v Čechách; též tam jevil se stále ještě nedostatek duchovenstva a zůstávalo mnoho někdejších far neosazených *) a ve mnohých krajinách přidržoval

*) „Kněží byl tak velký nedostatek,“ píše Fr. A. Slavík ve zmíněném již spisu svém, „že jednomu faráři dáno ve správu i několik kostelů, a jsou případy ještě na konci XVII. století, že byli v celém nynějším dekanátu jen dva kněží. Také dekanáty byly rozsáhlé, obsahující dva a více nynějších dekanátů. Zvláště málo

se lid potají někdejší víry nekatolické, jak se to přes všecko další pronásledování sektářův až do časův tolerance za císaře Josefa II. udrželo.

Zpráva o jinakých předmětech zákonodárných, o kterých sněm moravský v posledních dvou desetiletích XVII. věku pojednával, dopadne dosti skrovně, neboť větší polovice sněmovních zpráv z těch dvaceti let neobsahuje nic jiného, než snesení o nákladech na vedení války a na verbování rekrutů, tak jako by se příslušný sněm nijakými jinými věcmi zemskými nebyl obíral. A přece víme odjinud, že i v takových zasedáních bylo též o jiných než vojenských věcech jednáno; u př. roku 1699 byl sněm vyzván, aby se radil o tom, nebylo-li by prospěšno cechy řemeslnické zrušiti. Sněm vyslovil se však proti tomu, a takž nebylo zamítavé usnesení jeho ani do sněmovní zprávy pojato, aby nepřišlo na veřejnost, že proposice císařova nedošla schválení sněmovního. Rovněž tak dalo se i s mnohými jinými sneseními sněmovními, jež vláda přímo zakazovala do tištěných artikulů sněmovních pojímati. To bylo další příčinou, proč zprávy tyto jsou tak chudé a tudíž, jak jsme již výše pravili, jenom nedostatečného obrazu o tehdejších sněmovnách podávající.

Roku 1682 podnikla vláda císařská na Moravě nový pokus, zasahovati též do správy soudní, jako se to již přes půl století dalo, jelikož ve Vídni důsledně setrváváno při zásadě, že zákonodárství vztahující se k soudnictví vykonává se z neobmezené moci královské. Došla totiž sněmu moravskému král. proposice, aby právo útrpné bylo v lepší řád uvedeno, a aby sněm o tom císaři své dobré zdání podal. Dobré zdání toto, odvolávajíc se ku právomocnosti sněmu v tomto oboru veřejného práva, nevyhovovalo ve Vídni a takž došel sněmu roku 1683 nový král. reskript, v němž se stavům vytýkalo, že věc tato „ještě tenkrát dosti a tak instruirovaná se nevynachází, aby něco místního na ni ustanoveno býti mohlo.“ Stavové však

bylo jich v oněch krajinách hornatých, kde pak udržovala se jiná vyznání, jmenovitě luteraké ještě na počátku XVIII. století, na př. roku 1711—18 v okolí Žďárském, kde bylo poměrně k jiným krajinám málo duchovenstva, nebo v okolí Fulneckém.“ Farních osad bylo dle téhož spisovatele v druhé polovici XVII. století na celé Moravě pouze 430 (nyní 931) a nových kostelů bylo za celé to století vystaveno v Brněnském diecési pouze 60. Ještě do roku 1691 stálo mnoho kostelů a far opuštěných, neboť farních či zádušních pozemkův užívali osadníci nebo vrchnost a ty nechtějíc je vraceti, zdržovaly tím zřizování far nových.

i potom ještě záležitost tuto do dalšího vyšetření a uvážení zanechali, uloživše jen vrchnostem, aby spravedlnost byla ve všem řádně vykonávána a aby proti přestupníkům náležitou pilnost vynaložily. Příkazu toho bylo ovšem velice třeba, neboť i na Moravě panovala v tomto oboru velká libovůle u soudův první stolice, totiž u vrchnostenských úřadův, které zvláště lidu poddanému dávaly moc svoji rukou železnou pocítovati a práva útrpného velmi často zneužívaly. Z té příčiny také bylo cis. patentem ode dne 7. června 1697 postaveno soudnictví na Moravě pod král. appellační soud v Praze jakožto druhou stolicí soudní, k níž přicházelo vše, co souzeno bylo na soudech městských a to byly všeliké pře trestní i civilní a co do osob měšťané a lid obecný v městech se zdržující i osoby vyšších stavů, pokud se týkalo jejich majetku ve městech. K appellaci Pražské šlo pak od té doby též dovolání v těžkých přích trestních lidu selského i ostatního neusedlého, které co v první stolici soudily se u hejtmanů krajských, u rad měst královských a u soudu zemského. Opatřením tímto byla aspoň soudní celistvost země koruny české zevně uznána a sněm moravský bez námitek této příslušnosti Moravy k Čechám se podrobil.

Také co se udržování silnic a cest v dobrém stavu týkalo, musil býti sněm i v této době častěji vyzván, aby vrchnosti ku příslušné povinnosti přidržoval; stalo se tak hned roku 1682, ale již po třech letech na to praví se v král. proposici, která se v té věci málo nápravy pozoruje a proto „bude královskému prokurátoru příslušet, proti nedbanlivým bez ohledu osob pokračovati, mýtní důchody jim odnímati a z nich napravení cest skutečně zaopatřiti.“ Ale i tato pohrůžka exekucí byla málo platna, neboť roku 1687 dí se s výčitkou sněmu, že všecka nařízení v té věci posavad bez skutečného výsledku zůstávají, a proto se stavové poznovu vybízejí, se vši snažností a pilností k tomu se přičiniti, aby opětovná nařízení také skutkem prováděna byla. Zároveň bylo král. tribunálu od císaře nařízeno, aby jak krajské hejtmany tak král. prokurátora ku přísnějšímu zakročování proti vrchnostem vyzval. Ale i v dalších letech a zejména roku 1697 musilo toto „ostré spomínání“ býti opětováno, aniž by se všem stížnostem obchodníků a cestujících na špatný stav silnic a cest bylo odpomohlo.

Nalehali erár proto tak ostře na opravování silnic a cest, poněvadž od toho závisel výtěžek mýta a cla, neboť obchodníci a dodavatelé dobytka vyhýbali se špatně udržovaným silni-

cím, z čehož ovšem důchodu celnímu škoda pocházela. Nemenší byly stížnosti na nenáležitosti při soukromých mýtech na silnicích a cestách, neboť mýtní počínali si při vybírání mýta libovolně, sazbu mýtní zvyšující, aby sáček vrchností i jejich vlastní byl rychleji naplňován. Proto musil sněm roku 1682 k vyzvání císařovu poznovu naříditi, aby každý držitel mýta dal vyvěsiti mýtní tabuli opatřenou vlastní ruky podpisem a přitisknutou pečeti, z níž by každý obchodník a cestující výšku mýta poznati mohl; kdo by se podle rozkazu toho nezachoval, měl propadením jednorozhodného výtěžku z mýta pokutován býti. Nařízení bylo vydáno, ale tak málo zachovávalo, že již po pěti letech musilo v ostřejším znění opětováno býti, při čemž se také poukazovalo k nové nenáležitosti, že totiž mnohé vrchnosti vybírání mýta židům pronajímají, kteří při tom jen svůj vlastní prospěch na zřeteli mají, ba i vyšší stavy proti starobylému zvuku, právu a slušnosti vybíráním mýta obtěžují. Všickni tito židé měli od vybírání mýta vzdálení býti a nikdy více k tomu ruky nepřikládati.

Vůbec bylo tehdy proti židům, kteří se na Moravě vždy více šířili, přísně nastupováno, neboť roku 1682 vydal sněm dle císařské resoluce nařízení, že toliko to židovstvo, které se roku 1657 na Moravě nacházelo a v domích stálo, ještě dále v zemi trpíno, všechno pak ostatní v jistém čase vypovědno býti má. K tomuto jich vystěhování neb vypovězení pak byl ustanoven rok a den, od vyhlášení tohoto sněmovního suesení počítaje, což se dne 15. července 1682 stalo. Ve lhůtě této měli všickni zbyteční židé své dluhy zvyupomínati a vymoci a naopak, co v zemi komu povinni jsou, svým věřitelům náležitě zaplatiti a pořádnost učiniti. Mnoho-li židů tehdy z Moravy se vystěhovati musilo, není známo; ze spisu Slavíkova se dovídáme, že v královských městech uesměli tehdy ještě zůstávati (toliko v Kyjově byli usazeni) a když do nich na výroční trh přišli, musili platiti „osobní židovské mýto,“ jež trvalo až do císaře Josefa II. Roku 1660 bylo jim sice dovoleno zůstati v král. městě o výročním trhu, jinak ale bylo jim co nejprísněji zakázáno, zdržovati se v městech bez zvláštního dovolení městské rady. V poddaných městech a na panstvích bylo roku 1679 od židů osedlých domů celkem 920, v nichž dvě i tři rodiny a více obývaly, tak že se té doby na Moravě okolo 6300 židů zdržovalo. Dle sčítání z roku 1880 bylo jich tamže 44.175, tedy skoro osmkrát tolik, než po třicetileté válce, kdežto

křesťanského obyvatelstva jest nyní jen čtyřikrát tolik. Není tudíž divu, že již ke konci XVII. století bylo proti tomuto nepřiměřenému rozšiřování se židovstva horleno a že „zbyteční“ židé byli ze země vypovídáni.

Zachovávaní veřejné bezpečnosti v zemi bylo několikrát předmětem jednání na sněmu moravském a jako v letech předcházejících byla též v posledních dvou desetiletích XVII. věku příslušná usnesení učiněna. Roku 1687 bylo nařízeno, aby žebráci byli pod veřejný dohled vzati a všickni neduživí neb věkem sešli aby byli do špitálů dáni, ostatní pak ku pracím hospodářským neb ku hlídání dobytka a polí přidrženi, což se mělo každého měsíce neb aspoň každého čtvrt léta přehližeti. Dále měla svobodné chasa, jak to byl již roku 1682 sněm nařídil, všecka zbraň odňata býti, aby se zvláště při jarmarcích a posvíceních žádné krvavé výtržnosti nedály. Nařízení toto ale musilo býti ještě častěji opakováno, poněvadž chasa selská byla si z let válečných nosení zbraně zvykla a jí pak při schůzkách svých zneužívala. Jen ovčákům, kteří zvláštní cech v zemi tvořili, bylo dovoleno zbraň nositi, aby se proti zlodějům ovcí a dobytka brániti mohli; když ale i ti zbraní těchto zneužívali, radil se sněm roku 1687 o tom, neměl-li by cech tento zase zrušen býti, neboť musilo mnoho ovčáků, zvláště při času sv. Václava, kdy své služby měnili, pro krvavé výtržnosti trestáno býti. Zůstaveno to však moci královské, aby v té věci rozhodla.

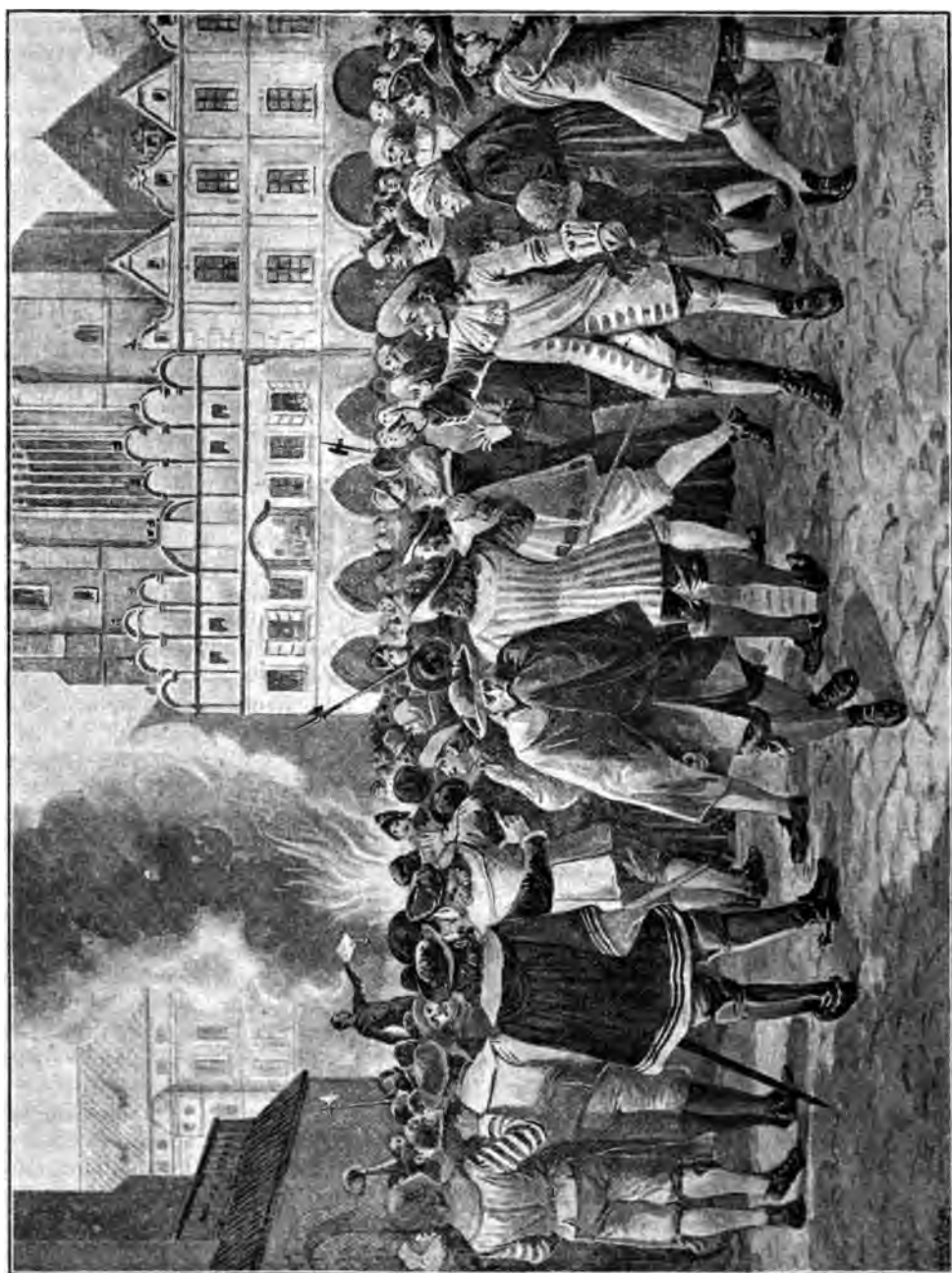
Zvláště přísně bylo po celou tu dobu zakročováno proti cikánům, kterých z Uher a ze Sedmíhradska vždy více na Moravu se táhlo, obvyklé šejdířství a krádeže provozující, tak že se lidu selskému pravou ranou egyptskou stávali. Roku 1687 nařídil sněm, aby cikánská chasa byla všude ze země vyháněna, a totéž opakovalo se i v dalších letech, načež císař mandátem roku 1696 cikáni též na Moravě úplně mimo zákon postaveni byli. Též tam byli všude stíháni a stříleni neb věšeni jako divá zvěř, na hranicích stavěny šibenice k postrachu jejich a sta hnědých mrtvol houpalo se na čekanecích těchto, aniž by se tím přicházení nešťastných Hindův do země bylo zamezilo. Ještě roku 1700 usnesl se sněm na tom, že „kdyby cikáni více v zemi na kterémkoliv místě postížení byli, mají jakožto veřejní škůdcové země a za ptáka svobodného již vůbec vyhlášení zjímání, neb dokonce vyhubení býti.“

Konečně obrátil sněm moravský též k tomu své zření, že mnoho poddaných buď z příčin náboženství buď pro veliká břemena robotní

do Uher a do Dolních Rakous zbíhalo, z čehož vrchnostem ujma na silách robotních i poplatních pocházela. Usnesli se tedy stavové roku 1688 na tom, aby takoví zbíhající poddaní na všech místech markrabství Moravského, zvláště ale na hranicích zemských byli zadržováni a svým náležitým pánům navracováni. A poněvadž se seznalo, že zběhové tito od samých obyvatelův země byli na útěku svým všelijak fedrováni, měl každý, kdo by takového uprchlíky podporoval, pokutou zřízením zemským vysazenou stížen býti. Zbíhání to událo se ve zvýšené míře roku 1695, kdy se na biskupském panství Hukvaldském pro veliké roboty skutečná rebellie selská strhla; přes 1500 sedláků, opustivše své statky a rodiny, shlukli se u Kopřivnice poblíž Štramberka, kdež na ně Hukvaldský hejtman Max Harasovský z Harasova se silnou četou vojska udeřil a 30 jich zajal, ostatní pak rozehnal. Zajati byli v železech dopraveni do Kroměříže a tam přísně ztrestáni; ze strachu před podobnou pokutou pak četní z povstalých sedláků přes hranice do Uher prchali. Totéž se opakovalo o dvě léta později, když v červenci 1697 rozšířily se po východních krajích Moravy poplašné zprávy o nově chystaném odboji Františka II. Rákoczyho v Uhrách, při němž se vpádem do východní Moravy hrozilo. Krajsí hejtmané a vrchnosti svolávaly selský lid do zbraně k hájení hranic proti rebellům uherským, ale sedláci neměli mnoho chuti do boje a raději ubíhali ze statků svých; mimo to prchali i ze strachu před vpádem rot uherských, ke kterému ale tehdy na štěstí nedošlo, aniť povstalci uherští v čas od vojska císařského rozehnání byli. Zvláště na panstvích Malešovském, Pohořelickém, Strážnickém, Brumovském, Vsackém a j. tehdy mnoho sedláků zejména do Dolních Rakous se statků svých ušlo a více se do vlasti nevrátili.

Praha za doby Leopolda I.

Po skvělé době Rudolfově, kdy hlavní město království Českého jakožto residence císařova byla zároveň hlavním městem říše římsko-německé a veškerých dědičných zemí Habsburských, klesla Praha s této výše a pozbyla svého dosavadního významu pro říši a ostatní ony země, když nástupce Rudolfa II. císař Matiaš roku 1612 přeložil residenci z Prahy zase do Vídně, která pak již navždy stala se střediskem moci a vlády pro země Habsburské i pro říši

· List francouzského generála Melaca spálen katem na Staroměstském náměstí v Praze.

římsko-německou. Převrat tento měl od prvního počátku citelné následky pro Prahu, neboť královský hrad na Hradčanech osiřel od té doby, když se císařský dvůr se všemi sty kavalírů, se všemi davy komonstva a služebnictva, se všemi okázalostmi a slavnostmi svými zase do někdejší residence Habsburkův nad Dunajem přesídlil. Tam byly přeneseny také všechny úřady říšské i úřady zemím dědičným společné, tam odebrali se ministři císařští a veškerí cizí vyslanci a oratoři při dvoře císařském, nepřicházela více do Prahy vyslanstva cizích panovníků, která za věku Rudolfova byla Praze rázu města světového dodávala. Velkoměstský život utuchl po obratu tomto ve hlavním městě českém a Praha stala se zase jen střediskem pro království České a přivtělené jeho země, ač i ty od té doby více zření k Vídní než ku Praze míti musily.

A když pak odboj stavův nekatolických proti Ferdinandovi II. přivodil katastrofu Bělohorskou a tím samostatnost zemí koruny české za své vzala, následovaly po tom i pohromy za války třicetileté, které dobýváním Nového a Starého města Pražského od Švédův roku 1648 dovršeny byly. Přes osm set domů leželo tehdy v obou těchto městech v ssutinách, na Hradčanech a v Menším městě Pražském pak byly veškeré paláce šlechty a domy bohatých měšťanův od střechy až do sklepův vyloupeny, umělecké sbírky Rudolfovy, jejichž hmotná cena, k ceně umělecké ani nepřihlížeje, nečetné miliony činila, byly do Švédska odvečeny — slovem hlavní město české bylo po roce 1648 pouhým stínem té Prahy, která za věku Rudolfova obdiv světa tvořila a právem ku klassickým Aténám a starověkému Římu přirovnávána byla. Také počet obyvatelstva jejího, jenž na počátku XVII. věku výše 200.000 hlav dosahoval, sklesl o půlstoletí později jednak vystěhováním se nekatolíkův, jednak účinkem dlouhé doby válečné skoro na třetinu, bylo to tedy po třicetileté válce město zubožené a ožebračené, poskytující v malém téhož truchlého obrazu, v jakém se tehdy v ohledu státním, finančním i samosprávném veškeré, druhdy tak slavné a bohaté království České nalezalo.

Avšak ani těmito těžkými ranami osudu, jimž podobných nebyl snad žádný národ evropský zakusil, nebyla zlomena životní síla národa českého, která v duševním jeho nadání, v jeho pracovitosti a výrobnosti spočívá, a pomocí těchto vlastností i po největších pohromách a ztrátách vždy zase k nové činnosti jej vede a z hlu-

boké pokleslosti k lepším poměrům hmotným povznáší. A tak tomu bylo bohudík i po válce třicetileté, která přece takových spoust byla v Čechách způsobila. Či kterak by se bylo mohlo státi, že již ve třech letech po válce třicetileté musil císař Ferdinand III. vydati mandát, kterým lidu selskému se zakazovalo choditi v oblecích hedbávných a kmentových neb v drahocenných kožešinách, nositi zlaté čepce s fábory, jak to jen u bohatých měšťáků a u šlechty v obyčeji bylo? Neméně musilo se za krátko na to zakazovati měšťanům i sedlákům vésti přílišný přepych při křtinách, neboť bylo zvykem zváti deset až dvanáct kmotrů, z nichž každý dukát nebo aspoň stříbrný tolar novorozenci do vínku položit musil, začez se jim bohatou hostinou a hojným pitím náhrady dostalo. Konečně musil císař Leopold I. vyhlásiti zvláštní řád oděvní, v němž přesně předepsáno bylo, jak který stav má se nositi, aby stav jeden nad druhý se nevypínal. Vše to sloužilo na svědectví tomu, že se obyvatelstvo země české po neslýchaných bédách války třicetileté rychle zase zotavovalo a že hmotné poměry ve městech namnoze opět tak se zlepšily, že mnozí i přepychu mohli se oddávati, že to konečně i vládní moc obmeziti musila.

Podobné poměry panovaly též v hlavním městě českém, které se ze spoust po obležení švédském rychle zase povznášelo. Na místě vyhořelých domů na Novém a Starém městě vystaveny průběhem nemnoha let vesměs nové kamenné budovy a mezi těmi zaujímaly přední místo četné paláce šlechtické, pro něž na Malé straně a na Hradčanech nebylo více místa, tak že noví rodové šlechtičtí, jež byla válka třicetiletá do Čech přivedla, musili si panské domy své v obou městech na pravém břehu Vltavy stavěti. O závod se šlechtou pracovaly o zřizování kostelů a klášterů korporace duchovenské, které za protireformace nabyly zase tolik statků a požitků, jako tomu v časech předhusitských bývalo. Vyprázdněné sály a síně někdejších sbírek Rudolfových na hradě naplnily se opět poklady umění výtvarného, za kterouž příčinou byl dal císař Ferdinand III. zakoupiti proslulou galerii Buckinghamskou v Anglicku, aby královské Hradčany zase aspoň částečně ve starém lesku se zaskvěly.

Na štěstí čítala tehdy Praha tak hojný počet umělců ve všech oborech umění výtvarného, totiž architektů, sochařů, malířů a štukatérů, že bohatí řádové duchovenští a mecenášové šlechtičtí snadno mohli velkolepé stavby chrámové a palácové prováděti a výtvo-ry umě-

leckými je vyzdobovati, tak že opět cizinci do Prahy přicházející hlavní město království Českého jako za doby Rudolfovy velice vynášeli a slávu jeho hlásali. Z četných dokladův o tom, jak cizina za věku Ledpoldova na Prahu poblížela, aspoň některé tuto uvedeme.

Angličan Eduard Brown, který v letech 1668—1673 po říši německé a po zemích rakouských cestoval a pak obšírný spis o těchto cestách svých vydal, píše o Praze takto: „Hradební zdi města Prahy mají tak veliký objem, jak jsem toho u žádného města v Německu neviděl; leč vrchy a náměstí, uvnitř města ležící, zaujímají taktéž velké prostory a jest Praha v tom ohledu městu Lyonu ve Francouzsku podobna. Eneáš Sylvius (pozdější papež Pius II.) přirovnává sice Prahu ku městu Florencii a jelikož já obě tato města viděl, mohu se též o tom vysloviti. Na Florencii pohlížel jsem s věže tamního hlavního chrámu, po Praze pak jsem se rozhlízel s věže chrámu Svatovítského. Avšak Praha zdála se mi býti mnohem větší než Florencie a také jest Praha mnohem lidnatější. Ulice Pražské jsou mnohem širší a poněvadž všechna okna v palácích a v domech měšťanských jsou zasklena, vypadají mnohem pěkněji, než rozedraná a potrhaná okna z papíru, jak se jich ve Florencii užívá. Řeku Arno, která Florencii protéká, nelze s Vltavou ani porovnat, neboť řeka tato od pramenů svých až ku Praze skoro sto anglických mil délky čítá. Široký a dlouhý kamenný most Pražský překonává všechny čtyři mosty Florencské dohromady. Císařský hrad na výšině nad Malou stranou jest nadobyčejně krásný a rozsáhlý, velkovévodských galerií a uměleckých sbírek však Praha nemá a také ulice Pražské nejsou tak pěkně dlážděny jako ony ve Florencii.“ Za to se mu líbily paláce Pražské, jichž množství na Malé straně a na Hradčanech jej zvláště překvapovalo, tak že připojil k tomu poznámku, že tolik paláců a nádherných budov ještě v žádném jiném městě neviděl. Z paláců těchto imponovaly mu nejvíce Waldsteinský a Kollaredský (nyní Schönbornský pod Petřínem) a sice onen pro svou velkolepost a rozsáhlost, tento pro uměleckou výzdobu svou. Jako nadsázku považovati sluší však tvrzení Angličanovo, kterak prý se tehdejší v Praze ještě mnoho o Husovi a Jeronýmovi mluvilo, a že zde mnoho stříbrných pamětních mincí s podobiznami obou těchto „slavných mužů“ viděl.

Francouzský šlechtic Monconys, který vévodu de Luynes na cestách jeho provázel

a v listopadu roku 1663 po několik dní v Praze meškal, porovnává v cestopisu svém hlavní město české taktéž s rodným svým městem Lyonem, jen že Praha prý mnohem větší jest. „Královský hrad Pražský,“ píše, „leží na vysokém vrchu a obrací k sobě nejdřív pozornost; ulice ve městě jsou široké, ale blátivé, domy pak výstavné a na vlaský způsob architekturou zdobené. Z paláců zdá se mi palác Waldsteinský nejkrásnější býti. Druhého dne po příjezdu našem bral jsem se z hostince „u jednorožce“ (v Lázenské ulici na Malé straně proti hostinci „v lázni“) přes most na Nové město, na kteréž cestě jsem nejdřív kolleje a kostel jesuitů spatřil. Nad portálem tohoto kostela stojí 23 soch v životní velikosti, které jsou z kamene kovu podobného vytesány. Na radnici jest pamětihodný starý orloj, který se rovněž tak pohybuje jako orloj na kostele sv. Jana v Lyoně. Na náměstí stojí vysoký sloup s kovovou a pozlacenou sochou P. Marie a se čtyřmi anděly na rozích kamenného podstavce. Nedaleko stojí krásná kašna z červeného mramoru, která ale již vody nedrží; kolem na stěnách kašny jest vytesáno dvanáct nebeských znamení, uprostřed pak stojí soška na podstavci. Po ulicích jsme potkávali vznešené dámy v šestisprežních kočárech jedoucí; nosí se dle kroje francouzského, jsou ale u hrdla příliš obnaženy. Měšťanské ženy Pražské nosí kožešinové čapky dle řeckého způsobu a pláště dlouhé, atlasem neb tafetem podšité; ženské nižších stavů nosí hlavu v šátek zahalenou. Náměstí ve městech Pražských jsou rozsáhlá a ulice, jak řečeno, široké, v krámech ale viděti nemnoho zboží. Po obědích poslal purkrabí hrabě Martinic šestisprežní kočár pro vévodu, načež nás po královském hradě provázel. Obdivovali jsme se tomu velikému počtu komnat a obrovskému sálu divadelnímu, dále jsme viděli dvě neb tři komnaty plné krásných obrazů od Tiziana, Rafaela, Pavla Veronese, Tintoretta, Bassana a jiných více, které z Anglicka do Prahy dopraveny byly. Druhého dne na to prohlíželi jsme si palác Waldsteinský, kde nás v zahradě překvapil otevřený sál vlaský, obrovská klec pro ptáky a množství jeskyň a skalisek, na konci zahrady pak velkolepá jízďárna a při ní nádherná stáj pro 36 koní. Rovněž krásnou parádu dělá palác Kollaredovský, na úpatí vrchu ležící. Na zpáteční cestě do hradu jeli jsme středem vojska, které právě přehlíženo bylo. Praha má nyní asi 600 mužů vojenské obsádky, vesměs to mladý a silný, dobře vyzbrojený lid, který se každodenně přehlíží a třikrát v témdni ve

zbrani se cvičí. Dne 13. listopadu odpoledne opět jsme z Prahy dále k Plzni odjeli.“

Pařížský lékař a učenec dr. Karel Patin, o němž se již výše zmínka stala a jenž na cestách svých roku 1670 též Prahu navštívil, taktéž nemálo se divil nádheře panských a klášterních budov v Praze, bez nichž prý žádná ulice ve městě nebyla. Polohou a velkolepostí královského hradu byl unesen a přímo nadšeně píše o drahocenné obrazárně tamní, v níž spatřil ještě padesát obrazů Tizianových, plnou komnatu obrazů Rafaelových a mimo to ještě čtyry nebo pět komnat, naplněných obrazy nej přednějších mistrův. Naproti tomu byl však prý až k slzám pohnut, spatřiv několik prázdných stěn, kde druhdy knihy, mince a umělecké vzácnosti chovány byly a jež Švédové z Prahy odvěkleli.

Také nejmenovaný švédský cestovatel, který roku 1688 v Praze meškal, vyslovil se v cestopisu svém takto: „Královský hrad Pražský má překrásné položení, neboť z oken jeho lze celé město přehlednouti; ale příjezd ku hradu z města jest obtížný, neboť cesta se třikrát zatáčí. Hrad sám sestává z celé řady rozličných budov, z nichž některé jsou dosti nepravidelné, přední část však, kterou dal císař Rudolf postavit, jest velmi pěkně a dovedně zbudována; zvláště schodiště s mohutnými pilíři činí pěkný dojem. Podivení vzbuzují dvorské maštale nad sebou ležící, čehož příkladu jsem ještě nikdy nespatriil. Královská zahrada, druhdy všeobecný obdiv vzbuzující, jest však nyní zanedbána. Palác hraběte Kollareda (jenž setníkem jest nad císařskými trabanty) má nejkrásnější položení, jaké jsem kdy ve městě při paláci viděl. Vstoupíme-li do vnitř, spatříme zde jakoby divadlo vystupovati na vysoký vrch, kde se mnoho tarasů a skupin tisových nalezá, kdežto vrchol jest korunován letohrádkem, s něhož se nejpěknější pohled na město otevírá.“

Nejnázornějšího a nejúplnějšího obrazu královské Prahy za doby Leopoldovy podává však obrovský prospekt dovedného malíře a ryjce Folperta šl. Alten-Allena, jenž byl komorním malířem císaře Leopolda I. Když se panovník tento roku 1679 před morem tehdejšího uchýlil z Vídně do Prahy, vzal s sebou též Alten-Allena do hlavního města českého, aby město toto z ptáčího vidu vymaloval a prospekt do mědi vyryl. Umělec provedl v pěti letech obraz měst Pražských a okolí jejich v rozměru ještě větším, než jest známý prospekt Prahy, od Sadelera roku 1606 zhotovený, také jednotlivosti jsou na obraze tomto podrobnější a šta-

fáze bohatější než na prospektu Sadelerovu, pročež jest obraz Alten-Allenův pro topografii Prahy v XVII. věku veledůležitý. Umělec, který prospekt velmi čistě ve všech listech sám do mědi ryl a dšlo své roku 1685 ve Vídni tiskem vydal, připsal je císaři Leopoldovi. *) Na obraze tomto, ke kterému byly také vysvětlivky v české, latinské a německé řeči připojeny, jeví královská Praha proti prospektu Sadelerovu již valně změněný vzhled, neboť zmizely té doby již zoubkované vysoké zdi městské a četné vížky na branách Nového města Pražského, ustoupivše silným hradbám, které již za války třicetileté byly zbudovány, z Vyšehradu pak skutečnou pevnost učinily; na braně Vyšehradské zůstalo pak i potom ještě všech osm starých vížek zachováno, rovněž jako šest vížek na Svinské braně (pozdější Slepé). Podobné pevné hradby táhly se také kol jižní strany Malé strany za Újezdem a na západní i severní straně Hradčan až k Letné, jak je dodnes kol posledně jmenovaného města spatřujeme. Hradbní toto opevnění Prahy, které až do našich dob putrvalo, bylo za věku Leopoldova dokonáno, a to, jak víme, nákladem zemským, neboť sněm stavovský na fortifikaci Prahy a Chebu po dlouhá léta každoročně 30.000 zl. povoloval. Na prospektu Alten-Allenovu spatřujeme dále mnoho nových kostelů a věží, které v Praze teprv po roku 1620 nově byly zbudovány, rovněž jako mnoho nových paláců šlechtických, jež také v té době povstaly. Kresba jest zároveň tak přesná a úplná, že každý tehdejší měšťan mohl na prospektu dům svůj rozeznati. Mimo to vyniká dílo Alten-Allenovo nad prospekt Sadelerův tím, že zobrazeno jest na něm též okolí Prahy, tak že zde spatřujeme i král. letohrádek Hvězdu, kostel sv. Markéty v Břevnově a kapli Theatinskou tamže, od hraběte Martinice vystavenou, bažantnici a lví dvůr za král. hradem, Smichov s kostelíčkem sv. Filipa a Jakuba, s vodárnou a ostatními budovami tamními. Také východní okolí Prahy jest podrobně znázorněno, tak že i zde topograf Pražský pravého obrazu o tehdejšího okolí města nabude. Řeka Vltava jest oživena četnými lodicemi, vory, ano i krytými loděmi, nalezá se zde též nynější ostrov Žofinský, avšak ještě bez budov, kdežto ostrov Malé Benátky (nynější ostrov Střelecký) má již svou střelnici. Jižně

*) Městská rada Pražská, která již Sadelerův prospekt poznovu tiskem vydala, získala by si také též zásluhu novým vydáním prospektu Alten-Allenova, který jest ještě méně znám než dílo Sadelerovo.

od obou ostrovů těchto zřítí lze ještě třetí ostrůvek, který však později při některé povodni neb dřenici ledu za své vzal. Kamenný most Karlův nemá mimo krucifix ještě žádné jiné ozdoby, ač víme, že již roku 1648 stály u krucifixu toho dvě jiné sochy, které při obležení švédským porouchány a nedlouho na to zase znovu postaveny byly. Při roku 1657 připomíná se, že na mostě stály také sochy sv. Maří Magdaleny a blah. Jana Nep., kterážto poslední socha byla roku 1683 dnešní kovovou sochou téhož světce (nákladem barona Matiaše Vunšvice od Pražského sochaře Jana Prokova modelovanou) nahrazena. Proč Alten-Allen vedle krucifixu tyto čtyry další sochy na mostě nezobrazil, nemůžeme se domyslet. Věnovalť staří na prospektu svém tak podrobné studium, že na př. na Dobytčím trhu koná se skutečný trh dobytčí, po Příkopech, tehlaž již zasypáných, vede se procesí, jenom Kinský trh jest zcela prázdný a bez bud i krámců, kterých tam ve století XVI. přece mnoho stávalo. Za to ostatní náměstí Pražská jsou hojně oživena, slovem prospekt Alten-Allenův jest nejvýznamnějším obrazem královské Prahy za věku císaře Leopolda I., tak že podrobného studium a zvláštního pojednání i v naší době zasluhuje.

Nemajíce zde místa ku podrobné práci takovéto, obmezíme se na vylíčení hlavních proměn, jaké se za doby Leopoldovy v zevnějšku hlavního města království Českého udály, jaké nové památné budovy v Praze povstaly a jak zde zejména umění výtvarné zkvétalo, tak že město Libušino po zhoubách války třicetileté opět k takové výši se povznese, že tím jako za věku Rudolfova obdiv cizinců vzbuzovalo. Nebyloť o nejtemnější této době dějin českých vůbec ještě psáno a také obraz Prahy v druhé polovici XVII. století jest lidu českému tak neznám, že pokládáme za svou povinnost, kapitolu tuto ve své vypravování vsunouti, aby též s této strany obraz tehdejšího stavu věcí v Čechách byl doplněn.

Královský hrad Pražský nedoznal za doby Leopoldovy velkých změn a udržoval se v téže podobě, jako za předešlých panovníků; jen některé části budov ku městu obrácených byly od dvorního stavitele Anselma Luragha buď nově vystaveny, buď opraveny, tak že se průčelní strana hradu proti dřívějšímu úhlednější stala. Vnitřní komnaty hradu však byly nádherněji upraveny, zejména oba velké sály, španělský a německý, byly roku 1698 od štukátora Davida Huggenmüllera mramorovým štukem vyloženy. Průčelní straně hradu proti Hrad-

čanskému náměstí nebylo taktéž mnoho péče věnováno, neboť posud nalezal se před vchodem do hradu hluboký příkop, jenž se od nových zámeckých schodů až k Jelenímu příkopu táhl a přes nějž uprostřed zvoditý most do prvního nádvoří hradního vedl. Avšak cesta do hradu šla průjezdem domu, ve kterém se příbytek pokladníka král. komory nalezal, kdežto v obou postranních domcích nižší čeleď hradní bydlila. Všecky budovy tyto byly staré a schátralé, tak jako v prvním nádvoří hradním v levo stojící zbrojírna, která hradu k žádné okrase nesloužila, rovněž jako dřevěné boudy, v nádvoří k zadní stěně zmíněných domů přistavené. Větší péči věnoval císař Leopold královské zahradě za Prašným mostem, v níž hned roku 1657 besídky a kamenné sochy obnoveny byly a postaven v ní chrámec se sochou Herkulovou, kterou Pražský sochař Pendl zhotovil. Podobně opraven tam vodomět na proslulé kovové kašně Ferdinanda I., kteráž jest přední uměleckou ozdobou parku tohoto. Zahradu zřízena dle francouzského vkusu a v král. letohrádku tamním byly za návštěv Leopolda I. v Praze četné dvorní plesy pořádány. V pozdějších letech však, kdy císař Leopold už do Prahy nezavítal, scházela zahrada vždy více, tak že v ní tehdejší dvorní zahradník Adam Útz na vlastní vrub zeleninu pěstoval, kuželník v ní zřídil a někdejší „lví dvůr,“ v němž roku 1697 již jen jediný medvěd a dva rysové chováni byli, v krčmu proměnil, kterémužto nekalmému hospodářství roku 1700 konec učiněn byl. Jinou památkou na císaře Leopolda I. jest velká ozdobná kašna ve druhém nádvoří hradním, jež byla roku 1686 od sochaře Heidelbergra zhotovena i jest ku památce na vznešeného původce svého dosud zlatou písmenou L. znamenána. Jaké opravy za věku Leopoldova na velechrámě Svatovítském a na věži jeho provedeny byly, o tom byla již v kapitole o jednání sněmovním zmínka učiněna. Rovněž psali jsme již o prvních pracích k dostavení chrámu tohoto, které od roku 1673 po pět let trvaly a na štěstí pouhým pokusem zůstaly. Tolik jen ještě uvedeme, že když roku 1677 závěrné kameny u král. mausoleum uprostřed chrámu stojícího obnovovali, vstoupil probošt Pešina do hrobky a nahlédl do rakve císaře Karla IV., v níž tělo panovníka tohoto ještě dosti zachovalé spatřil. Pak vzav s rakve krále Ladislava Pohrobka přikrývku, zastřel jí rakev Karlovu, na níž při otevření hrobky roku 1743 nalezena byla. Kaple sv. Vojtěcha před průčelím chrámu Svatovítského stojící byla roku 1673 do té po-

doby přivedena, v jaké se až do stržení svého v našich letech zachovala. Konečně dostal klášterní kostel sv. Jiří tehdaž nové průčelí, jehož sloh ovšem ku starobylé stavbě chrámové se nehodí.

Hradčanské náměstí mělo v těch dobách tutéž podobu jako dnes, jen že uprostřed nevypínal se ještě sloup se sochou P. Marie, který teprva po moru roku 1713 postaven byl. Po pravé straně od hradu dal Pražský arcibiskup Jan Fridrich hrabě Waldstein (1676—1694) na místě sešlého arcibiskupského paláce od základu vystavěti residenci novou, jejíž průčelí však nebylo příliš umělecky provedeno a mimo to, jak jeden z tehdejších popisovatelův Prahy dí, červenou a bílou barvou divně pomalováno, tak že arcibiskup hrabě Antonín Přichovský dal roku 1765 průčelní tuto část znova vystavěti, jak ji dosud spatřujeme. Protejší tři domy, které nyní s palácem knížat Schwarzenberkův celek tvoří, nalezaly se v druhé polovici XVII. století a dlouho potom ještě v držení soukromníkův, až pak od knížat Schwarzenberkův k paláci jejich přikoupeny byly. Palác sám patřil za Leopolda I. knížatům Eggenberkům, po nichž teprv roku 1719 na Schwarzenberky přešel. Roku 1690 a v následujících letech ozdobil stropy v některých sálech a komnatách paláce tohoto malíř Frant. ryt. Marchetti uměleckými výtvary svými. Na střeše paláce bylo tehdaž vztyčeno ještě několikero parohů jeleních, na památku toho, že byl za starých časův na místě tomto král. lověti letohrádek stával. V klášteře při sousedním kostele sv. Benedikta sídlili tehdaž ještě mnichové barnabité, roku 1627 do Prahy uvedení. Na západní straně náměstí stály dva domy soukromé, na místě jichž teprva v posledních letech panování Leopolda hrabě Michal Oswald Thun velkolepý palác vystavěl, jenž později Toskánským zván byl. Jedna z nejrozdobnějších a největších budov palácových v Praze byla však provedena v letech 1668—1675 na placu Loretánském od hraběte Humprechta Černína z Chudenic; na stavbu její bylo vynaloženo přes 600.000 zl., nepočítaje v to všecko potřebné dříví, které z panství Krásnodvorského přiváženo bylo. Veškerí cizinci, tehdaž Prahu navštívil, pší nadšeně o nádherném paláci Černínském a v popisu při prospektu Alten-Allenovu dí se, že mu podobného nejen v Praze, ale v žádné zemi Habsburského arcidomu není. Jiní popisovatelé pak prohlašují, že se mu jen Waldsteinský palác rovnati může.

Neméně skvělé pověsti těšila se tehdaž

Loretánská kaple, na východní straně placu toho ležící a ambitovými chodbami obklopená, za kterouž roku 1661 od paní Kateřiny Lobkovicové kostel ku cti Narození P. Marie založen byl. Kaple v chodbách vysvětil dne 1. května 1663 kardinál-arcibiskup hrabě Harrach, katoličtí rodové šlechtičtí obětovali pak kapli Loretánské takové množství drahocenných nádob chrámových, klenotů a jiných vzácných darů, že zvláštní klenotnice založena býti musila, jejíž poklady při žádném jiném chrámě katolickém rovna nemají. Zvláštní pozornost vzbuzovala a posud vzbuzuje v Loretánském pokladu tomto zlatá monstraunce, od Vídenských zlatníkův Kühnspeyera a Stagnera zhotovená a od hraběnky Ludmily Kolovratové roku 1699 sem darovaná; představuje slunce, jehož zlaté paprsky 17 liber zlata obsahují a démanty ozdobeny jsou; démantů těchto, z nichž mnohé tak velké jsou, že za jediný bylo marné 25.000 dukátů nabízeno, čítá se na monstranci neméně než 6666, a tu ovšem lze si drahocennost její vysvětliti. Jiných monstrancí, kalichů, infulí a korun jest v pokladu tomto nespočetné množství, neméně vzácná jsou i hojná roucha mešní, z nichž pozoruhodný jest plášť na sošku P. Marie, od hraběnky Ludmily Trauttmansdorffové, roz. hraběnky Šternberkové roku 1688 darovaný, který ze slámy tak uměle jest zhotoven, že vyhlíží, jakoby byl zlatohavový. Hmotná cena Loretánského pokladu, jenž byl hlavně za doby Leopoldovy do pokladny kaple této složen, sáhá do velkých milionů, tak že právem diviti se jest těm steskům stavův českých na ochuzení země a obyvatelův jejích, když se na sněmech o potřeby zemské a státní jednalo, a přes to tak obrovský náklad na neplodné poklady chrámové se vedl. Avšak nejen šlechta, nébřž také bohatí měšťané Pražští obětovali tehdaž velké sumy peněz na účele církevní, o nichž bychom říci mohli, že té doby módou byly; roku 1694 dal Eberhard z Glaukova, měšťan a kupec Pražský, na věži nad prostředním portálem před kaplí Loretánskou nákladem 15.000 zlatých zříditi hru zvonečkovou, jak v Holandsku v obyčeji byly. Pražský hodinář Petr Neumann zhotovil roku 1694 zvonečkovou hru tuto, k níž bylo 27 zvouků v Amsterdámě ulito, a která ještě dnes s věže oné libě zaznívá. Ku cti času tehdejšího slouží, že také dobročinnosti k chudým spolubližním nebylo zapomínáno, jak to dosvědčuje vystavení nového špitálu při klášteře Strahovském pro 12 chudých mužů a 4 stařeny, kteráž stavba roku 1664 na Pohořelci provedena byla. Špitál ten

od Strahovského opata Kašpara z Questenberku roku 1622 založený, stával dříve na pozemcích, jež později ku stavbě hradeb městských zabrány byly (celkem 138.000 čtver. sáhů), a byl pak roku 1664 vystaven na místě nyníjším, kdež do dnešního dne trvá; při nové stavbě byly v průčelí budovy zřízeny dvouramenné schody, ozdobené křížem a dvěma sochami, jak to dosud spatřujeme. Při klášteře Strahovském byla roku 1682 vystavena též ona část konventu, která ku městu čelí, a sice stavěli ji dle návrhu arcibiskupského stavitele Matouše Burgundského vlastní mistři Sylvester Carloni a Mark Antonio Canevalli, při čemž současně i chrám Strahovský od vlaského stavitele Dominika Orsiniho nově upraven byl. Kostelík sv. Rocha v klášterním dvoře Strahovském, poslední to stavba gotická v Praze, obdržel roku 1657 novou věžku a roku 1673 novou střechu. Roku 1684 byl v kostelíku tomtu pochován dovedný architekt Pražský Jan Jiří Gottwig, ježž byl opilý voják zastřelil. Dolejší část nyníjší Strahovské zahrady byla tehdy i s východní straní Petřína zarostlá lesem, v němž byla jakožto v král. hájemství vysoká i nízká zvěř držena; proto byl les tento na všech stranách ohrazen a jmeno jeho Ohora zachovalo se až do minulého století.

Sestupujeme-li s Hradčan Úvozem*) k Menšímu městu Pražskému, spatříme u nejhořejší části ulice Krokevní (nynější Ostruhové) novou vozovou cestu ku hradu vedoucí, která pod palácem Eggenberským v samé skále vylámána byla. Zřízení nové této cesty byl císař Ferdinand III. již roku 1638 nařídil, ale pro veliký náklad, jenž s trháním skály a vystavením vysoké zdi spojen byl, odkládalo se s tím stále, až k tomu roku 1663 došlo. Práci tuto vykonával stavitel Santini de Bossi, který při tom též zeď pod palácem Eggenberským stavěl, ta se ale dne 10. července 1685 náhle sřítila a celou novou cestu zasypala, tak že dlouho trvalo, než silnice opět sjízdnu učiněna byla. Potom byla také příkrá jízdní cesta ke Hradčanské bráně vedoucí zrušena a položeny tam

schody, jak je dodnes vidíme. Zřízením této nové jízdní dráhy odpadla též potřeba udržovati dále jízdní dráhu podél nových zámeckých schodů, která ovšem jen pro jezdce sloužila, ale pro příkrost svou, zejména při náledí, příčinou častých nehod i neštěstí byla. Roku 1674 položeny tudíž přes celou šíři nové schody, k nimž Slivenecký kamenník Martin Jiskra stupně dodával; prostory mezi jednotlivými odstavci schodů byly vydlážděny a po levé straně schodů podpěrná zeď od starého Slavatovského domu až vzhůru ku hradu vystavena. Ve zdi po pravé straně schodů, která tak zvanou Rajskou zahradu pod hradem ohraničovala, zřízeno jedenáct výklenků s mramorovými sedadly, aby si chodci na těchže odpočinouti mohli.

V Krokevní ulici, která měla jmeno své od toho, že v ní v jistých vzdálenostech od sebe položeny dřevěné krokve (břevna neb trámy), aby vozy po příkré dráze lépe sjížděti mohly, povstaly za věku Leopoldova tři velkolepé stavby a sice jedna duchovenská a dvě panské. Byl to nový kostel u Prozřetelnosti Boží, ježž vystavěli řeholníci řádu theatinů neb kajetánů, kteří roku 1666 do Prahy přišli a jimž tehdejší purkrabí hrabě Bernard Ignác Martinic ještě téhož roku svůj pozemek před Strahovskou branou (nynější Kajetánka) s nově vystavenou kaplí P. Marie ze Starého Etinku daroval. Aby si nový řád mohl v Praze klášter zříditi, postoupil jim císař Leopold dům arciknížete Leopolda Viléma pod zámeckými schody, v němž byli dvořané a pážata arciknížecí bydlili a jehož pozemek až do Krokevní ulice zasahoval. Ze zadní části domu toho zřídili si kajetáni klášter a aby měli též svůj kostel, dala jim hraběnka Šternberková, rozená Kavková z Říčan, vystavěti u nové cesty ke hradu kostelík P. Marie z Einsiedlu, jenž za Josefa II. zase stržen byl a po němž se dnešní taras na náměstí Hradčanském zachoval. Kostelík ten byl však kajetánům příliš vzdálen a takž v přední části pozemku klášterního s průčelím do Krokevní ulice počali roku 1691 stavěti nyníjší pěkný kostel s pěti kaplemi, jenž byl devíti oltáři a několika alabastrovými sochami, pak malbami ozdoben, neboť se kajetáni štědré přízni šlechty těšili. Hned pod kostelem tímto vystavěl hrabě Norbert Kolovrat Libštejnský současně velkolepý palác, ježž dvorní stavitel Anselm Luragho v ušlechtilém slohu zbudoval a sochař Matiaš Braun sochami a dvěma obrovskými orlicemi nad portálem ozdobil; stojí na místě několika měšťanských domů, které byl již Vilém Slavata z Chlumu (r. 1618

*) Úvoz tento byl tehdy a až do naší doby zván Hlubokou cestou, poněvadž byl druhdy mnohem hlubší, tak že se v něm po každém dešti mnoho vody drželo, která pak i Krokevní ulici zaplavovala. Ke stříznosti Malostranských dal Hradčanský magistrát roku 1662 v Úvoze velkou stoku zříditi, do níž i stoky z paláců a domů Hradčanských svedeny byly, tak že potom zaplavování Malé strany vodou a výkaly s Hradčan přestalo. Při tom byla cesta v Úvoze též značně zvýšena a pro jízdu lépe upravena.

z okna hradu královského vyhozený) ke starému paláci svému na zámeckých schodech přikoupil. Přímou naproti v téže ulici roku 1670 vystavěl hrabě Pavel Morzin, když byl dřívejší dva domy od hraběte Maxmiliána Waldsteina a od hraběte Maxmiliána Martinice zakoupil, neméně velkolepý palác, jehož portál později sochař Jan Ferdinand Prokov dvěma karyatidami mouřenínů, balkon nesoucím, ozdobil; palác ten až do našich let v majetku rodu Morzinův se udržel.

Vlaský plac, jenž měl své jméno od toho, že již za věku Rudolfa II. měli kupci vlastní pod loubími tamních měšťanských domů své krámy, neměl tehdež na západní straně své velký palác Lichtensteinský (nynější budovu vojenského velitelství), která teprva v prvním čtvrtstoletí XVIII. věku na místě někdejších šesti starých domů povstala, a také na něm nestál pěkný sloup nejsv. Trojice, jenž teprv roku 1715 postaven byl na památku toho, že po čas moru 1713 na místě tomto mše sv. pod širým nebem sloužena bývala. Za to vypínala se na východní straně placu nová obrovská budova profesního domu řádu jezuitského, na jejímž místě dříve dvanáct měšťanských domů a dvě ulice se nacházely a při níž řád tento roku 1673 u přítomnosti císaře Leopolda položil základy k velikolepému chrámu sv. Mikuláše, jenž k nejkrásnějším kostelům v Praze náleží. Přední polovici jeho stavěl proslulý stavitel Krištof Dienzenhofer až do roku 1711, syn téhož Jan Kilian Dienzenhofer ale teprva roku 1752 jej ke konci přivedl. *) Na severním rohu téhož náměstí stál ještě starobylý kostel sv. Václava, k němuž se mnoho zbožných legend z prvních dob křesťanství v Čechách připojovalo; při stavbě profesního domu jezuitského utrpěly však základy starého kostela i věže jeho tak značného poškození, že stavba sesutím hrozila. Malostranský magistrát byl se již roku 1654 vzpíral stržení tohoto „nejstaršího pomníku království Českého,“ jak o to jezuité usilovali, a musili se mu titěž závazati smlouvou, že starý kostel sv. Václava při stavbě profesního domu nebude stržen, nébrž vždy v dobrém stavu udržován. Ale když kostel i věž vždy více trpěly, zavázal se roku 1684

prefekt jezuitů František z Vrtby slavně, že kostel sv. Václava nádhernější a vyšší vystaví, bude-li mu dovoleno nad kostelem knihovnu zříditi. Magistrát Malostranský se tomu zpočátku vzpíral, ale konečně přece povolil, a takž byla nad novým kostelem sv. Václava zřízena ještě knihovna, což zavdalo příležitost ku vtipné otázce: který kostel v Praze nemá střechy? Jeť to kostel sv. Václava, neboť se nad ním knihovna a nikoli střecha nalezá. Ještě dnes lze poznati na budově, kde se teď hlavní pokladna zemská nalezá, někdejší průčelí chrámu sv. Václava, jenž za císaře Josefa II. zrušen a k účelům světským obrácen byl.

Na dolejší části náměstí Malostranského, kdež se na východní straně nacházely radnice a budova poštovního úřadu, pak dům známého knihtiskaře Arnolta z Dobroslavína, nepovstala za toho věku žádná znamenitější stavba mimo radnici, která v renaissančním slohu znovu vystavena a v průčelí třemi věžmi ozdobena byla. Současně dostaven byl nákladem císaře Leopolda v nedaleké Josefské ulici roku 1671 kostel sv. Josefa, při němž se též klášter nalezal. Do téhož uvedl císař mnišky karmelitky, které zde přes sto let sídlily, majíce při klášteře zahradu větší, než jest zahrada při paláci Waldsteinském. Také řád mnichů karmelitů dokončil roku 1669 stavbu presbyterie svého kostela Matky Boží Vítězné a jednu věž při chrámě tomto, kdežto druhá zůstala ve výši kostelních zdí nedokoučena. Na protější straně téže ulice stavěli dominikáni od roku 1656 do roku 1709 nákladem hraběte Michny z Vacnova velký kostel sv. Maří Magdaleny, při němž též obrovská budova klášterní vystavěna byla. Byl to jeden z největších kostelů Pražských, nad nímž se vysoká osmihraná kupole s lucernou vznášela; nyní jest kostel proměněn v kasárny četnické, ozdobné jeho někdejší průčelí, četnými sochami svatých okrášlené, bylo již ke konci minulého století proměněno, když tam roku 1792 vrchní poštovní úřad Pražský přenesli. Dále byl starobylý kostelík sv. Jana Křt. nedaleko břehu Vltavského při městském špitále tamním stojící roku 1661 stržen a zcela nový kostel na jeho místě postaven, kdež dosud osvěcen stojí.

Mimo těchto sedm nových chrámových staveb, k nimž ještě několik kaplí připočítati sluší, povstala za věku Leopoldova v Menším městě Pražském ještě řada velkolepých budov panenských, které dodnes k ozdobám této části města náležejí. Byl to především palác Nostický na třetím plácku Maltezkém, jež hrabě

*) Vysokou věž při kostele tomto, hodinami opatřenou, vystavěli taktéž jezuité, po vystavení jejím ji však vzal Malostranský magistrát v držení své, poněvadž ji jezuité bez povolení obce na obecním pozemku stavěli. Proto byl nade vchodem do věže kamenný znak obce Malostranské zasazen.

Jan Hartvik Nostic roku 1660 v obrovském čtverhranu stavěti počal a průčelí jeho balko-
nem na jonických sloupcích a četnými sochami
na římsách ozdobil; zvláště cennou byla a jest
dosud v paláci tomto bohatá obrazárna s vý-
tvory nejslavnějších umělců ze XVI. a XVII.
století, pak knihovna s četnými vzácnými ru-
kopisy a sbírka rytin i mincí, což zakladatel
paláce s velikými obětmi zde shromáždil a za
část svěřenství rodu svého prohlásil. Rovněž
ozdobným průčelím honosí se na Velkopřevor-
ském náměstí nynější palác Buquoyův, jež ke
konci XVII. století tehdejší arcibiskup hrabě
Jan Fridrich Waldstein vystavěl; sochy průčelí
tohoto zhotovil mistr Matiaš Braun, Tyrolan
v Praze zdomácnělý, jehož plastická díla, v Praze
na palácích a na kamenném mostě se naleza-
jící, by obrovskou galerií soch naplnila. Ně-
kdejší dům pánův ze Švamberka na Újezdě
dali knížata Eggenberkové v nádherný palác
v rokokovém slohu přestavěti a rozlehlou za-
hradu tamní, která i velkou část ostrova Kampy
zaujímal, v bohatý park proměniti, v němž se
skoro po celé století za dob letních tehdejší
šlechta k zábavám a společenským slavnostem
scházela. Po někdejší nádhře této není ovšem
dnes skoro ani stopy více, neboť byl palác
tento ve vojenskou zbrojnicu přeměněn; jen
bohaté štukatorské ozdoby na zadním průčelí
hlavní budovy, odkud obrovské schodiště do
parku vedlo, skví se jako zbytek někdejší slávy
paláce tohoto. O nádherném paláci Kollared-
ském (nyní Schönbornském) a o jeho krásné
zahradě, která se po stráni vrchu Petřína roz-
kládá, byla již zmínka učiněna a dodáváme
zde ještě, že sochy na průčelí jeho pocházely
od mistra Matiaše Brauna. O něco výše pod
Petřínem vystavěl hrabě František Karel Pře-
hořovský mohutný palác (nynější Lobkovický)
a baron Rudolf Kounic palác v Mostní ulici,
jen že obě budovy tyto dnešní pěknou podobu
svou teprva v polovici minulého století dostaly.
Konečně zasluhuje zmínky, že také budova tak
zvaného Lužického semináře v dnešní Lužické
ulici poblíž kamenného mostu z poslední doby
panování Leopoldova pochází, neboť byla ode
dvou Lužických kněží roku 1705 vystavěna,
aby v ní mladíci z Horní Lužice na kněze
vzdělávání byli. Pěkná socha sv. Petra, patrona
hlavního města v lužickém městě Budyšíně,
zdobí průčelí starobylé stavby této, neboť do-
dnes lužický seminář zde udržován jest.

Po kamenném mostu Karlovu, který byl
po spoustách za obležení švédského roku 1648
utrpených již za císaře Ferdinanda III. opět

opraven, vydáme se na Staré město kolem
celnice u Malostranské mostní věže, jejíž vchod
byl ozdoben pěkným mramorovým portálem ve
slohu renaissančním, jenž později byl na Sta-
roměstskou radnici přenesen, kde dosud vchod
k senátnímu sálu tvoří. Na výstupku nad tře-
tím pilířem mostu skvěl se od roku 1657 kovový
krucifix, jež byl dal císař Leopold v Drážda-
nech zakoupiti, aby dřívější dřevěný krucifix,
švédskou dělostřelbou poškozený, nahrazen byl.
Ke krucifixu dal později magistrát Staroměst-
ský postaviti dvě sochy, jež Pražský kovolitec
Mikuláš Lev z Löwenhauptu z olova ulil. Věčné
světlo pod krucifixem založil roku 1672 Karel
Adam z Říčan, jak to dodnes hlásá nápis na
mramorovém podstavci kříže, jež dal arci-
biskup Jan z Waldsteina roku 1581 upravit
a znakem Říčanských ozdobiti. Jiný nápis pod
křížem oznamuje trojím jazykem, že roku 1696
jakýsi žid rouhal se obrazu Ukřižovaného, za-
čež musil složit pokutu peněžitou, z níž byl
krucifix pozlacen, pak hebrejská chvála boží
nad křížem uvedena. Že roku 1683 byla dře-
věná socha Jana z Pomuka na mostě stojící
dnešní kovovou sochou tohoto světce nahrazena,
o tom byla již dříve zmínka učiněna. Roku 1676
snesena byla pro zvetšlost svou starobylá socha
sv. Václava, která již od časův císaře Karla IV.
před mostní věží Staroměstskou stála, a na
místě jejího dne 28. září téhož roku postavena
socha nová, kterou tehdejší Pražský sochař
Pendel mladší zhotovil. Po sto letech byla
socha tato přenesena k strážnici mostní, aby
jízdě nepřekážela, a roku 1847 dána jest ku
průčelí chrámu Křižovnického, kde dosud stojí.
Menší péči měl Staroměstský magistrát o obno-
vení západní strany mostní věže, kterážto mo-
hutná stavba jest nejkrásnějším pomníkem go-
tického stavitelství a sochařství z doby Karlovy.
Také tato strana věže byla architektonicky a
sochařsky tak bohatě ozdobena jako strana
východní, která dnes obdiv světa vzbuzuje;
ale střelbou švédskou vzala skoro všechna vý-
zdoba západní strany věže za své a co se
udrželo, bylo tak valně poroucháno, že to kon-
šelé Staroměstští otesati dali, aniž by se byli
o nějakou novou ozdobu věže postarali. Pouze
v prvním patře věže dali zasaditi městský
znak z kamene vytesaný a pod tím velkou
desku s nápisem latinským, jehož české znění
bylo za našich časův uvedeno na zdi Staro-
městských mlýnů, tak že je i s mostu snadno
lze přečísti. Za to dali konšelé v těch časech
před pilíři mostními v řece zatlouci tak zvané
„kobyly,“ které se při pozdějších povodních

dobře osvědčily a posud při každé třenicí ledové dobré služby konají.

Utěšenější pohled jevil se při vystoupení s mostu na plac Křižovnický, neboť tu vypínala se od roku 1688 nádherná stavba kostela sv. Františka Ser. s klášteřem řádu křižovníků s červenou hvězdou, která placu tomu dodnes k ozdobě slouží. Klášter Křižovnický byl dělostřelbou švédskou r. 1648 tak velice utrpěl, že i s residencí velmistrovou znovu vystaven býti musil, což do roku 1662 provedeno bylo. Na vysoký štít residence umístěn byl erb Harrachovský, jelikož tehdejší arcibiskup Pražský hrabě Harrach byl zároveň velmistrem řádu Křižovnického. Roku 1679 dal převor kláštera Jiří Pospíchal starý kostel, jenž z konce XIV. století pocházel, strhnouti a nový v bohatém slohu renaissančním vystavěti. Roku 1680 byla stavba jeho pro mor na delší dobu přerušena a proto teprv roku 1688 dokončena; současně bylo prostranství před residencí zvýšeno a upraveno, načež na něm ovocná zahrádka zřízena a ohrazena byla, tak že se již kolem mostní věže ke břehu řeky scházeti nemohlo. Na východní straně placu stojí neméně pěkným průčelím opatřený chrám sv. Salvatora, který byl sice již za doby Rudolfa II. vystaven a roku 1581 vysvěcen, avšak architektonicky ozdobný balkon před vchodem do chrámu byl teprv roku 1659 zřízen a řadou soch od Jana Jiřího Pendlu opatřen; sochy ty by činily pěknější dojem, kdyby dolejší část těl nebyla příliš skrácena. Také ku stavbě kolleje Klementinské byl základ položen již roku 1653, ale obrovská budova tato, která stojí na místě 32 měšťanských domů, byla teprva za doby Leopoldovy dokončena, zejména vysvěcena v ní skvostně zařízená kaple Zvěstování P. Marie roku 1663. Starobylý kostel sv. Klimenta byl teprva v letech 1712—1715 od základův přestaven, kdežto sousední Vlaská kaple zachovala se v původní podobě své z konce XVI. století. Ke stavbě nádherného kostela sv. Mikuláše poblíže židovského města byl sice již roku 1670 základ položen, ale pro nedostatek prostředků peněžních dostavili jej benediktini teprva roku 1737, tak že stavba trvala mnohem déle, než v něm bohoslužby konány byly, neboť byl kostel tento již 1785 za císaře Josefa II. opět odsvěcen.

Z dalších nových kostelů ve Starém městě Pražském, které v té době původ svůj vzaly, sluší uvést kostel sv. Pavla při tak zvaném „templu“ v Celetné ulici, jenž postaven byl v náhradu za zničený kostel a špitál sv. Petra a Pavla na Špitálsku. Dostaven byl kostel tento

roku 1673, ale při francouzském požáru lehl popelem, načež byl za nedlouho opět vystaven a roku 1719 značně rozšířen. Při tehdejších semináři v Královu dvoře, jež arcibiskup hrabě Harrach zřídil, byl roku 1676 vystaven kostel sv. Vojtěcha, který nyní za kostel vojenské obsádky Pražské slouží. O něco později dali karmelitáni u sv. Havla strhnouti kostel starý a zbudovati nový, jak jej dosud zříme. Kostel sv. Martina nedaleko Platýzu, jenž roku 1678 vyhořel, byl již v následujícím roce zase vyzdvižen a patron jeho Staroměstský magistrát dal při něm postaviti též kapli sv. Rocha jakožto patrona proti morové ráně, která se tehdež z Rakous již ku Praze blížila. Ku cti téhož světce byla též na nově založeném hřbitově v Olšanech kaple postavena, která roku 1682 posvěcena byla a posud se v někdejší podobě své zachovala. Věž při starobylém kostele P. Marie na Louži dostala roku 1662 novou střechu a vnitřek kostela byl ozdoben novým velkým oltářem s několika sochami, což vše zhotovil sochař Pendl, pak novou kazatelnou a několika postranními oltáři, jež řezal dovedný mistr Matiaš Braun. Při starodávném kostele sv. Benedikta nedaleko Dlouhé třídy zbudoval Strahovský opat Jeronym Hirnbein v letech 1676—1682 ku cti sv. Norberta skvostný kostel se dvěma věžemi a při něm seminář řádu premonstrátského, který až do časů císaře Josefa II. trval a pak Novoměstskému ústavu šlechticův odevzdán byl; kostel pak byl roku 1792 zcela rozbourán. V Konviktské ulici vystavěli jesuité po roku 1660 při tamním svém konviktu kostel sv. Bartoloměje, jehož pěkná a vysoká věž posud nad okolím panuje. Konečně byly ve Starém městě znovu zbudovány neb aspoň se značným nákladem opraveny kostely a kaple, při požáru roku 1689 vyhořelé a sice kostel sv. Salvatora u Pavlánů, kostel sv. Jakuba, kostel sv. Ducha, kostel sv. Kříže většího, kaple sv. Barbory při kostele sv. Anežky a kostel sv. Haštala, kteréžto církevní budovy byly vesměs četnými sochařskými a malířskými pracemi ozdobeny. Stáloť znovuzbudování kostela sv. Jakuba 43.596 zl., nepočítaje v to uměleckou výzdobu kostela, ke které hojně dobrodinci přispívali. Také proslulá románská kaple sv. Kříže menšího byla roku 1673 obnovena, jak to na zevnitřní zdi uvedený český nápis oznamoval. S proslulou kaplí Betlémskou stala se ta změna, že byla roku 1661 s kollejí Nazarenskou od university Pražské jesuitům za 32.000 zl. prodána. Ti byli tak šetrní, že tam všecky náhrobní kameny proslulých utrakvistův českých ponechali.

Mimo kollej Klementinskou povstaly za doby Leopoldovy ve Starém městě Pražském tři jiné rovněž obrovské budovy a sice seminář kněžský na místě Králova dvora, klášter karmelitský u sv. Havla, jež architekti Martin Luragho a Dominik de Orsis roku 1671 stavěli, a klášter dominikánský u sv. Jiljí, ze kterýchžto budov nyní první dvě světským účelům slouží. Neméně rozsáhlá byla jezuitská kollej sv. Václava proti dominikánům, v níž šlechtičtí mladíci z tak zvaných Ferdinandových nadací vydržováni byli. Dávána tu byla i česká divadelní představení, z nichž jedno císař Leopold dne 3. března 1680 navštívil. Ze šlechtických paláců v té době zbudovaných uvedsti sluší palác Kolovratský v Královské třídě (nynějším Ovocném trhu), jež Jan Václav hrabě Kolovrat Novohradský roku 1673 v pěkném slohu vlaském vystavěti dal a v jehož zahradě později sochař Prokov krásný vodotrysk se sochou Herkula draka zabíjejícího postavil. Roku 1670 byl palác tento za majorátní svěřenství prohlášen a zachoval se ve své tehdejší podobě až do našich dnů. Historicky památný dům „stará rychta“ na Můstku, jehož mohutná věž byla druhdy za městské vězení sloužila a jehož průčelí v té době ještě starými freskami, představujícími boje prvních křesťanů českých s pohany za věku kněžny Drahomíry, ozdobeno bylo, propůjčován byl od roku 1675 kočujícímu divadelnímu společenstvu ku představením, jež se hojně návštěvě poněmčilé šlechty a bohatých měšťanů těšila. V Celetné ulici, jejíž severní strana při požáru roku 1689 popelem lehla, povstalo na místě někdejších měšťanských domů několik panských paláců, jako baronů z Gräfenburgu, hrabat Cavarianů, Dohalských, Sporků a j. V nedaleké rozlehlé budově (nyní c. k. zemském co obchodním soudu) byla od roku 1680 zřízena královská mincovna, v níž se od té doby až do roku 1784 razily mince zlaté, stříbrné a měděné. *) Slavné paláce v tomto městě, jako

*) Mince zlaté měly tehdyž cenu 1, 2, 5, 6, 10 a 12 dukátů a byla roku 1693 cena jednoho dukátu ustanovena na 4 zl., což se až do časů císaře Josefa II. zachovalo; mince tyto neměly však nikdy plné ceny, tak že se na ně časem 6 i 7 ze sta připláceli musilo. Stříbrný tolar český platil 90 kr., od roku 1693 razily se ale již jen tolary po 2 zl., půltolary po 30 kr. Menší mince razily se v ceně 17 krejcarů (povášně sedmnáctníky) a 7 krejcarů, pak české groše v ceně 3 krejcarů. Měděných haléřů razilo se roku 1695 celkem 11,572,916 kusů, byly ale zase brzo staženy a rozlity, tak že nyní vzácné jsou. Haléře tyto měly za znak českého lva, ostatní mince říšského orla s českým lvem na prsou.

Kollorebský, Klamovský, Kinských a j. povstaly teprva ve století následujícím, stavěli a zdobili je však umělci, kteří ještě věku Leopoldovu náleželi.

O židovském městě nedá se více říci, než že po krutém požáru roku 1689 skoro do posledního domu znovu a to již od kamene vystaveno bylo. Při tom byly křivolaké uličky tamní poněkud upraveny a přednější ulice vydlážděny; město však zůstalo i dále ještě od Starého města zdí a zvláštním volným prostranstvím odděleno; fortny ve zdi této, jichž bylo celkem šest, musily býti večer v určité hodiny uzavírány a od té chvíle nesměl žádný žid ze svého města vyjít; jen fortna k řece Vltavě vedoucí nebyla zavírána, poněvadž jí ani židé neužívali, neboť vcházeli jí do města též kat Staroměstský, jenž měl na Rejdišti již mimo zeď městskou domek svůj. Proto byla fortna tato za nečestnou pokládána, a z té příčiny roku 1689 povoleno židům jiné dvě fortny k řece si zříditi, avšak pod tou podmínkou, že v případě války zase zazděny býti mohou. Vyhořelých devět synagog v Židovském městě bylo nově zbudováno neb opraveno, desátá u židovského hřbitova, která do základů sřícena byla, nesměla se více vystavěti, jelikož v ní několik set osob bylo uhořelo a kosti jejich tam zasuté zůstati měly. Poněvadž pak bylo vyšetřeno, že židé měli v sousedních křesťanských farnostech toho času 36 domů, bylo nařízeno, aby tytéž bez prodlení byly křesťanům prodány, a v Židovském městě měla vždy za půlletí konána býti prohlídka úřední, zda se tam cizí židé nezdržují. Konečně bylo přihlídnuto též ku správě obce židovské a proto vydal císař dne 10. listopadu 1703 mandát, aby na místě dosavadních nepravdivých voleb obecních byl pro Židovské město v Praze zřízen skutečný magistrát, jenž by se skládal ze 27 osob a sice z 5 starších, z 5 náměstků a ze 17 přísedících. Zmínky zasluhuje ještě, že mnozí židé Pražští hlásili se k národnosti české, jak to dosvědčují četná jmena na náhrobcích na starém hřbitově židovském, kde nalezájí se ženská jmena jako Vlasta, Libuše, Hanička atd., jména mužská Sobotka, Pardubický, Březnický, Zebrák a j., celkem ale převládala u nich řeč německá, jak to úřední listiny a zápisy jejich dosvědčují.

Nové město Pražské, v obrovském polokruhu Staré město obepínající, bylo od založení svého odděleno od Starého města hradebním příkopem, který však na začátku XVII. století, jak Sadeler v popsaní svého prospektu

dí, byl z valné části již zasypán a v zahrady proměněn. Také na Alten-Allenově prospektu jsou dnešní Příkopy uvedeny jako srovnaná ulice, po níž právě procesí kráčí. Ale veškeré části tohoto starého hradebního příkopu, jenž obě města dělival, nebyly ani za doby Leopoldovy ještě úplně zasypány a vyrovnány, sic by nebyl hejtman Nového města Pražského Martin Jindřich svob. pán z Paradisu roku 1667 vydal rozkaz Novoměstskému magistrátu, v němž témuž mimo jiné nařizoval, aby příkopy mezi oběma městy aspoň jednou čtvrtletně čistěny a vyklizovány byly. Také dlažba nebyla té doby na Novém městě všude ještě provedena, ba ani velká dvě náměstí tamní, Kinské a Dobytčí, nebyla ke konci XVII. století vydlážděna a jen podél domů tamních byly zřízeny chodníky pro pěší. Poněvadž pak, jak z oné stísněnosti městského hejtmana Novoměstského dále seznáváme, nebylo v domech v odlehlejších ulicích a uličkách příliš čistoty dbáno, řádl mor roku 1680 v Novém městě právě tak krutě jako v nečistém Židovském městě a podleho tam nákaze tehdejších poměrů nejvíce lidí z měst Pražských. Mimo to stihlo tuto část města vedle moru roku 1680 ještě neštěstí ohně, při němž přes dvacet domů popelem lehlo. Ještě větší škod způsobil na Novém městě francouzský požár roku 1689, neboť v dolejší části města vyhořelo 146 domů, mezi nimiž 17 panských, kostel sv. Klementa a sakristie u kostela sv. Josefa, konečně vodárna Novoměstská a Nové mlýny.

Přes všechny tyto spousty, které byly od švédské dělostřelby roku 1648 počínaje až do francouzského požáru roku 1689 Nové město zachvátily, povznášelo se totéž opět k větší výstavnosti, jen že se při tom počet měšťanských domů zmenšil, jelikož četné panské domy a pak budovy klášterní na zříceninách vždy několika menších domů měšťanských povstaly. Tak stálo na prostranství kláštera Voršilek druhdy osm domů, palác hrabat Klebelsbergův v Jirchářích stojí na místě čtyř domů, tolikéž jich zabral palác hrabat Sweertsův v Dlažební ulici, pak klášter trinitářů na Židovské zahradě. Za to byly obmezeny mnohé zahrady, kterých se v rozsáhlém Novém městě ke konci XVII. století ještě do čtyř set nalezalo, kterémužto množství zahrad, v lidnatém městě místo majících, cizinci se právem obdivovali. Také mnohotvárnost půdy Nového města zajímala tehdejší i pozdější cizí příchozí, neboť kdežto Staré město veskrz v rovině se rozkládá, vystupuje půda na Novém městě již od Podskalí

do značné výše a stoupá dále až k vrcholku Větrova, kde kostel Karlovský výše leží než kostel Svatovítský. K jihu pak spadá vysočina tato příkře do údolí Nūselského a Psárského, tak že u př. klášter Emauský na rovněž vysoké skále leží jako Hradčany. I přes tuto nepravidelnost půdy byla však na Novém městě zachována pravidelnost při zakládání placů a ulic, která zakladateli tohoto města císaři Karlu IV. a jeho měřičům všecku čest činí. Jeť Nové město nejmladší z měst Pražských a mohlo se tudíž při zakládání jeho všech dosavadních zkušeností použiti; mimo to dovozovala obrovská rozloha jeho, že všechna náměstí mohla býti velká a ulice z největší části široké, tak že ostatní města Pražská podobných vůbec nemají.

Proto snadno bylo na rozsáhlé prostře takovéto i za doby Leopoldovy obrovské budovy klášterní, velké chrámy a paláce se zahradami zakládati, jak tuto nejpřednější ze staveb tehdejších uvedeme. Nejrozsáhlejší budovou byl kostel sv. Ignáce s vedlejší kollejí jesuitskou na Dobytčím trhu, neboť na prostore jejich stávalo 23 měšťanských domů, k nimž také ještě několik zahrad patřilo. Základ ke kostelu tomu byl sice položen již roku 1630, ale pro běhy válečné musilo se několikrát ve stavbě usati, tak že kostel teprva roku 1678 dokončen a od arcibiskupa hraběte Waldsteina vysvěcen byl. Roku 1699 objevila se na vrcholu vysokého průčelí kostela tohoto kamenná socha sv. Ignáce, kterou jesuité dokola kovovou, silně pozlacenou září obklopili, čímž vzbudili nevoli u ostatních světských a řeholních kněží, kteří tvrdili, že takováto pocta jen Matce Boží náleží. Byl o to zdvižen proces, který šel až do Říma, ale jesuité podrželi v něm vrch a takž záře ona dodnes sochu zakladatele řádu Tovaryšstva Ježíšova obklopuje. Na druhém rohu obrovské své kolleje vystavěli jesuité kostel sv. Františka Xav., jež světící biskup Jan Dlouhoveský dne 24. srpna 1690 slavně vysvětil. Po zrušení řádu jesuitského, kdy kolleji tato byla ve vojenskou nemocnici proměněna, byl i zrušený kostel sv. Františka k potřebám nemocnice proměněn, kdežto kostel sv. Ignáce obstál a za našich dob opět řádu jesuitskému odevzdán jest. *)

*) Při této kolleji jesuitské založila roku 1669 Marie Štýrová, vdova po pekařském mistru a měšťanu Nového města Pražského, složením jistiny 13.000 zl. tak zvané „Dědictví sv. Václava,“ aby z úroků těch peněz vzdělávací knihy české vydávány byly. Sumu onu odevzdala rektorovi kolleje P. Václavu Hermannovi jakožto dědický podíl syna svého Matěje Štýry, který

Památný kostel sv. Kateřiny z doby Karlovy, jenž od husitských žen roku 1420 poboren byl a od té doby pustý stál, byl péčí augustiánů od sv. Tomáše roku 1677 od slavného architekta Křištofa Dienzenhofera znovu vystaven a uvnitř tak umělecky vyveden, že mezi nejzdobnější chrámy v Novém městě patří, neboť po zavření svém roku 1787 byl roku 1841 opět bohoslužbě odevzdán. Roku 1683 byla kněžím v klášteře tamním usazeným svěřena duchovní správa v obcích Podole a Vršovicích, a roku 1691 odevzdal jim tehdejší Vyšehradský děkan Jan Václav Klimeš třetí část své bohaté knihovny. Po zrušení kláštera roku 1787 byl v budově téhož umístěn výchovavací ústav pro synky vojenské, roku 1822 pak zřízen zde ústav pro choromyslné, jak dosud tu trvá. Rovněž zvelebeny byly za doby Leopoldovy spustošený chrám a opatství kanovníků sv. Augustina na Karlově, jen že při opravě kostela krásná gotická kupole, jež se mistru Parlérovi z doby Karlovy jako mistrovský vzor architektury přičítá, původního rázu svého pozbyla. Roku 1696 byl v kostele tomto postaven na oltář proslulý obraz P. Marie Karlovské, jímž Pražský malíř Heintsch vtělení Páně znázornil, kterýžto způsob však byl příčinou sporu mezi arcibiskupem a opatem Karlovským, ježž teprva císař Josef I. urovnal, tak že obraz i nadále na Karlově zůstal. Po zrušení svém roku 1785 byl klášter Karlovský v městský chorobinec proměněn, v němž dosud místo své má. Rovněž došlo v době Leopoldově ke znovuzřízení zbořeného v časech husitských kláštera Servitského při pěkném gotickém kostele Zvěstování P. Marie na Slupi, ke kteréžto stavbě byl roku 1666 základ položen. Vedlejší kostel Matky Boží Bolestné s klášteřem Alžbětinek a s nemocnicí ženskou byl teprva po roce 1709 založen. Nedaleký Novoměstský chudobinec při kostelíku sv. Bartoloměje (vystaveném roku 1636) byl roku 1686 v té podobě znovu zbudován, jak jsme jej až do našich dob zřeli, jen že tu při rozšíření chudobince kostelík onen za své vzal.

byl do řádu jezuitského vstoupil. Již roku 1670 vyšla z Dědictví toho první kniha „Světlo katolického učení.“ Roku 1692 arcibiskup hrabě Waldstein závodů tomu dal nové zřízení a rozmnožil jeho jmění, aby mohl vydati tak zvanou „bibli Svatováclavskou.“ Od té doby vyšlo z Dědictví sv. Václava ještě mnoho knih náboženských a vzdělavacích, načež po zrušení řádu jezuitského odevzdána jistina 15.000 zl konsistoři arcibiskupské, která ale roku 1787 vydávání knih zastavila. Teprva roku 1859 bylo Dědictví sv. Václava zase původnímu účelu svému navráćeno.

Klášter Emauský, který se za doby Leopoldovy vždy více zveleboval, při čemž za opata Didaka také na opravu tamního kostela přes 18.000 zl. vydáno bylo, najal roku 1679 též arcibiskupskou knihtiskárnu a sice na dobu třiceti let, načež tatáž zase do Králova dvora ve Starém městě přenesena byla. Nalezala se v Emausích v rozsáhlé síni proti velkým schodům kláštera a vyšlo z ní vedle četných latinských a německých též několik českých knih náboženských. Nedaleko stojící kostelík ss. Kosmy a Damiana, o němž vypravovala legenda, že jej sv. Václav založil, byl jakožto majetek kláštera Emauského roku 1657 znova přestaven a po dvou letech na to od světícího biskupa Pražského Josefa Cortiho slavně vysvěcen. Na skalnatém vršku proti chrámu Emauskému postavil vrchní výběrčí daní Florian šl. Höger roku 1691 pěknou kapli ku cti blah. Jana z Pomuku, který již tehdaž v Čechách obecně jakožto světec a zemský patron ctěn byl, načež později na místě kaple vystaven byl kostel sv. Jana Nep. „na Skalce,“ jedna z nejzdobnějších kostelních staveb Jana Kiliana Dienzenhofera. Rovněž pěkná památka stavitelská téhož architekta jest kostel sv. Karla Bor., k němuž byl generální vikář Jan Ignác Dlouhoveský roku 1690 základ položil, načež po několika letech arcibiskup hrabě Jan Breuner při něm ústav pro vysloužilé a churavé kněze zřídil. Starobylý kostel sv. Petra a Pavla s proboštvím kanovníků sv. Augustina na Zderaze ležel od spousty husitské ještě v době Leopoldově ve zříceninách, leč roku 1699 odkázal Pražský měšťan Daniel Mazánek 10.000 zlatých na znovuzbudování kostela tohoto, který pak za Karla VI. i s proboštvím nově vystaven byl. Starobylý kostel sv. Vojtěcha v Jirchářích byl taktéž ke konci XVII. století v valné části obnoven a roku 1693 znovu vysvěcen; touže dobou vystavena při něm prosté stojící zvonice, na níž dřívější staré zvony zavěšeny byly. Zcela nový kostel nejsv. Trojice ve Spálené ulici povstal v době o něco pozdější, neboť řád trinitářův byl teprva v posledním roce panování Leopoldova do Prahy uveden; stavbu a výzdobu jeho řídili však veskrz umělci, době Leopoldově náležející.

V prostorné nové třídě, která na místě starých hradebních příkopů, mezi oběma městy se táhnoucích, povstala, vznikla při přetvořování Prahy za doby Leopoldovy celá řada kostelů, kaplí a jiných duchovenských ústavů, z nichž některé od toho času ovšem opět za své vzaly. Hned na břehu Vltavy, kde druhdy

pověstná Písaná lázeň stávala (kde nyní palác Lažanských stojí) zakoupil převor řádu Křižovníckého Jiří Ignác Pospíchal roku 1689 sešlou budovu lázenskou a vystavěl na místě jejím kapli sv. Anežky a při ní špitál pro chudé a nemocné, jenž se hojně podpoře lidumilů těšil. V kapli sv. Anežky, roku 1693 vysvěcené, byl pohřben zakladatel její, jenž jako velmistr řádu Křižovníckého roku 1699 zemřel. Nedaleko od tud na protější straně byl roku 1674 položen základ ke klášteru Voršilek a ke kostelu sv. Voršily, jenž se i s klášterem dodnes zachoval. Klášter byl vystaven v době dvou let, tak že jeptišky Voršílky mohly se v něm již roku 1676 usídliti, ale kostel byl teprva 1704 vysvěcen. Kolem kostela Matky Boží Sněžné, jenž tehdyž obklopen byl ještě zdí s krásným gotickým portálem (nyní u postranního vchodu umístěným), přijdeme na dnešní vlastní Příkopy, kde si v rohu do Panské ulice piaristé nejdříve kollej a pak kostel sv. Josefa Kal. zřídili. Dále za Příkopy v rohu do staré ulice Dlažební (nyní Hyberské) založili mnichové hybernští na místě spustlého kláštera františkánského rozsáhlý klášter nový a při něm kostel Početí P. Marie, jehož velkolepé průčelí dodnes při celnici se zachovalo. Ku stavbě obou budov položil císař Ferdinand III. roku 1652 osobně základ, ale stavba trvala po celou dobu Leopoldovu a byla teprv roku 1704 dokonána. Konečně byl v nedalekém sousedství na náměstí Josefském krátce před dobou Leopoldovou vystaven kostel sv. Josefa s klášterem kapucinským, kteréžto obě jednoduché budovy podnes stojí. Z kostelů v této části Nového města při požáru roku 1689 vyhořelých musily býti ze ssutin svých znova zbudovány kostel sv. Petra na Poříčí a kostel sv. Klementa na Tůních. Konečně byly při hlavním farním kostele sv. Jindřicha v letech 1672—1696 tři nové kaple vystaveny.

Z paláců a panských domů, které v době Leopoldově na Novém městě vystaveny byly, uvedeme palác hrabat Salmův v Široké ulici, hrabat Unwerthův na Židovské zahradě, hrabat Desfoursův a hrabat z Vrtby v nynější Ferdinandské třídě, šosovní domy baronův Enisův a Skronských ve Spálené ulici, palác baronův Malovcův v Nikolandské ulici, hrabat Klebelsberkův v Jirchářích, baronův Vunšvicův na Konském trhu, knížat Auerspergův na Široké ulici, baronův Mladotův na Dobytčím trhu, knížat Piccolominiův (nyní Nosticův palác) na Příkopech, hrabat Šporkův v Panské ulici, hrabat Věžníkův na Senovážném náměstí, hra-

bat Přichovských na Příkopech a mnoho jiných. Spomenouti musíme také kamenné sochy sv. Václava, která roku 1678 nákladem Novoměstského magistrátu uprostřed Konského trhu postavena byla a až do našich dob tam stála, načež ji na Vyšehrad před nový dům proboštský přenesli; bylo to ne právě mistrovské dílo sochaře Jana Jiřího Pendla, ale jakožto jediná veřejná socha z té doby (socha P. Marie na Staroměstském náměstí byla již od Ferdinanda III. zřízena) přece zmínky zasluhuje. Všecky ostatní sochy na náměstích Pražských pocházejí z doby pozdější, zejména po moru roku 1713 v Praze zuřivším.

Staroslavný Vyšehrad ležel v polovici XVII. století stále ještě v ssutinách, v něž byl za dob husitských obrácen, a dolejší jeho část čítala jen asi 60 domků, kdežto domky na vysočině Vyšehradské stojící byly již roku 1634 strženy, aby Vyšehrad ve skutečnou pevnost obrácen býti mohl. Objevilat se vojenská důležitost jeho roku 1648 při oblehání Prahy od Švédův a takž dal císař Ferdinand III. opravovati hradební zdi tamní, ale teprv Leopold I. za pobytu svého v Praze roku 1657 pojal plán, proměnití Vyšehrad v nedobytnou pevnost proti všem cizím i domácím nepřítelům. K rozkazu jeho vypracoval podplukovník v pěším pluku Contiho baron Josef Rovorat plány k opevnění Vyšehradu, které pak i tiskem vydány byly. Plných třicet let stavělo se o pevnostních hradbách Vyšehradských a zároveň o hradbách kolem všech měst Pražských, jimiž hlavní město české bylo ve skutečnou pevnost proměněno, jejíž nedobytnost se však ani roku 1741 při vpádu Bavorů a Francouzů, ani při vpádu Prusů roku 1744 neosvědčila, tak že miliony na toto opevňování Prahy věnované vzhledem k oběma oněm událostem přímo vyhozeny byly. Při zřizování hradeb Novoměstských byla brána, mezi Vyšehradem a fortanou u Konského trhu ležící a ode dávna Svinskou branou zvaná, uzavřena (pročež se od té doby Slepou branou nazývala) a za to vystavena na místě řečené fortany pevná brána Konská, která až do našich dob stála. Všecky tyto nové pevnostní hradby a brány Pražské, které se z doby Leopoldovy až na naše časy zachovaly a na Hradčanech a na Vyšehradě dosud v původní podobě své trvají, jsou na prospektu Alten-Allenovu přesně vyznačeny a zvláště Vyšehrad jeví se na něm jako pravá pevnost, dle všech pravidel soustavy Vaubanova založená. Na jižní straně Vyšehradu uvedena jest zřetelně vysoká brána, o níž se dosud

mylně za to mělo, že ji teprva Francouzové roku 1742 vystavěli (pročež se dodnes francouzskou zove), avšak prospekt Alten-Allenův jest neklamným svědectvím, že brána tato z doby Leopolda I. pochází.

Přehledneme-li v celkovém obrazu vše, co jsme tuto o staré Praze v druhé polovici XVII. století uvedli, dojdeme ku přesvědčení, že příjím „zlatého věku,“ které dosud bylo přikládáno přechválené době Rudolfově, náleží — aspoň co se výtvarných umění týče — vlastně době Leopoldově. Přes třicet chrámů a kaplí bylo v době této buď nově zbudováno buď znovu opraveno; přes padesát paláců a panských domů vzniklo v témže čase v městech Pražských, kdežto za věku Rudolfova ani desátá část podobných staveb v Praze provedena nebyla. Pouze doba Karlova překonává v ohledu tomto dobu Leopoldovu a hlavní ráz obou těchto, od sebe tak rozdílných věků dosud při každém kroku po Praze se zračí. Kritická doba naše setřela již dávno alchymistické pozlátko se „zlatého věku“ doby Rudolfovy a učiní nyní zadost době Leopoldově, která u nás dodnes v každém oboru takřka úplna neznáma zůstávala. Co za doby Rudolfovy pro umění v Praze vykonáno bylo, vycházelo výhradně z popudu císařského mecenáše samého; zhýralá a rozmařilá šlechta tehdejší nečinila pro zájmy umění takřka pranic, nanejvýše na klamnou vědu alchymistickou statisíce vyhazujíc; v době Leopoldově zříme však šlechtu zavoditi ve zřizování stavitelských památek a v uměleckém jich vyzdobování, jak o tom již pouhý výčet těchže výmluvného svědectví podává. Teprv od té doby má Praha světovou svou pověst jako „město stověžaté,“ nikdy nehostila Praha tolik umělcův ze všech oborův umění výtvarného a hudebního jako ke konci XVII. a na začátku XVIII. století, tak že se jí ani doba Rudolfova v tom ohledu vyrovnati nemůže. To také jest důvod, proč jsme Praze za doby Leopoldovy zvláštní stať ve vypravování svém věnovali, neboť až dosud byly namnoze mylné náhledy o tehdejší jejím rozvoji a zevnějšku chovány.

Bouře studentské v Praze.

I když vysoké učení Karlo-Ferdinandské v jedno sloučeno bylo, nepanovaly na něm poměry zevní i vnitřní příliš utěšené. Jesuité, kteří v Klementinum měli ve své správě fakulty bohosloveckou a filosofickou, počínali si stále

ještě jaksi samostatně proti ostatním dvěma fakultám, právnické a lékařské které v Karolinum své sídlo měly. Vědomí této samostatnosti zakládalo se jednak na tom, že jesuité v Klementinum měli veliké jmění, které si neodvisle od důchodův a majetku universitního spravovali, jednak v té okolnosti, že obě jejich fakulty měly nerovně větší počet posluchačů, než fakulty Karolinské. Z toho povstávaly časté řevnivosti a spory mezi oběma stranami, které ovšem nepřispívaly k udržování dobrého řádu a přísné kázně na universitě. Mimo to byl akademický senát v neustálých sporech s úřady světskými, snaže se právomocnost svoji všelijak rozšířiti a zejména od magistrátův Pražských ve všem neodvislým se státi. Snahy tyto, které i proti appellačnímu soudu čelily, byly akademickému senátu již roku 1656 přísně vytknuty a jeden stížný jeho spis, opatřený podpisy skoro všech akademiků, byl od král. místodržících senátu vrácen s poukázáním na zřízení zemské, které všechny podobné „schůzky a konventikle“ pod těžkými tresty zapovídá. Konečně nebylo na universitě ani vlastního statutu, kterým by se vnitřní poměry fakult a zejména řád a kázeň mezi studenty trvale upravily, neboť komise roku 1657 zřízená, aby s akademickým senátem statut takový vypracovala, rozešla se bez výsledku.

Za takovýchto neurovnaných poměrů není divu, že též kázeň ve studentstvu nebyla valná a že se totéž mnohých výstředností v občanském životě svém dopouštělo. Požívajíc dávné výsady, že podlehalo pouze právomocnosti senátu akademického, nepotřebovalo se tudíž na úřady světské ohlížeti a zejména zřízcův magistrátních dbáti. To vedlo arcí k častým výbuchům spurnosti mladické a zvláště po roce 1648, kdy se byli studenti při obhajování Prahy proti Švédům tak statečně vyznamenali, že jim císař Ferdinand III. několik lichotivých děkovacích listů zaslal a jinaká vyznamenání jim udělil, zpychli Pražští studenti velice a počínali si čím dále tím vyzývavěji, že to i k veřejným výtržnostem vedlo. Majíce právo nositi poboční zbraň, tasili tutéž při každé vhodné příležitosti proti městským žoldnérům a proti vojákům neb důstojníkům obsádky Pražské, s kterýmižto posledními studenti časté souboje sváděli. Spory mezi oběma universitami, než ke sloučení těchže došlo, zavdávaly horkokrevným synům Uměn taktéž mnohou příležitost k bouřlivým projevům veřejným, což se opakovalo zvláště po čas několikaletého vyjednávání o sloučení obou universit. Jednání toto netěšilo se v koleji Klementinské velké

přízni a studenti vědouce, že na pátých opor naleznu, způsobili v těch letech několikero hlučných výtržností v Praze. Poněvadž pak se akademický senát, při němž byl pro souzení a trestání takovýchto scestností studentů zvláštní „akademický magistrát“ zřízen, neukázal dosti rázným, bylo již roku 1655 od světských úřadů Pražských na to naleháno, aby studenti neměli ve věcech trestních vymíněný soud akademický, nýbrž aby podržení byli soudu obyčejnému.

K ostrému takovému kroku proti akademikům tehdy sice nedošlo, poněvadž studenti Pražští měli u císařského dvora v jesuitech horlivé přímluvčí, ale výstrahu si z toho studenti taktéž nebrali, nýbrž provozovali svou spupnou svévoli dále. Ba za panování Leopolda došlo v Praze ku dvěma velkým bouřím studentským, při nichž krev tekla a které nejen v Čechách, ale i za hranicemi veliký povyk způsobily. Jedna sběhla se v druhé polovici května roku 1683, tedy v době, kdy císař Leopold byl již velkou válkou s nepřitelem křesťanstva zaměstnán a kdy se velvélzír Kara Mustafa již chystal k pochodu na Vídeň. Z neznámé příčiny utkali se tehdy studenti jako již tak často s Pražskými židy a svedli s nimi krvavou šarvátku, dopustivše se při tom i jiných scestností, jak to seznáváme ze stručného zápisu v Deníku zmíněného již německého diplomata Passera, který toho času ve Vídni meškal. Zápis ten zní takto: „Z Prahy se mi z jistého pramene píše, že v řečeném král. hlavním městě studenti, vojáci a židé tak tuhou srážku měli, že jeden žid byl zabit a deset jiných raněno, také že se následujícího dne, 26. května, mnoho tisíc studentů opět shluklo, židům mnoho domů vyloupilo, na tandlermark útokem hnalo, jednoho rabína, jenž nad hrobem pomník za 900 zlatých měl, vykopali, v synagoze mnoho židovských knih roztrhali, okna vytloukli, asi dvacet koní odvedli atd., kteroužto bouří měšťané a vojsko, do zbraně povolání, utišiti musili.“

Nemáme podrobnějších zpráv o této bouři studentské a nevíme tudíž, jak pých zbujných mladíků ztrestán byl, ale můžeme se toho domysleti, že proti všem vinníkům přísně bylo zakročeno, již z té okolnosti, že císař Leopold následkem této bouře vydal dne 9. února 1686 nařízení, dle kterého byly podrobně vypočteny osoby, které právomocnosti senátu akademického podlehati mají, a v seznamu tomto nenalezali se více studenti, tak že od té doby starobylé výsady své pozbyli. Zvláštní mimořádný soud (judicium delegatum) měl příště vyšetřovati,

souditi a trestati všechny přestupky studentů a ač senát akademický důrazně se tomuto ztenčení svobody akademické vzpíral, nedocílil tím za Leopolda žádného úspěchu a teprva za císaře Josefa I. vymohl si (dne 5. listopadu 1708) aspoň tolik, že též seniorové právnické a lékařské fakulty mohli v mimořádném soudu tomto zasediti a hlasovati.

Snadno lze pochopiti, že od této doby, kdy studentstvo Pražské přišlo o starodávnou privilej svou, podlehati pouze právomocnosti senátu akademického, panovala v témže kyselost proti všem úřadům občanským i vojenským, které je zejména pro časté jich souboje s důstojníky stíhaly a dle práv městských je za to trestaly. Osvědčilo se to v červenci roku 1697, kdy došlo ke druhé veliké bouři studentské v Praze, o níž máme zprávy podrobnější, jež smýšlení tehdejších studentů Pražských v tom směru ostře charakterisují. V jakési hospodě na Konském trhu strhla se tehdy krvavá hádka mezi chasníky řemeslnickými a vojáky, v níž tovaryši byli z šenkovny vypuzeni a od spitých vojáků dále napadáni. Náhodou šel kolem student právník, jenž tase kord přiskočil řemeslníkům ku pomoci. Tu však přikvapila z vojenské strážnice, uprostřed Konského trhu stojící, hlídka šesti mužů s desátníkem, která chtěla právníka zatknouti. Ten však uskočil do kláštera františkánů u Matky Boží Sněžné a když i tam jej hlídka pronásledovala, proběhl klášterem do Široké ulice, kde se s několika studenty setkal a jim srážku svou s vojáky vypravoval. Studenti vrhli se ihned s kordy na hlídku a zahnali ji na Konský trh, kam k podpoře její jiných dvacet vojáků se setníkem Kirnbergem přikvapilo. Ale již se také sbíhali se všech stran jiní studenti, proti vojákům ode dávna rozhořčení, a k nim přidala se chasa řemeslnická, všelijak ozbrojená, a takž byli vojáci buď odzbrojeni, buď na strážnici zahnutí. Když pak vzbouřenci chtěli na strážnici útokem hnáti, kázal Kirnberg vojákům do davu vypáliti, při čemž byl jakýsi krejčovský učeň těžce zraněn. To rozlítlo lid tím více i vrhl se znovu na strážnici, která by byla dobyta bývala, kdyby jí četa sto vojáků z blízkých kasáren nebyla ku pomoci přispěla. Studenti nezalekše se ani této síly vojenské hnali se dále na strážnici, z níž bylo několik ran na slepo vypáleno. Noc však učinila konec dalším výstupům, ale nikdo netušil, že se druhého dne obnoví bouře v rozměru ještě větším.

Rozneslať se totiž z rána po městě zpráva, že postřelený učeň během noci na poranění své

zemřel, následkem čehož se rozlícený lid v ulicích sbíhal a na potkání na každého vojáka se vrhal, při čemž mnoho vojáků ztýráno bylo. Poněvadž pak několik studentů bylo od vojenské stráže uraženo, spěchali titíž do kolleje Karolinské, kde již na sta studentů shromážděno bylo, radících se, co teď ve věci této počítí. I usneseno se, že se studentům musí dostati zadostučinění a to ještě téhož dne. Hned na to vyvěseno na černém prkně vyzvání k studentům, aby se každý k této „akci“ se zbraní dostavil. Ze zbrojnice, která se od roku 1648 v Karolině nalezala, vzaty pušky a bambitky a takto ozbrojené studentstvo vytrhlo v jednotlivých sborech proti vojenským strážnicím ve městech Pražských, aby na vojácích odvetu vzalo. Vojsko, vědouce o tomto bojovném huutí ve studentstvu, bylo však na každé strážnici o 150 mužů rozmnoženo, a takž došlo na několika místech ke krvavým srážkám, když studenti útokem na strážnice hnali. Na hlavní strážnici na Kanském trhu bylo zraněno 15 vojáků a 3 studenti, neboť vojáci byli veskrz nováčkové, kteří ještě ani střeliti neuměli. Také pedel fakulty právnické byl při tom náhodou zraněn, ač se v boji nesúčastnil, anť byl jen od akademického senátu na bojiště na výzvědy poslán.

Studenti byli na všech stranách, kde se boj vedl, ve výhodě, neboť bylo jich do tří tisíc a mimo to rozmnožoval řady jejich lid Pražský, kdežto vojenská obsádka tehdejší čítala pouze 1200 mužů, z nichž část ještě vojenská skladiště a kasematy střežila. Když setník šl. Pellet na Karlov jel, aby něco vojska z kasemat přivedl, byl od ozbrojených studentů přepaden a po krátkém odporu s koně stržen a zajat. Vojáci na strážnicích byli hladem zemřeli, poněvadž jim shluklý lid potravu dodávati zabráňoval. Poslali o pomoc do kolleje jesuitů, ale nadarmo, povstání se šířilo, studenti táhli s pomocníky svými od jedné dobyté strážnice ke druhé, od náshejce odtamtud ukořistěnou zbraň do kláštera u Matky Boží Sněžné, který jim za hlavní stan sloužil. Chasa řemeslnická vrhla se dle obvyklého obyčeje na Židovské město, kde domy loupiti počala, v čemž jim studenti jen stěží překazili. Jsouce takto pány na Novém i na Starém městě, usjednotili se studenti ve válečné poradě na Kanském trhu, že celým davem potáhnou na Malou stranu k generálovi Daunovi, velitelovi vojenské obsádky Pražské, aby mu výminky své diktovali. V čele ozbrojeného průvodu studentského jel na koni jistý právník, který byl před tím jakožto praporečník ve vojstě sloužil.

Výminky studentů byly dosti smělé, neboť mimo úplnou amnestii žádali ještě značnou odměnu peněžitou pro všechny raněné. Mohli tak snadno učiniti, neboť generál Daun byl bez vojska a byl by se tudíž v zajetí studentů ocítil. S požadavky těmi byla k generálovi vyslána deputace, již bylo uloženo, svolí-li generál, aby se jeden člen její v okně paláce jeho objevil s nepokrytou hlavou, kdyby však deputaci nevyhověl, aby se vyslanec objevil v okně s kloboukem na hlavě, načež měl ihned útok na palác generálův počítí. K tomu však nedošlo, neboť generál jsa bez obrany, svolil ke všem požadavkům studentů, aby sám v zajetí jejich neupadl. Hluboké panovalo ticho na náměstí Vlaském, když se vrata paláce za studentskou deputací zavřely. Jednání trvalo ozbrojeným davům asi dlouho a již se chtěly zbrojně na palác vrhnouti, když se v tom jedno z oken paláce otevřelo a jeden z členův deputace objevil se v něm — bez klobouku. Nastal jásot po celém náměstí, neboť studenti měli vyhráno! A tu za studentem vstoupil k oknu sám generál Daun a vlaje bílým šátkem zvolal vysokým hlasem: „Vivant generosi domini studiosi!“ („Ať žijí šlechtetní páni studenti!“) Všeobecný jásot povstal po slovech těchto a studenti vrátili se do kolleje Karolinské, kde se klidně rozešli. Generál Daun dostal slovu svému, neboť vymohl studentům úplnou amnestii a suma, kterou ranění obdrželi, byla dosti značná. Od té doby však byla vojenská obsádka Pražská značně rozmnožena a především hledělo se na dokonání bašt Vyšehradských, aby se vyplnilo ustanovení císaře Leopolda z roku 1658, že má pevnost tato sloužiti nejen proti nepřátelům cizím, nébřž také proti „domácím.“

Přes to však neutuchly v dalších letech výtržnosti studentské a ač občané akademičtí již podlehali soudní moci magistrátův Pražských, přece nedali si ujíti žádné příležitosti, kdy mohli zvláště na vojsku choutky své schladiti. Stalo se tak opět v dubnu roku 1698, kdy student Martin Vietzer, syn hejtmána Rokycanského, z nepatrné příčiny pohádal se na Josefském náměstí se dvěma vojáky pěšího pluku Daunova a tasiv na ně kord byl od nich u dveří kláštera kapucínského zastřelen. Následkem toho shluklo se veškeré studentstvo Pražské, dělajíc veliký povyk proti vojákům, z nichž nesměl se žádný v ulicích ukázati, nechtěl-li citelně ztýrán býti. V rozčilení svém chtěli se studenti zase na vojenské strážnice vrhnouti a bylo by opět ke krveprolití došlo, kdyby nebyl velcí generál Daun v čas studenty ujistil, že se jim plného

zadostučinění dostane a oba vinníci vojenští že přísně potrestáni budou. Když tak se stalo, utišila se bouře mezi studenty, ale nebyla nikterak poslední, neboť studenti dovedli hned tasiti kord proti každému, kdokoli se jen dost málo cti jejich dotekl, nebo ve veselých jejich kouscích jim překážel. Někdy byly kousky tyto ovšem příliš hrubého zrna, jak vysvitá ze zápisu pozdějšího Planského kronikáře Václava Ondřeje Schmidta, jenž jako student logiky při roku 1698 v Pamětech svých také poznamenal: „Professorem našim byl P. Karel Siebert ze Slezska; spolužáků jsem měl 700. V první lavici po pravici professorové seděli hrabata, baroni a rytíři, po levici ve dvou prvních škamkách jesuité. Spolužáci tropili mnoho nepřístojností; jistý hrabě Stubeck spiknul se ještě s padesáti jinými spolužáky, že professora střelným prachem do povětří vyhodí. Vše bylo již připraveno a pod katedru valná část prachu tajně složena, když chystaný útok ještě v čas byl vyzrazen a hrabě Stubeck se svým pážetem Antonínem Schmidtem z vysokých škol vyloučen, kdežto ostatní přísné pokárání obdrželi.“

Také souboje studentů jak mezi sebou tak s důstojníky vojenskými sváděné byly přísně trestány, tak že roku 1700 dva studenti vysokých škol Pražských, bojíce se trestu takového, uprchli z Prahy do Krkonoš, kde se v dědině Krumhůblu na slezské straně Sněžky usadili a dobrodinci tamního obyvatelstva se stali. Byli totiž studenty lékařství a proto uměli dobře zacházeti s bylinami léčivými, jichž se na Sněžce a na ostatních vrchách Krkonošských tak mnoho nalezá. Sbírali je tedy a připravovali z nich léky a nápoje, čemuž pak vyučili též mnohé občany Krumhůbelské, založivše tu cech tak zvaných „laborantů“, tak že dědina ona jest podnes hlavním sídlem kořinkářů a bylinářů, již dosud vypravují o těch dvou Pražských studentech, které považují za zakladatele výnosné živnosti své.

Daly by se ještě jiné příklady nevázaného života studentů vysokých škol Pražských za tehdejší doby uvesti, ale již z dokladů těchto jde na jevo, kterak porušena byla tehdejší kázeň mezi akademickou mládeží, jež svobody své zneužívajíc, k neslýchaným dosud výtržnostem se odvažovala, tak že výjevy tyto i mimo Čechy velký povyk způsobovaly.

Zavraždění židovského hochy Šimona Abelesa v Praze.

Avšak byla Praha tehdež jevištěm i jinakých vzrušujících událostí, z nichž zejména jedna pozornost polovice Evropy vzbudila a o níž v Praze i v cizině řada spisův vydána byla, jakoby se bylo o nejdůležitější státní neb národní záležitost jednalo. Zatím spočíval význam její jen v náboženských názorech tehdejšího věku, neboť v jiných dobách by celá událost byla zůstala obyčejným hrdelním případem, kdežto ke konci XVII. století byla vyšroubována na náboženský příběh prvního řádu, tak že též my se o něm zde šíře zmíniti musíme. Týká se to židovského hochy Šimona Abelesa, jenž pro přestoupení k víře katolické od vlastního otce byl zavražděn. Událost, která nepostrádá zajímavých episod, sběhla se takto.

Hned jakmile veliký mor roku 1680 v Praze zuřiti přestal, otevřel v jednom z vymřelých domů v Židovském městě dvacíletý židovský obchodník Lazar Abeles krámec s tak zvaným krátkým zbožím, jež od počátku dobře na odbytu šlo. Mladý obchodník těšil se u souvěrců svých dobré pověsti, neboť byl nejstarším synem tehdejšího primátora v Židovském městě Mojžíše Abelesa, jehož rodina ku přednějším v tomto městě náležela. Na podzim roku 1680 oženil se Lazar Abeles s dcerou israelity z Polné, která mu několik set kop míš. grošů věnem přinesla. Tím mohl Abeles obchod svůj rozšířiti a zejména měl velkou zásobu rukaviček, které z Tyrolska objednával; zvláště pro tyto rukavičky docházeli do krámu jeho též křesťané, ba i mladí kavalerií, neboť zboží Abelesovo bylo výtečné. Dne 6. srpna 1682 povila žena Abelesova choti svému hošíka, jemuž bylo při obřízce jmeno Šimon dáno. Hošíka tohoto snášela si mladá matka Eva, když byl muž její na cestách za obchodem, v kolébce do krámu, kdež zákazníkům posluhovala. Jednoho dne v říjnu 1682 vstoupili dva chovanci jesuitské kolleje v Klementinum do krámu Abelesova, aby si tyrolské rukavičky koupili. V krámě byla mladá židovka se svým „Simrlem“, jak Šimona nazývala, ale když se mladým pánům žádné z předložených rukaviček nelíbily, odběhla do skladiště ve dvoře, aby nové druhy přinesla. Mladíci tudíž zůstali v krámě sami s dítětem v kolébce ležícím.

Starší z nich, který byl k tomu ustanoven, aby po skončených studiích do řádu jesuitského vstoupil, spatřil dítko v kolébce a okamžitě šlehla mozkem jeho myšlenka, kterou také hned skutkem učinil. „Vykonám záslužný skutek,

milý bratře v Kristu“, pravil k soudruhovi svému, „za nějž nám professor P. Eder absoluci udělí, že u žida rukavičky kupujeme.“ — „Co hodláš učiniti?“ tázal se druhý udiven. — „Židovské dítě toto“, odvětil první, „získám církvi samospasitelné a duši jeho nebi; zde stojí sklenice vody, pokřtím tudíž dítě toto a učiním je svatým křtem křesťanem!“ To pravě, vzal sklenici s vodou a pokropiv touže hlavičku spícího dítěte, pronesl formuli při křtu obvyklou: „Křtím tě ve jméno Boha Otce, Boha Syna a Ducha svatého, Amen!“ Mladý židáček byl od té chvíle katolickým křesťanem, aniž by rodiče jeho byli o tom tušení měli. Mladý vychovanec jesuitů sdělil skutek svůj P. Janu Ederovi, který si velice na tom zakládal, že již mnoho židů katolické víře získal. Proto schválil i čin mladého chovance svého a ustanovil se na tom, že pokřtěné židovské dítě svého času pro víru katolickou požadovati bude. Deset let uplynulo od té doby a malý „Simrle“ vyrostl na statného hochu, aniž by se byl ale péči matky své těšil. Lazar Abeles byl se dal totiž po tříletém manželství s ženou svou rozvesti, poněvadž se s ní, jak se v úředních aktech o té věci dí, „snášeti nemohl“, a poslal ji rodičům jejím do Polné zpět. Za krátko oženil se po druhé a když mu druhá žena brzo zemřela, oženil se s třetí, s níž se však již po několika měsících zase rozvesti dal. Vzal si pak čtvrtou ženu, jmenem Leu, která v hrdelním procesu muže svého taktéž úlohu hrála. Za takových okolností snadno lze pochopiti, že mladý Šimůnek ku svým macechám valné náklonnosti necítil a při časté nepřítomnosti otce svého mnoho mimo dům meškal a cizí děti vyhledával, mezi nimi i křesťanské, které jej často do katolických kostelů s sebou braly. Tím se stalo, že malý Šimon, na jehož mysl skvělé obřady katolické víry mocně působily, pojal úmysl křesťanem se státi. Poněvadž professor P. Eder nebyl jej nikdy s očí pustil, ustanovil dva pokřtěné židy, jmenem Fantu a Kavku, k tomu, aby potají činili přípravy, by malý Šimon Abeles mohl veřejně za křesťana přijat býti.

Tak se stalo, že Šimon, když dvanáct let věku čítal, často docházel do kolleje Klementinské, kde jej professor P. Jan Eder a rektor P. Ondřej Müntzer ve víře katolické vyučovali. Když byl takto pro křesťanství dostatečně připraven, usneseno se v kolleji jesuitské na tom, aby Šimon byl odevzdán pokřtěnému Kavkovi, jenž bydlil v Dušní ulici na Starém městě v domě zedníka Daniela Benekampa, ale aby pobyt jeho tamže v tajnosti držen byl, poněvadž si hoch

na to stěžoval, že pro své návštěvy v kolleji Klementinské od otce i macechy velká příkoří snášeti musí. V září roku 1693 prchl tudíž malý Šimon, jemuž byli v kolleji za tím účelem křesťanský oblek dali, z domu otcovského ke Kavkovi, kde po tři dni se skrýval. Na tajné sdělení křtěného žida Fanty dověděl se však Abeles o úkrytu syna svého a poštván jsa od veškerého příbuzenstva, které s hrůzou o tom zvědělo, že malý Šimon dochází do kolleje Klementinské a do kostelů katolických i chce se křesťanem státi, spěchal do příbytku Kavkova, kde podplativ služku, zmocnil se synka a odvěkl jej do příbytku svého, kde jej až do krve strýžnil a do komory o chlebě a o vodě uzavřel. Zde byl ubohý hoch po několik neděl držen a každodenně mrskán, poněvadž nechtěl prohlásiti, že nechce křesťanem býti. Za tu dobu stal se pravou kostrou a z pozdějšího výsledku svědkův vyšlo na jevo, že již tehdaž Lazar Abeles opětovně se vyjádřil, aby „kluk raději scepeněl“, než křesťanem se stal.

Když pak po Novém roce 1694 zavítal do domu Abelesova příbuzný žid Ljbl Kurzhandl, který byl z Manětína do Prahy přijel, aby zde přípravy ku svému brzkému snatku činil, a od Abelesa o úmyslu chlapcovu zvěděl, navrhl ihned Abelesovi, aby synka svého raději otrávil, než aby takovou hanbu na židovstvo uvalil. Návodu fanatika tohoto se podařilo, že otec k zavraždění synka svého svolil. Kurzhandl hleděl nejdříve přemlouváním a pak násilím hochu přiměti, aby od svého záměru, křesťanem se státi, upustil, ale vše bylo marné, ba malý Šimon v rozčilení svém zvolal, že raději chce umříti, než déle židem zůstat. „Pak zhyneš jako prašivá ovce, neboť z rodiny naší ještě žádný člen víry otcův svých se neodřekl!“ vzkřikl fanatický žid a od té chvíle byla záhuba nešťastného hochu ujednána. Večer v masopustní neděli dne 21. února byl Šimon přivlečen do komory za obytným pokojem Abelesovým a zde otec i Kurzhandl zlobně naň nalehali, aby slíbil, že chce židem zůstat. Hoch to opět odmítl a tu ve vzteku svým udeřil jej otec polenem do hlavy, že mu lebku roztříštil a nos rozbil. Nebohý hoch zvolal: „Můj Kriste Ježíši!“ a klesl bez vědomí na kufr poblíž stojící. Ze zvolání jeho viděli oba židé, že Šimon pokládá se již za křesťana, a tu přiskočil Kurzhandl a kleknuv hochovi na prsa i prsty levice do úst mu vstrčiv, srazil mu pravici hlavu přes zadní hranu kufru tak divoce zpět, že mu vaz zlomil a tím okamžitá smrt malého mučenníka následovala.

Děsný čin byl vykonán, Šimon Abeles za-

platil náklonnost ku křesťanství životem svým. Vrahové, kteří se byli již dříve vínem ke zločinu svému rozštíhli, řekli ostatním domácím, že Šimon právě psotníkem zemřel, a radili se při víně dále, jak mrtvolu z domu odstraniti. Ustanovili se na tom, že hrobníkům na starém hřbitově židovském Jeruchu Korandovi a Herschlu Kesselesovi dobře zaplatí, aby mrtvolu tajně pochovali, což se také příštího jitra stalo. Ale hned v prvních hodinách téhož dne roznášela se po okolí pověst, že Šimon Abeles nezemřel smrtí přirozenou, nýbrž že byl od vlastního otce zavražděn. Jeden ze sousedů, jmenem Joel Pass, spěchal ihned ke koncipistovi král. místodržících Konstantinu Frenkingovi z Hosenbergu, aby mu sdělil, že Lazar Abeles syna svého zavraždil, poněvadž chtěl ku křesťanské víře přestoupiti. Úředník to oznámil nepodepsaným listem král. místodržícím a ti nařídili dne 25. února, aby Lazar Abeles a oba hrobníci i jejich pomocník Wolf Schmeiles byli zatčeni, což Staroměstský hejtman hrabě Guttenstein hned v následující noci vykonati dal. Dne 27. února byla mrtvola Šimona Abelesa vykopána a na Staroměstskou radnici přenesena, kde lékaři seznali, že hoch nezemřel psotníkem, nýbrž násilnou smrtí zlomením vazů. Jelikož i lékařská fakulta Pražská podala dobré zdání své v témže smyslu, zaveden byl hrdelní proces proti všem zatčeným i proti všem lidem v domě Abelesově, kteří taktéž ve vazbu vzati byli. Událost tak neobyčejná způsobila v Praze veliké rozčilení proti židům, tak že se nikdo z nich v ulicích města objeviti nesměl.

Vyšetřující soudce měl obtížnou úlohu, neboť všickni zatčení tvrdošíjně zapírali, že by se byla vražda stala, a hlavní obžalovaný Lazar Abeles opakoval stále: „Dábel ať mne v povětrí roztrhá, udeřil-li jsem kdy hoch!“ Rovněž popíral, že by byl kdy věděl o úmyslu Šimonovu, křesťanem se státi; drze obviňoval všechny svědky ze lži a počínal si vůbec tak spupně, že mu několikrát trestem pohroženo býti musilo. Poněvadž nebylo žádných přímých svědků vraždy, měl soudce tím těžší postavení, jelikož neměl dosud ani tušení o tom, že vraždu nespáchal Lazar Abeles, nýbrž Löbl Kurzhandl, neboť vlastní vrah tento byl se hned po vraždě z Prahy do Manětína uchýlil a jméno jeho nebylo v procesu ještě ani zmíněno, poněvadž nikdo ze zatčených neprozradil, že byl mladý žid tento v domě Abelesově meškal. Tu však dostavilo se po několika dnech k soudu židovské děvče, které u vinárníka Davida Sturmesa v domě Abelesově sloužilo, a výpovědmi dívky

této, jmenem Sáry Vressové, přišlo vyšetřování v rychlejší proud. Sdělila, že hoch Šimon měl náklonnost ku křesťanství, že byl za to od otce nelidsky trýzněn, a opakovala totéž Lazaru Abelesovi do očí, jenž sice, spatřiv ji, na okamžik zbledl, ale hned pak všechny výpovědi její za lež prohlašoval, tvrdě, že prý ji jakživ neviděl. Soudce mu na to prohlásil, že bude příštího dne na skřípec položen, a dal jej pak na pravé ruce i na nohou železy spoutaného do žaláře odvesti. Strach před trapnou otázkou a nepochybně i výčitky svědomí přiměly ničemného otce, že se v noci na 15. března na okně žaláře svého oběsil. Levou volnou rukou otočil si řemínky svého taščin, kterého židé při modlitbě užívají, kolem krku a takž se na mříži okna, na Staroměstské náměstí vedoucího, oběsil čili spíše zardousil. Sebevražda jeho byla zpočátku tajena, aby to nemělo vliv na výpovědi ostatních obžalovaných, a opatrnost tato se skutečně osvědčila.

Když totiž žena Abelesova Lea a služka její Hennela byly Sáre Vressové vstříc postaveny, ulekly se této svědkyně tak velice, že učinily některá vyznání, z nichž se na úkladnou vraždu souditi dalo. Tím vyšla i spoluvina Löbla Kurzhandla na jevo, neboť Lea Abelesová chtěla s manžela svého všechnu vinu sníti a na Kurzhandla ji uvaliti. A když konečně Lea se přiznala, že „proto kluka zabili, poněvadž se chtěl státi křesťanem,“ vyšla tím i příčina vraždy na světlo. Nenávisť proti křesťanům učinila otce vrahem synovým a tím nabyl proces pojednou neobyčejného významu a veškerá Praha o něm hovořila. Jelikož tím byla vina Lazara Abelesa zjištěna, vynesl appellační soud dne 16. března rozsudek, aby „mrtvé tělo Lazara Abelesa, jenž se sám oběsil, všem k opovržení bylo s místa svého uškrcení od kata svrženo, městem na popraviště vlečeno, tam otevřeno a srdce z něho vytrženo, jím mu o hubu tlučeno, pak tělo na čtyry kusy rozpoltněno a pak na hranici vrženo a veřejně spáleno.“ Rozsudek tento byl také bez prodlení a u přítomnosti nespočetných tisícův obyvatelstva Pražského vykonán. Dva holomci katovi vyhodili mrtvolu oběšencovu z okna kobky žalářní v radnici na náměstí, vstřčili pak hlavu téže do pytle a za nohy ji přivázali k ocasu koně, načež ji po ulicích vlekli na popraviště před Horskou branou, kde kat rozsudek vykonal a konečně popel ze sezženého těla na všechny strany rozmetal.

Tím byla násilná smrt hochy židovského pomstěna, ale vlastní pachatel vraždy nalezal

se dosud na svobodě. Ale i jemu byla Nemesis v patách a již dne 22. března byl Löbl Kurzhandl v Manětíně dopaden a v železech do Prahy dopraven, kde s ním ihned přísný výslech zavedli. Ale jako dříve Lazar Abeles popíral nyní též Löbl Kurzhandl všelikou vinu ve vraždě, prohlašoval udaje všech ostatních obviněných i všech svědků za pouhé lži a tvrdil, že v masopustní neděli ani za dne ani v noci do domu Abelesova nevskočil. I když mu skřipcem pohrozili, i když jej přivedli k mrtvole zavražděného hochy, která dosud ve sklepě na radnici ležela, nepřiznal se k ničemu, ba drze stěžoval si, že byl proti právu zatčen. Byl na to odveden do žaláře, kde byl dnem nocí střelen, aby snad též on pokus vraždy nepodnikl. Také při každém dalším výsledku setrval při svém lhaní, leč výpovědi ostatních tří obviněných zjistily vinu jeho nade všecku pochybnost a takž mohly soudní spisy býti odevzdány soudu appellačnímu, aby rozsudek pronesl. Stalo se tak ke konci března, kdy v Praze byly konány velkolepé přípravy ku slavnému pohřbu zavražděného hochy.

Jesuité z Klementinum, kteří si za velkou zásluhu přičítali, že Šimon Abeles byl pro církev katolickou získán, vymohli si u arcibiskupa hraběte Waldsteina povolení, aby zavražděnému hochovi, který svým křtem v kolébce stal se křesťanem a krvavým svým křtem mučenníkem pro víru křesťanskou, byl v kostele Týnském slavný pohřeb uspořádán. Horlivý P. Eder, který byl Šimona ve víře katolické cvičil, pečoval o to, aby se pohřeb žáka jeho stal divadlem co nejokázalejším a dovedl pro myšlenku svou získati též vysoké kruhy Pražské, tak že se úmysl jeho způsobem velikolepým vydařil. Dne 30. března přenesl P. Eder se dvěma jinými členy Tovaryšstva Ježíšova mrtvé tělo, které bylo po pět neděl ve vlhkém sklepě v radnici leželo a proto neobyčejně čerstvé se zachovalo, do kaple sv. Vavřince na radnici, kde v rakvi, červeným aksamitem vystlané, veřejně vystaveno bylo. Tisíce lidí, mezi nimi mnoho osob šlechtických, přicházelo po celý den do kaple a ozdobili rakev četnými věnci, ba i zlatými prsteny, a hraběnka Sylvia Šliková přinesla dva drahocenné rubáše, jeden bílý a druhý červený, dále punčochy a střevíce, taktéž červené barvy, do nichž mrtvé tělo oblečeno bylo.

Příštího dne 31. března, jenž byl ku slavnému pohřbu ustanoven, bylo Staroměstské náměstí již od časného jitra lidem přeplněno, v kapli pak se shromáždili veškerí členové kapitoly Svatovítské se světícím biskupem v čele

(arcibiskup hrabě Waldstein ležel tehdež těžce nemocen a zemřel také za krátko na zámku Duchcovském), dále četní jiní hodnostové duchovenští a veškerí faráři Pražští, král. místodržící, primátoři a konšelé všech tří měst Pražských, četní šlechticové a jiní hodnostové. Po skončeném církevním obřadu uzavřena rakev třemi klíči, z nichž jeden měl u sebe přistě chovati arcibiskup, druhý president nad appellacími a třetí přednosta magistrátu Staroměstského. Pak byla rakev od kněží snesena ke hlavním vratům radnice, kde ji příkrovem z červeného aksamitu postřeli; pak zdvihlo máry šestnáct hošíků z předních patricijských rodin Pražských, oděných v červené pláštěky a s bílými věnci na hlavách, načež se průvod za zpěvu a hlaholu trub počal z radnice ku chrámu Týnskému pohybovati. Zpředu kráčeli úředníci magistrátní a soudní, pak dívky ze všech škol Pražských, veskrz červené korouhvičky v ruce nesoucí, za nimi chovanci všech tří kolejí jezuitských v Praze s hořícími svícemi, šestnáct párů kleriků, pak faráři a kanovníci, za těmi pak nesli rakev, již obklopovalo dvanáct mladenců v červeném rouchu, kteří hořící červené pochodně nesli. Za rakvi brali se nejvyšší úředníci zemští a měst Pražských, veškerí v Praze přítomní kavalíři, mnoho šlechticů a za těmi nekonečná řada lidí všech tříd Pražského obyvatelstva. Židé nesměli dle úředního nařízení toho dne město své opustiti, aby se možné výtržnosti předešly.

Průvod, kolem něhož tvořili špalír ozbrojení měšťané Pražští, aby nával lidu zdržován byl, bral se za slavného hlaholu zvonů všech sedmdesáti kostelů Pražských Sirkovou a Železnou ulicí a po náměstí k Týnskému chrámu, kdež jej u hlavního vchodu nejv. purkrabí hrabě Šternberk se všemi král. místodržícími a se světícím biskupem Janem Dlouhoveským z Dlouhé Vsi očekávali. V přeplněném chrámě konány slavné bohoslužby smuteční, po nichž rakev do zvláště zřízeného výklenku v pravé stěně kaple sv. Kříže vložena byla. Nad výklenkem zasazena mramorová deska s latinským nápisem, v němž mladistvá obět zášti náboženské velebena byla. Právem mohlo se říci, že vyjma Židovské město veškerá Praha ve slavném pohřbu zavražděného židovského hochy se účastnila a že hlavní město české podobně okázalé slavnosti pohřební ještě nikdy nevidělo.

O čtrnáct dní později prohlášen byl rozsudek appellačního soudu nad vrahem mladistvého mučenníka a sice zněl v ten smysl, aby

„Löbl Kurzhandl pro vraždu na Šimonu Abelesovi spáchanou byl ze žaláře na popraviště vlečen, tam jiným k ošklivosti kolem z dola nahoru lámán a k smrti přiveden, pak do kola vpleten a na kůl vyzdvížen.“ Delinkvent k ponuknutí Pražských židů, kteří se po celou dobu procesu v pochopitelném rozčilení nalezali, odvolal se k císaři Leopoldovi, který reskriptem ode dne 30. dubna 1694 nařídil, aby inkvisitovi byl dán k ruce právní přítel a o jeho spisu obhajovacím aby bylo dobré zdání podáno. Když se tak stalo, podal Kurzhandl nový rekurs, leč appellační soud prokázal bezdůvodnost téhož a takž potvrdil císař reskriptem, daným z Ebersdorfu dne 7. října 1694, rozsudek v plném znění a nařídil zároveň, aby exekuce bez prodlení vykonána byla.

I potom ještě popíral vrah všecku svou vinu a rovněž vzdorně choval se k P. Janu Brandstätterovi z řádu Tovaryšstva Ježíšova, kterýž po tři dni k němu do žaláře docházel, aby jej poučováním svým na katolickou víru obrátil. Přiznal se konečně duchovnímu tomuto, že „hochu k návodu Lazara Abelesa ze zášti náboženské zavraždil,“ ale o přestoupení k víře katolické nechtěl ani slyšeti a opětovně prohlásil, že chce ve víře židovské zemříti. Ráno v sobotu dne 16. října přišel k němu do žaláře kat, aby jej k popravě odvedl, odsouzenec odmítl všeliké obcerstvení i příspěvní duchovního a naposledy odzpíval své žalmy a modlil se tak vroucně, že tím všichni přítomní dojati byli. Pak přistoupil ke katovi řka: „Čin se mnou, co ti od Boha a od lidí kázáno jest! Vy však, moji draží,“ obrátil se k ostatním přítomným, „pamatujte na mne v modlitbách svých!“ Před radnicí byl spoután a na kravskou kůži vržen, na níž jej za nesmírného účastenství lidu Pražského na popraviště před Horskou branou odveklí. Zde povýšeným hlasem přiznal se veřejně ku vraždě a prohlásil zároveň, že macecha Šimona Abelesa jest úplně nevinná. Pak mu přivázali holomci katovi roztažené ruce a nohy ke kolíkům do země zaraženým a kat počal mu kolem, železem okovaným, které 80 liber vážilo, nejdříve nohy a pak ruce lámati. Tricet ran obdržel delinkvent a ač nejkrutější bolesti snášel, neztratil přece vědomí, nébrž po každé ráně volal mocným hlasem: „Bože Abrahamův, Izákův a Jakubův, dej mi ve víře mé zemříti!“ Teprva když mu kat i na prsa deset ran zasadil, obrátil se delinkvent ku přistojícímu páteru jesuitovi, prose: „Pátere, kažte katovi, aby ustal!“ Duchovní naklonil se k němu a poznovu jej vyzýval, aby křest při-

jal. „Mám křestní vodu u sebe,“ doložil, „abych tě pokřtiti mohl, a dostane se ti věčné blaženosti!“ — „Poshovte,“ pravil umírající vrah, „abych si to rozmyslil!“ Po několika okamžicích pak se tázal kněze: „Co mi slibuješ křtem?“ — „U Boha milosrdenství a věčný život, jakož i lehčí smrt!“ odvětil kněz. — „Pak chci pokřtěn býti!“ zvolal delinkvent jasným hlasem, načež kněz křestní obřad vykonal a dle přání jeho na jmeno Jan jej pokřtil.

Jelikož byl Kurzhandl nyní křesťanem, kázal přítomný rychtář městský katovi, aby mu zasadil poslední ránu z milosti a více jej netrápil. Kat zasadil delinkventovi kolem ránu na krk, po níž okamžitá smrt následovala. Mrtvé tělo bylo do kola vpleteno a na kůl vyzdvíženo, čímž skončila se tragédie, která byla přes pět let veškeré obyvatelstvo Pražské v tak velikém rozčilení udržovala. Dne 30. října byla mrtvola jakožto tělo křesťana s kola sňata a s povolením arcibiskupské konsistoře na hřbitově u kostela sv. Pavla na Špitálsku dle křesťanského způsobu pochována. Lea Abelesová a ostatní obvinění byli uznáni nevinnými zločinu vraždy a propuštěni na svobodu.

Události zavraždění Šimona Abelesa, které tehdejší v Praze, ve veškerých Čechách a též v daleké cizině podobný povyk způsobila, jako za našeho věku případ se židovským hochem Mortarou v Italii, byla věnována celá literatura, neboť nejen v Praze, ale též ve Vídni, ve Vratislavi, v Drážďanech, v Lipsku a v jiných městech vycházely létací listy, obyčejně též obrázky opatřené, které tragický konec Šimona Abelesa do všeho světa rozlašovaly. *) Roku 1696 vydána byla k rozkazu císaře Leopolda celá kniha v latinské, české a německé řeči, v níž byla soudní akta hrdelního procesu tohoto uveřejněna a k níž také podobizna zavražděného hochu připojena byla. České znění spisu toho bylo ještě ve dvacátých letech XVIII. století v Labouňovu titulárním kalendáři v ročních pokračováních uveřejňováno, aby se známost jeho v lidu českém co nejvíce rozšířila. Příběhu tak sensačnímu, jenž svého času nejen v Čechách, ale i v polovici Evropy tak velikou pozornost vzbuzoval, věnovali jsme též proto zvláštní tuto stať, poněvadž zároveň tehdejší poměry v Čechách tak význačně charakterisuje. **)

*) Hned rok po smrti Simonově složil v Praze Vlach Aug. Rotondo oratorium v řeči vláské, které roku 1695 u knihtiskáře Labouně v Praze tiskem vyšlo.

**) Když císař František I s chotí svou císařovnou Ludovikou za pobytu svého v Praze roku 1810

Konec procesu Chodův s vrchností jejich.

Rovněž velkou pozornost obracel k sobě v těch letech velký proces šumavských Chodův s vrchností jejich, proces to, který se již po mnohá desetiletí vlekl, až roku 1695 tragickým způsobem ukončen byl. Poněvadž zračí se v něm nejpádneji tehdejší kruté poměry lidu selského a poněvadž z průběhu jeho jasně lze viděti, kterak lid tento od nesvědomitých vrchností byl o někdejší svobody a výsady olupován: nutno též zde o vzniku procesu Chodův a o jeho zakončení zprávu podati.

Chodové, od pradávna obývající část Šumavy od Nýrska až ku Přimdě, kdež bylo jim zemské brány a stezky před vpády nepřátelskými střežiti, požívali za vykonávání této veřejné povinnosti rozličných svobod, které Karel IV. rozmnožil též výsadou, že ve vesnicích jejich nemohl žádný pán ani rytíř statky zakupovati ani v nich sídliti. Vrchní správu vykonával nad Chody král, purkrabí Domažlický, jinak byli ve svých dědinách úplně samostatní a volení rychtáři dbali v obcích o zachovávání řádů veřejných. Když ale po válkách husitských bylo město Domažlice pánům Švamberkům od krále Vladislava Jagellonce v zástavu dáno a když té doby stavové čeští sedláky poddanstvím stížili, snažili se páni Švamberkové též svobodné dosud Chody v odvislost poddanskou přivesti. Po celé století vzpírali se Chodové této snaze pánův Švamberkův, posílali do Prahy četné stížnosti a srotili se několikrát proti úředníkům panským, když jim chtěli daně a poplatky ukládati, tak že si stateční Šumavané staré svobody a výsady své z valné části uhájili. Chtějíce pak býti dalšího ukládání o svobody tyto zbaveni, vyprostili se roku 1572 složením zástavní sumy 4.500 uherských dukátů z moci pánův Švamberkův a byli tudíž —

jediní to tehdaž rolníci ve veškerých Čechách — opět úplně svobodnými a neodvislými. Avšak již roku 1585 dal je císař Rudolf II. za sumu 43.333 zl. na šedesát let opět v zástavu Domažlickým, kteří se k Chodům právě tak tyransky chovali, jako dříve páni Švamberkové. Proto nedrželi Chodové s Domažlickými, když se titěž roku 1618 k odboji nekatolických stavův českých připojili, ba proti rozkazu krále Fridricha neuzavřeli hranic zemských v létě roku 1620 vojsku bavorskému, když totěž přes Chodsko do Čech vtrhlo.

Tato věrnost k císařským byla však Chodům málo platna. Zároveň s Domažlickými prohlášeni jsou za zbavena všech práv i výsad a již dne 30. července 1621 král. místodržící kníže Karel Liechtenstein jménem císaře Ferdinanda II. dal veškeré Chodsko za půjčených 8000 zl. rýnských v zástavu říšskému dvornímu radovi Volfovi Vilému Lammingerovi z Albenreutu a to v plné poddanství a nevolnictví. Chodové, odvolávající se na své staré pergameny a zápisy, zdvihli bez prodlení proces proti násilnictví takovému, kteréž ani nemělo právního důvodu, neboť Chodové nesúčastnili se odboje stavovského a nemohli tudíž jako Domažličtí ztrátou svých svobod trestáni býti. Ale za poměrů, jaké v zemi české po bitvě Belohorské panovaly, bylo snadno lze konec procesu předvídati. Chodové byli jakožto poddaní Domažlických uznáni za rebelly a stížnost jejich proti Lammingerovi zamítnuta; za dalších 56.000 zl. prodání jsou Chodové Lammingerovi, jenž byl mezitím na barona povýšen, v dědičný majetek a po někdejší svobodném Chodsku jakožto jediném pozůstatku bývalých svobod stavu selského v Čechách bylo navždy veta. Starí svobodní Chodové stali se týmiž nevolníky, jako veškerí ostatní sedláci v zemi české. Ale ani nyní ještě nevzdali se dobrovolně výsad a práv svých, nébrž byli odhodláni dále za ně zápasiti.

Pokud válka třicetiletá trvala, nemohli Chodové na hájení práv svých pomýšleti, neboť též jejich území bylo častými vpády nepřátelskými trpělo a za rozrušených poměrův tehdejších nebylo vyhlídky, že by se proces nově zdvižený se zdárnějším výsledkem setkal. Teprva když císař Leopold I. na trůn vstoupil a v zemi opět pokoj zavládl, vyhledali Chodové opět své staré pergameny, které byli stále v bezpečném úkrytu chovali, a vypravili s nimi poselstvo do Prahy, aby císaře za obnovení svobod jejich žádalo. Císař vyslechl je vlídně a odkázal jejich žádost králi soudu, který stížnosti jejich

kostel Týnský navštívil, vzbudila rakev Šimona Abelesa i jeho pozornost a tázal se přítomného Týnského faráře Rokosa, zda-li jest tělo židovského hochy skutečně neporušené zachováno. Když pak farář v té věci nic určitého nevěděl, kázal císaři, aby zvláštní komise rakev otevřela a tělo ohledala. Komise tato, v níž zasedali nejv. purkrabí hrabě Wallis, Pražský purkmistr Jan Neuber, několik kanovníků a městských radních, pak několik lékařů a lékař schválně z Vídně povolaný, dala rakev z výklenku vyzdvihnouti a v kapli sv. Ludmily otevřiti, načež o stavu mrtvoly byla císaři obšírná zpráva podána. Po odjezdu císařovu z Prahy přišel tehdejší městský hejtman ryt. Mertens do Týnského kostela a dal rakev opět odnesti na dřívější místo její, kde se dosud nalezá. V pamětní knize fary Týnské je událost tato zapsána, ale není v zápisu tom uvedeno, v jakém stavu mrtvola Šimona Abelesa od komise shledána byla.

znovu proskoumati měl. Již tím vznikly v obyvatelstvu Chodském radostné naděje, které zvýšeny byly tou příznivou okolností, že král. prokurátor Ignác z Grafenburgu dovodil, že Chodové nebyli žádnými rebely jako Domažličtí a mimo to, že baron Lammingier Chodská o dvě třetiny laciněji nabyl a vůbec k držení panství tohoto jen lesnými praktikami si pomohl. Avšak Lammingier měl u dvora i u král. místodržících v Praze mocné přátele a těm se podařilo docílití toho, že stížnosti Chodů proti vrchnosti jejich byly jakožto nepodstatné zamítnuty. Zásada nevolnictví lidu selského slavila v těch letech v Čechách plné vítězství a proto zmařeny byly zase naděje Chodův, že se jim konečně po právu dostane. Tu pojali jako před sto lety myšlenku, že se poznovu vlastními penězi z poddanství Lammingierův vykoupí, jako se byli ze jha pánův Švamberkův vyprostili. Roku 1663 vyslali nové poselstvo do Prahy se žádostí, aby jim bylo dovoleno složití oněch 56.000 zl., za něž byli baronu Lammingierovi prodáni, a aby pak bylo Chodsko za panství komorní prohlášeno. Avšak byli již jednou Lammingierům prodáni a takž po pětiletém procesování vydána byla král. resoluce, kterou byli Chodové již navždy se stížnostmi svými bezvýminečně odmrštěni, baronu Maxmilianu Lammingierovi jakožto dědiční poddaní přikázání a pod přísnými jinak tresty uloženo jim věčné mlčení zachovávat. Také se nesměl žádný advokát více pře jejich ujímati a poněvadž starý hrad Chodův v Domažlicích, odkud správa území Chodského byla vedena, nebylo pro schátralost budovy více lze obývat, dovoleno baronu Maxmilianu Lammingierovi v Chodské obci Trhanově vystavěti nový zámek, kde by vrchnost úředníky svými všechny veřejné i soukromé záležitosti Chodův spravovala.

Dusné ticho zavládlo nyní na Chodsku, ale pod klidným povrchem doutnala snaha po nabytí staré svobody dále. Velkého povstání selského roku 1680 Chodové se činně nesúčastnili a to asi povzbudilo barona Maxmilianu Lammingiera k novému násilnému skutku, aby se totiž všech psaných privilegií Chodův, od několika králův českých vydaných a potvrzených, zmocnil a tím nespokojené poddané své všech právních pomůcek k vedení dalších procesů zbavil. Podařilo se mu to také až „na dvě nejdůležitější listiny,“ na základě jejichž Domažlický měšťan Matiaš Gust, svého řemesla soustružník, roku 1691 Chody přemluvil, aby nový proces proti vrchnosti své zavedli. V září roku 1692 byl měšťan tento, který byl šťastný

proces s obcí Domažlickou vedl a za tou příčinou několikrát ve Vídni meškal, se třemi sedláky Chodskými vyslán do Vídně, aby přímo u císaře za obnovení starých svobod svých žádali. Dosáhli skutečně audience u dvora a jelikož je císař Leopold velmi přívětivě přijal, domnívali se prostinci sedláci, že záležitost jejich jest již co nejlépe opatřena. Vrátili se plni bezpečných nadějí domů a mnohoslibná slova jejich měla za následek, že ve veškerém Chodsku byly odpírány roboty a daně a všechna poslušnost úřadu vrchnostenskému vypovězena. Podána o tom ihned zpráva do Prahy a odtud do Vídně, při čemž chování se Chodů jako hotová vzpoura vylíčeno bylo.

O rozhodnutí vládním nebylo tu ovšem žádné pochybnosti více. Resolucí císařskou ode dne 12. ledna 1693 bylo Chodům oznámeno, že z té příčiny, anot jim již roku 1668 pod přísným trestem věčné mlčení bylo uloženo, měli by vlastně trestání býti, že však jim císař chce všeliký trest prominouti pod výminkou, že Jeho Milost císařskou nižádnými stížnostmi a žalobami vícekrát obtěžovati nebudou. Na pondělek dne 23. února byli rychtáři i veškerí sedláci dědin Chodských povoláni na nový vrchnostenský zámek v Trhanově, kdež jim krajský hejtmán Plzeňský císař. resoluci přečetl. Chodové, svedeni jsouce sliby svého poselstva a ještě více dopisy Vídenského advokáta Straussa a jakéhosi šlechtice Blažeje Tunkla, kteří jim výsledek procesu jejich v nejružovějších barvách malovali, jen aby hodně peněz z nich vylákali, nechtěli sluchu svému věřiti, když jim rozhodnutí císařovo předcítáno bylo. Sedlák Jan Sladký z dědiny Újezdce, po statku obyčejně Kozina zvaný, muž to výmluvný a neohrožený, zvolal, že jest to list podvržený, a že se Chodové vrchnosti nikdy nepodrobí. Všickni sedláci bouřlivě mu přizvukovali a když se král. komisař tázal, vědí-li všickni přítomní o podané stížnosti, voláno jedněmi ústy: „Ano, ano, víme všickni o tom; kterak jeden chce, tak chceme všickni a všickni stojíme za jedním!“ S divokým hlukem a s výhrůžkami proti vrchnostenským úředníkům rozešli se pak shromáždění, aby ve všech vesnicích Chodských již přímou vzpouru proti vrchnosti i proti státní moci připravovali. Povzbuzování v tom byli rozhořčení Chodové dalšími listy Vídenského advokáta a řečeného šlechtice, kteří jim živě oznamovali, že císař jest ochoten žádosti jejich vyhověti, ale úředníci zemští v Praze prý stojí při vrchnosti a chtějí Chody v dosavadním poddanství a nevolnictví udržeti. Ve všech dě-

dinách Chodských panovalo rozčilení nejvyšší a všechno obyvatelstvo mužské hotovilo se k boji, neboť smírného narovnání s přísnou vrchností nebylo se více lze nadíti.

Domluvě rozvážnějších rychtářů, kterým bylo oznámeno, že co nejdříve do všech Chodských vesnic vojsko položeno bude, podařilo se docílití tolik, že nedošlo k okamžitému výboji a že měl ještě poslední krok podniknut býti, aby se Chodové bez násilí práva svého domohli. Měloť býti do Prahy vysláno poselstvo, kteréž by král. místodržicím předložilo ony dvě pergamenové listiny, jež Chodové ještě v držení měli a v nichž se starodávná práva jejich, od panovníkův českých slavně potvrzená, nalezala. V čelo deputace sedmičlenné, která měla v Praze žádati aspoň za povolení takové svobody, jakéž Chodové za panství Domažlických požívali, postaven sedlák Jan Sladký, který již dříve v Chodsku velké vážnosti požíval a nyní po svém rázném vystoupení v zámku Trhanovském obecně za vůdce Chodův pokládán byl. Dne 11. června 1693 odebrala se deputace do Prahy, kamž za nedlouho přikvapil z Vídně též šl. Tunkl, aby sedláky k další neustupnosti podněcoval, slibuje jim lestnými slovy, že proces proti vrchnosti vyhrátí musí. Appellační soud Pražský, kterému byl císař nové vyšetřování celé věci uložil, žádal především, aby krajský úřad Plzeňský zaslal do Prahy všechny listy, které advokát Strauss a zástupci Chodův z Vídně sedlákům Chodským zaslali. Trhanovský zámecký hejtman Kosch vytrhl na to s purkrabím a s četou panských úředníků, myslivců, hajných a jiné ozbrojené čeledi do dědin Chodských, aby v nich po dopisech oněch pátral. Počal s domovní prohlídkou ve vesnici Draženově a jelikož rychtář tamní doma nebyl, dal dvéře statku jeho vypáčiti a celý dům od střechy až do sklepa prohledati. Nalezeny tu skutečně dva listy advokáta Straussa a čtyři jiné od zástupcův Chodů z Vídně zaslané. Když pak hejtman dále do dědiny Kout za týmž účelem táhl, postavili se mu Chodové, kteří již o události v Draženově zpraveni byli, před dědinou v cestu, žádajíce zabavených listů zpět. Purkrabí kázal zbrojencům svým, aby sedláky rozehnali, ale Chodové vrhli se na zbrojence, vyrvali jim muškety a pořádně jim namlátivše zahnali je i s hejtmánem na útěk. Purkrabí byl již dříve s koně stržen a v jednom domě v Koutech uzavřen, aby sloužil za rukojmí, dokud zabavené listy sedlákům vráceny nebudou. Uprchlý hejtman zaslal na to baronu Lammingerovi do Prahy

obšírnou zprávu, v níž sběh tento jako pravou rebellií selskou vylíčil, při níž mu nebezpečí života hrozí. Baron žádal následkem toho o zakročení vojenské, které mu také hned povoleno bylo, aby se vzpoura Chodův dále nerozmohla. Současně byla deputace selská předvolána k soudu appellačnímu, kdež předseda soudu poslední dvě privileje Chodské před očima sedlákův rozstříhal a zničil. Tři z členův deputace byli pak posláni domů, aby Chodům sdělili, co se v Praze sběhlo, a k poslušnosti je vybídli, a ostatní čtyři i se šl. Tunklem vzati ve vazbu.

Snadno si lze pomyslit, že zprávy o tomto neočekávaném obratu věcí v Praze na Chodsku jako olej do plamenů vlitý účinkovaly. Veškeré mužské obyvatelstvo chopilo se zbraně a když došla zvěst, že z Plzně táhne na Chodsko krajský hejtman pan Fridrich Hora z Čalovic se sborem 200 vojáků, opustili Chodové dědiny své a uchýlili se do hvozdů šumavských, kde útok vojska vyčkati chtěli. Přes čtyři sta ozbrojených sedláků utábořilo se nad Hamerským mlýnem u Domažlic, kdežto ženy a děti byly poslány do sousedních dědin bavorských, kde se jim od obyvatelstva hojného zaopatření dostalo. Když pak krajský hejtman na Chodsko přibyl a sedláky vybídl, aby se k poslušnosti vrátili a vrchnosti své slib poddanství složili, odpověděli vzbouření Chodové, že žádného pána nad sebou neuznávají, než jedině císaře, a že na vše jsou připraveni, nechť boj dopadne jakkoli. Krajský hejtman nemohl se odhodlati k útoku proti přesile povstalců, zvláště anť mu nařízeno bylo, aby se co možná všeho krveprolití vystríhal. Vyslal do Prahy posla se žádostí o další rozkazy, ale dostalo se mu perné výčitky za to, že proti povstalcům rázněji nepostupoval a zejména že jim dovoz potravin do lesů nezamezil. Zároveň vyslání na Chodsko dva král. komisaři, hrabě Stampach a baron Steinbach z Königsfeldu, jež z Plzně provázelo nové oddělení vojska se třemi děly. Teď teprva vzdávala se jedna vesnice Chodská za druhou a pouze ve Lhotě a Počeradech vrhli se ozbrojení sedláci na vojáky, kteří však na ně ostře páliti počali. Jeden sedlák klesl mrtev k zemi a několik jiných bylo těžce zraněno. Ostatní vzdali se na milost a nemilost a odboj Chodův byl úplně potlačen. Na zámku Trhanovském skládali sedláci slib poddanství a vystavili zápis, že nikdy více proti vrchnosti své žádného procesu nepovedou. Po holdování tomto byli všickni v okovech vedeni na robotu — po staletých svobodách Chodů bylo již navždy veta, poslední stateční obranci svobod selských v Če-

chách stali se nevolníky vrchnosti Lammingerské!

V Praze pak veden další proces proti zatčeným zástupcům Chodův, kterým nyní též krvavý odboj sourodákův jejich za vinu přičítán býti měl. Stalo se tak ale jen k zakročení barona Maxmiliána Lammingera, neboť appellační soud po důkladném vyšetření celé věci dospěl k náhledu, že Chodové nebyli žádnými rebely, nýbrž jen svedenými lidmi, kteří domáhající se svých ztracených práv k císaři o přispění se obraceli a teprva násilným zakročováním zřízení vrchnostenských k brannému odporu dohnáni byli. Proto zněl rozsudek spravedlivého soudu appellačního v tom smyslu, aby ze zatčených čtyř Chodův byli Jan Sladký a Křištof Hrubý odsouzeni na rok ke hrubé práci v železech a ostatní dva aby byli z vazby propuštěni, vydají-li od sebe revers poslušnosti. Mírný tento rozsudek nebyl však po chuti spupnému držiteli panství Chodského, jenž chtěl úplné zničení Chodů, jejichž vůdcové měli smrti strestáni býti, aby ostatní ode všech pokusův odboje navždy byli odvráceni. Nasadil v Praze i ve Vídni veškeré páky, aby rozsudek appellačního soudu byl zvrácen, a to se mu také podařilo. Dne 8. února 1695 příkázán proces soudu hrdečnickému a ten zachoval se zcela dle přání barona Lammingera. Odsoudil Jana Sladkého, Křištofa Hrubého a Hanuše Sellnera k smrti, Adama Etzla a Davida Forsta, aby po tři dni v Praze na pranýři stáli a pak ze země vypovězeni byli. Ostatní obvinění, kteří z Chodska do Prahy dopraveni byli, odsouzeni jsou podle tří tříd na dvě léta, neb na rok neb na několik měsíců do žaláře a šlechtický šejdř Blažej Tunkl na tři roky na pevnost. Krutý rozsudek tento byl zaslán do Vídně, kdež jej císař Leopold zmírnil v ten způsob, aby ze tří delinkventův ku smrti odsouzených byl pouze jeden popraven a exekuce aby byla na něm v Plzni vykonána, ostatní dva že jsou odsouzeni k desítileté práci na hradbách v uherské pevnosti Komárnu; Etzl a Forst měli po dvě léta pracovati na hradbách v uherské pevnosti Rábu, odsouzení z první třídy měli rok konati veřejné práce v železech a ostatní byli na svobodu propuštěni. Šlechtic Tunkl provinil prý sice život svůj, ale z ohledu na vznešené příbuzné jeho udělena mu byla milost a měl po tři léta k pevnostní práci přidržen býti.

Mezi jednáním tímto byl k smrti odsouzený Křištof Hrubý v žaláři zemřel a tím, jak se v úřední zprávě dří, vinu svou smrtí splatil. Nyní byli soudcové v rozpacích, který z obou

pozůstalých delinkventů popraven býti má. Pomohli si jednoduše tím, že jim dali metati hřebí a tu los padl na Sladkého; soudcové uvedli na ospravedlnění toho za důvod, že Sladký byl člověk výmluvný, a tak tvrdošíjný, že teprva poslední o milost prosil. Takovýmto způsobem hověno tehdáž slepé Spravedlnosti a ubohý Jan Sladký, jenž se ve vzpouře Chodův ani nebyl účastnil, ani té doby v Praze v žaláři úpěl, byl jen proto k potupné smrti odsouzen, že byl mužem nad jiné výmluvným. Poprava jeho v Plzni ustanovena byla ku dni 28. listopadu 1695. Rozsudek nad pokořenými Chody byl veřejně prohlášen v Praze i ve všech krajských městech království Českého a tištěné plakáty o tom byly do všech obcí venkovských rozeslány, aby tím lidu selskému odstrašující výstraha byla dána. Významné pro hamižnou povahu barona Maxmiliána Lammingera jest, že hned po prohlášení rozsudku tohoto zaslal císaři žádost, aby odsouzenici, kteří měli trest svůj v pevnostech uherských přestáti, byli v Praze ponecháni, neboť prý mu tím útraty procesu, jež jako strana žalující nésti musil, velice vzrostou. Neú nám však známo, zda žádosti zistného tyrana Chodův bylo vyhověno.

V polovici listopadu 1695 byl k smrti odsouzený nešťastný zástupce Chodův Jan Sladký z Prahy převezen do Plzně, kteráž město zvoleno k vykonání exekuce z té příčiny, aby pokoreni Chodův jen ještě zjevnějším se stalo. Veškeré rodiny Chodův musily se i s dětmi dostaviti k popravě Jana Sladkého do Plzně. aby též dorost Chodův zřel odstrašující příklad, jak se tresce vina těch, kdož zasazovali se o zděděná práva obcí svých. Rafinovanější odvety nemohli páni stavové čestí za selské povstání roku 1680 vzítí, než že donutili sedláky Chodské — tyto poslední zápasníky za svobodu stavu selského —, aby byli přítomni potupné popravě vůdce svého. Avšak také tisícové jiného lidu selského i městského spěchali v den k popravě ustanovený do Plzně, neboť dlouholetý proces Chodův s jejich vrchností a poslední události na Chodsku obracely k sobě veřejnou pozornost ve veškerých Čechách. Ale nebyla to pouhá zvědavost, nýbrž hluboká soustrast, která davy tyto k popravě nešťastného zápasníka za právo lidu selského do Plzně přiváděla. Nebyl to žádný vrah ani loupežník, jenž byl na popraviště veden, nýbrž muž zcela nevinný, který žádného zločinu nebyl se dopustil, nýbrž jen k výstraze jiným popraven býti měl. Poněvadž pak tento soucit selského lidu s nešťastným delinkventem úřadům znám byl a

mohlo se tudíž státi, že by shluklé davy mohly vykonání exekuce překaziti a Jana Sladkého z rukou trestající spravedlnosti vysvoboditi, bylo posláno několik dalších setnin vojska do Plzně, aby tam klid a pořádek udržovaly.

Mužné a odhodlané bral se Jan Sladký za jitra dne 28. listopadu 1695 ze žaláře svého na radnici Plzenské uprostřed silné čety vojenské k popravišti, zpívaje cestou zbožné písně, které lid na Chodsku podnes zpívá. Žena jeho, dvě malé dívky za ruce vedouc, směla jej na poslední cestě jeho provázeti; ale brzo opustily ji síly a v polovici cesty musila na práh domu usednouti. Zde házeli jí kolemjdoucí páni a paní peníze do klína, ona však vzchopivši se hodila peníze mezi zevlující lid, volajíc: „Nechte si krvavé peníze svoje, ale vraťte mi mého muže!“ Nikdo na ni však nedbal a vše hrnulo se dále k popravišti. Také nešťastná žena sebrala poslední své síly a spěchala z města, aby naposledy s nešťastným mužem svým se setkala. Pod šibenicí políbil delinkvent na rozloučenou ženu a dívky, načež odhodlaně na žebřík vystoupil. Naposledy pozdvihl oči svých k nebi a pak se rozhlédl po nesčetných davech, jež daleké okolí popraviště obklopovaly. Tu spatřil na koni sedícího barona Lammingera, jenž byl schválně z Prahy do Plzně přijel, aby potupnou smrt největšího a nejnebezpečnějšího protivníka svého zřel. Hrobové bledé líce delinkventovy zaruměnily se na okamžik a oko jeho divoce zaplálo, když zapřísáhlého tyрана Chodův spatřil.

Mocným hlasem, ježž po dalekém okolí bylo slyšeti, zvolal: „Lammingere, Lammingere! Do dne a do roka zvu tě před soudnou stolicí Páně, kde se rozhodne, kdo z nás —“ V tom hodil mu však kat oprátku na krk a výmluvná druhdy ústa nešťastného vůdce Chodův umlkla na vždy. Baron Maximilian Lammingere z Albenreutu, nyní již král. místodržící v Čechách, byl vítězem nad Chody, ale netěšil se dlouho z vítězství svého; krátce po popravě Plzenské počal chřadnouti, ztrácel den ode dne síly tělesní a právě za rok vynášeli mrtvolu jeho z nového zámku v Trhanově do rodinné hrobky na Klenčí. Děsná kletba Jana Sladkého byla se na něm skutečně vyplnila! Ač to byla pouhá náhoda, přece lid selský spatřoval v brzké smrti barona Lammingera prst Boží a vážil si proto tím více památky posledního vůdce Chodův, která se na Chodsku i na celé Šumavě ve vděčné úctě chová jakožto neohroženého, byť i nešťastného obhájce někdejších svobod lidu selského v Čechách. Vdova Lammingerova prodala panství

Koutské, k němuž největší část Chodska patřila, baronu Jiřímu Jindřichovi Stadionovi, v jehož rodině se panství toto dosud udrželo. Chodové pak po půldruhém století, totiž roku 1848, nabyli zase nejen starých, ale i nových svobod, o jakých druhdy ani nebyli snili.

Car Petr Veliký v Čechách.

Bylo na svém místě sděleno, že za doby císaře Rudolfa II. zavítalo do Prahy dvoje poselstvo carův ruských, ale panovníka ruského spatřila střední Evropa teprv o plných sto let později. Až do konce XVII. století nepřicházela ruská říše v bližší styky se západní Evropou a jen Polsko a Turecko setkávaly se s ní způsobem válečným, aniž by to ale bylo mělo nějaký vliv na ostatní země evropské. Teprva s carem Petrem Velikým, jenž v září roku 1689 na trůn ruský dosedl, nastala též Rusku nová doba, která je ve spojení se západní Evropou přivedla a říši tuto po bok ostatním mocnostem našeho dílu světa postavila. Car Petr Veliký byl první panovník ruský, jenž západní hranice říše své překročil, aby též ostatní země evropské seznal a řádům jejich též vlastní zemi svou přispůsobil.

Hned na první cestě své navštívil též zemi českou, což později několikrát opakoval, tak že jest na místě, sdělit něco bližšího o těchto návštěvách velkého panovníka ruského v Čechách, který byl si dobře vědom toho, že zde ku slovanským svým bratrům přichází, a jehož návštěvy u současníků i potomků dlouho v paměti byly uchovávány, podávající zároveň mnohý zajímavý charakteristický příspěvek k poznání neobyčejné povahy vynikajícího muže tohoto.

Podniknuv několik šťastných válečných výprav proti Turkům a Švédům a na začátku roku 1697 potlačiv velké spiknutí Starorusův, vydal se car Petr v dubnu téhož roku, když byl zavedl pokoj a řád v říši své, na první cestu svou na západ. Nepodnikl ji však jakožto panovník, nýbrž co pouhý člen vyslanectva ruského, kteréž tři sta osob čítalo a v jehož čele velkoadmirál Lefort, místodržitel sibiřský Golovin a kancléř Voznicin stáli. Sám nesl pouze jméno Petr Michajlov a platil za jednoho z kavalírů vyslanectvých, kdežto onino tři velmožové střídavě carskou jeho osobu zastupovali. Přes Kralovec, kdež jej Braniborský kurfiřt Fridrich I. vlídně přivítal, bral se do Berlína, kdež se po nějaký čas horlivě cvičil ve vojenském umění, načež cestoval Německem

do Holandska, kde blíže Amsterdamu s desíti dvořany svými v oděvu dělnickém se sekerou v ruce jal se pracovati při stavbě lodí. Za dvě neděle dobyt si zde mistrovství, vyučil se ještě v několika jiných řemeslech na mistra, zanašuje se kromě toho též silozpytem, pytvou a ranhojičstvím. Na začátku roku 1698 cestoval do Anglicka, kde jej zejména vědecká stránka námořnictví zajímala, načež ve květnu téhož roku vrátil se do Německa a dne 1. června přibyl do Drážďan, kde si po několik dní veškeré tamní památnosti se zvláštní pozorností prohlížel.

Po té vydal se do Čech, aby se touto zemí a Moravou do Vídně dostal, kde chtěl císaře Leopolda osobně navštívit. Pobyt jeho v Čechách a v Praze nebyl tehdy na delší dobu ustanoven, neboť již ke dni 16. června dal císařskému dvoru příjezd svůj do Vídně ohlásiti. Přece se však po celý týden zdržel ve hlavním městě českém, kdež vyslanectvo ruské s admirálem Lefortem v čele v předním hostinci v Menším městě Pražském „v lázni“ sestoupilo a též car Petr ve svém inkognitu tamže se ubytoval. Odtud konal časté procházky a po městě a navštívil veškeré vynikající ústavy a budovy, neméně také četné chrámy katolické, ač sám víře pravoslavné co nejhorlivěji byl oddán. V kostele sv. Klimenta slyšel české kázání proslulého jesuity P. Fridricha Wolfa,*) které naň hluboký dojem učinilo, jakož vůbec zřízení řádu Tovaryšstva Ježíšova, jenž měl taktéž správu autokratickou s podmínkou slepé poslušnosti, u Petra Velikého zvláštní oblibu nalezalo, tak že se rektora kolleje Klementinské tázal, „nebylo-li by možno, aby mu jesuité zvláštní řecký odbor řádu svého výhradně pro Rusko zřídili?“ Pátera Wolfa si car pro český jeho hovor tak velice zamiloval, že si ho od rektora za průvodce na cestě své do Vídně vyžádal, v čemž mu ovšem bylo vyhověno. Vůbec jej těšilo v Praze nade vše jiné, že se s lidem českým v ruské řeči snadno mohl domluvit, tak že po celou tu dobu zde jen česky neb latinsky hovořil.

Ve společnosti P. Wolfa a ostatního vy-

slanstva nastoupil car Petr po několikadenním pobytu svém v hlavním městě českém další cestu do Vídně. Cesta jej vedla přes východní Čechy a přes moravská města Jihlavu a Znojmo, načež dne 16. června do sídelního města císaře Leopolda přibyl a tam s velkou počtou přijat byl. Císař uvítal jej téhož dne večer ve svém letohrádku Favoritě (nynějším Theresianum), kde s ministry rakouskými důležité porady politické konal. Větší část dne trávil Petr návštěvami ústavů a chrámů ve Vídni, vyjížděl si do okolí sídelního města a každému zjevu veřejného života věnoval obvyklou pozornost. Na všech cestách těchto provázal jej Pražský jezuita, který v den ss. Petra a Pavla v universitním kostele ve Vídni před carem kázati musil a to v řeči české, kterou s ním neustále hovořil, což ovšem v německé Vídni velké podivení vzbuzovalo, ale ve dvorních kruzích vážnost jazyka českého zvýšilo, když jím panovník tak velké říše s oblibou hovořil. S páterem Wolfem podnikal výlety do Badenu a do Prešpurku atd., ale pobyt jeho ve Vídni byl náhle přerušen zprávou, že se v Petrohradě carští střelci proti němu vzbouřili a jej s trůnu svrhnutí chtějí. Musil tudíž zanechat obmyšlené cesty do Benátek a do Říma a co nejrychleji vrátiti se z Vídně do Petrohradu, aby nebezpečnou onu vzpouru udusil, což se mu také za krátko podařilo.

Teprva po dvanácti letech mohl se opět na cesty do ciziny vydati a my, nechtějce se ku předmětu tomuto později opět vraceti, zde další návštěvy Petra Velikého v Čechách souvisle vyličíme. V druhé polovici roku 1711 nastoupil cestu do Drážďan ke sňatku syna svého careviče Alexeje a odtamtud se odebral opět do Čech a sice do Karlových Var, aby tamže k radě lékařův svých léčivého vířidla užíval. Již rok před tím byl do lázenského města tohoto zavítal carevič Alexej, vyslaný od otce svého na jaře roku 1710 do Německa, aby se seznámil s princeznou Charlottou z Wolfenbüttlu, kterou mu byl car za choť vyhlédl. Tatáž meškala té doby, kdy carevič za ní do Drážďan přibyl, v Čechách, ve městě Slavkově, a takž se odebral carevič přes Jachymov a Karlovy Vary do tohoto města, kde se v knížecím zámku poprvé s nevěstou svojí setkal. Sňatek s ní byl ustanoven na den 14. října 1711 v Drážďanech, kamž byl před tím car Petr s velkým komonstvem přijel, načež se po slavnostech svatebních do Karlových Var vydal. Provázeli jej na cestě této též někteří vyslancové, kteří sňatku přítomni byli, a četná tato společnost přibyla ku konci října do

*) Jesuita tento byl jaksi rodákem ruským, neboť byl se roku 1643 v Dněburgu v Livonsku ze šlechtických rodičů narodil a ruskou i polskou řečí dobře hovořil, anť byl po nějaký čas u král. dvora polského vychováván. Vstoupiv roku 1659 do řádu jesuitského, proslul brzo svou učeností a výmluvností a trávil mnohá léta u cis. dvora ve Vídni, což bylo asi také příčinou, proč Petr Veliký průvodu jeho do Vídně si vyžádal. Později stal se rektorem kolleje ve Vratislavi a zemřel roku 1708.

Var, kde se car na tak zvané louce v domě u „červeného arkýře“ (nyní u „bílého zajíce“) ubytoval. Jakožto „lázenský dar“ věnoval měšť. ostrostřelcům Karlovarským oněch dvanáct věder rýnského vína, jež mu byli stavové čeští z Prahy k počtě jeho zaslali, jež ale car z dietetických příčin sám pít nemohl, aby tím léčení své nepřerušil. Daroval je ostrostřelecké společnosti s doložením, aby se víno to ustanovilo za nejlepší ránu v terč při slavné střelbě o závod, při které se car osobně účastnil a co nejlepší střelec počten jest odměnou, kterou byl sám ustanovil. Odměnu tu vrátil opět sboru ostrostřeleckému, který celou zásobu vína do prodeje dal a z výtěžku tohoto jistinu utvořil, z jejíchž úrokův (něco přes 30 zl.) podnes chudší členové ostrostřeleckého sboru toho každoročně se podělují. Ony tři terče, do nichž byl car za slavnostní střelby střelil, jsou na střelnici Karlovarské dodnes zachovány a střelci je s velkou pýchou cizincům ukazují.*) Leč také neštěstí událo se při slavnosti té, neboť jeden ze sluhův při terčích stojících byl neopatrností jistého střelce zastřelen, načež car pozůstalé jeho hojně obdaroval.

Jaká choroba to byla, pro kterouž lékaři caru Petrovi užívání vřídla Karlovarského odporučili, není povědomo, tolik ale jest jisto, že car léčivou vodu velmi svědomitě pil a každého dne vypitý počet pohárů křídou na modré stěně ložnice své poznamenával, neboť nedocházel ke vřídlu samému, něbrž dával si léčivou vodu do příbytku svého přinášeti. Z doby tohoto pobytu jeho v Karlových Varech zachovalo se mnoho zpráv a charakteristických anekdot, které o jeho dobrosrdečnosti jakož i o jeho zálibě v rozličných pracích řemeslných svědectví podávají. Jako druhdy za pobytu svého v Holandsku a v Anglicku navštěvoval totiž také v Karlových Varech a v okolí dílny řemeslníků a nezřídka zběhlou rukou do jejich prací se pouštěl. Takž krácel jednou ve Varech Křížovou ulicí kolem domu u „páva“, jež dělníci na lešení stojící opravovali a bílili. Car se zastavil a po nějakou dobu přihlížeje prací jejich vylezl pak na lešení a práci tuto prohlížel. Pojednou vzal jednomu z dělníků zednickou lžici z ruky a počal jí pilně zeď ovrhovati. Když se byl takto po hodnou chvíli prací zednickou zaměstnával, dělníku přistojícímu a s otevřenou hubou se dívajícímu

na neobyčejné dílo císařského hosta, car lehce a obratně lžicí mrštiv, kus měkké hlíny na otevřená ústa mu vlepil a pak, bohatě jej i druhé dělníky obdařiv, odešel. Na jednom z výletů svých v okolí Karlovarském zastavil se car ve vesnici Pirkenhammeru v dílně tamního kováře, jenž právě kladivem svým do podkovy bušil, a vzav mu kladivo a kleště z ruky, sám novou podkovu dohotovil, kterou pak koni svému přikovati dal. Po několikanedělním pobytu ve Varech nastoupil zpáteční cestu do Petrohradu, načež již příštího roku, citě dobrý účinek vřídla Karlovarského na tělesní soustavu svoji, poznovu lázenské toto město návštěvou pocítil.

V říjnu roku 1712 vítaly jej opět Karlovy Vary ve středu svém, kamž s četným komonstvem přibyl a tehdejší v domě soustružníka Heidmanna na staré louce u „červeného orla“ se ubytoval. Dle zvyku svého navštěvoval soustružníka tohoto častěji v dílně jeho, kdež jednou za soustruh zasedl a vzav velký kus kosti slonové, vysoustružil z ní pěknou, plochou, dosti velkou tabatěrku, kterou pak Heidmannovi daroval. V rodině téhož zachovala se po dlouhá léta a byla zároveň se soustruhem, při němž byl car pracoval, cizincům co veliká vzácnost ukazována, jakž to saský lékař dr. Jan Kristian Tilling ve své „Zprávě o Karlových Varech“, roku 1856 v Lipsku vydané, jakožto očitý svědek dotvrzuje. Průběhem času přešla tabatěrka tato v jiný majetek a roku 1812 obdržel ji Václav ryt. z Hohenfelsu, tehdejší báňský úředník v Jáchymově, z pozůstalosti dra. Leopolda Michaela v Žatci zemřelého. Ten znaje cenu její zaslal ji přípisem ode dne 27. února 1830 do sbírek museum království Českého v Praze, kdež se od té doby jako vzácná památka na pobyt Petra Velikého v Čechách chová. Jest tvaru kulatého, má 10 cm. v průměru a 3 cm. výšky i jest celá ze slonoviny zhotovena. Na svrchní straně má srdcovitý znak, v němž se malá prohlubenina s několika kroužky nalezá. Na spodní straně víčka pak jest vyryt nápis „Me sua manu fecit Petrus I. Magnus Czarus Moscoviae, in Thermis Carolinis A. 1712“. (Mne svou rukou zhotovil Petr I. Veliký car Moskevský ve Varech Karlových roku 1712), kterýžto nápis nebyl ovšem od cara samého zhotoven, an by se sám sotva byl Velikým nazval, leč od obdarovaného Heidmanna, který chtěl takto jméno vznešeného dárce zvěčniti.

Vypravuje se také, že car tehdejší ještě jednu tabatěrku v Karlových Varech zhotovil a ji pak tehdejšímu Karlovarskému děkanovi Matiaši Böhmovi daroval, leč zdá se to býti pouhou pověstí;

*) Jeden z nich představuje hlavní vřídlo Karlovarské, druhý věrné vyobrazení tehdejší carovy komnaty v hostinci u „červeného arkýře“ a třetí mladou dívku z lázně vystupující.

děkan Böhm stal se roku 1721 velmistrem řádu Křižovnického v Praze a byl by vzácný onen dar jistě s sebou do Prahy vzal, kde se však v klášteře křižovnickém o něm ničeho neví, ač nelze si mysliti, že by si církevní hodnota tento podobné památky nebyl dle ceny její vážil.

Za této druhé návštěvy své ve Varech dal car Petr povolati k sobě výtečného umělce československého Jana Kupeckého, aby podobiznu jeho vymaloval. Znalť Petr pověst malíře tohoto již od dřívějška a proto nařídil svému vyslanci ve Vídni, aby mu umělce toho do Var poslal. Kupecký však k tomu neměl velké chuti, dlel že se cara bál, o kterém se tehdy v Evropě nejdivnější pověsti roznášely, dilem též že se nechtěl odtrhnouti od nahromaděných prací. Car však od svého úmyslu neupustil a obrátil se za tou příčinou až k císaři Karlu VI.; musiliť se všickni všemožně vynasnažiti, aby Kupeckému bázeň před carem odňali. Umělec konečně uposlechl, načež mu dán list, v němž byl jmenován kabinetním carským malířem a dána mu lhůta šesti měsíců, po jejímžto projití se měl opět do Vídně navrátiti. Odebral se tedy do Var, kdež mu praveno, jak velice car po něm touží, a aby se neulekl, kdyby se při sedění nějak zaškaredil, což prý innohého, který cara dobře nezná, velkou naplňuje hrůzou. Avšak car uvítal umělce českého co nejvládněji a oblíbil si ho hned po prvním seznámení se s ním nejen pro znamenité práce jeho, ale též proto, že s ním mohl rozmlouvat v řeči české, která tehdy ve Varech ovšem vzácností byla. I nabídl slavnému mistrovi čestné a výnosné postavení carského dvorního malíře, čehož ale Kupecký, chtěje svou samostatnost zachovati a jsa věrný přívrženec vyznání Bratří Českých, o něž se v pravoslavném Rusku obával, nepřijal, nicméně však i dále pro cara v Karlových Varech, později pak i v Lipsku a v Norimberce pracoval. Méně známo jest, že car podobiznu svou, v profilu od Kupeckého narysovanou, do Petrohradu zaslal s nařízením, aby kresba tato sloužila za vzor reliéfu carovy hlavy na rublech a na památních penězích, což se, jak mincovní rada Schlatter dotvrzuje, na rok 1713 skutečně stalo.

Jiný výtečný host, jenž touže dobou k caru Petrovi do Karlových Var zavítal, byl proslulý německý učenec a filosof Leibnitz, jehož byl car za pobytu svého v Sasku seznal a pro velikou učenost jeho si velice vážil. Tehdáž byl Leibnitz vypraven k carovi jak od císaře Karla VI., tak od vévody Antonína Oldřicha z Wolfenbüttlu, z nichž každý mu zvláštní posláním svěřil. Leibnitz, meškající tehdy ve Vídni,

vypravil se odtamtud přes Prahu, kde se několik dní zdržel, do Karlových Var, kdež byl od cara velmi vládně uvítán a hostěn, tak že Leibnitz potom Karlovy Vary s velkým uspokojením opouštěl. Po odjezdu učenecovu bavit se car Petr ještě jednou v soustružnické dílně Heidmannově zhotovením stolu s pěkně řezanými nohami, který se posud v rodině jednoho Karlovarského měšťana co vzácná památka na pobyt Petra Velikého v tomto lázenském městě ukazuje.

V první polovici měsíce listopadu bylo léčení carovo ve Varech ukončeno, však od lékařů bylo mu raděno, aby se k dodatečnému léčení ještě na nějakou dobu do lázní v Teplici odebral. Dne 11. listopadu, tedy v den před svým odjezdem z Var, vyšvihl se car, procházející se naposledy v okolí města, na selského koně, na poli od pluhu vypráhnutého, a vjel s ním beze sedla a beze střemenů na příkrou, skalnatou horu „Jelení skok“ zvanou, kam toho času mimo úzkou pěšinu žádná cesta nevedla. Na temeni vrchu toho vydíbal do dřevěného kříže písmeny „M. S. P. I.“ (Manu sua Petrus Imperator — rukou svojí Petr císař), na kterémž místě postaven v naší době kamenný pomník, na kterémž, počínajíc carem Petrem, jsou vyryta jména všech členův carské rodiny ruské, kteří byli po něm do Karlových Var zavítali. Od té doby nazývá se chlum onen „Petrovou výšinou.“

V Teplici koupal se car Petr v tak zvaných „knížecích lázních,“ které již tehdy rodině knížat z Clary-Aldringen patřily, a jež carovi tehdejší městský fysik v Teplici dr. Vignet nad ostatní lázně doporučil. Avšak carovi se zdála koupelna jeho příliš chladnou býti (byloť ovšem již v druhé polovici listopadu), a takž dal v ní ihned postavit kamna, v nichž notně topeno býti musilo, jak to v ruských koupelích obyčejem jest. Teprva když lázenská místnost dobře vyhřáta byla, vlezl car do lázně, v níž se až po bradu pohřbížil, a přitom, jak současná zpráva jednoho lékaře dří, šest žejdlíků pálenky vypil. Po první lázni, v níž několik hodin ztrávil, stěžoval si zase na to, že jest koupelna příliš horká, jakož vůbec lékaři s ním rovněž jako v Karlových Varech i zde mnohou potíží měli.

Jak dlouho se v Teplici koupelemi v tamních zřídlech léčil, není blíže známo, tolik ale jest jisto, že pobyt v lázenském městě tomto velmi dobře na tělesní jeho soustavu působil, tak že se již následujícího roku 1713 ještě jednou do Teplice vrátil a lázni tamních užíval,

ač také o tomto pobytu jeho, jenž byl zároveň poslední návštěvou cara Petra Velikého v Čechách, žádných podrobností známo není. Po skončeném léčení vrátil se do Petrohradu, kde následující na to události v rodině carské i důležité běhy státní delší nepřítomnosti jeho mimo hranice říše nepřipouštěly, a takž vícekrát již na půdu českou nezavítal.

Také v Teplici neopominul, rovněž jako byl za dřívějšího pobytu svého v Karlových Varech činil, projevit svou oblibu v průmyslových pracích, jakž o tom následující událost svědčí. V zámku knížete Clary-ho zalíbil se mu totiž vynález jistého sekerníka českého, jenž byl pořídit uměle vyvedený a vodou hnaný stroj na řezanku. Tento vynález zalíbil se mu tak velice, že sekerníka, jenž byl poddaným knížete Clary-ho, sobě vyžádal, na své útraty jej do Ruska poslal, aby tam podobnou vodní řezárnu zřídil. Sekerník odebral se do Ruska, ale nemoha na určeném statku carském dostati ku práci své potřebných prken, latí a jiného řezaného dříví, nevěděl jiné pomoci, nežli že sám skoro všechny takové potřeby z poražených kmenů si naštipati a nařezati musil. To přivedlo jej na myšlenku, aby řádnou, vodou hnanou pilu zřídil. Tu car domů se navrátil a mezi jiným žádostiv byl slyšeti, jak se asi nová řezárna líbí. Neslyšel o ní tolik pochvalného, jak byl očekával, a to vzbudilo v něm nevrlost, když s několika pány přišel na stroj ten se podívat. „Snad jsi tu ještě něco jiného nepracoval?“ tázal se Petr. — „Ještě něco,“ odpověděl sekerník a vedl jej k pile, též již hotové. Car spatřiv výtečné to dílo, měl velikou radost a to tím více, protože páni jej provázející, kteříž dříve samé úsměšky byli, nyní zahanbeně umkli. Český sekerník pak na carských statcích ještě mnoho jiných pil, vodou hnaných, zřídil, začez nemalých odměn docházel a dobře živ byl. Konečně se mu ale přece zastesklo po vlasti. I přemýšlel, jakby navzdor přísnému zákazu z Ruska prchnouti mohl, až pak se mu naskytla příležitost, že jistý Tyrolan, s nímž se byl druhdy v Teplici seznámil, a který se byl též do Ruska odebral, k útěku mu dopomohl tím, že jmění jeho k sobě vzal a do Čech dopravil, načež i sekerník uprchl a do své otčiny se navrátil. Kníže Clary dovolil mu, aby dle libosti své vyhledal si stavební místo, což on učiniv, mezi vesnicemi Trnovany a Novosedly tak zvaný „Nový mlýn“ si vystavěl.

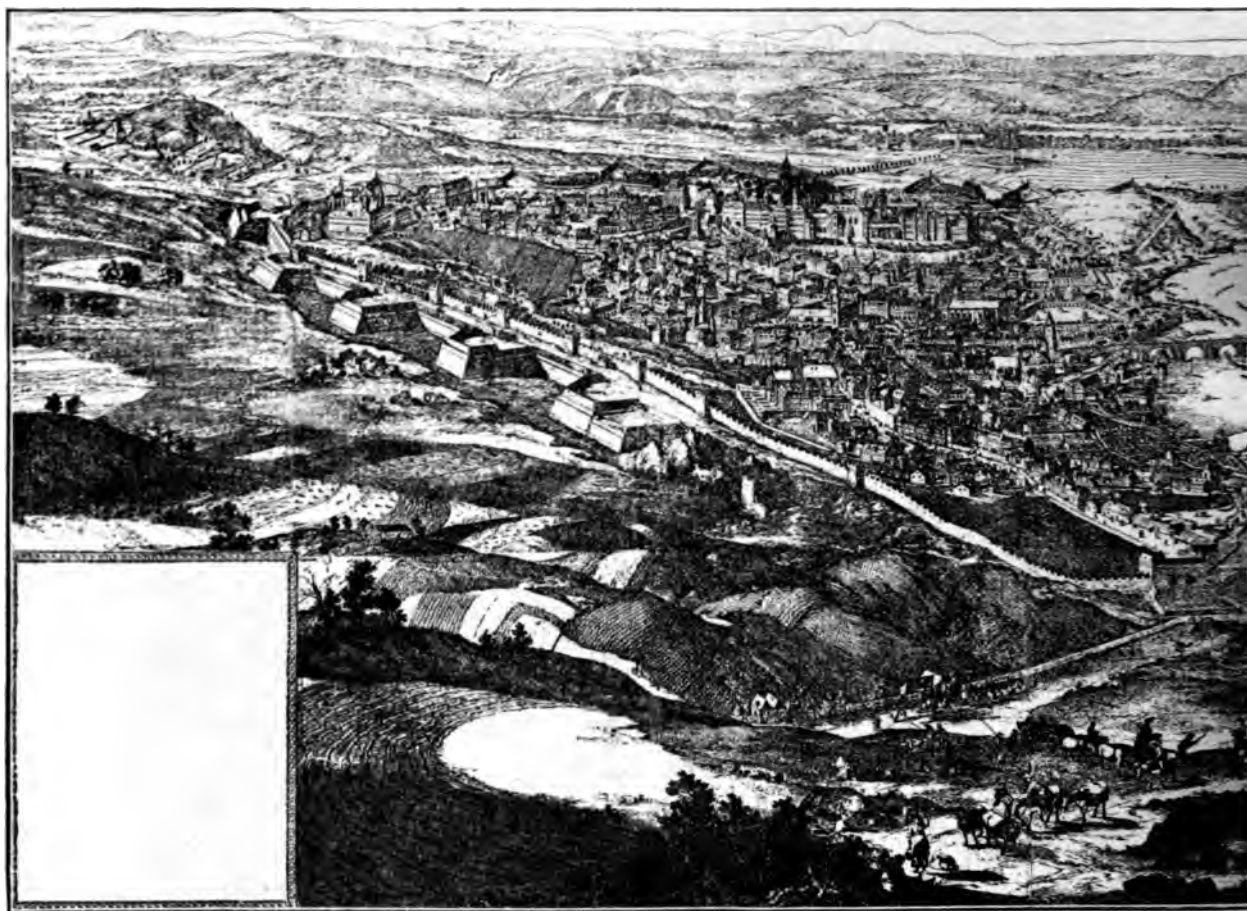
V Teplici však nebyla památka cara Petra Velikého na pobyt jeho tamže tak početná,

jako tomu v Karlových Varech bylo, ačkoli by toho týmže způsobem zasluhovala. Také není v letopisech Teplických více o Petrovi zaznamenáno, než co jsme tuto uvedli.

Poslední léta panování Leopolda I.

Na samém sklonku století XVII. dosáhl toho císař Leopold, že mohl ukončiti dvě veliké své války s Turky a s Francouzskem, kteréž jej byly skoro po dvě desetiletí neustále zabývaly. Kynula mu tudíž naděje, že do nového století vstoupí ve znamení míru a že mu bude dopřáno poslední léta života a panování svého v klidu strávit a pouze o vnitřní rozvoj země žezlu jeho svěšených pečovati. Čítal již šedesát let věku a nejsa vůbec povahy výbojné neb válečnické, podroboval se vždy jen nutnosti, kdykoli se musil meče proti nepřítelům svým chopiti; vždy mu byla válka od jiných vnucena, jak jsme průběhem vypravování svého poznali, sám nepozdvihl nikdy zbraně k výboji, veškeré války jeho byly jen válkami obrannými. Byla-li mu mírumilovnost zásadou v mládí, tím více jí hověl u věku starším a nikdy by ji nebyl porušil, kdyby mu nepřítelé jeho meč do rukou nebyli vnutili. Po míru Ryswickém, jež uzavřel s králem Ludvíkem XIV., a po míru Karloveckém, jímž si zjednal konečné pokoj s Turky, mohl se nadšti, že již nebude mu třeba kdy více zbraň tasiti a že již v nerušeném požívání míru dokončí panování své, jímž se mu co do délky časové žádný z předchůdců jeho na trůnu zděděném nemohl vyrovnati.

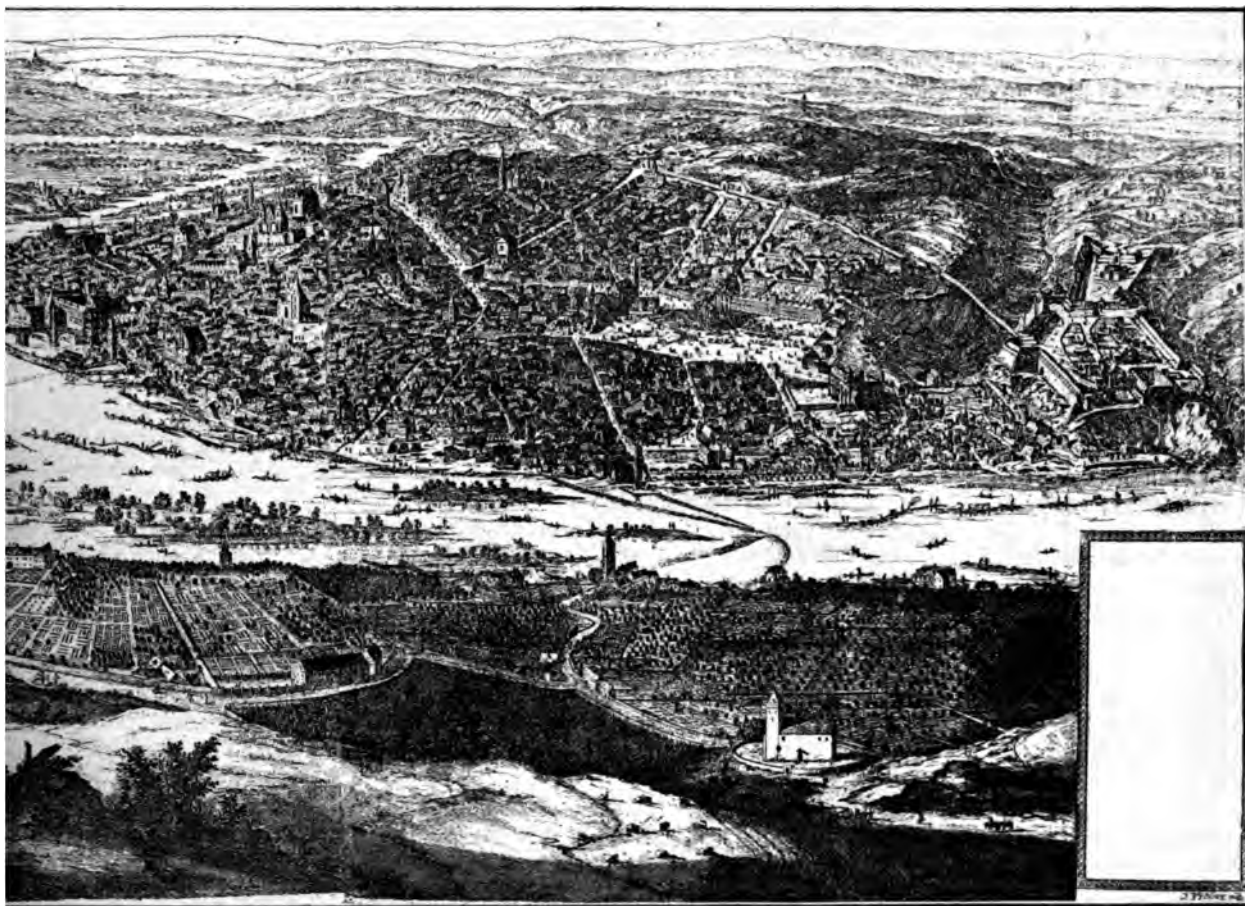
Proto hned po skončené dvojí válce své ztenčil dosavadní stav armády, která přišť měla jen dvacet pět plukův pěších a tolikéž plukův jízdných čítati. Opatření toto, kterým se mělo vyprázněným pokladnám císařským ulehčiti a dosavadní finanční oběti dědičných zemí umírniti, neschvaloval však důvěrný rádce císařův, český dvorní kancléř a konferenční ministr hrabě František Oldřich Kinský, právem poukazuje k nerozřešené dosud otázce o posloupnosti ve Španělsku, jež prý zajisté k nové válce s francouzským králem Ludvíkem povede. Proto radil starý státník tento, aby císař v záležitosti dědictví španělského co nejrychleji a co neenergičtěji jednal a tak soupeře svého předstihl; mladší syn císařův arcivévoda Karel měl býti se sborem 20.000 mužův vyslán do Katalonie, aby si následnictví na trůnu španělském pojistil, jiný rovněž silný sbor císařský

PRAGA CAPV.

Sacrae Caesareae Majestati LEOPOLDO I. Romano Imperatori semper Augusto, Domino S
demississime offert et dedicat Folpertus ab Allen Ultrajecti

1. Obora Hvězda.	16. Císařská lví ohrada.	35. Kostel jesuitů a klášter sv. Mikuláše na Malé straně.	48. Palác hraběte Michny.	65. K
2. Kostel sv. Markéty.	17. Chrám sv. Víta.	36. Kaple sv. Václava na Malé straně.	49. Staré městské hradby.	66. K
3. Kostel Theatinský, založený hrabětem Martinicem.	18. Královský palác.	37. Palác Tieffenbachův.	50. Nové fortifikace na Újezdě.	67. K
4. Brána Strahovská.	19. Velký sál.	38. Radnice Malostranská.	51. Újezdská brána.	68. K
5. Premonstratský klášter a kostel na Strahově.	20. Zámecké schody.	39. Kostel augustiánů u sv. Tomáše.	52. Švatojanský špitál.	69. K
6. Špitál u sv. Alžběty.	21. Kaple Věch svatých.	40. Valdsteinský palác.	53. Řečiště mlýnské v zahrádě hraběte Michny.	70. K
7. Cejninský palác.	22. Klášter a kaple sv. Iří.	41. Klášter a zahrada karmelitánů.	54. Bruska brána.	71. K
8. Klášter kapucínů s kaplí Loretskou.	23. Císařská zahrada.	42. Klášter karmelitánů na Malé Straně.	55. Kostel sv. Petra u přívozu.	72. K
9. Palác hraběte Martinice.	24. Rožmberský palác.	43. Kostel dominikánů.	56. Kaple sv. Maří Magdaleny ve Vinohradech.	73. K
10. Klášter barnabitek s kostelem.	25. Lobkovický palác.	44. Kostel sv. Vavřince za karmelitány.	57. Most přes Vltavu.	74. K
11. Palác Sasko-Lauenburský a Svarcenberský.	26. Císařský letohrádek.	45. Palác hrabat Nosticů.	58. Arcibiskupská zahrada.	75. K
12. Palác knížete Eggenberka.	27. Císařská obora v Bubenci.	46. Kaple sv. Prokopa za Mlýnským domem.	59. Zahrada hraběte Eggenberka.	76. K
13. Knížecí-arcibiskupská residence.	28. Palác hraběte Slavaty.	47. Kostel Panny Marie pod tetězy.	60. Vodárna na Újezdě.	77. K
14. Kaple Theatinská.	29. Palác knížete Liechtensteina na Vlašském plácku.		61. Kostel ss. Filipa a Jakuba.	78. K
15. Císařská bažantnice.	30. Palác knížete Liechtensteina na Vlašském plácku.		62. Ostrov Malé Benátky.	79. S
	31. Kaple sv. Vavřince na Petříně.		63. Rejdiště a jízdárna na Starém městě.	
	32. Farní kostel sv. Jana Křt.		64. Kostel sv. Kříže v Židovském městě.	
	33. Vlašský dvůr s kostelem.			
	34. Palác a zahrada Colloredů.			

NI BOHEMIAE.

simo, hanc Pragae Ichnographiam secundum exemplar a se delineatum et depictum quam Sacrae Majestati Camerae Pictor. Viennae Austriae 1685.

ludy	80. Kostel sv. Mikuláše na Starém městě.	98. Kotce.	114. Kostel Božího Těla.	128. Kostel a klášter sv. Benedikta v Emausích.
Rej-	81. Kostel sv. Michala řádu Servitů.	99. Karmelitský kostel sv. Havla.	115. Velký chrám jezuitů s koleji na Novém městě.	129. Klášter řevitů a kostel Zvěstování Panny Marie pod Karlovem.
čer-	82. Dům hraběte Gallasa.	100. Premonstratský kostel sv. Norberta.	116. Scheidlerův letohrádek.	130. Kostel nejsv. Trojice v Podskalí.
urém	83. Kostel Matky Boží zvaný ad lacum.	101. Ostrov Velké Benátky.	117. Kinská brána.	131. Kostel sv. Vojtěcha.
řad.	84. Vodárna na Starém městě.	102. Kostel kapucínů u sv. Josefa.	118. Nová brána.	132. Kostel sv. Alžběty.
men	85. Klášter panen u sv. Anny.	103. Brána proti irskému kostelu.	119. Šestcípá neb Svinská brána.	133. Spítal sv. Bartoloměje s kostelíkem.
	86. Kostel sv. Ondřeje.	104. Kostel sv. Klementa.	120. Farní kostel sv. Otěpána.	134. Pohanská kaple na Vyšehradě.
	87. Kaple Betlémská.	105. Kostel ss. Petra a Pavla na Poříčí.	121. Zvonice se hřbitovem tamže.	135. Hlavní chrám ss. Petra a Pavla na Vyšehradě.
	88. Dominikánský kostel sv. Jiljí.	106. Irský kostel.	122. Kostel sv. Kateřiny s klášteřem augustiánů.	136. Vyšehradská zbrojnice.
	89. Vltava.	107. Vesnička Libeň.	123. Kaple sv. Františka Xav. na druhém konci koleje jezuitské.	137. Líbušina taneční louka.
rom	90. Kostelík Malý Kříž zvaný.	108. Kostel sv. Jindřicha.	124. Kostel Karlovský.	138. Líbušina lázeň.
	91. Ulice na Přikopě.	109. Sibiřská brána.	125. Kostel sv. Apolináře.	139. Osmicípá nebo Vyšehradská brána.
stě	92. Klášter Uršulinek.	110. Chrám Panny Marie Sněžné, klášter františkánů s kaplí sv. Michala.	126. Novoměstská vodárna a mlýny.	140. Poštovní silnice do Vídně.
uba	93. Farní kostel sv. Michala.	111. Kostel špitálský sv. Lazara.	127. Kostel sv. Václava a klášter bosých augustiánů.	
	94. Kostel sv. Vojtěcha.	112. Novoměstská radnice.		
	95. Kostel sv. Martina.	113. Kupecké skladiště na Novém městě.		
	96. Stará rychta.			
	97. Židovský tandimark.			

měl obsaditi město Milán s územím jeho a v dědičných zemích měla státi armáda 50.000 mužův pohotově, aby každé chvíli k Rýnu proti Francouzům vytrhnouti mohla. Moudré rady této nebylo však ve Vídni uposlechnuto, ač byl císař mír Karlovecký s Turky hlavně proto uzavřel, aby měl v záležitosti dědictví španělského volné ruce, a nyní máje ruce volné, přece jimi nehnul, aby si již napřed příznivý výsledek v oné přímo evropské otázce zajistil. Jednak nedostatek finanční, jednak přímá mluva hraběte Kinského, který pro svou přsnost a zamračenost nebyl u dvora oblíben, byly příčinou toho, že císař zamítl návrhy ministry, kterými, kdyby byly provedeny bývaly, válka o španělské dědictví byla by zcela jinaký a pro císaře mnohem příznivější výsledek měla. Císař spolehal se však příliš ve své dobré právo a když hrabě František Kinský dne 27. února 1699 ve Vídni zemřel, již žádný z ministrův neodvážil se více císaře k výbojně válce přemlouvat; do Madridu pak vyslán neschopný hrabě Ferdinand Harrach, který nediplomatickým jednáním způsobil tolik, že rakouská strana u dvora španělského místo zesílena vlastně zničena byla. Marně vybízela královna císařova vyslanec, působiti k tomu, aby arcivévoda Karel byl co nejrychleji se sborem 10.000 mužů starého vojska císařského do Španělska vyslán, načež že ihned za následníka trůnu španělského prohlášen bude: hrabě Harrach, ač měl plnomocenství v ruce, podniknouti vše, co by účel posláni jeho podporovalo, byl hluchým k požadavkům královny, předstíraje nedostatek peněz v pokladnách císařských, pak přílišné mládí arcivévody Karla a nebezpečí cesty mořské v době zimní. Uražena jsouc takovouto neprozřavou politikou vyslanec Vídenského, připojila se nyní též královna ke straně francouzské a ve spojení s ní přiměla slabomyslného a neduživého chotě svého krále Karla II., že dne 2. října 1700 podepsal závěť, kterou prince Filipa z Anjou, vnuka krále Ludvíka XIV., jehož otec měl za choť dceru španělského krále Filipa IV., ustanovil za jediného dědice mocnářství španělského. Hrabě Harrach konejšil se až do poslední chvíle před otevřením závěti této bezpečným očekáváním, že jest v ní arcivévoda Karel vyhlášen za dědice krále španělského, a takž snadno si lze pomyslit, jak diplomat tento zdrcen byl, když pravý opak nadějí svých zvěděl. Ve Vídni byli sdíleli očekávání vyslancovo a takž nepodniknuto ničeho, aby závěť králova byla ještě v posledním okamžiku změněna. Proto způsobila opožděná zpráva Harrachova v císařském hradě ve Vídni pravé zděšení a pozdě

litovalo se, že rady hraběte Kinského nebylo v pravý čas uposlechnuto.

Stav věcí byl tím vážnější, anť odvěký nepřítel Habsburkův francouzský král Ludvík XIV. s obvyklou rychlostí a rázností si počínal. Vypravil bez meškání vnuka svého prince Filipa z Anjou do Madridu, kde byl též slavně uvítán a jakožto Filip V. za krále španělského uznán i ve veškeré říši prohlášen. Ve Francouzsku pak chystáno se neodkladně k válce na zemi i na moři, neboť dalo se očekávati, že se císař Leopold dobrovolně práv svých na dědictví španělské nevzdá a že v zápasu svém nalezne i spojence, jelikož zabráním Španělska pro rod Bourbonů byla politická rovnováha v Evropě povážlivě ohrožena. Za takových okolností nezbyvalo ovšem císaři jiné, než aby meč sotva do pochvy zastrčený opět tasil, a takž hned v prvním roce věku XVIII. byl opět zapleten do dlouholeté války, jejížto konce se více dožiti neměl.

Svoláváno tedy na všech stranách nové vojsko, aby zeslabená armáda císařská opět sesílena byla, a zároveň ohlíženo se i po spojencích, kteří by císaři v nové válce jeho proti Ludvíkovi XIV. přispívali. Avšak tu se dočekával Leopold jednoho sklamání po druhém. Papež Klement XI. uznal Filipa z Anjou za krále španělského, Polsko klonilo se ke straně francouzské a nemohlo se ani ve vzdálené válce účastniti, anť bylo zapleteno ve válku s novým hrdinským lvem severu, švédským králem Karlem XII.; kurfiřtové Kolínský a Bavorský prohlásili se nestrannými, ba za krátko přijali dokona francouzské obsádky do pevností svých; jediný kurfiřt Braniborský slíbil císaři přispěti sborem 10.000 mužův, když se byl Leopold uvolil, že mu přizná název krále Pruského. Nizozemsko a Anglicko mohly císaři jen na moři přispěti, ale Dánsko slíbilo s pomocným vojem k armádě císařské přitřhnouti.

Na počátku roku 1701 rozmnožil Leopold armádu svou na 80.000 mužů, jichž 30.000 pod vrchním velením prince Eugena Savojského mělo válku v severní Itálii zahájit, markrabí Ludvík Badenský měl se 20.000 muži Rýn krýti a ostatní vojsko mělo pečovati o bezpečnost a pokoj v zemích dědičných, zejména v Uhrách, kde Ludvík XIV. již zase nespokojené stavy ke vzpouře proti císaři podněcoval a mladý revolucionář kníže František Rákoczy II. ve vazbu vzat býti musil, anť již potají činný odboj proti Leopoldovi připravoval. Vojsko prince Eugena Savojského shromáždilo se na počátku května 1701 v jižním Tyrolsku, kdež mu však fran-

couzský maršál Catinat cestu do Italie zastoupil. Princ Eugen vida, že pevným postavením Francouzů v pohraničních horách neprorazí, podnikl se sborem svým odvážný přechod přes hory Lesinské, jemuž se tehdejší svět rovněž tak obdivoval, jako o století později přechodu prvního konsula Bonaparta přes Alpy. Tím obešel postavení Catinatovo a překročiv řeku Adiži i poraziv sbor generála Tessé-a u Carpi, donutil Francouze, že musili ustoupiti za řeku Mincio. Catinat byl za to sesazen s velitelství, ale i nástupce jeho maršál Villeroi utrpěl dne 1. září u Chiari velkou porážku a princ Eugen stal se pánem celého Lombardska.

Úspěchy tyto v Italii měly též vliv politický, neboť nový král Pruský přistoupil již rozhodně ku trojspolku císařovu s Nizozemskem a s Anglickem, říše římsko-německá pak postavila 40.000 mužů vojska do pole, jež kurfiřtství Kolínské obsadilo. Za to však prohlásil se kurfiřt Bavorský pro krále Ludvíka XIV. a obsadil říšské město Ulm a jiná města ve Švábsku, kde se hodlal s vojskem francouzským spojit. Markrabě Badenský byl sice v bitce u Friedlingenu poražen od Francouzů, ale přece podařilo se mu spojení ono překaziti. Za to nemohl princ Eugen v Italii roku 1702 dále postupovati, poněvadž měl jen 25.000 mužů vojska pod sebou, které ještě nedostatkem všech potřeb trpělo. Rozmrzen jsa touto špatnou správou vojenskou, odebral se od armády do Vídně, aby hodnost svou v ruce císařovy složil. Císař jmenoval jej na to presidentem dvorní rady vojenské, ve kterémž úřadě princ opět velikou ráznost vyvíjel a zejména vojsko bavorské, do Tyrolska vpadší, pomocí povstaleho obyvatelstva tamního zase zpět vypudil. Chtěl se na to s hlavní silou vojska císařského vrhnouti na Bavorsky a Francouze v jižním Německu, ale tu již byly císařské moci podvázány ruce chystanou novou vzpourou v Uhrách, kdež stavové se potají zase s Ludvíkem XIV. proti vlastnímu panovníkovi spojili.

Kníže František Rákoczy II., zapomněv, že jej byl dal císař na útraty své vychovati a po dosažení plnoletosti jeho všechny statky otcovské mu navrátil, pomýšlel vždy jen na odboj proti Habsburkům a dal se tudíž zlatem francouzským snadno proti císaři získati. Zatčen byv proto, že prchl z vazby své v Novém Městě za Vídní a uchýlil se do Polska, odkud veškeré severní Uhersko proti císaři pobouřil. Byl prohlášen sice za velezrádce a vysazena na hlavu jeho cena 10.000 zl., ale jelikož v Uhrách nebylo dostatečného vojska císařského, zmocnil se snadno severních Uher, kde se stavové i lid houfně

k odboji jeho přidávali. Peněžní pomoc Ludvíka XIV. způsobila jako před dvaceti lety, že polovice Uherska postavila se pod prapory Rákoczy-ho, jenž sbor císařského generála hraběte Šlika až ku Prešpurku zatlačil, načež loupežné jízdné sbory jeho i na jižní Moravu a až k Vídni nájezdy činily. To se opakovalo i na jaře roku 1704, kdy král Ludvík XIV. chtěl se spojenými Bavorsky přímo na Vídeň táhnouti, kdežto Rákoczy měl s povstalci uherskými od východu sídelní město císařské napadnouti. Zhoubný tento plán překazil však ženiální vojevůdce princ Eugen Savojský, jenž postaviv se opět v čelo císařské armády a přivolav anglického generála Marlborougha s vojskem jeho z Nizozemska porazil spojené Francouze a Bavorsky ve slavné bitvě u Höchstädtu (13. srpna 1703), čímž moc císařskou trvale zachránil, neboť Francouzové po děsné porážce této z celého území říše římsko-německé ustoupiti musili. Kdyby byl též císařský generál Heister podobného úspěchu nad rebelly uherskými dobyl a kdyby též v severní Italii byl mohl generál hrabě Quido Starhemberg účinněji proti Francouzům postupovati, mohl se císař Leopold snad vítězného konce války této dožiti. Ale na obou těch stranách byla válečná moc císařova nedostatečná, jelikož princ Eugen hlavnímu útoku Francouzů v jižním Německu čeliti musil a tudíž do Uher a do Italie žádných posil vojenských posíláno býti nemohlo. Tím se stalo, že Rákoczy i během roku 1704 větší část severního Uherska v moci své držel a v únoru 1705 létační sbory jeho zase až k Vídni dobíhaly. Císař dal se v tísní této s rebelly uherskými v nové vyjednávání, aby v Uhrách opět pokoj zavedl, a vyslal současně prince Eugena Savojského do Italie, aby výboj proti Francouzům i tam jako v Německu k vítěznému konci přivedl. Než však ku rozřešení dvojího tohoto zápasu došlo, byl císař zachvácen smrtí a zůstavil tudíž nástupci svému v dědictví vedení další války s Francouzskem a pokoření odboje uherského.

Císař Leopold nebyl nikdy pevného zdraví a churavěl již od roku 1704 častěji, načež se na jaře roku 1705 stav jeho stal tak povážlivým, že dne 15. dubna byly veřejné modlitby za uzdravení jeho nařízeny, ač dvorní lékaři si žádných nadějí nedělali, že by císař opět uzdraven býti mohl. Slabosti tělesní císaři stále přibývalo a dne 28. dubna byla správa říše římsko-německé a všech zemí dědičných římskému králi Josefovi svěřena. Dne 5. května pronesl se císař sám v tom smyslu, že života jeho bude již jen na krátko, a proto povolal staršího syna svého

Josefa k sobě, načež mu po dlouhé tajné rozmluvě vložil obě ruce na hlavu a udělil mu své otcovské požehnání; podobně požehnal též choť synovu římskou královnu a udělil králi Josefovi též požehnání pro nepřítomného druhého syna svého Karla. Týmž způsobem rozloučil se císař od svých tří dcer, arcivévodkyň Marie Alžběty, Marie Anny a Marie Magdaleny, pak ode dvou vnučat svých a bratrovce svého prince Josefa Lotrinského. Když tak byl učinil, přinesena, poněvadž právě poledne bylo, obvyklá jídla pro císaře, a členové císařské rodiny, vyjmaje císařovnu, odebrali se též do vedlejší komnaty k obědu. Po jídle upadl císař v hluboký spánek, který se císařovně, u lože císařova dnem i noci dlíci, podezřelým býti zdál. Dala tudíž přivolati tělesného lékaře dra. Bofingera, aby císaři tepnu ohledal, zda-li spánek jeho přirozený jest. Lékař odpověděl, že spánek není přirozený, a žádal, aby zpovědník byl co nejrychleji přivolán. Císařovna pak kázala, aby svěcená svíce byla k lůžku císařovu přinesena. Na tyto poplašné známky vrátili se členové císařského rodu s ministry a dvorními hodnosty do ložnice císařovy, kde dvorní kaplan P. Dominik Dubois císaři svátost posledního pomazání udělil. Císař odpovídal na všechny otázky duchovního jasným a srozumitelným hlasem, jakož císař až do posledního okamžiku při plném vědomí zůstal. Jelikož každou chvíli bylo lze smrt očekávati, podal nejvyšší komoří hrabě Mannsfeld císaři hořící hromnici do pravice, drže mu kleče ruku se svíci až do posledního vzdechnutí. Císařův zpovědník P. Menegatti a dva členové řádu Tovaryšstva Ježíšova modlili se hlasitě modlitby umírajícího. Kardinál Kolonič udělil umírajícímu císaři jmenem papežovým požehnání a úplné odpustky a sotva že byl dokončil a zpovědník průpovědi pronesl: „Pane, v ruce Tvé poroučím duši svou! Dopřejž mi zemřítí smrti spravedlivého!“ vypustil císař Leopold klidně duši. Bylo to ve tři čtvrti na čtvrtou hodinu odpoledne 5. května 1705 v šedesátém pátém roce věku císařova a ve čtyřicátém devátém panování jeho. Pozdějším pytváním těla zjistili lékaři, že císař zemřel na vodnatelnost plic. O čtyři dny později byly tělesné pozůstatky císaře Leopolda s obvyklou smuteční nádherou v císařské hrobce u kapucínů ve Vídni pohřbeny.

Leopold I. byl postavy prostřední a štíhlé, tak že ani ve vyšším věku k otylosti se nechýlil; barva lící jeho byla povždy bledá a výraz oka jeho vážný, zádušný. Poněvadž byl zdraví již od mládí chatrného, zachovával až do smrti své přesnou životosprávu, které se ze zásady přidř-

žoval. Dle toho konal vše v odměřeném pořádku podle hodin, neboť každého dne ráno povstával v tutéž hodinu a v tutéž minutu s lůžka, vykonal ranní modlitbu a posnídal, v tutéž hodinu vyšel si na procházku, načež odměřený čas pracoval a pak k obědu zasedl. Také zde poseděl dobu vždy stejnou, mírně jedl a pil a právě tímto šetrným a střídavým způsobem prodloužil si život až do věku, o němž by za mládí jeho nikdo nebyl předpovídal, že ho císařova slabá tělesná soustava dosáhne. Vedle toho byl vzorem zbožnosti a počestnosti a jedině tento bezúhonný život jeho byl příčinou toho, že se lehkotážný mrav francouzský u císařského dvora ve Vídni nezahnízdil. Z uvedených již příčin politických nebyl Leopold nikdy přítelem jazyka francouzského a ač ho úplně mocen byl, přece jím sám nikdy nemluvil a také u dvora jeho nesmělo jím býti mluveno, ač šlechta stále francouzskému mravu a jazyku holdovala. Teprva když francouzští zhaři roku 1689 byli Prahu a četná města česká vypálili, vystoupil císař přímo proti živlu francouzskému v zemích svých a rozkázal, aby veškerí francouzští vychovatelé, učitelé, taneční mistři atd. ze šlechtických rodin byli bez prodlení propuštěni. V Čechách učinila tak šlechta i bez nucení, neboť před rozhořčeným lidem Pražským nebyl od doby požáru onoho žádný Francouz životem svým jist a dlouhá desetiletí to zase trvalo, než francouzští rodáci byli opět do šlechtických rodin českých přijímáni.

Zaváděti novoty u dvora i vůbec ve všem řízení zemském a státním netěšilo se oblíbě Leopoldově a také veškeren přepjatý přepych byl ode dvora jeho vyloučen, tak že v tom ohledu císařský dvůr ve Vídni nemohl se daleko vyrovnati rozmařilým ostatním dvorům evropským. Všude panoval konservatismus až do nejzazších mezí, přísná španělská etiketa zachovávala byla ve všem do nejkrajnějších podrobností, což zase mělo za následek, že se u správy dvorní též všecky zastaralé zlořády udržovaly. Proto vyžadoval císařský dvůr po celé panování Leopoldovo obrovských sum, neboť při dvorních slavnostech byl při vši šetrnosti vyvíjen přepych, sice zastaralý, ale přece panovníka důstojný. Za to vyvíjeli tím větší okázalost bohatí rodové šlechtí, ministři, tajní radové a komoři, dvorních kavalírů pak bylo kol osoby císařovy stále bez počtu a z těch požíval nejnížší 50.000 zl. ročně, kdežto přední z nich až půl milionu ročně z císařské pokladny dostávali. K ohromným těmto sumám sluší připočísti každoroční veliké dary, jež štedrý císař na vše strany rozdílil. I na cestách svých uděloval Leopold dary a almužny

každému, kdokoli se k němu dostavil; povoz jeho býval často žebráky tak těsně obklopen, že se koně ku předu hnouti nemohli; ze služebníků jeho pak nesměl nikdo žebráky tyto odehnati. A když mu jednou dotěravci tito i kočárová skla vymáčkli a komoří žebráky proto spurně odehnati chtěl, pravil císař, aby nebyli od almužny zdržováni, on že dá okna nová zasaditi. Při audiencích veřejných, při nichž vždy u kulatého stolu stál, měl vždy uchystány svitky dukátů po pěti, desíti, dvacíti i více kusech, jež pak prosebníkům udílel podle toho, jak mu živě dovedli svou bídu neb své potřeby vylíčiti. Dobročinnost tuto osvědčoval císař nejen ve Vídni, nýbrž i všude ve městech, kde se s dvorem svým zdržoval, jak jsme toho příklady za návštěv jeho v Praze viděli a jak to zejména za doby morové rány roku 1680 osvědčoval.

Jak již na svém místě řečeno bylo, dostalo se Leopoldovi v mladém věku dobrého vzdělání, že se znal v starých řečích klassických i v několika jazycích novějších. Učených mužů si vážil a proslulého bibliotékaře svého Lambecia bral i na své cesty s sebou, neboť na delší cesty též drahé knihy s sebou vozil. Knihovnu svou stále rozmnožoval, zejména po starých a památných rukopisech dáváje pátrati a je kupovati. Jeho sbírka mincí byla bohatá a obsahovala četné vzácné exempláře. Umění rovněž byl přítelem

i mecenášem a zejména rád byl architektem, jen že tvary gotické všude se snažil nahrazovati renaissančními, jak to v době tehdejší ovšem modou bylo a jak jsme toho příklad viděli též při dostavbě chrámu Svatovítského na Hradčanech v Praze, kterouž byl císař roku 1673 započal, ale nedokončil. Rovněž překazily mu dlouholeté

války úmysl, vystavěti ve Vídni nový velkolepý palác císařský s rozlehlým parkem. Přes tři sta chrámů bylo v dědičných zemích přispěním jeho vystaveno a též ve Vídni položil základ ku chrámu sv. Petra; císařský letohrádek Schönbrunn nese dosud stopy stavitelského působení jeho.

Nejmilejší zábavou však mu byla hudba a sice byl nejen umělcem výkonným, ale skládal též písně, kantáty a zvláště skladby chrámové, které pak při mších a jiných slavnostech církevních provozovati dá-

val.*) Nebylo tehdaž žádné opery ve Vídni dáváno, ve které by nebyl tu neb onu část sám složil, a že na cestě své z Vídně do Prahy roku 1679 složil k české písni Svatováclavské hudbu pro čtyry nástroje, kterou pak

*) Jak plodným byl co hudební skladatel, vysvitá z toho, že od něho pochází 79 chrámových skladeb, 8 oratorií, 155 světských písní, 17 balletů a 9 divadelních her. Dvě mše a „Miserere“ prohlašují se i nyní ještě za díla mistrovská.

Car Petr Veliký.

ve chrámě Svatovítském svými hudebníky hrál, o tom byla již výše zmínka učiněna. Mělté Leopold při dvoře svým vlastní sbor hudební, do kterého přijímal pouze umělce, které byl dříve sám vyzkoušel; byliť mezi hudebníky témi též šlechticové, kteří tak vysoké služné dostávali, že z něho stavu svému přiměřeně žiti mohli. Proto stála hudební kapela tato obrovské peníze a umělci, vědouce, kterak jest jim císař milostiv, také leccos si dovolovali. Kdykoli jim nebylo při nedostatku peněz ve dvorní pokladně služné vyplaceno, učinili stávku a když měla hudba počítí, jednoduše mlčeli. Císař jim vzkázal, aby počali hrát, ale hudebníci odvětili, že tak učiní, až jim bude služné vyplaceno. To také se pravidelně stalo a byť i byl císař do své soukromé pokladny sáhnouti musil. Hudební sluch jeho byl tak jemný, že mezi padesáti hudebníky okamžitě rozeznal, který z nich byl chybu učinil; kdykoli byla opera v divadle provozována, neodvrátil očí od partitury, kterou vždy v rukou držel. Došlo-li k místu, které se mu zvláště líbilo, zamhouřil oči, aby s tím větší pozorností poslouchati mohl, kterýžto zvyk zachovával i tehdaž, kdykoli nějaké delší oslovení neb řeč mu bylo vyslechnouti.

Tuto zálibu jeho v hudbě nesdílela však třetí jeho choť císařovna Eleonora Magdalena, která si do opery dala přinášeti své vyšívané a tak pilně pracovala, že sotva na jeviště pohledla. Výprava oper stála císaře vždy veliké peníze a při dvorních slavnostech neb snátcích byly vždy vlaské opery neb zpěvohry provozovány, z nichž jedna, „Zlaté jablko“, stála stotisíc říšských tolarů, načež pak opera tato ve Vídni po celý rok třikrát v týdnu pro obecnost dávána byla. Za to ballet nebyl u dvora císařského ve Vídni tak skvělý, jako u dvora Versaillského, ač Leopold v mladším věku rád tančil a zejména v balletech spoluúčinkoval, jak jsme to při návštěvě jeho roku 1680 na Hradčanech v Praze při selské svatbě viděli. Obvyčejně tančival jen s císařskou chotí svou, ale mnohdy též dvorní dámy a vysoké šlechtičny při tanci vyznamenával. Nikdy však netančil francouzské tance, aniž po způsobu francouzském, nýbrž vždy jen po vážném a odměřeném způsobu německém neb národním, jakož při řečeném selském plesu na Hradčanech jen národní tance české provozovány byly. Jinou libůstkou jeho bylo soustružnictví, kteroužto zálibu zdědil po svém otci císaři Ferdinandovi III.; v umění tomto, kterým mnoho zdařilých věcí na soustruhu vyráběl, vycvičil jej umělý soustružník Zicken z Norimberka, jež byl za tou příčinou k sobě do Vídne povolati dal.

Neméně holdoval též alchymii, která i za jeho věku stále ještě bujela; od otce svého převzal jako dvorního alchymistu známého učence Richthausena, jež byl Ferdinand III. na barona z Chaosu povýšil, když mu ze rtuti zhotovil tolik zlata, že císař mohl z téhož dáti raziti pamětní mince v ceně tří set dukátů. Zlatou medaili tuto dovolil Leopold později svému tělesnému lékaři dru. Janu Zwölferovi dáti obkresliti a do mědi vyřítí, načež v současném spisu alchymistickém otištěna byla. Na štěstí nebyl baron Chaos obvyklý šejdř alchymistický, nýbrž dobyl si hojných zásluh o říši a panovníka, byl v silozpytu pokusném a v lučbě výborně obeznámen, tak že korunního prince Ferdinanda IV. ve vědách těchto vyučoval; zvláště obeznalým však byl v hornictví a v mincovnictví, zařídil mincovny ve Vídni, v Praze, v Brně, v Hradci Štyrském a j. dle novějšího způsobu i byl by zejména hornictví v zemích rakouských pozvedl, kdyby nebyl předčasně roku 1663 zemřel. Nechvalnější pověst zanechal po sobě druhý dvorní alchymista Leopoldův, augustinský mnich P. Václav Seyler, jež byl císař za pobytu svého v Praze roku 1673 poznal; když adept tento před očima jeho cín ve zlato proměnil, tak velice jej pro sebe získal, že jej císař roku 1678 na barona z Reinersbergu povýšil a nejv. mincmistrem v království Českém jmenoval. V úřadě tomto laboroval alchymista ve stříbrných báních Kutnohorských s takovým výsledkem, že tříletý výtěžek bání těchto komínem jeho alchymistické kuchyně tamže v kouř unikl a on k zodpovídání se do Vídne povolán byl, jen že na cestě tam dne 18. listopadu 1681 zemřel. Třetím dvorním alchymistou Leopoldovým byl hrabě Rugieri, který císaře svou alchymistickou zručností dovedl tak velice obloučiti, že mu též ustanovil roční plat 15.000 zlatých, který šejdři tomuto teprva po smrti Leopoldově odňat byl.

Ze skutečných věd zajímaly Leopolda I. nejvíce dějiny, římské právo a bohosloví, ve kterýchžto třech oborech byl výtečně obeznámen, neboť jsa v mládí ke stavu duchovnímu ustanoven, byl zejména v bohosloví důkladně vyučován. Proto podporoval jako panovník horlivě snahy pro šíření vědeckých vědomostí, založil university v Inšpruku a ve Vratislavě, vysoké školy v Olomouci i mnoho jiných ústavů vyučovacích. Byl účinným ochrancem Leopoldinské akademie přírodopysků, která roku 1670 s podporou jeho vědecká díla svá vydávati počala, a provedl, co se předchůdcům jeho po celé století nebylo podařilo, že totiž ve veškeré říši římsko-německé byl zaveden jednotný kalendář, aniž evangeličtí

stavové říšští přijali dne 23. září 1699 usnesení, aby též v jejich zemích byl nový gregoriánský kalendář dle způsobu v zemích katolických platného zaveden. Stalo se tak rokem 1700, kdy bylo po dni 18. února následujících jedenáct dní z kalendáře vypuštěno.

Zbožná mysl císařova byla však, jak se to směrem tehdejší doby vysvětluje, sdružená s nesnášlivostí k jiným vyznáním náboženským, ač ve mnohem menší míře než u obou předchůdcův jeho na trůnu panovníckém. Vyprávěli jsme již, kterak po celé panování Leopoldovo prováděla se zejména v Čechách protireformace mnohem mírněji, než tomu druhdy bývalo, a že se při provádění jejím žádných násilných prostředků již neužívalo. Jen v Uhrách bylo v té věci proti nekatolíkům přísněji nastupováno, což zase mělo příčiny své v tom, že právě z řad nekatolických stavův tamních vycházela nejprudší oposice proti vládě císařově, která až i k dynastickému odporu vedla. Zůstávalť Leopold po celý život svůj pod vlivem řádu Tovaryšstva Ježíšova, jež bylo v mládí výchování jeho vedlo, tak že z toho až pověst povstala, že v té době, kdy byl ještě ku stavu duchovnímu ustanoven, vstoupil do řádu jezuitského, což ovšem pravda nebylo. Přes všecku svou oddanost k řádu tomuto nedal staršího syna svého arcivévodu Josefa jezuitům na výchování, jak to v rodu Habsburském od Ferdinanda I. pravidlem bylo, což jest výmluvným důkazem, že si jako panovník i proti jezuitům zachoval svůj samostatný úsudek, ač sám pro svou osobu vlivu jejich se nevzpíral. Mimo to sluší uvážiti, že co se v náboženských věcech v Uhrách a jinde upřílišného dalo, císaři ani k vědomosti nepřišlo, jinak by mírná a lidumilná mysl Leopoldova tak mnohé byla zamezila, co horlivci církevní a vojenští jmenem jeho prováděli.

Jeť z vypravování našeho na několika místech zjevno, kterak ministři a rádcové císařovi moci své, a vlivu svého ve vlastní prospěch a na škodu panovníkovu zneužívali, jak to ti Auerspergové, Lobkovicové a Sinzendorfové i jiní dokazují, kteří důvěry císařovy nehodnými se stali a jejichž trest přece nebyl v žádném poměru k vině jejich. Ovšem nelze tu smlčeti výčitku, že panovník má co možná vše vlastníma očima skoumati, aby se dlouholeté zlořády na škodu dynastických zájmův a prospěchů říše i zemí zahnízditi nemohly. Obřadní uzavřenost, v níž císař žil, a neobmezená důvěra jeho k osobám, jimž byl jednou důvěru svou věnoval, byly příčinou toho, že si ministři jeho mohli počínati tak samovolně i bezohledně, jak jsme toho příklady

uvedli, načež pak i nižší hodnostové příklad vznešených sobcův oněch následovali a týmž zjištěným i bezohledným způsobem vůči obyvatelstvu si počínali. Nejzjevnějším dokladem toho, jak šlechtné úmysly Leopoldovy mařeny a takřka v niveč uváděny byly, jest ta okolnost, že jeho patent o ulevení roboty v Čechách byl na sklonku panování jeho pro vrchnosti a officianty jejich pouhým dýmem a že již za několik málo let po roku 1680 panovaly v zemi české tytéž kruté poměry poddanské, tytéž roboty celotýdenní a totéž nevolnictví, jako před velkým povstáním selským. Císaři to ovšem nebylo známo, ale nestranný soud dějin musí zde jen opakovati výše zmíněnou výčitku o povinnosti panovníkové, zda šlechtné a lidumilné úmysly a skutky jeho také přesně se vykonávají, neboť jest otcem a od Boha ustanoveným ochráncem všech poddaných svých, nechť náležejí stavu a povolání jakémukoli.

Největší potíž měl Leopold I., jak z vypravování našeho mnohostranně vysvitá, s financemi státními, neboť celé dlouhé panování jeho bylo vyplněno válkami, jež mu od nepřátel rodu a říše jeho byly vnuceny a nesčetných milionův nákladu vyžadovaly, tak že státní pokladny přes všecky oběti obyvatelstva stále prázny zůstávaly. Viděli jsme v Čechách a na Moravě, kterak vyšší stavové dovedli se z poplatnosti vymykati, tak že skoro všecka tíže berní spočívala na bedrech lidu městského a selského; podobné poměry panovaly též ve všech ostatních zemích dědičných a hmotná pomoc z říše římsko-německé, ač země Habsburské za říši vždy jen platiti a krváceti musily, byla illusorní a málo kdy padla na váhu. K tomu se přidružila bědná okolnost, že za první polovice panování Leopoldova spravoval finance státní nanejvýš nesvědomitý ministr hrabě Sinzendorf, který pokladnu státní každoročně o miliony odíral a následován jsa v nekalém hospodářství tomto ode všech podřízených svých finance státní v největší nepořádek uvedl. Na nezhytné vydaje válečné, kterých po pádu Sinzendorfovu ještě plného čtvrt století třeba bylo, musily se rok co rok dělati dluhy a to za úroky tak vysoké, že i dvorní žid Videnský Oppenheimer, jenž potřebné jistiny u jiných židů a obchodníků sháněl, aby je pro prázdné státní pokladny opatřil, sám patnáct až dvacet procent platiti musil. Takovéto neuspořádané hospodářství finanční panovalo ostatně též za druhé polovice panování Leopoldova a teprva na sklonku jeho zřídil kníže Jan Adam z Liechtensteina roku 1702, aby nekřesťanskému lichvaření tomuto konec učinil, žirovou banku

Vídenskou, která byla nejlepším svědectvím, jak pořádek a správnost ve věcech peněžních důvěru vzbuzují, neboť již roku 1705 mohla dvoru několik milionů na další vedení války o španělské dědictví zapůjčiti.

Nespadá zde v obor vypravování našeho, abychom uváděli mnohé ony náběhy ku povznesení hmotných poměrů za doby Leopoldovy, jako zřízení východní společnosti obchodní a zvláštního úřadu konvenčního, splavnění řeky Moravy, spojení Dunaje s Odrou, zakládání továren a zřízení severní společnosti obchodní atd., jen tolik zmíníme se ještě, že za doby Leopoldovy bylo všem soudcům zemským přísně nařízeno, aby bez svolení vládního nezáváděly žádných procesů čarodějnických více, aby všechna práva asylní v kostelích a klášterích byla zrušena, aby vrchnosti nesměly bez soudního rozsudku žádného pozemku poddaných svých zabavovati; aby všude byly zaváděny matriky křestní a rejstříky úmrtí, aby poručenství nad sirotky bylo upraveno atd. K soustavným opravám v oboru zákonodárství a správy státní ovšem nedošlo, neboť války a politické zápletky podobného vývoje vnitřního nepřipouštěly a také pro ně ani porozumění v příslušných kruzích nebylo. Ale přes to vše značilo půlstoleté panování Leopolda I. proti hrůzám války třicetileté pokrok veliký a zejména království České, ač musilo říši císařové po celou tuto dobu přinášeti oběti nezměrné, mělo aspoň to štěstí, že nebylo již napadeno žádným cizím nepřitelem, jako se za předchůdců Leopoldových od Sasův a Švédův tak často bylo dalo.

Proto bylo smrti císaře Leopolda I. v zemi české upřímně želeno a zvláště obyvatelstvo selské žehnalo památce jeho, že mu byl patentem svým ode dne 28. června 1680 v robotě a poddanství ulevil, ač výhoda tato byla již během krátkých let zase ve zmar přišla. Vládnost a spravedlivost jeho byla ještě za procesu Chodův u lidu selského nejlepší dojem působila, ale jiní činitelové to byli, kteří tyto šlechetné vlastnosti panovnickovy v pravý opak uváděli. Dojem těchže by byl v lidu českém býval mocnější a tytýž trvalejší, kdyby Leopold též v druhé polovici panování svého byl častěji dojížděl do Čech a osobně se o tom přesvědčoval, zda se jeho nařízení a vládní opatření také přesně a dle úmyslů jeho vykonávají. Takž ale od roku 1680 po celých dalších dvacet pět let života svého nepřibyl již nikdy více do zemí koruny české, poněvadž neustálými válkami byl od toho zdržován, aby po dědičných zemích svých mohl delší cesty podnikati. Královský hrad Pražský zůstával po celou tu dobu osiřelý, ač víme, že i v té době Leopold o udržení jeho v dobrém stavu pečoval a zvláštního stavitele dvorního při něm vydržoval. Když pak zpráva o smrti jeho do Prahy došla, byly za spásu duše jeho v chrámě Svatovítském po tři dny konány slavné bohoslužby smuteční, jichž se nejvyšší hodnostové zemští a duchovenští a veškerá šlechta účastnili; totéž se opakovalo ve všech ostatních kostelích Pražských a rovněž i po celých Čechách a po Moravě, kde poddaný lid všude pro vznešeného přítele stavu selského opravdově truchlil.

OBSAH KNIHY ŠESTÉ.

HLAVA I.

Od míru Westfálského až do smrti císaře Ferdinanda III. (1648—1657).

	Strana
Prohled do doby minulé. Úkol dějepiscův	1
Všeobecné poměry politické po míru Westfálském	21
Stav našich zemí po válce třicetileté	37
První starosti vlády po uzavřeném míru	45
Odměny za zásluhy v minulé válce	58
Sněmy v Čechách i na Moravě 1649	67
Sněmování roku 1650	78
Osazování nového obyvatelstva a opravy ve správě královských měst	92
Přípravy ke katolické reformaci	104
Reformační návrhy jezuitů, kardinála Harracha a sněmu českého z r. 1550.	118
Činnost reformační komise a misijnářů, zvláště v kraji Hradeckém	129
Katolická reformace v ostatních krajích českých	142
Výsledky reformace a církevní statistika	159
Pokusy o zřízení nových biskupství v Čechách	177
Sloučení university. Něco o školách	186
Katolická reformace na Moravě a ve Slezsku	202
Počátky hospodářských oprav	219
Sněmy roku 1651—1652.	239
Příjezd císařské rodiny do Čech (1652). Další opravy hospodářské i berní	262
Sněmy 1652—1653.	279
Spory stavovské se zástupci moci zeměpanské	294
Sčítání obyvatelstva. (Berní role z r. 1654.)	314
Poměry zahraničné. Berně na vojenské potřeby a fortifikace	329
Poslední opravy hospodářské a opatření policejní za Ferdinanda III.	343
Smrt krále Ferdinanda IV. a její následky	358

Korunovace Leopolda I. Spolek s Polskem. Smrt císaře Ferdinanda III. 367

HLAVA II.

Vladaření císaře a krále Leopolda I.

Část první.

	Strana
Leopold I., jeho mládí, vychování a povaha	377
Rádcové koruny a přední úředníci v Čechách, na Moravě i ve Slezsku	384
Císařská volba v říši. Pobyt krále Leopolda v Praze	394
Válka švédsko-polská	414
Vývoj vojenského zřízení v Čechách	421
Pevnostní stavby a zásobárny vojenské	438
Hlavní komise a berní úřad zemský	446
Potřeby zemské, osvobození od berní, některé řady právní a policejní	458
Sněmování, bernictví a vojensství na Moravě (1658—1660)	468
Česká komora a rentmistrovský úřad na Moravě	483
Úřad deputovaných nad nápojovým táčem a obchodem solním	499
Pokusy o zdroje nových příjmů komorních	507
Jednání o nápravu mince a hor	625
Obchod solní, dávky nápojové, clo a mýta	635
Královská města, jejich dluhy, správa i živnosti	656
Vrchnosti a jejich statky	670
Utrpení poddaného lidu	684
Církev a náboženství v Čechách i na Moravě	692
a) Pověsečný stav církevní při začátku Leopoldovy vlády	—
b) Správa církevní. Postup proti nekatolíkům	612
c) Zřizování nových far	632
d) Kláštery a školy	644
e) Biskupství Hradecké	659
Vývoj zahraničných událostí až do války s Turky (1661 až 1664)	672

Vladaření císaře a krále Leopolda I.

Část druhá.

	Strana
Válka s Turky a vpád Tatarů na Moravu	682
Oběti zemí českých pro království Uherské. — Spiknutí Zrinského	886
Kníže Lobkovic jako stranník francouzský. Pád jeho	712
Válka v říši až po mír Nimwežský. Oběti zemí českých na válku tuto	729
Další činnost sněmů v letech 1660—1680	737
Návštěvy císaře Leopolda I. v Čechách	751
Velký mor v Čechách roku 1680	769
První záblesky bouří selských v Čechách	788
Přípravy k velké bouři selské roku 1680	795
Povstání selské v krajích českých	804
Povstání selské v krajích německých	813
Mandát císařský o zmenšení roboty. Trestání vinníků	824
Povstání Tökelyho v Uhrách. Oběti zemí českých na potlačení téhož	835
Nová válka s Turky a obležení Vídně. Účast Čechů při osvobození jejím	846
Další válka s Turky. Oběti zemí českých na tutěž	964
Nová válka s Francouzskem. Zháňské záměry proti Čechám	878
Požár Prahy v červnu 1689. Pokutování žhářů	886
Války s Francouzskem a Tureckem. Náklad zemí českých na tytéž	897
Další činnost sněmů v letech 1680—1700	912
Praha za doby Leopolda I.	928
Bouře studentské v Praze	957
Zavraždění židovského hochy Šimona Abelesa v Praze	964
Konec procesu Chodův s vrchností jejich	978
Car Petr Veliký v Čechách	982
Poslední léta panování Leopolda I.	990

REJSTŘÍK

jmen a věcí v VI. knize Kroniky Česko-Moravské obsažených.

Abele kancléř 724, 768.
 Abensbensberg z Traunn hrabě 360, 396, 445.
 Aberspach 132.
 Abertham 146, 147, 609, 626, 627, 631, 639.
 Abraham a S. Clara viz Megerle.
 z Adelfingu viz Iter.
 z Adlersheimu viz Pecelius.
 z Adlerthurnu viz Putz.
 z Ahrembergu Tomáš princ 819.
 Akademie Leopoldinská 1004.
 Akcízy 68, 246, 270, 271, 509, 510, 745, 840, 841.
 Albenrenth 504.
 Alexander VII. papež 184, 192, 669.
 Alexej carevič 984.
 Alexej Michajlovič, car ruský 331, 359, 367.
 Alchimie 1004.
 Ali paša 686.
 Alman z Almenšteina Tobiáš 55.
 z Almšteina viz Roth.
 Alsen ostrov 416.
 Alpy 997.
 Alten-Allen šl. Folpert 935, 936, 937.
 Altenheim 937.
 Althan Michal Ferdinand 393, 470.
 z Altpachu viz Georger.
 Alžběta Lukrecie, kněžna Těšínská 212.
 Amsterdam 514, 949, 983.
 Angelus Silesius viz Scheffler.
 Anglicko 395.
 Anhaltská kněžna 356.
 z Anjou viz Filip.
 Anna, princezna Florentinská 723, 724, 728.
 Antonie Markéta, arcikněžna 765.
 Antorf 514, 515, 744.
 Apaffi Michal, kníže Sedmíhradský 681, 685, 696, 837, 869, 899.
 Appellační soud 51, 52, 63, 97, 166, 195, 286, 489, 490, 795.
 Arno, řeka 933.
 Arnolt Jan z Dobroslavína 864, 944.
 Arcibiskupství Pražské 14, 177.
 Archidiakonáty 178.

Aschaffenburg 410.
 Aš 154, 155, 462, 504, 609, 610, 630.
 z Ašenfeldu viz Raš.
 z Auersperga knížata 279, 393, 1005.
 z Auersperga Jan Weikhard 372, 388, 389, 509, 706, 715–718, 726, 769.
 Angšpurk 27, 277, 525, 898.
 Augusta Sofie, falckraběnka ze Sulzbachu, manželka Václava z Lobkovic 108, 728.
 Aulicus P. Rehoř 783.
 Augustiniani 111, 151, 136, 266, 541, 646, 648, 953.

Bacon Francis 85.
 Badeny 880, 984.
 Balbassos, markýz 721.
 Balbín Bohuslav, kronikář 35, 127, 136, 139, 149, 150, 151, 201, 380, 580, 618, 670, 781, 782, 786.
 Ballet dvorní 1008.
 Bamberk 629.
 Banér 713.
 Banka vídeňská 1007.
 Barčaj Achác 679–681.
 Bärenklau Vavřinec 713.
 Barnabité (Paulini) 205.
 Barner Jan, jezuita 576.
 Bartodějský Bernard Václav z Bartoděj 207, 280.
 Bartolotti Jan Pavel 229, 230, 233, 244, 245, 264, 283, 297, 298, 299, 307, 309, 311, 312, 313, 500.
 Bartoš Písař 15.
 Bastianperk 460.
 Batorová Žofie viz Rákóczy.
 Baum Jiří 841.
 Bavorsko 516, 733.
 Becher Jan Joachim 570.
 Bechyň 151, 160, 605.
 Bechyňský kraj 52, 150, 151, 152, 162, 168, 178, 259, 267, 289, 315, 326, 327, 352, 604, 638, 639.
 Beckovský Jan, kronikář 781, 782, 786, 887, 889.
 Beckův pluk 863.

Bečov 830.
 Behr Tomáš 785.
 Bělá 143.
 Bělehrad srbský 683, 684, 693, 699, 700, 847, 868, 869, 870, 899, 902.
 Bělehrad Stoličný 847, 849.
 Bělohrad v Čechách 590.
 Benátko Engelbert 207.
 Benátky v Čechách 59, 235.
 Benátky Vlašské 514, 718, 984.
 Benátská vyslanci 378.
 Benediktini 111, 136, 339, 618, 645, 648, 663, 974.
 Benekamp Daniel 965.
 Benešov 235.
 Benešov v Litoměřicku 143, 829.
 Berchtold Frant. Benedikt, svobodný pán z Uherčic 646.
 Berka z Dubé Jindřich Wolf 48, 49, 50, 56, 71.
 Berka z Dubé Zbyněk, arcibiskup 110.
 Berlín 415, 569, 982.
 Bernard opat Strahovský 634.
 Berně 400, 446–468.
 Berní role 37, 39, 314, 447, 451.
 Berníci nejvyšší 258, 259, 285, 292, 323, 324, 339, 373, 447, 448, 450 až 458.
 Berníční úřad 291, 309, 424.
 Beroun 315, 505, 754.
 Beřkovice Horní 149.
 Betlen Gabor 804, 842.
 Bezděz 616, 645.
 Bezdrúžické panství 821, 822.
 Bezpečnost na Moravě 927.
 Bible Svatováclavská 953.
 Bílá Hora 27, 275.
 Bílek Václav kanovník a děkan 671, 913.
 z Bilenberka viz Sobek.
 Bischofsheim 410.
 z Biskupic viz Haugvic.
 Blatná 170.
 Blatno 113, 145, 146, 335, 460, 504, 609, 610, 626, 627, 631, 639.
 Blažejovský Pavel Vojtěch 277.
 Bleistadt 146.

Rejstřík.

z Blíru Jindřich 207, 211.
Blumenthal svob. pán 23, 26.
Bočkajovo povstání 676.
Bofinger dr. 999.
Bohdaneč 235, 653.
Böhm Matias děkan 986, 987.
Bohnice v. Mingoni.
Bohosudov, poutnické místo 785.
Bohr Jakub 149.
Bohumilice 149.
Bohuňovice v. Sak.
Bohuš, vrch u Plané 821.
Bochov 830.
de Bois Ignác Samuel, král. hejtmán 789.
Bojkovice 537.
Boleslav Mladá 143, 160, 170, 304, 506, 507, 654.
Boleslav Stará 66, 235, 262, 268, 270, 273, 399, 612, 646, 755, 762.
Boleslav Stará (obraz P. Marie) 65, 66, 373.
Boleslavský kraj 22, 52, 126, 141, 142, 144, 160, 169, 259, 268, 289, 315, 326, 327, 352, 610, 622, 638, 639, 808, 809, 810, 811, 813, 814, 815, 832.
Boreš Ondřej z Borštendorfu 70.
z Borvic Baltazar 228.
Boskovice 646.
de Bossi Santin stavitel 340, 372, 438, 439, 941.
Bossius dr. 790.
Bossuet 35.
Bosyň 639.
Bournonville generál 729.
Boure selské 788—824, 826.
Bozen 329.
Božidar 114, 115, 145, 146, 147, 335, 639.
Brambory 545.
Brancacci Frant. kard. 184.
Brandenburský rod 672, 673.
Brandlinský Volbram ze Štěkře 635.
Brandov 631.
Brandýs na Labi 22, 27, 45, 235, 265, 319, 372, 515, 756, 763, 765.
Brandýs nad Orlicí 110, 235.
Brandýsek 142.
Braniborsko 419, 725, 879, 897.
Branná 132, 133, 134, 140.
Bratrstva: sv. Františka Seraf., Jesu Maria Joseph, nejsvětější rodičky Boží, sv. růžence, sv. škapulíře, sv. Voršily 616.
Braun Jan František, komendátor křižovníků 627.
Braun Matias, sochař 942, 945, 948.
Břeclava 691.
Breda hrabě 593.
Breda Krištof Rudolf 803, 813, 814, 815.
Břeh 45, 393.
Breisach 732.
Breisgavsko 731, 732, 733.
Brémy 744.
Breuner hrabě 760.
Breuner Jan Josef hrabě, arcibiskup 653, 914, 964.

Břevnov u Prahy 783, 936.
Březnice 111, 883.
Břežské knížetství 213, 872.
Briedl Fridrich 136, 166.
Briedl Lukáš, děkan Jachymovský 176.
Brněnský kraj 207, 211, 373, 642, 642, 643, 659, 711, 748.
Brno 29, 45, 56, 60, 61, 77, 227, 340, 363, 364, 374, 470, 477, 481, 496, 537, 555, 568, 657, 687, 694, 703, 710, 726, 773, 842, 876, 922.
Brod Český 505, 654, 807, 1004.
Brod Německý 163, 505, 766, 767, 783.
Brod Uherský 657, 691.
Broumov město i klášter 82, 235, 259, 663, 692, 806, 810, 83, 843, 844, 858.
Brown Eduard 933.
Bruchsal 880.
Brtvín Jan z Ploskovic 571.
Brumov 811, 831, 833.
Brumovské panství 691, 928.
Brunzeif 533, 534.
Brussel 515.
z Bubna Jindřich Jan 156.
Bucek Mikuláš, radní 841.
z Bučiny viz Globic.
Buckinghamská galerie 932.
Budapešť 711.
Budějovice 22, 45, 61, 68, 71, 78, 113, 162, 170, 179, 183, 231, 237, 265, 268, 272, 289, 295, 312, 341, 403, 459, 500, 503, 513, 516, 538, 702, 767, 771, 779, 786, 830, 898.
Budějovické biskupství 178, 183.
Budín 685, 686, 693, 837, 868, 875.
Budyšin 114.
Bueff Jiří 562 viz Puff.
Buchlov viz Petrávaldský.
z Bukova Ferdinand Arnošt 207, 211.
z Bukové Ferdinand Frant. 643.
Bukovice 832.
Bukoviny Malé 132.
Buky Staré 132, 140.
de Buono Pavel Leonid 349, 532, 533.
Buonvisi kard. 848.
Buquoi Ferdinand hrabě 823.
Buquoiová Marie Magdalena hraběnka 176.
Burgundský Matouš 941.
Buschprediger 166, 214, 217.
Butovice 772.
Buzek Václav 861.
Býdov nad Dyjí 859.
Bydžov Nový 141, 288, 368, 505, 664, 881.
Bystré 606.
Bystrice na Moravě 610.
Bystrice Nová 605.
Byšice 133.
Bzenský Václav z Prorubě 352.

C hledej také v K.
Čáhlav 331, 500, 503.
Calixt Jiří 35.

Camel František Ferdinand 194, 490.
Campagno 662.
Canevali Mark Antonio stavitel 941.
Caprara Albrecht hrabě 84, 863.
Caprarův pluk 844.
de Cara Max z Rosenetu 315, 363.
Caraffa hrabě generál 867.
Carione Agatho 576.
Carloni Sylvester stavitel 941.
Carpi město 997.
Čarhrad 380, 683, 634, 708, 712, 836, 846.
Castelle Eliáš František 642.
Catinat maršál 997.
Cavriani Fridrich hrabě 372, 390, 396.
Čechy řemeslnické na Moravě 924.
Čelní rád 554.
Censura 200, 201, 268, 617, 618.
Ceny obilní 351.
Čerekev Dolní 639.
Čerekev Horní 605.
Čerekev Nová 605.
Čerhovice 235.
Cesty a silnice v Čechách 917, na Moravě 243, 925.
z Cetwinburku v. Schneider.
Čikáni 742, 743, 919, 920, 927.
z Cinenburku Jan František 643.
Cisterciáci 652.
Cla a mýta 54, 72, 92, 232, 218, 271, 272, 312, 314, 353, 356, 554, 555, 556, 743, 744, 925.
Clary-Aldringen kníže 988, 989.
Členský kníže 31.
Cohaus dr. 780.
Colbert 570.
Coligni generál 693.
Colona kardinál 189.
Colloredo Antonín František hrabě 390, 393.
Colloredo Ludvík hrabě 645.
Colloredo Rudolf hrabě 58, 60, 140, 259, 372, 390.
Comines Filip 4, 10.
Commendone nuntius 13.
z Condé princ 34, 730.
Conti Innocenc, generál 27, 59, 60.
Contiho pluk 22.
Corti Josef, biskup 185, 954.
Corpus evangelicorum 279.
Crequi maršál 731, 732.
Cromwell Olivier 218, 219.
de la Cron, svob. pán 54, 422, 439.
de la Cruce Isidor 332.
Cruger Jiří 670.
Cukr Jaroslav František z Tamfeldu 466.
Curtius viz Corti.
sv. Cyrilla a Methoděje uctění 641.
Czarnecki generál 416.
Čabelický Jan Jiří ze Soutic 863.
Čabelický Václav Karel ze Soutic 637, 913.
Čabelický Šebestián ze Soutic 352.
Čakovac pevnost 708.
z Čalovic viz Hora.
Čapek Jan Aleš, arciděkan Plzeňský

Rejstřík.

752; probošt kapitoli v Staré Boleslavi 913.
Čáslav 66, 150, 505, 560, 654.
Čáslavský kraj 22, 52, 136, 149, 159, 162, 169, 259, 267, 289, 315, 326, 327, 352, 368, 767, 804, 807, 808, 809, 810, 811, 815, 816, 830.
Častolovice 186.
z Čechorodu viz Pešina.
Čelakovice 235.
Čelivo ves 822.
Čermák kněz luteránský 149.
Černíkov 140.
Černíkovice 132, 140.
Černín hrabě 812.
Černín z Chudenic Heřman 49, 50.
Černín Herman Jakub 874.
Černín Humprecht Jan 364, 441, 700, 939.
Černín Tomáš hrabě 646.
Černínová Zuzana z Chudenic 78, 115, 151, 219, 581.
Černobyl Mikuláš 571, 576.
Černý kabinet poštovní 798.
Čestín panství 805, 808.
Čiměř 639.
Čingischanova horda 688.
Čistá 590.

Dačický z Heslova Mikuláš 17.
Dačice 646.
Dalmacie 384.
Dánsko 395, 415, 416.
Daň z hlavy 904, 905, 906.
Dašice 285.
Daun hrabě generál 809, 853, 961, 962.
Daunský pluk 962.
Deblín 533.
Děčín 22, 45, 46, 233, 440, 441, 829.
Děčínský kraj 806, 816, 819.
Dědictví sv. Václava 618, 952, 953.
Deputování krajští 259, 372.
Deputování nad tácem a solí 229, 234, 235, 243, 244, 245, 246, 250, 251, 252, 254, 255, 256, 260, 264, 267, 282, 290, 292, 294—314, 400, 499—507.
Desfoursové hrabata 794.
Desky zemské na Moravě 495.
Deštná 605.
Dienzenhofer Jan Kilian, stavitel 943, 954.
Dienzenhofer Krištof 943, 953.
z Dietrichšteina Ferdinand 392, 393, 472.
z Dietrichšteina Frant. kardinál 202, 205, 609.
z Dietrichšteina Karel 544.
z Dietrichšteina knížata 579.
Dirix z Rothenbergu Jan 780.
Dlouhoveský z Dlouhé vsi Jan, probošt 647, 648, 752, 841, 952, 954, 970.
Dluhy městské 95, 353.
Dobřenský z Dobřenic Václav Krištof 883.

Dobřenský z Dobřenic Rudolf 352.
Dobříš 149.
z Dobroslavína viz Arnolt.
sv. Dobrotivé klášter 332, 646.
z Dobře viz Koc.
Dobruška 235.
Doksany 253.
Doksy 143.
Domažlice 148, 504, 505, 622, 973, 976, 978.
Dominikáni 332, 541, 630, 646, 944.
Domovní daň 83.
Doubrava Petr 887.
Doubravice 143.
Doubravka u Plzně 786.
Doudleby 136.
Doupov 170.
Döbling 785.
Dörfel 143.
Drabík Mikuláš 129, 218, 709.
Drahovice ves 820.
Dráčov 605.
Drážďanský akkord 212.
Drážďany 276, 397, 775, 983, 984.
Draženov vesnice 977.
Dražička 605.
Dřevari v Hradeckém kraji 460.
Dřevce ves 882.
Drinopole 683, 847.
Drössel Jan Pavel 627.
Dub 143.
Dubá 784.
Dubenec 59.
z Dubé viz Berka.
Dubois Dominik P. 999.
Dubský z Trebomyslic Vilém 221, 863.
Dubravius Jan 576.
Duchcov 778, 780, 785.
Dunaj 686, 703, 852, 868, 869, 1007.
Dupigniho pluk 853.
Durez Benedikt 893, 894.
Düneburg 983.
Düsterwald Jan 61.
Dvorce 657.
Dvorní kapela viz Kapela.
Dvorská česká kancelář 284, 335, 339, 365, 368, 369, 403, 406, 427, 431, 461, 470, 471, 506, 510, 541, 544, 549.
Dvorská komora viz Komora.
Dvorská rada vojenská 414, 421, 422, 424, 429, 430, 431, 432, 434, 435, 437, 687.
Dvůr Králův u Zbirova 266.
Dvůr Králové 288, 505.
Dymokury 140, 590.

Ďáblice 615.

Ebersdorf 381, 388, 971.
z Eckersfeldu viz Kreysinger.
z Eckhausenu Hubert Waldemar 789.
z Ecku Leopold 863.
Eder Jan professor P. 965, 9 9.
Edmund P. kapucín 620.
Eggel František 376, 494.
Eggenberg Jan Antonín kníže 786.

z Eggenberga knížata 279.
z Ehrensteinn Opitz Jan 362.
Eichler sedlák 829.
Einsiedel 817.
Eisenstrasse 504.
Elbogner Max ze Schönfeldu 352.
Eleonora císařovna vdova 720.
Eleonora Majdalena Terezie, třetí manželka Leopolda I. 383, 724, 728, 741, 759, 837, 849, 850, 898, 1003.
Eleonora Marie Polská 731, 741.
Eliáš písař 803.
Elsheimb Karel 485, 493, 494.
Emerich páter 769.
Emigrace 19, 78, 79, 129, 217, 474.
Encovany 149.
Engel Servatius z Engelfussu 344, 845, 346.
Engelmann Hanuš 817, 828.
Erfurt město 43.
Erskein Alexander 23, 26.
Esterházy Pavel 837.
Esterházy Mikuláš 677.
Ettlová Justýna Anna z Rosenfeldu 373.
Ettl Adam 979.
Eugen princ Savojský 899, 907, 996, 997, 998.
Evančický Jan 789.

z Fahneneschwungu viz Knaut.
Falknov 645.
Fanta 965, 966.
Fary nové zřizovány 632—644.
Favorita letohrádek 383, 934.
Febronius Justin 106.
Fehrbellin 730.
z Felsburku viz Roder.
Ferdinand I. 7, 8, 9, 10, 11, 12, 16, 17, 18, 938.
Ferdinand II. 105, 130, 332, 373, 377, 712, 981.
Ferdinand III. 21, 26, 56, 59, 60, 65, 71, 77, 79, 84, 93, 104, 105, 106, 158, 160, 177, 181, 186, 187, 18, 195, 202, 204, 211, 215, 232, 261, 263, 276, 278, 285, 293, 306, 325, 330, 33, 336, 348, 350, 358, 359, 360, 361, 366, 367, 369, 372, 373, 375, 376, 393, 385, 386, 387, 388, 475, 517, 661, 712, 713, 715, 759, 788, 789, 909, 914, 932, 941, 955, 956, 958, 1003, 1004.
Ferdinand IV. 156, 237, 263, 264, 267, 275, 277, 344, 358, 359, 377, 378, 715.
Ferdinand Karel arcikníže tyrolský 383, 723, 1004.
Ferdinand král Aragonský 8, 10, 11.
Ferdinand Maria kurfiřt bavorský 275, 359, 396, 674.
Ferreus Bartoloměj 643.
Ferry tajemník 725.
Fertsch Kašpar 643.
Fiedler Tobáš 819.
Filekov pevnost 838.

Rejstřík.

Filip III. král španělský 713.
Filip IV. král španělský 330, 395, 696, 707, 741, 995.
Filip V. 996.
Filip z Anjou 995 996.
Filip Sličný 2.
Filip Vilém Falc-neuburský 383.
Filipsburk pevnost 731, 733, 860, 883, 893, 900.
Finke učitel 815.
Fischer Kristof 575, 576, 579, 582, 583.
Fischern ves 820.
Fleissen 682.
Florence 933.
Forgáč Adam hrabě 686, 687.
Forgáč František 676.
Forgáč Sigmund 677.
Forgáčová Julie 708.
Forno Horatius svob. pán 56, 240.
Forst David 979.
Fortifikace 285, 329, 340, 341, 342, 362, 373, 441, 445, 697, 698, 719, 784, 785, 744, 840, 841, 872, 901, 936.
Francie 395.
Frangipani František markrabě 708, 709.
Franche-Comté hrabství 716, 720.
Franchimont Mikuláš 191.
Frankfurt n. M. 329, 397, 398, 410, 411, 413, 414, 426, 442, 470, 514, 551, 673, 731.
František I. císař 972.
Františkáni 111, 136, 266, 332, 346, 371, 621, 644, 645, 646.
Freiburg 731, 732, 733.
Freisleben Friedrich (Freisleben) 49, 484, 486, 805.
Frenking z Hosenbergu Konstantin 967.
Frenštát 844, 858.
Frenzel Mikuláš 817.
Fribus 504, 635.
Fridland 45, 114, 143, 161, 170, 440, 441, 504, 610, 806.
Fridlandská instrukce 574, 575, 476, 587, 588, 593, 600.
Fridlandské panství 814, 815.
Fridrich II. král pruský 394, 569.
Fridrich falcký 374.
Fridrich Vilém kurfiřt brandenburský 31, 33, 35, 36, 213, 263, 275, 276, 279, 366, 415, 416, 419, 569, 570, 673, 674, 693, 729, 730, 731, 732, 733, 848, 871, 878, 897, 982.
Friedlingen město 997.
von Friesen Jindřich 897.
Frisy 580.
Frydek město 227, 844.
Frydeker Václav Šalamoun 913.
Fryšták 227.
Fück Krišpín z Hradiště 95, 270.
Fulnek 22, 29, 45, 646, 924.
Fünfkirchen hrabě 760.
Funk Alexius 629.
Fönský ostrov v Dánsku 419.

Fürstenberg Vilém princ 722, 723, 725, 731, 733, 798.
Fürstenberský pluk 427.
Gall baron Walter 874.
Gallas František Ferdinand Matias hrabě 645.
Gallas hrabě 800.
Gallasův pluk 22.
von Gallen Kristof Bernard 179.
Gauges řeka 770.
Garibaldo Jan Baptist 227, 537.
Geer Cyrill 139.
z Geiersberka viz Werner.
Georger Fridrich z Altpachu 315, 323, 637.
Gepfer Petr Pavel 298.
Gerštorf z Gerštorfu 816.
Gerštorf z Gerštorfu Jan 50.
Gerštorf z Gerštorfu Jan Vilém 566, 634.
Gerštorf z Gerštorfu Maximilian 24.
Gerštorf z Gerštorfu Mikuláš 50, 95, 123, 163, 270, 357, 391.
Geuer Fridrich 207.
Gigler Jiří Ondřej 362.
Giltperdy 68, 80, 280, 364, 365, 370, 477.
Giraj Achmed 688.
Giraj Mohamed 688.
Giraj Murad chán tatarský 847.
Girola profantmistr 69.
de Girov Jan Ludvík, děkan Lito-mýslský 175.
z Glaukova Eberhard 940.
Globic z Bučiny dr. 780.
Globic Samuel, zemský měřič 439.
Gmunden 228, 230, 231, 232, 233, 502, 506, 536, 537, 538.
Goës Jan baron biskup Krcký 684, 732.
z Goldberku viz Schuster.
Golč generál 22, 27.
Golcův pluk 22.
Golovin místodržitel 982.
von der Goltz Jan Ferdinand 484, 485, 490, 820.
Gonzaga Hannibal markýz 372, 396, 509.
Gonzagové 714.
Gotthard Sv. 695, 696, 706, 711, 731, 848.
Gottwig Jan Jiří architekt 941.
Göpfer Petr Pavel, kontrollor 501, 502, 503, 505, 538.
Götten Edmund svob. pán 57, 156.
Göttersdorf 639.
Götz František hrabě 503.
Götz Jan Jiří hrabě 157.
Grabstein 45, 143.
z Grafenburgu Ignác 975.
Gräff Jan z Gräffenberka 165, 238, 485, 490, 518.
Grammont vévoda 381, 397.
Grana markýz generál 810.
Granův pluk 722.
Granitzberg panství 874.
Greifenstein 46.

Greifswalde 419.
Gremonville vyslanec 382, 716, 717, 718, 721, 722, 724, 725, 752, 754, 795.
Griesslau František 54.
Groendonque Karel P. 190, 131.
Günzl komorní rada 49.
Gust Matias 975.
z Guttenšteina Jindřich hrabě 890, 967.
Haag 722.
Habry 235, 782.
Hafnerzell 516.
Hagenschmidt komisař 435.
Hagenmüller David štukátor 937.
Haindorf 645.
Hájek klášter 646.
Hájek Václav z Libočan, kronikář 896.
Hájek Vojtěch 167.
Hall Tyrolský 516, 525.
Halenkov 692.
Halič 334.
Hamburk 228, 330, 429, 512, 515, 516, 569, 731, 744.
Hammer Adolf 51.
Hammerschmid kronikář 782.
Hammerstein generálmajor 23.
z Hamerstorfu viz Staude.
Hana Šebestián 485.
Hanavský pluk 22.
Hannibal Gonzaga, markýz 390.
Hanspach 144, 610, 623, 815, 817, 818, 828, 829.
z Harrachu Anna Eusebie 186.
z Harrachu Arnošt Vojtěch kardinál-arcibiskup 61, 62, 110, 111, 115, 118, 120, 121, 122, 125, 128, 130, 135, 143, 156, 160, 162, 163, 164, 169, 170, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185-192, 199, 201, 202, 203, 266, 267, 270, 316, 373, 386, 541, 604, 607, 612, 618, 634, 635, 636, 648, 649, 652, 661, 662, 670, 760, 947, 948.
z Harrachu Ferdinand hrabě 995.
z Harrachu hrabě, nejvyšší lovcí 222.
z Harrachu Lambert František Hřebenář 566, 734, 760, 840.
z Harachu Otto Fridrich 134.
Harrachův pluk 820.
Harant Kristof z Polžic 810.
Harant Vilém hrabě, generál 810, 811, 812, 817, 820, 828.
z Harasova viz Ilřáh.
Harasovský z Harasova Max 928.
Hartlib Samuel 218.
Hartman viz z Reigensteinu.
Hartman z Klarsteina Theodor 814.
Hartmanice 504.
Haslava 235.
Hatzfeld generál 414.
Hauenstein 145.
Haugeck Petr 71.
Haugvic Václav z Biakupic 491.

Rejstřík.

de la Haye jesuita 584, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 595, 596.
Hegenmüller Václav 363, 373, 376.
Hegenstein 584.
Heidelberger sochař 938.
Heidelberk 880.
Heidmann soustružník 986, 988.
von Heimb (Haimb) Antonín 376, 494, 534.
Hein sedlák 820.
Heinrichsgrün 144, 145.
Heintsch malíř 953.
Heissenstein Křištof hrabě 822.
Heissensteinová Marie hraběnka 822.
Heister generál 998.
Heisterův pluk 853.
Hejtmani kraje viz Krajští hejtmani.
Hennela 968.
z Hennersdorfu viz Hubrich.
Herbersteinová hraběnka 760, 761.
Herman Jiří 363.
Herman Leopold Vilém markrabě Badenský 776.
Hermann P. Václav 952.
Heřman Badenský princ 760, 761.
Heřmanec 606.
Heřmanice 140.
Heuffer Jan 207.
z Heussensteina Ferdinand František Max 211, 391, 393.
Hibernové 266, 346, 618, 652
Hilgersdorf 817.
Hirnbein Jeroným 948.
Hirschberk 46, 216.
z Hirsůva viz Myslík.
Hlavní komise viz Komise hlavní.
Hlinsko 151, 235.
Hlohov 45, 108, 213, 215, 480, 623.
Hlohovské knížetství 26, 276, 398.
Hlohovský Jiří 617.
Hložek ze Žampachu Albrecht Václav 903.
Hlubčice 46, 611.
Hluboký na Moravě 611.
Hlučín 227.
Hobbes 35.
Hodkovice 143.
Hodonín 70, 691, 858.
Hofkirchen šlechtic 806.
Hofman Šimon 429.
Hofmanová Markéta 429.
Hofman solní úředník 767.
Högerle Florian šlechtic 954.
z Hohenfeldu svobodný pán 551.
z Hohenfelsu Václav rytíř 986.
Hohenlohe hrabě 695.
Hoher baron 717, 721, 724, 725, 727, 732.
Hochmann Hyacinth praemonstrát 649, opat 841.
Höchstädt 998.
Holany 602, 795.
Holenius Jiří 134.
Holešov 537.
Holešovice 27.
Holický viz ze Šternberka.
Holšteinský pluk 427.
Holštýn 416, 443.
Holzheim 729.

Hollabrunn 701, 859.
Hollandsko 516.
Honby 381, 590.
Hontheim Jan 106.
Hönig Volf 63, 229, 499, 500, 501, 502, 503, 512, 539, 542.
Hora z Čalovic Fridrich 978.
Hora Kutná viz Kutná Hora.
Hora sv. Kateřiny 631, 639.
Hora svatá u Příbrami 754, 762, 776, 806.
Horažďovice 235.
Horecký Gotfried z Horky 207.
Horka 136.
von Hornau viz Lisch
Horn Filip 276.
Hornictví 459, 522, 523, 525, 531, 532, 533, 534, 1004.
Horní desátek (daň) 534.
Hořovice 645, 883.
Hory Matky Boží 460.
Hospic český v Římě 202.
Hostinné 132, 134, 140, 590, 645, 692.
Hostivice 639.
Hostýn 533.
Hott Bohumír měšťan 829.
Hovězí 692.
Hradec Jindřichův 27, 66, 93, 162, 170, 235, 322, 605, 756, 757, 767, 771, 861, 922.
Hradec Králové 45, 170, 179, 181, 186, 224, 288, 304, 311, 362, 363, 440, 506, 505, 515, 516, 560, 569, 612, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 764, 766, 783, 831.
Hradec Štýrský 525, 709, 1004.
Hradecké biskupství 111, 177, 178, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 647, 668, 669, 670, 671, 672.
Hradecké panství 94.
Hradecký kraj 52, 125, 132, 133, 134, 135, 136, 140, 141, 151, 160, 168, 247, 259, 268, 289, 315, 326, 327, 352, 460, 609, 634, 638, 806, 811, 832.
Hrádek 579.
Hrádek (Grottau) 504.
Hrádek Červený 145.
z Hradiště viz Fuch.
Hradiště Mnichov 140, 143, 645.
Hradiště Uherské 46, 55, 224, 276, 340, 374, 481, 495, 57, 659, 909.
Hradištské panství 691.
Hradištský kraj 207, 373, 534, 643, 659, 691, 711.
Hradý Nové 176, 646, 767.
Hranice zemské na Moravě 751.
Hřebenář viz z Harrachu.
Hřensko 504.
Hrobčický Jiří Kašpar 352.
Hroby 504.
Hrozenkov 692.
Hrozenkovský průmysl 692.
Hrubá Skála 794.
Hrubetius Jan 167.
Hrubý Křištof 979.
Hrušnice 794.

Hráň z Harasova Jan hrabě 760.
Hřáhová z Harasova hraběnka 760.
Hubatius Jan 166, 167.
Hubryk z Hennerstorfu Jan Petr 739, 841, 913.
Hukvaldské panství 928.
Hunčín Hunstein 504.
Hůrka, vrch u Chlumce 785.
Hus Jan 933.
Husejn paša 694.
Hust město 886.
z Hustiřan viz Záruba.
Hustopec 657, 691.
Husův traktát 583.
Huszmann Filip 645.
Hvězda, letohrádek u Prahy 222, 492, 755, 761, 936.
Hybel ze Stradaně Jan Jakub 447.
Hýzrle z Chodova Ferdinand Arnošt 49, 315, 323, 352, 439, 443, 447, 481, 484, 485, 634, 637.
Hýzrle z Chodova František generál 810, 828.
Chabařovice 785.
Chán tatarský 684, 685.
z Chaosu baron viz Richthausen.
Charvatec 149.
Cheb 22, 27, 45, 152, 153, 155, 172, 259, 268, 384, 292, 293, 333, 334, 336, 339, 340, 342, 362, 363, 368, 369, 427, 440, 441, 445, 461, 462, 463, 464, 697, 710, 722, 734, 744, 752, 753, 775, 782, 840, 872, 901.
Chebský kraj 23, 153, 155, 162, 259, 268, 269, 289, 292, 293, 406, 609, 610, 623, 65, 627, 628, 629, 630, 782, 785, 901.
z Chejnova viz Malovec.
Chiari 997.
Chigi Fabius, papežský nuntius, potom papež 21, 183.
Chlum u Horšova Týna 148, 235.
Chlum, vrch u Vidně 857, 859.
Chlumčanský Ladislav 351.
Chlumec nad Cidlinou 132, 140.
Chlumec Vysoký 149.
Chlumský Jan Augustin 161.
Chmel, jeho pěstování 579.
Choceň 713, 783.
Chodov Zadní 504.
z Chodova viz Hýzrle.
Chodové 277, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 881, 982, 1008.
Chomutov 147, 505, 627, 830.
Chorinský z Ledské Absolon 207.
Chorinský z Ledské Václav 211.
Chotěboř 150, 235.
Chotěšovsko 822.
Chotěšovský klášter 94.
Chrast 186, 661, 670.
Chrastava 504.
Chrudim 111, 151, 170, 288, 505, 567, 645, 653, 665, 668, 669, 765, 766, 767, 782, 783.
Chrudimský kraj 22, 136, 150, 151, 162, 169, 259, 267, 289, 315, 326,

Rejstřík.

827, 852, 613, 614, 615, 638, 806,
808, 810, 811, 830.
z Chudenic viz Černín.
Chudobín na Moravě 611.
Chvaleč 132.

Ibrahim paša 838.
Inn, řeka 516.
Innocenc X. papež 21, 169, 183.
Innocenc XI. papež 847, 913.
Insurrekce 685.
Interdikt v Praze 612.
Intimály 312.
Inspruk 724, 1004.
Irenismus 36.
Irsko 219.
Isabella královna Kastilská 8, 11.
Istrie 384.
Itálie 516, 716.
Iter Kristian z Adelfingen 49, 351,
484, 485.
Ivanský Jan 495.

Jablonec 504.
Jablonec 143.
Jablonský Petr 218.
Jablonské panství 814.
Jablunkov 45, 46.
Jablunecký průsmyk 857.
Jagellonec viz Vladislav.
Jachymov 114, 11, 145, 146, 147,
169, 237, 335, 460, 488, 504, 610,
631, 632, 639, 984.
Jakartaovský Jan starší ze Sudic 55,
71, 207, 495.
Jan Jiří II., kurfiřt saský 109, 123,
144, 146, 147, 166, 276, 356, 397,
570, 693, 722, 732.
Jan Jiří III. kurfiřt saský 848, 859,
Jan Kazimír král polský 398, 415,
420, 535, 679.
sv. Jan Nepomucký 175, 783.
sv. Jan pod Skálou 111.
Jan Soběský, král polský 835, 847,
859, 860, 861, 862, 867.
Jankov 180.
Janovice 807.
Jaroměr 288, 380, 505.
Jaroměřice 646.
Jaroschia Julius Ferdinand 536.
Jarošov 605.
Javor 108, 213.
Javornický Tomáš 112.
Javorůvky 843.
Javorské knížetství 57, 109, 122,
215.
Jánl 823.
Jednota bratrská 14, 218.
Jelení 139.
Jelínek Ignác 207.
Jeníkov 111.
Jeníkov Malý 606.
Jeníkov Velký 606.
Jeníšek Přibík z Újezda 49.
Jeroným Pražský 933.
Jesenné 794.
Jesuité 14, 60, 61, 65, 110, 111, 118,

119, 128, 130, 131, 144, 147, 149,
150, 151, 155, 156, 168, 175, 187,
189, 190, 191, 196, 197, 198, 201,
205, 211, 215, 320, 332, 337, 541,
568, 575, 582, 595, 606, 618, 619,
620, 621, 622, 623, 627, 630, 63,
632, 645, 646, 648, 652, 656, 670,
676, 677, 678, 914, 943, 944, 948,
952, 957, 958, 959, 963, 967, 983,
999, 1005.
z Ještětic viz Talacko.
Jestřebí 601.
Jevišovice 59.
Jičín 175, 580, 793.
Jičín Nový 858.
Jihlava 45, 46, 60, 66, 207, 374, 537,
756, 984.
Jihlavský kraj 207, 211, 373, 496,
643, 659.
Jilemnice 132, 133, 140, 794.
Jilové 150, 235, 237, 349, 460, 489.
Jilové ves u Děčína 829.
Jimramov 610, 611, 749.
Jindřich IV. král francouzský 715,
718, 795.
Jindřich Vilém kníže lehnický 393.
Jinonice 772, 778.
Jiří opat Sedlečský 815.
Jiří Poděbradský 4, 5.
Jiří Rudolf kníže lehnický 393.
Jirkov 505, 630, 631.
Jiskra Martin kameník 942.
Jizera řeka 794.
Jméni vdov a siroteků 100.
Johanna Šílená 8.
Johanová 692.
Johann-Georgenstadt 147, 348.
Johannisberg 46.
Johnsdorf 504.
Jörger Jan Quintin 508.
Josef I. císař 33, 383, 603, 756, 762,
764, 849, 868, 897, 898, 909, 916,
953, 960, 998, 999, 1005.
Josef II. císař 65, 105, 175, 219,
924, 926, 942, 944, 947, 948.
Josef Lotrinský princ 999.
sv. Josefa svátek v Čechách 06,
172.
Julius František vévoda Sasko-lauen-
burský 645.
Julius Jindřich vévoda Sasko-lauen-
burský 148.
Jungenhengst 146, 631.
Jutsko 416.

Kadaň 169, 170, 505, 820, 830.
Kaiserstein Jan František baron 901.
Kaisersteinův pluk 851, 853, 863,
880, 884.
Kajetáni viz Theatini.
Kajetánka u Prahy 942.
Kalendář gregoriánský 1005.
Kalk 631.
Kamen Slaný v Uhrách 899, 904.
Kamenice Česká 109, 799, 815, 816,
829.
Kamenice Horní 816.
Kamenice v Kouřimsku 50.

Kamenice nad Lípou 605, 639.
z Kampu viz Tengnagel.
Kamýk 149.
Kancelář česká viz Dvorská.
Kancionál Svatováclavský 617.
Kaniže pevnost 695.
Kaňk 325, 328, 460.
Kapela dvorní 221, 381, 1003.
Kaplíř ze Sulevic Albrecht 850.
Kaplíř ze Sulevic Kašpar Zdeněk
hrabě, generál 806, 849, 850, 851,
852, 853, 854, 855, 856, 857, 861,
862.
Kaplíř ze Sulevic Oldřich 850.
Kaplíř ze Sulevic Zikmund 862.
Kapoun ze Svojkova Albrecht 816,
352.
Kapuční 111, 136, 150, 618, 644,
645.
Karamuel generální vikář 914.
Kara Mustafa 846, 847, 852, 854,
855, 858, 859, 860, 868.
Karel I. král anglický 218.
Karel II. arcikníže štyrský 130.
Karel II. král španělský 707, 995.
Karel IV. císař 4, 759, 973.
Karel V. císař německý 17, 707.
Karel VI. (II.) císař 383, 603.
Karel X. Gustav 359, 360, 366, 367,
375, 398, 414, 415, 419, 420, 679.
Karel XII. král švédský 995.
Karel arcivévoda 990, 995, 999.
Karel Ferdinand princ-biskup Vrti-
slavský 212, 214.
Karel Gustav falckrabí 22, 23, 26,
27.
Karel Josef arcikníže 84, 555, 609.
Karel Lotrinský princ 695, 729, 731,
732, 733, 849, 852, 853, 857, 858,
860, 867, 868, 869, 870, 897.
Karel Ludvík, kurfiřt Falcký 36,
275, 331, 878.
Karel Mantuánský kníže 84, 275.
Karg Jan 55.
Karlovecký mír 899, 990.
Karlový Vavý 225, 226, 364, 505,
782, 820, 821, 984, 985, 986, 987,
988.
Karlstein 288.
Karmelitáni 645, 646, 944, 948.
Karmelitky 111.
Karpáty 706.
Karas Valentin 495.
Kašperské Hory 111, 237, 489, 504.
sv. Katerina 505.
Kavka 965, 966.
Kazimír Jan, král polský 331, 360,
366, 367, 375.
Keblice ves 818.
Keck Jeronym 156.
Kern Martin P. farář 495, 517, 519,
783.
Kesseles Herschl 967.
Kiel 416.
Kinast viz Schaffgotsche.
Kincel Jiří 831, 832.
Kinský František Oldřich hrabě 892,
411, 732, 768, 990, 995, 996.
Kinský Václav Norbert 815, 817.

Rejstřík.

Kirnberg setník 960.
 Kiuprili Achmed 683, 684, 685, 687,
 693, 695, 699, 700, 753, 843.
 Kiuprili Mustafa velvezir 899.
 Kladno 639.
 Kladruby 161, 235, 259, 783.
 Kladsko město i hrabství 37, 45, 57,
 155, 156, 157, 162, 170, 216, 260,
 268, 269, 292, 293, 315, 326, 327,
 328, 334, 339, 362, 363, 369, 406,
 412, 461, 462, 468, 461, 469, 483,
 621, 638, 811, 878, 901.
 Klášterec 136.
 Klášterecké panství 819, 820, 821.
 Klatovsko 579.
 Klatovy 22, 148, 304, 312, 505, 506,
 538, 779, 782, 786, 888.
 Klaudia Felicita, druhá manželka
 Leopolda I. 383, 723, 724, 728.
 Klement IX. papež 716, 996.
 Klement XI. papež 996.
 Klenec 504.
 Klíč apokaleptický (clavis apoca-
 lyptica) 218, 219.
 Klimeš Jan Václav děkan 953.
 Klno Theofil z Kadman 315.
 Klobuky 692, 844, 858.
 Klukovice u Stodávky 773, 775.
 Kuant Kristof Norbert z Fahren-
 schwungu 490.
 Knigge puukovník 410, 427, 428.
 Knihovna dvorská ve Vídni 380,
 1001.
 Knín 237, 460.
 Kobylka Jan Maximilián z Kobylího
 na Moštěnicích 642.
 Koc Karel Heřman z Dobruše 352.
 Kocovské panství 821.
 Kodaň 415, 419.
 Koháry Štěpán hrabě 838.
 Kolanič hrabě Leopold 861, 999.
 z Kolče viz Ories.
 Koleč statek 850.
 Kolín 22, 52, 500, 503, 505, 645, 756,
 783.
 Kolínsko 788.
 Kolín nad Rýnem 722, 731, 878.
 Kolínský kurfiřt 275.
 Kolmar 730.
 Koller Martin 888.
 Kolonič Leopold hrabě kardinál
 561, 999.
 z Kolovrat Albrecht hrabě 819.
 z Kolovrat Ferdinand Ludvík Lib-
 šteinský 352.
 z Kolovrat Frant. Karel Libšteinský
 50, 284, 335, 391.
 z Kolovrat František Oldřich Lib-
 šteinský 47, 48, 49, 72, 136.
 z Kolovrat hrabě hejtman Staro-
 městský v Praze 780.
 z Kolovrat Jan František 785.
 z Kolovrat Jan Václav Novohrad-
 ský 841, 849.
 z Kolovrat Jan Vilém hrabě arci-
 biskup 912.
 z Kolovrat Jaroslav 148.
 z Kolovrat Julius Jaroslav Libštein-
 ský 315, 352.

z Kolovrat Norbert Libšteinský 942.
 z Kolovrat Vilém Albrecht Kra-
 kovský 23, 24, 27, 49, 50, 52, 54,
 72, 82, 237, 247, 344, 360, 363,
 380, 392, 668, 671, 698.
 Kolovratová Ludmila hraběnka 645,
 940.
 Kolovratský pluk 22.
 Komárno pevnost 685, 694, 846, 867,
 979.
 Komenský Jan Amos 35, 129, 218,
 219, 360, 367, 533, 709.
 Komise fortifikační 339.
 Komise generální komorní 517, 518,
 519, 520, 521.
 Komise hlavní pro berné a sčítání
 lidu (zemský výbor) 269, 289, 290,
 291, 314, 316, 321, 324, 347, 351,
 353, 354, 369, 408, 423, 421, 416,
 447, 448, 449, 450, 451, 452, 458,
 454, 455, 456, 457, 458, 633.
 Komise hlavní pro fary v Čechách
 122, 124, 316, 633, 634, 635, 636,
 637, 913, 914.
 Komise hlavní pro fary na Moravě
 640, 641, 642, 643, 644, 784.
 Komise hlavní pro reformaci v Če-
 chách 129, 130, 131, 133, 134,
 139, 141, 143, 145, 147, 150, 152,
 156, 157, 158, 159, 160, 161, 165,
 168, 174, 293, 294, 625, 626, 627,
 628, 629, 630, 631, 632, 633.
 Komise hlavní pro reformaci na
 Moravě 207, 626.
 Komise visitační v Čechách 150,
 152, 153, 285, 291, 315, 317, 319,
 320, 321, 322, 324, 326, 327, 337,
 339, 350, 369, 636, 451.
 Komise visitační na Moravě 365,
 373.
 Komise vyšetřovací bouří selských
 828, 831, 832.
 Komora česká 48, 59 91, 157, 234,
 237, 238, 239, 240, 244, 245, 265,
 267, 301, 309, 310, 311, 333, 339,
 350, 354, 355, 368, 369, 370, 373,
 392, 399, 405, 406, 407, 409, 432,
 433, 435, 436, 445, 454, 483, 484,
 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491,
 492, 493, 494, 502, 735.
 Komora dvorská 28, 47, 48, 59, 222,
 230, 238, 243, 245, 247, 252, 253,
 254, 257, 265, 282, 284, 286, 392,
 293, 300, 302, 305, 306, 308, 309,
 310, 311, 314, 319, 330, 333, 335,
 336, 343, 344, 345, 347, 318, 353,
 354, 362, 363, 366, 369, 370, 376,
 383, 381, 424, 426, 431, 444, 463,
 468, 485, 489, 499, 506, 523, 530,
 532, 538, 541, 542, 544, 547, 548,
 549.
 Komora královská 111, 352.
 Komora slezská 91.
 Komora traktační (dluhy městské)
 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562,
 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569,
 570.
 Komorní dluhy 91, 221, 251, 272,
 334, 354, 353, 354, 355, 370.

Komorní řády 48.
 Komorní účty 265.
 z Konens Jan 566.
 Konfiskační účty 235.
 Konfiskačních komisí protokoly 76.
 Koní chov na Moravě 580.
 Königseck hrabě 733.
 Königsmark hrabě 19, 22, 733.
 Königswald 828.
 Konopiště 22, 27, 791.
 Konsistoř pražská, 772, 774.
 Kontraband 503.
 Konvent exekuční 22, 25.
 Konvent Norimberský 28.
 Kopidlno 132, 140.
 Kopřivnice 708, 928.
 Koranda Jeruch 967.
 Kořenský z Terešova Jan 352.
 Kořenský z Terešova Josue 50.
 Kořenský z Terešova Václav 439.
 Korutany 525.
 Korvín Matias kral uherský 858,
 869.
 Kosch hejtman 977.
 Kosmonosy 142, 593.
 Košť 28, 142.
 Kostelec nad Černými lesy 149, 807.
 Kostelec na Labi 235.
 Kostelec nad Orlicí 235.
 Kostelec u Lomnice 605.
 Košenicův pluk 432.
 Košice 676, 678, 683, 837.
 Košice u Prahy 781.
 Košumberk 645.
 Kotter Kristof 167.
 Kotor 384.
 Kotulinský z Jalče svob. pán Hanuš
 Jiří 863.
 Kotulinský Jiří Adolf 863.
 Kotulinský Jiří Mauric 863.
 Koucman Jakub 207.
 z Kounic Jiří Kristof hrabě, vysla-
 nec 836, 846.
 z Kounic Lev Vilém hrabě 55, 207,
 211, 281, 393.
 z Kounic Rudolf hrabě 492, 945.
 Kouřenský advokát 803.
 Kouřim 150, 505.
 Kouřimský kraj 149, 162, 168, 170,
 259, 267, 268, 289, 315, 326, 327,
 352, 373, 607, 637, 638, 639, 739.
 Kouty ves 977.
 Kozáci 684, 688.
 Kozina (Sladký Jan) 976, 977, 979,
 980, 981.
 Krajské role 289 290.
 Krajské deputování 269, 268, 269,
 291, 318.
 Krajské hejtmani v Čechách 52, 61,
 68, 75, 76, 86, 92, 95, 116, 117,
 119, 124, 168, 169, 313, 325, 353,
 371, 421, 453, 565, 604, 636.
 Krajské hejtmani na Moravě 55, 85,
 206, 208, 237, 243, 318, 340, 361,
 495, 496.
 Krajské komisaři 438.
 Krajské výběrčí na Moravě 55, 69.
 Krakov 360.
 Kralovec město 982.

Rejstřík.

Kralovice Dolní 235.
Kraslice 146, 504, 610, 627, 630, 635.
Kravařský Adam 136, 139, 140.
Krč ves u Protivína 893.
Kreibich Jiří kronikář 799, 816.
Kremž 514.
Kreutzer 820.
Kreuzdv pluk 22.
Kreysinger Matěj Gottfried z Eckersfeldu 491.
Křelice 635.
Křemnice 836.
Křemže město 849, 851, 852.
Krischl Michal 813.
Kristián V. dánský 729, 731, 733.
Kristián markrabě brandenburský 164.
Kristina královna švédská 109, 331.
Křištof opat Plaský 315.
Krkonosé 791, 872, 963.
Krňov 46, 393, 398, 611, 624.
Krňovské knížetství 217, 276, 277, 393.
Kroměříž 641, 646, 647, 928.
Kronika Hájkova 522.
z Kronlandu viz Marci.
Krtička Jan rychtář 832.
Krumhůbl obec 963.
Krumlov 151, 160, 162, 169, 170, 767, 792.
Krumlov na Moravě 205, 646.
Krupka městečko v Čechách 237, 504.
Krušné Hory 46, 165, 631, 635.
z Krügelsteina Řehoř Jiří 903.
Křivoklát 258.
Křížovníkův řád 541, 581, 627, 671, 947.
Kubík Václav cikán 743.
Kublov 149.
Kufstein František hrabě 828.
Kufstein v Tyrolsku 825.
Kuhn Ondřej P. 155.
Kumburk 132, 140.
Kumžak 151, 235, 606, 610, 639.
Kunáš Adam Chval z Machovic 574.
Kunwald 36.
Kupec Kašpar Jan sekretář 893, 894.
Kupecká fraternita 566, 567.
Kupecký Jan malíř 987.
Kupferberk 45, 504.
Kurfürst Bavorský 996, 997.
Kurfürst Braniborský 996.
Kurfürst Kolínský 997.
Kurfürti němečtí 396—414.
Kuruci (křižáci) 835.
Kurz (Kurtz) Ferdinand Sigmund hrabě 278, 390, 396, 397, 509.
Kurzhandl Löbl 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972.
Kuřivody 143.
Kustoš Jindřich ze Zubřího 52, 179, 566, 659, 660.
Kutná Hora 22, 170, 237, 238, 328, 335, 347, 348, 349, 459, 460, 484, 488, 525, 526, 529, 645, 654, 701, 756, 1004.

Kutnauer ze Sonnenšteina Šimon 270, 315, 637.
Kuttner Jan Jakub 145, 147, 610.
Kůže (obchod s kožemi) 343, 344, 345, 346, 357.
Kůže (daně) 795.
Kühn Eliáš setník 863.
Kubnspeyer zlatník 940.
z Kvestenberku Jan Antonín 616.
Kvestenberková paní 145.
Kyjov město na Moravě 55, 374, 657, 926.
Kynžvart 504, 821.
Kynžvartské panství 821.
Labe řeka 443, 468, 514, 565, 819.
Labe její splavnění 46, 330, 317, 350, 514, 515.
Labouň knihtiskář 972.
Ladislav Pohrobek 938.
Ladner Jan z Ladenburka 336.
Ladung 504.
Lachenius 207, 211.
Lakronovský pluk 432.
Lambecius Petr bibliotekář 380, 680, 1001.
Lamberg Jan Max hrabě 390, 724, 725, 727, 753.
Lambou Vilém hrabě 134, 587, 590, 591, 592.
Lammers Liborius 501.
Lamminger z Albenreutu Maxmilián baron 975, 978, 979, 980, 981.
Lamminger z Albenreutu Volf Vilém baron 974, 975.
Lamormain P. 82.
Lamparter Jindřich 201.
Landšadl Severin 95.
Lang Melichar 534, 535.
Lanškroun 151, 235.
Lány moravské 477, 478, 479.
Lauterbach 460.
Laxenburk 381, 383, 745, 904.
Lanžhot 813.
Lazanský Karel Maxmilián hrabě 760, 765, 913.
Ledeč 235, 653.
Ledenický z Ledenic Melichar 70, 873, 470, 562.
z Ledské viz Chorinský.
Lefort velkoadmíral 982, 983.
Lehnice 393.
Lehnické knížetství 213, 872.
Leibnitz filosof 987, 988.
Lékaři a bradýři v Čechách 747, 768, 922.
Lékaři a bradýři na Moravě 496.
Lemberk 143.
Lemberské panství 813, 814, 815.
Léna německá v Čechách 51.
Leopold I. císař 64, 89, 96, 107, 174, 186, 191, 211, 215, 330, 349, 358, 359, 368, 369, 371, 372, 377, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 400, 403, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 420, 422, 435, 436, 440, 442, 445, 452,

460, 461, 467, 468, 470, 471, 474, 477, 483, 486, 487, 491, 494, 499, 501, 502, 507, 511, 514, 522, 532, 537, 551, 554, 555, 556, 557, 602, 603, 627, 633, 635, 638, 648, 649, 650, 651, 661, 663, 664, 669, 670, 671, 673, 674, 675, 678, 679, 686, 696, 703, 704, 709, 714, 715, 717, 718, 723, 727, 733, 740, 741, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 774, 780, 788, 798, 799, 804, 809, 810, 824, 825, 726, 827, 830, 835, 836, 837, 838, 841, 848, 849, 850, 851, 853, 857, 859, 860, 862, 864, 867, 869, 870, 878, 897, 898, 899, 906, 913, 914, 919, 932, 935, 937, 938, 942, 944, 946, 956, 959, 962, 974, 976, 984, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 1000, 1001, 1004, 1006.
Leopold Vilém arcikníže 180, 202, 203, 205, 208, 372, 387, 388, 389, 396, 444, 470, 551, 555, 609, 611, 620, 942.
Leopold Vilém markrabě badenský 693.
Leopoldinská akademie viz Akademie.
Leopoldov pevnost 706.
Lesinské hory 997.
Leslie Walter hrabě zbrojmistr 47, 646, 703, 836, 852.
Lesonice viz Věžník.
Lesy královské 222.
Lešno 219, 360, 367.
Letná vrch v Praze 936.
Leux (Leix) z Leuxensteina Gerhard 329, 330, 486, 512, 513, 514, 515, 516, 566, 569.
Lev z Löwenhauptu Mikuláš kovoltec 946.
Leva město 836.
Lhota (Wadetschlag) 623.
Lhota ves 978.
Libeň u Prahy 775, 776, 781.
Libějice 176.
Liberec město 114, 142, 143, 166, 610, 784, 800.
Liberecké panství 814.
Libchava Dolní 817.
Libeznice 639.
z Liboslavě viz Nigrin.
Libuše kněžna 797, 811.
z Lidkovic viz Šmerovský.
Liebenberg primátor 849.
Liebenstein viz Zedwitz.
Liebenstein 155.
z Liebensteinu viz Lustrier.
z Lichensteina knížata 393, 485.
z Lichtenšteina Antonín Florian kníže 645.
z Lichtenšteina Jan Adam kníže 701, 1006.
z Lichtenšteina Jan Ferdinand kníže 205, 646.
z Lichtenšteina Karel 518.

Rejstřík.

z Lichtensteina Karel Eusebius kníže 212, 218, 366, 520, 521, 580.
z Lichtensteina Karel hrabě arcibiskup Olomoucký 609, 612, 618, 619, 624, 640, 641, 641, 646, 647, 648.
z Lichtensteina Karel místodržitel hrabě 974.
z Lichtensteina Krištof Pavel hrabě 54.
z Lichtensteina Maxmilián hrabě 534.
z Lichtensteina Václav Euseb 521.
Lichtensteinský plak 432.
Lichtensteinský rod 580.
z Lillieu viz Vetter.
Lindenspür 26.
Linec 107, 230, 231, 237, 265, 501, 503, 760, 767, 780, 830, 819, 852.
Linecké úmluvy 675, 677.
de Lionne Hugues 397.
Lípa Česká 170, 575, 784, 793, 817, 829.
z Lípé pání 165.
Lipnice 150.
Lipník 657.
Lipsko 329, 512, 514, 566, 568, 741, 987.
Lisch von Hornau Baltazar 212, 214.
Lisola František baron vyslanec 360, 375, 415, 440, 436, 722.
Litava 706.
Literácké sbory 616.
Literatura 202.
Litoměřice 22, 27, 46, 111, 179, 181, 184, 185, 323, 350, 441, 442, 448, 444, 446, 500, 503, 505, 515, 579, 785, 815, 818, 829.
Litoměřické biskupství 110, 185, 169, 177, 178, 181, 182, 183, 184, 311, 612, 614, 664, 666, 671, 672, 815, 818.
Litoměřický kraj 23, 142, 143, 144, 161, 169, 184, 259, 268, 289, 315, 326, 352, 610, 614, 664, 671, 829, 853.
Litomyšl 613, 753, 783, 808, 811, 812, 831.
Litomyšlské panství 831.
Litrbach dvůr 811.
Livonsko 420, 983.
Lnáře 646.
Lobendava (Lobendau) 504, 817.
z Lobkovic knížata 279, 393.
z Lobkovic viz Nostic.
z Lobkovic Bohuslav Hasišteinský 728.
z Lobkovic Caramuel 112, 113, 115, 116, 118, 121, 125, 152, 161, 83, 332, 349, 661, 662, 663, 94.
z Lobkovic Ferdinand Popel 727.
z Lobkovic František Vilém Popel 222, 491, 492, 727.
z Lobkovic Krištof Ferdinand Popel 50, 56, 82, 123, 254, 344, 360, 392, 551, 634.
z Lobkovic Oldřich Adam Popel 49, 68, 486.

z Lobkovic Václav Euseb kníže 47, 71, 108, 133, 149, 213, 372, 388, 389, 398, 410, 507, 511, 581, 682, 698, 706, 707, 712, 713, 711, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 752, 754, 767, 769, 795, 887.
z Lobkovic Zdeněk kníže 713, 714.
Lobkovicová Kateřina 940.
Lobkovicová Polixena 718.
Locatelli plukovník 687.
Lodhérov 603.
Loket 45, 51, 170, 259, 268, 368, 440, 441, 505, 631, 830.
Loketský kraj 334, 628, 639, 830.
Loketský kraj 52, 145, 161, 169, 268, 290, 315, 316, 327, 352, 368, 623, 625, 627.
Lomnice u Jičína 140, 605.
Losi z Losinthalu Jan Antonín 63, 157, 158, 181, 229, 233, 214, 245, 247, 254, 261, 283, 297, 298, 299, 300, 301, 309, 311, 314, 370, 376, 395, 415, 485, 499, 500, 501, 502, 503, 508, 523, 526, 510, 541, 542, 550, 551, 552, 554, 785, 790.
Lotrinský viz Karel.
Lotrinsko 722.
Loucký klášter 643.
Louka 207.
Louny 115, 505, 783.
Loupeže 349.
Loupeže, opatření proti nim 467, 468.
Louvois ministr francouzský 879, 880, 885, 886, 897.
Lovosice 829.
Löw Linhart 342.
Lubek 331.
Lublin 360.
Ludovika císařovna 972.
Ludvík Badenský 870, 899, 996, 997.
Ludvík král český a uherský, 7, 869.
Ludvík XI. král francouzský 4, 5, 7.
Ludvík XIII. král francouzský 712.
Ludvík XIV. král francouzský 33, 34, 35, 330, 379, 383, 389, 395, 397, 707, 712, 714, 716, 719, 720, 722, 723, 724, 730, 732, 733, 737, 795, 847, 848, 853, 864, 870, 878, 879, 880, 896, 897, 898, 899, 900, 990, 995, 996, 997, 998.
Ludvík princ Savojský 849.
Luhačovické panství 691.
Luchese Filibert 330.
z Lukavic Johanna Ludmila 615.
Lumpe Baltazar 109.
Luragho Anselm 937, 942.
Luragho Karel 54, 311, 438, 445, 493.
Luragho Martin 949.
Lustrier Šebestián z Liebensteinu 207.
Luteráni 14.
Luther Martin 14, 15.
de Luynes vévoda 933.
Lutová u Dráčkova 605.
Lužice 714, 801, 806, 945.

Lužec 606.
Lvov 360.
Lygvan (Lygan) Jan 167.
Lyon město 934.
Lysá 235.
Lysské panství 761, 810.

Macarius Vincenc, opat Strahovský 634, 635, 636.
Madrid 392, 712, 715.
Magdeburk 347, 444.
de Magni Frant. 55.
Maggauer Eliáš 484, 486.
z Mährenfelsu viz Morák.
Machiavelli 8, 10.
z Machovic viz Kunáš.
Macht z Löwenmachtu Matias primátor Pražský 780.
Malešovské panství 928.
Malovec z Chejnova Jan Krištof 352.
Malovec z Malovic Jan Krištof 637.
Maltanský řád 259.
Manětín 966, 967.
Manheim 880.
Manner Jan P. opat 637, 841.
z Mansfeldu hrabě 761, 999.
z Mansfeldu Karel Adam 144.
Manriquez de Lara Marie 713.
Marci z Kronlandu Marcus 61, 188, 191, 196.
Marcus Jan Vilém 501.
Margelík Krištof 847.
Margelík z Plané Václav dr. 760.
Marchetti ryt. Frant. 989.
Maria Zell 265, 707, 721, 756.
Marianna arcikněžna 741.
Marianské sodality 616.
Marie Alžběta 999.
Marie Anna arcikněžna 720, 760, 761, 999.
Marie Anna, vdova po Maxmiliánovi Bavorském 275.
Marie Antonie arcikněžna 383, 741, 873, 875.
Marie Eleonora, manželka Ferdinanda III. 84, 288, 372, 378, 384.
Marie Leopoldina, manželka Ferdinanda III. 84.
Marie Magdalena arcikněžna 999.
Marie, manželka krále Ludvíka 7, 8.
Marie Panny Nepoškvrněné početí 65, 106.
Marie Panny sloup na Staroměstském náměstí a na náměstí Hradčanském viz Praha.
Marie Panny uctění 616.
Marie Terezie císařovna 123, 391, 569, 603, 713.
Marie Terezie, manželka Ludvíka XIV. 330.
Marino Giorgio vyslanec benátský 713.
Markeš Jan 562.
Markéta Terezie infantka 707.
Markéta Terezie, první manželka Leopolda I. 382, 383.

Rejstřík.

Markův pluk 432.
Markvartice ves 813.
Marlborough generál 424, 998
Marradas Baltazar 312.
Marradasova rodina 518.
Maršálková Kateřina 112.
Maršov 132, 140.
Martin Řehoř 816.
z Martinic Benno 164.
z Martinic Bernard Ignác hrabě 24, 48, 49, 84, 90, 113, 270, 286, 313, 320, 361, 390, 391, 409, 412, 426, 427, 435, 442; 443, 450, 485, 508, 518, 519, 521, 541, 542, 543, 645, 699, 702, 722, 847, 890, 934, 942.
z Martinic Jaroslav Bořita 24, 48, 60, 63, 235.
z Martinic Jiří Adam 49, 50.
z Martinic Maxmilián Valentin hrabě 51, 55, 70, 236, 281, 284, 357, 370, 392, 634, 635, 645, 943.
Martinkovský Křištof z Roseče starší 78.
Martschlag hořejší 504.
Mašov 820.
Matjaš císař 712, 928.
Matiášovský z Matiašova Adam 211.
Mauthausen 230, 231, 500, 503.
Maxmilian I. císař 8, 17.
Maxmilian Emanuel kurfiřt bavorský 21, 59, 741, 841, 870, 873, 897.
Maxmilian Jindřich kurfiřt kolínský 879.
Mayer Martin P. křižovník 630.
Mayer Melchior 159.
Mazánek Daniel 954.
Mazánek ze Zlatého Pole Jan Jiří 53.
Mazarin kardinál 359, 375, 395, 397, 398, 419, 420, 712, 715.
Meckenburger Jindřich 198.
z Meggau František hrabě 185, 204.
Megerle Oldřich (Abraham a S. Clara) 391.
Meissberger Jakub 492.
Melac hrabě, generál francouzský 880, 893, 897, 898.
Mělník 46, 288, 505, 515, 516, 829.
Mělnické panství 874.
Mendikové 200.
Benegatti P. 999.
Menzel Jiří 871.
Mercy hrabě generál 809.
Mergenthal 504.
Merkurian Jakub (ne Jan) probošt 70, 203, 207, 208.
Mertens rytíř 973.
Městec Heřmanův 654.
Městské dluhy 556.
Metternich Filip baron 221.
Metternichův pluk 710.
Meyer Jindřich dr. auditor 828.
Meyner Martin kanovník 635.
Meziříčí Valašské 644, 692.
Meziříčí Velké 610, 611.
Meziříčské panství 611.
Michael Leopold dr. 986.
Michajlov Petr 982.
Michal král polský 741.

Michal Matěj senátor 786.
Michna z Otradovic Adam 66.
Michna z Vacínova hrabě 949.
Michna z Vacínova Pavel 518.
Michna z Vacínova Václav 521.
Michnovská rodina 518.
Mikulášenci 607.
Mikulášovice 817, 818.
Mikulov 537, 657, 688, 859.
Mikulovsko 858.
Milán 716, 995.
Milčín 321, 605.
Miler z Mildenberka Matěj Vojtěch 339, 447.
Milešovské panství 862.
Milevsko 151.
Milosrdní bratři 646.
Mimoň 43, 235.
Mince běžná 920.
Mince drobná 510.
Mince, jich náprava 522.
Mincia řeka 997.
Mincovní rád 527, 528.
Mincovny v Čechách 532.
Mincovny na Moravě 534.
Mingoni František Ferdinand na Bohnici 643.
Minorité 112.
Minsterberské knížetství 122, 393.
Mirovic Löbl 223, 228, 229.
z Mirovic viz Radkovec.
Míry a váhy 101, 746, 920.
Miseron František 311.
Miseroni Diviš 221, 222, 276.
Missie, misijnáři 110, 111, 124, 126, 134, 135, 139, 142, 143, 144, 149, 165, 168, 169, 171, 175, 211, 215, 618, 619.
Místek 844.
z Mitrovic viz Vratislav.
Mladota ze Solopisk Vilém 350.
Mnichov 359, 413.
Mnichovohradištská instrukce 574.
Mníšek 149, 346.
Moháč 869.
Mohamed IV. sultán 684, 846, 847.
Mohamed paša 691.
Mohuč 879, 897, 898.
Mohučský kurfiřt 275, 673.
Molin, benátský vyslanec 378.
Molitoris Jan P. rektor 191, 193.
Monconys šlechtic 933.
Monopol viz Kůže, Tabák a Sůl.
Montecucoli Raimund generál 23, 45, 47, 415, 419, 440, 683, 685, 687, 688, 691, 694, 695, 700, 719, 720, 722, 725, 729, 730, 731, 733, 752.
Montserratská Matka Boží 616.
Mor 18, 22, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 78, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 840.
Morák z Mährenfelsu Jan Baptist 484.
Morava řeka 330, 1007.
z Moravan viz Pešat.
Moravské pole 835, 857.
Morgenthaler Pavel Hynek 643.

Mortara 972.
Morzin Pavel hrabě na Vrchlabí 134, 141, 352, 943.
Moser Adam Melichar 627.
Moskevské poselstvo 429.
Most 22, 505.
Moštěnice viz Kobylka.
Mšeno 149.
Muck Hanuš 822.
Mulz Jan Fabián z Waldy (von Waldau) 352, 464.
Mundt z Thingen Jan 458.
Muráň 708.
Muschlitz Jan Urban 238.
Mustafa II. sultán 899.
Muténin (Mutteradorf) 504.
Mülhusy 730.
Müller Filip P. jezuita 390, 765.
Müller Jan P. jezuita 752.
Müller Křištofor P. jezuita 377.
Münchsдорf 504.
Münster 21, 179.
Münsterský biskup 32.
Müntzer P. Ondřej rektor 965.
Myslík z Hirsöva Jan Sigmund 646.
Myslivost v Čechách 746, 916.
Myslivost na Moravě 751.
Mysková ze Žluníc Johanka 728.
Mýta 235, 554, 555, 556, 749.
Mýtní právo na Moravě 749, 925.
Mýtní rád 554.
Mýto Vysoké 288, 505.
Nabočady ves 819, 829.
Načeradec 654.
Nadasdy František hrabě 708, 709.
Náchod 132, 134, 140, 235.
Náchodsko 811.
Najstat 701.
Namyslov 45.
Nani benátský vyslanec 378.
Nanteský edikt 879.
Napajedelské panství 691.
Nápojová daň 72, 85, 157, 159, 221, 256, 291, 292, 295, 296, 318, 340, 341, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 471, 511, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554.
Nastoupil Daniel Vít 635.
Navarov 143, 716.
Neapol 716.
Nebeský Václav František 164, 182.
Neidhard Jan Eberhard P. jezuita 377.
Nelahozeves 149.
Německý jazyk 560.
Německé obyvatelstvo 1, 15, 16.
Nemocnice polní 916.
Nepomuk 175.
Nepomysl 145.
Neuber Jan purkmistr 973.
z Neuburgu vévoda 762.
Neudek 504.
Neumann Martin 211.
Neumann Petr hodinář 940.
Neumarkt 504.
Neustadt 235.

Rejstřík.

Neydek 144, 145, 821, 830.
 Nicasius viz Reyl.
 Niclasberg 503.
 Nigrin Pavel Václav z Liboslavě 315.
 Nimwegy 731, 732, 736.
 Nimwežský mír 723, 733, 737, 835, 836, 878.
 Nissa 45, 214, 316, 362, 375, 623.
 Nitra 687, 688, 694, 861, 867.
 Nizozemsko 716, 720, 722, 732, 733.
 Nížburk 149.
 Norimberk 21, 22, 25, 26, 28, 153, 525, 744, 775, 987.
 Norvéžsko 416.
 Noský Zachariáš jednatel 779.
 z Nostic Eleonora Marie roz. z Lobkovic 645.
 z Nostic Jan Hartvik 50, 95, 123, 247, 390, 391, 399, 411, 545, 807, 945.
 z Nostic Otto 57, 215.
 Nová Říše klášter 643.
 Nová ves u Přimdy 504.
 Nové Hradý 767.
 Nové město nad Metují 132, 133, 139, 140, 141, 235, 646, 653, 655.
 Nové město za Vidní 9, 36, 525, 703, 709, 723, 835, 861, 997.
 Nový zámek v Čechách 602.
 Nové Zámky pevnost v Uhrách 686, 687, 688, 691, 692, 693, 694, 696, 849.
 Novohradecké panství 823.
 Novokřtenci 80, 81.
 Novosedly 989.
 Novotný Václav 63.
 Nurredin chán 849.
 Nusser Mikuláš 55, 227, 235, 236, 301, 376, 476, 496, 499.
 Nussdorf 722.
 Nymburk 505, 639.
 Nýrsko 973.
 Nyál Matyáš 643.

Obitecký z Obitec Litmír Viduna 532.
 Obnovené zřízení zemské 100, 339, 738, 800, 905.
 Obora královská viz Hvězda.
 Obofiště 646.
 Odkolek Jindřich 276.
 Odkolek z Onjezda Vilém Jindřich 484.
 Odra řeka 419, 481, 1007.
 Oeconomus, dílo původu Moravského v museu Pardubickém 574.
 Odúmrť 583, 585.
 Offenburk 730, 732.
 Ogilvi Jiří 59.
 Oharka 632.
 Olah Mikuláš 676.
 Olava 393.
 Olavské knížetství 213.
 Olenius Gottfried, opat 207, 642.
 Olešná Česká, ves na Moravě 606.
 Olešná Německá, ves v Čechách 606.
 Olešnice 590.

Olešnické knížetství 213, 398, 872.
 Olivetská hora 822.
 Olivský mír 420, 672.
 Olomouc 23, 29, 45, 46, 56, 60, 202, 203, 204, 207, 221, 374, 480, 481, 496, 537, 562, 568, 610, 640, 646, 657, 663, 671, 688, 842, 853, 859, 1004.
 Olomoucké biskupství 555, 602, 609, 618, 619.
 Olomoucký Jan Václav, farář 773.
 Olomoucký kraj 207, 211, 280, 373, 496, 622, 642, 659.
 Olšany na Moravě 606.
 Olšany u Prahy, dvůr 773.
 Olšanský hřbitov 775, 780, 948.
 Ondřej II. král uherský 869.
 Opařany 645.
 Opava 45, 46, 215, 217, 360, 623, 624, 859.
 Opavské knížetství 360, 366, 393, 611.
 Opitz viz z Ehrensteina.
 Opočno 132, 133, 139, 140, 141, 645.
 Opolí 46, 216, 360.
 Opolské knížetství 398, 767.
 Oppenheimer vídeňský dvorní žid 1006.
 z Oppersdorfu Fridrich hrabě 642, 643, 813.
 Oranienský princ 730.
 Ories z Kolče Daniel Štěpán 124, 270, 634.
 Orlické pohoří 782.
 Orsini Dominik stavitel 941.
 de Orsis Dominik stavitel 949.
 Ořechovské panství 691.
 Osek město 684.
 Osecké panství 870.
 Osecký klášter 82, 259.
 Osík ves v Čechách 812.
 Ostrava Polská 227.
 Ostrov (Schlackenwerdt) 580.
 Ostrovský park 581.
 Ostrovský viz Trnan.
 Ostřihom 676, 677, 686, 694, 819, 867, 868.
 z Otradovic viz Michna.
 Otto Jan Jiří 144.
 z Ottingen (Oettingen) Arnošt hrabě 509, 518, 551, 761.
 Öttl Diviš Maria 169.
 z Ouberovic viz Vlkovský.
 z Onjezda viz Odkolek.
 Oulibice 132, 140.
 Oxenstierna Benedikt 26.
 Ovčáctví 580.
 Ovčí vrch 822.

Pacov 605.
 Pachta z Rájova Daniel 841.
 Páka Nová 111.
 Paradise svob. pán Martin Jindřich 951.
 Pardubice 22, 45, 52, 319, 440, 515, 553, 763, 764, 765, 766, 767, 774, 783, 806, 825, 826, 830.
 Pardubicko 798.

Parkaň 686, 694, 867.
 Paříž 514.
 Pasch Jan děkan Kutnohorský 175.
 Pass Joel 967.
 Pasov město 203, 231, 516, 823, 849.
 Pasovské biskupství 823.
 Pasovské umění 606.
 Pasovsko 804, 806.
 Pasovští povstalci 823.
 Passer Justus Eberhard 760, 761, 762, 763, 773, 774, 776, 797, 803, 804, 825, 959.
 Pátek 149.
 Patin Karel dr. 742, 935.
 Patriarcha kněz 615.
 Paulani 111, 645.
 Paulini 646; viz též Barnabité.
 Pavláňův řád 890.
 Razmán Petr arcibiskup 107, 676, 678.
 Pecelius z Adlersheimu Adam 634.
 Pechovský Václav 894.
 Pechovský Šebestián 752.
 Pecka 132.
 Pellet šlechtic, setník 961.
 Pelhřimov 505, 605, 653.
 Pěná 605.
 Pendl Jan Jiří sochař 755, 938, 948, 956.
 Pendl sochař mladší 946.
 Peněrauda španělský vyslanec 395, 397, 410, 412, 413.
 Perez komorní rada 684.
 Perkrecht 551, 553.
 Perlenec Natanael František primátor 903, 913.
 Pernštejn panství 534.
 z Pernšteina Vilém 6.
 z Pernšteina Vratislav 713.
 Pernšteinská nadace 653.
 Persie 770.
 Pešat z Moravan Jiří Stanislav 496, 533.
 Pešina z Čechorodu Tomáš 613, 614, 641, 646, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 764, 765, 780, 914, 938.
 Pešť 868.
 Petr Veliký, car ruský 381, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989.
 Petrohrad 984, 986, 987, 989.
 Petronell 849.
 Petrovice (Peterswald) 54.
 Petrovští 86, 87, 88, 89, 351, 358, 602, 741, 742, 793, 811.
 Petřvaldský (Petřivaldský) Hanuš Sigmund na Buchlově 643.
 Peverelli Gabriel 68, 71, 78, 227, 228, 236, 239, 260.
 Phaltz scholastik 764.
 Pfaller Michal 439.
 Piaristé 136, 645, 646, 648, 653, 657.
 Piastovský rod 393.
 Piccolomini knížata 279, 533.
 Piccolomini Octavio 22, 23, 26, 27, 28, 184, 163, 299, 299, 807, 808, 810, 811, 812.
 Pieroni Jan inženýr 54, 59, 840, 489.

Rejstřík.

Piltz Křištof 816.
Pippius Jan 191.
Pirkenhammer ves 986.
Pirrol plukovník 880, 888.
Pisecký Václav 139.
Písek 199, 501, 722, 898.
Pišerovský pluk 432.
Pišťany 818.
Pius II. papež 988.
Placetum regium 105, 170.
Plager Norbert 648.
Plachý Jiří P. 60, 188, 201.
Planá (Oberplan) 504, 722, 785, 812, 830.
Planské panství 821, 823, 830.
Plascký klášter 161, 259; viz Křištof.
Ples dvorní maskarní na hradě Pražském představující seleskou svatbu 760, 1008.
Plesský pluk 23.
Plchov 607.
Ploskovičské panství 828.
z Ploskovic viz Brtvin.
Plzeň 22, 45, 94, 161, 170, 179, 180, 183, 268, 277, 284, 289, 304, 310, 327, 341, 342, 362, 363, 403, 410, 427, 440, 441, 506, 538, 551, 702, 722, 752, 753, 779, 785, 822, 978, 979, 980, 981.
Plzeňské biskupství 111, 117, 178, 183.
Plzeňský kraj 148, 161, 169, 259, 268, 289, 315, 326, 327, 352, 373, 563, 853.
Pobečovské viz Nápojová daň.
Počátky 235, 605, 639.
Počerady ves 978.
Podbrdský kraj 149, 161, 259, 268, 289, 315, 326, 327, 352, 639.
Poddaní na Moravě zbíhající 928.
Poddanství 119, 171, 240, 349, 350, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602.
Poděbrady 52, 133, 140, 160, 199, 492, 515, 756, 763.
sv. Podivín 754.
Podlounictví 301, 537.
Podol u Prahy 538, 953.
Podskalí viz Praha.
Podstacký z Prusinovic Jiří Valerián svobodný pán 470, 692.
Podstacký Zikmund Ondřej 692.
Pohl 828.
Pohorelické panství 928.
Pokratice 828.
Police město 235, 806, 831, 832.
Policejní řád zemský na Moravě 749.
Policko 811, 831.
Poličany 132, 140.
Polička 151, 288, 505, 654, 808, 812.
Pollak Šimon 525.
Polná 150, 235, 350.
Polsko 395, 512, 697, 708, 744, 774.
Pomorany 263, 276, 419, 433, 487.
z Pomuka Jan 946.

Poněšice 605.
Poniklá 135.
Popelín 606.
Porta Antonín stavitel 727.
Portáši 496, 535.
Portia Benigna kněžna 791.
Portia Jan Ferdinand hrabě, později kníže 372, 377, 388, 509, 518, 551, 680, 682, 683, 684, 686, 696, 698, 706, 712, 714, 718.
z Porubě viz Bzenský.
Poručníci 100.
Portugalci 784.
Pospíchal Jiří Ignác velmistr řádu křižovnického 581, 947, 955.
Posudné viz Nápojová daň.
Pošty 222.
Potenštejn 140.
Potštýn 182.
Pottendorf zámek 723.
z Pöttingu František Eusebius hrabě 78, 392, 554, 563, 645.
z Pöttingu Jan Šebestián hrabě 78, 352, 439.
z Pöttingu Šebestián František hrabě 646.
Pozemky pusté 917.
Pozlovice 692.
Poznaň 415.
Praetorius Matouš 167.
Prager Jakub 525.
Praha 16, 22, 23, 27, 45, 58, 66, 75, 152, 168, 176, 192, 233, 254, 263, 264, 265, 266, 289, 298, 309, 312, 315, 317, 320, 326, 328, 329, 336, 340, 341, 342, 344, 345, 362, 372, 375, 383, 386, 396, 398, 399, 400, 413, 441, 444, 445, 446, 461, 462, 481, 488, 489, 492, 503, 512, 513, 514, 522, 525, 530, 538, 539, 541, 543, 547, 548, 551, 552, 553, 554, 559, 566, 568, 569, 580, 612, 613, 614, 615, 618, 634, 646, 647, 648, 650, 663, 671, 694, 697, 698, 699, 780, 701, 702, 710, 713, 722, 726, 734, 738, 742, 743, 744, 751, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 778, 779, 780, 781, 782, 792, 794, 804, 806, 808, 809, 810, 82, 83, 815, 819, 821, 825, 840, 853, 87, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 901, 922, 928—973, 983, 988, 1000, 1004, 1008.
Praha, Staré město 23, 164, 234, 292, 324, 330, 363, 450, 550, 551, 559, 561, 760, 773, 774, 776, 778, 779, 787, 806, 884, 885, 887, 888, 889, 890, 891, 920, 931, 932, 933, 949, 961, 965; Dvůr Králov u Pražské brány 187, 189, 191, 266, 891, 941, 948, 949, 954; Karlův most 488; radnice 814, 934; sloup P. Marie na náměstí 65, 266, 399; Perštýn 886, Rejdiště

950, špitál sv. Petra a Pavla 947, ungel 488.
Praha, Nové město 134, 164, 330, 341, 346, 363, 372, 450, 549, 559, 561, 773, 774, 778, 779, 781, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 896, 931, 933, 950, 951, 961, 964, 970; radnice 149, 166, 206, 607 Dlažební nyní Hybernská ulice 955, Panská ulice 955, Příkopy 937, 951, 955; Písaná lázeň 955, Podskalí 538, Poříč 889, Špitálsko 890.
Praha, Malá Strana 22, 23, 24, 48, 64, 167, 168, 315, 329, 330, 341, 363, 395, 440, 450, 548, 549, 551, 566, 756, 763, 773, 774, 776, 777, 778, 779, 781, 890, 931, 933, 936, 941, 961, 983; Krokevní nyní Ostruhová ulice 941, 942; Obora pod Petřínem 941, Petřín vrch 941, Pohorelec 940, Ujezd 234, 936; Úvoz 941.
Praha, Hradčany a královský hrad 45, 413, 441, 445, 448, 580, 684, 648, 751, 755, 756, 759, 760, 763, 773, 774, 776, 777, 779, 806, 814, 836, 890, 956, 1002, 1003, 1008; Bílá věž 806, 825; Jelení příkop 938, Lvi dvůr 938, most Pražský 938, rytířská síň 838, Sloup P. Marie na hradčanském náměstí 939, Strahovská brána 275, Vladislavský sál 755, 758, 762; zahrada královská 938.
Praha, Židovské město 772, 774, 775, 886, 887, 889, 890, 891, 895, 950, 951, 961, 964, 970.
Praha, Vyšehrad 45, 66, 342, 372, 936, 956; brána 266.
Praha, Universita: Kolej Bernardinská 651, 652, 653; koleje v Klementinu a Karolinu 60, 61, 111, 177, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 266, 332, 645, 648, 649, 650, 651, 759, 947, 949, 957, 958, 961, 962, 965, 966, 983; kolej Norbertin-651, 652, 653; seminář arcibiskupský a gymnasium v Králově Dvoře 187, 948; seminář lužický 945; seminář sv. Václava 760, 949.
Praha: kaple, kláštery, kapitoly a kostely: sv. Anežky 112, 890, 948, 955; sv. Anny 891, sv. Apolináře 648, sv. Augustina na Karlově 953, sv. Barbory 890, 948; sv. Bartoloměje na Novém městě 953, sv. Bartoloměje na Starém městě 886, 948; sv. Benedikta 652, 939, 948; Betlemská kaple 948, sv. Ducha 890, 948; v Emausích 82, 111, 112, 121, 266, 661, 778, 953; sv. Filipa a Jakuba na Smíchově 936, sv. Františka Serafinského 947, sv. Františka Xaverského 952, sv. Havla 948, 949; sv. Haštala 891, Hibernský 266, sv. Ignáce 952, sv. Jakuba 112, 891, 948; sv. Jana Křtitele 944, sv. Jana

Nepomuckého na Skalce 954, sv. Jiljí 176, 541, 949; sv. Jindřicha 612, 955; sv. Jiří 86, 284, 285, 763, 939; sv. Josefa Kalamejského 955, sv. Josefa na Malé Straně 944, sv. Josefa u Kapucínů 891, 951, 955; Kajetánský 942, Karmelitek 763, sv. Karla Boromejského 648, 954; na Karlově 111, 832; sv. Kateřiny 953, sv. Klementa 306, 906, 891, 951, 988, 947; sv. Klementa v Tůních 955, sv. Kosmy a Damiana 954, sv. Kříže Většího 954, sv. Kříže Menšího 954, sv. Kříže v Týně 970, u Křížovníků na Starém městě 541, Loreta 940, sv. Ludmily v Týně 973, P. Marie z Einsiedlu 942, P. Marie z Etinku 942, P. Marie na Louži 948, P. Marie Početí 955, P. Marie Sněžné 266, 955, 960, 961; P. Marie v Týně 65, 66, 191, 780, 970; sv. Martina 773, 861, 948; sv. Marii Magdaleny 541, 944; Matky Boží Bolestné 953, Matky Boží Vítězné 944, sv. Mikuláše na Starém městě 82, 259, 541, 634, 636, 663, 885, 891, 947; sv. Mikuláše na Malé Straně 914, 943; sv. Markéty v Brevnově 936, sv. Norberta 652, 761, 940, 911, 984; sv. Pavla v Celetné ulici 947, 972; Pavlánský klášter 890, sv. Petra a Pavla 954, sv. Petra na Poříčí 955, 889; Prozřetelnosti Boží 912, sv. Rocha 773, 948; sv. Rocha na Strahově 82, 95, 259, 541, 580, 634, 636, 941; sv. Salvatora 191, 760, 774, 890, 934, 947; sv. Salvatora u Pavlání 948, na Slovanech viz Emaus, sv. Štěpána na Novém Městě 612, sv. Tomáše 541, Nejvyšší Trojice ve Spálené ulici 954, sv. Václava v chrámu Svatovítském 741, 757; sv. Václava na Malé Straně 943, 944; sv. Václava na Zderaze 266, sv. Valentína 887, sv. Vavřince na radnici 969, sv. Víta 66, 182, 371, 740, 741, 753, 754, 755, 757, 758, 759, 761, 762, 763, 774, 779, 809, 810, 915, 939, 1002, 1003, 1008; kapitol Svatovítská 163, 164, 178, 181, 182, 259, 284, 285, 399, 612, 613, 634, 635, 636, 647, 642, 752, 764, 765, 778; Vlaská kaple v Karlově ulici 947, sv. Vojtěcha v Jirchách 612, 954; sv. Vojtěcha u Prašné brány 652, 984; sv. Vojtěcha před chrámem Svatovítským 740, 754, 915, 938; sv. Vršilý 955; kapitol Vyšehradská 612, 778; Zvěstování P. Marie kaple v Klementinu 947, Zvěstování P. Marie chrám ve Slupech 953.

Praha, paláce: arcibiskupský 939, Anersperkův 955, Buquoiský 945, Cavrianiův 949, Černínův 939, Desfoursův 955, Dohalských 949, Eni-

stův 955, Eggenberský (Toskánský) 939, (Švamborský) 945, Gräfenburgský 949, Kinských 950, Klamo-
vských 950, Klebelsbergův 951, 955; Kollaredský na Starém Městě 952, (Schönbornský pod Petřínem) 938, 934, 935, 945; Kolovratský 942, 943, 949; Lichtenšteinský 943, Lobkovický 945, Malovcův 955, Mladotův 955, Morzinský 943, Nostický na Malé Straně 941, Piccolominiův (Nostický) 955, Přichovských 956, Salmův 955, Schwarzenberský 939, 941; Skronských 955, Sporkův 949, 955; Swertsův 951, Unwertův 955, Valdštýnský 580, 933, 934; Věžníkův 955, z Vrtby 955, Vunšvicův 955, Ústav šlechtičen 948.

Praha: celnice u mostu Karlova 503, dluhy obecní 76, 261; ostrovy: Benátky Malé 986, Benátky Velké 777, Střelecký 936, Zofinský 936, patronáty 164, privilegie 60, 61, 62, 63, 64, 164, 551, 559; vinice (okolní) 489, 548, 549, 550, 551, 552, 553; Vinohradská sodalita 616, zbrojnice 415, 488, 838, 840, 841.

Prachalice 149, 235, 304, 506, 538, 653, 782, 786.

Prachatický kraj 22, 148, 151, 161, 169, 259, 268, 289, 315, 326, 327, 352, 851.

Pražský mír 212.

Predikanti v Čechách 89, 124, 126, 168, 176.

Predikanti na Moravě 206.

Predikanti ve Slezsku 123.

Preheuser Erasmus 55, 235, 236.

Premonstráti 136, 151, 541, 649, 652, 948.

Presler Adam 156.

Prešov 708, 869.

Prešpurk 107, 184, 185, 675, 677, 685, 687, 688, 700, 709, 771, 850, 857, 868, 869, 984.

Preybisch Krištof Maximilián dr. 490.

Priamus (Priami) Josef 439.

Profiantmistři 55.

Procházka Vavřinec 883, 884, 888, 892, 893.

Prokov Jan Ferdinand sochař 943.

Prokuratoři 98, 238, 239, 310.

z Prorubě viz Bzenský.

Prosmík ves 818.

Prosper Levi 297.

Průběr zemský 347, 747.

Průhonice 555.

z Prusinovic viz Podstataky.

Prusko 39.

Pruskov 228.

Pruskovští Hanuš a Krištof 228.

Prýsek Dolní 816.

Prýsek Horní 616.

Přehořovský Krištof Karel 315.

Přehořovský František Karel 945.

Přelouč 235, 783.

Přemysl Otakar II. 4.

Přerov v Čechách 235, 515.

Přerov na Moravě 657.

Přerovský kraj 207, 659.

Přestice 303.

Příběk Jeníšek z Újezda 49.

Přibislava 754.

Příbor 646, 657.

Příbram 170, 199, 235, 237, 460, 469, 754.

Přichovský z Přichovic Antonín arcibiskup 939.

Přichovský z Přichovic Jan Karel 142.

Přichovský z Přichovic Vojtěch Kristián 815.

Přimda 976.

Prísečnice 144, 145, 237, 310, 460, 504, 531.

Přistoupim 654.

Pufendorf Samuel 32.

Puff Matias Jiří 642.

Puchheim hrabě 290.

z Puchheimu Hanuš Krištof 390, 396.

Purkrabství nejvyšší v Praze 234.

Putz z Adlerthurnu Jan 57, 227, 236, 239, 280, 282, 298, 299, 841.

Pürstein 819.

Pytláctví 600.

z Questenburku Kašpar opat 941.

Rab pevnost 736, 846.

Rába řeka 695, 854.

Rabenhaupt (Robnhap) Ferdinand František 60, 352.

Rabenhaupt Fridrich 315.

Rabštejn 646.

Račín z Račina František 637.

Rada konferenční (ministerium) 387, 888.

Rada tajná 384, 387.

Radecký z Radče Jan Jiří 352.

Radenín 151.

Radim rychtář 823, 829.

Radimské panství 152.

Radkovec Mikuláš Diviš z Mirovic 315.

Radlice 772.

z Radoltu Klement, president a ředitel dvorské komory 307, 308, 356, 394, 444, 509, 523.

Radouň Kostelní 639.

Rajhradský klášter 691.

Rákoczy Jiří II. 321, 375, 414, 679, 680, 683, 795.

Rákoczy František kníže 708, 709, 710, 714, 721, 795, 837, 842, 850, 928, 996, 997, 998.

Rákoczyová Helena, kněžna 837.

Rákoczyová Žofie (roz. Bátorova) 680.

Rakovnický kraj 23, 148, 161, 259, 268, 289, 315, 326, 327, 352, 439, 637, 639, 823.

Rakovník 170, 315, 505, 539, 823.

Rakousy Dolní 771, 772, 798, 804,

Rejstřík.

805, 845, 852, 858, 859, 861, 875, 928.
Rakousy Horní 767, 774, 804.
Rampf purkmistr Chebský 722.
Rasp Adam purkmistr v Kynžvartě 821.
Rastadt 880.
Raš z Ašenfeldu Jan František 95, 123, 167, 195, 258, 270, 635.
Ratibor 46.
Ratiborice u Tábora 237.
Ratibořické knížetství 393, 767.
Ratvit viz de Souches.
Réday František 679.
Redlich Pavel Rochus dr. 777.
Redukce kostelů na Moravě 212.
Redžeb paša 899.
Reformační komise viz Komise pro reformaci.
Reformace katolická v Čechách 104, 108, 126, 140, 159 až 177, 187, 914.
Reformace katolická na Moravě 202, 203, 204, 205, 207, 208, 209, 210, 211, 922, 923.
Reformace katolická ve Slezsku 173, 202, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217.
Reichhard Jiří 57.
Reinhold (ne Reinhold) Jan Křištof 123, 164, 311, 439, 634.
z Reinsbergu viz Seyler.
Reischel Wolfgang 517, 519.
Reitler Budějovický jednatel 780.
z Reitzensteinnu Karel Hartman 628.
Remiš Martin 594.
Renninger Šimon 683, 684, 846.
Rentmistrovský úřad na Moravě 476, 494, 495, 496, 499.
de Requens Petr 211.
Revis starších nařízení 554.
Reyl (Riel) Jakub, zvaný Nicasius 166, 615.
Richelieu 712, 715.
Richenburk 151.
Richthausen z Chaosu baron, alchymista 1004.
Richthausen Jan 239.
Rick Jiří 315.
Ringelsheim ves 815.
Rink dějepisec 686, 797.
Ritual Pražský 110.
Robota 585, 586, 591, 824, 825, 826, 827, 915.
Roder z Felsburku Rudolf 133, 134, 148, 150, 161, 199, 262, 268.
Rodovský Adam správce 918.
Roeskild 416.
Rohozec 143.
Rohoznice 132.
Röhrsdorf 817.
Rok Ferdinand 643.
Rokos farář Týnský 973.
Rokycany 277, 505, 754, 883, 888, Ronquillo don Pedro 721.
Rosa Václav dr. 893, 894.
z Roseče viz Martinovský.
z Rosenetu viz Cara Max.
z Rosenfeldu viz Ettlová.

Rosshaupt 504.
z Rostocku Šebestián biskup 214, 393.
Rössler Jiří 817, 828.
Rotál Jan hrabě 24, 29, 54, 99, 71, 207, 227, 236, 280, 282, 330, 363, 391.
z Rotálu viz z Valdšteinu.
Roth z Almšteina Jakub Arnošt 55.
Roth z Almšteina Tobiáš Alman 55.
Rotondo Aug. 972.
Roudnice zámek i město 149, 397, 653, 726, 727, 728, 729.
Roudnické panství 713, 725.
Rovorat Josef baron 956.
de Roxas Křištof (Spinola) biskup 36, 570.
z Rozdražova František Ignác 352, 734.
Rovensko 639.
Roztoky ves 829.
Rožmberk (Rosenberk) 176, 235.
z Rožmberka Vilém 718.
Rubín Jiří 55.
Rudohoří 782, 785, 791, 823, 824.
Rudolf II. 16, 676, 712, 713, 752, 768, 911, 974, 982.
Rudolfínské sbírky 222.
Rudolfovo 460, 771.
Rumburk 144, 645.
Rumburské panství 828.
Rugieri hrabě 1004.
Rusko 512, 982, 989.
Rybářství 580.
Rybná 136.
Rychnov nad Kněžnou 136.
Rychnov Nový 151, 605, 639.
Rymařov 538, 534, 610, 623.
Rynarec 605.
Rýn 720, 722, 729, 730, 731, 732, 736, 737, 876, 879, 897, 995, 996.
Rýnský spolek 414, 693.
Ryswický mír 899, 907, 990.
z Rzavé viz Víta.
Řečice Červená 605.
Řečice Kardašova 605.
Rehoř Jiří 207.
Řepka, její pěstění 347.
Řeřicha kněz luteránský 149.
Rezno 27, 109, 158, 183, 189, 245, 248, 263, 277, 278, 279, 283, 285, 338, 358, 630, 682, 673, 674, 693, 878, 879.
z Říčan Ferdinand 315.
z Říčan Karel Adam 946.
Řím 163, 178, 180, 181, 184, 202, 662, 669, 716, 740, 741, 757, 913, 914, 984.
Říše Nová na Moravě 207.
Sadařství 580.
Sadeler ryjec 935, 936, 950.
Sadová 141.
Sagreda benátský vyslanec 378.
Sachs Jan Fridrich primátor 908.
Saint-Hilaire Roderich hrabě 203.

Sack z Bohuňovic Sigmund Ferdinand 55, 80, 364.
Salitr 342.
Salix Jan 207.
ze Salmu Julius hrabě 206, 564.
ze Salmu knížata 279.
Sámoš řeka 680.
Santini de Bossi stavitel 941.
Sátmár město 709.
Satz Jiří Fridrich 810.
Scultetus Adam 289.
Savojsko 898, 899, 904.
Sečské panství 783.
Sedlčany 170.
Sedlečský klášter 259, viz Jiří.
Sedlečko 150.
Sedmíhradský setník 883, 884, 885, 886, 888, 892, 893.
Sejfy (Hermannseifen) 132.
Seipl Vít opat Strahovský 903.
Selb, finanční rada 509.
Selské bouře 601, 602.
Sellner Hanuš 979.
Semily 143, 639.
Seneš 730.
Seminka 692.
Senta 899, 907.
Septier Maxmilián 885, 892, 894.
Serenyi Gabriel hrabě 54, 70, 211, 227, 363.
Serenyi Gabriel svobodný pán 392, 470, 472, 477.
Serenyi Jan hrabě 863.
ze Serinu František hrabě 643.
Serinvar pevnost 684.
Servité 169, 646.
Seyler z Reinsbergu Václav 104.
Sezemice 235.
Schaffgotsch Jan Arnošt z Kinastu 315.
Schambogen Ondřej P., jezuita 191.
Schauer Dr. 490.
Scheffler Ondřej (Angelus Silesius) 217.
ze Schenkendorfu Jindřich 156.
Schenk Wolfgang Jindřich 863.
Schiffer polní komisař 443.
Schirnding 782.
Schirndingová viz Trautenberka.
Schlatter rada mincovní 987.
ze Schleinic Maxmilián Rudolf probošt 177, 181, 183, 184; biskup 185, 323, 671.
von Schlessin Tomáš 211.
Schmeiles Wolf 967.
Schmidt Antonín páže 963.
Schmidt generál 235.
Schmidt Jan Rudolf svobodný pán 396.
Schmidt Václav Ondřej 963.
Schmiedeberg 504.
Schmoly rychtář 820, 821.
Schneider Jan Vavřinec z Cetwinburku 258, 292.
Schnobelig Adam Šebestián 363.
Schneeberg 504.
Schöffl Jiří mlynář 819.
Schönfeld město 146.
ze Schönfeldu Mikuláš 49, 138, 184,

Rejstřík.

142, 143, 146, 147, 237, 238, 284, 334, 348, 349, 370, 373, 459, 460, 484, 486, 522, 523, 525, 526, 529, 530, 531, 533.
Schönbach 504.
ze Schönbornu Jan Filip, biskup Mohučský 31, 43, 673.
ze Schönburka páni 146.
Schönbrunn 855, 1002.
Schönwald 504.
Schreier Křištof 499.
Schuster z Goldberku Jan a Karel 347, 386.
Schwab Jan Reichard 51.
Schwarz ze Schwarzenfeldu Eliáš 817, 818.
Schwarzburg kníže 769.
ze Schwarzenberka hrabě 372.
ze Schwarzenberka Jan Adolf hrabě a kníže 388, 389, 396, 509, 518, 551, 719, 724, 725, 727, 837.
ze Schwarzenberka Ferdinand kníže 872.
Schweizerstein Jiří 501, 502, 503, 505, 539.
Sibřín 869.
Sicilie 716.
Siebert P. Karel 963.
Silnice a cesty v Čechách 741, 742.
Silnice a cesty na Moravě 750, 751.
Silvius Nimrod, kníže Wirttemberský 893.
Sinelli Emerich P. kapucín 390, 721, 728, 769.
ze Sinzendorfu Jiří Ludvík 224, 227, 298, 299, 372, 389, 437, 443, 483, 488, 489, 493, 499, 507, 508, 509, 516, 518, 535, 538, 570, 722, 724, 760, 767, 768, 769, 791—839, 1006.
Sinzendorfová Marie hraběnka 830.
Sinzheim 729.
Sjezd kurfiřtů v Praze 263, 266.
Sjezdy stavovské 67, 267, 267, 268, 269, 270, 360, 361, 362, 363, 364, 701, 702, 900, 902, 903, 905.
Sjezdy vikariátní 169.
Skála Hrubá 143.
Skála Malá 143.
Skály, statek 686.
Skalice 235.
Skalice v Uhrách 139.
Skalicko 811.
Skuhrovský ze Skuhrova Oldřich Sezima 50, 82, 95, 96, 123, 557, 558.
Skuteč (Skuč) 151, 235.
Sladký Jan viz Kozina.
Slané 170, 235, 645, 653.
Slanský kraj 23, 149, 161, 169, 175, 259, 268, 289, 315, 326, 327, 352, 371, 637, 638, 639, 739.
Slatiňany 783.
Slavata Ferdinand Vilém hrabě 50, 185, 280, 335, 391, 637.
Slavata Frant. Leopold 185.
Slavata hrabě 761, Jan 771, Jáchym 734, 739, 815, 818, 828, 840, 913.
Slavata Jáchym Oldřich 185, 204.

Slavata Vilém 49, 50, 66, 132, 270, 391, 942.
Slavičín 692.
Slavíkovec Burian ze Slavikova 352.
Slavkov 146, 237, 460, 489, 934.
Slovácko 688.
Slovénice 605.
Slezská knížetství 57, 536.
Slezsko 512.
Smídary 132, 140.
Smíchov u Prahy 936.
Smiřice 132, 133, 140.
Smolík sekretář 121.
Smrciny, krajina v Čechách 785, 823, 824.
Smrkovice 140.
Smržovka 794.
Sněmy v Čechách 67, 69, 71, 72, 82, 118, 121, 141, 157, 169, 172, 173, 174, 243—262, 282—294, 302, 335—357, 369—373, 399, 400, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 427, 428, 429, 430, 431, 432—438, 444, 445, 446, 632, 698, 700, 710, 711, 734, 737—747, 758, 759, 838, 839, 840, 841, 870—874, 903, 904, 906, 907, 912—922.
Sněmy moravské 67, 69, 78, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 240, 243, 279, 280, 281, 282, 364, 365, 366, 373, 468, 469, 470, 471, 472, 473—481, 702, 703, 736, 747—751, 842—845, 874—877, 909, 911, 922—928.
Sněmy slezské 240.
Sněžka 963.
Sobek Matouš Ferdinand z Bilenberku 121, 123, 315, 322, 323, 439, 447, 634, 649, 652, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 740, 754, 755, 757, 772, 912, 914.
Soběslav 605, 614.
Sobětický 167.
Sobinský Matěj 891.
Sobotka 28, 142.
Solhauz ze Solhauzu 352.
Solní kassa 638.
Solní okresy 504, 505.
Solnice 132.
ze Solopisk viz Mladota.
Sonnenmann z Utrechtu Heřman 349, 531, 532.
ze Sonnenšteina viz Kutnauer.
ze Soriua Claudius 203, 204, 207, 211.
Souhait dr. 852.
Soudnictví městské 97, 598, 599.
Starkov 141.
Staupe z Hamerstorfu František Max 642.
ze Steinheimu Vít Theodor 155, 293.
Soudní správa na Mor. 924, 925.
de Souches Ludvík Ratvit generál 29, 59, 340, 419, 420, 433, 440, 537, 680, 687, 694, 696, 730.
Soukenictví české 241, 281.
ze Soutic viz Čabelický.
Sovinec 23, 29.
Spankau generál 708.

Spankovský pluk 694.
Sparrovský pluk 432.
Specht Antonín 112.
Spinola Julius kardinál 707.
Stadion baron Jiří Jindřich 982.
Stagner zlatník 940.
Stampach hrabě 978.
Stará Ves na Moravě 533.
Stará Voda 646, 757.
Staré Město u Nové Bystřice 605.
Starhemberg, hrabě 372, 390, 551, 760.
Starhemberg hrabě Arnošt Rüdiger 844, 851, 852, 853, 855, 856, 861.
Starhemberg hrabě Quido 998.
Starhembergová hraběnka 760.
Starhembergův pluk 853, 863.
Statistika církevní 159, 160.
ze Stauffenberga Jan 807.
ze Stauffenberka Oldřich 807.
Steinbach z Königsfeldu baron 978.
Steinhauser hejtman 821.
ze Steinheimu Vít Theodor 155.
Stelmacherovský pluk 432.
Stepling Josef dr. 760.
Stolinky 110, 177, 181, 182, 818.
ze Stradaně viz Hybel.
Straka z Nedabílic Jindřich 831.
Straka z Nedabílic Petr Mikuláš 903, 913.
Strakonice 235.
Stralsund 419, 743.
Strašecí Nové 148.
Strauss advokát 976, 977.
Stráž 151, 605.
Strážnice 70, 709, 843.
Strážnické panství 691, 928.
Strmilov 151, 235, 606, 611, 639.
Strobely Ondřej 236.
Střecha František 55.
Stříbro 505.
Strozzi markýz 695.
Strugius P. Matouš 669.
Stubeck hrabě 963.
Sturmes David 967.
ze Sudic viz Jakartovský.
Suchenius Jan 620.
Sůl, obchod solní 157, 223, 224, 227, 228, 229, 230, 276, 279, 286, 301—314, 356, 366, 371, 397, 436, 499—507, 535, 536, 537, 538, 539.
Sulevice 850.
Sulius P. Mikuláš 760.
ze Sulzbachu Augusta Žofie falckraběnka 727.
Suniperk 460.
Sušice 111, 149, 161, 170, 304, 311, 505, 506, 838.
Suttinger Jan Baptist Dr. 396.
Svatá Hora u Příbrami 110, 645.
Svátky v Čechách 170, 171.
Světlá 235, 782.
Světlovské panství 691.
Světlov 844.
Svídnice 45, 108, 213, 216, 623.
Svídnické knížetství 57, 109, 122, 215.
Svijany 143.
ze Svojkova viz Kapoun.
Svobodníci moravští 70.

Rejstřík.

Synoda diecéšní 110.
Synoda provinciální 173, 174.
Szekeľhyd pevnost 684.

Sebestián Matouš 643.
ze Šeidleru František 566.
Šembera 622.
Ševětín 605.
Škola jízdecká 458.
Školy 852, 594, 601, 648—371, 667,
676; německé 654, 659,
Šlesvik 416.
Šlik Frant. Arnošt hrabě 59.
Šlik Jindřich hrabě 47, 712, 998.
Šliková Sylvia 969.
Šluknov 504, 610, 623, 632, 143.
Šmalkaldský spolek 11.
Šmerovský (Šmerhovský) z Lidkovic
Bernard 315, 323, 447.
Šofův pluk 432.
Šonov 831.
Šonwald 143, 504.
Šoproň 837, 841, 869.
Španělsko 395.
Špilberk 340.
Špork hrabě generál 695, 709, 710,
761, 810.
Špýchary a obilnice 918.
Špýr 880.
Štable 533.
Štampach hrabě 978.
Šťastný Jiří 258.
Štávnice 886.
ze Štěkře viz Brandlinský.
Štěpánice 135, 140.
Štěpařství 580.
Šternberk na Moravě 23, 29, 45,
610, 633.
ze Šternberka Adolf Vratislav 381,
392, 645, 900, 902, 905, 970.
ze Šternberka František Matias 48.
ze Šternberka Ignác 579.
ze Šternberka hrabě Karel 831.
ze Šternberka hraběnka 942.
ze Šternberka Jiří Václav Holický
352, 373.
ze Šternberka Ludmila Benigna 175.
Štětín 228, 419, 731.
Šteyer Matěj 617.
Štika z Paseky Jakub František 773.
Štípek Martin vikář 175.
Štokrava 858.
Štramberk 928.
Štrasburk 15, 731, 732, 878.
ze Šturmfeldu viz Turek.
Štýrová Marie 952.
Štýra Matias 952.
Štýrsko 708, 768, 796.
Šumava 782.
Šustr z Goldburku Karel Felix 634,
635, 636.
ze Švábnice Jan Ferdinand rytíř 206.
Švábsko 732, 733.
ze Švamberka viz z Harrachu.
Švamberkové 973, 974.
Švanda Jan Vojtěch 669.
Švantle ze Třebísku Jan Václav 794.
Švédové 21, 22, 23, 24, 26, 27, 28,

29, 48, 687, 692, 697, 703, 730,
731, 732, 733, 792.
Švédsko 394, 419.
Švichovský Fridrich 303.

Tabák 281, 282, 408, 472, 744, 840,
921.
Tábor 22, 27, 95, 180, 265, 505, 605.
Táborský kraj 767, 853.
Tachachova Marie hraběnka 761,
Teresie 761.
Tachovice 639.
Tachov 145, 148, 160, 161, 170, 327,
504, 645, 785, 824.
Tachovsko 822.
Tajná rada císařská 384, 386, 387.
Talacko Adam z Jestětice 352.
z Talmberka Jan Krištof 674.
z Talmberka Vilém Václav 168.
z Talmfeldu viz Cukr.
Tarnovice 537.
Tatarské poselstvo 429.
Tataři 688, 691, 692, 694, 700, 705,
803.
Tattenbach hrabě 708, 709,
Tauer rytíř 812.
Teichgräber Michal 813.
Telč 205, 771.
Tengnagel Rudolf Tycho Gansneb
z Kampu 123, 270, 439, 635.
Tepelský klášter 161.
Teplice 988, 989.
z Terešova viz Kořenský.
Terman Jiří Michal 739.
Tessé generál 997.
Těšín 212, 213, 217, 624, 646.
Těšínské knížetství 393, 611.
Theatini (Kajetáni) 645.
Theigl Kristian 816.
Theobald Petr rytmistr 745.
Theresianum 984.
z Thingen, v Mundt.
Thumbser Jiří Arnošt 863.
Thun Michal Osvald 700, 819, 939.
Thun František 760.
Thun Maximilian 819.
Thurzo Jiří 677.
z Teuffenbachu Rudolf 341, 342.
z Tibleru Krištof Ignác 863.
Tietze Michal rychtář z Holan 602,
795.
Tilling dr. Jan Kristian 986.
Tisa řeka 836.
Titzler Jan Vilém 841.
Točník 149, 161.
Tokaj 680, 709.
Tökely 710, 733, 736, 758, 765.
Tökely Emerich 796, 804, 836, 837,
838, 841, 842, 845, 846, 847, 848,
849, 853, 857, 858, 868, 869.
Tökelyová Helena 837.
Torstenson 687.
Toruň 416.
Toužim 830.
Tovačov 657.
Trachenberk 45, 46.
z Traunu viz z Abensberku.
z Trautenberka páni 628, 629.

z Trautenberka Abel Fridrich 628.
z Trautenberka Eva Polixena roz.
Wirspergová 155, 628.
z Tautenberka Eva Voršila roz.
Schirndingová 628.
z Trautenberka Helena Marie roz.
Zedwitzová 628.
z Trantenberka Jachym Arnošt 628,
629.
z Trautenberka Vilém 628.
Trautmansdorf hrabě 812.
z Trautmansdorfu Adam Matias 51,
148, 270, 357, 391, 413.
z Trautmansdorfu Jan Fridrich hrabě
392.
Trautson Jan František, hrabě 396,
509.
Trbiž 181.
Trenčín 867.
Trevír 878.
Trhanov 975, 976, 978, 981.
Trhy mezinárodní 329, 512.
Tribunál moravský 55, 206, 495.
Tridentský koncil 14, 174, 648.
Trivulziová baronka 760.
Trman Pavel Ostrovský 124, 634,
635.
Trnava 676, 677, 836, 837.
Trnovany 989.
Trutnov 288, 505, 547, 883.
Třebíč 150, 151, 206, 610, 611, 620,
622, 644, 646.
Třeboň 605, 767, 830.
Třebouševy 141.
Třebová Moravská 646.
Tugemann Krištof 784, 800.
Tuchoměřice 645.
Tulm město 859.
Tumlíř koní zemský v Čechách 747.
Tunkl šl. Blažej 976, 977, 978, 979.
Turek Mikuláš Frant. ze Sturm-
feldu 292, 324, 339, 417.
Tureane, francouzský maršál 722,
729, 730.
Turnov 111, 143, 161, 277, 616, 639,
653, 784, 794.
Turnovský archiv 575.
Tuřany 619, 646.
Týn Horšův 111, 148, 160, 161, 170,
235, 277, 327.
Týn nad Vltavou 152, 231, 235, 500,
503, 512, 538, 605, 893.
Týnec 143, 793, 818.
Týnec Hrochův 235.
Týniště 136.
Tyrolsko 707, 718, 796.

Údlice 782.
Údrcká z Údrče Magdalena 850.
Uherčice viz Berchtold.
Uhl P. Fridrich 820.
Uhřetice 186, 661.
z Ujezda viz Přibík.
Unc Jindřich 482.
Ungeltův úřad 554.
Ungnad hrabě 48, 236, 372, 476.
Unhošť 235.
Uničov 29, 45, 46, 374, 481, 537.
Univerzita viz Praha.

Rejstřík.

Universitní sv. patroni 191.
Unterreichenstein 460.
Urban VIII. papež 191.
Urbáře 321, 587, 588.

Ústí na L. 170, 811, 813, 356, 444,
446, 504, 505, 829.
Ústí na Moravě 692.
Ústěk 580, 829.
Utrakvistí 14.
Utz Adam 938.
d'Uzelles markýz 897.

Václav IV. král český 4.
z Vacinova viz Michna.
Vacov město v Uhrách 868.
Váh 688, 706, 857.
Valaši moravští 79, 209, 210, 211,
692, 843, 844.
Valašsko knížetství 688.
z Valdšteina hrabě Adam 579.
z Valdšteina hrabě Arnošt Josef
645.
z Valdšteina Albrecht 713, 727.
z Valdšteina hrab. Eleonora roz.
Rotálová 616.
z Valdšteina hrabě Ferdinand 50,
95, 123, 370, 871.
z Valdšteina hrabě František Au-
gust 646, 761.
z Valdšteina hrabě Jan Fridrich,
biskup Hradecký a arcibiskup
Pražský 640, 648, 652, 671, 768,
778, 785, 848, 895, 912, 938, 945,
953, 969, 970.
z Valdšteina Marie Eleonora 791.
z Valdšteina Maximilian hrabě 49,
761.
z Valdšteina Vilém 831.
z Valdšteina Zdislava 150.
Valdšteinský pluk 22, 139.
Valerius sekretář 724.
Valtinov 608.
Vamberk 132, 140.
Varadín Velký 680, 682, 869.
Varšava 360, 367.
Vartemberk 784, 814, 815.
Vašvar 696, 706.
Vašvarský mír 836, 837, 846.
Vejprty 146, 460, 504.
Velehrad 207, 643.
z Veleslavína Daniel Adam 570.
Vělička 376, 535, 536, 537.
Velíš 132, 140.
Velvary 234, 235, 653.
Venclovský Jiří Jachym 297, 299,
301.
Verneřovice 819, 829.
Versailles 715, 717, 795.
Versaillský dvůr 1003.
Vesec 150.
Veselí v Čechách 605.
Veselí na Moravě 611.
Veselské panství 691.
Vesselényi palatin uherský 708.
Vetter Jan Baltazar z Lilien 207,
364.

Věznictví městské 99.
Věžník z Věžník, Adam Ladislav na
Lesonicích 55, 562, 643.
Věžník z Věžník, Fridrich Leopold
na Lesonicích 50, 71, 95, 217, 270,
284, 360, 370, 558, 566.
Věžník z Věžník, Václav Rudolf na
Lesonicích 491.
Widemann Filip Jakub 495.
Videň 27, 237, 252, 254, 265, 298,
301, 305, 309, 311, 319, 328, 329,
333, 345, 358, 363, 365, 375, 380,
381, 383, 390, 396, 413, 429, 437,
442, 443, 481, 487, 493, 499, 507,
509, 512, 514, 517, 518, 522, 523,
525, 537, 569, 570, 638, 669, 674,
682, 684, 685, 687, 693, 694, 695,
698, 698, 701, 706, 707, 708, 709,
712, 713, 715, 716, 717, 718, 719,
721, 722, 723, 724, 733, 734, 735,
737, 738, 751, 753, 756, 757, 758,
759, 763, 768, 771, 773, 775, 795,
798, 847—863, 867, 878, 908, 909,
924, 977, 983, 984, 995, 999, 1000,
1002, 1003, 1004.
Wiesenberk 633.
Wiesenthal český 504, 635.
Vietzer Martin 962.
dr. Vignet 988.
Vichová 134.
Vikáři 170.
Vikariátní sjezdy 169, 614, 615.
Villeroi maršál 997.
Vilno 360.
Vimperk 235, 504, 653.
Vinařství 248.
Vinohrady, vinice kolem Prahy viz
Praha.
Visitační komise viz komise visitační.
Višek P. Jakub 783.
Višňovský Matouš Augustin 155.
Vít Jiří Štastný Jaroslav ze Rzávěho
258, 341.
Sv. Vít v Korutanech 525.
de Vitry markýz 798, 799, 804, 835.
Vladislav II. král český 7.
Vladislav Jagellonec 792.
Vlachovice 692.
Vlářský průsmyk 858.
Vlašim 235.
Vlčice 132, 140.
Vlčetín 605.
Vlha P. Mikuláš 783.
Vlkov 605.
Vlkovský Zdeněk Diviš z Ouberovic
207, 211.
Vlna turecká 281, 347.
Vltava, její splavnění 313, 314, 330,
347, 514, 515, 565, 774, 775, 933,
936, 950, 954.
Vltavice dolní 504.
Vltavský kraj 149, 162, 259, 268,
289, 315, 326, 327, 352, 610, 623,
638, 639.
Vodňany 235.
Vojsko stálé, jeho zřizování 421,
422, 423, 68.
Volary 504.
Volduchy u Rokycan 883.

Volmar 359.
Volyň 235.
Voršílky 111, 616, 648, 657.
Votice 265.
Voznicin kancléř 982.
Vožice Mladá 605.
Vrabský Ondřej, farář 175.
Vratenín 646.
Vratislav město 15, 56, 211, 212,
213, 214, 215, 216, 217, 228, 235,
237, 276, 393, 525, 568, 569, 623,
624, 983, 1004.
Vratislav z Mitrovic hrabě 812.
Vratislav z Mitrovic Aleš 258, 309,
311, 353, 392, 436, 437, 484, 485,
487, 488, 489, 518, 544, 551, 552.
Vratislav z Mitrovic Jan Zdeněk
352.
Vratislav z Mitrovic Zdeněk Euseb
258, 352.
Vratislavské knížetství 57, 609.
Vrbna Jan František 634, 616, 698,
761.
z Vrbna Jiří Štěpán, hrabě 393,
484, 562.
Vrbno Suché ves v Čechách 786.
Vressová Sara 968.
Vrchlabí 132, 133, 134, 140.
z Vrtby Jan František hrabě 484,
485, 760, 840.
z Vrtby Sezima hrabě 48, 352.
Vrsovice 953.
Vřesovec Jan Weikhard 223.
Vsacké panství 691, 928.
Vaetin 654, 692, 858.
Wunschwitz Gottfried 496.
Vunšvic baron Matiaš 937.
Wurtz general 414.
Výbor pro revisi sčítání 423, 424,
425, 426, 427, 428, 429.
Východoindická kompanie 569.
Vykročil Jiří 645.
Vyslanci 389.
Výslava Jan Ondřej 199.
Vysoká 136, 639, 794.
Výšehrad v Uhrách 868.
Výskov 203.
Vyzovice 692.
Vyzovské panství 691.
Vyzvědači 688.
z Walderode z Eckhausu baron Jan
Pavel 841, 913.
z Waldy (von Waldau), v. Mulz.
Walis hrabě 973.
Warndsdorf 144.
Wartenberk 143.
Wedrich Václav 184.
Wegener Jan Erazim 790.
z Weidlingenu Maximilian 863.
Weiner, městský písař 785.
Weissenburk 27.
z Weitmile Hendrich Matiaš Krabice
207.
Welavská (Wehlau) smlouva 415.
Welly Michal 876, 508.
Wels 717.
Werner Baltazar z Geiersperka 95,
270.
de Werth Jan 59.

Rejstřík.

Westfálský mír 19, 21, 25, 26, 28, 29, 30, 104, 108.
Wetzhausen Erhard Ferd. 158.
Wideman Filip 55.
Wiesenthal český 146, 147.
Wiesler Krištof 813, 815.
Wildstein 155, 504, 628, 630.
Wilfert Raimund 618, 820.
Wilzbuk 27.
Winter Fridrich 831.
Wirspergová, v. Trautenberka.
Wisenteiner František 112.
Wisner Eliáš z Wisenau 55.
Wisner Josef Ferdinand 495.
Wittemberk maršál 24, 27, 29, 360, 792.
Wittemberk město 15.
Wittstock 416.
Wolf Pavel 124.
Wolf Schmeiles 967.
Wolf P. Fridrich 983, 984.
z Wolfenbüttlu Charlotta 984.
z Wolfenbüttlu Antonín Oldřich 987.
Volkenstein hrabě 49.
z Wolkensteina Jiří Oldřich 397.
z Wolkensteina Sigmund 484, 485, 486, 517, 518, 519.
Wölmsdorf 504.
Worms 880.
Wülkern Jakub Bernhard 237.
Württembergův pluk 853.

Ximenes kardinál 10.

Zábrdovský klášter 208, 642.
Zábrdovský Vavřinec 70.
Zahán 213, 216, 623.
Zahaňské knížetství 108, 213, 393.
Zahaňské Vévodství 713.
Zahořanský Samuel 841.

Zahrady a parky 580, 581.
Záhřeb 708.
Zaječice 615.
Zákupy 235, 601, 645.
Zámky Nové 795, 817, 829, 868.
Zaremba P. Petr 784.
Záruba z Hustiřan Jan 352.
Záruba z Hustiřan Fridrich 531.
Záruba z Hustiřan Václav 352.
Zásmuky 569.
Zásobárny vojenské 55, 441.
ze Zástřizel Jan Bohuslav Václav 646.
Zbirov 161, 266, 492, 790, 807, 825.
Zbirovsko 788, 789, 790.
Zbraslavský Sebestián 636.
Zděchov 692.
Zdice 235.
Zdravotnictví v Čechách 922.
Zedtwiz Hanuš hrabě 155.
Zedtwizové páni 462, 630.
Zedtwiz Wolf Jindřich na Liebensteině 623.
Zedtwizové viz z Trautenberka.
Zehendtner Jan Chrysostom 495, 533, 534.
Zeidler 817.
Zemědělství 346, 347.
Zemská obrana 691.
Zezice 176.
Zhorce ves 822.
Zicken soustružník 1003.
Zikmund František Tyrolský arcikníže 707.
Zirkendorfer Jul. Ferd. 70.
ze Zlatého pole viz Mazánek.
Znojemský kraj 207, 211, 642, 643, 751.
Znojmo 309, 374, 537, 562, 756, 984.
von Zobel Krištof 223.

Zotines Jakub 665, 666, 667, 668, 669, 670.
Zpěv církevní 616, 617.
Zrinský Mikuláš hrabě 693, 695.
Zrinský Petr hrabě 693, 695, 708, 709, 710, 714, 721, 733, 795, 804, 850.
Zrinský Jan Antonín hrabě 804, 806, 825, 836.
ze Zubřího viz Kustoš.
Zwölfer Jan Dr. 1004.
Žývalda Jindřich Václav 605.
Žacléf 132, 133, 141.
Žák Pavel 664, 668, 669.
Žakavec Jan Karel 352.
Žamberk 132, 136, 139.
Žandov 821.
Zatec 144, 145, 374, 311, 505, 506, 538, 539, 571, 645, 820, 823, 829, 922.
Zatecký kraj 145, 161, 169, 259, 268, 289, 315, 326, 327, 352, 579, 608, 632, 638, 639, 829.
Žďár na Moravě 924.
ze Žďáru František hrabě 645.
Železná 167.
Železnice, městečko v Čechách 798, 794.
Želivský klášter 82, 259.
ze Žerotína Karel Jindřich 642.
Židé 261, 268, 269, 316, 832, 333, 339, 340, 460, 461, 478, 522, 556, 621, 735, 774, 775, 776, 781, 782, 784, 786, 889, 890, 8 5, 901, 908, 921, 926, 946, 950, 959, 964 - 972.
Žimutice 6 5.
Žirec 132, 141.
Žirovnice 605, 639.
Žitava 142.

O p r a v y.

Str. 43. ř. 15. čti absolutní místo absolutní	Str. 207. ř. 27. čti Jakub místo Jan
" 54. " 38. " 3000 kop " 3000 zl.	" 215 " 16. " 1651 1665 místo 661—1665
" 56. " 23. " vepsáno " vypsáno	" 216. " 34. " všech tříd m. těch tříd
" 70. " 34. " Jakub místo Jan	" 229. " 2. " ale m. a
" 111. " 19. " Březnické místo Březenské	" 283. " 19. " 300.000 místo 30.000
" 123. " 46. " Reinheld " Reinhold	" 371. " má státi 26. května
" 155. " 7. " Liebensteině místo Lichtensteině	" 431. " 22. shora místo dvorská komora čti: Dvorská kancelář
" 173. " 38. " Stalo se snesení, aby hlavní komise r. 1652 (místo 1650) zvolená opatřila si atd.	" 521. " 4. zdola místo Václavovi čti: Karlovi
" 204. " 44. " Oldřichovi místo Vilimovi	" 566. " 4. shora " ze Seidleru " ze Šeidleru
	" 946. " 17. " " 1581 čti 1681.

